S&D

SOCIALISME EN DEMOCRATIE

MAANDBLAD VAN DE PARTIJ VAN DE ARBEID

Onder redactie van W. Banning, voorz., J. M. den Uyl, secr., J. Barents, J. J. A. Berger, J. J. Buskes, M. v. d. Goes van Naters, Ph. J. Idenburg, J. F. de Jongh, J. de Kadt, Th. J. A. M. van Lier, H. Oosterhuis, H. Vos, Koos Vorrink

---

JAARGANG 1951

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE JAARGANG 1951

Vraagstukken van de socialistische theorie

Na vijf jaren P.v.d.A.: prof. dr W. Schermerhorn 1
Intercontinentale klassestrijd en solidariteit: mr M. de Niet Gzn .. 20
„Bezwaren tegen het beleid van de P.v.d.A.", nader beschouwd: J. H. Scheps 41
Een kernprogram: prof. mr dr J. Barents 89
Socialisme en maatschappelijk werk: mr Chr. A. de Ruyter–de Zeeuw 106
Congresrede ir H. Vos 143
Decentralisatie en democratie: dr ir M. M. van Praag 154
Socialistische ministers in een niet-socialistisch kabinet: J. H. Scheps 346
Functionele decentralisatie ook in de volksvertegenwoordiging? Prof. ir W. Schermerhorn 465
Het socialisme en de Europese eenheid: mr M. v. d. Goes van Naters 493
Socialistisch buitenlands beleid: G. Ruygers 537
De situatie van de Nederlandse architectuur en het socialisme: ir W. van Tijen 607
Socialistische rentepolitiek: Ed. van Cleeff 651

★

Binnenlandse politieke vraagstukken

Na vijf jaar P.v.d.A.: prof dr W. Schermerhorn 1
De regeringscrisis en de P.v.d.A.: J. de Kadt 129
Congresrede: ir H. Vos 143
Decentralisatie en democratie: dr ir M. M. van Praag 154
Het Mijnstatuut: mr L. Vooys 165
De politieke keuze van Rooms-Katholieken in Nederland: drs J. M. den Uyl 224
Uren met „De Linie": W. P. Jalink 245
Opgeloste regeringscrisis en blijvende misère: J. de Kadt 273
Gereglementeerd genie? L. den Boef en drs F. de Jong 301
Reveil van de behoudzucht: J. M. den Uyl 403
Het processieverbod: mr G. E. van Walsum 413
Functionele decentralisatie ook in de volksvertegenwoordiging? Prof. ir W. Schermerhorn 465
Processieverbod: G. J. N. M. Ruygers 600

★

Sociale en Economische vraagstukken

Werkclassificatie: dr H. Umrath .. 52
Socialisme en maatschappelijk werk: mr Chr. A. de Ruyter–de Zeeuw 106
Prijsafspraken in de detailhandel: dr E. J. Tobi 113
Het mijnstatuut: mr L. Vooys 165
Lieftincks brochure: drs D. Roemers 176
Ondernemingsraden in Zweden: drs D. Horringa 176 214
De Sociaal-Economische Raad en de loon- en prijspolitiek: drs G. M. Nederhorst 202
Zestig jaar sociale encyclieken: mr Th. J. A. M. van Lier 287
Röpke als socioloog: dr P. Westra.. 299
Economische mededinging: drs A. A. van Ameringen 321
De integratie van de Europese landbouw: ir B. van Dam 331
Een programma voor volledige werkgelegenheid: dr H. Umrath 422
De kapitaalschaarste: dr B. v. d. Tempel 449

Werk en leven van de industriële arbeider: dr P. S. Pels 483
De progressie in de kinderbijslag: dr J. E. v. Dierendonck 486
De crisis in de volkswoningbouw: dr H. Umrath 529
Productiviteitsproblemen: dr P. S. Pels 628
Socialistische rentepolitiek: Ed. van Cleeff 651
De Europese Gemeenschap voor kolen en staal: drs G. M. Nederhorst .. 656
Het huurvraagstuk: dr H. Umrath .. 678

★

Culturele vraagstukken

De kwalitatieve aspecten van het bevolkingsvraagstuk II: dr P. J. Waardenburg 13
Socialistische poëzie: Fedde Schurer 220
Geyl als essayist: J. de Kadt 242
Grondslagen der actieve cultuurpolitiek: dr Ph. J. Idenburg 257
Maatschappij en kunst: H. Paulides 336
Hervorming van het Hoger Onderwijs: prof. dr W. Banning 396
Een profeet in 1919: M. Sluyser .. 434
Het werk van Alma in de muurschilderkunst: H. Paulides 541
„Hij las in het gouden boek van wat morgen zal zijn": M. Sluyser 550
De situatie van de Nederlandse architectuur en het socialisme: ir W. van Tijen 607
Een vergeten auteur: T. Oosterhuis 625
Psychologie van de vrouw in een veranderende wereld: Kate Frankenthal 697

★

Medische vraagstukken enz.

De kwalitatieve aspecten van het bevolgingsvraagstuk II: dr P. J. Waardenburg 13
Een en ander over gezondheidsorganisatie: prof dr R. Hornstra 617

★

Juridische vraagstukken

Bongers verspreide geschriften: prof. dr G. Th. Kempe 97
Van autonoom tot heteronoom contract: prof. mr J. Valkhoff 641

★

Buitenlandse politiek

Internationale klassestrijd en solidariteit: mr M. de Niet Gzn 20
Engeland, het politieke zwaartepunt in West-Europa: M. Sluyser 65
De verantwoordelijkheid van het Westen: Margarethe Buber–Neumann 80
De internationale situatie en de Nederlandse verdediging: prof. mr dr J. Barents 193
Petroleum-perspectieven: F. S. Noordhoff 231
Bij Ernest Bevins heengaan: M. Sluyser 283
Rusland exploiteert zijn satellieten: Valentin Toma 364
Gevaar in Iran? J. de Kadt 385
Het congres van Frankfort: A. Mozer 439
De voorzichtige en de onvoorzichtige richting in de Amerikaanse buitenlandse politiek: prof. mr dr J. Barents 474
Het socialisme en de Europese eenheid: mr M. v. d. Goes van Naters 493
Het voorbeeld van San Francisco: J. de Kadt 513
Georges Boulanger – een politieke meteoor: mr ir M. M. van Praag 683

★

Onontwikkelde gebieden, Indonesië, Azië enz.

Intercontinentale klassestrijd en solidariteit: mr M. de Niet Gzn 20
Sociologie van de koloniale gemeenschap: J. E. Stokvis 419
De nood in de onontwikkelde gebieden: prof. dr J. J. Fahrenfort 521
Internationale technische hulp: prof. ir W. Schermerhorn 577
Hulpverlening aan achterlijke gebieden: Observer 590
Een vergeten auteur: T. Oosterhuis 625

★

Boekbesprekingen

A. Rodrigues Brent: Federatie van de wereld, bespr. door H. Daalder 63

Leo Sjestow: Rede en geloof, bespr. door J. Barents 64
Prof. mr W. A. Bonger: Verspreide geschriften, bespr. door G. Th. Kempe 97
Hermann Levy: Retail trade associations; J. D. Kuipers: Resale price maintenance in Great Britain, bespr. door E. J. Tobi 113
H. J. Laski: The trade unions in the New Society, bespr. door H. Versloot 122
Hans Amundsen: Trygve Lie. Bespr. door J. Barents 124
E. J. Tobi: Speculant onder Napoleon, bespr. door H. Brugmans .. 125
P. Bromberg: Het bouwen in Nieuwe Banen, bespr. door W. van Tijen 125
Prof. mr P. Lieftinck: De overheid neemt en geeft, bespr. door D. Roemers 176
J. Pen: Theorie der collectieve loononderhandelingen, bespr. door G. M. Nederhorst 191
Prof. mr R. Kranenburg: Inleiding in de vergelijkende Staatsrechtswetenschap, besproken door G. van den Bergh 192
Prof. dr P. Geyl: Tochten en tournooien, bespr. door J. de Kadt .. 242
Naum Jasny: The socialized agriculture of the U.S.S.R., bespr. door J. Barents 256
Prof. dr H. Kelsen: De politieke theorie van het Bolsjewisme, bespr. door W. Banning 256
W. Röpke: Masz und Mitte, bespr. door P. Westra 299
Dr W. van Ravesteyn: De wording van het communisme in Nederland, bespr. door J. de Kadt 318
Gunnar en Alva Myrdal: Contact met Amerika, bespr. door J. de Kadt 318
Arnold J. Toynbee: Civilazation on trial, bespr. door J. de Kadt 318
René Descartes: Vertoog over de methode, bespr. door W. Banning 319
D. M. G. Koch: Om de vrijheid. De nationalistische beweging in Indonesië, bespr. door J. de Kadt 319
Herbert Morrison: The peaceful revolution, bespr. door J. Barents .. 319
Dr K. R. Popper: De vrije samenleving en haar vijanden, bespr. door W. Banning 362
Prof. dr Sj. Groenman: Methoden der sociografie, bespr. door W. Steigenga 382
Roy Lewis en Angus Maude: The English middle classes, bespr. door J. de Kadt 384
Hermann Rauschning: Tijd van delirium, bespr. door J. de Kadt 384
Dr W. F. Wertheim: Herrijzend Azië, bespr. door J. E. Stokvis 419
F. Kuiper: Israël en de Gojiem, besproken door W. Banning 447
P. A. Sorokin: De crisis onzer eeuw, bespr. door W. Banning 448
Dr A. M. Kuylaars S. J.: Werk en leven van de industriële arbeider, bespr. door P. S. Pels 483
Fr. Floridus van Oirschot: Beknopte Geschiedenis der sociale kwestie, bespr. door W. Banning 511
Hedendaagse waardering van Karl Marx, onder red. van W. Banning, bespr. door J. M. den Uyl 512
J. H. N. Grandia: De mens en zijn arbeid, bespr. door J. F. de Jongh 574
dr A. Mulder: De handhaving der sociaal-economische wetgeving, besproken door M. M. van Praag .. 574
Prof. mr R. Kranenburg: Algemene Staatsleer, en De grondslagen der rechtswetenschap, bespr. door J. M. den Uyl 576
J. A. de Wilde en C. Smeenk: Het volk ten baat, bespr. door Fr. de Jong 674

★

De pen op papier

Pagina's 59, 120, 185, 311, 372, 505, 559.

★

Het buitenlandse tijdschrift

Pagina's 61, 190, 255, 313, 378, 444, 567, 637, 805.

★

Bibliografie

Pagina's 127, 639.

PROF. DR IR W. SCHERMERHORN

NA VIJF JAREN PARTIJ VAN DE ARBEID

Het ware bepaald geen originele opzet dezer beschouwing, het door de P.v.d.A. in de afgelopen vijf jaren inzake allerlei problemen gevoerde beleid te toetsen aan de besprekingen, die aan haar oprichting voorafgingen, of aan de redevoeringen, die tijdens het oprichtingscongres zijn gehouden. Nog minder origineel ware het, ons daarbij te beperken tot een vergelijking van de uitkomst van heden met de toen uitgesproken verwachtingen. Dit behoef *ik* trouwens ook niet te doen, omdat bepaalde tegenstanders wel een bijdrage zullen leveren tot deze laatste vergelijking, althans voor zover de uitkomst beneden de verwachting bleef.

Toch, alvorens mij van zulk een opzet te distanciëren, voel ik er behoefte aan, ook voor mij zelf, op een enigszins principiële wijze af te rekenen met de neiging tot genoemde vergelijkingen. Laat ik direct zeggen, dat dit ook nodig is om niet in de verleiding te komen, al hetgeen aan teleurstelling mogelijk is, weg te redeneren met een zekere nadruk op de positieve zijde van de balans. Dit is na 5 jaren van politieke activiteit van deze na-oorlogse vorm van het Europese socialisme in Nederland een te goedkope methode van zelfbevrediging. Het is niet voldoende tegenover al hetgeen *niet* bereikt wordt nu vooral breed uit te meten, welke resultaten dan wèl konden worden geboekt. Bovendien staat het vast, dat in deze vergelijking in ieder der beide leden termen voorkomen, die zo ongelijksoortig zijn, dat die zich nu eenmaal nooit tegen elkaar laten wegschrappen. Men kan nu eenmaal een verlies aan door fantasie gestuwde en op zedelijk idealisme gefundeerde vernieuwingswil niet afwegen tegen de zegen van een verbeterde ouderdomsvoorziening of het bewaren van een evenwicht tussen lonen en prijzen. Ieder van deze categorieën vraagt een afzonderlijke waardering, zonder dat de winst aan de ene zijde het verlies aan de andere kan goedmaken. Ik zal zo iets daarom niet proberen, zodat het slot dezer overdenking geen saldo zal aanwijzen: dat berekene ieder voor zich persoonlijk, na aanvulling van mijn gegevens met de zijne.

Wie deze vijf jaren Partij van de Arbeid op haar tekort, op het achter blijven bij het ideaal, wil onderzoeken, moet bedenken, dat deze vorm van het democratisch socialisme in Nederland een kind is van de geestelijk zo bewogen, *bijna* revolutionnaire periode rondom de bevrijding. De lezer behoeft van dat „bijna revolutionnair" niet te schrikken, want achteraf is deze periode misschien het best gekenmerkt door het toen vrij algemeen heersen van de verwachting, dat de gewenste fundamentele vernieuwingen van de samenleving zich ook *zonder* geestelijke revolutie,

zonder maatschappelijke „bekering", d.w.z. zonder omkering van methoden, dus langs de geijkte en gebaande wegen van het politieke en openbare leven zouden kunnen doorzetten.

Het is merkwaardig, dat zowel het einde van de eerste, als van de tweede wereldoorlog in dit opzicht gelijksoortige vergissingen te zien geven, al is hun uiterlijke verschijningsvorm dan ook nog zo verschillend. De vergissing van Troelstra van 1918 zou volgens sommigen hebben gelegen in een foutieve schatting van de machtsverhoudingen. In wezen was het een foutieve waardering van de geestelijke krachten in ons volk. De krachten, welke gericht waren op het behoud van de bestaande orde, bleken verreweg de sterkste te zijn, terwijl men in de socialistische rijen in meerderheid de politieke methode der parlementaire democratie als middel ter bereiking van een nieuwe orde bleek te willen handhaven, ook indien het tempo der ontwikkeling daarbij tussen langzaam en onbevredigend zou liggen. Dezulken achtten het verlaten van deze weg het grotere kwaad.

Met één uiterlijk verschil is het in wezen in 1945 niet anders geweest. Toen is nl. de formeel revolutionnaire weg in het geheel niet in discussie gekomen. Ook zij, die de vernieuwing toen op het vurigst begeerden, waren, met zekere graduele verschillen, overtuigd van de onvermijdelijkheid van de aanvaarding van de democratische methoden niet alleen, doch hebben hiervan ook de verwerkelijking van hun vernieuwingsgedachten verwacht.

Ook hier dus weer dezelfde vergissing als in 1918: de geestelijke revolutie werd ook nu weer in haar uitwerking op het handelen der mensen overschat. Zij bleek al spoedig van zo geringe diepgang, dat ook nu de krachten van het behoud, in allerlei vorm werkzaam, aan de dag traden als de beveiligers van het oude en vertrouwde. Het vertrouwen op de ervaring, het besef, dat het vroeger bestaande toch niet zonder reden zó was gegroeid, de vrees door verandering met nog vage vormgeving van ouds bestaande waarden in gevaar te brengen, benevens nog vele andere motieven, werkten ten gunste van de restauratie. Voor al te velen betekende de bevrijding meer een verlossing van hetgeen in 1940 aan kwaad en boosheid aan ons leven was toegevoegd dan een volstrekt nieuw begin. De bevrijding in 1945 met vreemde militaire middelen was als het ware een door uitwendige krachten veroorzaakte achterwaarts gerichte revolutie, die ons de weg naar 1940 heropende.

Al was er dan verder ook in wijde kring wel degelijk een hunkering naar een betere wereld met wat meer menselijkheid en recht, die zich hier en daar verdichtte tot een wezenlijke vernieuwingswil, wij hadden allen een zodanige afkeer gekregen wat al hetgeen zweemt naaar dictatuur, dat ook bij hen, die sterke weerstand tegen vernieuwing der vormen van het openbare leven vreesden, toch iedere gedachte aan een andere dan een democratische weg bij haar eerste opkomen reeds werd uitgebannen. Nog altijd herinner ik mij met alle scherpte dit dilemma te hebben ervaren in

een gesprek tijdens een schouwburgpauze in Juni '45 in Amsterdam bij het aanhoren van de reactie van een paar oud-illegale vrienden op mijn mededeling over het tijdens de kabinetsformatie bereikte compromis in zake de samenstelling van de Tweede Kamer, zoals dat op democratische wijze, d.w.z. door overleg met de betrokkenen, was verkregen. Wel verontwaardiging hierover bij deze mensen van de daad, maar het revolutionnaire en dus dictatoriale alternatief werd niet in ernst verdedigd.

Wij willen hiermee de vergelijking tussen 1918 en 1945 besluiten: zij mogen niet essentieel schijnen in een lustrum-artikel over de P. v. d. A., toch raakt men er een gedachte mee aan, die men bij het overdenken van werk en betekenis en vooral van de ontwikkeling van deze partij in het na-oorlogse Nederland niet best kan missen. Huiselijk uitgedrukt houdt zij niet veel anders in dan de erkenning, dat een democratisch volk nu eenmaal niet verder springt dan zijn stok lang is. In een wereld, die ten gevolge van een technische revolutie en van twee wereldoorlogen bliksemsnel verandert en uit haar voegen gelicht wordt, wordt de lengte van die stok bepaald door de vraag, in hoeverre er een bereidheid is, nieuwe vormen te zoeken voor een volksleven waarin enerzijds de hoogste zedelijke waarden worden gehandhaafd, anderzijds deze kunnen functionneren in een geheel gewijzigde wereld. De lengte van die stok bepalen betekent ons afvragen, hoeveel zedelijke moed en kracht naast wil tot vernieuwing in ons volk aanwezig zijn.

Het is noch zelfoverschatting noch geestelijke hoogmoed vast te stellen, dat deze beide elementen, vernieuwingswil en het ontstaan van zedelijke moed, de partij sterk hebben bevorderd. De herinnering aan de diepe ernst en het verantwoordelijkheidsgevoel, dat de door de Nederlandse Volksbeweging georganiseerde besprekingen kenmerkte, welke onder leiding van Banning werden gehouden, doet zeer weldadig aan in vergelijking tot veel van hetgeen het politieke leven mij later te zien gaf. Het geestelijk klimaat, waarin deze besprekingen werden gevoerd krijgt zeker uit het hier voorafgaande een wat andere en voller belichting dan waarin wij toen op dat ogenblik de inmiddels verstreken toekomst konden zien.

Toch was in wezen het geloof aan de wil tot vernieuwing in die dagen rondom Nieuwjaar 1946 wel van zijn naar het revolutionnaire zwemende trekken ontdaan, maar het was nog geenszins verbleekt. Wel was de weerstand al wel zo duidelijk, dat mijn opmerking op het stichtingscongres die uitdrukte, dat de P.v.d.A. *in de eerste plaats* het monopolie van de vernieuwing zou hebben, bepaald minder onjuist was dan uit de daarop volgende honende of geërgerde reacties in de pers zou moeten worden opgemaakt. Wij behoeven daar niet lang over uit te wijden: nog altijd is na de oorlog onze partij, misschien naast de Stichting van de Arbeid, de vormgeving van enkele der belangrijkste vernieuwingsgedachten in ons volksleven. Wie nog eens naleest hoe Troelstra gestreden heeft tegen de confessionele indeling onzer partijen, welk een vleug van hoop door hem is gevaren na de verwerping van de Vlootwet in 1923 met de hulp van

de bekende 10 R.K.S.P.-afvalligen, die moet het toch wel duidelijk zijn dat het in de P.v.d.A. uitgedrukte beginsel van de nog altijd actueel zijnde doorbraak een wezenlijk nieuw element is in het aangezicht van socialistisch Nederland.

Meer dan de overgang van talrijke vrijzinnigen uit het burgerlijke kamp naar een socialistische partij, hoe waardevol deze ook moge zijn, is en blijft de volstrekt nieuwe probleemstelling in zake het socialisme, waarmee de Christelijke wereld thans in het reine moet trachten te komen. Niet, dat zulks in de hoek van het politieke christendom altijd op een reine manier gebeurt nl. door een zakelijke waarneming van zedelijke grondslagen en houding van het vernieuwde socialisme. Maar al te vaak ontmoet men nog de aan die zijde zelf uit het socialisme geconstrueerde duivels, die dan daarna te zamen met al wat slecht is op deze wereld op de brandstapel van het „christelijk" vuur worden verteerd ten aanschouwe van de trouwe gemeente, die van nature de wereld van gisteren verkiest boven de onrust van het onbekende en nieuwe. Ondanks dezulken is dat element van vernieuwing, dat de P.v.d.A. in ons volksleven centraal heeft gesteld, een blijvende onrust voor christelijk Nederland, naar de overtuiging van velen: ten gunste van de waarachtige onrust des geloofs, die uit Christus is.

Op dit stuk in het bijzonder zal bij tegenstanders de lust ontstaan tot vergelijking van de verwachting en de uitkomst. Ik moge dan naar bovenstaande beschouwing verwijzen, waaruit voor ons wel de conclusie voortvloeit, dat velen van ons hebben geleden aan overschatting van het radicale élan van ons volk, maar niet dat de indeling van ons politieke leven in confessionele partijen zo *juist* zou zijn. Deze *juistheid* valt niet uit de verkiezingsresultaten af te lezen, hoogstens, dat een groot percentage zich hierbij wèl voelt, althans niet onvoldoende *onwel* om het met iets nieuws te wagen, dat dan bovendien door de vertrouwde leiding als fout en gevaarlijk wordt afgetekend. Meer is er uit de bestaande cijferverhouding niet te bewijzen: het bestaan van iets is nu eenmaal nooit een maatstaf voor zijn objectieve juistheid, noch voor zijn zedelijke waarde, een stelling, die natuurlijk even goed voor het socialisme zelf geldt. Ook dat heeft telkens weer aan te tonen, dat het beeld van de menselijke samenleving, dat het nastreeft, beantwoordt aan de hoge zedelijke idealen, die iedere socialist de zijne noemt, hoe deze dan ook al of niet religieus gefundeerd mogen zijn.

Hiermee kom ik op de centrale vraag, die wij ons na deze vijf jaren behoren te stellen. In hoeverre is de partij er in geslaagd, zowel in haar eigen leven, als in haar bijdrage tot de regering, zich binnen de vrijheid van beweging, die deze veranderende wereld schonk èn voorschreef, zich uitsluitend te richten naar hetgeen uit haar zedelijke oorsprong volgt. In hoeverre is ook onze partij slachtoffer van het de mens blijkbaar aangeboren conservatisme, dat slechts bij uitzondering zegenrijk werkt, maar in een geopolitiek-revolutionnaire periode als de onze zeer gevaarlijk is?

Het is duidelijk, dat op deze vragen geen antwoord kan worden gegeven

in zwart en wit. Ook het werk van een socialistische partij is mensenwerk, waartegen mensen vanuit eigen gebrekkigheid bezwaren zullen kunnen en moeten maken. Ik wil mij daarom beperken tot een enkele opmerking, na vastgesteld te hebben, hetgeen eigenlijk overbodig is, dat ondanks al hetgeen mankeert, toch het gezicht van Nederland er zonder socialistische partij op menig punt anders en slechter zou uitzien. Ook daar, waar in een kabinet een socialistische minderheid zit, dient men het gevolg van het overleg niet te onderschatten. Natuurlijk is de beïnvloeding wederzijds, doch een Nederland, in welks Kabinet geen zuiver socialistische stem meer zou worden gehoord, zou verder van onze zedelijke idealen verwijderd blijven dan nu het geval is. Dit zij in grote dankbaarheid voorop gesteld.

Deze dankbaarheid wordt bijna nog versterkt door het feit, dat in het bijzonder voor al wie verantwoordelijkheid dragen de zuigende werking van al het bestaande zeer sterk is. Krijgt deze de overhand dan ziet men een Regering ontaarden in een administratief lichaam. Bij de overstelpende veelheid van problemen, die over de Regeringstafel spoelen, is dit bijna onvermijdelijk. Wezenlijke leiding vraagt fantasie, die door redelijk denken wordt gecontroleerd. Dit laatste is echter een proces, dat tijd vraagt, die schijnbaar lang niet altijd en overal op het juiste ogenblik beschikbaar is. Men gaat dán de *bestaande* machine *bedienen* in plaats van de *nieuwe* te *construeren*. Het is een illusie te geloven, dat ministers, ook die van de P.v.d.A., zich tegen dit gevaar afdoende kunnen beschermen. Het zou niet moeilijk vallen dit te bewijzen. Ondanks dat blijft er toch grote dankbaarheid bestaan voor hetgeen in de afgelopen jaren tot stand is gebracht.

Hoezeer velen ook geneigd mogen zijn de afgelopen jaren te beoordelen aan de hand van hetgeen door de medewerking van de partij in de regering aan concrete winst is behaald, toch moeten wij toegeven, dat hierin niet de zuiverste maatstaf voor de beantwoording van de gestelde vraag is te zien. Het onvermijdelijk compromis gaat op de lange duur zodanig overheersen, dat de aanvaarding er van geleidelijk tot een onuitgesproken a priori wordt en als het ware een tweede natuur dreigt te worden. Het is bepaald niet de vermoeidheid van het Kabinet, waarover in de afgelopen maanden wel eens is geschreven, maar veeleer dit verschijnsel, dat na verloop van jaren een bedreiging van ieder principieel beleid gaat vormen. Een verwijzing naar de beperking van de mogelijkheden door de gegeven toestand van de geldmiddelen of anderszins is hiertegenover een onvoldoende tegenwerping: de bedenking steekt heel wat dieper, al zie ik ook niet hoe mensen op den duur in dit slijtageproces ongeschonden kunnen blijven.

Al werken ook op een partij, die in de regering vertegenwoordigd is, in beginsel dezelfde krachten, toch moet daarin een zuiverder maatstaf te vinden zijn dan in het regeringsbeleid. Wij mogen dan in de eerste plaats met erkentelijkheid constateren, dat de P.v.d.A. op internationaal gebied haar roeping getrouw is gebleven. Het is hier niet de plaats alle moeilijkheden van het Europese socialisme te schetsen. Aan de ene zijde werkt

de nationale binding sterker dan ooit ten gevolge van de medeverantwoordelijkheid, die de socialistische partijen voor lot en leven van het eigen volk hebben aanvaard. Het is echter ook en *vooral* duidelijk, dat de geschiedenis dier partijen, zoals die bepaald is door het geestelijk klimaat van ieder volk, een zwaar stempel heeft gedrukt op iedere partij. De doorbraak is in landen, waarin de schoolstrijd nog pas begint naar een oplossing te streven, een begrip, dat men moeilijk kan aanvaarden. In het Duitse socialisme dat streeft in een volk, waarin het nationalisme al lang gecultiveerd werd, bracht dat nationalisme dat werd verwrongen door twee verloren wereldoorlogen, een vreemde kronkel, die door ons maar moeilijk kan worden begrepen en alleen door Duitsers zelf kan worden glad gestreken. Toch is het een zegen te achten, dat in het bijzonder *onze* partij in die wereld van het Europese socialisme telkens weer de mogelijkheden opzoekt tot bezinning op onze grondslagen en tracht deze in een verklaring onzer beginselen neergelegd te krijgen.

Dit werk is uitermate belangrijk niet alleen voor de doorwerking van de socialistische beginselen in ieder land, maar er wordt tegelijk een grote dienst mee bewezen aan de integratie van Europa. Het verschil in toestand tussen de productiesectoren in de diverse landen, maakt dat proces al moeilijk genoeg. Er behoeft bepaald geen verwarring in opvattingen tussen gelijk gerichte politieke partijen aan toegevoegd te worden om dit tot een hopeloze zaak te maken. Nu dank zij een niet aflatende stimulans van de P.v.d.A. het democratisch socialisme op weg is naar een zekere integratie van beginselen in de socialistische Europese partijen draagt zij daarmee tegelijk wezenlijk bij tot het zo noodzakelijke doel van de integratie van Europa op ander dan militair gebied. Het is geen wonder, dat juist de P.v.d.A. op dit terrein richtinggevend kon zijn: hier kon haar karakter als vernieuwingspartij zuiver tot gelding komen en leiding geven in een wereld, waarop de oude schema's, ook de oude socialistische, niet meer passen.

Richt men het oog op de verhoudingen in het binnenland dan ziet het er wat minder opwekkend uit. Langzaam maar zeker wordt alles overheerst door de militaire consequenties van de internationale toestand. De neerdrukkende werking, uitgaand van deze verhoudingen, werkt verlammend, vooral omdat velen in de partij terecht met dit alles geestelijk geen raad weten. Laten wij vandaag echter goed bedenken, dat hetgeen nù geschiedt, in het verlengde ligt van de aanvaarding van art. 30 van ons beginselprogram, waarin een doelmatige Nederlandse gewapende macht wordt verlangd ter handhaving van recht en gezag in de internationale samenleving. Niet *vandaag*, maar bij de aanvaarding van dit artikel heeft men, kennelijk onder de indruk van de geschiedenis van 1939—1940, het principiële geweldloosheids-standpunt laten vallen. Ik zeg: laten vallen, omdat het vroeger toch onmiskenbaar een wezenlijk element van het vooroorlogse socialisme is geweest. De rede van Troelstra tegen de Vlootwet

in 1923 had als hoofdthema de zedelijke veroordeling van het militarisme en niet de zakelijke overweging van de hoge kosten.

Vandaag moge menige socialist het bewapeningsprogram verstandelijk aanvaarden, hij voelt het als strijdig met zijn zedelijk ideaal. Ook ik behoor tot dezulken en mijn aanvaarding gaat gepaard met het besef, dat hierin een nederlaag van de mensheid besloten ligt. Dat is echter niet de hoofdzaak. Wij hebben wèl te beseffen, dat vandaag zowel het bewapenen als het niet-bewapenen beide *gewetenszaak* zijn. Het is in het aangezicht van een Russificatie van West-Europa, met de zekerheid van alle gruwelen en van deportatie van grote delen der bevolking, óók een gewetenszaak geworden, of men dit *mag* riskeren *zonder het uiterste middel daartegen te hebben beproefd.* Hier staan vormen van geweld en zonde tegenover elkaar: ook hij, die thans tot het uiterste wil gaan met de militaire verdediging, aanvaardt dit niet minder om des gewetens wille als hij die de geweldloosheid predikt. De consequentie van mijn en van veler wijze van aanvaarding is echter, dat voor de enkele mens het recht op weigering van militaire dienst om des gewetens wille moet blijven bestaan. Gaarne ga ik een stap verder en stel vast, dat een wereld, waarin voor de waarschuwende stem dezer gewetens geen ruimte meer is, voorbestemd is, onder te gaan in barbarij.

Ik meen, dat op deze grondslag van de erkenning van het diepe conflict, dat aan beide zijden aanwezig is, samenwerking in de Partij van de Arbeid op de basis van dezelfde zedelijke idealen mogelijk blijft. Het spreekt vanzelf dat er dan nog ruimte blijft voor verschil van inzicht over de vraag in hoeverre inderdaad de bewapening tot het uiterste doeltreffend is ter vermijding van een wereldconflict. De ervaring met Hitler doet deze vraag in ieder geval bevestigend beantwoorden in die zin, dat afwezigheid van bewapening aan één kant geen bijdrage tot de vrede levert. Heeft Russische leiding meer gezond verstand dan Hitler, dan is er een redelijke kans dat deze vraag ook in het positieve geval bevestigend kan worden beantwoord.

Ik heb hierover enigszins uitgewijd, niet alleen omdat het voor mij zelf in de afgelopen jaren een uiterst nijpende vraag is geweest, maar vooral omdat deze vraag vandaag de geest in de partij sterk beïnvloedt. Men vraagt zich af, of een socialistische strijd nog zin en betekenis heeft in een wereld, die overheerst wordt door een verschijnsel als de noodzaak tot bewapening, welke op zich zelf zo strijdig is met alle menselijkheid in het socialisme. Nog eens: dat *gevoel* is begrijpelijk, maar als *verstandelijke* overweging is dit onaanvaardbaar, omdat men vertrouwt door bewapening de weg open te houden, waarlangs op den duur de verwerkelijking van menselijke idealen, zoals die in het socialisme besloten liggen, mogelijk blijft.

Een andere schaduw werd in deze jaren op de ontwikkeling van onze partij geworpen door de ontknoping van de vrijheidsstrijd van Indonesië tegen het Nederlands gezag. Veel kan men hierin onze partij misschien

verwijten, maar het is daarbij toch goed te bedenken, dat, ondanks dat alles, vast staat dat geen enkele partij met normale Nederlandse instelling (deze reserve om de communisten uit te zonderen) ook maar bij benadering zo goed verstaan heeft wat daar in Indonesië aan de gang was als de P.v.d.A. Het heeft menigmaal moeite gekost en ondanks een zeker begrijpen is er toch op critieke ogenblikken een beleid verdedigd, dat achteraf in strijd bleek met hetgeen men eigenlijk beoogde. Dit doel was de volledige liquidatie van iedere koloniale trek in de verhouding tussen Nederland en Indonesië ten einde de weg vrij te maken voor een vrijwillige en vruchtbare samenwerking tussen twee souvereine staten. Dit is vrijwel van begin 1946 af de uitgesproken doelstelling van het socialisme geweest. Vandaar dat wij als *de* liquidateurs van het Koninkrijk gelden in al die beperkte geesten, die geen onderscheid kunnen maken tussen de in de historie werkende krachten zelf en hen, die deze duidelijk onderkennen en trachten deze krachten ook zodanig te omschrijven, dat zij ook tot alle doven en blinden kunnen doordringen. Helaas is dat laatste ons niet gelukt. Slechts bloed en tranen en niet het redelijk inzicht, dat in alle gebrekkigheid toch menigmaal van onze kant een waarschuwende stem heeft doen klinken, hebben ten slotte het onvermijdelijke doen aanvaarden, ook door hen, die voor onze stem in den beginne niet veel goede woorden over hadden.

Indien er één probleem is, waaraan men kan demonstreren, dat het toch werkelijk waar is, dat het democratisch socialisme ten aanzien van de onderscheiding progressief-conservatief een andere positie inneemt dan alle andere partijen, dan is het de geschiedenis van de Nederlandse politiek tegenover Indonesië. Hoe vaak hebben reeds vóór de oorlog de waarschuwende stemmen uit het socialistische kamp geklonken. Men betoogde toen, dat Stokvis, Van Gelderen en zoveel anderen Indië los van Holland wilden hebben. Het enige wat zij echter deden was het proces signaleren, dat bezig was zich te voltrekken en maatregelen te bepleiten, die konden bevorderen, dat dit proces niet zodanig kunstmatig zou worden vertraagd, dat daardoor de resulterende verhouding tussen Nederland en het vrije Indonesië zou worden vertroebeld. Men heeft niet geluisterd.

Na de oorlog is het niet anders gegaan. Natuurlijk waren er goede overwegingen die het bepleiten van een vertraging in het proces aannemelijk maakten. Natuurlijk is het waar, dat het verwijderen van een Westers bestuur uit een Aziatische wereld slechte kansen voor welvaart en technische ontwikkeling in zich bergt. Maar het hielp niets of wij al betoogden, dat het wrijvingloos oplossen van het souvereiniteitsprobleem juist de mogelijkheid aan het Westen zou bieden om dit tekort aan te vullen niet alleen, doch dat dit tekort zelfs de zin van onze activiteit aldaar en samenwerking met Indonesië uitmaakte. Dergelijke betogen waren eenvoudig aan dovemansoren, omdat men *in wezen* de grote verandering niet *kon* aanvaarden en zich niet in *kon* denken, dat ook aan een verhouding, die drie eeuwen bestond, historisch gezien een einde

moest komen en dat de vraag alleen was: wanneer en hoe. Verstandelijk wist men dat óók wel, maar in het onderbewuste en deels in het bewuste werd het „wanneer" naar de toekomst verschoven. De heer Andriessen moge nog 10 keer betogen dat de K.V.P. óók progressief is: aan het Indonesisch conflict is duidelijk geworden, dat de K.V.P. in dergelijke internationale structurele problemen, indien zij voor ons volk onaangename gevolgen hebben, ook bereid is enorme risico's te nemen, ten einde zo lang mogelijk de fictie van de aansluiting aan het verleden open te houden. In deze problemen wordt van die zijde het „too little and too late" telkens weer gedemonstreerd. Met de leden van de z.g. derde macht van Oud is het niet anders gesteld ondanks hun eigen anders gerichte oordeel. De neiging tot het behoud, tot de miskenning van fundamentele veranderingen, althans tot het *te laat* onderkennen er van, is in de Nederlandse politiek buiten de socialistische rijen enorm sterk. Deze behoudende trek van de mens verzekert het waardevolle element van de continuïteit in allerlei levensverhoudingen. Als zodanig willen wij de waarde er van niet ontkennen. Wij menen echter, dat het socialisme hiervoor evenmin blind is. Daarnaast vertoont het echter die flexibiliteit, die in het wereldgebeuren van vandaag volstrekt onmisbaar is. Hoogstens ben ik geneigd de P.v.d.A. in haar beleid in dit opzicht nog een verwijt van een zeker tekort te maken.

Het is merkwaardig, dat de processen, waaraan men dit demonstreren kan, zich telkens herhalen. Daaruit blijkt, dat dit onderscheid tussen hen, die primair zo dicht mogelijk bij het heden willen aansluiten en hen, die losser van dat heden staan en het te voeren beleid vooral op de in de toekomst te verwachten gevolgen willen beoordelen, niet willekeurig is, doch schijnbaar op een zekere massa-psychologische wetmatigheid berust. Allerlei factoren spelen hierbij waarschijnlijk een rol: maatschappelijke welstand en de daaruit voortvloeiende zucht alles niets te veranderen, een zeker provincialisme en de daaruit voortvloeiende onmogelijkheid zich in levenssferen buiten onze grenzen te verplaatsen, enz.

Het is hier niet de plaats er diep op in te gaan, maar in wezen is Nieuw-Guinea van deze verschijnselen een nog schriller voorbeeld dan Indonesië zelf. Zonder de voorafgaande historie der ontvoogding van Indonesië is de houding van de Nederlandse politieke wereld te dien aanzien zelfs in het geheel niet te begrijpen. Ook hier geldt weer, dat men een stoer standpunt inneemt in een zaak, waarvan te voren vaststaat, dat deze in een nabije toekomst door een volgend kabinet zal worden opgegeven. Dit grote eiland, dat tientallen millioenen zal verslinden, ligt in een voor Nederland en ook voor Europa verloren uithoek van de wereld. Dat is een kwestie van tijd, ook zonder opdringen van Rusland in die hoek van de aarde.

Ook nu, als bij Indonesië, hebben wij weer overwegingen bij de hand voor het behoud, die heus wel plausibel zijn: onze zedelijke verplichting tegenover de Papua's. (Gold die niet tegenover de Dajaks van Borneo, waarover niemand in 1949 heeft gesproken?) De overgrote meerderheid

behalve de socialistische fractie staat op het standpunt dat overdracht der souvereiniteit aan Indonesië niet kàn. Straks zullen zij het tòch aanvaarden, doch zij hebben dan eerst nog de nodige schade aangebracht aan de verhouding tussen Nederland en Indonesië. Waarvoor toch deze ijver om ook de laatste ruiten van dit wankele gebouw nog kapot te gooien?

Och, het antwoord op deze vraag ligt in bovenstaande beschouwing opgesloten: eenvoudig omdat men niet anders kàn, omdat men niet ook *dit* nog los kan laten, ook al liggen er in Suriname en elders in de wereld nog zulke belangrijke en inspirerende taken voor ons volk. Het is het natuurlijk conservatisme van de mens, aangewakkerd door sociologische factoren, in bepaalde vraagstukken altijd wel ergens een zedelijke rechtvaardiging vindend voor zijn beleid, dat de diepere oorzaak is van dit „too little and too late", dat de mensheid op hare ontwikkelingsgang vol schokken schijnbaar onuitroeibaar begeleidt.

Vraagt men nu waarom velen zich na de oorlog tot het socialisme van de P.v.d.A. bekend hebben, dan geloof ik in de allereerste plaats, omdat zij beseften, dat dit de enige plaats is in de Westers democratische politieke wereld, waar men niet alleen het gevaar van het achterblijven onderkent, maar er zelf de strijdt tegen aanbindt. Dit is de diepere zin van een kwalificatie voor de P.v.d.A. als de partij van de vernieuwing. Deze grote massa van honderdduizenden stemmers op deze socialistische partij heeft heus niet zulk een helder beeld van de socialistische theorie. Bij hen leeft echter vaag het besef, dat men in deze partij bereid en in staat is de wereld van vandaag open tegemoet te treden, in de wetenschap van haar feilen en dat geen onbewuste behoudzucht haar belet bepaalde vormen uit te bannen, indien die strijdig zijn met des mensen zedelijk ideaal. Ook schrijver dezer regels behoort tot hen, die zich in de allereerste plaats om deze „maatschappelijke bewegingsvrijheid" in de P.v.d.A. heeft geschaard, omdat hij daarin de minste weerstanden verwacht in de strijd voor een wereld, die aan zijn zedelijke begrippen beantwoordt. In die zin is de democratisch socialistische partij een volstrekt ondogmatische partij. Uit de ontmoeting van de zedelijke eis voor het leven tussen mensen en de werkelijkheid, zoals die uit de technische en sociale ontwikkeling is voortgevloeid, volgt voor iedere periode het antwoord op de vraag naar de oplossing der maatschappelijke problemen van de dag, naar het ideale maatschappijbeeld voor *die* periode, zulks in de wetenschap, dat niets in dit opzicht voor de eeuwigheid geldt.

Uit deze overwegingen volgt echter ook, dat een socialistische wereld, die óók gedragen en gevormd wordt door mensen, aan hetzelfde gevaar van heel of half conservatisme bloot staat. Ik durf beslist niet te zeggen, dat wij daaraan in deze vijf jaren ontkomen zijn. Op menig ogenblik hebben wij teleurstelling gevoeld over het gemis aan flexibiliteit, dat ook het socialisme in Europa te zien gaf. Menige jongere zal dit ook bepaald wel in zijn eigen omgeving, in het leven van zijn partijafdeling, of in ander politiek werk met pijn hebben geconstateerd. Laat hem dan echter

bedenken, dat wij allen altijd hebben te staan voor de eeuwige strijd tegen de verstarring, waaraan elke organisatie op den duur gaat lijden. Slechts een levendig besef van de nooit aflatende plicht tot handhaving van het vernieuwingskarakter van een socialistische partij in haar brede lagen kan de moedelozen, die met de rug in de wind zijn gaan staan in een een wereld, waarin men in wezen het sterkst op behoud is ingesteld, weer oprichten.

Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Ook daarvan leggen deze jaren getuigenis af. Misschien was er wel meer nederlaag dan overwinning. Maar toch blijft dan voor ons altijd de troost te behoren tot een voorhoede. De rest volgt! De socialistische *methode* in de landbouwpolitiek van Mansholt is buiten discussie: men wil alleen een andere uitkomst voor de melkprijs uit zijn socialistische rekensommetje. Zo zijn er meer voorbeelden. Nood-economie, crisisbestrijding e.d. noemde men zo iets vroeger; nu is men er aan gewend en aanvaardt met of zonder overtuiging de methoden van een socialistische voorhoede, heel vaak toegepast door niet-socialisten. Laat zo iets de troost zijn voor die jonge mensen en ook ouderen, die vragen naar méér vernieuwingswil, naar een sterker radicalisme dan de P.v.d.A. soms te zien gaf. Laten zij echter niet afhouden hun stem te laten klinken en te waarschuwen tegen alle verstarring en conservatisme in eigen rijen. Het blijft gaan om de vernieuwing, ook vandaag nog.

Die strijd is bitter noodzakelijk omdat hij gaat tegen een element in de menselijke natuur. Indien wij zien, hoeveel moeite het gekost heeft het Nederlandse volk te overtuigen van de onvermijdelijkheid in de gang van de Indonesische ontwikkeling, indien ik nu weer de tragedie in zake Nieuw-Guinea aanschouw, beide problemen, waarbij het proces toch heus niet zo lastig te analyseren was, dan vraag ik mij vaak af, hoe het wel moet zijn met de onderkenning van de structurele wijzigingen, die zich in de samenleving der volkeren voltrekken ten gevolge van de in gang zijnde ontwikkeling van techniek en wetenschap, van de komende atoomenergetische periode e.d. Dan zal daar zeker het „te laat" onvermijdelijk zijn, tenzij er een voldoende laag is, die open staat en los is van het heden. Meer dan ooit is er in dit opzicht een concentratie nodig van alle krachten in onze samenleving, die bereid zijn, gewapend met niet anders dan hun zedelijk ideaal en een scherp oog voor het heden, in deze geest de vragen van de toekomstige maatschappij te beschouwen.

Dat zou men kunnen zien als de taak van *alle* politieke partijen. De heer Andriessen zal wel weer zeggen, dat de K.V.P. dat natuurlijk óók doet. Ik kan dan slechts antwoorden, dat zijn partij dat zeker wèl *bedoelt*, zelfs dat er een aantal aanhangers is, dat dat daar ook wel *doet*, doch dat het resultaat via het geheel te dier zake toch wijst op onmacht. Het gaat niet om hetgeen men *zegt te willen* of te doen, doch om hetgeen objectief gebeurt. Bij die vraag roep ik dan weer het Indonesië-beleid van de K.V.P. ten getuige op.

Hiermee kom ik ten slotte aan een laatste gedachte, die mij in deze jaren niet loslaten wil: die van het politiek systeem, van de besluitvorming in een democratisch bestel.

Indien men werkelijk zoals ondergetekende uit vijf jaar politieke activiteit de ervaring heeft verkregen, dat de meerderheid telkens weer een zekere verblinding opdoet uit onderbewuste of bewuste neigingen tot handhaving van het bestaande en daarmee uiterst bedenkelijke ontwikkelingen inleidt, vraagt men zich thans met grote bezorgdheid af, waar wij heen gaan. Er is misschien een tijd geweest, waarin de gevolgen van zulk een methode minder diep insneden in het lot van de volkeren. Bij het tempo van vandaag ligt dat alles heel anders. Vaak moet toch menigeen een gevoel van hopeloosheid en onmacht bevangen. Ik vergeet nooit mijn stemming tegenover de tweede militaire actie in Indonesië, waarvan de gevolgen door mij bijna even catastrofaal werden geschat als zij later zijn geworden. En tòch kwam die actie!

Veel minder erg dan dat enkele mensen zo iets bijna tandenknersend ondergaan is echter het feit, dat er schijnbaar geen antwoord is op de vraag, hoe een politiek systeem moet werken, waarbij de strijd tegen het natuurlijk conservatisme van de mens niet op zodanige wijze a priori verloren is, dat alleen het revolutionnaire geweld een periodieke ontlading van de daardoor opgeroepen spanningen brengen kan. Troelstra moet in zijn worsteling om een eigen politiek systeem van het socialisme ten slotte vastgelopen zijn op deze zelfde fundamentele vraag: hoe kan men op democratische wijze in de samenleving tot een systeem van besluitvorming komen, waarbij er een redelijke mogelijkheid is, dat die groep, die de noodzakelijke vernieuwing van het maatschappelijk leven voorstaat, niet telkens te laat gelijk krijgt. Het is de vraag, op welke wijze men voorkomt achter de feiten aan te lopen, doch er voor zorgt het proces in de historie te *leiden*.

Ik ben mij bewust, dat zulk vragen in de oren van menige doorgewinterde parlementariër, voor zover ze daar een bruikbaar gehoororgaan vinden, niet voor goed democratisch kunnen doorgaan. Men is gewend zulke vragen in het dossier van de onbegrijpelijke stukken te deponeren. *Ik* ben er daarmee niet af en zie ik in deze vraag, zij het in wat andere taal, nl. in die van de door de techniek bedreigde periode rondom 1950, de erfenis, die reeds Troelstra het socialisme heeft nagelaten, nl. de vraag wat het eigen politiek systeem zou kunnen zijn, dat de onmacht van de burgerlijke democratie uitsluit. De burgerlijke democratie, die zich immers kenmerkt door het volgen van de ontwikkelingsprocessen in plaats van door het leiding geven daarvan.

Deze grote taak heeft de P.v.d.A. in deze vijf jaren nog niet aangevat. Toch is het slagen te dier zake beslissend voor de ontwikkeling en voor het slagen van het socialisme en ook voor de toekomst van Nederland.

P. J. WAARDENBURG

DE KWALITATIEVE ASPECTEN VAN HET BEVOLKINGSVRAAGSTUK II

5. *Een laatste lang verwaarloosd probleem: de verhouding van het intelligentieniveau en het morele peil.*

Wanneer wij onder de drang der feiten tot de slotsom zijn gekomen, dat de opklimmende maatschappelijke lagen zich in het algemeen kenmerken door een gelijktijdige toeneming van verstandelijke vermogens en dat er gedurende enige geslachten ongewenste contraselectoire voortplantingsverhoudingen hebben bestaan, die nog lang niet overal en zeker niet op de meest gewenste wijze zijn geëgaliseerd, dan is daarmee, wat de bevolkingspolitiek betreft, het laatste woord nog niet gesproken. Er is nog één belangrijk vraagstuk, waarvan ik nooit ben losgekomen en dat evenzeer om een oplossing vraagt, het vraagstuk namelijk van de verhouding van de intellectuele tot de morele eigenschappen. Op verschillende plaatsen heb ik dit aangeroerd en ik wil er ook hier dieper op ingaan, omdat ik het zo belangrijk acht.

Ik kan niet zeggen, dat dit probleem door de eugenetici over het hoofd is gezien. Wèl, dat zij er zich soms wat al te gemakkelijk van hebben afgemaakt. Toen *Fisher* in 1932 voor Engeland een stelsel van financiële tegemoetkoming aan grotere gezinnen verdedigde, gaf hij duidelijk te kennen, dat het een fout is, wanneer wij ons blind staren op het verstandelijk verschil als het enig belangrijke. Als bijzonder waardevol noemt hij ambitie, volharding, morele beginselen, die tot uiting komen in een gedrag waarbij zelfrespect mogelijk blijft, zelfcontrôle, goede smaak, vooruitziende blik, allemaal zaken zonder welke geen sociale vooruitgang mogelijk is, maar hij neemt m.i. te gemakkelijk aan, dat het met de spreiding dezer gunstige karaktereigenschappen evenzo is gegaan als met die van de verstandelijke gaven en dat ook deze zich dus a.t.w. automatisch bij de hogere klassen hebben opgehoopt. Hij gelooft dat de succesvolle burgers gekenmerkt zijn door de combinatie van ondernemingslust met voorzichtigheid of van karakter met intellect en dat zij zodoende het meest waardevolle deel der natie uitmaken. Ten onzent heeft *Sanders* in 1933 er eveneens op gewezen, dat de maatschappij meer gebaat zou kunnen zijn bij geringe verstandelijke begaafdheid, verbonden met deugden als gemeenschapsgevoel, altruïsme, liefdadigheidszin, rechtvaardigheidsgevoel, dan bij gebrek aan deze laatste met hoge verstandelijke begaafdheid. Hij uit er zich wijselijk verder niet over hoe deze deugden over de maatschappelijke lagen verspreid zijn en beperkt zich — omdat deze onmeetbaar zijn — alleen tot

de verstandelijke capaciteiten en de maatregelen ter bevordering van de vruchtbaarheid der begaafden.

Om op dit terrein ons inzicht enigszins te verbeteren, zullen wij goed doen de intelligente prestatie nader onder de loupe te nemen. Wij zullen moeten zien te weten te komen of er verstandelijke prestaties volkomen op zich zelf bestaan, gespeend van alle verdere eigenschappen van temperament en karakter. Dit nu is niet het geval, het verstand werkt niet volkomen geïsoleerd. *De waarde van het verstand blijkt pas in verbinding met gunstige karaktereigenschappen* en wordt sterk verminderd door gedrukte stemming, futloosheid, afleidbaarheid, verlegenheid, minderwaardigheidscomplexen, nervositeit enz. Wij kunnen in dit opzicht veel leren van de ervaringen, die *Gottschaldt* en *Wilde* in tweelingkampen hebben opgedaan, waar de kinderen ongedwongen en onbevangen konden worden gadegeslagen en men de groepen kon vergelijken. Niet alleen het verslag der ervaringen, maar ook hun systematisch overzicht van de ingewikkelde wijzen, waarop men verstandelijk iets kan bereiken, zijn zeer leerzaam. Vandaar, dat men — iets waar *Hofker* ook op gewezen heeft — bijna nooit weet, wat men met verstandelijke tests precies meet. Het is immers zo, dat men de verstandelijke vermogens kan verdelen in meer primaire statische gaven en meer secundair ontwikkelde dynamische functies. Het verstand kan niet veel beginnen zonder enige verder meegeërfde statische voorwaarden. Noch in het klein bij het kind, noch in het groot bij de volwassene kan men het bijv. stellen zonder de gave der intuïtie: aanvoelen van de situatie, overzien waar het om gaat, goede invallen krijgen. Evenmin kan men technisch iets bereiken, zonder handigheid, overzicht en overleg of kan men vragen beantwoorden, vraagstukken oplossen, zonder geheugen en herkennen, belangstelling, aandacht, fantasie, flinke aanpak en fut of volharding. Bij de dynamische kant van de verstandelijke ontwikkeling, bij alles wat op leren, oefenen en training betrekking heeft, bij de ontplooiing van de zin voor logica en samenhang en het opdoen van werkelijke ervaringen, van kennis en van vaardigheden is het bezit van gunstige karaktereigenschappen en wilskracht nog veel gewichtiger. Debielen en achterlijken hebben geen reddende, vindingrijke gedachten en scheppende invallen, noch energie of aanpassings- en doorzettingsvermogen.

Zo schijnt het dus wel, dat de verstandelijke prestatie nergens ontbloot is van begunstigende karaktereigenschappen. *Het gaat er nu maar om of deze karaktergaven tevens zedelijke eigenschappen zijn.* Mag men — de uitzonderingen niet te na gesproken — generaliserend zeggen, dat toeneming van het vermogen tot verbale en technische verstandelijke prestaties vastgekoppeld is aan het tentoonspreiden van zedelijke deugden?

Hier zou ik een groot vraagteken willen plaatsen. Ik zal hier moeten herhalen, wat reeds vroeger zowel door *Van Dugteren* als door mij aan vragen is gesteld. Hoe komt het, dat de staatslieden, politici en diplomaten niet alleen onmachtig zijn gebleken om de rampzalige ellende en demoralisatie van de oorlog te verhinderen, maar zelfs veelvuldig op oorlogen

hebben aangestuurd? Als vrees en wantrouwen daarbij de leiders zijn geweest, dan blijkt hieruit voldoende, hoe weinig fiducie deze over zich zelf tevredenen hadden in de goodwill en moraliteit hunner collega's in andere landen. In deze kringen kan men meer les krijgen in transigeren, naijver, afgunst en zelfzucht dan in altruïsme en onbaatzuchtigheid. Het zijn de intellectuelen in staat en kerk, die nog altijd uiteenzetten, dat wij gedoemd zijn in het compromis te blijven steken en dat wij gerust millioenen mensenlevens mogen opofferen om het zogenaamde recht te verdedigen. De intelligenten vinden in vredestijd de geraffineerdste verdedigingsmiddelen voor de krijg uit. De kerk blijft de wapens zegenen. Is er in de hogere maatschappelijke kringen geen grof winstbejag geweest, waarom spreken velen dan van een aparte handelsmoraal? Heeft dit winstbejag niet ten grondslag gelegen aan de gruwelen, allerwegen door koloniale mogendheden gepleegd? Wie hebben de slavernij der nog onmondigen bewerkstelligd en vele eeuwen bestendigd en machtsposities trachten te behouden? Hebben de venerische ziekten minder geheerst onder de intellectuelen? Wie deden natuurvolken uitsterven? Wie vergiftigden hen met afgedankte films en gramofoonplaten en leverden hun en ons de spannende momenten van huwelijksontrouw en wat dies meer zij? Wie gaven en geven in het algemeen de voorbeelden van genot- en weeldezucht, vaak in nauw verband met geboortebeperking? Wie leefden van particuliere bewapeningsindustrie en drankkapitaal? Schipperen de intellectuelen niet met principes, geven zij hun leven voor de waarheid, kennen zij geen mensenvrees? Waren zij geen collaborateurs? Staan zij allerwegen pal voor het recht? Komen corruptie, zwendel, oplichterij en chronique scandaleuse niet, in groteske vormen soms, in de bovenlagen voor? Wie speculeren op de lagere instincten der massa? Wie zijn de politieke verdachtmakers? Is het anti-semitisme door de verstandelijken geborneerden uitgedacht en verdedigd? Hebben we nog niet genoeg gezien van rassenwaan, hoogmoed, haat en sadistische machtswellust bij heersers zowel als medestanders uit alle lagen, waarbij echter de eersten de wandaden uitdachten? Wat is een Hendrik VIII in Engeland, die eigenmachtig in kerkelijke zaken ingreep, anders geweest dan een massamoordenaar, toen hij zijn eigen vrouwen liet doden en gedurende zijn regering 70.000 landlopers liet ophangen? De hele van bloed druipende geschiedenis heeft ons getoond hoe ook de met verstand begiftigden meer de slachtoffers hunner hartstochten, meer overheersten dan zelfbeheersers zijn geweest en dat wij niet bij vorsten, zelfs ook niet steeds bij kerkvorsten helaas, in de eerste plaats onze morele voorbeelden behoeven te gaan zoeken. Toneel en drama leven niet alleen van wat in de kringen der verstandelijk geborneerden plaats vond.

Ik schrijf dit alles met tegenzin en schaamte, maar ik geloof, dat ik het moet doen als ik de waarheid in de ogen wil zien. Ik meen, dat ik mij solidair moet verklaren met hen, die in gebreke bleven en mij niet hooghartig van hen mag afwenden zolang ik niet in hun situaties ben geplaatst en het beter heb gedaan. Ik vind ook niet, dat er iets aan de toestand

verandert door de nadruk op het feit te gaan leggen, dat de intellectuelen ook veel goede bedoelingen hebben gehad en veel edels hebben ondernomen en voor recht en waarheid op de bres hebben gestaan. Het gaat er om of hun verstandelijk peil hun in den regel heeft belet om zedelijk te vallen. En dat is niet zo. De profeten in Israël hebben zich zowel tot het volk als tegen hun voorgangers gewend. Allen zondigden gelijkelijk, maar de leiders dragen een grotere verantwoordelijkheid, die ze vaak niet hebben getoond. „Wien veel gegeven is, van dien zal veel worden geëist."

Er heerst op deze punten veel begripsverwarring. Zuiver zedelijke eigenschappen worden vaak gelijkgesteld met energieke karaktereigenschappen als moed, durf, ondernemingslust (o.a. door de Italiaanse eugeneticus *Gini).* Men noemt het moreel van troepen goed, als zij gewillig en opgewekt de hun opgedragen taken vervullen. Met zedelijke beoordeling van deze taken heeft dit niets te maken.

De genoemde eigenschappen van het activiteits- en wilsleven kunnen evengoed ten kwade als ten goede worden aangewend, omdat zij zedelijk neutraal zijn. Pienterheid, uitgeslapenheid en doorzettingsvermogen hebben allen nodig, die een doel willen bereiken, al is het nog zo laag, zoals in de onderwereld van Chicago en andere grote steden. Het kan in vele branches ontaarden tot listigheid en geraffineerdheid. Men kan ook een massa boeswichten geen durf en ondernemingslust ontzeggen. De communist en — naar ik meen — atheïst *Haldane* heeft ook met dergelijke moeilijkheden gezeten. Hij meent zelfs, met een heel zonderlinge exegese, dat de grotere vruchtbaarheid der lagere klassen wel eens hetzelfde kon betekenen als Jezus' woord, dat de zachtmoedigen het aardrijk zullen beërven. In ieder geval kunnen wij over deze vragen niet oppervlakkig heenlopen.

Wanneer wij bij de hogere maatschappelijke klassen rondzien, dan ontbreekt ons nog alle zekerheid over het feit of zuiver zedelijke deugden als eenvoud, oprechtheid, rechtvaardigheidsgevoel, medelijden, opofferingsgezindheid, plichts- en verantwoordelijkheidsbesef, gemeenschapszin, daar meer verbreid zijn dan bij de midden- en lagere klassen. Deze deugden lijken betrekkelijk onafhankelijk van begaafdheid, energie of wilskracht.

In ieder geval weten wij zeker, dat men niet alleen door zijn intellect maatschappelijk stijgt. Het kan ook geschieden doordat het voorgeslacht het gezin klein hield en zo de welstand vermeerderde. Voorts kan men er belanden door het maken van groter winsten, zonder en met oplichterij. Ook bereikt een aantal psychopathen met grotere levendigheid, activiteit en behoefte om zich te doen gelden, dus met eer- en bemoeizucht en machtsbegeerte, invloedrijke posities. *Schlesinger* meent, dat bepaalde vormen van psychopathieën in de hogere standen sterker verbreid zijn dan in de lagere. Ook de manisch-depressieve psychose, de nervositeit, de bijziendheid komt daar naar verhouding meer voor. In ieder geval zal ieder met enige ervaring moeten erkennen, dat er geen sprake van is, dat men in de bovenklassen der maatschappij speciaal de degelijken en evenwichtigen aantreft. Conflicten en minderwaardigheidsgevoelens zijn er daar te

over en de zenuw- en zielsartsen recruteren hun patiënten niet in hoofdzaak uit de lagere klassen.

6. *Blijft het vraagstuk nog urgent?*

Betekent het, na al deze overwegingen, nu, dat de bezorgdheid over de contraselectoire vruchtbaarheidsverhoudingen wat betreft de verstandelijke vermogens, alle zin verloren hebben? Dat geloof ik niet. In belangrijke functies en beroepen kunnen wij beter mensen mèt dan zonder inzicht gebruiken. Bovendien vraagt onze moderne samenleving met haar nieuwe vindingen en machinerieën minder routinemensen en meer inzichtmensen dan vroeger.

Eén ding is verder waar: een zedelijk oordeel kan niet worden gevormd zonder een zekere mate van intelligentie. Men moet ook begripsmatig een en ander tegenover elkaar stellen, wil men een keuze kunnen doen en ja of neen kunnen zeggen. Zo vond ook Dr *Croockewit* ('37), wel verband tussen verstand en zedelijk inzicht van schoolkinderen. Bij de echte zwakzinnigen, die zich zelf minder voortplanten dan de gemiddelde bevolking, maar die overwegend uit de laagste klassen met grotere gezinnen voortkomen en die zich gelukkig niet dreigen te vermeerderen, evenmin als de lijders aan psychosen, vindt men in doorsnee ook een lager moreel peil.

Wij zouden nu wetenschappelijk een hele stap verder zijn als wij wisten of de morele deugden en de mogelijkheid tot zedelijke beslissingen verder gelijkelijk over alle lagen behalve die der debielen en andere onderbegaafden zijn verdeeld. Ware dit het geval — wat wel waarschijnlijk is — dan zou men enerzijds met de eugenetici kunnen meegaan in hun plannen om de intellectuele tekorten voor toekomstige generaties te dekken en anderzijds zou het hoogstbelangrijke morele aspect een kwestie van volksopvoeding blijven, een gewichtige en zware taak derhalve voor leiders, overheid en kerk. Eugenetische maatregelen plus morele herbewapening zouden dan samen tot het beoogde doel kunnen en moeten voeren. Het spreekt vanzelf, dat genoemde maatregelen ook nooit het morele besef en de vrijheid van de verantwoordelijke individu mogen krenken. Het kwalitatieve bevolkingsprobleem is derhalve uiterst subtiel, want nergens mag het geweten in een hoek gedrukt worden. Achter de schrijftafel kan men gemakkelijk vaststellen, dat betere, kwalitatieve verhoudingen kunnen worden bereikt door een rigoureuze geboortebeperking ook bij de onderste lagen, maar wie mensenkennis bezit, weet, dat gesprekken over techniek alleen in die kringen zonder effect zullen blijven wegens gebrek aan inzicht en wilskracht en dat ze zonder ethiek en zielszorg gewetensconflicten of andere zieleschade zouden kunnen teweeg brengen bij diegenen, die zich aan vermeende of werkelijke religieuze voorschriften onderworpen achten.

Daar het *nil nocere* (geen schade teweegbrengen) ook hier ons leidmotief moet zijn, zal de hoofdaandacht nog wel geconcentreerd moeten worden

op maatregelen [5]) van positieve eugenetiek, zoals die door Dr *Schrijver* [6]) in een lezenswaardig slothoofdstuk van het boek „Erfelijkheid en Geneeskunde", en door Dr *Sanders* [7]) ter verbetering van de voortplanting der begaafden in „Mens en Maatschappij" van 1933 zijn aangegeven.

Reeds in 1935 heeft onze partijgenoot Dr *Frets* in beginsel gezegd, wat ik hier breedvoerig en met nadruk heb trachten te ontvouwen. Hij zeide: „Socialisten, die biologisch onderlegd zijn, zullen meestal anders oordelen dan socialisten bij wie dit niet het geval is. De laatsten hebben de neiging om zeer veel mogelijk te achten bij andere economische verhoudingen." („Erfelijkheid", Arbeiderspers, 1935, blz. 191) en „Op de gevaren van een differentiated birth-rate voor achteruitgang van de waardevolle elementen in de bevolking zou nadrukkelijk moeten worden gewezen". („Socialistische Gids", December 1935, blz. 815). Welnu, dat is dan thans opnieuw geschied.

---

[5]) De leidende beginselen der maatregelen moeten zijn:

a. Dat de lastenverlichting per kind door toelagen of belastingaftrek niet uniform, maar progressief zij naar gelang van het inkomen.

b. Dat de omvang der lastenverlichting bij geen enkel loon of inkomen zo groot mag zijn, dat de rem verdwijnt en men tot verwekken van kinderen wordt aangemoedigd, omdat het bezit er van voordelig gaat lijken.

De practische maatregelen zijn te verdelen in directe en indirecte. Zeer belangrijk zijn de directe op geestelijk gebied: de versterking van het verantwoordelijkheidsbesef, gezonde sexuele opvoeding en juiste huwelijksvoorlichting, het inzien van de betekenis en zegen van een niet opzettelijk te klein gehouden gezin, strijd tegen alcoholisme, venerische ziekten, oorlog en demoraliserende films en lectuur, terugkeer tot de natuur en de bovennatuurlijke waarden. Hieruit vloeien meer indirecte maatregelen voort als beschikbaarstelling van ruime woningen, huwelijksvoorschotten, tegengaan van de vlucht van het platteland naar de stad, vorming van kleine bedrijven op het land tot binding van de boerenstand aan de bodem en van industrie buiten de steden, doeltreffende, d.w.z. teleurstelling en onkosten vermijdende vroege selectie bij het onderwijs, goede beroepskeus, toegang tot alle onderwijs voor de begaafden, doordat dit geheel of nagenoeg geheel kosteloos wordt en door een vermeerderd beurzenstelsel ter tegemoetkoming in de onkosten, die dit onderwijs ten gevolge van aanschaf van hulpmiddelen en verhuizing naar elders meebrengt, invoering van ondersteunings- of vereveningskassen bij industrieën en ondernemingen ter verdeling der gezinslasten, wijziging van het erfrecht, progressieve belastingaftrek of toelagen en andere gunsten naar gelang van het inkomen. Het streven moet in een land als Nederland gericht zijn tegen nog steeds dysgenetisch werkende toestanden met maatregelen tegen het continu in aantal slinken van waardevolle elementen. Of er nog plaats is voor bevolkingsaanwas over de gehele linie blijve ter beoordeling van economen en van hen, die zich met het kwantitatieve bevolkingsvraagstuk bezighouden.

[6]) F. Schrijver. Eugenetica en Wetgeving in Geneeskunde en Erfelijkheid, blz. 441 v.v. De Tijdstroom, Lochem, 3de druk, 1949.

[7]) J. Sanders. Maatregelen ter bevordering van de vruchtbaarheid der begaafden. Mensch en Maatschappij. 9de jaargang. No 4, blz. 397 v.v., 1933.

Naschrift.

Ofschoon ik mij in dit artikel — wat litteratuuraanhalingen betreft — zeer heb moeten beperken, kan het wellicht zijn nut hebben er de aandacht op te vestigen, dat de door mij genoemde bundel van voordrachten over „Het intellect in de samenleving" in Het Gemenebest niet de enige plaats is, waar het onderwerp, dat ons bezig hield, in Nederland in de laatste tijd besproken werd.

Men zal daarin prof. F. L. Polak aangehaald zien, die in De Nieuwe Stem, 4e Jg, no. 1 schreef over „Het niveau der Nederlandse natie" en aldaar gelijksoortige gezichtspunten ontwikkelde, als ik hierboven deed. Men kan het in beknopte vorm herlezen in diens nieuwste werk: „Om het behoud van ons bestaan", Stemfert Kroese, Leiden 1951. Behalve deze socioloog heeft diens collega prof. Wertheim in 1948 lezingen over Het Rassenprobleem gehouden, die gebundeld uitgekomen zijn in de Vrij-Nederland-reeks bij Albani, Den Haag. Deze laatste schrijver, wiens wrevel over de lichtvaardigheid, waarmee dikwijls geestelijke rasverschillen werden aangenomen, volkomen te billijken is, staat wel zeer sceptisch tegenover de mogelijkheid om verschillen in gemiddelde aangeboren intelligentie van groepen vast te stellen. Hij gaat echter niet zo ver, dat hij verdedigt, dat de groep der ongeschoolde arbeiders in dezen niet bij andere groepen achterstaat.

Verder bestaat er een commissie voor het geboorte-onderzoek van het Instituut voor sociaal onderzoek van het Nederlandse volk, die in de eerste publicatie Dec. 1949 op blz. 20 punten noemt, waaruit blijkt, dat een studie van de aspecten van het kwalitatieve bevolkingsvraagstuk ook tot haar werkplan behoort (voorz. prof. E. W. Hofstee, vice-voorz. prof. J. P. Kruijt, secr. prof. S. Groenman).

M. DE NIET Gz.

INTERCONTINENTALE KLASSENSTRIJD EN SOLIDARITEIT

Is J. de Kadt's „Pleidooi voor vrede door kracht" voor ons aanvaardbaar?

„Neem u in acht, dat gij niet den Heer uw God vergeet, door zijne geboden en verordeningen en inzettingen te verwaarlozen. En als gij tot verzadiging toe eet, en u geriefelijke huizen ter woning bouwt, en uwe runderen en schapen, en uw zilver en goud, ja, al wat gij hebt, zich vermeerderen zal, dat dan uw hart zich niet verheffe, zodat gij zoudt vergeten den Heer uw God .... En zeg niet in uw hart: mijn kracht en mijn sterke hand vermochten dit alles. Maar gedenk, dat het de Heer uw God is, die u kracht geeft." *Deuteronomium 8, 11—18.*

„Uit het oogpunt van billijkheid komen uw overvloed voor het ogenblik hun gebrek ten goede, opdat hun overvloed wederkerig uw gebrek ten goede zou komen en er zodoende gelijkheid zij, zoals er geschreven staat: die veel verzameld had, had niet over en die weinig verzameld had had niet tekort." *2 Corinthen 8, 14—15.*

I. Inleiding

Wanneer wij iets weten van de situatie, waarin de meeste landen en volken en mensen dezer wereld verkeren, dan kunnen wij niet anders dan verwonderd en dankbaar zijn voor de relatief uitermate gunstige en welvarende omstandigheden, waaronder wij hier in Nederland mogen leven en werken. Dankbaar aan God. Voor het binnenlands beleid der regeringen, die sinds 1945 over ons gesteld zijn en onder wier leiding Nederland zich zo snel weer heeft opgericht nadat de totalitaire nazi-overheerser was verslagen. Ook voor de hulp, daarbij ondervonden van een land als Amerika, en voor de samenwerking, welke gegroeid is tussen zovele landen: verschijnselen, welke nog nimmer in die mate als thans in de historie te vinden zijn geweest.

De nationale tentoonstelling „Mijlpaal-1950" heeft ons dit alles voor ogen willen stellen. Zij is echter geen succes geworden. Was dat hoofdzakelijk omdat men haar „vervelend" vond en er te veel regerings-„propaganda" in zag? Misschien wel. Maar ik meen, dat we goed doen ook de mogelijkheid van andere oorzaken ter dege onder ogen te zien. Zou onder deze ook niet zijn geweest het groeiend gevoel, dat ten slotte de naaste toekomst van ons zelf en zeker de toekomst onzer kinderen niet wordt bepaald door hetgeen we binnenslands opbouwen en presteren — hoe belangrijk dat op zich zelf ook zeker is —, maar allereerst door wat wij mensen terechtbrengen van de onderlinge verhoudingen tussen de volkeren, tussen de groot-

machten van deze tijd, tussen Oost en West, tussen de continenten? Dit gevoel — inderdaad bij de meesten nog altijd niet veel meer dan een „feeling" — gaat dan onherroepelijk meestal samen met de overtuiging, dat wij, gewone burgers, op dié gang van zaken toch generlei invloed kunnen uitoefenen; dat wij eenvoudig maar hebben te aanvaarden, wat óver ons beslist wórdt: hetzij door regeringen of partij-„bosses" — in eigen land en andere landen — hetzij door een soort noodlot. En dan komt hieruit voort de levenshouding van: pluk de dag, want morgen is het toch weer mis. Dus niét naar de „Mijlpaal", die belangstelling, aandacht en een zekere innerlijke rust vooronderstelt, maar naar „Rotterdam-Ahoy", dat zélf leeft en beweegt, je in zijn dynamiek opneemt, je wint voor het menselijk kunnen, je ook in zijn massale lunapark voor een wijle vergetelheid biedt ten aanzien van de zo gevreesde onzekerheid der toekomst.

Toch blijft het in een democratie de taak van elke politieke partij om zoveel mogelijk burgers te confronteren met dè cardinale vraagstukken, mogelijkheden en gevaren van deze tijd en deze dag. Met andere woorden, om ons te bekeren van die struisvogelhouding en ons duidelijk te maken, waar onze collectieve en waar onze individuele verantwoordelijkheid voor heden en toekomst van land en wereld ligt. En, zo mogelijk, om ons daarbij, op grond van onze politieke overtuiging, warm en enthousiast, vastberaden en strijdbaar te maken voor een bepaalde visie, een bepaald programma, een bepaald beleid.

Zulk een confrontatie bedoelt, als ik het goed zie, J. de Kadt ons, socialisten, te geven in zijn nieuwste boek „De consequenties van Korea — Een pleidooi voor vrede door kracht". Zulk een boek van zulk een schrijver heeft recht op onze aandacht. Te meer en *vooral*, omdat ons, leden van de Partij van de Arbeid, in de gehele partijpers, namens de partij, wordt voorgehouden, dat het hier geldt „een belangrijk boek, waarvan de verspreiding in ruime kring zeer gewenst is" en dat de partij, om dit mogelijk te maken, „een aanzienlijk risico" heeft genomen, waardoor het boek, dat normaal ongeveer zes gulden zou kosten, thans verkrijgbaar is voor slechts *f* 2,40. Wel wordt, zoals gebruikelijk is, daarbij vermeld, dat „de inhoud uiteraard voor rekening van partijgenoot De Kadt blijft", maar een ieder, die niet al te zeer vreemdeling is in partijpers en partij, weet, dat niettemin het feitelijk beleid, de feitelijke signatuur, het feitelijke „geluid" van de Partij van de Arbeid tot grote hoogte worden bepaald door de atmosfeer, de visie en het programma, welke wij vinden in De Kadts „Pleidooi voor vrede door kracht". Juist daarom is het mijns inziens ons aller plicht van dat pleidooi ter dege kennis te nemen en ernstig te onderzoeken, in hoeverre wij, democratisch-socialisten, die atmosfeer, die visie, dat programma, ons eigen behoren te maken dan wel moeten verwerpen.

Op herhaald aandringen van de Dr Wiardi Beckman-Stichting heb ik ten slotte gemeend, mij niet te mogen onttrekken aan het pogen, om tot dat onderzoek een bescheiden bijdrage te leveren door een inleiding te houden voor haar NISNA-sectie. Op hernieuwd krachtig aandringen, thans van

voorzitter en secretaris der S. en D.-redactie, moge ik nu trachten een en ander, mede beïnvloed door de gehouden discussies, hoe onvolmaakt en fragmentarisch ook, in dit artikel te verwerken.

II. Het uitgangspunt

De Kadt's uitgangspunt is, dat Europa, het Westen, de vrije wereld — of hoe men 't wil omschrijven — in levensgevaar verkeert. Sowjet-Rusland heeft 175 à 200 divisies onder de wapenen staan (72). De vazalstaten kunnen hieraan een veelvoud toevoegen (73). De Russische legers zijn sterk gemechaniseerd, zij het als geheel ouderwets (73). Rusland is agressief als er kans is op overwinning, maar voert geen va-banque-politiek zoals Hitler deed (84). Het is dus voor en boven alles zaak om die kans op overwinning zo snel mogelijk tot nul te reduceren. Dan alleen wordt een derde wereldoorlog voorkomen.

Zijn wij daartoe niet bereid, dan zal Rusland tot alomvattende agressie overgaan. Europa wordt dan onder de voet gelopen en krijgt de overheersing te verduren van het Russische wereldrijk, dat het principe van de georganiseerde barbaarsheid vertegenwoordigt (17), en een bezetting door de legers van vrouwenverkrachters en horlogedieven (15). Dat zal betekenen uitroeiing der Europese mensheid (20); deels letterlijk (15), deels door terugbrenging van de Europese arbeider tot het Russische levenspeil en door gedwongen volksverhuizing (van zeker 50 pct) naar Russische arbeidskampen of Siberische fabrieken en mijnen (157).

Dit uitgangspunt — eventueel ontdaan van schrijvers persoonlijke aankleding en profetieën — wordt, mag ik aannemen, door ons allen gedeeld. Aan Russische agressie behoort een halt te worden toegeroepen. Want wij verwerpen het totalitaire Russische communisme, waarvan wij weten, in onze landen niets goeds en vernietiging van het menswaardige in onze sámenleving te verwachten te hebben. Dit moge hier al dadelijk nader worden gekwalificeerd, al zal op deze punten later nog teruggekomen moeten worden.

a. Om ten dezen vastbesloten te zijn, zo nodig ten dode toe, behoort een democraat, een socialist, een christen, een humanist, niet van node te hebben zelf zijn toevlucht te nemen tot totalitaire zienswijzen, propaganda en methoden.

b. Zolang een alomvattende oorlog tegen het Russische communisme niet is uitgebroken — De K. meent, dat deze door uitvoering van zijn 10- à 15-jaren-programma wordt voorkomen — is de opvoering van militaire en technische paraatheid wél geboden doch niét het moeilijkste probleem. Het zwaarste is namelijk de opdracht, die paraatheid op te voeren mèt handhaving, in-leven-houding, van het te verdedigen goed: het „democratisch milieu", een menswaardig bestaan, geestelijke, politieke en culturele vrijheid, het aanvaarden en in practijk brengen — nationaal en internationaal — van het elkanders hoeder zijn, van het de naaste liefhebben als zich zelf, enz.

c. Het communistisch gevaar van thans is van geheel andere structuur dan het nazi-gevaar van 1933 en volgende jaren; negering van dit essentiële onderscheid brengt tot het te gemakkelijk en te uitsluitend varen op de „lessen van München". Naziisme en fascisme hadden ideologisch buiten een deel van West-Europa en Japan geen aanhang of „appeal" van betekenis. Het communisme echter vormt enerzijds binnen landen als Nederland, Scandinavië, Engeland, U.S.A., enz. slechts voor enkelen een echte verleiding, maar anderzijds heeft 't zéér grote aantrekkingskracht in alle landen (wellicht wel ⅔ der wereld), waar de massa's slechts een fractie hebben van 't nodige om zich te voeden en te kleden, terwijl zij bovendien grotendeels verstoken zijn van ontwikkeling, onderwijs en kapitaalsgoederen, welke een belofte zouden kunnen inhouden van een snelle verbetering van hun lot. Het gaat hier in vele gevallen om landen, welke in hun historie talrijke eeuwen van zeer hoge beschaving en cultuur hebben gekend en, overweldigd in perioden van neergang, eeuwenlang hebben verkeerd onder staatkundige of economische overheersing van het Westen. Het is geen wonder, dat de massa's dezer landen zo doof zijn voor begrippen als democratie en geestelijke vrijheid, voorgehouden door de westerse landen. Evenmin, dat zij zo gemakkelijk geneigd zijn 't oor te lenen aan het zoet gefluit van het Russische communisme. Want Reinhold Niebuhr wijst te recht op dè tragiek van de huidige situatie, wanneer hij zegt („The Nation", 23 Sept. 1950: „Wij beginnen pas in te zien dat de werkelijke tragedie van onze tijd gelegen is in het feit, dat de marxistische oplossing voor het onrecht in onze maatschappij veel erger wreedheden en onrecht zou voortbrengen dan die het marxisme wilde bestrijden, en *niettemin* in staat zou zijn toewijding van millioenen wanhopigen in Europa en in het bijzonder in Azië te verwerven op grond van de oorspronkelijke droom — alsof de droom niet in een nachtmerrie was overgegaan".

d. Bestrijding van het Russische communisme zal dan ook, „globaal gesproken", tot ruïneuze mislukking gedoemd blijven, indien niet *tegelijkertijd* — en dus niet eerst na een 5 à 10 jaren — de voedingsbodem wordt ondermijnd. Met andere woorden, indien niet tegelijkertijd een voor geheel de wereld duidelijk, inspirerend, geloofwaardig en vertrouwenwekkend alternatief wordt geboden. En zulks niét als strijdmiddel tégen het communisme, maar als een positieve, principiële en daadwerkelijke strijd vóór een integrale uitbuiting van alles wat ons mensen aan kennen en kunnen is gegeven ten einde aan een zo groot mogelijk deel der mensheid te verzekeren een menswaardig bestaan, dat de geestelijke en culturele waarden, waarvoor de mens geschapen is, een kans geeft tot bloei te komen.

III. Het programma

Het programma, dat De K. in zijn boek ontvouwt, moet men samenlezen uit bijna alle bladzijden, om het ware karakter en de volle consequenties van hetzelve te leren kennen. Want anders gaat het programma in het boek

als geheel schuil achter de analyses der situatie en de toelichtingen óp het programma. Te meer, daar het boek geen enkele index bevat en de hoofdstukken niet in paragrafen onderverdeeld zijn. De K. heeft gezegd, dat men, aldus doende, een caricatuur ontwerpt van wat hij wil en bedoelt; ik meen echter te moeten persisteren bij mijn mening, dat dit de enige methode is om door te dringen tot volle wezen en betekenis van zijn pleidooi — en van de propaganda, welke de partij als zodanig voor dit boek voert.

Hier moge dan allereerst volgen een overzicht van het aldus samengelezen programma; op algehele volledigheid wordt uiteraard geen aanspraak gemaakt. We kunnen het aangeboden programma min of meer indelen in drie gedeelten.

A. *Militaire verdedigingsmaatregelen*

Werkelijkheid is: òf een pax americana, òf geen vrede maar oorlog (163). De U.N.O.-rol zal van ondergeschikte aard zijn (45).

De Atlantische eenheid zal tot stand moeten komen rondom de legers, welke opgebouwd worden ter verdediging van het gebied (163).

Want de militaire verdediging is hèt centrale vraagstuk, vanwaar uit alle andere vraagstukken moeten worden bekeken èn beslist (163).

Daartoe is o.a. nodig complete mobilisatie der industrie (212).

In Centraal-Europa en aan de Elbe: al dadelijk 60 divisies, waarvan 50 uit Europa zelf, paraat, „als de brandweer" (174).

In Noord-West-Europa (Zweden): 10 divisies, met reserves (190).

In de Alpen enz. ongeveer 18 divisies van Zwitserland en Italië (179, 192).

In Midden-Oosten en Noord-Afrika: 45 divisies (195).

De westerse mogendheden moeten proberen uit de Arabische staten en Egypte een militair volwaardig geheel te maken.

In de troepenmachten zijn begrepen 35 divisies van huidige of voormalige fascistische landen: 15 Duitse, 10 Italiaanse, 10 Spaanse.

Bovendien in Europa nodig: grote luchtmacht, eventueel met raketten en atoombommen (215).

Achter de hoofdmacht en de reserve moet bovendien zijn een territoriaal leger, voor eerste optreden tegen infiltraties en raids (217).

Ten slotte behoort er in elk land te zijn een „Home Guard", tegen sabotage en vijfde colonne (217).

In Azië behoren grote Europese troepenmachten paraat te zijn (219) en behoren de niet-communistische landen zelf een eigen sterk leger op te bouwen (141). Dit geldt ook voor Japan (123).

Met een dusdanig verdedigingsprogramma zouden we de periode van het meest directe gevaar, 2 à 4 jaar, kunnen doorkomen. Maar daarnaast moet er ook zijn een plan „voor de komende tien jaar, een plan, dat, in het groot gezien, hierop zou neerkomen, dat wij, behalve een zuiver Europees leger, dat gelijk is aan het Russische", *(thans* dus 175 à 200 divisies) „in Europa een reserve zouden hebben, bestaande uit Amerikaanse, Canadese en

Engelse divisies, die ons in alle opzichten een overwicht zouden verschaffen" (219).

„En niet alleen de reeds genoemde landen" (Amerika, Canada en Engeland) „zullen moeten bijdragen tot het vormen van die macht, ook landen als Japan en Turkije, maar ook de Zuidamerikaanse en Middenamerikaanse staten zullen hun bijdragen moeten leveren" (219).

„Alleen dan komen we op den duur op het punt, waarop de Russische aanval niet alleen voor Rusland riskant zal zijn, maar voor Rusland tot de absolute onmogelijkheden gaat behoren. Eerst als dat punt bereikt is, zijn we volkomen uit de gevarenzone en eerst dan kunnen we een nieuwe politiek overwegen" (219).

B. *Politieke verdedigingsmaatregelen*

Vanzelfsprekend is er méér nodig dan het opbouwen van zulk een weermacht.

„De twee werelden, die er nu eenmaal zijn, moeten duidelijk gemarkeerd worden" (222). *Internationaal* betekent dit onmiddellijke verbreking van alle diplomatieke betrekkingen met en verwijdering uit de U.N.O. van Rusland en zijn satellieten. Tegenover dit blok past gelijktijdige algehele economische boycot (220—221).

Zogenaamd „neutrale" landen zijn niet anders dan profiteurslanden: Zweden, Zwitserland, India, Indonesië, enz. Zij moeten onverwijld duidelijk voor de keuze geplaatst worden: òf bij Rusland, en dan worden zij uitgeworpen en geboycot, òf bij ons en dan dienen zij zelf àlle betrekkingen met Rusland c.s. te verbreken (222). „Dat „tegen Rusland" is alleen ernstig te nemen, wanneer het samenvalt met het duidelijke „vóór Amerika"" (288).

Nationaal betekent het voor elk anti-Russisch land het verbieden, buiten de wet stellen, van alle communistische partijen en organisaties (224), alsmede van „hun kranten, weekbladen en eventuele sympathiserende organen" (244). In onze landen behoort zo snel mogelijk de kern der communisten te worden geïnterneerd. In Nederland „zou het voldoende zijn om 5 à 10.000 communisten in arbeidskampen onder te brengen om de bedrijfsrust te verzekeren en de nationale productie op te voeren" (244). Op blz. 36 wordt medegedeeld, dat men in Zuid-Korea „gedwongen" was „allerlei zich democraat, vakverenigingsman, socialist noemende heren op te sluiten, omdat ze communisten, meelopers of er-in-lopers waren". Het communistische optreden belemmert de democratie in haar functionneren en maakt het nodig „te onderzoeken of lieden, die zich democraat noemen, ook democraat zijn; of pacifisten geen voorhoeden van Russische pantserdivisies zijn, etc. etc." (36). Mensen als H. M. van Randwijk, „de grote Nederlandse verzetsman", zijn Keep-left-dwazen, mannen van geniale stompzinnigheid (31), hysterische Radikalinski's (35). „Trouw" is te prefereren boven „Vrij Nederland" (36).

Voorts moet Ierland worden bewogen „zijn tegenwoordig isolationisme en zijn tegenwoordig querulantisme te laten varen" (175). Frankrijk behoort „gedwongen" te worden „om in Indo-China een politiek te voeren, die in overeenstemming is met een gerechtvaardigd Aziatisch nationalisme" (198).

In het algemeen behoren interne conflicten in de westerse landen voorkomen te worden, want deze schaden de weerkracht, hetgeen wel bewezen is door de Indonesische kwestie en de Leopold-affaire, waarbij ook de Belgische socialisten bewezen hebben, „dat men in Europa nog altijd niet begrijpt, hoe ernstig onze situatie is" (198). Labour in Engeland behoort zich na de laatste verkiezingsuitslag niet schuldig te maken aan „socialistische doordrijverij" (198. — Hiermede wordt m.i. ook gedoeld op de nationalisatie van staal. Men zou echter hebben gedacht, dat er voor een socialist juist in een tijd van enorme bewapening alles aan gelegen zou zijn de staalbedrijven onder beheer van de gemeenschap te brengen.) „Bovendien heeft de Labour-politiek, die in het verleden het vergroten van de Engels-Amerikaanse tegenstelling tot resultaat had, heel wat kwaad gedaan (199). In Duitsland behoort men (Adenauer en Schuhmacher) op te houden met de interne conflicten op de spits te drijven (198).

Vastgesteld moet worden, dat het „gefulmineer tegen Spanje niets anders is dan een bewijs van gebrek aan ernst bij de wil tot verdediging van Europa" (207). „Want Spanje is een mug" (208). Dat gefulmineer moet dus ophouden: „Thans is het de tijd om alle krachten bijeen te brengen tegen Rusland" (208).

„Tegelijkertijd zou Japan in een snel tempo de volledige onafhankelijkheid moeten verkrijgen, waarbij er voor gezorgd moet worden, dat die volledige onafhankelijkheid er een wordt van vredelievende en democratische aard" (123).

Bij de politiek ten aanzien van alle Aziatische staten behoort de onafhankelijkheid dezer landen voorop te staan. Bij de ontginning dezer gebieden moet wel de bevolking zelf daarvan allereerst profiteren, doch zij moét tegelijkertijd plaats vinden „in verband met de wereldeconomie" (137). Als de Indonesische regering zich ontpopt als bondgenoot van Rusland, zou de bezetting door een U.N.O.-leger aan de orde kunnen komen (136). Het Westen heeft rècht op deze bemoeienissen met die Aziatische gebieden, omdat zij van Japan zijn bevrijd door de inspanning in de eerste plaats van Amerika en Australië (137).

C. *Algemeen politiek beleid*

„Onze hele oorlogstechniek moet gericht zijn op de aanval" (214). „Onze politiek moet zijn: een politiek van verdediging" (214). „Wij moeten ons, militair gesproken, gedragen, alsof de oorlog komt, terwijl we tegelijkertijd politiek een leiding geven, die gericht is op het voorkomen en vermijden van de oorlog" (219). Telkens en telkens is gebleken, „dat in ieder land de militairen gemakkelijk in bedwang gehouden kunnen worden, wanneer de regering dit ernstig wil" (178).

„Het verbod van de communistische partij moet gepaard gaan met een royale en uitgebreide sociale politiek" (226). Op economisch en ander gebied moet slechts „georganiseerd" worden voorzover nodig voor „veilig verkeer", want „Het organisatie-fetisjisme is een ramp" (258). Roofbouw in industrie en landbouw, vooral roofbouw op de mens, moet verboden worden (260). Handhaving van het tegenwoordig levenspeil in de westerse landen moet de grondslag vormen voor de inspanning, die nodig is (247). Productie en efficiency dienen te worden verhoogd (248). De vakbeweging en de partijen van de „echte arbeiders" behoren op een ereplaats in de nationale samenleving te worden gebracht. Want: het hoofdprobleem is niet, hoe men binnenslands het communisme onschadelijk moet maken, „doch hoe men de massa van de echte arbeiders tot inspiratie en zelfs tot grotere inspiratie moet brengen" (247).

Een algemeen programma, dat opgesteld kan worden, houdt *drie eisen* in: 1. de eis tot internationale ontwapening, gewaarborgd door een internationale contrôle, welke eis bij voortduring moet worden gesteld en tevens dus de eigen bereidheid daartoe inhoudt; 2. de internationale democratische organisatie van de wereld, de verbreiding van de democratische instellingen, ook in Rusland; 3. de internationale economische samenwerking (228 en 226).

Aldus zullen de spanningen in Rusland zelf voortdurend groter worden (229). Ook Rusland zal blootstaan aan onze verlokking van de ontspanning en de welvaart. Want als wij uit de gevaren-zone zijn, dan hebben wij een dijk „opgeworpen waarachter ons land veilig is. Wij leven dan achter die dijk en maken het land vruchtbaar en welvarend. Zij, de Russen, leven aan de andere kant van de dijk, als het ware in het moeras, waaruit zij geen uitkomst zien, behalve dan die van overeenstemming met ons." De pax americana, of de democratische vrede, „stelt ons in staat te wachten, tot het barbarenrijk ineenstort of capituleert" (230—231).

„De positieve opbouw van de wereld" zal „nog heel lang moeten wachten en slechts in een zeer langzaam tempo tot stand komen. Wij moeten dus de komende vijf jaar beschouwen als een mobilisatieperiode, waarin wij de Russische bedreiging, die wij zelf hebben laten opkomen, afwenden" (256).

Dit dan is het programma, zoals het ons in „De consequenties van Korea" wordt voorgehouden als het enig mogelijke programma voor „het behoud van Europa" (290); voor het behoud van onze eigen tradities en culturele waarden (19); voor het behoud ook van „het democratische milieu der westerse beschaving", waarin alleen „onze beginselen van sociale rechtvaardigheid en socialistische maatschappij-organisatie" kunnen verwezenlijkt worden (17); voor het behoud van de vrede (ondertitel).

Het *enige alternatief* van de resolute aanvaarding, nú, van een programma als hier gegeven wordt, is de ondergang van Europa. Echter, ook al zou blijken, dat Centraal- en West-Europa niet verdedigd kunnen worden

omdat zij door decadentie zich zelf niet willen verdedigen — de strijd tegen wreedheid en tyrannie zal tóch gevoerd worden en de overwinning zal tóch behaald worden. Maar Europa zal dán slechts een object zijn: het zal na de strijd geteisterd zijn op een wijze, die alle verbeelding verre overtreft en het zal ook uitgeblust zijn, zoals dat met vroegere wereldrijken het geval is geweest.

Gaat 't dié richting op, dan blijft er voor „alle goede Europeanen" slechts één ding over: „het afscheid van Europa". Alle „waardevolle elementen" moeten dan tijdig geëvacueerd worden, „om te voorkomen, dat de „beste mensen en de beste goederen" van Europa in Russische handen vallen" (195 en 294).

IV. Waartoe de signatuur van dit boek leidt

In paragraaf V zal in 't algemeen worden nagegaan, in hoeverre het boek en het daarin geboden programma als vruchten van politiek realisme behoren te worden aanvaard. Ter verdere voorbereiding daartoe moge eerst nog op enkele facetten de aandacht worden gevestigd. Uitsluitend als voorbeelden.

a. Al te grote *simplificatie* van vraagstukken blijkt o.a. uit uitspraken als: de *Duitsers* (evenals „Wallstreet"!) willen geen herbewapening (177). — Alsof wij niet terdege weten, dat een flink deel van Duitsland die herbewapening, mits onder eigen Duitse voorwaarden, wel degelijk wil en die, als zij komt, ook voor eigen doeleinden zal weten te gebruiken; denken we maar eens aan de alom herleefde militaire „Brüderschaften". Alsof het juist daarom ook niet begrijpelijk is en te respecteren valt, dat andere, niet-pacifistische groepen van ook échte Duitsers de moed opbrengen om tegen elke herbewapening van hun land te waarschuwen. De K. zegt „Militair gevaarlijk kan een West-Duitsland, waar Amerikaanse en andere troepen staan, voor de rest van Europa nooit meer worden" (183). Nóóit meer! Wie gelooft dat? Op zijn minst de aandacht en overweging waard is de volgende uitspraak van Taylor: „Wie ooit de militaire macht van Duitsland weer opbouwt schenkt daarmee aan Rusland een potentiële bondgenoot. En dit keer kon er wel eens geen Hitler zijn om het Westen te behoeden voor de consequenties van zijn eigen dwaasheid."

Bij de bespreking van *Frankrijk* vinden we de uitspraak, dat de Gaulle's politiek er beslist een is op democratische grondslag en dat dan ook een samengaan van figuren als Moch en de Gaulle de oplossing zou bieden (169, 172). Wij herinneren ons echter wellicht nog wel hoeveel moeite Roosevelt had om de Gaulle — ondanks zijn onverdachte en felle anti-nazigezindheid — in democratisch vaarwater te houden.

Bij het aanvaarden van *Franco* als militair bondgenoot, hetgeen natuurlijk includeert krachtige economische hulp aan Spanje, wordt vergeten, dat dit opnieuw het vertrouwen en geloof in de westerse en democratische doeleinden der bestrijding van het communisme een geduchte trap geeft en dat

dáárdoor nóg meer divisies nodig zullen zijn! Intussen heeft dit „gerehabiliteerde" Spanje reeds schadevergoeding voor door de boycot geleden schade en „teruggave" van Gibraltar geëist!

Hetzelfde geldt mutatis mutandis ten aanzien van het aanvaarden als bondgenoten in deze strijd van figuren als Péron, Bao Dai en Syngman Rhee. Pour besoin de la cause wordt vergeten, dat reeds jaren lang „anticommunisme" óók dient tot het dekken van allerlei bedrog en egoïsme, gericht op het tegendeel van welvaart en beschaving.

b. Het is niet toevallig, dat de schrijver in dit boek nodig heeft opzettelijk alles in de huidige situatie per saldo in extreme *wit-zwart-verhoudingen* te zien. Ook al ontziet hij zich aanvankelijk niet om van vrijwel elk westers land een zo vernietigende typering te geven, dat men zich, bij aanvaarding van die oordelen, zou moeten afvragen, wat er eigenlijk in ons werelddeel dan nog de moeite van het verdedigen waard zou zijn.

Wanneer hij *Rusland* beschrijft, dan ontstaat een beeld, dat met de feiten — en met de omvang van het Russische gevaar — in strijd is. Het Russische communisme is een „zestiende-rangsvertoning op economisch, technisch, wetenschappelijk en cultureel terrein" (42). „Het Russische communisme is in alle opzichten een volstrekte mislukking" (258). De Russische politici zijn permanent „zenuwziek en prikkelbaar" (43). Op 15 December 1949 echter schreef „Parool", naar aanleiding van Trumans „point four", te recht: „De enorme belangstelling van Amerika wordt vooral veroorzaakt door 't voorbeeld van Rusland, dat in 20 jaar tijd een bijzondere economische ontwikkeling heeft doorgemaakt, die sterk spreekt tot de verbeelding van het arme deel der wereld." De K. is hier slachtoffer van de bekende *pathologische* Sowjet-haat, welke maar al te dikwijls onze partijpers ontsiert.

Van *Zuid-Korea* wordt gezegd, dat het een „democratisch bewind" had. Het „beeld van een corrupte regering, niet opgewassen tegen haar taak, de vrijheidslievende elementen onderdrukkend, het land en het volk aan grote ontberingen blootstellend" (31) is niet anders dan „de voortzetting van de lastercampagne die gevoerd wordt tegen alle niet-Stalinistische staten en regeringen" (33). Als bewijs van deze stelling wordt medegedeeld, dat in „The New Leader" van 15 Juli 1950 (N.B.!) te lezen is, dat in Zuid-Korea een veelbelovende landhervormingswet was aangenomen (33). Juist „omdat het bezig was zich te ontwikkelen tot een gezonde democratische staat, moest het met militair geweld onder communistisch gezag gebracht worden" (34). — In dit boek wordt gezwegen van de feiten uit het rapport der vroegere U.N.O.-commissie in Korea: de 400 millioen E.C.A.-hulp is aan de landlords ten goede gekomen; de E.C.A.-adviseurs werden in hun pogingen om hervormingen door te voeren door Syngman Rhee c.s. gesaboteerd; enz. Gezwegen wordt ook van Achesons ultimatief aide-mémoire aan Syngman Rhee van April 1950: Uw regering heeft de economische vraagstukken niet gezien, laat staan aangepakt; het voorgenomen uitstel der

verkiezingen tot November is onaanvaardbaar; de U.S. hebben evenmin belang bij het helpen vestigen van een fascistisch regime als bij het prijsgeven van dat land aan de communisten!

Men leze ook „Korea today" van de Harvard-professor McCure.

Wanneer we dus zien, dat zowel een plán tot agrarische hervorming als de vrije verkiezingen van 1950 ten slotte, *na vijf jaar* Syngman Rheebewind, afgedwongen door Amerika, tot stand zijn gekomen, dan vragen we ons toch af: Waarom wordt Zuid-Korea door De K. zo prijzend en clement beoordeeld, terwijl hij tegelijkertijd bijv. ten aanzien van *Indonesië, na een half jaar* souvereiniteit, alleen maar ontevredenheid, wanbegrip en ongeduld aan de dag legt? Hij bij uitstek weet toch met welk een erfenis van bovenmenselijke problemen van verdeeldheid en gewapende wanorde wij de nieuwe Indonesische staat hebben belast; en hoe Nederlandse invloeden en geld ook dit jaar nog het gezag van zijn regering hebben ondermijnd en hoe hiermede opnieuw het communisme in de kaart is gespeeld. Het is dan ook wel goedkoop om vast te stellen, dat Sjahrir een der weinige Indonesische staatslieden is, „voor wie de toekomst van Indonesië onverbrekelijk verbonden is met de toekomst van de democratie". Nog afgezien van het feit, dat dit oordeel tegenover véle anderen uiterst onrechtvaardig is, Sjahrir behoort tot de weinigen, die zich reeds lang systematisch aan het dragen van regeringsverantwoordelijkheid onttrekken, en die dus heel wat gemakkelijker geheel consequent kunnen zijn dan zij, die de lasten der regeringsverantwoordelijkheid dag aan dag zelf dragen.

Het wit-zwart-stramien leidt ook tot de neiging alle besef van mede*schuld* van het Westen ten aanzien van het huidige gevaar te brandmerken tot masochisme (18, 235). Het is echter een karakteristiek misverstand, dat wij ook vinden in elke vorm van totalitair denken, om te menen, dat in een gevaarssituatie alle schuldbesef als het moreel aantastend en als een begin van slapheid en decadentie opgeborgen behoort te worden. Dit moet vroeg of laat leiden tot onderdrukking van alle zelfcritiek, van alle critiek binnen de eigen gelederen, met alle gevolgen van dien. Vandaar dan ook, dat in onze pers de zeer hard nodige critiek op een man als *MacArthur* wordt gemist. Gelukkig, dat deze in de Engelse èn Amerikaanse pers nog wél gevonden kan worden. MacArthur, die in September 1950 zijn visie op Azië liet blijken door de volgende woorden te schrijven: „Orientals respect and follow agressive, resolute and dynamic leadership"; daarmede bedoelende: ook als die van Amerika komt — een desastreuze misvatting. Het was in dezelfde maand, waarin de secretary voor de vloot, Matthews, de U.S.A. opriep zich de erenaam van „first agressor for peace" te veroveren door een preventieve oorlog te ontketenen.

c. Het zevende, achttien bladzijden tellende, hoofdstuk heeft tot titel: *„Is de last te dragen?"* Het is, naar ik meen, karakteristiek voor het boek, dat het deze vraag uitsluitend in haar financiële, materiële aspecten behandelt. Ook ik ben overtuigd, dat de last van het ontvouwde pro-

gramma materieel te dragen zal of zou zijn, indien dezelve waarlijk naar draagkracht over de landen en de burgers wordt verdeeld. Maar, bij het onderwerp van dit hoofdstuk had zeker niet genegeerd mógen worden de in paragraaf II (sub b) van dit artikel reeds aangeduide cardinale vraag, welke hier als volgt moge worden omschreven: is de last psychisch en geestelijk te dragen? Kunnen wij dit programma in zijn totaliteit (zie paragraaf III als geheel) ter hand nemen en daarin vijf, tien en meer jaren gestaag volharden zó, dat het doel — voorkoming van de oorlog en verbreiding over 't rond der aarde van ware democratie, ware vrijheid (politiek, sociaal, economisch, cultureel en geestelijk) — onzerzijds bij voortduring en ten einde toe voor ogen staat en dè dynamiek van de inspanning uitmaakt? Of zal die doelstelling, in welke alleen het programma zijn rechtvaardiging kan vinden, al voortgaande, noodwendig voor deze en vele komende generaties om hals worden gebracht? Het zijn deze en soortgelijke vragen, welke wij ons bij overweging van het programma onverflauwd moeten durven stellen. Ik meen, dat de lezer dan, door dit boek zelf, bepaald niet geruster zal worden op het antwoord. En dit ligt dan niet aan de dikwijls eenzijdige heftigheid of de behoefte aan strakke lijnen en simplificatie van vraagstukken van deze auteur persoonlijk. Neen, dit is inhaerent aan de visie en het programma als geheel, door wie of welke groep deze ook gedeeld en gehanteerd worden. Daar komen wij allen toe, als wij deze weg volgen.

d. Zo is het evenzeer kenmerkend, dat in het boek voetstoots aangenomen wordt, dat het *op de aangegeven wijze* militair zó krachtig en paraat maken van alle anti-Russische, in de eerste plaats westerse, landen, dat zij Rusland c.s. ten dezen evenaren of overtreffen — hetgeen 10 jaar of langer zal duren — zekerlijk zal blijven samengaan met de eigen bereidheid tot ontwapening, tot het spreken met Rusland, tot vrede, tot een progressieve wereldpolitiek van onderlinge hulp, enz.

Dit echter is o.a. een totale veronachtzaming van de „innere Demonie", welke aan het opbouwen van zulk een massale militaire macht eigen is. Niet door speciale „wickedness" van militairen. Maar doordat elke groep gewone mensen, welke in tijden van crisis en dreiging over zulk een machtsapparaat gesteld is, dikwijls ongemerkt en onbewust, het in beweging komen en blijven daarvan beïnvloedt en bepaalt. Dat weten wij Nederlanders ook maar al te goed uit de Indonesische tragedie 1945—1949. De uitspraak van De K., dat „in ieder land de militairen betrekkelijk gemakkelijk in bedwang gehouden kunnen worden, wanneer de regering dit ernstig wil" (178), is dan ook strijdig met alle ervaring en vormt een gevaarlijke illusie. Ook al omdat de regeringen in zulke tijden voor een groot deel afhankelijk zijn van de door het militaire apparaat zelf verstrekte inlichtingen en voorlichting en er begrijpelijk tegenop zien om midden in de stroom van paarden te wisselen (MacArthur!).

De K. verloochent zelf reeds hier en daar, onbewust, zijn eigen princi-

piële doel — het voorkomen van de oorlog en het wachten op overeenstemming met of het instorten van Sowjet-Rusland: „Onze kracht is maximaal voldoende om het eigen volk en andere volken buiten Rusland te beschermen. Ze is helaas niet voldoende om Rusland te bevrijden" (297). Het tegenstander zijn van een preventieve oorlog is dus toch, even, een zaak geworden, niet van principe, maar van opportuniteit en krachtsverhoudingen.

De „innere Demonie" kan te gemakkelijker haar verwoestende werk doen, wanneer wordt gesteld, dat wij al die jaren van het programma van mobilisatie tegen en boycot van Rusland c.s. naar binnen een beleid van min of meer volledige „appeasement" moeten voeren: conflicten en tegenstellingen behoren vermeden te worden (198—199). Dit brengt reeds nu hier en daar mede, dat socialistische partijen hun eigen signatuur ten dele prijsgeven. Is het, als dit een 10 à 15 jaar zonder totale oorlog zou kunnen voortgaan, nog zeker, dat diezelfde signatuur dan weer fris en onverschaald in actie zou kunnen komen?

Terloops zij in dit verband herinnerd aan het stellen van de noodzaak ener „royale en uitgebreide sociale politiek" (226); naar ik meen vinden wij hier een combinatie van adjectieven, welke tot nog toe in socialistische kringen geen aangename klank heeft gehad. Het verband, waarin een lans wordt gebroken voor een „ereplaats" voor de partijen en vakverenigingen der „echte" arbeiders (247) zou tot voor kort al evenmin door een socialistische partij van harte zijn verwelkomd. Vragen de „echte" arbeiders tegenwoordig om „royaliteit", om „ereplaatsen", te geven om hen in het een of andere schuitje mee te krijgen? Zij strijden voor een gerechtig sociaal beleid en een plaats in staat en maatschappij, waarop zij, menselijk gesproken, récht hebben.

Zal — zo moeten wij verder vragen —, als het gevaar op déze wijze na zovele jaren inderdaad zou zijn te boven gekomen, nóg de bereidheid bestaan tot hulp aan lager ontwikkelde landen en dan op een schaal, welke het aangezicht der wereld waarlijk zou wijzigen? Valt niet veeleer te vrezen, dat, bij bewapening van het Westen volgens het totale programma en dus ook in de sfeer van „De consequenties van Korea", er feitelijk niets ánders zal geschieden dan bewapenen, buiten de wet stellen en boycotten, en dat van de hele rest en van het doel niets terecht komt, in welk geval de wereld toch tot een ruïne zou worden?

De in deze paragraaf besproken trekken van het boek tenderen naar de conclusie, dat wij hier niet in de eerste plaats hebben te doen met een deskundige, verantwoorde, analyse en prognose — al komen ook die op vele leerzame bladzijden voor —, maar met een propagandageschrift. Het zijn toevlucht nemen tot dit soort propaganda verraadt zwakte èn verachting voor degenen, die door dezelve gebracht bedoelen te worden tot aanvaarding van de lasten der — inderdaad zeer nodige — bewapening. Kan het echter niet zijn, dat deze propaganda averechts werkt, want, als onze

landen die inspanning en verdediging waard zijn — en dat zijn zij — dan kunnen wij daartoe alleen gebracht worden langs wegen van democratie en waarheid.

In dit laatste boek is De K. gekomen met een programma en een milieu, welke hem — voor het eerst zijns levens — te dicht brengen in het gezelschap van vele behoudende en reactionnaire krachten en stromingen in onze landen.

V. Politiek realisme?

Naar ik meen is wellicht het meest evenwichtige, zeker het meest vriendelijke, oordeel over De Kadts boek en het daarin geboden programma te geven in de woorden van Edward Crankshaw in een bespreking van Burnhams „Coming defeat of communism": „Stimulated by his vitality, ravished by his marksmanship, humbled by his clarity of vision, we most of us should be. But we must not be carried away, because the deep flowing current of this argument — unknown I think even to the author who is thus being carried away himself — springs from a love affair with historical necessity, a valuable if treacherous servant, but the worst of tyrants as a mistress." [1])

Inderdaad — „carried away" is op de schrijver van dit „pleidooi voor vrede" van toepassing. Zijn programma wordt aangeboden als hét politiek realisme bij uitnemendheid. Maar het heeft, in zijn totaliteit genomen, voor mij meer van de blueprint van de politieke artist, die in zijn atelier aan 't ontwerpen is geslagen en van geen ophouden heeft geweten voordat het bouwwerk, alles en allen omvattend, daar voor hem stond. Begonnen, bij het zetten van de eerste lijnen, als een goed architect betaamt, de wetten van materiaalleer en mechanica in acht te nemen, heeft hij aldra de kneilende, beperkende banden van deze realiteit van zich afgeschud. En, met „visie en vaart", is ontstaan het imposante, boeiende en meeslepende ontwerp van het gigantische bouwwerk, opgetrokken volgens wetten, zoals hij zich zou wensen, om voor goed een einde te maken aan het geknoei en gepruts van anderen. Het is voor het grootste deel nog een bouwwerk op papier. Bij de voortgaande uitvoering zal blijken — en iets daarvan valt juist deze dagen reeds te vernemen — dat het niet af te maken, dus onuitvoerbaar is. Lang voordat de vlag op de dakspanten wappert moet de bouw gestaakt worden en in een minimum van tijd verwordt het dan tot ruïne, waarvan de vegetatie der natuurkrachten zich meester maakt: symbool voor tijdgenoot en nageslacht, voorzover nog bestaande, van een machtige

[1]) Vert. „De meesten van ons dienden te worden gestimuleerd door zijn kracht en bewogen door zijn scherpzinnigheid en klaarheid van visie. Maar we moeten ons niet laten meeslepen, omdat de onderstroom van dit betoog — naar ik vermoed zelfs onbekend aan de schrijver, die zodoende zelf wordt meegesleept — voortkomt uit een verliefdheid op de idee der historische dwangmatigheid, die als dienares waardevol, zij het bedriegelijk, als meesteres echter de ergste der tyrannen is."

conceptie, welke met de grenzen van het menselijk kunnen geen rekening hield.

Het programma als geheel is ontsproten aan een menselijke geest, een menselijke ziel, die, zich in levensgevaar wetend, zich even opgelucht gevoelt omdat hij gevonden heeft een zoeklicht, dat achtereenvolgens verschillende aspecten zijner situatie fel verlicht. Telkens wordt van één sector de diagnose bepaald, de therapie vastgesteld. De aldus gevonden therapieën samenvoegend meent hij tot een plan te komen, dat een eenheid vormt en algehele genezing in uitzicht stelt. Hij vergeet echter, dat de gekozen methode tot genezing van het éne orgaan de functie van andere vitale delen van het organisme dodelijk aantast.
Het brengt hem tot de overmoed van elke wereldbouwer. Dezelfde overmoed, welke hem bracht tot het afschuwelijk misverstand, dat wij, mensen der westerse wereld, vlak na de tweede wereldoorlog (1945—1950) in stáát zouden zijn geweest álles in gehéél de wereld zonder meer in 't reine te brengen.

„We hadden.... de Russen kunnen dwingen tot ontwapening" (253). „We hadden Duitsland werkelijk kunnen bevrijden van alle nazi's.... en een verenigd, democratisch Duitsland tot stand kunnen brengen" (255). We hadden Italië volledig van het fascisme kunnen bevrijden (255). „Het was.... heel gemakkelijk geweest om Franco en zijn regime weg te werken" (255). We hadden „dus Europa tot een sterk en vrij geheel kunnen maken" (256). „En in dezelfde jaren hadden we ook in China en heel Azië de zaken kunnen opknappen" (256). „Ernstige, internationale ontwapening was toen mogelijk geweest, omdat wij.... ook de internationale contrôle hadden kunnen instellen" (253). „We hadden in de hele wereld orde en vrijheid kunnen organiseren" (255). „Al deze kansen hebben we gehad en al deze kansen hebben we verwaarloosd, met het gevolg, dat we nu tot over de oren in de misère zitten" (256).

Moet nu nog gevraagd worden, of de auteur, die zoveel weet zegt te hebben, niet van het „hadden behoren", maar van het „hadden kúnnen" van ons mensen in 1945—1950, als schrijver van dit boek met enige ratio of vrucht mag worden gerekend tot de „politieke realisten"? Indien zulk een vraagstelling niet meer nodig is, welk gezag heeft dan het tegelijkertijd ontworpen programma, gebaseerd op schrijvers wetenschap van het „kunnen" van ons westerse mensen in de jaren 1950—1960? Toch niet het enkele feit, dat dezelfde auteur vroeger, in andere situaties, wél meer dan eens heeft behoord tot de scherpsten der ware politieke realisten? Niemand is bij voortduring, zonder onderbreking, juist in zijn reactie en visie op het wereldgebeuren; De K. maakt hierop al evenmin een uitzondering als Churchill.

Het missen van *ál* die genoemde kansen behoorde ons — zo ze al werkelijk hadden bestaan — te brengen tot ootmoed en deemoedigheid (geenszins tot wanhoop!). Maar wanneer dat in ons het superioriteitsbesef als

mensen van het Westen verveelvoudigt tot de overmoed van de Übermensch, dan ontstaan ook in ons midden een geestesgesteldheid en plannen, vreemd aan dè schatten ook van het met die plannen te verdedigen Westen: vreemd aan de schatten van het christelijk geloof en het humanisme, vreemd ook aan een socialisme, dat wil gestoeld zijn op een dialectisch personalisme

Dit bedoelt uiteraard *niets* te zeggen omtrent de persoon De Kadt als zodanig. Het bedoelt slechts aan te duiden de signatuur van het boek en inderdaad, dan ook van de schrijver, doch slechts voorzover deze zich aan een lezer van dit ene boek doet kennen. En in de eerste plaats als een les voor ons allen, want wij zijn allen telkens weer op weg op hetzelfde pad.

VI. Intercontinentale klassenstrijd en solidariteit

In tegenstelling tot De K. (119) ben ik diep overtuigd, dat — wanneer we niet in uitsluitend technocratische categorieën willen denken — niet alleen Azië het Westen, maar dat ook het Westen Azië nodig heeft. Wij leven niet meer in twee of meer werelden, zoals bijv. in de tijd van het handelskapitalisme; wij leven thans definitief in *„one world"*. En die ene wereld zal één en hetzelfde lot ondergaan. Wij mensen zijn allen te zamen geroepen om dat „lot" naar beste krachten mede te bepalen. One world or none!

In de negentiende en het eerste deel van de twintigste eeuw heeft in vrijwel elk westers land de *klassenstrijd* fel gewoed. Dat was een strijd voor slaking van alle soorten feodale banden, opdat iedere mens en elke mensengroep de verantwoordelijkheid voor eigen leven zou kunnen gaan dragen. Dat was ook een strijd voor meer gerechtige verdeling van hetgeen ons aan goederen, kennen en kunnen gegeven is. Dat socialisme *niets* te maken zou hebben met enigerlei opstand van armen tegen rijken (De K. — 120 en 261), en alleen is geweest het verzet van producenten tegen parasieten of van producenten onderling, is — indien dit meer wil zijn dan een woordenstrijd — voor mij en voor vele anderen geheel nieuw en onaanvaardbaar. De socialistische strijd voor een gerechtige verdeling van het nationale inkomen is zonder twijfel juist in zijn aanvang sterk gevoed door de opstand der armen en verdrukten. Naarmate die strijd niet meer bleek neer te slaan was hij zelf ook de grote stimulans tot opvoering der productie, opdat er ook méér te verdelen zou zijn. In de meeste westerse landen hebben andere ideologische of maatschappelijke groepen zich aanvankelijk niet in de strijd voor een gerechtige verdeling geworpen, en zo veroorzaakt, dat het Marxisme zich daarvan meester maakte.

Thans zien wij iets soortgelijks geschieden op intercontinentaal niveau. De honderden millioenen van Afrika, het Nabije Oosten en Azië (meer dan 60 pct der mensheid) wéten — in deze tijd van moderne communicatiemiddelen en het „one world" geworden zijn voor het éérst — welk een onmenswaardig bestaan zij leiden, hoe in alle opzichten arm zij zijn, èn

wat voor leven wij van het Westen ons hebben veroverd, ten dele dank zij de opbrengsten van hun landen.

Hierdoor — en door de kennis en ontwikkeling, welke kleine groepen van die landen zich, veelal tijdens westerse koloniale heerschappij, hebben verworven — verdragen die landen niet langer meer enigerlei westerse overheersing en zijn zij vastbesloten die, 't koste wat het kost, af te schudden en — zelfs „damn the consquences" — op eigen benen te staan. Bovendien hongeren die honderden millioenen naar een beter bestaan.

Zo is ontstaan, wat we kunnen aanduiden als een klassenstrijd tussen die arme landen en het Westen, tussen de continenten. Het Westen — inclusief het westerse socialisme — heeft zich niet tijdig, en practisch nog steeds niet, voluit in die strijd voor een gerechtige verdeling tussen de continenten van hetgeen ons mensen te zamen gegeven is, geworpen. Het Westen — en het westerse socialisme — heeft dan ook schuld aan het feit, dat wederom een Marxisme, in de vorm van het Russische communisme, zich van deze wereldstrijd, tevens een strijd voor de gelijkwaardigheid der rassen, heeft meester gemaakt. Rusland weet nog altijd millioenen in te hameren, niet door overreding maar door propaganda, dat de mensen en landen, die economisch „well of" zijn, dat de „have's", zo gewend zijn aan het voordeel trekken van anderen, dat het zinloos is om als „have-not's" bij of met hen gerechtigheid te zoeken door overreding of democratische middelen. Dat de „Utopian dream" van het communisme, door Rusland gehanteerd, intussen — zoals Niebuhr in het reeds aangehaalde artikel zegt — volslagen „corrupted" is, doet aan deze stand van zaken niets af. Met deze feiten, welke het wereldbeeld thans veelszins bepalen, hebben wij ten volle te rekenen; zij dienen aan elke juiste „wereldpolitiek" ten grondslag te liggen.

Dat doen wij niet door met hand en tand vast te houden aan oude koloniale banden; zoals Nederland doet met Nieuw-Guinea, België met de Congo, Frankrijk met Indo-China (Ho Chi Minh nam in 1946 deel aan een conferentie te Fontainebleau, maar ging met lege handen huiswaarts; vergelijk onze „Hoge Veluwe" van hetzelfde jaar), in Madagaskar en in Afrika (de sultan nam nog dit najaar deel aan een conferentie te Parijs, maar ging met lege handen huiswaarts, vol wrok en haat). Ook niet door het Zuid-Afrika van Malan te appaiseren door Seretse Khama te verbannen of de Rev. Scott een visum voor Amerika te weigeren.

Dat doen wij al evenmin door opnieuw als westerlingen in geheel de wereld de dienst te willen uitmaken (Warren zegt in „The truth of vision": „de aanwezigheid van vreemde macht èn economische wanhoop geeft de voedingsbodem voor communisme") of ons diets te maken, dat wij in vrede en welvaart kunnen leven buiten Azië om. Noch door te „constateren", dat het regeringsbeleid in India is „een mengsel van verstand en onverstand" (zou er één land zijn, waar dat niet het geval is?) en daarbij dan te willen vaststellen, dat het „onverstand" in sterke mate oosters en dat het

element „verstand" van westerse aard is! Noch door als geruststelling mede te delen, dat de productiviteit van de Russische en Aziatische arbeider slechts een fractie is van die van de westerse arbeider (de K. — 56).

Het magistrale artikel van Toynbee „De eenwording der wereld" (in „Beschaving in 't geding") kan ons duidelijk maken, dat het een illusie is te menen, dat het Westen nog immer „het Rijk van het midden" is; een illusie, zo zegt hij, die niemand meer koestert behalve zeer velen in het Westen zelf. Wij behoorden dan ook niet door te gaan met, door middel van de sterke arm of economische boycot, te willen bepalen hoe elk land zich zelf zal besturen. De vroegere Engelse civil-service-officer Moon heeft jaren terug al gewaarschuwd: „De kwestie is niet dat Indiërs van nature niet in staat zouden zijn zichzelf te regeren — elke voorstelling van dien aard is belachelijk — maar zij kunnen zichzelf niet regeren op die speciale manier, die wij voorstellen." Nehru schreef in zijn autobiografie reeds iets soortgelijks: „Indien wij een evenwichtige kijk op de wereld willen hebben, moeten wij ons niet beperken tot een Engelse (lees thans „Westerse") bril."

Zo ontstaat de overtuiging, dat van ons allen gevraagd wordt, dat, bij het bepalen van onze houding, plaats en doel in het wereldgebeuren en de wereldpolitiek van deze tijd, als uitgangspunt behoort te worden genomen het besef: dat wij leven in „one world"; dat, om algehele ruïnering te voorkomen, nodig is een principiële en daadwerkelijke oplossing van het feit, dat wij geplaatst zijn in de eeuw van de intercontinentale klassenstrijd; dat dié strijd namelijk het grondprobleem is en dat de controverse Rusland (communisme) — Westen daarvan niet anders dan een manifestatie, een ideologische vormgeving, is; dat dus, als het Sowjet-communisme ineengestort of militair verslagen zou zijn, een andere, ten minste even totalitaire en agressieve, ideologie of macht zich van dat onopgelost grondprobleem zou meester maken, waardoor de eigenlijke strijd, zij 't onder andere vlag, opnieuw een aanvang zou nemen.

Hebben we dit aanvaard, dan kan de principiële en daadwerkelijke oplossing geen andere zijn dan de aanvaarding van *intercontinentale solidariteit*. Wij behoeven geen historisch-materialisten te zijn om daaraan dadelijk toe te voegen: en die zal nú allereerst in het materiële, in 't economische, tot uitdrukking, tot tastbaarheid en zichtbaarheid, moeten komen. De uitspraak van Toynbee, dat de altijd stuitende ongelijkheid in de verdeling der goederen opgehouden heeft practische noodzakelijkheid te zijn en dus tot morele enormiteit is geworden, is thans bij uitstek van toepassing op de intercontinentale verhoudingen. Hier geldt ook het woord van 2 Corinthen 8, in de kop van dit artikel aangehaald. (Zie ook E. Tallmadge Root: „The Bible Economy of plenty"). Eerst als we dat woord en die solidariteit wáár maken in daden, nú, en in strikt bindende regelingen voor de toekomst, mógen we hopen op geloof in onze woorden en verdere bedoelingen. Ter conferentie van het Institute for Pacific Relations, in September 1950 te Lucknow gehouden, is opnieuw, ten overvloede, op schrille

wijze gebleken, hoe Amerika en wij allen diep en diep gewantrouwd worden, ook in de bedoelingen met de povere programma's voor Technical Assistance en de actie op Korea. Wanneer we ons realiseren, dat Nederland in die programma's voor één millioen bijdraagt en tegelijkertijd één milliard voor de defensie voteert en zo nodig bereid is dit laatste bedrag te verveelvoudigen, dan beseffen we toch wel, dat er — zoals Schermerhorn ons voorhield — „iets radicaal mis is".

Denk ook aan de 3 millioen der dàg, welke ons het leger in Indonesië heeft gekost! Zo is 't overal, ook in Amerika: de door Truman voorgestelde 35 millioen voor „point four" is door het Congres verminderd; maar voor bewapening wordt meestal al het gevraagde, tot astronomische bedragen, grif toegestaan. In de illusie, dat het één minder „nodig" is dan het ander, dat de bewapening uiteindelijk effect kan hebben zonder de materiële solidariteit; miskennend, dat deze laatste talrijke divisies zou bespaard hebben en in de toekomst zou besparen. Mits althans voldaan kan worden aan de voorwaarde van aanvaardbaarheid van zulke hulp, bedoeld in de volgende woorden van de minister van Economische Zaken van Pakistan, gesproken te Washington op 26 November 1948: „A balanced and world prosperity cannot be attained unless the more efficient and advanced countries.... make an all-out effort to put the less developed on their feet by a process, which would rise above all considerations of debts and loans and that with the genuine belief, that it is necessary and fully worth while in the common interest of all, their own not excluded." [2]) Want het liquideren van koloniale verhoudingen van staatkundige aard en het tegenlijkertijd creëren van de nog effectiever overheersing van schulden, investeringen en handelsmonopolies (olie!) is het paard achter de wagen spannen; en in een klassenstrijd vermeerdert het moeten aanvaarden van liefdadigheid en aalmoezen slechts de haat. Hier ligt echter een economisch en valuta-technisch probleem van de allereerste orde, maar geregeerd door wetten, grotendeels door de mensen zelf geschapen. Het ware te wensen, dat mannen als Lieftinck zich als christen en als socialist geroepen zouden voelen om, zo nodig met vaarwelzegging van het ministerie, met dit probleem te gaan worstelen, tot hun de oplossing gegeven zou zijn. Want hiervan zal in hoge mate de wereldvrede afhankelijk zijn.

Met deze solidariteit tussen de continenten, in daden en dus op grote schaal, kan en mag niet gewacht worden totdat we, door militaire bewapening, uit de gevarenzone zouden zijn. Die bewapening op zich zelf zal ons namelijk nimmer uit de gevarenzone brengen. En al zou dat wel het geval kunnen zijn, dan zou die solidariteit ook dán niet komen indien we daarbij

---

[2]) Vert. „Een evenwichtige welvaart voor de gehele wereld kan niet worden bereikt, tenzij de meer ontwikkelde en welvarende landen... een allesomvattende poging doen om de minder ontwikkelde overeind te helpen door een politiek, die zou uitrijzen boven alle gereken van leningen en schulden in een oprecht geloof, dat een dergelijke politiek noodzakelijk is en ten volle de moeite waard in het gemeenschappelijk belang van allen, zij zelf niet uitgesloten."

zouden varen op het kompas van De Kadt: „wanneer de wereld van overheersing en druk wordt bevrijd, dan krijgen de delen waaruit de wereld bestaat ontwikkelingskansen die evenredig zijn met de kracht en de bekwaamheid die ze bezitten" (286). Dat is geen solidariteit, maar een menselijke hantering van het verkeerd begrepen woord: „degene die heeft die zal gegeven worden"; het is uiteindelijk niet anders dan de „survival of the fittest".

VII. Besluit.

Wij leven in een tijd van intercontinentale klassenstrijd. Potentieel — ten dele reeds feitelijk — dus in een tijd van intercontinentale burgeroorlog. De continenten der armen, tevens zijnde mede-producenten, zijn of komen in opstand tegen de continenten der rijken, der managers van wereld-industrie en wereld-economie.

Zulk een strijd loopt uit op de ondergang van allen gezamenlijk indien hij niet tijdig wordt geleid in banen van constructieve coöperatie tussen de opponenten. Coöperatie tot ingangzetting van: opheffing van alle staatkundige overheersing van de een over de ander; essentiële vermindering der tot de strijd geleid hebbende verschillen in levenspeil, door het, met inspanning van alle gezamenlijke krachten, doen rijzen van de levensstandaard der armen.

Daartoe is *binnen* de westerse landen zelf onmisbaar actief getuigen en felle strijd tegen alle rasdiscriminatie, dictatuur, sociale ongerechtigheid, mensonwaardige onvrijheid; ook dus tegen het willen voortzetten van koloniale regimes en exploitatie. Afwezigheid van appaisering ten dezen zal moeten blijken in de eigen parlementen, in de Raad van Europa, in de Atlantische Unie, in de U.N.O., en alzo doorklinken tot de uiteinden der aarde.

Daartoe is intercontinentaal onmisbaar daadwerkelijke en totale solidariteit, allereerst op materieel, economisch en technisch gebied. Hierbij is nodig het met roepingsbesef en vaste wil tot slagen arbeiden aan het vinden van een oplossing der die solidariteit belemmerende financieel-technische vraagstukken; opdat de potentiële productie-capaciteit, waar ook aanwezig, tot maximale ontplooiing kan worden gebracht ten behoeve van de mensheid als geheel, zónder dat het ene land economisch en financieel op genade of ongenade aan het andere wordt uitgeleverd.

Laten wij allen, democratische landen en groepen in Oost en West, ons van nu af aan en voor altijd gaan betonen overtuigde aanhangers van en vastbesloten strijders voor zulk een intercontinentale solidariteit. Niet wachten tot „allen" meedoen maar zelf beginnen.

Wanneer en voorzover dat geschiedt is tevens de geestelijke grondslag gelegd, de rechtstitel verkregen, de psychologische en feitelijke mogelijkheid geschapen, voor het zich als democratische landen van Oost en West teweerstellen tegen elke agressie van totalitaire machten, zónder verspeling van het doel, de menswaardigheid en vrijheid. Dat wil in deze tijd zeggen

vooral het zich teweerstellen tegen de agressie van Sowjet-Rusland; en dat daarvoor dan nodig is een onmetelijke inspanning, ook van militaire aard. Voor dit laatste, gegrond op en van meet af hand in hand gaande met de daadwerkelijke solidariteit, is dán ook de daartoe van allen nodige medewerking te verwachten.

Hier ligt een mogelijkheid van nieuwe inspiratie voor de politieke partijen en vakbewegingen, welke niet gevonden werd in het al te beperkte, verwaande en egoïstische en daardoor onbereikbare doel „verdediging van het Westen".

Een mogelijkheid van nieuwe inspiratie en vernieuwde eigen strijdvaardige signatuur vooral voor de socialistische partijen en het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen. Bij deze ligt in hoge mate de mogelijkheid en dus de verantwoordelijkheid van het bepalen van de signatuur der wereldpolitiek, ook voor het bepalen en bewaren van grondslag en doel van de strijd tegen het Sowjet-communisme!

Moge het hun en ons allen gegeven zijn, in gehoorzaamheid aan het gebod van dit tijdsgewricht, de eerste ware kampioenen te worden van intercontinentale, „globale", solidariteit. Dit is niet in één dag — en nimmer volledig — te bereiken. Wat van ons gevraagd wordt is nooit het onmogelijke; alleen dit: van deze dag af in alle deze dingen te doen wat de hand vindt om te doen, oprecht en vastbesloten, moedig en vertrouwend: de uitslag mogen we overlaten.

Blijkt echter ook dat niet te geschieden, dan zullen wij niet verwonderd mogen zijn en aan anderen verwijten als ook tot ons, rijke landen en volken van het Westen — vergeleken met de andere continenten állen wonende in „grote en schone huizen" — zal blijken gezegd te zijn: „Wee hun, die huis bij huis voegen, akker aan akker trekken, tot er geen plaats meer is en gij alleen het land bezit! Te mijnen aanhoren heeft de Heer der Heirscharen gezworen: voorwaar, vele huizen zullen tot puin worden, grote en schone huizen zullen zonder bewoner zijn!" (Jesaja 5, 8-9).

Maken wij echter het door Toynbee bedoelde gebed van een Grieks-stoïcijns filosoof aldus tot het onze:

„Geef ons de genade, dat gij ons leidt naar uw wil zonder te weifelen; want — wanneer wij versagen en rebelleren — wij zullen toch moeten volgen."

Wageningen, 5 December 1950.

J. H. SCHEPS

„BEZWAREN TEGEN HET BELEID VAN DE PARTIJ VAN DE ARBEID" NADER BESCHOUWD[1])

De Partij van de Arbeid is een politieke partij!

Het is wellicht niet onnodig om als eerste opmerking in dit gesprek te stellen, dat de Partij van de Arbeid een lichaam is, dat zich beweegt op staatkundig terrein. Als politieke partij komt zij voor een bepaalde keuze te staan en zij kan niet volstaan met een speculatief betoog.

Een politieke partij heeft beslissingen te nemen, knopen door te hakken. De politici, ook de politici van de Partij van de Arbeid, hebben kort en krachtig „ja" te zeggen of „neen" te doen horen. Zij hebben een keuze te doen op het door de geschiedenis gewilde ogenblik en hebben deze keuze te doen uit een beperktheid of een veelheid van bepaalde gestelde mogelijkheden. Mogelijkheden door de omstandigheden en niet door de huidige politici gesteld. Daarom is het voor de politieke leiders dikwerf zo moeilijk om het „ja" of het „neen" te doen horen. Uitstel van voltrekking van het vonnis wordt echter niet verleend. Zij hebben nu eenmaal in de Regering of in de Vertegenwoordiging des Volks zitting en hebben bepaalde zaken tot oplossing te brengen.

Wie zich met de politiek bezighoudt zal aan het nemen van beslissingen niet kunnen ontkomen. Wie het nemen van beslissingen niet aandurft, doet verstandig buiten de politiek te blijven. Hetgeen echter niet mogelijk is. Een politieke partij als de Partij van de Arbeid is uit een ideaal geboren en wordt door een ideaal gedragen. Dat democratische socialistische ideaal komt, bij het nemen van besluiten, zeer dikwijls in gedrang en de werkelijkheid geeft gestage kortsluiting te zien.

Het is onmogelijk en zedelijk ontoelaatbaar om bepaalde vuile politieke karweitjes, waarvoor de Partij van de Arbeid wordt gesteld, door andere partijen en andere groepen te laten opknappen. Wie Minister-President, wie Minister, wie lid van de Staten-Generaal, wie lid van het bestuur van een (politieke) partij is, kan en mag niet tot de harde feiten zeggen: weest zo goed en houdt u een weinig achteraf of verdwijnt, want het nemen van een besluit, een in het licht van het ideaal en van de werkelijkheid te verantwoorden besluit, zal kortsluiting geven in de beweging en in de partij. Integendeel!

De Partij van de Arbeid is een politieke partij en hare beslissingen en besluiten zullen immer vallen op staatkundig gebied en derhalve politieke beslissingen en besluiten zijn.

---

[1]) In het Decembernummer plaatsten we de inleiding van ds J. J. Buskes over het beleid van de P.v.d.A., gehouden op de landelijke vergadering van de Prot.-Christ. Werkgemeenschap in de P.v.d.A., die in Oct. 1950 plaats vond. De inleiding, die de heer J. H. Scheps op deze vergadering over hetzelfde onderwerp hield, drukken we thans af. Redactie.

Het handelen van een partij moet zedelijk verantwoord zijn, doch dit handelen zal steeds geschieden in een door de zonde vastgelopen wereld.

Wij hebben in de voorgaande regelen het ware karakter van de politieke partij, ook van de Partij van de Arbeid, bepaald. Deze bepaling hebben wij niet gegeven om bepaalde gegevens zedelijk een beentje te lichten. Wij hebben deze omschrijving niet gezocht om een politiek van het zakelijke, het reële, het verstandelijke te bepleiten. De politiek naar de leer der nuttigheid is ons vreemd. De politiek, die zo practisch is en met alle gegevens rekening houdt om zodoende tot een „verstandig besluit" te komen wordt door ons niet voorgestaan. Wij zijn ons bewust, dat verstandelijk kloppende beschouwingen niet altoos redelijk zijn en weten zeer wel hoeveel verstandige besluiten der geschiedenis redelijk-zedelijk verwerpelijk zijn.

Altijd zal er een spanning blijven, moeten blijven. Voor zo verre het betoog van ds J. J. Buskes uit deze spanning geboren wordt, zijn wij voor persoon en betoog dankbaar. Nochtans volharden wij ongeamendeerd bij onze onder punt 1 opgeworpen stelling. Deze eerste stelling behoort bij onze tweede stelling en wij zullen een aansluiting der stellingen hebben te vinden.

Twee dingen vergezellen dit betoog. Aan de ene kant heeft de eis van het zedelijk-redelijk verantwoorde te gelden. Aan de andere kant valt elke beslissing in een wereld, die het boze kent. Het kwaad is, in de kring van deze Werkgemeenschap behoeft dit geen betoog, een werkelijke factor en het kwaad oefent zijn vreselijke werking. Geen luchthartig optimisme kan deze werkelijkheid der boze dingen weg-denken, weg-cijferen.

Door deze twee punten, het zedelijk-redelijk moeten handelen en het moeten handelen in een door de zonde gebroken wereld, worden de vraagstukken moeilijk. Moeilijk voor Rooms-Katholieken, voor Humanisten en voor Protestanten. Telkens botsen wij op vraagstukken die door een „ethisch abstract betoog" niet tot verstilling te brengen zijn. Laten wij enige voorbeelden, het betoog van Buskes noodzaakt ons deze voorbeelden in het geding te brengen, nemen:

a) Als niet-doden (wèl) doden is, wat dan?
b) Moet (mag) men, illegale actie voerende, één Duitser doden om een aantal Joden van de dood door vergassing te redden?
c) Mag men, om het russische kwaad te kunnen keren, de hulp van Franco en/of Tito inroepen?
d) Moeten wij wel of moeten wij niet in de Regering zitting hebben?

Wij hebben met opzet vier zeer uiteenlopende punten, als voorbeelden, genoemd. Punten, die door ons voor zo verre zij a) en b) betreffen bevestigend, voor zo verre het c) betreft volstrekt ontkennend en voor zo verre het het onder d) genoemde geldt niet met een enkel ja of neen beantwoord kunnen worden.

Alle vier de punten moeten in het licht van het ideaal gesteld worden

en buiten dit ideaal om mogen en kunnen zij niet opgelost worden. Doch elke beslissing valt in deze wereld en deze wereld is gecompliceerd boos. Geen enkele oplossing kan rein theoretisch gevonden worden. Elke practische conclusie zal een gebroken werkelijkheid bevatten en als zodanig nimmer afdoend bevredigen.

Onder punt a) gaat het om het doden. Bij niet-doden en bij wèl-doden blijft het doden. En het gebod blijft gelden: „Gij zult niet doden!" Onder punt b) staat de zaak precies eender. Niets doen en Joden ter vergassing laten wegvoeren is doden. Ook hier geldt: „Gij zult niet doden!" Wel iets doen — desnoods door doden — brengt het conflict met het reeds aangehaalde gebod van de Eeuwige.

In een politieke partij zal niet ieder lid dezelfde conclusie trekken als hij komt te staan voor de problemen onder a) en b) genoemd. Deze wetenschap zal ons hebben uit te drijven tot democratische en broederlijke bespreking en bezinning. Waaraan het in de Partij van de Arbeid nog wel ontbreekt.

Met de onderscheiding: Christen-Anti-Militarist als privaat-persoon, lid van een Partij die de ontwapening thans niet stelt, komen wij er niet. Een deel van de stof der innerlijke en der uiterlijke conflicten van Buskes en zijn vrienden komt, naar onze mening, voort uit het stellen van deze zo moeilijke, zoal niet onhoudbare, stelling. Wij kennen de conflicten ook, maar wij kennen deze conflicten in vele opzichten anders.

Hetgeen Artikel 36 van de (gereformeerde) Belijdenis des Geloofs ons leert.

Het is, wij weten dit zeer wel, in vele niet-Gereformeerde kringen gewoonte om Artikel 36 van de Nederlandse Gereformeerde Geloofsbelijdenis als geheel afgedaan te beschouwen en sinds Utrecht (Synode Geref. Kerken 1905) het ruggemerg van dit Artikel heeft verlamd, weten ook vele Gereformeerden met dit Artikel (36) geen raad. Hoogstens wil men het bezigen als wapen in de strijd tegen de onverdraagzame Staatkundig-Gereformeerden. Zonder nu te beweren, dat wij dit Artikel naar Staatkundig-Gereformeerde uitlegging zouden willen hanteren, des neen, zouden wij toch gaarne willen zien, dat de politici begonnen te verstaan, dat onze (gereformeerde) vaderen in Artikel 36 althans een poging hebben gedaan om het vraagstuk van de christelijke politiek onder bewoordingen te brengen. Met volkomen vrije eigen uitlegging zien wij vier wezenlijk houdbare punten en wel:

a) Wij geloven, dat God, uit oorzaak der verdorvenheid des menselijken geslachts;
b) aan Overheden, opdat de ongebondenheid der mensen bedwongen worde en
c) opdat alles met goede ordinantie toega;
d) het zwaard in handen heeft gegeven.

Deze vier punten dienen wij op het staatkundige leven te betrekken,

daarbij goed bedenkende, dat een politieke partij op een gans ander vlak leeft dan de Kerk. Wij zien het zo:

1) De Overheid staat en valt met de kern van Artikel 36 en
2) De Kerk staat en valt met het woord van Jezus Christus.

Een predikant van een Kerk die, prijzenswaardig, aan politiek doet zal nimmer de politieke partij „kerkelijk" mogen denken. Met dit „kerkelijk" bedoelen wij niet in de eerste plaats een formele vervlakking van de Kerk, doch een wezenlijk scheef trekken van het karakter van een politieke partij. Allerlei narigheid spruit uit dit „verkerkelijken'" van de politieke Partij voort en wij geloven andermaal, dat de moeilijkheid van Buskes, en diens vrienden, mede daardoor te verklaren valt. Ook hier herhalen wij, dat ook wij de spanning kennen die Buskes kent, doch wij geloven, dat onze spanning op onderscheidene punten een andere is.
Met Buskes zijn wij ons klaar bewust, dat de politieke partij, dat derhalve ook de Partij van de Arbeid, gevaren loopt. De gevaren, die de politieke partijen bedreigen, zijn kort samengevat de volgende:

1) Door haar dagelijks wandelen van compromis tot compromis verdwalen zij licht in het moeras van het opportunisme;
2) Door het altijd zien naar de beperktheid der dingen vergeten zij de absoluutheid met name het allerdiepste, in de tijd gesproken, woord van de Eeuwige;
3) Door het zijn van Partij van de Doorbraak loopt de P.v.d.A. gevaar bepaalde fundamentele stenen niet tot hoekstenen van het politieke handelen te leggen.

De dreigende gevaren worden niet alleen door Buskes gezien. Het is ook niet juist, dat de Partij niet dankbaar zou vermogen te zijn voor de door Buskes en diens vrienden geoefende critiek.

Een politieke partij heeft, evenals de Kerk, *ketters* nodig. Ook de politieke partij kan deze reinen niet missen. Het ketterse bestanddeel, dat wij rijkelijk hopen te bezitten, maakt ons altijd dankbaar jegens ketterse critiek. Zelfs — juist — indien dit van mannen als Buskes of Kr. Strijd komt. Indien wij althans geen onrecht doen door de verbinding van het woord „ketters" met deze twee namen tot stand te brengen. Hoewel wij overigens bereid zijn het woord „ketters" voor onszelf voor te behouden.

De politieke partij heeft „de reinen" hard, bitterhard, nodig. Daarom is dit gesprek zo vol van waarde en daarom willen wij het, zonder enige bijbedoeling, uitspreken, dat wij dankbaar zijn voor het onophoudelijke kloppen op de deur van de woning van de Partij. Zouden wij dit critische deel missen, dan zouden wij èn als Partij, èn als Werkgemeenschap, weg zijn.

Deze woorden houden natuurlijk niet in, dat wij de critiek van Buskes, hetzij heden bij vernieuwing, hetzij elders gehoord of gelezen, voor onze rekening nemen. Integendeel, wij geloven, dat Buskes zich in onder-

scheidene delen van zijn betoog fundamenteel vergist. Wij menen ook, dat hij het gevaar loopt de Partij onbillijk af te straffen. Na al hetgeen wij over het compromis hebben gezegd, durven wij het thans wel te zeggen: ds J. J. Buskes vergeet o.i. te dikwijls, dat hij met een politieke partij te doen heeft en hij vergeet voorts, dat een politieke partij midden in een wereld van het radicale boze staat, zodat zij hare beslissing heeft te nemen in een wereld, die haar uit veel kwaad slechts de kans geeft het kleinste kwaad te kiezen.

Opdat alles met goede ordinantie onder de mensen toega.

Zonder ons in de oorzaken te verdiepen, willen wij twee verschijnselen, wil men twee werkelijkheden, vaststellen en wel:

1) Dat de gang der wereld en der mensheid niet alleen bergafwaarts gaat vanwege het zo sterke kwaad;
2) Doch dat de gang der wereld en der mensheid, door wat oorzaak ook, ook bergopwaarts gaat door het sterkere goede.

Het buigen van de lijn van het kwade naar het goede, zijnde dit buigen mede de taak der Overheid, is nimmer eenvoudig te stellen. Zodra de Overheid in het kwaad ingrijpt en de lijn van het kwaad wil ombuigen naar het goede, ontstaat een conflict. Daarbij komen de goede dingen van de Overheid dikwerf aan de dag in een op zich zelf òf bezwaarlijk te aanvaarden of een op zichzelf kwaad ogenblik.

Nemen wij het Polen van 1939 als voorbeeld. Om het autoritaire, zeker te verwerpen. In Polen brak de tweede wereldoorlog uit, terwijl hij, naar zedelijk moeten en philosophisch welbehagen, om Tsjecho-Slowakije had moeten uitbreken. Om Polen, om het verwerpelijke en dictatoriale Polen, brak het conflict uit en ... wij hebben het met alle smart en zorg nochtans dankbaar, met een zucht van verlichting, aanvaard.

In Griekenland werd in de jaren 1946—1949 een zware binnenlandse oorlog gevoerd en wij hebben ons, als democratische Socialisten, verheugd in de communistische nederlaag. Zonder ons daarom eensgezind te weten met het overwinnende griekse bewind.

Wij behoeven ons niet te verdiepen in de vraag of Zuid-Korea corrupt werd (wordt) geregeerd, wij kunnen (de zaak zelve latende rusten) zonder bezwaar toestemmen, dat Zuid-Korea geen voorbeeldige Staat is (geweest) en dat de Verenigde Staten van Noord-Amerika — door allerlei omstandigheden en verhoudingen — met Zuid-Korea als vriend en broeder der wapenen zeker niet boft. Doch raakt dit de kern? Wij stonden achter Polen. Wij wisten, dat Polens strijd onze strijd was, wij wisten, dat het ingrijpen der Verbondenen een ingrijpen was tot vernietiging van Nationaal-Socialisme en Fascisme. Daarom hebben wij ernstig bezwaar tegen de wijze waarop de heer Van Randwijk de zaak van Korea heeft gesteld. Niet alleen omdat hij in een heen- en weergolvende strijd, naar het succes der wapenen, een zedelijk oordeel mat, doch ook omdat v. R. zo beperkt koreaans dacht en Korea niet zag, niet zien kon, als een

onderdeel van een groot geheel. Van een rechtvaardig geheel. Met al zijn donkere plekken en vlekken.

Natuurlijk worden de Verenigde Staten van Noord-Amerika niet door engelen bevolkt en even natuurlijk heerst in deze Verenigde Staten veel kwaad. Wij denken er niet aan de zaak en de strijd der negers beperkt te zien of als betrekkelijk op te vatten. Wij zijn niet van plan te zweren, dat de (Verenigde) Staten van Noord-Amerika blank als leliën zijn en dat de Unie van Socialistische Sowjet-Republieken zwart als een duivel afgetekend moet worden. Al weten wij, dat vele russophielen russische engelen **zien waar wij slechts duivelen** ontmoeten, wij zullen de mening niet verkondigen: roetzwart is Rusland, engelen-rein is Amerika. Toch kiezen wij hartstochtelijk voor de democratische Staten, met inbegrip van, **het naar het kapitalisme** nog niet verstorven, Amerika.

Wij kunnen onze besliste keuze niet duidelijker maken dan door het in ons betoog — denkbeeldig — stellen van twee weegschalen. Wij vragen daarom in het midden van ons betoog de eerste weegschaal te zetten en nodigen alle anti-bolsjewisten uit in de ene schaal van de eerste schaal alle misdaden te werpen, die de Unie der Socialistische Sowjet-Republieken heeft begaan en heeft laten begaan. Wij weten, dat deze schaal zeer zwaar zal komen te wegen. Daarna vragen wij alle russophielen alle misdaden te werpen in de andere schaal van de eerste schaal die de democratische Staten, die ook de Verenigde Staten van Noord-Amerika, hebben begaan. Wij geven toe, dat beide schalen van deze eerste schaal zwaar beladen zullen zijn en wij zijn ons klaar bewust hoe zwaar bijvoorbeeld de achteruitstelling van de Negers wegen zal en ook ons weegt.

Met deze eerste schaal, gedacht in het schema van zwart-wit komen wij er inderdaad niet. Een gram amerikaanse misdaad is slechts kwantitatief verschillend van duizend kilo russische misdaad en een gram russische misdaad is slechts kwantitatief verschillend van duizend kilo amerikaanse (europese) misdaad. Daarom denken wij niet in het schema, dat Buskes ons toedicht en voeren deze eerste weegschaal uit ons betoog weder weg. De tweede weegschaal zal de oplossing moeten brengen. Wederom vragen wij aan alle russophielen, aan alle Communisten aan te treden en wij vragen aan de Communisten of zij in de eerste schaal van de tweede schaal werpen willen hetgeen aan vlammende protesten, met heilige verontwaardiging geschreven moties, manifesten, brochures verschenen en uitgekomen is. Wij vragen deze Communisten alle uitingen van het menselijke geweten, als protesten tegen russische barbarij geklonken of geschreven, met volle gewicht in deze eerste schaal van de tweede schaal te willen werpen. Natuurlijk bedoelen wij de in volle vrijheid geschreven brochures, de in volle vrijheid geklonken woorden van protest, de in onbelemmerdheid georganiseerde vergaderingen en getuigenissen. — *Er is geen twijfel aan, de schaal blijft leeg!*

Met deze tragische lege schaal voor ogen roepen wij alle vrienden (en vijanden) van de democratische Staten, derhalve ook van de Verenigde

Staten van Noord-Amerika, op de protesten, de geschriften, de manifesten, de moties, de resoluties enz. te werpen. Daarbij wachten wij evenzeer het amerikaanse protest tegen de achteruitzetting van Negers, als het vlammende woord tegen politionele acties in. — *Er is geen twijfel aan, de schaal wordt vol!*

Met de resultaten van de tweede weegschaal voor ogen kan de keuze niet moeilijk zijn. In de democratische wereld, die zekerlijk niet blank is als die der engelen, komen de protesten tegen alle en allerlei misdaden van Staat en Kerk en Maatschappij vrij en onbelemmerd tot uitdrukking. In deze werkelijkheid ligt de mogelijkheid tot behoud, tot omkering, tot verandering en herstel.

De Overheden der democratische landen maken fouten en zij moeten vele kromme dingen recht buigen. Doch deze Overheden laten toe, dat hetgeen „krom" is „krom" genoemd, dat hetgeen „zwart" is „zwart" geheten wordt, laten toe, dat de kerken en de humanistische verenigingen krachtige woorden laten klinken tegen alles dat niet is naar de wil van de Heilige.

De politici hebben een keuze te doen. Zij dragen hun verantwoordelijkheid en deze verantwoordelijkheid dwingt tot een krachtige houding. Eenmaal vastgesteld, dat de russische schaal van de tweede schaal volkomen leeg gebleven is en blijven zal, zullen de politici, Buskes aangehoord, hem zijn deel gelijk gegeven hebbende, zeggen: *wat nu, ds J. J. Buskes?*

De scheiding tussen Buskes en ons ligt niet op het terrein der meerdere of mindere blindheid voor het duistere van Amerika of het donkere van Europa, Nederland en de Partij van de Arbeid daarbij inbegrepen. De scheiding ligt hierin: de politici van de Partij van de Arbeid trekken in concreetheid, zonder boedelscheiding der reserve, een andere practische conclusie en komen daardoor dikwerf tot een andere daadwerkelijke houding. Indien de vraag van het geweld en het gebruiken van het geweld een vraag van strikt persoonlijke aard was, zouden wij, sterke uitzonderingen daargelaten, het leven is ingewikkeld, de oplossing wel weten. Dan zouden wij kunnen zeggen, dat het groter is, dat de mens J. H. S. sterft (aannemende een voorschot op de moed daartoe) dan dat de idee schade gedaan of verzondigd wordt.

Voor de politici worden de vraagstukken echter nooit op deze wijze gesteld.

Het zwaard in handen gegeven!

Het zwaard is een lelijk ding. Ongeacht of dit zwaard zich voordoet als pekkrans, goedendag, bajonet, kanon, bom, torpedo of atoom splitsende bom. Het zwaard is zeer betrekkelijk. Absolute waarborg tot de zegepraal van het recht en van de overwinning geeft het niet. Daarom mene Buskes niet, dat wij van de werking van het zwaard meer verwachten, dan dat op een bepaald ogenblik de keten van onze nood springen zal. Van onze acute nood wel te verstaan. Voor een zeker militarisme is geen plaats en een verheerlijking van het geweld der wapenen is in een democratisch-socialistische partij niet op hare plaats. Het lelijke ding, dat het recht niet altijd

zegevieren doet, dat in de geschiedenis tot de overwinning van veel onrecht heeft gevoerd, dat in het vlak van het zo veelszins redeloos geweld ligt, is nochtans in handen van de Overheid. Met alle conflicten die dit in handen hebben van een zo lelijk ding nu eenmaal oproept.

Dat zwaard laat men door de Overheid gebruiken of dat zwaard laat men niet gebruiken. Het gebruiken heeft zeer gevaarlijke consequenties. Het niet-gebruiken heeft ook zeer gevaarlijke consequenties. Met het zwaard kan onrecht gebeuren. Zonder het zwaard kan dit onrecht ook gebeuren. Met het zwaard is onrecht geschied en zonder aanwending van het zwaard is onrecht bestendigd of tot heerschappij gekroond.

Men behoeft niet te ontkennen, dat bepaalde krijgslieden in zondige vromigheid met het gebruik en de resultaten van het gebruik van het zwaard omspringen op een wijze, die de toets der critiek niet kan doorstaan, om toch vast te stellen, dat het zwaard in deze wereld nog geen afgelopen zaak is. Men heeft in de afgelopen oorlog kunnen vaststellen, dat de illegalen, die zeker gelijk hadden, in bepaalde nood baden tot God, wetende voor diens Zaak te staan. Nochtans zouden wij de zaak der illegaliteit niet gaarne gans en al met de Zaak van de Heer willen vereenzelvigen. Hoe demonisch het Nationaal-Socialisme ook was. Wie deze vereenzelviging zonder spanning kent, heeft, naar onze diepe overtuiging, nooit de betrekkelijkheid van alle menselijke handelen en strijden gezien.

Met volledige erkenning van de betrekkelijkheid van ons handelen, onder volledige aanvaarding van het door Buskes meermalen gemaakte voorbehoud, komen wij toch tot de gevolgtrekking, dat er ogenblikken zijn, waarin de politici, ziende op de Staat, ziende op het volk, ziende op het recht, ziende op de vrijheid, ziende op de onafhankelijkheid en de vrijheid en het recht van dat volk en van de volkeren, naar het zwaard hebben te grijpen teneinde — neen niet de democratie te doen overwinnen, dat geschiedt met het zwaard des geestes van de schare der vrijheid, dat slechts de zege aan onze zijde brengt — *doch wel om de keten van onze acute nood te doen springen.*

Deze opvatting is zeker niet in strijd met de mening der ware socialisten, zelfs niet als men deze ware socialisten uitsluitend onder de (voormalige) Sociaal-Democratische Arbeiders Partij zou zoeken. De sociaal-democraten hebben bijvoorbeeld het gewelddadige verzet der oostenrijkse arbeiders, gebruikt tegen de aanslagen van de fascist Dollfuss, niet afgekeurd. Het anti-militarisme van de leden van de vroegere S.D.A.P. keerde zich niet tegen de vrijwilligers die zich gaven in de strijd tegen fascist Franco. Het anti-militarisme, dat ook wij niet verloochenen, is nog iets anders dan de volstrekte weerloosheid (geestelijke weerbaarheid) van „Kerk en Vrede". Wanneer wij de geschiedenis van de vroegere S.D.A.P. eerlijk willen laten spreken, en waarom zouden wij niet, moeten wij vaststellen, dat deze S.D.A.P. niet onder alle omstandigheden van het gebruiken van geweld heeft afgezien en hoe zij zich achter de vrijwilligers uit de Spaanse strijd heeft gesteld.

Bij dit alles komt nog, dat het verloop der dingen vrij paradoxaal is. Waarop berust onze persoonlijke ontwapening? Waarop rust ons onontwapend gaan naar deze samenkomst? Hoe wonderlijk het ook klinken moge, de waarheid is, dat: *onze persoonlijke ontwapening niet berust op uitsluitende ontwapening, doch op een andere bewapening, namelijk de bewapening van de Staat des rechts.*

Politie en rechtbank zijn twee waarborgen voor onze persoonlijke veiligheid. Door politie en rechtbank veilig trekken wij ongewapend door de straten. Zodra deze Staat des rechts ineenstort en de W.A. door de straten trekken kan en de politie moet toezien of toeziet is het met onze persoonlijke ontwapening afgelopen en knallen de schoten, al liquiderende de verraders en de aanvallers der vrijheid. Deze schoten knallen, in alle zeer gebrekkige handhaving van het recht, tot ons behoud, tot onze veiligheid, tot onze vrijheid. Het is daarbij opmerkelijk hoe goed de vrouwen van de illegaliteit schieten konden!

Onze persoonlijke ontwapening hangt samen met de toestand van de Staat des rechts. Daarom kunnen wij niet incidenteel tot persoonlijke ontwapening komen en daarom kunnen wij volkomen onszelf blijven wanneer wij, anti-militarist zijnde, op bepaalde ogenblikken, na een doorbraak van het volstrekt demonische, toch naar de wapens grijpen. Ons persoonlijk leven kan, mag en moet op het spel worden gezet. Wij mogen het persoonlijke leven offeren als het gaat om de doorvoering van de idee in al de zuiverheid. Doch als ons persoonlijk vallen de gemeenschap, een aantal kinderen, een getal Joden, een aantal illegale werkers, de Staat, de maatschappij, de Kerk of wat ook van hogere orde dan ons persoonlijk leven, in gevaar brengt kan de keuze geen andere zijn dan die van het hanteren van het in de hand gegeven zwaard. Hetzij door de Overheid, hetzij door de in de plaats van deze Overheid tredende democratische illegaliteit.

Onze ontwapening, berustende op het functionneren van de Staat des rechts, hangt natuurlijk ook samen met de structuur van de maatschappij. Ook daarom willen wij, socialistische democraten, de geestelijke revolutionnering van de maatschappij en ook daarom wijzen wij de kapitalistische maatschappij af.

Consequent volgehouden spruit uit deze redenering een aanvaarden van het optreden van de Verenigde Naties, inzake de overval van Noord- op Zuid-Korea, voort. Andermaal stellen wij de vraag: waarop berust de mogelijkheid tot ontwapening der afzonderlijke volkeren? Het antwoord kan, met een variant op het zo juist ten aanzien van het individu omschrevene, niet anders luiden dan: *de ontwapening van de afzonderlijke volkeren (Staten) berust niet op uitsluitende ontwapening dezer volkeren, doch op een andere bewapening, namelijk op de bewapening van een hoger Orgaan, het Orgaan der vrije volkeren, zich tonende in Hof van Arbitrage en Raad der Veiligheid.*

Daarom willen de socialistische politici en daarom wil ook de leiding

van de Partij van de Arbeid achter de houding der Verenigde Naties staan, als deze Verenigde Naties, natuurlijk met vele fouten en zeer grote gebreken, toch een poging doen gaan om het recht onder de volkeren te bestellen en te voorkomen dat gans de wereld door de russische imperialisten onder de voet gelopen worden zal. Natuurlijk komt ook in de Verenigde Staten van Noord-Amerika en komt bij de democratische volkeren van Europa imperialisme voor en is de geest van het kolonialisme noch in Frankrijk, noch in Engeland noch in Nederland verstorven. Alle critiek, die Buskes oefenen kan en geoefend heeft, zullen wij ernstig nemen en ernstig overwegen. Toch zeggen wij onomwonden: de Verenigde Naties hebben juist gehandeld toen zij de agressie van Noord-Korea weerstonden en heden nog weerstaan. De Partij van de Arbeid faalt niet als zij daarin duidelijke taal spreekt en wij missen het recht de partijgenoten, die deze houding van de Verenigde Naties aanvaarden en verdedigen, als verzakers van het verleden van de S.D.A.P. te beschouwen.

Het is nodig om de maatschappij, naar hare grondslagen, te vernieuwen. Alleen een vernieuwde maatschappij kan ernst maken met de nationale ontwapening. Alleen een tot samenwerking herleide wereld kan ernst maken met de ontwapening aller Staten.

Er is tussen Buskes en ons in zake de afkeer van het militarisme, in zake het erkennen van de betrekkelijkheid van het geweld, geen verschil. Wij worden niet moede dit te betogen en wij komen er krachtig tegen op, dat bepaalde leiders van de Partij van de Arbeid in een militaristische hoek worden gedrongen.

De geestelijke overeenstemming met Buskes geeft — vanzelf — ook bij ons critiek op het werk van pg. J. de Kadt. Het geestelijke punt van uitgang van deze partijgenoot is een ander dan dat van Buskes en van ons. Toch dienen wij op te passen, dat wij De Kadt geen onrecht doen. Dat wij achter een welverzekerde rationalistische stelling der dingen toch de spanning onderkennen en dat wij uit een bepaald beheersen van het gevoel van De Kadt door De Kadt niet een zekere gevoelloosheid concluderen, die er niet is. Laten wij oppassen, dat wij zekere waarden en inzichten, zekere geestelijke waarden en geestelijke inzichten, niet in hooghartigheid voorbehouden aan de Prot.-Chr. Werkgemeenschap en hare leden en aanhangers.

Onze critiek op het boek van De Kadt zouden wij het liefst zo willen formuleren: dit boek is één deel, het zou een stuk in waarde winnen als dit éne deel, het tweede deel van een tweedelig werk was en wanneer aan dit deel veel andere dingen waren voorafgegaan in een eerste deel.

Het niet bestaan van dit eerste deel is onze zwaarste critiek op het wèl uitgekomen boek, dat geen deel, doch het gehele boek is.

Alle onze andere beschouwingen zijn tot deze enkele woorden terug te brengen. Overigens zal in een partij van de doorbraak elke Kadt zijn eigen muis mogen vangen. Wij willen hem zelfs een zeker spelen met de muis niet misgunnen. In ernst: natuurlijk denkt De Kadt ons te veel in

divisies en even natuurlijk verwerpen wij de louter verstandelijke overwegingen, die De Kadt o.i. ten aanzien van de in te nemen houding tegenover Franco (Spanje) en Tito (Zuid-Slavië) falen doet. Wij zullen partijgenoot De Kadt en wellicht andere partijgenoten van deze eenzijdigheid het beste kunnen overtuigen, als wij ernst maken met hetgeen De Kadt geschreven heeft en ook hier dwars door minder fraai en pertinent onjuist geschreven zinnen heenzien. Met een enkele sneer, gelijk sommige partijgenoten hebben gedaan, kan men het werk van De Kadt niet afdoen.

Het zal onnodig zijn vast te stellen, dat het bestuur van de partij niet aansprakelijk kan zijn voor hetgeen een bepaalde partijgenoot in een boek schrijft. De Kadt zal dit zelf niet willen en de propaganda voor het werk van De Kadt houdt dit ook niet in.

Het is goed, dat de Prot.-Christelijke Werkgemeenschap dit onderwerp in behandeling genomen heeft. Het is nodig, dat wij naar elkander luisteren. Het is evenzeer nodig, dat wij niemand verketteren. Gelijk het ook nodig is, dat partijgenoot Buskes zijn „zinnigheid" in de partij en haar leven terug krijgt. Het is bovenal nodig, dat de vraagstukken ons blijven bezighouden. Opdat wij niet valselijk gerust worden en de spanning verliezen.

Er valt door mensen geen enkele afdoende waarborg tot de vrede te stellen. Wanneer wij bewapenen hebben wij geen zekerheid, dat deze bewapening ons de vrede verzekeren zal. Deze verzekering geeft de Partij van de Arbeid aan Nederland niet en deze verzekering geeft de Verenigde Staten van Noord-Amerika aan Europa niet. Elke valse zekerheid zal weggenomen dienen te worden. Bewapening geeft geen absolute zekerheid. Ontwapening geeft ook geen zekerheid.

De vraag der zekerheid ligt op een ander gebied. Wanneer wij onze plicht gedaan zullen hebben, zal de zekerheid groeien. Dat wil zeggen de zekerheid die de mens ontvangt die zijn plicht gedaan heeft en zich bewust is, dat de gerechtigheid van zijn plicht nochtans een wegwerpelijk kleed genoemd moet worden. Wij kennen de toekomst der wereld niet, wij weten niet of het oorlog of vrede zal zijn.

Wij hebben slechts het gebod te volbrengen. Om de duidelijkheid van dit gebod zal de worsteling hebben te gaan. Deze duidelijkheid kan slechts ontstaan bij onverketterend luisteren.

Een kloppend betoog hebben wij niet kunnen geven, Dit zware probleem heeft bij ons nimmer tot een sluitend betoog kunnen voeren. Zelfs als ons verstand zeide, dat er niets te vrezen was, was ons hart soms wonderlijk bang. Daarom staan wij wel eens met verbazing geslagen bij de zo goed sluitende betogen van (bepaalde) „Kerk en Vrede"-mensen. Deze partijgenoten en niet-partijgenoten waarderende, houden wij het — ondanks alles — toch maar bij ons, niet zo volkomen sluitend, betoog. Zelfs als dit op bepaalde punten tot een tegen-betoog, als heden ten aanzien van pg. Buskes, worden moet.

De lezers zij het trekken van gevolgtrekkingen ruimhartig overgelaten.

H. UMRATH

WERKCLASSIFICATIE

I

Gedurende tientallen jaren heeft men in de arbeiderswereld wantrouwend zo niet afwijzend gestaan tegenover de meeste methoden van „wetenschappelijke bedrijfsvoering". Met name in Amerika, het land waar „scientific management" werd uitgevonden, hebben de vakbonden zich met hand en tand tegen tijdmetingen en bewegingsstudies, „personnel management" en werkclassificatie verzet, omdat deze middelen vaak als wapenen tegen de onafhankelijke organisatie van de industrie-arbeiders gebruikt werden. In Europa is dit verzet niet zo hevig geweest, en wel ten eerste omdat men met de toepassing van deze methoden hier veel later begon dan aan de andere kant van de oceaan, nl. op een tijdstip, waarop de vakbonden reeds algemeen erkend waren, en ten tweede omdat ook toen nog maar enkele, meestal zeer grote bedrijven er gebruik van maakten. Dit neemt niet weg, dat men dit gehele zgn. wetenschappelijke „gedoe" maar ongaarne zag. Het wantrouwen kwam niet alleen voort uit een zekere achterdocht tegenover elke nieuwe „zet" van de zijde der werkgevers, waartegen men in die dagen van scherpe strijd zonder meer gekant was, maar was tevens een gevolg van het feit, dat de meest gebruikelijke methoden, nl. de tijd- en bewegingsstudies, vaak gebruikt werden om het arbeidstempo tot aan het ondragelijke toe op te voeren.

Dit alles kon echter toch niet voorkomen, dat het „scientific management" een steeds grotere vlucht nam. Deze ontwikkeling lag uiteraard geheel in de lijn van de steeds meer „gerationaliseerde" bedrijfsvoering.

Tevens werden hier mogelijkheden geopend voor de oplossing van de problemen in de massa-industrieën, die voorheen steeds weer tot spanning tussen de bedrijfsleiding en de arbeiders en tussen de arbeiders onderling aanleiding hadden gegeven.

II

Een van deze problemen werd veroorzaakt door de steeds verder gaande splitsing van bepaalde bezigheden. Terwijl oorspronkelijk bv. in een autofabriek een goede draaier al het draaiwerk kon doen dat bij de productie van een auto van pas kwam, veranderde dat zeer spoedig. De werkzaamheden van de verschillende draaiers werden gesplitst in meer en minder precies werk, later volgde de specialisering op bepaalde onderdelen en ten slotte op een gedeelte van een onderdeel. Zo waren in de plaats van een all-round vakman „draaier", tientallen soorten of groepen draaiers gekomen.

Elke groep verrichtte een speciale werkzaamheid, waarvoor dan een andere combinatie van eigenschappen, zoals vakbekwaamheid, zelfstandigheid, verantwoordelijkheidsbesef, spierkracht, enz. nodig was dan voor de werkzaamheden, die door andere groepen draaiers werden verricht. Dit bracht de noodzaak met zich mede, dat onderscheid moest worden gemaakt in de beloning van de verschillende groepen. Zolang dit alleen een kwestie van differentiatie tussen verschillende groepen draaiers was, had men desnoods met een indeling genoegen kunnen nemen, die in de loop der jaren was gegroeid, maar deze ontwikkeling was uiteraard niet tot één vak beperkt gebleven. Elk beroep in de massa-industrie was uiteengerafeld, terwijl, indien er nieuwe beroepen bij kwamen, ook deze weer werden gesplitst. Ten slotte stond men voor een onoverzienbaar aantal groepen en ondergroepen, die alle min of meer traditioneel gegroeide lonen ontvingen. Deze wijze van beloning was in geen enkel opzicht rechtvaardig, omdat geen zekerheid bestond omtrent het feit, dat bv. een groep draaiers, die eenzelfde loon ontving als een groep monteurs, ook een overeenkomstige prestatie leverde. Het gevolg was bv., dat in 1937 in de verschillende bedrijven van de United States Steel Cooperation voor 160.000 arbeiders 25.000 aparte loongroepen bestonden.

Het behoeft geen verder betoog, dat deze situatie spanningen en wrijvingen tot gevolg moest hebben en men naar een uitweg moest zoeken.

Aan de zijde van de bedrijfsleiding meende men, dat integrale toepassing van de methode van werkclassificatie (job evaluation) tot een oplossing zou kunnen leiden. Deze methode was door een aantal bedrijfseconomen en arbeidsanalysten ontwikkeld om tot een zo objectief mogelijke waardering van de verschillende werkzaamheden te komen. Uitgaande van de veronderstelling, dat voor elke soort van werk (= functie) bepaalde eigenschappen nodig zijn, heeft men getracht deze eigenschappen te bepalen, te meten en vervolgens tegen elkaar af te wegen. De uitkomsten moeten aantonen, wat een bepaalde werkzaamheid in verhouding tot andere „waard" is en de lonen voor de zodanig gewaardeerde of geclassificeerde groep kunnen dan gemakkelijk tussen de lonen van groepen met soortgelijke „waarderingen" worden ingelast of bij meer ingewikkelde systemen op een algemene loonlijn worden afgelezen.

Bepaalde eigenschappen en omstandigheden vindt men practisch in alle systemen als „maatstaven" terug. Wij geven de voorkeur aan de uitdrukking „kenmerken", om niet de indruk van een mate van nauwkeurigheid te wekken, die niet verwacht kan worden. De belangrijkste kenmerken zijn: kennis, verantwoordelijkheid, zwaarte van de arbeid en werksfeer.

De analyst, die een bepaalde functie gaat classificeren, moet nu vaststellen, welke „hoeveelheid" van elk kenmerk enz. nodig is om het werk te kunnen verrichten. Voor elk kenmerk wordt op grond van een beschrijving van het werk een bepaald aantal punten toegekend. Dus bv. bij werkzaamheid X voor kennis 100, verantwoordelijkheid 150, werksfeer 20, zwaarte van de arbeid 25, in totaal dus 295 punten. Gaat men op dezelfde

manier bij andere groepen te werk, dan krijgt men bv. voor werkzaamheid Y 225, Z 340, enz. Men weet dan, hoe zich de lonen voor X, Y en Z onder elkaar moeten verhouden, hoewel de verschillende werkzaamheden op heel verschillend terrein kunnen liggen. Groep X kan bv. montagewerkzaamheden aan de lopende band verrichten, Y materiaal aanvoeren en Z in de gieterij werken. Theoretisch zou het mogelijk zijn om op deze manier tot een „objectieve" loonvorming te komen, indien het systeem op objectieve maatstaven zou zijn gebaseerd.

III

Hier zit nu echter de grote moeilijkheid, die niet over het hoofd mag worden gezien, wil men niet de werkclassificatie in haar geheel in discrediet brengen.

Er bestaan nl. geen objectieve maatstaven en instrumenten, die de waarnemers in staat kunnen stellen, overal en te allen tijde exacte metingen te doen. Dus heeft men bij de werkclassificatie niet met metingen, maar altijd met schattingen te maken. Zelfs in het geval „zwaarte van het werk", waar het mogelijk zou zijn het calorieën-verbruik exact te meten, doet men dat niet, maar valt men eveneens terug op het min of meer subjectieve oordeel van de waarnemer.

Hierbij komt nog, dat men aan elk kenmerk een bepaald gewicht toekent, de zgn. afweegfactor. Zo wordt bij de genormaliseerde Nederlandse methode een punt voor kennis met 5 en een punt voor zwaarte van de arbeid met 1 vermenigvuldigd. Deze afweegfactoren berusten zuiver op een afspraak, die een bepaalde groep deskundigen of belanghebbenden op een bepaald tijdstip, dus onder bepaalde sociale en economische omstandigheden, heeft gemaakt. Vandaar dat in de V.S. bv. de drie verschillende systemen, die voor de metaalindustrie zijn opgesteld, de volgende verschillen ten aanzien van het maximaal bereikbare aantal punten te zien geven:

Maximum aantal punten in pct. van het totaal

	Nema	General Electric	Westinghouse
Kennis	50	62½	60½
Zwaarte van de arbeid	15	12½	22½
Verantwoordelijkheid ..	20	12½	13½
Werksfeer	15	12½	3½
	100	100	100

Indien men zich deze gebrekkigheden goed voor ogen houdt, dan kan men begrijpen, dat een zekere terughoudendheid gewenst is tegenover diegenen, die menen met behulp van de werkclassificatie tot algemeen

geldende loonnormen te kunnen komen. Het was juist het streven, met behulp van job evaluation niet alleen de verhoudingen der lonen onder elkaar maar ook de absolute loonlijn vast te stellen, dat gedurende vele jaren de weerstand van de Amerikaanse vakbonden tegen elke toepassing van deze zgn. „wetenschappelijke methode" veroorzaakte. Men redeneerde in ondernemerskringen immers zo, dat door het gebruikmaken van werkclassificatie loononderhandelingen met de vakbonden overbodig gemaakt werden en dus ook de vakbonden zelve geen taak meer hadden. Hier had men een objectieve maatstaf, terwijl elke loonovereenkomst tussen vakbonden en ondernemers met subjectieve verhoudingen rekening moest houden. De arbeiders waren dus met werkclassificatie veel beter gediend dan met de machtswellust van de vakbonden, die dan maar moesten verdwijnen.

Vandaar de afwijzende houding der unions tegen elke soort van job evaluation.

Hoewel inmiddels de vakbonden in de V.S. niet alleen door de wet zijn erkend, maar ook talrijke ondernemers volmondig met de arbeidersorganisaties samenwerken, wordt door de meeste unions in theorie nog steeds aan een afwijzende houding tegen „scientific management" vastgehouden, hoewel in de practijk hiervan niet veel te bemerken valt. Gedurende de laatste wereldoorlog was immers gebleken, dat job evaluation de enige mogelijkheid was om niettegenstaande de loonstop tot loonsverhogingen te komen, nl. indien men aantoonde, dat een bepaalde groep naar verhouding tot een andere te laag beloond werd. Gaat men hierbij handig te werk, dan kan men op den duur alle lonen optrekken. Geen wonder, dat de vakbonden meenden: „Er zit wel iets in!" Maar voor de objectieve waarde van het systeem lijkt ons dit niet erg te pleiten.

IV

Zo heeft na vele jaren van passen en meten de werkclassificatie nu op een beperkt gebied en onder bepaalde omstandigheden een zeker recht van bestaan verworven, dat door beide zijden van het bedrijfsleven in de V.S. wordt erkend.

Men is het er nl. verregaand over eens, dat job evaluation bruikbaar, zo niet onmisbaar is om in grote ondernemingen de relatieve loonhoogte voor de verschillende functies te bepalen.

De vakbonden hebben hierbij een grote mate van zeggenschap, en wel òf doordat hun deskundigen mede als waarnemers fungeren en samen met die van de werkgevers hun handtekening onder de uitkomsten moeten zetten, òf door de mogelijkheid om tegen elke classificatie die onbillijk lijkt, een klacht te kunnen indienen bij de gemeenschappelijke klachtencommissie van het bedrijf.

In dit verband is het nodig er op te wijzen, dat in de V.S. collectieve arbeidsovereenkomsten bedrijfsgewijs en dus niet voor een gehele bedrijfs-

tak worden afgesloten. Classificatie heeft dus alleen maar invloed op de relatieve loonhoogte in één bedrijf (of één onderneming). Daardoor maken steeds dezelfde waarnemers op een beperkt terrein met behulp van een meestal uit de practijk van het bedrijf gegroeid systeem opnamen, die door steeds dezelfde vertrouwenslieden van de vakbond gecontroleerd worden. Op deze manier wordt zoveel mogelijk voorkomen, dat afwijkingen in de relatieve waardering ontstaan, doordat een groot aantal waarnemers wordt ingeschakeld. Indien deze nl. onafhankelijk van elkaar te werk zouden gaan, zou het subjectieve verschil van inzicht tot gevolg hebben, dat de uitkomsten wél grote verschillen vertonen.

Tevens is het geen toeval, dat in de V.S. van werkclassificatie alleen gebruik gemaakt wordt in de massa-industrieën, dus daar, waar ten gevolge van de productie van grote series van hetzelfde product, het uit-elkaar-rafelen van functies heeft plaats gehad. De waarnemingen hebben dus alleen betrekking op enkelvoudige en niet op combinaties van meerdere functies. Dit vindt zijn oorzaak niet alleen in het feit, dat de classificatie er juist toe moet dienen, gesplitste enkelvoudige taken te waarderen, maar ook hierin, dat het probleem van de combinatie van het puntenaantal van twee en meerdere functies, die één man vervult, tot nu toe theoretisch onoplosbaar is. De all-round vakman kan dus niet geclassificeerd worden.

Om deze moeilijkheid te omzeilen, kennen de Amerikaanse werkgevers in deze gevallen meestal die beloning toe, die voor de hoogst gewaardeerde enkelvoudige functie in aanmerking komt. De vakbonden menen, dat dit niet voldoende is en wensen, dat hier een oplossing gevonden wordt, die een hogere beloning mogelijk maakt.

V

Uiteraard heeft de methode van werkclassificatie veel belangstelling ook buiten Amerika gevonden. In Nederland hebben enkele grote bedrijven reeds vroegtijdig soortgelijke systemen ontwikkeld. Maar toch pas na de Tweede Wereldoorlog ging men ertoe over om werkclassificatie op grote schaal toe te passen. Ook hier speelde een grote rol, dat de loonstop een verstarring van de lonen onderling ten gevolge had, terwijl het in het belang van de verhoging van de arbeidsproductiviteit noodzakelijk bleek voor bepaalde groepen arbeiders correcties aan te brengen. Het College van Rijksbemiddelaars meende dat dit alleen dan verantwoord was, indien uit een wetenschappelijk classificatie-rapport bleek, dat de werkzaamheden van de betrokken groep inderdaad niet juist gewaardeerd waren.

De waarnemingen werden meestal gedaan door wetenschappelijke bureau's, waarbij dan elk bureau er een eigen systeem op nahield. Aangezien alle rapporten door één instantie moesten worden beoordeeld, die voor de loonpolitiek in Nederland verantwoordelijk is, nl. het genoemde College, deed zich de wenselijkheid voor tot een gemeenschappelijk systeem te komen. Een hiervoor benoemde commissie van deskundigen

heeft dan ook een „genormaliseerde methode" uitgewerkt, die nu als *de* wetenschappelijke basis voor alle waarnemingen gebruikt wordt. Correcties, die het bedrijfsleven in de onderlinge verhoudingen van de lonen wenst aan te brengen, dus veranderingen binnen de grenzen, die door de officiële loonpolitiek zijn vastgelegd, kunnen alleen plaats hebben indien op grond van genormaliseerde methoden wordt aangetoond, dat de tot nu toe geldende lonen niet juist zijn.

Op grond van theoretische en practische overwegingen menen wij, dat men hier de werkclassificatie voor een doel wil gebruiken, waarvoor deze methode niet geschikt en ook niet berekend is.

Wij hebben reeds aangetoond, dat men niet met een „wetenschappelijke methode" te maken heeft, maar met een betrekkelijk onvolmaakt instrument, dat men onder bepaalde omstandigheden voor bepaalde doeleinden kan gebruiken, waarbij dan nog in aanmerking moet worden genomen, dat men de methode steeds aan de specifieke omstandigheden moet aanpassen.

Zoals men bedrijfsorganisatorische problemen altijd vanuit de practijk van een bepaald bedrijf benadert, moet men dat ook doen met vraagstukken, die betrekking hebben op de meest subtiele verhoudingen, nl. die van mensen onder elkaar.

Theoretisch valt hierover misschien nog te twisten. Daarentegen is het in de practijk niet aanvaardbaar, dat over een schier onbeperkt terrein, waarop men een onoverzienbaar aantal verschillende beroepen aantreft, door een betrekkelijk grote groep van personen waarnemingen worden gemaakt, die alle op dezelfde „loonlijn" terecht moeten komen en waarvan dan verondersteld wordt, dat de uitkomsten wetenschappelijk verantwoord zijn. Waar niemand, die zich met deze materie bezighoudt, er ook maar de minste twijfel over heeft, dat men met schattingen en niet met metingen te maken heeft en deze schattingen soms gedaan worden door personen, die voor het eerst met het desbetreffende bedrijf in aanraking komen, is o.i. een zekere voorzichtigheid wel noodzakelijk. Nu kan men op het standpunt staan, dat voorlopig geen betere methode ter beschikking staat en wij dus moeten roeien met de riemen die wij op het ogenblik hebben. Men zou dus het tegenwoordige systeem zuiver uit het oogpunt van doelmatigheid moeten aanvaarden. Maar dan is het niet juist van „wetenschappelijke methoden" te spreken, wat bij de leek, i.c. de betrokken werknemers en vaak genoeg ook de werkgevers, de indruk moet wekken, dat de uitkomsten onder alle omstandigheden juist zijn.

Bovendien komt hier de noodzakelijkheid, een contrôle-instantie in te schakelen, duidelijk naar voren. In de tegenwoordige practijk is het immers in feite onmogelijk om aan een rapport, dat eenmaal officieel ingediend is, iets te veranderen. Ook hierbij speelt het „wetenschappelijke" cachet een grote rol: aan de uitkomst van een „wetenschappelijk" onderzoek valt nu eenmaal niet te tornen.

Ten slotte heeft de poging, de werkclassificatie integraal op het Neder-

landse bedrijfsleven toe te passen, tot gevolg, dat er waarnemingen gemaakt moeten worden in bedrijfstakken en met betrekking op beroepen, waarvoor deze methode in het geheel niet berekend is. Naar wij boven hebben aangetoond, is de werkclassificatie gegroeid in het moderne grootbedrijf met massa-productie, waar men te maken heeft met zich steeds herhalende werkzaamheden. Het wordt daarom — voorzover ons bekend — nergens ter wereld gebruikt om vaklieden in de meer ambachtsmatige bedrijfstakken, zoals landbouw, bouwnijverheid enz. te classificeren. Uiteraard vindt men hier overwegend all-round vaklieden, die bijv. een zeer uitgebreide kennis moeten hebben van alle functies, waarmede zij in hun vak in aanraking kunnen komen. Tracht men deze mensen te classificeren, dan komt men voor de moeilijkheid te staan, dat men niet weet, hoe de verschillende functies, die zij moeten kunnen uitoefenen en waarvoor zij ook worden aangenomen, moeten worden gecombineerd. Hier is dan de „wetenschap" zeer zeker ten einde raad, tenzij dan dat men de consequentie durft te aanvaarden, dat men zelfs aan geoefende werklieden soms een dusdanig hoog puntenaantal toe moet kennen, dat zij een hoger loon kunnen verwachten dan de geschoolde metaalbewerker — een consequentie, die in theorie en practijk onaanvaardbaar is.

Dus moet men naast of in plaats van de „objectieve" kenmerken, elementen van sociale en economische doelmatigheid accepteren, waarmede dan de wetenschappelijke basis weer geheel op losse schroeven komt te staan.

Het zou daarom juist in het belang van het streven naar verhoging van de arbeidsproductiviteit aanbeveling verdienen, van de poging, het gehele Nederlandse bedrijfsleven in het keurslijf van de werkclassificatie te persen, af te stappen. Anders zou men deze methode dusdanig in discrediet brengen, dat men haar ook daar, waar zij met succes zou kunnen worden gebruikt, met wantrouwen zou gaan bejegenen. Dit geldt niet in de laatste plaats voor een groot gedeelte van de arbeiders. Het is niet altijd gemakkelijk, de werknemers ervan te overtuigen, dat het noodzakelijk is in stijgende mate van beproefde methoden van de wetenschappelijke bedrijfsvoering gebruik te maken. Door een verkeerde en te ver gaande toepassing van een methode, die op beperkt terrein wel haar doelmatigheid heeft bewezen, kan veel van wat tot nu toe met moeite bereikt is teniet worden gedaan.

DE PEN OP PAPIER

KATHOLICISME EN VERDRAAGZAAMHEID

Ter gelegenheid van het eerste lustrum van het R.K. Centrum voor Staatkundige Vorming hebben twee geleerden, mr dr Loeff en prof. dr Verberne, redevoeringen gehouden, die thans in een brochure voor ons liggen. (Katholicisme, verdraagzaamheid en democratie naar Nederlandse verhoudingen.) De eerste spreker behandelt het thema van leerstellig theoretisch standpunt, de tweede gaat met zijn gehoor de vaderlandse geschiedenis door en pleit voor een verdraagzaamheid die liefde is en „zich ver houdt van scherpslijperij en letterknechtschap, en voor dolenden geopend blijft". Ik doe naar mijn mening de laatste spreker geen onrecht, wanneer ik mijn aandacht vooral richt op het betoog van de eerste; het aan de orde gestelde probleem houdt nl. verband met een ongerustheid, die in brede kringen van ons volk leeft (Protestanten en Humanisten) ten aanzien van de vraag of de vrijheidsrechten voor minderheden veilig geacht kunnen worden bij een eventuele roomskatholieke meerderheid in ons volk. Nu heeft dr Loeff wel gelijk, wanneer hij die meerderheid nog niet dadelijk ziet komen — niettemin: de ongerustheid *is* er, en het Centrum voor Staatkundige Vorming deed er goed aan, het probleem van zijn kant te belichten. Onzerzijds daarbij enkele opmerkingen, die evenzeer uit een ernstig nemen van het probleem voortkomen.

Ten eerste: dr Loeff betoogt, dat de Staat een *natuurrechtelijke* instelling is, hetgeen wil zeggen: „dat de natuurlijke geschapen orde zelf de mens het materiaal verschaft, waaruit hij na veel tasten en zoeken en het experimenteren met vele vormen uiteindelijk het instituut, de Staat, bouwt" (blz. 16). Voor de practijk heeft deze opvatting volgens spreker twee belangrijke consequenties: 1. de rechtmatigheid van de te nemen besluiten wordt bepaald door de mate, waarin zij in overeenstemming zijn met de „idée gouvernementale", zoals deze hier en nu leeft in de gemeenschap, m.a.w. de bestuurders van een democratische staat vertegenwoordigen de ideeën, zoals deze leven in het volk; 2. de uitoefening van de bestuursmacht wordt niet beheerst door een quantitatief criterium (= het stemmenaantal) maar door een qualitatief (de mate van zekerheid, waarmee de besluiten worden genomen, = „de zekerheid of een bepaald besluit past bij de „idée gouvernementale", zoals deze op een bepaald tijdstip in een gemeenschap wordt geïnterpreteerd" (blz. 21).

Het heeft weinig zin met dr Loeff te gaan discussiëren over de natuurrechtelijke staatsopvatting als zodanig — ik kan er weinig mee worden, maar dat doet thans niet ter zake. Wel moet met nadruk uiting worden gegeven aan een pijnlijke verbazing; dr Loeff meent dat zijn betoog de ongerustheid van het niet-R.K. volksdeel zal kunnen wegnemen, althans temperen. Ik moge hem rondweg verklaren, dat het omgekeerde het geval is, met name door de boven onder 2 geciteerde consequentie. In eenvoudige Hollandse woorden komt het hier op neer: wanneer op zeker tijdstip de meerderheid van een volk van mening is, dat het atheïstisch Humanisme een ontbindende en gevaarlijke factor en het Protestantisme een verderfelijke ketterij is, dan heeft de overheid overeenkomstig deze mening te handelen. Wat dr Loeff toelichtend heeft toegevoegd, kan moeilijk anders dan de ongerustheid vergroten; hij zegt nl. dat het onwetenschappelijk is om de onderdrukking van minderheden in zuidelijke landen aan de R.K. leer te wijten; de eenvoudige verklaring ligt „in het spontane en impulsieve karakter dezer volken" (blz. 21). Moet dat soms een *weten-*

schappelijke verklaring heten? Wij leven in 1950, hebben fascisme en nationaal-socialisme gezien — was daar niet een theorie (en een practijk!) die de rechten van enkeling en minderheden ontkende op grond van „das gesunde Volksempfinden"? Is het in onze moderne massa-maatschappij niet een permanent en voor de vrijheid dodelijk gevaar, dat een fanatieke gerichte propaganda een menigte kan brengen tot daden, die elke gemeenschap vernietigt?

Ten tweede: deze poging van R.K.-zijde om de ongerustheid weg te nemen bij andersdenkenden is niet de eerste, die met goede bedoelingen radicaal mislukt (men denke aan het boek van pater Steltenpool). Waaraan ligt dat? Stellig niet aan het gemis aan ernst en eerlijke wil bij deze personen om in Nederland de vrijheidsrechten als verworvenheid te handhaven. Ik meen te spreken namens talloze niet-R.K., die de R.K. landgenoten in hun wezen volkomen aanvaarden, wanneer ik zeg: dat ligt èn aan de hierarchische denkwijze van het R.K.-stelsel, waar bij de waarheidsvraag beslist wordt door het kerkelijk gezag, èn aan het feit dat dit kerkelijk gezag over het probleem van democratie en vrijheidsrechten *in concrete situaties* zwijgt. Zou dr Loeff mij tegemoet voeren, dat de leer toch volkomen duidelijk is, dan moge hij weten, dat de leer zó duidelijk is, dat zij ons niet gerust stelt, en dat de practijk in de in meerderheid R.K. landen en streken de ongerustheid eer aanwakkert dan verzwakt. Ik wens, ter wille van de zaak (waartoe óók behoort: een goede verhouding tot onze R.K. landgenoten) volkomen openhartig te zijn: wij ontmoeten in allerlei verbanden R.K., met wie zich in goede kameraadschap als oprechte democraten best laat samenwerken, maar zolang het Episcopaat zwijgt, beschouwen wij deze R.K. als uitzonderlijke enkelingen, en blijft de principiële ongerustheid bestaan.

Ten derde: het betoog van dr Loeff is zonder twijfel niet alleen ernstig bedoeld maar tevens gericht op de versterking van de geestelijke volkskracht en handhaving onzer beste nationale tradities; ik hoop dat hetzelfde van mijn opmerkingen kan worden gezegd. Dan staan wij voor dit nuchtere, harde feit: dat wij alleen preken voor onze eigen parochie. Dat openbaart, hoezeer ons volk nog is opgesplitst in blokken, die elkaars denkwijze ook met goede wil uiterst moeilijk verstaan. Wij menen, dat er over de *inhoud* van het tolerantiebegrip ook nog al onduidelijkheid bestaat, aan beide kanten. Men gebruikt eenzelfde woord, maar bedoelt iets anders. Het demonstreert dan tevens de noodzakelijkheid van dieper gravend gesprek. In het gesprekscentrum onder leiding van prof. Kohnstamm (erfenis van de N.V.B.) gebeurt in deze richting iets. Wordt het niet tijd dat de wetenschappelijke instituten der democratische partijen hùn bijdrage leveren? Democratie vooronderstelt nog steeds de wil om naar de ander ernstig te luisteren, en hem recht te doen. W. B.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

Practijk van de Engelse nationalisatie

De Engelse Labour Party beschikt niet over een eigen maandblad. Afkeer van dogmatisch-theoretische beschouwingen, die de jaren door het hoofdmenu van de continentale socialistische tijdschriften hebben gevormd, is daar niet vreemd aan. Dit betekent intussen niet, dat de Engelse socialisten zich aan „wetenschappelijke studie" niet gelegen zouden laten liggen. Dank zij de Fabian Society en de grote invloed, die het socialisme in het universitaire milieu (Oxford was lange tijd een rood centrum, nu zijn daar de bordjes weer verhangen!) uitoefende, zijn er een groot aantal tijdschriften, die aan problemen van de socialistische ontwikkeling aandacht besteden.

Eén der belangwekkendste daaronder is „The Political Quarterly" met o.a. Cole, Crossman en Kingsley Martin in zijn redactieraad. Het zomernummer was geheel gewijd aan de ervaringen met de genationaliseerde industrie in Engeland. Er zijn artikelen over de organisatie en efficiency van, en de contrôle van regering en consument op de genationaliseerde industrie. Aan een der interessantste beschouwingen, die van prof. Cole over arbeidsproblemen in de genationaliseerde sector is het volgende ontleend.

Van de industrieën die sinds 1945 gemeenschapseigendom zijn geworden, heeft men tot dusver alleen in de kolenindustrie beschouwenswaardige ervaring opgedaan met pogingen tot oplossing van de nieuwe vraagstukken rond arbeidsverhoudingen en staforganisatie. Dit artikel houdt zich daarom voornamelijk met de problemen in de kolenindustrie bezig.

De samenstelling van de verschillende beheersraden (Boards) en commissies die voor het beheer van de genationaliseerde industrie verantwoordelijk gesteld zijn, houdt nauw verband met de verhouding tussen Boards en vakbeweging. Sommige vakbonden — vooral de National Union of Railwaymen — staan op het standpunt, dat directe vertegenwoordigers van de bonden zetels in de beheersraden hadden moeten krijgen en dus niet slechts vakbondsleden die door de minister aangewezen worden en die verplicht zijn zich bij hun benoeming los te maken van hun vakbondsverplichtingen. De National Union of Miners evenwel geeft er de voorkeur aan zich geheel afzijdig te houden en alleen als buitenstaander met de National Coal Board samen te werken tot verbetering van de efficiency. Over het geheel is de houding van de vakbonden echter nog lang niet duidelijk. Wel hoort men in vakbondskringen vaak de mening, dat men het beter aan de regering kan overlaten de leden van de beheersraden aan te wijzen, zonder enige rechtstreekse vertegenwoordiging van de arbeiders — of van enig ander belang — maar dat er in de beheersraden en op andere officiële posten in elk geval op de sleutelposities meer mensen uit vakbondskringen hadden moeten worden benoemd. Men geeft natuurlijk wel toe dat er geen alternatief was dan mensen die reeds aan de kapitalistische ondernemingen verbonden waren op de nieuwe posten te benoemen, maar zelfs dan is het voor vakbondsmensen niet gemakkelijk om in de beheerder die in het verleden altijd de kapitalistische werkgever vertegenwoordigd heeft, thans iemand te zien die tot een geheel andere orde behoort.

De uitwerking van de nationalisatie op de arbeiders- en hoger personeelsverhoudingen moet, gezien de verschillen in de vroegere structuur van de industrieën, wel zeer uiteenlopen. Bij de spoorwegen maakte het zowel voor de grote massa der arbeiders als voor de meeste bekleders van technische en beheersfuncties weinig verschil met vroeger. Zeer waarschijnlijk is dit dan ook de reden, dat de spoorwegmensen over het algemeen een stuk minder tevreden zijn over de nationalisatie dan de mijnwerkers. In de mijnen hebben wel ingrijpende

veranderingen plaats gevonden, die op leven en denken van alle groepen grote invloed hebben uitgeoefend. De meeste bedrijfsleiders stonden volkomen vreemd tegenover een gecentraliseerd systeem met zijn contrôle en evenmin waren ze gewend aan vakbeweging, behalve dan als een externe, meestal vijandige macht. Ze waren meest sterk individualistisch en sprongen vaak op hun eigen manier en zonder enig behoorlijk systeem met hun ondergeschikte kader en de arbeiders om. Soms waren er heel goede menselijke verhoudingen, maar veel vaker uitte zich een wederzijds wantrouwen, gegrond op de slechte verhoudingen die er in de industrie als geheel heersten. Voor deze mensen, die gewoon waren dat de exploitatie van hun schachten geheel aan hun eigen inzicht werd overgelaten en die een groot deel van hun bedrijfsvoering in hun hoofd en niet op papier hadden, was het een ontzaglijke schok toen ze aan districtsbeambten en soms aan nog verdere onzichtbare „bazen" schriftelijke rapporten moesten uitbrengen, van hen allerlei nieuwerwetse ideeën over „personnel management" en sociale zorg moesten accepteren, gedwongen waren als gelijken met de vakbondsleden zitting te nemen in commissies van overleg en onder druk hiervan hun verhouding tot hun ondergeschikten grondig moesten herzien. Het is geen wonder dat vele mijnbeheerders er over klaagden, dat hun prestige weggeslagen werd en dat de industrie naar de duivel ging. Maar de industrie ging niet naar de duivel! Na enige kinderziekten kwam er zeer duidelijk verbetering, al is er over en weer nog veel wantrouwen. Dit bleek bijv. bij het gemeenschappelijk overleg, dat door de arbeiders gezien werd als de nieuwste streek van de werkgevers om de vakbonden te ondermijnen. Om dit wantrouwen weg te nemen moest de National Coal Board wel goedvinden, dat de leden van de mijncommissies gekozen werden door de vakbondsafdelingen en niet door de verschillende groepen in de mijn.

Volkomen los hiervan staat het algemene vraagstuk van de lonen. De achtergrond is volkomen gewijzigd. Achter de beheersraad schuilt nu bij belangrijke kwesties niet alleen de verantwoordelijke minister, maar het Kabinet als geheel en de minister van Financiën in het bijzonder.

Ook bij de uniformering van de verschillende stelsels van beloning en rangen en bij de verhouding tussen de verschillende groepen komen allerlei moeilijkheden naar voren.

De problemen rond reerutering en bevordering zijn niet minder moeilijk. Wil men de hogere posten door promotie van onderop bezetten, moeten ze bezet worden door mensen met een hogere opleiding of kan men erin voorzien door mensen die reeds jong zijn gaan werken meer gelegenheid te geven om een hogere opleiding te volgen? Dit is bovendien een zaak, die de vakbonden zeer aangaat! Tot dusver was de algemene houding, dat een arbeider die tot een leidinggevende of zelfs tot een toezichthoudende functie bevorderd werd, door zijn kameraden als verloren beschouwd werd en in deze houding is men voortdurend gesterkt door de dwang die op de bevorderde werd uitgeoefend om met vakbond en Labour party te breken.

Ook de verhouding tussen de technische en de menselijke zijde van de bedrijfsleiding levert een onopgelost probleem. Het is tegenwoordig mode het voor te stellen alsof dit probleem op te lossen is door een behoorlijk uitgeruste personeelsafdeling op te zetten en door de personeelschef een status te geven die gelijk is aan die van de andere chefs. Dit zou ten gevolge kunnen hebben, dat de bedrijfsleider meer en meer een technicus wordt en dat hij zijn verantwoordelijkheid voor goede menselijke verhoudingen meent te kunnen afschuiven op een ondergeschikte, die de zaak dan verder met de rest van de bedrijfsleiding mag uitvechten. Elke bedrijfsleider echter, die meer dan uitsluitend de alledaagse zaken zou delegeren, zal onder de nieuwe omstandigheden in zijn werk tekort schieten.

De wijzigingen in de positie van de arbeiders en in het gedrag van de bedrijfsleiding zijn in belangrijke mate niet zo zeer een gevolg van de nationalisatie op zich zelf, als wel van de volledige

BOEKBESPREKINGEN

A. Rodrigues Brent: *Federatie van de Wereld.* Uitg. H. E. Stenfert Kroese, met een inleiding door Lord Beveridge. Leiden 1950. 148 pag.

Het Wereldfederalisme heeft wel eens een beter conjunctuur gekend, dan de dag van heden. De immer scherper polarisering van de wereld maakt, dat het als het ware tussen twee stoelen komt te zitten. En het hoeft geen betoog, dat confrontatie met deze hachelijke positie geen aangename taak is.

Sommige wereldfederalisten kiezen de makkelijke weg. Zij klampen zich vast aan de federalistische analyse zonder meer, die immers geldt voor alle dagen en alle werelden. Zij blijven samenhangen in het „ideaal" en „de beweging". Zij discussiëren (onder elkaar!) over de verdiensten en feilen van hun eigen blauwdrukken voor de toekomst. En de wereld van vandaag is voor hen niets dan een sprekende bevestiging van hun these, dat het een chaos zal zijn in de wereld, zolang de wereldregering nog niet daar is.

Enorme problemen komen pas voor hen, die hun wereldfederalisme willen laten spreken op aarde en niet in de sfeer van de fantasie en de, ongetwijfeld juiste, theorie. Een deel blijft nog hopen, ondanks alles, op een vergelijk tussen Oost en West. In de ogen van de talloze scherpslijpers van vandaag zijn zij op z'n best politieke onbenullen en op z'n slechtst uithollers van het eenheidsfront tegen het communisme. Een werkelijke politieke kracht zijn zij nauwelijks. Anderen reduceren de „wereld" in hun „*wereld*federalisme" stilzwijgend tot West-Europa of een Atlantische Unie. En sluiten daarmee de ogen voor hun eigen analyse, die juist de *wereld*regering, het „universum" als conditio sine qua non stelt.

Een boek, dat anno 1950 over het Wereldfederalisme verschijnt, kan daarom in feite slechts drieërlei zijn. 1. Het kan zijn een theoretisch-wetenschappelijke verhandeling, die de politicologische zijde van het vraagstuk: nationale staat — supranationale organisatie analyseert. 2. Het kan ook zijn een confrontatie van ideaal en werkelijkheid, een visie van een enkeling, die zich rekenschap geeft, maar daardoor nooit de vertolker van *het* wereldfederalisme mag heten. 3. Maar eenvoudiger dan dit alles is het beproefde pleidooi, onder het motto: „Het is toch zo evident, dat het zonder wereldregering niet gaat", waarop dan gewoonlijk de stereotype ammunitie wordt gebruikt uit het aloude federalistische arsenaal, betogen en uiteenzettingen, die iedere lezer van federalistische publicaties kent.

Het boekje van de heer Brent heeft vele verdiensten. Maar toch ontkomt het

---

werkgelegenheid en de nationalisatie onder een Labour-regering. Zou onder een andere regering de werkloosheid terug kunnen komen, dan zou al te gemakkelijk een stemming van naargeestige wrok kunnen ontstaan, die de productie omlaag zou drijven en al de verbeteringen op het terrein der industriële verhoudingen te niet zou doen. Het is belangrijk te beseffen hoe teer het nieuwe bouwsel eigenlijk nog is, vooral omdat de meeste vakbewegingsmensen in het geheel niet weten waarnaar zij streven.

Zal het gemeenschappelijk overleg, wanneer het verder ontwikkeld is, een bevredigend antwoord zijn op de eis van „industriële democratie"? Zal het geen gevaar voor rivaliteit met de vakbeweging opleveren?

nauwelijks aan de gevolgen van die geestelijke inteelt, die in federalistische kringen een duidelijker euvel is naarmate de afstand tot de realiteit groter wordt. Het is en blijft een pleidooi met alle voor- en nadelen van dien. Als pleidooi heeft het kwaliteiten. Maar men mist er toch enigszins in de verontrusting van iemand, die weet dat zijn inzicht, waarvan het lot van de wereld afhangt, door die wereld niet geappreciëerd wordt. En het zit net te vol met gratuite beweringen om indruk te maken op de beoefenaar van de politica. Een bewering als „Volgens officiële schattingen, die waarschijnlijk geflatteerd zijn, komt ongeveer 40 procent van alle menselijke inspanning aan toebereidselen tot vernietiging" (pag. 12), zonder verdere bronvermelding ligt te zwaar op de maag. Evenals de makkelijke wijze, waarop over de economische integratiemoeilijkheden van het economisch nationalisme wordt heengestapt (spec. pag. 143-144; vgl. ook pag. 64) en de manier waarop het prae-historisch beeld naar de behoeften van het pleidooi geplooid wordt (pag. 44 e.v.). Uitdrukkingen als „kameelepisode vs. stratokruisertijdperk" (passim) irriteren. Dit is jammer. Want het zou de blik kunnen sluiten voor een originele verhandeling over het verschijnsel „oorlog", (pagina 46-48). Ook de verhandeling over politiemacht als onderscheiden van militaire macht (pagina 130 e.v.) heeft kwaliteiten. Aardig is ook de bestrijding van voorstanders èn plannen voor partiële federaties, als een stap naar de wereldfederatie (pag. 102-104). Terwijl het als „Gids voor de gedachtenwereld van het Wereldfederalisme" zekere waarde heeft.

Toch zou men wensen, dat de schrijver, die kennelijk als weinig anderen thuis is op het gebied van de specifiek-federalistische litteratuur, een grondiger en even-wichtiger studie schreef. Met een critischer oog en de nodige égards voor de typische gevoeligheden van bijv. de academicus. H. DAALDER

Leo Sjestow: Rede en geloof,
samengesteld, vertaald en ingeleid door dr N. Westendorp Boerma
(F. G. Kroonder, Bussum, 1950).

De stelregel, dat men van boeken eerst het laatste hoofdstuk moet lezen, gaat blijkbaar niet alleen op bij damesromans, maar ook bij dit boekje, dat de inleiding als slot geeft. De goede inleiding wel te verstaan: een artikel van Karl Brzoska over Sjestows „Auf Hiobs Waage", dat blz. 117—132 beslaat. Er valt aan Sjestow niet heel veel in te leiden, omdat hij, duidelijk of onduidelijk, voldoende voor zich zelf spreekt, naar het mij voorkomt ook voor lezers, die niet in de filosofie geschoold zijn. Het heeft zin een critische studie over Sjestows werk te schrijven en de grenzen er van aan te geven; het in te leiden is een hachelijke, lichtelijk overbodige zaak en zelfs de bekwame pen van Brzoska glijdt uit op pogingen om de weerbarstige Rus als „existentialist" te rubriceren.

De inleiding van dr Westendorp Boerma citeert op 12 bladzijden Pascal, Plato, Antoine de Saint-Exupéry, Bertrand Russell, D. H. Lawrence, Luther, Leibniz, Miguel de Unamuno, Brede Kristensen (hier *Ch*ristensen genaamd), Novalis, Baudelaire, Marnix Gijsen, Graham Greene (die tweemaal een *e* moet missen) en ds Kroon, en draagt aldus weinig tot de verheldering bij.

De opstellen van Sjestow zelf zijn, hoewel geen verrassing na de bundel „Crisis der Zekerheden" van 1934, een goed leesbare aanvulling daarop. Zij motiveren, waarom de bundel nut heeft voor Sjestow-liefhebbers en voor al die anderen, die zich een filosoof met een echt persoonlijk geluid niet willen laten ontgaan.

J. B.

M. SLUYSER

ENGELAND, HET POLITIEKE ZWAARTEPUNT IN WEST-EUROPA

Elk volkt koestert een illusie omtrent zich zelf", schreef prof. D. W. Brogan [1]), „de Duitsers hebben de illusie van medelijden te voelen voor zich zelf; de Fransen klampen zich vast aan de illusie, dat zij worden bemind door alle beschaafde mensen, waar ook ter wereld; de Engelsen geloven aan de illusie, dat alles wat zij doen in zedelijk opzicht gerechtvaardigd is en dat zij ten slotte altijd zullen overwinnen. De Amerikanen koesteren de illusie, dat zij onoverwinnelijk zijn, ongeacht de vraag of zij het aan het goede of aan het verkeerde eind hebben; zij wanen zich belangloze waarnemers van een wereld, waarop zij kunnen neerdalen, zoals de god in de Griekse tragedie, om de knoop te ontwarren, die Europeanen en Aziaten volgens slechte gewoonte weer in de war hebben gebracht. Als hij dan heeft gezegd: „Wat zijn stervelingen toch stommelingen", stapt de Amerikaanse god in zijn auto en gaat terug naar huis (in de hemel), vol van minachting voor de dankbaarheid, die hem zeker *niet* zal worden geschonken, en er tegelijkertijd van overtuigd, dat hij die dankbaarheid ten volle heeft verdiend."

Als prof. Brogan de Nederlanders had willen karakteriseren (hij kent enkele notabelen onzer landgenoten), zou hij aan zijn opsomming van karaktereigenschappen de volgende hebben kunnen toevoegen:

„De Nederlanders koesteren de illusie, dat zij het volk zijn, uitverkoren om in alle tijden en in alle omstandigheden met rust te worden gelaten door andere volkeren; bemoeit de internationale politiek zich met hen, dan maken zij elkander met veel succes wijs, dat hun tegenslagen uitsluitend het resultaat zijn van boze en naijverige daden, door andere volkeren bedreven en in de storm der tijden kan de Nederlander verder overeind blijven staan, omdat hij er zeker van is, dat de gehele wereld, behalve Nederland natuurlijk, geregeerd wordt door domme, onwetende mensen, die tot hun en anderer ongeluk geen Nederlands onderwijs hebben genoten en dus slechts weinig weten van de vele wetenschappen, waarvoor elke Nederlandse gymnasiast een apart diploma bezit."

Dr M. van Blankenstein heeft eens gezegd, dat de geringe plaats, die een nuchter oordeel over vraagstukken van buitenlands beleid, in de Nederlandse openbare mening inneemt, moet worden geweten aan het feit, dat

[1]) Namelijk in de voorrede tot Walter Lippmanns „U.S.A. Foreign Policy".

buitenlandse politiek sinds jaar en dag als zwarte kunst wordt beoefend door de mandarijnen van het perceel Plein 23, Den Haag. Thans leert de werkelijkheid, dat een min of meer grondige kennis van de vraagstukken van internationale aard, die ons volk in 1950 heeft op te lossen, toch slechts tot een kleine kring beperkt schijnt gebleven. Dat tekort aan internationaal inzicht heeft ons in de Indonesische kwestie bijna alles gekost, wat wij konden verliezen. Maar die ervaring was blijkbaar nog niet duur genoeg betaald. Wanneer men althans hoort en leest wat door sommige Kamerleden en veel Nederlandse journalisten is gezegd en geschreven over Engelands rol met betrekking tot een Verenigd Europa, dan is men geneigd tot de verzuchting: „Wat men ook voor kwaad van de mandarijnen kan vertellen, *zij* weten ten minste waarover ze spreken".

Vergelijking met de democratisch socialistische beweging

Het stadium, waarin thans het streven naar een Verenigd Europa verkeert, roept onwillekeurig herinnering op aan perioden in de geschiedenis der democratisch socialistische beweging. Van een beweging tot verspreiding van denkbeelden, werd deze allengs een organisatie, die geplaatst werd voor de verantwoordelijke taak, haar wensen en verlangens door middel van practische maatregelen te verwezenlijken.

Het ideaal van een totale verandering van het maatschappelijk bestel, waarbij het winstmotief wordt vervangen door een leidend beginsel van hoger zedelijke orde — dat ideaal ligt echter op een ander niveau dan het doel: een nieuwe organisatie en daarna integratie der nationale eenheden in ons werelddeel.

Verenigd Europa is het oogmerk van een practisch staatkundig streven. Het behoort tot het hoofdstuk, waarboven als titel staat: *De kunst van het mogelijke.*

Dit is het eerste punt waar de geesten zich scheiden. Wie het streven naar een Verenigd Europa niet onophoudelijk rangschikt onder de vraagstukken van practisch staatkundig streven, loopt het gevaar zich te vergapen aan de „Europa-mystiek" die in sommige kringen als politieke visie wordt beschouwd.

Aangezien dit opstel de strekking heeft Nederlandse lezers enige opheldering te verschaffen ten eerste over de beweegredenen der Engelsen en ten tweede over een mogelijke gemeenschappelijke basis, is het gewenst, er op deze plaats op te wijzen, dat er in de ietwat realistische internationale staatkunde van 1950 aan mystiek dezelfde waardering als aan de mystici in eigen kring schijnt te beurt te vallen.

Geen vraagstuk van beginsel

Ook voor Engeland geldt, dat de verwezenlijking van een Verenigd Europa een vraagstuk is van opportuniteit en geen vraagstuk van beginsel.

De verschillen van inzicht tussen „het vasteland" en Engeland met betrekking tot dit vraagstuk hebben vrij veel diepgang. De hardnekkigheid,

waarmee *alle* partijen in Engeland aan het Britse standpunt vasthouden (enkele individuele uitzonderingen buiten beschouwing gelaten), forceert op het vasteland de ontwikkeling, die het streven naar een Verenigd Europa *uit* de sfeer der propaganda *in* de sfeer der concrete denkbeelden moet brengen. Scheiding der geesten! In Engeland en op het vasteland. Zo zal men te eniger tijd tot een basis van overeenstemming kunnen komen. Eigenlijk is die basis reeds gevonden: recommandatie no 4 van de Straatsburg-vergadering van Augustus 1950 (formulering van mej. mr Klompé van een gedachte Serrarens-Van der Goes van Naters) heeft de instemming van het vasteland en Engeland verworven. Het is de oplossing der functionele instituten. Daarmee is de gedachte aanvaard, dat de éénwording van Europa een zaak is van practische maatregelen, stap-voor-stap en niet, dat de éénwording een zaak van beginsel is, waarvan de verwezenlijking integraal moet geschieden.

Ondanks het feit van deze overeenstemming, blijft er met betrekking tot Verenigd Europa, wrevel en wrijving tussen het vasteland en Engeland. Dat behoeft men niet zo tragisch te nemen.

Opvallend is echter dat de gevoelens van wrevel, waarmee men hier en daar op het vasteland Engelands mate van bereidheid om met het vasteland nauw samen te werken beoordeelt, blijkbaar een beletsel vormen om de werkelijkheid te zien. Het is nl. een onloochenbaar feit, dat sinds 1940 tweemaal de meest radicale voorstellen tot nauwere aaneensluiting van Engeland zijn uitgegaan en dat ze door het vasteland niet zijn geaccepteerd. De eerste keer (in 1940) was het 't voorstel-Churchill-Attlee aan Frankrijk. De tweede keer (in 1943) was het een suggestie van veldmaarschalk Smuts. Op 25 November 1943 hield Smuts nl. een rede, waarvan men de woordelijke tekst kan vinden in Keesings Contemperary Archives 1943 blz. 6143. Aan die rede zullen hier twee citaten worden ontleend:

„Kijk een ogenblik naar de gebeurtenissen en naar de stand van zaken aan het eind van deze oorlog. In Europa zullen drie grote mogendheden verdwenen zijn. Dat is een merkwaardige gebeurtenis. In de moderne geschiedenis van het vasteland hebben we zo iets nog nooit meegemaakt. Drie van de vijf grote mogendheden in Europa zullen niet meer in tel zijn.

Frankrijk is uitgeschakeld en als het ooit terugkeert, zal het lang duren en moeilijk zijn, voordat het zich zal hebben ontworsteld. Een volk, dat door een catastrophe wordt getroffen zoals het Franse thans, een catastrophe die de grondslagen van zijn bestaan als volk raakt, zo een volk zal niet gemakkelijk zijn oude plaats hernemen. We kunnen over Frankrijk praten als een grote mogendheid, maar praten zal niet veel helpen. We zien voor onze ogen een van de grootse en diep-ingrijpende catastrophes in de geschiedenis; er is in de literatuur geen weerga te vinden. De worsteling naar omhoog zal bitter en lang-durig zijn. Frankrijk is verdwenen en zal nog lange tijd niet in tel zijn.

Italië is geheel uitgeschakeld.... en het kon wel eens zijn, dat het nooit meer een grote mogendheid wordt. Duitsland zal verdwijnen. Aan het eind van deze oorlog zal Duitsland verdwenen zijn en het zal misschien in zijn oude vorm nooit meer herrijzen. Niemand weet of het oude Duitsland van Bismarck ooit zal terugkeren. Het Duitse volk is een groot volk met grote kwaliteiten en

Duitsland is van nature een groot land, maar na de vernietiging, die op deze oorlog volgt, zal Duitsland voor Europa gedurende vele jaren moeten worden afgeschreven, en dan zal intussen wellicht een nieuwe wereld zijn geboren.

Er blijven dus over Groot-Brittannië en Rusland. Rusland is de nieuwe kolossus in Europa — de nieuwe kolossus, die zich op het vasteland doet gelden. Als we ons rekenschap geven van alles wat er in de afgelopen 25 jaar met Rusland is gebeurd, en we zien Ruslands onverklaarbare en fenomenale ontwikkeling, dan kunnen we slechts spreken van een der grootste phenomena in de geschiedenis. Van zulke dingen vindt men in de geschiedenis de weerga niet, maar het is in onze tijd gebeurd. Dit zijn vraagstukken van macht, waarvan ik beweer, dat we ze niet mogen veronachtzamen. Rusland is de nieuwe kolossus op het vasteland. Wat de consequenties hiervan zullen zijn, kan niemand zeggen. We kunnen slechts erkennen, dat zich een nieuw feit voordoet, waarmee rekening moet worden gehouden, en wij moeten er koel en nuchter rekening mee houden. Terwijl de anderen terneer liggen of uitgeschakeld zijn, zal Ruslands kracht op zich zelf reeds groot zijn, maar ze zal nog toenemen, omdat het Japanse keizerrijk eveneens de weg van alle vlees zal zijn gegaan en elke mogelijkheid om in het Oosten een evenwicht van krachten te herstellen, zal zijn verdwenen. Rusland zal in een positie verkeren, zoals geen enkel ander land in de geschiedenis van Europa ooit heeft ingenomen."

In het tweede citaat uit de rede van veldmaarschalk Smuts (die men thans, zeven jaar later niet kan lezen zonder vervuld te raken van respect voor zoveel vooruitziendheid!) trok hij enkele conclusies uit zijn analyse van het toekomstig Europa. Hij zei:

„Er is een gedachte, die mij bezighoudt en dat is de onontplofbare stof, waarover ik nu zal spreken. In die drie-eenheid (Amerika, Rusland, Engeland) zullen twee deelgenoten zijn van reusachtige macht en beschikkende over enorme hulpbronnen, Rusland en Amerika. En dan zal er dit eiland zijn, het hart van het Empire en van het Gemenebest, zwak met betrekking tot haar Europese hulpbronnen in vergelijking met de machtige hulpbronnen der twee anderen. Een ongelijk deelgenootschap, daar ben ik zeker van. Herhaaldelijk heeft mij de gedachte voor de geest gezweefd, en ik vermeld dit juist hier als iets, dat bekeken en bestudeerd moet worden.... of Groot-Brittannië zijn Europese positie niet dient te versterken (geheel afgezien van haar positie als centrum van dit grote Empire en Gemenebest buiten Europa) door nauwer samenwerking met de kleine democratieën in West-Europa, die eenzelfde ideeënwereld hebben als wij, die geheel aan onze zijde staan door hun kijk op de wereld en op het leven, en door al hun idealen, en die in zo menig opzicht dezelfde politieke en geestelijke kern hebben als wij. Dient er niet een nauwere band te bestaan tussen ons? Dienen wij, als Groot-Brittannië niet op te houden een eiland te zijn? Dienen wij niet nauw samen te werken met deze kleine democratieën in West-Europa, die, alleen gelaten, verloren zullen zijn, zoals ze heden verloren zijn, en zoals ze opnieuw teloor kunnen gaan? Ze hebben hun les geleerd: de ondervinding van deze oorlog heeft hun geleerd waarvan eeuwenlange betogen hen niet zouden hebben kunnen overtuigen. Neutraliteit is dood en uit de tijd. Zij hebben de les geleerd, dat zij, wanneer ze alleen blijven op het vasteland, dat overheerst zal worden door een of andere grote mogendheid (en dat zal in de toekomst het geval zijn) dat ze dan verloren zijn. Zekerlijk moeten ze begrijpen, dat hun plaats is bij dit lid van de drie-eenheid. Hun levenswijze is die van Groot-Brittannië, hun vooruitzichten en hun toekomst zijn bij Groot-Brittannië en het Britse systeem van de nieuwe wereld. We hebben in het Gemenebest een systeem ontwikkeld, dat de deur voor een zodanige ontwikkeling opent."

De toekomstige geschiedschrijver, die toegang zal hebben tot bronnen, welke nu nog voor iedereen gesloten zijn (zelfs voor de Parlementaire Enquête Commissie) moge proberen een antwoord te vinden op de vraag, waarom de Nederlandse regering te Londen destijds niet in positieve zin op Smuts' denkbeeld heeft gereageerd. Men stelle zich slechts voor, dat het Indonesische nationale streven na de bevrijding de verhouding met Nederland had moeten regelen tegen de achtergrond van een ontwikkeling, zoals Smuts voor ogen heeft gezweefd.

Van theorie naar practijk

De vraag of het nationalisme in verval verkeert, is geheel los van practische vraagstukken, zoals veldmaarschalk Smuts e.a. hebben geformuleerd, in Engeland door verschillende schrijvers behandeld. Prof. Carr heeft er op gewezen, dat Hitlers politieke oorlogvoering tot uitgangspunt had: er bestaan binnen de nationale eenheden tegenstellingen, die dieper en wijder moeten worden gemaakt. Hij ziet het streven naar de „multiple states" mede als gevolg van deze oorlogvoering.

De gedachte, dat zekere souvereine rechten van Engeland zouden moeten worden „ingebracht" in de „pool" van een „multiple state" is daarbij natuurlijk geopperd. Prof. Carr ging in „Conditions of Peace" vrij ver. In „Nationalism and after" is hij minder ver gegaan. Hij heeft zijn denkbeelden (en men mag aannemen de denkbeelden van vrijwel alle Britten) uitgesproken ten gunste van een opgaan van andere naties in het Britse Gemenebest.... al heeft hij de practische maatregelen tot verwezenlijking niet nader aangegeven.

Hij schreef (pagina 64 „Nationalism and after"):

> „Welke verschillen in opvatting en methode ook tussen de drie grote mogendheden mogen bestaan, zij zijn verenigd in hun loyaliteit jegens één principe. In het Britse Gemenebest kan men een Engelsman, een Schot of een Welshman zijn, een Fransman of een Nederlander, in de Verenigde Staten een Duitser, Pool of Italiaan, in de Sowjet-Unie een Lithauer, een Moldaviër of een inboorling van Kazbekstan, zonder dat dit feit enig beletsel vormt op politiek of economisch gebied en zonder dat iemands liefde voor de eigen taal of de eigen natuurlijke gebruiken iets in de weg wordt gelegd.

„Nationalism and after" verscheen aan het eind van 1945. Nadat prof. Carr het bovenstaande had geschreven, oordeelde hij het gewenst in een „Postscript" enkele nadere aanduidingen te geven van zijn opvattingen. De passage in dit naschrift, die onmiddellijk verband houdt met de reeds geciteerde luidt:

> „.... moeten de Britse opvattingen omtrent de internationale politiek geheel veranderen. Op dit terrein kent Groot-Brittannië een grote potentiële krachtbron, niet alleen in de versterking van zijn positie, maar in de lering, die kan worden getrokken uit de onderlinge relaties van dit Gemenebest. Deze berusten niet op verdragen of formele verplichtingen; zelfs de dwaasheden der van

verdragen bezeten periode tussen de twee oorlogen lieten de betrekkingen tussen de leden van het Gemenebest ongemoeid. De beslissende les van het Gemenebest kan nu op grote schaal worden toegepast. In betrekkingen met leden van het Gemenebest, met naties, welke reeds voor 1939 binnen de broederschap van het Sterlingblok waren getrokken, en met bevriende naties, die in de toekomst een nauwe belangengemeenschap met hen zouden kunnen aangaan, moet Groot-Brittannië geen gebruik maken van veralgemeende internationale verbintenissen of wederkerige garanties op lange termijn, maar moet het gebruik maken van overeenkomsten, die onmiddellijk bepaalde gemeenschappelijke acties ten gevolge hebben, van militaire verdragen, die het ontwerpen van gezamenlijke plannen door een gemeenschappelijke generale staf impliceren en van handelsovereenkomsten, die meer overeenkomst vertonen met handelsverdragen dan met internationale verdragen in de traditionele vorm."

(De vertaling van beide citaten uit Carrs „Nationalism and after" is ontleend aan de Nederlandse uitgave „Het nationalisme en de internationale politiek". Uitgave Contact, Amsterdam.)

In het „postcript" is prof. Carr uit de theorie in de practijk getreden; hij concentreert zich geheel op het bestaande, nl. het Commonwealth.

Er is tussen beide uitlatingen (in hetzelfde boek) een duidelijk verschil in nuance. Wat heeft dit verschil veroorzaakt?

Men slaat de plank waarschijnlijk niet mis, wanneer men dit verschil verklaart met het feit, dat in 1945 (het jaar waarin het boek voor de drukpers werd gereed gemaakt) de Sowjet-Unie de Poolse emigranten-regering, die gedurende de oorlog in Londen had gezeteld, *verbood* naar Polen terug te keren om er de leiding van de staat op zich te nemen. Het was het eerste duidelijke teken van de scheiding tussen Oost en West.... een teken aan de wand, dat prof. Carr niet kon zijn ontgaan.

De „practische" Britse kijk

R. G. Hawtrey (Price Professor of International Economic at the Royal Institute of International Affairs) heeft voor het instituut een studie geschreven over „Western European Union". De geschiedenis van het onderwerp dat hij behandelt, ziet hij uitsluitend als de historie van een *practisch* vraagstuk. De practijk heeft Engeland gedwongen zich met het probleem bezig te houden. Dit zijn de voornaamste punten:

1945. Weigering der Russen de Poolse emigrantenregering in Polen toe te laten. De kloof tussen Oost en West wordt zichtbaar.

December 1947. De Londense conferentie der overwinnaars mislukt.

5 Juni 1947. Marshalls aanbod voor de opbouw van *geheel* Europa.

22 September 1947. Slechts 16 landen aanvaarden het aanbod. Rusland voegt de weigerachtige staten tot één groep samen met als bindmiddel: Russische macht en communistische leerstellingen.

De scheiding is een feit.

22 Januari 1948. Bevin kondigt in het Lagerhuis aan, dat het Verdrag van Duinkerken (dat in de considerans tegen Duitsland gericht was) zal worden gevolgd door het Verdrag van Brussel.

17 Maart 1948. Het Verdrag van Brussel komt tot stand.

Labours standpunt

Met de practische ontwikkeling van het streven naar samenvoeging van Westeuropese landen gaat, voor wat de Labour Party betreft, gepaard een voorzichtiger behandeling van het principe, dat een nieuwe internationale orde kan worden bereikt, indien de staten bereid zijn afstand te doen van souvereine rechten. Labour laat de theorie van weleer varen, nu men in de sfeer der concrete denkbeelden is aangeland.

Citatensnuffelaars zullen in de vroegere redevoeringen en geschriften van prominente Labour-leiders uitspraken kunnen vinden, die onomstotelijk bewijzen, dat degenen die toen aan het woord waren, met betrekking tot overdracht van souvereine rechten destijds verder gingen dan hun practische handelingen van thans doen vermoeden. Trouwens de citatensnuffelaars behoeven zich niet eens bijzonder in te spannen, want de Conservatieve Partij heeft het karwei reeds opgeknapt. En met wat voor resultaat?

In het debat over het Schuman-Plan (26 Juni 1950) heeft Eden gedacht Attlee in het nauw te kunnen drijven door een speech aan te halen, die Attlee in het begin van de oorlog had gehouden. Hij citeerde van Attlee:

> „In het gemeenschappelijk belang moet de erkenning plaats vinden van een hoge autoriteit, staande boven de individuele staten en voorzien niet slechts van rechten over die staten, maar ook met de macht die rechten uit te oefenen en deze autoriteit moet niet slechts op politiek maar ook op economisch gebied werkzaam zijn. Europa moet een federatie worden of het zal ondergaan."

Nadat Eden dit citaat had voorgelezen zei hij: „I do not personnally take that view". (Hansard 1921.) [2])

In hetzelfde debat probeerde Churchill de Labour-minister-president verder in het nauw te drijven door het volgende betoog: de Labour Party heeft zich pas uitgesproken (in „European Unity") tegen overdracht van souvereine rechten, maar.... eilieve de regering *heeft* al verschillende malen souvereine rechten overgedragen: hoe klopt dat?

Attlee heeft Eden en Churchill (en toekomstige citatensnuffelaars) als volgt beantwoord (Hansard 2156):

> „We hebben allerlei citaten gehoord over de dingen, die in dit opzicht zijn gebeurd en zowel Mr. Eden als Mr. Churchill hebben gesproken over het afstand doen van zekere souvereine rechten. Het is volkomen juist, dat het in een wereld als de onze belachelijk is om op te komen voor de absolute souvereiniteit van de individuele staat, en niemand heeft deze veronderstelling vaker bestreden dan ik en mijn collega's; maar de vraag rijst, wanneer er souvereine rechten moeten worden afgestaan, aan welk lichaam de overdracht zal plaats vinden. Mr. Eden en Mr. Churchill hebben een aantal voorbeelden gegeven die ik zorgvuldig heb bestudeerd. Daar is de O.E.E.S., het Atlantisch Pact en de U.N.O. en vele anderen. Ik stem er mee in, dat in al deze voorbeelden er een beperking is van het oude denkbeeld van absolute souvereiniteit, maar in elk der gegeven voorbeelden is de souvereiniteit overgegeven aan een verantwoordelijk lichaam,

[2]) Ik ben persoonlijk niet van die mening.

een lichaam bestaande uit mensen, die jegens een parlement verantwoordelijk zijn, niet aan een onverantwoordelijk lichaam, dat door niemand benoemd is en aan niemand verantwoording schuldig is."

Natuurlijk hadden zowel Churchill als Eden gelijk, toen ze Attlee deze citaten voor de neus draaiden, maar het antwoord van Attlee duidt precies aan, hoe hij (èn de Labour Party, èn de conservatieven, èn de liberalen) redeneert, zodra vage theorieën omtrent overdracht van souvereine rechten in practijk moeten worden gebracht. Per saldo komen deze redeneringen dan neer op dezelfde gedachtengang als prof. Carr ontwikkelde in het postcript op zijn boek „Nationalism and After".

„Splendid isolation"

Het is hier de plaats om er ten overvloede aan te herinneren, dat de Raad van Europa is tot stand gekomen met de handtekening van Bevin onder het statuut. Om al deze redenen doet het ietwat ontnuchterend aan, wanneer telkenkere als het Lagerhuis voor de zoveelste maal herhaalt wat het reeds vele malen ten aanzien van Straatsburg heeft verklaard, Nederlandse kranten in luidruchtige opmaak verkondigen, dat Engeland zich van een Verenigd Europa „terugtrekt", om nu maar de zachtzinnigste betiteling te citeren. Het duidt evenmin op volmaakte deskundigheid, wanneer Nederlandse staatslieden zich dan misprijzend uitlaten, omdat, volgens hen, Engeland in „splendid isolation" zou blijven volharden. De waarheid is natuurlijk, dat Engeland (alleen reeds door het feit, dat het zijn handtekening onder het Statuut van de Raad van Europa heeft geplaatst) uitdrukking heeft gegeven aan „the expressed aspirations of their peoples in this regard", voor de stichting van een „organisation", die de Europese staten in „closest association" zal brengen. Wat de critici op het vasteland niet zien, is, dat Engeland vooralsnog niet bereid is zich te onderwerpen aan het besluit van een meerderheid, voordat zelfs de organisatie gesticht is, waarin een meerderheid en een meerderheid van verantwoordelijke lieden kan worden ontwaard.

De niet zeer oorspronkelijke methode om Engeland en Engelsen verwijten te maken met betrekking tot het Britse standpunt en dan soms in heftige termen uitdrukking te geven aan de teleurstelling.... heeft in Engeland zelf alleen maar tot gevolg, dat men schichtiger wordt. De Britse redenering is dan ongeveer aldus: „Wanneer bij de deskundigen op het vasteland zoveel gebrek aan begrip bestaat voor onze beweegredenen, en (soms) opzettelijk misrepresentatie van onze bedoelingen moet worden geconstateerd, dan is het maar goed, dat wij ons nog niet in één federatie met deze lieden bevinden, want wat zou er dan van onze belangen terechtkomen?" „Understatement" heeft voor Britten de grootste overredingskracht, „overstatement" maakt hen balsturig.

Al wordt het niet altijd even oprecht uitgesproken, de ondergrond van de verwijtende toon, waarmee men zijn critische stemming ten aanzien

van Engelands standpunt kenbaar maakt, is, dat Groot-Brittannië nog altijd aan het „splendid isolation" vasthoudt. Voor wat de leidende figuren (in zeer ruim verband genomen) van *alle* partijen in Engeland aangaat, is de veronderstelling, dat over hen het „splendid isolation" vaardig is, *nonsens*, en op zich zelf is die veronderstelling voor de Britten reeds het bewijs, dat men van de Britse beweegredenen niet veel begrijpt. Daarom is het gewenst op deze plaats op de term „splendid isolation" enigszins dieper in te gaan.

De wijze, waarop Engeland heeft gereageerd op de Russische verdeling van Europa in twee helften, en verder het aandeel, dat Engeland neemt in het Brusselse Verdrag en in het Atlantisch Pact, weerleggen onmiddellijk de veronderstelling, dat Engeland zich *niet* een Westeuropese mogendheid zou voelen. Over het aandeel, dat het in Straatsburg neemt, kan zoals reeds uiteengezet, de waardering verschillen; maar geen verschil van mening is mogelijk over het feit, *dát* het een aandeel neemt.

Is de rol van Engeland als Europese mogendheid het gevolg van een bekering van betrekkelijk recente datum? Laat ons een korte blik op de historie werpen!

Het beleid, dat tot uitdrukking komt in de term „European balance of power", heeft gedurende vele, vele jaren het buitenlandse beleid van Engeland op kenmerkende wijze beïnvloed. Wanneer men dat beleid op de eenvoudigste wijze wil omschrijven, kan men zeggen: zodra op het continent een land een zo overwegende positie dreigt in te nemen dat daardoor de vrijheid en onafhankelijkheid van andere landen in gevaar worden gebracht, neemt Engeland de leiding van een coalitie der bedreigden en brengt aldus het Britse belang en het belang der bedreigden met elkander in overeenstemming. Dat is de korte zin van het Crewe-memorandum (1907), waarin de grote lijn voor de Britse politiek in de komende jaren werd aangegeven. (Een samenvatting van dit memorandum kan men o.a. vinden bij G. P. Gooch, Studies in Diplomacy and Statecraft, blz. 90.)

Men kan in waardering verschillen over de wijze waarop Engeland dit beleid in het verleden heeft gevoerd, en ook over de snelheid waarmee het in bepaalde perioden der geschiedenis de overeenstemming in belangen der bedreigden en de belangen van zich zelf, heeft tot stand gebracht, maar wanneer men daarna het incidentele scheidt van het principiële, blijft de conclusie over, dat Engeland door de eeuwen heen als Europese natie Europese politiek heeft gevoerd, uiteraard als deel van een buitenlands beleid, dat ook met andere delen van de wereld rekening hield.

Op zeer houdbare gronden is de stelling te verdedigen, dat de oorlog van 1914 niet zou zijn uitgebroken, indien Engeland *tijdig* en *daadwerkelijk* te kennen zou hebben gegeven, dat het als Europese mogendheid aan zijn traditionele beleid met alle middelen, ook met dat van oorlog, wenste vast te houden. In de oorlog zelf heeft het de rol van Europese mogendheid met grote offers betaald. En is het nodig er aan te herinneren, dat de overeenkomst van München van 1938 tot de tweede wereldoorlog moest leiden,

omdat in termen van buitenlands beleid, München eigenlijk betekende, dat Engeland proclameerde, dat het geen Europese mogendheid in de traditionele zin wenste te zijn met aanvaarding van alle, voor een deel onoverzienbare, consequenties aan deze positie verbonden? En moet aan onze generatie worden duidelijk gemaakt, dat Engelands aandrang tot het sluiten van de overeenkomst van Brussel en zijn beleid in het Atlantisch Pact, juist de radicaalste betekenis heeft gekregen, omdat er uit blijkt, dat het de les van 1914 en van 1938 geleerd heeft?

Uiteraard is men geneigd te vragen of er overeenkomst bestaat tussen de situaties van 1914, 1939 en van 1950.

Wanneer men de politieke en militaire vraagstukken anno 1950 tot de kern herleidt, ontkomt men inderdaad niet aan de indruk, dat de geschiedenis van 1914 en 1939 zich dreigt te herhalen. De wapens zijn veranderd, de namen der mogendheden wisselen, de problematiek schijnt te verschillen, maar (omdat de landkaart en de menselijke hartstochten niet veranderd zijn) is het grondprobleem hetzelfde gebleven. Dat grondprobleem, uitgedrukt in politieke en militaire termen, luidt: oorlogsgevaar in Europa (en daardoor in de gehele wereld) dreigt, wanneer het evenwicht der krachten is verstoord en wanneer als gevolg van die verstoring een grote mogendheid meent, dat het de suprematie door onderwerping kan verkrijgen. De dreiging van oorlogsgevaar ontaardt in „a shooting war", wanneer niet tijdig het evenwicht der krachten wordt hersteld.

In 1950 is door het wegvallen van de Duitse militaire macht het evenwicht der krachten verbroken. Engeland aarzelt nu niet, maar alléén is het niet in staat het verstoorde evenwicht te herstellen. Amerika aarzelt (uit overwegingen van binnenlandse aard en uit overwegingen die betrekking hebben op zijn belangen in de Pacific) thans zoveel macht naar Europa over te brengen, dat daardoor het evenwicht ten volle hersteld wordt. Duitse hulp zou een gedeeltelijke vervanging kunnen zijn, maar juist het vraagstuk van de Duitse hulp verdeelt en verlamt Frankrijk (en andere landen).

Strategische overwegingen

Deze vergelijking tussen de situatie van 1914, 1939 en die anno 1950, is ook nuttig als aanloop voor een korte beschouwing over enkele vraagstukken van strategische aard, die Engelands houding ten opzichte van Europa's eenwording beïnvloeden.

Wanneer men Engelands positie als Europese mogendheid beschouwt tegen de achtergrond van zijn militair-strategische belangen, dan kan niet worden vergeten, dat, in algemene zin bedoeld, de economische hulpbronnen van een land beslissend zijn voor de afloop van een militaire operatie op grote schaal en van lange duur. Noch de veldtochten tegen Napoleon, noch de eerste wereldoorlog en zeker niet de tweede wereldoorlog, had Engeland met succes ten einde kunnen brengen zonder hulp van overzee,

zowel hulp in grondstoffen en manschappen, als hulp in meer algemene zin. Terwijl dus het beleid ten opzichte van Europa wordt beïnvloed door Engelands geografische positie, kan het militaire beleid, dat met deze positie samenhangt, slechts met succes worden gevoerd, wanneer Engeland in zijn buitenlandse beleid voortdurend met zijn belangen overzee rekening houdt. En bovendien heeft in onze tijd de ontwikkeling van het luchtwapen en het onderzeebootwapen, waardoor toevoerwegen kunnen worden afgesneden, tot gevolg, dat Engeland tegelijkertijd (met name voor zijn voedselvoorziening) op het eiland zelf een beleid moet voeren, waardoor (bijv. ten opzichte van de landbouw) overwegingen van onmiddellijk Engels belang en Engelse „planning" moeten prevaleren boven overwegingen van Europese aard en Europese „planning", hoezeer velen het gaarne anders zouden willen.

In 1914 kon men nog zeggen, dat de Dominions aan de oorlog deelnamen, omdat zij bij een nederlaag van Engeland te vrezen hadden, dat een andere Europese mogendheid de heerschappij over delen van het uit elkander gevallen Empire zou kunnen uitoefenen. In de tweede wereldoorlog lag de positie voor Australië en Nieuw Zeeland (en voor een deel zelfs voor Zuid-Afrika) reeds geheel anders. De suprematie van Japan betekende een directe bedreiging. En hoe ziet de situatie er thans uit? Canada heeft rekening te houden met „global warfare" via de Noordpool; een directe bedreiging. Australië met zijn bijna eindeloze kustlijn, bevordert een energieke emigratie naar het principiële „white men's country", omdat het in de toekomst een landverhuizing van het overvolle Aziatische vasteland, in vulkaanachtige toestand door de veranderingen in China, vreest; een directe bedreiging! India, onafhankelijk geworden, heeft zich gehaast onder moeders vleugelen te blijven, omdat Nehru beter dan velen de betekenis van de Aziatische ontwikkeling kent; een directe bedreiging. En bovendien ondergaan deze Dominions de indirecte bedreiging, voortvloeiende uit de positie van Engeland in Europa, in geval van Russische agressie. Zuid-Afrika is het minst bedreigd; het is geen toeval dat Zuid-Afrika tegenwoordig enigszins „los" aan het Commonwealth zit, maar als de gebeurtenissen in China hun invloed verder doen gevoelen, kon de stemming in Zuid-Afrika wel eens spoedig omslaan en trouwens de verhouding tussen India en Pakistan beïnvloeden. De andere delen zitten echter nu reeds stevig vast.

De hansworst Ribbentrop placht te spreken van het „ramshackle empire". Het heeft ook in ons land niet ontbroken aan quasi-deskundigen, die vóór 1940 en na 1945 een uiteenvallen van het Commonwealth profeteerden. Wie echter buitenlandse politiek wil voeren met een „global vision", kan thans de ogen niet sluiten voor twee feiten:

1. Engeland kan voor zijn beleid ten opzichte van Europa minder dan ooit het Commonwealth ontberen.
2. De Dominions kunnen minder dan ooit het Commonwealth ontberen, ten einde te blijven wat zij zijn.

Verschil met 1914 en 1938.

Bij alle, vaak beangstigende overeenkomst, die er bestaat tussen de situatie van thans, vergeleken met die van 1914 en 1939, is er echter één belangrijk verschil, dat tot optimisme kan strekken. Nog nooit heeft Engeland er zoveel direct belang bij gehad te zorgen dat op het vasteland geen grote mogendheid de suprematie verwerft. Het eiland-Engeland heeft dat belang, het gehele Commonwealth heeft dat belang in gelijke mate. Aarzelingen om ten opzichte van een herstel en bestendiging van een evenwicht garanties te geven zullen in Engeland kleiner worden naarmate zijn militaire verplichtingen op het vasteland zelf groter geworden zijn.

Welke conclusies wettigen deze feiten met betrekking tot de kwestie: een Verenigd Europa met of zonder Engeland? Met alle waardering voor het streven naar een zo volledig mogelijke integratie van Europa, en zonder de federalisten op enigerlei wijze te willen denigreren, leert politieke werkelijkheidszin, dat de belangrijkste kwestie anno 1950 *niet* is: een *Verenigd* Europa, maar *wel:* een *Verdedigd* Europa.

Politieke werkelijkheidszin leert ook, dat het vasteland geen bondgenoot heeft wiens directe levensbelangen zo zeer verbonden zijn met een in defensieve zin militair sterk West-Europa als juist Engeland. Als (wat de hemel verhoede) West-Europa ooit militair zou moeten worden geëvacueerd, en Engeland komt onder het directe bereik van het modernste geschut.... dan begint de zwaarste periode voor het gehele Commonwealth. Want een radicaal platgeschoten Engeland zal na de oorlog in dat Commonwealth een geheel andere positie innemen.

Wanneer de zaken *zo* staan, dan heeft West-Europa een beperkte kijk op zijn levensbelangen, indien het een Verenigd Europa de voorkeur geeft boven een verdedigd Europa. Het is onbegrijpelijk, dat verantwoordelijke staatslieden in West-Europa Engeland voor alternatieven plaatsen, die een bondgenoot zouden kunnen afschrikken, zonder wie we reddeloos verloren zijn.

Om die reden raakt de controverse, die het onderwerp van dit artikel vormt, de belangrijkste vraagstukken, die ons thans bezighouden.

Wat de tegenwoordige bindende kracht van het Commonwealth betreft, is het voldoende op te merken, dat Engeland zijn dollarcrisis zonder directe Amerikaanse hulp en zonder hulp van het Commonwealth waarschijnlijk niet zou hebben overwonnen. Natuurlijk hebben ook andere factoren meegeholpen, o.a. de devaluatie en de „boom" van grondstoffen. Maar hoe dan ook, Australië (dat een Labour-regering naar huis had gezonden) hielp even krachtig mee als het ietwat anti-Labour gezinde Canada, om Labour-Engeland uit de moeilijkheden te helpen. Sir Stafford Cripps beleid werd door drie hoofdtrekken gekenmerkt:

1e. „Pooling" van de dollarreserves van het Commonwealth en zich zoveel mogelijk afkeren van de dollarmarkten, waardoor de industriële en economische integratie van het Commonwealth werd vergroot.

2e. De austerity-politiek, die door Labours politieke invloed op de Britse arbeiders werd verzekerd.

3e. De gevolgen van de devaluatie, die mede dank zij de punten 1 en 2 van gunstige aard konden zijn.

Door de versteviging van de vrijwillige banden, die het Commonwealth bijeenhouden, en door de indirecte invloed van Engeland op de Amerikaanse politiek (dezelfde taal, groter ervaring, etc.) is Engelands positie in de wereld thans veel groter dan velen denken. Ramshackle Empire.... 't mocht wat!

Economische vraagstukken het moeilijkst

Hebben de overwegingen, die in het voorgaande zijn geschetst er zeer veel toe bijgedragen, dat de Britse politiek elke vraag van betekenis toetst aan belangen, die met het Commonwealth samenhangen, de noodzaak voor een dergelijke toetsing krijgt actueler betekenis wanneer actuele vraagstukken van economische aard aan de orde zijn.

De zorgen komen, wanneer het vasteland van Europa de aandacht vraagt. Willens of onwillens vervult Engeland hier de rol van bemiddelaar, die echter niet als onpartijdige boven de partijen staat, maar in gelijke mate belang heeft bij elk der partijen. Het kan zijn eigen economisch en sociaal bestel niet baseren op een planning, die uitsluitend met Europese belangen van hoge orde rekening houdt. Als het voor het alternatief zou worden gesteld: Europa of het Commonwealth, zal het Commonwealth moeten voorgaan; maar zijn beleid is er op gericht te voorkomen, dat zo'n alternatief zich voordoet. Het moet daarom als een on-politiek beleid worden gekenmerkt, wanneer de mogendheden van het vasteland (of sommige democratisch socialistische partijen van het vasteland) een zodanige situatie willen scheppen, dat Engeland toch voor zo een alternatief zou worden geplaatst. Anderzijds kan zich voor een land als Nederland het alternatief voordoen: innige band met Engeland of een min of meer gefedereerd Europa. De vraag is of het Nederlandse belang niet mag doen hopen, dat zich zo een alternatief eerlang voordoet.

„Formele" bezwaren

Tegen een zo nauw mogelijke integratie van Europa (met inbegrip van Engeland) worden van Britse zijde tal van practische bezwaren aangevoerd, die men (slechts in hun betrekking tot de overwegingen in het voorgaande geschetst) „formele" bezwaren kan noemen, al wegen ze elk op zich zelf vaak zeer zwaar. Uit de besprekingen in Straatsburg, Comisco en elders hebben de continentalen deze bezwaren leren kennen.

Enkele zijn:

bezwaren ontleend aan vraagstukken van staatsburgerschap voor „subjects" van de Britse Kroon, wanneer Engeland een deel van zijn souvereine rechten heeft opgegeven;

bezwaren ontleend aan de overweging, dat men in economisch opzicht concurrerende eenheden in één „multiple state" samenbrengt, in plaats van aanvullende eenheden;

bezwaren ontleend aan de verschillen tussen de ontwikkeling en daardoor de hedendaagse practijk van het parlementaire systeem op het vasteland en in Engeland;

bezwaren ontleend aan de werking van de contrôle door het volk in zo een multiple state;

verantwoordelijkheid der uitvoerende organen tegenover de nationale parlementen;

bezwaren ontleend aan het recht tot zeggenschap in zaken van oorlog en vrede.

Elk van deze bezwaren (en er zijn er nog veel meer te noemen) rechtvaardigt een interessante discussie over de vraag of er niet een of andere oplossing te vinden is, die aan de bedenkingen tegemoetkomt.

Desondanks zijn deze bezwaren „formeel", omdat zelfs *indien* men voor elk bezwaar een oplossing zou vinden, het hoofdpunt niet zal zijn opgelost: Engelands driezijdige belangen, één naar Europa, twee naar het Commonwealth en drie naar de Verenigde Staten. Al zou het verkeerd zijn een gesprek over de formele bezwaren uit de weg te gaan omdat een gedachtenwisseling op hoog peil altijd leidt tot een nadere kennismaking met en begrip van elkanders problemen — toch blijft de hoofdzaak.... de hoofdzaak.

In een uiterst ingewikkeld vraagstuk als het onderhavige bestaat geen kant-en-klare oplossing. Hoogstens een ontwikkeling, die in de richting van een oplossing gaat. Omdat, tot de kern herleid, Engeland èn het vasteland èn het Commonwealth èn de Verenigde Staten hetzelfde actuele belang hebben, kan het initiatief der Partij van de Arbeid om dit vraagstuk in de Comisco commissoriaal te doen behandelen, er toe bijdragen, dat in gemeenschappelijk beraad methoden worden gevonden om die ontwikkeling in de richting van een oplossing in bepaalde zin te beïnvloeden. Meer moet men van het initiatief niet verwachten. Wanneer men het in Comisco eens kan worden om het functionalisme een snelle en faire kans te geven met één of twee onderwerpen is er reden tot voldoening.

Maar de vraag rijst, of Nederland niet ook een eigen, karakteristiek-Nederlandse taak heeft. Nu de grote lijnen van de samenwerking in Benelux zijn vastgesteld, en de Unie met België en Luxemburg te eniger tijd „rond" zal zijn, al wordt de datum telkens weer opgeschoven, zou het aanbeveling kunnen verdienen de vraag ernstig van alle kanten te onderzoeken of de rede, die Smuts in 1943 hield, niet het meest urgente punt is op de agenda der Nederlandse staatkunde, om reden van buitenlandse, maar in niet mindere mate van binnenlandse politiek. Want twee der grote motieven in het traditionele „grote patroon" der Nederlandse nationale politiek, zijn van betekenis veranderd: Indonesië en het Duitse achterland.

Boven alle verschillen, die de politieke partijen ten onzent scheiden, staat *de nationale noodzaak*, dat wij onze positie in de wereld, in politieke en militaire zin, hebben bepaald, terwijl wij in economische zin de volledige consequenties van dit „umlernen" nog moeten trekken. We dragen ten volle de *lasten*, die een deel van een groot verband heeft te dragen, maar men kan kwalijk beweren, dat ons de voordelen reeds ten volle toevallen.

Terwijl dan via Straatsburg de proef met „functional institutions" kan worden genomen (overeenkomstig de besluiten van 1950) en terwijl Benelux misschien nog eens wat ruimer aanschouwelijk onderwijs geeft in de samenwerking van „aanvullende eenheden", zou metterdaad kunnen worden onderzocht in hoeverre Nederland de brug kan vormen, waarover Europa en het Commonwealth in practische vraagstukken van elke aard, tot elkander zouden kunnen komen. Wanneer men onze Britse partijgenoten van stonde af aan in dit onderzoek betrekt, kan, zelfs indien onverhoopt geen direct practisch resultaat wordt bereikt, door de atmosfeer der besprekingen het vraagstuk van de Europese eenwording worden benaderd van een zakelijke zijde, die bij de Britten wellicht meer succes kan oogsten dan enkele pogingen, die tot dusver werden ondernomen.

16 November 1950.

MARGARETHE BUBER—NEUMANN

DE VERANTWOORDELIJKHEID VAN HET WESTEN

De schrijfster van dit artikel, eertijds medestrijdster van de bekende Duitse communistische leider, Heinz Neumann, is thans lid van de Duitse socialistische partij. Zij behoort tot de weinigen die zowel met de concentratiekampen van het nazisme als met die van het Stalinisme persoonlijk kennis maakte. In haar boek „Ik was een gevangene van Stalin en Hitler" getuigde zij van haar ervaringen. In dit artikel trekt zij uit deze ervaringen enkele conclusies voor de huidige situatie van het Westen. Redactie.

Het viel de twintigste eeuw te beurt de rechten van de mens in twijfel te trekken, in een mate als in het begin van die eeuw volkomen onvoorstelbaar leek. Positivisme en geloof in de vooruitgang, zoals die in de laatste decennia van de negentiende eeuw aan de dag traden, hebben op afschuwelijke wijze schipbreuk geleden. De vrije, verlichte mens van het natuurwetenschappelijke tijdperk is een gevaarlijke fictie gebleken. Elke poging met wat zelfbedrog over de ernst van de situatie heen te stappen, is een misdaad. De mensheid valt uiteen in beulen, slachtoffers en onverschilligen. Een tot volledige oncontroleerbaarheid uitgegroeide mammouthstaat zwaait over hen de scepter.

De woorden van Pestalozzi: „Wij willen niet de mens tot staatseigendom maken, maar de staat vermenselijken", doen vandaag pijnlijk ironisch aan. Het ergste is, dat het bedwingen van één terreursysteem alleen maar de baan vrij schijnt te maken voor een ander terreursysteem. Het is een vicieuze cirkel: onder de voortdurende dreiging van terreur zullen wij nooit een krachtig geloof in een verzekerde toekomst deelachtig worden. Zonder die overtuiging zullen wij echter nooit sterk genoeg zijn om het onmenselijke heden te keren.

Wij lijden tegenwoordig nog aan de zelfverzekerdheid van de negentiende eeuw. Terwijl de uiterlijke omstandigheden fataal in ons nadeel zijn veranderd en voor de vervulling van onze vanzelfsprekende wensen de mogelijkheden ontbreken en ook de goede wil, neigen wij er toe, het kinderlijke geloof in het geborgen zijn van de staatsburger te blijven koesteren. Zij die geleden hebben, zijn wel is waar ontwaakt en met hen een handvol verontruste geesten, maar de meerderheid kan zelfs vandaag, onder de genadeloze dreiging, niet inzien, dat de rechten van de mens opgehouden hebben iets vanzelfsprekends te zijn.

Wij verkeren in gevaar, en zolang wij niet allen erkennen, dat onze op schrift gestelde rechten waardeloos zijn wanneer wij niet bereid zijn voor de vervulling er van te vechten, zolang die rechten ons niet een behoefte

zijn zoals eten, slapen of ons voort te planten, zal onze strijd vergeefs zijn. De verklaring van de rechten van de mens, die men in Frankrijk en in Amerika heeft opgesteld, dient niet, om ons, de nakomelingen, bij lezing, tranen van sentimentele herinnering te laten plengen.

Onverschilligheid en fatalisme zijn de ziekten van onze tijd. Als zij de overhand krijgen dan heeft de tyrannie gemakkelijk spel. De meesten worden door een periode van onmenselijkheid altijd verrast, en is het eenmaal zo ver, dan leggen ze zich er schouderophalend bij neer. Worden zij zelf het slachtoffer, staan zij eensklaps tegenover een strenge rechter van onderzoek, dan is de eerste gewaarwording weer een gevoel van verrassing, dat het juist hun treft, terwijl zij toch nooit tegen de almachtige staat in het geweer zijn gekomen. De tegenwoordige burger leeft in een voortdurend schuldbesef jegens de staat; hij is passief, bereid zich te laten trappen, onverschillig genoeg om alles zonder weerstand te ondergaan. De propaganda-apparaten van de heerser overspoelen hem met mooie woorden, waaronder vrijheid en democratie de mooiste zijn. Deze woorden gaan door hem heen zonder zijn hart te raken. Hij gebruikt ze zonder hun ware betekenis te vermoeden. Op deze manier worden begrippen, die in vroeger tijden in de nabijheid van tyrannen niet mochten worden genoemd, omdat de tyrannen in hun verbreiding de kiem van hun ondergang zagen, de meest bruikbare werktuigen van de tegenwoordige despoten. Tegenwoordig kunnen de begrippen uitgesproken worden; wie zou nog bereid zijn ze met inzet van eigen leven te verwerkelijken?

Men hoort herhaaldelijk zeggen: wij moeten de mens van de Westerse wereld iets geven, dat hem het verdedigen waard is. De voorstellen zijn meestal uitgeput met een opsomming van sociale hervormingen. Deze hervormingen zijn werkelijk noodzakelijk en mogen in hun betekenis niet worden onderschat. Maar ze betekenen weinig zonder een nieuw bewustzijn. Ze vergemakkelijken alleen het doorbreken van dit bewustzijn, van dit nieuwe besef van vrijheid en gerechtigheid, maar als in de mens geen levend besef van medeverantwoordelijkheid ontwaakt, zijn de hervormingen waardeloos.

De negentiende eeuw heeft ons tal van idealen en ideologieën geschonken, die de mens als middelpunt hebben, zijn bevrijding uit werkelijke of vermeende kluisters. In de Diesseits-religie van het socialisme, dat tot een machtige volksbeweging uitgroeide scheen zich nog eens de verzamelde kracht van een elementair menselijk levensbewustzijn tegen de onderdrukkers te keren. De beste krachten verenigden zich met het socialisme. Het was een harde strijd maar het was een zuivere strijd voor een goede zaak. Later was het de jeugd, die bereidwillig de radicale linkervleugel koos, nadat zich een onzalige splitsing in de arbeidersbeweging had voltrokken. De communistische religie verlangde van haar aanhangers een onbegrensd geloof. Maar wij waren gaarne bereid haar dit te schenken. Wij moesten wel, want juist het geloof had ons tot haar gevoerd. Gij weet nu allen waartoe het geleid heeft. Het is niet meer nodig de afzonderlijke phasen

van ontaarding na te gaan, die via het pact met Hitler tot de tegenwoordige bedreiging van de vrije wereld hebben gevoerd. Deze gruwelijke teleurstelling, het mislukken van een experiment waaraan de beste mensen hun krachten hebben verspild, is voor het grootste deel de oorzaak van de afstomping en het fatalisme van onze tijdgenoten. Wij kunnen niet ontkennen, dat Stalin de arbeidersbeweging een vernietigende slag heeft toegebracht. De besten onder de oude communistische gelovigen zijn door een nekschot geliquideerd of zijn in kampen omgekomen. Het geloof in de onafhankelijkheid van de mens, de strijd tegen onderdrukking van welke aard dan ook, die eens de kern vormden van de communistische belijdenis, zijn vervangen door het dogma van de onfeilbaarheid van Stalin, en deze Onfeilbare behaagde het de terreur tot basis van zijn systeem te maken. Ik behoor tot de weinigen die uit ondervinding tegen hem kunnen getuigen.

Wij mogen nu over de communisten denken hoe wij willen, het is een feit, dat talloze mensen, die als vurige communisten niets anders wilden dan het welzijn van de arbeidersklasse door de nazi's als dolle honden zijn doodgeschoten. Te afschuwelijker is voor ons de werkelijke samenhang der feiten. Tegen het eind van 1931 vond er een gesprek plaats tussen Stalin en Heinz Neumann. Aan dit gesprek was een verbitterde strijd in het politieke bureau van de Duitse communistische partij voorafgegaan. De beslist strijdlustige houding van Neumann tegenover de fascisten werd volstrekt niet in alle opzichten door Stalin en de Komintern goedgekeurd.

Stalin, die reeds aan het eind van de jaren twintig de hoop op een wereldrevolutie had opgegeven en hiervoor in de plaats de theorie van het opbouwen van het socialisme in één land had gesteld, volgde deze richting met ijzeren doorzettingsvermogen. In die tijd zei hij tegen Neumann: „Gelooft u niet, dat als de nationaal-socialisten in Duitsland aan de macht zouden komen, zij het alleen al met het Westen zo druk zouden hebben, dat de Sowjet-Unie rustig met de opbouw van het socialisme kan voortgaan?" Neumann kon zijn oren niet geloven en trachtte Stalin van het gevaar van het nationaal-socialisme voor geheel Europa, ook voor Rusland, te overtuigen. Stalin brak het gesprek af. Neumann keerde naar Duitsland terug en zette de politiek van bestrijding der nazi's voort.

In de zomer van 1932 waren wij in Sotschi. Een paar kilometer daar vandaan, in Mazesta, bracht Stalin zijn vacantie door. Wij waren speciaal door Stalin uitgenodigd naar Sotschi te komen. Hij dacht door dergelijke gunsten en particuliere gesprekken de stijfhoofdige Neumann van zijn onwelgevallige ideeën af te brengen. Het was in die tijd voor Stalin nog niet zo gemakkelijk een machtswoord te spreken. Hij moest tegenover zijn hoge functionarissen nog een zekere diplomatie in acht nemen. Ook dat werd later anders. Niettegenstaande alle diplomatie, werd toch in die tijd de basis gelegd voor de politieke ondergang van Neumann. Hij mocht niet meer naar Duitsland terugkeren, ontving nog in de zomer van 1932 de opdracht naar Spanje te gaan en werd ten slotte buiten de Komintern

gesloten, nadat hij een brief aan een lid van het politieke bureau der Duitse communistische partij, Hermann Remmele, had geschreven waarin hij er op aandrong de strijd tegen het nationaal-socialisme ook tegen de wil van de andere partijleiders te ontketenen. Deze brief kwam in handen van de communistische partij en werd naar Moscou gezonden.

Ik heb zo uitvoerig over deze dingen gesproken, om u te vertellen hoe deze ondergang werd veroorzaakt. Heinz Neumann werd spoedig nadat hij een toevlucht in Sowjet-Rusland had gezocht, door de Russische staatspolitie gearresteerd. Een jaar na zijn arrestatie werd ook ik gevangen gezet. Dat was in Juni 1938.

Ik kan niet uitvoerig vertellen, welke kwellingen aan mijn arrestatie voorafgingen. De familieleden van degene die door de staatspolitie wordt gearresteerd zijn in Sowjet-Rusland vogelvrij. Het ergst waren de vrouwen en kinderen van de gevangen genomen politieke emigranten er aan toe. Zij werden uit hun woningen gezet, kregen geen werk en geen ondersteuning. Zij waren gedwongen, ten einde niet te verhongeren, datgene wat zij nog bezaten op de vrije markt te verkopen.

Op 19 Juni 1938 werd ik door de N.K.W.D. gehaald, wat ik een jaar lang iedere nacht had verwacht. Men bracht mij naar de beruchte centrale gevangenis Lubjanka. Vandaar ging ik na enige dagen, zonder te zijn verhoord of de reden van m'n arrestatie te hebben vernomen, naar de politieke gevangenis Butirki. Daar bleef ik ongeveer vijf maanden in een cel, die oorspronkelijk voor 25 mensen bedoeld was, maar nu plaats moest bieden aan honderdtien vrouwen. In de Butirki-gevangenis heerste een streng regime. In de cellen was iedere bezigheid verboden. Naaien, dat steeds weer heimelijk werd geprobeerd met naalden uit lucifers of tanden van een kam, werd door de leiding der gevangenis bijzonder streng gestraft. Er mocht slechts gefluisterd worden, men mocht niet rechtop lopen. Zo kropen wij als beesten door de cel en bij de droefgeestige wandeling op de binnenplaats van de gevangenis, moest men de handen op de rug kruisen en de ogen neergeslagen houden. 's Nachts werd de cel schel verlicht en de verhoren begonnen pas na tien uur 's avonds.

Na enige tijd leerde ik mijn medegevangenen beter kennen en toen werd mij volkomen duidelijk wat bij de N.K.W.D. onder politieke misdadigers werd verstaan. Er was een jong meisje, Tamara, een medisch studente. Aan de universiteit was een literaire kring gevormd en Tamara, die ook dichtte, las eens in deze kring een zelfgeschreven lofzang op de vrijheid voor. Enige dagen later werd zij gearresteerd. Zij werd veroordeeld tot acht jaar wegens voorbereiding van terreur. Verder herinner ik mij nog een vrouwelijke kok, die zich naar aanleiding van een advertentie had aangemeld bij het Japanse gezantschap in Moscou als keukenmeisje. Dezelfde dag werd zij door de N.K.W.D. gearresteerd en van „spionnage" beschuldigd. Wat in het algemeen de beschuldigingen betreft, er waren in onze cel slechts vijf variaties: contra-revolutionnaire agitatie tegen de Sowjetstaat, contra-revolutionnaire organisatie tegen de Sowjet-staat, het voor-

bereiden van een gewapende opstand, het voorbereiden van terreur en spionnage. Voorts was er nog de zgn. *echtgenotenparagraaf*. Deze wet bepaalt, dat de vrouw en de volwassen kinderen kunnen worden gearresteerd voor de politieke daden van de man of vader.

Na ongeveer een maand werd mij de aanklacht medegedeeld. Ik werd beschuldigd van contra-revolutionnaire organisatie en agitatie tegen de Sowjet-staat. Pas in de tweede nacht van het verhoor deelde de rechter mij mede, wanneer en waar ik deze zware misdaden zou hebben bedreven; nl. in Duitsland in de jaren 1931 en 1932 door mijn oppositionele houding in de Duitse communistische partij. Deze houding, die ik zeven jaar geleden in een heel ander land had aangenomen, bleek voldoende reden voor een vrijheidsstraf. Een proces vond niet plaats, bewijzen waren niet nodig. De zgn. „bijzondere commissie" veroordeelde mij tot vijf jaar dwangarbeid. Voor de N.K.W.D. een zeer milde veroordeling; ik bevond mij onder mannen en vrouwen, die even onschuldig waren als ik en die tien, vijftien en zelfs vijf en twintig jaar tegen zich hoorden eisen.

Na een transport dat weken duurde, samengeperst als vee, belandden wij in het kamp Karaganda in de Zuidsiberische steppe. Wij gevangenen hadden de eer, voor het eerst sedert het ontstaan van de wereld, de steppe te bebouwen. Daarover had ik eens, toen ik nog vrij was, in een Russische krant gelezen. Dit werk werd geprezen als een bijzondere vooruitgang van het socialisme.

Wij woonden in lemen hutten, die ook duizenden luizen en vlooien tot huisvesting dienden. Wij lagen gedurende de korte nachten op kale planken, zonder strozak, zonder deken, om bij het krieken van de dag met het werk te beginnen, dat pas bij zonsondergang werd onderbroken. 's Zomers telde de werkdag zestien uren. Wie zijn dagtaak volbracht, kreeg zeshonderd gram brood. Volbracht men die taak niet dan kreeg men maar vierhonderd gram en het rantsoen voor zieken bedroeg slechts driehonderd gram.

De hele tijd dat ik in Siberië was, heb ik in een strafblok gezeten, omdat ik, als Westeuropese domoor, een brief aan het Opperste Gerechtshof van de Sowjet-Unie had geschreven, waarin ik tegen mijn veroordeeling had geprotesteerd. De verwijzing naar het strafblok voor de duur van mijn gevangenschap, was het antwoord.

Men vraagt mij dikwijls: hoe groot was toch dat concentratiekamp Karaganda? Het is geen kamp zoals wij die in Duitsland kenden. Het is een kolossaal kampgebied, verdeeld in verschillende rayons, die op hun beurt onderafdelingen hebben, soms op vijftig kilometer afstand van elkaar. Enige honderdduizenden gevangenen, mannen en vrouwen, werken daar als slaven. Precies als in de Duitse concentratiekampen zet men politieke gevangenen samen met misdadigers en a-sociale elementen. Men kent een grote mate van zelfbestuur en alle belangrijke posten zijn in handen van misdadigers. In Karaganda wordt de steppe bebouwd, vee gefokt, tin, koper en kolen gedolven — alles door gevangenen.

Ik kruide mest, ik reinigde graan, sleepte met zakken en maakte stenen. Wij hadden nooit een vrije dag, zoiets bestond niet in het Russische concentratiekamp. Slechts als de natuur ons genadig was en een zandstorm, of in de winter een sneeuwstorm zond, hadden wij vrij.

Eind December 1939 kwam een bevel van de leiding van het kamp, dat ik onmiddellijk naar de verzamelplaats van Karaganda moest worden overgebracht. Na een bewogen afscheid van mijn kameraden vertrok ik in een ijskoude nacht op een lage Siberische slede, onder bewaking van een N.K.W.D.-soldaat naar het dichtst bijzijnde spoorwegstation Sharik en vandaar naar de verzamelplaats van het concentratiekamp. Ik was verrast toen ik in de grote barak twee andere Duitse vrouwen aantrof. De ene was daar kort geleden aangekomen, het was Klara Vater, de vrouw van de bekende Duitse communist August Kreuzburg, die in een Russisch kamp om het leven is gekomen. De andere, een Russische, die door haar huwelijk Duitse was geworden. Wij braken er ons het hoofd over wat wel de reden kon zijn dat wij hier naar het verzamelpunt waren gebracht en zweefden tussen hoop en vrees. Toen men ons daarop na enige dagen in een D-trein naar Moscou voerde, wel is waar onder bewaking, kende onze vreugde geen grenzen en dachten wij al dat wij gered waren.

Het kwam anders uit. In plaats van vrijlating, volgde weer gevangenschap in de gevangenis Butirki te Moscou, waar zich ook Duitse en Oostenrijkse vrouwen bevonden, die hetzelfde lot had getroffen als ons. Ik trof er tal van oude bekenden, Zensl Mühsam, de vrouw van de anarchistische schrijver Erich Mühsam, Carola Neher, de beroemde Duitse toneelspeelster, Wally Adler, Roberta Gropper en vele anderen. Niemand wist wat de N.K.W.D. met ons van plan was. Maar er was blijkbaar iets onverklaarbaars gebeurd, want ons leven had plotseling weer waarde gekregen en de in lompen geklede, verhongerde slaven uit Siberië werden eensklaps vertroetelde gevangenen. Pas toen ik drie weken later in een gevangenenwagen in de richting van de Poolse grens reed, doorzag ik het duivelse cynisme: Stalin, die in 1939 met Hitler een vriendschapsverdrag had gesloten, leverde enige honderden Duitse, Oostenrijkse en Hongaarse politieke vluchtelingen aan de Gestapo uit, als bewijs hoe ernstig hij deze vriendschap opvatte.

23 Februari 1940 werd ik samen met Betty Olberg, een Berlijnse, en 28 mannen, vrijwel allen voormalige leden van de communistische partij, die in Rusland als emigranten hadden geleefd, bij Brest Litowsk door de N.K.W.D. aan de Duitse S.S. uitgeleverd. Na enkele weken van gevangenschap in Lublin, waar reeds enkele honderden uitgeleverde vluchtelingen zaten, kwamen wij in de politiegevangenis te Berlijn. Vijf maanden van verhoren, toen kwam het bevel, dat ik naar het concentratiekamp Ravensbrück moest worden overgebracht.

Men heeft mij vaak de vraag gesteld welk van de twee concentratiekampen erger was, het Russische of het Duitse. Met verbazing heb ik moeten vaststellen, dat mensen uit de meest verschillende politieke kampen mij deze vraag stellen, op een toon als verwachten zij van mij een morele

afweging. Nu het voor de communisten moeilijk wordt het bestaan van kampen in Rusland nog langer te ontkennen, moeten zij naar middelen zoeken waarmee het afschuwelijke feit aanvaardbaar kan worden gemaakt. Het is erg eenvoudig: het inferno van de nazi-kampen is algemeen bekend, de gruwelijkheden zijn tot in de bijzonderheden onthuld. Wat ligt nu meer voor de hand dan door middel van een vergelijking tot de conclusie te komen, dat er wel is waar kampen zijn in de Sowjet-Unie, maar dat deze arbeids- en heropvoedingskampen helemaal geen overeenkomst vertonen met de Duitse concentratiekampen? Maar als het tot vandaag voor velen een probleem was of het Stalinistische systeem met het nationaal-socialisme kon worden gelijk gesteld, dan zijn het juist de kampen die het duidelijkst laten zien hoe gevaarlijk veel verwantschap deze twee dictaturen vertonen. Zowel in Duitsland als in Rusland is het bestaan van de kampen met dezelfde argumenten verontschuldigd. Zowel in Duitsland als in Rusland kregen deze kampen, waarin systematisch mensen werden vernietigd, de huichelachtige naam van arbeids- en heropvoedingskampen. Het is logisch, dat het slechte geweten van de communisten en hun vrienden hen er toe drijft de vraag te stellen welke vorm van concentratiekamp erger is. Als dezelfde vraag mij echter wordt gesteld door mensen, die zich voorstanders van de vrije, Westelijke beschaving noemen, als deze mensen onder het masker van objectiviteit, van de gevaarlijke premisse uitgaan dat het bestaan van concentratiekampen tot op zekere hoogte als onvermijdelijk moet worden beschouwd, en als dan het minder onmenselijke concentratiekamp een bepaalde, zij het geringe, morele verontschuldiging zou voorhebben op het iets onmenselijkere, dan moet ik mij met alle kracht tegen een dergelijke mentaliteit keren. Een mentaliteit overigens, die in het Westen meer verbreid is dan men wellicht denkt.

Wie herinnert zich nog de verklaring van een hoogwaardigheidsbekleder der protestantse kerk, Grüber, die na een bezoek aan het Oostduitse kamp Buchenwald (of Sachsenhausen) wist mede te delen, dat het allemaal eigenlijk niet zo erg was, dat er geen vergelijking mogelijk was tussen de huidige toestand en de toestand tijdens het nazi-regime. Afgezien van het feit, dat de bevoorrechte bezoeker zich geen beeld kan vormen van de werkelijke situatie, daar hij deze in geen geval te zien heeft gekregen, afgezien ook van het feit, dat er een geweldig verschil bestaat tussen de Russische kampen in de Oostzône van Duitsland en, zeggen we, Kolyma, is een dergelijk standpunt bij een hoge dienaar van een Kerk iets zeer vreemds, want het omvat de principiële aanvaarding van het concentratiekamp.

Nog verder gaat Niemöller. Terwijl in het Oosten de Kerk steeds meer martelaren telt, verschuilt in het Westen een groot deel van haar aanhangers zich achter de verschansing der objectiviteit. Angst voor een nieuwe oorlog en de poging die oorlog te voorkomen, worden door de Kerk dikwijls als reden van haar weifelende houding opgegeven. Is men vergeten, dat eens Bernhard van Clairvaux de christelijke wereld tot de kruis-

Margarethe Buber

tochten kon aansporen om het heilige graf op de ongelovigen te veroveren? Zijn twintig millioen mensen minder waard dan een heilig graf?

Maar het is niet alleen de Kerk die in meerderheid alleen bereid schijnt de menselijkheid op passieve wijze te verdedigen. Wij kunnen de geest van lafheid overal ontmoeten. Dezelfde geest van lafheid regeert eigenlijk de gehele Westerse politiek. Indien wij dit zwenken, dit coquetteren met een vrede, die ons onverdragelijk zou moeten zijn zo lang één enkel mens op deze aarde onschuldig gekweld wordt, ten minste als politiek willen beschouwen. Zou het voortdurende belijden van de vredeswil, de verzekering dat men gaarne zou samenwerken wanneer Rusland dat wilde, betekenen, dat men, in geval Rusland werkelijk om de een of andere politieke reden tot een dergelijke samenwerking bereid ware, het terroristisch systeem in de Sowjet-Unie niet als beletsel voor deze samenwerking zou beschouwen? Zijn wij alleen geneigd tot morele verontwaardiging omdat wij Russische agressie vrezen? Wil de hele Westerse wereld in isolationisme volharden en de talloze ongelukkigen in het Oosten aan hun lot overlaten? Dit is niet een betoog van een politieke figuur, maar de particuliere gedachten van een enkeling en deze mens vraagt de staatslieden van het Westen, of ze nog een nacht rustig kunnen slapen als op een ander deel der aarde het recht wordt verkracht, moord, plundering en onderdrukking aan de

orde van de dag zijn. Met de dag verminderen de mogelijkheden de heerschappij van de menselijkheid weer in ere te herstellen. Elke minuut die wij verzuimen vergroot onze onmenselijke schuld. Wie zoals ik in het verre Siberië gevangen heeft gezeten, weet, dat de verschrikkelijkste van alle kwellingen de gedachte is, dat de gouden wereld van de democratische vrijheid aan gene zijde van de Russische grenzen, niets zal doen om hem uit zijn positie te verlossen.

De zwakte van de democratie treedt aan de dag in de discussie die onze intellectuelen beheerst. Allerwege wordt de zekerheid van ethische waarden in twijfel getrokken. Ook intellectuelen hebben uit het verleden geen lering getrokken. In plaats van, na alles wat er gebeurd is, zich aan de enige taak te wijden, die het leven heden ten dage een zin geeft, gaan zij zich te buiten aan sophismen over de waarde van de Ethos. Laat men mij niet zeggen, dat het vandaag moeilijker is recht van onrecht te onderscheiden dan vroeger. Laten we ons vooral niet alleen tegen de overtuigde communisten en fellow travellers richten. Zij zijn verblind. Laten we er op letten, dat de intellectuelen niet voor de zoveelste keer hun plicht verzaken.

Op de drempel van de twintigste eeuw stond het proces-Dreyfus. Destijds ging het om één man die onschuldig was veroordeeld. Eén enkel geval en mannen als Zola en Picquart lieten zich verbannen of gevangen nemen voor de zaak van de gerechtigheid. Meer dan tien jaar streden zij voor herstel van het recht, een republiek raakte er door in gevaar, en alles om één geval van rechtsverkrachting. Tegenwoordig zijn we minder ontvankelijk, ons gevoel voor gerechtigheid is afgestompt. Wat was het proces-Dreyfus? Een afscheidsgroet van een grote tijd, die met de Franse revolutie was begonnen, of een waarschuwingsteken voor de mensen van de nieuwe eeuw, dat zij een onmetelijk grote verzoeking zullen moeten weerstaan en in de strijd om het behoud van de vrijheid hun zwakte en lafheid des harten zullen moeten vergeten? Antwoord op deze vraag kunnen alleen onze daden geven.

J. BARENTS

EEN KERNPROGRAM [1]

In de laatste jaren en maanden heeft de blik van de Nederlandse politici zich in steeds sterker mate gericht op de wereldpolitiek. Dat was nodig, omdat niet alleen de vorm, welke de toekomst in Nederland zal aannemen, voor het grootste deel bepaald zal worden door de wereldpolitiek, maar ons lijfsbehoud en lichamelijk voortbestaan aan het verloop daarvan gebonden zijn. Voor de socialistische politiek is daarmede de noodzaak gegeven, eveneens de belangrijkste zaken voorop te stellen en tal van zaken, de binnenlandse politiek betreffende, als vers twee te beschouwen. De enkele naam „Korea" maakt wel duidelijk welke verschuiving in ons aller uitzicht bedoeld is. Niettemin blijft de vraag klemmen, welke visie de socialistische beweging op de toekomst heeft.... alles in de veronderstelling, dat er een toekomst voor Nederland, voor West-Europa en dus voor een in socialistische zin beïnvloed Nederland en West-Europa zal zijn.

Er zijn enkele problemen, die, als wij die veronderstelling even aannemen, de toekomst van Nederland binnen het kader, dat de wereldpolitiek ons zal laten, verder bepalen. De socialistische beweging in Nederland kan niet verzuimen haar standpunt ten aanzien van die problemen te bepalen en aan het Nederlandse volk bekend te maken. Dat is ook noodzakelijk als men de voorstelling wil verdrijven, die bij velen buiten èn in de socialistische kring heeft post gevat, namelijk dat het socialisme niet anders doet dan freewheel-en op een verouderde ideologie, die geen betrekking meer heeft op de maatschappij van heden en haar problemen. Een klaar en uitgesproken standpunt ten aanzien van enkele grote problemen zou veel kunnen doen om de aarzelingen weg te nemen. Wat zijn die grote Nederlandse problemen van de naaste toekomst?

Het eerste is, men mag niet aarzelen het uit te spreken, de verhouding tussen het rooms-katholieke volksdeel en andersdenkenden. Om duidelijk te maken wat bedoeld wordt is het nodig om eerst te zeggen wat *niet* bedoeld is: de genoemde verhouding is *niet* gelijk aan die tussen K.V.P. en P.v.d.A., en zelfs niet aan die tussen rooms-katholieken en protestanten.

De P.v.d.A. omvat ook een aantal rooms-katholieke leden. Hun aanwezigheid onderstreept, dat het socialisme van het jaar 1951 een stelsel van

[1]) Uitwerking van een inleiding, voor een afdeling van de P.v.d.A. in Den Haag gehouden op 25 October 1950, en van een deel van een inleiding over de politieke partijen, gehouden voor de Dr Wiardi Beckman Stichting op 16 December 1950.

maatschappijhervorming is, dat op zeer verschillende basis van levensovertuiging kan worden aangehangen, en dat de principiële scheidslijnen in de politieke situatie van 1951 niet meer *a priori* langs confessionele scheidslijnen lopen. Juist hun aanwezigheid in de Partij dient de socialistische beweging te manen tot grote voorzichtigheid om te vermijden, dat door al te scherpe critiek hun positie in het eigen geloofsmilieu nodeloos wordt bemoeilijkt. Hun aanwezigheid moet er echter de socialistische beweging tevens toe leiden, waardig doch met klem te protesteren, zodra van de zijde van de K.V.P. als iets vanzelfsprekends wordt gesteld, dat een rooms-katholiek „natuurlijk" tot de K.V.P. zou behoren; hetzelfde klemmende protest is trouwens geboden, als uit de hoek van de C.H.U. en de A.R. wordt gesteld, dat een protestant als het ware van nature bij deze rechtse partijen zou behoren.... en eveneens geboden, als binnen de socialistische beweging zo nauwe banden met organisaties van humanistischen huize worden gesmeed, dat de indruk van geestelijke verscheidenheid in socialistische kring ernstig dreigt te worden verzwakt. Onze humanistische vrienden begrijpen — en aanvaarden — hoop ik, wat hier bedoeld wordt.

Met de nevenstelling van P.v.d.A. en K.V.P. heeft de verhouding tussen het rooms-katholieke volksdeel en de andersdenkenden in principe niets te maken. Zij kan er echter wel door beïnvloed worden, namelijk als de huidige voortzetting van de vroegere coalitiepolitiek tussen K.V.P. en P.v.d.A. [2]) bij de mensen het denkbeeld zou vastzetten, dat er in de P.v.d.A. over de verhouding van rooms-katholiek tot niet-rooms-katholiek in het politieke vlak niet of nauwelijks gesproken kan worden. Dat die voorstelling van zaken onjuist is, volgt uit het in de voetnoot gestelde. Erger is, dat die voorstelling kan leiden tot een verlamming van de geest in de Partij, als namelijk de gewone man de indruk krijgt, dat zijn partij zich niet kan of durft uitspreken over een probleem, dat de Nederlandse binnenlandse politiek van de eerstkomende tientallen jaren voor een groot deel zal beheersen. Naarmate het percentage, dat de rooms-katholieken van de bevolking in beslag nemen groeit, neemt het probleem van hun voortschrijdende bezetting van allerlei hogere en lagere functies in scherpte toe. De rooms-katholieken zelf noemen dit nog altijd de emancipatie van het rooms-katholieke volksdeel; vele andersdenkenden beschouwen het als een opdringingspolitiek van rooms-katholieke zijde (en slaan bijvoorbeeld met bezorgdheid het verschijnsel gade, dat een gelijk aantal ministerzetels van de ene en van de andere regeringspartij nog niet betekent, dat men een even groot aantal „benoemingsdepartementen" in handen heeft). De feitelijke situatie is dezelfde, maar de kijk er op verschilt hemelsbreed — en er ligt conflictstof te over.

Dat laatste verdient in het bijzonder de aandacht, als men zich realiseert,

---

[2]) In een extra-parlementair kabinet hebben we immers niet met een eigenlijke coalitie te maken — een waarheid, die bij de verhouding tussen partij, parlement en regering wel eens vergeten wordt.

dat het ook *niet* om de verhouding rooms-katholiek—protestant gaat. Er is in protestantse kring een aantal overblijfselen van antipapistisch sentiment aanwezig (bijvoorbeeld in de C.H.U.), die plotseling krachtig kunnen gaan opspelen als het om een zaak als het gezantschap bij het Vaticaan gaat (met opzet kies ik een voorbeeld uit het verleden). De stelling laat zich echter volhouden, dat een niet minder ernstig residu van wat men „latent anti-papisme" zou kunnen noemen in de kring van de buitenkerkelijken te vinden is, waar de gevoeligheid tegen wat men als „de zwartrokken" voelt, veel scherper is. Deze vorm van antipapisme is latent, verborgen, maar ligt betrekkelijk dicht onder de oppervlakte. Hoe weinig gevaarlijk dit sentiment in zijn verborgen toestand ook is, men zou, zonder zich er één ogenblik mee te vereenzelvigen, de ernst er van aan onze rooms katholieke landgenoten duidelijk willen maken. Men krijgt vaak de indruk, dat zij niet beseffen welke scherpe psychologische reacties bijvoorbeeld incidentele schoolkwesties, die tussen de grote politieke problemen tot het kleine grut behoren, niettemin bij vele andersdenkenden wekken.

Overdrijving is altijd te veroordelen, zeker bij dit probleem. Toegeven aan antipapistische sentimenten betekent de deur openen voor een verscherping — in plaats van voor een oplossing van de moeilijkheden, die de verhouding tussen rooms-katholieken en andersdenkenden in ons land meebrengt. Aan beide zijden van de scheidslijn dient te worden bedacht, dat alleen een openhartige bespreking van de verhouding en de moeilijkheden er van in verzoenende geest kan helpen. „Verzoenen" hoeft geen verdoezelen te betekenen, *mag* het zelfs niet zijn, omdat men dan de ernst van het probleem onderschat, waartoe — zie boven — toch al wel neiging bestaat. Als men echter de flitspuit en de godstdienstoorlog als middelen verwerpt (en er zijn weinig Nederlanders, die dat niet zullen doen) en een ijzeren gordijn langs de Moerdijk (waarvoor sommige vaderlanders in beginsel misschien zouden voelen) om practische redenen onuitvoerboer acht, is het zoeken naar compromissen om de samenleving in een gemengd land mogelijk te maken aangewezen. Van rooms-katholieke zijde is de laatste tijd het vraagstuk van de rooms-katholieke tolerantie of intolerantie tegenover andersdenkenden aan de orde gesteld op een wijze, die de andersdenkenden niet ten volle zal hebben bevredigd, maar die verdere discussie mogelijk maakt. Die discussie, met na enige tijd een duidelijke keuze van een standpunt, is ook in de socialistische beweging noodzakelijk.

Als tweede probleem valt te noemen de vraag: Wat wil het socialisme met het bedrijfsleven doen? Het is de laatste jaren steeds duidelijker geworden, dat het democratisch socialisme niet het gehele bedrijfsleven wil nationaliseren, maar alleen de „sleutelbedrijven". Over wat precies sleutelbedrijven zijn valt uitvoerig te discussiëren, evenals over de vraag, of ook buiten de enge kring van de sleutelbedrijven niet een aantal ondernemingen aan de gemeenschap moet worden getrokken. Er kan echter nauwelijks twijfel over bestaan, dat er in Nederland niet zo erg veel meer te nationaliseren is: als we de nog particuliere mijnen, de verzekerings-

maatschappijen, de banken, de melkfabrieken en de bioscopen naast elkaar stellen, hebben we al een reeks van mogelijkheden genoemd, waarvan lang niet alle leden naar het oordeel van de meeste socialisten voor nationalisatie in aanmerking komen. Bij de genationaliseerde bedrijven komt dan, zodra ze aan de overheid zijn getrokken, het probleem van de eigenlijke socialisatie, dat wil zeggen het beheer door de gemeenschap, wat toch eens het beheer door de overheid (op zich zelf niet meer dan staatskapitalisme) zal moeten aflossen. Er is aan de genationaliseerde bedrijven veel organisatorisch werk te doen, maar de hoofdvraag voor het Nederlandse economische leven blijft, wat de socialistische beweging nu wil met de grote meerderheid van de bedrijven, die immers niet gesocialiseerd wordt.

In Engeland heeft men voor een aantal van die bedrijfstakken gemengde colleges ingesteld van ondernemers, arbeiders en deskundigen (aanvankelijk *Working Parties*, later *Industrial Councils* genaamd); deze hebben een aantal interessante rapporten uitgebracht over de situatie bijvoorbeeld in de schoenenindustrie of de katoennijverheid; over de nieuwe machines, die nodig zijn om het bedrijf technisch op peil te houden; de wijze, waarop de aanschaffing daarvan gefinancierd zou kunnen worden; de aanwerving en opleiding van jonge arbeidskrachten, en dergelijke. Het is mogelijk, dat voor Nederland de nog in de windselen liggende publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie soortgelijke plannen zou ontwikkelen, die berusten op de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van ondernemers en arbeiders voor de productie, maar er is nog niet veel van te zien. In ieder geval is het tijd, dat de socialistische beweging in Nederland duidelijk uiteenzet wat zij nu met en van het bedrijfsleven wil, — juist voor al die bedrijven, die niet voor nationalisatie of socialisatie volgens het oude schema in aanmerking komen. Dan zal ook duidelijk kunnen uitkomen, dat de socialistische beweging zich het centrale probleem stelt, waarvoor de Nederlandse economie gesteld is: de noodzaak om de productiviteit op te voeren, die veel en veel lager ligt dan die in de Verenigde Staten, men spreekt van één derde van het peil aldaar, omdat anders de betalingsbalans het evenwicht nooit weer zou kunnen bereiken.

Het derde grote probleem is dat van de verdediging van de democratie naar binnen toe, dat wil in de eerste plaats zeggen: het tegengaan van de bureaucratisering, die elke politieke partij, ook de Partij van de Arbeid in 1951, bedreigt. Het is daarbij in beginsel onverschillig, hoe ernstig men de mate van het kwaad, zoals zich dat nu reeds in de eigen partij openbaart, beoordeelt. In principe moet men zeggen, dat élke partij door haar organisatie, die een zekere starheid meebrengt, in bureaucratische richting dreigt af te glijden, als er niet voldoende tegenkrachten aanwezig zijn. De noodzaak om druk in de goede richting uit te oefenen weegt nog eens zo zwaar bij een partij als de Partij van de Arbeid, die federatief is opgebouwd en uitdrukkelijk personen van zeer verschillende levensovertuigingen op één politiek platform verenigt; wanneer men in een dergelijke opzet niet weet te waarborgen, dat er een voortdurende democratische doorstroming en

uitwisseling van gedachten plaats vindt, remt de bureaucratie niet alleen het élan van de organisatie af, maar doodt zij ook het democratische gesprek, dat aan de Partij het aanzijn gaf.

Wat is er tegen die dreigende bureaucratisering te doen? Niet veel, en toch weer wèl veel. Het is duidelijk, dat organisatorische maatregelen op zich zelf niet voldoende helpen. In de eerste plaats komt het op de mensen aan. Bij de keuze van leidende personen komt het niet alleen aan op bekwaamheid, maar ook op karaktereigenschappen. Dat is bekend, en betrouwbaarheid, omzichtigheid, verantwoordelijkheidsgevoel dienen, juist waar het om de interne democratie gaat, vergezeld te zijn van eigenschappen als durf en initiatief — het initiatief om nieuwe oplossingen aan de orde te stellen en de durf om er in openheid over van gedachten te wisselen en er voor te vechten.

Zuiver organisatorische maatregelen kunnen daarnaast een beperkte betekenis hebben, waarvan men het belang niet moet onderschatten. Laten we enkele eenvoudige organisatorische middelen noemen, die de functionering van de partijen kunnen verbeteren. [3])

a. Een *politieke* partijraad. Daar het Congres slechts eens in de twee jaar bijeenkomt is de Partijraad als het ware het Partij-parlement. Het is echter in overwegende mate samengesteld uit mensen wier verdiensten op organisatorisch gebied liggen. Een enigszins andere samenstelling zou kunnen waarborgen, dat de leden ook op politiek gebied hun mannetje staan.

b. Het vermijden van cumulaties. Er bestaat een reglementair voorschrift, dat slechts een beperkt aantal Kamerleden tot het Partijbestuur toelaat; het aantal is overigens nog vrij groot. Niet minder ongewenst is het echter als, zoals thans het geval is, een groot aantal bezoldigde Partijfunctionarissen, met name van het secretariaat, deel uitmaakt van het Partijbestuur.

c. Maatregelen om de op congressen gebruikelijke spraakverwarring tegen te gaan. Een al te groot en te wijd verspreid aantal sprekers maakt het al te gemakkelijk, één lijn als die van „de Partijleiding" [4]) te doen goedkeuren. Het zou het beste zijn, alternatieve mogelijkheden ten aanzien van de te voeren politiek van te voren te formuleren en het voor en het tegen door enkele sprekers te laten toelichten.

d. De gewestelijke en plaatselijke organisaties van de Partij tobben zich vrijwel uitsluitend af met organisatorische en zelfs puur administratieve zaken. Dat is alles bijzonder nuttig, maar dient te worden aangevuld met een grotere mate van *politiek* overleg.

Nagenoeg elke vergadering van een federatie- of afdelingsbestuur biedt de gelegenheid om daarmede op een of ander punt van de socialistische

---

[3]) Verscheidene er van zijn ontleend aan het rapport van de Sociologische Werkgroep van de Dr Wiardi Beckman Stichting over „Democratie in grote organisaties".

[4]) Overigens een begrip, waarnaar men in de reglementen tevergeefs zoekt.

politiek een begin te maken. Indien men dit toelaat, zal men telkens weer komen te staan voor de pijnlijke situatie, dat de mensen niet ingelicht zijn.... onder andere omdat zij zelf geen ter zake dienende vragen hebben gesteld en dat aan het vormen van een eigen oordeel over de belangrijke kwestie zo weinig is gedaan, dat men half-aarzelend, half-onzeker de van bovenaf uitgestippelde lijn volgt, maar zonder het nodige vertrouwen te kunnen opbrengen.

e. Een meer stelselmatige opleiding van kader is dringend noodzakelijk. Zeker, er gebeurt daaraan een en ander, maar men hoeft maar even om zich heen te kijken om te zien, dat er nog altijd een groot tekort aan kader is. Laat ik één voorbeeld noemen: de Partij heeft heel weinig sprekers die geregeld inleidingen over buitenlandse politiek houden. Niemand maakt mij wijs, dat er onder de jongeren niet verscheidenen te vinden zijn, die op dat gebied hun bekwaamheden hebben, al hebben ze hun sporen in de practijk nog niet verdiend. Maar.... de afdelingen kennen hen niet. Hier ligt een taak voor het centrale secretariaat, dat een groep aspirant-sprekers onder de aandacht van de afdelingen kan brengen en hen er op die manier als het ware in laten groeien.

f. Er mankeert iets aan onze gebruikelijke vergaderingen. Niet alleen dat zij vaak overstelpt zijn door huishoudelijke kwesties, maar er zijn hele groepen, zoals de vrouwen en de jongeren, die er nagenoeg niet door worden geboeid. Er zijn zeker wegen te vinden om de belangstelling te stimuleren. Laat ik er twee noemen: bijeenkomsten met afdelingen van een ander sociaal karakter (in Den Haag hebben een „arbeiders"- en een „intellectuelen"-afdeling al enkele malen zeer geslaagde gezamenlijke besprekingen gehad), en bijeenkomsten met vertegenwoordigers van andere partijen, waar men dus aan de kiezers kan laten zien welke verschillende visies de verschillende stromingen op een bepaald probleem hebben. Het is in Nederland weinig bekend, maar in het buitenland wel toegepast, — en het zou misschien een einde kunnen maken aan het traditionele overtuigen-van-reeds-overtuigden.

Het noemen van de jongeren brengt ons op het vierde grote probleem, dat van de jeugd. Een nauwkeurig onderzoek van de houding van het Nederlandse volk bij de verkiezingen zou nodig zijn om te laten zien in welke leeftijdsgroepen de verschillende politieke partijen de meeste aanhangers hebben. Ook zonder een dergelijk onderzoek lijkt echter de stelling niet gewaagd, dat de Partij van de Arbeid een vastere greep op de middelbare en oudere leeftijdsgroepen heeft dan op de jongere generatie. Een grootscheeps offensief op de generatie die na 1945 politiek mondig is geworden en die elk jaar met een nieuwe lichting wordt versterkt, is noodzakelijk. Dat het huidige werk onder de jongeren in de socialistische beweging en — belangrijker nog — onder de jongeren die enigszins in de buurt daarvan leven, voldoet aan de eisen van zulk een „grootscheeps offensief", laat zich moeilijk volhouden. Daarmede is geen verwijt aan bepaalde personen of organisaties gemaakt, maar het verschijnsel is te

onmiskenbaar om te worden genegeerd — tot onberekenbare schade van het Nederlandse socialisme.

Wat de socialistische beweging nodig heeft is een kernprogram — wel te onderscheiden van het veel uitvoeriger en gedetailleerder „plan", waaraan gewerkt wordt. Zo'n plan kan als het goed is zijn nut hebben, al heeft het een ander karakter dan het plan van de S.D.A.P.; dat laatste was vóór de oorlog een klaroenstoot, terwijl een plan in 1951 niet meer kan zijn dan een zorgvuldige en goed-afgewogen catalogisering van de verschillende verlangens, in socialistische kring bestaande, en van de richtpunten, waarnaar men ze moet ordenen. Zo'n plan kan nuttig en onder omstandigheden zelfs noodzakelijk zijn, maar het is heel iets anders dan hier met een kernprogram bedoeld wordt. Daaronder wordt hier verstaan de samenvatting van enkele grote denkbeelden, waarvan de socialistische beweging als de draagster wordt beschouwd en die meer tot de mensen spreken dan een tot in bijzonderheden gaande verhandeling over allerlei punten waarvan het belang vaak in het bijzonder op theoretisch gebied ligt.

Uit het voorgaande is ten dele al duidelijk, welke onderdelen tot een dergelijk kernprogram kunnen behoren. Ten aanzien van elk van de vier genoemde grote problemen zal de Partij van de Arbeid haar standpunt hebben te bepalen, eenvoudig op straffe van vreemd te staan in het Nederland waarin wij thans leven. In het kernprogram past in het bijzonder een korte uiteenzetting van wat de socialistische beweging zich voorstelt met de niet-genationaliseerde sectoren van het bedrijfsleven te doen. Het is nuttig er nog op zijn minst twee punten aan toe te voegen.

Het eerste is de gelijkheid van kansen. Er is daarover vrij wat geschreven naar aanleiding van het hoger onderwijs, maar het is uiteraard een vraagstuk van wijder strekking. Het is ook een vraagstuk, waaraan de socialistische beweging logisch toe is, wanneer het — zoals thans — gelukt is om de schrijnendste tegenstellingen tussen rijk en arm te verkleinen en door een stelsel van sociale zekerheid een vaste bodem te leggen in de onderste lagen van de sociale pyramide. Dan is de vraag aan de orde, hoe men in de veranderde maatschappij moet bevorderen, dat ieder de plaats krijgt die hem toekomt, en dat geen materiële belemmeringen jonge mensen afhouden van de plaats die hun op grond van hun geschiktheid toekomt. Die vraag valt in de huidige tijd samen met een andere gewichtige vraag van maatschappelijke organisatie, samenhangend met het daarstraks aangevoerde probleem van de productiviteit, namelijk hoe men het altijd beperkte kapitaal aan menselijke talenten maatschappelijk zo goed en nuttig mogelijk kan gebruiken. Er is veel over dit vraagstuk te zeggen; het behoeft geen betoog, dat een eigen visie er op noodzakelijk is in een kernprogram van de socialistische beweging; en het behoeft nauwelijks betoog, dat het juist op dit punt veel gemakkelijker is om werkelijk een *eigen*, socialistische visie te geven dan bij een onderwerp als de sociale zekerheid, die in meerdere of mindere mate gemeengoed van alle partijen is geworden.

Het laatste punt dat genoemd dient te worden, is een nationale gezond-

heidsdienst. Ondanks het belang dat deze in Engeland heeft, is er hier te lande heel weinig over van gedachten gewisseld. Er hebben, zeker aan de eerste fase van de Engelse *National Health Service*, ernstige fouten gekleefd; een nauwkeurig onderzoek en bijvoorbeeld een vergelijking met de in Nieuw-Zeeland gevolgde methoden zouden waarschijnlijk laten zien welke fouten vermeden dienen te worden. Gelukkig bestaat er in Nederland, onder andere door de verplichte verzekering, ook een betere medische verzorging dan er in Engeland vóór de *National Health Service* bestond. Maar is dat een reden om het denkbeeld als zodanig af te wijzen? De mogelijkheid bestaat, dat een critische bespreking van het Engelse voorbeeld zou leiden tot afwijzing van het denkbeeld voor ons land, maar we zijn aan die critische bespreking hier te lande nog niet toe gekomen, ondanks de honderden artsen die lid zijn van de Partij van de Arbeid.

Er ligt voor de Nederlandse socialisten nog een groot terrein van onderzoek en critische schifting braak. Voor de socialistische beweging als geheel is een kort, duidelijk omschreven kernprogram nodig, dat tot de verbeelding spreekt.

G. TH. KEMPE

BONGERS

VERSPREIDE GESCHRIFTEN

De uitnodiging der redactie om *Bongers* „Verspreide Geschriften" te bespreken, bracht mij aanvankelijk niet weinig in verlegenheid. Immers, terwijl zijn criminologisch oeuvre mij natuurlijk bekend was en ik ook had kunnen kennis nemen van verscheidene zijner meer sociologisch gerichte studies, was Bonger als politicus en socialistisch essayist (aan welke werkzaamheden in Deel II van de V.G. niet minder dan 183 pagina's zijn gewijd) voor mij terra incognita. Als leek in het politieke — en zeker in het socialistische politieke — bedrijf moest ik mij met zorg afvragen of ik bevoegd was ook over deze, voor *Bonger* zelf tijdens zijn leven zo bij uitstek belangrijke, materie te schrijven.

Grote dankbaarheid ben ik de redactie dan ook verschuldigd, dat zij, als gevolg van haar verzoek, mij er toe noopte een vluchtig doorbladeren van deze laatste afdeling der V.G. te doen plaats maken voor aandachtig, diep geboeid lezen. Verschillende aspecten van den mens *Bonger* en zijn werk zijn daardoor nl. voor mij in een geheel nieuw licht komen te staan. Ook de beide voortreffelijke inleidingen van de hand van *drs H. Bonger* en *prof mr J. Valkhoff*, hebben er toe bijgedragen mijn kijk op *Bonger* te verdiepen en te verbreden.

Wie de figuur *Bonger* alleen beziet met de ogen van een meer of minder critisch gestemde criminoloog, begaat de vergissing van de liefhebbende echtgenoot, die bij helder daglicht een avondjapon uitzocht voor zijn vrouw: hij zag de jurk, hij zag de kleur, maar hij zag niet dat waar het nu juist om te doen was, nl. de combinatie van vrouw, jurk en kleur bij kunstlicht. — Pas door het bestuderen van een bloemlezing uit *Bongers gehele* oeuvre, zoals de V.G. deze bieden, kan men zich een behoorlijke voorstelling maken van de schrijver in zijn arbeid. Kennisnemen van althans het belangrijkste op het gebied van zijn politieke publicaties is daartoe onontbeerlijk.

Zeer in het bijzonder is dit zo, omdat eerst dan een verklaring kan worden geopperd voor het merkwaardige feit — dat reeds vele criminologen was opgevallen — dat er in *Bongers* werk, voor zover gaande over de problemen rondom misdaad en misdadiger, eigenlijk zo weinig *groei* viel aan te tonen. Volkomen terecht zegt *Valkhoff*, dat *Bonger* aan ons criminologisch weten heel veel heeft toegevoegd (V.G. I, pag. XLIII), maar vrijwel ter zelfder plaatse constateert hij eveneens, dat *Bonger* nimmer is

afgeweken van het wetenschappelijke credo, vervat in zijn beroemde dissertatie van 1905. Is *Bonger* zelf dan in de 35 jaar, die daarna zijn leven nog geteld heeft, niet gegroeid? Zijn politieke geschriften zijn daar om ons ten duidelijkste het tegenbewijs te leveren. Het komt mij voor, dat wij de verklaring van deze schijnbare tegenstrijdigheid hierin moeten zoeken, dat *Bonger* uit het socialisme tot de criminologie en de sociologie kwam (reeds tijdens zijn studententijd, in 1898, werd hij lid van de partij) en niet uit de rechtstreekse practische ervaring met crimineel geworden mensen. Ook dit laatste zal op zich zelf zeker geen toeval geweest zijn; een dergelijke belangstelling toch ontspringt als regel aan een geboeid worden, niet alleen door de sociologische, maar vooral ook door de psychologische aspecten van het mensenleven. *Bongers* belangstelling nu voor de psychologie van de individuele mens (niet voor de sociale psychologie!) was nimmer bijzonder groot. Voor zover aanwezig, bewoog hij zich in het kader van de denkbeelden der Groningse School, en ook hier was van groei weinig sprake. Voor de psycho-analyse had hij, gelijk algemeen bekend was, slechts schouderophalende spot over. *Bongers* criminologie, hoe uiterst zorgvuldig ook doorwerkt en met hartstochtelijke overtuiging voorgedragen, hield altijd ergens iets van een naar een bepaald schema geformeerd, gesloten theoretisch geheel. Zo was de dissertatie — overigens een waar meesterwerk in dit genre! — zo was ook het latere werk, zelfs daar waar brandende verontwaardiging over zwaar onrecht hem briesend naar de pen deed grijpen, zoals in „Ras en misdaad" van 1939.

Hoe geheel anders is het beeld van *Bonger*, de practische politicus! Hier beschikt hij over de onmiddellijke, dagelijkse ervaring, verzameld in jarenlange omgang met de meest vooraanstaande, zowel als met meer eenvoudige leden van de S.D.A.P. Al zijn sociaal-psychologische kennis, die, alhoewel de terminologie, waarin hij deze kleedde, in veel opzichten niet meer de onze is, tal van belangwekkende observaties onthult, die ook nu nog het lezen overwaard zijn, heeft *Bonger* opgedaan in de talloze grotere en kleinere bijeenkomsten, voornamelijk van geestverwanten, in binnen- en buitenland, waar hij stemmingen en emoties peilde als weinigen. Om slechts één voorbeeld te noemen: uit alles, wat *Bonger* schrijft over het probleem van de selectie in de democratie, proeft men dat hier een kenner van de werkelijkheid aan het woord is, die alle moeilijkheden, aan dit vraagstuk verbonden, zelf aan den lijve heeft meegemaakt en diep overdacht. Hier is alles groei, leven en beweging, zelfs daar waar *Bonger* een enkele maal, meegesleept door zijn emotionaliteit, bepaalde dingen fout zag.

Deze inleidende opmerkingen samenvattend, zou ik willen vaststellen, dat wij *Bonger* in de allereerste plaats moeten zien als de belangrijke, in grote stijl werkende, *politieke* publicist; als de man, die door zijn onomkoopbare eerlijkheid en zuiverende strengheid terecht tot het geweten van zijn partij kon worden. Met dankbaarheid voor het vele, dat hij ons naliet, mogen wij daarnaast vaststellen, dat *Bonger* ook — maar niet in de eerste plaats — een criminoloog en socioloog van allure was.

Het zij mij toegestaan om thans verder bij mijn leest te blijven en enige beschouwingen te wijden aan de materie, waarmede *Bonger* de criminologie heeft verrijkt. Tot het leveren van commentaar op zijn betekenis als politicus en politiek publicist acht ik mij niet bevoegd.

Zonder tekort te doen aan het verdienstelijk werk van *Boekman* e.a., mogen wij m.i. *Bonger* beschouwen als de eerste, en voorlopig nog enige, vertegenwoordiger ener socialistische criminologie ten onzent. Dit zou op zich zelf al nieuw en belangrijk genoeg geweest zijn, maar eerst wanneer wij nader kennis nemen van de verschillende bijzondere onderwerpen, die zijn aandacht hebben gehad, treedt dit in volle duidelijkheid naar voren.

In de eerste plaats dient dan gewezen te worden op het baanbrekende werk, reeds in de aanvang van zijn wetenschappelijke carrière verricht, met betrekking tot het *religieprobleem* in verband met de misdadigheid. Men moet, gelijk schrijver dezes, zelf in de gelegenheid geweest zijn kennis te nemen van de literatuur op dit stuk geproduceerd, vóór *Bonger* zich in de strijd wierp, om te kunnen beoordelen hoe ontzaglijk belangrijk het hier door hem verrichte werk is geweest. wanneer wij voor een ogenblik de vaak verdedigde opvatting, dat statistische cijfers „spreken" kunnen, als juist aanvaarden, dan moeten wij tot de conclusie komen, dat zij, vóór *Bonger* hen met harde hand tot de orde riep, in welhaast geen andere materie zulke schaamteloze leugens hebben verteld als in het probleem, dat in *Bongers* jonge jaren nog algemeen werd aangeduid als „geloof en misdaad" (wij spreken tegenwoordig liever van: misdaad en kerkgenootschap). Terwijl in ons land de belangstelling voor deze stof nog betrekkelijk gering was, had in andere landen (België, Frankrijk en vooral Duitsland) de productie van grof-tendentieuze Schund een dergelijke omvang aangenomen, dat de leiding van de toen terecht wereldberoemde Duitse Kriminalstatistik *met het oog hierop* overwoog de publicatie der godsdienstgegevens te staken. De gehele discussie was dermate vergiftigd door ondeskundigheid, onbetrouwbaarheid en haat en nijd, de verwarring van de begrippen „moraliteit" en „criminaliteit" dermate ten top gevoerd, dat er inderdaad wel een *Bonger* voor nodig was om orde op zaken te stellen.

Het thans in de V.G. opgenomen bekende opstel „Geloof en Misdaad", dat in het Tijdschrift voor Strafrecht verscheen in 1910 en in 1913 als afzonderlijke brochure werd uitgegeven, plaatst met één zwaai dit moeilijke en delicate onderwerp op het niveau, waarop het behoort behandeld te worden. Met volkomen onpartijdigheid wordt een zorgvuldig verzameld en verwerkt statistisch materiaal gepubliceerd. Van enige tendens is geen sprake meer. De op dat ogenblik zeer gunstige criminaliteitspositie van de groep der niet-kerkelijk georiënteerden wordt vastgesteld, onmiddellijk gevolgd door de prognose, dat deze positie in de toekomst stellig minder gunstig zal worden. De betrekkelijk hoge ligging der verhoudingscijfers voor de Rooms-Katholieken wordt in nauw verband gebracht met hun toen nog bepaald minder gunstige sociale en economische toestand, terwijl *Bonger* bij het stellen van de vraag, waaraan deze laatste dan te wijten is,

reeds wijst in de richting der religieus-sociologische beschouwingen *(Weber, Troeltsch)*, die later nieuwe mogelijkheden zouden blijken te bieden. Het is duidelijk, dat een opstel van 1910 anno 1950 wel reden kan geven tot critiek op sommige punten. Zo heeft *Bonger* bijv. voor Nederland de criminaliteit der Katholieken eigenlijk geïdentificeerd met die van de Zuidelijke provinciën, een onvolledigheid, welke later werd aangevuld door *Feber*, die aantoonde, dat de criminaliteitscijfers der Rooms-Katholieken in het gebied boven de rivieren eveneens naar verhouding te hoog lagen. Sterk stond *Bonger* daarentegen met zijn in 1910 ongetwijfeld houdbare stelling, dat de kerklozen een bepaalde persoonlijkheidsselectie zouden vormen. In die tijd, toen zich nog niet of nauwelijks een traditie van onkerkelijkheid had kunnen vormen, gold dit voor de onkerkelijken stellig evenzeer als voor de generatie der Gereformeerden, die zelf de Doleantie had meegemaakt.

Heeft dit opstel dus nog grote betekenis, omdat het een periode inluidde van wetenschappelijk onderzoek met behulp van verschillende andere methoden (godsdienst-sociologische, moralistische, ja zelfs biologische), die nog steeds voortduurt, anders is dit met betrekking tot het opstel „Misdaad en Socialisme", de striemende afstraffing van een verdienstelijk jurist, die zich er toe had laten verleiden om in een prae-advies, bestemd voor een internationaal congres, een aantal bijzonder aanvechtbare opmerkingen te debiteren betreffende de z.i. criminogene werking van de klassenstrijd. De statistische basis, waarop deze denkbeelden werden ontwikkeld, was zo zwak, dat *Bonger* weinig moeite had deze onder zijn harde slagen uiteen te doen vallen. Alhoewel *Bonger*, evenals aan al zijn andere werk, ook aan deze weerlegging al zijn deskundige nauwkeurigheid heeft besteed, is het onderwerp van geen enkele actuele betekenis meer. Zelfs in onze, door communistenvrees beheerste tijd komt niemand meer op de gedachte om een direct oorzakelijk verband te zoeken tussen de communistische doctrines en de *gewone* criminaliteit. Het is echter best mogelijk, dat het *Bongers* krachtig optreden geweest is, dat een eind gemaakt heeft aan gespeculeer in de ruimte van auteurs, die het socialisme geen goed hart toedroegen!

Het statistisch onderzoek, mits goed en eerlijk beoefend, was *Bonger* dierbaar. De bezuiniging, die omstreeks 1910 leidde tot een aanzienlijke beperking van de omvang onzer Criminele Statistiek, bracht hem tot kreten van woede. Helaas was zijn stem die van een roepende in de woestijn. Ruim 10 jaar later maakte wijlen minister Heemskerk het nog heel wat erger! Zijn relaties met het C.B.S. waren nauwe. *De Roos*, in het begin van deze eeuw chef der afdeling Criminele Statistiek en zelf een verdienstelijk criminoloog, behoorde tot zijn vrienden en later werd hij in hoge adviserende functies in deze dienst een man van invloed. *Bonger* verdeelde de mensen in de groep van hen, die gevoel voor cijfers hadden, en de anderen, die dit misten. Deze laatsten moesten z.i. in zaken van statistiek dan ook zwijgen. Deden zij dit niet, dan konden zij van *Bongers*

toorn de volle laag krijgen, zoals o.a. *J. J. de Haan* ondervond in zijn polemiek met *De Roos*. De basis van zijn statistische werkwijze was voor en na het axioma van de zgn. curve van Quetelet-Gauss. Men mag zich afvragen, gelijk bijv. *Feber* deed, of *Bonger* dit uitgangspunt niet al te hardnekkig heeft vastgehouden. Voor *Bonger* echter heeft hieraan nooit twijfel bestaan. Criminaliteit was en bleef voor hem een alleen sociologisch benaderbaar massaal verschijnsel. Met de individuele misdadiger heeft hij als wetenschappelijk werker eigenlijk nooit weg geweten. Het is mij nimmer duidelijk geworden, waarom *Bonger*, die zeer wel inzag, dat de sociale wetenschappen een eigen plaats hadden en volstrekt niet met de natuurwetenschappen op één lijn mochten worden gesteld, in zijn methodiek steeds zo onwrikbaar is blijven vasthouden aan een beginsel, dat stamt uit de wiskundige sfeer en waarvan men zich mag afvragen of het inderdaad zo in alle opzichten als *Bonger* meende op de samenleving der mensen mag worden toegepast. Dit neemt niet weg, dat wij zeer verblijd mogen zijn met de herdruk van zijn prachtige opstel „Over Criminele Statistiek", oorspronkelijk gepubliceerd in het Tijdschrift voor Strafrecht, in deze verzameling.

Een apart woord verdient *Bonger*, de historicus. T.a.v. zijn politieke beschouwingen doen de V.G. hem op dit gebied volledig recht wedervaren. Zijn studies betreffende de schuldvraag m.b.t. de Eerste Wereldoorlog leest men nog steeds met geboeide aandacht. Veel minder duidelijk komt naar voren *Bongers* betekenis als criminologisch historicus (het referaatje betreffende de criminologie in het Tijdschrift voor Strafrecht kan op dit punt nauwelijks als representatief gelden). *Bongers* bibliotheek bevatte de merkwaardigste boekjes en verhandelingen uit vroeger tijden, die het hart van iedere criminologische vakbroeder met historische belangstelling deden popelen van afgunst. Zijn belezenheid op dit gebied was volstrekt ongeëvenaard. Wanneer *Bonger*, zoals hij dat in zijn „Inleiding tot de Criminologie" ergens doet, vermeldt, dat hij over de geschiedenis van een bepaald onderdeel weinig heeft kunnen vinden „en dat er bij nader onderzoek wel niet veel meer gevonden zal worden", is dit zeker geen grootspraak van iemand, die zich eelf overschat. Wat *Bonger* op historisch gebied van zijn vak niet wist, was inderdaad het weten niet waard! In de reeds genoemde Inleiding heeft hij al zijn historische troeven uitgespeeld, ofschoon ik het niet eens ben met *Valkhoff*, die meent, dat de Inleiding eigenlijk uitsluitend een beschrijving bevat der historische vorming van de moderne criminologie.

Een gedeelte van het sociologisch oeuvre van *Bonger* sluit zich zo nauw aan bij zijn criminologie, dat ik niet wil nalaten ook hieraan even aandacht te besteden. Het probleem van de zelfmoord was er een, dat jarenlang *Bongers* grote belangstelling heeft genoten. Ook hier beperkt zijn visie zich tot de maatschappelijke oorzaken er van, die voor wijziging vatbaar waren. Het spreekt echt vanzelf, dat juist hier, waar problemen van psychopathologie een rol van zo grote betekenis spelen, zijn studie een voor ons

niet meer geheel aanvaardbare lacune vertoont.

Dat *Bonger*, met zijn krachtig optimisme t.a.v. de toekomstige ontwikkeling van de samenleving in socialistische zin, overtuigd was, dat sociaalpathologische verschijnselen als de prostitutie konden en zouden verdwijnen, is zonder meer begrijpelijk.

Problemen van moraal (normatief) en moraliteit (het feitelijk gedrag van hen, die zich naar bepaalde voorschriften van de moraal trachten te gedragen) hadden — hoe kan het anders bij een criminoloog — *Bongers* voortdurende grote belangstelling. Aan de evolutie der moraliteit, zoals hij deze zag voortschrijden, wijdde hij in 1922 zijn inaugurele rede. Ook dit betoog gaat weer rechtstreeks terug op de basis, gelegd in het proefschrift. Zonder een naïef optimisme aan te hangen à la *Rousseau*, verdedigde *Bonger* de opvatting, dat de moraliteit geschapen wordt door de samenwerking der milieufactoren, waaraan de mens is blootgesteld. Ook hier kon hij dus reden vinden voor een optimistische visie, gelijk deze trouwens uit zijn gehele oeuvre spreekt. De gedachte, dat veranderbare omstandigheden van het maatschappelijk milieu aan de wortel lagen van alle kwaad, is voor *Bonger* steeds *dé* machtige stimulans geweest om te werken en te strijden, zolang het dag was. Toen op 14 Mei 1940 de nacht over Nederland daalde, beschouwde hij zijn arbeid als geëindigd.

Bij de veelzijdigheid van aspecten, die de figuur *Bonger* vertoont, en die alle, de een wat meer, de ander minder, in de V.G. op hun beurt naar voren treden, mis ik er een, dat m.i., ondanks de daaraan verbonden moeilijkheden, toch niet had mogen ontbreken, nl. *Bonger*, de Ziener. Hoewel ik gaarne toegeef, dat dit aspect in de afdeling: *Bonger*, de Politicus, ook wel merkbaar is, denk ik in dit verband toch nog meer aan een bepaald artikel, dat naar mijn oordeel tot de allerbelangrijkste behoort, die in die periode zijn geschreven. Ik bedoel hier de critische bijdrage „Het „nieuwe" strafrecht", in jaargang 54 van het Rechtsgeleerd Magazijn, 1935, pag. 236-266. De moeilijkheden, waar de samenstellers der V.G. voor stonden bij het beoordelen van de vraag, of zij dit stuk al dan niet zouden opnemen, onderschat ik allerminst. Het artikel toch bevat scherpe en zeer persoonlijk gekleurde aanvallen op een drietal Nederlandse juristen, een van welke in de oorlog als slachtoffer van de Duitsers is omgekomen. Toch geloof ik, dat in een overzicht van *Bongers* werk het noemen van dit artikel op zijn plaats zou zijn geweest. In de inleiding van *Valkhoff* vond ik het echter niet.

Ongeacht — of misschien juist door? — de uitermate felle toon van deze polemiek, komt men al lezende diep onder de indruk van de bijkans visionnaire scherpte, waarmede *Bonger* in 1935 voorzag, welke rampen over onze oostergrenzen zouden naderen. In een tijd, waarin vele vooraanstaande figuren in Nederland en elders, die zich later, toen de dreigende rampen werkelijkheid waren geworden, vrijwel zonder uitzondering goede vaderlanders hebben getoond, een zekere neiging hadden om zich te laten bekoren door slagwoorden als „Autoritäres Strafrecht", en „Die Schlag-

Prof. Bonger

kraft der Gerichte", was *Bonger* een van de eersten, zo niet de eerste, die hartstochtelijk bewogen hiertegen heeft gewaarschuwd. Des te belangrijker was dit, omdat op dat ogenblik de genoeglijke, doch in wezen zo gevaarlijke, stemming van: zoiets gebeurt bij ons immers toch niet, nog allerwegen hoogtij vierde. Misschien is *Bongers* waarschuwing een schreeuw geweest, die in de ruimte verloren ging. Niet ten onrechte immers tekent *Van Veen* in zijn dissertatie „Generale Praeventie" aan, dat de enige reactie van juridisch Nederland bestond in een zekere pijnlijke verbazing over iemand, die zo geweldig te keer ging. Zelfs de rechtstreeks aangevallenen toonden zich meer verwonderd dan gekrenkt. Juist daarom echter lijkt het mij een daad van billijkheid hier openlijk uit te spreken, dat *Bonger* in dit gepassionneerde artikel toonde, dat hij zijn tijd jarenlang vooruit was en dat hij begiftigd was met die kwaliteiten, die reeds vóór hem een Cassandra tot een der meest tragisch denkbare figuren hebben gemaakt. Ik houd mij er van overtuigd, dat de beide overlevenden van de drie aangevallenen op het ogenblik zeker bereid zouden zijn dit te erkennen.

Nauwelijks acht ik mij bevoegd om dit opstel af te sluiten met enige woorden betreffende *de mens Bonger*. Zijn menselijke kwaliteiten zijn in de beide inleidingen op de V.G. al dermate duidelijk in het licht gesteld door twee schrijvers, die hem veel nader hebben gestaan en hem veel beter

hebben gekend dan ik, dat ik eigenlijk het gevoel heb hier een werk te verrichten zonder daartoe te zijn gequalificeerd. Daar staat echter tegenover, dat practisch iedereen, die met *Bonger* in contact kwam, zo diep onder de indruk geraakte van deze waarlijk machtige persoonlijkheid, dat zelfs zij, die, gelijk schrijver dezes, hem niet meer dan enkele malen hebben ontmoet, ook thans nog, tien jaar na zijn verscheiden, overtuigd zijn, dat zijn dood een leegte heeft veroorzaakt, die nog steeds niet is gevuld. Vele malen worden deze woorden gebruikt als een gemeenplaats. In dit geval zijn zij letterlijk juist. Nog steeds kan men een gevoel van gemis niet onderdrukken, wanneer men deelneemt aan bijeenkomsten, gelijk bijv. die van de Nederlandse Criminologenclub, waar men vóór 1940 regelmatig *Bonger* kon ontmoeten.

Wat misschien het meest de aandacht trok, was naar mijn mening het volslagen gebrek aan kleinzieligheid en persoonlijke rancune bij deze man. Stellig zal hij vele tegenstanders en misschien ook wel persoonlijke vijanden gehad hebben, maar ik kan mij niet indenken, dat hij dit laatste ooit zelf heeft veroorzaakt. Levendig ook is mijn herinnering aan het enige onderhoud, dat ik met *Bonger* onder vier ogen voerde in zijn werkkamer, toen hij zich met groot enthousiasme uitliet over de persoonlijke kwaliteiten van een ambtgenoot, met wie hij meer dan eens fel de degens had gekruist en wiens levensbeschouwing allerminst de zijne was. Typisch voor *Bonger* was, dat hij in deze wetenschappelijke tegenstander, die hem als mens na stond, in de eerste plaats diens eerlijkheid zozeer wist te waarderen. In datzelfde gesprek gaf *Bonger* ook uiting aan zijn overtuiging, dat politiek alleen bedreven kan worden door eerlijke mensen, aangezien het voor de oneerlijken volgens hem onmogelijk was de volgelingen blijvend zand in de ogen te strooien. Ook wanneer wij aannemen, dat *Bonger* hier misschien de zaken door een te idealistische bril zag, pleit de uitspraak zelf toch ongetwijfeld voor zijn grote persoonlijke formaat, want inderdaad: de politiek, zoals *Bonger* deze opvatte, kon alleen door eerlijke mensen, zoals hij er zelf een was, worden gevoerd.

Bongers grote politieke visie leidde nooit tot enghartige Prinzipienreiterei, zoals dit bij personen van minder portuur herhaaldelijk het geval is. Zelden was *Bonger* bozer dan wanneer hij de indruk kreeg, dat men van hem verwachtte het à tort et à travers doortrekken van de lijn in bepaalde politieke kwesties, alleen „omdat hij immers socialist was". Nog staat mij bij zijn verontwaardigde reactie, toen hij in een gezelschap de staf brak over een bepaalde ordeningsmaatregel, door de regering genomen, waar hij het geheel mee oneens was, en een der aanwezigen hierop met verbazing opmerkte: „Maar, Bonger, jij bent toch socialist; dan moet je toch voor ordening zijn?". Nimmer verloor hij, met zijn grote redelijkheid, uit het oog, dat alle hervormingen rekening behoorden te houden met de feitelijk bestaande situaties.

Merkwaardig heb ik steeds gevonden *Bongers* hoogst critisch, ja bijna argwanend staan, tegenover de jeugd, met name in zaken van politiek.

In het prachtige en nog steeds zo leesbare „Problemen der Democratie" komen herhaaldelijk uitingen voor met betrekking tot de jeugd, die van een dergelijke zuurheid zijn, dat men ze eerder zou verwachten uit de mond van een gedesillusionneerde grijsaard dan uit die van een man in de volle kracht van zijn leven, die allerminst gedesillusionneerd mocht heten. Waarschijnlijk zullen zij, die *Bonger* in zijn politieke werkzaamheid beter hebben kunnen gadeslaan, dit ook beter kunnen begrijpen. Het wil mij voorkomen, dat inderdaad vóór de oorlog de verhouding van bijv. de A.J.C. tot het partijgeheel wel aanleiding gegeven kan hebben tot moeilijkheden en wrijvingen. In het wetenschappelijk criminologisch werk was van een dergelijke vooringenomenheid geen sprake. Iedere jongere, die vakbelangstelling toonde en waar *Bonger* iets in zag, kon bij hem terecht en werd geholpen voorzover dat in zijn vermogen stond. Als er iemand op de bres stond voor het juist in wetenschappelijke kringen zo noodzakelijke beginsel, dat jongeren en ouderen moeten samenwerken, natuurlijk onder inachtneming van de bestaande verschillen in niveau en ervaring, was het *Bonger*.

Ongemerkt is mijn bespreking der V.G. uitgegroeid tot een soort van *Bonger*-herdenking. In tweeërlei opzicht geeft mij dit een schuldig gevoel. In de eerste plaats, omdat ik mij bewust ben, dat in het bovenstaande aan de figuur *Bonger*, zoals hij in het vooroorlogse leven stond, zijn taak vervulde en zijn leven leefde, op geen stukken na recht is gedaan. In de tweede plaats — en dit weegt mij nog zwaarder — omdat ik mij niet kan onttrekken aan de gedachte, dat *Bonger* zelf, kon hij hiervan kennis dragen, gegromd zou hebben: „Gaan jullie toch gewoon aan je werk; er is immers nog zoveel te doen". Daarom meen ik niet beter te kunnen besluiten dan met de aanhaling van een citaat uit de Inleiding (tekst van 1932, pag. 213), waarin zowel *Bongers* persoonlijke als zijn wetenschappelijk criminologische Credo is neergelegd:

„Tegenover de leer van „den geboren misdadiger" is die van het „milieu" de tot opgewektheid en daadkrachtigheid stemmende. De handen behoeven niet in de schoot gelegd te worden, doch er moet met nimmer verflauwende energie gewerkt worden; er kan op resultaat gerekend worden."

CHR. A. DE RUYTER-DE ZEEUW

SOCIALISME EN MAATSCHAPPELIJK WERK

Er zijn langzamerhand vele definities uitgevonden van het begrip maatschappelijk werk, en ze worden steeds langer. We kunnen meen ik volstaan met eenvoudig te zeggen: maatschappelijk werk is het voorkomen en bestrijden van individuele maatschappelijke nood, en wel systematisch.

Aan de ene kant wordt het dus begrensd door de sociale wetgeving, die de hele bevolking een minimum bestaanszekerheid poogt te geven, en materiële nood te voorkomen. Aan de andere kant door incidentele persoonlijke hulpverlening, die *niet* systematisch gebeurt.

De maatschappelijke nood kan haar oorzaak hebben in materiële moeilijkheden of in niet-materiële moeilijkheden, en dikwijls zullen beide aanwezig zijn. Door de uitbreiding van de sociale wetgeving, waardoor de ergste materiële nood in vele gevallen opgeheven is, komt het accent steeds meer te liggen op het niet-materiële.

In het algemeen hebben socialisten geen grote belangstelling voor maatschappelijk werk, hetgeen wel voornamelijk is toe te schrijven aan de wijze waarop onder het kapitalistisch stelsel vooral in de beginperiode de „liefdadigheid" bedreven werd. Deze bezigheden, helaas ten onrechte ook dikwijls aangeduid met de benaming „maatschappelijk werk" waren meestal geheel gericht op het verlenen van individuele materiële hulp, en dan nog liefst in de vorm van levensmiddelen of afgedragen kleren. Vanzelfsprekend was dit vernederend gedoe in lijnrechte strijd met het ontwakend rechtsgevoel van de socialistische arbeiders. De afkeer van dit sociale werk in „regentenstijl" was zo diep geworteld, dat men in het algemeen niet zag, dat er toch al vrij spoedig ook andere tendenzen waren te bespeuren. Bij de besten onder de burgerij ontwaakte een sociaal verantwoordelijkheidsgevoel, waardoor zij niet meer rustig konden genieten van materiële welvaart, van cultuur en beschaving, wetende hoe de grote massa in alle opzichten verkommerde. Mannen en vrouwen met een groot en moedig karakter gaven soms hun hele leven aan het lenigen van bepaalde noden. Zo werden de grondslagen gelegd voor kinderbescherming, reclassering, zorg voor debielen, blinden en andere gebrekkigen, en nog zoveel meer.

Ook daar waar socialisten in aanraking kwamen met deze ethische stroming, stonden zij er onverschillig, zo niet afwijzend tegenover. Begrijpelijk. Want zij hadden immers leren inzien, dat het kapitalistisch stelsel dé grote, ja misschien wel de enige oorzaak was van alle noden en ellende. En wat baatte het zich als enkelingen te wijden aan „lapwerk", en zo het

verontruste geweten te sussen, wanneer men de ware oorzaken onverminderd liet voortbestaan? Was het geen huichelarij gevallen meisjes en misdadigers te willen opheffen, wanneer de kinderen van het proletariaat door de materiële ellende steeds weer opnieuw het leger van prostituee's en misdadigers versterkten? Om zuigelingensterfte en tbc. te bestrijden, wanneer de woning- en voedingstoestanden zo erbarmelijk waren, dat de achterbuurten broeinesten van ziekten bleven? Nee, meende men het oprecht met het sociale verantwoordelijkheidsgevoel, dan moest men de consequenties trekken, en mee strijden in de rijen van het proletariaat tegen het verderfelijk stelsel. Ook als men er af en toe een vage voorstelling van had, dat opheffing van de materiële nood niet automatisch opheffing van álle noden en problemen betekende, dan was dat toch een kwestie van later zorg. Er kwam nog een gevoelsmoeilijkheid bij: Ook dit soort maatschappelijk werk had iets neerbuigends, schiep een zeer grote afstand tussen de hoogstaande lieden, die een behulpzame hand uitstrekten, en de arme stakkers, die geholpen moesten worden. Socialisten zetten nu eenmaal direct alle stekels op zodra zij iets neerbuigends menen te bespeuren.

Er is sindsdien veel veranderd. Hoe slecht de materiële toestand ook nog is, niemand kan meer volhouden, dat deze de enige oorzaak is van alle kwalen. Weliswaar is de strijd voor lotsverbetering nog steeds het allerbelangrijkste. We zitten immers nog midden in zorgen en onrecht; we hebben nu wat invloed in staat en maatschappij, en we hebben zelfs, wanneer de P.B.O. goed wordt uitgevoerd vrij belangrijke medezeggenschap in het bedrijfsleven. Het is en blijft de primaire taak van onze generatie deze mogelijkheden te gebruiken en alle krachten er op te concentreren het kapitalistisch stelsel om te bouwen in een socialistisch.

Deze strijd kan echter alleen met succes gestreden worden, indien ons volk méégroeit. Anders leiden ook de beste politieke en economische maatregelen tot teleurstellingen, en wat erger is, zullen belangrijke delen van ons volk een reactionnair blok aan het been blijven, of willoos slachtoffer worden van de „techniek" van een nieuwe Goebbels, die vermoedelijk zijn opleiding wel in Moscou zal krijgen. Het kapitalisme heeft lichamelijk en geestelijk diepe sporen in ons volk getrokken, niet alleen bij de arbeiders maar bij alle groepen. De massa is achter gebleven, is onberoerd door het socialistisch ideaal, ook al stemmen ze rood, en is al even onberoerd door enig kerkelijk geloof, ook al zijn ze volgens de volkstelling R.K. of N.H. — Er is een ontstellende nood onder de arbeidersjongens en -meisjes, die op 14 of 15-jarige leeftijd moeten doen alsof ze volwassen zijn en de ervaring en het cynisme van 30-jarigen hebben, zodat de ontwikkeling van hun gevoelsleven ontijdig en ruw wordt afgebroken. Niet minder is de nood onder de scholieren van middelbare scholen, die parate-kennisstenen in plaats van geestelijk brood krijgen. Gevolgen: verruwing, oppervlakkige huwelijken, echtscheidingen, voogdijraad, kinderellende. — Er is nood bij de vele zieken, zwakken en invaliden, die lichamelijk niet

mee kunnen, en weliswaar een of andere uitkering krijgen, maar grote kans lopen neurotici te worden, omdat ze zich met uitkering en al verschoppelingen en nietsnutten voelen: bij de groep geestelijk onvolwaardigen, die angstwekkend groeiend is, en zonder goede zorg voorbestemd zijn als „asocialen" een ramp voor zich zelf en de maatschappij te worden. En dan de kinderbescherming! Te gemakkelijk nemen we maar aan, dat al die gestichten en tehuizen, die er van buiten meestal zo vriendelijk uitzien, deze zaak wel opknappen. De werkelijkheid is dikwijls treurig, en ondanks alle toewijding en inspanning, missen vele, vele kinderen de liefde en de blijheid, zonder welke een klein mensenkind scheef groeit. Ook deze kinderen vormen straks weer een niet onbelangrijk deel van ons volk. En de onvermoeibare pioniers van de moderne kinderbescherming tobben maar voort met onvoldoende hulp en steun.

Het is een willekeurige greep. Ik zou zo vele bladzijden kunnen doorgaan. Dit soort problemen kan niet opgelost worden door sociale wetgeving. Een vooruitstrevende sociale politiek zal haar complement moeten vinden in het breed opgezette maatschappelijke werk. Willen wij ons werk afmaken, dan zullen we goed moeten beseffen, dat materiële lotsverbetering dikwijls alleen maar de voorwaarden schept tot oplossing van een probleem, maar slechts zelden op zich zelf iets oplost. Bijv. na de verovering van een behoorlijke oudedagvoorziening duiken de problemen op van de huisvesting, de tijdbesteding en andere moeilijkheden van de ouden van dagen. Na het veroveren van vacantie komt het probleem van vacantiebesteding en recreatie. Enz. enz.! Socialisten, die een einddoel voor ogen hebben, beseffen daarom, dat met het veroveren van sociale verbeteringen de noodzaak van maatschappelijk werk steeds dringender wordt.

Zelfs al was het maatschappelijk werk blijven steken in de regentenstijl of in de ethische periode, dan zouden we er contact mee moeten zoeken en de grondslagen veranderen. Gelukkig is dit niet het geval, al vinden we van beiden nog wel een en ander. In het moderne maatschappelijk werk vervaagt steeds meer de scheidingslijn tussen de helpers en de geholpenen. In de tegenwoordige veel-eisende, enerverende en gecompliceerde maatschappij is ieder op zijn beurt wel eens op hulp aangewezen, verkeert in een of andere „maatschappelijke nood". De methode verandert. In het nederig besef, dat wat hém vandaag treft, mij morgen in een of andere vorm overkomen kan, stelt men zich de eenvoudige vraag: hoe zou ik het liefst geholpen worden? En men ontdekt, dat een mens meestal niet waarachtig geholpen is, als men iets voor hem doet of oplost, maar wanneer hij leert zich zelf weer te helpen, eigen krachten en mogelijkheden te gebruiken. Er zijn geen echte „hulpbehoevenden" meer, behalve diepidioten, zwaar-invaliden, bepaalde ongeneeslijke krankzinnigen, en misschien nog enkelen.

Daarnaast ontwikkelt zich naast het curatieve steeds meer het preventieve maatschappelijk werk en jeugdzorg, opvoedings- en ontwikkelings-

werk worden steeds belangrijker. Hier komt men dus op een terrein, waarop de socialistische beweging zich ook reeds geruime tijd bewogen heeft. Het verblijdende is, dat de kloof, die eertijds tussen het socialistische ontwikkelingswerk (dat soms nogal schools-intellectualistisch was ingesteld) en het „burgerlijke" philanthropisch getinte werk op dit gebied steeds smaller is geworden. Enerzijds legt men thans ook bij ons meer en meer de nadruk op algemene vorming, en anderzijds, geheel in overeenstemming met de moderne opvatting van maatschappelijk werk, is het streven er niet meer op gericht nu eens iets te doen voor de misdeelde, of ontwortelde jeugd, maar op het zélf doen van deze jeugd, op het ontdekken van eigen krachten, of zelfrespect en zelfverantwoordelijkheid.

Er voltrekt zich dus een ommekeer in het maatschappelijk werk, die betrekkelijk nog pas aan het begin staat, maar waar hard voor gevochten wordt, niet in het minst bij allerlei confessionele instellingen en verenigingen. Een ommekeer, die dit werk meer aanvaardbaar doet zijn voor socialisten, ja zelfs hoort men bekende klanken. Heeft het socialisme ook niet steeds een beroep gedaan op zelfrespect, en is de hele socialistische beweging niet gegroeid door het wekken van sluimerende krachten en mogelijkheden in de arbeiders?

Zo zijn het socialisme en het maatschappelijk werk naar elkaar toegegroeid.

Wat betekent dit nu in de practijk? Lang niet iedereen voelt zich geroepen zich nu maar ergens hals over kop in het maatschappelijk werk te storten. Daarvoor is nodig een zekere aanleg, en ook scholing en ervaring. Maar het is nu weer niet zo, dat álles op dit gebied door vakmensen opgeknapt moet worden. Bij alle mogelijke takken van het maatschappelijk werk zal men steeds nodig hebben een grotere of kleinere kern volledig bezoldigde deskundigen, met daaromheen een aantal vrijwilligers. En ik geloof, dat er in de Partij van de Arbeid velen zijn, vooral vrouwen, die het politieke werk maar matig bevredigt, en die zouden opleven, wanneer ze iets concreets te doen kregen bij jeugdwerk, kinderbescherming of wat dan ook.

Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat de partij als zodanig geen maatschappelijk werk kan gaan doen! Maar daarom kan er wel belangstelling voor gewekt worden, en wat meer begrip. Vooral op organisatorisch gebied zouden we veel kunnen doen, en wordt er ook hier en daar door partijgenoten belangrijk werk verricht. Daar hebben wij immers in het algemeen wél ervaring en dat is juist zo broodnodig, omdat het moderne maatschappelijk werk organisatorisch nogal gebrekkig functionneert.

Vooral gemeentelijke en provinciale besturen kunnen een belangrijke taak hebben. Natuurlijk zullen de gemeentelijke besturen er voor moeten zorgen, dat waar de gemeente zélf sociaal werk moet verrichten (waar en wanneer dat wenselijk is, laten we thans in het midden), dit ook gebeurt in overeenstemming met de moderne opvattingen. Maar het belangrijkste

is wel, dat zij er toe medewerken, dat de talloze veelsoortige particuliere organisaties op dit gebied samenwerken, zoveel mogelijk de hele bevolking bestrijken, goede voorlichting krijgen en daar waar nodig hun werkwijze omschakelen van philanthropie naar modern maatschappelijk werk.

Om dit te bereiken kan men in de kleine plaatsen commissies voor maatschappelijk werk in het leven roepen, in de grote gemeenten Sociale Raden, en waar ze al zijn deze activeren, terwijl vooral de Provinciale Opbouworganen of Stichtingen voor Maatschappelijk Werk in deze een functie van grote betekenis hebben.

Komt men nu via deze weg in aanraking met de buitengewoon gecompliceerde organisatie van het maatschappelijk werk, dan zal men alleen wat kunnen bereiken, wanneer men van de realiteit uitgaat, dat in ons land het directe sociale werk nu eenmaal voor het grootste deel verricht wordt door het particulier initiatief, gefundeerd op een bepaalde levensbeschouwing. Oppervlakkig gezien heeft dat nadelen: men staart zich blind op eigen beperkte kring, samenwerking met andersdenkenden en vooral met de overheid gaat maar stroef, en het naast elkaar bestaan van drie, vier of meer organisaties, die hetzelfde doel nastreven, lijkt nogal oneconomisch.

Deze nadelen zullen we tot de kleinst mogelijke proporties moeten terugbrengen. Het zijn practische bijkomstigheden, waardoor nóch het particulier initiatief, nóch de noodzaak van een levensbeschouwelijk fundament in principe wordt aangetast. Verreweg de meeste takken van sociaal werk kunnen alleen op juiste wijze behartigd worden, wanneer men uitgaat van een geestelijke basis. Immers: men wil in ieder de geestelijke krachten wekken zijn moeilijkheden zelf te overwinnen. Ontbreekt een levensbeschouwing, of negeert men deze, dan loopt het werk uit op mislukking en teleurstelling. Dit geldt wel heel sterk bij het preventieve werk (jeugdwerk!), maar toch ook evenzeer bij curatieve, wanneer men de zaak grondig en goed aanpakt. En hier confronteert het maatschappelijk werk dan opeens kerkelijken en niet-kerkelijken met een probleem, waar men dikwijls liefst omheenzeilt. De kerkelijke werker ontdekt soms, dat de schijnbaar zo stevige basis dode sleur was en geen houvast biedt, en het is voor hem dan wel verleidelijk maar terug te vallen in de oude traditionele werkmethode. Gelukkig bieden velen weerstand aan deze verleiding! De strijd voor nieuwe methoden is dan vaak tevens een strijd om waarachtig doorleefd geloof.

In niet-kerkelijke kringen ontdekt men in de practijk van het moderne maatschappelijk werk het ontstellend geestelijk vacuum bij een groot deel van deze bevolkingsgroep. Wil men dit probleem dan niet onder ogen zien, dan gaat men maar een krachtig betoog houden tegen de „schotjes" en de verdeeldheid en voor een of andere vorm van sociaal werk op „algemene basis". Men vergeet dan maar dat dit in het geheel geen basis is, en men net zo goed kan zeggen, dat men zónder basis wil werken. En dan zegt men tegelijkertijd, dat men van het moderne maatschappelijke werk niets

begrijpt, of er niets van wil weten. Gaat men deze weg op, dan is de strijd voor sociaal werk tevens een strijd tegen het geestelijk nihilisme.

Betekent nu de consequentie hiervan, dat we ons volk in goed afgescheiden hokjes moeten indelen, en op elk denkbaar gebied van het maatschappelijk werk per se in elk dorp minstens drie, maar liever nog vijf of zes verschillend gekleurde organisaties moeten gaan maken? Dat de verdeeldheid en het wanbegrip tegenover andersdenkenden wordt aangewakkerd? Dat gevaar bestaat inderdaad. Maar laat men vooral niet denken, dat men dit gevaar kan keren door algemene en neutrale organisaties in het leven te roepen, of door de overheid zoveel mogelijk te laten opknappen. Het gevolg hiervan is juist een strijdvaardige afweerhouding bij de kerkelijken, die zich dan des te sterker gaan isoleren en organiseren, en de scheidingsmuren al maar hoger optrekken.

Gaat men daarentegen uit van de gedachte, dat het maatschappelijk werk primair verricht dient te worden door particuliere organisaties op basis van een welgefundeerde levensbeschouwing, dan kan van daaruit allerwege samenwerking gezocht en gevonden worden. Juist het sterke beleven van eigen overtuiging maakt toenadering en begrip mogelijk. Dan groeit het vertrouwen. En dan kan men te zamen nagaan: hoe en waar kunnen we samenwerken? Soms gaat het dan zeer vlot, en kan de samenwerking vér worden doorgevoerd. Meermalen rijzen er ook talloze moeilijkheden en bezwaren. Er is hier een belangrijke functie te vervullen voor provinciale en gemeentelijke bestuurders, Sociale Raden en Provinciale Opbouworganen.

Ik wil deze samenwerking niet te idyllisch voorstellen en weet uit ervaring alle moeilijkheden en teleurstellingen, die ons hierbij te wachten staan. Eer men overal inzicht heeft in de eisen van het moderne maatschappelijk werk, eer men diepgeworteld wantrouwen jegens elkaar en de overheid overwonnen heeft, eer men zich verantwoordelijk gevoelt voor het geheel, eer men bereid is openhartig de zaken te bespreken en niet alleen op min of meer demonstratieve hoogtijdagen of in hele hoge topcolleges vér van het dagelijks werk, maar in werkelijkheid practisch samen te werken, is er heel veel geduld, tact en begrip nodig.

Maar we mogen optimistisch zijn. De problemen zijn zo gecompliceerd en zo veelomvattend, stellen zulke hoge eisen aan deskundigheid, dat, wil men goed en verantwoord werk doen, men er zonder samenwerking niet komt. Het blijkt dan ook steeds weer, dat, wanneer de aanvankelijke remmingen opgeheven zijn, men van alle kanten contact en samenwerking op hoge prijs stelt, en men er gezamenlijk beslist beter in slaagt een bepaald deel van het werk goed te behartigen, dan toen ieder nog geïsoleerd werkte. Zodra men maar inziet, dat deze samenwerking waarachtig uitgaat van de zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid van de deelnemende organisaties en instellingen, verdwijnt het oorspronkelijke wantrouwen vrij gemakkelijk.

Dat heeft tweeërlei voordeel. In de eerste plaats opent het wijde

perspectieven voor het maatschappelijk werk in zijn geheel, en in de tweede plaats vinden we eindelijk weer eens een terrein, waarop de verschillende stromingen in ons volk elkaar ontmoeten in een gemeenschappelijk doel, en men vaak tot zijn verbazing ontdekt, dat men veel meer gemeen heeft, dan men dacht. Zo kan het belangrijk meewerken tot het opruimen van de waterdichte schotjes.

Is hiermede reeds afdoende de noodzaak van wat we noemen „particulier initiatief" aangetoond, ook nog om een andere reden is dit van grote waarde. Eertijds verstond men onder particulier initiatief, dat enkele welgestelde philanthropen op eigen kosten en op eigen initiatief misdeelde medemensen gingen helpen. Tegenwoordig verstaan we er onder, dat een vrij talrijke groep mensen zich verenigen om te zamen elkanders lasten te dragen (Groene Kruis, Verenigingen voor gezinszorg). Door het vrijwillige werk van velen en de kleine offers van vele niet-kapitaalkrachtige burgers wordt zó een of ander deel van het maatschappelijk werk verzorgd. Meestal is overheidssubsidie onontbeerlijk, maar de mensen zelf dragen de verantwoordelijkheid.

Het verhoogt bovendien het gevoel van eigenwaarde. Men is niet meer afhankelijk van een of andere in hoogheid gezeten philanthroop, maar evenmin van de overheid. Er is wel eens teveel neiging alle moeilijkheden des levens maar gemakshalve door de overheid te laten opknappen, en dat betekent het invoeren van een nieuw soort regenten-stijl. De ouderwetse regent is dan vervangen door de ambtenaar, het beruchte matje door het al even beruchte loketje. Vermoedelijk wordt de hulpbehoevende beter en zakelijker geholpen door de ambtenaar dan door de philanthroop. Maar hij blijft „hulpbehoevend", lijdend voorwerp, en de mens leert evenmin op eigen benen staan, leert evenmin wat solidariteit en gemeenschapszin is als een eeuw geleden.

Bovendien werkt dit particulier initiatief nog goedkoop ook. Want zó oneconomisch kan het niet zijn, zóveel subsidie kan het niet nodig hebben, of een gelijkwaardig ambtelijk apparaat zou nog duurder zijn. Maar dit is maar een bijkomstig voordeel.

Ik hoop duidelijk gemaakt te hebben, waarom de democratische socialisten mede het moderne maatschappelijk werk moeten dragen, en enkele problemen gesteld te hebben, die zich daarbij voordoen. Er zal in onze rijen een helder inzicht moeten komen in de omvang en de oorzaken van de noden, de mogelijkheden ter voorkoming en genezing. We zullen ons moeten beraden over de taak van de overheid, de waarde van het particulier initiatief en moeten komen tot een positieve waardering van de levensbeschouwelijke fundering in deze. Een waardering, die er gelukkig bij velen wel is, maar nog lang geen gemeen goed is.

De Partij van de Arbeid heeft reeds menig congres gewijd aan allerlei actuele vraagstukken. Zou het niet nuttig zijn, dat ook deze kwesties, die ik nu maar vluchtig heb kunnen aangeven, eens ter discussie werden gesteld?

E. J. TOBI

PRIJSAFSPRAKEN IN DE DETAILHANDEL

Hermann Levy: Retail Trade Associations, London 1942.
J. D. Kuipers: Resale Price Maintenance in Great Britain, Wageningen 1950.

Enige maanden geleden verzocht de redactie mij of ik een bespreking, dan wel desgewenst een artikel wilde wijden aan het hierboven eerstgenoemde boek, hetwelk haar ter recensie was toegezonden. Waar het vraagstuk van de prijzen reeds toen ook voor ons land zeer actueel was, deelde ik de redactie mede, dat ik aan deze materie gaarne een meer algemene beschouwing zou willen wijden; in verband met het vacantieseizoen verzocht ik echter om enig respijt, hetgeen mij welwillend werd toegestaan. Dit uitstel bleek nog een onvermoed voordeel op te leveren, want enige tijd daarna werd mij een exemplaar toegezonden van het tweede hierboven genoemde boek, hetwelk, gezien van het gezichtspunt van de producent uit, hetzelfde vraagstuk behandelt als het eerste, nl. prijsafspraken in de detailhandel, al zou de titel van het eerste boekwerk dit niet dadelijk doen vermoeden. Ik deelde toen de redactie mede, dat ik dit tweede werk eveneens in mijn beschouwingen wilde betrekken en ook hiermede werd accoord gegaan. Een en ander heeft tot gevolg gehad, dat mijn artikel wat langer is uitgebleven dan aanvankelijk in de bedoeling heeft gelegen, en ik mag dan ook de redactie zeker wel mijn erkentelijkheid betuigen voor het betoonde geduld. Ook deze vertraging heeft weer haar goede zijde gehad: intussen is ook hier te lande het vraagstuk van prijsafspraken in de detailhandel nóg meer op de voorgrond gekomen, getuige o.a. vragen door enkele Kamerleden aan de ministers van Economische Zaken en van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening gesteld en er is nu meteen gelegenheid deze aangelegenheid alzijdig te bezien.

Alvorens met mijn eigenlijke beschouwing te beginnen, zij het mij vergund een tweetal opmerkingen te maken. In de eerste plaats deze, dat dit artikel niet bedoelt een volledige recensie van de beide genoemde boeken te zijn, zeker het tweede zal ik niet op de voet volgen. Men moet het veeleer zo zien, dat deze werken als uitgangspunt van mijn beschouwingen dienen, al zal ik dan ook meermalen vooral naar het eerstgenoemde verwijzen. In de tweede plaats moet ik mij reeds dadelijk van een minder aangename plicht kwijten. Het is nl. nooit prettig een vriend — en de Engelsen mogen zeker op die titel aanspraak maken — harde waarheden te zeggen, maar het is in dit geval toch nodig. Het boek van Levy is nl. één doorlopend bewijs hoe achterlijk de Engelse economisten nog zijn op het

gebied van de distributie, hoezeer op dit terrein in het algemeen en van de middenstand in het bijzonder vrijwel elke documentatie ontbreekt [1]) en hoezeer men daar nog op dit stuk gevangen is in een zuiver liberale denkwijze, waaraan wij ons reeds in de jaren dertig goeddeels hebben ontworsteld. Het is noodzakelijk dit reeds dadelijk te vermelden, omdat de lezer zich van den beginne af duidelijk dient te realiseren, dat de denkbeelden uit het boek van Levy voor wat Nederlandse toestanden betreft voor een groot deel reeds lang achterhaald zijn.

Dat het boek van Kuipers zich bezighoudt met prijsafspraken in de detailhandel, of beter met prijshandhaving van merkartikelen, is zonder meer reeds uit de titel af te lezen. Dat het boek van Levy zulks ook doet is — hierboven werd er reeds op gewezen — niet zo dadelijk voor de hand liggend. Immers Levy's onderwerp is organisaties in de kleinhandel, maar reeds in het voorwoord en opnieuw direct in het eerste hoofdstuk wordt dit onderwerp teruggebracht tot die groot- en kleinhandelsverenigingen, die de vrije mededinging wensen in te perken of te regelen primair door prijshandhaving en voorts door een samenstel van andere regelingen als zwarte lijsten, boycot-clausules en dergelijke meer. Dit zijn nu precies de vraagstukken, waarover in de laatste maanden hier te lande in verband met de loon- en prijspolitiek der regering het een en ander te doen is geweest en nog is en daarom is dit onderwerp zo actueel. Maar mede daarom is de waarschuwing van hierboven ten aanzien van Levy's boek direct bij het begin op zijn plaats: dit boek is beslist géén juiste gids op dit terrein, het beweegt zich in een gedachtensfeer die niet de onze is, het documenteert niet — kán dat ook niet, zie boven! —, het is van een verbluffende eenzijdigheid en vertoont een ontstellend manco aan kennis voor wat elders op dit gebied is gepresteerd.

Waarop komt nu, kort samengevat, Levy's betoog neer? Hij begint met te constateren, dat hij zich wil bezighouden met die „trade-associations", die een quasi-monopolie op het oog hebben, die onverbloemd als doel stellen beperking van concurrentiemogelijkheden. Na enige historische voorbeelden te hebben genoemd wijst hij er op, dat dergelijke verenigingen hand over hand in aantal zijn toegenomen — Kuipers noemt in zijn boek een totaal van circa 2500 —, dan toont hij aan, dat er tal van gevallen zijn, waarin producent, grossier en detaillist te dezen opzichte samenwerken, en vestigt er de aandacht op, dat het ontstaan van het merkartikel het maken van prijsafspraken, de prijshandhaving, sterk heeft bevorderd. Hij poneert voorts, dat dergelijke overeenkomsten, als regel aangevuld met zgn. stoplijsten — verbod om aan prijsovertreders te leveren —, boycot-bepalingen

[1]) Dit was mij overigens niet onbekend, meermalen ben ik tijdens mijn na-oorlogse bezoeken aan Engeland als het ware met open mond aangehoord, ook door overheidsinstanties, wanneer ik een en ander mededeelde over de werkzaamheden en publicaties van het Economisch Instituut voor de Middenstand hier te lande. Iets dergelijks is in Groot-Brittannië volslagen onbekend.

enz. de prijzen onttrekken aan het vrije spel van vraag en aanbod en de tendens hebben om prijsverhogend te werken, terwijl de progressieve, efficiënte handelaar er door in zijn bewegingsvrijheid wordt beperkt. Heftig keert de auteur zich tegen pogingen om de toevloed van nieuwelingen tot het kleinhandelsapparaat afhankelijk te maken van het voldoen aan bepaalde eisen, hij betreurt het, dat de jongste oorlog er toe heeft geleid de positie der verenigingen te versterken — de overheid maakte er bij de uitvoering van haar distributiemaatregelen gaarne gebruik van — en hij ziet kennelijk met leedwezen de pogingen van verschillende „trade-associations" aan om te beletten, dat na de oorlog opnieuw een golf van ondeskundigen zich op de kleinhandel zal werpen. De „survival of the fittest" is de enige remedie tegen alle kwalen op kleinhandelsgebied, zo betoogt Levy, „hoewel gepaard gaande met enkele offers", en hij roept om wettelijke maatregelen om de efficiency niet te doen verloren gaan en het publiek tegen uitbuiting te beschermen.

Ziedaar de hoofdinhoud van Levy's boek, met weglating van tal van punten, die op zich zelf interessant genoeg zijn, doch waarvan vermelding en weerlegging deze bespreking veel te lang zouden maken. Er zijn echter in deze zaak enkele hoofdpunten, welke ook in verband met de toestanden hier te lande van groot belang zijn en die daarom een bredere bespreking behoeven. Een der kernpunten, zo niet hèt kernpunt in deze gehele aangelegenheid is de stelling, dat prijsafspraken in de detailhandel — al dan niet verticaal in de bedrijfskolom vertakt — de efficiency in de detailhandel schaden, de prijzen verhogen en dus de consument benadelen. Indien dat waar is, dan is hiermede het stelsel van prijsafspraken zonder meer veroordeeld. Nu is de mening, dat deze stelling juist is, in onze kringen sterk verbreid. De „British Labour Party" stelt zich kort en goed op het standpunt, dat het afsnijden van leveranties aan detaillisten, die verkopen onder vastgestelde prijzen, tegen de belangen der verbruikers is en zij stelt zich ten doel te verzekeren, dat de consument niet de dupe wordt van prijshandhavingsmaatregelen. En in verschillende vragen van Kamerleden uit onze partij — op welke vragen hierboven werd gedoeld —, in het debat in de Tweede Kamer over de prijspolitiek, in verschillende radiovoordrachten klinkt, soms heel sterk, de overtuiging door, dat de geponeerde stelling ook inderdaad juist is. En het is nu het gevaar van een boek als dat van Levy, dat het — zonder enig cijfermatig bewijs — deze stelling klakkeloos verdedigt.

Nu eerst een woord mijnerzijds om elk misverstand van te voren uit te sluiten. Ik begrijp volkomen en ik onderschrijf van harte, dat men zich in een situatie, zoals die hier te lande op het gebied van lonen en prijzen bestaat, met scherpte keert tegen alles, wat het leven duurder maakt. Ik billijk volkomen dat iemand, die van een minimum-loon moet rondkomen, beschermd moet worden tegen elke aanslag op diens portemonnaie, die maar enigszins vermeden kan worden. Over de juistheid van dit beginsel kan geen enkel misverstand bestaan.

Maar — dan dient men er zich wel rekenschap van te geven of de stellingen, waarvan men zich bij deze bestrijding bedient, juist zijn. Hoe zit het nu met de bovenaangehaalde stelling? Is zij waar of is zij niét waar?

Hoe gemakkelijk zou het nu zijn, indien objectief, nuchter onderzoek van de feiten over de gehele linie tot het resultaat zou komen, dat inderdaad dergelijke prijsafspraken in de detailhandel prijsverhogend werken en de efficiency van het distributie-apparaat verminderen. Dan lag het oordeel over dergelijke prijsafspraken voor de hand: la mort sans phrase! Maar zo eenvoudig ligt de zaak niet. Het is nu juist de verdienste van het werk van Kuipers, dat deze door een minutieus onderzoek in de Engelse levensmiddelenhandel overtuigend heeft aangetoond, dat daar te lande — volkomen in tegenspraak met de overigens door geen enkel cijfer geschraagde stelling van Levy — in deze belangrijke tak van bedrijf de marge voor de kleinhandel voor artikelen, waarvoor prijshandhavingsmaatregelen van kracht zijn, niet boven, doch *beneden* die van andere daarmede concurrerende producten ligt, met andere woorden hier is nòch van prijsverhogende werking, nòch van vermindering van de efficiency sprake. En voor de marge op artikelen onderworpen aan prijshandhavingsmaatregelen in het algemeen heeft hij het wetenschappelijk gesproken ten minste aannemelijk gemaakt, dat daarvoor precies hetzelfde geldt.

Daar komt nog een ander punt bij, door Kuipers hier en daar in zijn boek wel ter sprake gebracht, doch slechts summier en nergens volledig uitgewerkt; een ernstige leemte in dit overigens verdienstelijke werk. Te recht heeft ook Levy geconstateerd, dat prijsafspraken zijn gestimuleerd door de verschijning van het merkartikel. Wat is nu de basis van een artikel, dat onder merk bij het publiek is ingevoerd? Dat is met één woord gezegd: vertrouwen. De consument vertrouwt op goede en vooral uniforme kwaliteit [2]); hij kan dat ook doen, omdat de fabrikant met naam en reputatie daarvoor instaat. Zou nu, gelijk Levy en de Britse economisten over het algemeen willen, ook voor deze artikelen de ongebreidelde concurrentie, „healthy competition", heersen, dan zou op dit gebied juist niet een gezonde, doch een uiterst óngezonde toestand ontstaan. Het zou bij een dergelijke „cut-throat competition", een moordende concurrentie, niet kúnnen uitblijven, dat bij steeds lagere winkelverkoopprijzen steeds méér winkeliers een onvoldoende marge zouden hebben om hun noodzakelijke kosten goed te maken. Dus zal er van de zijde van deze steeds groter wordende groep detaillisten ook een steeds toenemende druk op de producent worden uitgeoefend ter vergroting van de marge. En dan kan de

[2]) Het is de fout van méér dan één sigarettenfabrikant geweest tegen deze grondregel van het merkartikel te hebben gezondigd. Men bracht een nieuw merk van behoorlijke kwaliteit en wanneer dat er eenmaal „in" zat, werd langzaamaan de kwaliteit verminderd. Dat duurde nooit lang, want zo ergens dan volgt hier de straf op de zonde: de verbruiker bemerkte de kwaliteitsverslechting zeer spoedig en wendde zich prompt van het merk af.

fabrikant maar één ding doen: de kostprijs verlagen òf door grondstoffen van mindere kwaliteit òf door besparingen op hygiëne, toezicht en verpakking. Maar dat betekent dan, dat de consument een kwalitatief slechter of minder verzorgd artikel zal ontvangen en uiteindelijk zal hij in dat steeds maar lager geprijsde, doch ook voortdurend kwalitatief slechtere product zijn vertrouwen verliezen. Een merkartikel zonder prijshandhaving bergt dan ook het grote gevaar in zich, dat de verbruiker er in plaats van beter, zoals de Engelse economisten denken, veel slechter van zal worden! Het is dit vertrouwenselement, hetwelk de producent van merkartikelen dwingt zijn artikel als het ware te blijven volgen, ook als het aan de handel verkocht is en er een vaste prijs voor te stellen.

Nu is het waar, dat deze noodzaak indruist tegen wat inderdaad een van de levensregels van de handelaar is: concurreren met de prijs. Voor zover deze concurrentie beperkt blijft tot het doorgeven van voordelen als gevolg van een meer efficiënte verkoopsorganisatie aan het publiek, is daar niets op aan te merken. Maar de practijk heeft geleerd, dat in de kleinhandel, waar men over het algemeen slecht calculeert, dergelijke prijsconcurrentie maar al te vaak ontaardt in prijzenoorlogen, waarbij niemand zijde spint — ook de consument niet, want op den duur leidt dit toch tot kwaliteitsverslechting. Nochtans stelt Kuipers in zijn boek voor om bij de inderdaad starre prijshandhavingsmaatregelen voor merkartikelen toch het doorgeven van een werkelijk efficiency-voordeel aan de verbruiker mogelijk te maken door een systeem in te voeren van periodieke kortingen op aankopen in een voorafgegane periode, een soort dividend dus in de geest zoals de verbruikscoöperatie dat doet. Een dergelijk systeem heeft voor- en nadelen, die echter in verband met de strekking van dit opstel hier verder onbesproken zullen blijven.

Wat is met het bovenstaande nu aangetoond? Dat de stelling, welke Levy in zijn boek klakkeloos poneert, voor de kleinhandel in levensmiddelen beslist onjuist is en voor de detailhandel in het algemeen waarschijnlijk onjuist. Maar dan volgt daaruit ook dat men zich bij de bestrijding van prijsafspraken in de detailhandel niét op deze stelling mag beroepen. Men zal dus van geval tot geval dienen na te gaan hoe de kaarten precies liggen. Bij prijshandhaving van merkartikelen bijv. zal men moeten toegeven, dat hier het systeem vrij star is — hoewel dus niét verduurderend —, men zal dienen na te gaan of daarin op de hierboven beschreven wijze wat meer soepelheid is aan te brengen, doch men zal daarbij moeten bedenken, dan het ontbreken van dergelijke afspraken juist bij merkartikelen kwaliteitsverslechting tot uiteindelijk gevolg zal hebben en dus niet in het belang van de verbruiker is. Bij andere artikelen zullen zich bij prijsafspraken in de detailhandel weer andere factoren voordoen, die dan dus ook weer op hun mérites zullen moeten worden getoetst; maar in elk geval is het dus zo, dat men niet klakkeloos mag uitgaan van de stelling, dat prijsafspraken in de kleinhandel per se prijsverhogend en een belemmering voor de efficiency zouden zijn. En het boek van Levy is daarom zo gevaarlijk,

omdat het met veel omhaal van woorden, doch zónder enige documentatie, deze stelling als juist uitdraagt.

Bovendien heeft dit vraagstuk van de prijsafspraken in de detailhandel nog een heel ander aspect, en dat is een der andere kernpunten in deze zaak, hetwelk in onze kring naar het mij wil voorkomen niet die aandacht en vooral niet dat begrip vindt, waarop het toch aanspraak mag maken. Waar bovendien ook op dit stuk het boek van Levy zeer reactionnair is, loont het de moeite, ook op dit facet van de zaak wat dieper in te gaan.

Bij de summiere weergave van de inhoud van Levy's boek is reeds aan de dag getreden, dat deze auteur nog altijd op het ultra-liberale standpunt staat van de oningeperkte economische vrijheid. Maatregelen als onze Vestigingswet Kleinbedrijf, die in Engeland volkomen onbekend zijn, zijn hem een gruwel; hij noemt ze zelfs „een zeer effectief middel om de concurrentie buiten te sluiten", daarmede blijk gevende deze maatregelen nooit bestudeerd te hebben, anders zou hij weten, dat, hoe uitstekende gevolgen deze wet ook heeft gehad, er juist over geklaagd wordt, dat de uitwerking van de wet op het stuk van vermindering van de overmatige concurrentie volstrekt onvoldoende is en het is juist daarom, dat onze partij opneming van het zgn. behoefte-element in deze wet voorstaat. Levy geeft toe, dat het proces waardoor onder de werking van de oningeperkte vrijheid onefficiënte of minder efficiënte bedrijven worden „uitgewied", „enigermate pijnlijk" is, maar van planmatige, weloverwogen sanering, die het aan de zgn. koude sanering verbonden leed juist voorkomt, wil hij in het geheel niet weten; zo iets is, zo schrijft hij, zelfs in de Verenigde Staten nog niet eens theoretisch gesteld. Hier is de geleerde schrijver wederom abuis, het vraagstuk is daar wel degelijk bezien en in de literatuur meermalen besproken [3]). En van de in de practijk uitermate bevredigend werkende saneringsmaatregelen in Denemarken [4]) en Zwitserland [5]) heeft deze schrijver kennelijk nog nooit gehoord. Al dergelijke maatregelen nu zijn genomen als afweer tegen de euvele gevolgen van de ongebreidelde concurrentie op middenstandsgebied, maar voor een goed begrip van deze euvelen moet men niet bij Levy in de leer gaan, die nog volkomen leeft in de oud-liberale gedachtensfeer.

Welnu, één van de afweermaatregelen van de middenstand is nu ook het treffen van prijsafspraken. Niet met de boze opzet om de consument nu eens flink te plukken — de concurrentie zorgt er heus wel voor, dat iets dergelijks onuitvoerbaar is — maar om zich zelf te beschermen tegen de funeste uitwerking van ongebreidelde concurrentie, prijzenoorlogen e.d. En nu heb ik de positieve indruk, dat in onze kringen wél begrip bestaat voor

[3]) Genoemd kunnen o.m. worden Christy Borth: Modern chemists and their Work, New York 1943 en dr W. P. Mortensen: Milk Distribution as a Public Utility, Chicago 1940.

[4]) Berichten nr 1 en 4 voor Detailhandel en Ambacht van het Instituut voor Middenstandsontwikkeling te 's-Gravenhage.

[5]) Idem nr 5.

toepassing van het behoefte-element en voor saneringsmaatregelen, doch niét voor prijsafspraken. Ten aanzien van deze laatste heerst kennelijk bij velen de vooropgezette mening, evenals bij Levy, dat dergelijke overeenkomsten uit den boze zijn en uitsluitend gericht tegen de verbruiker. Dit is niet anders dan de eeuwenoude en in onze kringen naar mijn indruk nog sterk levende opvatting, als zou de handelaar eigenlijk maar een uitbuiter zijn, gelijk het apocriefe boek Jezus Sirach zegt: „Een koopman kan zich bezwaarlijk wachten voor onrecht en een winkelier voor zonde" [6]) — de oude misvatting van de improductiviteit van de handel. Ik wil allerminst beweren, dat er in de middenstand geen verkeerde dingen gebeurd zijn en nog gebeuren; in elke stand, in elk beroep komen misstanden voor. En voor zover prijsafspraken in de detailhandel inderdaad tot doel zouden hebben om de verbruiker het vel over de oren te halen ben ik de eerste om een dergelijke houding ten scherpste te laken. Maar om voetstoots aan te nemen, dat prijsafspraken in de kleinhandel altijd dit doel hebben is even scherp af te keuren, met een dergelijke houding vervreemdt men gehele bevolkingsgroepen van zich. Wanneer de slagers als gevolg van volkomen van hun wil ónafhankelijke omstandigheden en zelfs bij zeer hoge vleesprijzen maandenlang met verlies moeten werken is het deze categorie allerminst kwalijk te nemen, dat zij zich via afspraken tot het handhaven van zéér laag gestelde minimum-prijzen tracht te vrijwaren tegen nóg grotere verliezen. De middenstander is óók lid van onze samenleving en hem komt als ieder ander werkend mens een redelijke beloning voor zijn arbeid toe. Het is daarom zeer te betreuren, dat bijv. in het geval van de slagers een Kamerlid, zonder zich voldoende te informeren, tendentieuze vragen daaromtrent tot de betrokken ministers ging richten, kennelijk uitgaande van de stelling van Levy, dat hier wel zonder meer van uitbuiting van de consument sprake zal zijn. Met het stellen van dergelijke vragen — en er zijn er meer geweest — jaagt men volkomen onnodig een belangrijke bevolkingsgroep tegen zich in het harnas. Want — en dit is het verband met de besproken boeken — de bovenbedoelde stelling is nu eenmaal niet juist, in dergelijke gevallen dient men telkens opnieuw elke gegeven situatie op zich zelf te bezien. Dat men — ik zei het reeds hierboven — in de huidige tijdsomstandigheden het belang van de verbruiker en meer speciaal van de arbeider als minst draagkrachtige consument wil beschermen: accoord, ik ben het er volledig mee eens. Maar men spreke zich om te beginnen dan niet eerder daarover uit alvorens zich terdege georiënteerd te hebben en ten minste niet in zodanige termen, die een belangrijke groep, i.c. de middenstand, nodeloos voor het hoofd stoten. Het boek van Levy is op dit terrein een onbetrouwbare — want niet gedocumenteerde — en achterlijke gids, en het is bovendien, gelijk naar ik hoop uit deze bespreking is duidelijk geworden, goeddeels weerlegd. Het is, juist omdat het zo actueel schijnt, een gevaarlijk — want misleidend — boek en daarop de aandacht te vestigen en daartegen met nadruk te waarschuwen was mede het doel van dit opstel.

[6]) Het Boek Jezus Sirach, 26 vs. 28.

DE PEN OP PAPIER

KATHOLICISME EN VERDRAAGZAAMHEID

Het stukje van Banning in het vorige nummer, onder bovenstaande titel, heeft me geïrriteerd en teleurgesteld. Geïrriteerd, omdat al te oppervlakkie hier weer enige grieven aan het adres van de katholieken worden geformuleerd. Teleurgesteld, omdat ik meende van Banning een dieper en ruimer inzicht in dit soort vragen te mogen verwachten .

Banning zegt, dat aan de hand van de „idée gouvernementale", zoals mr Loeff die stelt, de meerderheid van een volk uitmaakt, hoe de overheid zich ten aanzien van de minderheid heeft te gedragen.

Ik ben geen onverdeeld bewonderaar van de „idée gouvernementale", zoals mr Loeff die formuleert. Maar wanneer men ziet, dat er nog altijd katholieken zijn, die de helft plus één als voldoende motief beschouwen voor de vestiging van een zogenaamde Katholieke Staat, dan brengt deze „idée gouvernementale" iets wezenlijk nieuws. Want deze idee betekent het onvoorwaardelijk prijs geven van het quantitatieve criterium van de helft plus één en daarvoor in de plaats het zoeken naar een beter, een qualitatief criterium. De „idée gouvernementale" betekent, dat het voor de beslissingen van de overheid niet onverschillig is, of zij 55 pct of 35 pct van het volk achter zich heeft (met dit beginsel aan de hand kan men dus te recht de democratische juistheid van de beslissing der Belgische regering in zake de koningskwestie betwisten). De „idée gouvernementale" betekent, dat niet alleen de macht der meerderheid, maar ook het recht der minderheid een essentieel punt uitmaakt in een democratische overheidsbeslissing. De „idée gouvernementale" betekent ook, dat niet alleen de momentane machtsverhoudingen, maar ook de geschiedenis van een volk en hetgeen daarin in de strijd voor de geestelijke vrijheid als verworvenheid naar boven is gekomen, voor de beslissingen der overheid mede een rol behoren te spelen. Men behoeft het, na dit alles, met deze „idée gouvernementale" nog niet eens te zijn, maar hoe Banning kan zeggen, dat zijn onrust daardoor groter is geworden, in plaats van haar te aanvaarden als een stapje verder en een grondslag voor een discussie, dat ontgaat me werkelijk.

Banning brengt ook het boek van Steltenpool ter sprake. Er zijn heel wat katholieken, die over het boek van Steltenpool niet anders oordelen dan hij. Maar kan men dit uitspelen tegen „de" katholieken? Waarom moet juist Steltenpool aangehaald en bijvoorbeeld niet een artikel als van een veel meer gezaghebbende figuur als de Duitse Jezuïet Max Pribilla, die een heel ander standpunt inneemt? Moeten de katholieken dan bijvoorbeeld, op dezelfde manier redenerende, aannemen, dat „de" protestanten over de verdraagzaamheid denken, zoals ds Zandt, De Waagschaal of prof. Haitsema doen?

Nog niet zo lang geleden heeft ds Buskes in een aan Banning niet geheel onbekend blad het recht opgeëist tot principiële onverdraagzaamheid. Hoe men daar verder ook over moge denken, dan moet toch altijd op een of andere wijze een brug geslagen worden van dit principiële standpunt naar dat der practische verdraagzaamheid. Het is vanzelfsprekend, dat daarover in protestantse kring onderling wel

eens wordt gediscussieerd. Dat gebeurt in katholieke kring ook. Men kan dat met belangstelling volgen, zonder dat er rede is om direct alarm te blazen.

Banning dringt er op aan, dat het episcopaat spreekt. Ik begrijp dat ook niet helemaal. Wanneer het episcopaat wel spreekt, dan zijn er altijd mensen, die bezwaar hebben tegen „de hiërarchische denkwijze van het r.k. stelsel". Wanneer het episcopaat niet spreekt en de discussie in katholieke kring laat gaan, dan komt ineens het verwijt, dat er niet gesproken wordt. Er zijn ook mensen, die men het nooit naar de zin kan maken.

Zou het niet nuttig kunnen zijn, dat de werkgemeenschappen in de Partij dit vraagstuk gezamenlijk nog eens ter hand nemen en op die manier een bijdrage helpen leveren tot een oplossing, die van betekenis is voor ons gehele volk?

RUYGERS

NASCHRIFT

Het oordeel van Ruygers over mijn stukje in het vorige nummer van S. en D. moet ik mij uiteraard laten welgevallen. Ik meen echter bezwaar te mogen inbrengen tegen Ruygers' verweer, dat mij meningen toedicht, die ik niet alleen niet deel, maar heb weersproken. Twee opmerkingen: 1e. naar aanleiding van het boek van Steltenpool zegt R.: „Maar kan men dit uitspelen tegen „de" katholieken?" Antwoord mijnerzijds: Natuurlijk niet, ik heb dat ook niet gedaan, integendeel uitdrukkelijk gesteld dat dit boek een persoonlijke uiting van een r.k. schrijver is. 2e.: R. zegt: „Wanneer het episcopaat wel spreekt, dan zijn er altijd mensen die bezwaar hebben tegen de hiërarchische denkwijze van het r.k. stelsel". Mijnerzijds daarbij de aantekening, dat ik begin met deze denkwijze als karakteristiek voor de r.k. theologie en filosofie te aanvaarden — ik meen, dat wij elke andersdenkende hebben te aanvaarden zoals hij wezenlijk wil zijn. Ik heb dus *geen* bezwaar tegen deze denkwijze ingebracht; slechts gesteld: gegeven deze voor de r.k. zo wezenlijke trek, hoop ik dat het episcopaat zich zal uitspreken. Wat in die opmerking irriteren of teleurstellen kan begrijp *ik* nu weer niet.

W. B.

A-POLITIEKE WETENSCHAP

In het maandblad „Wetenschap en Samenleving", het officieel orgaan van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, aflevering Jan. '51, kondigt de redactie een aantal artikelen aan, dat de geestelijke gezondheid van de mens en daarmee van de samenleving moet dienen, vooral door te helpen tot zelfstandig kritisch denken. Men wil aldus het zijne bijdragen tot bestrijding van de z.g.n. massa-mens, maar tevens tot het overwinnen van een gevaarlijke oorlogshysterie. Wij lezen deze aankondiging met hartelijke instemming en wachten vol belangstelling de komende artikelen af.

Alleen: er treft in deze aankondiging een allermerkwaardigst zinnetje. „Doch, één ding geldt onvoorwaardelijk: men heeft de vrijheid van het woord, mits dit woord is gebaseerd op wetenschappelijke, niet op politieke overtuiging." Zo'n zinnetje is uiterst merkwaardig om meer dan één reden. Ik zou deze heren van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers willen aanraden, eens een onderzoek in te stellen naar de samenhang van wetenschap en politieke overtuiging niet bij Jan en alleman, maar bijv. bij die hoogleraren aan een universiteit, die een serieuze

politieke overtuiging er op na houden. Meent men in ernst, dat er bij mensen als Kranenburg, Anema, Sassen een *tegenstelling* bestaat tussen hun politieke overtuiging en hun wetenschap? Of als men het nog meer op een afstand wil: neem Kuyper, Troelstra, Cort van der Linden, Schaepman — zijn zij niet stuk voor stuk het bewijs, dat wetenschappelijk inzicht en politieke overtuiging verbonden zijn in een wijder en dieper geheel van *levens*overtuiging? Mij dunkt: de empirische werkelijkheid op z'n best weerspreekt onmiddellijk de mening van het geciteerde zinnetje.

Overigens: het zinnetje is niet zó vreemd als het op het eerste gezicht schijnt. Het vloeide vermoedelijk uit de pen van een man der natuurwetenschappen. Daar kan men geloven, dat de waarheid exact wordt vastgesteld door de wetenschap, buiten elk waarde-oordeel om. Voor andere wetenschappen is dat niet zo eenvoudig, bijv. voor de historische en sociale wetenschappen. Ook wanneer men daar naar de grootst mogelijke objectiviteit, naar zo onbevangen mogelijke waarneming en analyse streeft, er spreekt onvermijdelijk een waarde-oordeel aan levensbeschouwing ontsprongen mee, het spreekt, als het op handelen aankomt, zelfs het beslissende woord. Eén van de elementen van de politiek is: het handelen, uiteraard op grond van inzicht èn overtuiging.

Het gewraakte zinnetje is naar mijn mening een typische uiting van de zelfoverschatting en dus hoogmoedige geborneerdheid van de man der exacte natuurwetenschap, die meent, dat wat voor zijn wetenschap geldt, voor alle andere evenzo moet gelden. De rijkdom van het geestesleven verzet zich daartegen hardnekkig — gelukkig.

Overigens: men zou minstens als hypothese kunnen stellen, dat juist deze verabsolutering van het natuurwetenschappelijk denken (en van de toepassing daarvan in de techniek) één van de oorzaken is van het verschijnsel der massificatie, waarover men zich — te recht natuurlijk — verontrust. Uniformering der wetenschappelijke methoden zou wel eens kunnen uitlopen op uniformering van innerlijk leven en levensgedraging. Het zou wel eens kunnen zijn, dat aprioristisch geloof en onkritisch gepraat over politiek ook daar voorkomt, waar men meent exact wetenschappelijk en dus niet politiek" te spreken. Ik bied gaarne de hypothese ter toetsing aan.

W. B.

BOEKBESPREKING

H. J. Laski, The Trade Unions in the New Society New York, The Viking Press, 1949.

Wij hebben, vaak tegen beter weten in, als wij spreken of schrijven over de vakbeweging buiten ons land, de neiging om daarbij uit te gaan van de ervaringen die wij in of met de Nederlandse vakbeweging verwierven. Misschien klinkt daarin nog de echo mee van het „proletariërs aller landen, verenigt u" — de vakverenigingen zijn immers de meest doeltreffende reactie geweest van de arbeider op de proletarische situatie waarin hij zich in al de verschillende kapitalistische landen bevond. De vorm echter die die reactie aannam, na een ontwikkeling van thans meer dan een halve eeuw, verschilt in elk dier landen al naar de mate waarin cultuur, wetgeving, practijk van bestuur en rechtspraak en economische ontwikkeling verschilden. In Frankrijk is de vakbeweging gespleten naar levensbeschouwing, evenals bij ons, doch in veel hogere mate met de politieke strijdgroepen verbonden, en

daaraan ondergeschikt; het syndicalisme, erfenis van Fourrier en Leblanc, en de bijbehorende verbrokkelde organisatie, heeft er een nog steeds onverminderde invloed.

In Engeland en de Verenigde Staten is de vrijwel ongesplitste vakbeweging naar verhouding zo sterk, dat zij middels organisatiedwang, closed-shop contracten en beperkte toelating de „aanvoer op de arbeidsmarkt" als een monopolist kon gaan beheersen. In Amerika leidde dit tot opvallend felle competentiegeschillen tussen vakverenigingen onderling (althans bij de in de A.F.o.L. naar vakbekwaamheid georganiseerden), en tot strijd om de macht in de afzonderlijke onderneming (vooral bij de in de C.I.O. ondernemingsgewijs georganiseerden). De vakvereniging, strevend naar een arbeidsmonopolie, tracht zich om dezelfde economische redenen door middel van sociale zorg aantrekkelijk te maken, als bij ons de patroniserende werkgevers. Als leveranciers van arbeid nemen de vakverenigingen een eigen plaats in het Amerikaanse kapitalistische stelsel in, niet zo veel verschillend van die van de kapitaalbezitters.

In Engeland is, hoewel er in de pogingen om de arbeidsmarkt te beheersen sterke overeenkomst met Amerika bestaat, niet hetzelfde resultaat bereikt. De vakbeweging is daar ongescheiden gebleven, heeft sterker de invloed van het syndicalisme en van socialistische idealen ondergaan, en is in politieke instelling en anti-kapitalistische houding veel meer met de Nederlandse vakverenigingen vergelijkbaar.

Laski's boek bestaat uit een aantal lezingen, tijdens een kadercursus van een Amerikaanse vakbond gehouden. Daar Laski in het Engelse socialisme is opgegroeid, en jarenlang als docent in Amerika werkzaam was, zijn deze voordrachten een boeiende en leerzame confrontatie geworden van twee heel verscheiden geestelijke werelden. De vraag, die in het middelpunt van deze lezingen staat, is daarvan op zich zelf al een voorbeeld. Zowel in Nederland als, korte tijd later, in Engeland, heeft de vakbeweging zich naast een politieke partij gesteld, die er eenzelfde levens- en maatschappijbeschouwing op na hield, en vormde voor die partij dan zowel een vindplaats voor nieuwe krachten, als een middel om contact te houden met een van de belangrijkste delen van het maatschappelijke leven.

Bij ons is dit verschijnsel zo sterk geworden, dat practisch alle grote politieke partijen onder hun Kamerleden een aantal bestuurders van de overeenkomstige vakcentrales hebben opgenomen, en bijv. de discussies over het wetsontwerp op de ondernemingsraden in de Tweede Kamer hoofdzakelijk plaats vonden tussen de specialisten uit de vakverenigingen. Dezelfde verhouding bestaat tussen de Labour-regering en de Trade Unions in Engeland.

Laski nu bepleit dit stelsel voor de Amerikaanse vakbeweging en uit zijn hele geschrift blijkt, dat hij voor deze gedachte een harde en bijna hopeloze strijd voert: de Amerikaanse vakbondsleider is even wars van alle politiek als de meest verstokte syndicalist — alleen voelt hij zich, naar het schijnt, volkomen thuis in het Amerikaanse kapitalistische bestel.

Voor de Nederlandse lezer is dit strijdbare boek in de eerste plaats belangrijk omdat het aan een generatie, die niet beter meer weet dan dat vakverenigingen zelfstandig georganiseerd zijn naar verschillende overtuigingen, geassocieerd met politieke partijen, in vrijheid leden wervende, zonder organisatiedwang, en al dan niet samenwerkend — omdat het die generatie toont, hoe betrekkelijk en toevallig dit schijnbaar vanzelfsprekende resultaat is, en hoe anders het ook in waarachtig niet achterlijke landen mogelijk is. In de tweede plaats is het belangrijk omdat

Laski, het Engelse systeem verdedigend en aanprijzend, daarbij onverbloemde en opbouwende critiek geeft, gebreken en mogelijkheden wijst, die ook voor ons in onze Nederlandse omstandigheden grote waarde heeft.

De Nederlandse lezer zij echter gewaarschuwd, dat dit boek zich niet gemakkelijk laat lezen. Het bevat veel (bijv. het hoofdstuk over recht en rechtspraak) dat slechts met grote moeite met Nederlandse ervaringen vergelijkbaar is — en veel critiek (bijv. over socialisatie) die de Nederlandse lezer maar met al te veel gemak van zich af zou kunnen schuiven, omdat onze omstandigheden zo anders lijken! Juist daarom echter (en dat is de derde reden waarom dit laatste boek van Laski ons belangrijk lijkt) is de lezing van „Trade Unions in the New Society" als oefening en informatie onmisbaar voor wie begrip en samenwerking, met behoud van eigen karakter, binnen Europees en Atlantisch verband noodzakelijk acht.

Mr H. VERSLOOT

Hans Amundsen — Trygve Lie, de Noorse arbeidersjongen die secretaris-generaal der Verenigde Naties werd. Uitg. Born N.V., Assen, 1950. Ned. bewerking van Herman de Baars.

De titel van dit boek herinnert aan het welbekende „Van krantenjongen tot millionnair", en is daarvan ook de enigszins gewijzigde versie. Het verhaal, zoals het gezellig wordt verteld, is dat van de eenvoudige knaap, die zich door stoere arbeid en grote gaven van hoofd en hart omhoog werkt, maar niets-niet-grootsig wordt, enz. Touchant voor wie de langdradigheid in deze vorm mint en weet te genieten van stijlbloempjes als: „Samen met een zijner vrienden liep hij daar 's Zondags zijn ronden om daarna het badhok in te gaan voor een koude douche. Zijn vrienden kunnen getuigen, dat hij deze ijskoude straal ogenblikkelijk bij het binnenkomen nam, zonder enige aarzeling."

O zo, dat zijn kerels. Maar een recensent, die voor een koude douche wèl aarzelt heeft neiging om zich af te vragen, of deze socialistische heiligenlegende wel helemaal echt is. Dat is ze helaas niet.

Laten we beginnen met te zeggen, dat Lie inderdaad een verdienstelijk man is die zich in de Noorse vakbeweging een carrière schiep en voor deze grote verdiensten had (al mochten die onzentwege wel wat minder met een rose lichtje beschenen worden). Maar politiek heeft hij geen heldenrol gespeeld.

Het geval-Trotski wordt door de schrijver voorzichtiger behandeld dan door zijn recensent in „Het Vrije Volk", die Lie tot beschermer van Trotski wilde verklaren. Maar ook Amundsen praat wat al te luchtig over de houding van de toenmalige Noorse regering (waarin Lie minister van Justitie was), die Trotski eerst asyl verleende en hem kort daarop weliswaar niet rechtstreeks het land uitzette, maar toch openlijk verklaarde — onder druk van de Sowjet-Unie — dat het prettig zou zijn, als hij hoe eerder hoe beter verdween. Amundsen keert zich verderop tegen de mening, dat Lie de Sowjet-candidaat zou zijn geweest voor secretaris-generaal van de Verenigde Naties; hij vermeldt niet, dat Lie — in tegenstelling tot iemand als Spaak, een van de weinigen was, eigenlijk de enige, die de Russen *niet* onwelgevallig was.... en naar men zegt wegens het geval-Trotski.

Lies reputatie als de vredesvriend (misschien zelfs: de *socialistische* vredesvriend?) is verdacht sinds hij, te zamen met de even ijdele Evatt, in 1948 tijdens de blokkade van Berlijn al-maar wilde „bemiddelen" (en dus, reëel bekeken, de

Russen een deel van hun bluf voetstoots cadeau geven). Zijn vredesmissie van 1950, nota bene aan de vooravond van de agressie in Korea, heeft de indruk versterkt, dat hij een man is van vele illusies, die gevaarlijk is, als hij aan niet tot enige concessie bereide mogendheden de concessies van democratische zijde op een presenteerblaadje wil gaan aanbieden.

Een staatsman in deze positie is, als hij het echt „goed bedoelt", te naïef voor zijn taak — en daardoor een gevaar. Maar dat staat niet in Amundsens gezellige boek. J. B.

Egbert J. Tobi, *Speculant onder Napoleon*, Amsterdam, Strengholt, 1950.

Voor zover ik weet bestaat er geen samenvattende biografie van Gabriel-Jules Ouvrard, één der eersten in Europa, die enerzijds begreep welke wonderen men bedrijven kon met de magische fictie „crediet", en anderzijds, dat grote zaken in de moderne tijd slechts mogelijk zijn in een grote, internationale „ruimte". Wie hem kennen wil, moet zijn Mémoires lezen, al kan men die slechts met voorzichtigheid gebruiken. In veel opzichten een tragisch leven. Deze voorloper van de Rothschildts heeft het lot gekend, dat zovele nieuwlichters treft: hij had te veel van een fantast om geheel te slagen, al had hij het gelijk aan zijn kant.

Dr Tobi, econoom van zijn vak, heeft over Ouvrard thans een „vie romancée" geschreven, onderhoudend en leerzaam. Stilistisch is het niet bijzonder: wanneer het niet zo typisch een boek voor „grote mensen" was, zou het herinneren aan de „geschiedenisboeken" die wij vroeger lazen, van Louwerse en Kieviet. Wat de inhoud betreft, zou ik een enkele kanttekening willen maken. Telkens weer zegt de schrijver dat er tussen zijn held en Napoleon een verhouding van aantrekking en afstoting bestaat; maar in het eigenlijke levensverhaal blijkt dat nauwelijks. Integendeel: Ouvrard heeft voortdurend om de gunst van de keizer gedongen, maar die nooit veroverd. Nooit was er sprake van een verhouding als die tussen Napoleon en Talleyrand bijv., waar inderdáád de solidariteit tussen twee zeer superieure geesten telkens verstoord wordt door jaloezie en wantrouwen.

Enkele Franse citaten zouden in een volgende uitgave moeten worden herzien.
H. BRUGMANS

P. Bromberg: *Het bouwen in Nieuwe Banen.*
Uitgeverij N.V. Arbeiderspers, Amsterdam.

De redactie vraagt mij om een bespreking van het boekje van Bromberg, „Het bouwen in Nieuwe Banen". Ik voldoe gaarne aan dit verzoek, zowel gezien het belang van het onderwerp, als, omdat ik het enthousiasme waardeer, waarmede Bromberg het behandeld heeft.

Bromberg heeft op duidelijke, eenvoudige en overzichtelijke wijze, de reeds min of meer bekende argumenten herhaald, die voor industrialisatie van de woningbouw pleiten.

Daarmede is tevens gezegd, dat het boekje eigenlijk „De woningbouw in Nieuwe Banen" had moeten heten. Zijn boekje gaat immers uitsluitend over de woningbouw en terecht, want op ander gebied zijn er voor de industrialisatie nauwelijks mogelijkheden, uitgezonderd misschien in sommige sectoren van industriebouw en in de scholenbouw.

De woningbouw blijft echter de hoofdschotel.

Nu heeft de industrialisatie van de woningbouw de laatste jaren allerminst stil gestaan en er is thans nog wel wat meer over bekend, dan Bromberg in zijn boekje kon verwerken.

Hij schreef dit in de periode van het enthousiaste verhaal en het begin van verwezenlijking hier en daar. Thans staan wij in de periode, dat in allerlei landen — met name Engeland en ons land — de industrialisatie op grote schaal systematisch is beproefd.

Zo waren eind vorig jaar hier reeds vele woningen in verschillende systemen gereed en in aanbouw en er valt dan ook over de resultaten wel al e.e.a. te zeggen.

Dekken deze resultaten geheel de verwachtingen, waaraan Bromberg uiting heeft gegeven?

Ja en neen zou men kunnen zeggen.

Industrialisatie van de woningbouw heeft over de gehele wereld de aandacht. In alle landen worden min of meer uitgebreide proeven genomen. Het aantal lezingen en publicaties over het onderwerp is talloos. Men zou de industrialisatie met recht de „grote mode" van dit ogenblik kunnen noemen. De belangstelling beperkt zich niet tot bouw van gehele huizen. Allerlei woningonderdelen, zoals kasten, keukenonderdelen, allerlei inrichtingen voor handige vormen van verwarming, van warmwaterreservoirs, koelkasten, wasmachines e.d. komen steeds meer aan de markt.

Ook op het gebied van vloerbedekkingen en vooral wand-afwerkingen is er een sterke ontwikkeling. Soms lijkt het, alsof de muurverf het behang zal verdringen en voor lambris in gangen en W.C. zijn er reeds verven, die de vergelijking met een tegel vrijwel kunnen doorstaan.

Het lijdt dan ook m.i. geen twijfel of binnen een jaar of twintig zal de dikwijls nog primitief ingerichte woning van thans tot het verleden behoren en zal een toestand, zoals wij die in Zwitserland en Scandinavië reeds algemeen kennen, ook hier zijn ingeburgerd. De moderne woninguitrusting zal evenzeer zijn weg in elke woning vinden, als fiets, radio en stofzuiger.

Betekent dit ook, dat de bouw zelf volgens gehele nieuwe methodes zal gaan?

Hier liggen de zaken wel wat minder eenvoudig.

Bij keuken-inrichtingen, kasten, sanitair en frigidaires gaat het om typische industrieproducten, die stellig de primitieve voorzieningen verdringen.

Bij de woning zelf spelen andere factoren een rol. Typisch is, dat een woning, zowel per m^3 als per m^2 als per kg., oneindig goedkoper is, dan bijna elk industrieproduct. Dit komt, omdat de grondstoffen (klei, zand, grind, goedkoopste houtsoorten) naar verhouding bijzonder goedkoop zijn en waar de materialen meer dan de helft van de kostprijs van een woning uitmaken, is dan ook elke poging, om een duurder materiaal als plastic, aluminium of kunsthars als voornaamste bouwstof te gebruiken, afgestuit op de prijs.

Een andere typische eigenschap is, dat, wanneer een woning goed gebouwd is, zij bouwkundig honderden jaren bruikbaar blijft. Wanneer de indeling algemeen gangbaar is, kan een huis eeuwenlang met groot genoegen worden benut. Het gebruik van allerlei aardige, eenvoudige, oude landhuizen, juist in de tegenwoordige tijd, toont dit genoegzaam aan.

Een huis moet zich echter in zijn lange levensduur aan gewijzigde omstandigheden kunnen aanpassen: een raam moet kunnen worden verplaatst, een badkamer of keuken gemoderniseerd, enz., enz.

En nu zijn de traditionele bouwmethodes met hun baksteenmuren en houten ramen en deuren in dit opzicht vrijwel onovertrefbaar, terwijl het typisch voor een

industrieproduct is, dat het àf van de lopende band komt, maar wijziging, of aanpassing vrijwel onmogelijk zijn.

In Amerika, waar alleen het commerciële resultaat geldt, komt de industrialisatie — behalve voor houten bungalows voor de buitenwijken — nauwelijks op gang.

In Engeland zijn van overheidswege grote orders gegeven voor „prefabs" van aluminium, eternit en beton. De indeling is niet zo slecht, maar ondanks hun over het algemeen weinig aantrekkelijk uiterlijk — men kan ze in alle buitenwijken in eindeloze rijen zien staan — is de kostprijs nog te hoog en worden de orders over het algemeen niet vernieuwd.

In ons land is de bouw van „prefabs" eerst door de rijksoverheid sterk bevorderd, maar dit laatste jaar is de eis van kunnen concurreren met de goedkoopste traditionele bouw onverbiddelijk gesteld en slechts enkele systemen zullen deze krachtproef waarschijnlijk overleven.

Desniettemin is het van harte te hopen, dat de „prefab"-bouw hier en elders de kans krijgt om zich te blijven ontwikkelen.

De bedrijven, die prefabs bouwen, zijn over het algemeen moderner en vooruitstrevender ingesteld dan de doorsnee traditionele bouwer.

Zij zullen eerder een vernieuwing overwegen of toepassen en dit zal zijn terugslag op de traditionele bouw niet missen. Een zekere steun van rijkswege zal hierbij echter wel nodig zijn, anders kan de strijd tegen de traditionele bouw, die over zoveel ervaring beschikt en zozeer het vertrouwen van het publiek heeft, wel eens te zwaar worden.

Een algemene zegetocht van de prefab is dus m.i. stellig niet te verwachten, maar de sterke roep om het inhalen van de achterstand, die onze woningen qua inrichting en afwerking stellig vertonen, zal niet nalaten zijn invloed te doen gelden en een boekje als dat van Bromberg is daartoe zeker een bijdrage.

Ir W. v. TIJEN

BIBLIOGRAFIE

SOCIALE THEORIE EN PRACTIJK

K. PRIBRAM: *Conflicting patterns of thought*, Public Affairs Press, Washington, 176 pag., 1949.

Doorlichting van de thans heersende ideeën op sociaal gebied aan de hand van een indeling in vier daar achter liggende ideologieën: universalisme, nominalisme (individualisme), organicisme (nationalisme of intuïtionisme) en dialecticisme (bolsjewisme).

ISAAC DEUTSCHER: *Soviet Trade Unions*, Royal Institute of International Affairs, 156 pag.

Studie over de vakbeweging in Rusland, gebaseerd op nauwgezette onderzoekingen. Als conclusie wordt vermeld, dat de Russische vakbeweging de traditie van slavernij in Rusland heeft gehandhaafd, welke handhaving onontkoombaar was, gezien de geforceerde industrieële revolutie.

E. H. CARR: *Studies in revolution*, Macmillan, 227 pag.

Prof. Carr is expert in de geschiedenis der Europese revoluties. Dit boek bevat een aantal essays over sociale revoluties, van Saint-Simon tot Stalin.

CHARLES E. LINDBLOM: *Unions and capitalism*, New Haven, Yale University press, London, Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press, 1949, 267 pag.

Studie over de werkzaamheden van vakverenigingen in een stelsel, gebaseerd op vrijheid van ondernemersinitiatief. Het uitgangspunt is voornamelijk de situatie in de Verenigde Staten.

KENNETH W. THOMPSON: *Profit sharing: democratic capitalism in American industry*, New York, Harper and Brothers, 1949, 331 pag.

Pleidooi voor winstdeling als middel om de arbeiders nauwer te betrekken bij de gang van zaken in de onderneming. Onderzoek naar de Amerikaanse ervaringen.

K. WILLIAM KAPP: *The social costs of private enterprise*, Harvard University Press (Londen: Geoffrey Cumberlege), 279 pag.

Economische analyse van de schaduwzijden van „laissez faire", alsmede critische beschouwing over de alternatieve oplossing: planning.

G. F. BLOOM AND H. R. NORTHRUP: *Economics of Labor and Industrial Relations*. The Blakiston Company, Philadelphia and Toronto, 1950, 749 pag.

Beschrijving en analyse van de loonvorming in de V.S., speciaal wat betreft de invloed van de vakverenigingen hierop.

FELIKS GROSS (ed.): *European ideologies. A survey of 20th century Political Ideas*, Philosophical Library, New York 1948, 1075 pag.

Geschiedenis van de sociale bewegingen (communisme, socialisme, anarchisme, katholicisme, nationalisme, zionisme, fascisme, pacifisme, federalisme) sinds de tweede helft van de vorige eeuw, in de vorm van een symposium.

RUDOLF SCHLESINGER: *Marx, his time and ours*. International Library of Sociology and Reconstruction, Routledge and Kegan Paul Ltd, London 1950, 440 pag.

Uitbouw van de ideeën van Marx aan de hand van de ontwikkeling van de maatschappij in onze dagen. Confrontatie van deze aldus uitgewerkte ideeën met de huidige realiteit.

BARBARA WOOTTON: *Testament for social science*, Allen and Unwin, 192 pag.

Pleidooi voor het invoeren van meer exacte onderzoekingsmethoden in de sociale wetenschappen.

THEODOR PÜTZ: „Theorie der allgemeinen Wirtschaftspolitik und Wirtschaftslenkung". Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1948, 318 pag. Philosophisch getint betoog voor economische planning vanuit R.K. gezichtspunt.

M. J. BOWMAN en G. L. BACH, „Economic analysis and public Policy", Prentice Hall, Inc., New York, 2e druk 1949.

Amerikaans „textbook", meest beschrijvend. Overzichtelijke uiteenzetting van de Amerikaanse economische en sociale politiek.

J. M. CLARK, „Guideposts in time of change", Harper, New York, 1949, 210 pag.

Analyse van de huidige sociale relaties, speciaal vanuit economisch aspect gezien.

BERTIL OHLIN, „The problem of employment stabilisation", Columbia University Press, 169 pag.

Toepassing van de economische theorie op werkgelegenheidsvraagstukken.

J. F. NORMANO, „The spirit of Russian economics", Dobson, 130 pag.

Karakterschets van het Russische sociaal en economisch denken.

G. D. H. COLE, „Socialist economics", Gollancz, 150 pag.

Uiteenzetting over het socialistische economische stelsel.

A. CAMPBELL GARNETT „Freedom and planning in Australia", The University of Wisconsin Press, 331 pag.

Beschrijving van de recente economische en sociale politiek in Australië.

E. SCHMALENBACH, „Der freien Wirtschaft zum Gedächtnis", Köln—Opladen 1949, Westdeutscher Verlag, 97 pag.

Grafrede op de vrije economie, waarvan het overlijden zeer wordt betreurd.

HERBERT GROSS, „Manager von Morgen", 295 pag. Droste-Verlag Düsseldorf.

Verdediging van het particulier initiatief en bestrijding van Burnham.

J. DE KADT

DE REGERINGSCRISIS EN DE PARTIJ VAN DE ARBEID

Wie op 26 Februari 1951 een beschouwing wil gaan houden over de politieke situatie in Nederland, moet natuurlijk wel het gevoel hebben, dat, op het moment waarop de lezers van een maandblad als „Socialisme en Democratie" die beschouwingen onder ogen krijgen, de belangstelling voor deze overpeinzingen tijdens een regeringscrisis, wel weer zal hebben plaats gemaakt voor belangstelling betreffende program en daden van het nieuwe kabinet, dat er dan toch wel zal zijn.

Heeft het dus enige zin, niet alleen te schrijven over de oorzaken van de crisis, maar ook over de wijze waarop een socialistische partij zich in dergelijke omstandigheden behoort te gedragen, en over de wijze waarop in Nederland socialistische politiek gevoerd moet worden, in de noodtoestand waarin onze wereld in het algemeen en in die wereld ook Nederland zich bevindt?

Indien lessen in politiek alleen op belangstelling kunnen rekenen, wanneer ze in de vorm van een „noodschot" worden verstrekt, dan is de zaak inderdaad hopeloos; en dan zou het onderstaande beter ongeschreven kunnen blijven. Doch zolang het niet vast staat, dat een artikel als dit, zonder enige uitwerking blijft, acht ik me verplicht mijn persoonlijke kijk op wat het land en de partij in de laatste maanden heeft beroerd, te geven, en de betekenis van dit alles op mijn wijze te belichten.

Mag ik dan beginnen met er aan te herinneren, hoe ik, in dit tijdschrift, de Troonrede, de Millioenen-nota en de algemene beschouwingen over het regeringsbeleid besprekend, tot de conclusie kwam dat weliswaar dat gepraat over een minder goede troonrede dan in vorige jaren, bij nader onderzoek geklets was, en dat ook het gepraat over de „vermoeide regering" tot dezelfde categorie behoorde, maar dat het natuurlijk niet te ontkennen viel, dat we een zeer zwakke regering hadden, een regering die niet in staat was het volk bezielde leiding te geven in de zeer moeilijke omstandigheden waarin we ons nu eenmaal bevinden, en zullen blijven bevinden in de komende jaren. Ik voegde er echter aan toe, dat het me vrijwel onmogelijk scheen in dit land een betere regering te vinden, gezien de toestand van onze politieke partijen, en de geringe weerklank die het pleidooi voor de noodzaak van een energieke progressieve politiek in ons volk vindt. Zo iets, dan heeft zowel het ontstaan als het verloop van de regeringscrisis, de juistheid van dit inzicht bevestigd. En dit geldt niet alleen voor de anderen, maar ook voor onszelf. Want ik vergeet niet, dat we, behalve de regeringscrisis, ook een crisis in onze fractie en in onze partij hebben gehad — samenhangend met

de problemen van de energieke en realistische politiek in deze tijd — en ik behoor niet tot degenen die menen dat dit alles al weer door „een goed congres" op bevredigende wijze is opgelost.

Chronologisch gingen de crisisachtige gebeurtenissen in ònze beweging vooraf aan de regeringscrisis. En ik wil daar dus eerst iets over zeggen, omdat de wijze waarop onze partij tijdens de regeringscrisis en ook daarna optreedt, alleen begrepen kan worden als men de werkelijke betekenis van de geruchtmakende gebeurtenissen in onze partij begrepen heeft.

Daar was dus eerst de Nieuw-Guinea-kwestie, die in het kort hierop neer kwam, dat onze regering niet in staat en niet bereid was, een zakelijke, het Nederlands belang dienende oplossing te produceren, die dus óók alle recht zou doen wedervaren aan onze taak in Indonesië en aan onze internationale verplichtingen zowel in het Oosten als in het Westen. De regering kòn dat niet, omdat het Nederlandse parlement niet bereid is in de Indonesische zaken een voet te verzetten, vóór en aleer we door een noodtoestand worden gedwongen in beweging te komen. En deze afkeer van beweging wordt volkomen gedeeld door het volk van de trekschuit (heel lang geleden een uiterst progressief vervoermiddel) dat bij iedere verkiezing de politiek der beweginloosheid beloont en eer versterkt dan verzwakt.

Als er dus in Nederland iets moet gebeuren — en we leven nu eenmaal in een tijd waarin heel véél moet gebeuren — dan moet dit geschieden, hetzij door buitenlandse druk in velerlei vorm, hetzij doordat we een regering hebben die althans in bescheiden mate enig initiatief aan den dag legt.

De regering Drees-Van Schaik legde in het eerste stadium van de besprekingen over Nieuw-Guinea heel weinig initiatief aan den dag, wat niet wil zeggen dat er in het Kabinet geen ministers waren die op initiatief aandrongen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat het niet uitsluitend de socialisten in het Kabinet waren die op initiatief in zake Nieuw-Guinea aandrongen. De eerlijkheid gebiedt er aan toe te voegen, dat sommige niet-socialisten op veel verdergaande maatregelen in de richting van een politiek, die ons van de last van Nieuw-Guinea zou verlossen, aandrongen, dan sommige socialisten. We weten dat minister-president Drees op het standpunt stond, dat *zijn* Kabinet in geen geval de overdracht van de souvereiniteit van Nieuw-Guinea aan Indonesië aan de orde kon stellen.

En men *moet* weten, juist omdat de heer Oud op politiek ontoelaatbare wijze het tegendeel tracht te suggereren, dat de heer Stikker in het Kabinet véél verder in de richting van de overdracht aan Indonesië wilde gaan, dan vele andere ministers.

De opdracht van de souvereiniteit van Nieuw-Guinea aan de Nederlands-Indonesische Unie, het maximum van beweging waartoe het Kabinet als geheel ten slotte bereid was, moest wel het maximum blijven, omdat anders een breuk met de K.V.P.-ministers in het Kabinet en vooral met de K.V.P.-fractie in de Kamer niet te vermijden was geweest. Van K.V.P.-zijde wilde men in deze kwestie aanvankelijk geen enkele stap doen die op een zoeken naar toenadering tot het Indonesische standpunt leek.

De vraag of de Indonesische eisen in zake Nieuw-Guinea op een redelijke wijze

naar voren waren gebracht kan men rustig ontkennend beantwoorden, en men kan zelfs hetzelfde doen met de vraag of Indonesië enig recht op Nieuw-Guinea kan laten gelden. De vraag was immers of Nederland, door vast te houden aan Nieuw-Guinea, zichzelf, de Papoea-bevolking van Nieuw-Guinea en zijn internationale positie niet op den duur véél meer zou schaden, dan door een overdracht van het eiland aan Indonesië, op voorwaarden die ook de Papoea-bevolking veiligheid en zelfbeschikkingsrecht zouden geven? De vraag was, moet Nederland een prestige-politiek voeren, die ons alleen maar in alle opzichten kan schaden, en die we op den duur toch zullen moeten opgeven, of moet het een politiek voeren die er uitziet als een concessie aan Indonesië, doch die in wezen een concessie aan het gezond verstand is, en die ons op den duur (omdat ze van breed inzicht en morele kracht uitgaat) een veel groter prestige in de werkelijke betekenis van het woord zal geven, zowel in Indonesië als in de wereld, dan de schijn-overwinning der Indonesiërs hun land zou opleveren?

Maar de Nederlandse regering scheen aanvankelijk alleen bereid tot het voeren van de prestige-politiek zoals die door de K.V.P. (en natuurlijk nog in meerdere mate door de V.V.D., de C.H.U. en de A.R.) werd geëist. Het was dus nodig de regering te doen weten, dat de P.v.d.A. afwijzend stond tegenover die politiek; zonder, tijdens de onderhandelingen, dit in de openbaarheid te brengen, al was natuurlijk, zowel in de openbaarheid als in de Kamer en haar commissies, heel goed bekend hoe men in P.v.d.A.-kringen in het algemeen over deze aangelegenheden dacht.

De fameuze brief van de P.v.d.A.-fractie aan de Minister-President, was het resultaat van deze overwegingen. Die brief, gericht aan de Minister-President, en niet aan partijgenoot Drees, was voor de regering bestemd en ze is ook als zodanig begrepen en behandeld. Een vertrouwelijke mededeling aan de regering, tijdens een bepaalde faze der onderhandelingen, kan alleen gepubliceerd worden met toestemming van de regering. Eenzijdige publicatie zou dus onjuist zijn geweest, en ze is dan ook niet geschied, ofschoon later in en buiten de partij om die publicatie gevraagd werd, en er op een bepaald moment zelfs een rel rondom die „geheime democratie" dreigde. Niemand van die nieuwsgierigen naar de inhoud van de brief heeft de *regering* gevraagd, of *zij* verlof tot publicatie wilde geven. Ze bevatte natuurlijk geen enkel geheim, doch alleen de opvatting dat overdracht van de souvereiniteit aan Indonesië, minder nadelig zou zijn, dan een volledige mislukking der onderhandelingen, door een star vasthouden aan het standpunt dat de souvereiniteit bij Nederland moest blijven, en dat daarmee alles gezegd was. In hoever die brief heeft meegewerkt aan het veranderen van het regeringsstandpunt is natuurlijk niet bekend. Maar het feit is er, dat, aan het eind van de onderhandelingen, de Nederlandse regering het voorstel deed de souvereiniteit „op te dragen" aan de Unie, wat een afwijking was van haar aanvankelijk starre houding, en een vriendelijk gebaar in de richting der Indonesiërs.

Tot resultaten leidde dit niet: de Indonesiërs namen geen genoegen met minder dan de volkomen overdracht, en de conferentie was mislukt. Doch ook voor die mislukking, had de Nederlandse regering, geheel in overeenstemming met een

desbetreffende passage van de „brief", een verdere onderhandeling, op internationale grondslag opengehouden; iets waartegen men zich in K.V.P.-kringen tot het allerlaatste is blijven verzetten.

Op de mislukking van de onderhandelingen volgde dan het geruchtmakende interview door Van der Goes afgegeven. Het maakte de indruk, zeker tegen de bedoelingen van de geïnterviewde in, alsof de P.v.d.A. en haar Kamerfractie reeds een definitief standpunt hadden bepaald omtrent hun houding (ook ten aanzien van de regering) na de voldongen feiten. Maar het bevatte natuurlijk wel een aantal opvattingen die in de fractie, en met name bij Van der Goes persoonlijk, bestonden, al kwamen die opvattingen, zoals uit de latere verklaring van Van der Goes bleek, niet op samenhangende en daarom ten slotte op onjuiste en verwarringwekkende wijze tot uiting. In de vorm waarin het verscheen en door het uitblijven van de noodzakelijke directe correctie, was dit optreden van Van der Goes een *beleidsfout*, waaruit, zowel door hem persoonlijk als door de fractie, wel héél vèrgaande consequenties zijn getrokken.

Vele fractievoorzitters hebben in de loop der jaren fouten begaan van véél grotere omvang, en wier gevolgen, èn voor het land èn voor hun eigen beweging, véél noodlottiger waren. Ze zijn echter bijna steeds — die fractievoorzitters — door hun fracties gehandhaafd en verdedigd tegen de rel die na een fout altijd door tegenstanders wordt gemaakt. Overigens maken tegenstanders niet alleen na foute doch ook na goede beslissingen vaak een rel. Men moet aan zulk rumoer niet te veel waarde toekennen, en er in het algemeen niet voor opzij gaan. Dat in *dit* geval de houding van de fractie anders was, kan men, dunkt mij, alléén verklaren uit de waardering die het leiderschap van Van der Goes in de fractie genoot; een waardering niet groot genoeg om tegen een schok te kunnen.

De vraag echter of het een gewenste toestand is, dat het politieke leiderschap van de Partij (want in een parlementaire democratie is het leiderschap van de fractie in grote mate het leiderschap van de partij; al zou men ook kunnen beweren dat bij een *regerende* partij, dit leiderschap in beslissende mate ligt bij de belangrijkste figuur van de tot de partij behorende ministers) gedurende vele jaren op een zo wankele basis rust, is naar mijn mening een van de levensvragen voor de beweging.

Als men er zeker van kon zijn, dat de nieuwe voorzitter van de fractie iemand zou zijn, in staat om het gehele politieke veld, waartoe in onze tijd in de eerste plaats de buitenlandse politiek behoort, te overzien; vervolgens te komen tot vruchtbare politieke ideeën, en bovendien in staat die ideeën op een wijze naar voren te brengen die zowel in het parlement als bij het volk indruk maakt, dan zou het betreurenswaardige incident Van der Goes alleen maar de kracht van de beweging kunnen vergroten. Er rust dus op de fractie een zeer zware verantwoordelijkheid. Of ze zich daarvan bewust is, is een andere vraag, die nauw samenhangt met de vraag in hoever men in onze beweging politieke bekwaamheid vermag te onderscheiden.

Men zou die vraag misschien in optimistische zin kunnen beantwoorden, als

men let op de reacties van de partij na het incident-Vos, dat onmiddellijk op het incident-Van der Goes volgde. De geschiedenis van dit incident zal ik hier niet trachten te schrijven. Het hing alweer samen met de Nieuw-Guinea-kwestie, maar toch ook met de houding van de partij ten aanzien van het algemeen regeringsbeleid in de laatste jaren. Persoonlijk behoor ik tot degenen die van mening zijn dat Vos, als men het totaal der verhoudingen neemt, volkomen gelijk had; maar dat hij de betekenis van het speciale Nieuw-Guinea-geval te sterk geaccentueerd heeft. Dat was zijn eerste fout, waarop een tweede volgde van nog veel grotere omvang: het bedanken voor het Partijbestuur en voor alle andere functies die hij door zijn positie in de beweging had verkregen. Psychologisch acht ik zijn reacties zeer verklaarbaar; politiek waren ze ongetwijfeld fout. Maar een fout begaan door een van de bekwaamste mannen waarover de partij beschikt, mag er nooit toe leiden dat de partij een dergelijke persoonlijkheid uit haar centrum laat vertrekken en ergens aan haar rand laat gaan zitten.

Dit nu werd door de hele partij vrijwel zonder uitzondering zo gevoeld. De partijraad heeft Vos weer in het centrum teruggebracht, en het partijcongres, ofschoon in meerderheid de juistheid van de argumenten van Vos niet aanvaardend, heeft hem te recht met het grootste stemmental van alle bestuurders wier candidatuur in stemming moest komen, in het nieuwe partijbestuur geplaatst. Dat dit partijbestuur hem ten slotte tot tweede voorzitter van de partij heeft aangewezen, bewijst dat er ook in dit P.B. een meerderheid is die de juiste verhoudingen weet te vinden.

Dit alles ziet er echter mooier uit dan het in werkelijkheid is. Wie de discussies rondom de kwestie-Vos heeft kunnen volgen, zowel de openbare als de vertrouwelijke, zou wel eens met mij de indruk kunnen krijgen, dat het gezonde instinct, het politieke sentiment, hierin een veel meer doorslaggevende rol heeft gespeeld dan het politieke inzicht.

De discussie over de scheiding der politieke verantwoordelijkheid droeg (en draagt) niet alleen een steriel en scholastisch karakter, zoals de discussie over „eigen gezicht" en „socialistisch perspectief" veel meer een werkelijkheidsontvluchtend dan een werkelijkheids-aanvaardend karakter had. Maar bovendien is de algemeen aanvaarde opvatting, dat wat ons ontbreekt, een uitgewerkt sociaal-economisch plan is, een blijk van onvermogen om het karakter en de eisen van onze tijd te begrijpen. Een blijk ook van het gemis aan aanvoelingsvermogen voor wat de mensen in onze dagen hartstocht, vaart, vastbeslotenheid en moed kan geven.

Het economisme is in onze tijd zeker een belangrijke factor in de politiek. Een beweging echter die overwegend economistisch is in haar politiek en in haar geestesgesteldheid, schiet onvermijdelijk te kort aan inzicht en aan bezieling. Doch het is hier niet de plaats, dit alles anders dan terloops naar voren te brengen.

Het zag er, na de crisisverschijnselen in de P.v.d.A., naar uit alsof het debat over Nieuw-Guinea, zo het tot een crisis zou leiden, dit zou doen omdat een zo grote tegenstelling tussen de regering en de P.v.d.A. naar voren zou komen, dat de socialistische ministers zouden uittreden. Natuurlijk, men kon er ook op rekenen dat de A.R. hun afkeer van de regering zouden bevestigen, maar dat zou slechts

een herhaling van een welbekende zaak zijn. Van de C.H. kon men verwachten dat ze de Nieuw-Guinea-politiek, voor zover die geleid had tot de reeds genoemde voorstellen van „opdracht aan de Unie" en van internationale onderhandelingen, zouden afkeuren, maar of ze die afkeuring zouden uitbreiden tot een algemene afkeuring van het regeringsbeleid, was, zeker voor een aantal leden van die partij, aan twijfel onderhevig. Wel kon men er vast op rekenen dat de heer Oud, die reeds geruime tijd een politiek van systematische vijandschap tegen de regering voerde, ook nu weer tot het uiterste zou gaan. Maar zelfs als al de kolonialisten, samen met de communisten, tegen de regering optraden, dan zou er geen crisisgevaar bestaan, indien de K.V.P. de regeringspolitiek zou dulden (en dat lag wel voor de hand); en de P.v.d.A. haar critiek binnen bepaalde grenzen zou houden.

Zeker het was ook mogelijk tot een meer algemene critiek op de regering te komen, bijv. omdat men van mening was, dat haar vervulling van de plichten die uit de internationale situatie voortsproten, niet voldeed aan redelijke eisen. Het bezoek van Eisenhower aan ons land had de indruk achtergelaten, dat er in dit opzicht bij ons niet veel fraais aanwezig was.

Doch bij het debat over buitenlandse zaken, dat vlak vóór het debat over Nieuw-Guinea plaats vond, was op ontstellende wijze gebleken hoe lauw de meeste partijen juist ten aanzien van die internationale verplichtingen en de daarbij behorende defensie-zaken stonden. Er bleek bij dit debat een gebrek aan inzicht en ernst van bijna groteske aard. Alleen namens de P.v.d.A. werd duidelijk gezegd dat haar vertrouwen in de regering afhing van de verklaringen die van regeringszijde zouden worden afgelegd omtrent de wijze waarop ze haar verplichtingen in het kader van het Atlantisch Pact zou gaan vervullen. De andere partijen grepen dit debat aan om een Europese politiek, van het smalste — en onmogelijkste — soort, een politiek gericht tegen Engeland en de Verenigde Staten, te bepleiten, een politiek waartegen Ruygers zich (juist in het kader van een werkelijke Europese politiek) verzette. De heren van de V.V.D., die een paar dagen later het tekort van de regering ook in internationale zin, zouden brandmerken, gingen zich te buiten aan strijkages voor minister Stikker, voor zover ze niet een Europees isolationisme en anti-Amerikanisme verdedigden, dat in de buurt kwam van de zonderlingheden die de heer Welter (nog altijd levend in de sfeer van de 18de eeuw — een verlicht despoot met reeds lang uitgegane verlichting —) bij zulke gelegenheden pleegt te verkondigen. Het was een klaaglijke vertoning, die haar dieptepunt vond, toen de grote staatsman Oud het spreekgestoelte besteeg, om, tegen de opvattingen van minister Stikker, een preek voor de eigen Rotterdamse parochie te houden, met als tekst de verschrikkingen van het Moerdijk-kanaal. Wie zoiets doet, met de overmatige nadruk die de heer Oud er op legde, bewijst dat hij ver beneden het peil staat waarop nationale staatslieden in deze internationale tijd behoren te staan.

Aan het eind van het debat kregen we dan de verklaringen van minister Stikker en van de minister-president Drees, die een grote nationale krachtsinspanning in het vooruitzicht stelden, verklaringen waarmee voorlopig genoegen kon worden genomen, al stond het vast dat bij Defensie nog heel wat opgehelderd zou moeten worden. Dat werd even daarna nog duidelijker, toen, tijdens het Nieuw-Guinea-

debat, bekend werd dat de opperbevelhebber, Generaal Kruls, was ontslagen; een daad die men naar de persoonlijke kant ervan alleen maar kon toejuichen, maar die naar de zakelijke kant zeer onvoldoende verklaard werd door het regeringscommuniqué hieromtrent. Doch vóór het mogelijk was de zaak van de Atlantische verdediging aan de orde te stellen, was de regering reeds afgetreden aan het eind van het Nieuw-Guinea-debat.

Over dat debat zelf kan ik kort zijn. Er bleek dat de P.v.d.A., ofschoon bereid om met de Indonesiërs tot overeenstemming te komen, ook als dit met zich mee zou brengen de overdracht van de souvereiniteit van Nieuw-Guinea aan Indonesië, nog steeds mogelijkheden zag om die overeenstemming langs de weg van internationale onderhandelingen te bereiken, zelfs al was van Indonesische kant die weg voorlopig versperd; en dat zij er geen heil in zag een Nederlandse regering die deze weg wilde inslaan, door een uitspraak van afkeuring tot aftreden te dwingen. Bij alle nadruk die gelegd werd op het verschil van standpunt dat bestond tussen de regering en de partij, werd tevens de nadruk gelegd op het feit dat van een regeringscrisis, veroorzaakt door dit verschil, geen verbetering te verwachten was voor een Nieuw-Guinea-politiek, noch, zoals de verhoudingen in Nederland nu eenmaal zijn, in enig ander opzicht.

De regeringscrisis kwam echter tòch, doordat de heer Oud een motie indiende, gematigd van vorm („betreuren") doch venijnig van toelichting, waarin in wezen het vertrouwen werd opgezegd aan de hele regering, de heer Stikker inbegrepen.

Voor zover de heer Stikker in de Nieuw-Guinea-zaak, het kan niet genoeg herhaald worden, op een standpunt stond, dat veel dichter bij dat van de P.v.d.A. lag dan bij het officiële regeringsstandpunt, had die motie tegen Stikker ongetwijfeld zin.

Maar waar stond de heer Oud zelf? De woordvoerder van zijn fractie, de heer Vonk, had in het debat zijn bekende kolonialisme verkondigd. Doch de heer Oud heeft, na de regeringscrisis, herhaaldelijk gezegd dat hij en zijn fractie toch wel de „bittere pil" der regeringsvoorstellen zouden hebben geslikt, als er maar een „flinke regering" was geweest. De heer Oud wilde dus van de gelegenheid gebruik maken om een illustratie te geven van het gezegde „men slaat op de zak, doch men bedoelt de ezel" waarbij de „zak" dan de heer Stikker was en de „ezel" de regering. Doch, om in stijl te blijven, zelfs de communisten lieten zich ditmaal niet voor het karretje van de heer Oud spannen, wiens motie dan ook slechts de stemmen der uiterste rechterzijde verwierf, en met overweldigende meerderheid verworpen werd. De heer Stikker echter, in de regering als vertrouwensman van de V.V.D. en door die V.V.D. gedesavoueerd, trad af.

Moest nu de regering aftreden? De normale gang van zaken zou zijn geweest dat de heer Stikker heenging en eventueel terugkwam als persoon, al dan niet met instemming van de V.V.D.-fractie. En indien de verbinding Stikker-V.V.D. te innig bleek te zijn (of te slecht), om een dergelijke oplossing mogelijk te maken, dan kon men een ander persoon, liefst iemand van liberalen huize, genomen hebben om Buitenlandse Zaken te behartigen. Ten slotte was het ook nog mogelijk ge-

weest iemand van andere politieke kleur op Buitenland te zetten, en het Kabinet te reconstrueren, zodat alle verhoudingen weer waren als bij het heengaan van Stikker. Reconstructie van het Kabinet kwam velen wellicht aanbevelenswaardig voor, indien men teminste het zittende Kabinet te zwak vond, in de zin zoals ik in de aanvang van dit artikel betoogde.

Maar het Kabinet trad af, omdat de basis waarop het was gevormd, door het vertrek van Stikker, verdwenen was. Reeds bij het heengaan van minister Schokking had de heer Romme betoogd dat de vervanging van een C.H.-minister door een minister die C.H.-gezind was, doch niet bij die partij aangesloten, de basis van het Kabinet in gevaar bracht. Men zou zeggen, een dergelijke klacht zou van C.H.-zijde moeten komen; doch de leider van de C.H., Tilanus, verklaarde nadrukkelijk dat hij geen enkele eis stelde in die richting, tevreden was met de benoeming van de heer s' Jacob, en zich verder tegenover de regering op dezelfde wijze zou gedragen als in de tijden van Schokking. Dat gedrag, om er nog eens aan te herinneren, bestond toen hierin dat zelfs in de vitale Indonesië-kwestie, de meerderheid van de C.H.-fractie in de Tweede Kamer, en de hele fractie in de Eerste Kamer, tegen de regering stemde. Wat een vreemd idee geeft van de „basis", die voor de heer Romme van zo'n vitaal belang blijkt te zijn, dat de rouw over de verzwakking ervan reeds vele maanden en ook nu nog, het sluitstuk van zijn politiek vormt.

De V.V.D. had, met de heer Stikker in het Kabinet, reeds geruime tijd een even felle als hatelijke oppositie tegen de regering gevoerd. Dat ook dus dit stuk van de „basis" niet erg betrouwbaar was, stond al lang vast.

Al deze verschijnselen kunnen dus alleen tot de conclusie leiden, dat de „brede basis", die de heer Romme zoekt, in Nederland onvindbaar is. En dat de enige reële basis te vinden is in een samenwerking van K.V.P. en P.v.d.A.; als men teminste een sociale politiek wil voeren die niet beneden een bepaald minimum komt, en die voor de P.v.d.A. aanvaardbaar is. Er is natuurlijk ook een samenwerking mogelijk, op een stevige reactionnaire basis, tussen K.V.P. en de „derde macht" van de heer Oud, als de K.V.P. bereid is in die richting te koersen en de P.v.d.A. in de oppositie te dringen. Men mag overigens voorlopig aannemen dat de richting-Lucas in de K.V.P., die dit ongetwijfeld verkieselijk zou vinden, wel in zeer grote, doch niet in overwegende mate, de politiek van de fractie en de K.V.P. (laat staan van de Katholieke arbeidersbeweging) bepaalt. Voor het evangelie van deze Lucas is ongetwijfeld grote gelovigheid te vinden bij de „derde macht" doch niet bij de P.v.d.A., zoals de belastingdebatten reeds aantoonden.

Dit alles maakt echter dat het zoeken van de heer Romme naar de „brede basis" van Gerbrandy tot Goedhart, het zoeken naar de vierkante cirkel is; en dat zelfs de basis van C.H.-V.V.D. naar P.v.d.A., meer in schijn dan in werkelijkheid mogelijk is.

Wat wel mogelijk en zelfs wenselijk en noodzakelijk is, gezien de moeilijke internationale en nationale toestand, dat is een basis waarvan de kern gevormd wordt door K.V.P. en P.v.d.A. en die open is voor alle aanhangers van alle andere partijen, die zowel in de internationale als in de nationale politiek aan de verdedi-

ging van onze beschaving willen meewerken, op de enige grondslag waarop dit mogelijk is. Op een grondslag namelijk, die, in zijn wil tot verdediging, alle anti-Amerikanisme en Europees sectarisme en isolationisme uitsluit, en die de Atlantische kracht niet alleen militair maar ook sociaal wil vergroten en economisch wil verstevigen, door maatregelen, die rekening houden met de gevoelens (en zelfs met de vormen van wantrouwen) die in de arbeiderswereld leven, maatregelen ook, die de leiding der productie in het belang van de Atlantische en van de nationale kracht gevoerd willen zien, en niet in de eerste plaats in het belang van de ondernemerswinst, welke de grenzen van sociale rechtvaardigheid niet te boven mag gaan.

Een dergelijke brede basis zal ongetwijfeld ook aanvaard worden door vele anti-revolutionnairen, die de roep van de tijd verstaan, door vele Christelijk-Historischen die beseffen dat de Telegraaf-sfeer alleen maar weerzinwekkend is, en door vele Liberalen die hun geestelijk voedsel ergens anders vandaan halen dan uit „Elsevier".

Een Kabinet op brede basis, is, in de bestaande Nederlandse toestanden, een Kabinet waarin dergelijke Anti-Revolutionnairen, Christelijk-Historischen en Liberalen zijn opgenomen, waarin zij, naar gelang van hun kunnen, belangrijke posten bezetten, en, op grond van hun persoonlijke overtuigingen kunnen werken, zij het dan ook in overeenstemming met de algemene koers van het Kabinet. In hoever dit enige invloed zal uitoefenen op de houding van A.R., C.H. en V.V.D. in de Kamer, moet men dan maar rustig afwachten; het aan het Nederlandse volk overlatend bij de verkiezingen van 1952 te beoordelen wie gelijk had, zij die de regeringspolitiek mogelijk maakten of zij die er zich tegen verzet hebben.

Voor zover er dus, na het heengaan van Stikker, reden was om tot de vorming van een nieuw Kabinet over te gaan, kon die reden alleen hierin bestaan dat men van mening was, dat er aan de kracht van het afgetreden Kabinet heel wat mankeerde, en dat de leiders van dit Kabinet, Van Schaik-Drees, niet bereid waren door ingrijpende wijzigingen die kracht belangrijk te vergroten. Men kon ook verder gaan en menen dat zij-zelf niet de aangewezen personen waren om het Nederlandse volk, in de noodtoestand die na het Koreaanse gebeuren was ontstaan, leiding te geven met het élan nodig voor de zware taak.

Er was natuurlijk, toen het Kabinet besloot af te treden, iets voor te zeggen geweest, om de bedrijver van de aanslag, de heer Oud, de opdracht te geven een Kabinet te vormen, om op deze wijze vast te stellen dat zijn daad niet tot de politiek, doch tot de baldadigheid, behoorde; en hem verder neer te zetten op de plaats die hij in het jongste heden behoort in te nemen. Dat zou reeds direct de verhoudingen duidelijk hebben gemaakt; en zij die zich verzetten tegen een dergelijke opdracht, komen dan ook in de verdenking een voorliefde te hebben voor troebelheden. Het argument dat het experiment-Oud zoveel tijd gekost zou hebben, is thans al wel gebleken geen hout te snijden, aangezien er met de nationale tijd op een merkwaardige wijze is omgesprongen.

Waarom de heer Stikker belast moest worden met een opdracht is kortweg een raadsel, tenzij men een Kabinet verlangde los van het parlement en bestaande uit „sterke mannen", die dan bovendien nog uit het zakenleven moesten komen.

Laten we de zaak duidelijk stellen: er is ongetwijfeld in bepaalde kringen de dwaze opvatting dat men de Nederlandse democratie kan verdedigen door de democratische partijen weg te bezemen. Het is de opvatting van de bittertafel, wier geuren uit Telegraaf, Elsevier, Burgerrecht en soortgelijke cultuurcentra opstijgen. En het moet de heer Stikker misschien toch te denken hebben gegeven, dat er in die kringen direct dankoffers gebracht werden, toen zijn benoeming tot „informateur" en zijn gelijktijdige actie als formateur bekend waren. Dat ook „Het Parool" een vreugdevuur ontstak, pleit niet bepaald voor het inzicht van de toenmalige politieke hoofdredacteur van dat blad. Een nationaal Kabinet moet altijd een Kabinet zijn, dat, in zo groot mogelijke mate, parlementaire grondvesten heeft.

Maar waarom dan Stikker? Immers hij had na het gebeurde in de Kamer, politiek gesproken geen kip meer achter zich; al waren de ondernemers er als de kippen bij om hem tot redder des vaderlands te verklaren. Er wordt dan beweerd, dat Stikker een zo grote internationale reputatie heeft, dat geen Nederlands Kabinet zonder hem mogelijk is. En die reputatie zou te danken zijn aan zijn fenomenale bekwaamheden.

Het is blijkbaar nodig dit alles tot juiste proporties terug te brengen. Erkennend dat Stikker de grootste staatsman onder de Nederlandse zakenlieden en de grootste zakenman onder de Nederlandse staatslieden is, dient men toch oog te hebben voor het feit dat zijn bekwaamheden, ofschoon respectabel, voor een groot gedeelte het resultaat zijn van de bekwaamheden der ambtenaren van zijn departement, die, geholpen door ambtenaren van andere departementen, en ook door andere ministers, er voor zorgden dat Stikker internationaal goed gedocumenteerd en voorzien van ideeën en plannen, voor den dag kon komen. Wat dus, zonder denigrerend bedoeld te zijn, wil zeggen, dat een andere minister van Buitenlandse Zaken, mits beschikkend over de goede dosis verstand en energie die ook Stikker heeft (en die respectabel zijn, maar niet exceptioneel), eveneens een goede indruk in het Buitenland zou kunnen maken.

Mijn critiek op Stikker begint dus daar waar hij meent onvervangbaar te zijn. Dat is hij geenszins. Hij heeft zich een reputatie opgebouwd met behulp van een pers die altijd bereid is de machthebbers van het ogenblik tot grote mannen te verklaren, als zij bereid zijn de pers aan interessant en ietwat sensationeel nieuws te helpen. Doch wie op een vloed van krantenknipsels naar de beroemdheid wordt gedragen, blijkt meestal, bij nader onderzoek, een krantenpapieren-grootheid te bezitten. Nogmaals, de heer Stikker is zeker de slechtste niet in dit land, maar hij moet zich niet àlles verbeelden.

De heer Stikker kwam naar voren met een program dat lang niet slecht was, al bracht het verbond dat hij onmiddellijk sloot met de K.V.P.-minister Van den Brink, (een redelijk bekwaam man met een onredelijk grote tederheid voor de ondernemers), direct mee, dat de tendenzen van het liberalistisch economisme in dat program te sterk waren. Stikker had bovendien goede ideeën betreffende wijzigingen van sommige ministeries, zoals Uniezaken etc. al wilde hij dit tegelijkertijd verwerken op een wijze die als een soort van beloning voor Ouds baldadigheden kon gelden, wat natuurlijk ontoelaatbaar was. Maar over de verdere

personenzaken zou te praten zijn geweest, als niet het hele optreden van de heer Stikker als „redder des vaderlands", een poging ware geweest van het type dat men meteen de kop moet indrukken.

Na Stikker kwam dan de periode van Drees-Van Schaik, die zich kenmerkte door het streven zo weinig mogelijk veranderingen aan te brengen. Wel wilde men de C.H., of eigenlijk Romme, bevredigen door nog een echte C.H.-er, de heer Staf, minister te maken. Dat gelukte in principe, ofschoon niet in feite. Ook wilde men de liberalen nog een extra-oorlam geven, door de liberale heer Tjarda, van Nederlands-Indische faam, tot minister te maken. De eerbied voor de bekwaamheden van de heer Tjarda behoort in zodanige mate tot de geloofsartikelen der Nederlandse openbare mening, dat ik het eenvoudig niet waag te vragen waar die bekwaamheid ooit is gebleken, en waar ooit iets anders is gebleken, dan dat een van de meest conventionele mensen op de meest conventionele wijze deed wat hij zijn conventionele plicht achtte? Met de heer Tjarda lukte het in principe; doch in de practijk lukte het niet tussen hem en de heer Stikker een werkverdeling te scheppen. Ook met de anti-revolutionnair, De Gaay Fortman, lukte het in principe, doch niet in de practijk. En aangezien het met de heren Stikker en Van den Brink, noch in principe, noch in practijk lukte, moest de poging als mislukt worden beschouwd.

Gedurende die poging had het oude Kabinet een program uitgewerkt, dat in grote lijnen aangaf hoe de tekorten, ontstaan door de bewapeningskosten en door de ongunstige betalingsbalans, moesten worden gevonden. Het dekkingsprogram legt de nadruk op verhoogde belastingen, doch vooral op vermindering van de investering en vermindering van de consumptie. Verhoging van de productie speelt wel een rol, doch een ondergeschikte rol; want een dergelijke verhoging zou alleen mogelijk zijn, bij een ingrijpen van de overheid, zoals dat niet alleen in het Engeland van Labour, doch ook in het Amerika van het particulier initiatief, in tijden als deze, als een vanzelfsprekendheid wordt beschouwd, doch zoals dat in Nederland door de K.V.P. (om van de andere, rechtsere, partijen maar niet te spreken) als een heiligschennis wordt gezien.

Ik erken volkomen dat er in een klein land als Nederland enge grenzen zijn getrokken aan maatregelen in die richting, omdat we nu eenmaal te maken hebben met een Europees continent, dat, ondanks alle mislukkingen van de liberalistische economie, (zoals thans weer in West-Duitsland blijkt), niet in staat is tot gelijktijdige economische eenheid en economische ordening te komen. Toch zou er in Nederland wel iets op het gebied van geleide en doordachte productie kunnen gebeuren, als niet de combinatie Stikker-Van den Brink zich vierkant tegen alle pogingen in die richting verzette, toegejuicht door de „derde macht" en nog vele andere machten van het behoud.

Dat de Nederlandse arbeiders bereid zijn hun deel te dragen van de lasten die de Russische bedreiging op ons allen legt, staat buiten iedere twijfel. Dat ze niet bereid zijn te bloeden voor het gebrek aan burgerzin en voor het gebrek aan inzicht en bekwaamheid bij de meeste ondernemers en bij de meeste goedgesitueerden, is nogal begrijpelijk.

Het is dus ook begrijpelijk, dat in de kringen van de arbeiders het optreden van de heer Steenberghe, als derde formateur, een ietwat pijnlijke verbazing verwekte.

In andere kringen was er misschien weer twijfel of de heer Steenberghe, die in Londen tot de geestverwanten van De Geer had behoord, de juiste man was om de leider te worden van de wil tot verzet, die Nederland moet beheersen om in de komende jaren door de moeilijkheden heen te komen. Doch deze kant van de zaak kreeg niet veel belangstelling, omdat alle aandacht werd gericht op het sociale front. Daar zag men dan Steenberghe verschijnen, omringd door Stikker en Van den Brink, in een nieuwe poging om de liberalistische opvattingen, richtinggevend te maken voor de Nederlandse politiek van de naaste toekomst; op de breedst denkbare basis, met een belangrijk toegenomen invloed van de derde macht, en een relatief en absoluut afgenomen invloed van de P.v.d.A. Een program aan vijf partijen gelijktijdig overhandigd, en te aanvaarden zonder ingrijpende wijzigingen, is òf een wonder, òf een slecht program voor de sociaal-progressieven. Het was géén wonder. En het was dus ook geen wonder dat men van de kant van de P.v.d.A. toch nog wel enige verduidelijking en verandering voorstelde. Maar blijkbaar getuigde dit van te weinig eerbied voor de nieuwe grote man, en voor zijn program. Want hij wendde zich af en verdween, zoals alleen feeën in sprookjes verdwijnen.

De schuld voor het niet tot werkelijkheid worden van dit sprookje werd direct aan de P.v.d.A. toegeschreven.

En thans zijn we zover, dat we in een formateurloos tijdperk leven, en dat de kranten ons vertellen dat er een „kluwen" is, die ontward moet worden, vóór een nieuwe opdracht gegeven kan worden; wat in ieder geval een mooi beeld is, voor zover vrouwen moeten meewerken aan dat ontwarren.

Doch in ernst, men krijgt hoe langer hoe meer de indruk, dat we hier te maken hebben met een methode die ten doel heeft de P.v.d.A. murw te maken, door haar telkens weer personen, combinaties en programs voor te houden, waarop ze alleen maar „neen" kan zeggen; en haar tegelijkertijd te suggereren, dat het onvaderlandslievend is om „neen" te zeggen. Deze methode heeft bovendien het voordeel dat men, na enige malen dit „neen" te hebben verkregen, de P.v.d.A. als „impossibilistisch", kan uitsluiten; en eindelijk kan beginnen met de combinatie K.V.P.-Derde Macht. Een dergelijke combinatie heeft ongetwijfeld een brede parlementaire basis. Dat ze het Nederlandse volksleven geen enkele constructieve gedachte en geen enkele kracht kan toevoegen, en dat ze hier in Nederland alles zal vernielen wat door de combinatie P.v.d.A.-K.V.P. werd opgebouwd, moet echter óók worden vastgesteld.

De keuze is bij de K.V.P. Zij heeft zowel de mogelijkheid met de P.v.d.A. (en alle constructieve elementen uit de andere partijen) een constructieve politiek te voeren, als met de Derde Macht een politiek van afbraak te voeren.

Ook met de P.v.d.A. is een voldoend brede parlementaire basis aanwezig. Met 59 stemmen in een parlement, dat in wezen slechts 92 leden telt, (want de 8 C.P.-ers behoren niet tot de Nederlandse politiek), en dat slechts 89 leden telt als men de werkelijke partijen rekent, heeft men een voldoende meerderheid voor alle be-

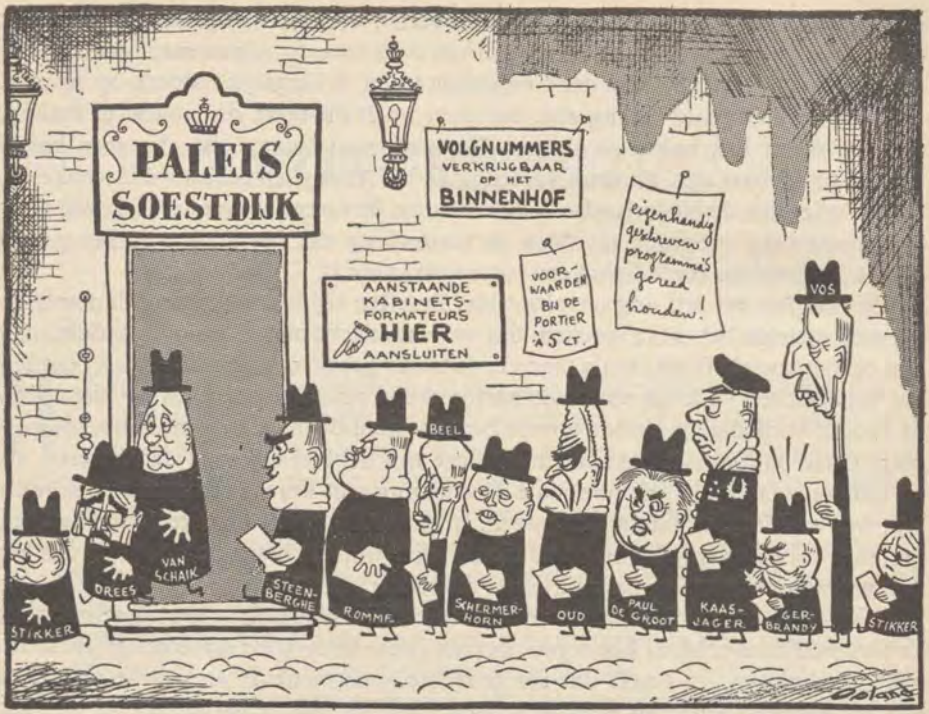

HOE DE VOLKSKRANT HET ZAG

langrijke besluiten, een meerderheid die in vele gevallen nog vergroot zal worden door stemmen uit de andere partijen. Trouwens de medewerking van de C.H.U. behoort, zoals telkens is gebleken, tot de mogelijkheden, die slechts door de onberekenbaarheid van vele leden dier fractie worden beperkt. Een regering met de C.H.U. als partner is zeer wel mogelijk. En dat betekent, althans formeel, 68 van de 89 ernstige stemmen.

Voor zover de V.V.D. bereid is een redelijk program te aanvaarden, als persoonlijke ambities bevredigd worden, kan men ook dàt nastreven en de 68 tot 76 vergroten. Geen enkele regering in een democratisch land heeft grotere meerderheden. Wie echter tot iedere prijs ook de 13 Anti's in de regeringsmeerderheid wil trekken, bewijst daardoor dat hij deze steun hoger acht dan de steun van de P.v.d.A.

Wie meent dat deze crisis gebruikt moet worden om de P.v.d.A. in een hoek te drukken, in of buiten de regering, moet dat maar proberen. Als de P.v.d.A. zich murw laat maken en zich in de regering laat drukken (in een verzwakte positie), dan zal dit gebrek aan kracht haarzelf en het land noodlottig worden. Want dan zal er een zodanige spanning ontstaan tussen P.v.d.A. en haar aanhangers dat hiervan alleen de onverantwoordelijke anti-democratische elementen zullen profiteren. Als men de P.v.d.A. in de oppositie dringt, dan is dat ongetwijfeld een beproeving voor een partij die constructief werkzaam wil zijn. Doch wij moeten

dan bewijzen dat we oppositie kunnen voeren, op een wijze, die het versterkt terugkeren in een regering, doordrongen van onze waarde, alleen maar een kwestie van tijd maakt. Wij hebben geen reden om tegen 'n dergelijk tijdperk op te zien.

Maar het nationale belang eist, dat men nòch probeert ons murw te maken, nòch probeert ons buiten te sluiten. Het nationaal belang eist, dat men beseft dat wij onmisbaar zijn, als men Nederland in het Atlantisch geheel wil inschakelen, op een wijze, die de Nederlandse volkskracht en de verzetswil versterkt, zowel door een constructief program, als door de versterking van het inzicht en het gevoel dat de Atlantische verdediging een ware volkszaak is.

Wij beseffen dat zèlf nog onvoldoende. Beseften wij het volkomen, dan zouden wij niet aarzelen het uit te spreken, dat onze aandacht niet uitsluitend gericht mag zijn op het sociale front, zoals thans in feite het geval is. Wij zouden dan beseffen dat wij eerst ten volle als nationale partij erkend zullen worden, als we niet alleen de sociale verdediging als ons terrein beschouwen, doch ook de militaire verdediging. Onze politieke volwassenheid in deze tijd hebben wij eerst dan bereikt, als wij ons in staat voelen de nationale verdediging met kracht te organiseren, zoals Shinwell en Moch in hun landen pogen, en daardoor ook te bereiken dat de gelden bestemd voor de verdediging op efficiente wijze worden besteed; terwijl tevens het gevaar van overheersing der militairen daardoor wordt bezworen.

Ik weet dat de partij, in haar grote meerderheid, dergelijke opvattingen nog als ketterij beschouwt. Maar hoe eerder de partij deze ketterij als een ernstige gedachte gaat beschouwen, en beseft dat die gedachte constructiever en positiever is dan een uitsluitend sociale en economistische houding, des te eerder zal ze in staat zijn als regeringspartij of als oppositie de centrale plaats in de Nederlandse politiek in te nemen.

NASCHRIFT

Het „ontwarren van de kluwen" is, met de voorliefde voor paradoxen, die ons in crisistijden blijkbaar eigen is, opgedragen aan de heer Romme, die nooit iets eenvoudig doet als het ook ingewikkeld kan. De liefde van de heer Romme voor de zéér brede basis was bekend. En uit die liefde werd een program geboren waarop alle vijf grote partijen hun ja-woord gaven.

Hierboven zei ik reeds dat dergelijke programs òf tot de wonderen òf tot de onbevredigende werkstukken moeten behoren. En het program van de heer Romme zal, als het gepubliceerd is, wel blijken meer wonderlijk dan wonder te zijn. Wonderlijk dan in die zin dat men in deze tijden meent te kunnen aankomen met een program dat zo weinig bevredigend is voor degenen die vinden dat tegenover het grote gevaar een krachtsinspanning moet worden gezet die niet alleen passief, doch ook actief is.

En het wonderlijke is misschien ook, dat een program, bevredigend voor wie met de heer Romme bij voorkeur naar het verleden kijken en het bestaande willen behouden, ook bevredigend kon zijn voor wie hun stempel op de toekomst willen drukken.

Doch het is nog te vroeg om aan te geven waarom onze vooruitstrevende economisten een program konden aanvaarden dat ook voor Oud en Schouten aanvaardbaar was.

Een politiek gebaseerd op economisme leidt tot niets, beweerde ik hierboven. En het bewijs hiervoor is al weer geleverd.

Na de eenstemmigheid over het program kwam de tweedracht over de zetels. Ik vind dat begrijpelijk. De anti's zeggen m.i. terecht dat het van meer belang is wáár men in de regering zit, en wie er zit, dan wat er in het program staat.

Er valt hier werkelijk nog wel iets van te leren. Doch hierover later.

8 Maart 1951.

H. VOS

CONGRESREDE

I. Inleiding

Wij hebben donkere woorden tot elkaar te spreken vandaag. Ik heb mij veroorloofd in de afgelopen weken, vanuit een ondraaglijk geworden spanning, naar buiten — voor U en voor het land — blijk te geven van de onrust en van de ongerustheid, die in mij is, om en over de partij. Het weten, dat binnen korte tijd een debat in de Tweede Kamer zou plaats hebben, het weten, dat de fractie van de Tweede Kamer een beslissing zou hebben te nemen over de positie van haar voorzitter, het weten ook, dat het partijcongres op komst was, kunt U toevoegen als elementen aan de spanning. Maar het zijn ook elementen van de onrust en de ongerustheid, omdat door deze gebeurtenissen in deze dagen de partij haar weg kiest en voor de naaste toekomst bepaalt.

Na de tweede vergadering van de partijraad verscheen in Het Vrije Volk een stuk van de redactie. Het droeg als titel: Een streep eronder... Ik zeg uitdrukkelijk tot de hoofdredactie: gij vergist U. Er staat geen streep onder de onrust en de ongerustheid, bij mij niet — noch onder de grote verontrusting omtrent de partij, waaraan op de eerste vergadering van de partijraad door zo velen uitdrukking werd gegeven. Er staat — misschien — een streep onder de proloog. Maar het donkere spel van krachten en tegenkrachten, ook in de partij, dat haar toekomst bepaalt, haar verval of haar opgang, moet nog beginnen.

II. Socialistische politiek

Dat het land in grote moeilijkheden verkeert, dat ons internationaal grote gevaren bedreigen — ik behoef het voor U niet te herhalen. En ook niet, dat de partij haar aandeel in het geheel van die moeilijkheden zal hebben te dragen, bewust en zonder de ernst ervan te verkleinen of voor de gevolgen ervan weg te kruipen. Wij vormen een grote politieke partij in dit land. Dat geeft rechten èn plichten. En als wij niet méér waren, dan alleen maar een politieke partij, zouden wij het misschien minder moeilijk hebben. Maar wij vormen een *socialistische* politieke partij — en dat betekent een dubbele plicht, juist in moeilijke nationale en internationale omstandigheden.

Wie de geschiedenis van dit land en van de arbeidersbeweging in dit land kent, weet, dat wij méér in moeilijke nationale en internationale omstandigheden onze weg hebben moeten vinden. Ik denk aan de jaren, dat Vorrink het voorzitterschap op zich nam van de S.D.A.P. Het land was door een ernstige crisis geteisterd —

het aantal werklozen liep in de honderdduizenden. De Duitse Nationaal-Socialisten waren gereed voor de sprong en bereidden volgende overvallen voor. In de S.D.A.P. zelf was verwarring en tweespalt. Wie de geschiedenis kent, weet welk een groot aandeel Vorrink heeft gehad in het verzamelen en hergroeperen van de krachten.

De plicht om een *socialistische* politieke partij te zijn dwong echter ook toen de S.D.A.P. tot een dubbele activiteit: antifascisme en anticommunisme waren de *defensieve* — noodzakelijke defensieve — middelen, maar de kracht om deze defensie te kunnen blijven voeren, moest worden ontleend aan een poging tot hervorming van de eigen nationale gemeenschap, aan een constructief, naar socialistische normen, gericht beleid.

In 1934 ontving ik het verzoek om directeur te worden van het Wetenschappelijk Bureau van de S.D.A.P. Het was in de eerste weken na de nederlaag van de Oostenrijkse arbeiders in de opstand om Wenen. De woorden „nur keine Milde" door een kerkvorst gesproken tegenover onze geslagen partijgenoten waren nog huiveringwekkend èn afkeerwekkendheid nabij.

Ik vraag U, partijgenoten, de betekenis van het werkstuk, dat ik toen — samen met vele anderen — heb gemaakt, niet te overschatten. Er lag veel in de lijn der historie. Albert Thomas had in 1931 in Genève zijn Europese openbare-werken program op tafel gelegd — de Duitsche Socialistische Vakbeweging had in 1932 tegenover Brüning een groot-opgezet crisis-bestrijdingsontwerp in de strijd geworpen — in de Verenigde Staten wapperde de blauwe adelaar van de kantoren en fabrieken, welke de New Deal van Roosevelt hadden aanvaard — in Zweden begon een socialistische regering haar werk — in België was onder de sterke leiding van Hendrik de Man, de actie voor een plan van de Arbeid in volle gang.

De betekenis van het Plan van de Arbeid in ons land heeft naar mijn mening vooral gelegen in het *herstel van vertrouwen* dat het bracht, in de eigen doeleinden van een socialistische politiek. Het werk er aan besteed, *verzwakte* niet de defensie op andere plaatsen, maar het *versterkte* deze, omdat degenen, die in de harde strijd stonden, beter inzicht kregen in de doeleinden van hun werk.

Ik weet, dat de „doorbraak" meer wortels heeft en diepere dan de destijds gevoerde planactie. Maar als ik vandaag zie hoe de heer Oud reageert — dan is het voor mij dezelfde Oud, die destijds trachtte het Plan van de Arbeid te denigreren — Wanneer ik vandaag het werk zie van Lieftinck — dan is het voor mij dezelfde Lieftinck, die als een der weinigen buiten de S.D.A.P. de techniek en de donkere onderstroom van willen van dat werk begreep. Socialistische visie scheidt ook vrienden en vijanden.

En zij doet meer. Toen ik na de bevrijding, ook niet in gemakkelijke omstandigheden, het Ministerie van Handel en Nijverheid voor mijn rekening nam, behoefde ik mij niet te bezinnen op wat mijn eerste daden zouden zijn. Voordat de eerste week voorbij was, waren de opdrachten gegeven, die zouden leiden tot het oprichten van het Centraal Planbureau, en tot het voorontwerp van wet op de bedrijfsorganisatie.

Ook *nu* zullen wij over de moeilijkheden moeten heenkijken. Wij kijken er vandaag tegen aan en tegen op! En toch zeg ik, uit de diepte van mijn kennis van de nationale en internationale verhoudingen: technisch, economisch en sociaal zijn de

moeilijkheden *niet* groter, dan die waarvoor wij in de periode der diepste werkloosheid hebben gestaan. En zielkundig was de misère der werkloosheid misschien ook even zwaar, als de misère der militarisering nu.

Ik weet niet, wat er gebeuren zal. Maar misschien dwingen de harde dollars, welke de Ver. St. in de loop van de komende drie jaren op tafel leggen en de harde Engelse Ponden, die daarbij komen, samen mèt de krachtsinspanning, welke Europa zich zal dienen te getroosten, de bezetter van het Kremlin tot groter matiging, en eindelijk tot een te controleren overeenkomst.

Lukt dit, dan wordt het lichter in de politiek, maar ongetwijfeld zwaarder in de economie. Bij de overgang van een gecontroleerde economie der bewapeningsfase naar een ongecontroleerde economie, die als vredeseconomie wordt aangediend, kan een terugval ontstaan, en een crisis, die elk der vorige in diepte overtreft, en de communisten intern zou leveren, wat zij wensen, en tot welks verovering zij extern niet in staat zouden zijn. De vrijkomende productieve krachten moeten worden gericht — naar een sneller sociale en culturele ontwikkeling in de betreffende landen enerzijds, naar een opvoeren van het levenspeil in de achtergebleven gebieden der wereld anderzijds. En wat anders, dan de ontwikkeling van de wereld naar een socialistische structuur kan de achtergrond vormen van *onze* politiek?

De verdere ontwikkeling van deze denkbeelden in constructieve zin is nodig, om ons materiële zelfbehoud straks, voor ons zedelijke zelfbehoud nu. Daarzonder immers wordt het harde dagelijks nodige werk, dat zo vaak mislukt, tot een werk alleen òm het werk, waarbij de roep om Vrijheid verklinkt in de leegte.

De concrete vormgeving zal moeten trachten te reiken tot de diepste wortels van het socialistische volksverlangen. Want ik tracht mij steeds bewust ervan te blijven — en de militaire plannen van vandaag hebben dat bewustzijn verscherpt — dat een economie, die niet tevens een volksvisie vertegenwoordigt, nimmer democratisch kan zijn. Ook de beste plan-economie wordt dan niet anders, dan het vervangen van de ene tweehonderd leidende figuren door een andere tweehonderd... De voor een democratie essentiële functies van contrôle, medezeggenschap en mede-verantwoordelijkheid kunnen slechts worden uitgeoefend, indien, zoals ik aangaf, de concrete vormgeving tracht te reiken tot de diepste wortels van het socialistische volksverlangen.

III. Partij en Regering

Laat ik nu, maar met de gesproken woorden als achtergrond, terugkeren tot de harde dagelijkse arbeid — en mij de vraag stellen, hoe dan de partij dient te zijn als regeringspartij.

Mag ik trachten in één zin samen te vatten, wat mijn standpunt is? Ik ben bereid — op voorwaarden — partij te zijn *in* de regering, ik ben niet bereid — op geen voorwaarde — de partij te worden *van* de regering. Het gehouden betoog, geeft reeds voldoende aan waarom: de op een socialistische partij rustende dubbele plicht zou niet volvoerd worden. Doch ik zou ook geen partij *van* de regering — of van de partijgenoten-ministers in die regering — willen zijn, om die partijgenoten-ministers èn hun politiek zelf, en ik waarschuw er tegen, dat het accent de laatste jaren verkeerd is komen te liggen.

Ik heb zelf het ministerswerk verricht. En ik hoop, dat ik er nu op een voldoende afstand van sta, om het te kunnen beoordelen.

Wat mij dan telkens opvalt, is, dat wij — uitzonderingen daargelaten — zo weinig kans zien om *ons zelf* te zijn — wij staan, tegenover het werk van onze partijgenoten-ministers te zeer in de houding van — alweer mèt uitzonderingen — toejuichen en verdedigen! Tot schade van de zaak, waarover het gaat, tot schade ook van de Partij.

Wat wij vergeten, meestal, is, dat het werk, dat van de minister op tafel komt, *niet* vertegenwoordigt het inzicht van die minister zelf in de gegeven zaak, maar het inzicht van die minister over, *wat hij waarschijnlijk nog kan bereiken.* Een wetsontwerp, zoals het het departement uitgaat naar de Ministerraad, is reeds een vrucht van vooroverleg met ambtenaren en bedrijfsleven, van inzicht in kracht- en machtsverhoudingen in de maatschappij. Een wetsontwerp van vergaande politieke strekking, dat de ministerraad verlaat, en na de Raad van State te zijn gepasseerd — bij het parlement komt, om daar *openbaar* te worden, heeft dus dikwijls *twee* compromis-phasen doorlopen. En toch verdedigen *wij* het dikwijls, alsof het onze eigen visie *op de zaak* betreft, en trekken doordaar veel te weinig op tegen een aanvallende reactie.

Een voorbeeld? Laat ik bij mijn eigen werk blijven. Het voorontwerp op de P.B.O., zoals ik dat publiceerde was voor mij een compromis. Het werd in alle toonaarden aangevallen. Maar van de partij en van de partijgenoten — een uitzondering gelukkig vormde de vakbeweging op enige punten — kwam meer bewondering dat kritiek. Aangenaam misschien, maar *niet* vruchtbaar. En door het harde touwtrèkken van één kant werd ten slotte dit voorontwerp — de meerderheid van het P.B. vergeve mij het woord — het „uitgangspunt" — of liever tot één der uitgangspunten van de discussie in de Commissie van de Ven — waar een verder afwijkend compromis tot stand kwam. Natuurlijk — de P.v.d.A. was pas een baby, toen dit geschiedde. Laat ik dus niet verwijten — en dit voorbeeld enkel ter lering geven.

Wat ik hierboven heb trachten uiteen te zetten is, dat de partij een eigen taak heeft, gezien van haar socialistische doelstelling en dat — ten tweede — het verwarren van partijmachine en regeringsmachine ook verkeerd is, in verband met de gevolgen voor de directe praktische politiek.

De kamerfractie en het partijbestuur zullen ongetwijfeld het nodige begrip moeten opbrengen voor het feit, dat vele regeringsvoorstellen slechts compromis-voorstellen kunnen zijn. Daaraan heeft het zeker niet ontbroken — het begrip voor de voorstellen van de regering dient echter te worden gewekt vanuit *eigen* gezichtshoek, zodat de partijgenoot *mede* leert denken en mede leert zien, *waar* de weerstanden zitten, welke overwonnen moeten worden in een volgende strijd.

En dit wekken van begrip, kan dan tevens dienen om te doen doordringen tot de volksmassa — wat bitter hard nodig is na de nationaal-socialistische en communistische experimenten — *dat macht, ook regeermacht* geen absolute macht is — en mag zijn! — maar een *democratische* macht, uit een evenwicht van krachten geboren. Een evenwicht, dat *door ons zelf* verschoven kan worden!

Wie echter partijpolitiek en regeringspolitiek verwart — en de taakverdeling

niet voldoende tot zijn recht laat komen, die doemt de partij tot onmacht, op hetzelfde ogenblik, dat de regering door een evenwicht van krachten tot onmacht gedoemd is — en die maakt het zich zelf onmogelijk door ingrijpende actie dat evenwicht van krachten te verschuiven.

IV. Nieuw-Guinea

Het niet uit elkaar houden van partijpolitiek en regeringspolitiek brengt grote schade aan land en partij. Het was dit niet uit elkaar houden van partijpolitiek en regeringspolitiek, dat leidde tot die ongelukkige partijbestuurs-resolutie over Nieuw-Guinea — nu een maand geleden, een resolutie, die ik, ook nu nog, niet anders kan karakteriseren dan als een van *bewuste willoosheid.*

Heeft iemand in de partij begrepen, waarom *deze* resolutie nodig was? Heeft iemand begrepen, waarom op 8 Januari *niet* de overdracht van de souvereiniteit aan Indonesië mocht worden aanbevolen, en enkele weken later door de Tweede Kamerfractie bij monde van de Kadt, *wel*? Heeft iemand in de partij of in de partijraad begrepen, waarom op de jongste partijraad-vergadering, waarvan ik sprak, nu *wel* een resolutie mocht worden aangenomen, waarin de partijraad zich stelt achter het standpunt van de kamerfractie — waarmee de resolutie van 8 Januari van de baan is? Ik heb — overigens — *deze* resolutie niet in Het Vrije Volk gevonden, maar dat kan aan de Haagse editie liggen, al had zij gepubliceerd dienen te worden *mèt* het communiqué van de partijraadsvergaderingen.

Er is eerst getracht, ter vergoelijking van de resolutie van het P.B. van 8 Januari, de brief van de fractie aan de Ministerpresident naar het rijk der onschuldige acties te verwijzen. Er is gezegd, dat deze brief was geschreven in een noodsituatie, en dat getracht werd in *die* situatie een oplossing aan de hand te doen: souvereiniteitsoverdracht aan Indonesië, omdat men geen andere weg begaanbaar achtte. Maar nu de regering, *later* in de onderhandelingen wèl een nieuw voorstel had gedaan, nu konden wij als P.B. die brief wel „waarderen", maar niet „honoreren." Echter, een week na dit verhaal, haalt De Kadt er de spons dwars door en overheen — met medewerking van *dezelfde* leden van het partijbestuur die lid van de fractie zijn, en die eerst dit verhaal hadden bedacht...

Er is getracht het woord *uitgangspunt* in de resolutie van het P.B. heel dik te onderstrepen. De door de regering voorgestelde oplossing zou *uitgangspunt* kunnen zijn voor nieuwe onderhandelingen... en dan konden we nog zien waar we uitkwamen. Welnu — eveneens weer enkele dagen later haalt De Kadt de spons ook door deze redenering, met medewerking en ondersteuning van dezelfde leden van het P.B. Hij stelt *uitdrukkelijk vast*, dat het opdragen van de souvereiniteit aan de Unie een onmogelijke constructie is. Maar de meerderheid van het P.B. neemt deze onmogelijkheid als „uitgangspunt."

Maar nog weet ge niet, waarom op 8 Januari dan per se niet mocht worden gezegd, wat enkele dagen later wèl mocht. Laat ik dan niet onder stoelen of banken steken, dat er één groot verschil was, tussen mijn aanbeveling van de door mij ingediende resolutie, en de speech van De Kadt, waarin overigens in *zakelijke* inhoud een grote mate van overeenstemming is te vinden.

Het verschil is, dat De Kadt tegen de regering zegt: souvereiniteitsoverdracht aan

Indonesië zie ik als aanvaardbare oplossing — jullie, regering willen dit niet, en kunnen dit niet — maar even goeie vrienden — ik heb er geen regeringscrisis voor over. Mijn toelichting was: souvereiniteitsoverdracht aan Indonesië is voor ons een aanvaardbare oplossing — het is naar mijn wijze van zien, en velen hebben doen blijken, dat zij er net zo over dachten, òòk in het P.B.! — de *enige* oplossing, welnu, gij regering staat deze oplossing van een voor het land noodzakelijke overeenstemming met Indonesië in de weg — gij regering zult hebben te gaan, en plaats te maken voor een andere, die *nièt* aan handen en voeten gebonden is. *Ik* had er dus wel een regeringscrisis voor over.

Ik herhaal dit hier openlijk — ook na de jongste gebeurtenissen in de Tweede Kamer. Ik laat daarbij nu verder buiten beschouwing, dat de meerderheid van het P.B. op die avond, desgewild, natuurlijk de *zakelijke* inhoud van mijn resolutie had kunnen aanvaarden, en zich los had kunnen maken van de door mij gegeven toelichting omtrent de consequenties. Dan had het in dezelfde — en voor de partij althans duidelijke verhouding tot de regering gestaan als nu de socialistische fractie in de Tweede Kamer. De meerderheid van het P.B. koos de slechtste weg.

V. De kabinetscrisis

Uit het voorgaande zal het duidelijk zijn, dat ik meen, dat de partij bereid moet zijn, bij de machtspositie welke zij inneemt, in bepaalde omstandigheden en op bepaalde voorwaarden, deel te nemen aan een regering — parlementair of minder parlementair is daarbij een kwestie van tweede orde. Het zal duidelijk zijn, dat er ook omstandigheden kunnen zijn of ontstaan, waarop ik tot de terugtocht adviseer, hetzij van alle, hetzij van enkele ministers.

Voor een aantal partijgenoten is de afstand tussen regeringsdeelname en loyale oppositie — voor ons is geen andere mogelijk — een afstand tussen 100% en 0% zeggenschap in staatszaken. Voor hen heeft een kabinetscrisis de betekenis van alles of niets.

Doch — zo liggen de zaken in concreto in een *democratische* gemeenschap niet! De regering kan niet *alles* — ook *nu* niet; de oppositie betekent niet *niets* — ook nu niet. De afstand in macht tussen beide: regeringspartij zijn of oppositiepartij zijn, is natuurlijk aanwezig. Een dwaas, die het zou ontkennen. Maar die afstand blijft, relatief, klein. Men verwachte geen wonderen van een regeringsdeelname. Maar, en hier richt ik mij tot hen, die wel eens naar de vleespotten van de oppositie verlangen — men verwachte ook geen wonderen van een oppositie. Zulk een oppositie zal namelijk *zeer* constructief dienen te zijn, met elk ogenblik de bereidheid tot nieuwe verantwoordelijkheid.

De K.V.P. neemt op dit ogenblik in dit land, als grootste partij èn als middenpartij een positie in, zodanig, dat zij mederegeren moet. De Partij van de Arbeid, die *niet* een middenpartij is, en *niet* de grootste partij, moet *beide* kunnen zijn: regeringspartij of oppositie, en in beide gevallen socialistisch zich zelf blijven, gericht met haar werk naar de toekomst, het heden omvattende en vormende.

Congres, de laatste ronde in de ridderzaal, liet bij mij de indruk achter — ik mag het zeggen óók wel in de stad, waar hij burgemeester is, van: *Oud-knock out!*

En ik heb mij er over verheugd, dat het een harde linkse van Drees was, die dat bewerkte. Ik hoop, partijgenoten, dat scheidsrechter Romme hem zal uittellen! Waarom? Niet voor de man. Hij is belangrijker of minder belangrijk naar mate men de ene of de andere van zijn kwaliteiten in ogenschouw neemt. Maar omdat de *vierpartijenbasis te breed was voor een goede sociaal-economische en financiële politiek*. Daar komt de V.V.D. niet aan toe! Mijn radiodebat met de heer Ritmeester heeft destijds enig stof doen opwaaien. Ik heb mij toen, geloof ik, gedragen als een goed verdediger van de regering... Van de V.V.D.'er, man van óók een regeringspartij, kon dat niet worden gezegd. Latere kamerdebatten hebben dat opnieuw bewezen. De V.V.D. had wel een man *in* de regering geleverd, maar gedroeg zich — in laatste instantie nu ook tegen de eigen partijgenoot — als oppositie. Daarop moest de regering breken. Dat het niet eerder is geschied, komt door de grote plaats, welke Minister Stikker zich had weten te verwerven. Maar een sanering ten aanzien van de basis van het kabinet kon en kan niet uitblijven.

Door de snelle ontwikkeling van de zaken, internationaal, lijkt op dit ogenblik de kwestie Nieuw-Guinea verder weg dan te voren. Naar de betekenis voor ons land, had deze kwestie nimmer die rol mogen spelen, die ze gedaan heeft. Nu de militaire krachtsinspanning in Europa no. één wordt, zal het misschien zelfs tot de verstokte oppositie doordringen, dat ons land zonder Nieuw-Guinea beter af is, dan met... De zware tegenstellingen zullen zich afspelen rondom de vragen van het sociaal-economische en het direkt militaire beleid. En toch vergisse men zich niet. Nieuw-Guinea is economisch niet belangrijk voor ons, nu niet en straks niet. Maar de verhouding tot Indonesië is het wel. En deze regeringscrisis, die *om deze verhouding* begon, kan niet goed worden opgelost, zonder daaraan volledige aandacht te schenken. Kàn de Nederlandse regering, welke ook, nog een vruchtbare Unieconferentie houden, als voorzien in het Uniestatuut, vóórdat overeenstemming is bereikt over de te volgen procedure inzake Nieuw-Guinea? Men vergisse zich ook niet over de schijnbare rust in Indonesië. De vlam van de haat heeft soms heel weinig brandstof nodig...

In haar verklaring stelde de afgetreden regering, dat *dit* kabinet de overdracht van souvereiniteit aan Indonesië niet zou voorstellen. Het zou dus *formeel* wel kunnen na het ontslag en na een kleine of zelfs na geheel geen reconstructie... Maar kan dat *moreel* ook? Zijn van Maarseveen en Drees, althans zij, zolang zij dezelfde plaatsen bezetten, niet toch gebonden aan die uitspraak, in *elk* kabinet?

Daarom herhaal ik dat ik de val van het kabinet, èn om de te brede basis, èn om de noodzakelijke ruimte voor een andere Indonesische politiek, niet heb betreurd. Daarom heb ik gewaarschuwd tegen wat eerst leek te worden, een al te lichtvaardige reconstructie. De partijgenoten-ministers, oude of nieuwe, zo ze er zijn, de fractie van de Tweede Kamer, het partijbestuur en misschien ook partijraad of buitengewoon congres kunnen nog geroepen zijn, de straks nieuwe situatie te beoordelen, en daarbij de houding van de partij-instanties en van de partij te bepalen.

De zaken, vandaag, liggen *zeer* onduidelijk. De werkwijze van de formateurs Drees en van Schaik, om eerst een program te bespreken met de aftredende ministersploeg, heeft alleen zin, en leidt alleen dan *niet* tot ernstig tijdverlies, indien men van plan is de oude kaarten, misschien een beetje dooreengeschud, weer te gebrui-

ken. Want mijn ervaring is geweest, congres, dat men als minister nòch van zijn voorganger, nòch van zijn opvolger iets van betekenis merkt. Elk zoekt zijn *eigen* weg in de problemen met verantwoordelijkheid voor het eigen departement. Alleen met zijn collega's van het ogenblik heeft men te maken, *niet* met wie voordien het departement heeft beheerd. De gevolgde methode wijst daarom in een naar mijn mening minder gewenste richting. Maar laat ik geen oordeel geven vóór het eindresultaat.

De kabinetscrisis moet worden opgelost — natuurlijk. Dat militaire en sociaal-economische vraagstukken daarbij alle aandacht verdienen staat vast. Maar de Indonesische zaak moet ook worden opgelost — een oplossing moet ten minste *mogelijk* worden gemaakt. Anders staan wij — misschien — over enkele maanden voor een *nieuwe* crisis, in een dan — misschien — nog ernstiger internationale situatie. Meer wil ik er thans niet van zeggen.

VI. De oorzaken van de onrust

Ik sprak van ongerustheid, èn van onrust ten aanzien van de toestand van de Partij. Onrust gaat dieper dan ongerustheid, en ik wil trachten ook de oorzaak van deze onrust voor U bloot te leggen.

Er is mij kwalijk genomen, op de partijraadsvergadering, dat ik in de artikelen in Het Vrije Volk enkele dingen heb vermeld over deze toestand; dat ik schreef over het voorzitterschap van de grootste federatie van het land en over een slecht bezochte partijbijeenkomst. Partijgenoten, waarom dit schuilevinkje spelen?... Ik heb slechts dingen geschreven, waarvan ik mag veronderstellen, dat ze bekend zijn, omdat iedereen ze weten kan! Ik kan als de oorzaak van dit verwijt dan ook niet zien, dat deze dingen nu — en door mijn schrijven — pas bekend worden aan onze tegenstanders. Wees daar gerust op — onze tegenstanders kennen deze dingen natuurlijk. Indien zij ze vandaag niet tegen ons uitspelen is dit *geen* gebrek aan weten, maar eenvoudig het nog niet belangrijk vinden om er gebruik van te maken...

Als oorzaak van het verwijt — diepere oorzaak — zie ik dan ook, dat door dit publiceren de zaken nu ook ineens voor ons zelf en aan onze partijgenoten duidelijk worden. En voor ons zelf even een fel licht werpen op een toestand, die *niet* gezond is, en het daardoor minder mogelijk maken aan onze eigen feitelijke situatie voorbij te leven.

Ik had zeer veel tekenen kunnen noemen — en vele nog ernstiger — dan ik heb gedaan. Ik behoef het hier op het congres *niet* te doen. Gij kent ze, als ge een open oog ervoor hebt, uit Uw eigen afdeling of federatie. Gij kent ze — uit de jaarverslagen — Lees daarin, wat mij betreft, alleen maar de cijfers over de ledentallen en de oplage van „Met volle zeilen." Bedenk daarbij, dat wij vóór de oorlog, perioden hebben gekend, waarin door de veel kleinere S.D.A.P. oplagen bereikt werden voor een colportage-orgaan van 100.000-150.000 nummers elke week weer. En trek Uw conclusies. Op de vergaderingen van de partijraad is — gelukkig partijgenoten — de ongerustheid omtrent de partij scherp tot uitdrukking gebracht — helaas echter meer door de sprekers uit de gewesten, dan door de mannen van de dagelijkse leiding. Op zich zelf is dit laatste geen verwonderlijk

verschijnsel. Zij die met de directe leiding belast zijn werken als paarden — als het paarden waren, zou de dierenbescherming tegen dit afbeulen bezwaar maken. En in en door het harde, onophoudelijk harde werk, wordt het een zielsbehoefte, de ongerustheid, waarvan ik sprak, indien zij ontstaat, de nek om te draaien — omdat zij anders zou kunnen leiden tot een het werk verstikkende twijfel aan de waarde van het werk.

Maar de onrust bestaat bij velen — zeer velen mag ik vandaag zeggen. Zij bestaat in het land — en zij zal *moeten* doordringen tot de dagelijkse leiding. Om zelfs bij het harde werk die afstand te kunnen vinden tot problemen en resultaten, welke voor een nieuw oordeel nodig zijn.

De ongerusten en de ontrusten zijn dan nog degenen, die zich kopzorg maken, die meedoen, die het werk meedragen. Hun ongerustheid wordt vooral beheerst door het merkbaar wegvallen van de wilsspanning en van de bereidheid tot het verzetten van een stuk werk bij — te veel — anderen. Neem de beschrijvingsbrief van dit congres, en leg die naast het jaarverslag... en vergelijk. Gij zult straks een nieuw partijbestuur kiezen. Misschien lacht gij om deze cijfervergelijking — en toch is zij niet zonder betekenis. Nadat de bezoldigde leden, en de gewestelijke vertegenwoordigers verkozen waren in het P.B. — grotendeels bij enkele candidaatstelling — hield gij voor twee jaar de keuze over voor 11 plaatsen uit 44 candidaten. Vandaag of morgen zult gij voor dezelfde 11 plaatsen slechts 17 candidaten hebben, waarvan dan nog enkele afvallen, omdat het aantal gecandideerde kamerleden groter is dan het aantal daaruit te kiezen bestuursleden. Zijn zij over twee jaar aan het kiezen van het P.B. bij algehele enkele candidaatstelling toe?...

Dit is *niet goed*, congres. Men kan het uitleggen als een bewijs van vertrouwen, en er zit natuurlijk daarvan iets in. Ik heb er geen gehoefte aan, de zaken ernstiger voor te stellen, dan ze zijn. Maar er zit ook méér in — minder moois. Er zit ook in, dat de afdelingen geen verlangen meer hebben mensen naar voren te schuiven — dat er vele mensen zijn, die niet de behoefte hebben naar voren te komen en in de top mee te werken. Twee verslappingsverschijnselen. En, bedrieg ik mij niet, dan zit er ook in het gevoel, dat „het toch niets geeft", omdat men niet meer vertrouwt langs deze weg tot een resultaat te kunnen komen, en gebrek aan geloof in de interne democratische mogelijkheden. Laat deze enkele dingen, — ik kom straks op andere, belangrijkere, terug, — genoeg zijn, om U te doen zien, dat ik mij niet ten onrechte de vraag stel — de misschien wat wrange vraag: *bezit de partij nog de noodzakelijke, trillende, levende ondertoon van verlangen, die een socialistische partij nodig heeft*? Waar en hoe uit die zich dan?

Na de vorige wereldoorlog kwam de felle zielsspanning tot ontlading, in socialistische richting, in een zingende en opdringende jeugdbeweging. Vele ouderen toen zijn dankbaar geweest voor die stroming en doorstroming, al hebben anderen — Vorrink weet dit beter dan wie ook — dikwijls de ondertoon ervan niet begrepen... In de crisis brak de wil tot het opeisen van een menselijk vergezicht voor de geteisterden opnieuw zich baan en ontlaadde zich in een bewogen, door duizenden gedragen actie. Waar staan we nu — na de spanning, die in de oorlog en de eerste na-oorlogse periode aanwezig was?...

VII. Achtergrond van dit verschijnsel

Ik weet, dat wij hier met méér dan een nationaal verschijnsel hebben te doen. We hebben te maken met een *internationaal* socialistisch maar vooral *democratisch* probleem. Wij hebben onze leidende socialistische figuren, als vroeger. De namen van Attlee en Bevin, van Dalton en Morrison zijn ons vertrouwd alsof het die van onze eigen broeders waren. Wij kenden Blum, en we weten wat Spaak waard is. En Schumacher krijgt voldoende vaak op zijn kop in Het Vrije Volk, om niet zijn naam bij U vertrouwd te doen zijn... Maar waar is de elite der theoretici die de socialistische gedachtenstroom naar buiten *dragen* — Waar zijn een Marx en Engels, een Kautsky en Bernstein, een Guesde en Jaurès, een Wells en een Shaw, die in zijn toneelstukken, de inleidingen schreef recht van uit de socialistische ideeënwereld van zijn jaren?

En waar is dat complement van politieke strijdbaarheid en wetenschap, onverbrekelijk daarmee verbonden, de culturele topspanning, die andere grootmeesters opdrijft tot werk? Om nationale namen te noemen, wie vervangt Henriëtte Roland Holst, een Gorter, een van Collem, een Adama van Scheltema, een Herman Heijermans? Men moge over de culturele betekenis van hun werk voor een verre toekomst van mening verschillen, vast staat, dat zij de uiting waren van een van onder op gedreven, van boven verklankt volksbewustzijn.

Ik zeg niet, dat wij vandaag inter- en nationaal *niet* over het intellect beschikken, dat de theoretische vragen van de nieuwe vormgeving van het socialisme aan zou kunnen. Ik denk aan een Myrdahl, die in Genève werkt voor de E.C.E. Ik denk aan André Philip in Frankrijk, bestuurder van een groot gesocialiseerd bedrijf, ik denk in ons land aan Tinbergen, die een internationale naam heeft, doch die wij nationaal hebben overbelast. De oorzaak is niet een gebrek aan mensen. Paradoxaal gezegd met het oog op onze eigen partij: er waren nog nooit zoveel socialistische intellectuelen, en nog nooit zo weinig intellectuële socialisten...

De onrust in mij is misschien nog niet eens om die leegte, die ik bovenaan speur. De onrust in mij is er, omdat ik vrees, dat die leegte bovenaan niet anders is dan de weerspiegeling van een leegte *beneden*. Er is in de socialistische literatuur van de oude stempel veel te doen geweest om wat men noemde het *gebrek aan behoeften* bij de arbeiders, de *verdammte Bedürfnislosigkeit*, die maakte, dat de arbeiders niet eens de strijd aan wilden binden voor een beter materieel bestaan, omdat zij geen enkel verlangen meer hadden... Vandaag is van deze materiële „Bedürfnislosigkeit" geen sprake meer. De dagelijkse spanning tussen lonen en prijzen is daarvoor een bewijs. Ik zou haar ook *niet* terug willen verlangen...

Maar is op het gebied van de geest, op dat van het verlangen naar een andere inhoud van het maatschappelijk leven niet een veel te groot gebrek aan behoeften? Is dat één van de oorzaken van de leegte, die ik vermeldde?

En toch: ook hier vraag ik: vergis U niet! De menselijke hartstocht en het menselijk verlangen zijn uit de wereld van vandaag niet verdwenen. Als ik mij richt naar de wereld der ingenieurs, dan merk ik telkens weer met welk een zielsspanning uit het harde materiaal van feiten, proeven en weten, de nieuwe vindingen ten toepassingen worden geboren. De medische wereld vergroot zijn weten elke dag. De wiskundigen en zij, die de wet der natuur doorvorsen voegen gebied na gebied

toe aan hun reeds zo grote rijk, waar de ene revolutie in denken volgt op de andere. En hoeveel nieuwe en oude krachten worden gezogen naar dat grote gebied van biologische onderzoekingen, dat opengebroken is, dat gebied, waar leven en dood aan elkaar grenzen?

Daar is geen leegte...

En partijgenoten, ook in het andere perk. Hoeveel jongeren zwerven uit als hun mogelijkheden dit toelaten — en hoeveel meer zouden dit willen! En trekken over de grenzen van dit land van 150 km. breed en 200 lang, Europa door, dat hun wordt tot een tweede wereld?

Ik weet, dat hierbij veel zucht tot avontuur is, en veel jonge drift, die met de jaren verslijt. Maar er is ook één andere oorzaak: diep menselijk verlangen — waarvan helaas, te veel aan de socialistische wereld voorbijtrekt...

Wij zijn hier bijeen in de stad, waar bijna negentig jaren geleden het leven driftiger werd op het voorvoelen van een nieuwe toekomst, die zich aftekende voor handel en industrie. Deze stad begreep toen haar taak. Zij groef naar zee, nieuw, hààr Waterweg. En verleden jaar hebben wij de onbruikbaar geworden vroegere stroommonding gedicht.

Misschien komt mijn onrust ook mede voort uit de trilling van nieuw leven. In Europa leven krachten, die tot een vereniging drijven. In de Verenigde Staten groeit het bewustzijn van een taak, nationaal te moeten komen tot een andere sociale structuur en internationaal, tot een bijna socialistisch sentiment in de verhouding tot de in de wereld economisch achtergebleven gebieden. Maar *dan*, nog meer *dan*, is voor de stad van ons socialisme een nieuwe Waterweg nodig.

Ik heb donkere woorden gesproken. Ik hoop, dat ik U heb doen tasten, vanuit welke spanning ik onze politiek volg. En dat gij begrijpt iets, van mijn opstand, toen ik in de slechte beslissing van het partijbestuur over Nieuw Guinea zag, opnieuw, het dwingen van het levende water in een reeds verzandende bedding.

Ik heb mij gewend — verontrust, en — ook — bitter naar de leegte. Maar misschien, diep in, toch met het vertrouwen dat deze leegte zich zou vullen met een nieuwe taak.

M. M. VAN PRAAG

DECENTRALISATIE EN DEMOCRATIE

Het wordt veelal als een axioma beschouwd, dat een democratische staatsinrichting beantwoordt aan het gedecentraliseerde type. Dit niettegenstaande de grootste Westeuropese continentale democratie, Frankrijk, een vrij sterk gecentraliseerde structuur vertoont.

Wij willen noch bij voorbaat ons hiermede eens verklaren, noch het ontkennen; echter dat er correlatie zou zijn moet worden bewezen.

Het systeem van decentralisatie wordt uit diverse hoofde aangeprezen.

Naar Thorbecke's uitspraak is het zich deelgenoot weten van een gemeenschap van beperkter omvang dan de nationale, een leerschool, waarin men opgroeit tot goede staatsburger.

Onder voorbehoud van alle eerbied voor deze grote Nederlandse staatsman komt het ons voor, dat hiertegen wel het een en ander is in te brengen. Het gevoel van saamhorigheid met een kleine groep toch verzwakt die tot de grotere, waaruit men de kleinere heeft gesneden.

Ieder particularisme binnen de nationale groep maakt de banden, met het geheel — hier dan de nationale groep — losser. Het kweekt tegenstellingen, rivaliteiten. De organisatie van wijken in de gemeenten, het zich lid weten van een wijkgroep, zal tot resultaat hebben, dat het gevoel, burger van de stad te zijn, verzwakt. [1])

Voorheen, vóór 1918, heerste er voor en tijdens de verkiezingen animositeit, om niet te zeggen vijandschap, tussen de kiesdistricten, waarin de grote steden waren verdeeld.

In het voormalige rode Amsterdamse district III heerste dan een vijandige stemming jegens district V, een district, dat vanwege zijn „gouden rand" — de Concertgebouwbuurt — een liberaal afvaardigde. En deze animositeit nam men in dezelfde mate waar in het andere kamp.

[1]) „Die neiging" (tot particularisme), schrijft prof. dr H. J. Pos, „staat in dienst van een waarde, de intimiteit der diepere verstandhouding, maar de beaming daarvan leidt onbedoeld tot de onwaarde van een tekort aan eenheid van meer omvattend verband: de zelfde kracht die kleinere groepen samenbindt en verstevigt, maakt de grotere verbanden zwak. Het particularisme van gezin, groep of staat is weliswaar een correctief tegen een altijd minder omvattend persoonlijk individualisme, maar het werkt op zijn beurt individualistisch, zo lang die eenheden tegenover omvattendere gehelen zich exclusief blijven verhouden." Uit „Antisemitisme en Jodendom" 1939, Inleiding, pag. 14.

Na de verkiezingen echter speelde de indeling in kiesdistricten geen rol meer; deze raakte volkomen uit de gedachte, wijl er voorlopig geen object meer was voor activiteit.

Ook al laat men deze bedenking niet al te zwaar wegen, dan nog zou van het standpunt, van waaruit Thorbecke het systeem van decentralisatie verdedigt, dit stelsel slechts een afgeleide, een betrekkelijke waarde hebben; een waarde met het oog op tijdelijke doelmatigheid, geen waarde echter in zichzelf en om zichzelf.

De term decentralisatie [2]) vindt toepassing ten aanzien van zeer verschillende onderwerpen. Het woord, gebezigd in verband met het gebied der staatkunde, is dus niet ondubbelzinnig. Ten aanzien van de inrichting van het landsbestuur is gewettigd een onderscheiding tussen decentralisatie ter zake van wetgeving, d.i. rechtsproductie en decentralisatie terzake van materiele belangenverzorging.

Over de doelmatigheid van decentralisatie op diverse punten ter zake van beide gebieden zal wel in velerlei opzicht, gezien de verschillen t.a.v. plaatselijke omstandigheden, geen verschil van mening bestaan. De vraag kan echter worden opgeworpen, waar decentralisatie ophoudt op haar plaats te zijn, waar de nadelen misschien gaan domineren boven de voordelen. [3]) Op welk punt zal men goed doen aan de toepassing van het beginsel der decentralisatie paal en perk te stellen? Dit dan in het bijzonder in verband met de eisen, die het grote beginsel der democratie stelt.

Ook ter zake van de zin van het begrip democratie bestaat een diversiteit in opvattingen. Wij zijn geneigd het te vereenzelvigen met het personalistisch beginsel, voor zover dit toepassing kan vinden ter zake van de staatkunde.

Men zou het personalistisch-democratisch systeem kunnen weergeven als een stelsel van samenleving, waarbij gestreefd wordt naar ontplooiing van eens ieders persoonlijkheid, voor zover dit mogelijk is in verband met de aanwezigheid van anderen en juist *ondanks* de aanwezigheid van anderen. Een personalistisch-democratisch stelsel van recht tracht te neutraliseren het vanwege het feit der elkaar snijdende levenskringen in het gedrang komen der persoonlijkheid; het tracht te voorkomen dat de ene des anderen persoonlijkheid al te zeer aantast. J. P. Sartre spreekt van „tot object maken van de ene door de andere". [4])

Uit hoofde van het democratisch beginsel zullen aan het recht verschillende eisen moeten worden gesteld.

De belangrijkste eis is wel, dat de *inhoud* van het recht in overeenstemming is met het democratisch-personalistisch beginsel, b.v. dat het niet tot resultaat heeft de onderdrukking van bepaalde groepen.

Daarnaast is te stellen de eis, dat het recht op democratische wijze wordt tot stand gebracht, in dier voege, dat een ieder in de gelegenheid worde gesteld middellijk of onmiddellijk daarop invloed uit te oefenen. Te huidigen dagen zal dit veelal middellijk geschieden in de vorm van een stelsel van vertegenwoordiging. [5])

---

[2]) Een formele behandeling van het vraagstuk, dat ons hier bezig houdt vindt, men in het werk van Charles Eisenmann: „Centralisation et Décentralisation", 1948.

[3]) Men behoeft hierbij zeker niet te denken aan de questie van directe doelmatigheid.

[4]) J. P. Sartre „L'être et le néant", pag. 484 vlg.

[5]) Zie hierover uitvoerig: Prof. mr R. Kranenburg: „Inleiding in de vergelijkende staatsrecht-

Deze twee eisen kunnen met elkaar in botsing komen. De meerderheid kan met het beginsel der democratie strijdige rechtsregels uitvaardigen, b.v. waarbij de meerderheid voor een bepaalde minderheid discriminerende rechtsregels uitvaardigt. De meerderheid kan ook aan een enkeling wetgevende bevoegdheid overdragen in de vorm van een volledige competentie, een discretionnaire bevoegdheid. Dan heeft men de dictatuur in optima forma.

Trouwens, elke dictatuur heeft zich beroepen op de wil des volks en heeft deze bewering trachten te staven door middel van het referendum of het plebisciet. Maar zelden liet men het volk zich hierover uitspreken ten tijde dat de dictatuur nog *niet* bestond. Steeds had het plebisciet plaats wanneer de dictatuur reeds een feit was en had slechts ten doel een reeds bestaande dictatuur met allen aankleve van dien te bevestigen.

Door dit alles is met het meerderheidsbeginsel bij lange na niet voldaan aan het beginsel der democratie. Integendeel, democratie is niet een louter formeel begrip. Ongetwijfeld is het een eis der democratie, dat een ieder in de gelegenheid zij, invloed uit te oefenen op de totstandbrenging der rechtsorde, opdat een ieders persoonlijkheid zich kan doen gelden. Maar wanneer de meerderheid besluit tot het nemen van maatregelen, die strijdig zijn met het heersende democratische systeem, dan zal het meerderheidsbeginsel moeten wijken. Want praevaleren moet de inhoud der rechtsorde boven de wijze der totstandbrenging. Het is onverdedigbaar langs de wegen der democratische orde te komen tot maatregelen, die het subversief zijn der democratische instellingen.

In feite dicteert steeds de meerderheid de minderheid, hoe deze zich op straffe van sanctie te gedragen heeft en aan wie of welke personen bestuursmacht zal worden toegekend. Maar het zou slechts woordenspel zijn of misbruik van begrippen, in verband daarmede te zeggen, dat de formele democratie identiek is met de dictatuur. Er zijn echter waarden, die door de meerderheid aan de minderheid niet ontnomen mogen worden. De grens tussen hetgeen de meerderheid de minderheid wel dan wel niet op mag leggen, is moeilijk aan te geven; zij is niet scherp te trekken. Zeker is het, dat de meerderheid de minderheid niet mag beknotten in haar vrijheid van denken, van publicatie van haar denkbeelden, etc. Dit komt tot uiting in de grondrechten, welke, omdat in haar de democratische gedachte haar uitdrukking vindt, een super-positiefrechtelijke waarde hebben, een waarde, die onafhankelijk is van tijd en omstandigheden.

Aan de andere kant zijn wij ons zeer wel bewust, dat het gevaarlijk is, het zelfbestuur, d.i. de immanentie der leiding als uitsluitend of als meest belangrijke kenmerk van het democratisch systeem, los te laten en naast of in de plaats van een formele maatstaf een materieel criterium te stellen. Immers, dit impliceert de pijnlijke, hier reeds beantwoorde vraag, wat meer in overeenstemming is met het personalistisch-democratisch postulaat: een naar de inhoud democratische, als democratisch aan te merken rechtsorde, tot stand gebracht langs niet-democrati-

---

wetenschap", 1950, pag. 62 vlg.

Het wezen der vertegenwoordiging, het zij dat het karakter daarvan is imperatief mandaat, dan wel iets anders, moet hier buiten bespreking blijven. Zie hierover mr H. R. Nord: „Historische ontwikkeling en betekenis van de representatie-gedachte in het Staatsrecht."

sche weg, dan wel een stelsel van ondemocratische regels — b.v. een stelsel waarbij wordt uitgegaan van onderscheiden (ras, huidskleur), die in het licht van de democratisch-personalistische gedachte irrelevant zijn — tot stand gekomen langs democratische weg.

In feite zal men zelden komen te staan voor een dergelijke keuze; deze tragische omstandigheid doet zich gelukkig niet veel voor. Immers de autocratie vaardigt gewoonlijk geen rechtsregels uit, die de eerbied voor eens ieders persoonlijkheid tot grondslag en de ontplooiing der persoonlijkheid ten doel hebben. En de wijze van totstandkoming die het karakter heeft van zelfwetgeving, het feit dat men deze wijze van totstandkoming der rechtsorde als systeem heeft aanvaard, is gewoonlijk een waarborg voor het democratisch-personalistisch gehalte van de inhoud.

Wanneer wij spreken van de nationale gemeenschap, hebben wij geen bindingen van sociologische of sociaal-psychologische aard op het oog, doch louter het feit, dat een aantal individuen onderworpen zijn aan een bepaalde Staats- of rechtsorde, die per definitionem een dwangorde is. Dit impliceert niet, dat alle rechtsregels, die tot deze rechtsorde behoren, ook op allen van toepassing moeten zijn. De rechtsorde zelf noemt het criterium voor te zijn onderworpen aan haar en met het oog daarop is het onverschillig, uit *welken hoofde* iemands gedragingen de inhoud vormen van alle of van bepaalde, tot de nationale rechtsorde behorende regels. De wil van het individu is ten deze in het algemeen van geen belang.

Wanneer men nu binnen de nationale rechtsgemeenschap kleinere rechtsgemeenschappen vormt, waar uit de aard der zaak een meerderheid kan bestaan ter zake van bepaalde denkbeelden, welke in de nationale gemeenschap geen meerderheid kunnen vinden, doet men dan recht aan het democratisch beginsel, door aan die plaatselijke meerderheden — plaatselijk ten aanzien van de totale nationale gemeenschap — gelegenheid te geven hun denkbeelden binnen die kring door te zetten?

Dit is de vraag, waarop het hier aankomt; de vraag of het democratisch beginsel territoriale decentralisatie vordert. En zo ja, tot hoe ver zal men dan in deze moeten gaan?

Wij denken hier in het bijzonder aan decentralisatie ten aanzien van rechtsvorming, niet zo zeer aan decentralisatie ter zake van materiële belangenverzorging.

Alvorens een enkel woord aan dit vraagstuk te wijden, willen wij hier memoreren een vorm van decentralisatie, die thans tot het verleden behoort. Het betreft de thans verlaten methode tot het samenstellen van de organen van vertegenwoordiging: de methode der volstrekte meerderheid en der herstemmingen, waarbij het rijksgebied verdeeld was in een honderdtal kiesdistricten, die ieder hun eigen afgevaardigde kozen. Een eenvoudig voorbeeld is voldoende om aan te tonen, dat slechts de optelling van stemmen over het gehele territorium een zuivere toepassing van het meerderheidstelsel oplevert, maar dat de verdeling in zelfstandige groepen steeds tot andere resultaten leidt, dan die van het zuivere majoriteitssysteem.

Wanneer er bij de toepassing van dit stelsel slechts twee partijen zijn, dan reeds kan dit stelsel tot geheel andere uitkomsten leiden dan het huidige, dat der evenredige vertegenwoordiging.

Bij het oude stelsel was het niet uitgesloten, dat de grootst mogelijke minderheid geen enkele vertegenwoordiger verkreeg. Men denke zich een groep van 100 personen, verdeeld in vier kiesdistricten van elk 25 zielen, waarbij een meerderheid van 55 man staat tegenover een minderheid van 45. Is nu de stemmenverdeling 13 tegen 12, 15 tegen 10, 14 tegen 11 en 13 tegen 12, dan wordt de minderheid niet vertegenwoordigd. Alles hangt hier af van het aantal der territoriale onderdelen. In casu is een meerderheid van 2 stemmen (52) in staat een minderheid van 2 (48) geheel uit te sluiten. Is een groep van een millioen verdeeld in 100 districten, dan kan de verdeling der stemmen, die oplevert een meerderheidsgroep van een half millioen + 50 de minderheid van een half millioen—50 volkomen uitsluiten van vertegenwoordiging.

Tot tweeërlei opmerking geeft het een en ander aanleiding. In de eerste plaats, dat het kiezen van vertegenwoordigers door groepen van ongelijke getalssterkte niet tot een ander resultaat leidt. Daarin zijn niet in de eerste plaats de bezwaren van dit systeem gelegen, al werden in Engeland die bezwaren door de rottenboroughs nog scherper geaccentueerd.

Dit stelsel der middellijke vertegenwoordiging, dat zich kenmerkt doordat niet individuen maar groepen als eenheden tellen, levert geen bezwaar in het bovengenoemde geval, wanneer men van mening is, dat de meerderheid toch steeds haar wil doorzet en dat het er dus niet of weinig toe doet, of de minderheid zich al dan niet kan laten horen. Maar zo is het toch niet bij het stelsel der vertegenwoordiging.

Volgens velen is juist de choc des opinions, de mogelijkheid van overreding, een der kenmerken van de toepassing der democratische gedachte en bovendien spreken de kiezers zich slechts uit over algemene beginselen, die zeker niet steeds richtinggevend of ter zake dienend zijn van elk punt, dat in behandeling komt.

Het stelsel der middellijke vertegenwoordiging, d.w.z. vertegenwoordiging van groepen, dus niet van individuen, kan er ook toe leiden, dat de minderheid in de vertegenwoordigende vergadering een meerderheid verkrijgt; nooit echter dat de meerderheid geheel zonder vertegenwoordiger zal zijn. Het kan onder bepaalde omstandigheden voorkomen — het is een quaestie van getallenverhoudingen — waar er twee groepen te onderscheiden zijn: een van kleur A en een van kleur B, terwijl groep A, gerekend over het nationale territorium, de meerderheid heeft. Die meerderheid van A is opgehoopt over een der territoriale onderdelen, zodat de nationale meerderheid in den lande in de wetgevende vergadering is vertegenwoordigd door de kleinst mogelijke minderheid. Hoe groter het aantal districten, hoe kleiner de kans dat dit extreme geval zich voordoet. Maar de kans, dat de meerderheid in de wetgevende vergadering door een minderheid vertegenwoordigd zal zijn, blijft steeds bestaan.

Het ligt zeker niet in onze bedoeling hier een pleidooi te leveren voor het stelsel der evenredige vertegenwoordiging. Wij nemen hier als uitgangspunt een vertegenwoordiging uitsluitend naar principes, zonder over deze grondslag der vertegenwoordiging een oordeel uit te spreken, en uit dit gezichtspunt is de directe, individualistische stemming de enige juiste. Wij zullen hier echter geenszins ontkennen, dat aan een dergelijke vertegenwoordiging, waarbij het persoonlijke volkomen verdwijnt, ook nadelen kleven en dat voor het in 1917 verlaten stelsel ook het een

en ander te zeggen is. Nog gecompliceerder wordt de zaak, als het aantal kiesgerechtigden in de districten ongelijk is en wanneer bovendien het aantal partijen meer is dan twee. [6])

Misschien is het niet geheel juist, in verband hiermede te spreken van decentralisatie. Het betreft hier niet een autonome regeling van locale aangelegenheden, maar wel een nationale vergadering waarvan de leden een aantal op een bepaald territoir wonende groepen vertegenwoordigen, aan welke groepering geen enkele gedachte of sociologisch factum ten grondslag ligt. In dit opzicht staat dit stelsel ten achter bij de corporatieve gedachte, toegepast in haar meest extreme vorm: het standenparlement, welke gedachte wij voor het overige allerminst voorstaan.

In werkelijkheid hebben wij hier te doen met een federatief systeem, met een federatie van bondsdistricten; te weten met een systeem, waaraan een transpersonalistische zienswijze ten grondslag ligt.

Uit dien hoofde zou men een dergelijk stelsel ondemocratisch moeten noemen. Bij het stelsel der indirecte democratie, dit is dus het parlementair systeem of systeem van vertegenwoordiging, is het een eis, dat ieder individu in de gelegenheid worde gesteld op directe wijze de door hem gewenste vertegenwoordiger aan te wijzen.

Aan de wijsheid en het gezond verstand der leden van de nationale groep zij het dan overgelaten, of zij al dan niet dit stelsel ad absurdum willen doorvoeren, door al te zeer de nadruk te leggen op hetgeen hen verdeeld doet zijn, dan wel slechts verschillen te creëren ten aanzien van belangrijke punten van principiële aard.

Thans enige woorden betreffende het systeem der territoriale decentralisatie, in het bijzonder de wetgevende bevoegdheid der gemeenten. Dit systeem vertoont punten van overeenkomst met het verkiezingssysteem, dat tot 1917 het onze is geweest.

De opportuniteit van dit systeem als zodanig wordt door niemand in twijfel getrokken, maar de grenzen, de draagwijdte van dit stelsel, zijn voor discussie vatbaar; dit gezien in het licht der democratisch-personalistische gedachte.

Wij zullen hier niet spreken van de bezwaren tegen de wetgevende bevoegdheid der gemeenten, gezien van positief-staatsrechtelijk standpunt. Onze Grondwet toch is in dezen tweeslachtig. Enerzijds creëert deze in art. 157 het monopolie van de uitvaardiging van burgerlijk recht en strafrecht van de Rijkswetgever, welke bepalingen een uitvloeisel zijn van de centralisatie-gedachte, die in het jaar 1798 ongetwijfeld de heersende was.

Anderzijds werden in de jaren 1814, 1815 en 1848 aan de territoriale onderdelen wetgevende of verordenende bevoegdheden toegekend.

Het is nu de vraag, niet alleen of het systeem van decentralisatie in overeenstemming is met de democratische gedachte, maar eveneens of deze gedachte in aanzienlijker mate verwezenlijkt wordt door deze vorm van decentralisatie dan door een centraliserend systeem.

[6]) Harold J. Laski vermeldt, dat in 1924 in Engeland de conservatieve partij een grote meerderheid had in het Lagerhuis, terwijl zij in de minderheid was ter zake van het totaal aantal stemmen. („Inleiding tot de wetenschap der politiek", vertaald door prof. mr dr J. Barents 1949. Oorspronkelijke titel: „Introduction to politics").

Er zijn ongetwijfeld omstandigheden of onderwerpen, die niet anders dan locaal bekeken kunnen worden. Quaesties die zich in Rijksverband niet voordoen, maar slechts een probleem vormen binnen kleiner kring, zo b.v. bepaalde verkeersquaesties. Dit zullen de gemeenten ongetwijfeld moeten kunnen regelen in het kader van hun autonome bevoegdheid, dan wel op grond van een verplichting tot uitvoering van een Rijkswet (vergunningen krachtens de Hinderwet).

Maar is er buiten deze onderwerpen, die telkenmale een locale regeling vorderen, nog plaats voor de wetgevende activiteit der territoriale onderdelen?

Begrijpelijkerwijze bestaat de geneigdheid bij hen, die in het nationale verband in de minderheid zijn, daar waar zij in kleiner verband een meerderheid vormen, aan de locale minderheid hun wil op te leggen, waar dit hun in de nationale rechtskring niet mogelijk is. Is dit te tolereren?

Beantwoordt men de eerste vraag bevestigend, dan brengt dit mede de bevestiging van de tweede vraag.

Wij kunnen autonomie en zelfbestuur — het laatstgenoemde voor zover dat betreft de verplichting tot uitvoering — welke het karakter heeft van uitvaardiging van verordeningen of het verlenen van vergunningen, waaraan voorwaarden kunnen worden verbonden — in het kader van de vraag die ons hier bezig houdt, over één kam scheren.

De laatstgenoemde vorm heeft veel terrein gewonnen ten koste van het terrein der autonome bevoegdheid, welke meer en meer is afgebrokkeld.

Het komt ons wel voor, dat de methode, waarbij de rijksregeling ruimte vrij laat voor gemeentelijke regelingen, al dan niet verplicht, dikwijls alleen maar wordt gevolgd, niet om redenen van doelmatigheid maar pour le besoin de la cause toepassing vindt: terwille van het beginsel der decentralisatie, waarvan de deugdelijkheid, ten onrechte a priori steeds en waar ook als axioma wordt aanvaard.

Men denke aan de verordeningen ex artt. 20 en 21 der Vleeskeuringswet en andere wetten. Het lijkt ons, dat de toebedeling van deze verordenende bevoegdheid de grondslag der doelmatigheid ontbeert en dat met enkele algemene bepalingen in de desbetreffende wetten overbodig ware gemaakt, hetgeen thans vrij uniform in de gemeentelijke verordeningen is geregeld.

Hetzelfde geldt ook voor veel van hetgeen thans in de gemeentelijke bouwverordeningen wordt geregeld. Diversiteit te dien opzichte mist wel eens de grondslag der redelijkheid en dikwijls die der doelmatigheid. Voor deze diversiteit is er niet altijd een uit de aard der zaak voortvloeiende raison d'être. De practijk doet dan ook zien dat er, zeker ten behoeve van de kleinere gemeenten, modellen zijn vervaardigd, welke door de colleges van Gedeputeerde Staten in verband met hun goedkeuringsbevoegdheid worden gehanteerd.

Echter, het is de vraag, of het ontbreken van een raison d'être voor diversiteit altijd en overal de doorslag moet geven. Is een relatieve doelmatigheid de enige, of wel de doorslaggevende factor bij de beslissing over het te volgen systeem: centralisatie dan wel decentralisatie? Er zijn inderdaad nog andere beginselen, die velen wensen ten grondslag gelegd aan ons bestuurssysteem, (het woord bestuur hier *niet* gebezigd in de beperkte zin van administratie of uitvoering in de zin der

leer der drie te scheiden machten), b.v. het beginsel der souvereiniteit of autonomie in eigen kring. Als men het gezin opvat als zulk een kring, dan is het de pater familias, die autonomie toekomt ter zake van bepaalde onderwerpen, b.v. de opvoeding van de kinderen. Wanneer de kring bestaat uit een groep van eensgezinden ter zake van het geloof, dan zijn er ook verschillende onderwerpen die velen autonoom geregeld willen zien, zonder inmenging van de Rijkswetgever.

Aan wie is nu het gelijk op de grondslag van het democratisch-personalistisch beginsel? Aan hen die centralisatie op elk gebied willen doorvoeren, dan wel aan de voorstanders van decentralisatie? [7]) Wij komen uiteindelijk tot de conclusie: aan de laatst genoemden. Naar het ons toeschijnt komt dit voort uit het wezen van het Recht.

Wij menen, dat het verschijnsel *recht* in oorsprong een maatregel is om mogelijk te maken de samenleving van hen, wier levenskringen elkaar snijden; om te voorkomen, dat de ene des anderen persoonlijkheid al te zeer aantast. Voor zover dit strekt, is geen autonomie in eigen kring, geen decentralisatie toelaatbaar. Hoe ver de groep der samenwonenden, wier levenskringen elkaar snijden, zich uitstrekt, is wel zeer moeilijk aan te geven, maar wij hebben als historisch factum de nationale kringen, die men als uitgangspunt zonder meer heeft te aanvaarden. Niet te loochenen is echter het feit, dat ook de levenskringen elkaar snijden van hen, die aan verschillende zijden der grenzen wonen en dat dit een internationaal privaatrecht en een volkenrecht noodzakelijk heeft gemaakt.

Maar het verschijnsel *recht*, eenmaal bestaande, dreigt het gevaar, dat het buiten de noodwendigheid van het mogelijk maken van een samenleving, waarin ieder zoveel vrijheid behoude als verenigbaar is met dezelfde vrijheid der anderen. Hoever die noodwendigheid gaat, dit levert vaak stof tot discussie; maar men kan het er wel over eens zijn, dat die noodwendigheid haar grenzen heeft.

Niemand zal ontkennen, dat in de aangegeven zin noodwendig is alles, dat thans een regeling vindt in het Wetboek van Strafrecht en mede de hoofdpunten van ons burgerlijk recht.

Buiten deze grenzen echter bestaat de noodzaak van een uniforme regeling voor het gehele rijksgebied niet meer en is er plaats voor decentralisatie en autonomie in eigen kring.

Dat in rechtsregels meer geregeld is dan hetgeen overeenkomt met datgene waaraan het verschijnsel recht zijn bestaan te danken heeft, is een phenomeen, dat zich meer voordoet. Moge ook de strafsanctie oorspronkelijk het karakter hebben van wraak, later van een gesublimeerde wraak en ligt aan het verschijnsel, naar wij geloven, ook de vergeldingsgedachte ten grondslag, dan nog sluit dit niet uit, dat bij de uitoefening van de straf andere factoren van invloed kunnen zijn. B.v. algemene of bijzondere preventie, verbetering, mits blijvend voldaan is aan de eis der vergeldingsgedachte, dat er steeds evenredigheid zij tussen delict en straf en welke eis haar uitdrukking vindt in het bijbelse *Oog om oog, tand om tand.*

Eigen kring: als zodanig kunnen worden aangemerkt affiniteiten, die ook be-

7) Decentralisatie dus *buiten* de gevallen, dat deze technisch noodzakelijk is in verband met uitwendige locale omstandigheden.

staan buiten het positieve recht en daarvan abstraherende; b.v. de familie, een groep van gelijkgezinden op welk gebied ook en misschien: de Gemeente. Niet natuurlijk een louter administratieve groep als het voormalig kiesdistrict.

Van het hier beschreven standpunt willen wij het vraagstuk der decentralisatie bezien en in het bijzonder de wetgevende bevoegdheid der gemeente, zowel op de grondslag van de haar verleende autonomie als op grond van haar opgelegde verplichtingen. Is het aanvaardbaar, dat een groep van zekere kleur, die tot de minderheid behoort in de totale nationale gemeenschap, op een bepaald punt haar zin doorzet in een locale gemeenschap, waar *zij* de meerderheid vormt? Dit in dier voege b.v. dat voor het grootste gedeelte van de nationale groep rechtsregels zullen gelden, terwijl er in de nationale gemeenschap in haar geheel beschouwd, geen meerderheid voor te vinden is. Zo moet men de vraag stellen; dit is of liever kan zijn, een consequentie van de decentralisatie-gedachte in toepassing. [8]) Zij vloeit voort uit de confrontatie van het systeem der decentralisatie met het democratisch-personalistisch beginsel.

Wij zijn genoodzaakt op grond van het democratisch beginsel deze vraag bevestigend te beantwoorden.

Echter per definitionem in dier voege, dat de stof, die men normeert, niet valt binnen de kring der noodwendigheid, zoals deze boven werd gedefinieerd en bovendien de rechtsregel niet al te zeer in strijd is met een aanwijsbare, objectieve doelmatigheid.

Wij zijn er ons van bewust, dat wij hiermede enigszins zijn geraakt in de positie van Bileam, die uitging om te vloeken en gedwongen was te zegenen.

Wij moeten dus aanvaarden, dat het democratisch beginsel op een bepaald terrein vordert, dat buiten het boven aangeduide gebied der noodwendigheid, aan hen, die in de minderheid zijn in de nationale groep, de mogelijkheid wordt gegeven locaal te regelen, hetgeen door de meerderheid in de nationale groep niet wordt verlangd of hetgeen de centrale wetgever niet wenst te regelen, omdat hij het niet opportuun acht. Vanzelfsprekend maar uit anderen hoofde is dit steeds zo ter zake van regelingen, die hun raison d'être vinden in uitwendige of materieel-structurele omstandigheden van locale natuur.

Binnen het gebied der noodwendigheid ten aanzien van de nationale groep vallen b.v. de rechtsregels, waarbij moord, doodslag, mishandeling, verduistering, oplichting, etc. verboden zijn op straffe van opsluiting.

Te aanvaarden hebben wij echter, als het bovenstaande juist is, dat het te Rotterdam, Den Haag, Schiedam verboden is in bioscopen te roken, terwijl een dergelijk verbod niet nodig wordt geacht te Amsterdam en de voorschriften voor bouw en

[8]) Het volgende schema moge dit verduidelijken. Een nationale groep bestaat uit 1000 koppen, waarvan 550 van kleur a en 450 van kleur b. De nationale groep telt 4 locale groepen, elk van 250 koppen. Drie dier groepen tellen 120 van kleur a en 130 van kleur b. De vierde groep telt 190 van kleur a en 60 van kleur b. Een bepaalde wettelijke maatregel zou in de nationale vergadering verworpen worden met 550 tegen 450, verkrijgt echter een meerderheid in drie der vier locale groepen en heeft derhalve gelding voor 750 leden der nationale gemeenschap, van welke 750 dit gewenst wordt door een 390-tal en niet gewenst door 360.

inrichting in al deze steden verschillend zijn, ook al ontgaat ons de raison d'être van deze diversiteit.

Wij mogen er uit dien hoofde evenmin bezwaar tegen hebben, dat de ene gemeente tot eis stelt, dat elke woning een kamer moet hebben ter oppervlakte van tenminste 16 m^2 en dat een andere gemeente dit minimum opschroeft tot 18 m^2.

Dit echter mits niet de gehele nationale gemeenschap op enigerlei wijze bijdraagt tot de bouwkosten of in de kosten van exploitatie en tenzij de economische omstandigheden, waarin de nationale gemeenschap verkeert, vorderen dat met materiaal en arbeidskracht zuinig wordt omgesprongen.

Dan toch zijn de levensvoorwaarden van allen, die deel uitmaken van de nationale groep, in het geding en is er geen plaats voor het vrije spel van locale opvattingen.

In dergelijke gevallen is het woord slechts aan het wetgevend dan wel aan het uitvoerend orgaan van de gehele nationale gemeenschap.

Wij zijn echter geneigd het gebied der noodwendigheid niet al te beperkt te zien, noch in het positieve noch in het negatieve. Immers, de persoonlijke vrijheid moet steeds praevaleren in die zin, dat deze slechts mag worden opgeofferd, wanneer een beperking, te weten een wettelijk gebod of verbod, noodzakelijk is. A priori moet onaantastbaar zijn de vrijheid van gedachte, de vrijheid van het uiten van gedachten door middel van de drukpers, behoudens dan, gelijk de Grondwet zegt, eens ieders verantwoordelijkheid voor de Strafwet. Daarom is het quaestieus, of het in overeenstemming is met het beginsel de democratie, dat de centrale wetgever aan locale autoriteiten de gelegenheid biedt de geste der centrale organen te corrigeren op grond van locale opvattingen, b.v. in de vorm van plaatselijke nakeuring van films. Zeker doet de centrale wetgever er niet goed aan, aan locale rechtsgemeenschappen te delegeren de beoordeling, geval voor geval, of een leesinrichting toegelaten kan worden en het stellen van voorwaarden, waaraan zulk een inrichting zich te houden heeft.

De doelmatigheid van decentralisatie ter zake van belangenverzorging, die niet het karakter heeft van vrijheidsbeperking voor het individu, m.a.w. niet plaats heeft door het uitvaardigen van rechtsregels, is hier buiten discussie. Hier geldt o.i., in haar volle omvang de uitspraak, dat hetgeen van locaal belang is, door de locale organen het best kan worden verzorgd. Zijn grenzen vindt deze activiteit der plaatselijke organen natuurlijk in de financiële mogelijkheden, die weer verband houden met de wettelijke belastingplicht. Het wordt echter terecht onjuist geacht, een bepaald deel der nationale gemeenschap zwaarder te belasten dan een ander deel op geen andere grond dan het feit, dat de plaatselijke omstandigheden nopen tot kostbare voorzieningen.

De locale autonomie ter zake van de verzorging van materiële en andere belangen vindt uit de aard der zaak haar grenzen in de belangen van de nationale gemeenschap in zijn geheel. De materialenpositie, de omvang der beschikbare arbeidskrachten, de deviezenquaestie, de omvang der beleggingen in onroerend goed, raken de belangen van een ieder in de nationale groep, zodat de centrale wetgever wel de grens naar boven moet vaststellen van de locale woningvoorziening.

Als volgt moge het bovenstaande worden samengevat:

Het is de zin van het recht, de ontplooiing van een ieders persoonlijkheid, die dreigt gebreideld te worden door de aanwezigheid van anderen, mogelijk te doen zijn; in het negatieve: te voorkomen, dat de éne de persoonlijkheid van anderen, wier levenskringen de zijne snijden, al te zeer aantast. Dit te begrijpen in de ruimste zin, zodat het mede omvat dwang tot samenwerking, daar waar samenwerking noodzakelijk is.

Het een en ander komt vrijwel neer op de Kantiaanse zienswijze, dat de ene zoveel vrijheid worde gelaten, als verenigbaar is met dezelfde mate van vrijheid van anderen, waarbij uitgeschakeld worden bepaalde persoonlijke factoren (echter niet alle) die de persoonlijkheid van de ene zou doen domineren ten koste van die van zijn naaste.

De zin van het recht is dus identiek met de democratisch-personalistische gedachte.

De begrenzing van de kring van hen, die gerekend worden samen te leven, is een historisch factum: de begrenzing van de staatsgemeenschap.

Daarmede is echter nog niet het laatste woord gezegd. Ook de levenskringen van individuen aan weerszijden van de nationale grenzen kunnen elkaar snijden, hetgeen een volkenrecht noodzakelijk maakt, hetwelk daarom bij botsing de voorrang heeft boven de nationale rechtsorde en waarbij de staten-rechtspersonen als intermediair optreden tussen de individuen aan weerszijden der grens.

Dieper dan de noodwendigheid, die boven werd geformuleerd, behoort het recht niet in te snijden in het leven van het individu. Genormeerd mag slechts worden in nationaal verband, hetgeen het leven der groepsgenoten raakt.

Voor het overige worde normering dan wel niet-normering overgelaten aan de kringen binnen de nationale gemeenschap, welke kringen eveneens vóór-juridieke (b.v. sociologische), historische facta zijn.

Ook binnen deze kringen zijn weer kringen mogelijk, voor welke wederom hetzelfde geldt. De autonomie van deze kringen en onder-kringen vindt dus slechts haar grenzen in hetgeen mede raakt aan het leven van hen, die behoren tot een in de hiërarchie der groepen meer-omvattende kring. [9])

[9]) Uit dien hoofde zullen plaatselijke accijnzen en tollen niet te dulden zijn. Vooral de eerste tasten de nationale economie aan en de laatste zijn een obstakel voor het interlocaal verkeer.

L. VOOYS

HET MIJNSTATUUT

De Bedrijfsorganisatie voor de Mijnindustrie heeft haar vijfjarig bestaan achter de rug. Immers het K.B. van 26 Juni 1945 kondigde het Mijnstatuut af. Op 18 October 1945 installeerde de toenmalige Minister van Verkeer en Energie de Mijnindustrieraad, het toporgaan van de bedrijfsorganisatie. Van toen af aan begon deze te werken. Het einde zal spoedig naderen, daar de Wet op de P.B.O. voorziet in de afschaffing van het Mijnstatuut. We staan dus voor een bijna afgesloten proefneming met een eigen karakter. De bedrijfsorganisatie in de mijnen zal zich zo dadelijk moeten aanpassen aan de Wet op de P.B.O.

De herdenking van het vijfjarig bestaan geschiedde zonder veel feestvertoon. Integendeel in de artikelen, die dit feit herdachten, kwam een nauw verholen teleurstelling tot uiting over de gang van zaken. Deze teleurstelling is begrijpelijk door de herhaalde wisseling van de persoon van de Voorzitter van de Mijnindustrieraad, welke wisseling het werk remde. Daarnaast waren verwachtingen opgewekt, met name van de zijde der Katholieke sociale organisaties, die niet of nòg niet in vervulling zijn gegaan. „Bedrijfsgemeenschap, arbeidsgemeenschap, dienende taak der ondernemers", het waren alle woorden, die veel deden verwachten. Geen enkele arbeider zal echter in de mijnen gaan werken, omdat hier een bedrijfsorganisatie is en elders niet. Dit is niet zo verwonderlijk, omdat het bedrijfsleven in Nederland na de bevrijding een gelijksoortige ontwikkeling doormaakte. De vormen, waarin deze plaats vond, mogen verschillen, in wezen toonde de ontwikkeling gelijke trekken. In geen enkele bedrijfstak zal bijv. het georganiseerd overleg in arbeidszaken ontbroken hebben. Aan de top van het bedrijfsleven stonden in de afgelopen vijf jaren lichamen als de Stichting van de Arbeid en het College van Rijksbemiddelaars, die met hun beslissingen de gang van zaken in het gehele bedrijfsleven beïnvloedden. Hieraan kon de mijnindustrie, ondanks de bedrijfsorganisatie, zich niet onttrekken, zoals wel gebleken is bij de vaststelling der lonen. Het belang van de bedrijfsorganisatie ligt ook meer in de mogelijkheden, die zij schept voor de toekomst, dan in de bereikte resultaten. Uitgaande van de principiële erkenning van de werknemer als verantwoordelijk medewerker in bedrijf en onderneming, legt het Mijnstatuut de vormen en bevoegdheden vast, waardoor deze medewerking zich kan uiten. Zo gezien betekende en betekent de bedrijfsorganisatie geen revolutie, doch een voortbouwen op hetgeen reeds aan organen van overleg en bindendverklaring van overeenkomsten bestond. Het

verschil openbaarde zich in de bevoegdheden, waarmede de organen van overleg in het Mijnstatuut zijn uitgerust. Het verschil kwam eveneens uit in de steeds terugkerende voorgeschreven besprekingen in de bedrijfsorganen als M.I.R. (Mijnindustrieraad) O.R. (Ondernemingsraad) en Ring, gevestigd op een onderdeel van de mijnonderneming.

Gezien de ontwikkeling is het ook niet zo verwonderlijk, dat de M.I.R. zich allereerst bewoog op diè terreinen, waarover vroeger reeds regelmatig overleg plaats vond, in het algemeen op sociaal terrein. Wij zien het, wanneer wij nagaan, welke gebieden de afgekondigde verordeningen bestrijken. [1]) Het is een stof, die vroeger bij de collectieve arbeidsovereenkomst werd geregeld, zoals de beloning van mijnwerkers, of adviezen omtrent de aan te wijzen verplichte verlofdagen, de kerstgratificatie enz.

Tenslotte als voorbeeld van decentralisatie, een eigen kindertoeslagverordening, die in de plaats treedt van de regeling bij de wet. [2]) Evenals de mijnwerkers ook een eigen regeling hebben — echter via een ander orgaan — omtrent de uitkering bij ziekte, bij invaliditeit en ouderdom. Verordeningen, die gelegenheid bieden, de eigen aard van de mijnwerkersarbeid en soms ook van de streek tot uiting te brengen.

Daarnaast waren er nieuwe vraagstukken, waar de M.I.R. evenwel enigszins huiverig tegenover stond. Een onderwerp als de werving van buitenlandse arbeiders besprak de M.I.R. wel herhaaldelijk, maar hij nam daarbij geen duidelijk standpunt in. De uitvoering van de nieuwe Werkloosheidswet liet de M.I.R. aan een ander orgaan over. Dit was wel teleurstellend voor hen, die meenden, dat de P.B.O. door concentratie van de uitvoering van sociale regelingen in één hand een einde zou maken aan de *overorganisatie*, die op dit gebied bestaat. [3]) Aan een regeling van de bedrijfsrechtspraak kwam de M.I.R. evenmin toe. Gevolg dat bijv. de kindertoeslagverordening geen onafhankelijke beroepsinstantie kent.

Een revolutie heeft de P.B.O. in de Mijnindustrie dus niet gebracht. Daarom is het niet zo verwonderlijk, dat bij de Wet op de P.B.O. het Mijnstatuut zo weinig in geding is gebracht. „*Aller ogen zijn gericht op de wijze, waarop deze ordening zal werken en op de resultaten, die ze zal opleveren*", zo sprak Minister ir Van Schaik bij de installatie van de M.I.R. Hiervan bespeurt men in de stukken van de Wet op de P.B.O. niet zo heel veel. Men kan niet zeggen, dat behandeling van de Wet op de P.B.O. afgestemd was op de werking van het Mijnstatuut en zijn organen.

Tussen de Wet op de P.B.O. en het Mijnstatuut bestaan ook kenmerkende verschillen. De Wet op de P.B.O. is allereerst een raamwet, of zo men wil een kaderwet. Het Mijnstatuut is eerder te vergelijken met een instellingswet of besluit, voortvloeiende uit de Wet op de P.B.O. Een verschil is verder, dat het Mijnstatuut zowel een regeling bevat voor het bedrijfschap, de Mijnindustrieraad

[1]) Zie o.a. mr H. C. M. Tromp: „Het Mijnstatuut en zijn werking in de practijk." Bestuurswetenschappen, Mei 1948.

[2]) Thans echter aangepast aan de wet.

[3]) Zie ook de Diesrede over „Sociaal Recht" van prof. T. J. H. M. van der Ven in het Jaarboek van de Kath. Econ. Hogeschool 1949—1950 blz. 89 en 100.

(M.I.R.), als de Ondernemingsraad (O.R.). Dit zouden de leden met genoegen constateren, die bij de behandeling van de Wet op de P.B.O. verklaarden: „dat zij voorstanders zijn van het opnemen der regeling inzake ondernemingsraden in dit wetsontwerp." „In de Memorie van Toelichting (blz. 6) wordt gesproken van een zeker verband" tussen P.B.O. en Ondernemingsraden. Deze leden zouden hier willen spreken van een integrerend deel. [4]) Intussen is het verklaarbaar uit de aard in de geschiedenis van de mijnindustrie, dat deze regeling van de Bedrijfsraad en van de Ondernemingsraad in één regeling plaats vond.

Dezelfde redenen toch, die in het algemeen naar het oordeel van de Minister, een scheiding in de regeling van de bedrijfsorganisatie en ondernemingsraden wenselijk maakten, nl. omdat de ontwikkeling t.a.v. deze beide punten geen gelijke tred hield, maakte een regeling voor beide punten tegelijk in een zelfde statuut voor de Mijnindustrie wel mogelijk en wenselijk. Hier bestond toch wèl verband, zoals nader nog zal blijken, tussen de vormen van samenwerking *in* de onderneming met de vormen van samenwerking *tussen* de ondernemingen.

Wat de samenstelling betreft, is het wel *een geheel andere* Ondernemingsraad dan de Wet op de Ondernemingsraden kent. Volgens deze wet toch (art. 10, lid 1) bestaat de O.R. met uitzondering van de Voorzitter, geheel uit *gekozen* werknemers.

Ingevolge het Mijnstatuut is de O.R., totaal bestaande uit 15 leden, van een geheel andere samenstelling. Hier zien we drie vertrouwensmannen van de Directie en 2 vertrouwensmannen van de Kapitaalverschaffers. Te zamen brengen deze vertegenwoordigers tien stemmen uit, per hoofd dus twee stemmen, — wat m.i. psychologisch gezien fout is — tegen iedere werknemer per hoofd één stem. De twee stemmen per hoofd aan „werkgeverszijde" zijn echter verklaarbaar uit het feit, dat het aantal stemmen moet opwegen tegen het aantal der werknemers, tien in getal (6 arbeiders en 4 beambten), die dus ieder een stem per hoofd uitbrengen.

De erkende vakorganisaties dragen ook hier de werknemers-vertrouwensmannen voor. De beslissing berust uiteindelijk bij de Minister. Deze aanwijzing is een bron van veel strijd, want de te verdelen koek is dun en 4 vakorganisaties willen hiervan hun deel hebben.

Indien men naar de diverse richtingen verdeelt, is de evenredigheid zoek. Verdeelt men de zetels in verhouding tot het aantal leden, dan komen de kleine vakorganisaties niet aan bod.

Voor de beantwoording van de vraag, wèlke organisatie en hoeveel vertegenwoordigers deze mogen aanwijzen, speelt mede de verkiezing van de vertrouwensmannen een rol. Om de twee jaar brengt iedere arbeider in een werkeenheid bijv. in een pijler, laadplaats, enz. zijn stem uit op de candidaten-vertrouwensmannen. De vertrouwensmannen bepalen de samenstelling van de diverse ringen, die dus een afgesloten groep van werkeenheden vormen en b.v. cokesfabriek, onder- en bovengronds bedrijf, centraal kantoor enz. omvatten. De Wet op de P.B.O. of de Wet op de Ondernemingsraden kennen noch ringen noch werkeenheden. Wel kent laatstgenoemde wet de *bedrijfscommissie*. Dit is hier geen onderdeel van een

[4]) Zie voorlopig verslag IIde Kamer par. 10, blz. 19.

onderneming, doch integendeel een verband, een groep van meerdere ondernemingen (art. 22 Wet op de O.R.).

Afschaffing van het Mijnstatuut zal dus ingrijpende wijzigingen brengen in de samenstelling van de toekomstige Ondernemingsraad. Deze samenstelling was een compromis. De Staatscommissie Rutten, die omtrent het Mijnstatuut adviseerde, gebruikte hierbij het werk van een studie-commissie, waaraan speciaal de Katholieke Vereniging van Mijnbeambten een werkzaam aandeel had. De studiecommissie stond — tot zijn optreden als Minister — onder voorzitterschap van ir Wijffels, die de verantwoordelijke Minister voor het Mijnstatuut was. Deze commissie kwam tot de overtuiging, dat de ondernemer als *gezagsdrager* behoort te worden beschouwd, die steunt op de beide samenstellende delen in onderneming „Kapitaal" en „Arbeid". Voor de practijk leidde deze conclusie tot het samenstellen der organen uit vertegenwoordigers van kapitaalverschaffers (aandeelhouders) en van arbeiders onder voorzitterschap van de „neutrale" directeur. De beschouwingen leidden voorts tot de consequentie, dat dan ook de directeur mede door de werknemer-vertegenwoordiger (factor arbeid) moest worden benoemd of ontslagen. Een verdere consequentie was, dat de factoren kapitaal en arbeid de plicht hadden te zamen de volle verantwoordelijkheid te dragen *voor het gehele beleid* van onderneming en bedrijf en dit te richten op het welzijn van de werkgemeenschap, de onderneming. Dus zeggenschap voor de factor arbeid niet alleen voor de sociale vraagstukken, maar ook voor de technische, financiële en commerciële problemen. [5])

Van deze beschouwingen draagt het Mijnstatuut de sporen, zij het dan in de vorm van een compromis. Want kennelijk bestaat — het blijkt uit de stemmenverdeling — tussen kapitaalverschaffers en directie een nauwer verband dan tussen directie en werknemers. Zo nodig moet immers het stemmenaantal van directie en kapitaalverschaffers opwegen tegen dat van de werknemers. Verzwakte gevolgen van de beschouwingen der studie-commissie zijn o.m. de volgende bepalingen. De O.R. moet volgens het Mijnstatuut de benoeming, schorsing en ontslag van directeuren bekrachtigen en kan zèlf het initiatief tot schorsing en ontslag nemen. De balansen, de winst- en verliesrekeningen, de besluiten tot winstverdeling en de bepaling van dividenden en tantièmes zijn onderworpen aan het oordeel van de O.R. Gelijksoortige bevoegdheden heeft ook de M.I.R.

In de practijk hadden deze bevoegdheden niet zo heel veel om het lijf. Het Mijnstatuut zegt immers niet, anders dan de Commissie Rutten, dat de begroting de goedkeuring van de M.I.R. of O.R. *moet* hebben en evenmin wat er gebeurt, indien de M.I.R. of O.R. de begroting *niet* zouden goedkeuren. Wat de benoeming enz. aangaat, prof. Veraart noemde dit een „misschien wel extravagante" bepaling. [6]) Historisch gezien is dit ongetwijfeld het geval, doch deze extravagante bepaling vloeide voort uit de beschouwingen van de studie-commissie, die de onderneming als werkgemeenschap zag samengesteld door de delen arbeid en

[5]) Zie hierover: Bouwers in de Mijnstreek. Uitg. Winants, Heerlen, de artikelen van mr G. van den Hoek e.a.

[6]) Beginselen der P.B.O. Blz. 162.

kapitaal, waarboven dan het onpartijdige gezag, de leiding of de directie, zetelde.

Bij de nieuwe wetten op de P.B.O. en op de Ondernemingsraden vinden we deze bepalingen niet terug, die trouwens moeilijk te rijmen zouden zijn met het vennootschapsrecht, zooals dit nu nog is geregeld in het Wetboek van Koophandel. Dit gaat toch o.a. uit van een benoemingsrecht van kapitaalverschaffers. En hoewel er ongetwijfeld een tendens is, die de productie-leiding van de onderneming tot onafhankelijke grootheden maakt (managerial revolution), het is nog niet zover, dat de directie van een particuliere onderneming boven het kapitaal troont. Integendeel de formele en materiële scheiding tussen ondernemer en kapitaalverschaffers heeft zich doorgaans nog bij lange na niet voltrokken.

* * *

Hierboven sprak ik van de M.I.R. als bedrijfschap. Hieruit zou volgen, dat het Mijnbedrijf de horizontale organisatie kent, dus alleen de ondernemingen, die zich bezighouden met de exploitatie van kolenmijnen. Toch is dit niet geheel juist, want de chemische bedrijven vallen als onderdeel van de Staatsmijnen ook onder het Mijnstatuut. Ook leveren de mijnen electriciteit en speciaal gas. Deze werkzaamheden, die in omvang steeds toenemen, passen eerder in een verticale organisatie van grondstof tot eindproduct dan in een horizontale organisatie die alleen de winning van kolen omvat.

Waarschijnlijk is het, dat de makers van het Mijnstatuut zich niet druk gemaakt hebben over de vraag horizontale of verticale organisatie. Het Mijnbedrijf leent zich door de opeenhoping van gelijksoortige ondernemingen op een betrekkelijk klein gebied (Zuid-Limburg) zeer goed tot een eigen organisatie. De kolenwinning op dit kleine gebied schept tal van banden tussen de werknemers, maar ook tussen de mijnen onderling, blijkende bijv. uit een instituut als „De Gezamenlijke Steenkolenmijnen". Op velerlei gebied bestond onderling contact en uitwisseling van gedachten. Gelijksoortige regelingen golden zowel voor alle ondernemingen (veiligheid, prijsafspraken) als voor de mijnwerkers (arbeidsvoorwaarden). Dit maakte de regeling van ondernemingsraden en bedrijfschap in eenzelfde regeling begrijpelijk, maar ook de toegankelijkheid voor de bedrijfsorganisatie zelf. Bepaalde opvattingen hieromtrent werden sinds jaren door de Katholieke sociale organisaties gepropageerd, waarbij de gedachte van het solidarisme een grote rol speelde. [7]) Afschaffing van het Mijnstatuut zal ook wijziging brengen in de samenstelling en bevoegdheden van de M.I.R.

Wat de samenstelling betreft, de Wet op de P.B.O. kent alleen „ondernemers" en niet de onderscheiding kapitaalverschaffers en directie. De bevoegdheid van de M.I.R. de beheerder of directeur van een onderneming te schorsen en te ontslaan vinden we in de Wet op de P.B.O. niet terug. Een misschien ongewild gevolg van deze bevoegdheid was, dat in de tijd vlak na de bevrijding, toen allerlei bezwaren en grieven een sterke persoonlijke en provinciale kant hadden (Limburg voor de Limburgers) de neiging tot koppensnellen door deze bevoegdheden is aangewakkerd.

7) Zie „Bouwers in de Mijnstreek", blz. 213.

Aannemende, dat de huidige bedrijfsorganisatie in een organisatie van een bedrijfschap wordt omgezet, dan is benoeming van de Voorzitter door de Kroon niet meer voorgeschreven. Voor wie de bezwaren van K.V.P.-zijde over het benoemingsrecht van de Kroon (Staatssocialisme enz.) kent, doet het merkwaardig aan in het Mijnstatuut een regeling te vinden, die van socialistische zijde verdedigd is. Het Mijnstatuut was immers het werk van een tweetal commissies, waarin vooraanstaande K.V.P.ers (Wijffels, Rutten, prof. Cobbenhagen, Regout, Sassen enz.) zaten. In het ontwerp van de reeds eerder genoemde studie-commissie vindt de benoeming van de Voorzitter plaats door de Minister onder de volgende motivering. „De benoeming van de Voorzitter van de Bedrijfsraad door de Minister onder wie het mijnwezen ressorteert, berust op de noodzakelijkheid het algemeen belang te doen domineren boven het belang van de bedrijfstak." [8])

De instemming met deze regeling was evenwel in eigen kring niet onverdeeld. [9]) Zie de opmerking van prof. Veraart. „Hier komt het staatssocialisme lelijk om de hoek kijken." Blijkbaar waren K.V.P.ers tijdens en na de bezetting hiermede geïnfecteerd. Ook van ondernemerszijde bestaan hiertegen, zoals bij de behandeling van de Wet op de P.B.O. wel gebleken is, bezwaren.

Behalve als vertegenwoordiger van het algemeen belang, moet en kan de Voorzitter ook de drijfkracht van de Bedrijfsorganisatie zijn. In tegenstelling hiermede ziet men een streven de Mijnindustrieraad niet te veel gezag te geven met o.a. als middel de voortdurende wisseling van de persoon van de M.I.R.-Voorzitter. Het voornaamste gedeelte van de autonome taak van de M.I.R. omvat toch de regeling van het Mijnbedrijf. „De M.I.R. bespreekt alle aangelegenheden, die hij voor het mijnbedrijf van belang oordeelt, en staat de belangen van het mijnbedrijf voor bij alle autoriteiten". (Art. 73 Mijnstatuut). Hoe de uitleg van deze bepaling kan zijn, hangt af van de activiteit van de M.I.R. en van de persoon van de Voorzitter. De wrijvingen, die zich in de loop der jaren voordeden tussen M.I.R. en Beheerder en tussen M.I.R. en de mijnondernemingen (de particuliere mijnondernemingen stonden aanvankelijk afwijzend) kan men terugbrengen tot de vraag, welk orgaan, bedrijfsorgaan of directie, het in de mijnindustrie voor het zeggen heeft.

Voor wat de economische sector betreft, berust de zeggenschap zonder twijfel bij de ondernemers. De bepalingen in het Mijnstatuut, die anders doen vermoeden zijn dode bepalingen gebleken.

In de sociale sector is de M.I.R. meer vrijheid van beweging gelaten, doch alleen voor zover het betreft de vaststelling van de rechtspositie en arbeidsvoorwaarden der werknemers. De verordeningen hierover zijn echter aan de goedkeuring van de Minister (art. 106 Mijnstatuut) onderworpen. Deze kan zo nodig bij het overwegen der goedkeuring eerst nog advies inwinnen bijv. bij het College van Rijksbemiddelaars.

Het goedkeuringsrecht van de Kroon is eveneens een bron van ontevredenheid, speciaal onder de Katholieke sociale organisaties, die de Mijnstreek als hun eigen jachtgebied beschouwen. Noch de studie-commissie, noch de staatscommissie Rutten kenden dit toezicht. Wel kende de studie-commissie een *recht van*

[8]) Zie „Bouwers in de Mijnstreek", blz. 220.
[9]) Beginselen der P.B.O., blz. 169.

opschorting toe aan de door de Minister benoemde Voorzitter van de bedrijfsraad. *„Steeds immers bestaat het gevaar, zo zegt de toelichting, dat de bedrijfsraad bij het behartigen van de belangen van de bedrijfstak het algemeen welzijn uit het oog verliest."* [10]) Een gevaar van het toezicht is ongetwijfeld, de centralisatie — zucht van „Den Haag", een begrip, dat in de excentrisch gelegen delen van ons land niet zeer geliefd is. Het gevaar, dat de Minister op de stoel van de M.I.R. gaat zitten en zijn goedkeuringsrecht in wezen wordt een recht van bestuur, is zeker niet denkbeeldig. Aan de andere kant is toezicht van hoger hand nodig, wil autonomie niet in losbandigheid ontaarden. Het lijkt mij ook toe, dat de positie van de Voorzitter in eigen kring gemakkelijker is, indien er toezicht bestaat, dan indien hij gebruik moet maken van zijn recht tot opschorting van genomen besluiten, voor welke opschorting hij zelf de verantwoordelijkheid draagt. In het eerste geval richt de critiek zich toch tegen „Den Haag", in het tweede tegen de Voorzitter.

Een andere bijzonderheid van het Mijnstatuut is, dat dit aan beambten en mijnwerkers, zowel in de M.I.R. als in de O.R., in een bepaalde verhouding een aantal vast omschreven plaatsen toekent. Deze verhouding is niet die van evenredigheid. In de M.I.R. en O.R. zijn de 10 plaatsen aan werknemerszijde vervuld door 4 beambten en 6 arbeiders. Het aantal beambten staat tot dat van de arbeiders echter als 1 staat tot 9. Ook al aanvaardt men getrapte verkiezingen, of aanwijzing door benoeming, dan is de evenredigheid hier toch wel zoek.

De Wet op de Ondernemingsraden schrijft slechts voor, dat zoveel mogelijk alle categorieën van werknemers in de ondernemingsraad zullen worden vertegenwoordigd (art. 11 lid 4), maar kent evenals de Wet op de P.B.O. geen onderscheiding naar rang en rechtspositie als in het Mijnstatuut. Wel zegt de Wet op de Ondernemingsraden, dat het hoger leidinggevend personeel, voor zover dit geacht kan worden door de Voorzitter (hoofd of bestuurder der onderneming) te zijn vertegenwoordigd, van de uitoefening van het kiesrecht en ook van de verkiesbaarheid is *uitgesloten* (art. 10 lid 5), hetgeen m.i. een zeer gezonde bepaling is. De leiding zou anders te zeer haar stempel op de vergaderingen kunnen drukken.

In het Mijnstatuut is dit alles anders. Hier zien we in een vast omschreven verhouding vertrouwensmannen van kapitaalverschaffers, directie, beambten en arbeiders. Allen te zamen vormen de Mijnindustrieraad met een Voorzitter benoemd door de Kroon en met een eigen secretariaat. In de loop der jaren zijn in deze raad tal van brandende quaesties besproken als de werving van mijnwerkers, het woningvraagstuk, de behandeling van silicoselijders, enz. Er zijn tal van nuttige verordeningen gemaakt of richtlijnen verstrekt en er is een begin met de medezeggenschap gemaakt. Toch kan men niet zeggen, dat de bedrijfsorganisatie en haar organen nu sterk leven bij de mijnwerkers. Als oorzaken zou ik naast een algemene, twee bijzondere willen noemen:

De algemene oorzaak: Het gemis aan publiek besef, hieruit b.v. blijkende, dat de helft van de mijnwerkers *niet* georganiseerd is, een gemis dat men overigens niet alleen bij de Bedrijfsorganisatie kent. Pas als directe, persoonlijke en materiële belangen bedreigd worden, is het dikwijls anders.

[10]) Zie „Bouwers in de Mijnstreek", blz. 228.

De flauwe belangstelling is m.i. verder gevolg van *gemis aan openbaarheid.*

De vergaderingen van M.I.R., O.R. en Ring zijn niet openbaar. Er hangt een gordijn tussen de werknemers en hun vertrouwensmannen. Geen ijzeren gordijn, omdat het in de practijk geen bezwaar ontmoet, de naast betrokkenen deelgenoot te maken van de besprekingen. Hiertegen is geen bezwaar, mits het met beleid geschiedt, en dit geen mededelingen over bedrijfsgeheimen e.d. betreft. Voorts zijn er nog de officiële publicaties, die iets van de sluier, welke over het verhandelde ligt, oplichten. [11])

Een tweede rem zou kunnen zijn een bepaalde opvatting omtrent het *verbod van last en ruggespraak*. Dit verbod geldt slechts in het geval van stemmen en ziet alleen op de betrekking tussen benoemde en hem, die benoemt. Zo mag bijv. de Voorzitter van de M.I.R. in het geval van *stemmen* geen ruggespraak houden met de Minister, die hem benoemt (art. 28 Mijnstatuut). Met anderen dus wel. In gevallen, waarin geen sprake van stemming is, dus bijv. inzake het algemeen beleid, geldt dit verbod derhalve niet. Stemmingen zijn evenwel in de bedrijfsorganen uitzondering. De vergaderingen hebben meer het karakter van Ronde-Tafelconferenties. Gezien het feit, dat alleen een *levende* P.B.O. mogelijk is, indien er regelmatig contact bestaat met de groep, wier vertrouwensman men is, zal men het verbod van last en ruggespraak niet te eng moeten interpreteren. Hiertegen had de Minister klaarblijkelijk ook geen bezwaar. Zelfs vóór het stemmen achtte hij overleg toelaatbaar. Blijkens de Memorie van Antwoord schreef hij hieromtrent n.a.v. het bezwaar tegen het verbod van last en ruggespraak. [12])

„Zij willen hieromtrent opmerken, dat de omstandigheid, dat de bestuursleden bij het uitbrengen van hun stem niet gebonden behoren te zijn aan een mandaat, geenszins medebrengt, *dat zij met de organisatie, die hen heeft benoemd, geen overleg mogen plegen.*" [12])

Overzien we de periode van ruim vijf jaar, dan heeft de werking van het Mijnstatuut aan hen, die de verwachtingen hoog gespannen hadden, ongetwijfeld teleurstellingen gebracht. De bedrijfsorganisatie bleef nog te veel een verandering van louter organisatorische aard in de verhouding tussen werkgever en werknemer.

Voor wie de doorvoering van de gedachten der bedrijfsorganisatie als een langzaam en moeizaam proces ziet, bleven de resultaten zeker niet achter bij de verwachtingen. De P.B.O. betekent geen revolutie. Het is een evolutie van bestaande verhoudingen, waarin de ondernemer als „verlicht despoot" fungeert, naar verhoudingen, die meer medezeggenschap maar ook meer verantwoordelijkheid aan de werknemers brengen. [13]) We hebben met nieuwe vormen te doen, waarvan de mogelijkheden eerst door ervaring kunnen blijken. We staan nog voor een „terra incognita", dat van de belanghebbenden ook het vermogen eist zich op dit onbekende gebied te bewegen.

Dat zij zich hierop *kunnen* bewegen en *vestigen* is een belangrijk resultaat en kan een begin zijn van de vermaatschappelijking van binnen uit van het bedrijfsleven.

[11]) Zie ook Voorlopig Verslag IIde Kamer Par. 7, blz. 14.
[12]) Zie Memorie van Antwoord IIde Kamer, par. 8, blz. 18.
[13]) Zie ook bovengenoemde Diesrede, blz. 92.

SCHEMA BEDRIJFSORGANISATIE

in de Mijnindustrie

volgens K. B. van 20 Juni 1945

M.I.R.

Bestaande uit:

A. 10 vertegenwoordigers der ondernemers		B. 10 vertegenwoordigers der werknemers		C. 1 Voorzitter
Benoemd voor 4 jaren door de Minister:		Benoemd voor 4 jaren door de Minister Uit een voordracht der erkende vakorganisaties		Benoemd voor 4 jaren door de Kroon
Uit een gezamenlijke voordracht v. d. Mijnraad en v. d. Directie v. d. Staatsmijnen	Uit een gezamenlijke voordracht v. d. Directies en v. d. Raden van Commissarissen der part. Mijnondernemingen			
S.M.	P.M.	Arbeiders	Beambten	Uitvoering besluiten recht van voordracht tot schorsing of nietigverklaring der besluiten
6	4	6	4	
10 stemmen		10 stemmen		

Taak en bevoegdheden in hoofdzaak:

1. Beoordeling begrotingen, plannen tot uitbreiding of wijziging mechanisatie, rationalisatie, e.d.
2. Contrôle op kartelregelingen.
3. Bevoegdheid schorsing directeuren, indien samenwerking onmogelijk.
4. Opstelling van een statuut van plichten en rechten.
5. Opstelling algemene regels voor het vaststellen der lonen en arbeidsvoorwaarden, pensioenen, e.d.; door de Minister goed te keuren.
6. Opstelling als regels voor aanstelling, bevordering, ontslag, overplaatsing en opleiding; door de Minister goed te keuren.
7. Bevordering van sociale voorzieningen.
8. Advies: verlening, verlenging of intrekking concessies.
9. Regeling beslechting geschillen; door de Minister goed te keuren.
10. Bevoegdheid voor het vaststellen van verordeningen betreffende heffingen of omslagen over de Mijnonderneming; door de Minister goed te keuren.

↓

DAGELIJKS BESTUUR

Voorzitter zie C
met 1 lid van A
en 1 lid van B

SECRETARIS — COMMISSIES

↓

O.R.

Bestaande uit:			
3 (elk 2 stemmen) vertegenw. der Directie	2 (elk 2 stemmen) vertegenw. der Kapitaalverschaffers	10 (elk 1 stem) vertegenw. der Werknemers	1 Voorzitter Secretaris
Aangewezen voor 4 jaren door de Directie } S M	Aangewezen voor 4 jaren door de Mijnraad	Aangewezen door de Vakorganisaties	Waar te nemen door de President-Directeur
Aangewezen voor 4 jaren door de Directie of Beheer } P M	Aangewezen voor 4 jaren door de Raad van Commissarissen	Arbeiders: 6 / Beambten: 4	

Taak en bevoegdheden in hoofdzaak:

1. Ten uitvoerbrenging van de door de M.I.R. gegeven voorschriften.
2. Besluiten van de O.R. goed te keuren door de M.I.R. voor zover daaraan onderworden en niet in-strijd met het algemeen belang.
3. Bevoegdheid voordracht schorsing directeur of beheerder.
4. Bevordering verantwoordelijkheidsgevoel, goede onderlinge verstandhouding door voorlichting.
5. Voorstaan v. d. belangen v. d. eigen onderneming bij de M.I.R.
6. Beraadslaging over begrotingen en plannen voor onderwerping aan het oordeel v. d. M.I.R.
7. Beoordeling van balans, winst- en verliesrekening, bepaling dividenden, etx.
8. Bekrachtiging, benoeming, ontslag of schorsing directeur. (Voor S.M. overleg betreffende benoeming).
9. Bepaling aantal Ringen met aantal leden.
10. Vaststelling aantal werkeenheden op advies v. d. Ring en wijze verkiezing eenheidsvertrouwensmannen.

↓

RING

Bestaande uit:		
7 (5) Vertrouwensmannen		1 Voorzitter
Gekozen voor 2 jaren door de Eenheidsvertrouwenslieden uit de candidaten der erkende Vakorganisaties		Voor 2 jaren aangewezen door de hoogste chef
Arbeiders 4 (3)	Beambten 3 (2)	

Taak en bevoegdheden in hoofdzaak:

1. Advies aantal werkeenheden.
2. Ten uitvoerbrenging v. d. besluiten der O.R. en M.I.R.
3. Bevordering der discipline, samenwerking, verantwoordelijkheidsgevoel.

Ontleend aan „Bouwers in de Mijnstreek", blz. 263.

D. ROEMERS

LIEFTINCKS BROCHURE

Prof. mr P. Lieftinck: *De Overheid neemt en geeft. — De financiële politiek van de regering en de sociale achtergrond daarvan.* N.V. „De Arbeiderspers" 1951.

„De Arbeiderspers" heeft er goed aan gedaan de rede, die de toen nog niet en op het ogenblik, dat dit artikel verschijnt, misschien niet meer demissionnaire Minister van Financiën, prof. mr P. Lieftinck, voor de vergadering van de Partijraad van de Partij van de Arbeid van 6 Januari 1951 heeft gehouden, in brochure-vorm uit te geven. De bijzondere aandacht, welke deze brochure onmiddellijk bij zijn verschijnen in dagbladen van alle richtingen heeft gekregen, wijst op het grote gezag, dat Lieftinck zich ondanks de veelvuldige en vaak onredelijke critiek, die helaas niet tot de cabaret-artisten beperkt is, alom in den lande heeft verworven. Schreef de Nieuwe Rotterdamse Courant niet aan de vooravond van de Kamerverkiezingen van 1948, dat Lieftinck meer gewaardeerd zou worden door het nageslacht dan door zijn tijdgenoten, die nu eenmaal de door hem uitgezonden belastingbiljetten moeten voldoen? Toch kon het wel zijn, dat de algemene waardering, die deze brochure te beurt is gevallen en die Lieftinck, die aan zo'n algemene waardering niet gewend is, bepaald verrast moet hebben, niet door dezelfde paragrafen van deze brochure wordt veroorzaakt.

Wij hebben in het bijzonder waardering voor de heldere wijze, waarop Lieftinck het in de eerste jaren na de bevrijding gevoerde financiële beleid tegen zijn critici verdedigt. Lieftinck ziet drie doeleinden voor de financiële politiek: vergroting, sociaal rechtvaardige verdeling en rationele besteding van het nationale inkomen. Aan de hand van een heldere groepering van feiten en cijfers bewijst hij, dat de na-oorlogse financiële politiek deze drie doeleinden heeft nagestreefd.

Het eerste hoofdstuk bevat een overzicht van de ontwikkeling van de productie. Daarop volgen onmiddellijk enige cijfers omtrent het reële loonpeil. Die cijfers zijn niet onjuist, maar zij kunnen de indruk wekken, dat de bomen bij de werknemers in deze na-oorlogse tijd tot de hemel groeiden. Voor mannelijke meerderjarige industrie-arbeiders noemt Lieftinck een reëel loonpeil in October 1950 van 100 (1938 = 100), voor arbeiders met kinderen van 112. Voor landarbeiders en mijnwerkers liggen deze cijfers aanmerkelijk hoger. Voor bepaalde groepen geschoolde arbeiders in de grote stad lager. Wij achten het werken met gemiddelde cijfers, zoals hier geschiedt, gevaarlijk. Het geeft voet aan de in bepaalde kringen gehuldigde opvatting, dat de arbeiders er toch maar veel beter aan toe zijn dan voor de oorlog, en dat er dus van het levenspeil best wat af kan. Dr M. W. Holtrop, President van de Nederlandse Bank, is daar in October 1949 in zijn overigens magistrale en bepaald niet, zoals destijds door „Het Vrije Volk" werd gesteld, reactionnaire rede, over de positie van de betalingsbalans voor de afgestudeerden van de Universiteit van Amsterdam, mede begonnen. [1]) Wij hebben daartegen reeds toen gewaarschuwd. [2]) Onlangs is deze discussie herleefd. [3])

Het heeft geen zin al deze cijfers hier te herhalen. Men vindt ze uitvoerig in de bijlagen 1, 2 en 3 en 4 van het door de Sociaal Economische Raad aan de regering over de loon- en prijspolitiek uitgebrachte advies. Het heeft echter wel zin er aan te herinneren, dat van

[1]) Gepubliceerd in „De Economist" October 1949.

[2]) Zie „Economisch-Statistische Berichten" 16 November 1949.

[3]) Zie „Economisch-Statistische Berichten" 20 Sept. '50, 18 Oct. '50, 8 Nov. '50.

werkgeverszijde is erkend, dat het reële inkomen van de ondernemer meer is gestegen dan dat van de werknemer, zij het, dat men van oordeel is, dat dit grotere inkomen nodig is om te kunnen investeren en belasting betalen. [4]) Voorts is de daling van het reële loonpeil niet beperkt tot enige groepen geschoolde arbeiders in de grote stad; zij strekt zich tot de geschoolden in het algemeen, de geoefenden in de grote stad, de ambtenaren van hoog tot laag en het administratieve personeel in de particuliere bedrijven uit. De verhoging van het levenspeil van de slechtst betaalde arbeiders, die onmiskenbaar is, is dan ook niet ten koste van de ondernemersgroepen gegaan, doch ten koste van de beter betaalde werknemers. Nu Lieftinck cijfers over het reële loonpeil noemt, hadden deze feiten niet mogen ontbreken.

Terecht wijst Lieftinck op de enorme ontwikkeling van de productie en terecht geeft hij aan, van hoe grote betekenis de buitenlandse hulp in de vorm van schenkingen en leningen van de Verenigde Staten, België en andere landen voor deze opvoering van de productie is geweest. Hij kan er op wijzen, dat tot 1950 het tekort op de betalingsbalans met sprongen omlaag ging, dank zij de doelbewuste politiek van de regering. Geldsanering, extra-heffingen en zware belastingen zorgden er voor, dat het vertrouwen in het geld werd hersteld en de inflatie in zijn stringente vorm werd bedwongen. Met behulp van de deviezenpolitiek werden in- en uitvoer in de eerste jaren in de hand gehouden. Het herstel van het verkeer, voorwaarde voor de economische herleving, werd met energie aangepakt. De Regering schrok daarbij voor grote bedragen voor investering niet terug. Via de uitkeringen voor door de oorlog geleden materiële schade stelde de regering geheel of gedeeltelijk verwoeste bedrijven in staat hun productie-apparaat weer op te bouwen. In dit deel van zijn brochure is Lieftinck op zijn best.

Wat deed de Regering om een sociaal rechtvaardige verdeling van het nationale inkomen te bevorderen? Door middel van de loon- en prijspolitiek, de rantsoenerings- en subsidiepolitiek, de oorlogsschade-uitkeringen, de sociale politiek in engere zin en de belastingpolitiek werd genomen van groepen, die het missen konden en gegeven aan groepen, die in nood verkeerden. Met het laatste wil men in het parlement vaak verder gaan, dan de Minister van Financiën zich meende te kunnen veroorloven. Wij denken aan de behandeling van het Wetsontwerp op de materiële oorlogsschade. Tegen het eerste is echter veelvuldig gefulmineerd, waarbij het onverbrekelijk verband tussen beiden veelal is vergeten.

Met kracht keert Lieftinck zich tegen prof. Goudriaan, die in zijn afscheidscollege voor de Technische Hogeschool heeft gesteld, dat de regering de nadruk teveel op de verdelingspolitiek heeft gelegd en daardoor de opvoering van de productiviteit, de bron van alle welvaart, heeft geremd. [5])

Een betoog, zoals er meer van Goudriaan bekend zijn, vol van sprankelend vernuft, waarin vele dingen gesteld worden, maar slechts weinig dingen bewezen. Het kost Lieftinck dan ook weinig moeite aan de hand van de cijfers te bewijzen, dat de conclusies van Goudriaan er naast zijn. Het overzicht van de na-oorlogse investeringen op blz. 22 en 23 is een klinkend antwoord op de verhalen van de heer Oud c.s. over het potverteren van de na-oorlogse regeringen. In 1950 werd bijna 23% van het nationale inkomen geïnvesteerd. De waarde van die investeringen overtrof de buitenlandse hulp verre. Men moet deze cijfers eens vergelijken met die van 1938, toen de heer Colijn nog steeds de koers volgde, die door hem en Oud was uitgezet en toen de investeringen 2% van het nationale inkomen bedroegen.

In het derde hoofdstuk, de besteding van het nationale inkomen, gaat Lieftinck over van de analyse van het verleden naar een beschouwing over het heden en de toekomst. Wij vrezen, dat waar wij het eerste en tweede hoofdstuk bijzonder waarderen, anderen vooral voor dit derde hoofdstuk waardering zullen koesteren. Lieftinck vraagt zich af, of wij in 1950 op de goede weg zijn geweest. Hij wijst er op, dat de investeringen in dat jaar de normale middelen waarschijnlijk met meer dan 1 milliard hebben overtroffen en dat dit alleen mogelijk was, dank zij de Marshall-hulp. Ware deze Marshall-hulp er niet geweest, dan zou de geldhoeveelheid zijn toegenomen en dan zou inflatie het gevolg zijn geweest. Wij zien echter niet in, dat hier een grond van twijfel ten aanzien van de ge-

---

[4]) Zie „Mededelingen" van 15 December 1950. Orgaan van het Centr. Sociaal Werkgevers Verbond.

[5]) Prof. dr ir J. Goudriaan: „Productivisme en Democratie". Uitg. v.h. Comité ter bestudering van Ordeningsvraagstukken.

volgde weg, verantwoord is. De Marshall-hulp werd toch gegeven om er gebruik van te maken, waardoor ons productie-vermogen zo snel mogelijk zou worden hersteld. Lieftinck is hier al te bescheiden. Bij een normale ontwikkeling, niet onderbroken door Korea, was het evenwicht tussen productie enerzijds en verbruik en investeringen anderzijds reeds in het zicht, zoals de economische resolutie van het Partijcongres terecht vaststelt. Ondanks het ruilvoetverlies ten opzichte van 1949, dat op 500 à 700 millioen gulden gesteld kan worden en voor een groot deel door Korea werd veroorzaakt, slaagden wij er in onze goederenvoorraden aanzienlijk uit te breiden en de monetaire reserves enigszins op te voeren, wat op zichzelf geen overbodige weelde was. Het bovenstaande houdt niet in, dat wij geen vuiltje aan de lucht zien. Het houdt echter wel in, dat wij ten aanzien van 1950 de toestand lichter zien dan Lieftinck.

Voor 1951 zijn wij minder optimistisch en vrezen wij met Lieftinck, dat wij aan vermindering van investeringen en verbruik niet kunnen ontkomen. Wij staan echter minder afwijzend tegen het opnemen van buitenlandse leningen en het afstoten van buitenlandse bezittingen. Het opnemen van buitenlandse leningen zal misschien niet mogelijk zijn. Maar indien daardoor investeringen kunnen geschieden, die anders achterwege moeten blijven, zien wij er overigens met het advies van de Sociaal Economische Raad geen enkel bezwaar in. Niet anders staat het met de liquidatie van buitenlandse beleggingen. Ook hier is voor ons beslissend, voor welke doeleinden de opbrengsten worden besteed. En niet anders staat het met de monetaire reserves. Wij zouden niet graag aanbevelen deze reserves maar rustig op te souperen, maar wij hebben er evenzeer bezwaar tegen hen als een ijzeren voorraad te beschouwen, waar men niet aan mag komen, hoe hoog de nood ook stijgt. Men mag niet vergeten, dat een te grote beperking van investeringen of verbruik de productiviteit zal aantasten en in ieder geval de productieverhoging zal remmen.

Het verschil tussen productie enerzijds en investering en verbruik anderzijds zal daardoor toenemen en de problemen zullen dientengevolge steeds meer onoplosbaar worden.

Lieftinck keert zich tegen een artikel van ir H. Vos in „Het Vrije Volk" van 29 December 1950 onder de titel „Militaire uitgaven worden hoger. Levenspeil toch te handhaven" en verwijt Vos een te groot optimisme. Een soortgelijke beschouwing als van Vos, maar in meer uitgewerkte vorm vindt men in het Rapport van de Militaire Commissie van de Partij van de Arbeid. [6]) Lieftinck bestrijdt Vos die de positie voor 1950 niet ongunstig achtte. Hij wijst op de buitenlandse hulp, die 6% van het nationale inkomen bedroeg, waartegenover hij wel de beperkte vergroting van de monetaire reserves stelt, maar niet de enorme uitbreiding van de grondstoffenvoorraden. Blijft het dollarprobleem, dat hiermede natuurlijk niet is opgelost. Lieftinck kan bovendien van meer actuele cijfers voor de defensie uitgaan dan Vos en dat wijzigt de conclusies zeer wezenlijk.

Met de prioriteiten, die Lieftinck noemt, kunnen wij ons wel verenigen. Bij de middelen geeft hij de voorkeur aan monetaire en fiscale maatregelen, teneinde de internationale samenwerking zo weinig mogelijk te storen. Na de ontwikkeling in Duitsland, waardoor Nederland zeer ernstig getroffen is, staat het echter wel vast, dat wij de liberalisatie in zijn huidige vorm niet kunnen volhouden. Bovendien heeft het Eerste Kamerlid van onze Partij, P. J. Kapteyn, zowel op het Congres als in „Het Vrije Volk" er terecht op gewezen, dat bij de handhaving van de liberalisatie in zijn huidige vorm een rechtvaardige verdeling van de armoede en een rationele besteding in de investeringssector in de helaas weer te verwachten schaarste-economie niet te verkrijgen is. Aanvaardt men de door Lieftinck gestelde prioriteiten, dan ontkomt men niet aan direct ingrijpen in de productiesfeer en prijsvoorschriften; al moeten daar monetaire en fiscale maatregelen mee gepaard gaan. Vooral ten aanzien van de fiscale politiek vraagt men zich dan wel af, waarom de in 1950 in het parlement behandelde wetsontwerpen, die inmiddels wet zijn geworden en die tot doel hebben opvoering van de investeringen mogelijk te maken, niet zijn ingetrokken. Wij zeggen niet „zijn ingediend", want ten tijde van de indiening lagen de omstandigheden anders, maar na Korea moest de tegenwoordige situatie de Regering niet onverwachts komen.

Ons oordeel samenvattend achten wij deze brochure een heldere analyse van het beleid in de eerste jaren na de bevrijding, naarmate zij echter het heden nadert, rijzen meer bezwaren.

---

[6]) Zie blz. 35 e.v. van dat rapport.

D. HORRINGA

ONDERNEMINGSRADEN IN ZWEDEN I

Inleiding. De werkende bevolking van een modern land als Zweden brengt ongeveer de helft van zijn wakend bestaan door in fabrieken, werkplaatsen en kantoren, terwijl de andere helft vrijwel wordt opgedeeld tussen gezin en ontspanning. De invloed van deze drie levenssferen op persoonlijkheidsvorming en levensgeluk is ongelijk in verschillende omstandigheden. Terwijl echter de invloeden van gezin en ontspanning reeds lang de aandacht hebben getrokken, is de betekenis van het arbeidsleven voor de werkende mens en zijn levensgeluk nog nauwelijks diepgaand onderzocht en omschreven. Dit is te betreuren om velerlei redenen.

De intermenselijke betrekkingen welke ontstaan op grond van de beroepsarbeid zijn van een zeer bijzonder karakter, en worden onder meer bepaald door de technologische ontwikkeling en de principes van arbeidsorganisatie die daarmee samenhangen. De sociale betrekkingen tussen de arbeidsgenoten kunnen velerlei vormen aannemen en zich op allerlei wijzen doen gelden. Ze kunnen zich manifesteren als een „esprit de corps" die tot ongehoorde prestaties leidt, of als een clique-geest, die alle energie in onderlinge twisten opbrandt, of als een hard individualisme, dat wellicht bij bepaalde technologische en organisatorische principes goed aansluit, maar ten koste van de persoonlijkheid en ten koste van de ruimere gemeenschap van stad en staat, van gezin of ideologische groepering. Ook het omgekeerde is aannemelijk, dat namelijk de heersende maatschappelijke gebruiken en ideologieën de organisatie en zelfs de technologische ontwikkeling in het bedrijf beïnvloeden, vormen, of vérvormen. Van een vérvorming zou ik willen spreken als een dergelijke maatschappelijke invloed zich in het bedrijfsleven zodanig doet gelden, dat uiteindelijk de doeleinden van de maatschappij zelve in de waagschaal worden gesteld. Als voorbeeld zou men kunnen noemen de voorkeur die nog in sommige bedrijfsleidersgroepen bestaat voor typisch autocratische organisatievormen, die uiteindelijk móeten botsen met de idealen van een naar democratie strevende maatschappij. Het is in het licht van deze wisselwerking tussen bedrijf en maatschappij dat m.i. de activiteit der ondernemingsraden, kernen, Joint Production Committees, comités d'entreprise, Betriebsräte, produktionsutvalg, företagsnämnderna, en hoe ze verder in de verschillende landen mogen heten, pas goed op haar waarde kan worden geschat.

Te schrijven over de ondernemingsraden in een modern en doorgeorganiseerd industrieland als Zweden heeft zijn bezwaren door de veelvormigheid en uitge-

breidheid van het onderwerp, maar wordt anderzijds vergemakkelijkt door het bestaan van omvangrijke, weldoortimmerde organisaties, die de onderzoeker kunnen helpen aan een schat van documentatie-materiaal. Te noemen zijn hier in de eerste plaats het Zweedse vakverbond (Landsorganisationen i Sverige, altijd aangeduid als LO) met zijn vele tijdschriften en andere publicaties, en de werkgeversorganisatie (Svenska Arbetsgivareföreningen, SAF) met een bijzonder welvoorziene bibliotheek in Stockholm.

Deze gemakkelijke toegang tot de documenten brengt echter een gevaar met zich mee: men wordt verleid slechts datgene voor bestaand te houden, dat zijn neerslag op papier heeft gevonden. In plaats van de activiteit van levende mensen krijgt men dan een tableau van organisaties, c.a.o.'s en basisovereenkomsten te zien. Onmisbaar is uiteraard een schets van het raamwerk der organisaties en overeenkomsten, maar met hulp van interview-materiaal en sociologische veldstudies hoop ik het geraamte wat aan te kleden en zo mogelijk tot leven te wekken. Het eerste deel van het artikel is daarom in hoofdzaak gewijd aan de totstandkoming en organisatie der ondernemingsraden, alsmede hun numerieke omvang, terwijl in het tweede deel een poging wordt gedaan de betekenis der raden te waarderen in het kader der intermenselijke betrekkingen in het bedrijf.

Organisatie der ondernemingsraden in Zweden

Saltsjöbaden. Zoals in de meeste Westeuropeese landen was het ook in Zweden de staat, die reeds tegen het eind van de vorige eeuw op bepaalde toestanden en verhoudingen in het bedrijf, met name in het industriële bedrijf, een wakend oog sloeg. Regelingen betreffende veiligheid, beroepsziekten, arbeid van vrouwen en minderjarigen dateren reeds van de 80-er jaren; in 1912 werden ze samengevat in een wet (Arbeterskyddslagen), die sedertdien aan herzieningen en uitbreiding werd onderworpen. Een Arbeidsinspectie is belast met de uitvoering.

In grote lijnen echter wordt in Zweden de verhouding tussen werkgevers en werknemers zowel op de arbeidsmarkt in het algemeen als binnen het afzonderlijke bedrijf niet bepaald door staatsingrijpen, maar door het bestaan van krachtige organisaties aan beide zijden, de reeds genoemde Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) en Landsorganisationen (LO), waarbij zich als derde partner heeft gevoegd de TCO (Tjänstemännens Centralorganisationen), de organisatie van ambtenaren en middelbaar personeel. Deze organisaties, die tegelijkertijd strijdbaar, en bereid tot opbouwende overeenkomsten zijn, streven er over het algemeen naar, zonder inmenging van de overheid tot overeenstemming te komen.

In deze geest kwam in 1938 tussen SAF en LO een algemene overeenkomst tot stand (de „Saltsjöbaden-overeenkomst", zo genoemd naar het traditioneel geworden conferentie-oord nabij Stockholm), die vérstrekkende gevolgen heeft gehad. Niet alleen werd een arbitrage opgericht voor industriële conflicten, maar ook groeiden op deze basis verdere overeenkomsten betreffende: veiligheidscommissies in de bedrijven (1942), beroepsopleiding in de bedrijven (1944), ondernemingsraden (1946) en tijdstudies (1948). Van deze overeenkomsten, die alle een zekere invloed hebben op de menselijke betrekkingen in het bedrijf, is die betreffende de ondernemingsraden veruit de belangrijkste.

Overeenkomst betreffende ondernemingsraden. De overeenkomst tussen SAF en LO tot het oprichten van ondernemingsraden (företagsnämnderna) werd gesloten op 30 Augustus 1946. Op dezelfde dag werd een in hoofdlijnen gelijkluidende overeenkomst gesloten tussen SAF en TCO. Deze overeenkomsten worden van kracht in de verschillende bedrijfstakken door opneming in de c.a.o.'s.

Volgens de overeenkomst van 1946 zullen, op verlangen van de werkgever of de betreffende plaatselijke vakvereniging ondernemingsraden worden opgericht in elke onderneming met 25 of meer arbeiders. In ondernemingen met 5 tot 25 arbeiders kunnen 2 „vertegenwoordigers" worden benoemd.

De ondernemingsraad is een orgaan voor voorlichting en overleg, met als taak: (1) het handhaven van een voortdurende samenwerking tussen werkgever en werknemers ten dienste van een zo goed mogelijke productie, (2) het schenken van inzicht in de economische en technische omstandigheden van het bedrijf, alsmede in de financiële positie, (3) het bevorderen van zekerheid van tewerkstelling, veiligheid, gezondheid en arbeidsvreugde, (4) het aanmoedigen van beroepsopleiding in de onderneming en (5) het op andere wijze bevorderen van goede productie- en arbeidsverhoudingen.

Deze taken worden verder als volgt omschreven. De werkgever heeft de ondernemingsraad voor te leggen: regelmatige overzichten van de productie, rapporten betreffende voorgenomen of uitgevoerde veranderingen in werkwijze of arbeidsverhoudingen en rapporten over de commerciële vooruitzichten in de betreffende bedrijfstak, dit alles onder voorbehoud dat de bekendmaking hiervan de werkgever geen schade berokkene. De ondernemingsraad heeft het recht van de werkgever overlegging te verlangen van: balans, winst- en verliesrekening, administratieve en accountantsrapporten, voorzover de wet de publicatie van zulke rapporten eist (zoals bekend worden in Zweden de belastingaanslagen, zowel van individuele personen als van lichamen openbaar bekendgemaakt).

De leden van de OR daartegenover kunnen aan de werkgever voorstellen doen betreffende het economische beleid, en betreffende de productie. Zij beoordelen de voorstellen inzake productieverbetering, gedaan door de andere werknemers, en stellen aan de werkgever eventuele beloningen voor. Kennis van technische of economische aard, voorzover het beroeps- of bedrijfsgeheimen betreft, of door de werkgever als vertrouwelijk is gekenmerkt, en welke de leden van de raad in hun functie als zodanig hebben verkregen, mogen door hen niet worden gebruikt of onthuld.

Een speciale zitting van de OR wordt bijeengeroepen in geval van voorgenomen beëindiging, onderbreking of belangrijke vermindering der werkzaamheden. Regels van ancienniteit zijn opgesteld voor het weder in dienst nemen na gedwongen onderbreking. Geschillen hierover, evenals andere geschillen de interpretatie van de overeenkomst betreffende, worden behandeld door de algemene arbitragecommissie, ingesteld bij de overeenkomst van Saltsjöbaden (1938).

Ten aanzien van lonen, arbeidstijden e.d., alles dus wat vaak wordt aangeduid met „primaire arbeidsvoorwaarden", heeft de OR geen competentie. Dit blijft het gereserveerd domein voor de vakorganisaties.

De samenstelling van de raden is ongeveer paritair. Afhankelijk van de grootte

van de onderneming kiezen de arbeiders 3 tot 7 leden, en de werkgever een even-groot aantal. De „maandloners" (TCO) wijzen 2 of 3 leden aan. Allen moeten in het bedrijf werkzaam zijn. Stemrecht hebben aan arbeiderszijde alleen vakvereenigingsleden, wanneer althans de georganiseerden 50% of meer van het personeel uitmaken. De werkgever wijst uit zijn vertegenwoordigers de voorzitter aan; de overige leden wijzen uit hun midden de vice-voorzitter aan.

Vergaderingen worden gehouden: elk kwartaal of vaker, terwijl ook buitengewone vergaderingen kunnen worden ingelast. Ze vinden plaats buiten werktijd en de leden ontvangen 6 Kronen (ca *f* 4,50) per opkomst.

Acties, ondernomen door de werkgever tegen een lid van de OR in verband met zijn activiteit in de raad, zullen worden beschouwd als schendingen van het recht van verenigen.

Sedert 1948 kunnen ook, in overeenstemming met de basisovereenkomst inzake tijdstudies, op 26 Augustus 1948 gesloten tussen SAF en LO, principe-kwesties inzake tijdstudies door de ondernemingsraden behandeld worden.

Uit het bovenstaande blijkt wel dat de Zweedse ondernemingsraden door hun paritaire samenstelling en hun bevoegdheden een sterke overeenkomst vertonen met de Engelse Joint Production Committees van de Tweede Wereldoorlog, die op hun beurt weer geïnspireerd waren op de zgn. Whitley Councils van Wereldoorlog I, het eerste experiment op nationale schaal met ondernemingsraden.

De ontwikkeling sedert 1946. Hoe was nu de ontwikkeling in Zweden sinds 30 Augustus 1946? Die steunde voor een deel op de resultaten van een overeenkomst, reeds tijdens de oorlog voorbereid, en in 1945 tot stand gekomen, tussen het Departement van Defensie en de organisatie van civiel personeel in de bewapeningsindustrie, waarbij ondernemingsraden van het JPC-type werden ingesteld. In vele andere bedrijfstakken echter moesten de raden van de grond af worden opgebouwd, en het kan worden gezegd dat daaraan zowel door werknemers- als door werkgeversorganisaties met energie is meegewerkt.

Eind 1949, dus nauwelijks 2½ jaar na de basisovereenkomst, bedroeg het aantal tot stand gekomen raden 2650, vertegenwoordigende ca 600.000 werknemers. Het aantal kleine ondernemingen van 5 tot 25 man waarin „vertegenwoordigers" waren benoemd bedroeg 403, omvattende 7247 werknemers. Men rekent dat ongeveer 4000 raden, vertegenwoordigend $1^1/_4$ millioen werknemers onder huidige overeenkomst maximaal tot stand zouden kunnen komen. Het aantal raden is dus de helft van het mogelijke gepasseerd. De bedrijfstakken die nog traag zijn in het organiseren van raden zijn: bouwvak, hotel- en restaurantbedrijf, landbouw, zeevaart en particulier transport. Het is duidelijk dat in deze takken de aard van de arbeid niet bijzonder meewerkt aan het tot stand komen van ondernemingsraden. Bijzonder ver gevorderd daarentegen zijn de meeste overheidsdiensten: post, tele-diensten, spoorwegen, waterkrachtcentrales, waterstaat en gemeenten. Verder in het particuliere bedrijfsleven: mijnbouw, metaal en textiel. In deze takken is 75 tot 100% van het mogelijke aantal ondernemingsraden tot stand gekomen.

Wat de activiteit dezer raden betreft, vermeldt een enquête, gehouden door LO

via de aangesloten vakverenigingen, dat in 1949 in ca 1800 raden (van 2650) de werkgever op bevredigende wijze de overeengekomen inlichtingen heeft verstrekt. LO is hierover niet ontevreden, maar meent wel dat veel inlichtingen wel erg laat worden verstrekt, waardoor ze uiteraard aan waarde verliezen. Van werknemerszijde werden over 1949 in totaal ca 15.000 voorstellen ingediend, waarvan het overgrote deel inzake productieverbetering. Hoevele hiervan werden beloond, en tot welk totaal beloop, vermeldt de onderhavige LO-publicatie niet.

Waardering en critiek. Welke waardering ondervinden de ondernemingsraden in het Zweedse bedrijfsleven? Zoals te verwachten is, zijn er niet alleen zekere nuance-verschillen in opinie tussen de verschillende partners van de arbeidsmarkt, maar ook van bedrijf tot bedrijf en van persoon tot persoon.

In 1948 publiceerde LO een serie opstellen van werkgevers, werknemers en vakverenigingsfunctionarissen, die zich unaniem gunstig over hun ervaringen met ondernemingsraden uitlieten. Toch klinkt, zelfs in deze geselecteerde groep, nog iets door van het voorbehoud dat in verschillende kringen tegen de raden heeft bestaan en waarschijnlijk nog bestaat, al is het ongetwijfeld aan het afnemen. Een directeur bijvoorbeeld waarschuwt voor de mogelijkheid, dat leden van de OR, met een beperkte kennis van bedrijfshuishoudkunde, verkregen in een mondelinge of schriftelijke stoomcursus, zich op ondeskundige wijze in de economische problemen van de onderneming zullen mengen. Een vakverenigingsleider vertolkt iets van het wantrouwen in vakverenigingskringen over deze zo gemakkelijk van de werkgevers afgedwongen nieuwigheid. Een vertegenwoordiger tenslotte van het Sveriges Arbetsledareförbund, sprekend namens het middelbare personeel, de bazen, voorlieden, etc., laat doorschemeren hoe deze middengroep met zorg een direct contact tussen arbeiders en bedrijfsleiding tot stand ziet komen, achter hun rug om als het ware. Zij zien hierin een gevaar voor de discipline, deze opgevat blijkbaar in de traditionele zin van het autocratisch geleide bedrijf.

De houding van SAF en LO is positief. Tegenover deze bedenkingen staat de uitgebreide, effectieve steun die zowel door werkgevers- als door werknemersorganisaties aan het nieuwe ondernemingsraadwezen wordt gegeven. De SAF richtte in haar hoofdkwartier te Stockholm een nieuwe afdeling op voor alle problemen de ondernemingsraden betreffende. Deze afdeling heeft tot taak aan werkgeverszijde een actieve belangstelling voor de raden te kweken en in stand te houden. Zij heeft richtlijnen samengesteld voor het verstrekken van goed begrijpelijke bedrijfseconomische inlichtingen in de OR en geeft een periodiek overzicht uit over de algemene economische toestand in verschillende bedrijfstakken, eveneens ter instructie van de raden. De opleidingsschool van de SAF te Yxtaholm, geopend in 1950, heeft mede ten doel de werkgeversvertegenwoordigers in hun taak te trainen.

De vakbeweging heeft vanaf den beginne een verreikend inlichtingen- en opleidingsprogramma ontwikkeld voor haar OR-leden. Deels in de LO-school te Brunnsvik, deels onder auspiciën van de afzonderlijke vakverenigingen zijn cursussen ingesteld in bedrijfsdemocratie en bedrijfshuishoudkunde die door vele

leden worden gevolgd. Van tijd tot tijd worden conferenties gehouden waarop ook sprekers van werkgeverszijde en hoogleraren het woord voeren. Daarnaast wordt op grote schaal verbreid een halfjaarlijkse publicatie „Företagsnämnderna", waarin een overzicht wordt gegeven van de ontwikkeling der raden in de bedrijfstakken, en waarin allerlei vragen behandeld worden, op het functionneren van de raden betrekking hebbend. Een belangrijk deel van de twee millioen kronen die de vakbeweging jaarlijks voor scholingsdoeleinden voteert wordt aldus besteed aan het onderwerp „bedrijfsdemocratie".

Een teken van de goede verstandhouding tussen LO en SAF ten aanzien van deze materie is een artikel dat binnenkort in de Engelse taal zal verschijnen om het werk der „företagsnämnderna" in het buitenland beter bekend te maken, en dat gezamenlijk geschreven is door T. Christensson en Ture Flyboo, de OR-specialisten van resp. SAF en LO. (Van hen beiden ook is veel van het in dit artikel verwerkte materiaal afkomstig.) In het bedoelde artikel wordt de in het algemeen goede werking der raden geroemd. De vrees dat ze tot een soort „rechtbank" zouden worden voor het toezichthoudend personeel is niet bewaarheid. Eén probleem echter is nog verre van opgelost, nl. het contact tussen de raad en de „rank and file" die ze vertegenwoordigt. De organisaties trachten dit te verbeteren door het bevorderen van: meer mondeling persoonlijk contact tussen de OR-leden en het overige personeel, uitvoerige en prompte verslagen van de vergaderingen, eventueel in de fabriekskrant, speciale aanplakborden voor de OR, etc. De auteurs concluderen in dit verband: „een nauw contact tussen de OR en de werknemers is een essentiële voorwaarde voor het kweken van een brede democratische basis voor hun activiteit. Zonder die basis kunnen ze niet behoorlijk functionneren."

Het vraagteken der conjunctuur. De ondernemingsraden in Zweden hebben tot nu toe gewerkt onder de begunstiging van een ongekende hoogconjunctuur met vrijwel onafgebroken „full employment". Wat er tijdens een depressie gebeuren zal is niet te voorspellen. Men hoeft de literatuur maar na te slaan om te zien welk een frappante relatie er in de meeste landen bestaat tussen de conjunctuurschommelingen (in verband veelal met de oorlogsproductie) en bloei en verval der ondernemingsraden in hun verschillende vormen. De brede basis van overeenstemming en wederzijds verantwoordelijkheidsgevoel waarop de Zweedse raden rusten geeft echter voor dit land goede hoop op een ongestoorde ontwikkeling.

(Wordt vervolgd)

DE PEN OP PAPIER

DELFGAAUW CONTRA DELFGAAUW

In het Katholiek Staatkundig Maandschrift van October 1950 schreef dr J. G. M. Delfgaauw een beschouwing neer over het Nederlandse Bevolkingsvraagstuk (sociaal-economische aspecten). De beschouwing van deze auteur richtte zich in hoofdzaak tegen „bepaalde personen", die zouden pleiten voor geboorte-beperking. Wie de schrijver onder deze „bepaalde personen", die telkens in het artikel opduiken, verstaat, licht hij niet nader toe, waardoor het artikel iets krijgt van de activiteit van onze heer Einthoven van de Geheime Dienst. Hoewel, op pag. 264 geeft de auteur een iets nadere toelichting „Des te meer is het opvallend, dat bepaalde personen bij het aanschouwen van het vraagstuk van een snelle bevolkingsgroei zonder meer menen te moeten wijzen op de noodzaak van geboortebeperking." Nu kennen wij dergelijke personen niet, tenzij uit de sfeer van de bittertafel, maar daar is dr Delfgaauw, gezien zijn wijze van argumenteren, dan ook bijzonder mee vertrouwd. Hetgeen ik graag iets nader toelicht.

De schrijver constateert, dat in het Westen ondanks de toegenomen bevolking, de welvaart is vooruitgegaan. Hij schrijft dit toe aan de toename van arbeidsproductiviteit, die de Westerse wereld heeft weten te bewerkstelligen o.a. door „de toenemende bevolkingsdichtheid". Dit laatste nu lijkt ons enigszins merkwaardig en op zijn minst enige adstructie behoevend. De schrijver constateert echter slechts. Hoe komt het dan, zouden wij willen vragen, dat in Aziatische landen met een zoveel grotere bevolkingsdichtheid de arbeidsproductiviteit zoveel minder toenam, dat in Europa met een zeer sterke toename van de bevolkingsdichtheid de stijging van de arbeidsproductiviteit zozeer ten achter bleef bij die in de Verenigde Staten?

De schrijver constateert (terecht) dat het heel moeilijk, zo niet onmogelijk is om vast te stellen of in een bepaald gebied een relatieve overbevolking bestaat of een bevolkingsoptimum aanwezig is. Elke berekening kan „niet meer levensduur hebben dan een dagvlinder. Zeker in een land, waar men niet alles aan het vrije spel der krachten pleegt over te laten, doch een belangrijke taak aan de overheid en het publiekrechtelijk georganiseerde bedrijfsleven geeft, is het altijd mogelijk via investeringen in bepaalde streken de welvaart te vergroten en een achteruitgang van de welvaart te belemmeren." Wanneer dr Delfgaauw vervolgens uitvoerig uitwijdt over de bezwaren en gevaren van een stationnaire of dalende bevolking, is hij deze schone tirade geheel vergeten. Dan schijnen uitsluitend de ijzeren economische wetten te werken, die werkloosheid en crisis teweeg brengen. Dat de overheid ook iets zou kunnen doen aan het opvangen van de gevolgen van een stationnaire of dalende bevolking, komt in het argumenten-register van dr Delfgaauw niet voor. In zijn kraam past slechts een uitermate eenzijdige verwijzing naar het rapport van de Engelse Royal Commission on Population. Dr Delfgaauw constateert, dat het Engelse rapport de toenemende zorgen voor de werkgelegenheid sterk op de voorgrond stelt. Hij vergeet erbij te vermelden dat in het rapport ook wordt te kennen gegeven dat door verandering in de inkomensverdeling of andere sociale verschuivingen de vraag naar consumptiegoederen kan worden gestimuleerd en zodoende het werkgelegenheidsprobleem opgelost. Voorts constateert het Engelse rapport dat, indien het lukt om een hoge werkgelegenheid te handhaven, voor Engeland een stationnaire bevolking economischer is dan een stijgende bevolking. Maar dergelijke conclusies zouden de vlotte loop van dr Delfgaauw's betoog alleen maar kunnen verstoren en dus...

En passant zij opgemerkt, dat de schrijver wijzend op het bezwaar van een wijziging van de bevolkingspyramide, zoals die zich in Engeland heeft voorgedaan, daarbij uitsluitend de daling

van het geboortecijfer als oorzaak in ogenschouw neemt, maar de verlenging van de gemiddelde levensduur, die ook een belangrijke factor vormt, volkomen verwaarloost.

De geestelijke slapheid, waartoe geboortebeperking moet leiden, ontbreekt natuurlijk niet. „Een dalende bevolking wordt een volk van renteniers, een snel groeiende bevolking heeft de mentaliteit van jonggehuwden, vol plannen en energie." Dat deze medaille ook zijn keerzijde heeft en dat de plannen en de energie van de snelgroeiende bevolkingen van het Italië onder Mussolini, het Duitsland onder Hitler, het Japan onder Toyo en het Rusland onder Stalin, ook een moment ter overpeinzing kunnen opleveren is de schrijver in het vuur van zijn betoog helaas ontgaan.

Bepaald verbazingwekkend is echter, dat iemand anno 1950 over de sociaal-economische aspecten van het bevolkingsvraagstuk schrijft, zonder ook maar enige aandacht te besteden aan de verslechtering van de ruilvoet als gevolg van de relatief dure invoer en de relatief goedkope uitvoer, waartoe onze bevolkingsgroei noopt. Zoals de schrijver ook met geen enkel woord rept van het hiermee samenhangende vraagstuk van de wereldschaarste aan voedsel en grondstoffen. De schrijver had hierover een voortreffelijke zakelijke analyse kunnen vinden van de hand van zijn naamgenoot prof. dr G. Th. J. Delfgaauw in „De Economist" van December 1949, maar deze laatste komt dan ook tot geheel andere conclusies dan de schrijver in het Katholiek Staatkundig Maandschrift: „Uit economisch oogpunt heeft ons land geen enkel belang bij stimulering van de bevolkingsaanwas, integendeel, die aanwas bedreigt ons welvaartspeil. Dit moet onverbloemd gezegd worden." Brengt de ene Delfgaauw het niet verder dan tot de pathetische uitroep „In ons land zijn er personen die een goede gezinspolitiek menen te moeten afraden in verband met de snelle bevolkingsgroei!" — de andere Delfgaauw „acht ernstige bezinning op de grondslagen van de zg. gezinspolitiek van de staat geboden."

Het bevolkingsvraagstuk is uitermate gecompliceerd en nog steeds door sentimenten omgeven. Het kan niet de bedoeling zijn om in deze notitie hieromtrent enige conclusie op tafel te leggen. Ik maak alleen bezwaar tegen een wijze van argumenteren in een ernstig en moeilijk vraagstuk die kant noch wal raakt. *Pour acquit de conscience* zij vermeld, dat ik wellicht geneigd zou zijn om dr Delfgaauw ondanks alles in zijn eindconclusies bij te vallen, ware mijn belangstelling voor deze conclusies opgewassen geweest tegen de ergernis over een zo flodderig betoog, hol van hiaten en met uitroeptekens op de plaats van argumenten.

d. U.

WERKCLASSIFICATIE

Het zou mij niet verbazen indien ik niet de enige ben die naar de pen heeft gegrepen na het lezen van het artikel van dr H. Umrath in Socialisme en Democratie van Januari 1951. De heer Umrath maakt het zijn critici gemakkelijk, niet alleen omdat hij hen in de gelegenheid stelt het op talrijke punten niet met hem eens te zijn, maar ook door de duidelijke wijze waarop hij in zijn artikel zijn mening over het betrokken onderwerp weergeeft. Ik zal mij dan ook in deze critiek gaarne door hem laten leiden en mijn kanttekeningen plaatsen in dezelfde volgorde als de hoofdstukken, waarop zij betrekking hebben.

I

Wantrouwen is een hardnekkig kwaad. Een van de belangrijkste taken waarvoor het bedrijfsleven is gesteld, is de strijd tegen het wantrouwen van de arbeiders tegen de maatregelen, die ten behoeve van de opvoering van de productiviteit worden genomen. Dit wantrouwen is het sterkst, wanneer de arbeiders persoonlijk bij deze maatregelen betrokken zijn, dus in het algemeen als die maatregelen verband houden met de beloning van hun werk.

II

Wij mogen ons in Nederland gelukkig prijzen met de omstandigheid, dat de besturen der vak- en bedrijfsbonden van harte hun bijdrage willen leveren in de strijd tegen dit wantrouwen en dat zij inzien, dat het beste wapen is de voorlichting der arbeiders over de wijze, waarop de deskun-

digen in en buiten de bedrijven de opvoering der productiviteit menen te kunnen bewerkstelligen. Deze deskundigen maken daarbij gebruik van de methoden der „wetenschappelijke" — een praedicaat dat zij zelve dikwijls zeer ongaarne gebruiken — bedrijfsorganisatie.

Zij zijn er maar al te zeer van overtuigd, dat zij de steen der wijzen niet hebben gevonden, dat zij fouten maken bij hun werk, maar ook zijn zij helaas dikwijls in een positie, waarin zij niet kunnen voorkomen dat door fouten van anderen, die hun voorstellen moeten uitwerken, hun „wetenschap" in discrediet geraakt en dat anderen bij hun werk misbruik maken van hun terminologie. Zo bestaat er nog steeds ernstig misverstand over het werken „op tarief" en niet duidelijk genoeg is nog steeds het onderscheid gesteld tussen het tarief dat op ruwe — en dikwijls zeer subjectieve — schattingen berust en het tarief, dat is gebaseerd op zo objectief mogelijke metingen. Zo objectief mogelijk: de deskundige op het gebied der bedrijfsorganisatie zal kunnen zeggen, dat zijn 2×2 met grote waarschijnlijkheid tussen 3,8 en 4,2 ligt, terwijl de schatter de ene keer op 3 komt en een andere keer op 5.

III

De waarde van de kenmerken wordt met verschillend gewicht in de totale waarde van het werk meegeteld. Een vergelijking van deze afweging bij verschillende systemen heeft geen zin, evenmin als een vergelijking van het maximaal bereikbare aantal punten voor vergelijkbare (?) kenmerken. De enige vergelijking, die men met vrucht kan maken, is die tussen rangordes van functies, zoals die ontstaan bij het toepassen van verschillende systemen. Slechts indien dan zou blijken, dat functies, die bijv. uit een gezichtspunt zwaarte van de arbeid hoog gewaardeerd zijn, met het ene systeem geclassificeerd hoger in de rangorde komen dan bij een ander systeem, is de conclusie gewettigd, dat het eerste systeem de zwaarte van de arbeid hoger aanslaat. Het is mogelijk dat het systeem General Electric functies omvat, waarbij meer kennis is vereist dan bij de andere twee en dat bij Westinghouse de werksfeer gunstiger is dan bij N.E.M.A. en G.E.

Reeds is aangeduid, dat de werkclassificatie leidt tot een rangorde van functies. De enige conclusie die men aan deze rangorde mag hechten, is dat functies die hoger gewaardeerd zijn, ook hoger beloond moeten worden. Uitsluitsel over het verschil in de beloning voor de functies of over de absolute loonhoogte kan de werkclassificatie ten enenmale niet geven. Beslissingen hierover vallen geheel binnen de sfeer der loonpolitiek, der onderhandelingen tussen werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers en de overheid. Het is zelfs aan de loonpolitici om te beslissen of functies, die uit een oogpunt van werkclassificatie gelijkwaardig zijn, ook gelijk moeten worden beloond. In Nederland streeft men hier inderdaad naar: men wenst in de loonpolitiek algemeen geldende loonnormen te hanteren. Het vaststellen van deze loonnormen blijft steeds een zaak van partijen, de deskundigen die werkclassificatie uitvoeren, blijven hier geheel buiten.

Het optrekken der lonen blijft mogelijk, de techniek hiervan moet echter veranderen. Bij de grove classificatie, waarmee men in Nederland voorheen werkte, te weten de indeling in geschoolden, geoefenden en ongeschoolden, bestaat het gevaar dat de lonen bijv. op de volgende wijze worden opgetrokken.

Industrie A had een tekort aan „hooggeschoolden". Een van de middelen om hierin te voorzien werd geacht te zijn een verhoging van de lonen van de geschoolden in deze industrie. De geschoolden in industrie B wensten — zij waren immers eveneens: geschoold — ook een verhoging. De geoefenden wilden mee, de ongeschoolden eveneens, hoewel dikwijls mede om andere redenen. De te geringe differentiatie in de lonen leidde wederom tot een tekort aan hooggeschoolden in industrie A. De spiraal was weer over een gehele winding doorlopen.

Indien men nu met behulp van werkclassificatie vaststelt dat het werk van de „hooggeschoolden" in industrie A meer waard is dan dat van de overige geschoolden in A, dat het werk van geschoolden in A niet gelijkwaardig is aan dat van geschoolden in B — kortom als men heeft aangetoond dat het praedicaat „geschoold" niet voldoende de waarde van het werk aangeeft — dan kan men de lonen van die hooggewaardeerde groep werkzaamheden in A verhogen, zonder daar een verhoging van de andere groepen aan te behoeven te verbinden.

IV

Werkclassificatie kan slechts goed worden uitgevoerd door deskundigen, die de werkzaam-

heden die zij waarderen, grondig kennen en die het gebruikte systeem op uniforme wijze interpreteren. Onderlinge vergelijking van de waardering door verschillende deskundigen is mogelijk en wordt in Nederland uitgevoerd. Deze vergelijking strekt zich niet alleen uit over de deskundigen, evenzeer over de verschillende bedrijfstakken en over de uitkomsten van werkclassificatie met behulp van verschillende systemen. Al deze vergelijkingen maken het mogelijk algemeen geldende loonnormen te hanteren.

In Nederland is voor het probleem van de waardering van combinatiefuncties een redelijk bruikbare oplossing gevonden. Deze moeilijkheid is overigens slechts een probleem voorzover het functies van zeer heterogene samenstelling betreft. Elke functie is een combinatie, in het uiterste geval van bewegingen, kenniselementen, enz. Scherpe grenzen tussen functie (taak), deelfunctie (deeltaak), bewerking, handeling, beweging, zijn niet te trekken; de hogere categorie is steeds slechts een combinatie van lagere. Elke waardering van een functie is dus waardering van een combinatie.

V

In hoofdstuk IV is reeds gesteld, dat werkclassificatie alleen goed kan worden uitgevoerd door deskundigen. Zo zal ook contrôle op de resultaten van werkclassificatie slechts goed door deskundigen zijn uit te oefenen. Een moeilijkheid hierbij is, dat alleen deskundigen elkaar als zodanig kunnen aanwijzen; dit houdt immers het gevaar in zich van het ontstaan van een „deskundigenkaste". Deze moeilijkheid is nog niet volledig opgelost; men moet er bij de oplossing overigens voor waken geen mensen als deskundig te beschouwen op grond van hun functie in de maatschappij. Er zijn weinig ministers van onderwijs, die de mérites van een nieuw gecomponeerd muziekstuk kunnen beoordelen. Als er een prijs door de overheid wordt uitgeloofd stelt hij een jury samen, waarvan de deskundigheid steeds door anderen zal worden aangevochten. Mede waarschijnlijk daarom zal hij niet zelf in die jury zitting nemen. Toch zal hij bij het uitreiken van de eerste prijs het vertrouwen hebben, dat de beste compositie beloond is. Wie of wat verschaft hem ooit zekerheid?

De zekerheid, dat de deskundigen inderdaad deskundig zijn, kan worden verkregen als de resultaten van hun werk, rangordes van functies in het Nederlandse maatschappelijke apparaat, leiden tot een aanvaarde differentiatie in de beloning van ieders werk, mits de loonpolitici ook hun aandeel goed geleverd hebben.

Mits ook aan iedereen duidelijk zij welke eisen men aan de deskundigen en de loonpolitici mag stellen. Aan de deskundigen en de loonpolitici om aan te geven waar de grenzen van hun kunnen liggen. Wat de deskundigen betreft: zij kunnen niet met absolute maar toch wel met aanzienlijk grotere nauwkeurigheid dan voorheen bij de overleefde indelingen mogelijk was, gegevens leveren over de waarde van functies, niet alleen in de massa-industrie, maar in de gehele Nederlandse industrie, ook in het ambacht, ook in de landbouw, ook in de bouwnijverheid.

Zij zijn niet blind voor de moeilijkheden die de loonpolitici bij de integrale toepassing van de werkclassificatie zullen ontmoeten; zij zijn steeds bereid om deze moeilijkheden te helpen analyseren. Oplossen kunnen zij ze niet, tenzij ze toegeschreven moeten worden aan te verbeteren tekortkomingen in hun techniek. Zij zijn evenmin blind voor de mogelijkheid van tekortkomingen. Pas wanneer zij tekortkomingen niet meer willen zien, als zij hun zelfcritiek hebben verloren, zullen zij zichzelf niet meer deskundig mogen noemen.

In het laatste hoofdstuk van het artikel van dr Umrath komt een zinsnede voor, over de noodzaak van een contrôle-instantie, daar aan de rapporten van de deskundigen na de officiële indiening niets meer te veranderen is.

In de practijk is het zo, dat een rapport alvorens het ingediend wordt, uitvoerig met de betrokkenen besproken wordt, zodat deze ruimschoots gelegenheid hebben om hun standpunt kenbaar te maken.

Tenslotte zijn zij van harte bereid een ieder die het aangaat, naar hun vermogen voor te lichten over het werk, dat zij verrichten.

Ir J. A. BORGGREVE

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

De koude oorlog

The Political Quarterly, een politiek tijdschrift op een brede linkse basis, onder redactie van de schrijver Leonard Woolf, en William Robson heeft het eerste nummer van dit jaar geheel gewijd aan het thema „de koude oorlog".

De eerste en belangrijkste bijdrage is die van Richard Crossman, M.P. Met een typisch Engelse voorkeur voor het concrete, pleit hij er voor om de koude oorlog te zien als een strijd, die van Russische zijde reeds in 1917 begon. Hij wenst deze oorlog niet als een strijd van de communisten, maar van de Sowjet-Unie te beschouwen, met het oog op Tito en in het bijzonder op China, waarbij Crossman zoals de meeste Engelsen van alle partijen, de hoop heeft dat het China van Mao Tse Tung zich op den duur wel van Moskou af zal wenden.

Het nieuwe in de koude oorlog is, dat de Westelijke mogendheden sinds 1947 de Russische uitdaging aanvaard hebben en bereid zijn om op dezelfde wijze terug te slaan.

Crossman maakt zich dan wel helemaal los van de houding van de New Statesman and Nation, waarvan hij zelf redacteur is en verklaart: „In 1950 is de belangrijkste bedreiging van de vrijheid en in het bijzonder van de vrije arbeidersbeweging, de Stalinistische managersmaatschappij en de belangrijkste potentiële bondgenoot, welke het Britse socialisme heeft, is de Amerikaanse arbeidersbeweging en de fair-dealers in Washington". Er zijn inderdaad reactionnaire machten in de Verenigde Staten. „Maar om gen. MacArthur of Senator MacCarthy als de belangrijkste vijand te beschouwen, of zelfs te denken, dat zij een even grote bedreiging van de vrede zijn als de Sowjetpolitiek, betekent een miskenning van alles wat gebeurd is sinds 1930, zowel in de Verenigde Staten als in de U.S.S.R."

Over de communistische ideologie schrijft John Plamenatz. Hij meent dat de algemene philosophie, welke verondersteld wordt de basis te zijn van het Marxistische communisme, in feite geen logische verbinding daarmee heeft. De verbinding tussen het dialectisch en historisch materialisme bestaat alleen in de gedachten van Marx en zijn discipelen. Zij is alleen belangrijk in één betekenis, nl. dat sommige van deze discipelen grote macht hebben en wetenschappelijke werkers kunnen straffen, die tot conclusies komen, welke zij niet op prijs stellen.

Lenin heeft in het bekende pamflet „Eén stap voorwaarts, twee stappen achterwaarts" een scherpe scheiding gemaakt tussen de partij van het proletariaat (de communistische partij) en de klasse in wier naam de partij optreedt. De partij moet de klasse tot haar niveau opvoeden. Van dit standpunt tot het volgende nl.: de partij moet de maatschappij zo omvormen dat een talrijk proletariaat ontstaat, is slechts een stap. Dit heeft een diepe uitwerking gehad op de communistische ideologie. Na de revolutie moet dus gedaan worden wat men oorspronkelijk als een voorwaarde voor de revolutie zelf beschouwde, nl. het vormen van een ontwikkeld proletariaat. Deze vorming kan alleen geschieden door de dictatuur. Nu is het niet langer nodig dat de maatschappij de ontwikkelingsgang, door Marx en Engels beschreven, doormaakt.

In die landen, waar een primitieve maatschappij-vorm belaagd wordt door vreemd kapitalisme wordt de oorspronkelijke orde bedreigt. Het kapitalisme is in deze jonge landen het zwakst, en daar zal het communisme door de onderlinge tegenstellingen van het kapitalisme de grootste kansen hebben.

Deze doctrine van de zwakste schakel van het kapitalisme, hoewel zij tot conclusies leidt, waar Marx en Engels niet van gedroomd hebben, is niet tegen de geest van hun stellingen. Daarom leven we nu in een wereld, waar mensen als Tito de achterlijke boeren kunnen gebruiken om in de geest van Marx en Lenin een socialistische en industriële staat te kunnen bouwen, in de naam van een proletariaat dat nauwelijks nog ontstaan is.

De koude oorlog in het Oosten

„Het geval China is een goede illustratie van het probleem, waarvoor men gesteld wordt, wanneer men besluit om een inefficiënte en reactionnaire regering te steunen, omdat zij anticommunistisch is. Men heeft behoefte aan onmiddellijke hulp, hervormingen en democratiseringen, waardoor 'n regering stabiel kan blijven, zonder hulp van buiten af. Maar hervormingen benadelen de belangen van de heersende groe-

pen, en op het ogenblik dat de regering buitenlandse hulp krijgt, verdwijnt de drang om hervormingen tot stand te brengen. De kracht van de communisten hangt af van hun mogelijkheid om de leiding te nemen bij de essentiële hervormingen, welke hun tegenstanders niet willen of kunnen tot stand brengen. De hulpbiedende mogendheid bevindt zich daardoor in de positie, dat zij een zwakker wordende regering moet steunen tegen een groeiende communistische beweging." Aldus Michael Lindsay.

De koude oorlog in de Balkan

K. Zilliacus, die hierover schrijft, ziet tegenover elkaar enerzijds de Verenigde Staten, die elke ernstige koloniale en sociale onrust identificeren met het communisme en met Sowjet-agressie en -expansie. En aan de andere kant de Sowjet-leiders, die het proletarisch internationalisme identificeren met aanhankelijkheid aan de Sowjet-Unie en onderwerping aan het Politbureau van de K.P.S.U. In de breuk met Tito vindt hij 't belangrijkste, dat de Sowjet-leiders aannemen dat de Joegoslaafse partij verplicht was om „haar eigen" fouten te erkennen, omdat zij weigerde het *Sowjet*-standpunt van haar fouten te accepteren. Hij meent dat de reden van de Joegoslaafse ontwikkeling ligt in het diepe verlangen van de meeste Joegoslaven om de vriendschap van de Westerse progressieve wereld te verkrijgen en omdat de Joego slaafse communisten een meer Europese ondergrond hebben dan de nieuwe Russische leiders. Zilliacus hoopt dat het voorbeeld van Joegoslavië zal leiden tot het maken van een scheiding tussen communisme en cominformisme. De redactie is het in sommige opzichten met Zilliacus niet eens. Zij meent met de andere medewerkers, dat de verantwoordelijkheid voor de koude oorlog op de Sowjet-regering terugvalt. Echter, zegt de redactie: „Stalin gebruikt de ideologie als een wapen, waardoor hij de verdediging van het Westen kan verzwakken, maar als wij het communisme overal als de vijand beschouwen, dan lopen wij in de communistische val. Het communisme kan, zoals in Joegoslavië, een bondgenoot van het Westen zijn." De redactie pleit voor twee drastische wijzigingen in de Westerse politiek. Wanneer wij interveniëren, zoals in Griekenland en Korea, dan moeten wij het voorwendsel opgeven, dat dit geen interventie is. Wij doen dit, en hebben dan ook het recht en de plicht de voorwaarden van onze interventie zo te stellen, dat de desbetreffende regering zich houdt aan haar democratische beloften.

Ten slotte moeten wij ophouden en in het bijzonder de militairen met de politiek van het behandelen van „het communisme en alle zgn. communistische regeringen" als dé vijand. Wij moeten integendeel aantonen, dat wij bereid zijn om op de basis van vriendschap en samenwerking met iedere communistische regering contacten te hebben, die niet bereid is om een instrument van de Sowjet-regering te worden en die in vrede wil leven met de rest van de wereld.

BOEKBESPREKINGEN

J. Pen: *Theorie der Collectieve Loononderhandelingen:* Poging tot een determinering van het resultaat van de machtsstrijd bij tweezijdig monopolie. 1950. H. E. Stenfert Kroese's Uitgeversmij. N.V., Leiden.

Het vraagstuk van de loonvorming staat terecht in deze tijd in het brandpunt der belangstelling. Op zichzelf verdient het dan ook toejuiching, dat dit probleem als onderwerp van een proefschrift gekozen wordt. Ongetwijfeld zullen velen, aangetrokken door de titel, naar dit boek grijpen in de hoop, daarin de theoretische ondergrond voor de moderne loonvorming te vinden. Of, de op zichzelf interessante analyse van de heer Pen, de niet speciaal deskundige maar wel geïnteresseerde lezer veel verder zal brengen, waag ik echter te betwijfelen. Het is een vraag op zichzelf of het onderhandelen, dat bij de tot standkoming van de lonen plaats vindt zich voor een abstracte economische analyse leent. Het onderhandelen over de lonen heeft economische consequenties, maar het is in feite een psychologisch probleem. Voor dit boek geldt dan ook de critiek, welke Schumpeter gaf in zijn voorwoord op het boek van Zeuthen „Du monopol bilateral", waar hij schrijft: „Some of us will find that irrational elements enter too largely into proceedings, such as i.g. a general strike to allow quantitative tréatment."

Het boek van Pen is aan dit gevaar niet ontkomen. In de onderhandelingssfeer komen irrationele elementen naar voren als strijdlust, mentaliteit van de onderhandelaar, het al of niet aanvoelen van elkaars moeilijkheden e.d. die zich moeilijk in formules laten weergeven. Door te werken met kwanta en formules voor begrippen, die in wezen onmeetbaar zijn, verkrijgen de conclusies een schijn van exactheid die o.i. niet verantwoord is.

Voor de practische vakbondsbestuurder is het onmogelijk om in deze warwinkel van beschouwingen zijn weg te vinden. Het valt te betwijfelen of de invoering van begrippen als „actuarische strijdlust index", „correspectie-functie" en „netto-contract ophelimiteit" veel tot verheldering van de inzichten zal bijdragen.

Deze critiek zou op zichzelf minder ernstig zijn, indien men de indruk had, dat deze abstracte analyse voldoende geworteld was in de practische werkelijkheid. Niet elke analyse behoeft voor ieder benaderbaar te zijn, indien maar de veronderstellingen waarvan men uitgaat juist zijn. Maar ook op dit gebied zijn er tegen het boek van Pen bezwaren aan te voeren. Schrijver gaat uit van een „theoretisch model" dat maar weinig trekken gemeen heeft met de moderne arbeidsmarkt, omdat de Overheidsinterventie wordt weggedacht. Slechts op de laatste 10 bladzijden van zijn proefschrift wordt dit nieuwe element terloops even geïntroduceerd, maar de analyse hiervan is zeer onvolledig en houdt geen rekening met de verschillende aspecten die de geleide loonpolitiek heeft. Merkwaardig is ook, dat op het punt waar de sociale planning aan de orde komt, schrijver wel verwijst naar de unified wage-policy van Beveridge maar het hier te lande bestaande gebonden loonsysteem geheel buiten beschouwing laat.

Een ander voorbeeld van een te ver gaande abstractie vindt men in het feit, dat er in het boek als vanzelfsprekend van wordt uitgegaan, dat de loonhoogte het enige bepalende is voor de vakvereniging. Vragen betreffende de loonstructuur en de betreffende machtsstrijd over andere arbeidsvoorwaarden dan de loonvoet, zijn volledig buiten beschouwing gelaten. Nu is het bekend, dat in het kader van de geleide loonpolitiek behalve de nominale lonen ook de prijspolitiek van grote invloed is op de onderhandelingen van de vakbeweging, terwijl er gevallen zijn aan te wijzen, waarbij het binnenhalen van een structurele verbetering zoals b.v. de invoering van een door de vakbeweging te controleren gemeten tarief, de voorkeur verkrijgt boven een vaak tijdelijke conjuncturele winst ten aanzien van de loonhoogte, welke toch spoedig bestemd is weer te verdwijnen. Het is jammer dat de werkelijkheid van alle dag te weinig door klinkt in dit in zijn soort goede proefschrift.

In een onlangs verschenen opstel over de taak der economische wetenschap maakt prof. dr F. L. Polak onderscheid tussen de zgn. „Begripseconomie" en de „Cultuureconomie". De eerste houdt zich bezig met het wezen der dingen, de tweede met het welzijn der mensen. De theorie

van het loon-onderhandelen van de heer Pen is een voorbeeld van begripseconomie. Om met prof. Polak te spreken: „Zij doet dit niet om te verwarmen doch om te stralen, zij dient echter tot benadering van de economische waarheid, maar niet tot bevordering van de welvaart. De economist is hier waarheidsanalyticus en niet welvaarts-politicus noch sociaal hervormer."

Misschien komt het omdat de recensent, die hier aan het woord is, zich meer tot de tweede opvatting van de economie aangetrokken voelt, dat hij aan het boek van de heer Pen slechts betrekkelijke waarde toekent. Op zichzelf is dit geen critiek, slechts een persoonlijke voorkeur. Voor degeen, die het andere aspect van de economie aantrekt, zal het oordeel waarschijnlijk anders uitvallen.

G. M. N.

Prof. Mr. R. Kranenburg. Inleiding in de Vergelijkende Staatsrechtswetenschap, uitgave: Tjeenk Willink, 1950.

Collega Kranenburg heeft aan zijn reeds zo omvangrijk oeuvre weer een zeer leesbaar en lezenswaardig geschrift toegevoegd: *Inleiding in de vergelijkende Staatsrechtswetenschap.*

Het boek is — wij herhalen het — aangenaam leesbaar; het is vlot en gemakkelijk geschreven; de systematiek is overzichtelijk; zelfs de staatsrechtelijk ongeschoolde zal het geen al te zware kost vinden. Enerzijds is dit een grote deugd; menigeen zal zich door lezing van dit boek heel wat staatsrechtelijke feitenkennis eigen kunnen maken; zijn blik zal worden verruimd, zijn oordeel door relativering verdiept. In zoverre is dit boek een welkome aanwinst voor de staatsrechtelijke litteratuur hier te lande.

Maar anderzijds kan ik toch, na lezing, een gevoel van teleurstelling niet onderdrukken. Zeker — wij mogen niet vergeten, dat dit boek slechts pretendeert een „inleiding" te vormen. Heeft dit propaedeutisch karakter van het werk de schrijver parten gespeeld? Is hij daardoor opzettelijk op tal van vragen niet dieper ingegaan? Telkens weer getuigt dit werk van zijn zeer grote belezenheid en zijn veel omvattende kennis op juridisch en philosophisch terrein. Maar het is, alsof hij schroomt deze kennis in het boek te verwerken, alsof hij vreest te „zwaar op de hand" te zullen worden. Dit vind ik zeer te betreuren; hij onthoudt ons daardoor het beste, wat zijn nobele geest ons te bieden heeft.

Tenzij... tenzij deze „inleiding" inderdaad slechts bedoeld is als een voorbereiding tot een omvangrijker en dieper werk, tot het schrijven waarvan hij, misschien meer dan enig ander hier te lande, èn geroepen èn uitverkoren is.

Velen zullen hem voor zulk een werk uitermate erkentelijk zijn. Inmiddels aanvaarden zij deze „inleiding", dankbaar, maar niet voldaan.

G. VAN DEN BERGH

De „Verspreide Geschriften" van Prof. Mr. W. A. Bonger, die in het Februari-nummer werden besproken, zijn uitgegeven door de N.V. Arbeiderspers te Amsterdam.

J. BARENTS

DE INTERNATIONALE SITUATIE EN DE NEDERLANDSE LANDSVERDEDIGING

I

Op het eerste gezicht lijkt de ontwikkeling van de wereldpolitiek na de communistische inval in Zuid-Korea in Juni 1950 geen grote wijzigingen te hebben ondergaan. Het alarm heeft duidelijk geklonken, maar dit geval van Sowjet-agressie is nog niet gevolgd door een van die mogelijke volgende gevallen, waarmee we sinds Korea bewuster dan ooit rekenen; en in Korea golft de krijgskans: op 15 September waren de Geallieerden beperkt tot een tamelijk klein bruggehoofd om Taegu en Pusan, op 26 November stonden ze vlak bij — en bij Hijesanjin zelfs *aan* de grens van Mantsjoerije, in Januari waren de Chinese communisten een eind in Zuid-Korea opgerukt, en bij het schrijven van dit opstel, eind Maart, valt de frontlijn weer voor een groot deel samen met de 38ste breedtegraad. „Alsof er niets gebeurd was", zouden we kunnen zeggen als er inmiddels ook niet andere dingen waren gebeurd.

Een eerste blik op Amerika, Engeland, Frankrijk lijkt ook de indruk te bevestigen, dat er niet veel gebeurd zou zijn. Wie van Amerika alleen de Senaatverslagen leest, zou het gevoel krijgen dat de senatoren het nog allerminst eens zijn, niet alleen over het aantal Amerikaanse divisies dat ze naar Europa willen sturen, maar zelfs over de vraag òf ze in principe die hulp wel willen geven. Wie de vermoeiende uitputtingsdebatten in het Engelse Lagerhuis volgt, zou waarlijk gaan denken dat er daar te lande niets meer gebeurt dan dat het kleine overwicht van de Arbeiderspartij geleidelijk in een klein, en na de laatste drastische verlaging van de vleesrantsoenen waarschijnlijk beslissend overwicht van de Conservatieven overglijdt. Wie de Franse kabinetscrisis en de recente inzet daarvan, het nieuwe kiesstelsel, bestudeert, moet wel tot de overtuiging komen dat de strijd voor het grootste gedeelte gaat over het afschaffen van de evenredige vertegenwoordiging (waarmede bij de komende verkiezingen naar men aanneemt immers de communisten en de Gaullisten gebaat zouden zijn) en over de een — of twee ronden van het dan in te voeren districtsstelsel (omdat de M.R.P. in zijn isolement als kleine rooms-katholieke partij naast twee „linkse" coalitiegenoten, de socialisten en de radicaal-socialisten, geen kans ziet op de lijstenverbinding, die de „tweede ronde" aantrekkelijk maakt). Toch is er meer dan het pruttelen van deze drie potjes nationale politiek; er is groei, maar ook niet meer dan dat, in de richting van paraatheid en samenwerking bij de verdediging van de vrijheid.

De Verenigde Staten hebben 1,3 millioen soldaten in hun leger — tweemaal zoveel

als een jaar geleden. Engeland is zijn defensie aan het versterken op een wijze, die juist zoals dat bij de Engelse exportbevordering het geval was, met aanzienlijk minder gerucht aanzienlijk grotere resultaten belooft dan in vele andere landen. Voor Frankrijk liggen er beslissende schakelpunten, waar Frankrijks politiek weer instroomt in de wereldpolitiek, in Indo-China en in Marokko. In Indo-China immers heeft Generaal De Lattre de Tassigny getoond, dat een simpel rechttrekken van de lijnen een aarzelende situatie al veel kan verbeteren, en de reis van Pleven, toenmaals minister-president, naar Washington heeft bij de Fransen niet alleen het gevoel bevestigd dat zij even belangrijk zijn als de Engelsen (een gevaarlijk gevoel, omdat het een illusie is), maar ook het reële resultaat opgeleverd, dat de Fransen en de Amerikanen Indo-China beschouwen als een gemeenschappelijke verdedigingslijn in de oorlog in het Verre Oosten. In Marokko heeft het nationalistische rumoer, waarvan de Sultan zich heeft moeten distantiëren, aan de Marokkaanse zijde laten zien dat de inheemse nationalisten niet alleen door pan-islamietische, maar ook door communistische acties worden gesteund, en aan de Franse zijde niet alleen de politieke zwakheid van de Franse koloniale politiek nogmaals onthuld, maar tevens aanduidingen getoond dat de Amerikanen niet bereid zijn de ganse vrije wereld de gevolgen te laten incasseren van een kolonialisme, dat er bij de Fransen nog te diep inzit. [1])

De Amerikanen is veel aan Noord-Afrika gelegen, omdat een aantal luchtbases daar ligt. Casablanca, Marrakech en vijf andere vliegvelden in Frans Noord-Afrika worden voor de Geallieerde vliegtuigen in gereedheid gebracht. Tripoli is sinds lang in gebruik. In Cyrenaica en op Cyprus zorgen de Engelsen voor bruikbare vliegvelden, en in Arabië is Dahran een Amerikaanse basis, als een soort slaperdijk liggende achter de vliegvelden in Irak, die door de wankele politieke toestand in het Midden-Oosten niet onder alle omstandigheden veilig lijken voor de verbonden naties. Deze linie van steunpunten buiten het vasteland van Europa, waaraan we dus de Britse eilanden met de daar gestationneerde zware bommenwerpers nog kunnen toevoegen, is de reserve-linie, bestemd om in werking te komen als aan de verdediging van West- en Zuid-Europa op eigen gebied een ongeluk mocht overkomen.

Er wordt vanzelfsprekend ook aan de versterking van die eerste linie hard gewerkt. Turkije en Griekenland, bij welke landen in het voorjaar van 1947 de zgn. Truman-politiek begon, zullen op de een of andere manier worden ingeschakeld bij de Noordatlantische verdediging. Belangrijker nog is, dat zij, kennelijk op aansporing van het Westen, mee doende zijn betere relaties te onderhouden, ook in militair opzicht, met Joego-Slavië, dat in de zomer van 1948 van Moskou is afgevallen en volgens sommige geruchten op de nominatie zou staan om het volgende slachtoffer van de Sowjet-agressie in Europa te zijn. De geruchten zijn moeilijk op hun juiste waarde te schatten. Natuurlijk maken de Joegoslaven er contra-propaganda mee, met het nauwelijks verhulde doel dollar- en sterlinghulp en Amerikaanse wapens te verkrijgen, maar dat sluit ten slotte niet uit,

[1]) Als onverdacht getuige kan men noemen Jacques Soustelle, een vooraanstaand medewerker van De Gaulle, die in Januari 1951 hetzelfde over Indo-China schreef in *Foreign Affairs*.

dat de berichten welke de Joegoslaven geven feitelijk juist kunnen zijn. Algemeen bekend is, dat in de aangrenzende satellietstaten, Hongarije, Roemenië en Bulgarije grotere strijdkrachten aanwezig zijn dan de vredesverdragen eigenlijk toestaan, versterkt met aantallen Russische tanks waarover de berichten sterk uiteenlopen. Men neemt wel aan, dat alleen in Hongarije strijdkrachten gereed staan, die op elk gewenst ogenblik zouden kunnen „doorstoten". Dat van troepenconcentraties in Oost-Europa overigens weinig wordt gerapporteerd, zegt weinig als men weet dat de feitelijke samentrekking van troepen betrekkelijk kort voor de dag van de aanval kan plaatsvinden, als de verbindingsmiddelen er maar zijn; en — de dubbele spoorlijnen zijn hersteld en de olie- en benzinevoorraden zijn aangebracht, zegt men. Een bont beeld dus, dat op zich zelf meer verwart dan geruststelt.

Als we de mogelijkheden van de situatie willen overzien, is het verstandig niet alleen het weinige te overwegen, dat er van de militaire voorbereidingen bekend is, maar vooral het politieke beeld in het oog te vatten. In deze maand Maart zijn de onderhandelingen tussen de plaatsvervangers van de Grote Vier weer begonnen . . . over een agenda, en er is wel niemand die veel van de uitslag verwacht. Toch heeft men in de omstandigheid, dat de Russen weer tot enig overleg, hoe voorlopig dan ook, bereid bleken, wel een teken willen zien van hun behoefte om het ene grote, voor hen verontrustende verschijnsel tegen te gaan of in de kiem te smoren: de herbewapening van West-Duitsland, en in ruimere zin de versterking van de defensie van West-Europa.

Zelfs met de geringe voortgang, die de Atlantische defensie tot nu toe in Europa had, is zij een bedreiging voor de Russische aanspraken op wereldhegemonie, die men vooral niet moet onderschatten. Het is noodzakelijk om hier het onjuiste woord „provocatie" te vermijden. „Provoceren" kan men alleen een wederpartij, die uit zichzelf niets zou ondernemen; en dat de Russen tot agressieve handelingen bereid en in staat zijn, hebben Noord-Perzië in 1946, Berlijn in 1948 en Korea in 1950 bewezen. Inspiratie uit Moskou stak achter elke van deze daden, en een invloedrijk Amerikaans senator als Paul Douglas [2]) heeft de onontkoombare consequentie uitgesproken, dat men aan de machthebbers in Moskou duidelijk dient te maken dat elke kennelijk door hèn geïnspireerde nieuwe agressie, waar ook ter wereld, de tegenmaatregelen op hùn hoofd zal doen neerdalen en niet op de naar verhouding onschuldige hoofden van Noord-Koreanen of soortgelijke helpers en handlangers. Neen, totalitaire machten worden alleen geprovoceerd als zij zelf geprovoceerd willen worden. De vraag is in het geval van Rusland en de herbewapening van het Westen alleen, of Moskou deze zo belangrijk zal vinden dat het 't mogelijkerwijze op een gewapend conflict zal laten aankomen en, daaraan verbonden, of het sop van de voorlopig nog papieren Duitse divisies de kool van de Russische toorn (een wel-beraden en dus niet „geprovoceerde" toorn!) waard is.

[2]) Douglas, een om zijn durf en eerlijkheid algemeen geachte oud-hoogleraar in de economie, die bij een onlangs gehouden proefstemming kans bleek te maken als Democratisch candidaat voor de Presidentsverkiezingen van 1952; hij zou zeker een waardig tegencandidaat van Eisenhower zijn, als deze door de Republikeinen als candidaat zou worden gesteld.

Duitslands herbewapening is voor de Russen een belangrijke zaak. Niet uit moreel oogpunt, want zij zijn, zoals de straatjongens zeggen „zelf begonnen" met hun volkspolitie in de oostelijke zone, en de zedelijke verontwaardiging over de militaire duveltjes die in West-Duitsland weer uit hun doosjes komen bestaat uit niets dan krokodillentranen (welke constatering overigens noch het vrijlaten van de veroordeelden van Landsberg noch de glorieuze rentrée van Guderian tot verstandige politiek maakt). Het belang zit in twee puur zakelijke factoren. De eerste is, dat die Duitse natie weer bewapend wordt, en in haar waarschijnlijk juist de verdreven personen, die niet om hun communistenmin bekend staan, — de natie die in 1941 de Sowjet-Unie dichtbij de volstrekte nederlaag heeft gebracht. De tweede is, dat het einde van de tweede wereldoorlog de voorlopige militaire ontmanteling betekende van Duitsland en Japan, d.w.z. van de twee grendels op Ruslands expansiedrang. Het ontbreken van een grendel aan de Oostzijde is een van de oorzaken, waarom de communistische agressie in Korea, het grensland tussen Rusland, China en Japan, gestuit is moeten worden door van ver over zee aangevoerde strijdkrachten, wier afwezigheid de slagvaardigheid van de vrije naties in andere delen van de wereld ten zeerste beperkt. Dat het ontbreken van een grendel aan de Westzijde een van de oorzaken is geweest, die het communisme ook na de oorlog tot ver ten Westen van de demarcatielijn een geduchte macht in Europa hebben gemaakt, behoeft geen betoog.

Wat men aan Westelijke zijde even heeft gevreesd, was een in schijn vrijgevig gebaar van Moskou om Duitsland geheel vrij te laten — en het op die manier ofwel zelf in handen te krijgen ofwel het op z'n minst uit handen te houden van de Westelijke mogendheden, die het zouden kunnen herbewapenen. Eén van Moskou's belangrijkste motieven daarbij zou zijn, dat de opzet van het Pieck-Grotewohl-bewind als een „Oostduitse regering" niet geslaagd is. Economisch lopen de zaken in de Oostzone slecht, en de Oostduitse satellieten zijn alleen door hun gedwongen erkenning van de Oder-Neisse-linie bij de bevolking in alle zones al zo impopulair, dat zij als rubberkussen tussen Duitsers en Russen geen betekenis hebben; deze overweging wordt versterkt, doordat ook in Polen Rokosovski en in Tsjecho-Slowakije Koniev, dus rechtstreekse Russische zetbazen, nodig zijn gebleken om orde op de zaken te stellen en de betreffende satellieten voor alle gebeurlijkheden gereed te houden. Een overeenkomst om over en weer de bezettingstroepen uit Duitsland terug te trekken zou het Pieck-Grotewohl-bewind weliswaar prompt doen wegzinken in de modder, die als het natuurlijke zwembassin voor zulke heren kan worden beschouwd, maar dit voor de Russen geringe nadeel zou, alweer in deze gedachtengang, ruimschoots worden vergoed door het onklaarmaken voor de Westelijken van West-Duitsland.

Een speculatie? Misschien — hoewel enkele angstige kreten uit de kring van de Oostduitse machthebbers zouden doen vermoeden, dat er toch wel iets van aan is geweest. Er wordt echter aangenomen, dat het plan weer opzij is gezet, tot nader order of voorgoed. Nauwkeurig valt niet te overzien welke overwegingen daarbij hebben gesproken; t.a.v. de onrust in sommige Oosteuropese landen, die klaarblijkelijk is, valt moeilijk te beoordelen hoe ver en hoe diep zij gaat, en welke waarschuwing zij dus voor de Konievs, de Rokosovski's — en de Stalins inhoudt.

Twee andere overwegingen zijn echter duidelijk. Nadat men van Westelijke zijde aanvankelijk overluid over Duitse herbewapening sprak, de Fransen daarmee tegen de haren opstreek en vergat dat men er de Duitsers zelf ook bij nodig zou hebben, is Generaal Eisenhower zo verstandig geweest over de gedroomde Duitse divisies op wat koeler en vager toon te spreken, zodat de Fransen minder werden geprikkeld en de Duitsers minder gevleid. Het voor Rusland dreigende van de Westduitse herbewapening is daarmede naar een later tijdstip verschoven.

De tweede overweging moet voortspruiten uit de geweldige verliezen, die de Chinese troepen tegen de moderne bewapening van de verbonden legers in Korea hebben geleden. Naar schattingen zouden de Chinezen bij hun eerste ingrijpen 400.000 man in de strijd hebben gebracht en 600.000 man achter de hand hebben gehad — van welk millioen op dit ogenblik omstreeks 400.000 man gesneuveld, zwaar gewond of vermist zouden zijn. Tot op dit ogenblik heeft de taktiek van het Kremlin zich in hoofdzaak beperkt tot twee dingen: tot een „koude oorlog" van propaganda en interne uitholling, en tot een ingrijpen met de wapenen als dat nodig bleek, maar . . . met troepen van satellietlanden, zoals in Noord-Griekenland en in Korea. Het Rode Leger echter bleef rusten. Dat deze taktiek van riemensnijden van andermans militaire leer haar grenzen heeft, is uit de geweldige Chinese verliezen duidelijk. Die overweging zal er de Russen toe brengen hun wereldstrategie opnieuw te bezien en zich af te vragen, of andere methoden niet beter voldoen. De conclusie kan daarbij in twee richtingen uitvallen: een voorlopig terugtrekken, de geslagen wonden lekkend, of een spoedig uitbreiden van de oorlog, die nu tot het Verre Oosten beperkt is, tot Europa, omdat over enkele jaren, na de volledige herbewapening van het Westen, de kans daar verkeken is.

II

In Amerika is door isolationisten wel de stelling verdedigd, dat Europa, slecht verdedigd als het op het ogenblik is, beter zou kunnen worden verlaten dan als vroegtijdig graf te dienen voor Geallieerde troepen, die, als de aanval nù mocht komen toch niet in staat zouden zijn het Rode Leger tegen te houden. Die stelling wordt in Washington niet aanvaard, voornamelijk om twee redenen. De industriële productie van het Sowjetgebied, die verre achterstaat bij die van de vrije wereld, zou de vergelijking met deze misschien nèt aan kunnen, als zij werd vermeerderd (en die van de dan nog resterende vrije wereld dus werd verminderd) met de productie van West-Europa, zowel wat steenkool als wat staal betreft. Verder is een bruggehoofd dat men in handen heeft altijd goedkoper dan één dat men moet veroveren of heroveren — en eens zou het laatste in een mogelijke derde wereldoorlog t.a.v. West-Europa toch altijd nodig zijn. *Een* lijn, of die nu over de Elbe, aan de Rijn of aan de Pyreneeën ligt, zal dus altijd moeten worden gehouden, en het militaire hoofdbreken gaat niet zozeer over de vraag *of* als wel over de vragen *waar* en *hoe*. Zolang de befaamde 40 divisies er nog niet zijn, zijn grote strijdkrachten in het nog vrije deel van Europa alleen aanwezig in het hardnekkig neutrale Zweden, in dito Zwitserland, in Joego-Slavië over welks bijzondere positie zoëven al iets werd gezegd, en in Spanje. Daar tussen in, d.w.z. in dit

vastelands-gebied van de Noord-Atlantische verdediging, bestaat die verdediging uit enkele divisies plus vele organisatie-schema's. De vraag, hoelang men de vijand daarmee zou kunnen tegenhouden, is alleen een vraag als men bedoelt, of dat enkele dagen of enkele weken kan duren; het is nagenoeg uitgesloten dat het maanden of jaren met goed gevolg zou kunnen worden volgehouden, omdat de strijdkrachten te velde onvoldoende zijn en de luchtstrijdkrachten meer bestemd zijn om de vijand van onberaden stappen af te houden, dan een snelle bezetting van West-Europa te belemmeren als hij er toch toe zou willen overgaan.

Het is niet overbodig om ons die situatie ook ten aanzien van Nederland voor te stellen, omdat de Nederlandse landsverdediging alleen in dat kader zin heeft. Als West-Europa eens een Korea zou worden en de Elbe [3]) de 38ste breedtegraad, zouden Rotterdam, Antwerpen en Cherbourg de eervolle doch moeilijke positie van Pusan wel eens kunnen delen. Ook in die situatie zou Nederland's internationale positie [4]) een consequentie zijn van de ligging van ons land aan de monding van enkele grote rivieren. Hetzelfde zou trouwens het geval zijn indien, zoals krantenberichten destijds wilden [5]), de voorlopige verdedigingslinie niet midden door Duitsland zou lopen, langs de niet-bestaande „Elbe-linie", en evenmin al bij voorbaat tot de Pyreneeën zou zijn teruggetrokken, maar o.m. langs de Rijn zou lopen. Welke militaire consequentie dat precies heeft, is moeilijk te overzien zolang men niet over voldoende troepen beschikt om in en achter dergelijke linies te zetten, maar deze stand van zaken maakt grondig een einde aan het in veler hoofden blijkbaar nog niet uitgestorven idee, dat Nederland langs de landsgrenzen verdedigd zou kunnen en moeten worden.

Men schijnt dan te denken aan een vijand, die op een goede of kwade dag bij Delfzijl en Winterswijk over de grens komt, en door Nederlandse troepen ter plaatse wordt tegengehouden — of niet. Dat denkbeeld lost in ijle lucht op, als we Nederland als de streek-rond-Pusan in het Westeuropese Korea zien; het is nog ijlere illusie, als we bedenken dat de vijand waarom het concreet gaat wel eens niet alleen over land, maar ook met parachutisten zou kunnen komen. Juist die positie van het genre-Pusan maakt de Nederlandse havens en vliegvelden tot een begeerlijke prooi voor een oprukkende vijand, welke hij zou kunnen trachten zich bij voorbaat te verzekeren zodra de aanval begint. De conclusie is dezelfde als die van de man die een zeebad neemt terwijl het regent: de aanval kan in Nederland niet alleen uit het Oosten komen, maar ook in het Westen en uit de lucht.

Dit is de reden, waarom voor Nederland dan ook niet wordt gedacht aan één leger, dat „Nederland verdedigt". De opzet is als volgt: er komen troepen ter beschikking van Generaal Eisenhower, die deze met Franse, Engelse, Deense, enz. troepen in één potje doet en er *Europa* mee verdedigt; daarnaast komen er territoriale troepen, die in het binnenland de parachutisten opvangen, saboteurs in het nekvel pakken, de orde bewaren etc. Op papier is dat schoon geregeld, hoewel zelfs op papier niet alles klopt; wanneer men de achtereenvolgende kranten-

---

[3]) Die overigens slechts voor een deel demarcatielijn is, en verder in de Russische zone ligt.
[4]) Naar de formulering van J. A. van Hamel in „Nederland tussen de mogendheden", 1918.
[5]) In April '49 in de *Chicago Tribune*.

berichten en officiële verklaringen met elkaar vergelijkt, is het een aardig gezelschapsspel voor de lange winteravonden om de zeer verschillende cijfers voor de grootte van een divisie, de zeer verschillende indelingen van de beschikbare lichtingen, de zeer verschillende taakomschrijvingen van functionarissen als adjudant-generaal en kwartiermeester-generaal, en de zeer verschillende verontschuldigingen voor het mislukken van de Nationale Reserve uit de zes vervlogen jaren uit te knippen en naast elkaar te leggen. Maar dat is alleen het papier. De werkelijke toestand grijnst de toeschouwer aan. [6])

Voor de territoriale troepen is nog geen bevelhebber aangewezen. Naast de oudere lichtingen had men voor de territoriale verdediging aanvankelijk gerekend op de zoëven genoemde nationale reserve, die echter met alle zoet gefluit van de vogelaar slechts enkele duizenden binnen haar poorten heeft weten te lokken. De toeschouwer krijgt nu het gevoel dat verantwoordelijke kringen het mislukken van dit instituut beschouwen als iets dat overeenkomt met, zeg nu maar eens: een mislukte reclasseringsdag. Eigenlijk is ook die vergelijking nog te flatteus, want als de collecte op een reclasseringsdag mislukt, worden er het jaar daarna toch waarschijnlijk maatregelen genomen om verbetering in de toestand te brengen: men verbetert de propaganda, men vergroot het aantal collectanten, men tracht betere collectanten te vinden, enfin er zijn tal van maatregelen denkbaar, al zou ik na een regeringscrisis van zeven weken en de alom bezongen onmisbaarheid van de daarbij betrokken staatslieden de vergelijking niet zover willen uitstrekken dat ik ook over een vervanging van het erecomité van de reclasseringsdag sprak. Voor wie het nog niet mocht weten zij opgemerkt dat hoewel de Voorzienigheid ons mensen altijd nog meer kansen geeft dan wij strikt genomen zouden verdienen, de landsverdediging een zaak is die zich *niet*, net als de reclassering, na een mislukking de volgende keer beter laat organiseren.

Met de troepen ter beschikking van Eisenhower staat het niet beter. Wat Nederland voor dit jaar belooft, zijn drie „mobilisabele" divisies. Niet iedereen schijnt zich te realiseren dat dit betekent dat Nederland op het ogenblik waarop een aanval mocht komen en dus de grenzenloze verwarring van bombardementen en parachutisten kan heersen, manschappen van de totale sterkte van drie divisies gaat mobiliseren, om die, *x* dagen later en op niet nader aangeduide plaats, waarheen ze vervoerd worden met niet nader aangeduide transportmiddelen, ter beschikking te stellen van Eisenhower die dan, met de linkerhand de Russen tegenhoudend, met de rechterhand warm Generaal Opsomer begroet die hem met 50- of 60.000 niet in divisieverband geoefende Nederlanders uit Parijs komt

[6]) Eén klein, maar uiterst leerzaam voorbeeld: bij het einde van de oefening „Crescendo" mochten de mannen van de lichting 1949-II „als blijk van waardering" een week eerder naar huis. De bevoegde autoriteiten schenen aan de krantenlezer niet het gezond verstand toe te schrijven om in te zien dat

— ofwel deze troepen uit 's lands dienst op 22 Maart zakelijk gemist konden worden, en het dus een nutteloze belasting van hen en een nodeloze aanslag op de belastingbetaler betekende om hen „volgens plan" tot 1 April in dienst te houden;

— ofwel in 's lands belang nodig was om hen tot 1 April onder de wapenen te houden, en derhalve een lichtzinnig grootmoedigheidsgebaar, gevaarlijk voor datzelfde landsbelang, om hen al op 22 Maart 's Konings rok te laten uittrekken.

ontzetten. In ernst gezegd: mobilisabele divisies zijn *geen* divisies voor zover het de acute behoefte van Europa's verdediging betreft. Dat Eisenhower's hoofdkwartier deze eenvoudige waarheid niet zou begrijpen, is een illusie die het aan Nederlandse regeerders mogelijk maakt zich te koesteren in het zonnetje van een gewaande Amerikaanse tevredenheid over de Nederlandse defensie-inspanning.

III

Het aspect van de landsverdediging, dat de aandachtige toeschouwer het meeste aan het twijfelen brengt, is dat àls er een wending in de situatie lijkt te komen de begeleidende omstandigheden zo weinig hoop geven op de toekomst. Toen destijds minister Schokking tot aftreden werd gedwongen, was daarmede een bewindsman terzijde gesteld, die algemeen als te zwak voor het moeilijke ambt van minister van oorlog en marine werd beschouwd. Zijn aftreden kwam te laat en het verwijt is wel vernomen dat de heer Schokking zijn eigen falen eerder had behoren in te zien. Men heeft echter verzuimd, het een jaar lang slepende-houden van die kwestie in de eerste plaats te beschouwen als de verantwoordelijkheid van de Minister-President en mr Schokking's ambtgenoten, die vóór Korea hun aandacht meestal op de defensie-begroting plachten te richten om er van af te knabbelen en die zich voor de verwaarlozing van 's lands belang, die in *dit* defensiebeleid was gelegen, moeilijk kunnen verontschuldigen met het argument dat er niemand anders voor deze portefeuille te vinden was, zonder daarmede tevens zijn opvolger van October '50 al te disqualificeren. Niet minder schoot de Tweede Kamer tekort, door, met hoeveel slagen om de arm dan ook, de begroting van minister Schokking te aanvaarden. Een „in de wandelgangen" tot stand gebracht ontslag kon het bezwaar niet wegnemen, dat niet, in 's lands vergaderzaal waar dergelijke beslissingen behoren te vallen, duidelijk werd vastgesteld op welke punten de minister had gefaald — zodat evenmin duidelijk was aan welke concrete eisen zijn opvolger zou moeten voldoen, en de politieke aspirine van het „vertrouwen" het Nederlandse volk door de volgende fase van defensienarigheid moest heenlozen.

Welke ook de tekortkomingen zijn die de heer Schokking als minister hebben aangekleefd, het is waarschijnlijk dat hij meer als zondebok de woestijnoase van de Raad van State is ingestuurd dan dat hij als enige of voornaamste schuldige zou zijn terzijde gesteld. Het staat te vrezen, dat hetzelfde geldt t.a.v. het ontslag, aan Generaal Kruls verleend als chef van de generale staf. Het kan zijn — en onttrekt zich aan onze beoordeling — of dit „toch een keer noodzakelijk was", al verdient het uit constitutioneel oogpunt de aandacht, dat tot de datum van het ontslag de regering verantwoordelijk is voor de daden en nalatigheden van haar dienaren, die zij zolang heeft gehandhaafd. Wie de geruchten kent, dat nog in de zomer van 1950 door de regering de defensie-begroting van 1050 millioen tot 850 millioen is verminderd (wat de huidige verhoging tot 1500 millioen wel verre van een „verdubbeling" maakt!), is geneigd de verantwoordelijkheid van de regering zwaar aan te slaan. Daaraan doen de ware of vermeende feilen van de betrokken generaal (in '49 van regeringszijde overigens gewaardeerd met een

benoeming tot „full general") even weinig af als de demagogische verhalen over een „politiserende generaalskliek", die ons brave vaderland zo iets geks als parate troepen zou willen opdringen.

Minister Staf is kort geleden opgetreden en geniet eveneens van dat vertrouwen, dat men aan optredende ministers — op goede gronden overigens — pleegt te schenken. Maar laten we niet verbaasd zijn, als ook hij een keer ten offer valt aan de neiging om een zondebok te zoeken voor het regeringsbeleid ten aanzien van de defensie, waarvan de groei van de feitelijke situatie geleidelijk scherper het falen laat zien. Men zou in ons brave vaderland wel eens gaan verlangen naar wat meer politieke hartstocht, naar een schandaal of een wèrkelijke crisis, die althans de mogelijkheid van een oplossing in zich dragen. Maar onze regeerders zijn brave mensen, die alleen maar niet begrijpen, als zij een nieuwe chef van de staf hebben te benoemen, dat de Nederlandse defensie — zie boven — zich in internationaal kader afspeelt en deze functionaris juist voor dat aspect oog en talent dient te hebben. Nederlandse regeerders zijn geen schurken uit een roman van Dostojewski — en daar kunnen we dankbaar voor zijn; maar soms lijken zij wel op de wat schutterige burgerlieden uit een verhaal van Carmiggelt — en dat kan irriterend worden, als het belangrijke zaken betreft.

Ongetwijfeld zal de Enquête-commissie Regeringsbeleid 1965 de oorzaken van het falen van onze landsverdediging grondig uitzoeken. Het zou voor ons land nuttig zijn, als de verantwoordelijkheden nu werden vastgesteld, nu het nog tijd is. Zij die geloven, hebben ditmaal eens wèl haast.

G. M. NEDERHORST

DE SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD EN DE LOON- EN PRIJSPOLITIEK

Het advies inzake de in de naaste toekomst te voeren loon- en prijspolitiek [1]) gelijk het bekende rapport van de Sociaal-Economische Raad (S.E.R.) heet, verdient om meer dan een reden de volle belangstelling. In de eerste plaats is dit de eerste officiële publicatie van de S.E.R. Waar de S.E.R. zijn plaats in de huidige maatschappelijke en politieke verhoudingen nog zal moeten vinden is kennisname van dit advies alleen daarom al van groot belang, teneinde te kunnen nagaan hoe de S.E.R. zijn adviserende taak ten aanzien van het economische en sociale beleid opvat. Maar daarnaast valt het gereedkomen van dit rapport op een dusdanig tijdstip, dat het hier te bespreken advies wel bijzonder actueel wordt. Midden in een kabinetscrisis op het moment dat men bezig is een regeringsprogramma op te stellen, is een advies van het hoogste orgaan van het georganiseerde bedrijfsleven over deze materie zeker niet zonder belang.

Alvorens op de feitelijke inhoud van het rapport in te gaan moet eerst iets gezegd worden over de wijze, waarop de S.E.R. gemeend heeft zijn adviserende taak ten aanzien van het economische en sociale regeringsbeleid te moeten opvatten. In de wet, waarbij tot instelling van een Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie werd besloten, staat met zoveel woorden geschreven, dat de Sociaal-Economische Raad de Minister desgevraagd van advies dient en ook uit eigener beweging van advies kan dienen „over aangelegenheden van sociale en economische aard".

Dit is een ruime bevoegdheid en men zou zeggen, dat er voor de S.E.R. weinig aanleiding is zich op deze gebieden te beperken. Daarom bevreemdt het enigszins in het rapport te lezen, dat „de Raad het dan ook niet als zijn taak beschouwt de huidige economische situatie van ons land aan een zelfstandige analyse te onderwerpen en op basis daarvan voorstellen te doen omtrent de door de Regering te voeren algemene financiële, economische en sociale politiek" (blz. 6). [2])

---

[1]) Advies inzake de in de naaste toekomst te voeren Loon- en Prijspolitiek; Publicaties van de Sociaal Economische Raad 1951 no 1.

[2]) Vgl. ook blz. 13: „Zoals reeds in § 3 is aangegeven heeft de Raad het niet als zijn taak beschouwd de Regering te adviseren ter zake van de door laatstgenoemde te voeren algemeen financieel economische en sociale politiek." en blz. 16: „Bij de onvermijdelijk geoordeelde verbruiksbeperking is het uiteraard een zeer belangrijke vraag, hoe deze beperking in beginsel zal moeten worden verdeeld over de verschillende groepen van de bevolking en met name over de arbeidende en de niet in loondienst werkende bevolking. *Ook dit is een kwestie van Regeringsbeleid, waarover de Raad zich in dit advies niet wil uitspreken.*

Het rapport zelve geeft als verklaring voor dit standpunt het feit, dat de Regering alleen advies gevraagd had aangaande de politiek, die zowel ten aanzien van de prijs als ten aanzien van de loonvorming in de naaste toekomst zou moeten worden gevoerd. Alhoewel het vraagstuk van de loon- en prijspolitiek een nauwe samenhang vertoont met velerlei andere onderdelen van de economische politiek heeft de Raad gemeend zich strikt aan de letter van de brief te moeten houden en zijn taak daarom beperkt tot het loon- en prijsbeleid in engere zin.

Maar wanneer dit de opvatting van de Raad was, dan is het opvallend, dat niettegenstaande deze uitdrukkelijke stelling, dat de Raad het niet als zijn taak heeft beschouwd de Regering van advies te dienen over het sociaal en economisch te voeren beleid, het grootste deel van dit advies betrekking heeft op andere vraagstukken dan de loon- en prijspolitiek in engere zin. Vraagstukken, als het evenwicht van de betalingsbalans, de consumptiebeperking, de investeringscontrôle, de belastingmaatregelen passeren de revue en het is daarom onbegrijpelijk dat de Raad zich bij herhaling uitspreekt dat zij de regering op het terrein van de economische en sociale politiek niet van advies wil dienen. Zij doet dit in feite wel, zij het ook zoals wij nog zullen zien, onvolledig.

Op zich zelf zou deze tegenspraak tussen wat men zegt te willen doen en hetgeen men in werkelijkheid doet, de moeite van het vermelden nauwelijks waard zijn, indien het advies ten aanzien van het sociaal en economisch beleid een duidelijk standpunt weergaf. Dit is echter slechts tendele het geval. Op het belangrijke punt: de beperking van de investeringen en de beperking van het verbruik, maatregelen welke beide nodig zijn voor het in evenwicht brengen van de betalingsbalans, komt men niet verder dan een alternatieve uitspraak. Teneinde een hoeveelheid reële middelen op te brengen om een tekort van *f* 1100 millioen te dekken, wordt aan de regering de keuze gelaten tussen:

> een vermindering van de netto-investeringen met 10% en van het verbruik met 5%; of:
>
> een vermindering van de netto-investeringen met 20% en van het verbruik met 3%.

Op dit, voor het regeringsbeleid kardinale punt, blijft de S.E.R. in gebreke een duidelijke uitspraak te doen. Het bedrijfsleven heeft op dit punt niet tot een eensgezinde uitspraak kunnen komen.

In het algemeen achten wij het aangeven van alternatieve oplossingen niet tot de taak van de S.E.R. te behoren. Daartoe zijn de ambtelijke adviesorganen zeer wel, zo niet beter in staat. Een orgaan als het Centraal Planbureau moet zich afzijdig houden van beleidsvragen. Terecht zijn dan ook de adviezen van het Planbureau vaak alternatief gesteld in de geest van: wanneer de Regering zo besluit zullen de gevolgen deze zijn; besluit zij zus, dan ontstaan die gevolgen. Aan de Regering de taak hieruit een keuze te doen.

De S.E.R. heeft echter een andere taak. Van dit orgaan mag men wel een duidelijk stellingnemen ten aanzien van het regeringsbeleid op economisch en sociaal gebied verlangen. De Regering moet weten, hoe het bedrijfsleven er over denkt en deze adviezen winnen aan kracht, wanneer men tot een eensluidend

advies weet te komen. Het is jammer, dat dit bij het eerste advies van de S.E.R. niet het geval was.

Toch is daarom dit advies ook op dit punt niet zonder betekenis. Mocht men het over de verhoudingscijfers ten aanzien van de inperkingen op het verbruik en de investering niet eens zijn, dan bestaat er toch wel eenstemmigheid tussen werkgevers, werknemers en deskundigen, in die zin, dat alle groepen van mening waren, dat er van de investeringen en van het verbruik iets af moet, wil de betalingsbalans in evenwicht komen. Het standpunt, door Minister Van den Brink, bij de behandeling van de Begroting van Economische Zaken, zo krachtig verdedigd, nl. dat verlaging van het investeringspeil onder de huidige omstandigheden niet verantwoord is, wordt, naar uit het advies van de S.E.R. blijkt, door niemand in deze Raad gedeeld.

De publicatie van het S.E.R.-advies inzake de loon- en prijspolitiek, doet bij ons nog een andere vraag rijzen. Het betreft hier de principiële vraag in hoeverre de P.B.O. efficient werkt en dubbel werk kan worden vermeden. De Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie is de uiterlijke verschijningsvorm van een maatschappelijk stelsel, dat wij de „tussenvorm" zouden willen noemen tussen de vrije kapitalistische verkeershuishouding en de gebonden socialistische planeconomie. Dit betekent niet, dat de socialistische planeconomie geen behoefte zou hebben aan publiekrechtelijke organen, — in tegendeel — maar wel, dat deze organen in een „gemengde" maatschappelijke structuur een bijzondere betekenis hebben. In dit stelsel wordt met behoud van het particuliere bedrijfsleven een samenstel van leefregels ontworpen, waarnaar dit bedrijfsleven en de particuliere ondernemer zich zal hebben te richten terwijl gecombineerde organen van werkgevers, werknemers en overheid zowel de uitvaardiging van, als de contrôle op de naleving van deze voorschriften zoveel mogelijk in eigen hand zullen houden onder supervisie van de overheid. Deze supervisie van overheidswege is echter pas mogelijk indien de overheid het daartoe geëigende apparaat in stand houdt teneinde het beleid van de publiekrechtelijke bedrijfsorganen te kunnen volgen en controleren en het aan het algemeen belang te kunnen toetsen. De overheid mag zich nl. niet blindelings aan de adviezen, die haar vanuit de publiekrechtelijke organen bereiken, onderwerpen. Hier nu rijst een probleem, want in de practijk betekent dit dat het P.B.O.-advies niet het ambtelijke advies kan vervangen, maar eenvoudig naast het ambtelijke advies komt te liggen. In de hier te bespreken materie is dit verschijnsel duidelijk te onderkennen. Over het vraagstuk van de investeringen, het verbruik en andere problemen die in het S.E.R.-rapport behandeld zijn, was reeds voor het verschijnen van het S.E.R.-rapport een ambtelijk rapport (het zgn. C.E.C.-rapport) gereed gekomen. Naast elkaar hebben hier dus twee commissies aan het zelfde vraagstuk gedokterd en de vraag rijst of dit niet een verspilling van tijd en energie betekent. Toch is het moeilijk in te zien, hoe het anders zou kunnen. Bij de Regering blijft behoefte aan deskundige voorlichting door haar eigen ambtenaren. In deze tussenfase zullen we deze overdaad aan voorlichting voorlopig op de koop toe moeten nemen.

Na deze inleidende opmerkingen komen wij thans tot de bespreking van de eigenlijke inhoud van het advies.

Nederland staat er wat zijn economische toekomst betreft slecht voor. Onze betalingsbalans hangt scheef. Scheen het begin 1950 alsof een sluitende betalingsbalans een bereikbaar doel in de naaste toekomst zou zijn, dan was er de ontwikkeling na Korea om ons er van te overtuigen dat dit ideaal een illusie geworden was. De prijsstijging op de wereldmarkt heeft zeer ongunstig voor Nederland gewerkt. Terwijl de prijzen van de invoergoederen sterk stegen was de stijging van de prijzen van onze exportproducten naar verhouding gering. Onze ruilvoet onderging daardoor een reële verslechtering, waarvan wij de gevolgen nog dagelijks ondervinden. Hoe sterk de prijsstijgingen waren blijkt wel uit het feit, dat vergeleken met 1939 onze houtprijzen het zesvoudige bedroegen, de celluloseprijzen het vijfvoudige, de ijzerprijzen het drie- à viervoudige, de cacaoprijzen het zevenvoudige, de wolprijzen het tienvoudige en de katoenprijzen het viervoudige. Inmiddels had ook de liberalisatie haar nadelige invloed op de Nederlandse betalingsbalans doen gevoelen. Officieel is 60% van het handelsverkeer geliberaliseerd, maar voor Nederland was in feite het gemiddelde liberalisatiepercentage hoger, aangezien het vrije handelsverkeer met België het mogelijk maakte dat er een grote stroom goederen via België ons land binnenvloeide. De liberalisatie was in het afgelopen jaar een zware beproeving voor onze betalingsbalans.

Andere factoren, die in 1950 de toestand van de betalingsbalans ongunstig deden zijn was het feit, dat de internationale spanningen de internationale prijsstijging en de voorraadvorming buitengewoon in de hand werkten. Er werd voor niet minder dan 1 milliard aan goederen voor de voorraadvorming aangekocht. Deze laatste factor is gelukkig van tijdelijke aard. In 1951 zal op de voorraadvorming bezuinigd moeten worden en dat kan nu ook gezien de grote voorraden die er zijn. Men hechte echter aan deze mogelijkheid tot vermindering van aankopen in verband met de voorraadvorming niet een te grote betekenis, omdat de prijzen nog steeds stijgen en een stijgend prijsniveau nu eenmaal verleidt tot het aanleggen van steeds groter voorraden, tenzij men binnenkort een sterke prijsdaling verwacht, hetgeen echter onder de huidige omstandigheden wel eens een wensdroom zou kunnen blijken te zijn.

Behalve dit ene lichtpunt ten aanzien van de vermindering van de voorraadvorming, waarvan wij nog moeten afwachten in hoeverre deze verwachting in vervulling zal gaan, komen er in 1951 nieuwe bezwarende omstandigheden, die het beeld van onze betalingsbalans nog slechter zullen maken dan dit in 1950 reeds was. De oude factoren, als een ongunstige ruilvoet en een ten onzen nadele werkende liberalisatie, blijven bestaan, maar daarnaast komt thans nog het feit, dat de Marshall-hulp zal ophouden en men voor zover er nog hulp uit de Ver. Staten verstrekt zal worden, dit uitsluitend voor militaire doeleinden zal bestemmen. Maar daarnaast gaan onze militaire uitgaven met *f* 500 millioen omhoog, hetgeen ook zijn invloed heeft op de betalingsbalans omdat de verwerking van dit bedrag gepaard gaat met een grotere invoer. Op basis van deze feiten en rekening houdende met de verplichte aflossingen op de buitenlandse schuld werd door het Centraal Planbureau voor 1951 een bruto-betalingsbalans-tekort berekend van *f* 1050 millioen. Men verwacht echter nog dat in 1951 *f* 500 millioen aan Marshallhulp zal „nadruppelen" aangezien deze Marshall-gelden gebaseerd worden op het

zgn. „fiscal Year" dat loopt van 1 Juli tot en met 30 Juni. Blijft dus een te overbruggen tekort van *f* 550 millioen.

Dit is het betalingsbalans-tekort. Naar de mening van de Raad is er echter méér dan *f* 550 millioen nodig om dit tekort te overbruggen.

De redenering laten wij hier volgen:

„Wil men b.v. exporteren, dan dient men te bedenken, dat om meer te kunnen verkopen, men goedkoper moet leveren, waardoor een verder verlies aan goederen en diensten moet worden geaccepteerd. Zou men het willen vinden in een vermindering van invoer, dan zal men ook een grotere consumptievermindering of vermindering van investeringen van *f* 550 millioen moeten effectueren, om aan invoer *f* 550 millioen te besparen. Men moet daarom zeker 1½ × zoveel reële middelen vinden dan met het betalingsbalanstekort overeenkomt d.w.z. ca *f* 800 millioen." (blz. 11).

Boven het aldus te overbruggen betalingsbalanstekort komt dan nog het bedrag, dat gemoeid zal zijn met de vereiste extra militaire uitgaven, en dat op ca *f* 300 millioen is geraamd.

Uiteindelijk komt men dus tot een te overbruggen tekort van *f* 1100 millioen.

Twee vragen doen zich bij het vaststellen van het uiteindelijke cijfer van het tekort voor.

De vraag rijst of het wel juist is, dat onder de huidige omstandigheden men goedkoper moet aanbieden, om meer te kunnen exporteren. Op deze stelling berust immers het toepassen van een vermenigvuldigingsfactor ter berekening van het te overbruggen tekort.

De Raad baseert zich wat dit punt betreft op *ervaringen uit het verleden.*

In Bijlage 8 wordt gezegd:

„Gemiddeld voor een aantal verschillende goederen is in het verleden gebleken, dat ter verhoging van de af te zetten hoeveelheid met 2% een prijsverlaging van 1% nodig is, hetgeen inhoudt, dat de waarde (prijs maal hoeveelheid) met 1% stijgt."

Het komt ons voor, dat dit een onjuiste en weinig reële basis is voor het bepalen van het tekort. Wie zijn oren heden ten dage in het bedrijfsleven te luisteren legt, weet, dat de verruiming van onze export niet geremd wordt door het feit, dat we te duur zijn, maar veelmeer door de omstandigheid, dat we niet in voldoende omvang kunnen leveren. Zouden we in staat zijn tegen dezelfde prijzen meer goederen op de markt te brengen dan zou daarvoor in vele gevallen vlot afzet te vinden zijn. Dit geldt zeer zeker voor een belangrijk gedeelte van onze industriële export. De ervaring, die men bij het reizen in het buitenland opdoet, wijst er trouwens al op, dat Nederland nog steeds een „goedkoopte-eiland" is te midden van een peperdure Europese en Amerikaanse wereld. M.a.w. de uitbreiding van onze export is niet zozeer een vraagstuk van vraag-elasticiteit maar veelmeer een vraag van aanbod-elasticiteit.

In het verleden was dit anders. De onderzoekingen van het Centraal Planbureau zijn waarschijnlijk gebaseerd op vooroorlogse exportsituaties toen de verhoudingen volkomen anders lagen en inderdaad de vraag-elasticiteit bepalend

was voor de mogelijkheden tot uitbreiding van de export. In dit verband komt ons de grootte van het vermenigvuldigingscijfer van 1½ niet verantwoord voor, waardoor de mogelijkheid aanwezig is, dat het betalingsbalanstekort, alle overige factoren gelijkblijvende, geringer is dan het Centraal Planbureau en in navolging van dit bureau het S.E.R.-rapport berekent.

In de tweede plaats is ons de vermeerdering van dit tekort met *f* 300 millioen aan militaire uitgaven niet geheel duidelijk. Wij wezen er reeds op, dat voor militaire doeleinden *f* 500 millioen meer zal moeten worden uitgegeven. Deze *f* 500 millioen resulteert niet voor het volle bedrag in een vermeerdering van de invoer met *f* 500 millioen. Voor militaire aanschaffingen worden ook in het eigen land aankopen gedaan. Is nu het feit, dat in het S.E.R.-rapport van een vermeerdering met *f* 300 millioen, inplaats van *f* 500 millioen aan militaire uitgaven uitgegaan wordt, een bewijs dat met deze *f* 500 millioen aan extra militaire uitgaven een extra invoer correspondeert van *f* 300 millioen? Geheel duidelijk is dit punt in de berekening niet.

Er zijn nog enkele andere feiten, die bij ons de vraag doen rijzen of het berekende tekort niet wat aan de hoge kant is.

Bij de berekening van dit tekort is men nl. uitgegaan van een verdere verslechtering van de ruilvoet. Tegenover een stijging van de invoerprijzen tot 116% van 1950 stelt men een stijging van de uitvoerprijzen tot 109% van 1950. De vraag rijst of het reëel is te verwachten, dat de ruilvoet zich inderdaad in deze omvang in ongunstige zin zal wijzigen.

Twee factoren maken dit punt op zijn minst dubieus.

a. Het duurt altijd even voordat de prijsstijging van de grondstoffen, die wij invoeren, merkbaar wordt in de prijsstijging van halffabrikaten en eindproducten, die tot onze export behoren. Er is hier sprake van een „time-lag", maar het is waarschijnlijk dat deze stijgingen in 1951 wel doorgewerkt zullen zijn.

b. Voorts is het de vraag of de maximum prijsstelling in de Ver. Staten dit jaar niet van invloed zal zijn op de grondstoffenprijzen. Zeker, wij weten dat de ervaring tot nog toe niet in de richting van een beëindiging van de prijsstijging wijst. Integendeel. Maar wat niet is, kan komen. Betekent in dit verband de daling van de tinprijzen een kentering? Zou, hetgeen wij hier als vraag gesteld hebben, in positieve zin beantwoord worden, en zou inderdaad de instelling van maximumprijzen in de Ver. Staten van invloed zijn op de prijsontwikkeling van onze invoerproducten, dan zou daarmede onze ruilvoet veranderen en daarmede tevens het berekende tekort op de betalingsbalans.

Een laatste factor, die wij anders beoordelen dan het S.E.R.-rapport en die ook van invloed is op de berekening van het te overbruggen tekort is het feit, dat men er van uit gaat, dat de arbeidsproductiviteit in het lopende jaar niet meer zal stijgen dan met 4,5%.

Wij achten deze schatting aan de zeer voorzichtige kant. De S.E.R. acht een sterkere vergroting van de productiviteit wel mogelijk, maar ziet dit als een maatregel, die eerst op lange termijn effect sorteert. Deze redenering komt men meer tegen in de discussie over de arbeidsproductiviteit. De vraag is echter of dit in zijn algemeenheid juist is. Er zijn verschillende methoden om de arbeidsproductiviteit

op te voeren. Sommige daarvan werken op lange termijn, bij andere kan men echter reeds dadelijk een gunstig effect verwachten. Met het aanbrengen van verbeteringen in de werkmethode behoeven geen jaren heen te gaan. Wanneer het lukt het vraagstuk intensief aan te pakken, zullen reeds na enige maanden de eerste resultaten merkbaar zijn. Wanneer men er van uitgaat, dat de ontwikkeling in de toename van de arbeidsproductiviteit gelijk zal zijn aan die in het verleden, betekent dit, dat men er ook van uit gaat, dat er op dit gebied geen „extra inspanning" van allen die met vraagstukken van leiding en organisatie van de productie te maken hebben, te verwachten is. Nog steeds zijn wij van mening, dat wanneer men dit werkelijk wil, een veel krachtiger aanpak van het efficiency- en organisatievraagstuk mogelijk is, dan momenteel geschiedt. Wanneer het regeringsbeleid zou omschakelen van een passieve overheidsvoorlichting t.a.v. het organisatieprobleem naar een actieve bevordering van de organisatie- en efficiencyverbetering, waarvan de eerste symptomen bij het doorvoeren van gemeten tariefstelsels merkbaar zijn, dan is het onze mening, dat het mogelijk moet zijn in 1951 het cijfer van 4,5% verhoging van de arbeidsproductiviteit te overschrijden.

Wij gaan thans over tot de bespreking van de middelen welke de S.E.R. aangeeft om het betalingsbalanstekort te overbruggen. Zoals wij reeds eerder schreven: duidelijk is het S.E.R.-advies ten aanzien van de voorgeschreven oplossing niet. Men somt een aantal maatregelen op en laat het aan de Regering over om te kiezen. Deze maatregelen zijn:

a. een vermindering van het verbruik, waarbij men kan kiezen tussen:
   1. een vermindering van de netto investering met 10% en van het verbruik met 5%.
   2. een vermindering van de netto investering met 20% en van het verbruik met 3%.

Het komt ons voor, dat de S.E.R. met dit deel van haar advies niet bijzonder sterk staat. Niet in die zin, dat ook wij niet een vermindering van de investering en een aantasting van het verbruik onontkoombaar achten. Maar wel, dat wij van mening zijn, dat aan de hier vermelde percentages van investering en consumptiebeperking elke reële grondslag ontbreekt. Er zijn een aantal factoren die er op wijzen, dat in 1951 met een geringere investering kan worden volstaan dan in 1950.

In de eerste plaats moet gewezen worden op het feit, dat de herbewapening medebrengt uitbreiding van de lichtingen en verlenging van de diensttijd. Daardoor worden er meer personen aan het bedrijfsleven onttrokken dan voorheen. Gaat men uit van een bedrag van *f* 27.000, dat per man nodig is aan investering en voorraadvorming voor het te werk stellen in de industrie, dan kan men zelf uitrekenen hoe hoog het bedrag zal zijn dat om deze reden op de investering bezuinigd kan worden. Het woord bezuinigen is hier eigenlijk minder op zijn plaats. Men kan beter spreken van een verschuiving van investeringsbehoeften, aangezien bij inkrimping van de lichtingen en verkorten van de diensttijd, het omgekeerde zich zal voordoen en er dan extra geïnvesteerd zal moeten worden.

Voorts is er het feit, reeds eerder vermeld, dat een te grote voorraadsvorming oorzaak is, dat het investeringscijfer in 1950 te hoog is opgeschroefd. Beperking

De strijd om productieverhoging is niet tot het Westen beperkt. Dit is een Chinese affiche, ontleend aan het Januari-nr van „Asian Horizon", voor opvoering van de productie.

van de voorraadvorming betekent een lager bedrag aan investering, zonder dat dit schadelijke gevolgen behoeft te hebben. In de derde plaats moeten we er rekening mede houden, dat ook het tempo waarin geïnvesteerd wordt afneemt, als gevolg van het feit, dat reeds nu als gevolg van de militaire opdrachten de levertijden langer worden en het moeilijker wordt de voor de investering benodigde grondstoffen, materialen en machines op tijd afgeleverd te krijgen. Om het in een duidelijk beeld te zeggen: de pijpleiding wordt langer.

Ten slotte — en dat is misschien wel de belangrijkste factor — komt ook het advies van de S.E.R. tot de erkenning, dat er in de afgelopen jaren wel veel, maar ook *veel verkeerd* geïnvesteerd is. Het bedrag van 3,4 milliard aan investering voor 1950 is niet altijd op de juiste plaats terecht gekomen. Hier wreekt zich het feit dat wij:

a. in de publieke sector een bedenkelijk gebrek aan coördinatie hebben tussen de investeringspolitiek van het Rijk en de investeringspolitiek van de gemeenten, hetgeen nog in de hand gewerkt wordt door het uitblijven van een definitieve wettelijke regeling ten aanzien van de gemeentefinanciën, waardoor elke gemeente wel gedwongen wordt het volle bedrag van de uitkering uit het Gemeentefonds te verwerken, op straffe van korting van dit bedrag in volgende jaren.

b. in de particuliere sector hoe langer hoe meer de vestiging en de uitbreiding van bedrijven hebben vrijgelaten, waardoor in vele gevallen industrieën verrezen zijn, die de strijd niet konden volhouden of die producten vervaardigen, die voor de stand van de betalingsbalans weinig interessant zijn, terwijl andere projecten, die wel van betekenis hadden kunnen zijn bleven liggen, door gebrek aan kapitaal of gebrek aan voldoende eigen middelen van de initiatiefnemers.

Wanneer de Sociaal-Economische Raad nu voorstelt om beperkingen aan te gaan leggen aan de investeringen, had het voor de hand gelegen, de omvang van deze beperkingen enigszins te benaderen door een berekening waaruit blijkt hoeveel ieder van de boven genoemde factoren voor de vermindering van het investeringsbedrag voor 1951 betekent. Men had dus moeten nagaan, hoeveel is de vermindering van investeringsbehoeften die ontstaat door uitbreiding van de dienstplicht, wat betekent in cijfers uitgedrukt het feit, dat we niet zo veel voorraad behoeven te vormen als in 1950, hoeveel vermindering en verschuiving van investering vloeit voort uit de vertraagde levering van grondstoffen en tenslotte hoeveel procent van de totale investering was in 1950 als verkeerde investering te beschouwen. Dit alles had zijn uitdrukking gevonden in een eindcijfer, dat aangaf de vermindering van het investeringsbedrag die mogelijk was zonder het nuttig effect van deze investering in gevaar te brengen. Van dit cijfer uitgaande had men dan kunnen bezien, wat er dan nog aan beperking op de consumptieve uitgaven nodig is. Deze analyse missen wij in het S.E.R.-rapport. Men krijgt de indruk dat de percentages welke het advies noemt voor inkrimping van de investeringen uit de lucht zijn gegrepen. Men heeft zich alleen bemoeid met de verhouding tussen investering en consumptiebeperking.

Ook op ander gebied, hier nauw mee verwant, blijft dit advies in gebreke klare wijn te schenken. Beperking van de investeringen is een groot woord, maar de

vraag is op welke gebieden moet de investeringsbeperking plaats vinden. Voor hoeveel moeten daarin de publieke investeringen bijdragen en voor hoeveel de particuliere investeringen. Hoe moeilijk het vaststellen van een percentage voor de investeringsbeperking ook moge zijn, men wordt het hier sneller over eens dan over de moeilijke vraag in welke verhouding overheid en particulieren hier offers op investeringsgebied zullen moeten brengen. Door dit in het midden te laten is er naar buiten een eenstemmigheid, die wel eens voos zou kunnen blijken, wanneer het op de uitwerking aankomt. De werkgeversgroepen zullen allicht eerder geneigd zijn te bepleiten, dat de overheid maar moet bezuinigen op de publieke investeringen, terwijl voor de werknemers het belang van publieke investering b.v. in de woningbouw evident is. Ook op dit gebied neemt de S.E.R. geen enkele verantwoordelijkheid en onthoudt zich van een advies.

Voor de beschouwingen over de beperking van het verbruik geldt het zelfde zij het in mindere mate.

Het rapport zegt hierover:

„Bij de onvermijdelijk geoordeelde verbruiksbeperking, is het uiteraard een zeer belangrijke vraag, hoe deze beperking in beginsel zal moeten worden verdeeld over de verschillende groepen van bevolking en met name over de arbeidende en de niet in loondienst werkende bevolking. Ook dit is een kwestie van Regeringsbeleid, waarover de Raad zich in dit advies niet wil uitspreken."

Dat over een zo belangrijk punt de Raad zich van een advies onthoudt is jammer, omdat deze verdelingsvraag juist van essentiële betekenis voor het welslagen van de door de Raad aanbevolen maatregelen is.

Onzerzijds is er echter wel aanleiding om omtrent het vraagstuk van de verbruiksbeperking iets in het midden te brengen.

Beperking op het verbruik is altijd een pijnlijke aangelegenheid. Het is dit nog meer, indien deze verbruiksbeperking doorgevoerd wordt onder omstandigheden, die er op wijzen, dat er in het bedrijfsleven behoorlijk verdiend wordt. Een consumptiebeperking betekent een verlaging van de reële lonen. Maar deze verlaging kan gepaard gaan en gaat in deze tijd gepaard met toenemende winsten, welke voor een belangrijk gedeelte besteed worden voor investeringen en daarmede de waarde van het bezit van de ondernemingen vergroten. De paradoxale toestand die ontstaat is deze dat het bedrijfsleven wel hogere lonen kan betalen, maar het niet doet omdat het algemeen belang verhoging van de consumptie niet toelaat. Dit geldt ook nog na de nieuwe loonronde. Met de nieuwe vijf procent is men in het algemeen nog niet aan de grens van zijn betalingsmogelijkheid gekomen.

Indien dit het geval is dient nagegaan te worden of een verdere loonsverhoging niet gegeven moet worden in een vorm die niet direct vergroting van de consumptie tengevolge heeft. Van katholieke zijde wordt in dit verband gepleit voor een loondeel voor investeringsdoeleinden naast een loondeel voor consumptie. In de practische uitwerking denkt men daarbij aan de verschillende systemen van winstdeling, die in de loop der jaren in practijk gebracht zijn of die door diverse schrijvers ontworpen zijn. Ook het S.E.R.-rapport bevat een vingerwijzing in deze richting door de vraag te stellen of het niet juist is, dat in de eigendom der nieuwe

investeringen gedeeld wordt door de arbeiders. Het is hier niet de plaats om op de voor- en nadelen van de winstdeling in te gaan. Ons is echter nog geen systeem van winstdeling bekend, dat op een of andere wijze niet te rechtvaardigen verschillen in beloning doet ontstaan tussen gelijkwaardige werkkrachten in onder de winstdeling vallende bedrijven en arbeiders, die in de productie op plaatsen werkzaam zijn, waar winstdeling niet toegepast wordt hetzij omdat het bedrijfsresultaat het niet toelaat hetzij omdat het karakter van de bedrijfshuishouding met zich medebrengt dat er nooit winst gemaakt wordt (ambtelijk apparaat). Slechts een algemene nationale winstdeling kan hier de oplossing brengen. Behalve aan winstbelasting kan men dan ook denken aan de verschillende vormen die er zijn om het gedwongen sparen ingang te doen vinden.

Onder de huidige omstandigheden achten wij een verhoging van de lonen voor het bedrijfsleven nog wel te dragen. Niet te dragen is het feit, dat de extra inkomsten, die van een eventuele loonronde het gevolg zouden zijn worden uitgegeven. De oplossing ligt hier voor de hand. Keer de volledige verhoging van de lonen niet in geld uit, dat voor directe vertering beschikbaar is, maar keer een deel uit in de vorm van spaarcertificaten uit te geven door de schatkist, die slechts verbruik in de toekomst mogelijk maakt. Verschillende mogelijkheden en variaties op dit principe zijn in de practijk denkbaar.

a. De Staat kan zgn. baby-obligaties uitgeven. De werkgevers geven het personeel periodiek een gratificatie in de vorm van baby-obligaties. Rente en aflossing van deze vordering worden nader geregeld en vinden plaats op een tijdstip, waarop zulks zonder ernstig gevaar voor het evenwicht in de betalingsbalans kan plaats vinden. Op deze wijze krijgen de werknemers een bescheiden eigen bezit, hun bestaanszekerheid groeit, terwijl het psychologisch effect van een reële loonsverlaging in zoverre gecompenseerd wordt dat tegenover het gemis van een aanspraak op consumptie nú, er een aanspraak in de toekomst gegarandeerd is.

b. directe invoering van de werkloosheidsverzekering heeft in feite het zelfde effect als de onder a genoemde maatregel. Ook hierbij staat tegenover een gemis aan aanspraken in het heden een vergroting van de bestaanszekerheid in de toekomst.

c. Ten slotte zou ook aan een verplichte bedrijfspensionering gedacht kunnen worden als middel om het verbruik te drukken, met daaraan verbonden een verbetering van de bestaanszekerheid in de toekomst.

Op welke wijze is nu echter de gedachte, dat de arbeider aandeel moet hebben in de waardestijging van het nationaal bezit, te verwezenlijken. Op betrekkelijk eenvoudige wijze, indien er vormen gevonden zouden kunnen worden om het aldus bespaarde maar niet uitgekeerde inkomen dienstbaar te maken aan de industriefinanciering. Men zou in dit verband kunnen denken aan een collectieve deelname in de Participatiemaatschappij door de pensioenfondsen, of uitkering van het loon in de vorm van door de Participatiemaatschappij uit te geven spaarcertificaten. Tegenover het bezwaar, dat op deze wijze de werknemers aanzienlijke risico's gaan dragen valt te bedenken dat ook aan obligatiebezit voor de obligatiehouders en de pensioentrekkers een aanzienlijk valutarisico verbonden is. De

waardedaling van het geld heeft deze groepen zwaar getroffen. Het is de vraag of het risico verbonden aan industriële belegging vooral wanneer het collectief geschiedt en gespreid wordt, veel groter is. Maar bovendien ontstaat het voordeel dat indien dit industrieel bezit door interne reservering in waarde stijgt, de gehele volksgemeenschap hierin, zij het op bescheiden wijze, meedeelt.

Na de jongste ontwikkeling is het wel duidelijk, dat aan dit deel van het S.E.R. rapport bijzondere aandacht besteed zal moeten worden. Het georganiseerde bebedrijfsleven heeft zich in principe met physieke contrôle op de investeringen en met prijsbeheersing accoord verklaard. In een situatie als waarin wij ons thans bevinden kan dit ook moeilijk anders. Hoe zou men zonder physieke investeringscontrôle de investeringen met 20 tot 25% kunnen beperken? En hoe is een inflatie te voorkomen zonder het opnieuw instellen van een prijscontrôle. De regering weet thans, dat wanneer ze deze richting opgaat, het bedrijfsleven, zij het gedwongen door de nood der tijden, de juistheid hiervan zal moeten erkennen. Dit is de grote waarde die aan dit advies van de S.E.R. kan worden toegekend.

Met deze uitwerking van een door ons opgeworpen denkbeeld zijn wij echter enigszins van het advies van de S.E.R. afgedwaald. Behalve de punten die wij reeds noemden bevat dit advies enkele richtlijnen voor de loonpolitiek en voor de prijspolitiek. Ten aanzien van dit laatste wordt de prijsbinding in hoofdzaak aanbevolen voor die sectoren van het bedrijfsleven, waar zich schaarsteverschijnselen voordoen. Daarnaast wordt gepleit voor handhaving van de gebonden loonpolitiek in de vorm waarin wij haar hier kennen.

Samenvattende kunnen wij zeggen, dat dit eerste advies van de S.E.R. een aantal wezenlijke punten van het economische en sociale beleid op interessante en goed gedocumenteerde wijze aan de orde stelt. In het aangeven van de weg die bewandeld moet worden om uit deze moeilijkheden te geraken blijft men echter dikwijls in het vage, alhoewel er daarnaast ook menige uitspraak gedaan wordt, waarmede de Regering zijn voordeel kan doen. Het is te betreuren dat de behandeling van dit rapport in de pleno-vergadering van de S.E.R. het publiek voorbij gegaan is, aangezien ook ditmaal weer de zitting achter gesloten deuren plaats vond. Daardoor is een belangrijk middel om het hoogste Publiekrechtelijk bedrijfsorgaan nader tot de gewone man te brengen onbeproefd gelaten. Moge ook wat dit betreft in de toekomst meer van het werk van de S.E.R. naar buiten treden.

D. HORRINGA

ONDERNEMINGSRADEN IN ZWEDEN

II

De Ondernemingsraad in het fabrieksleven

Arbeidsmilieu en persoonlijkheidsvorming. De statistiek van sommige landen geeft tegenwoordig een overzicht van het aantal badkuipen en hun geografische verbreiding. Op overeenkomstige wijze werd in het voorafgaande een overzicht gegeven van de verbreiding en de in cijfers uitdrukbare activiteit van de ondernemingsraden. Maar net zo min als de badkuipen-statistiek ons vertelt of ze werden gebruikt om in te baden of om kolen te bewaren, net zo min geeft een dergelijke globale verkenning van het ondernemingsraadwezen een goed beeld van de functie der raden in eigen milieu. Er zijn landen waar de ondernemingsraad niets anders is gebleken te zijn dan een nieuw bruggehoofd in de syndicalistische strijd, zoals de comité's d'entreprise, die de C.G.T. tot een „pépinière de militants" maakte. [1]) Er zijn landen en ondernemingen, waar de OR is geworden tot een wig waarmee de ondernemer de solidariteit der vakverenigingen hoopt te splijten, tot verkapte „company unions", of tot de distribuanten van paternalistische zegeningen. Maar het is juist deze feitelijke rol die de ondernemingsraad vervult in de dagelijkse practijk van het bedrijf, die haar betekenis bepaalt.

Zoals in de Inleiding betoogd, ken ik aan de gestadige dagelijks wederkerende impulsen van het arbeidsmilieu een grote invloed toe op de persoonlijkheidsvorming, en via de persoonlijkheid der individuen tenslotte op de maatschappij als geheel. Moderne sociaal-psychologen, en zelfs geëvolueerde psycho-analytici als Karin Horney zijn steeds meer bereid om naast de ervaringen uit de vroegste kindsheid ook die van het latere leven, en daarmee ook die van het arbeidsleven als determinanten van de persoonlijkheid en het persoonlijk geluk te erkennen.

Welke nu de betekenis is van de ondernemingsraad voor de persoonlijkheidsvorming, gezien in het kader van alle invloeden van het arbeidsmilieu, is een vraag waarop nog geen antwoord is. Dat de vraag zelve echter van niet gering belang is, blijkt wel uit de onderzoekingen die momenteel in Noorwegen worden verricht door het Instituut voor Sociaal Onderzoek te Oslo. Aan de hand van ca 700 interviews wil men vaststellen welke gevoelshoudingen (attitudes) er bestaan ten opzichte van de bedrijfshiërarchie en de ondernemingsraad, zowel bij de arbeiders in het algemeen, als bij diegenen die in het bizonder bij het werk van de OR betrokken zijn, de leden en plaatsvervangende leden.

---

[1]) D. Horringa, Ondernemingsraden in Frankrijk, S.& D. 1948, blz. 274.

Zolang we nog moeten wachten op de resultaten van dit onderzoek (die in grote trekken ook op Zweden van toepassing zullen zijn) kunnen we alvast trachten enige indruk te krijgen van de relatieve betekenis die door werknemers aan de ondernemingsraad wordt gehecht in verhouding tot enkele andere aspecten van het arbeidsmilieu. Waar de systematische sociologische en sociaal-psychologische studie van het arbeidsleven nog in de kinderschoenen staat, is het niet meer dan een toeval, een voor ons gelukkig toeval, dat we juist voor Zweden over enkele belangwekkende gegevens kunnen beschikken.

Opinies over ondernemingsraden. In een tweetal grote bedrijven in een middelgrote Zweedse stad zijn, als onderdeel van een zeer omvangrijk industriëel-sociologisch onderzoek een aantal vragen aan het personeel gesteld betreffende de fabriek, hun gezin, hun woonplaats, etc. Het ging hierbij in het bijzonder om hun gevoelshouding (attitude) ten aanzien van deze zaken. De antwoorden op de meeste vragen worden genoteerd als: ja, nee, goed, gaat wel, slecht, weet niet. Het aantal deelnemers bedroeg: 959 werkzaam in een metaalbedrijf en 291 in een textielbedrijf. Professor Torgny T. Segerstedt van de Universiteit van Uppsala, leider van het onderzoek, liet onlangs enkele van de voorlopige resultaten in stencilvorm circuleren, waaraan het hier volgende werd ontleend.

Ten aanzien van de ondernemingsraden werden deze vragen gesteld:

A. De ondernemingsraden hebben het contact tussen werknemers en werkgevers versterkt. Lijkt U dat: goed, slecht, onbelangrijk?

B. Kent U iemand die in de OR zit? Ja, nee.

De antwoorden hierop waren, in procenten:

Vraag A	Metaal	Textiel	*Vraag B*	Metaal	Textiel
goed	68,1	69,4	ja	50,6	78,5
slecht	1,4	1,0	nee	41,1	18,7
onbelangrijk	6,4	5,5	weet niet	3,5	2,8
weet niet	24,1	24,1	nooit v. OR gehoord	4,8	0,0
	100%	100%		100%	100%
	N=959	N=291		N=959	N=291

Men kan dus zeggen dat ongeveer 2/3 der werknemers goed over de OR dachten, maar ... het percentage van de „weet niet"-groep (in beide gevallen 24,1%) is opvallend hoog. Ook valt het op dat niet minder dan 41,1% resp. 18,7% geen lid van de OR kennen, zelfs niet bij naam, hetgeen bevestigt dat er aan het contact tussen de raad en de „rank and file" nog wel wat mankeert.

Lauwheid t.a.v. de ondernemingsraad. Om de betekenis van het hoge „weet-niet"-percentage van vraag A beter te kunnen verklaren heb ik het (voor „Metaal") vergeleken met de „weet niet"-percentages van een reeks andere vragen. In de onderstaande tabel zijn de vragen in verkorte vorm aangeduid, en gerangschikt in de volgorde van stijgend „weet niet"-percentage. Verreweg de meeste vragen vielen in de 0-10% groep, en daaruit is slechts een min of meer representatieve

greep gedaan. Boven 10% zijn alle vragen vermeld. Reeds dadelijk blijkt, dat 24,1% op één na het hoogste „weet niet"-percentage is van de hele enquête (die 80 opinie-vragen bevat).

Vragen (verkort): N = 959	Percentage „weet niet"
Arbeidsverhoudingen over het algemeen goed? Ja 48,6, ± 38,8, slecht 12,5	0,1
Tevreden met woning? Ja 72,3, nee 27,5	0,1
Zoudt U ander werk willen hebben? Ja 39,1, nee 60,4	0,5
Is de huidige arbeidsdag te lang? Ja 48,0, nee 51,5	0,5
Is veiligheid voldoende verzekerd? Ja 65,7, nee 33,6	0,7
Zoudt U van voorman willen veranderen? Ja 15,3, nee 82,2	2,5
Meent U dat de mensen in Zweden thans gelukkiger zijn dan vroeger? Ja 32,7, nee 44,1, gelijk 17,9	5,3
Wordt Uw werk gewaardeerd door Uw voorman? Ja 72,4, nee 16,1	11,5
Hoe vindt U dat hier in de stad voor ouden van dagen gezorgd wordt? Goed 79,3, slecht 6,2	14,5
Hoe vindt U dat hier in de stad voor gezinnen met kinderen gezorgd wordt? Goed 72,4, slecht 8,3	19,3
Wat vindt U van de ondernemingsraad? Goed 68,1, slecht 1,4, onbelangrijk 6,4	*24,1*
Hoe vindt U de scholen hier in de stad? Goed 67,3, slecht 5,6	27,1

Wat mogen we uit het hoge „weet niet"-percentage voor de OR afleiden? Er blijkt m.i. uit dat de OR voor deze arbeiders geen levensprobleem is. De dagelijkse arbeidsverhoudingen daarentegen, de voorman, de collega's, ook de huiselijke haard, dát zijn de zaken waarover men een precieze mening heeft.

Misschien zal men willen opmerken, dat de OR door zijn weinig frequente vergaderingen (4 keer per jaar) gemakkelijk uit het geheugen verdwijnt, maar daarom niet onbelangrijk genoemd mag worden, net zo min bijvoorbeeld als die éne verkiezingsdag in de vier jaar, die het lot van het land in sterke mate bepaalt. Doch daartegenover staat, dat vrijwel ieder, ook midden tussen de verkiezingen, terdege weet, naar welke groep zijn sympathieën uitgaan. Het „weet niet"-percentage bij tussentijdse Gallup-polls is altijd bizonder klein, in verhouding tot onze 24,1% voor de ondernemingsraad.

De enige conclusie waartoe ik kan komen is, dat de OR, in deze bedrijven althans, geen vooraanstaande plaats in de hoofden en harten der arbeiders inneemt. De ondernemingsraad is blijkbaar iets waarvan men zegt dat 't „een goed ding" is, zoals je van een onbenullige figuur kunt zeggen „dat 't toch een goeie kerel is". Het is een instituut waarvan alle weldenkende mensen zeggen dat het „bevorderd" en „gestimuleerd" moet worden, maar waarvoor niemand zijn hoofd op het hakblok zal leggen.

Waarom niet meer enthousiasme? Het zou onjuist zijn aan de hand alleen van dit onderzoek te generaliseren, maar toch is het resultaat niet bepaald geruststellend voor de toekomst van de ondernemingsraden. Welke verklaringen zijn er voor deze stand van zaken?

In de eerste plaats is daar natuurlijk de factor tijd. Hierop werd sterk de nadruk gelegd door Ture Flyboo van LO: „De OR in die bedrijven is pas drie jaar oud. Dat betekent 12 bijeenkomsten, alles bij elkaar. Er is nog weinig werk verzet, en

het duurt bovendien lang voordat dat werk algemeen bekend wordt. Op vakverenigingsvergaderingen, waar we ook over de OR praten, komen 10% of op zijn best 15% van de leden. De rest moet het uit de tweede of derde hand hebben. Dat is een probleem van de hele vakbeweging, van de hele democratie. Door scholing en propaganda moeten we het zien te overwinnen, maar forceren kunnen we het niet."

In de tweede plaats moet men indachtig zijn de grote, en over het algemeen constructieve invloed die de Zweedse vakbeweging reeds lange jaren heeft uitgeoefend, ook in de bedrijven zelf. Terwijl de vakbeweging er enerzijds zorgvuldig voor waakt dat de OR zich verre houdt van alle „primaire" arbeidsvoorwaarden: lonen, tijden, ontslagkwesties, heeft ze met haar „bedrijfsclubs" vaak reeds een deel der „secundaire" arbeidsvoorwaarden mede onder haar hoede genomen. Wat het oplossen van problemen betreft vist de OR dus in Zweden in zekere zin achter het net.

Gebrek aan visie? In de derde plaats echter is een belangrijke handicap naar mijn mening gelegen in het feit dat de ondernemingsraden, niet alleen in Zweden maar ook elders, onder de vrijwel exclusieve geestelijke voogdij staan van de vakorganisaties van werkgevers en werknemers. Hoe goed bedoeld ook die invloed is, toch leidt hij tot een zekere bloedarmoede, een gebrek aan visie. De vakorganisaties, aan beide zijden gevormd als strijdorganen, hebben zich gespecialiseerd op het touwtrekken op de arbeidsmarkt. Dit doen ze in een land als Zweden met schranderheid en overleg, en over het geheel tot zegen van het land. Maar die organisaties krijgen op de duur eenzelfde soort conservatisme als men bij oude ijzervreters kan opmerken. Ze zijn en blijven tot strijd bereid, maar zijn er op gesteld, dat de regels van het spel onveranderd blijven. Een dergelijke neiging tot conservatisme, tot het handhaven van de spelregels van de arbeidsmarkt, à tort et à travers, ook binnen het bedrijf, leidt tot verdorring. Het zou de ondernemingsraden veroordelen tot het routine-achtig afwerken van onbelangrijke agenda's, zonder ooit toe te komen aan zaken van werkelijk belang.

Democratische vernieuwingseisen voor het bedrijf. Is er dan geen noodzaak en mogelijkheid van meer inspirerende vernieuwingsarbeid in de bedrijven zelf? Ieder die wel eens zelf heeft meegewerkt in fabrieken, op werven of in het transportwezen, ieder die te maken heeft gehad met het autocratische fabriekssysteem, met de soms ziekelijke agressiviteit en sabotagezucht van collega's, met het hopeloze isolement dat de versplintering van de arbeid vaak meebrengt, weet dat er nog veel te doen valt. De arbeidssfeer in fabrieken en kantoren, die zo'n belangrijke plaats inneemt in het leven van een groot deel van de bevolking, ligt nog ver beneden de normen van een vrije en democratische maatschappij.

Het werk van vele arbeiders bijvoorbeeld ligt ver onder hun geestelijke potenties, en er zijn helaas weinig tekenen, die op verbetering duiden. Het wordt wel beweerd dat eenvoudige herhalingsarbeid het hoogste is waartoe deze mensen in staat zijn. Hiermee ben ik het nadrukkelijk oneens. We zien dat de arbeidersvrouw, met dezelfde biologische en sociale erfenis wel degelijk in staat is een gezin draaiende te houden, met alles wat daarbij komt kijken aan overleg, planning

en inzicht in de menselijke natuur. Het is voorgekomen dat vrouwen, nadat ze een bezoek aan de fabriek hadden gebracht en het niet bepaald verheffende werk van hun echtgenoten hadden gezien, zich bitter uitlieten over „dat bewaarschoolwerk".

Bij de constructie van machines wordt nog altijd meer aandacht besteed aan de wetten van de dode natuur, dan aan die van het menselijke lichaam en de menselijke geest.

Alle initiatief en mogelijkheid tot ontplooiing wordt de arbeider vaak onnodig ontnomen door een rigoureuze scheiding tussen „thinking" en „non-thinking departments". Waar de leuze „er wordt voor U gedacht" in maatschappelijk opzicht heen leidt hebben we in de afgelopen jaren zelf kunnen ondervinden.

Hervormingstaak van de OR. Uit verschillende hoeken zijn in de afgelopen jaren voorstellen gedaan om het maatschappelijk vormingscentrum dat het bedrijf in feite is, beter aan te passen bij de eisen van onze maatschappij. [1]) Persoonlijk voel ik veel voor de voorstellen van Gillespie. [2])

Gillespie gaat uit van de spontane groepsvorming in het bedrijf (die meestal weinig of niets te maken heeft met het formele organisatie-schema) en van het spontane leiderschap dat daaruit voortkomt. Hij ziet daarin een grote mogelijkheid tot zelf-expressie en tot de ontwikkeling van verantwoordelijkheidsgevoel. Arbeid, die uit technologisch oogpunt als geestdodend moet worden bestempeld, is niet altijd te vermijden, maar, zo redeneert Gillespie, zelfs deze arbeid kan weer tot een volwaardige menselijke taak worden gemaakt, wanneer de organisatie ervan in de handen van de arbeiders zelf wordt gelegd. Hij, die zelf een hele carrière in de industrie achter de rug heeft, van gieterij-jongen tot organisatie-expert, steunt hierbij op de resultaten van de sociale psychologie en met name op de ervaringen van het Tavistock Instituut.

We kunnen op Gillespie's voorstellen niet verder ingaan; dit artikel zou anders uitgroeien tot een bedrijfssociologische dissertatie. Maar ik heb me deze uitweiding veroorloofd juist in verband met de Zweedse ondernemingsraden.

De Zweedse ondernemingsraden die zich hebben ontwikkeld onder buitengewoon gunstige verhoudingen, hebben nochtans, van de zijde der arbeiders een ontvangst genoten die niet anders dan koel genoemd kan worden. Als belangrijkste verklaring daarvoor kan m.i. worden aangewezen, de onvoldoende mogelijkheden die deze raden bieden aan de „rank and file" voor werkelijke deelname en zelfontplooiing. Willen de Ondernemingsraden, ook in Zweden, een werkelijke betekenis krijgen voor bedrijf en maatschappij, dan zullen ze zich moeten verheffen boven het routine-werk, en een begin maken met die vernieuwingen in het bedrijf, die uit maatschappelijk oogpunt urgent zijn.

---

[1]) Drucker, P. The Future of Industrial Man, New York 1942.
Golden, C. S. & Ruttenberg, H. J. The Dynamics of Industrial Democracy, Harper, New York 1942.
Reaveley, C. & Winnington, J., Democracy and Industry, Chatto & Windus, London 1947.
Whitehead, T. N. Leadership in a Free Society, Cambridge (Mass.) 1947 (1936).

[2]) Gillespie, J. J. Free Expression in Industry, Pilot Press, London 1948.

Ook in ondernemerskringen ziet men dit wel. Dat is o.m. gebleken op het Congres van het Twentse Instituut voor Opvoeding (September 1949), dat gewijd was aan: „De opvoedende taak van het Bedrijfsleven" en waar een groot-ondernemer als Stork opmerkte dat, „indien men wil komen tot een werkelijke democratie, er begonnen dient te worden bij de mensen zelf; ieder individu moet eerst zelf de problemen begrijpen, en de juiste instelling krijgen. Dan pas kan gezamenlijk iets bereikt worden." [1])

Deze kant moet het uit, en de ondernemingsraden zijn, mits ze het einddoel niet uit het oog verliezen, een belangrijke stap op deze weg.

[1]) Fetter, P., Mens en Onderneming, Dec. 1949, 389.

FEDDE SCHURER

SOCIALISTISCHE POËZIE

Op het laatstgehouden congres van de Partij van de Arbeid klaagde ir Vos, dat de socialistische beweging in onze tijd geen dichters voortbracht als Henriette Roland Holst en C. S. Adama van Scheltema.

Vooral deze laatste leeft in de herinnering van velen voort als de troubadour van het socialisme.

Was hij dat inderdaad?

De Verzamelde Gedichten van deze zanger, pas in derde druk verschenen bij W. L. & J. Brusse N.V. te Rotterdam dwingen ons tot rekenschap aangaande deze vraag. Een vraag, die feitelijk vooraf wordt gegaan door een andere: Is het in het algemeen verantwoord te spreken van „socialistische poëzie"?

De geschiedenis der dichtkunst heeft ons enigszins wantrouwend leren staan tegenover poëzie, die zich met een bijvoeglijk naamwoord aankondigde, hetzij dit dan „katholiek", „protestants-christelijk" of „socialistisch" was; men kwam er dikwijls toe, dit bijvoeglijk naamwoord zoal niet als een verontschuldiging, dan toch als een soort van introductie te beschouwen die met de kwaliteit van het werk slechts een verwijderd verband hield. Men kan de zaak natuurlijk iets lichter opvatten, en eenvoudig vaststellen dat een dichter nu eenmaal een bepaald gehoor heeft in de volksgroep waaruit hij is voortgekomen of waartoe hij zich voelt aangetrokken; hij spreekt het dialect van deze groep en vertolkt in zekere zin haar gevoelens en idealen op verstaanbare wijze. In deze zin is er op het gebruik der genoemde bijvoeglijke naamwoorden weinig tegen.

Eigenlijk kunnen we in Holland spreken van vier socialistische dichters: Herman Gorter, Henriette Roland Holst, A. van Collem en C. S. Adama van Scheltema.

De laatste was in zijn tijd ongetwijfeld de meest populaire. Maar wie thans, bijna dertig jaar na Scheltema's dood, tot een vergelijking overgaat, komt al zeer spoedig tot de conclusie dat het werk van zijn drie genoemde confraters veel meer van socialistische geest doortrokken was dan het zijne. Ligt hier misschien een paradoxaal verband met de populariteit? De poëzie van Adama van Scheltema was een zeer bewuste reactie op die zijner onmiddellijke voorgangers, „de tachtigers en hun decadenten". Hij stelde tegenover hun individualisme het ideaal ener gemeenschapskunst, die voor allen toegankelijk zou zijn. De democratie in de kunst, en het was dan ook niet het presenteren van een politiek naamkaartje, maar een artistieke uitdaging, toen hij schreef:

„Hier loopt door de heide
een sociaal-democraat."

Zelf heeft hij zich vrij moeizaam van de „tachtigers en hun decadenten" kunnen vrijmaken; vooral in de dichterlijk zeer zwakke sonnetten uit zijn beginperiode vindt men de sporen van deze worsteling. De socialistische „toepassingen" in deze sonnetten maken een nogal dogmatische en gezochte indruk. Het lied in zijn verschillende vormen, vooral in de vorm van het „liedje" lag deze poëet beter dan het sonnet, de vorm der tachtigers bij uitstek.

Met de vrijere vorm sloeg hij aan bij het georganiseerde socialistisch volksdeel, waarvoor Henriette Roland Holst eigenlijk te „moeilijk" en Gorter te ijl was. Hier was het lied met het refrein, dat zich liet declameren en zingen. Hier waren de „oproerige verzen" tegen de christelijke huichelaars, het „Lied van de Machinist", die met „mijn zwarte beest, mijn ijz'ren meid, mijn bulderende bruid" de gewonnen spoorwegstaking viert, het veelgeprezen „De Daad" en het overmoedige „Aan mijn partijgenooten" met de bekende strofen:

Door nevelige sferen gaan wij
Waar niets meer schijnt;
Aan 't stuurrad van de wereld staan wij
Recht overeind!

Wij zien de barre tijden klimmen
Wier onweer wast;
Slechts onze hand houdt aan haar kimmen
De wereld vast.

Wij voelen de aarde onder ons beven;
Wij richten haar —

Maar juist dit „richten" in socialistische zin was het, wat aan de poëzie van deze dichter ontbrak. Dit element vond men bij Gorter en bij Henriette Roland Holst. Wat van Scheltema deed, was veel meer een volgen en feestelijk begeleiden van de stoet.

Er zijn dichters, die de eenzaamheid zoeken, en de uiterste grenzen der menselijkheid verkennen; anderen, die altijd weer getrokken worden naar de warme lichtkring ener concrete gemeenschap. Tot deze laatsten, men zou ze met een aanvechtbaar woord „volksdichters" kunnen noemen, behoort Adama van Scheltema. Binnen deze lichtkring „durft" hij, hier slaat hij de trommel van diere-dom-deine.

Maar buiten het terrein van de samenkomst der gelovigen kruipt hem de angst naar de keel, de angst om het alleen zijn. En dan ontstaan die verzen, waarin onze dichter misschien het minst socialist en het meest dichter is. Zoals Heinrich Heine het eens zong:

Wenn die Kinder sind im Dunkeln,
Wird beklommen ihr Gemüt,
Und um ihre Angst zu bannen
Singen sie ein lautes Lied.

Ich, ein tolles Kind, ich singe
Jetzo in der Dunkelheit;
Klingt das Lied auch nicht ergötzlich,
Hat's mich doch von Angst befreit.

Die angst klaagt in „De moedeloze en zijn schaduw" in „De Beukenhaag", in „Moed", in „Wij zoeken 't ver", ook al gelukt het de dichter haar tot weemoed te temperen.

Maar het meest naakt is zij nog, waar hij haar tracht te overschreeuwen met zijn luidruchtige „holdrio's", „hoela-hoela's" en „Heilalilo's".

Het werk van Van Scheltema is als volkspoëzie wel eens vergeleken met dat van René de Clercq.

Beiden schreven voor „het volk", maar dit woord had bij beiden een verschillende betekenis. Voor de Clercq betekende het „nationaliteit"; voor Van Scheltema „proletariaat", een begrip, dat in de grond der zaak toch meer een constructie voor hem was dan een levende werkelijkheid. Dat geeft juist aan veel van zijn op het oog zo vlotte en feestelijke verzen iets schrils en geforceerds. Na twee wereldoorlogen lijken ze op verregende serpentines die over een verlaten feestterrein zwerven.

Als theoreticus en vernieuwer van de Hollandse dichtkunst, wat hij zo graag had willen zijn, is Adama van Scheltema mislukt. Zijn „Grondslagen ener nieuwe poëzie" genoot slechts een vluchtige aandacht en bood weinig waarlijk nieuwe perspectieven. Hetzelfde kan men zeggen van de achter in dit verzameld werk opgenomen „Gevleugelde Spreuken", die met Zarathustra alleen de hoge toon gemeen hebben, en als gedichten veelal beneden de maat blijven. „De Tors", het grote gedicht in zeven zangen, waarin de dichter terugkeert tot de toon en de geest van Verwey, vermag ons in zijn breedsprakigheid niet meer te bekoren.

Het blijvende in deze bundel, het waardevolle dat ze toevoegt aan de Nederlandse poëzie, zit niet in de socialistische strijdliederen noch in de gedichten met wijsgerige en onderwijzende inslag, maar in die kleine tussenspelletjes, waarin de dichter bravour en waardigheid aflegt, en „precies als de dichters Pietersen en Meijer", zingt van menselijke angst en menselijke weemoed, en zelfs in enkele van die waarin hij als een echte negentiende-eeuwer de Schoonheid met een hoofdletter aanroept.

Vaak hindert hierbij een geforceerde amicaliteit in het gebruik der voornaamwoorden (J. A. Rispens heeft er eens zijn ontstemming over geuit, dat deze dichter „de grofheid (beging) de cosmos te tutoyeren!"); misschien was het een misplaatste poging om aan te sluiten bij een vermeende proletarische tale Kanaäns.

Ik kan het niet helpen dat ik bij het neerschrijven van deze critische bedenkingen telkens het gevoel heb een jeugdliefde te verraden, dat het is alsof de troubadour van mijn jongensjaren me aankijkt en vraagt: „Heb ik dat aan jou verdiend"? Dichter, ik moet eerlijk blijven, en „de tocht der tijden" heeft ook „gaten geblazen in mijn horizon".

Op de achtergrond van mijn critiek blijft een groot gevoel van dankbaarheid. En daar komt het paard, dat soms opduikt in de poëzie van deze dichter. Het

mythologisch ros, dat hij eens gedroomd had te beklimmen, heeft hem afgeworpen. Maar het heeft plaats gemaakt voor het trouwe Hollandse polderpaard. In „De Polder", dat prachtige vers uit „De Kerende Kudde" herkent de dichter zichzelf in de beslotenheid van zijn grenzen, en hij vindt deze schone allegorie:

Als een beest, door God bewogen,
Weidend in zijn kleinen gaard —
Als een nakend, plots ontwakend,
Plotsling galopperend paard!
Dat opeens, den droom onttogen,
Driftig davert aan den grond,
Tot het met zijn groote oogen
Stilstaat voor den horizont,
Tot het in den blinde staart,
Een onnoozel beest op aard;
Tot het, door de vert' omsloten
Naar geen verder verte streeft,
En 't gewemel van den hemel
Hem aan de eigen aard hergeeft —
Tot het op zijn zware pooten
Dorstend naar den oever zinkt
En daar mijmerig den grooten
Hemel uit het water drinkt —
Tot het keert naar wat het heeft
In de grenzen waar het leeft.

Dat de laatste strofe van dit waarlijk grote gedicht nu weer een lief versje moest worden, laten we verder buiten beschouwing.

Er waren groteren dan hij; groter dichters en groter socialisten. Maar Adama van Scheltema heeft de Nederlandse poëzie met een klein aantal onvervangbare gedichten verrijkt. Is dat niet genoeg? „Beetren zijn heengegaan, en met een minder deel —"

J. M. DEN UYL

DE POLITIEKE KEUZE VAN ROOMS-KATHOLIEKEN IN NEDERLAND

Het godsdienstig motief bij de kiezers

Bertrand Russell zegt ergens: „De meeste mensen denken dat zij bij het vormen van hun politieke opinie geleid worden door motieven van algemeen welzijn; maar in negen van de tien gevallen kan iemands politieke overtuiging worden opgemaakt uit de manier waarop hij zijn brood verdient." Voor een land als Engeland, waar de godsdienstige gezindte een ondergeschikte rol speelt bij de politieke keuze geldt dit stellig in hoge mate. In Nederland speelt de kerkelijke gezindte een overwegende rol, althans voor de aanhangers van de confessionele partijen.

Bij een opinie-onderzoek in April 1946 gaf 87% der ondervraagden een concreet motief op, daarvan 35% godsdienstige motieven, 21% een bepaald belang (loon, werkgelegenheid, tegen geleide economie), 9% noemde een staatkundig politiek motief (b.v. voor het socialisme), 5% gaf te kennen slechts uit gewoonte op een bepaalde partij te stemmen en 17% gaf diverse andere motieven op.

Bij de aanhangers van K.V.P. en A.R. overheerste het godsdienstige motief, bij de C.H.U. wordt het grootste percentage gewoontemotieven aangetroffen (15%), bij de aanhangers van de P.v.d.A. wordt het meest van alle groepen een politiek principe genoemd.

Afgezien van de mate waarin de kiezers zich bewust zijn van de motieven van het uitbrengen van hun stem is het duidelijk, dat in Nederland een zeer sprekend verband bestaat tussen de kerkelijke gezindte en het stemmen op een bepaalde partij. De leden van de Gereformeerde Kerken stemmen overwegend op de A.R., de leden van de R.K. Kerk op de K.V.P., de leden van de Gereformeerde Gemeenten op de S.G.P., de onkerkelijken op de P.v.d.A., de C.P.N. en de V.V.D., terwijl de leden van de N.H. Kerk zeer verspreid stemmen. Op grond van een vergelijking tussen het aantal stemmen op de verschillende partijen en het aantal leden van verschillende kerkelijke gezindte in een groot aantal gemeenten, aangevuld met de gegevens van het opinie-onderzoek is in onderstaande tabel een berekening gemaakt van de verdeling van de kerkelijke gezindten over de verschillende partijen.

De percentages van de kerkelijke gezindten zijn gecorrigeerd i.v.m. de leeftijdsopbouw van de bevolking. Ze geven het aandeel van elke kerkelijke gezindte in het stemgerechtigde deel van de bevolking aan. Om geen grotere nauwkeurigheid te suggereren dan in feite aanwezig is, zijn alle percentages op 0.5 afgerond.

Bij het bestaan van een zo nauw verband tussen het behoren tot een bepaalde kerkelijke gezindte en het stemmen op een bepaalde partij is het belangwekkend

Verdeling kerkelijke gezindten over partijen

	% kerkelijke gezindte volgens volkstelling 1947				
	R.K.	Geref.	N.H. en Ov.	Geen	Totaal
K.V.P.	31	—	—	—	31.0
Welter	1.5	—	—	—	1.5
P.v.d.A.	2.0	0.5	15.0	8.0	25.5
V.V.D.	0.5	—	4.5	3.0	8.0
A.R.	—	8.0	5.0	—	13.0
C.H.U.	—	—	9.0	—	9.0
S.G.P.	—	1.0	1.5	—	2.5
C.P.N.	0.5	—	1.5	6.0	8.0
Overige	—	—	0.5	1.0	1.5
Totaal	35.5	9.5	37.0	18.0	100

na te gaan in welke mate de aanhangers van een bepaalde kerkelijke gezindte niet stemmen op de politieke groepering die deze gezindten van oudsher het meest verwant is. Dit zal hier worden nagegaan voor de R.K.

Rooms-Katholieke kiezers

Het waarnemen van stemmen van R.K. kiezers is in meer dan één opzicht interessant. Het biedt niet alleen de gelegenheid om na te gaan welk gedeelte van de R.K. kiezers niet op een R.K. partij stemt, maar ook in welke mate de sterkere bevolkingsgroei bij de R.K. van invloed is op de verkiezingen in Nederland.

Daartoe is nagegaan welk percentage van de R.K. bij de verkiezingen sinds 1920 op een R.K. partij heeft gestemd. Dit is gedaan voor de verkiezingen van 1922, 1933, 1946 en 1948. Deze jaren zijn gekozen omdat zij het dichtst vallen bij de data waarop een volkstelling is gehouden. Alleen de volkstelling immers geeft ons een betrouwbaar beeld van het percentage R.K. op de gehele bevolking en in het bijzonder van het percentage R.K. op de volwassen bevolking in Nederland. Met soortgelijke berekeningen heeft zich ook Kruijt in het Sociologisch Bulletin van 1947, nr 1 en 1949, nr 3, bezig gehouden.

In de eerste plaats zij opgemerkt, dat in het algemeen een onjuiste voorstelling bestaat van de toename van de R.K. in onze totale bevolking. De werkelijkheid is, dat het aandeel van de R.K. van 1830-1909 langzaam maar regelmatig terugliep van 38,8 tot 35,02. Dit was een gevolg enerzijds van hoge sterftecijfers en lage geboortecijfers in de Zuidelijke provincies, anderzijds van de afval. „Lange tijd vormden de R.K. het arme deel van onze bevolking met hoge sterfte en een geboorte beneden het gemiddelde van het Rijk (dit laatste b.v. in de provincies Noord-Brabant en Limburg tot bijna aan het einde van de eeuw). Daarna kwam een voor de R.K. kerk gunstige wending. Verbetering van de sociaal-economische toestand bij de veenboeren zowel als bij de industriële arbeidersbevolking, daling van de

hoge sterfte onder deze bevolking, weliswaar ook daling van de geboorten, maar later en minder sterk dan bij de niet R.K. bevolking." [1])

Na 1909 neemt het aandeel van de R.K. in onze bevolking in steeds sneller tempo toe. In 1920 35,6, in 1930 36,4, in 1947 38,5. Zoals men ziet ligt het aandeel van de R.K. thans echter nog beneden dat van ruim 100 jaar geleden.

Aangezien dus eerst omstreeks de eeuwwisseling het geboortecijfer van de R.K. dat van de andere gezindten gaat overtreffen, kan ook eerst sinds ± 1920 sprake zijn van een groei van de Katholieke Staatspartij op grond van een sterkere bevolkingsgroei van het R.K. bevolkingsdeel.

Eerst laten wij hier volgen een overzicht van het percentage R.K. op onze gehele bevolking per provincie en voor enkele grote gemeenten van 1930-1947 en vergelijken dit met de percentages R.K. stemmen voor dezelfde eenheden voor de Tweede-Kamerverkiezingen in de meest nabijliggende jaren. Dat zijn 1933 en 1946, Per provincie en voor de grote gemeenten is voorts berekend het percentage van de R.K. dat niet op een R.K. partij heeft gestemd.

% R.K. van totale bevolking, % stemmen op R.K. partijen en % stemmen op niet-R.K. partijen per provincie.

	% R.K. in 1930	% R.K. in 1947	% R.K. partijen 1933	% R.K. partijen 1946	Afwijkende st. '33	Afwijkende st. '46
Groningen	5.4	6.0	5.1	5.5	5.6	8.3
Friesland	7.0	7.3	6.5	6.7	7.1	8.2
Drente	6.1	7.0	4.9	5.8	19.7	17.1
Overijsel	28.4	30.3	25.8	26.6	9.2	12.2
Gelderland	36.6	38.1	31.8	31.6	13.1	17.1
Utrecht	31.0	31.5	26.1	25.8	15.8	18.1
Noord-Holland	27.2	29.3	21.4	23.2	20.8	21.1
Zuid-Holland	23.8	24.5	18.8	18.6	21.0	24.1
Zeeland	25.1	25.7	18.5	20.9	26.3	18.7
Noord-Brabant	88.6	89.4	80.1	77.7	9.6	13.1
Limburg	93.4	94.5	82.6	79.6	11.6	15.8
Nederland	36.4	38.5	29.97	30.8	17.6	20.0
Amsterdam	22.0	23.3	15.8	17.3	28.2	25.8
Rotterdam	22.9	20.9	16.5	14.2	28.0	32.1
Den Haag	28.2	28.6	19.7	20.9	30.4	26.9
Utrecht	35.3	37.7		29.0		23.1

Bij deze opstelling is niet uitgegaan van de R.K. Staatspartij resp. Katholieke Volkspartij, maar van het aantal stemmen op duidelijk herkenbare R.K. partijen

[1]) J. P. Kruijt in Sociologisch Bulletin, 1947, no. 1.

en R.K. dissidente lijsten. Dit lijkt ons noodzakelijk omdat ons a. vooral interesseert in welke mate op niet-confessionele lijsten werd gestemd en b. het beeld zonder toevoeging van de dissidente lijsten aan de R.K. Staatspartij resp. K.V.P. sterk vertroebeld zou worden. Voor een vergelijking met de Kamerverkiezingen van 1948 is dus de lijst-Welter bij de K.V.P. opgeteld enz.

Het beeld dat op deze wijze ontstaat vertoonde verschillende belangwekkende aspecten. De cijfers kunnen echter alleen gehanteerd worden als materiaal ter illustratie van de regionale verschillen. Om een zuivere benadering te krijgen van het aantal R.K. dat niet op een R.K. lijst stemde, moet men

1. de leeftijdsopbouw van de R.K. in aanmerking nemen en
2. de verschillen in leeftijdsopbouw,

die optreden door het niet-samenvallen van de jaren van de volkstelling en de jaren van de verkiezingen, extra-poleren.

De leeftijdsopbouw is — uitsluitend voor het gehele land — hieronder berekend voor de volkstellingen van 1920, 1930 en 1947. Voor de jaren 1922, 1933 komt men tot percentages van resp. 34,1 en 33,8. In de daling van het aandeel van R.K. boven 25 jaar tussen 1922 en 1933 komt nog tot uiting de lagere ligging van de geboortecijfers van de R.K. tot het einde van de 19e eeuw, terwijl daarnaast ook de afval in deze periode van betekenis kan zijn geweest.

Gecorrigeerde cijfers betreffende % R.K. van bevolking en % R.K. niet-K.V.P. stemmen

Jaar van volkstelling	1920	1930	1947	
% R.K. gehele bevolking	35.6	36.4	38.5	
% R.K. boven 25 jaar	34.1	33.6	34.8	
% R.K. boven 23 jaar			35.2	
Jaar van verkiezingen	**1922**	**1933**	**1946**	**1948**
% R.K. boven 25 jaar	34.1	33.8		
% R.K. boven 23 jaar			35.0	35.2
% R.K. stemmen	31.0	29.97	30.8	32.3
R.K. stemmen op niet-R.K. partijen	9.1	11.2	12.0	8.2

Bij de beoordeling van deze cijfers dient rekening te worden gehouden met het feit, dat het aantal R.K. dat zich bij de volkstelling opgeeft als R.K. aanzienlijk ligt beneden het cijfer dat de R.K. kerkelijke administratie zelf aangeeft. In de laatste jaargangen van de Pius-almanak stond regelmatig opgegeven: aantal R.K. per December 1943: 3.648.620 (40%). Dit getal ligt aanzienlijk boven de 38,5% die de volkstelling van Mei 1947 aanwijst. In het verschil tussen de opgave van de Pius-almanak en het bij de volkstelling verkregen cijfer zit eendeels het verschil dat ook andere kerkelijke administraties aanwijzen als gevolg van het vertraagde registreren van bevolkingsmutaties als verhuizing e.d.: anderdeels zit in dit verschil het aantal non-paschanten, de papieren leden, die de kerkelijke administratie nog

meetelt, maar dat bij de volkstelling niet meer tot de R.K. kerk wenst te worden gerekend.

* * *

Tegen bovengeschetste achtergrond is het aantal R.K. dat niet op de K.V.P. of een R.K. dissidentenpartij stemt aanzienlijk. Een percentage van 8 tot 12 is hoog als men bedenkt dat dit niet de papieren leden betreft, maar uitsluitend degenen, die zelf uitdrukkelijk te kennen hebben gegeven nog tot de R.K. kerk te willen behoren.

Opvallend is verder dat dit cijfer eerder een dalende dan een stijgende tendens vertoont. Het aantal op een niet-R.K. lijst stemmende R.K. was bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1948 zelfs aanzienlijk lager dan bij de Kamerverkiezingen van 1922 en 1933 en naar oppervlakkige waarneming doet vermoeden ook beduidend lager dan bij de andere Tweede Kamerverkiezingen in de periode tussen de beide wereldoorlogen.

Daaruit vallen drie conclusies te trekken.

In de eerste plaats dat het aantal op andere partijen stemmende R.K. reeds vóór de oorlog aanzienlijk was.

In de tweede plaats, dat in 1946 een naar verhouding zeer hoog percentage niet op de K.V.P. of aanverwante lijsten stemde.

In de derde plaats dat zich bij de Kamerverkiezingen van 1948 een neiging tot concentratie van R.K. stemmen op R.K. lijsten heeft voorgedaan. Deze tendens heeft zich in versterkte mate voortgezet bij de Statenverkiezingen van 1950.

Op welke partijen stemden deze afwijkende R.K.?

Er is geen aanleiding om aan te nemen, dat deze niet op de R.K. partijen stemmende R.K. zich van stemming onthouden of ongeldig stemmen. Integendeel. In een volgend artikel, handelend over de deelname bij verkiezingen menen we een duidelijk verband te kunnen aantonen tussen het aantal R.K. in een bepaald district en een relatief hoog aantal uitgebrachte geldige stemmen.

Een beschouwing van de regionale verschillen bij deze afwijkende stemmen kan ons nader op het spoor brengen van de richting waarin deze stemmen worden uitgebracht. Deze regionale verschillen zijn zeer groot. Bij het bezien van de cijfers in bovenstaande tabellen dient bedacht dat bij de percentages afwijkende stemmen de leeftijdsopbouw van de R.K. niet in aanmerking is genomen, zodat deze percentages in absolute zin geen waarde hebben. Zij zijn wel bruikbaar om de relatieve verschillen na te gaan, mits men rekening houdt met de verschillen in leeftijdsopbouw van de R.K. bevolking per provincie. Het geboortecijfer van de R.K. in de grote steden ligt reeds sinds geruime tijd beneden dat van de R.K. in de agrarische provincies en nadert zeer dicht het geboortecijfer van de andere gezindten. Daaruit volgt, dat het aandeel van de R.K. boven 23 jaar in het totaal aantal stemgerechtigden in deze grote gemeenten aanzienlijk dichter bij het aandeel van de R.K. in de gehele bevolking ligt, dan dit met de R.K. boven 23 jaar over het gehele land het geval is.

Voor Amsterdam en Rotterdam blijkt dit uit de volgende cijfers:

	Amsterdam	Rotterdam
% R.K. op de gehele bevolking, 31 Mei 1947	23.3	20.9
% R.K. boven 23 jaar op de bevolking boven 23 jaar ..	20.7	19.9

Het hoge percentage dat in deze grote steden niet op een R.K. lijst stemt krijgt hierdoor dus een veel sterker accent.

Een berekening van het gedeelte van de kiesgerechtigde R.K. in de twee grootste steden van het land, dat niet op een R.K. lijst heeft gestemd bij de na-oorlogse verkiezingen levert het volgende beeld.

	Amsterdam			Rotterdam		
	K 46	K 48	S 50	K 46	K 48	S 50
% stemgerecht. R.K. v. tot. aantal stemgerecht.	20.6	20.8	21.0	19.8	19.9	20.1
% R.K. partijen.....	17.3	18.8	18.2	14.2	15.4	18.8
% afwijkende stemmen	16.0	9.6	13.3	28.3	22.6	21.4

Deze uitzondering wat de grote steden betreft geldt ook voor de provincie Zeeland, waar het geboortecijfer van de R.K. bevolking ook reeds sinds enkele decennia aanzienlijk beneden het gemiddelde van het gehele land ligt.

Het blijkt nu, dat het aantal afwijkende stemmen in het Westen van het land aanzienlijk hoger ligt dan in de overige delen, dat daar waar de R.K. een kleine minderheid vormen, dus in de Noordelijke provincies, het aantal afwijkende stemmen zeer gering is, dat het aantal afwijkende stemmen na de oorlog in Rotterdam en Den Haag groter is dan in Amsterdam en dat dit percentage in Zeeland aanzienlijk hoger ligt dan in de overige provincies.

Een nader onderzoek van het aantal R.K. dat in Amsterdam niet op een R.K. lijst stemt, leert, dat dit aantal het hoogste is in de zeer arme en de zeer rijke buurten van de grote stad en dat er in de arme buurten een duidelijk aanwijsbaar verband bestaat tussen het aantal stemmen op de P.v.d.A. en het aantal afwijkende R.K. stemmen.

De voorzitter van de kring Amsterdam van de K.V.P. verklaarde volgens De Tijd van 6 December 1950, dat van de 110.000 stemgerechtigden, die bij de volkstelling 1947 in Amsterdam opgaven katholiek te zijn, slechts gemiddeld 80.000 bij de verschillende verkiezingen van de Tweede Kamer, de Provinciale Staten en de gemeenteraad op de K.V.P. hebben gestemd. Het aantal R.K. stemgerechtigden dat niet op de K.V.P. stemde varieerde naar de parochies van 20 tot 45%. Deze cijfers zijn zoals uit bovenstaande berekening blijkt, overdreven, maar geven de tendens goed weer.

Rotterdam is in dit verband van betekenis omdat hier het aantal afwijkende stemmen 20 à 25% bedraagt van het aantal kiesgerechtigden, terwijl de Partij van

de Arbeid hier een bijzonder sterke positie inneemt. Deze geheel unieke situatie van de R.K. in Rotterdam met een relatief zeer laag geboortecijfer (het aandeel van de R.K. in Rotterdam in de bevolking ging van 1930-1947 met 8,7% achteruit!) is terug te voeren op de geringe invloed, die de R.K. geestelijkheid op de immigranten uit Brabant heeft kunnen verwerven. De sterke absorbtie van de R.K. in Rotterdam door het socialisme hangt ongetwijfeld mede samen met de relatief zwakke positie van het communisme in deze stad. In dit verband mag worden gesproken van het bestaan van een wet van de onderlinge versterking van de extremen, volgens welke de aanwezigheid van een sterk extremistische groepering de groei van het tegenovergestelde extremisme in de hand werkt. Een verschijnsel van grote betekenis voor de verklaring van het verkiezingsverloop in ons land.

De groei van de R.K. bevolkingsgroep

Vergelijkt men het aandeel van de stemgerechtigde R.K. in de Nederlandse bevolking van 1922-1948, dan zien wij een stijging van 34.1 tot 35.2%, dus van niet meer dan 1.1% waarvan dan nog 0.4% voor rekening komt van de verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd. Deze stijging is de resultante van het hogere geboortecijfer van de R.K. enerzijds en de afval van R.K. anderzijds.

Kruijt heeft in het Sociologisch Bulletin van 1949, nr 3, een becijfering gemaakt van deze afval en komt daarbij tot een verlies door afval van ± 10% van de demografische winst van de R.K. over de periode 1930-1947. Hoe de afval zich zal ontwikkelen valt op geen enkele wijze te voorspellen en daarom ontbreekt aan de telkens terugkerende voorzeggingen omtrent de toenemende politieke invloed van de R.K. op grond van het hogere geboortecijfer vaste grond.

Het aandeel van de R.K. stemgerechtigden in het totaal aantal stemgerechtigden, dat in 1948 35.2% bedroeg, zal — onder voorbehoud van de afvalfactor — tot 1970 stijgen tot 38 à 39%. Het verder verloop is afhankelijk van de toekomstige ontwikkeling van het geboortecijfer bij R.K. en niet-R.K. Bij verkiezingen in 1952 zal het ± 35.6% bedragen. Hoewel de R.K. onder gelijkblijvende omstandigheden nog vrijwel overal een hoger geboorte-overschot hebben dan de niet-R.K., is het waarschijnlijk dat deze verschillen ten gunste van de R.K. zullen afnemen. De hoogte van het geboortecijfer blijkt overal niet slechts samen te hangen met de kerkelijke gezindte, maar evenzeer met de sociaal-economische structuur van gemeente en streek.

We staan dus thans aan het begin van de toename van het aandeel van de R.K. stemgerechtigden. De tendens tot stijging van het aantal K.V.P.-stemmen, die tot dusver kon worden geconstateerd, was niet een gevolg van de meer dan evenredige groei van de R.K. bevolkingsgroep, maar van het wegvallen van vele kleine partijen na de oorlog en de daarmee gepaard gaande concentratie van stemmen van R.K. op de K.V.P. In hoeverre de K.V.P. zal profiteren van het hogere geboorte-overschot van de R.K. gedurende de laatste decennia wordt behalve door de afval van R.K. ook bepaald door factoren als emigratie, verstedelijking en industrialisatie, die met name in de snel groeiende gebieden een rol zullen spelen.

F. S. NOORDHOFF

PETROLEUM-PERSPECTIEVEN

I

Inleiding

In het nummer van dit tijdschrift van Januari 1947 is een artikel van schrijver dezes opgenomen onder de titel „Wereld-petroleumovereenkomst." Wij hebben daarin o.a. kunnen memoréren dat vooraanstaande figuren in Amerika het zouden toejuichen zo er in de allernaaste toekomst een algemene internationale oliepolitiek toepassing zou gaan vinden.

Alle wereldvoorraden zouden op gelijke voorwaarden ten dienste moeten staan; op het stuk van olie mogen er geen „haves" en „have not's" bestaan, zo werd er aan toegevoegd.

Een wereldcomité of een gezaghebbende instantie onder toezicht der Verenigde Naties zou een oplossing kunnen zijn. Zij zou de internationale oliehandel moeten besturen en adviezen moeten verstrekken aan regeringen en petroleummaatschappijen met betrekking tot aard en vorm der regelingen welke in het belang van allen zijn. Petroleumconcessies en overeenkomsten zouden aan haar supervisie moeten worden onderworpen. Verder zou deze internationale instantie kunnen functionneren als beroepsinstantie of hof van arbitrage waar regeringen zowel als oliemaatschappijen, die zich benadeeld achten, gehoord zouden kunnen worden.

Er bestaat o.i. voldoende aanleiding om na te gaan of men te dezen aanzien in de laatste vijf jaren belangrijke schreden voorwaarts heeft gemaakt op de hier aangegeven weg. Wil men echter op de thans gestelde vraag een bevredigend antwoord kunnen geven, dan zal naar ons oordeel de ganse huidige situatie op petroleumgebied in het oog gevat dienen te worden en zal met name aan een 6-tal omstandigheden aandacht geschonken moeten worden.

Wij hebben hierbij het oog op:

1e. het veranderde karakter van de concurrentiestrijd tussen de petroleummaatschappijen;
2e. de toegang tot de grondstoffenmarkten waarvan het Atlantic Charter gewaagt en waarbij voor wat de olie betreft, Rusland zeer nauw betrokken is;
3e. de instelling, onder auspiciën van het Internationaal Arbeidsbureau, van een Internationale Petroleum Commissie;
4e. het optreden van de Internationale Coöperatieve Bond ten gunste van het onder beheer der Verenigde Naties stellen van de petroleumbronnen in het Midden-Oosten;
5e. het opkomende nationalisme in deze gebieden, dat zich pas weer in Perzië (Iran) sterk heeft doen gelden;

6e. voorstellen tot internationale regeling van de petroleumvoorziening van de zijde van een vertegenwoordiger van India, dat met het even dichtbevolkte China tot de petroleum-arme landen behoort.

Wij zullen deze punten achtereenvolgens aan een korte bespreking onderwerpen.

De veranderde concurrentiestrijd

Zo wij, om bij het eerste punt te beginnen, geloof moeten hechten aan de uiteenzettingen van E. M. Friedwald in „La France Libre" (Internationale Echo, October 1946), dan is de oude petroleumpolitiek na de Tweede Wereldoorlog herleefd en is er een nieuwe wedloop naar de petroleumvelden ontstaan. Zonder twijfel — zo liet hij hieraan voorafgaan — heeft ook de afgelopen oorlog weer de hoge strategische waarde van petroleum bewezen. Doch de situatie na de Tweede Wereldoorlog is zeker niet dezelfde als die in de jaren 1919 e.v.

Vijf en twintig jaren geleden beperkte de petroleumoorlog zich hoofdzakelijk tot een Engels-Amerikaanse rivaliteit, terwijl Frankrijk, welks politiek in dat opzicht nog niet volkomen vaststond, zich nu eens aan de Engelse, dan weer aan de Amerikaanse zijde schaarde.

Tegenwoordig heeft de Engels-Amerikaanse concurrentie plaatsgemaakt voor een samenwerking, waarvan de verleden jaar totstandgekomen overeenkomst de jongste uiting is.

De door Friedwald hiergenoemde Anglo-Amerikaanse petroleumovereenkomst, die het niet tot ratificatie heeft kunnen brengen, komt nog nader ter sprake, doch even afgezien hiervan kunnen wij toch wel zeggen, dat hij in deze enkele regelen de toenmalige verhoudingen scherp heeft getekend.

Rusland, zo zet hij nu verder uiteen, had zich tot nu toe afzijdig gehouden en zich beperkt tot de rol van belangstellend toeschouwer.

Het geeft echter door zijn optreden in Perzië blijk, er actief aan te willen deelnemen. Nu de petroleum geen twistappel meer is tussen de Engelsen en de Amerikanen, zou zij tot wrijving kunnen leiden tussen de Engels-sprekende landen en Rusland.

In het vervolg van zijn betoog vestigt hij de bijzondere aandacht op een 3-tal punten en wel:

1e. op de grote vaagheid van verschillende bepalingen der Engels-Amerikaanse overeenkomst van 1945, die daardoor meer van symbolische dan van concrete waarde valt te achten;

2e. op de vrees voor uitputting der Amerikaanse petroleumreserves, die tot een zeer actief optreden in het Midden-Oosten aanleiding heeft gegeven;

3e. op de ommekeer in de Russische petroleumpolitiek ten gevolge van het feit dat men niet meer uit de eigen productie kan voorzien in de stijgende petroleumbehoefte, mede ten gevolge van de zware verliezen die in de oorlog aan de Russische petroleumindustrie zijn toegebracht en verder op de vrees van een opdringen der Angelsaksische landen naar Noord-Perzië, dat Rusland om de aldaar vermoedelijk aanwezige petroleumrijkdommen en ter beveiliging van Z.O.-Rusland met het petroleumcentrum Bakoe, uit vreemde handen wil houden.

Wat Perzië betreft werd er in dit verband aan herinnerd, dat op 5 April 1946 een voorlopig verdrag tussen Rusland en Perzië werd afgekondigd, dat voorzag in de oprichting van een gemengd Russisch-Perzische petroleummaatschappij, waarin de verdeling van de Russische en Perzische aandelen voor een periode van 25 jaar resp. 51% en 49% zou bedragen, en daarna 50%-50%.

Perzië verbond zich verder in het verdragsgebied geen concessies te verlenen aan buitenlandse maatschappijen of aan Perzische maatschappijen die door vreemd kapitaal gesteund worden.

De schrijver achtte deze overeenkomst een bevredigende oplossing in verband met de spanning die de Perzische kwestie in de internationale betrekkingen had teweeggebracht.

Tot ratificatie heeft nochtans ook deze petroleumovereenkomst het niet kunnen brengen.

* * *

„Olie-oorlog" heet een artikel van drs v. d. B. (Autokampioen, Maart 1950) en daarin noemt hij de alles-beslissende factor van het ogenblik dat Amerika van olie-exporterend een olie-importerend land is geworden. De tijd van de grote zelfstandigheid van machtige petroleummaatschappijen is voorgoed voorbij. In het huidige tijdsgewricht is er geen plaats meer voor mannen als Rockefeller en Deterding: het individu heeft overal en officieel moeten wijken voor ingrijpen van staatswege op economisch gebied. De staat controleert import, export en het productieproces.

De synthetische olie verscheen op de markt, nieuwe producenten zijn er gekomen, producentenbelangen hebben zich verenigd en de vakbonden zijn ontstaan...

Naast de vroegere almachtige Standard-combinatie zijn verschenen: de Texas Oil, de Shell-groep, de Sun, de Gulf Oil, de Petroleum-Corporation of California. Verder de petroleumcoöperaties en dan nog de grote groep der z.g. Onafhankelijken.

Doch niet alleen heeft de Standard machtige maatschappijen naast zich zien opkomen, zij heeft ook haar werkterrein voor een belangrijk deel verlegd. Naar het Midden-Oosten, van waaruit de olie naar de Verenigde Staten wordt vervoerd. Tot welke hoeveelheden?

Hieruit blijkt dus — aldus drs v. d. B. — dat het niet meer gaat om oorlog tussen b.v. de Standard en de Royal Dutch, tussen Engelse en Amerikaanse maatschappijen en de kleine tegen de grote, doch het conflict speelt zich duidelijk af tussen de binnenlandse producenten en de importeurs.

De juistheid van deze opvatting, zo merken wij hierbij op, springt sterk naar voren als wij kennis nemen van een persmededeling d.d. 25 October 1949, blijkens welke de onafhankelijke Amerikaanse olie-ondernemingen zich met kracht „zullen blijven" verzetten tegen de toenemende olie-invoer in de Verenigde Staten (aldus de president van de Independent Petroleum Companies of America, Halleman, op een conferentie van deze ondernemingen).

Waar het hier om gaat, wordt duidelijk als wij verder mededelen, dat de gemiddelde olie-invoer in de Verenigde Staten is gestegen van 605.000 vaten per dag

in het 2e kwartaal 1949 tot 730.000 vaten in het 3e kwartaal en men verwachtte een verdere stijging, nu de olie uit het Midden-Oosten door de devaluatie goedkoper kon worden aangeboden.

Van de zijde van deze ondernemingen had men er voor gepleit, om de olie-import te beperken tot 5% van de binnenlandse behoefte, doch dit voorstel werd onlangs door de Senaat afgewezen.

De toegang tot de grondstoffenmarkten

De tweede door ons aangeduide omstandigheid, de toegang tot de grondstoffenmarkten, houdt nauw verband met wat wij omtrent het optreden van de Internationale Coöperatieve Bond (punt 4) naar voren hopen te brengen, maar toch zal o.i. een afzonderlijke behandeling dezer beide aangelegenheden aan de duidelijkheid van ons betoog ten goede komen.

Spreken wij over de toegang tot de grondstoffenmarkten, dan gaan onze gedachten onwillekeurig uit naar de beroemd-geworden ontmoeting, ergens in de woelige wateren van de Atlantische Oceaan, tussen wijlen president Roosevelt en de toenmalige Engelse eerste minister Winston Churchill. In de maand Augustus 1941. Midden in een oorlog die het uiterste eiste van de moed en het uithoudingsvermogen van het Britse rijk. Maar desalniettemin kon Churchill bij deze ontmoeting aan president Roosevelt die reeds eerder de wenselijkheid van het opstellen ener gemeenschappelijke verklaring had bepleit, een proeve van zulk een verklaring voorleggen, welke proeve de basis heeft gevormd voor wat later het Atlantisch Handvest genoemd zou worden.

Punt 4 van het concept interesseert ons in het verband van ons artikel het meest Het luidde:

Beide landen zullen ernaar streven een eerlijke en billijke verdeling van de belangrijkste goederen tot stand te brengen, niet alleen binnen hun eigen territoriale grenzen, maar ook tussen de volken der wereld.

De besprekingen tussen de beide staatslieden en hun adviseurs leidden er ten slotte toe, dat punt 4 op andere wijze werd geredigeerd dan door Churchill was voorgesteld, doch de principiële opzet van het oorspronkelijke voorstel bleef toch gehandhaafd. Men oordele:

„Beide landen zullen trachten, met behoorlijke eerbiediging van hun bestaande verplichtingen, te bevorderen dat alle staten, groot of klein, overwinnaar of overwonnene, op voet van gelijkheid toegang zullen hebben tot de handel en tot de grondstoffen van de wereld, welke nodig zijn voor hun economische welvaart."

Het was Sumner Welles, een der adviseurs van president Roosevelt, die bij deze gelegenheid naar voren bracht dat dit het ideaal was dat het State Department de laatste negen jaar had nagestreefd: deze uiting klopt wonderwel met wat wij in de aanhef van dit artikel uit de mond van vooraanstaande Amerikanen hebben kunnen optekenen.

Het klopt minder goed met een passage uit „De laatste kans" van dezelfde Sumner Welles, blz. 461, waar hij schrijft:

„De politiek van Amerika moet er tevens op gericht zijn, dat in de toekomst de

strategische grondstoffen, welke niet binnen onze grenzen geproduceerd worden, te allen tijde tot onze beschikking zullen staan. Ons land mag zich nooit weer geplaatst zien in een situatie zoals in 1939 en 1940 bestond, toen het zich vrijwel afgesloten zag van zijn normale voorraadsbronnen van materialen als rubber en tin."

Geen andere redenering past Halford L. Hoskins toe ten aanzien van de petroleum in een van grote deskundigheid blijkgevend artikel in „Foreign Affairs", New York van Januari 1951, onder de titel: Needed: A strategy for oil.

Wij zouden in dit verband de vraag willen stellen of Amerikanen zulk een standpunt wel mogen innemen en andere aardbewoners niet!

Het is immers niet alleen Amerika dat afgesloten kan geraken van zijn normale voorraadsbronnen! Verkeert bijv. Rusland niet in precies hetzelfde geval ten aanzien van de petroleum?

Wie daaraan nog mocht willen twijfelen, moet maar eens kennisnemen van de inhoud van de rede van de heer Gustav Egloff, research-directeur van de Universal Oil Company, ter onlangs gehouden jaarvergadering van het American Petroleum Institute.

Hij betoogde dat Ruslands tekort aan oliebronnen het land zal hinderen in geval van oorlog en derhalve een factor is, die iets tot de wereldvrede kan bijdragen.

Dit is toch wel een heel vreemde redenering, naar het ons wil voorkomen, en dit te meer, omdat de heer Egloff tot tweemaal toe de petroleumrijkdommen van het Midden-Oosten in verband met Ruslands precaire petroleumpositie ter sprake heeft gebracht (Fin. Dagbl. 16-12-'50).

Zó wees hij er in de eerste plaats op dat het bezit van de rijke olievelden van het Midden-Oosten, „thans" het bezit van de democratieën, de Sowjet-hulpbronnen evenwel zou verdrievoudigen en het potentiëel van de huidige bezitters dienovereenkomstig zou doen verminderen.

Hij zei dit voordat Perzië het besluit had genomen tot nationalisatie der Zuid-Perzische olievelden.

Maar ook bracht hij tot uitdrukking dat Sowjet-Rusland bij een langdurig conflict meer olie nodig zou hebben dat de vredes-hoeveelheid van 1 millioen vaten per dag, waarbij het Midden-Oosten wegens zijn nabijheid het eerst in aanmerking zou komen.

Geen woord over de spanningen welke door zulk een kortzichtige politiek gewekt moeten worden! Of meent men soms dat het voor Rusland dat zich bij de uitvoering van zijn industrialisatie-programma's beperkingen moet opleggen, wijl het het zich uitbreidende aantal motoren niet van de benodigde benzine en smeerolièn kan voorzien, dat het — herhalen wij — voor Rusland verborgen kan zijn gebleven dat „de democratische landen „thans" 90% van de lopende productie en ongeveer 75% van de geraamde reserves bezitten?"

Zou het onder zulke omstandigheden waarlijk vreemd geheten moeten worden, dat de Russische Generale Staf plannen zou hebben uitgewerkt voor een bliksemactie ter bezetting van de olie-terreinen in het Midden-Oosten, te beginnen met Irak en Iran (Perzië)?

De twee wegen die het Rode Leger daarvoor zou moeten volgen zijn natuurlijk ook reeds uitgestippeld. Zijn dit alleen maar geruchten?

Wat dan te denken van een beschouwing van de militaire medewerker van het Algemeen Handelsblad in het nummer van 5 Augustus 1950, waarin hij in alle gemoedsrust naar voren brengt dat „als er nog van een zwakke steê in het Russische harnas kan worden gesproken, deze dan ligt in het Nabije Oosten".

Een aanval door de Kaukasus en vervolgens langs de Wolga biedt „enkele voordelen".

Is het niet de taak van Generale Staven om plannen uit te werken?

Neen, wij zijn er nog verre van af dat de toegangswegen naar de petroleumrijkdommen van het Midden-Oosten worden opengesteld voor alle staten, groot of klein, overwinnaar of overwonnene en dat er toegang wordt verleend tot de grondstoffen van de wereld, welke nodig zijn voor de economische welvaart der volkeren.

Zó wilde het het Atlantisch Handvest! Maar dat werd in 1941 wereldkundig gemaakt en nu zijn wij tien jaren verder.

De Internationale Petroleum Commissie

Een factor ten goede vormt — naar wij het zien — de instelling onder de auspiciën van het Internationaal Arbeidsbureau, van de Internationale Petroleum Commissie, waarin naast regeringsvertegenwoordigers, vertegenwoordigers van werkgevers- en werknemers-organisaties hebben zitting genomen.

Plenaire vergaderingen zijn er tot dusverre 3 gehouden en wel te Los Angelos (Februari 1947), te Genève (November 1948), en nogmaals te Genève (November 1950). De leden der Commissie worden op uitnemende wijze van materiaal voorzien, waarbij het de aandacht trekt dat dit materiaal en dus ook de daarover gevoerde besprekingen zich niet beperken tot kwesties van arbeidsvoorwaarden en sociale verhoudingen, maar zich evenzeer uitstrekken tot zuiver economische problemen.

Zo bevatten bijv. het Rapport Général dat in 1948 is uitgebracht en dat van 1950 beide een belangwekkend hoofdstuk, getiteld: Evénéments et Progrès Récents dans l'Industrie du Petrole, welke rapporten zijn samengesteld aan de hand van door de regeringen verstrekte gegevens, van gegevens die geput zijn uit petroleumtijdschriften en andere publicaties, alsmede van gegevens die verkregen zijn bij door hoofdambtenaren van het I.A.B. ingestelde studiereizen.

Zó ligt hier bijv. voor ons het rapport ener studiereis dat tot titel draagt: Labour Conditions in the Oil Industry in Iran (87 blz.).

Ten einde een nog duidelijker inzicht te geven in de aard van het werk der Internationale Petroleum Commissie, citeren wij gaarne een klein gedeelte uit de Nw. Rott. Ct. van 24 Januari 1949:

„Er is nu (in de tweede vergadering) een vierjarenplan ter bevordering van de productie opgesteld. Daarin wordt er o.a. naar gestreefd, het zwaartepunt der olielevering van het Westelijk halfrond naar het Midden-Oosten te verleggen, dat echter slechts ruwe olie levert, waardoor er weer meer behoefte aan raffineringscentra zal gaan ontstaan.

De capaciteit daarvan zal in drie jaar voor Europa zelfs moeten worden verdubbeld.

Bij de uitvoering van dit plan vreest men geen gebrek aan werkkrachten maar wel aan staal."

Wij zijn ervan overtuigd, dat deze Internationale Petroleum Commissie belangrijk werk zal kunnen verrichten, ook voor het scheppen van meer bevredigende verhoudingen tussen de volkeren dan die er momenteel bestaan. Dat zal echter voor een voornaam gedeelte afhangen van de geestelijke bereidheid der volkeren om daarvoor de meest gunstige voorwaarden te scheppen. Daaraan ontbrak veel, zo niet alles, toen de Amerikaanse Senaat de Engels-Amerikaanse Petroleumovereenkomst van 1945 weigerde te ratificeren. Thans zijn wij 5 jaren verder en is er inmiddels een Internationale Petroleum Commissie in het leven geroepen.

Maar de aan deze Commissie verleende bevoegdheden gelijken niet op die welke in de aanhef van dit artikel zijn aangeduid of op die welke de vertegenwoordiger van India Raj Narain Gupta aan een door hem noodzakelijk geachte Internationale Commissie zou willen doen toekennen.

Maar met hem zullen wij ons bij de behandeling van het zesde punt meer in het bijzonder bezighouden.

II

De Internationale Coöperatieve Bond

Wij gaan thans over tot een bespreking van ons vierde punt, zijnde het optreden van de Internationale Coöperatieve Bond ten gunste van het onder beheer der Verenigde Naties stellen van de petroleumrijkdommen in het Midden-Oosten, welker grote betekenis voor een goede economische gang van zaken zowel in Amerika als in Europa reeds in het licht kon worden gesteld.

De Internationale Coöperatieve Bond is raadgevend lid van de categorie A van de Economische en Sociale Raad, een der belangrijkste uitvoerende organen van de Organisatie der Verenigde Naties en in die kwaliteit heeft de I.C.B. thans voor de tweede maal een verzoek aan de orde gesteld, strekkende:

dat een daartoe geschikt orgaan van de Organisatie der Verenigde Naties de vraagstukken van het exploiteren en de belemmering daarvan door de oliemonopolies opnieuw zal bestuderen, opdat vergroting van de productie gewaarborgd zij en aan de grondstoffenvoorziening voor de consumenten via hun eigen coöperatieve organisaties geen staketsels in de weg zullen worden gelegd.

De eerste maal was het geschied in de vorm ener nota, gedagtekend 19 Juli 1947, waarin met een bescheiden verwijzing naar de desbetreffende bepaling in het Atlantisch Handvest (1941) werd gepleit voor de instelling van een Petroleumcommissie, welke zou moeten staan onder het oppergezag van de Economische en Sociale Raad.

Wel werd dit voorstel, dat in The Petroleum Times van 16 Augustus 1947, zeer uitvoerig is besproken, van de hand gewezen, maar aan de andere kant werd toch bereikt dat de Internationale Arbeids Organisatie er ongeveer terzelfdertijd toe

overging, de Internationale Petroleum Commissie, waarover wij het reeds hebben gehad, in het leven te roepen.

Een zeer bescheiden stap in de richting die vooraanstaande Amerikanen ons reeds 5 jaren geleden hebben gewezen! Geen wonder dat de Internationale Coöperatieve Bond de zaak niet als afgedaan wenste te beschouwen!

Was dan ook de hierbedoelde nota een uitvloeisel van een in October 1946 te Zürich aangenomen resolutie, in 1948 werd te Praag opnieuw een resolutie door de Coöperatieve Beweging aangenomen, waarin de nadruk werd gelegd op de dringende noodzakelijkheid, dat de tegenwoordige wijze van exploiteren van petroleumbronnen ter bestudering wordt voorgelegd aan een daarvoor geschikte organisatie in het kader van de Verenigde Naties, welke studie tot basis zal moeten dienen voor maatregelen, die beogen door middel van internationale overeenkomsten de productie te vergroten en de vrije toegang tot de aardolie-vindplaatsen te verzekeren, als ook aan de verbruikers alle redelijke faciliteiten te geven om in hun behoeften te voorzien door middel van hun eigen organisaties.

De aanneming dezer tweede resolutie leidde ertoe dat er op 23Mei 1949 opnieuw een nota bij de Economische en Sociale Raad werd ingediend, van gelijke strekking als de eerste, doch waarin thans een veel krachtiger beroep op artikel 4 van het Atlantisch Handvest werd gedaan dan de eerste maal was geschied.

Aan het slot dezer tweede nota geschiedde het zelfs in de navolgende klemmende bewoordingen:

„De verheven vooruitzichten voor de mensheid, zoals ze zijn geopend in het Handvest der Verenigde Naties moeten op alle terreinen van haar werkzaamheid verwezenlijkt worden door middel van energieke en stoutmoedige activiteit."

Daaraan was een andere passage voorafgegaan die evenzeer waard is te worden aangehaald:

„de 100 millioen gezinnen uit meer dan 30 landen, die in de Internationale Coöperatieve Bond verenigd zijn, vestigen hun hoop op de Organisatie der Verenigde Naties, opdat de grootse en baanbrekende ideeën van artikel 4 van het Atlantisch Handvest geen lege woorden zullen blijven."

Het hierbedoelde voorstel van de I.C.B. viel in 6 onderdelen uiteen die ongeveer hierop neerkwamen, dat de in te stellen speciale commissie of het in te stellen speciale orgaan zeer grote bevoegdheden zou moeten erlangen. Er zou op moeten worden toegezien dat de houders van olie-concessies werken in het algemeen belang. Een planmatige exploitatie zou moeten worden „afgedwongen", terwijl aan alle naties op voet van gelijkheid toegang zou dienen te worden verleend tot de olievoorraden, opdat alle, zowel grote als kleine, vrij in hun behoeften aan olieproducten kunnen voorzien.

Verder zou het orgaan moeten bevorderen dat alle kopers-regeringen, coöperatieve organisaties en particuliere ondernemers op gelijke voorwaarden olie zullen kunnen kopen. Geen onderscheid zal er gemaakt mogen worden in de prijzen ten gunste van de particuliere ondernemingen.

Ten slotte werd voorgesteld het in te stellen orgaan als scheidsgerecht te laten optreden in kwesties, die in verband met de olie-industrie kunnen ontstaan.

Men zal zich herinneren dat de Amerikaanse deskundigen die wij in de aanhef

van ons artikel aan het woord hebben gelaten, eveneens over een beroepsinstantie, c.q. Hof van Arbitrage hebben gesproken.

Wij willen er nog gaarne de aandacht op vestigen, dat de Internationale Coöperatieve Bond een belangrijke rol op petroleumgebied speelt als bezitter van bronnen en installaties alsmede als verkoper van petroleumproducten, doch wij menen ervan te mogen afzien dit met cijfers nader aan te tonen.

Het opkomende nationalisme

Over het opkomende nationalisme in de Staten van het Midden-Oosten kunnen wij kort zijn.

Maar wij mogen er toch wel aan herinneren, dat de petroleumraffinaderijen te Haïfa die momenteel onder beheer van de nieuwe staat Israël staan, door Irak en Egypte beide, ten zwaarste zijn geboycot, ongeacht de schade die deze landen daarbij zelve beliepen.

Wij mogen verder memoreren dat Saoedi Arabië van de Amerikaanse petroleummaatschappijen die in dit land opereren, heeft verlangd dat hogere winstuitkeringen zouden worden gedaan dan in de lopende contracten was overeengekomen.

Dan is er ten slotte Iran (Perzië) dat eerst de Russen fors van zich afstootte en allerlei overeenkomsten aanging met Angelsaksische groeperingen.

De vriendschappelijke verhoudingen tussen Perzië en het Westen schijnen echter op de een of andere wijze te zijn verkoeld, terwijl tegelijkertijd in de tegenover Rusland gevoerde politiek meer warmte aan de dag werd gelegd en nu is plotseling de wereld opgeschrikt door het besluit van het parlement van een land dat zo lang een speelbal is geweest in de handen van machtige mogendheden, om de in Perzië gevestigde petroleumondernemingen te nationaliseren.

Zal Irak hiertoe eveneens besluiten wat betreft de in dat land gevestigde ondernemingen?

En zal Egypte het ingediende wetsontwerp tot onteigening der Suez-Kanaal-Maatschappij tot wet verheffen?

Een stem uit India

Met de in ons 6e punt bedoelde vertegenwoordiger van India hebben wij het oog op Raj Narain Gupta, de schrijver van het boek: Oil in the modern world, Allahabad. Het voorwoord van de auteur draagt als datum: 1 Maart 1949.

Sir S. S. Bhatnagar, research-directeur te New Delhi, leidt het boek in en spreekt daarbij als zijn mening uit dat de Anglo-Amerikaanse petroleumovereenkomst niet bij machte zal zijn de handhaving van de wereldvrede te waarborgen.

Hij somt enkele voorname bepalingen uit deze overeenkomst op (aan het feit dat deze overeenkomst niet is geratificeerd, gaat hij merkwaardigerwijze voorbij) en stelt deze bepalingen tegenover de conclusies van de schrijver. Redelijk en gezond noemt hij ze, terwijl hij met enig pathos verklaart dat ze alle conflicten tot het verleden zullen doen behoren en een permanente vredessituatie op het petroleumfront zullen verzekeren.

Hoe luiden dan toch wel deze conclusies die van zulk een allerbelangrijkste betekenis worden geacht?

Wij vinden ze afgedrukt op blz. 156 van het boek onder het hoofd: New order in oil.

Het desbetreffende hoofdstuk volgt onmiddellijk op een waarin „Anglo-American Proposals" zijn behandeld, o.a. inhoudende dat de petroleum-bronnen van het Midden-Oosten gelijkelijk toegankelijk zouden zijn „voor alle ondertekenaren der overeenkomst" en dat er een Internationale Petroleum Conferentie zou dienen te worden belegd, ten einde te kunnen komen tot de instelling van een Internationale Petroleum Commissie.

Zulk een Internationale Conferentie is er echter niet belegd en ook is de overeenkomst ten slotte niet geratificeerd. Maar ook al zou dat wel zijn geschied, aldus de schrijver, dan zouden desalniettemin de petroleumproblemen nog niet kunnen worden opgelost, omdat het petroleum-imperialisme toch zou blijven bestaan. De rechten der concessionarissen zijn stevig verankerd en de weg is vrij gelaten voor de exploitatie van nieuwe gebieden.

Men moet breken met het verleden. Daarvoor zijn nodig:

1. Exploitatie van petroleumbronnen in een bepaald land dient te geschieden door de regering van dat land of door leden der nationale gemeenschap;
2. Het systeem van de verlening van concessies aan vreemde machten voor de exploitatie van petroleumvelden dient te worden afgeschaft;
3. Kan een land niet de nodige gelden bijeenbrengen voor de exploitatie op grote schaal van aanwezige petroleumgebieden, dan zullen de nodige financiële hulp en technische bijstand verleend moeten worden door de wereldbank voor Reconstructie en Opbouw.

Men mene niet dat Raj Narain Gupta alleen maar eisen stelt (India behoort voor het overige niet tot de petroleum-producerende landen) zijn 4e punt stelt dat buiten elke twijfel.

4. Een Internationale Petroleum Contrôle-commissie dient te worden ingesteld ter regeling van de productie en het verbruik van petroleum in de verschillende landen en ten einde de waarborgen te verschaffen dat tot in de verste toekomst de oliereserves van de gehele wereld toereikend zullen blijven ter voorziening in de behoeften aan petroleum;
5. Het gebruik van petroleum voor agressieve doeleinden door een der leden van de Organisatie der Verenigde Naties („Should be outlawed") moeten worden gebrandmerkt als een tegen de mensheid gericht vergrijp. De toevoer van petroleum naar zulk een land dient onverwijld te worden stopgezet.

Aan de sub 4 bedoelde Internationale Petroleum Contrôle-commissie zou Raj Narain Gupta zeer uitgebreide bevoegdheden willen doen verlenen als het doen instellen van uitgebreide geologische onderzoekingen, de verzameling en het bijhouden van deugdelijk statistisch materiaal in zake productie, productiekosten, exploitatiekosten, kosten van het vervoer en verder betreffende opslagplaatsen, verbruik etc., etc., in alle landen.

Verder het opmaken van een breed-opgezet werkschema voor de exploitatie der

petroleumreserves, vaststelling van leveringsquota voor de verschillende landen, vaststelling van slechts weinig afwijkende prijzen (de kosten van het vervoer zijn niet overal dezelfde) en ten slotte de uitvaardiging van maatregelen als voorzien in punt 5.

Wij hebben de indruk dat dit boek en de daarin vervatte conclusies sterk de aandacht zullen hebben getrokken en zullen blijven trekken in de landen in het Midden en in het Verre Oosten waarbij er verschillende zijn, als bijv. het dichtbevolkte India en het niet-minder-dichtbevolkte China, die voor hun petroleumbehoeften volledig zijn aangewezen op het buitenland.

De Indiase auteur heeft constructieve denkbeelden aan het oordeel der wereld onderworpen.

Wat heeft het Westen daar tegenover weten te stellen? De Anglo-Amerikaanse Petroleumovereenkomst, die tot een wereld-petroleumovereenkomst had kunnen uitgroeien, is in 1946 terzijde geschoven door de Amerikaanse Senaat. Twee jaren later wees de Economische en Sociale Raad voorstellen af van de Internationale Coöperatieve Bond die een heel eind gingen in de door Raj Narain Gupta aangewezen richting. Wel is er een Internationale Petroleum Commissie in het leven geroepen, maar de haar verleende bevoegdheden kunnen niet in één adem genoemd worden met die welke genoemde auteur als een noodzakelijkheid heeft vooropgesteld. En terecht.

Inmiddels zijn de omstandigheden in het Midden-Oosten van een zodanige aard geworden dat zeer ernstig te vrezen valt, dat van serieuze besprekingen om op petroleumgebied tot overeenstemming te kunnen komen op een redelijke basis, voorlopig niets zal kunnen komen.

Europa dat voor zijn toenemende petroleumbehoeften voor 80% aangewezen is op aanvoer uit het Midden-Oosten, heeft er het allergrootste belang bij dat men elkaar zal weten te vinden.

De vraag mag daarom met enige nadruk gesteld worden, of de regeringen der verschillende landen de tijd niet gekomen achten, om er zich ernstig rekenschap van te geven of de voorstellen van de Internationale Coöperatieve Bond dan wel de conclusies van Raj Narain Gupta de basis kunnen vormen voor een Internationale Petroleumovereenkomst.

J. DE KADT

GEYL ALS ESSAYIST[1])

Als dit boek alleen of in de eerste plaats bestemd was voor vak-historici, dan zou een bespreking ervan door iemand die — overigens tot z'n spijt — niet tot die kring behoort, op z'n best de waarde van een curiositeit kunnen hebben. Maar prof. Geyl richt zich in deze opstellen tot die belangstellende leken, voor wie de geschiedenis niet slechts een interessante verpozing is, doch een levensbehoefte, omdat ze zonder een nooit ophoudende studie der historie, het vinden van de weg door de tijd en door het leven vrijwel als een onmogelijkheid zouden beschouwen.

Wie zo tegenover de geschiedenis staat, zal met dezelfde sympathie staan tegenover alle pogingen om de geschiedenis te begrijpen en te verklaren. Van vijandschap tegenover de vele pogingen die in het verleden zijn gedaan — en die ook in onze tijden worden gedaan — om in grote lijnen de gang der geschiedenis aan te geven, om historische wetten te ontdekken of de krachten op te sporen die het historisch gebeuren veroorzaken, zal bij deze lezers der geschiedenis dan ook geen sprake zijn. Wel van twijfel met betrekking tot de juistheid en vruchtbaarheid van wat zich tot dusver als verkregen inzicht in wezen en wetten der geschiedenis heeft aangediend. En als die verklaringen de feitelijkheden geweld aandoen of tot een gevoel van zekerheid leiden dat eigenlijk alleen maar de zelfgenoegzaamheid der dogmatici stimuleert dan is dit filosofische en theoretische bedrijf bepaald schadelijk. De welwillende belangstelling kan dan gemakkelijk in ergernis verkeren.

Bij prof. Geyl hebben in deze opstellen ongeloof en ergernis ongetwijfeld de overhand. Hij acht het blijkbaar zo bij voorbaat uitgesloten dat geschiedbeschouwing tot definitieve resultaten kan leiden, dat hij van de aanvang af in een afwijzende houding staat. Erkend moet worden dat de systemen die hij in deze opstellen bespreekt niet veel anders dan aanleiding hiertoe geven.

Vier van de zes hier gebundelde essays behandelen òf het systeem van Toynbee, òf dat van Romein uit diens vóór-Toynbeeaanse, dus „marxistische" periode, waarbij dan één opstel zich in hoofdzaak bezighoudt met een concrete toepassing van Romeins theorie door een van diens leerlingen, dr Ph. de Vries.

Eigenlijk is ook het slot-essay, „De Amerikaanse burgeroorlog en het probleem der onvermijdelijkheid" een critiek op te ver doorgevoerde pogingen om een historisch gebeuren te verklaren volgens één bepaalde theorie. De economische interpretatie van de burgeroorlog, zoals de Beards die hebben gegeven, brengt het hele conflict terug tot een botsing tussen het noordelijke industriële kapitalisme en de zuidelijke agrarische bijna feodale economie, waarbij de kwestie van de slavernij nog ternauwernood een rol speelt. Natuurlijk hebben economische belangen en tegenstellingen altijd grote betekenis. Maar een onderzoek naar welk historisch conflict ook, laat altijd zien dat een uitsluitend economische interpretatie steeds tot onvoldoende, vaak tot nonsensicale verklaringen leidt, en dat een economisch determinisme — om maar niet te spreken over pogingen dat determinisme nog binnen de banen van een dialectisch systeem te brengen — steeds een kunstmatige redenering volgt, een redeneren naar de thans bekende uitkomst, die in de jaren vóór de burgeroorlog nog allerminst vaststond.

Aan de andere kant zijn de redeneringen van Randall die de burgeroorlog als een volstrekt onnodige, door fanatici aan beide kanten, maar toch vooral in het noorden, veroorzaakte ramp ziet, alleen maar de uiting van een onhistorisch rationalisme, dat aan een inzicht in de betekenis van de irrationele krachten in de historie nog niet toe is.

In dit slot-essay laat Geyl duidelijk zien dat

[1]) N.a.v. Prof. dr P. Geyl's „Tochten en Tournooien", N.V. Oosthoek's Uitgevers Maatschappij, Utrecht 1950.

de ware historicus een natuurlijke afkeer heeft van gestroomlijnde geschiedverhalen met monistische strekking.

Over de vraag of de geschiedenis misschien eens in een verre toekomst op een wijze kan worden behandeld die in de richting van de natuurwetenschappen wijst, wil ik me hier niet uitlaten. Maar dat ze thans van de natuurwetenschappelijke methode nog oneindig ver verwijderd is, en dat ieder die poogt haar op die wijze te behandelen, haar mishandelt, dat is voor mij althans een zekerheid. En de verdienste van Geyl bestaat o.a. hierin dat hij dit aantoont door de „wetenschappelijke geschiedschrijving" te onderzoeken zonder zich te laten overdonderen door haar pretenties, doch uitsluitend kijkend naar haar prestaties. Zijn critiek op het boek van dr Ph. de Vries „Het beeld van Lodewijk XIV in de Franse geschiedschrijving" behoort tot die opstellen die voor de eer en de zuiverheid van het historisch denken in ons land noodzakelijk waren, en die men met dankbaarheid leest.

Een grote plaats in deze verzamelde essays wordt ingenomen door de critiek op Toynbee.

Het is misschien wel de moeite waard om hier even tegenover de critiek die Geyl op Toynbee uitoefent, de waardering te plaatsen die mijn eerste reactie was, toen ik in 1937 Toynbee leerde kennen en de eerste drie delen had gelezen: „Wat van Max Weber gezegd is, geldt evenzeer voor Toynbee: geen overzicht van z'n werk kan een juist denkbeeld geven van het belangrijkste element er van: het onschematische, het aan de levende werkelijkheid ontleende, het subtiele en psychologische van onderzoekingen, die, als ze in hoofdtrekken worden weergegeven, onmiddellijk hun starre en dogmatische kanten laten zien. Toynbee geeft geen „methode" en zij, die zijn inzichten methodisch gaan toepassen, zullen bijna onvermijdelijk in het caricaturale vervallen. In plaats van een methode, geeft hij aanwijzingen voor het concentreren der opmerkzaamheid op bepaalde verschijnselen." (Verdediging van het Westen, blz. 94.)

Na de bevrijding terugkerend in Nederland bleek me — zonder enige verwondering — dat Romein, die inmiddels Toynbee had ontdekt, juist de nadruk legde op de methode van Toynbee en op het methodisch toepassen van diens denkbeelden. Het caricaturale bleef dan ook niet uit.

Weer later merkte ik, dat voor Geyl juist een te veel aan methode, aan schema, aan systeembouwerij, in Toynbee bleek te liggen. Dat is op zichzelf niet zo merkwaardig. Dat Geyl, komend uit het liberalisme, Toynbee te veel systeembouwer en wettenmaker acht, lijkt me even begrijpelijk als dat ik, komend uit het marxisme de grotere vrijheid en soepelheid waardeerde, of dat Romein, altijd op zoek naar een slavenjuk, na het stalino-marxistische als ál te drukkend te hebben afgelegd, onmiddellijk alles wat er in Toynbee aan systeem en bevel te vinden scheen te zijn, ging gehoorzamen.

Zoals ik indertijd ten aanzien van Toynbee de dankbaarheid had, die het lezen van een interessant, nieuwe gezichtspunten gevend, onbekende feiten brengend, tot verder denken en tegen-denken prikkelend boek, altijd bij mij oproept, zo heb ik later met heel veel genoegen en belangstelling de vele critieken gelezen, die Toynbee's werk opriep. Onder die critieken neemt die van Geyl een zeer belangrijke plaats in. Het grote bezwaar dat hij tegen Toynbee heeft, het bezwaar dat in ieder geval het meest tot mij spreekt en dat ik volkomen aanvaard, is, dat Toynbee's systeem wetenschappelijk schijnt, doch in wezen irrationeel is. „Zo verzwakt het de zin voor wat in mijn ogen tot de grondslagen van de Westerse beschaving be-

hoort, wat er het doeltreffendst verweermiddel van uitmaakt — de klare, koele rede" (blz. 150).

Was het irrationalisme in de eerste drie delen nog wel te waarderen, juist voor degenen die weten dat hun eigen fout een neiging tot panrationalisme is, in het tweede drietal en vooral in de opstellen verzameld als „Civilization on Trial" liep het zo de spuigaten uit, dat daardoor alleen al de populariteit van Toynbee verklaard werd, zowel bij de irrationalistische romantici, van welke onze intellectuelen-wereld zo vol is, als bij de eenheidsmaniakken, die de wereldlijke godsdiensten van onze tijd aanvaarden, doch er geen voldoende intellectuele bevrediging (meer) in kunnen vinden.

Overigens zou er nog heel veel te zeggen zijn over de critiek, die Geyl op Toynbee uitoefent naar aanleiding van diens (half uitgesproken) opvatting dat onze beschaving al in haar ondergangsperiode zou zijn. Alleen „het mirakel van een bekering" om met Geyl te spreken, zou ons dan nog kunnen redden, wat een andere manier is om te zeggen dat het geval dus volkomen hopeloos zou zijn. Maar opent Toynbee nog niet een andere mogelijkheid? Hij wijst op het unieke van onze beschaving niet slechts omdat ze Christelijk is — dat is in 't geheel niets unieks, wanneer men het Christendom een gelijke waarde toekent als b.v. de Islam of het Boeddhisme — doch ook omdat ze nagenoeg wereldomvattend is. Als ze volkomen wereldomvattend wordt en het „externe proletariaat" (d.w.z. Rusland en Azië) in haar beschavingskring en politiek-economische organisatie onderbrengt, doorbreekt ze Toynbee's schema's en moet haar verdere ontwikkeling van een andere aard zijn dan die van alle vorige beschavingen. Is in die richting niet een redding gelegen, die men ook uit Toynbee zou kunnen afleiden — al ziet hij zelf dat blijkbaar niet — en die men in ieder geval zonder Toynbee en tegen Toynbee als een ernstige mogelijkheid moet stellen?

Van geheel andere aard dan al deze „toer nooien" is de „tocht" door Shakespeare, ondernomen in het essay „Shakespeare als geschiedschrijver", een tocht trouwens die niet zonder toernooien is, tegen de classicistische critiek op Shakespeare evengoed als tegen de populistische en moralistische critiek uit de school van Tolstoj, Shaw en zoveel anderen. Toch is er natuurlijk een groot onderscheid tussen de Shakespeare-critieken van Tolstoj en vulgair-marxisten als Theun de Vries enerzijds, en die van Shaw anderzijds; en wat Geyl tegen Shaw aanvoert, moge dan volkomen juist zijn, het is m.i. niet compleet.

Wel is het juist dat de dramaturg Shakespeare in historisch vermogen vrijwel alle tijdgenoten en lateren overtreft. Wat Geyl in het tweede deel van zijn essay schrijft over de uitbeelding der historie bij Hooft, Corneille, Racine en tenslotte Vondel lijkt mij als geheel onweerlegbaar. Als dramaturg der historie neemt Shakespeare een plaats in, die slechts te vergelijken is met Rembrandt's unieke positie in de schilderkunst. Een vergelijking die niet alleen Geyl maakt, maar die b.v. ook Gorter in „De grote dichters" met betrekking tot Vondel en Shakespeare maakte.

„Shakespeare als geschiedschrijver" is een onvoltooide studie; „tijd en durf schoten te kort voor de rest" zegt Geyl in zijn „Woord Vooraf". Dat valt te betreuren, doch gelukkig is althans dit fragment gepubliceerd in een bundel die als geheel met haar „luide" en „stille" toernooien en haar tochten een waardige plaats inneemt naast z'n „Napoleon" en z'n „Geschiedenis van de Nederlandse Stam", door die zo zeldzame combinatie van uitgebreide detail-kennis, aanvoelen van het verleden en „klare, koele rede", die Geyl een zo bijzondere positie geven onder de Nederlandse historici, essayisten en denkers.

W. P. JALINK

UREN MET DE LINIE

Gedurende het Universiteitsjaar 1949/1950 deed een werkgroep, bestaande uit leden van de Democratisch Socialistische Studentenvereniging „Politeia", ten behoeve van de Dr Wiardi Beckman Stichting, een onderzoek naar de inhoud van het weekblad „De Linie."

Aan de hand van de resultaten hiervan heeft een der leden van de studiegroep getracht de vraag te beantwoorden „Waar staat „De Linie" in het huidige wereldgebeuren en wat is haar waarde voor de democratie?" Uit het antwoord op deze vraag publiceren we hier de hoofdzaken. Red.

Inleiding

In de eerste plaats: waarom werd „De Linie" geanalyseerd en niet een ander blad? „De Linie" is een veel omstreden blad. In socialistische kring wordt het b.v. nog al eens beschuldigd van anti-semitisme, fascisme en meer dergelijke zaken. Indien dit waar is ontvangt een deel van het Nederlandse volk elke week een stimulans in een uiterst bedenkelijke richting.

„De Linie" is voorts een der militantste Katholieke bladen.

Alle verschenen jaargangen, van het eerste nummer af tot November 1949 werden behandeld, en wel zo dat telkens werd nagegaan wat „De Linie" over een bepaald onderwerp te zeggen had: fascisme, anti-semitisme, Franco, communisme, sexuele moraal etc.

Waar ik de artikelen van medewerkers als representatief noem betekent dit dat ze m.i. overeenkomen met de lijn van de redactie. „De Linie" is echter geen eenheid; als uitzondering vindt men soms artikelen die zowel naar stijl als inhoud afwijken van de rest. Ik kom hier in het slot van mijn stuk nog op terug.

De houding van „De Linie" tegenover verschillende vormen van zichtbare overheersing, zoals totalitaire stelsels, intolerantie en anti-semitisme zal nu eerst ter sprake komen, om te worden gevolgd door de houding t.o. onzichtbare overheersing[1]).

Alvorens echter over te gaan tot een gedetailleerde bespreking eerst enkele algemene opmerkingen over „De Linie."

„De Linie" dient zich aan als een weekblad onder leiding van prof. dr J. H. C. Creyghton S. J. (hoofdredacteur) en mr A. Th. Mertens (redactie-secretaris).

Op 29 Maart 1946 verschijnt het eerste nummer dat verklaart:

„Na zorgvuldige voorbereiding in een kring van toegewijden is het nieuwe wezen

[1]) Tussen zichtbare en onzichtbare overheersing bestaat in principe geen verschil: op een gegeven moment begint een minderheid een bepaalde verhouding — b.v. die tussen de demagogische spreker en zijn publiek — als een vorm van overheersing te zien; op dàt moment noemen we deze onzichtbaar omdat „men" zich hiervan nog niet bewust is. Wanneer het inzicht van de minderheid gemeengoed is geworden, is de onzichtbare overheersing in één zichtbare overgegaan.

tevoorschijn getreden, niet als een hulpbehoevend kind, maar voldoende volgroeid om zijn taak in de wereld aan te vangen" — „Het doel is een offensieve verschansing op te werpen tegen de chaotische vloedgolven die de wereld dreigen op te slorpen."

„Wij zijn ons ervan bewust wie wij tegen ons hebben: de veelkoppige draak van het communisme, de polyp van de plutocratie, het onnoemelijke weekdier der burgerlijke gemakzucht, het serpent van de onnoemelijke haat en de haai van het egoïsme."

Met „De Linie" is in de „papierwoestijn" eindelijk de „oase" verschenen „niet als fata morgana maar als tastbare werkelijkheid."

„Niets is er meer waarvoor wij zullen terugschrikken, als het maar strookt met de waarheid en de liefde." Waar nodig zal echter ook de humor te pas komen, want: „Wij ,christenen, wij hebben het recht en het voorrecht om bij alles wat wij doen welgemoed en vrolijk te zijn" — „Goede dappere mensen van Nederland en daarbuiten, spitst Uw oren en waakt op."

De houding tegenover het Nazisme

Gezien het katholieke karakter van „De Linie"[2]) is het begrijpelijk dat het nationaal-socialisme verworpen wordt: op 2 Mei 1947 spreekt men zelfs van een „verziekt misdadig stelsel." Weliswaar sloot de Paus in 1933 een verdrag met het Derde Rijk (tot grote verontrusting van een minderheid der rooms-katholieken) maar in 1937 verscheen de encycliek „Mit brennender Sorge", die het nazisme veroordeelde, terwijl vele katholieken gedurende de oorlog aan het verzet deelnamen.

Anderzijds „... draagt de angst die Hitler het (Duitse volk) tegen de communisten inprentte vruchten..." staat in datzelfde nummer van 2 Mei 1947 (een niet ondertekend artikel). Het nazisme had dus ook een gunstig gevolg.

Het feit dat de meeste Duitsers de collectieve schuld verwerpen wordt goed gepraat in genoemd artikel: „Daaruit blijkt dat de apathische passiviteit (bedoeld wordt t.a.v. de processen tegen Duitse oorlogsmisdadigers) die de Duitsers aan de wereld tot nu toe vertoond hebben, uit de onwil voortkwam zich te laten berechten voor iets wat in hun ogen een noodzakelijk kwaad was n.l. de strijd tegen het communisme."

„De Linie" wil „ook recht voor Duitsland". Op 2 Mei 1947 wordt een Amerikaanse oorlogsaffiche uit 1943 afgebeeld met in het onderschrift „In bovenstaande prent... wordt de inzet van vele offers en idealen afgebeeld: de bescherming van een wereld van vrede en vrijheid die komen moet. Het was wellicht ook de inzet van velen onzer vijanden, die te goeder trouw waren..." Op 5 Maart 1948 schrijft een medewerker over de geestesgesteldheid der nazi's, waarbij hij, zonder er stelling tegen te nemen, de woorden van een Duitse geestelijke weergeeft: „Van belang is hierbij het getuigenis van pater Franz zu Loewenstein... Er zijn velen bij (bij de vroegere politieke leiders der N.S.D.A.P.), zegt deze priester, die geestelijk en zedelijk minderwaardig zijn, maar er zijn ook velen met een echt tot offers bereid

2) Waar ik over katholicisme spreek bedoel ik steeds rooms-katholicisme.

idealisme. Onder de S.S.-ers zijn niet alleen lichamelijk prachtige, maar ook zedelijk waardevolle en karaktervaste mensen."

Politieke delinquenten, zuivering en verzet.

Een zeer typisch aspect van „De Linie" gedurende de eerste jaren van haar bestaan was de grote aandacht die besteed werd aan het probleem der politieke delinquenten; vooral in de eerste jaargang (in bijna elk nummer) en gedurende de periode zomer 1948 tot zomer 1949 toen dit onderwerp minstens zestig maal ter sprake kwam.

In de eerste jaargang houdt „De Linie" een pleidooi tegen willekeur in de berechting van politieke delinquenten. In het betrekkelijke gezagsvacuum tijdens de bevrijding waren naar haar mening veel onschuldigen gearresteerd. „De Linie" vreest dat men daardoor bij een belangrijk deel van het Nederlandse volk rancunes kweekt — mede door de slechte toestanden in de kampen — en wil rechtsherstel. Daartoe pleit zij voor vrijlating van lichte gevallen en opneming van dezen en de berechten in het maatschappelijk leven. Anderzijds wordt een beroep gedaan op barmhartigheid.

Zo verschijnen koppen als „Een nationale schande — 75.000 mensen worden verknoeid" (24 Mei 1946; ondertekend door Van D.), „Dr Beel zegt: Erbarming — Hulde aan dr Beel!" (19 Juli 1946; een niet-ondertekend artikel naar aanleiding van de aangekondigde vrijlating van lichte gevallen) enz.

In de periode 1948-1949 verschuift het accent: een grootscheepse propaganda voor algemene amnestie en rehabilitatie van onschuldigen wordt gevoerd. Met als argument dat de bijzondere rechtspraak onrechtvaardig en onwettig zou zijn. Dit alles in zeer felle bewoordingen: „Uit mijn practijk (als jurist) ... is het mij bekend, dat in ontstellende mate zijn voorgekomen de meest gruwelijke kwellingen en de meest perverse rechtstreekse sexuele aanrandingen van vrouwen en mannen, al dan niet schuldig volgens de Londense koninklijke besluiten, welke ik onrechtvaardig en onwettig blijf noemen", schrijft prof. mr G. Russel met vette letters boven zijn artikel van 22 April 1949. De redactie spreekt over de Londense besluiten als „de noodlottige wraakwetgeving die de orgieën van machtswellust en mensenvertrapping mogelijk maakten" (8 April 1949); wel is men van mening dat de ernstige gevallen zwaar gestraft dienen te worden.

Nauw hiermee samenhangend is de waardering voor het verzet, van de ex-illegaliteit. Deze is over het algemeen prijzend voor wat betreft haar werk in oorlogstijd, al meent „De Linie" dat tussen de illegalen vele avonturiers en beroepsmisdadigers geslopen zijn: „Het ramp- en gloriejaar 1945... velen werden gearresteerd omdat zij persoonlijke slachtoffers waren van mensen die ofwel de macht tot arresteren in handen gekregen hadden, al was het slechts voor enkele dagen, ofwel een wapen mochten dragen op grond van (vaak twijfelachtig en laat) ondergronds verzet tegen de vijand (redactioneel artikel; 8 April 1949).

Wat het na-oorlogse tijdvak betreft wordt de ex-illegalen verweten dat zij zich geroepen voelen in de vredesmaatschappij een bijzondere rol te spelen: „Hadden de illegalen bijtijds ingezien, dat alleen opbouwend werk aan het eenmaal ingewerkte systeem kon gedaan worden, dan waren zij zonder meer naar hun vroegere arbeid

teruggekeerd en hadden zij geprobeerd deze met een nieuwe bezieling te vervullen. Deze gedachte, dat zij door de betoonde heldenmoed gequalificeerd waren als leiders van een nieuwe gemeenschap, heeft hen in de hoek gedreven waar ze nu zitten" (P. de Bruyn op 13 Februari 1948).

Naast gebrek aan competentie voor het begeerde leiderschap wordt het ex-verzet wraakzucht ten aanzien van de vroegere tegenstanders verweten (P. de Bruyn op 13 September 1946).

„De Linie" neemt ook een afwerende houding tegenover de perszuivering in, die partijdig zou zijn, daar vooral ex-illegale journalisten zitting zouden hebben genomen in de perszuiveringscommissie: „Meer in het algemeen kan gezegd worden, dat bedoelde persdeskundigen in hoofdzaak gerecruteerd zijn uit de voormalige illegale pers, derhalve uit kranten die, terecht of ten onrechte, de terugkeer van tijdens de bezetting verschenen dagbladen moesten vrezen. Het zou bovenmenselijk zijn te veronderstellen dat deze deskundigen volkomen objectief en zonder sentiment tegenover hun collega's, die als verdachten voor hen zijn verschenen, hebben gestaan" (A. van der Heide op 23 Mei 1947).

Het is vooral de Telegraaf die relatief veel aandacht krijgt. „De Linie" pleit duidelijk en herhaaldelijk vóór de Telegraaf (van Juli tot November 1949 b.v. viermaal, maar ook elders) zo zegt o.a. P. de Bruyn (op 14 Mei 1948): „Zover komt men, als men zijn hart verpand heeft aan het wetsontwerp tot annexatie der Telegraaf-persen ten gunste van de gast-kranten, ofschoón het recht eraan te gronde gaat."

De Vlaamse zuivering waarin men een Waalse „anti-Vlaamse pogrom" ziet (deze, door A. Westerlinck — hoofdredacteur van de Dietse Warande — gegeven typering vindt men op 16 Mei 1947 met instemming geciteerd) wordt fel bestreden:

„Toen kwam de bevrijding in de herfst van 1944 — een tijd die... geboekstaafd zal blijven als een ware terreurperiode, als een werkelijke poging tot een verlamming van heel het Vlaamse cultuurleven, tot de weg terug naar een minderwaardige behandeling onder leiding van uiteenlopende groeperingen als de linkse illegaliteit, de Brusselse franskiljons en de anti-clericale vrijmetselarij" (redactioneel artikel; 15 Augustus 1947). Het betreft hier „De duivelse reactie der Vlaams-haters" (hetzelfde artikel).

De houding van de leiders der Vlaamse beweging gedurende de oorlog komt weinig in discussie en wordt dan verschoond („Noodkreten uit Vlaanderen"; 17 Mei 1946). Bijzonder geschokt is men over de vernietiging van het IJzer-monument (29 Maart 1946 en Juli/Augustus 1948).

Met de Vlaamse kwestie wordt de strijd rond Leopold in verband gebracht. De koning wordt verdedigd, want „De Linie" ziet in hem de verpersoonlijking van de monarchie en de verdediger van Vlaanderen dat van hem de gelijkgerechtigdheid ontving, die Wallonië thans poogt aan te tasten. De aanval op Leopold zou door communisten en vrijmetselaars worden geleid en door radicaal-Waalse liberalen en socialisten („onbegrijpelijkerwijs" ook een aantal Vlaamse socialisten) worden gesteund (artikelen van deze strekking verschenen b.v. in de winter 1946/1947 o.a. op 7-3-1947).

Tot zover „De Linie" wat betreft het nationaal-socialisme en de onmiddellijke nasleep ervan. Hoe moet men zijn stellingname waarderen?

Dat „De Linie" het Nazisme verwerpt is duidelijk: het is een „verziekt misdadig stelsel." Anderzijds worden de goede kanten ervan zoveel mogelijk naar voren gehaald, evenals de slechte elementen in het verzet tegen de nazi's en hun aanhangers gedurende en na de oorlog: de angst voor de communisten was een gunstig gevolg van Hitler's bewind (alsof angst voor een politiek systeem ooit iets goeds kan zijn); onder de S.S.-ers met hun prachtige lichamen kwamen zedelijk hoogstaande mensen voor; vele Duitsers streden te goeder trouw; de zuivering was onrechtvaardig, had geen legale basis en kwam vaak uit rancune voort; onder de illegalen waren veel avonturiers en beroepsmisdadigers; de ex-illegaliteit wist zijn plaats niet in de na-oorlogse maatschappij etc.

Er wordt na 1945 vaak met nadruk op gewezen, dat we nooit mogen vergeten wat in de oorlog gebeurde. Voor zover zulks niet voortspruit uit een onvruchtbaar terugverlangen naar de tijd toen we allemaal één waren, of berust op de neiging het symptoom — nl. 't Nazisme — aan te zien voor de óórzaak van de „crisis" waarin de Westerse cultuur en levenswijze verkeren, is het zeker nodig om niet te vergeten. Dit „niet vergeten" betekent dan het bezitten van een bepaalde instelling: het zich bewust zijn hoe ernstig die veel besproken „crisis" is, en de wil de oorzaken ervan te onderzoeken ten einde daaruit de nodige consequenties voor de practijk te trekken.

Wie deze instelling bezit kan ook met recht symptomen als 't Nazisme relativeren, d.w.z. de relatie tot de oorzaken ervan nagaan. Waar deze gezindheid echter ontbreekt, daar komt het „relativeren" neer op een kleineren.

Dit laatste is nu 't geval met „De Linie", die practisch niet rept over de maatschappelijke en psychologische oorzaken van het Nazisme. Het blad wekt zodoende de indruk te willen vergeten of.... wellicht nooit te hebben gezien en oefende hiermee een weinig te waarderen invloed uit gedurende de afgelopen jaren: „De Linie" hielp het Nederlandse volk om te vergeten. „De Linie" maakt het de Nederlandse collaborateurs gemakkelijker de nodige afrekening met hun geweten over te slaan. „De Linie" was geen zuiverende maar een vertroebelende factor in een tijd die zuiverheid en klaarheid van inzicht meer dan ooit behoeft.

Fascisme en Franco

„De Linie" neemt geen stelling ten aanzien van Mussolini; evenmin wat betreft Zwart Front: het proces tegen Arnold Meijer b.v. wordt zonder commentaar vermeld.

Ten opzichte van Franco wordt wèl stelling genomen, waarbij „De Linie", hoewel niet volkomen ongenuanceerd, sympathie met zijn regiem betoont en wel omdat communisme het enig alternatief zou zijn. Artikelen van deze strekking vindt men er herhaaldelijk (A. Cuyper op 29 Maart 1946 en prof. Grondijs op 18-4-1947). Zo schrijft prof. Grondijs over de situatie in Spanje vóór de burgeroorlog die de hoop op een Franco als „redder van het Spaanse volk" levendig maakte: „Ik zelf heb ooggetuige kunnen zijn van tonelen, die met elke beschrijving spotten. Elke morgen raapte de politie rondom de stad (Madrid) tussen de 60 en

90 lijken op van mannen en vrouwen, geestelijken en leken enz. Boven deze walgelijke toestand van verdierlijking voerden in elegante stijl dichters en publicisten, Azaña en zijn dichterclub in Madrid een schijn-regering, die nu nog als de grondeloze fictie ener Spaanse republiek in de buitenlandse linkse pers blijft voortleven."

Bovendien: waarom zou men Spanje boycotten als Rusland in het internationaal verkeer wèl wordt toegelaten, terwijl Spanje zich nooit actief tegen de gealliëerden heeft gedragen. Anderzijds: „de waarheid is inderdaad dat toen Engeland geheel alleen stond, Franco de weg naar Gibraltar heeft gebarricadeerd" (23 Januari 1948). Elders wordt gezegd: „dat de Spaanse kerk, door de spirituele aders te leveren voor een autoritair regiem een zware verantwoordelijkheid op zich nam" (21 November 1947). Over het karakter van het Franco-regiem is „De Linie" niet eensluidend. Zo vindt zij het ergens anders onbegrijpelijk dat de Falange de fascistengroet heeft overgenomen. In het algemeen wordt gewaardeerd dat Franco het katholicisme verdedigt: o.a. daarin dat hij „de christelijke vrijheid van ieder individu op de voorgrond stelt" (4-4-1947). De houding van Spanje in zijn „vastberaden strijd tegen de vernietigers van orde, vrede en godsdienst" is normaal (24 December 1947).

In dat land immers..." leeft nog een ridderlijke opvatting omtrent onbaatzuchtige strijd voor de rechten van God, rechten welke onze alles vervlakkende democratie in haar opgeblazen ijver voor de rechten van de mens totaal schijnt te vergeten en te miskennen" (zelfde nummer, artikel van Paulussen).

Tot zover „De Linie". Is het juist dat communisme het enig alternatief is? De Spaanse republiek heeft te kort bestaan om een dergelijke conclusie te rechtvaardigen. Bovendien al was dit juist, dan nog had „De Linie" Franco's bewind als een groot, hoewel onvermijdelijk kwaad moeten zien; voorts zou een onbevooroordeelde beschouwing over de vraag welke van de twee — communisme of Franco — het grootste kwaad is, nodig geweest zijn.

Dit laatste doet „De Linie" niet. Men constateert slechts dat het communisme atheïstisch is en dus...

Tolerantie

Intolerantie is een der vele uitingen van zichtbare overheersing. Deze uiting die we overal in dictatoriale staten aantreffen bestaat in de democratische officieel niet, dient althans overal waar zij voorkomt te worden bestreden, volgens de democraten.

Voordat de houding van „De Linie" t.a.v. het vraagstuk der tolerantie wordt besproken, dient eerst te worden nagegaan of „het katholicisme" al dan niet tolerant is. Immers indien het laatste het geval was, zou deze paragraaf uit slechts enkele zinnen behoeven te bestaan: „„De Linie" is katholiek en dus intolerant."

In de katholieke wereld bestaat geen eenstemmigheid t.a.v. de vraag of de Kerk al dan niet tolerant moet zijn. Een minderheid stelt dat dit laatste wèl het geval behoort te zijn.

Deze minderheid, die zich vooral na de oorlog krachtig heeft ontwikkeld, uit zich in bladen als Témoignage Chrétien, Esprit, Die Furche, Michael en Te Elfder Ure (dat men als een voortzetting van Christofoor kan beschouwen); hij wordt vertegenwoordigd door katholieken als Maritain in Frankrijk en in Nederland

door de z.g. „Drakenburgh-groep", d.w.z. de Nederlandse Katholieken die eens per jaar op de Drakenburgh bijeen komen (Pater Jelsma etc.).

Als Rooms-katholieken zijn zij van mening dat slechts de R.K. Kerk in het bezit der Waarheid is, d.w.z. zij zijn „dogmatisch intolerant" om Maritain's woorden te gebruiken. Maar — en hier gaat het om — ze trekken hieruit *niet* de consequentie dat de Kerk of katholieke overheden ook de „burgerlijke intolerantie" zouden moeten voorstaan, d.w.z. de vrijheid van onderwijs, meningsuiting enz. zouden moeten inperken waar deze gebruikt wordt om niet-katholieke ideeën te onderwijzen of verkondigen.

Hoe staat het nu met „De Linie" in dezen?

Beschouwingen in de geest van Maritain ontbreken. Wel ontkent iemand als dr Witte in zijn desbetreffende artikelen dat het katholicisme intolerant zou mogen zijn, maar zijn enige argument is: men kan en mag het geloof niet opdringen in onze maatschappij met zijn geloofsverdeeldheid. Verder besteedt „De Linie" geen aandacht aan deze vraag. Men kan dus niet zeggen dat het blad een positieve factor vormt wat dit betreft.

Wèl toont het herhaaldelijk in *feite* onverdraagzaamheid, die ervoor pleit dat verschillende bladen die hun papier misbruiken, moeten verdwijnen (in verband met de papierschaarste): „Vervolgens zijn er de bladen die hun papier misbruiken. Over de voor ieder mens met een gezond verstand totaal nutteloze bladen zullen wij maar zwijgen... Maar over die bladen die destructief werk verrichten zwijgen wij niet. En zeker nu niet. Het maandschrift „Apollo" is zijn levensloop begonnen met een afschuwelijk godslasterlijk gedicht van Albert Helman. Er is niets gebeurd, Apollo verschijnt vrolijk verder. Een daarop gelijkend geval signaleerden wij een week geleden. Het betreft een gedicht van J. Greshoff in de Kroniek van Kunst en Kultuur. In de Vrije Katheder verscheen onlangs een rechtstreekse, breed uitgewerkte aanval op de huwelijksmoraal..." De Baanbreker en de Vrijdenker worden op dergelijke wijze genoemd. „De Linie" krijgt niet meer papier toegewezen „terwijl het door rechtvaardige overheidsmaatregelen aan de misbruikers te ontnemen papier ruimschoots voorhanden is."

Dit is feitelijk een verbod van deze bladen; een duidelijk blijk van intolerantie dus. Dat dit onder het motto „Meer papier" geschiedt verandert daar niets aan.

Op 30 Augustus 1946 schrijft schrijft J. J. M. Keulemans „Men is begonnen de pers te zuiveren van anti-democratische elementen. Maar hoever wil men met deze zuivering gaan? In enkele nummers van het rode weekblad Spartacus wordt papier, pers en democratische vrijheid misbruikt om... een aanslag te plegen op het leven van de gezonde democratie... In sexuele vrijmoedigheid, zoals Spartacus die aanbeveelt, leven gezinnen van ondemocratischen en onsocialen hun bandeloos egoïsme ten einde."

Dus bladen die „sexuele vrijmoedigheid" voorstaan zijn ondemocratisch en moeten verdwijnen.

Voorts verschijnen artikelen, waarin niet direct een verbod van iets bepleit wordt, maar die toch in wezen intolerant zijn: „De grote publiciteit ligt in verkeerde handen" (26 April 1946). Een grof stuk tegen de Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming van 7 Juni 1946, waar men niets mee te maken wil hebben want „Bij

ons leeft inderdaad het (ware) besef van de belangrijkheid van het sexuele leven. Het leefde reeds voordat de eerste neo-malthusianist ontsnapt aan de „bewuste regeling" als bovenbedoeld, ter wereld kwam."

Verder valt op zeer veel plaatsen een ondertoon van onverdraagzaamheid tegenover het humanisme te beluisteren.

Conclusie: ook in dit opzicht is „De Linie" een negatieve factor.

Anti-semitisme

Het anti-semitisme wordt veroordeeld, hoewel men blijkbaar de indruk een gunstig oordeel over de Joden te hebben wil vermijden. Misdadig optreden tegenover de Joden is niet geoorloofd — ook al bestaan er soms gegronde klachten; zulk een optreden blijft dan, hoewel begrijpelijk, afkeurenswaard (P. Constantinus O. F. M. Cap.; 9 Mei 1947).

Ook elders treft men stukken die een middenpositie willen innemen tussen anti-semitisme en filo-semitisme (b.v. op 4-3-1949).

Dat van 9 Mei 1947 is echter het uitvoerigst, het meest principieel en m.i. representatief voor „De Linie" in dezen. Anti-semitisme blijkt hier niet uit maar toch leest men het met gemengde gevoelens.

Het is uiterst moeilijk objectief over dit probleem te schrijven na alles wat de Joden overkwam. Dit is wel mogelijk maar moet dan op zo wetenschappelijk mogelijke wijze geschieden en door auteurs die zich ervan bewust zijn hoezeer ons denken door sociaal milieu en temperament gekleurd wordt.

Bij andere onderwerpen is het niet steeds zo erg wanneer men die maximale objectiviteit niet bereikt. Wanneer dit hier echter gebeurt krijgt men dadelijk — al dan niet terecht — de indruk dat het kwaad enigszins vergoelijkt wordt, waardoor men het bestaande anti-semitisme versterkt en de Joden het gevoel geeft dat ze aangevallen worden.

Deze vereiste tact en objectiviteit nu, ontbreken in genoemd artikel en „De Linie" had dan ook beter over het onderwerp kunnen zwijgen of „filo-semiet" zijn.

Enkele voorwaarden tot het anti-semitisme treft men aan. Zo leest men „Zij (de Joden die politiek extremist zijn) laden het odium van heel dit woelen op hun ras."

Maar weten we dan nog niet dat de Joden geen raciale eenheid vormen maar hoogstens een sociale groep die, als gevolg vermoedelijk van de eeuwige vervolging, enkele typische kenmerken bezit, die echter veranderen of verdwijnen zodra de Joden in een ander sociaal milieu komen? — (men denke aan Israël!). Hiermee is tevens de onjuistheid aangetoond van het zonder meer spreken over hun „psychisch anders geaard zijn" zoals Constantinus doet. Verder schrijft C.: „Het zijn juist de misdadige Joodse zwendelaars, die aanleiding geven tot een anti-semitisch optreden van niet-Joden tegen heel de Joodse gemeenschap. Dit anti-semitisch optreden blijft afkeurenswaardig doch wordt in zulke omstandigheden zéér begrijpelijk; hetzelfde kan men zeggen inzake het opvallend optreden van Joden in extremistisch politieke bewegingen."

„Opvallend", dit woord verklaart wellicht meer dan enige andere zinsnede het onbehagen dat iemand bij het lezen van dit artikel bekruipt. Waarom valt het op, waarom ziet men überhaupt dat gezwendeld wordt *door een Jood?* Waarom beperkt

men er zich niet toe om te zeggen „hier wordt gezwendeld door meneer X." Dit valt ons pas op wanneer we beginnen met *onderscheid* te maken tussen Joden en niet-Joden: hier ligt de voorwaarde tot Joden-discriminatie in al zijn betekenissen. En C. maakt dit niet goed door zijn toevoeging dat ook niet-Joden zwendelen: de eerste steen voor het anti-semitisme heeft hij dan al gelegd.

Iets dergelijks gebeurt wanneer iemand schrijft: „hetzelfde kan men zeggen inzake het opvallend optreden van grotestadsbewoners in extremistisch politieke bewegingen", zonder met behulp van de sociologie etc. na te gaan wat voor invloed de grote stad heeft op de karaktervorming. Ook dit valt eigenlijk te veroordelen maar kan minder direct kwaad. Het betreft hier een algemeen verschijnsel dat de basis vormt van allerlei soorten schadelijke discriminatie. Men mag niet verwachten dat iedereen, wat dit betreft, aan de gestelde voorwaarden voldoet, maar wel inzake het anti-semitisme. En wie er dan tòch over spreekt, hoewel hij niet de noodzakelijke instelling bezit, toont eigenlijk niet te hebben begrepen wat er gebeurd is en nog steeds gebeurt.

Stijl en strijdmethode

Allereerst de manier waarop „De Linie" zijn vijanden bestrijdt. Waar iets becritiseerd moet worden is men meestal demagogisch. Wel worden in de kunstcritieken aesthetica en moraal vaak gescheiden, maar in de belangrijkste sociale en levensbeschouwelijke vragen doet men vooral pogingen het critisch en genuanceerd denken uit te schakelen bij de lezers.

Dit blijkt b.v. bij de bestrijding van het humanisme waarbij men alle onderscheid tussen de humanisten onderling verdoezelt. In Mei/Juni 1947 wordt zevenmaal een stukje uit de extreem humanistische Vrijdenker geciteerd; viermaal identificeert men hier humanisme en civitas diaboli; een overlijdensadvertentie, ondertekend door een executeur testamentair wordt als typisch humanistisch aangehaald.

Soms worden humanisme en communisme in één adem genoemd: „het communisme wendt zich tot de massa, het humanisme tot de elite" schrijft C. (Creyghton?) op 6 Juni 1947 in een overigens nog betrekkelijk genuanceerd artikel; maar steeds gaat het om de strijd tussen het rijk van Christus en dat van de duivel, waardoor de indruk gewekt wordt dat alles wat niet R.K. is eigenlijk eenzelfde kwaad vertegenwoordigt of het nu om communisme of humanisme gaat.

Zelfs schrijft J. W. de Vries op 4 October 1946: „de wereld zal christelijk zijn of ze zal bolsjewistisch worden in het rijk van de anti-christ." Elders vindt men koppen als „Moskou of Rome."

Men kan zo doorgaan met citeren, maar genoeg van dit alles. Nog slechts enkele woorden over de stijl, die wel uiterst waarschijnlijk maakt dat de verstandelijke analyse in het voorgaande, zich niet vergist heeft.

Het verstand immers verwijdert zich zo gemakkelijk mijlen ver van de waarheid: wat recht is kan krom gepraat en wat krom is recht. Het verstand echter behoeft de intuïtie, zoals de intuïtie het verstand.

De stijl nu van „De Linie" is in de eerste plaats zeer fel en schreeuwerig.

Er bestaat een bewogenheid die uit noblesse voortkomt en die het denken niet vertroebelt maar stimuleert; doch ook een andere die zonder tegenspraak te

dulden als feit stelt wat in feite twijfelachtig is, die niet stimuleert maar verplettert.

De emotionaliteit van „De Linie" behoort tot de tweede soort: „Niets is er meer waarvoor wij willen terugschrikken" — „ieder weldenkend mens begrijpt..." „Nederland als christelijke natie..." „Alle verband met Christus is verbroken... zij staan aan de zijde van de Vader der Leugen" ...„Tot voetpronk van de satan en tot schennis van Gods glorie" ...„De kroonophitsers."

Onze tijd heeft behoefte aan heroïek, zegt „De Linie" — inderdaad, dit kan men zeggen, maar dan een die, toegerust met de rede, de bevrijding van de mens wil en ontmaskering van valse heroïek, die van de mens een slaaf maakt, vooral ook een die zichzelf niet altijd au serieux neemt.

Getuigt de met instemming aangehaalde eed van Poolse padvinders in ballingschap hiervan? „voor dit doel zullen we het liefste offeren... om soldaten te worden die strijden en bloedvergieten..."

De sterke verhalen op de achterpagina's zijn onschuldiger, hoewel ze niets anders dan goedkope sensatie geven. Ze doen denken aan middelmatige Amerikaanse films of detective-romans. Het zijn heel vaak oorlogs- en spionnageverhalen, vol wonderbaarlijke reddingen en revolver-avonturen. „De Linie" is blijkbaar zelf aangetast door het Amerikanisme dat het wil bestrijden.

Deze smakeloosheid en het hetze-element in de bewoordingen tonen duidelijker dan iets anders de minachting voor al wat leeft en groeit, de minachting voor de mens die helaas kenmerkend is voor „De Linie" evenals voor alles waar wij in onze tijd tegen vechten.

Slot

Niet alle aspecten van „De Linie" zijn in dit artikel belicht maar wel enkele van de belangrijkste.

Mogelijk zouden bij een nog grondiger onderzoek dan door de werkgroep van de W.B.S. werd verricht, enkele dingen nog duidelijker naar voren komen, terwijl van andere wellicht zou blijken dat ze te sterk geaccentueerd zijn.

Men kan de vraag stellen „Zijn er dan helemaal geen positieve kanten te vinden en zo ja, is het dan niet unfair slechts op de negatieve te letten?"

Inderdaad heeft „De Linie" ook enkele positieve dingen. De rubrieken „Venster op het protestantisme" en „Sociologie" b.v. bevatten dikwijls artikelen die naar stijl en inhoud geheel afwijken van het door mij gegeven beeld. Met de rubriek „Kunst" is dat ook enigszins het geval, hoewel in mindere mate. Verder kan men soms verrassend progressieve uitspraken over Indonesië vinden.

Maar is het niet zo dat dit alles in het niet zinkt bij de rest? Bovendien zal bij de gemiddelde lezer het geschreeuw veel eerder blijven hangen dan de inhoud der positieve gedeelten; zelfs zal hij de laatste waarschijnlijk niet eens lezen: ze zijn in hoofdzaak voor de „elite" bestemd.

Onvoldoende besef waar het in deze tijd om gaat, vooral minachting voor de mens, voor al wat leeft en groeit — dat is de eind-indruk die overblijft en dat zijn de meest op de voorgrond tredende elementen van „De Linie", wiens waarde voor de democratie hiermee is bepaald.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

Huwelijkswetgeving in de Sowjet-Unie

Het Engelse maandblad „Socialist Commentary" is een onafhankelijk socialistisch orgaan van bescheiden omvang, waarvan de artikelen meestal niet groter zijn dan die van een behoorlijk weekblad-artikel. Het houdt zich bezig met de behandeling, meestal verdediging, van de belangrijkste maatregelen van de Labourregering en verschaft een beperkte, maar selecte informatie over de ontwikkeling in de wereld met een voorkeur voor de sociaal-economische aspecten daarvan.

In het Januari-nummer van dit jaar beschrijft dr Viola Klein de wending in de huwelijkswetgeving in de Sowjet-Unie, die in het midden van de jaren '30 is ingezet en na de oorlog is versterkt. De schr. geeft weer hoe aanvankelijk de sympathie van velen in het Westen, in het bijzonder onder de intellectuelen, voor de Sowjet-Unie vooral was gebaseerd op wat zij beschouwden als een uitgesproken progressieve trek in het Sowjet-stelsel, waar het betrof de houding van de staat ten opzichte van het gezin en het huwelijksrecht. „In feite biedt de Sowjethouding tegenover het huwelijk en het gezin echter een duidelijk voorbeeld van dubbeldunk (Orwell) d.w.z. van het vermogen om twee tegenstrijdige gedachten in iemands geest tegelijk te laten voortbestaan en ze beide te doen aanvaarden."

De wetten van 1917 en 1918 vergemakkelijken de echtscheiding, verklaren kerkelijke huwelijken ongeldig, maken toestemming van de ouders voor het huwelijk overbodig. Er werd geen onderscheid meer gemaakt tussen wettige en natuurlijke kinderen. Vanaf 1920 kon abortus wettig worden toegepast in alle ziekenhuizen. De desintegratie van het gezin beroofde het van zijn functie als doorgever van privaat bezit.

Van 1935 af ging de koers een geheel andere richting uit. De erfelijkheid van privaat bezit, inlagen bij de Nationale Spaarbank inbegrepen, werd hersteld. In 1940 werd opnieuw schoolgeld ingevoerd voor hogere opleidingen. In 1936 was het toepassen van abortus opnieuw aan strenge wetten onderworpen en werd het moederschap op alle manieren aangemoedigd.

Het merkwaardige van deze koerswending was echter, dat het geschiedde onder dezelfde leuze als waaronder omstreeks 1920 de desintegratie van het gezin als een socialistische verovering was gevierd. Nu werd dit een afschuwelijke kapitalistische afwijking. Terwijl het eertijds heette dat het gezin zijn bestaansreden in de socialistische staat verloren had, was zijn versterking nu een belangrijke socialistische taak. In 1944 werd echtscheiding practisch onmogelijk gemaakt voor de gemiddelde burger. Er werd een scherpe onderscheiding ingevoerd tussen wettige en onwettige kinderen. Premies voor het derde en maandelijkse toelagen voor het vierde kind en volgende werden ingesteld evenals moederschapsmedailles en ordetekenen. De titel „heldin-moeder" kwam beschikbaar voor vrouwen met 10 en meer kinderen.

De gevolgen van deze geforceerde bevolkingspolitiek kunnen worden gemeten aan een publicatie van de Staats-plancommissie, waaruit volgt dat, terwijl de woonruimte in de steden per hoofd der bevolking in 1939 4 m² bedroeg, dit thans tot minder dan de helft is verminderd in de steden die tijdelijk onder vijandelijke bezetting zijn geweest. In dezelfde publicatie wordt vastgesteld, dat om de woonruimte op vooroorlogs peil terug te brengen, het nodig zou zijn om alleen reeds in de beschadigde steden 60 millioen m² bij te bouwen. Het 5-jarenplan van 1946 voorziet evenwel slechts in het herstel van 33 millioen m² voor deze gebieden, dat is dus slechts de helft van de vereiste ruimte. Als het plan naar opzet wordt uitgevoerd zullen de inwoners van deze steden dus een gemiddelde woonruimte hebben van 3 m² per hoofd.

BOEKBESPREKINGEN

Naum Jasny: *The socialized agriculture of the U.S.S.R.: plans and performance.* (Stanford University Press, 1949).

Dit boek van meer dan 800 bladzijden geeft een duidelijk beeld van de resultaten van 10 jaar gesocialiseerde landbouw in de Sovjet-Unie, namelijk van 1928 tot 1938. Naar Jasny's zorgvuldig gedocumenteerde schattingen is het werkelijke inkomen van de boer in de Sovjet-Unie in die periode ten minste 10% kleiner geworden, en zal de landbouw in dit zich door de jaren heen snel industrialiserende land er niet in kunnen slagen de agrarische „vloer" onder de uitbreidende industriële stadsgemeenschap te leveren... zelfs niet onder een onmenselijk dwangstelsel.

De schrijver is zelf Rus en heeft onder Kerenski in Rusland gewerkt, later in Duitsland en sinds 1933 in de Verenigde Staten. Dit boek is de vrucht van een uitvoerige studie, waarbij alle beschikbare gegevens werden samengevat en kritisch onderzocht. Jasny beschouwt het programma van landbouwcollectivisatie, dat sinds 1929 is uitgevoerd, als een noodzakelijke consequentie van het in 1919 ingevoerde bolsjewistische stelsel: het bewind moest immers de boeren, die men nooit vertrouwde, in de hand houden en de „kulaks" (in de praktijk allen, die zich niet bij de collectivisatie wilden aansluiten) liquideren. De schr. merkt op, dat het experiment in Rusland onder ongunstige voorwaarden is uitgevoerd en dat de mislukking van het Russische experiment dus niet bewijst, dat elke landbouwcollectivisatie tot mislukking gedoemd zou zijn. Zijn onderzoek werpt een des te triester licht op de illusie van hen (zij kwamen vooral in de jaren dertig vrij veel voor), die de politiek van de Bolsjewieken niet aanvaarden, maar het maatschappelijke experiment van de Sovjet-Unie belangrijk achten. Wie zich door Jasny's tabellen en cijfers heeft heengeworsteld vergeet nooit meer het beeld van de boeren, die bij de gedwongen invoering van de collectivisatie hun eigen vee doodden.

De geldigheid van schr.'s conclusies is aan bepaalde grenzen gebonden, die hij zelf onomwonden erkent. Als ik goed zie, zijn die grenzen in hoofdzaak van drieërlei aard. Zoals gezegd, bewijst deze studie weinig voor een collectivisatie, die eens *niet* onder de Russische omstandigheden zou worden beproefd. In de tweede plaats zijn de statistische gegevens ontoereikend. Tussen 1929 en 1937 zijn de statistieken herzien en er schuilt een negatieve aanwijzing in deze jaartallen; het simpele feit, dat na April 1930 geen prijsindices meer werden gepubliceerd, spreekt boekdelen. Overigens laat de schr. zien, hoe de Sovjets meesters zijn in allerlei statistische foefjes, zoals het kiezen van lage basisjaren om de vergelijking mooier te maken en het werken met een cijfer van de graanproductie, dat niet de werkelijk geoogste hoeveelheid weergeeft maar de hoeveelheid, die men met het oog op het te velde staande gewas zou hebben kunnen verwachten te oogsten — als men ongunstige factoren even wil wegdenken! De derde grens van Jasny's conclusies is, dat zijn onderzoek betrekking heeft op tien jaren vóór de tweede wereldoorlog, en dat men dus alleen door extrapolatie — en dan met grote voorzichtigheid — conclusies voor heden en toekomst daaraan mag verbinden.

Wat echter binnen de aangegeven grenzen blijft staan is belangrijk genoeg. De cijfers vertellen van de feitelijke mislukkingen en de daaraan verbonden menselijke ellende; schr.'s commentaar toont de binding van deze noodlottige ontwikkeling aan een politiek dwangstelsel, dat de wereld benauwt maar niet eeuwig zal duren. Jasny heeft een wetenschappelijke studie geschreven, die imponeert door soberheid en overtuigt door de feiten. J. B.

Prof. dr Hans Kelsen: *De politieke theorie van het Bolsjewisme*, vertaald door P. J. Molendijk. Amsterdam, Arb. Pers 1950 — 80 blz.

Met erkentelijkheid ontvangen wij deze vertaling van het in 1948 in Amerika verschenen geschrift van de Oostenrijkse staatsrechtsgeleerde, die thans in het Engels taalgebied de verdediging der democratie voortzet. Men heeft het boekje te aanvaarden naar zijn opzet: het behandelt alleen de *politieke* theorie — waarbij gevraagd kan worden of deze is los te maken van de economische en ideologische. Overigens: van harte aanbevolen, ook voor leidraad in cursuswerk. W. B.

PH. J. IDENBURG

GRONDSLAGEN DER ACTIEVE CULTUURPOLITIEK

Inleiding. Kenmerken ener levende cultuur

Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich het best.
Het is voor een goed inzicht in ons onderwerp nodig dat wij ons, onze hedendaagse beschaving, een spiegel voorhouden.

Ik zou dit kunnen doen door te zoeken naar een andere beschaving in onze tijd, bijv. de nog ongebroken cultuur van een volk in een primitief ontwikkelingsstadium.

Ik zou kunnen trachten u een ideaalbeeld voor de geest te brengen. Deze methode is in de loop der tijden door tal van strijders voor betere samenlevingsvormen toegepast. Ik noem u slechts een denker als Plato, die de mensheid het beeld van een ideale staat heeft nagelaten en de wereldwijze geleerde en staatsman Thomas Morus, die ons zijn Utopia tekende. Zij zagen vooruit en stelden hun tijdgenoten het beeld voor ogen, waarop hun verlangen en streven zich diende te richten. Men onderschatte de betekenis van hun werk niet. Wat zou onze cultuur anders hebben voortgestuwd dan de verbeeldingskracht, de voorstelling van een betere behoeftebevrediging en een rechtvaardiger orde dan de bestaande? Ik wilde dat ik over de gaven beschikte om deze tijd in een nieuw Utopia, zulk een uitzicht te bieden!

Maar er is nog een andere spiegel: die van het verleden. Ik wil trachten daaruit iets voor u te doen herleven. Niet, natuurlijk niet, om u dit verleden als perspectief te tonen — er bestaat voor de mens en de mensheid geen weg terug, alleen maar de weg vooruit — maar om u de noden van onze hedendaagse samenleving scherper te doen gevoelen.

Er is een tijd geweest, waarin onze Westerse cultuur, ondanks alle grote verscheidenheid, een eenheid is geweest, een tijd, welke strijd heeft gekend tussen machten én stromingen als elke andere, maar waarin het leven werd samengehouden en bezield door een verbindende levensvisie en een allenomvattend maatschappijbeeld, waarin een eenheid van gedachten en verwachtingen heeft gegolden, welke wij — mensen op de helft van de 20ste eeuw — node missen.

Denken wij aan de Middeleeuwen en proberen we iets te verstaan van de levensvormen, waarin de bevolking leeft. Er is ordening in hun bestaan. De ambachtslieden: smeden en harnasmakers, metselaars en timmerlieden, kleer- en schoenmakers, bakkers en brouwers ze zijn verbonden in gilden: gemeenschappen van beroepsbeoefenaren, draagsters van een welverzorgd leerlingstelsel, en hoedsters van goede zeden en een voornaam vakmanschap. Deze ambachtsgilden waren niet

de enige soort van zulke lichamen. Men had ze in alle mogelijke soorten. Jan ter Gouw geeft ons een hele opsomming: „gilden om de stad te regeren, en gilden om de stad te bewaken; — gilden om te arbeiden, en gilden om te bidden; — gilden om goede buurschap te houden, en gilden om Meibomen te planten; gilden om te vechten, en gilden om refreinen te maken; — gilden om te eten, en gilden om te drinken; — gilden om de rust te bewaren en gilden om oproer te maken."[1] En let nu op de eenheid des levens. Deze gilden waren geen pure doelorganisaties. Ze hadden een godsdienstig karakter. Elke gilde had zijn beschermheilige en onderhield zijn altaar in kerk of kapel. Vanzelfsprekend. De dingen des dagelijksen levens werden in de Middeleeuwen steeds gezien tegen de achtergrond van het geestelijk gebeuren. Zij hadden slechts waarde als „toneelrequisieten, costumes en repetities voor het drama van 's mensen pelgrimstocht naar de eeuwigheid."[2] Het wezenlijke geschiedt niet hier. En de Kerk staat midden in deze wereld als de draagster van die goddelijke ordening. De geestelijkheid geeft daarom, namens haar, leiding ook in 't maatschappelijk gebeuren. Maar niet: als van buiten af. Zij is uit 't volk voortgekomen en heeft zijn vertrouwen. Haar regiment heeft de vanzelfsprekendheid, welke alle werkelijk gezag eigen is. Daarom manifesteert zich het leven rond de Kerk en in de Kerk. De gilden plaatsten gebrandschilderde ramen in de kerken, met de uitbeelding van hun werk, zoals we ze in Chartres nog kunnen bewonderen. In de 17de eeuw werd de Amsterdamse Zuiderkerk nog met 18 zulke vensters versierd. Ze werden later meedogenloos vernield. Maar dat ze geschonken werden getuigt zowel van het samengaan van arbeid en religie als van de nauwe band tussen ambacht en kunst. Wanneer we eens een optocht der gilden zouden meemaken zouden we van dit laatste meer zien. In de kleding en de blazoenen. We zouden het beluisteren in zang en muziek. En een bezoek aan een gildehuis zou ons nog van andere kunstuitingen doen genieten: de architectuur en het kunstambacht. Gaat u maar eens naar de gildenhuizen op de markt te Brussel kijken en verlustigt u in onze musea in de aanblik van de bokalen, welke bij de overvloedige maaltijden moesten dienen!

Als 't nodig was hielpen de gilden bij de verdediging der stad tegen vijand en de bedreigingen der natuur: branden en watersnoden. Ook hadden de gilden grote invloed op de regering der stad. Ze hadden een aandeel in de voordracht of verkiezing der regeringsleden, en eveneens in de macht, om de handelingen der Magistraat te controleren, en de uitvoering van besluiten, die zij schadelijk oordeelden, te verhinderen. „In geen stad van ons vaderland genoten de Gilden grooter macht en aanzien dan hier in Utrecht, waar zij zelfs jaarlijks de regeering aanstelden, zonder er den bisschop in te kennen."[3]

Nogmaals: ziet hoe alles samengaat. Het beroep en de godsdienst en de Kerk en het stadsbestuur en de vakopleiding en de kunst en de defensie en de vrije tijd, de ernst en de vreugde. Henriëtte Roland Holst, naar *Revolutionnaire massa-actie* speurend, moet van dit fenomeen toch getuigen: „Het gevoel van niet alleen te staan, de saamhorigheid, van kind af ingeprent, en de dagelijkse oefening in ge-

[1] *De Gilden*, Amsterdam 1886 (Herdruk blz. 48).
[2] Lewis Mumford *Technics and Civilization*, New York 1934, blz. 29).
[3] *De Gilden*, Amsterdam 1886 (Herdruk blz. 41).

De grote markt te Brugge met lakenhal en belfroot

meenschappelijk handelen wekken in de armste handwerker zelfvertrouwen en krachtsbewustzijn."[4])

Hier ziet u nu wat cultuur is, althans kan zijn in de samenleving. Niet een soort edel omhulsel, een schone zekerheid, maar vóór alles arbeid, d.i. machtsoefening over de natuur. Het onderwerpen van de schepping. Dit, dat de mens — zoals Van der Leeuw zegt — deze wereld tot zijn wereld maakt.

Vervolgens een bedrijvigheid, die verband houdt met iets dat boven dit leven uitgaat, met een macht achter de dingen. Er is het weten, dat het menselijke het laatste en hoogste niet is maar dat het moet worden gezien in verband met een groter goddelijk gebeuren. Daarvan getuigen religie en kunst.

Voorts is cultuur een gegeven, dat heel de gemeenschap ordent en samenbindt. Ieder heeft er zijn plaats in. Toen de Kathedraal te Chartres gebouwd werd, trokken lange rijen mannen en vrouwen uit alle rangen en standen, tot edelen toe, de zware karren vol materiaal en levensmiddelen voor de ambachtslieden. En op de rustplaatsen klonk gezamenlijk zingen ter ere Gods.

Ten slotte: als cultuur arbeid is in dienst van een hogere, het leven omvattende, gedachte, dan is zij ook steeds beweging. Er is dynamiek in. Want het zal steeds gaan om betere verwerkelijking van het stimulerend beginsel. Hierin onderscheidt

[4]) Rotterdam 1918, blz. 15.

menselijke cultuur zich van het werken der dieren. „Sedert onheuglijke tijden bouwen vogels, bevers en bijen op precies dezelfde wijze en er is nimmer een revolutionnair onder hen opgestaan, die „een nieuwe cultuurperiode" inluidde. De mens echter heeft zich zover van zijn omgeving verwijderd, dat hij verschillende mogelijkheden kan zien en niet alleen weet van traditie, maar ook van ontwikkeling en revolutie."[5])

De nood van vandaag

Nu houden we deze spiegel aan onze cultuur voor.

Maar daarbij doet zich een ernstige moeilijkheid voor, welke ons aanstonds haar grote nood onthult. Het is niet mogelijk onze hedendaagse Westerse beschavingsvorm als een eenheid te schetsen, omdat hij een dooreenander van uiteenlopende, soms tegenstrijdige, krachten en tendenties is. Wij bevinden ons cultureel in een overgangsperiode. Wij leven nog voor een deel in de samenleving, welke in de vorige eeuw gestempeld werd door kapitalisme, rationalisme en individualisme. Maar er zijn tal van omstandigheden, welke ons recht geven te zeggen, dat het kapitalisme gebreideld, het rationalisme voorbijgegaan en het individualisme beperkt is. Ik geloof dat het voor het doel van onze overwegingen goed is, wanneer ik u vóór alles onze cultuur in haar ontluistering laat zien. Ik zal dus, zoals ik ook bij het beeld der Middeleeuwen deed, de lijnen van mijn schets wat scherp trekken.

Cultuur was, zoals we zagen, een eenheid met de arbeid als centrale waarde. Dit is vandaag niet meer het geval. Wij leven in een hele reeks van onderling gescheiden levensgebieden. Het kapitalisme heeft de arbeid ontluisterd. Zijn geest is getypeerd door de uitdrukking „Tijd is geld". Zoals alle waarden werd de tijd tot de geldnoemer teruggebracht. En daarmede werd de mens tot productiefactor herleid. Van nu aan was niet meer de mens de maatstaf der dingen maar het voortbrengingsproces. Hij werd een raadje in een machtig raderwerk. De duur en het tempo van zijn arbeid werden door van buiten komende factoren bepaald. Tussen arbeid en vrije tijd kwam een scheiding te vallen, welke door de fabrieksfluit nauwkeurig wordt gemarkeerd. Het werden twee verschillende, tegengestelde, terreinen.

Cultuur werd vroeger geleid door een samenbindend, bezielend motief. Maar ook hier vielen allerwege breuken en barsten in het eertijds harmonische beeld. De doorwerking van het rationalisme, hetwelk de rede allerwege ten troon heeft verheven, heeft het beleven van de geestelijke achtergrond der dingen onmogelijk gemaakt. Het verstand werd oppermachtig. In de wetenschap allereerst. Dan in het dagelijks leven, waar wij ons bij voorkeur door redelijke overwegingen plegen te laten leiden. Daarnevens ligt, afgezonderd, het terrein der Kerk en dat van de kunst. De Kerk vertegenwoordigt voor de moderne mens niet meer een gebied, dat onmiddellijk te maken heeft met wat daarbuiten omgaat. De gedachte, dat wij ook ons gedrag in zaken of ons wetenschappelijk onderzoek in 't licht van het Evangelie zouden kunnen zien, is voor velen een absurditeit. Het verband tussen de boodschap der Kerk en de taak van alle dag is verloren gegaan.

De kunst verkeert in een verwante constellatie. Zoals de Kerk in veler oog ge-

[5]) Prof. dr G. van der Leeuw, *Nationale Cultuurtaak*, Den Haag 1947, blz. 7.

worden is een zaak van predikanten, beroepsbeoefenaars van de godsdienst, is de kunst een aangelegenheid van de kunstenaars. Ze vormt een apart terrein van het leven. Zoals de Kerk haar functie in de samenleving heeft verloren, heeft de kunst dit. Zij begeleidt niet meer het dagelijks gebeuren, ze is zaak van virtuozen en men gaat naar een concertgebouw om ze te beluisteren en naar een tentoonstelling om de vruchten van hun werk te aanschouwen.

Zo zijn religie en kunst geworden tot een edele omhulling. Ze raken onze existentie nauwelijks meer. De techniek daarentegen is oppervlakkig geworden. Dáárop is de verwachting van de mens gericht en die verwachting wordt zelden teleurgesteld.

Het individualisme heeft geleid tot ontbinding van tal van gemeenschapsvormen. De gilden werden verboden. Maar ook de gemeenschappen van gezin en Kerk verloren veel van hun vormende betekenis. Gesloten dorps- en buurteenheden zijn er bijna niet meer. In de steden concentreerden zich massa's van ontwortelden, mensen, die geen sociale of geestelijke achtergrond meer hebben. En de beklemming is dat er geen leidende groep meer bestaat, wier gezag wordt erkend. Geen band van vertrouwen bindt elite en massa samen. Integendeel. Wantrouwen in de hoger geplaatsten en in de zgn. intellectuelen werd vrij algemeen verbreid. Het kan worden doorbroken als er – in beperkte kring – nog iets leeft van de geestelijke verbondenheid der Middeleeuwen. Maar het gemeenschapskarakter der cultuur heeft onder de tegenstelling tussen het volk en wie zijn leiders moesten zijn ernstig geleden.

Onder invloed der geschetste factoren deden zich in het maatschappelijk leven machtsconcentraties voor. De economische potentie werd in de handen van weinigen opgehoopt. Maar ook de geestelijke macht kwam in handen van een kleine groep. De Middeleeuwse geestelijkheid was immer uit het eenvoudige volk aangevuld. Thans kwam het leiderschap aan een bepaalde kring. De universiteiten waren bestemd voor een categorie van bevoorrechten. Er waren wel beurzen voor zeer begaafden uit andere maatschappelijke lagen. Maar zulke doorbrekingen van het intellectuele monopolie hadden de betekenis van uitzonderingen, welke de regel bevestigen. Ze waren niet ongeschikt om de indruk te wekken dat óók de anderen krachtens uitzonderlijke verdienste tot hun bevoorrechte staat waren opgeklommen. Slechts voor de aanvulling van het predikantencorps werd op breder lagen een beroep gedaan.

Daarbij vertonen zich krachten, welke het dynamische karakter, dat elke gezonde cultuur eigen is, dreigen te frustreren. Terwijl de techniek het aangezicht der samenleving slag op slag verandert, schijnen gehele sectoren als bevroren. Politiek houden progressief en behoudend elkaar in 't evenwicht. Onze onderwijswetgeving bevindt zich in een impasse, waardoor de aanpassing van opleiding aan behoefte – zowel qualitatief als quantitatief – volstrekt illusoir is geworden. Ik ben niet zonder verwachting ten aanzien van de Kerk maar zie nog niet dat zij eerlang het geestelijk leiderschap zal herwinnen. De kunst heeft haar materiële grondslagen grotendeels verloren. Zij leunt, zoals in 't geval van het Amsterdams Concertgebouw en enkele beeldende kunstenaars, nog aan tegen het maecenaat der beter gesitueerden. Maar een verschraald gemeenschapsleven weet haar geen plaats en taak meer

te bieden. Onderwijl is de vermaaksindustrie in handen van commerciële exploitanten, die hun beleid slechts door het winstmotief doen bepalen. Men kan het ze niet eens euvel duiden. Wie kan van de bioscoop verlangen, dat ze films geeft, die *niet* trekken. En dat een krant haar taak tot opvoeding der openbare mening boven het zakenbelang laat overwegen, is een lofwaardige anomalie.

Wanneer wij ons nu nog even de kenmerken ener gezonde cultuur in herinnering roepen dan moeten wij vaststellen, dat de onze het verband met de arbeid heeft verloren, dat zij niet meer wordt geleid door een gedachte, die boven het menselijk leven uitgrijpt, dat zij niet meer heel de gemeenschap ordent en samenbindt doch door monopolievormen werd ontkracht en dat de dynamiek er uit verloren is gegaan.

Dit betekent, dat de zin van het werk velen tot probleem is geworden. De mensheid heeft lange tijd geloofd in de vooruitgang. Zij arbeidde voor een betere toekomst, een aardrijk van welvaart en geluk, van vrede en heil. Voerden wetenschap en techniek ons niet van de ene verrassing naar de andere? Van dit geloof is thans niet veel meer over. We begrijpen niet meer waartoe heel dit menselijk bedrijf dienen moet. Met die onwetendheid lopen de mensen eenzaam rond, meer *afhankelijk* van de gemeenschap dan ooit tevoren, minder *geborgen* in de gemeenschap dan ooit het geval is geweest. Ze lopen rond „met hun ziel onder de arm" want er is geen sfeer van vertrouwen, geen tehuis, waaraan zij zich „met hart en ziel" kunnen overgeven. Een bestaan zonder uitzicht, zonder enige verwachting, welke boven de meest banale bevrediging van lusten uitgaat, zonder een gevoel van verantwoordelijkheid voor iets, dat de meest beperkte kring overschrijdt, een bestaan zonder visie en vaart.

Een omstelling van ons denken.

Wat is nu onder deze omstandigheden onze taak?

Op deze vraag worden verschillende antwoorden gehoord.

Vooreerst klinkt daar nog het oude antwoord van het liberalisme en de daaraan verwante staats- en maatschappijopvattingen, welke ook in Christelijke kring leven. De gedachte is, dat het euvel zich zelf zal verhelpen mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Als men ieder maar zijn kansen laat, zorgt voor vrije keuze, ruimte laat voor het experiment en de concurrentie tussen personen en instellingen onbelemmerd laat werken, dan zal de samenleving zelf, automatisch, de regenererende krachten opbrengen.

Ik zal het element van wijsheid in deze visie niet loochenen. Ik meen dat onze maatschappij het zonder particulier initiatief niet stellen kan en dat er steeds voor een gezonde wedijver plaats zal moeten blijven.

Maar als stelsel heeft het liberalisme gefaald. Op economisch zowel als op cultureel gebied. Het heeft geleid tot een machtsvorming hier, een ontrechting elders, welke om correctie hebben gevraagd; het heeft geleid tot crises, waarbij honderdduizenden, gezonde, werkwillige arbeiders buiten de maatschappij werden geplaatst. Zij werden eenvoudig uit het sociale organisme uitgestoten.

Er is een andere oplossing, welke zich als 't ware schijnt op te dringen. In de chaos, waarin wij verkeren, komt als vanzelf de gedachte aan een totalitaire orga-

nisatie naar voren. Als de samenleving dan zelf de krachten niet opbrengt tot regeneratie zullen ze van de Overheid moeten komen. Als het geestelijk vacuum zich niet vanzelf vult, moet de Staat ingrijpen en de voorwaarden scheppen, waaronder orde en inhoud, zekerheid en veiligheid, aan de mensheid kunnen worden teruggegeven.

Wij weten echter dat dit stelsel, mèt de vrijheid, het leven doodt. Het maatschappelijk organisme verliest zijn vitaliteit.

We zoeken dus naar een derde weg, een synthetische oplossing, de gedachte van democratische planning. Daar moeten we nog even over doorpraten.

Vooraf wil ik er op wijzen, dat het niet slechts gaat om drieërlei maatschappelijk stelsel maar ook om drieërlei mensentype. Er is een nauw verband tussen de sociologische structuur en het mensentype, dat daarin wordt ontwikkeld.

Het liberalisme veronderstelt het type van de sterke man, de zelfhandhaver. Het appelleert aan het machtsstreven, de geldingsdrang. Ik zou niet menen, dat deze eigenschappen onder alle omstandigheden verwerpelijk zijn, wèl dat er een gevaar in ligt wanneer deze karaktertrekken in de mens overheersen. Ze leiden tot een breuk met de gemeenschap.

Het totalitaire stelsel is daartegenover een terugval. Het leidt niet tot een verheffing van het mens-zijn en zijn integratie in de gemeenschap, maar tot een ondermijning van de persoonlijkheid, die terugvalt tot het stadium van het kind-zijn met de alzorgende vader, die weet wat wijs is en goed.

De derde weg is de weg van de ordening van het zich spontaan ontwikkelende leven. Hier wordt gezocht naar het evenwicht tussen individu en gemeenschap, gezag en vrijheid. Het gaat om samenwerking, coördinatie, overleg. Deze derde weg veronderstelt een mensentype, dat wij dat van „de vrije mens in de gemeenschap" zouden willen noemen. Het gaat om een socialisatie, die nooit zover gaat, dat de ontplooiing van de persoonlijkheid er door zou worden belemmerd, het gaat om een individualisering, die nooit tot chaos mag leiden. Het is de leer van het dynamische evenwicht, dat we allen als fietsers kennen. Het is theoretisch een moeilijk definieerbaar geval. Maar u weet uit ervaring, dat het een manier is om flink vooruit te komen.

Economische ordening in de aangegeven zin is niet uitvoerbaar met het liberale mensentype. Men krijgt tegenover de leiding, welke de Staat tracht te geven, het egoïstische ontduiken van belasting, deviezen- en productieregelingen.

Zij is evenmin uitvoerbaar met de slavenmentaliteit, welke het totalitaire stelsel veronderstelt en voedt.

Zij vraagt mensen, die hun verantwoordelijkheid jegens het geheel kennen, die hebben leren verstaan, dat het niet uitsluitend mag gaan om individuele begeerten en beperkte doeleinden. Wij moeten ons er in oefenen ons steeds rekenschap te geven van de gevolgen, welke onze persoonlijke verlangens hebben voor verder liggende doeleinden.

Gevraagd wordt dus een omstelling van het denken. In het verleden zijn wij opgevoed tot een isolerend denken. De leerstof onzer scholen is, zelfs wettelijk, in vakken verdeeld, die elk een in minuten bepaalde tijdshoeveelheid tot zich trekken en in de hogere takken van onderwijs door specialisten worden gedoceerd.

In de wetenschap viert het specialisme hoogtij: voor synthetische geesten valt het moeilijk zich daar aanzien te verwerven. Ook de gevoels- en wilsvorming zijn in onze schoolopvoeding te sterk op het individuele, te weinig op het totaal gericht. Ze dragen nog de stempel van de gedachte van de concurrentie en de *survival of the fittest*. Ons cijferstelsel werkt dit in de hand. Iedere leerling werkt voor zichzelf, samenwerken is strafbaar.

Genoeg om aan te duiden, dat er een directe lijn loopt van de economische naar de culturele sfeer. De coördinatie onzer productie en haar toespitsing op de noodzakelijke export zullen slechts kunnen slagen, wanneer er een algemene bereidheid is niet langer uitsluitend de belangen van de individuele onderneming na te jagen, maar het geheel te dienen. Het is niet de geringste nood van ons land, dat een geleide en doelbewuste economische politiek — ons enige redmiddel — een moreel peil veronderstelt bij ambtenaren en particulieren, dat maar al te zeer blijkt te ontbreken. En in de wetenschap en het bedrijf zijn we nog bezig te leren wat *teamwork* betekent.

Uit het gezegde is intussen tevens duidelijk, dat een actieve zorg van de Overheid in de door mij bepleite zin, alle gedachte aan staatsdictatuur over het vrije leven verwerpt. De Staat weet dat hij de bronnen der cultuur niet kan doen ontspringen. Hij kan ze op zijn hoogst ontsluiten. Planmatig handelen is het precieze tegendeel van van-boven-af opleggen. Het moet van beneden van de kleinste eenheden af worden opgebouwd. Het betekent ook allerminst verstarring. Immers het plan is geen vaststaand schema maar een proces. Het is: onder voortdurende aanpassing aan de zich wijzigende omstandigheden daaraan vorm en richting geven. Het is een stroom een bedding wijzen zonder hem in zijn voortgang te stuiten.

Dat weet ieder, die ervaring heeft met planning in zijn bedrijf.

Daarom ben ik niet al te veel onder de indruk wanneer iemand zich tegen planning verzet omdat deze verstarring zou betekenen.

U moet u trouwens niet te veel door verzet tegen ordening in naam der vrijheid laten beïnvloeden. Vooreerst moet men wel toezien welke de vrijheid is, die wordt verdedigd. In vele gevallen kan men dit begrip vervangen door begrippen als behoudzucht, gebrek aan verantwoordelijkheid voor 't geheel, heel vaak eenvoudig door materieel belang of zucht tot behoud van eenmaal verworven posities. Daarnevens moet men vrijheid niet afmeten naar de mate van afwezigheid van regelen, maar naar de mate, waarin gebruik gemaakt wordt van de individuele mogelijkheden van de bevolking en tegelijk het gemene welzijn wordt gediend.

Intussen wil ik wel erkennen dat het vinden van de organisatorische vormen voor de noodzakelijke Overheidsbemoeiing tot de wezenlijke vragen van alle ordeningspolitiek behoort.

Voorwaarden voor Actieve Cultuurpolitiek.

Dat heeft de eerste socialistische minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Van der Leeuw, zeer goed begrepen.

Ik meen niet beter te kunnen doen dan hem hier zelf sprekende in te voeren:

„Op het departement eist de planning de beste mensen, die men krijgen kan. In aantal behoeven zij niet een twintigste uit te maken van de horden, welke Oorlog of Landbouw nodig hebben. Maar zij moeten meer, veel meer zijn dan enkel ambtenaren, zij moeten deskundigen zijn. En voor elke cultuurtak, van de film tot het hoger onderwijs en van de pers tot de muziek moet een eigen behoorlijk geoutilleerde afdeling functionneren. Hier beknibbelen of het met een bureautje doen en voor de rest met een stel uitnemende administrateurs, betekent géén cultuurpolitiek. Een behoorlijke research, een goede planning, een doeltreffende cultuurdistributie zijn niet mogelijk, wanneer het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een departement van Onderwijs is met een klein cultureel aanhangsel, zoals het tot voor de oorlog was en thans weer dreigt te worden. Het is evenmin mogelijk, wanneer dit ministerie in hoofdzaak administratief werkt en niet creatief. Slechts een doelbewuste leiding bij de hier liggende staatszaak, uitgeoefend door een blijvende kern van nauw samenwerkende, cultureel goed onderlegde hoofdambtenaren, onder de politieke verantwoordelijkheid van de minister, kan hier bereiken wat noodzakelijk is." [6])

U weet dat Van der Leeuw zijn opbouwend werk op dit gebied niet heeft kunnen voltooien. Aan de eerste eis, welke in 't belang van een socialistische cultuurpolitiek moet worden gesteld, is thans niet voldaan.

Het beginsel, waarnaar dit Ministerie zal moeten werken, zij dat het nooit iets verricht dat in de vrije kringen der samenleving even goed of met enige stimulans van boven kan worden vervuld.

Er is op het onderhavige terrein een belangrijke taak voor de gemeenten, welke vaak zoveel dichter bij het leven staan, en de provinciën, welke de kans hebben te worden tot de centra van een ontwakend regionaal bewustzijn.

Daarnevens zal het Ministerie zich er ook van bewust moeten zijn dat er niet slechts kleinere eenheden zijn met eigen leven, maar ook grotere, welke ook bezig zijn te worden tot draagsters van een gedachte: Europa, de Wereld. Elke afsluiting van de cultuur binnen de landsgrenzen leidt tot afsterving.

Behalve het apparaat zal er moeten zijn: geld. Ik moet er noodzakelijk iets van zeggen nu de bewapeningseisen onze nationale economie en het Overheidsgeld ontwrichten. Ik wil mijn argumentatie ontlenen aan de gedachtengang van hen, die de enorme inspanning, welke wij ons voor de wederopbouw van onze weermacht gaan getroosten, als juist erkennen. Het is deze. Een volk moet voor een succesvolle defensie hebben tanks en vliegtuigen en nog heel wat meer oorlogstuig. Maar ten minste zo belangrijk is de wil om zich te verdedigen. Een volk zonder bezieling en verwachting, een volk, dat niet weet waarvoor het leeft, weet ook niet meer waarvoor het vecht. Anders gezegd: we hebben gezien, dat de verdediging in vroeger tijden een element was in een groter, allesomvattend geheel. Wanneer onze cultuur geen waarden meer opbrengt, waarvoor ook de gewone man bereid is te strijden, is zij op den duur, ook militair, ten ondergang gedoemd. Daarom moeten militaire en economische inspanning worden gevat in een breder kader: dat der cultureie spankracht en weerbaarheid.

---

[6]) *Nationale Cultuurtaak*, blz. 158 en vlg.

Doeleinden ener Actieve Cultuurpolitiek

Wij moeten nu nog spreken over de doeleinden ener actieve cultuurpolitiek. Ik zal mij daarbij wederom tot enkele principiële opmerkingen beperken. Ik geloof nl. dat wij op 't ogenblik meer gediend zijn met een kompas, dat ons de richting wijst, dan met een gedetailleerde wegenkaart. Dáárvoor ware trouwens nog heel wat speurwerk nodig.

Ik zou u nu willen vragen uw gedachten nog eenmaal te bepalen bij de vier kenmerken ener levende cultuur, waarover wij een en andermaal hebben gesproken.

Ons eerste punt was: het middelpunt der cultuur is de arbeid, waardoor de mens deze wereld tot *zijn* wereld maakt. Ik geloof dat wij deze visie ook voor de toekomst moeten vasthouden. Dit betekent dat een goed gerichte cultuurpolitiek zal moeten streven naar de overbrugging van de diepe kloof tussen arbeider-zijn en je-zelf-zijn.

Ik zou niet nauwkeurig kunnen uitstippelen op welke wijze dit streven kan worden gerealiseerd. Maar er zijn voor deze gedachte in de ontwikkeling der laatste decenniën belangrijke aanknopingspunten.

Vooreerst zou ik willen wijzen op de snel afnemende betekenis van het allereenvoudigste werk in industrie en landbouw. De machine neemt het van de arbeider over. Zeer zware lichamelijke arbeid zal er binnenkort niet meer te vervullen zijn. Eenvormige handelingen worden door vernuftige apparaten verricht. Daarentegen nemen de hogere vormen van werk: het onderzoeken, controleren, besturen, administreren en registreren toe. Daar schuilen mogelijkheden van eerherstel van de arbeid in.

Daarnevens kan worden vastgesteld dat in de leer en de praktijk van de bedrijfsleiding het menselijke element steeds groter nadruk ontvangt. Na het stadium, waarin de arbeid niet meer dan productiefactor was, is een periode gekomen, waarin de arbeider als mens werd erkend. Tot de taken van een goed geleide onderneming behoren: personeelskernen, cantines, medische zorg, wasgelegenheden, personeelsgebouwen, sportvelden, e.d. Maar dit is vooral een zorg, welke zich uitstrekt buiten het eigenlijke productieproces. Vandaag wordt ingezien dat *alles* in de onderneming in zijn betekenis voor het personeel moet worden bezien: de inrichting van de werkplaats, de verlichting en de vloer, het lawaai, de werkuitgifte, de tijdschrijving, de loonbetaling, en natuurlijk vóór alles: de groepsvorming en de leiding. Er is, zo beseft men thans, niet per se een tegenstelling tussen de belangen van de arbeider en die van de onderneming. Het zou wel eens kunnen zijn dat deze laatste evenzeer bij de menselijke ontplooiing van haar medewerkers ware gediend als die medewerkers zelf. Wij weten nog niet, waartoe dit alles zal leiden. Niet onwaarschijnlijk is, dat hier andermaal aanknopingspunten voor een terugkeer van de arbeid naar zijn centrale plaats in het bestaan van mens en samenleving zijn.

Het is verheugend dat voor deze mogelijkheden niet slechts de ogen der ondernemers maar ook die van de vakverenigingen worden geopend. Het heeft grote indruk op mij gemaakt dat er verleden jaar in het industriecentrum van de Roer „Ruhrfestspiele" met belangrijke kunstmanifestaties en een internationaal congres

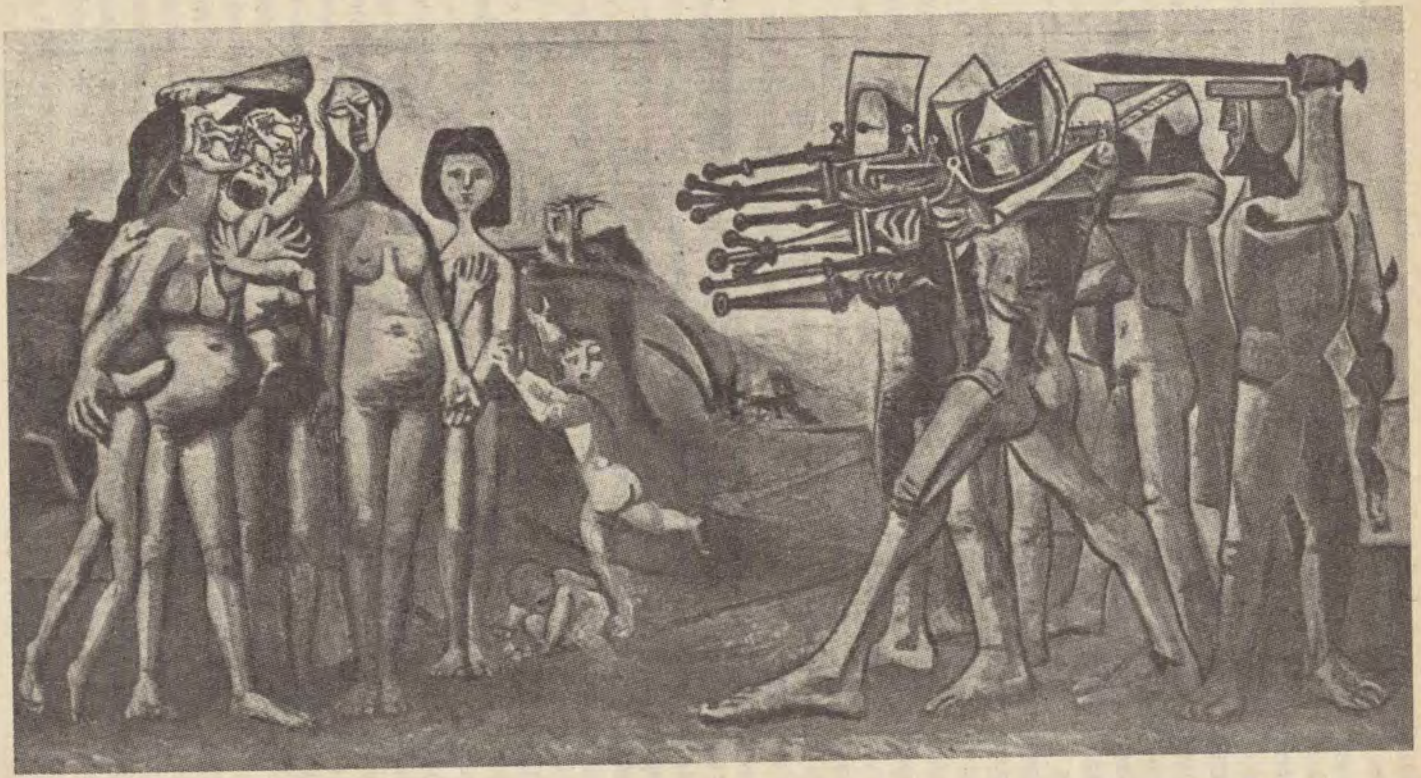

„Bloedbad in Korea" noemde Picasso dit nieuwe schilderstuk, dat het probleem van de dienstbaar gemaakte kunst wel op bijzondere wijze illustreert.

hebben plaats gevonden, onder aanvoering van de vakverenigingen.

Evenzeer komt het reeds voor dat vakverenigingen als opdrachtgevers voor kunstwerken optreden.

Wanneer de arbeid zijn centrale plaats zal herwinnen, zal de school in al haar schakeringen meer dan tot nu toe aandacht moeten schenken aan die arbeid. Wat weten onze opgroeiende jongens en meisjes van de realiteit van het hedendaagse voortbrengingsproces en de moderne fabriek.

Intussen zal naast de arbeid de vrije tijd in stijgende mate van betekenis worden. De cultuurpolitiek, welke wij voorstaan, zal er naar streven de vrijetijds-besteding dienstbaar te maken aan de harmonische ontwikkeling der persoonlijkheid. Er is op dit stuk nog een enorme opvoedingstaak te vervullen. Thomas Morus vertelt ons dat in zijn Utopia de bewoners „niets zozeer tot hun eigen bezigheid maken als hun ontspanning". Zij hebben de moeilijke les van het constructief gebruik van hun vrije tijd geleerd. De grote massa des volks in onze Westerse cultuur is nog niet zover. Ze „doden hun tijd", zoals wij dat terecht noemen, terwijl deze een onwaardeerbare bijdrage zou kunnen leveren tot hun mensvorming. De grote vraag, welke ons moet bezighouden, is: hoe brengen wij het zover dat deze mensen iets leren van de vreugde van zelf-iets-te-doen, iets te scheppen, ergens voor te zorgen, iets te beleven, dat hen uitheft boven henzelf en hen samenbrengt met anderen in een verrijkende gemeenschap.

Het tweede punt, dat ik in uw herinnering terugroep, is dat er in een cultuur een samenbindende, bezielende gedachte moet leven. Onze Westerse cultuur schijnt deze verloren te zijn. Het is, zoals wij reeds hebben vastgesteld, geen taak van de staat in deze leemte te voorzien. Het eigen leven der samenleving zou door een van boven opgelegde idee worden gevormd, maar het zou daarmede tevens zijn vitaliteit verliezen. Zoals een mens slechts datgene werkelijk bezit, wat hij zich zelf verwerft, maakt een natie zich slechts eigen, wat in haar diepste zelf in vrijheid ontluikt.

De Overheid zal hier dus slechts de bescheiden taak kunnen vervullen van het scheppen van mogelijkheden voor de originele krachten, welke uit het volk opkomen.

Ik noem in dit verband de energie-ontplooiing van de Kerk. Wij weten dat de maatschappij van de Kerk vervreemd is en de Kerk van de maatschappij. Er zijn enkele tekenen dat dit anders begint te worden. Er is in de maatschappij hier en daar het besef, dat er een geestelijk luchtledig bestaat, dat door de Kerk zou kunnen worden gevuld. Vroeger heeft men alles verwacht van de macht van de mens. Thans is de mensheid voor haar onmetelijke mogelijkheden bevreesd geworden. Zij heeft haar grootste tekort leren kennen, nl. dat zij over haar macht.... geen macht heeft. Zou er – zo vraagt zij zich af – niet een levensorde zijn, die boven het menselijke uitgaat? En in de Kerk leeft hier en daar het vermoeden, dat er voor haar een roeping ligt, welke ver boven hare grenzen uitreikt. Maar de ontmoeting na een zo lange tijd van wederzijdse afsluiting, zal aan beide zijden ernstige bezinning vragen, waarbij alles aan zal komen op wat eenvoudig en levenskrachtig is. En het zal altijd moeten gaan, niet om te heersen, maar om te dienen.

Hier moet het woord klinken dat misschien het leidend motief onzer samenleving zou kunnen worden. Ik heb mij zo vaak afgevraagd voor welke zedelijke waarden er in de maatschappij der naaste toekomst nog een klankbord zou zijn te vinden.

Het liberalisme heeft als ideaal de persoonlijkheid gesteld.

Het totalitaire denken maakte het volk tot richtsnoer.

Er is een gedachte, waarvoor ik geloof dat in onze Westerse cultuur gehoor wordt gevonden. Het is die van de solidariteit. Romano Guardini noemt haar in zijn *Das Ende der Neuzeit* „het grote menselijke bezit [7]) van de massa" datgene wat bij het wegvallen van alle waarden overblijft.

Deze solidariteit bestaat inderdaad. Het is het gevoel van samen te staan in nood en gevaar. Ze openbaart zich in nationale beproevingen telkens weer. Ze strekt zich over de grenzen uit als de Unac hulp vraagt voor kinderen in andere landen. Ze ligt ten grondslag aan alle moderne mensbehandeling, aan de nieuwe oriëntatie van het maatschappelijke hulpbetoon en de zorg voor gevangenen. In het existentialisme vinden we er een hedendaags belijden van.

Als de Kerk in solidariteit tot de wereld gaat, zal zij gehoor vinden voor haar boodschap. Die boodschap zelve is immers geen andere dan die van Hem, die in volstrekte solidariteit met de mensheid, tot haar lijden is ingegaan?

Hier liggen mogelijkheden voor een nieuwe eenheidsbelevenis. De Kerk kan daarbij leidend en bezielend op de wereld inwerken.

Het derde kenmerk, dat wij aan een gezonde cultuur hebben toegeschreven, is haar gemeenschapskarakter. Zij omvat allen. Zij geeft vorm aan de maatschappij in haar geheel. Bouman noemt cultuur „de levensstijl van een samenleving" [8]).

Het gaat dus om de samenhang aller dingen. Deze moet door een gezonde cultuurpolitiek worden verstaan en bevorderd. In de versplintering, welke mede de nood van de tegenwoordige constellatie uitmaakt, zal zij streven naar verbinding.

Zo zal ons schoolwezen steeds moeten worden gezien als een dienst aan het grotere geheel. Het zij daartoe op zich zelf een eenheid. De onderscheidene schooltypen zijn geen, elkaar beconcurrerende zelfstandige groepen, zij zijn organen van een planmatig geleide totaliteit.

In de school heerst niet de wedijver, zoals thans. Traditioneel is nu nog in menig opzicht de opvatting van het schoolwezen als het maatschappelijk selectieorgaan, de kampplaats, waar zich de Darwinistische struggle for life voltrekt. Gelaten legt men zich neer bij het feit, dat er jaarlijks op onze lagere scholen 130 à 140.000 kinderen een vol schooljaar blijven zitten — de stakkers! —, dat bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs telken jare 11.000 leerlingen, d.i. bijna een kwart van het totaal, dit lot treft en dat op de hogere burgerscholen bijna ⅔ gedeelte der leerlingen het einddiploma niet haalt. Uit een oogpunt, nu niet van sociale selectie volgens het beginsel van survival of the fittest, maar van leiding van mensen is dit een caricatuur. Bezien van het standpunt der zo noodzakelijke efficiency bij het gebruik van overheidsgelden, is het een ergerlijke verspilling, die ons misschien wel jaarlijks 150 millioen gulden kost. Het scholings-

---

[7]) Er staat „Positivum".

[8]) Dr P. J. Bouman, *Van Renaissance tot Wereldoorlog*, Amsterdam 1948, blz. 11.

proces moet in ons land door deze gedachte worden beheerst: telken jare worden aan onze scholen een paar honderdduizend kinderen toegevoerd. Laten wij zien, wat wij daaruit kunnen maken! Laten wij ze zo goed mogelijk selecteren. De moderne psychodiagnostiek stelt ons er toe in staat. Laten wij ze door goede voorlichting in de richting leiden, waar ze 't best tot hun recht komen. Men ziet, ik bepleit geen dwang. De Overheid waarborgt, dat financiële omstandigheden niet langer storend op dit proces kunnen inwerken. Zo dienen wij de mens in wording, omdat hij van zijn gaven kan maken, wat er van te maken is. Op deze wijze dienen wij ook onze natie, omdat er van haar schat aan intellect en karakter wordt gebruikt voor haar geestelijke en stoffelijke bloei. Zo zullen onze scholen zich de verantwoordelijke beheerders weten van het kapitaal aan talenten, dat ons volk in zijn jongere generatie bezit. Dat betekent: een andere geest in ons onderwijs, dat nog te zeer gestempeld is door het liberale individualisme ener vorige geschiedperiode. Dit wil o.a. zeggen: psychotechnisch onderzoek en voorlichting *voor alle leerlingen*, die de lagere school hebben doorlopen. Het betekent verder: een sterke uitbreiding van ons beurzenstelsel — in de zin van meer, maar ook hogere beurzen — en tevens een wetenschappelijk beter verantwoorde toedeling der studie-tegemoetkomingen.

In deze gedachtengang past, dat het verband tussen school en maatschappij niet wordt verwaarloosd. Er zal moeten worden vastgesteld welke behoeften de maatschappij heeft aan krachten van verschillende soort. Op 't ogenblik vertoont ons land op dit stuk de schandelijkste onwetendheid en de ergerlijke gevallen van verkeerde investering van menselijke potenties. Er moet een instituut komen, dat een behoorlijke planning maakt voor de opleiding, waarvan adviezen kunnen uitgaan ter zake van de behoeften aan opgeleiden.

Ernstige leemten in ons onderwijsstelsel moeten worden gevuld. Wij moeten goed realiseren, dat het overgrote deel der jeugd na de lagere school het leven in gaat. In het beste geval ontvangt zij nog een opleiding in het bedrijf en aanvullend avondvakonderwijs. Maar de algemene vorming is met de 8ste klasse der lagere school afgesloten. Met de op 15 jaar verkregen kennis en het alsdan gevormde inzicht moet de opgroeiende mens verder maar van het leven leren. Met deze geestelijke uitrusting moet hij zijn weg maar vinden in het verwarrende beeld der samenleving, zijn keuze weten te doen uit de diversiteit van levensvormen en beschouwingen, welke hem door pers, radio en film worden aangeboden. Wij kunnen zonder kans op tegenspraak zeggen, dat de massa onzer jonge mensen ongewapend in de strijd des levens wordt geworpen. Dit ernstige tekort onzer onderwijsorganisatie zal door partieel onderwijs gedurende één dag of twee halve dagen in de week dan wel van een aaneensluitende leertijd van een anderhalve maand moeten worden gevuld. Voor de meisjes is daarmede een eerste begin gemaakt.

Wat de inhoud van de schoolopvoeding aangaat: zij zij gericht op de vorming van vrije mensen in de gemeenschap. Persoonlijkheidsvorming en vorming voor de gemeenschap gaan samen. Wij zouden zo gaarne in onze jeugd een openheid vinden, welke hen bereid maakt tot nieuwe mogelijkheden. Geen zweren bij 't woord van de meester maar zelf-werken, zelf-vinden, gepaard met samen-werken

– dat thans verboden is – en samen-ontdekken. Leren niet uit de boeken maar van 't leven zelf.

De leerling moet daarbij gaan zien, dat hij deel is van een groter geheel, waarvan hij de samenhang moet gaan begrijpen, waarin hij zijn plaats moet leren kennen, waarvoor hij zijn verantwoordelijkheid moet gaan voelen. Sociologie is een leervak, dat onder welke naam dan ook, ons onderwijs allerwegen moet doortrekken.

De school zij open voor de kunst. Het genot van kunst moet men ook leren.

De school zij open voor de godsdienst. Op openbare scholen worde de Kerk het geven van godsdienstonderricht zo gemakkelijk mogelijk gemaakt.

Zo zouden wij ook andere cultuuruitingen kunnen bezien en haar betrekkingen tot elkaar en de maatschappij trachten te belichten. Ik noem slechts enkele gevallen. De wetenschap. Haar betrekkingen tot de maatschappij worden tegenwoordig duidelijker dan ooit verstaan. Zonder wetenschappelijk onderzoek komt ons welvaartspeil in gevaar. Wij hopen óók dat de wetenschap ons zal kunnen dienen bij de overwinning van onze sociale problemen. De Overheid moet de wetenschap daartoe in staat stellen. Anderzijds moet de wetenschap zich jegens de maatschappij verantwoordelijk weten.

De kunst. Ik zou nog eens met nadruk willen wijzen op de verbinding tussen kunst en industrie. De voortbrengselen onzer nijverheid, onze dagelijkse gebruiksvoorwerpen, kunnen door deze samenwerking een edeler aanzien verwerven. Onze woninginrichting kan eenvoudig, maar niettemin schoon zijn.

Binnen de terreinen van kunst en wetenschap, ook jeugdbeweging en volwassenenwerk ligt er een taak voor de Overheid tot het geven van steun en de bevordering van coördinatie en samenwerking.

Daarbij zal het streven steeds zijn om allen bij de cultuur te betrekken. Alle rangen en standen. Alle regionen des lands. Alle richtingen. Op dit laatste punt schijnen wij in ons land, dat langzamerhand in een federatie van drie richtingsnaties is veranderd, niet meer veel wensen te hebben. Toch legt Mannheim er in zijn posthuum verschenen boek [9]) terecht de nadruk op, dat de gedachte der tolerantie wordt misverstaan indien zij gevoed wordt door de opvatting, dat er omtrent principiële zaken toch geen overeenstemming is te bereiken. Mannheim noemt dit standpunt kenmerkend voor een „decadente phase van de democratie". Zij leidt tot een stopzetting van de gedachtenwisseling omtrent de zaken, welke juist voor ieder het belangrijkst zijn. Een ernstige vervlakking is daarvan het gevolg. Men komt tot overeenstemming aangaande zekere samenlevingsregelen. De essentiële dingen worden niet in 't geding gebracht. De democratie wordt er wel zeer onaantrekkelijk door. De enige goede vorm van de democratische vooruitgang is een samenwerking, welke een voortdurende herweging van de wezenlijke waarden en een telkens hernieuwde ontmoeting der richtingen insluit. Verdraagzaamheid is meer dan elkaar uit de weg gaan, zij sluit de bereidheid om van elkaar te leren in.

---

[9]) Karl Mannheim, *Freedom, Power and Democratic Planning*, London 1951, blz. 204 en volg.

Zo wordt de cultuur werkelijk gemeenschapszaak.

Wij hebben, ten laatste, ook nog gezien dat cultuur beweging is.

Daarover nog enkele korte opmerkingen. De cultuur der toekomst zal de cultuur van de massa's moeten zijn. Politiek hebben we het stadium van de massademocratie reeds bereikt in het algemeen kiesrecht. Economisch zijn wij bezig aan een proces van nivellering der inkomens. Cultureel is een vergelijkbare ontwikkeling begonnen. Wij kunnen bijv. vaststellen, dat relatief steeds groter aantallen jonge mensen van enigerlei vorm van voortgezet onderwijs profiteren. Maar zij is van haar voltooiing nog ver.

Waartoe zal zij leiden? Tot vervlakking? Er zijn verschijnselen in radio, bioscoop en pers, welke daarop wijzen. De egalisatie, welke zich in de Verenigde Staten vertoont, in de steden en in de mensen, schijnt een verontrustend vooruitzicht. Het meest eigenlijke van Europa, de rijke verscheidenheid, zou er mede verloren gaan. Het geestelijk peil der natie zou er door kunnen worden gedrukt.

Mijn antwoord is tweeledig.

De belangrijkste opdracht van alle cultuurpolitiek is de mens uit de massa te redden. Daartoe bestaan mogelijkheden. Als wij maar willen! Immers al die mannen en vrouwen, die ons soms als een gelijkvormige opeenhoping van gelijksoortige eenheden voorkomen, zijn mensen. Mensen met een ziel. En het is mogelijk om hen deel te doen hebben aan dat wat het leven waard maakt om te leven. Mits er maar ware solidariteit is. En een daarop rustende zorg voor goede schoolopvoeding, jeugd- en volwassenenwerk. Het zal mede de taak der Kerk zijn van hen, die in cliché's denken, die geen eigen leven meer kennen, maar door de dingen geleefd worden, vrije mensen te maken. En vrije mensen behoeven geen geleerden te zijn om nochtans hun bijdrage te leveren tot een bloeiende cultuur.

Het andere is: dat er bij alle planning van het culturele leven, alle ordening, alle coördinatie ruimte zal moeten blijven voor de enkelingen, die zich niet aanpassen maar daardoor juist vaak gangmakers zijn. Het ligt hier, zoals op het terrein van het economische leven. Ook daar moet er bewegingsvrijheid blijven voor hen, die bij hun denken en handelen nu eens andere dan de gangbare paden volgen. Zo zijn er onder intellectuelen en kunstenaars steeds figuren, die buiten de maat vallen. Er zijn groepen, die er theorieën of kunstuitingen op na houden, welke ons vreemd voorkomen. Laten we ze eerbiedigen. Zonder hen zou het leven alle vaart gaan missen. Laten we de mannen en vrouwen, die buitenmodel zijn, hun kans geven. Elke nieuwe mode was buiten de mode aleer ze werd ingevoerd. Deze intelligentsia is vaak de draagster van de vooruitgang.

Besluit.

Dit is het einde.

Moge het 't begin zijn van een tijd, waarin de cultuurpolitiek in de Partij van de Arbeid niet langer een nevengebied is. Ik hoop u te hebben doen zien, dat zij niet een terrein apart is. Zij is veeleer een vorm van politiek beleid, waarbij de levensstijl onzer samenleving als één geheel wordt beschouwd, ten einde wegen te vinden, welke leiden tot een nieuwe eenheid.

J. DE KADT

OPGELOSTE REGERINGSCRISIS EN BLIJVENDE MISERE

Regeringscrisissen worden altijd opgelost, al moet men er soms de regel van Heine bij te pas brengen: „Aber fragt mich nur nicht, wie?" We hebben dus weer een regering, die in geen enkel opzicht beter is dan de groep die door de onvrijwillige samenwerking van Romme's „brede-basis-hobby" en Ouds behoefte aan „sterke mannen" (of sterke sensaties voor het liberale kiezersvolk), zich genoodzaakt voelde te vertrekken.

Romme heeft het program-Steenberghe opgenomen, in de toestand waarin dat program verkeerde na de critische en aanvullende opmerkingen die van de kant van de P.v.d.A. waren gemaakt. „Het program is naar ons toe geschreven" werd in onze kringen triomferend verkondigd. Men vergat er bij te vermelden, dat het aanvankelijk heel erg ver van ons af-geschreven was, en dat het van uit deze negatieve positie daarna enigszins naar ons werd verschoven; maar véél te weinig om de grens van het positieve te bereiken.

Voor zover er iets positiefs in het optreden van Romme te bemerken viel, lag dat voor de meeste aanhangers van de P.v.d.A. in het feit, dat hij van de aanvang af verkondigde dat dit een kabinet zou worden met Drees als premier. Met deze honing vangt men gewoonlijk ook die vliegen uit onze gebieden, voor wie de andere aspecten toch wel tamelijk azijnig waren. Onze deskundigen op het gebied van economie, van financiën, van sociale aangelegenheden, vonden het program niet bijzonder fraai. Maar toch ook weer niet zo onfraai, dat men op grond van dit vage en grauwe geval zou kunnen verklaren: daar doen we niet aan mee. De deskundigen en ondeskundigen van alle andere partijen, de anti's inbegrepen, vonden dat dit program voldoende armslag gaf voor alle conservatieve en liberaal-Oudistische opvattingen, om het er ook maar op te wagen.

Nu zijn programs meestal nogal groezelige verzamelingen van nogal voor menige uitleg vatbare vaagheden. Zeker er zijn ook betere programs denkbaar, en eigenlijk zou er in Nederland in deze moeilijke en gevaarlijke omstandigheden een levensgrote behoefte zijn aan een dergelijk program, waarop allen zich zouden kunnen verenigen, die beseffen, dat een nationale inspanning in Atlantisch verband, een kwestie van leven of dood is, waaraan al het andere ondergeschikt zou moeten worden gemaakt. Al het andere: zelfs de cultus van het grote gezin, zelfs de cultus van de eerbiedwaardige en aloude nationale schotjes (die men „zuilen" is gaan noemen), zelfs de cultus van de verdwenen koloniale heerlijkheden, zelfs de cultus van de nooit te verzadigen ondernemer, van de zich tegen alle regelingen verzettende middenstander, van de vakbeweging die het loon- en prijsfront belang-

rijker vindt dan het front van een georganiseerde productie en distributie, van een socialisme overbelast met antikwarische gevoelens en inzichten.

Maar wie dit alles uitspreekt weet ook meteen, dat op een dergelijke grondslag geen regeringsprogram mogelijk is, in een land, waarin geen enkele partij een dergelijke visie op heden en toekomst heeft. Wat zou dan anders mogelijk zijn, dan een verder sukkelen, totdat de Moscouse olifant met zijn lange snuit al die kinderachtige vertelseltjes die in Nederland voor politiek worden gehouden uitblaast, of totdat de Amerikaanse olifant (het kan ook de ezel zijn, die het politieke totemdier is van de ene grote politieke partij, zoals de olifant het is van de andere) het verdeelde Europa uit het moeras trekt waarin het zich steeds dieper inwerkt?

Men kon dus niets anders verwachten, dan dat de regeringscrisis zou worden opgelost, met een program dat voor de KVP wel aanvaardbaar, doch slechts ten dele bevredigend is, een program waartegen de P.v.d.A. geen „neen" durft te zeggen, en waarvan C.H. en V.V.D. zich in de toekomst even weinig zullen aantrekken als ze in het verleden gedaan hebben, iets wat trouwens in iets mindere mate ook voor K.V.P. en P.v.d.A. geldt. Een uiterst onbevredigende toestand, waarin de regering doet, wat door een voldoende meerderheid in het Kabinet van geval tot geval wordt uitgedokterd, en waarbij de angst voor wéér een crisis, de enige werkelijke samenhang tot stand brengt zowel in het Kabinet als in het Parlement. Dat een dergelijk program ergens in het volk een ander gevoel wakker zou roepen dan het gevoel van „het zal wel niet anders kunnen" is uitgesloten. En daar moeten we het dan maar mee doen, het aan de virtuosen van de permanente geestdrift — de politieke propagandisten die zichzelf leiders wanen — overlatend, om in beperkte partijkring voldoende mensen te overtuigen van de noodzaak om voor het behoud van deze toestanden te blijven werken.

Het heeft weinig zin om thans nog het verloop van de regeringsvorming uitvoerig te bespreken. Het meest kenmerkende was nog, dat de A.R., na het program te hebben aanvaard, weigerde de aangeboden portefeuilles te aanvaarden, omdat de personen die dan als vertegenwoordigers der A.R. in het Kabinet zouden komen, Meynen voor Oorlog en De Gaay Fortman voor Sociale Zaken, te weinig in de geest zouden handelen van de A.R.-fractie in het parlement, die alleen maar juicht als ze kan uitroepen: „Er is niets vernieuwd, er is niets veranderd". De heer Bruins Slot, die deze juichkreet formuleerde, was dan ook door de A.R. als een der aanstaande ministers uitverkoren, wat voldoende aangeeft hoe de A.R. in de regering wilden werken: remmen, en ruziemaken met Indonesië. Dit alles zit inderdaad in het program-Romme en in de regeringsverklaring als mogelijkheid ingesloten, vandaar dat de A.R. dat program konden aanvaarden. Maar er is een belangrijk verschil van graad tussen de wijze waarop Romme, Van den Brink (en wellicht zelfs Teulings) willen remmen op het gebied van de economische en sociale politiek, en de wijze waarop de Anti's dat willen. Er is ook een belangrijk verschil in de wijze waarop Romme de Indonesische kwestie wil „bevriezen", en de actieve vijandschap die Bruins Slot prefereert. En het buitenblijven van deze Anti's is dus één van de winstpunten in deze crisis, ook voor degenen die geen

enkel bezwaar gehad zouden hebben, doch het integendeel zouden hebben toegejuicht, als vooruitstrevende A.R.'s in de regeringsploeg zaten. En als men in A.R.-kringen tot verzet zou kunnen komen tegen de negatieve politiek van Schouten en zijn fractie, dan zou deze crisis zelfs er toe kunnen bijdragen, dat de A.R.-partij een positieve factor in de Nederlandse politiek zou kunnen worden, wat een eind zou kunnen maken aan de overheersende positie die de K.V.P. in ons politieke leven inneemt. Doch voorlopig is hier nog niets van te zien.

Er moet aan toegevoegd worden dat de wijze waarop de houding van de A.R. in het politiek debat werd besproken, weer opnieuw bewijst hoe sterk men te onzent is in het formalisme. Want men verweet de heer Schouten vooral, dat hij geen genoegen wilde nemen met de personen die de formateur voor hem wilde uitzoeken als A.R.-ministers. Formeel behoort dit recht inderdaad aan de formateur; doch politiek is geen enkele partij een knip voor de neus waard, als ze het goed vindt dat een formateur uitzoekt welke gewillige jongens hij uit een bepaalde partij kan halen om in een kabinet te zetten, terwijl die partij dan met al haar invloed de personen van andermans keuze zou moeten steunen, ook als die personen niet het vertrouwen zouden hebben van die partij, haar fractie en haar kiezers. Ik zou de P.v.d.A. wel eens willen zien, als een formateur zou zeggen: niet Drees en Lieftinck, maar wèl de een of andere d'Aillyaanse randfiguur, die nog net niet bedankt had.

De regeringsvorming is verder verlopen volgens de bekende wet die maakt dat sommige partijen na enige weken crisis voldoende murw zijn om op alle dan gedane voorstellen in te gaan, ook al hebben ze soortgelijke voorstellen in een vroeger stadium afgewezen. Het valse verantwoordelijkheidscomplex, dat niets te maken heeft met een echt gevoel van verantwoordelijkheid voor de toekomst van volk, land en beschaving, gaat dan opgeld doen. Men mag niets meer afwijzen, want men is dan verantwoordelijk voor een, door anderen, volstrekt onnodig overmatig lang gerekte crisis.

In het begin wordt er nog heel wat gesputterd. Er worden eigen programs opgesteld, die overigens waardeloos zijn, omdat men nu eenmaal alleen maar economistisch denkt, en dus de hoofdzaken al buitensluit voor men de situatie gaat bekijken. Maar het lijkt toch nog ergens op, al weten de mensen met enige ervaring wel, dat alles toch wordt beslist door een paar voormannen die van het begin af aan geen andere opvatting hebben, en nooit een andere zullen krijgen dan het: tot iedere prijs in iedere regering — al weten ze dit zèlf pas op het moment waarop ze een keus moeten doen, en ze als steeds weer ontdekken dat de hele wereld zal vergaan, dat het een Nationale en Europese en Internationale ramp zal worden als er achter de regeringstafel in Nederland geen leden van de P.v.d.A. zitten. En dit kan met hartstocht en overtuiging geplechtstatigd worden zonder dat het hele gezelschap in lachen uitbreekt. Hoe zou men dan in zo'n gezelschap het overwegen van werkelijke politieke argumenten kunnen verwachten?

Wat in werkelijkheid overheerst is het gevoel van angst voor wat de partij zou worden indien ze in de oppositie werd gedrongen, of, om de formulering te nemen die men in de top gemakkelijker vindt, indien ze zichzelf in de oppositie zou

manoeuvreren. Er is natuurlijk enig verschil tussen de twee omstandigheden, maar men moet nooit vergeten, dat er altijd door tegenstanders (en voorstanders van regeren tot iedere prijs) zal worden betoogd dat het uit de regering raken niet de schuld was van politieke partijen die ons het leven onmogelijk wilden maken, doch van eigen aanmatigingen en onverstand. Dat is alles een kwestie van interpretatie; en als we nu vaststellen dat alleen de interpretaties van Drees en Vorrink serieus te nemen zijn, dan zijn we waar men ons hebben wil; en waar we in werkelijkheid dan ook zijn.

Overigens geef ik graag toe, dat het uit de regering raken altijd een ernstige zaak is, en zelfs een ernstige zaak zou zijn voor een partij vele malen steviger en meer politiek geschoold dan de P.v.d.A. Oppositie voeren is namelijk zeer moeilijk, even moeilijk als regeren. En het lot van de A.R.-partij, die nooit veel van het regeren terechtbracht, en die thans reeds jarenlang bewijst dat ze onbekwaam is om van haar oppositie iets te maken, zou ook andere partijen kunnen treffen.

Nu is het natuurlijk in ons goede vaderland zo, dat naast de angst van de P.v.d.A. om in de oppositie te gaan, de ongeveer even grote angst staat van de leiding van de K.V.P. om de P.v.d.A. in de oppositie te dringen. Het labiele evenwicht dier angsten, is de basis onzer nationale regeringen, die dan gewoonlijk een tikje meer rose of een tikje meer zwart uitvallen naarmate de angst aan de ene of aan de andere kant wat groter is. Maar enige scheppende kracht is moeilijk te verwachten uit dit evenwicht van angsten. En het is dus maar gelukkig dat de toestanden in Nederland van geen enkele betekenis zijn voor het lot van de wereld. Anders zag het er met de wereld, en dus ook met ons, vrijwel hopeloos uit.

In de eerste fase van de crisis is door onze toevallige parlementaire leiding gedurende die crisisperiode, pg. Burger, vastgesteld, dat wij geen verzwakking van onze positie in de regering zouden aanvaarden, maar ook geen versterking ervan wensten. Dat heeft men bij ons algemeen toegejuicht als een uiting van de degelijke bezonnenheid die ons steeds kenmerkt. En de opvatting dat wij nu eenmaal geen crisis uitgelokt hebben, ja, alles gedaan hebben om die te vermijden, en dat wij dus, nu die crisis door anderen gemaakt is (met name door Romme-Oud) niet alleen het recht zouden hebben om naar versterking van onze positie te streven, maar zelfs verplicht hiertoe waren, omdat immers gebleken was, dat, bij gelijkblijvende machtsposities der crisismakers geen stabiele regeringsbasis bestond – deze opvatting is natuurlijk direct van de hand gewezen, als irreëel, avontuurlijk, van alle degelijkheid en verantwoordelijkheidsgevoel gespeend. De verdere opvatting, dat wie streeft naar behoud van de oude positie en niets meer, daardoor reeds gedoemd is teruggedrongen te worden, zodra er andere partijen zijn die wel naar meer streven, maakte evenmin enige indruk in het gezelschap dat weliswaar geen werkelijke invloed op de gang van zaken heeft, maar dat er ten minste over mag praten, het gezelschap van onze Kamerfractie dus. Indruk maakt daar, en trouwens in alle verantwoordelijke gezelschappen van onze beweging, alleen maar de mening van pg. Drees. Tot op zekere hoogte stemt dit tot voldoening: het zou namelijk nog erger kunnen zijn, indien de opvattingen van de

meer rumoerige ultra-gouvernementelen in die kringen een gelijke invloed hadden. Maar dit is tot dusver gelukkig niet het geval.

En van pg. Drees weet men, dat hij, ofschoon overwegend gouvernementeel, toch nog oog heeft voor de gebreken en tekortkomingen van de gouvernementele werkwijze. Bij Drees is nog altijd tien procent ernstige overweging aanwezig voor andere posities en werkwijzen. Bij anderen, die soms doen alsof ze nog maar een half procent verwijderd zijn van het afwijzen der regering, onze ministers inbegrepen, is in werkelijkheid geen half procent bereidheid om desnoods een buitengouvernementele positie te aanvaarden aanwezig. Maar zoals ik reeds zei, dat weten ze zelf niet, en dat merken ze pas tot hun schrik zodra, mede door hun critische uitbarstingen, een situatie ontstaat waarbij gekozen moet worden. Dan kiezen ze voor tweehonderd of meer procent, de richting die ze even te voren nog bijna schenen af te wijzen. En die van mening is, dat dit soort leiderschap niet eens zo schadelijk is, omdat het er ten slotte toch allemaal heel weinig op aankomt wat het resultaat is van het gedoe in de Nederlandse politiek, kan zich met dit alles heel goed amuseren. Alleen men moet weten hoe de dingen in werkelijkheid er uit zien, en men moèt zich geen enkele illusie maken omtrent bekwaamheid en kwaliteit van de gezelschappen waarin dergelijke dingen normaal zijn.

Men moet natuurlijk ook goed weten, dat het in andere gezelschappen, bij de andere partijen dus, vooral niet beter is dan bij de partij die men zelf het best kent. Wie bijv. kennis neemt van wat men in Maasbode en Tijd, in Nieuwe Eeuw en Linie kan lezen, begrijpt dat het bij de K.V.P. ook anders is dan het orakel van de Volkskrant in zijn tot hoofdartikelen gepromoveerde „kronkels" tracht te suggereren. En de leden van de V.V.D. zouden nog eerder aan de ooievaar kunnen geloven, dan aan de eenheid van de vogel die het nest bouwde en het koekoeksjong dat er thans de baas speelt, en zal blijven spelen, totdat het een plaats in het regeringsnest gevonden heeft. Bij iedere voor de regering in aanmerking komende groep zou men iets dergelijks kunnen vaststellen.

De C.P.N. vertoont natuurlijk alleen maar de monolithische eenheid-in-Stalin, maar zelf daar zal de een of ander nog wel het verschil hebben ontdekt tussen de doffe domme doedelzak-muziek van Paul en de frisse vrolijke falderappes-stijl van Henk. En hoe slecht de E.V.C.-bestuurders hun demagogische toeren verrichten, kan men zelfs in de kolommen van De Waarheid horen uitfluiten.

Doch om op de regeringsvorming terug te komen, is het te verwonderen dat iedere regeringsvorming in ons land het meest doet denken aan dat dierbare oude verhaal van de lamme die de blinde helpt; een troostrijk verhaal ongetwijfeld zolang men maar binnen de grenzen van de onvolwaardige werkkrachten blijft. Minder troostrijk echter wanneer men bedenkt welk werk er eigenlijk verzet zou moeten worden.

In dit speciale geval was er trouwens nog iets heel troostrijks. Ieder bleek ten slotte tevreden te zijn, en ieder had de overwinning behaald. Oud, zichzelf tot scheidsrechter proclamerend in de match waaraan hij deelgenomen had, verkondigde een overwinning op punten. Als een andere Mac Mahon kon Burger hem, namens het vijftal ministers van de P.v.d.A., toeroepen: „J'y suis et j'y reste", wij

zijn even sterk en in dezelfde posities teruggekomen als waarin we voor de crisis zaten. Waarop Oud dan weer kon antwoorden dat hij, precies als voor de crisis, zou blijven doorgaan met z'n pogingen om alle ministers, Stikker inbegrepen – of Stikker in de eerste plaats – het leven zuur te maken.

Doch hier zijn we al bij het debat dat op de regeringsverklaring volgde. In dat debat heeft Burger op uitmuntende wijze, (binnen het raam van de politiek die door de overgrote meerderheid van de P.v.d.A.-fractie was aanvaard natuurlijk), zowel de droeve resultaten van de brede-basis-hobby, als het onverantwoordelijke en mislukte offensief van Oud, aangetoond.

Het kabinet Romme–Drees is niet zoveel verschillend van het kabinet Van Schaik–Drees, al heeft Romme dan ook deze gelegenheid aangegrepen om die K.V.P.-ers te verwijderen of te verplaatsen die niet pasten in de politiek die hij tot 1952 wil voeren. In 1952 hoopt Romme dan natuurlijk, na de verkiezingen, met een kabinet Romme-zonder-meer te kunnen komen, een kabinet waarin de P.v.d.A. desnoods gemist kan worden en waarin ze in ieder geval genoegen zal moeten nemen met een bescheidener plaats. Immers Drees zal tot 1952 de verantwoordelijkheid blijven dragen voor al de onaangenaamheden die het Nederlandse volk in het komende jaar door de regering moeten worden opgelegd. En aangezien die onaangenaamheden allemaal op sociaal-economisch terrein liggen en de P.v.d.A. haar kiezers uitsluitend sociaal-economisch bindt, zal de komende ontevredenheid zich vooral tegen de P.v.d.A. keren, en is de kans groot, dat ze in 1952 opnieuw verzwakt uit de verkiezingen komt.

De priesters van het verantwoordelijkheidsgevoel, die men in de leidende kring van de P.v.d.A. in overwegende mate aantreft, gloeien van verontwaardiging als er in overweging wordt gegeven thans reeds in program en personen de waarborgen te eisen die deze zware verantwoordelijkheid enigszins beveiligen. Niemand zou ons begrijpen als we thans uit de regering wegliepen nu alles zo moeilijk gaat worden, verkondigen zij. Maar wie bepleit het weglopen, als hij in bepaalde omstandigheden uitspreekt: Give us the tools and we'll do the job: Geef ons de positie in de regering, geef ons de samenstelling van de regering, geef ons het regeringsprogram, die nodig zijn om het werk op te knappen dat vóór ons ligt. Verantwoordelijk voor het niet geven van dit alles, zou, (als we de vraag gesteld hadden), de heer Romme zijn geweest, als hij het niet zou hebben gegeven.

Het is natuurlijk zeer de vraag of de heer Romme een dergelijke verantwoordelijkheid zou hebben aangedurfd. Maar niemand heeft hem iets gevraagd. Dat is het tekort in onze politieke leiding, een tekort des te gevaarlijker, omdat de overweldigende meerderheid van de verantwoordelijke instanties onzer beweging meent, dat we alles met grote waardigheid, grote vaardigheid en grote bescheidenheid hebben opgeknapt.

Waar het dus op aankomt, dat is het minimumprogram, dat nodig is, om zowel de defensietaak als de taak om de betalingsbalans in evenwicht te kunnen brengen te kunnen vervullen. Dat minimumprogram vraagt vergroting van de essentiële productie, door afsnijding van al het overbodige en door het (zo nodig gedwongen) richten van het particulier initiatief en de investeringen op die gebieden die door

de overheid worden aangewezen. Het vraagt, bij de gedeeltelijke oorlogstoestand waarin wij leven, een gedeeltelijke oorlogstoestand op economisch en sociaal gebied, met ernstige prijsbeheersing, met stabilisatie van de koopkracht, met vermindering van dat deel van het nationale inkomen dat naar overbodige ondernemers en tussenpersonen gaat (iets waarmee zowel serieuze ondernemers als serieuze middenstanders het eens zijn) en met vermindering ook van de luxe der krampachtig in stand gehouden en op alle gebieden doorgevoerde nationale verdeeldheid.

Het is mogelijk dat de bestaande politieke partijen een dergelijk program zouden afwijzen, maar dat bewijst dan hoezeer een campagne voor politieke opvoeding van ons volk nodig is, willen we een kans maken de totalitaire dreiging te overleven.

Maar geen program is van betekenis als de mensen die de nationale weerstand verpersoonlijken, de leidende regeringsfiguren, alleen maar het verlangen naar rust en bescheiden welvaart vertegenwoordigen, zonder dat zij ook maar in de verste verte de bezieling kunnen brengen die van een Churchill of een Roosevelt uitging. Een regeringsploeg waarin alleen bij de belastingheffing een gedrevenheid schijnt te bestaan, brengt het niet verder dan het oproepen van verbittering en gelatenheid.

De regering die we thans hebben heeft dit met de vorige gemeen, dat ook haar aanhangers alleen maar zuchten als ze aan haar denken. Ik zonder natuurlijk — ik heb het reeds gezegd — de leveranciers van hol pathos uit.

Zoals de regering dan geworden is, brengt ze een verandering in het ministerie van Uniezaken etc.; een gunstige verandering voor zover vroegere uitspraken van absolute aard daardoor verdwijnen. Maar die gunstige verandering wordt volkomen teniet gedaan doordat de regeringsverklaring „de unieke betekenis" van de Nieuw-Guinea-kwestie nog eens onderstreept, juist in de zin van de heer Oud, die op dit gebied een overwinning kon behalen omdat ook de heer Romme hier nog altijd zijn „week-der-schande"-politiek voortzet.

Intussen kondigen de veranderingen in de Indonesische regering aan, dat Uniezaken opnieuw zeer belangrijk gaat worden. En helaas is het kabinet niet aangenomen voor zakelijke beslissingen in de Indonesische aangelegenheden. De verantwoordelijkheid voor die slepende ziekten, die Nieuw-Guinea, Ambonezen en Unie heten, blijven wij natuurlijk behouden.

De enige verdere interessante verandering in het kabinet, naast het versterken van de K.V.P.-invloed in de economische raad (Teulings, Albregts) is die bij oorlog, waar de partijloze C.H.-er 's Jacob, vervangen wordt door de aangesloten C.H.-er Staf. De heer 's Jacob was pas minister en deed zijn werk op ongewoon flinke wijze. Behalve de heer Romme verlangde niemand dat hij zou heengaan, althans niemand buiten de K.V.P.-kring. De C.H. heeft nooit de eis gesteld dat hij vervangen moest worden door een partijman. En de heer Staf heeft zich, naar voortdurend is meegedeeld, tot het uiterste verzet tegen het opgeven van een bevredigende werkkring aan Landbouw en het aanvaarden van een taak waarin zijn kwaliteiten als organisator hem zeker te pas zullen komen, maar die nooit zijn bijzondere belangstelling heeft gehad.

Er is bovendien in al deze gevallen, zowel in het geval 's Jacob, als in het geval

Spitsen, als in het geval Struycken en in dat van Götzen, sprake van een volstrekt overbodige onbehoorlijke behandeling van personen, door geen enkel politiek of zakelijk belang gerechtvaardigd, die er niet toe zal bijdragen het respect voor de politiek of voor regeringspersonen te vergroten. Slechts voor zover het licht werpt op persoon en systeem van de man die in de toekomst minister-president moet worden, van de heer Romme dus, is het allemaal interessant, ofschoon weinig geruststellend.

Het debat over de regeringsverklaring leverde natuurlijk geen nieuws op. De verklaring liet het belangrijkste in het duister. En het debat beperkte zich zoals gewoonlijk in het Nederlandse parlement tot die formalismen waarin de heer Oud bijna nationaal kampioen is. Dat de P.v.d.A. ook ditmaal weer trachtte het zakelijk element op de voorgrond te schuiven, moet evenwel worden vastgesteld.

Veertien dagen na het optreden van de nieuwe regering, die men niet eens de kans gaf haar program te concretiseren, (al was Lieftinck al direct met enige voorstellen tot dekking der uitgaven door belastingen aangekomen), was de fractie van de P.v.d.A. reeds aan het interpelleren, naar aanleiding van de stijgende prijzen, en in verband met de ontevredenheid die zich in de vakbeweging uitte, omdat een loonsverhoging van 5 %, (alweer uiterst snel door de regering tot stand gebracht), de verlaging van het consumptiepeil niet tot 5 % scheen te beperken, doch binnen enige weken in de buurt van 8 of meer % dreigde te zullen brengen. Bij de onderhandelingen in de Stichting van de Arbeid had de regering duidelijk kenbaar gemaakt, dat met verdere besprekingen over de lonen gewacht moest worden, tot er wéér een belangrijke achterstand geconstateerd werd. En het gevolg van deze methode is, dat de arbeiders, na een half jaar bijv., van een gemiddelde achterstand van bijv. 3½ %, weer voor een paar weken gelijk komen, om dan weer een lange periode van achterstand in te gaan. Wat de vakbeweging nu verlangde, was een extra-compensatie van enige procenten, die dan in de komende maanden weer verloren gaan, maar die de gemiddelde achterstand in de buurt van de 5 % zou houden. Dit verlangen was op zich zelf gerechtvaardigd zolang de regering beweert dat 5 % voorlopig het maximum van beperking kan zijn. Maar het was niet te verwachten dat het systeem om de arbeiders eerst achteraf weer op het gemiddelde loonpeil te brengen, door deze regering in een politiek van tijdelijke voorschotten zou worden veranderd. Niets in de samenstelling en niets in de programpunten der regering Romme–Drees, wees op een dergelijke royale opvatting. En op die plaatsen waar de voormannen der vakbeweging invloed hadden kunnen uitoefenen op het type regering dat wij zouden krijgen, hadden zij, op een enkele uitzondering na, het experiment Romme–Drees aanvaard. En het lag dus voor de hand, dat de vakbeweging nu zou beproeven op haar eigen terrein en met haar eigen middelen het verlangde te verkrijgen.

Dat zou trouwens de enige methode zijn, om zowel de regering, als die politieke partijen die met dit type regering genoegen nemen, aan het verstand te brengen dat een koersverandering nodig is. De vakbeweging vindt het echter gemakkelijker haar doeleinden langs parlementaire weg te bereiken. En de politieke partijen aanvaarden dus eerst een regering in wier program de bevrediging der vakbewe-

ging ontbreekt en gaan daarna die regering verzoeken die bevrediging tot stand te brengen.

Erger nog lag het op het gebied van de prijzen. In het regeringsprogram was de vermindering der subsidies tot een bedrag van maximaal 175 millioen duidelijk aangegeven. Dat dit prijsverhoging der eerste behoeften betekende, moest ieder begrijpen. Wel lag in het program der regering de mogelijkheid van prijsregelende maatregelen, maar het lag er in, heel duidelijk, als *uitzonderingsgeval,* en niet als methode. De interpellatie Nederhorst ging echter in de richting van een prijsstop en een daaraan verbonden (en zeer soepel gedacht) systeem van prijscontrôle. Niet alleen de stop, maar ook het systeem was volledig in strijd met het pas aanvaarde regeringsprogram. En zo maakte de interpellatie de indruk van de daad ener politieke partij die van alle wallen tegelijk wil eten.

Dit zegt niets tegen de argumenten van Nederhorst die op zich zelf klemmend genoeg waren. Het zegt wel iets omtrent vastheid van lijn en leiding in de fractie die zo optreedt. Men zegt wel, ter verdediging van de interpellatie, dat het beter is ten halve te keren dan ten hele te dwalen. Maar in de politiek is dat alleen het geval indien zij die gedwaald hebben nu ook begrijpen dat dit het geval was, en er dus sprake is van koerswijziging. Maar bij de interpellatie-Nederhorst ontbrak dat besef zelfs bij de interpellant. En dus hadden we hier te maken met die slingerpolitiek bij de overgrote meerderheid van de fractie die altijd en overal tot mislukkingen moet leiden. Eenmaal de regering Romme–Drees aanvaard, moest men haar op z'n minst een redelijke kans geven. En persoonlijk was ik dus, na tegen de aanvaarding van de regering Romme–Drees te zijn geweest, evenzeer tegen de ondoordachte en voortijdige interpellatie. Toen men echter besloot tòch die interpellatie te houden vond ik, met een grote minderheid in de fractie, dat ze dan tot een uitspraak van de Kamer moest leiden en in een motie moest uitmonden. De meerderheid van de fractie wilde géén motie; die echter tòch door de interpellant werd ingediend, en, om zijn positie niet onmogelijk te maken, voor de vorm ondertekend werd door enige in de nabijheid staande leden. Het is dus duidelijk dat de zo ingediende motie weer ingetrokken moest worden, zelfs al had de regering het onaanvaardbaar niet laten horen. Het lijkt mij gewenst deze toedracht van zaken mee te delen, tot meerder begrip van wat er voor buitenstaanders nogal vreemd moet hebben uitgezien.

Er was besloten géén interpellatie te houden over de looncompensatie, doch wel over de prijzen. Het bleek echter dat de kwestie van de loonregeling veel sterker in de Kamer leefde dan die van de prijzen, iets wat alweer gemakkelijk te voorzien was geweest. Een motie Andriessen, Suurhoff, Stapelkamp, Kikkert (vakverenigingsleiders uit de vier belangrijkste partijen) kwam dus naar voren, zonder dat het voldoende duidelijk was, dat het initiatief in deze zaak bij Suurhoff lag. En het is nu eenmaal zo, dat de regering, die vrijwel altijd afwijzend staat tegenover moties van de P.v.d.A., moties van de K.V.P. vrijwel altijd aanvaardt. Dat gebeurde ook hier, en zo had de interpellatie nog een slot dat pakte!

Wel brachten de besprekingen in de Stichting van de Arbeid, de vakbeweging niet het verlangde stootkussen der compensatie, maar er werd afgesproken, dat

bij doorgaande verlaging van het reële levenspeil een aanvulling zou worden gegeven en dan met terugwerkende kracht – niet de beste oplossing, maar toch minder slecht dan de toestand die er tot dusver bestond.

Intussen is de toestand van de betalingsbalans nog steeds zorgwekkend. Met bedragen van bij de 60 millioen per week vloeien de deviezen weg. Tegelijkertijd komen de voorstellen tot nieuwe belastingen binnen en worden bezuinigingen bekend gemaakt, die echter het tekort niet kunnen dekken. Een lening op de vrije markt is een duidelijke mislukking geworden. Dat alles ziet er nogal onrustbarend uit. Maar, zoals de directeur van de Nederlandsche Bank in zijn jaarverslag aantoont: de toestand is veel gezonder en solider dan ze er uit ziet. Als de regering de leiding weet te behouden, dan kan het evenwicht tussen inkomsten en uitgaven hersteld worden. Een groot deel van onze moeilijkheden ligt trouwens op internationaal gebied. Ook daar zou een stevige regering heel wat kunnen presteren.

Deze regering zal noch uit de binnenlandse, noch uit de buitenlandse mogelijkheden het maximum halen van wat te bereiken zou zijn. Maar evenmin het minimum.

Ergens tussen die twee in, en dichter bij het minimum, houdt haar kunnen op. Maar het zou onrechtvaardig zijn het voor te stellen alsof ze niet over kunnen en regeerkracht beschikt. Ze heeft het wel degelijk. In de mate waarin de politieke rijpheid van dit land haar het regeren mogelijk maakt, doet ze het met hardnekkigheid en met een bekwaamheid die veel groter is dan de politieke rijpheid van het land. We zullen goed doen te beseffen dat we niet gemakkelijk een betere regering zullen krijgen.

Maar we zullen nog beter doen eindelijk eens in te zien hoe dit komt. De schuld op Van den Brink gooien, zoals dat bij ons populair is, leidt tot niets. En wie uit het bovenstaande zou afleiden dat ik de schuld gooi op Romme, of eventueel op Drees en Vorrink, heeft er weinig van begrepen. Maar voor een deel ligt die schuld zeker bij onze eigen partij, de schrijver van dit verhaal inbegrepen. Voor zover dat het geval is, zou er al wat gewonnen zijn als we althans enigszins beseften wat er aan de hand is. Vandaar deze poging om naast de officiële lezing ook deze te plaatsen.

M. SLUYSER

BIJ ERNEST BEVIN'S HEENGAAN

Indien er een toeval bestaat, dan mag men het een merkwaardige toevalligheid heten, dat Ernest Bevin's laatste gesprek zaken van de vakbeweging tot onderwerp had. Voor mij heeft het de betekenis van een zinnebeeld. Want deze man was gedurende zijn gehele leven de man van de vakbeweging; de vakbeweging, die hém heeft gevormd, en die hij heeft groot gemaakt. Man van de vakbeweging was hij, toen hij de gedachte „eenheid maakt slechts dan sterk, indien het eenheid op de grondslag van een zelfde beginsel is", verwezenlijkte in de grootste bond ter wereld. Vakverenigingsman bleef hij, toen hij gedurende de oorlog het ambt van minister van Arbeid bekleedde en de essentie van zijn taak neerlegde in de volgende woorden: „Het is te danken aan het feit, dat wij in de vakbeweging zo verknocht zijn aan het beginsel der vrijheid, aan het beginsel van wederzijdse hulp en aan het beginsel, dat de staat gegrondvest moet zijn op het volk — het is dááraan te danken, dat wij bezeten zijn door de grimmige wil deze oorlog tot het einde toe uit te vechten."[1]) En als men het beleid ontleedt, dat hij als minister van Buitenlandse Zaken voerde, dan ondekt men opnieuw de vakbewegingsman, die er zijn stempel op drukte: de strijd niet zoekend, maar die ook niet vrezend — altijd bereid om tot een vergelijk te komen, maar voortdurend er van overtuigd, dat onderhandelingen over zo een vergelijk slechts blijvend nut kunnen afwerpen, indien ze worden gevoerd op een grondslag van kracht en in een gezindheid van wederzijds ontzag.

De vakbeweging heeft tal van sterke karakters voortgebracht. Sterk, omdat zij, met onvoldoende school-opleiding het grote leven ingestuurd, in de school des levens kennis en wijsheid moésten vergaren; sterk in hun openbare verschijning, omdat de krachtlijnen van hun persoonlijkheid samenvallen met het krachtveld van de massa, die hen tot aanvoerders heeft gekozen. Ernest Bevin was geen wonderkind; mannen, zoals hij vindt men in de vakbeweging van vele landen. In ons land behoren figuren als Jan Oudegeest, dr Jan van den Tempel en Evert Kupers (om maar enkele te noemen) tot diezelfde belangwekkende generatie van „mannen van oud eiken wagenschot", zoals zij wel eens zijn genoemd. Maar Ernest Bevin was ongetwijfeld de grootste en de sterkste.

Wanneer (laat ons hopen spoedig) een weloverwogen levensgeschiedenis-in-boekvorm over Ernest Bevin zal verschijnen, zal het grote publiek kennis maken met kanten van zijn persoonlijkheid, die men niet licht zal hebben vermoed. De oude

---

[1]) Rede voor de Foreign Press Association te Londen, Dec. 1940.

onderscheiding van „rechts" en „links" heeft in de democratisch-socialistische beweging haar betekenis verloren, omdat de strijd der meningen, die haar in het leven riep, tot het verleden behoort — maar in de nieuwe, nogal vage, betekenis, die de aanduiding „rechts" thans heeft verworven, behoorde Ernest Bevin zeer bepaald niet tot de „rechtsen". Hij bezat een instinctief gevoel voor „the things to come", en aan deze eigenschap paarde hij een onverschrokken moed om, desnoods tegen heug en meug in, uit dit instinctieve gevoel de radicaalste conclusies te trekken. Dan was hij soms „links". Is het geen opmerkelijk feit, dat hij in 1925 een duel met Ramsay MacDonald leverde, waar het partijcongres van daverde, omdat hij, Bevin, de partij wilde vastleggen op een resolutie, waarin voor nu en in de toekomst de vorming van elke Labour-minderheidsregering werd afgewezen — en was het niet de grote tragedie van de Labour Party, dat Ramsay MacDonald die strijd won, en later, in 1931, de regering verkoos boven de partij en aldus zijns ondanks bewees, dat Bevin's instinct niet had gefaald? In de actie der vakverenigingen, die in 1919 de verzending van wapens naar de anti-bolsjewistische legers, die tegen Lenin optrokken, trachtten te verhinderen, speelde Bevin's bond een belangrijke, zo niet de belangrijkste rol — maar na de conferentie van Yalta was Bevin een van de eersten, die het gevaar onderkende, dat moest ontstaan uit het verstoorde evenwicht der krachten in de buitenlandse staatkunde, en hij aarzelde toen evenmin om de radicaalste conclusie uit te spreken. Een reuzenzwaai van links naar rechts? Neen, maar wel de werkelijkheidspolitiek van een Brit, die empirisch handelt.

.... *„Ik wil mijn werk afmaken"* ....

„Labour's John Bull" schijnt Churchill hem eens te hebben genoemd; een kenschets, die de bron zou kunnen zijn voor misverstand. De eenheid van het Britse Gemenebest heeft Bevin gezien als het eerste grote doel van de nationale politiek van zijn land in de wereld van na 1945. Maar in zijn verder liggende idealen, speelde dit nieuwe Gemenebest een rol in een nieuwe wereldorganisatie; een van die verder liggende idealen heeft hij reeds in 1937 als volgt geformuleerd: „.... ik geef het denkbeeld in overweging, dat de Partij en andere lieden, die er belang in stellen, de mogelijkheid bestuderen van een Europees Gemenebest der volkeren, waarin de beschaving der onderscheidene volkeren en zelfs de elementen van nationaal gevoel, desverlangd, kunnen worden behouden, maar waarin men ver-

enigd zal zijn door economische eenheid, waardoor men gezamenlijk zou kunnen optreden tegen een agressor-natie. . . . .Dit zou betekenen, dat Engeland Europees moet gaan worden, en als zodanig zijn plaats in het Gemenebest moet gaan innemen."[2])

De publieke loopbaan van Ernest Bevin is geen ononderbroken reeks van successen en overwinningen geweest. Deze man heeft tegenslagen gekend, en nederlagen geboekt. Hij heeft ook fouten gemaakt; alleen hij, die nog nooit iets heeft gedaan, heeft nog nooit een fout gemaakt. Uit zijn ambtsperiode als minister van Buitenlandse Zaken springen voor de critische geesten twee namen naar voren: Israël en Egypte. Maar het is niet slechts, omdat men bij een sterfbed niet naar enkele feiten moet zien, doch het gehele leven van de verscheidene in het oog moet vatten, dat bij zijn sterven over Israël en Egypte betrekkelijk weinig is gezegd en geschreven in de tonen van actuele staatkundige twist. Het hoofdstuk „Israël en Egypte" zal pas volledig worden geschreven, wanneer niet alleen de Israëlische, maar ook de Britse archieven opengaan, en niet te vergeten de Amerikaanse. Dat hoofdstuk zal dan historie bevatten, voor ons: recente historie. Maar de tegenwoordige werkelijkheid doet zien, dat de spanningen in het Midden-Oosten, de toenadering tussen Israël en Engeland thans bevorderen, een toenadering, die, voor wat de democratisch socialistische beweging betreft, door goodwill missions uit de partijen der beide landen wordt bevorderd.

Ik acht het een groot voorrecht, dat ik, door mijn journalistieke werk, gelegenheid heb gekregen met deze merkwaardige man in persoonlijke aanraking te komen. Hij kon eigenzinnig zijn en somwijlen bars, maar wanneer men hem beter leerde kennen, ontdekte men, dat zijn grimmigheid meestal een camouflage was voor grote gevoeligheid, ja sentimentaliteit, waarvoor hij zich een tikje schaamde. En dit sentiment was nochtans het geheim van zijn invloed en van zijn overredingskracht; het kon in een tussenzinnetje (de beroemde „aside's" van Bevin) plotseling te voorschijn schieten. Dan voelde men een huivering van intuïtief begrijpen door zijn auditorium gaan. Dan voelde men zich, ondanks critiek en tegenstand, meegesleept door de stroom van zijn machtige wil.

Met die wil heeft hij tegen de dood gestreden. Niet in de platvloerse betekenis van deze woorden, want hij wist reeds lang, dat voor zijn krankheid geen kruid gewassen is, en hij had zich met het sterven verzoend. Maar met zijn sterke wil vocht hij om respijt van jaren, maanden, dagen. . . . totdat hij het hoofd moest buigen en moest erkennen, dat hij zijn ambt vaarwel moest zeggen. Een zieke man liet zich van Washington naar Colombo, naar Parijs, naar Berlijn vervoeren — soms op een draagbaar, soms per boot, als het niet anders kon per vliegtuig, ofschoon hij wist, dat zijn hart tegen de vermoeidheid, die het reizen in ijle lucht teweeg brengt, niet bestand zou zijn; en altijd vergezeld van zijn arts. Maar hij *moest*. „Ik wil mijn werk afmaken."

Hij heeft het niet mogen afmaken.

Vat men het leven van Ernest Bevin in één zin samen, dan zijn wij mensen van 1951, tijdgenoten geweest van een man, die door zijn gehele leven heeft bewezen,

---

[2]) „The job to be done" blz. 129.

welke onvermoede gaven van hoofd en hart er in de bevolkingsgroep der arbeiders schuil gaan. Hij zal eens een der grote mannen onzer eeuw worden genoemd. Op hem zijn de woorden van toepassing, die Apsley Cherry Gerard schreef bij het relaas van Scott's Zuidpool-expeditie: „Er zijn mensen in deze wereld, die sterk zijn als rotsen. Naar mijn ondervinding gedragen ze zich nooit zoals helden op het toneel; ze zijn nerveus en overwerkt. Zij doen hun best en ze schijnen te falen. En dan komt de tijd van de grote beproeving; en heel rustig aanvaarden ze wat de goede God hun heeft toebedeeld, en ze dragen een last van verantwoordelijkheid, waaronder honderdduizenden van hun medemensen zouden bezwijken. Ze dragen die last, niet gedurende een uur of zelfs gedurende weken of maanden, maar hun hele leven lang en zij noch iemand anders weten wanneer het geëindigd zal zijn, maar zij gaan verder en spreken de mensen moed in, terwijl alles verkeerd gaat — en dat doen zij met een plichtsbetrachting, die boven lof verheven is. Deze mannen zijn sterk als rotsen."

Zo een man was Ernest Bevin.

TH. J. A. M. VAN LIER

ZESTIG JAAR SOCIALE ENCYCLIEKEN

Rerum Novarum - 1891 — Quadragesimo Anno - 1931

Bij een herdenking als deze is menigeen geneigd uitvoerig stil te staan bij de historie. Er is zeker reden genoeg om de vergelijking te trekken tussen het tijdstip waarop de sociale encyclieken het licht zagen en de dag van vandaag. Men kan dan hun — ongetwijfeld grote en zegenrijke — invloed trachten te meten, en men kan vervolgens onderzoeken in hoeverre de practische uitwerking en toepassing gelijke tred hebben gehouden met de mogelijkheden — en met de noodzakelijkheden van tijd en plaats.

Maar is 't niet practischer — en getuigt het zeker voor een rooms-katholiek ook niet van een grotere waardering voor die encyclieken, wanneer hij zich bij de herdenking de vraag stelt: welke is thans hun betekenis voor ons, wat *kunnen* we er mee doen, wat *moeten* we, als katholieken, er mee doen? Hoe dit ook zij, ik voel toch wel het meeste voor dit tweede uitgangspunt, en zal hierna trachten enige gedachtenlijnen uit de sociale encyclieken te ontwikkelen en te illustreren, die (althans naar eigen mening) voor onze tijd en voor ons land van betekenis zijn.

Onder de katholieken zelf bestaat geen volledige eenstemmigheid. Tussen degenen, die in een „es ist erreicht"-stemming verkeren, en die bijv. in ons land de hoofdlijnen practisch verwezenlijkt achten (op misschien enkele punten na, zoals de gedetailleerde realisering van de P.B.O.) en de groepen (in het buitenland voornamelijk), die de gedachten der encyclieken feitelijk achterhaald vinden, bevinden zich allerhande lieden met meer genuanceerde opvattingen. De eersten — men zou hen de optimisten kunnen noemen — verwijten de „pessimisten", gemis aan gevoel voor traditie, eenzijdigheid, soms materialisme, gebrekkig inzicht in de betekenis der katholieke sociale beginselen en vooral gebrek aan rechtzinnigheid. De laatsten van hun kant beschuldigen de „optimisten" er van, dat zij zich te gemakkelijk tevreden stellen met uiterlijke successen, dat zij de economische en sociale werkelijkheid (en de veranderingen daarin) uit het oog verliezen voor abstracte redeneringen, dat zij het bijkomstige houden voor het essentiële en dus een gebrekkig inzicht vertonen in de betekenis der katholieke sociale beginselen, en vooral, dat zij, door met te weinig genoegen nemen, tekort schieten in sociale rechtvaardigheid, sociale liefde en geloofskracht.

Wanneer men de opvattingen van niet-katholieken (speciaal van socialisten) registreert, dan treft men daar, meen ik, niet zo felle contrasten aan. Tegenover veel waardering staat een gevoel van onbevredigdheid over vele pauselijke formuleringen, over gebrek aan radicalisme of vooruitstrevendheid der theorie, en vooral over tekorten in de katholieke practijk.

Tegenover de veelheid van opvattingen zou ik in de eerste plaats willen onderstrepen, dat de sociale encyclieken geen pasklaar program van actie voor elk land ter wereld willen aanbieden (en kunnen aanbieden). Wat zij beogen is voornamelijk het aangeven van de *algemene beginselen* voor de sociale wetenschappen en de *algemene richting* voor de sociaal-economische politiek, op een zodanige wijze, dat het geheel ook voor niet-katholieken ten minste discutabel is. De *practische* waarde der encyclieken hangt dus voor een zeer groot deel af van de geest en de wil, waarmede men die beginselen en richtlijnen hanteert.

Het sociaal-economische leven is in voortdurende ontwikkeling. Steeds zal men er op bedacht moeten zijn beginselen en richtlijnen te moeten toepassen in een *dynamische* maatschappij, in een maatschappij bovendien, die naar het woord van Pius XII in „haar samengestelde structuur, geheel en al, veranderingen en verbeteringen nodig heeft". [1]) En aangezien wij te maken hebben met een maatschappij die lééft (leven is in principe niet adaequaat in formules uit te drukken) is een houding van formalisme (waartoe de Nederlandse geest tegenwoordig wel sterk geneigd schijnt) zeker onvruchtbaar.

De speelruimte door de encyclieken overgelaten aan de gelovigen is ongetwijfeld niet gering, zowel t.a.v de theorie als t.a.v. de practijk. Nochtans kent zij bepaalde scherpe grenzen. De katholieken, die menen de inhoud bijv. der sociale encyclieken als verouderd wel te mogen verwaarlozen, worden door de tegenwoordige paus (in de encycliek Humani Generis, van 12 Aug. 1950) duidelijk terechtgewezen. [2]) Maar juist omdat de pausen, wanneer zij hun stem verheffen, ook over de sociale problemen, zoveel mogelijk duidelijk en definitief stelling willen nemen, principiële strijdvragen onder katholieken oplossen, juist daarom beperken zij zich overwegend tot *algemene* formuleringen.

De omstandigheden verschillen sterk in de verschillende werelddelen en landen, op die verschillen kunnen de pausen niet te diep ingaan, noch kunnen zij te zeer indringen in de details, die van technische aard zijn en die op de grondslag van een (of méér) duidelijk geformuleerde beginselen op zeer verschillende wijze kunnen worden geregeld. Bovendien, de inhouden der begrippen (zoals bijv. dat van „eigendom" en „eigendomsrecht") veranderen vaak aanmerkelijk in onze, zich snel veranderende wereld. Hoe sterk zijn de laatste 60 jaren niet de rechtsregels van toepassing op de eigendom van productiemiddelen veranderd, zodat het begrip eigendomsrecht hier fundamentele wijzigingen heeft ondergaan. (Om van de verschuivingen in de feitelijke en machtsverhoudingen: werkgever–werknemer, leider van een onderneming-kapitaalverschaffers, enz., nog niet te spreken.) Ook om deze reden is het algemene karakter der pauselijke formuleringen begrijpelijk.

---

[1]) Pius XII, Kerstboodschap 1943.

[2]) „Ook mag men niet denken, dat men het met de encyclieken niet eens behoeft te zijn, omdat de pausen daarin hun hoogste leergezag niet uitoefenen. Immers ook op wat het gewone leergezag leert is het woord van toepassing: „Wie U hoort, hoort Mij" (Lucas 10,16); en meestal is hetgeen de encyclieken leren reeds anderszins een deel van de katholieke leer. Wanneer de pausen uitdrukkelijk een oordeel uitspreken over een kwestie, die op dat ogenblik omstreden was, dan begrijpt iedereen, dat die kwestie volgens de gedachte en de wil van de pausen niet langer als een voor theologen vrije kwestie is te beschouwen". (Vertaling „Katholiek Archief").

Een belangrijke consequentie van dit alles is, dat wat de pausen *niet* doen, nader uitwerken, concretiseren, door de katholieken wèl gedaan moet worden. Herhaaldelijk hebben de pausen deze plicht uitdrukkelijk opgelegd, niet alleen actie vragen zij, ook studie; niet alleen bestudering der teksten, ook nadere theoretische uitwerking en toetsing dezer theorie in de practijk. [3])

Wat men in de sociale encyclieken ook niet vindt is de oplegging, of zelfs maar de aanbeveling van een bepaald economisch systeem. Wat men er wel in vinden kan is de formulering van een aantal sociale (ethische) beginselen, van bijzonder belang voor onze tijd, geldig voor elk economisch systeem, dat tegenwoordig bestaat of dat men zou kunnen invoeren. De sociale beginselen worden niet afgeleid uit het rooms-katholieke geloofseigene, doch volgens algemeen menselijke maatstaven van redelijkheid ontwikkeld. De pausen doen voor het *begrip* een beroep op wat zij zien als gezond verstand, het bewust typisch-katholieke komt pas naar voren wanneer zij zich richten tot de wil. Wanneer zij de motieven aangeven, waarom men tot handelen moet overgaan, dan putten zij voornamelijk uit de geloofsbron.

Elk economisch systeem staat onder de wet van de rechtvaardigheid en de naastenliefde, essentieel en integraal. Dit, dunkt mij, is de belangrijkste stelregel der encyclieken. Het utiliteitsbeginsel als basis en regel van het recht, en het strikte rendabiliteitsbeginsel als overheersende grondslag voor de economische en sociale orde worden afgewezen. Hoe „algemeen" dit ook zij, het is volstrekt niet zonder practisch belang. Om dit in te zien behoeft men slechts het betoog te volgen van bijvoorbeeld prof. *F. Polak*, die een veel grotere integratie vraagt van het economisch systeem, en van het economisch beleid in het grote maatschappelijk geheel, dan in Nederland thans nagestreefd en bereikt wordt. De economie kan niet buiten maatstaven en doeleinden, die zelf de grenzen der economie als wetenschap en als kunst overschrijden. Geen planning is ten slotte mogelijk zonder de aanvaarding en de beleving van als absoluut erkende normen. Het materiële levenspeil mag niet het enige richtsnoer zijn, zelfs niet van het economisch beleid.

Het materiële welzijn ondersteunt de zedelijkheid, het leven naar de norm is practisch voor een goed deel slechts mogelijk wanneer aan de materiële levensvoorwaarden is voldaan. Dat de sociale encyclieken dit duidelijk uitspraken, werkte onder talrijke groepen katholieken bijna revolutionnair, en dat was wel een van de belangrijkste winstpunten dezer encyclieken. Doch in hoe sterke mate het „economisch zijn" ook het „bewustzijn" moge bepalen, het doet dit, naar de mening der pausen, niet uitsluitend noch onafwendbaar overheersend. Behalve het probleem van het *kunnen* dragen van verantwoordelijkheid is er nog een van *willen* dragen. Het verschil treedt het duidelijkst aan de dag overal waar rechteloosheid, ellende en pauperisme zijn opgeheven. De relatie tussen kunnen en willen is niet die van het éénrichting-verkeer. Er is wederkerige beïnvloeding. Hoe meer gelijkheid van beloning men wil bijv., hoe hogere eisen men stelt aan het zedelijk handelen. De categorie van het religieuze en levensbeschouwelijke verdient afzon-

---

[3]) Zie bijv. in de bekende toespraak van Pius XII op 3 Juni 1950 (over het economisch medebeheer en over de regeling van de productie).

derlijke en wel grote aandacht, ook in de sociaal-economische sfeer.

Het streven naar absolute veiligheid en zekerheid, naar volmaaktheid of volledige rationaliteit in de menselijke verhoudingen jaagt het onbereikbare na. Het is, gezien de aard van de mens, intrinsiek onmogelijk die doeleinden te bereiken, *zelfs niet met het beste economische systeem*. Het is gezond idealen na te streven, ook in de sociale strijd en bij de regeling van het sociaal-economische leven, het is zelfs noodzakelijk, maar perfectionisme is niet alleen de vijand van realisme, doch ook van gezond idealisme.

De practische conclusie door de pausen uit deze stellingen getrokken luidt, dat men alléén door een betere organisatie van de maatschappij, door een juiste economische, sociale en culturele planning geen gezonde toestand kan scheppen. Maatschappelijke organisatie kan noch mag de individuele zorg opheffen, zij kan alleen de optimale voorwaarden scheppen voor de ontplooiing van persoonlijke zelfwerkzaamheid, voor welke overigens ook binnen de organisatie zelf plaats moet worden gelaten. Opvoeding tot het zelfstandig kunnen dragen van maatschappelijke en persoonlijke verantwoordelijkheid is evenzeer nodig als het juist verdelen der verantwoordelijkheden en der stoffelijke goederen.

Al verklaren de pausen zich geen aanhangers van een bepaald economisch systeem, betekent dit dan, dat zij er volmaakt onverschillig tegenover staan welke keus men maakt? Wanneer wij het *kapitalisme* zien als het stelsel, gekarakteriseerd door een grote mate van scheiding tussen kapitaal en arbeid, dan kan men in ieder geval zeggen, dat deze scheiding nergens in de sociale encyclieken tot dogma wordt verheven, m.a.w. nergens wordt verklaard, dat opheffing dezer scheiding in zich zelf veroordelingswaardig zou zijn. Wèl eisen de pausen dat in ieder geval de rechten van de persoon, en van het gezin, en van de gemeenschap in juiste onderlinge harmonie worden geëerbiedigd, dat de sociale rechtvaardigheid in acht wordt genomen bij de verdeling van inkomen (o.m. loon) en eigendom. Wèl verklaren zij, dat een opheffing der scheiding tussen kapitaal en arbeid door de rechtvaardigheid niet wordt *vereist*, en dat dus het zgn. arbeidsloos inkomen niet in zich zelf onrechtvaardig is, al is 't ook geen eis van rechtvaardigheid, dat er tot in der eeuwigheid arbeidsloos inkomen zou bestaan, en al dient de dictatoriale machtspositie van het kapitaal, waar zij nog bestaat, grondig te worden afgebroken.

De pausen menen, dat de particuliere eigendom, ook van productiemiddelen, in de tegenwoordige verhoudingen veelal een maatschappelijk nuttige functie vervult. In een maatschappij, die in overwegende mate de particuliere eigendom van productiemiddelen kent, zou het verkeerd zijn de eigendom „uit te hollen", d.w.z. de eigenaar te ontdoen van zoveel bevoegdheden, dat hij uiteindelijk de hem blijvende verantwoordelijkheid niet meer kan dragen, doch wel met het risico blijft opgescheept.

Bovendien, hoe ondogmatisch de pausen op het punt van eigendom van productiemiddelen ook zijn, zodat zij socialisatie in bepaalde gevallen geoorloofd achten, zij zagen nog nergens een economisch systeem in werking, dat de scheiding van kapitaal en arbeid heeft overwonnen en dat tevens de door hen verkondigde sociale beginselen in de practijk brengt, dat aangepast is aan de waardigheid van de menselijke persoon. Voornamelijk hierom schijnen de pausen hun aandacht te con-

centreren op de mogelijkheden, die het huidige economische systeem in hun ogen biedt, om eenmaal volledig gesteld onder de werking der juiste sociale beginselen, een rechtvaardige en juist werkende maatschappij op te leveren.

Deze instelling schijnt velen in onze rijen waarschijnlijk toch conservatief van aard. Misschien wordt zij iets meer begrijpelijk, wanneer men bedenkt, dat het niet alleen de pausen zijn, die weigeren in de formele eigendomsverhoudingen het primaire criterium te zien van gezonde maatschappelijke verhoudingen. Zo wees bijv. Schumpeter er op, dat een economie in hoofdzaak georganiseerd op gemeenschapseigendom van productiemiddelen, niet alleen in politiek en cultureel, maar zelfs in sociaal opzicht tot de meest verschillende maatschappelijke structuren kan behoren. En hoeveel moeite heeft Mannheim zich niet gegeven om, enerzijds, de sociale, culturele en politieke *voorwaarden* ener economische planning aan te tonen en anderzijds om de prioriteit van de sociale en culturele *doeleinden* dezer planning in het licht te stellen.

Wat bij de inrichting der maatschappij door de pausen primair gesteld wordt is de erkenning dat elk lid er van ook t.a.v. het economisch leven als *subject* moet gelden, en niet louter als object. Deze subjecten dienen per bedrijfstak en per beroep (dus functioneel) te worden gegroepeerd in publiekrechtelijke lichamen om op autonome wijze hun van nature gemeenschappelijke belangen te behartigen, vanzelfsprekend onder contrôle der algemeen politieke overheid. Hierbij (zoals in het algemeen bij de organisatie van het maatschappelijk leven) dienen de bevoegdheden slechts dan te worden gecentraliseerd, wanneer dit uit een oogpunt van algemeen belang bewijsbaar nodig is. De beloning van de arbeid dient naar bepaalde concreet aangegeven criteria van rechtvaardigheid te worden vastgesteld. De productieve krachten dienen te worden gericht op de welvaart van gehéél het volk. Het particuliere eigendomsrecht is ondergeschikt aan het algemeen gebruiksrecht der stoffelijke goederen. Dit betekent o.m., dat bij misbruik van belangrijke goederen tot onteigening daarvan moet worden overgegaan, indien geen ander middel in staat is dat misbruik te keren. De eigenaren dienen de vruchten van hun eigendom aan de gemeenschap ten goede te laten komen, ter verzekering van welvaart en werkgelegenheid voor allen, nadat zij zelf hebben genoten hetgeen objectief redelijk is.

Wanneer men deze en andere beginselen (welke hier uiteraard slechts zeer summier werden aangeduid) werkelijk volledig in practijk zou brengen, (men zal dan m.i. de maatschappelijke apparatuur noodzakelijk op menig punt grondig moeten wijzigen en aanvullen), dan zou men tot die structurele hervorming komen, die de pausen voor de maatschappij nodig achten.

Thans wil ik nog enkele practische punten uit de huidige sociaal-politieke strijd toetsen aan de beginselen der sociale encyclieken; dit, om de actualiteit dezer encyclieken in het licht te stellen.

1. *De publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie.* Wat in de aldus genaamde Nederlandse wet mede onder sterke invloed der confessioneel georganiseerde katholieke politici en sociale voormannen is tot stand gekomen, — al zal het zeker op zich zelf genomen waardevol kunnen blijken — heeft met de pauselijke denkbeelden op dit gebied weinig uit te staan. Niet alleen brengt de „P.B.O." alleen een organisatie

van het bedrijfsleven, terwijl de encyclieken evenzeer een organisatie der niet in bedrijven uitgeoefende *beroepen* voorstaan, — maar wat nog belangrijker is, het organisatiebeginsel van onze P.B.O. wijkt essentieel af van dat der „ordines" uit de encyclieken. In de P.B.O. treft men aan een paritetische vertegenwoordiging van werkgevers- en werknemersorganisaties; van de door Pius XI bedoelde organen maken echter alle bedrijfsgenoten rechtstreeks en persoonlijk deel uit. Het verschil is veel meer dan bijkomstig. De P.B.O. geeft als het ware een organisatie van „kapitaal" en „arbeid", de groepering van de maatschappij rondom de arbeidsmacht wordt op die manier verstevigd (eigenlijk wordt aan het subsidiairiteitsbeginsel te kort gedaan), en dat is nu juist hetgeen de pausen *niet* willen. [4]) Overigens dient men te bedenken, dat Quadragesimo Anno in 1931 stellig meer op sociale dan op strikt economische activiteit der bedrijfs- beroepsorganisaties heeft gedoeld.

2. *De medezeggenschap.* Reeds in „Quadragesimo Anno" heeft Pius XI de aanbeveling gedaan het arbeidscontract enigszins om te buigen in de richting van het maatschapscontract.[5]) Pius XII heeft in een radio-boodschap op 1 September 1944 voor de grote bedrijven zelfs gesproken van een *verplichting.* Na de oorlog hebben o.m. de Franse bisschoppen, de Canadese bisschoppen, kardinaal Suhard, de Nederlandse bisschoppen (in hun vastenbrief van 1949) gewezen op de *noodzakelijkheid* om tot een zekere hervorming van de onderneming over te gaan door invoering van een „zekere medezeggenschap en medeverantwoordelijkheid" voor de arbeiders. Maar dan komt plotseling de geruchtmakende uitspraak van Pius XII in 1950[6]):

„. . . . op grond van de beginselen en de feiten ligt het recht op economisch mede-beheer, dat men opeist, buiten het terrein van mogelijke verwezenlijkingen".

Hoe is deze verklaring te rijmen met de andere?

Alvorens deze vraag rechtstreeks te beantwoorden lijkt het mij gewenst iets te zeggen over de feitelijke ontwikkeling na 1931.

De vraagstukken van medezeggenschap, winstdeling en bezitsspreiding raken elkaar, zij kunnen in onderling verband worden onderzocht, doch zij kunnen (en worden) ook onafhankelijk van elkaar beschouwd en geregeld.

In vele landen is de laatste tien — twintig jaren de theoretische discussie over deze punten op gang gekomen; wat nog meer zegt, in stijgende mate werden bijna in alle landen proefnemingen gedaan (katholieken, daartoe o.m. aangespoord door bovengenoemde kerkelijke aanbevelingen hadden veelal een werkzaam aandeel in theoretische discussie en practische toepassing). Het zou te ver voeren hiervan een ook maar enigszins voldoende overzicht te geven; hier volgen slechts enkele aanduidingen.

---

[4]) Men leze dr O. von Nell–Breuning: Um die „Berufsständische Organisation", Stimmen der Zeit, 1947–1948, Band 142, Heft 7.

[5]) „Toch achten wij het raadzamer, gezien de huidige verhoudingen in de menselijke samenleving, dat, voor zover mogelijk, het looncontract aanmerkelijk verzacht worde door elementen uit het maatschapscontract. . . . Daardoor krijgen de werklieden en het overige personeel aandeel in de eigendom of het beheer, of delen enigermate in de behaalde winst." (Quadragesimo Anno, no. 65.)

[6]) Rede van Pius XII gehouden op 3 Juni 1950 voor de deelnemers aan het internationaal congres voor sociale studiën.

In de *Verenigde Staten* breidt de belangstelling, vooral van mensen uit de practijk, van ondernemers zowel als van vakbonden zich gestadig uit.[7]) Tijdens de oorlog werden daar in 5000 ondernemingen (omvattende 6.000.000 arbeiders) zgn. industry-councils opgericht; evenals in Engeland verflauwde direct na de bevrijding de belangstelling. In 1947 werd echter opgericht de „National council of profit sharing (winstdeling) industries", in 1949 omvattende 153 ondernemingen met ongeveer 225.000 arbeiders, in 1950 250 ondernemingen. „Multiple management plans" (medezeggenschap) werden mede in het kader der werkzaamheden van genoemde „national council" tot vorig jaar ingevoerd in een 500-tal ondernemingen.

Interessanter misschien nog zijn de ervaringen in *Frankrijk* opgedaan door de „Mouvement Communautaire". Deze beweging, ten dele voortgekomen uit de vereniging „Economie et humanisme"[8]) groepeert een aantal ondernemingen, die volgens een geheel nieuw sociaal principe zijn opgebouwd.

Een aantal (meestal ongeveer honderd) gezinnen vormen een gemeenschap rondom een onderneming, waarin de daarvoor in aanmerking komende gezinsleden hun brood verdienen, en die hun gezamenlijk eigendom is. Het hoofd van de onderneming wordt door allen gekozen, hij heeft de dagelijkse leiding, doch alle beslissingen van levensbelang voor de gemeenschap worden onderworpen aan het oordeel aller leden. die een eenstemmig besluit moeten nemen. Er is geen gelijkheid van beloning, doch loon naar verdienste; niet alleen de arbeid in de onderneming wordt echter beloond, ook allerlei andere diensten, die in de gemeenschap van belang zijn, worden uit de opbrengst van de onderneming vergoed: zo het werk der huismoeders, culturele prestaties, enz. In de onderneming worden moderne systemen van arbeidsmeting als bijv. het Bedeaux-stelsel niet geweerd.

Thans zijn ongeveer honderd ondernemingen, zowel op het gebied van de industrie, de bouwnijverheid, de landbouw als op het terrein van grossierderij en detailhandel bij de beweging aangesloten (omvattende 8.000–10.000 gezinnen). Werden aanvankelijk de ondernemingen van dit soort telkens nieuw opgericht, de laatste jaren worden veelal reeds bestaande ondernemingen van het gebruikelijke type naar dit schema hervormd.

Het doel dat de beweging nastreeft, is niet kant en klaar de oplossing voor het

---

[7]) Men leze bijv. de artikelen van E.R.P. ARES S.J. in: „de Gids op Maatschappelijk gebied" van October en November 1950. Aan dit overzicht werden de hiernavolgende (Amerikaanse) gegevens ontleend.

[8]) Deze vereniging is in 1941 opgericht door enige r.k. priesters en leken. Zij staat een verregaande samenwerking voor met niet-christenen, op basis van de door de vereniging ontwikkelde technieken en methoden. Zij telt ook protestantse en niet-christelijke leden. Critiek op het veelal abstracte karakter ook der katholieke sociale wetenschap en op de abstracte naastenliefde van vele christenen brengt de vereniging er toe de inductieve methode der sociologie en het experimentele karakter der sociale politiek op de voorgrond te stellen. Zij wenst het kapitalisme niet door lapmiddelen te bestrijden, maar wezenlijk aan te tasten. Door integratie van sociografische, sociologische en economische wetenschappen en technieken tracht zij te komen tot concrete plannen ter verbetering van het totaal der maatschappelijke verhoudingen in bepaalde streken, of bepaalde bedrijfstakken, en tot de ontwikkeling van een economie, die in alles de mens tot maatstaf heeft.

probleem van de moderne onderneming aan te bieden, doch slechts materiaal aan te dragen voor de oplossing. Het is, ook voor de organisatoren, duidelijk, dat hun systeem niet op alle ondernemingen kan worden toegepast. De betrekkelijk grote omvang der beweging en haar gestadige groei en bloei zijn echter merkwaardige feiten.

De recente ontwikkelingen op het gebied der medezeggenschap in *Duitsland* zijn aan de lezers wel voldoende bekend. Bekend is misschien ook wel de resolutie van de „Bochumer Katholikentag" van 1949, welke voor alle arbeiders in ondernemingen het recht opeiste mede te beslissen in economische, sociale en personeelsaangelegenheden.

Uit het bovenstaande (zeer onvolledige) overzicht volgt reeds duidelijk, dat de „medezeggenschap" niet alleen in de wereld der theorie, maar ook in de practijk steeds meer belangstelling krijgt. Ook hier zijn minimalisten en maximalisten, „ideologen" en „practici". Daar, waar de practijk de voornaamste leermeesteres is, schijnen de bereikte resultaten het meest de moeite waard.

Bij de verwezenlijking der medezeggenschap bleek men tot nu toe in het algemeen op een tweetal gevaren te stuiten: in de eerste plaats, dat de besluitvaardigheid van de ondernemer aanzienlijk kan worden geremd en de efficiënte en rationele werking der onderneming ernstig gestoord, wanneer de „medezeggenden" bepaalde tamelijk enge grenzen overschrijden. Maar hierop gaf in de Verenigde Staten de practijk reeds het antwoord: indien men de arbeiders volledig zeggenschap geeft in alle zaken, waarover zij werkelijk mee kunnen praten (en dat is zeker heel wat meer dan zij hier te lande meestal krijgen) is het gemakkelijk genoeg hen af te houden van een opgeschroefde en aangeprate zucht om zich te bemoeien met die dingen, die de leiding het beste op zijn eigen houtje kan behandelen; uit zich zelf hebben de arbeiders trouwens practisch geen geneigdheid tot buitensporigheid in dit opzicht. Het tweede gevaar schijnt ernstiger: wat de arbeider niet doet, dat zou de vakbeweging kunnen gaan doen. Zij kan in vele gevallen deskundige krachten beschikbaar stellen, die wel degelijk een reële en overheersende invloed zouden kunnen gaan uitoefenen, zodat zelfs de dagelijkse leiding aanmerkelijk onder haar invloed zou geraken. Wat hiervan te zeggen? Indien de vakbeweging zich zou laten verleiden te ver te gaan op die weg, zijn er twee mogelijkheden: of wel haar vertegenwoordigers identificeren zich meer en meer met het ondernemersstandpunt (streven naar stevige positie op de markt) en dan ontstaat er een steeds grotere verwijdering tussen de vakbeweging en de arbeiders, want het ondernemingsbelang en het arbeidersbelang komen nu eenmaal van tijd tot tijd met elkaar in botsing; of wel zij blijven voortdurend het werknemersstandpunt innemen en zetten dit door bij de leiding van de onderneming. Dan kan grote schade ontstaan, niet alleen voor de onderneming zelf, maar ook voor de consument, en voor geheel de gemeenschap.

Wil de medezeggenschap goede resultaten bereiken, dan zal zij dus voornamelijk gedragen moeten worden door de arbeiders *zelf*, daartoe opgevoed en voorgelicht door de vakbeweging. Een zodanige ontwikkeling zou een belangrijke ontvoogding van de arbeider kunnen bewerken, hem kunnen helpen zijn gevoel van eigenwaarde en zijn verantwoordelijkheidsbesef als arbeider en als mens te vergroten. Zo gezien

is de medezeggenschap natuurlijk niet het enige middel tot dit doel, toepassing van de resultaten van de zich snel ontwikkelende wetenschap der bedrijfspaedagogie in de onderneming is een andere mogelijkheid, die tegelijk kan worden beproefd.

Waar staat nu Pius XII met zijn uitspraak van 1950? Een ogenblik had het de schijn, alsof hij de weg terugging en de ontwikkeling volledig wilde afremmen. Dit is niet het geval. Volgens de gezaghebbende commentaar van dr O. von Nell-Breuning S.J. [9]) onderscheidt de paus tussen het recht om mede te beslissen in aangelegenheden van sociale aard, in personeelszaken en in economische aangelegenheden. Over de eerste twee rechten spreekt hij in het geheel niet, omdat hij die vanzelfsprekend acht. [10])

Van het recht op *economisch medebeheer* echter verklaart hij, dat men het *op ondernemingsniveau* niet mag opeisen met een beroep op de natuur van het arbeidscontract, of op het karakter van de onderneming, of op de gelijkwaardigheid van werkgever en werknemer. Von Nell–Breuning laat uitkomen, dat de paus niet ontkent, dat men het zou kunnen opeisen op grond van het algemeen belang, *misschien* is daar wel een rechtsgrond te vinden. (Ook kunnen ondernemers te allen tijde het recht vrijwillig aan hun arbeiders toekennen). Zou echter de overheid op grond van het algemeen belang het economisch medebeheer der arbeiders van een ondernemer willen afdwingen, dan zou als noodzakelijke consequentie aan de arbeiders een evenredig aandeel in het risico moeten worden toebedeeld. Ten slotte verklaart Pius XII zich een tegenstander van een economisch medebeheer dat rechtstreeks of onrechtstreeks door organisaties buiten de onderneming om zou worden uitgeoefend.

3. *Planning en overheidsingrijpen.* Het is een slechte gewoonte van sommige katholieken om op het eerste gehoor van deze woorden te gewagen van: „staatssocialisme", „schending van het subsidiairiteitsbeginsel" of iets dergelijks. Er zijn er, die schijnen te menen, dat het zo juist genoemde beginsel alleen is uitgedacht om de overheid binnen de engste grenzen van hetgeen door de *politiek* bereikbaar is, terug te dringen. Een dergelijke houding wekt vooral dan weinig vertrouwen, wanneer de critici op hun beurt dit zo geroemde subsidiairiteitsbeginsel slechts met de uiterste angstvalligheid aan de zelfwerkzaamheid van de individuele burger en arbeider ten goede laten komen. Dat is meten met twee maten.

De „sociale rechtvaardigheid" van de encyclieken is de rechtvaardigheid, die betrekking heeft op het algemeen welzijn. De opperste verantwoordelijkheid over dit algemeen welzijn berust nu eenmaal bij de organen van de staat (of bij supranationale organen). Buitendien: de individuele fabrikant, koopman, arbeider kan in de gecompliceerde samenleving van nu in den regel de „sociale rechtvaardigheid" van zijn handelingen slechts zeer onvolledig beoordelen; daarvoor is een macro-economische beschouwing nodig, in het kader minstens van de nationale economie.

De pausen hebben herhaaldelijk gesproken over de noodzaak van leiding in het economisch leven (dat wil zeggen: planning). Zeker is, dat zij het scherp veroor-

[9]) In de „Ruhrnachrichten" van 21 Juni 1950.

[10]) Ook spreekt Pius XII niet van het recht om te *overleggen* en te *adviseren* in economische aangelegenheden. Dit staat voor hem eveneens buiten discussie.

delen, wanneer de organen van de staat de leiding van het economisch leven voor zich alleen opeisen, of wanneer de leiding de zelfwerkzaamheid der maatschappelijke krachten te niet doen. Maar even zeker is het, dat zij aan de staatsorganen in dezen een belangrijke rol toekennen, — al geven zij niet de precieze grenzen daarvan aan, wat zij trouwens niet zouden kunnen. Volgens Pius XI bijv. moet het staatsbestuur de betaling van een rechtvaardig loon aan de arbeiders door een verstandige politiek mogelijk maken, [11]) moet de staat alle zorg aanwenden om werk te verschaffen [12]) enz.

Pius XII wees er in 1948 [13]) op, dat iedere sociale hervorming nauw verbonden is met het vraagstuk ener verstandige regeling der productie (binnen het raam der nationale economie). Zou de staat hierbij dan geen belangrijke rol mogen en moeten spelen?

De tegenwoordige paus is juist op dit laatste punt met zeer veel klem teruggekomen in zijn geruchtmakende toespraak van 3 Juni 1950. [14])

Onvermijdelijk komt men zo terecht op het terrein van de planning, niet *alleen* door de staatsorganen, maar *ook* door de staatsorganen. En de katholieken, die elk ogenblik bij elk overheidsingrijpen precies weten of dat door de beugel der encyclieken kan, weten het in ieder geval beter dan de paus.

4. *Internationale hulp.* Dezelfde beginselen die volgens de pausen moeten worden toegepast om binnenslands tussen de verschillende groepen en klassen een rechtvaardige verdeling van bezit en welvaart te verkrijgen, gelden naar de uitdrukkelijke verklaring van Pius XII (3 Juni 1950) ook voor de onderlinge betrekkingen der staten en volken in de wereldgemeenschap. Ook hier dus de noodzaak van rechtvaardige „lonen en prijzen", bezitsspreiding; ook hier het gebod van de naastenliefde om van hetgeen men „over" heeft mee te delen aan die te weinig hebben om in leven te blijven. Deze plichten gelden niet alleen voor de Verenigde Staten van Noord-Amerika, of voor die zeer weinige andere landen ter wereld méér, die een hoger levenspeil kennen dan ons volk.

5. *Gelijkheid en standsverschil.* Gelijkheid bij de inkomensverdeling wordt tegenwoordig nauwelijks nog als een serieuze eis van de maatschappelijke hervorming beschouwd. De pausen spreken zich er niet over uit. Over de mate van ongelijkheid, die sociaal toelaatbaar zou zijn, wordt echter, met name onder socialisten, wel gedebatteerd. Het minste wat men over dit punt, gezien vanuit

---

11) Quadragesimo Anno, 73.

12) Divini Redemptoris, 75.

13) Toespraak van 7 Maart 1948.

14) „Met de dringende plicht voor ogen om op het terrein van de sociale economie de productie te regelen naar het gebruik, wijselijk gemeten aan de behoeften en de waardigheid van de mens, komt in deze tijd het vraagstuk van de regeling en de vaststelling van deze economie, gezien vanuit de productie, op het eerste plan. Men moet de oplossing hiervan niet alleen vragen aan de louter positivistische critiek van de „wetten van de markt", noch aan het even kunstmatig formalisme van de „volledige werkgelegenheid". Ziehier het probleem, waarvan wij gaarne zien, dat theoretici en practici uit de katholieke sociale beweging er hun aandacht op concentreren en hun studies aan wijden."

het standpunt der encyclieken, kan zeggen, is, dat er voor een dergelijke discussie plaats is. Ongetwijfeld heeft dit vraagstuk het een en ander, te maken met de sociale rechtvaardigheid.

Nauw met het vorige verbonden is het probleem van de „gelijkheid van kansen". Er zijn in Nederland nog altijd katholieken (al zijn het er niet zo veel gelukkig) die het bevriezen van de huidige grenzen tussen de sociale standen als een heilig werk beschouwen. De roep om alle willekeurige belemmeringen der „sociale stijging" tegen te gaan, om aan iedereen naar de mate van zijn begaafdheid mogelijkheden van onderwijs en ontwikkeling te geven, vindt bij hen geen gehoor. Laten zij er de toespraak van Pius XII van 13 Juli 1943, en zijn Kerstboodschap van 1947 maar eens op nalezen, dan zullen zij zien, dat deze paus hen uitdrukkelijk in het ongelijk stelt.

6. *Erfrecht en successiebelasting.* Een heel teer punt in Nederland! Het recht om zijn bezit door erflating te vermaken aan wie dan ook, wordt door velen als bijna onschendbaar beschouwd. Merkwaardig is, dat zowel Rerum Novarum (no. 6) als Quadragesimo Anno (no. 49) de verdediging van dit recht baseert op de natuurlijke behoeften van *het gezin.* Het zou toch wel duidelijk kunnen zijn, dat de ratio van een erfrecht voor bijv. achterneven en -nichten heel wat geringer is dan voor kinderen, en voor volwassen kinderen, die in de maatschappij reeds hun plaats hebben gevonden, geringer dan voor jonge kinderen.

Evengoed als de pausen er niet van willen weten dat men een of ander systeem van wettelijke verzekeringen of waarborgen van publiek recht in de plaats van het privaat eigendom zou stellen, kunnen zij een dergelijke aantasting van het erfrecht goedkeuren, — maar evenzeer als zij de staat het recht toekennen in de verdeling der eigendommen in de grijpen, [15]) of om desnoods onteigening te bevelen ter beveiliging van het algemeen gebruiksrecht, [16]) zullen zij de staat overeenkomstige bevoegdheden ontzeggen t.a.v. het recht goederen door erflating te vermaken. De pausen verdedigen vooral daarom het privaat eigendomsrecht zo sterk, omdat zij willen dat *iedereen* in staat wordt gesteld het uit te oefenen. Beperking van het recht van erflating anders dan in de rechte lijn kan aan een juiste bezitsspreiding dienstig gemaakt worden. Naar de mening van iemand als Jacques Maritain zouden wij in een economie, die de mens als maatstaf neemt, grote veranderingen in de wijze van vererving te zien krijgen.,[17])

Natuurlijk zijn hiermede niet alle facetten van het probleem aangestipt. Het is echter moeilijk in te zien, hoe men op grond van de encyclieken tegen deze gedachtengang bezwaar zou kunnen maken.

7. *Socialisatie.* Dit is misschien in de Nederlandse politiek momenteel geen Zowel de vorige [18]) als de tegenwoordige [19]) paus heeft zijn oordeel over de

[15]) Radioboodschap van Pius XII op 1 September 1944.

[16]) Zie mijn werkje: „De sociale boodschap der pauselijke encyclieken", pag. 120, 121, 128, 138.

[17]) Humanisme Intégral, pag. 206.

[18]) Bijv. in Quadragesimo Anno, no 114.

[19]) Bijv. in een toespraak op 11 Maart 1945.

socialisatie gegeven. Zij zijn geen dogmatische voorstanders noch dogmatische tegenstanders van alle socialisatie. Algemene socialisatie der productiemiddelen achten zij niet verantwoord; in bepaalde omstandigheden, als er geen ander middel is om het algemeen belang veilig te stellen, achten zij socialisatie geoorloofd. Zij geven verder enige algemene voorwaarden aan voor deze geoorloofdheid.

Niet te ontkennen valt, dat zij ten opzichte van de socialisatie enige huivering gevoelen. Men zou hen echter misverstaan, wanneer men deze huivering zou terugbrengen tot een bezorgdheid voor een sacrosancte onschendbaarheid van particuliere eigendomsrechten. Wat hen in dezen beweegt is de vrees voor de ontpersoonlijking en verzakelijking der sociale verhoudingen, voor het verstikken van persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef en zelfwerkzaamheid.

Voorstanders van socialisatie wijzen er op, dat socialisatie geen centralisatie behoeft te betekenen, en dat de geschetste kwade gevolgen daarvan kunnen worden vermeden. In theorie is dit m.i. voor een groot deel juist. Nochtans blijft het een feit, dat de meeste tegenstanders van socialisatie dit niet geloven, met name niet in het rooms-katholieke kamp.

Wil men deze tegenstanders overtuigen, dan zal men zich er vooral toe moeten zetten de stelling, dat socialisatie en zelfwerkzaamheid geen tegenstelling vormen, nader uit te werken. Dan zal men precies moeten aangeven, welke van de vele mogelijke vormen van socialisatie men kiest. Dan zal men moeten aantonen, hoe men bijv. in een sterk geconcentreerde industrie, nadat deze is gesocialiseerd, een grotere verantwoordelijkheid kan toekennen aan méér werkers, van hoog tot laag, een verantwoordelijkheid tevens, die beter kan worden overzien en dus gemakkelijker gedragen.

Het is overigens wel nuttig te bedenken, dat de pausen, die de algemene voorwaarden voor socialisatie aangaven, hun gelovigen de vrijheid van oordeel lieten bij het toepassen hunner maatstaven, en het is ook wel 'n beetje merkwaardig, dat de *nationalisaties* in het Engeland en Frankrijk van na de oorlog niet zijn gestuit op een typisch principieel katholiek verzet. Of zouden de Engelse en Franse katholieken niet principieel, niet goed katholiek zijn zoals in Nederland?

Ik hoop met het aanstippen van deze enkele punten vooral te hebben aannemelijk gemaakt, dat de sociale encyclieken, ondanks hun algemeenheid, over de actuele problemen toch nog altijd veel belangrijks te zeggen hebben; of men het met elk punt eens is, kunnen de lezers alleen voor zich zelf uitmaken.

Voor de katholieken geldt wel in de eerste plaats, dat zij niet beter, niet principiëler katholiek kunnen zijn, dan door de sociale principes der pausen niet alleen te bestuderen, maar ook uit te werken. Elke stilstand is hier achteruitgang. Maar al te vaak loopt de sociaal-economische en sociaal-culturele theorie der katholieken achter de feiten aan. Daarmee is geen enkel katholiek belang gediend. Niet alleen regeren is vooruitzien.

Maar ook het socialisme staat voor een soortgelijke taak van bezinning en planning, als dit socialisme ten minste meer is dan een electoraal apparaat. Een confrontatie van dit socialisme met de sociale leer der pausen „in beweging" dunkt mij daarom (voor beide) van groot belang.

P. WESTRA

RÖPKE ALS SOCIOLOOG

Wilhelm Röpke is een zeer vruchtbaar auteur. Regelmatig verschijnen van zijn hand boeken en tijdschriftartikelen. Eén van z'n jongste creaties is het boek „Masz und Mitte". Hij is echter niet alleen een vruchtbaar auteur, maar ook iemand, die de kunst verstaat op plastische, levendige, boeiende wijze, meestal van een concrete situatie uitgaande, economische problemen uiteen te zetten,zodat ook de niet-vakman, waartoe o.a. schrijver dezes behoort, zijn betoog kan volgen.

Toch zou ik niet de moed gehad hebben enkele kanttekeningen bij zijn boek te maken, indien zich dit niet in hoofdzaak had beziggehouden met algemene ideologieën, al worden die ook in hun *gevolgen* toegesplitst op economische verhoudingen en toestanden.

Wat ik boven over de wijze van Röpke's betoogtrant opmerkte, geldt ook voor „Masz und Mitte". Hier hebben we niet te doen met een droog-geleerde verhandeling over een probleem, maar met een pakkende, vaak meeslepende bewijsvoering, die het gevaar met zich meebrengt z'n eigen oordeel aan dat van de schrijver ondergeschikt te maken, als men niet op z'n qui-vive is. Dit alles heeft me echter niet verhinderd m'n exemplaar bepaald te ontsieren met vraagtekens, uitroeptekens en protesterende opmerkingen. Want hoe interessant Röpke ook mag schrijven, hij zal menigeen tot luid protest uitlokken, wat ik nog nader hoop aan te tonen.

Röpke beschouwt zich min of meer in ideologisch opzicht als een geestverwant van Goethe, die hij dan ook meermalen citeert. Het lijkt me zelfs niet onwaarschijnlijk, dat hij tot de titel van z'n boek werd geïnspireerd door het op p. 195 aangehaalde woord van Goethe, dat wij mensen zo wel in het kennen als „in het practische op een zekere „middelmaat" zijn aangewezen." Tot die „middelmaat" rekent zich ook Röpke, die zich neo-liberaal noemt, en *liberalisme* definieert als *decentralisme*.

In de grote strijd der ideogieën ziet hij als de alles beheersende: het collectivisme, de ideologie van de „progressieven", en het niet-collectivisme, de ideologie der „neoliberalen", al geeft hij toe, dat er verschillende varianten van progressisme zijn, die echter alle op dezelfde verderfelijke wortel stoelen als het puur-progressisme (= communisme). Hier nu schuilt bij Röpke de adder onder het gras! De oncritische of sterk bevooroordeelde „liberale" lezer heeft eenvoudig niet door, dat Röpke hem op heel handige wijze vertrouwd maakt met de gedachte, dat communisme en socialisme lood om oud ijzer is. Als hij op bijna profetisch-bewogene wijze protesteert tegen de knechting en het mens-onwaardige van het „collectivisme" vraagt men zich af, of hij nu spreekt over de vloek van het communisme, het orthodox-marxistische socialisme of wat ik zou willen noemen (en belijd) het „open" socialisme, zoals ik dit o.a. zie belichaamd in de „P.v.d.A." en in „Labour". Hier en daar wordt het even heel duidelijk wat Röpke *eigenlijk* betoogt, nl. dat communisme en socialisme in de grond der zaak dezelfde ideologie vertegenwoordigen. Zo bijv. als hij de „gematigde" socialisten toeroept, dat er geen „derde weg" bestaat, wat het ordenende principe van het economische leven betreft. Òf de prijzen, òf de overheid moeten de productie regelen, roept hij uit; een middenweg bestaat niet! Nòg duidelijker wordt hij, als hij beweert, dat „het totalitaire socialisme (lees: communisme) zich van dezelfde „collectivistische" sociale techniek bedient, die de „democratische" socialisten voor de alleen èchte verklaren." Als bewijs voor deze stelling wijst hij dan op Groot-Brittannië, waar „men het merkelijke verlies aan burgerlijke

vrijheden en attributen van de rechtsstaat moet constateren." (sic!)

Ja, wanneer men de zaken zo simplistisch voorstelt, heeft men „leichtes Spiel" met z'n tegenstanders. Eveneens als beweerd wordt „dat de liberaal zich aanhoudend in het domein van de koele (sic!) rede beweegt", terwijl „de motieven en aandrijvende krachten van de tegenstanders" (waaronder de „gematigde" socialisten — zie boven) behoren tot het domein van de gevoelens, hartstochten, geloofsdogma's (naderhand gekwalificeerd als pseudo-geloof) of het psychologische mechanisme van het onderbewustzijn."

Ontstellend duidelijk wordt Röpke éénmaal, als hij spreekt over het „Nederlandse nationaal-*collectivisme*"(!). Wie hem hierover heeft ingelicht, weet ik niet, maar dat hij op objectieve wijze tot deze wetenschap is gekomen, weiger ik te geloven!

Ik sprak zo even van een simplistische voorstelling van zaken! Bij een erkend econoom als Röpke, hoe men ook over z'n inzichten mag oordelen, schijnt het eenvoudig arrogant zo iets te willen constateren. En toch neem ik van deze woorden niets terug. Dit simplicisme komt natuurlijk niet bij Röpke voort uit onkunde, maar, naar mij schijnt, uit een zo uitgesproken bevooroordeelde zienswijze, dat het grenst aan het onwaarachtige. Al wil hij graduele verschillen zien tussen communisme en democratisch-socialisme, hij wil of kan die niet zò ontzaglijk groot zien, dat er eenvoudig niet meer van een *gradueel*, maar van een *principieel* verschil sprake is.

Dit is één van mijn allerernstigste bezwaren tegen het boek van Röpke. M'n tweede (om 't wegens de ruimte hierbij te laten) is van heel andere, ofschoon niet van minder ernstige aard. Voortdurend spreekt hij over „natuurlijke" orde. Zo'n „natuurlijke" orde is de „Marktwirtschaft" (vrij vertaald: het vrijwel ongelimiteerde systeem van vraag en aanbod), dat voor Röpke het enige middel is om uit de economische mocilijkheden te komen. Over een andere, hogere orde, de zedelijke heeft hij het maar heel weinig. 't Is me opgevallen, dat hij enkele keren, als hij 't hierover wel heeft, dit begrip verbindt met „esthetisch" en spreekt van „moralisch-ästhetisch". Z'n betoog krijgt hierdoor op dit gebied iets zakelijks, hards, nuchters. Hij spreekt dan ook, zoals ik reeds opmerkte over de „koele" rede, waardoor de liberaal zich zo gunstig onderscheidt van de socialist. Geen wonder, dat hij het streven der socialisten naar een zo groot mogelijke verantwoorde sociale zorg, noemt: sociale *bezetenheid*.

„Deze sociale bezetenheid", zo zegt hij letterlijk, „is in staat ons ten slotte van ieder onschuldig genoegen te beroven, omdat wij door de gedachte geplaagd worden, dat, als we oesters of slagroom eten of in goed onderhouden woningen leven, er anderen zijn, die dit alles missen." Voor de „full-employment"-leer heeft Röpke geen woord over, omdat hij meent, dat dit een utopie of erger is. De redding ligt in de vrije concurrentie en de „Marktwirtschaft". Stel voor, dat Röpke gelijk heeft; hij zal dan echter moeten erkennen aan de hand der feiten, dat deze enige fataliteiten ten gevolge hebben, wat betreft het vraagstuk der werkeloosheid, loondruk en sociale onzekerheid. Met geen woord echter rept hij hierover in z'n boek. Evenmin als over de schrijnende maatschappelijke tegenstellingen die van één en ander 't gevolg zijn. Je moet je zelf niet met die gedachten plagen! Röpke citeert nog al eens een Bijbelwoord, waarmee hij van harte instemt. Ik wilde, dat hij zich in dit opzicht ook had laten leiden door diezelfde Bijbel, die ons leert, dat Christus met ontferming bewogen was, ook over de materiële nood van de massa. Tegenover het boven geciteerde koel-nuchtere woord stel ik het van diepe bewogenheid getuigende van de grote Franse dichteres Marceline Desbordes—Valmore, wie het zelf bijna aan alles ontbrak: „Men bloost, als men de moed heeft te eten, het warm en twee kinderen te hebben, terwijl anderen niets bezitten." Het behoeft wel geen betoog, wie van beiden het meest door de geest van waarachtige humaniteit, waaraan toch ook Röpke waarde hecht, wordt gedreven!

Of er dan niets te waarderen valt in Röpke's boek? O, zeker! Hij zegt behartigenswaardige woorden over de radio, de film, de demonie van de techniek, het gevaar van monopolisering, massa-fabricatie, centralisme en urbanisering, de morele verantwoordelijkheid der technici enz., maar dit alles kan niet de bittere smaak wegnemen, die dit boek ten slotte achterlaat.

L. DEN BOEF – F. DE JONG

GEREGLEMENTEERD GENIE?

De partijen in het democratisch staatsbestel

Men vat, dat iemand de genie om zijn land te regeren in zich voelende, de hand naar de teugels uitstrekt.
Thorbecke[1])

Verantwoording

Nu in de laatste decennia de democratie op een zware proef gesteld wordt, zoeken haar aanhangers naar middelen tot handhaving en redres enerzijds, en trachten zij anderzijds tot een meer bewuste waardering van haar grondslagen te geraken. Voorstellen om te komen tot een statuut voor politieke partijen, als besproken door de desbetreffende commissie van de Wiardi Beckman Stichting[2]) hebben ten doel de bestaande democratische vormen van een garantie te voorzien, de stichting van „nieuwe organen", als de S.E.R., beoogt mede het bestuursapparaat efficienter te maken om daardoor het democratisch bestel nieuwe krachten toe te voeren. De bezinning op de principiële waarden der democratie ten slotte heeft met zich mee gebracht, dat meer dan in de vorige eeuw daarbij het accent pleegt te vallen op het recht tot critiek en de kansen tot ontplooiing van de persoonlijkheid[3]).

Het recht op critiek is welhaast een morele plicht tot critiek. Zeker is deze dan ook geboden waar de democratie, juist in haar pogen tot bevestiging en uitbreiding van haar terrein, het gevaar loopt in strijd te geraken met de haar voedende gedachte der vrije ontplooiingsmogelijkheid. Zo moet er – in het grote spel der internationale politiek – getwist worden over de wenselijkheid van een bondgenootschap met Franco-Spanje, zo moet er – in het nauwer bestek der binnenlandse zaken – gesproken worden over een mogelijke reglementering voor de politieke partijen. Een bijdrage tot de discussie hierover

1) J. R. Thorbecke. Historische Schetsen, 's-Gravenhage 1872 [2], pagina 127.
2) Een Statuut voor Politieke Partijen, in: Socialisme en Democratie, 1950 pagina 674. Ook separaat verschenen. De door ons gebruikte paginering is die van deze uitgave.
3) Treffende voorbeelden van deze ontwikkeling geeft J. van de Giessen, De Opkomst van het woord Democratie als leuze in Nederland, Den Haag 1948. O.i. wordt dit onderscheid lang niet altijd duidelijk gemaakt, zo onder andere niet in het onlangs vertaalde H. Kelsen, De politieke Theorie van het Bolsjewisme, Amsterdam 1950.

levert het jongste rapport van de Wiardi Beckman Stichting, dat dan ook de directe aanleiding gevormd heeft voor de hieronder te volgen kanttekeningen.

Dit rapport nu gaat uit van een aantal premissen omtrent taak en wezen der politieke partij alvorens tot het verwante – maar secundaire – gebied te komen, dat zijn eigenlijke onderwerp uitmaakt. Bij een nadere behandeling van het „Statuut voor Politieke Partijen" is een beknopte behandeling van aard en historie der Nederlandse partijvorming dan ook onvermijdelijk.

Door de hier volgende opmerkingen heen loopt niet alleen de gedachten-keten van de schrijvers, maar evenzeer zijn er denkbeelden in verwerkt, die afkomstig zijn van leden der Kaderschool van de Federatie Amsterdam der Partij van de Arbeid. Juist hierin kan o.i. de waarde van het onderstaande schuilen, dat het weergeeft hoe „van onder af", in een kring van actieve en meelevende partijgenoten, over de gedachten, die in het rapport naar voren treden dan wel in vage contouren tegen de achtergrond zichtbaar zijn, gesproken is.

De critiek op het Statuut

Het moge een vermetele opzet lijken, dat ondeskundigen uittrekken om critiek te oefenen op mensen van het vak en juristen van naam, deze opzet zelve is zozeer deel der democratie – dit begrip in ruimer dan staatsrechtelijke zin alleen opgevat – dat het daardoor al gerechtvaardigd kan worden geacht. Op de schriftelijk te beantwoorden vraag, voorgelegd aan de bezoekers der Amsterdamse Kaderschool „Wat dunkt u van een verbod van on-democratische partijen", luidde het antwoord van de overgrote meerderheid, dat een dergelijk verbod met de democratie zelve in strijd zou zijn. Een afwijzing van zodanig verbod werd vaker op principiële dan op aan „tactiek" ontleende gronden aangetroffen, terwijl ook de voorstanders over het algemeen zeer voorzichtig waren, en zich beriepen op de aanwezigheid van een noodtoestand om het door hen gewenste verbod te kunnen rechtvaardigen.

Daar het hier een kleine en uitgelezen groep partijgenoten betrof, heeft het geen enkele zin aan het boven vermelde enige enquêtorische waarde toe te kennen. Om dezelfde reden verdienen deze en een tweetal andere reacties op het statuutrapport echter wel de aandacht.

Indien een verbod van een bepaalde politieke partij over het algemeen als on-democratisch wordt aangevoeld, valt daaruit te concluderen, dat de vrijheid om de eigen mening te uiten, en de mogelijkheid om deze mening in daden om te zetten, de grondslagen der democratie geacht worden te zijn. Een juridisch-wetenschappelijke en zorgvuldig afgewogen redenering als in het rapport gegeven wordt, spreekt de mensen niet tot hun democratisch besef. De scheiding van de staatsrechtelijke bevoegdheid van het doel waarvoor zij gegeven is[4]), op grond waarvan enig partij-verbod als uit den boze beschouwd zou moeten worden, is een volkomen ondoorzichtig gordijn voor de meeste democraten, die hun gedachten over dit onderwerp laten gaan. Deze zaak is daarom o.i. zo belangrijk, omdat zij veel meer is dan een kwestie van terminologie. Op zijn woordkeus is het rapport,

[4]) Pagina 3.

dat geen populariserende uiteenzetting wil en kan zijn, niet geoordeeld, maar wel is mede door die woordkeus de afstand gedemonstreerd van de democratie als staatsrechtelijk stelsel – gedachte die in het rapport moest prevaleren – en de democratie als op de practijk der samenleving gerichte idee – die, veronderstellen wij – het sterkst onder de overtuigde partijgenoten leeft. Om het wellicht een weinig te pregnant uit te drukken: de democratie als professie der politieke leiders leidt tot andere uitkomsten dan de democratie als instinct der door hen geleiden.

Hier ligt een algemeen gevaar, dat aan de hand van dit speciale rapport zich duidelijk aftekent. Het is op het eerste gezicht een min of meer toevallig bij-verschijnsel, dit naar voren komen van tweeërlei uitgangspunt. Toch betreft het hier zeer reëel een zo verschillende manier van benadering der problemen, dat de critiek op het rapport zich niet in de eerste plaats richt tegen de wijze, waarop de feiten er in zijn behandeld en de conclusies getrokken, als wel uiting is van een anders geaarde waardering. Meer uit algemene gedachten en noties omtrent de democratische samenleving schept deze wijze van benaderen haar toetsingsmateriaal, dan uit speciale, juridisch nauw omschreven gevallen.

De vraag laat zich stellen, of het onderzoek der commissie niet te veel het midden moest houden tussen een gespecialiseerd en actueel onderzoek enerzijds, en een algemene benadering op meer theoretische wijze aan de andere kant? Mogelijk gaat deze tweeslachtigheid terug op een niet scherp omlijnde opdracht, in ieder geval heeft zij tot gevolg, dat actuele en beperkt geldige uitkomsten worden gedekt door het gezag ener algemene stellingname.

Met slechts het voorbeeld der Verenigde Staten van Amerika ter adstructie wordt betoogd, dat het ontbreken van enige regeling betreffende de candidaatstelling één van de omstandigheden is, die de roep naar een wettige regeling van de politieke partijen heeft doen ontstaan. Mogelijk is deze algemene waarheid juist, maar erg luid klinkt ons deze roep niet in de oren, evenmin als zij trouwens de zware grondtoon van het rapport uitmaakt. Wel is zij in het laatste deel het overheersende hoge motief, maar de volle nadruk krijgt het probleem der antidemocratische partijen; uit de volgorde der te behandelen punten (pagina 3) blijkt dat reeds. Het gehele rapport maakt dan ook sterk de indruk geschreven te zijn onder de invloed van de communistische dreiging van het ogenblik, hoezeer het ook gehuld gaat in de ruime mantel der algemene staatsrechtelijke regelingen.

Nu mag het waar zijn, dat de commissie bij de behandeling van enige van de zes door haar gestelde rubrieken, op practische gronden tot een afwijzende houding komt ten aanzien van reglementair vast te stellen maatregelen, alleen al doordat de titel van haar geschrift niet van het noodzakelijke vraagteken voorzien is, wekt zij de indruk positief en algemeen een statuut voor te staan. Zij maakt zich daarbij los van hetgeen toch wel als de historische aanleiding van haar optreden gemeld kan worden, van het feit, dat in de dreiging van het heden de democratische partijen er goed aan zouden doen zich op enigerlei wijze vast te leggen op hun democratische geaardheid. Dat behoud en versteviging van het bestaande – de bestaande democratische partijen – beoogd wordt, zal in de huidige nood aanvaard moeten worden, dat men het principe algemeen maakt en zich dusdoende ook

voor andere tijden bindt, lijkt ons minder juist. De vlag, die de lading van het statutaire schip moet dekken, moet de noodvlag zijn, zij mag niet het teken voeren van het ideaal, waar wij op trachten af te stevenen.

Ten slotte trad bij de bespreking van het rapport een zekere mate van ontevredenheid op, die haar oorsprong vond in het feit, dat veel van de door de commissie nagegane mogelijkheden door haar als in-effectief werden beschouwd. „Waarom deze voor Nederlandse verhoudingen toch vrij omvangrijke heuvel, wanneer slechts enige muisjes ter wereld worden gebracht?", was, ietwat gestileerd, het overheersend gevoel der kaderscholieren. Wij hebben ons af te vragen wat de oorzaak van deze onevenredigheid van verwachting en uitkomst mag zijn.

Ligt zij niet hierin, dat de werkwijze der rapporteurs blijkbaar meebracht, dat een vijftal gevallen naast elkander op de snijtafel zijn gelegd, die ieder als een eigen en apart geval behandeld zijn? Ware uit een logische en principiële samenhang wellicht een afgerond geheel naar voren gekomen, nu is het zelfs zo, dat „patiënt" nummer zes wegens plaatsgebrek van de tafel gerold is; en inderdaad zijn voorganger is wel zeer volumineus!

De vraag, die het rapport beheerst, is die naar wat wél, wat niet te reglementeren valt. Zij vraagt zowel naar de mogelijkheid, als naar de geoorloofdheid van het eventuele reglement. In het rapport echter is, naar de smaak van velen te zeer alleen een reeks mogelijkheden besproken en is te weinig nagegaan waar in en bij ieder geval de grens tussen het democratisch al of niet toelaatbare is getrokken.

Mogelijk was dit de opdracht der commissie niet, mogelijk ook zou een behandeling van dit aspect te zeer raken aan het uiterst tere probleem van ideologie en politiek „pathos", om in dit verband tot haar recht te komen. De onvrede met het rapport, die wij konden constateren, is dan ook wellicht te verklaren uit een in het kader van dit rapport ten enen male niet te bevredigen behoefte bij de meest bewuste partijgenoten naar een omlijnde vorm voor hun gedachte, een richtend woord voor wat hen drijft.

Deze gedachten en deze drijfveren vinden hun uiting op politiek terrein, op dat van de politieke partij. Is het dan te verwonderen, dat van een geschrift, dat zich aandient als „Een Statuut voor Politieke Partijen" meer verwacht wordt, dan het — blijkbaar — geven kan?

Had dit verslag althans het wezen van de politieke partij dichter benaderd dan nu gebeurd is, licht zou het veel tot de vorming van het inzicht bij hebben kunnen dragen. Er ontbreken in de omschrijving op de eerste bladzijde naar ons gevoel echter zeer belangrijke karaktertrekken van de politieke partij. Het element van „beweging" gaat schuil onder dat van de selecterende organisatie. Aan de problemen der propagandistische meningsverbreiding — een partij kan slechts de stem des volks zijn, omdat zij zelf dat volk stem verleent; in welke toonaard echter moet het geluid klinken? — wordt slechts even geroerd.

De volle klemtoon valt in het rapport op de functie der partij in de staat, of liever in het staatsorganisme. De politieke partij wordt in het rapport geprezen, omdat zij de strijd mogelijk maakt op het terrein der beginselen. Dat juist hier een kans van voor de democratie gevaarlijke verstarring kan liggen blijft onvermeld.

De „principiële" zijde van het partijkarakter immers behoeft de aanvulling der practijk. Het is juist het typerende, naar onze mening, dat een partij met haar programma's en principes staan moet in de strijd van elke dag. Zij is een gespannen eenheid van doel en middel, van beginsel en daad. In deze spanning worden de partijgenoten samengehouden bij hun bespreking van de te volgen lijn, hier zoekt — naar ons motto — de genius der politiek naar het werk dat zijn handen kunnen doen.

Waar het rapport hier zwijgt menen wij dieper op deze kwestie in te mogen gaan.

De democratie en de Nederlandse politieke partijen

De hiervoor gemaakte opmerkingen vragen een nadere uitwerking. Al is deze in het kort bestek van een artikel nauwelijks in voldoende mate te geven, wij willen pogen onze beweringen zo niet te staven dan toch te illustreren aan de hand van de ontwikkeling van het partijwezen in Nederland, opdat daaruit enige conclusies ten aanzien van de democratie in, en in verband met, de Nederlandse politieke partijen getrokken kunnen worden.

Wordt er soms al onderscheid gemaakt tussen partijen op politiek en op ander terrein[5]), in de practijk is het woord „partij" toch veelal gereserveerd gebleven voor „politieke partij", zij 't dan dat het begrip vaak meer omvat dan het politieke in staatsrechtelijke zin alleen. „Dagblad voor de Arbeiderspartij" was de fiere ondertitel van „Het Volk" gedurende de langste tijd van het bestaan. Het lijkt mij een aparte misvatting wanneer men een moderne, meer op organisatie en lidmaatschap acht gevende betekenis van „partij" in dit verband zou aan leggen. „Partij" is omstreeks 1900 welhaast gelijk te stellen met het later meer gebruikte „beweging". En, inderdaad in dit bewegingselement, in de stroom der partijgangers, steekt de kracht, die een partij groot maakt, tot „partij" maakt. Is het niet de „Beweging" van April 1853 geweest, die naderhand uitmondde in de partij der kleine luyden? En heeft zo niet ook de Rooms Katholieke Staatspartij het politieke accent (maar ook niet meer dan het accent) gelegd op de emancipatorische *beweging* der Katholieken? In grote lijnen gezien vallen de Nederlandse politieke partijen van de laatste honderd jaren te kenschetsen als bewegingen tot het verkrijgen van democratische rechten.

Begripsmatig niet alleen, maar ook historisch, moeten de fracties in de kamers, de „kamerclubs" in een verouderende terminologie, van de partijen onderscheiden worden. Het is echter duidelijk dat door de ontwikkeling in de richting van steeds straffere partijvormen — onder de tot navolging nopende invloed van de socialisten, en in verband met de uitbreiding van het kiesrecht — dit onderscheid aan duidelijkheid heeft ingeboet. De Franse kamer heeft jarenlang partijen gekend, die onder de bevolking niet voorkwamen, de „Parliamentary Labourparty" is nog altijd even iets anders dan de Labourparty zelf. En sprak niet Thorbecke, afkerig van het stringente partijschap, van zijne „politieke vrienden", doelende op diegenen, van wier steun in de Kamer hij doorgaans verzekerd was?

[5]) Zo o.a. Arthur N. Holcombe, Political Parties, in: Encyclopaedia of Social Sciences, New York 1933, deel 11, pagina 590 e.v.

Deze voorbeelden liggen meest in een afgesloten periode der parlementaire geschiedenis. Zij brengen ons tot de ietwat te scherp geformuleerde, paradoxale stelling, dat de politieke partij — zeker in ons land, dat zich in 1848 een democratische apparatuur zag toegemeten, waar de partijen nog in moesten opgroeien — in eerste instantie niet als een parlementaire partij gezien moet worden. Er is aan de ene kant de onder het volk levende beweging, er is aan de andere kant het politieke accent dat deze beweging verkrijgt, wanneer zij tot klankbodem voor parlementsleden wordt. Deze gebruiken haar als het ware als propaganda-instituut voor hun denkbeelden, en — later — als het middel om hun zetel te verwerven of te behouden. Voor de „burgerlijke" partijen laat zich de ontwikkelingsgang langs de bovengeschetste weg vrij duidelijk aantonen. Het kan hier de plaats niet zijn daar dieper op in te gaan. Een treffend en vermeldenswaard feit is echter, dat nog in 1905 van enkele kamercandidaten betwist kon worden tot welke partij zij behoorden [6]). De evolutie van de partijen van aanvankelijke klankbodem voor parlement of regering tot selecterende organisatie ter vorming van beide, betekent echter geenszins dat zij hun eerste functie verloren zouden hebben. Wel heeft de invoering van het stelsel der evenredige vertegenwoordiging, dat deze ontwikkeling in haar laatste fase bracht, het accent op de selecterende functie gelegd.

Zeker, het hier geschetste beeld is een zwart-wit opname van het bonte tapijt der historie, en de socialistische partij is in ons land een wel heel duidelijke uitzondering op deze „klankbodem"-regel. Aan de andere kant is zij in haar evolutie, en in de crises waarmee deze gepaard ging, zozeer beheerst geweest door het parlementaire werk harer partijgenoten, dat zij de rol van klankbodem terdege is gaan vervullen. Het rumoer om wat ten onrechte als „kwestie-Vos" de geschiedenis dreigt in te gaan, is er het laatste symptoom van.

Het heeft geen zin het partij-wezen alleen te bezien op de doorsnee van de tijd, die wij het heden noemen. De bestaande partijen, zelfstandig geworden machten — zelfstandig ten aanzien van de vaak min of meer incidentele problemen die hen in het leven geroepen hebben — dragen in hun huidig bestaan hun verleden met zich mee. Wanneer wij ons afvragen of hun status een statuut behoeft, moet deze historische factor terdege meetellen: hij bepaalt de eigenaardige functie die de partijen in het geestelijk, maatschappelijk en politiek leven in ons vaderland innemen. Zij zijn geen partijen, die een zuiver organisatorisch selecterende functie verrichten, zoals tot op de grote hoogte in de Verenigde Staten het geval is, maar zij zijn ook niet, wat zij menen te zijn, nl. z.g. „program-partijen". Of liever: iedere partij is altijd wel iets van deze beide, maar is in zijn eigen-aardigheid juist iets anders! Schoolstrijd en kiesrechtstrijd, een historisch gegroeide en naar de toekomst groeiende eenheid, hebben in onze geschiedenis in hoge mate partijvormend gewerkt. Het is naar aanleiding van de gewichtigste vraagstukken op politiek en maatschappelijk terrein, dat zich splitsingen in de bestaande groeperingen

---

[6]) Men vergelijke het derde deel van de zeer uitvoerige beschouwingen, die P. A. Pijnappel aan deze verkiezingen gewijd heeft, in: De Nieuwe Tijd, X (1905) pagina 176 e.v.

voorgedaan hebben, of dat nieuwe stromingen, naar voren komende, zich als „partij" den volke presenteerden. Een wel omschreven programma kan daarbij als visitekaartje zijn nut hebben, practisch effect sorteert het eerst op een andere manier, namelijk als bindmiddel, als houvast en als sjibolet tevens, voor de aanhangers.

De socialistische beweging heeft, omdat zij haar aandacht niet op één of enkele punten van politiek beleid richtte, maar over het gehele socio-politieke terrein naar veranderingen streefde, een partijtype in het leven geroepen, waarbij op de grondslag van een veelomvattend programma de massa niet alleen geactiveerd, maar ook en vooral georganiseerd werd. Bij het simpele tegenover elkander stellen van het bestaande en slechte enerzijds en het verwachte anderzijds kon zij de bindende kracht van symbool en programma niet ontberen. Haar ontwikkeling is dan ook uit die van haar programma's af te lezen. Dit nieuwe partijtype is jarenlang de kracht van de sociaal-democratie geweest, en eerst in de laatste decennia treedt ook bij andere groepen de neiging tot hechtere organisatorische vormgeving naar voren. De overgang van R.K.S.P. naar K.V.P. is hier een duidelijke illustratie, daar — naar men ons meedeelde — de eerstgenoemde nauwelijks een ledenadministratie bezat.

Slechts schijnbaar is deze ontwikkeling gekenmerkt door een uitbreiding van het „program-matige" partijtype. De problemen zijn in de loop der tijden te ingewikkeld geworden voor een oplossing aan de hand van programmatische wensen en stellingen. Programma en beginselverklaring ontlenen hun waarde grotendeels aan de waarborg die zij bieden voor het bijeenhouden van de partijgangers. Zij worden de kentekenen van een op traditie gebouwde partij.

Iedere partij, die korter of langer aan de regering deelgenomen heeft, heeft de verzwakking van haar — toch altijd min of meer utopische — programmatische inslag moeten ervaren. In de Verenigde Staten heeft dit in een verwarrende ontwikkeling[7]) geleid tot een toestand, waarbij olifant en ezel de enige afdoende en duidelijke onderscheidingstekenen tussen de grote partijen uitmaken: de overwinning van het de massa bindende symbool. In ons land, beginselvaster uit traditie, is de traditie, die de partijgangers bindt, eer op het beginsel (dat veel vager, algemener dan een programma is) gebaseerd. Wij van de Partij van de Arbeid mogen betwisten ondertussen of deze beginselen altijd wel politiek juist zijn, we hebben te erkennen dat er door de traditie gevormde groepen zijn, die hun activiteit op politiek terrein ontplooien, en die zich ieder voor zich op bepaalde beginselen beroepen, die hun als basis dienen voor hun onderscheidene opvattingen van staat en maatschappij.

Deze groepen, de partijen, hebben een dubbele taak. Wanneer wij ons afvragen of hun bestaan en optreden aan wettelijk vast te stellen regels gebonden moeten worden, moeten o.i. deze beide functies sterk onderscheiden worden. De afgevaardigden in de kamers vormen als het ware een overheidsorgaan, de partij

---

[7]) Zeer instructief belicht in de intree-rede van prof. Merill Jensen te Oxford: The American Union, its Interpretation and its historic origins, Oxford 1950.

zelf is het centrum, waar de politieke mogelijkheden en wenselijkheden aan de beginselen getoetst worden.

Wil de moderne politieke partij te midden der complexiteit der problemen een organische eenheid zijn, dan is de enige mogelijkheid daartoe gelegen in een ontwikkeling in de richting van een type van politiek „gesprek"- en inspiratiecentrum. Zij behoeft dan haar eigen wetenschappelijke kader, haar actief meelevende leden en een ruime achterban, die echter — o, ketterij der ketterijen! — niet per se in organisatorisch verband behoeft te zijn opgenomen.

Het partijbestuur heeft tot taak de meningsvorming te leiden, en een bepaalde oplossing in zake actuele problemen als de juiste aan te wijzen, onafhankelijk van de machtsverhoudingen in de staat, met de parlementaire weerspiegelingen waarvan kamerclub en regeringsleden uiteraard juist wél rekening te houden hebben.

Op deze wijze kan een partij een bewogen eenheid worden, die binnen de traditionele kring die haar leden omsluit, de motivering van haar politiek handelen ter discussie stelt. Zo kan door het actief deelnemen der partijgenoten de beweegbaarheid binnen de immer tot verstarring neigende overlevering gewaarborgd zijn en wordt tevens een uitgebreid forum gevormd, waar die typisch politieke activiteit, afwegend het stringent mogelijke, het wetenschappelijk onderzoek van staat en maatschappij paart aan de inspiratieve intuïtie.

Natuurlijk, deze schets is niet die van een bestaand partijtype, al zijn er in iedere grote partij elementen, die in de boven vermelde richting werkzaam zijn. Zeker in onze eigen partij, die zozeer te worstelen heeft met de problemen die haar politiek verantwoordelijkheidsgevoel haar oplegt, met het vraagstuk van haar houding in het tegenwoordig wereldbestel enerzijds, met het zoeken naar de juiste vormgeving van het socialistisch gevoel dat haar drijft anderzijds. Reeds eenmaal heeft de socialistische partij, georiënteerd als zij is op de toekomst, haar wijze van organisatie meegedeeld aan de andere partijen, zo goed als haar ideeën voor een groot deel gemeen goed der anderen geworden zijn. Zij staat in de toekomst, dunkt ons, voor een dergelijke taak. Haar federatieve opbouw, haar wetenschappelijk apparaat en haar grote schare van toegewijde werkers maken er haar zeker geschikt voor.

Hier rijzen uiteraard problemen, maar omdat niet per decreet iets nieuws kan worden ingevoerd, doch al doende in een bepaalde richting gestuwd kan worden, zullen deze zich mettertijd duidelijker stellen, en dan — door onze bewuste vóórkennis opgevangen kunnen worden.

In hoeverre is een statuut nodig?

Is nu bij de partijen, zoals wij die in hun historische en mogelijkerwijs toekomstige ontwikkeling geschetst hebben, een criterium van „democratie" aan te leggen, subsidiair er een waarborg voor te vinden? Kan er dwang uitgeoefend worden om het inwendig leven van een partij democratisch te doen zijn? Partijen in de bovengemelde zin zijn alleen en uitsluitend verenigingen van particulieren. Juridisch gesproken vallen hier dus geen maatstaven door buitenstaanders — in casu de overheid — aan te leggen, tenzij in het rapport vermelde geval van een algeheel verbod.

Daar komt bij, dat iedere partij door zijn eigen „klimaat" een eigen vorm en inhoud aan het begrip „democratie" geeft, zodat een algemene regeling, die bindende voorstellen voorschrijven wil, altijd wel ergens, ook bij onverdachte democraten, op verzet zal stuiten. Democratie is te zeer een zaak, die voortdurend in de waagschaal staat — de mens, en zeker de naar macht strevende groep — staat immer aan de verleiding bloot van niet-democratisch optreden — dan dat ze met dwang opgelegd, of met formele regels te handhaven valt. Het is de taak van iedere partij haar aanhang te doordringen van de betekenis en de waarde der democratie. Het „doordrongen zijn van haar geest", waarvan Bonger sprak, handelend over de burgers van een democratische staat, moet zeker mede door de partijen, die ieder een facet der democratie vertonen, onder haar leden bewerkstelligd worden.

Als deze partijen gezamenlijk tot deze conclusie zouden kunnen komen — en dat lijkt per se geen utopie — dan moet het ook mogelijk zijn, in wijder verband tot een soort gezamenlijke declaratie te komen, een openlijke verklaring, dat men op die en die gronden staat op de grondslag der democratie. Haar minimale, en door allen aanvaardbare eisen — die dan dus voor ons wel wat schraal uit zullen vallen — zouden daarbij mede geformuleerd kunnen worden.

Wat de staatsrechtelijke functie der partij aangaat, haar rol bij het vormen der volksvertegenwoordiging, is het uit de aard der zaak gewenst — de staat is een naar regels luisterende organisatie — enige reglementering vast te stellen. Het betreft hier echter een functie door bepaalde leden der partij uitgeoefend, en een „statuut" — als het schamele wicht nog die naam dragen mag — kan hier dan o.i. ook niet verder gaan dan, gelijk in het rapport geschied is, een aantal technische bepalingen, in de kieswet in te lassen, te omvatten.

Zouden deze bepalingen van verder strekkende aard zijn, en een wezenlijk statuut vormen, dan dreigt de vrijheid van vereniging beknot te worden, omdat de grens tussen een politieke vereniging en een „gewone" al uitermate moeilijk zal zijn vast te leggen. Ook het ontwerp in het rapport waagt zich hieraan, niet echter met een onontduikbaar resultaat[8]).

Tevens zou hierdoor echter de versabiliteit van het democratisch systeem in gevaar kunnen komen, omdat partijen, meer nog dan verenigingen onderhevig aan „lotswissel en menigerlei geval" der historie, te allen tijde vormbaar, vervormbaar en ontbindbaar moeten zijn. De leden, en het volk achter de leden, de kiezers, moeten het karakter van een partij, ook het al of niet democratisch karakter ervan, kunnen bepalen. De voornaamste functie van een partij is — ook van staatsrechtelijk standpunt bezien — die van vormingscentrum der politieke meningen.

In tijden van gevaar voor het democratisch bestel zelf zou hoogstens een declaratie, in de zin als boven gesuggereerd werd, bindend kunnen worden verklaard voor de deelname aan verkiezingen. Een maatregel als deze ligt geheel in het verlengde van de reeds toegepaste verwijdering van gevaarlijke anti-

[8]) Pagina 16.

democraten van verantwoordelijke posten. Ook hier valt echter over de uitvoerbaarheid te twisten. In ieder geval staat vast, dat zodoende de elementaire vrijheid van meningsvorming niet in de vorm van een partijverbod hoeft te worden aangetast. Helaas zwijgt het rapport over de mérites van een dergelijke maatregel: het betreft hier juist het punt, waarvan wij boven constateerden, dat het van de tafel gevallen moet zijn.

Maar ook bij een dergelijke bepaling gelde, dat alleen wanneer de noodvlag gehesen is, maatregelen van inperkende aard genomen mogen worden.

In de nood leert men zijn vrienden kennen, in de nood der democratie de democraten. De betekenis van het rapport omtrent „Een Statuut voor Politieke Partijen" gaat boven die van zijn directe inhoud uit: in de discussie die naar aanleiding daarvan gevoerd wordt, kan datgene wat de democraat van de niet-democraat scheidt alleen maar te duidelijker onderkend worden en kan de waardering der democratie opnieuw getoetst worden. Daartoe wil dit artikel het zijne mede bijdragen, opdat aan de politieke „genie" – naar de uitdrukking van Thorbecke – niet de handen gebonden worden.

DE PEN OP PAPIER

Even afrekenen

In S. en D. van November 1950 hebben we enkele opmerkingen gemaakt over een aantal merkwaardige beschouwingen van K.V.P.-zijde over de verdeling van het maatschappelijk inkomen en het „rode nivelleringsstreven", dat daarbij een funeste rol zou spelen. In verschillende aan de K.V.P. verwante bladen is daarop gereageerd, zonder dat we aanleiding vonden daarop terug te komen. In de meeste gevallen blijkt een weinig concrete sociale filosofie als tegenargument te moeten dienen voor enkele onderzijds naar we meenden nog al concreet gestelde zaken.

Een uitzondering hierop vormt een betoog in De Maasbode van 20-3-'51. De daar aan het woord zijnde schrijver meent dat het advies van de Sociaal Economische Raad over loon- en prijspolitiek ons betoog onderstebovep heeft gegooid. Wij zouden hebben gesteld dat in feite geen nivellering van inkomens heeft plaats gevonden en het S.E.R. rapport zou het omgekeerd hebben aangetoond. „Met het betoog van Den Uyl is door het advies van de S.E.R. en vanwege zijn innerlijke tegenstrijdigheid dus wel volledig afgerekend" luidt de triomfantelijke conclusie.

Wat zijn de feiten? In onze beschouwing constateerden wij. dat in verschillende uitingen van K.V.P.-zijde werd geprotesteerd tegen de nivellering van inkomens, het verval van standen en het sociale onheil dat daarmee gepaard zou gaan. Op grond hiervan werd gepleit voor de inkomensklassen van *f* 6.000,– tot *f* 30.000,– of, zoals door dr Lucas in het Kamerdebat van het vorig najaar, zelfs voor de groepen tot *f* 50.000,–.

Daartegenover stelden wij dat „vergelijkingen tussen het reële welvaartspeil van voor en na de oorlog, waarbij men werkgevers en werknemers, pensioen- en rentetrekkers als afgesloten groepen beschouwt, vrijwel zinloos zijn" (pag. 644). „Meer kunnen wij zeggen over verschuivingen binnen de afzonderlijke groepen. Zo staat vast, dat binnen de arbeidersinkomens een verschuiving heeft plaats gevonden van de industrie-arbeiders ten gunste van de landarbeiders. . . ." „Voorts is aantoonbaar dat binnen de looninkomens de employé's nog weer relatief achteruit zijn gegaan in verhouding tot de inkomens van de handarbeiders" (pag. 645).

Het lijkt ons nogal duidelijk, dat in het bovenstaande onderscheid is gemaakt tussen een ten onrechte veronderstelde nivellering van het inkomen van de loontrekkers en van de ondernemers als groepen en een terecht waargenomen nivellering binnen de groep van de loontrekkers. De trouwens reeds bekende gegevens, die het S.E.R.-rapport samenvat in enkele bijlagen, bevestigen onze conclusies. In bijlage 4 van het rapport worden nog eens de resultaten weergegeven van een in 1948 door het Centraal Sociaal Werkgeversverbond ingestelde enquête naar de levensstandaard van een aantal beambten, wier bruto salarissen in 1940 beliepen van *f* 4.000,– tot *f* 14.000,–. De levensstandaard van deze beambten was medio 1948 gedaald met percentages oplopend van 28,5 % bij een bruto salaris van *f* 4.000,– in 1940 tot 57 % bij een bruto salaris van *f* 14.000,– in 1940. Het S.E.R.-rapport concludeert dan uit deze cijfers: „Uit een en ander blijkt dus een duidelijke in de afgelopen jaren reeds ingetreden nivellering in de inkomensverhoudingen." Een conclusie die we in onze beschouwing voor de employé's reeds trokken. Voor de scribent in de Maasbode is deze conclusie uit het S.E.R.-rapport echter aanleiding om van een „volledige afrekening" met ons betoog te spreken. Slechts lezen, kwaadwilligheid of domheid. De Maasbode mag kiezen.

Wanneer wij gesteld hebben dat er over de inkomens van de hoofdarbeiders, de employé's in het algemeen en de administratieve arbeiders in het bijzonder, te spreken

valt dan is dit geen inconsequentie van ons pleidooi voor een klassenloze maatschappij, zoals de Maasbode meent. Na een lange periode van onderwaardering van de handarbeid dreigt thans een onderwaardering van intellectuele arbeid te ontstaan. Daartegen verzetten wij ons niet omdat de intellectuele „stand" als een hogere inkomensgroep recht op continuering heeft, maar omdat bepaalde vormen van intellectuele arbeid hoger beloond dienen te worden dan thans geschiedt.

Onderscheidingsvermogen is blijkbaar een eigenschap die men, naar de Maasbode gedemonstreerd heeft, in de haast om af te rekenen, gemakkelijk af legt. d. U.

Discussie

Een socialistisch publicist, tevens lid van een Christelijke Kerk — laat ons hem aanduiden als dr X. Y. Z. — schreef eenmaal dit oordeel neer: „Het is mij niet onbekend, dat zowel de Rooms-Katholieke als de orthodox-protestantse wereld figuren voortbracht, die met een radicale politiek de burgerlijke doem die op het christelijk volksdeel lag, trachtten te doorbreken — ere zij hun eenzame, helfdhaftige, ook wel eens tragische strijd. Wie nu, na 50 jaar, de hoofdlijn trekt, moet nochtans spreken van een burgerlijk-conservatieve practijk, onder de vlag van het confessionele Christendom. Met o.a. als gevolg, dat brede groepen van ons volk eenvoudig niet denkbaar achten, dat het Christendom ooit burgerlijkheid en conservatisme zal kunnen afleggen." Op dit oordeel heeft een R.K. schrijver, fr. Fl. van Oirschot in zijn boek „Beknopte geschiedenis der sociale kwestie" (Roermond) 1950) aldus gereageerd: „. . . . hopen wij aan te tonen, dat dr X. Y. Z. door deze uitspraak meer onbekendheid met de historische feiten vertoont dan hij zelf schijnt te weten, en dat hij met name noch met de sociale leer, noch met de sociale actie van de Katholieke Kerk voldoende op de hoogte is."

Dezelfde schrijver verhaalt dan o.a. dat „de Katholieken betrekkelijk laat kwamen, zowel wat de vakverenigingen als de standsorganisatie aangaat. Dit is ten dele hieruit te verklaren, dat ook bij hen weinig begrip bestond van sociale rechten voor de arbeidersklasse" (blz. 425). En verder op, sprekende over het werk van dr Poels, noemt hij als de grieven van deze sociale voorman tegen de empirische kerk (bl. 434, 435): een ongezond supernaturalisme en devotisme, waardoor er te eenzijdig de nadruk op wordt gelegd, dat de mens hier op aarde zo moet leven, dat hij later in hemel gelukkig zal zijn. „Preken, processies, H. Missen en H. Communies zullen — al ontkennen wij geenszins de grote waarde daarvan — geen einde maken aan krotwoningen met al haar ellenden, aan onrechtvaardige arbeidstoestanden enz. Het moet niet zo zijn, dat de werkman in de kerk steeds slechts te horen krijgt, dat hij later volmaakt gelukkig zal zijn, dat hij nù dagelijks zijn kruis moet opnemen, dat hij nù geduldig moet lijden en verdragen. . . . enz."

Dr Poels zal deze en soortgelijke grieven vermoedelijk niet ten onrechte hebben geuit; de empirische kerk, en het overgrote deel van het R.K. kerkvolk (en voor het Protestantse lag het niet anders) waren in de hier terecht gewraakte gedachten- en gevoelswereld bevangen. Is dat *wezenlijk* verschillend van wat dr X. Y. Z. noemde: burgerlijkheid en conservatisme? En hebben dááronder niet figuren als Ariëns en ook Poels, van Protestantse kant Talma, geleden? Of zou fr. Van Oirschot in ernst menen, dat thans de empirische volksgroepen van R.K. en Protestantse signatuur even radicaal zijn als hun sociale voormannen een halve eeuw geleden waren?

Waarom wij even aandacht voor dit typerend staaltje van langs elkaar heen praten hebben gevraagd? Om er op te wijzen, dat eerste voorwaarde voor zinvolle discussie nog altijd is: luisteren naar wat de ander beweegt. Dat blijft waar naar buiten. . . . en naar binnen.

W. B.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

Aspecten van de atoomenergie zes jaar na de oorlog

Het Amerikaanse maandblad „Bulletin of the Atomic Scientists" draagt niet voor niets de ondertitel „Tijdschrift voor natuurwetenschappen, openbare aangelegenheden en opvoeding". Wel duidelijk blijkt uit de inhoud hoezeer de Amerikaanse atoomgeleerden en andere natuurwetenschappelijke onderzoekers, voor wie dit blad een spreekbuis is, doordrongen zijn van het verband tussen de terreinen die het blad wil bestrijken.

Het blad heeft volgens de redactie allereerst de bedoeling het publiek op de hoogte te brengen van de meningen, die natuurwetenschappelijke onderzoekers op grond van hun speciale kennis over zaken van algemeen belang kunnen hebben en daarnaast wil men aan de wetenschappelijke onderzoekers materiaal leveren, dat zij bij de vorming van hun mening kunnen gebruiken. Op deze wijze wordt de belangstellingskring zeer wijd getrokken en het behoeft dus geen verwondering te wekken dat men bijv. in het Decembernummer een — zeer critisch gestemd — artikel vindt over de Amerikaanse politiek ten aanzien van het Verre Oosten en verder een drietal beschouwingen over de achtergrond van het Koreaanse conflict, waarbij in het bijzonder de landbouw- en grondverdelingsvraagstukken in China en Korea en de hiermee verbonden economische en politieke problemen bezien worden.

Eén van deze artikelen is van de hand van Henry A. *Wallace*, de Amerikaanse minister van Landbouw onder Roosevelt, wellicht beter bekend als de man van de Derde Partij. Hij gaat in zijn beschouwing na welke verbeteringen en hervormingen er in China op landbouwgebied zullen moeten plaats vinden, en stelt de vraag: „Zal het Russische of Amerikaanse techniek zijn, of beide? Laat men zich hier niet vergissen: Oost-Azië heeft onherroepelijk besloten het bestaan op moderne leest te schoeien, en zal mijns inziens niet lang onderworpen blijven aan degenen die haar helpen, of dat nu Russen zijn of Amerikanen." Aan het slot doet Wallace een beroep op de Westerse wereld om snel de hulp te verlenen die China van node heeft, „en indien we willen voorkomen dat men ons zal haten, is het van het grootste belang, dat de hulp tot Azië komt via een Organisatie van Verenigde Naties waarvan zowel Rusland als China lid is."

Industriële toepassing van atoomenergie

Uiteraard bevat het tijdschrift talrijke zeer deskundige beschouwingen over de toepassing van atoomenergie. Zo is in het Octobernummer een artikel opgenomen van Philip *Sporn*. De schrijver, die President is van de American Gas and Electric Company, heeft vooral belangstelling voor de vooruitzichten t.a.v. de industriële toepassing van atoomenergie. Uit zijn overzicht van de ontzaglijke technische moeilijkheden waarmee het onderzoek van de industriële toepassing te kampen heeft, blijkt wel duidelijk dat het onderzoek zich nog volkomen in een experimenteel stadium bevindt. De voor het onderzoek benodigde bedragen zijn enorm. Voor de jaren 1948 tot 1950 werd een machtig programma opgesteld voor de ontwikkeling van een viertal reactors ter opwekking van electrische stroom en alleen hiervoor werd in drie jaar tijd, een bedrag van $ 200 millioen besteed.

Deze reactors worden uitsluitend ontworpen voor experimentele doeleinden, voor onderzoek van de materialen die men nodig heeft en ter overwinning van allerlei technische problemen. Het is nog lang niet zo ver, dat voor industriële doeleinden energie opgewekt kan worden. In het laatste jaar is dit programma bovendien enigszins gewijzigd en is men zich sterker gaan richten op onderzoekingen van militair belang zoals de mogelijkheid om kracht op te wekken voor de voortstuwing van schepen. Over de kosten van de energie die men hoopt te kunnen opwekken bestaan de meest uiteenlopende schattingen, variërend van $ 140 tot $ 1000 per kilowatt.

Indien men er in de toekomst werkelijk in zou slagen energie op te wekken die goedkoper is dan de electrische energie die langs de traditionele weg verkregen is, is het van belang eens na te gaan welke industrieën hiervan zouden kunnen profiteren.

Allereerst die industrieën die per arbeider een zeer hoog verbruik van electrische energie hebben, zoals voor de reductie van magnesium en aluminium, raffineren van koper, productie van cement en koolzure soda, en electrische ovenprocessen (bijv. voor grafiet, fosforzuur, ijzerlegeringen en electrisch staal). In deze industrieën zouden dus de andere vormen van energieopwekking (als door steenkool, gas, olie of witte kool) verdrongen worden en indien de met atoomenergie verkregen electriciteit goedkoop genoeg zou zijn, zouden verschillende nieuwe productie-processen ontwikkeld kunnen worden. Tot dusver bestaat echter over de kosten van de atoomenergie nog zó veel onzekerheid en vallen er nog zó veel technische problemen op te lossen, dat men de wetenschap een slechte dienst zou bewijzen door ongerechtvaardigde hoop op te wekken: „. . . .the public should stop thinking that atomic power is around the corner. . . .”

Met al deze technische problemen zal de eerste fase van zuiver experimenteel onderzoek zeker 3 à 5 jaar in beslag nemen. Mogelijk zullen we over 6 à 10 jaar, van heden af gerekend een reactor hebben die electrische energie produceert. Over 10 à 15 jaar zullen we misschien enige commerciële opwekking van kernenergie hebben, „maar ik verwacht dat het alleen commercieel zal zijn in die zin dat de opwekking dan min of meer regelmatig zal geschieden.” Philip Sporn gelooft dan ook niet, dat binnen 15 à 25 jaar de met kernenergie opgewekte electriciteit een concurrent van betekenis zal zijn voor de met steenkool opgewekte electriciteit, misschien duurt het nog wel langer. Zelfs dan echter zal de concurrentie niet alleen afhangen van het al of niet slagen van het ontwikkelingsprogramma, maar ook van de mate waarin de steenkoolindustrie er in zal slagen haar eigen techniek verder te ontwikkelen.

Atoomonderzoek in Engeland

In het Novembernummer treffen wij een artikel aan van Sir John *Cockcroft,* directeur van het Britse Instituut voor Atoomonderzoek te Harwell, waarin deze een schets geeft van de ontwikkeling van het atoomonderzoek in Engeland sinds het begin van deze eeuw, een onderzoek, dat zich na 1940, toen men tot de ontdekking kwam dat een kettingreactie in uranium onder bepaalde omstandigheden een grote explosieve kracht zou kunen ontketenen, vooral op oorlogsdoeleinden richtte. Onder de druk van de oorlogsomstandigheden moest later een groot deel van het actieve atoomonderzoek vanuit Engeland naar de Verenigde Staten en Canada overgebracht worden. Na de oorlog — Groot-Brittannië had inmiddels het atoomonderzoek in eigen land op volle kracht hervat — kwamen ook plannen op voor de ontwikkeling van kernenergie voor

vreedzame doeleinden. Voor het op grote schaal voortbrengen van radioactieve vormen van elementen als kool, sodium, fosfor en zwavel, die in ziekenhuizen, universiteiten en industrie van zeer groot nut waren, kon men gebruik maken van de atoomzuil.

Een moeilijker taak, die pas in de toekomst resultaat zal opleveren, is de ontwikkeling van kernenergie. In het na-oorlogse optimisme heeft men de termijn binnen welke hierbij redelijke resultaten verwacht zouden kunnen worden, wel zeer onderschat. Men staat in Groot-Brittannië voor dezelfde technische problemen als in de Verenigde Staten en het is niet mogelijk de toekomst van deze krachtbron met enige zekerheid te voorspellen vóórdat er experimentele krachtopwekkers geconstrueerd zullen zijn en men hier gedurende enkele jaren ervaring mee heeft kunnen opdoen. Sir Cockcroft meent dat men voor dit stadium 10 jaar zal moeten rekenen.

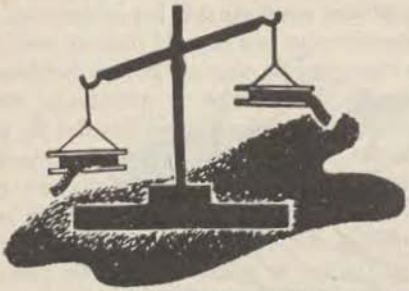

Ook liggen er mogelijkheden in het vrijmaken van energie uit de lichtelementen. Reeds in 1920 wees Eddington er op, dat men de zonuitstraling gedurende 1000 millioen jaren op haar tegenwoordige peil zou kunnen handhaven door de omzetting van 10 % van haar waterstof in helium, en ook later hebben verschillende geleerden op dit terrein onderzoekingen verricht. Het is niet onmogelijk dat eenmaal de middelen gevonden zullen worden om geschikte temperaturen in het laboratorium voort te brengen en op deze wijze energie aan de lichtelementen te ontlenen. Ook hierbij blijken de moeilijkheden echter nog enorm te zijn.

Militaire waarde van atoombom

Beschouwingen over de *militaire waarde van de atoombom* vinden we in het Februarinummer 1951 in artikelen van dr J. Robert *Oppenheimer* en Major General James M. *Gavin*. Oppenheimer onderscheidt twee aspecten van het vraagstuk. Ten eerste het technisch-militaire vraagstuk van coördinatie der productie van de diverse wapens, de ontwikkeling van atoombommen voor verschillende doeleinden, operationele planning en de uitwerking van tegenmaatregelen. Het tweede aspect raakt de *politiek*, die t.a.v. de atoombom gevoerd zal worden. Hierbij is de houding van het publiek van de grootste betekenis. De beslissing wordt weliswaar door de generale staven, door de Nationale Veiligheids Raad en door de President genomen, maar de vraag of er atoomwapens gebruikt worden, hangt er voor een groot deel van af „of het publiek andere militaire of politieke maatregelen eist, ondersteunt of verwerpt."

Men kan de atoombom op een drietal manieren gebruiken:

1. als het voornaamste middel om installaties te vernietigen en mensen te doden; dit is wel de meest extreme vorm van de atoombom als strategisch wapen;

2. als tactisch middel tegen militaire doelen, in samenwerking met andere conventionele vormen van oorlogsvoering;

3. „Wij zouden ons nog een derde weg kunnen voorstellen, móeten dat zelfs: dat we, gezien de duidelijke afschuw van een algemene oorlog, er door vereende pogingen van onszelf en van anderen èn door enig goed geluk, er in zullen slagen zonder een algemene oorlog de weg te vinden naar een meer verdraagzame en meer open wereld. Als het voornaamste middel om zulk een oorlog te voorkomen, kan de militaire kracht van de atoomwapens nog altijd de doorslag geven."

Het artikel van Major General James M. *Gavin* is getiteld *„Het tactisch gebruik van de atoombom"*. Wanneer men spreekt over het gebruik van atoombommen worden,

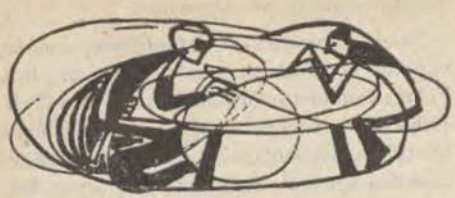

aldus Gavin, altijd associaties opgewekt aan de wijze waarop de atoombom in de oorlog tegen Japan gebruikt is tot vernietiging van industriële installaties in dichtbevolkte steden, waarbij ontzaglijke aantallen burgers het leven verloren. Typisch voor deze opvatting is bijv. een uitlating in het Amerikaanse Reader's Digest in 1948: „Wij hebben nu genoeg verbeterde atoomwapens om de Russische natie te verlammen.... een ontzaglijk deel van de bevolking van Rusland's sleutelsteden – millioenen mensen – kunnen bij de eerste aanval gedood of verminkt worden." De opvatting dat de atoomwapens uitsluitend voor dit doel te gebruiken zouden zijn, is moeilijk te begrijpen, want nooit is er nog een wapen ontwikkeld dat beter geschikt is voor gebruik tegen vijandelijke strijdkrachten.

In een rapport van de U.S. Strategic Bombing Survey wordt de vernietigende kracht van de atoombommen die op Hiroshima en Nagasaki gebruikt zijn, uitgedrukt in „normale" explosieve en brandbommen. Dat is voor Hiroshima zeker een 2100 ton bommen, een lading voor 210 zware bommenwerpers van het type B-29 en voor Nagasaki 1200 ton bommen en 120 B-29's. De kwetsbaarheid van strijdkrachten voor atoombommen is zeer verschillend; deze zal er zeer van afhangen of de soldaten beschut worden door heuvels, gebouwen, loopgraven, enz. en hoe ver zij van het punt van uitbarsting verwijderd zijn. Het zou zeer goed mogelijk zijn, dat landstrijdkrachten in schuilplaatsen en fortificaties bijna volledig tegen een explosie op een 2000 voet hoogte beschermd zouden zijn, aan de andere kant echter zouden niet-ingegraven strijdkrachten, bijv. troepenconcentraties om een doorbraak te forceren, door een goedgeplaatste atoombom vernietigd kunnen worden en hetzelfde zou gelden voor vliegtuigen die op vliegvelden geconcentreerd zijn en voor scheepsconcentraties, als voor de kusten van Normandië in de tweede wereldoorlog.

De schrijver noemt vele voorbeelden van situaties in de tweede wereldoorlog waarin een atoombom de doorslag had kunnen geven, zoals de Slag om Normandië, de geallieerde aanval op Iwo Jima (verliezen: 21.000 man, een vliegtuigmoederschip, 168 vliegtuigen, enz.), Okinawa (verliezen: 48.025 man, 36 schepen, 763 vliegtuigen, 368 schepen beschadigd....) Met een aanval met atoombommen, gevolgd door een gecombineerde landing van lucht- en zeestrijdkrachten had hun verovering met een betrekkelijk gering verlies aan manschappen en uitrusting kunnen geschieden. De kosten van het gebruik van de atoombom kunnen op twee manieren uitgedrukt worden: *de waarde in dollars* (volgens schatting ong. $ 1 millioen) en de *strategische en tactische waarde*. De voornaamste overweging voor militairen moet zijn wat het gebruik van de atoombom op een bepaald moment voor het winnen van de slag zal kunnen betekenen, waarbij de tactische of strategische winst gewoonlijk belangrijker zal zijn dan de geldelijke waarde. Het zou bij een beperkte voorraad zeer oneconomisch zijn om een honderd bommen te besteden voor de vernietiging van een divisie die $ 100 millioen kost, indien er andere divisies ter vervanging beschikbaar zijn. Wanneer echter één enkele bom een hele divisie onbruikbaar zou maken, zou het waarschijnlijk wel een investering zijn die de moeite waard is. Tussen deze twee uitersten liggen nog vele andere mogelijkheden.

De atoombom in Korea

Maanden lang reeds woedt de strijd in Korea. Aangevallen door een vijand die, zonder zich aan verliezen te storen, massa's mensen en materialen in de strijd werpt, hebben de strijdkrachten der V.N. de bitterste ervaringen van de oorlog doorstaan. Zware verliezen aan manschappen werden

geleden. De wapens der landstrijdkrachten zijn wel het zwaarst op de proef gesteld. Een groter aandeel van het luchtwapen zou zeer kunnen bijdragen tot de succesvolle afloop van de strijd en de atoombom – het machtigste wapen voor tactisch gebruik – zou de beslissing van de strijd in hoge mate kunnen vervroegen. Zonder twijfel zouden enkele bommen op vijandelijke troepenconcentraties – op plaatsen waar zij aangevallen kunnen worden zonder onze eigen strijdkrachten in gevaar te brengen – de kansen op hun uiteindelijke, zo niet onmiddellijke neutralisatie onnoemelijk veel vergroten. Men kan zich moeilijk iets indenken, dat meer tot de effectiviteit van de strijdkrachten der V.N. zou bijdragen.

„De militair erkent de diepgewortelde politieke en morele overtuigingen en idealen van onze natie en haar leiders als het mogelijke gebruik van atoomwapens naar voren komt. Hij heeft niet het verlangen deze overwegingen, die van groot vitaal belang zijn, te veronachtzamen. Maar niemand, militair of burger, die bekend is met de moderne wapens, de atoomwapens inbegrepen, ontkomt er aan de tactische mogelijkheden en beperkingen van deze wapens te vergelijken. Evenmin kan hij er blind voor zijn dat het gebruik van atoombommen het uiteindelijke totaal der verliezen van de N.V. sterk omlaag zou brengen."

„Zeer zeker zal de mogelijkheid, dat de vijand tot vergeldingsmaatregelen zal besluiten, overwogen worden door allen, die zich ernstig met het tactisch gebruik van atoomwapens moeten bezighouden. Deze mogelijkheid kan echter uitsluitend beslist worden door de hoogste nationale autoriteiten, op grond van de geschatte vergelijkbare beschikbaarheid van atoomwapens. Zeker zullen zij, indien de worsteling om de vrijheid voortduurt, eens voor zulk een beslissing geplaatst worden."

v. W.

Illustraties ontleend aan „Bulletin of the Atomic Scientists"

BOEKBESPREKINGEN

Dr W. van Ravesteyn: *De wording van het communisme in Nederland* (P. N. van Kampen en Zoon, Amsterdam).

Het Nederlandse communisme heeft een voorgeschiedenis die men, met dr v. R., kan laten beginnen bij de oprichting van het weekblad „De Tribune" en de daaromheen geschaarde groepen van radicale Marxisten. Op „De Tribune" volgt dan „Deventer", de stichting van de S.D.P., het partijtje dat zich na de Russische revolutie „Communistische Partij" ging noemen en zich aansloot bij de, in 1919, ontstane Comm. Internationale. In 1925 werden de oprichters van de S.D.P. (Wijnkoop, Van Ravesteyn, Ceton) gedwongen plaats te maken voor lieden die méér het vertrouwen van Moscou hadden. Dit is dan volgens v. R. het einde van een in Nederlandse bodem geworteld communisme, dat opgevolgd wordt door een volslagen Russisch.

Intussen zullen slechts weinigen die de periode van 1907–1925 goed kennen, de historie zoals dr v. R. die schrijft, zonder tegenspraak aanvaarden. Méér dan een eenzijdige, doch daarom niet onbelangrijke, bijdrage tot die historie, heeft dr v. R. helaas niet geleverd. J. de K.

Gunnar en Alva Myrdal: *Contact met Amerika.* (Uitgeverij „De Kern", Den Haag).

Deze samenvoeging en bewerking van een tweetal boeken die de internationaal bekende Zweedse geleerde prof. Myrdal samen met z'n vrouw Alva Myrdal schreef, is nog altijd van belang, omdat de Myrdals, wie men onmogelijk kan verwijten geen begrip te hebben van de schaduwzijden van de Amerikaanse werkelijkheid (ze schreven immers ook een standaardwerk over het Amerikaanse Negervraagstuk) ook begrip hebben voor het sterke politieke idealisme der Amerikanen. De kracht der democratische ideeën, de opvoeding, zoveel afwijkend van ons schoolse school-systeem, de betekenis van de New Deal, de werking van het „recht" door alle corruptie heen, de rumoerige en zonderlinge maar toch reinigende openbaarheid – ziehier een aantal kanten van het Amerikaanse leven, waarop deze Zweden de aandacht vestigden o.m. met het doel hun landgenoten vrij te maken van een goedkoop meerderwaardigheidsgevoel t.o.v. Amerika. Aan die bevrijding heeft niet alleen Zweden behoefte, maar heel Europa. Vandaar dat dit boek nog steeds actueel is. J. de K.

Arnold J. Toynbee: *Civilization en Trial* (Oxford Un. Press); *Beschaving in het geding.* (Kroonder, Bussum).

Voor een deel bestaat deze bundel uit opstellen, die thema's uit het grote werk „Een Studie der Geschiedenis" op een vaak uitvoeriger, vaak nog meer persoonlijke wijze (hoezeer ook de „Study" een uiterst persoonlijke en daardoor aantrekkelijke „causerie" is) herhalen. Voor een kleiner deel zoals „The Present Point in History" wordt gepoogd een antwoord te geven op onze tegenwoordige vraagstukken. En weer elders krijgen we een voorschot op de nog ontbrekende afsluiting van de grote „Studie".

Het geheel is diep teleurstellend. Terwijl de lezers van Toynbee's hoofdwerk nog getroffen waren door het vele materiaal dat hij uit weinig bekende beschavingen en tijdperken bijeenbracht om ons de geschiedenis anders te laten zien dan de conventionele geschiedschrijving dit doet, is thans de indruk veeleer van een bijeenslepen van curiositeiten en overbodigheden om ten slotte tot de flauwste gemeenplaatsen te komen. Kreeg

men in het vroeger werk nog de indruk dat de schrijver in staat was de relativiteit van z'n eigen – christelijke – voorkeuren te beseffen en die voorkeuren in een historisch perspectief te zien, of althans anderen vrij te laten om ze zó te zien, thans blijkt dat de historicus, de filosoof en de politicus Toynbee (voor zover hij aan de politiek toekomt), alles ondergeschikt maakt aan een behoefte om waarheden te verkondigen zoals die, met méér vuur, door de leden van het Wachttoren-genootschap worden verkondigd.

Het paleis dat Toynbee scheen te bouwen was wel altijd zo barok dat het bij de bewonderaars van een meer sobere stijl weerstanden opriep, ook al waren ze onder de indruk van het grootse der poging. Na „Civilization" is het wel duidelijk dat er geen paleis is, en geen paleis zal komen: er is een gevel en daar achter is het onkruid der gemeenplaatsen. J. de K.

René Descartes: *Vertoog over de methode, vertaald* door Helena J. Pos, ingeleid door prof. H. J. Pos. 2e druk, Amsterdam 1950, Wereldbibliotheek.

Dat van dit fundamentele en principiële „Vertoog" in Nederlandse vertaling een herdruk nodig bleek, is verheugend. Het blijft voor een bepaalde stroming van het geestesleven in Europa een vertegenwoordigend document. Voor filosofie-studerenden onmisbaar, voor belangstellenden in de geestesstrijd der laatste eeuwen zeer aan te bevelen. W. B.

D. M. G. Koch: *Om de Vrijheid. De Nationalistische beweging in Indonesië* (Jajasan „Pembangunan", Djakarta).

Lezers van „De Socialistische Gids" herinneren zich ongetwijfeld vele artikelen waarin D. M. G. Koch hetzij over Nederlands-Indië, hetzij over Brits-Indië of andere Aziatische gebieden gedocumenteerde beschouwingen leverde. Sedert 1907 heeft Koch in Indonesië gewoond en daar als redacteur, als ambtenaar, als vakverenigingsleider, als publicist, maar altijd als overtuigd sociaal-democraat van marxistischen huize en met een sterke ethische inslag, gewerkt. Hij heeft het ontstaan van de nationalistische beweging ter plaatse beleefd en hij heeft haar ontwikkeling gevolgd, altijd als sympathiserende en altijd als bestrijder van het kolonialisme.

Het is ongetwijfeld jammer dat deze schets van de ontwikkeling der Nationalistische beweging beperkt moest blijven tot 160 blz. Koch die vroeger reeds een groot boek schreef over de nationalistische beweging in India, zou zeer zeker de aangewezen man zijn om *het* boek over de groei van het Indonesische nationalisme te leveren. Intussen kunnen wij ons er alleen maar over verheugen dat een Indonesische uitgeverij dit kleinere werkje in het Nederlands en het Indonesisch publiceert. Het boekje verhaalt niet alleen de lotgevallen van de vele pogingen om het Indonesische volk te winnen voor de eigen bevrijdingsstrijd, maar het geeft tegelijkertijd een beeld van de ontwikkeling van Nederlands-Indië van het begin der eeuw tot aan de Japanse bezetting. De economische ontwikkeling is hierbij niet vergeten – dat spreekt bij iemand als Koch vanzelf – maar evenmin de culturele, regionale en andere stromingen.

We hopen dat dit in Indonesië uitgegeven boekje in de Nederlandse boekhandel zal circuleren en dat het veel verkocht zal worden, want dit objectieve en inlichtende geschrift verdient het ten volle. J. de K.

Herbert Morrison: *The Peaceful Revolution.* (Allen & Unwin, Londen, 1949).

Herbert Morrison is Engelsman en socialist en toont beide hoedanigheden in zijn redevoeringen uit 1945 en volgende jaren, die in deze bundel zijn bijeengebracht.

Zijn kracht als politicus ligt in het besturen, een vak dat hij als leider van de Londense graafschapsraad voor de oorlog leerde en als minister van Binnenlandse Zaken in het coalitiekabinet van Churchill op nationale — inplaats van alleen op gewestelijke schaal uitoefende. Na de oorlog werd hij, de tegenpool van Ernest Bevin, samen met deze rechterhand van Attlee en terwijl de eerste de buitenlandse politiek voor zijn rekening nam kreeg Morrison de zorg voor de binnenlandse, waaronder tot de latere opkomst van Cripps ook het economische beleid begrepen was. Hij toonde daarbij zijn kwaliteiten als „leider" van het Lagerhuis en als de man, die in de politiek van de Labour Party de gematigde, „rechts" genaamde stroming vertegenwoordigde, benevens de brug naar de middengroepen.

Morrison is niet populair in de Labour Party, maar men respecteert hem; ook velen buiten de eigen kring doen dat. Deze redevoeringen laten hem op zijn best zien, in de rustige en klare uiteenzetting van de socialistische politiek sinds 1945. Wat „planning" eigenlijk is en waartoe socialisatie dient legt hij doodsimpel en overtuigend uit (zonder zo „rechts" te zijn als zijn tegenstanders wel beweren), en de grote internationale problemen, die Engeland met polieparmen omklemmen, zet hij duidelijk en met een zekere politieke moed uiteen.

Zwakheden van de redevoeringen zijn („uiteraard", zal men zeggen) hun rozige toon, hun trots, dikwijls gerechtvaardigd overigens, op de prestaties van de Labourregering en hun huiselijk kietelen van de Engelse zelfgenoegzaamheid. Bij het laatste valt op, dat hij niet alleen van mening blijkt te zijn dat Engeland eigenlijk de spil is waarom het Marshall-plan draait (een Engels-nationalistisch misverstand, dat gedeeld wordt over een front, gaande van de „Economist" tot Ernest Bevin), maar ook „de manier waarop *wij* het doen" (wij = de Engelse natie) als vanzelfsprekend tot de norm van een geslaagd beleid maakt.

Laat men zich echter niet vergissen in de simpelheid van Morrisons betoogtrant: zijn eenvoud is de eenvoud, die uit een degelijk doordenken van de problemen voortkomt. Wie flitsende visie zoekt, zal die hier inderdaad niet vinden; maar wie naar solide politiek verlangt, zal zich met veel plezier over Morrisons redevoeringen buigen.

J. B.

A. A. VAN AMERINGEN

ECONOMISCHE MEDEDINGING

Een maandblad heeft een andere functie dan een nieuwsblad. Daarom nemen wij aan, dat de lezers het niet al te zeer kwalijk zullen nemen, dat een beschouwing over het door de regering in Januari van dit jaar gepubliceerde voorontwerp van wet in zake de economische mededinging hun pas circa een half jaar later onder ogen komt. Het kan hun tot troost strekken, dat het vraagstuk op dit moment nog steeds actueel is en vermoedelijk nog geruime tijd actueel zal blijven. Het voorontwerp is nl. door de regering voor advies voorgelegd aan de Sociaal-Economische Raad, die zich hiermee thans bezighoudt en vermoedelijk op korte termijn daarover zijn oordeel zal kenbaar maken. Alsdan zullen de betrokken ministeries het wetsontwerp gereed kunnen maken, dat aan de Staten-Generaal zal worden voorgelegd. De ambtelijke, parlementaire en journalistieke instanties zullen vermoedelijk dus zowel gedurende het lopende jaar als een goed deel van 1952 van tijd tot tijd op het onderwerp moeten terugkomen.

Het grote voordeel van de publicatie van het Regeringsvoorstel in de vorm van een voorontwerp en niet – zoals te doen gebruikelijk – als wetsontwerp is daarin gelegen, dat de Sociaal-Economische Raad als toporgaan van het bedrijfsleven hierop zijn licht kan laten schijnen en dat tegelijkertijd hierover een publieke opinie kan vormen, waarvan zowel de S.E.R. als de regering kunnen profiteren bij de verdere bewerking van het woorontwerp. Een nadeel is natuurlijk de vertraging in onze toch al niet zo vlot functionnerende wettelijke machine. Misschien dat de S.E.R. dit bezwaar tot een minimum helpt reduceren door te demonstreren, dat snelheid en grondigheid elkaar niet uitsluiten. Hij heeft in dit opzicht nog een reputatie te verdienen.

Korte inhoud van het voorontwerp.

Het voorontwerp opent de mogelijkheid tot het nemen van maatregelen ten aanzien van:

a. mededingingsregelingen. Een mededingingsregeling is een overeenkomst of burgerrechtelijk besluit, regelende de economische mededinging tussen eigenaren van ondernemingen. (Art. 1).

b. economische machtsposities. Onder economische machtspositie wordt verstaan: feitelijke verhoudingen of rechtsverhoudingen in het bedrijfsleven, die naar het oordeel van de minister overwegende invloed op een markt voor goederen of diensten medebrengen. (Art. 1).

Ten aanzien van *mededingingsregelingen* houdt het wetsontwerp de volgende bepalingen in.

Eigenaren van in Nederland gevestigde ondernemingen, die door een mededingingsregeling zijn gebonden, zijn verplicht deze aan te melden. (Art. 2). Mededingingsregelingen moeten schriftelijk worden vastgelegd. (Art. 2). Overtreding van een dezer voorschriften heeft tot gevolg, dat de betreffende mededingingsregeling niet verbindend is. (Art. 2). Bovendien is niet-aanmelding strafbaar.

De minister kan een mededingingsregeling, die naar zijn oordeel van overwegende invloed is of kan zijn op een markt voor goederen of diensten, geheel of gedeeltelijk algemeen verbindend verklaren, indien het belang van de betrokken bedrijfstak dit eist en het in overeenstemming is met het algemeen belang. (Art. 4). De verbindendverklaring geschiedt slechts op verzoek van een of meer dergenen die door de regeling zijn gebonden, de Commissie Economische Mededinging gehoord. De Commissie Economische Mededinging hoort op haar beurt in openbare zitting hen, die dit hebben verzocht, alsmede het betrokken product-, hoofdbedrijfschap en bedrijfschap en eventueel anderen. (Art. 5).

De minister kan een mededingingsregeling, die naar zijn oordeel geheel of gedeeltelijk in strijd is met het algemeen belang of op een met dat belang strijdige wijze wordt toegepast, al dan niet voorwaardelijk, geheel of gedeeltelijk onverbindend verklaren. (Art. 8). Bij gedeeltelijke onverbindendverklaring blijft de rest van de regeling verbindend, tenzij in redelijkheid moet worden aangenomen, dat zonder het onverbindend verklaarde gedeelte de regeling niet zou zijn tot stand gekomen. (Art. 8).

De minister gaat niet tot onverbindendverklaring over alvorens de Commissie Economische Mededinging te hebben gehoord. Deze commissie hoort op haar beurt in een besloten zitting belanghebbenden, alsmede product-, hoofdbedrijfschap en bedrijfschap en eventueel anderen. (Art. 9).

Art. 10 geeft een regeling tot schorsing, welke overeenkomt met de inhoud van de Wet Schorsing Bedrijfsregelingen.

Wat betreft de *economische machtspositie* geeft het ontwerp de volgende bepalingen.

De minister kan, indien hij het bestaan vermoedt van een economische machtspositie, die leidt tot een optreden in strijd met het algemeen belang, van een ieder de inlichtingen verlangen, die hij nodig oordeelt om zich van het al of niet gegrond zijn van zijn vermoeden te overtuigen. (Art. 12 en 13).

De minister kan, na de Commissie Economische Mededinging te hebben gehoord, de hem omtrent een economische machtspositie bekende gegevens geheel of gedeeltelijk bekend maken, voor zover naar zijn oordeel het algemeen belang dit vordert. De commissie hoort weer in besloten zitting de betrokkenen, de „schappen" en eventueel anderen. (Art. 14).

De minister kan, indien naar zijn oordeel een economische machtspositie leidt tot optreden in strijd met het algemeen belang aan door hem aan te wijzen personen:

a. de verplichting opleggen tot levering van bepaalde goederen of verlening van bepaalde diensten aan door hen aangewezen personen tegen gereed geld en, voor zover geen voorschriften zijn gegeven als onder b of c bedoeld, tegen de op de betrokken markt bij gereed geld gebruikelijke prijs en onder de op die markt voor de levering, verlening en betaling gebruikelijke voorwaarden;

b. voorschriften geven met betrekking tot de prijs van bepaalde goederen of diensten;

c. voorschriften geven met betrekking tot de voorwaarden voor de levering van bepaalde goederen, de verlening van bepaalde diensten en de betaling daarvan,

daaronder begrepen voorschriften, waarbij verboden wordt de uitoefening van het recht van beschikking over de gekochte goederen voor kopers te beperken of de levering van bepaalde goederen of de verlening van bepaalde diensten afhankelijk te stellen van het kopen of verkopen van goederen, het aanvaarden of verlenen van diensten of het verrichten van bepaalde handelingen.

De uit hoofde van dit artikel opgelegde verplichtingen kunnen civielrechtelijk worden afgedwongen, terwijl er ook een strafrechtelijke sanctie is. (Art. 15 en 22).

Ook kan de minister, indien hij tot een optreden als hier bedoeld wil overgaan, bij wijze van voorlopige maatregel dezelfde verplichtingen opleggen, zulks echter voor hoogstens één jaar en op voorwaarde, dat naar zijn oordeel een gewichtige reden een onmiddellijke voorziening eist. (Art. 17).

Wat de verdere bepalingen van het ontwerp betreft, valt nog het volgende te vermelden.

De zo even telkens genoemde *Commissie Economische Mededinging* bestaat uit 12 leden en zo nodig een aantal buitengewone leden. Zij worden allen door de Kroon benoemd en ontslagen op voordracht van de minister. De minister kan de vergaderingen van de commissie bijwonen of laten bijwonen door zijn gemachtigde. (Art. 18, 19 en 20).

Opgemerkt kan nog worden, dat besluiten tot verbindendverklaring en onverbindendverklaring en voorschriften met betrekking tot een economische machtspositie maximaal drie jaar gelden.

Analyse van het voorontwerp.

Degenen, die in deze materie enigszins thuis zijn, zullen in de bovenstaande weergave van de inhoud van het voorontwerp vele oude bekenden zijn tegengekomen. Het meeste van hetgeen vastgelegd wordt ten aanzien van mededingingsregelingen is ontleend aan de Wet op de Algemeen verbindenverklaring en onverbindenverklaring van ondernemersovereenkomsten van 1935 en het Kartelbesluit van 1941. In plaats van het door de genoemde wet gebrachte begrip „ondernemersovereenkomst" en het begrip „bedrijfsregeling" van het Kartelbesluit wordt thans de „mededingingsregeling" geïntroduceerd. Gehandhaafd zijn de verplichting tot aanmelding van deze regelingen en de mogelijkheid onder bepaalde omstandigheden tot algemeen verbindendverklaring of tot onverbindendverklaring hiervan over te gaan. De enkele wijzigingen, die in de modaliteiten of de procedure zijn aangebracht, zijn in het algemeen van technische aard en lenen zich minder tot behandeling in het kader van dit artikel. Slechts zij gewezen op de nieuwe bevoegdheid van de minister tot schorsing van een mededingingsregeling, hangende het onderzoek inzake de gehele of gedeeltelijke onverbindendverklaring, een mogelijkheid, die overigens ook reeds geopend zou worden door de pas afgekondigde Wet Schorsing Bedrijfsregelingen.

Het essentieel nieuwe en ook het meest interessante deel van het voorontwerp betreft de economische machtspositie. Daarmee wordt voor het eerst in Nederland een greep gedaan naar een van de meest ontastbare en onaantastbare figuren uit de economische wereld. De structuur van het voorstel is, zoals wij in de laatste jaren meer en meer gewend zijn, die van een verregaande delegatie aan de minister. Het begrip „economische machtspositie" is dusdanig elastisch omschreven,

dat daardoor de mogelijkheid voor bijna onbeperkte interventies wordt geopend. Er wordt gesproken van „feitelijke of rechtsverhoudingen", die naar „het oordeel van onze minister overwegende invloed op een markt van goederen of diensten medebrengen". Er zijn drie critische elementen in deze definitie, t.w. het begrip „markt", het begrip „overwegend" en het „oordeel van de minister".

Wat is een markt? Hiermee is niet bedoeld de technische markt, in de zin van beurs of veiling, maar de abstract gedachte ontmoeting van vraag en aanbod voor een bepaald artikel. Deze markt kan wereldomvattend zijn, zoals de rubber- of tinmarkt, of oneindig klein, indien zij bijvoorbeeld betrekking heeft op de locale verkoop van een artikel, dat door een detaillist onder zijn eigen merk in de handel wordt gebracht. Tussen deze beide uitersten ligt een oneindige verscheidenheid van mogelijkheden. In principe is het het ideaal van iedere producent of handelaar voor zijn artikelen een eigen markt of marktje af te bakenen, dat enigszins los staat van de markten voor gelijksoortige artikelen en aldus tot op zekere hoogte wordt beveiligd tegen concurrentie. De middelen daartoe zijn uiterst talrijk, zij bestaan bijvoorbeeld uit variaties in kwaliteit, opmaak, uiterlijk en verpakking, het gebruik van een naam of een embleem — het merkartikel — en de daarop gerichte service, cadeaustelsel, garantieverlening, afbetalingsfaciliteiten en allerlei andere vormen van klantenbinding. Het streven naar marktverbrokkeling kenmerkt zich door het gebruik van dergelijke middelen elk op zich zelf of in bepaalde combinaties. Door deze verticale marktsplitsing loopt dan nog de geografische verdeling heen, welke als gevolg van de geringe transporteerbaarheid van bepaalde goederen of door bepaalde traagheidsverschijnselen de uitwisseling van vraag en aanbod tussen verschillende plaatsen beperkt. Wij hebben hier te doen met het fenomeen der beperkte of monopolistische concurrentie, dat in toenemende mate de structuur van het tegenwoordige kapitalisme is gaan beheersen. In plaats van het absolute monopolie, dat in de huidige constellatie moeilijk te vormen en nog veel moeilijker te misbruiken is en in plaats van de onbeperkte concurrentie, die in haar zuiver in de theoretische literatuur uitgedachte vormen wellicht nooit bestaan heeft en ook in haar onzuiverder vormen door de economische ontwikkeling steeds meer tot de terugtocht is gedwongen, heeft de beperkte concurrentie in haar enorme verscheidenheid het economisch terrein steeds verder veroverd. Een van de meest effectieve middelen van de ondernemers tot deze beperking van de concurrentie is juist de genoemde verbrokkeling van de markten.

Keren wij na deze uitweiding terug tot de definitie van het wetsontwerp, dan kunnen wij vaststellen, dat het begrip „markt" wel heel weinig houvast biedt. Het voorontwerp opent in principe daardoor de mogelijkheid het ingrijpen ook op kleine en zeer kleine markten te richten van één bepaalde producent of distribuant. Diens „overwegende invloed" in de zin van de definitie is al bij voorbaat te construeren door zijn eigen zgn. markt als uitgangspunt te nemen voor het ingrijpen. De interpretatie van de begrippen „markt" en „overwegende invloed" en daarmee ook van het begrip „economische machtspositie" is zonder meer aan het „oordeel" van de minister overgelaten. Tegen dit „oordeel" is geen verzet mogelijk, ook niet langs gerechtelijke weg.

Vervolgens is het ook weer het „oordeel" van de minister, dat beslist of een figuur, die hij als economische machtspositie beschouwt, optreedt op een wijze, die in strijd is met het algemeen belang. Wij hoeven nauwelijks te zeggen, dat ook het begrip „algemeen belang" voor de nodige interpretaties vatbaar is. Ten slotte stelt de minister weer de maatregelen vast — binnen het kader van de wet —, die tegen het misbruik van een economische machtspositie moeten worden genomen. Deze maatregelen kunnen van ingrijpende aard zijn, zoals het opleggen van leveringsverplichtingen en het vaststellen van prijzen en leveringsvoorwaarden. Zelfs indien een economische machtspositie niet in strijd met het algemeen belang wordt gebruikt, kan de minister tot publicatie van bepaalde gegevens inzake deze machtspositie overgaan, indien hij meent, dat het algemeen belang dit vordert.

Wel is waar is de minister verplicht de Commissie Economische Mededinging te raadplegen over de te nemen maatregelen of over de publicatie, maar de minister is in geen enkel opzicht aan dit advies gebonden. Bovendien staat deze commissie niet onafhankelijk tegenover de minister, daar de leden op zijn voordracht worden benoemd en ontslagen.

Beoordeling van uit socialistische gezichtshoek.

Het feit, dat de regering actief stelling wenst te nemen tegenover het verschijnsel van de economische macht en naar een verbetering van de huidige wetgeving streeft, stemt op zich zelf tot tevredenheid. De aandrang, die daarop speciaal uit onze kringen is geoefend, zal niet vreemd zijn aan dit streven. Vorm en inhoud van het thans gereed gekomen voorstel geven minder aanleiding tot voldoening.

Wij willen vooropstellen, dat de bemoeiing met het machtsverschijnsel naar onze mening een van de neteligste taken op het terrein van de economische Overheidspolitiek vertegenwoordigt. Er zijn hiervoor vele redenen. Hoezeer wij ook op het eerste gezicht afwijzend mogen staan tegenover concentratie van macht in particuliere handen, wij mogen niet blind zijn voor het feit, dat deze macht zowel ten kwade als ten goede kan worden gebruikt en ook inderdaad wordt gebruikt — zoals alle menselijke macht. Wij denken daarbij niet zozeer aan die bedrijven, waar om technisch-economische redenen de monopolievorming min of meer noodzakelijk is, zoals bij de openbare nutsbedrijven. Immers, op deze terreinen is men allang geleden tot een of andere vorm van socialisatie overgegaan. Neen, wij doelen vooral op de grootbedrijven, die bijv. in Nederland de ontwikkeling van nieuwe producten of technieken ter hand hebben genomen en zich — niet altijd met de meest scrupuleuze middelen — hebben opgewerkt tot nationale en wereldmachten. Natuurlijk, het betreft hier kapitalistische bolwerken en de critiek van socialistische zijde is hun in hun levensloop niet gespaard. Daartegenover zal men ook grif moeten toegeven, dat Nederlands huidige economische positie nog veel moeilijker zou zijn, indien wij niet een aantal van deze titanen binnen onze grenzen hadden. Hun bijdrage tot de economische ontwikkeling, industrialisatie, export, research, is naar verhouding aanzienlijk groter dan die van tientallen kleinere bedrijven, die te zamen evenveel

arbeid of kapitaal vertegenwoordigen als één zo'n kolossus. Juist de geaccumuleerde macht, waarover zij beschikken en die vaak verkregen werd ten koste van de ondergang van talloze kleineren, stelt hen in staat grote projecten te entameren en risico's te accepteren.

Wij zouden nog verder willen gaan en menig onbevangen socialistisch gemoed schokken met de bewering, dat er lang niet genoeg economische macht in Nederland is tot stand gekomen. Te zeer is ons bedrijfsleven nog in de greep van een verouderd individualisme, dat de collega's vooral als concurrenten ziet en met een vaak belachelijke arrogantie allerlei pogingen tot gemeenschappelijke oplossing van economische en technische problemen van de hand wijst. De geheimzinnigdoenerij van Nederlandse bedrijven wekt wel eens herinneringen op aan Victoriaanse preutsheid en is evenzeer uit de tijd als de badpakken, waarmee de dames zich in de 19de eeuw op het strand vertoonden. De arbeidsproductiviteit hier te lande, welke men als resultante moet beschouwen van de prestatie van arbeider èn ondernemer zou er ongetwijfeld bij gebaat zijn, indien de klein- en middenbedrijven in meerdere mate bereid zouden zijn hun ervaringen uit te wisselen, bepaalde taken gemeenschappelijk uit te voeren en door specialisatie tot opvoering van kwantiteit en kwaliteit en verlaging van kostprijs te komen.

Is het overigens nog nodig een dergelijk betoog af te steken? Het is bekend genoeg, wat de arbeiderswereld bereikt heeft door samenvoeging van krachten. De Nederlandse landbouw is mede door organisatorische samenwerking aan de Europese spits gebleven. Wij trappen een open deur in, wanneer wij constateren, dat een dergelijke samenwerking gezien moet worden als een uitweg uit de middenstandsproblemen.

Maar laten wij snel de van verontwaardiging sprakeloze lezer te hulp schieten. Natuurlijk, wij weten even goed als wie ook, dat deze samenwerking tussen ondernemingen, hoe belangrijk ook, de neiging heeft spoedig te ontaarden in een samenzwering tegen de afnemers. Reeds Adam Smith heeft opgemerkt, dat elk koffiepraatje van ondernemers dit gevaar opwekt. Hoe groter de ondernemers, hoe groter ook dit risico. Is hun betekenis zo aanzienlijk, dat zij zelfstandig door hun aanbodspolitiek het marktverloop kunnen beïnvloeden, zodat zij de samenwerking met anderen nog nauwelijks of in het geheel niet van node hebben, dan is een belangrijke rem op de ondernemerspolitiek weggevallen. Wij willen hierbij direct aantekenen, dat er heel wat groot-ondernemers zijn met bijna monopolistische posities, die zich altijd nog voldoende rekenschap geven van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid uit allerlei economisch zeer gezonde overwegingen om de boog niet te strak te spannen en af te zien van het uitbuiten van hun machtspositie.

Bezwaren van overheidsingrijpen.

Waar de situatie in de practijk zo ingewikkeld is, samenwerking van ondernemers en machtsvorming aan de ene kant op zekere hoogte nuttig is en aan de andere kant gevaren voor de gemeenschap meebrengt, is de overheidsinterventie op dit terrein ook uitermate precair. Een scherpe contrôle van de overheid op

aanwezigheid en gebruik van economische macht is onontbeerlijk. Wij moeten er voor zorgen, dat de machtsgreep van de overheid op het bedrijfsleven zich altijd meer dan evenredig ontwikkelt aan de machtsvorming in het bedrijfsleven zelf. Maar de overheid zal haar krachten zorgvuldig en deskundig moeten aanwenden en het juiste midden moeten vinden tussen een bruut erop los hakken en een laakbare passiviteit. Wij mogen ons wel eens verlustigen in de wijze, waarop in Amerika wordt opgetreden tegen machtsconcentraties, maar moeten bedenken, dat Nederland het zich niet kan veroorloven vrolijke keuken in het bedrijfsleven te houden en de op gang komende samenwerking tussen ondernemers zonder meer te vernietigen. In een gemengd-kapitalistische volkshuishouding als de onze zou het ideaal moeten zijn het handhaven, respectievelijk bevorderen van samenwerking van ondernemers en machtsvorming, waar deze voor de gemeenschap nuttig is en het onderdrukken van deze verschijnselen, waar zij de gemeenschap schaden. Dit ideaal is natuurlijk even moeilijk te verwezenlijken als de kwadratuur van de cirkel, goed en kwaad zijn ook op dit gebied onafscheidelijk van elkaar. Wij kunnen hieraan dan ook hoogstens een norm ontlenen als richtpunt voor onze practische politiek.

Wij hebben hiermee, naar wij hopen, een van de voornaamste moeilijkheden voor de overheidspolitiek tegenover het machtsverschijnsel voldoende duidelijk gemaakt. Er is echter nog een andere, waarop wij even de aandacht willen vestigen. Wij spraken in de aanvang reeds over het ontastbare en onaantastbare van de economische macht. De geschiedenis van de recente kapitalistische ontwikkeling heeft wel getoond, hoe veelzijdig, onoverzichtelijk en onvoorspelbaar de mogelijkheden tot gebruik en misbruik van economische macht zijn. De ondernemers hebben altijd een grote vindingrijkheid en soepelheid betoond in het aanwenden van machtsmiddelen, die voor de overheid en het publiek onopvallend zijn of dwars tegen bepaalde overheidsmaatregelen in hen in staat stellen hun doeleinden te bereiken. De intense strijd, die nu al meer dan een halve eeuw in Amerika wordt gevoerd tegen concentratie en kartellering doet wel eens denken aan een schaakspel. Elke zet van de regering leidt weer tot tegenzetten van de belanghebbenden en ondanks het langzamerhand zeer omvattend en rigoureus complex van overheidsmaatregelen heeft de machtsvorming in de Verenigde Staten zich onverdrot envoortgezet en proporties bereikt, waarvan men zich afvraagt, of zij veel groter geweest zouden zijn zonder staatsinmenging. De dynamiek, welke het verschijnsel der economische macht eigen is, stelt eisen aan het hierop gerichte overheidsbeleid, dat op zijn minst de effectiviteit, soepelheid en snelheid van de ondernemersactiviteit zal moeten evenaren.

Wij zullen het Nederlandse voorontwerp moeten confronteren met de moeilijkheden en complicaties, die wij zo juist onder ogen hebben gezien. In dit licht kan het handhaven van de mogelijkheid om mededingingsregelingen zowel algemeen verbindend als onverbindend te verklaren in principe acceptabel worden genoemd. Daardoor wordt immers recht gedaan aan het duelistisch effect van de ondernemerssamenwerking en de bevoegdheid gegeven zowel te stimuleren als te remmen. Ten aanzien van het practisch effect moeten wij echter een voorbehoud maken. De mogelijkheid tot onverbindendverklaring bestaat nu

reeds 16 jaar. Het gebruik, dat hiervan is gemaakt, is zeer schaars. Vóór en in de oorlog is het wapen niet gehanteerd, na de oorlog zijn er enkele sporadische onverbindendverklaringen geweest, die in het merendeel der gevallen nog betrekking hadden op algemeen-economisch bezien onbelangrijke overeenkomsten of bepalingen. Men kan zich moeilijk voorstellen, dat het aantal gevallen van machtsmisbruik in Nederland de laatste jaren zo onbeduidend is geweest. Exact weten wij hievan overigens niets. Het in 1941 ingestelde Kartelregister is altijd strikt geheim gebleven, zodat niet te controleren valt in hoever de ondernemers aan hun aanmeldingsverplichting hebben voldaan, resp. hoe zij hieraan hebben voldaan. Van socialistische zijde is in de Tweede Kamer meermaals aandrang tot grotere publiciteit uitgeoefend. Op het gebied van de ondernemersovereenkomsten is hieraan in het nieuwe voorontwerp geen gevolg gegeven.

Het voorontwerp opent op dit gebied daarom geen nieuwe perspectieven. Wij moeten afwachten hoe de regering in de toekomst de betreffende bevoegdheid zal hanteren. Er schijnt weinig aanleiding te verwachten, dat onder de eventuele Wet Economische Mededinging een essentieel andere koers tegenover de ondernemersafspraken zal worden gevolgd dan onder het thans nog geldende Kartelbesluit. Door de afwezigheid van publiciteit zouden wij ook in de toekomst de mogelijkheid missen de regering „hinderlijk te volgen" in de toepassing van haar beleid.

Het voorgestelde optreden tegenover economische machtsposities doet ons denken aan een ei, waarvan op het eerste gezicht niet vast te stellen is of de huls ook nog inhoud heeft. Door middel van blanco-cheque opent de minister zich de mogelijkheid o v e r a l in het bedrijfsleven in te grijpen. Wij spatiëren het woord „overal", omdat, zoals eerder opgemerkt, de interpretatie van het begrip „economische macht geheel aan het oordeel van de minister is overgelaten, evenals de vaststelling of een economische macht in strijd met het algemeen belang wordt gebruikt. Waar theoretisch te bewijzen is, dat iedere melkboer met een vaste ronde over enige, zij het dan ook beperkte, economische macht beschikt, krijgt de minister aldus de beschikking over een schootsveld, dat tot aan zijn horizon reikt. En hij mag schieten, waarop hij wil.

Alleen het caliber van zijn projectielen wordt hem door de wet voorgeschreven. De wil van de regeerder is hier de hoogste wet.

De in het vorenstaande behandelde moeilijkheden bij het reguleren van de economische macht worden op deze wijze wel zeer simplistisch opgelost. Men maakt een machtigingswet, waarmee de regering kan doen of laten wat zij wil, zoals wij er in de achter ons liggende jaren van depressie, oorlog en na-oorlogse economie zovele hebben gekend.

Rechtsonzekerheid en gemeenschapsbelang.

Waar niemand er nog in geslaagd is het begrip „economische macht" op een doelmatige wijze af te bakenen en het ook niet wenselijk is zich gezien de dynamiek van het machtsverschijnsel al te star vast te leggen op wettelijke definities van machtsmisbruik, zou men met de vage formuleringen van het

voorontwerp nog vrede kunnen hebben, indien er enige objectieve rechtswaarborgen tegen machtsmisbruik door de minister zouden zijn gegeven. In dit opzicht schiet het ontwerp echter volledig tekort. De toepassing van de bevoegdheden is integraal voorbehouden aan de minister, die wel is waar een adviescommissie moet raadplegen, maar zich van de uitspraken van deze instantie zonder meer kan distancieren. Zelfs is er geen sprake van dat de aangeklaagde ondernemer aanspraak kan maken op de faciliteiten, die in een civiele of strafprocedure vanzelfsprekend worden geacht, zoals kennisname van het dossier en van de uitspraak der commissie. Een beroep op de gewone rechter wordt hem door het voorontwerp onmogelijk gemaakt. Als enig correctief blijft het parlementaire contrôlerecht over. Het zou echter zeer onbevredigend zijn, indien het parlement moest opkomen voor allerlei particuliere ondernemersbelangen, die al of niet door een onjuist optreden van de administratie worden getroffen.

Het is een vraag van zeer principiële orde of het gemeenschapsbelang bij een bepaalde regeling kan opwegen tegen rechtsonzekerheid of de mogelijkheid van willekeur, die aan een dergelijke regeling vastzitten. In het algemeen zouden wij deze vraag zo willen beantwoorden, dat een dergelijk offer alleen wordt gerechtvaardigd door een acute noodtoestand, die uiteraard tijdelijk moet zijn. Wij betwijfelen, dat op het gebied van de economische machtsvorming van een dergelijke situatie reeds sprake zou zijn. Naar onze mening kunnen er middelen gezocht en gevonden worden om de ondernemers een objectieve en onafhankelijke rechtsbedeling te bezorgen, zonder dat daardoor afbreuk wordt gedaan aan de behoefte van de regering haar beleid ten aanzien van de machtsvorming ten principale in eigen hand te houden.

Het geeft te denken, dat de reactie in ondernemerskringen tegenover dit voorontwerp, dat zulke ernstige bedreigingen tegen hen bevat, zo opvallend mat is geweest. Er is geen sprake van een algemene agitatie, zoals men in andere gevallen, waar ondernemersbelangen in de verdrukking komen direct kan waarnemen. Zelfs indien veel kleinere belangen in het geding zijn, zoals bijv. de jeneveraccijns of het vrachtautovervoer beleeft men een groter tumult dan zich tot nu toe rondom het voorontwerp-economische mededinging heeft voorgedaan. Het kan zijn, dat een voorontwerp nog te ver buiten de gezichtskring ligt en men pas in het geweer komt, wanneer het wetsontwerp in behandeling komt. Een andere verklaring zou kunnen zijn, dat men er bij voorbaat van uitgaat, dat de toepassing van de wet in vertrouwde handen zal liggen en dat men zich over de toekomst even weinig zorgen zal behoeven te maken als tot nu toe over de toepassing van het Kartelbesluit. De machtiging van de minister moge nog zo ver gaan, het is en blijft een machtiging en daarvan behoeft ten slotte geen gebruik te worden gemaakt. De banken hebben veel meer reden tot bezorgdheid. Indien het wetsontwerp toezicht op het credietwezen het Staatsblad bereikt, wordt minister Lieftinck met de uitvoering belast. En toch bevat dit wetsontwerp heel wat behoorlijker waarborgen voor de betrokkenen dan in het voorontwerp-economische mededinging zijn te vinden.

Slotopmerkingen.

Wij koesteren niet de verwachting, dat het huidige ontwerp, indien het zonder belangrijke wijzigingen het eindstadium zou bereiken, een verantwoorde en effectieve beteugeling van de economische macht mogelijk zou maken. Misschien is het daarvoor zelfs nog te vroeg. In het algemeen kan men constateren, dat het probleem nog weinig leeft bij het Nederlandse volk en daardoor ook in de politieke wereld veel minder tot zijn recht komt dan allerlei problemen van lagere orde. Hiermee hangt het feit samen, dat wij onvoldoende de dimensies van het machtsverschijnsel doorgronden en allerminst gereed zijn tot het formuleren van een afgerond programma op dit gebied. Ook in socialistische kring is men nog niet zo ver, ofschoon men daar wellicht meer dan elders de betekenis van dit vraagstuk inziet. Wij zouden deze beschouwing op dezelfde wijze willen beëindigen als een artikel, dat wij ruim een jaar geleden over dit onderwerp in S. en D. schreven.

„Het aarzelend en opportunistisch optreden van de verschillende overheden dient men heus niet te zoeken bij een onderschikking van de Staat aan de machtsgroepen, ofschoon ook dit voorkomt, maar eerder bij de ontzaggelijke moeilijkheid het ambivalente verschijnsel der grote economische eenheden op zodanige wijze te beïnvloeden, dat de gemeenschap er wel de voordelen, maar niet de nadelen van incasseert. Het socialisme kan naar onze mening in belangrijke mate bijdragen tot het vinden van een verantwoorde synthese, waaronder zowel valt te verstaan het complex van normen als de apparatuur waarmee het verschijnsel der economische macht moet worden beheerst."

B. VAN DAM

DE INTEGRATIE VAN DE EUROPESE LANDBOUW

In het streven naar integratie van de Westeuropese economie worden eigenlijk twee verschillende methoden toegepast. Daar is in de eerste plaats het streven van de O.E.E.C. naar een vrijmaking van het handelsverkeer, de zg. liberalisatie. Dit is een poging om over de gehele breedte van het economisch leven een stap te zetten op de weg der integratie. In het zelfde kader valt het streven naar en de totstandbrenging van de Europese Betalings Unie. Daarna en daarnaast is het pogen ontstaan om in bepaalde sectoren een integratie tot stand te brengen. Het initiatief daartoe is genomen door de Franse Regering met het Schuman-plan. Een integratie van de Europese landbouw ligt op het zelfde vlak als het Schuman-plan. Ik wil mij hier onthouden van het uitspreken van een waardering van de ene of de andere methode. Wel moet ik enkele opmerkingen maken over het gebruik van het woord integratie. Bij de O.E.E.C. verstaat men onder integratie de volledige vrijmaking van het goederenverkeer. Onder liberalisatie verstaat men het opheffen van belemmeringen door contingentering. De landen blijven dan echter vrij door middel van heffingen en invoerrechten de invoer van een geliberaliseerd product te belasten. Integratie gaat verder omdat dan ook deze laatste belemmeringen opgeheven dienen te zijn. Tegen deze beperkte opvatting van het begrip integratie moeten wij, dunkt mij, bezwaar maken. In wezen berust het streven naar integratie in deze zin op de fictie der liberale economie, dat men door een vrij handelsverkeer vanzelf tot de meest rationele productie en tot een welvarende en evenwichtige maatschappij zou geraken. Vóór 1913 kenden we een Europa dat op zijn O.E.E.C.'s geïntegreerd was. Het verdere verloop van het Europese drama kan, dunkt mij, niet veel enthousiasme wekken voor een herhaling van dit experiment.

Daarom moeten wij de economische eenwording van Europa op een andere wijze aanpakken, nl. integraal en volgens plan. Het plan-Schuman kan ons daarbij, zij het niet volmaakt, tot voorbeeld strekken. Integratie moet dus betekenen, planning van een integrale productie en integratie van de markt, waarbij integratie van de markt niet per se een onbelemmerd handelsverkeer behoeft te betekenen. Indien de welvaart, de sociale rechtvaardigheid en de productie in Europa gediend konden worden door een vrije markt, prachtig, dan is de liberalisatie een voortreffelijk middel. Maar we moeten het nooit zien als meer dan een middel, naast verschillende andere om het doel, de integratie van de Europese economie, te helpen bevorderen. Zo opgevat heeft het begrip integratie dus een geheel andere inhoud gekregen en ik ben van mening, dat we met minder ook niet toe kunnen.

Bij een plan voor de integratie voor de Europese landbouw moet de productie voorop staan. Niet alleen moet in het algemeen de productie worden opgevoerd, maar tevens moet door een zinvolle specialisatie de efficiency worden vergroot om tegelijkertijd een ruime voorziening van de consumenten en een ruime beloning van de producenten economisch mogelijk te maken.

Verhoging van de productie

West-Europa als geheel is een importgebied van agrarische producten. Het zijn vooral granen, suiker en vetten en oliën die wij in West-Europa te weinig produceren. Dus bij de tegenwoordige omvang van de consumptie kan, zonder dat men in de naaste omgeving gebrek aan afzetmogelijkheden behoeft te vrezen, de landbouwproductie gerust worden opgevoerd. Daarbij komt, dat nog lang niet overal in Europa een bevredigend consumptieniveau is bereikt. Deze agrarische import geschiedt grotendeels uit de harde-valuta-landen. Een opvoering van de agrarische productie betekent dus een aanzienlijke bijdrage ter vermindering van het dollartekort.

Door specialisatie kan het rendement van de grond en van de arbeidskracht aanzienlijk worden opgevoerd. Natuurlijk worden aan de specialisatie grenzen gesteld door de bederfelijkheid der waar, door de kosten van het transport en door plaatselijke bijzondere omstandigheden. Niettemin zal er toch naar gestreefd moeten worden, dat bepaalde gewassen hoofdzakelijk gekweekt worden in die regionen waar klimaat en bodem het meest geschikt zijn. Voor de hand ligt, dat rond de Middellandse Zee de groenten- en fruitteelt van nog veel meer belang kan worden dan ze nu is, indien de producten daar vandaan ten minste in geheel Europa een markt kunnen vinden. Bovendien zou in die streken de verbouw van mais en andere voedergranen, mits met toepassing van de nieuwste rassen en de nieuwste techniek van zeer groot belang kunnen zijn, niet alleen voor de plaatselijke bevolking, maar voor geheel de Europese landbouw. Ten Noorden van deze „cornbelt" zou waarschijnlijk een „wheatbelt" moeten worden geprojecteerd. Want ondanks verbluffende resultaten elders met de verbouw van tarwe verkregen blijkt toch wel met name in Frankrijk een uiterst efficiënte graanproductie mogelijk. Ten slotte zou men voor de veehouderij meer die streken moeten reserveren die daar door klimaat, weidebestand en andere natuurlijke factoren bij uitstek geschikt voor zijn. Niet ontkend kan worden dat bij dit in grote lijnen aangegeven plan tot specialisatie nogal sterk naar het Amerikaanse voorbeeld is gekeken. Begrijpelijk is dit echter, indien men bedenkt tot welk een hoogte daar de productiviteit per man, mede dank zij deze specialisatie, is opgevoerd. Anderzijds verliest men zich in een gevaarlijke illusie, indien men meent, dat het patroon van de Amerikaanse landbouw als schablone dienst kan doen voor onze productie-ordening. Met grote voorzichtigheid zal men de productie in de verschillende gebieden in hoofdzaak in een bepaalde richting moeten leiden, daarbij ruimte latend voor alle plaatselijke noodzakelijke uitzonderingen.

Europees landbouworgaan

Om nu tot integratie te geraken, zullen de Regeringen moeten overeenkomen

een Europees landbouworgaan te stichten, dat men met bepaalde bevoegdheden moet bekleden. In dit orgaan moeten de verschillende direct belanghebbende groepen een vertegenwoordiger kunnen afvaardigen, het moet dus naar analogie van de hoge autoriteit van het Schuman-plan worden samengesteld uit ondernemers en arbeiders. Vanzelfsprekend moet als eis aan dit orgaan gesteld worden, dat een democratische verantwoordelijkheid aan organen waarin de Europese landen op bevredigende wijze vertegenwoordigd zijn, gewaarborgd is. Ook al weer naar analogie van het Schuman-plan zouden als zulke organen een raad van ministers en een jaarlijkse assemblée uit de verschillende parlementen dienst kunnen doen.

Ter bevordering van de productie zullen de landen moeten overeenkomen een bepaald percentage van hun begroting te bestemmen voor de verbetering van hun landbouw. De verschillende plannen, die opgemaakt worden voor dit doel, moeten gecoördineerd worden door het Europese landbouworgaan, dat door het geven van adviezen en aanwijzingen dient te bevorderen, dat deze detailplannen in het kader passen van een overall Europees plan.

Bij het opmaken van deze plannen dient men aandacht te schenken aan alle aspecten die de landbouwproductie kunnen bevorderen zoals daar zijn bestrijding van erosie of erosiegevaar, verbetering van de irrigatie, verbetering van de verkaveling, bevordering van de mechanisatie en de bevordering van het gebruik van betere rassen en arbeidsmethoden enz. Kortom men zal in deze plannen moeten opnemen alles wat het bodemgebruik en de techniek van de landbouw kan verbeteren. Via het Europees landbouworgaan of door rechtstreeks contact zal men tot een vrije en intensieve uitwisseling van wetenschap en opgedane ervaring moeten komen.

Europees Landbouwfonds

Het E.L.O. moet zelf ook de beschikking krijgen over een fonds om daaruit die werkzaamheden te financieren die in de eerste plaats een algemeen Europees belang zijn. Dit zijn bijv. omvangrijke grondverbeterings- en irrigatieprojecten, die de draagkracht van het betreffende land ogenblikkelijk te boven gaan. In vele gevallen zal het uitvoeren van dergelijke projecten op den duur ook plaatselijke voordelen afwerpen. Bij de financiering kan daar dan rekening mee gehouden worden. Anderzijds kan dit fonds dienen om schadeloosstelling te betalen indien op bepaalde plaatsen de landbouw beëindigd dient te worden omdat daar ter plaatse nooit een economisch verantwoorde productie kan plaatsvinden of omdat ter vermijding van erosiegevaar of ter beteugeling van de erosie de betrokken streek voor bebossing in aanmerking komt. Ook kunnen uit dit fonds de schadeloosstellingen betaald worden, die aan tuinders en boeren betaald moeten worden om tot een grotere specialisatie in de productie te komen.

Er zijn uiteraard verschillende methoden denkbaar waarop dit fonds gevormd zou kunnen worden. Misschien wel de meest bevredigende zou zijn als jaarlijks een begroting wordt opgemaakt door het E.L.O., welke begroting de goedkeuring behoeft van de assemblée. De contributie van ieder land kan dan worden vastgestelt naar rato van de consumptie aan landbouwproducten. De wijze waarop ieder

land dan aan de benodigde fondsen wil komen om aan deze financiële verplichting te voldoen, kan desnoods aan ieder land worden overgelaten, hoewel het misschien nuttig zou zijn indien door het E.L.O. hierover zekere aanbevelingen zouden worden gedaan, welke aanbevelingen, zij het dan geamendeerd, eveneens de goedkeuring van de assemblée behoeven.

Unificatie van de pachtwetgeving en lonen

Door het E.L.O. dient er naar gestreefd te worden op korte termijn de pachtwetgeving te unificeren. Daarbij moeten enkele progressieve beginselen in acht worden genomen. De pachter moet een hoge mate van zekerheid krijgen of behouden, dat hij bij een goed gebruik op zijn bedrijf kan blijven zitten. Dus pachtovereenkomsten voor lange termijn met voorkeursrechten voor de zittende pachter bij vernieuwing van die overeenkomst. De pachtprijs mag niet uitsluitend tot stand komen door overeenstemming tussen pachter en verpachter, maar dient bepaald en beheerst te worden door onafhankelijke organen, die als criterium het algemeen belang gebruiken. Door deze organen zal gestreefd moeten worden naar pachtprijzen, die in overeenstemming zijn met de productiewaarde van de grond en die de grondeigenaar slechts een redelijke doch matige beloning laten voor zijn functie.

Het is mogelijk, dat men zodoende tot een stelsel van heffingen en toeslagen op de pacht komt zoals ook in ons land overwogen wordt.

Op zeer korte termijn moet door het E.L.O. bereikt worden dat in ieder land het arbeidsloon in de landbouw gelijkgesteld wordt met het arbeidsloon in de industrie. Niet alleen uit een oogpunt van sociale rechtvaardigheid t.o.v. de landarbeiders, maar ook ter bevordering van ons doel, de integratie van de Europese landbouw, meen ik deze eis te moeten stellen. Immers zolang de arbeidskracht in de landbouw nog betrekkelijk goedkoop is, ontbreekt de krachtigste stimulans om de landbouw te rationaliseren. Bovendien bestaat dan steeds het gevaar dat de meest bekwame arbeiders, die we juist in een hoog ontwikkelde landbouw nodig hebben, naar de stad trekken. Daarom zal het ook nodig zijn aan de andere aspecten van de sociale omstandigheden de nodige aandacht te besteden.

Integratie van de markt

Door op bovengeschetste wijze op korte termijn een harmonisatie van twee belangrijke kostenfactoren, de pacht en het arbeidsloon, na te streven, wordt krachtdadig de weg gebaand naar een integratie van de Europese markt. Immers de belangrijkste hinderpaal op het gebied van de liberalistie van de handel in landbouwproducten is, naar men beweerde, steeds het gevaar dat men vreesde voor de sociale positie van de boeren geweest. In landen met hoge arbeidslonen vreesde men de „oneerlijke" concurrentie van landen met lage arbeidslonen. Vaak nog heftiger werd deze argumentatie gebruikt wanneer het de pachten betrof. Ik ben mij zeer wel bewust, dat een spoedige en doeltreffende harmonisatie van de pachtvoorwaarden en het arbeidsloon in verschillende landen hevige spanningen zal oproepen. Evenzeer ben ik er echter van overtuigd, dat zonder deze harmoni-

satie, die volgens het hier ontwikkelde plan dan nog gepaard gaat met een daadwerkelijke en doeltreffende hulp bij de verbetering van de landbouw, men binnen afzienbare tijd niet tot een waarlijke integratie van de landbouw in Europa kan komen.

Bovendien zal men bij de integratie van de markt, indien men deze integratie planmatig tot stand brengt, nog veel van de spanningen kunnen opvangen. In dit verband zijn de ideeën, die in het plan-Mansholt ontvouwd zijn, van het grootste belang. Volgens dit plan worden voor verschillende belangrijke producten, bijv. granen, suiker, melk en boter zg. verhandelingsprijzen vastgesteld. Zo'n verhandelingsprijs zal moeten worden vastgesteld door het E.L.O. en zal in het algemeen ergens liggen tussen de hoogste en de laagste kostprijs van het betreffende product in Europa. Uiteraard zal bij de bepaling van deze verhandelingsprijs de laagste kostprijs zwaarder wegen dan de hoogste. Geen land is nu gerechtigd de import van een product, waarvoor een verhandelingsprijs is vastgesteld, te verbieden of te contingenteren. Wel echter mag het een importheffing opleggen, indien de kostprijs in eigen land hoger ligt dan de verhandelingsprijs. De hoogte van die heffing mag niet door het importerende land autonoom worden vastgesteld, maar behoeft de goedkeuring van het E.L.O. Dit orgaan moet dan streven naar een geleidelijke maar snelle verlaging van deze protectionistische heffingen. Aanbeveling zou het verdienen indien de baten van deze heffingen gebruikt zouden moeten worden om de contributie aan het Europese landbouwfonds te voldoen. Voor de import van landbouwproducten van buiten Europa denkt het plan Mansholt een gecoördineerd regime. Dit zou in handen kunnen worden gelegd van het E.L.O. Indien de prijs waarvoor buiten Europa gekocht kon worden zo laag is dat daardoor essentiële Europese belangen geschaad kunnen worden, zou dit orgaan een heffing bij invoer kunnen vaststellen. Het zou aanbeveling verdienen ook de baten van deze heffingen te moeten gebruiken voor de contributie aan het Europese landbouwfonds. Naast deze categorieën, de producten waarvoor een verhandelingsprijs wordt vastgesteld en de producten, die in belangrijke hoeveelheden in Europa worden geïmporteerd, zijn er andere waar zonder meer de handel zou kunnen worden vrijgelaten. Een belangrijk voorbeeld van zulk een product is kaas. In Europa worden stellig een paar honderd soorten kaas gemaakt. Iedere soort heeft zijn eigen smaak en eigenaardigheden en de productie is vaak aan een zeer bepaalde streek gebonden. Dit brengt met zich mee, dat de verschillende kaassoorten nauwelijks concurrent zijn. Niettemin vindt men alom in Europa bijna onoverkomelijke belemmeringen in de handel in kaas. Vanuit ons land kan de kaas behoudens de belasting met een niet prohibitief invoerrecht alleen vrij geëxporteerd worden naar Engeland en België. Ten aanzien van de groente en het fruit zou men misschien aanzienlijk verder komen door in principe te liberaliseren, maar, ook al weer onder toezicht van het E.L.O., bepaalde perioden toe te staan waarin het betrokken land de import van met name genoemde groente of fruit mag verbieden.

Ten slotte zal het E.L.O. het probleem van de overschotten, ook van de seizoensoverschotten in studie moeten nemen.

H. PAULIDES

MAATSCHAPPIJ EN KUNST

In de jaren vlak na de eerste wereldoorlog, hoorde men in socialistische kringen nog wel eens zeggen: Wij moeten (groeien) van de onbewuste eenheid, door de bewuste veelheid naar de bewuste eenheid. Dat was een constructieve gedachtengang. De continuïteit werd algemeen aanvaard en gaf blijk van het vertrouwen in de idealen die men koesterde en dit gold zeker niet in de laatste plaats voor het culturele dat daarin besloten lag.

Deze gedachtengang kon tot op zekere hoogte niet utopisch genoemd worden, omdat die voor een groot deel berustte op historische gronden. Men kende uit de geschiedenis der mensheid de onbewuste eenheid uit die maatschappijen met haar statische structuur, waarbinnen de grenzen van dogma of adat, de mens zijn vaste plaats kreeg toegewezen en zijn taak te vervullen had. Men kende ook uit de historie het doorbreken van die onbewuste eenheid naar de bewuste veelheid, waarin de rede zich losmaakte van de knellende banden van het dogma en kort daarop volgend, de kerkhervorming, die felle, langdurige geloofsstrijd om de gewetensvrijheid. Ten slotte kende men de oorzaken en gevolgen van de Franse revolutie als een kolkende stroom van opstand, die verderop in de tijd wel van karakter veranderde, maar niet verzandde en door de opkomende industrialisatie, met als gevolg daarvan het ontstaan van een fabrieksproletariaat, meer stuwkracht kreeg, waaruit het socialisme voortvloeide, dat kort na de eerste wereldoorlog een breder bedding kreeg.

Hier groeide het geloof, het vertrouwen, dat deze stroom, steeds breder en dieper wordend, de nog dorre gebieden waardoorheen hij zou gaan stromen, vruchtbaar zou maken voor het socialisme, dat aan deze wereld dan langzaam maar zeker een ander aangezicht zou geven. Toen was het, dat de gedachten zich ook gingen richten op die „bewuste eenheid", die tot de bekroning zou voeren.

De wereldschokkende gebeurtenissen van de tweede wereldoorlog en de ontredderde toestand daarna met nieuwe oorlogsdreigingen, maken het begrijpelijk, dat deze toekomstgedachten zo goed als geheel naar de achtergrond zijn gedrongen; want men denkt nu eenmaal niet bij de bouw aan de bekapping, wanneer de fundering en muren bedreigd worden.

Wanneer wij nu die oude maatschappijen met hun onbewuste eenheid van de culturele zijde gaan beschouwen, in dit geval de kunst, dan treft ons mensen van deze tijd allereerst de grote eenheid van opvatting in uitbeelding. Dat is begrijpelijk, want het leven was omsloten door het dogma en de traditie, de cirkel waar-

binnen het gehele geloofs- en maatschappijleven zich afspeelde. Het had dus zijn strenge begrensdheid in de levensgebieden en binnen die begrensdheid zijn rust en zijn kracht. Het spreekt vanzelf, dat zulk een maatschappij geen dynamisch karakter had, maar niettegenstaande dat, in haar statische hoedanigheid kunstwerken heeft kunnen creëren die ons nu nog kunnen ontroeren en met grote bewondering vervullen als wij denken aan de Middeleeuwse kathedralen, de tempels op het vaste land van Azië, op Java en dan het eiland Bali, dat voor enkele tientallen jaren geleden nog een duidelijk beeld kon geven van zo'n maatschappij waarmee de kunst was saamgegroeid tot een natuurlijk geheel.

Paulus
(Kathedraal van Chartres)

De breuk, beter kan gezegd worden de overgang van deze statische wereld naar de nieuwe, ontstond bij het zich langzaam bewust worden van het besef der persoonlijkheid, waardoor het individu zich ging losmaken uit de oude gemeenschap, uit die onbewuste eenheid en de wereld van de bewuste veelheid binnenging.

Het tijdperk waarin dit gebeurde, de Italiaanse Renaissance, is voor Europa cultuurhistorisch van een enorme betekenis geweest. Het is daarom goed hierbij wat langer stil te staan. Wij zouden Europa zonder die invloed niet kunnen denken, want het betekende de aanvang van de geestelijke vrijwording van de mens.

De klassiek-heidense beschaving met haar kunst en eigen begrippen van individualisme, kwam over Constantinopel naar Italië en vond daar in de geesten van die tijd een zodanige weerklank, dat zij uitgroeide tot een hoge eigen beschaving. Haar geboorte ging niet gepaard met een gewelddadig neerslaan der bestaande maatschappij-orde. Haar wieg stond niet op de puinhopen daarvan. Integendeel, men bleef zich bewust van de bezieling en ook de diepte die was uitgegaan van de scholastiek, de vastgestelde geloofswaarheden, waarin het begin en het einde van het denken besloten lag, als een van God geopenbaard levensbeginsel, zuiver en verheven, dat ook in de kunst zijn onvergankelijke waarde had gemanifesteerd. Dit denken nu, in zijn streng gesloten vorm, werd ontsloten door de rede, waardoor een ander leven kon beginnen.

Dit jonge nieuwe leven begon zich nu te ontplooien en het deed dit met een sterk jeugdig élan.

Het spreekt vanzelf, dat dit niet zomaar ineens is gebeurd. De sociale veranderingen reeds meer dan een eeuw daarvoor, hebben de voorwaarden in het leven geroepen waardoor dit mogelijk is geworden. Toen ontstonden de zgn. burgerschappen, die tot de steden beperkt bleven. Zij werden gevormd door vrije burgers, niet meer afhankelijk van de landadel. Deze vrije staatjes hadden een min of meer democratische bestuur, in die zin dat dit bestuur niet door alle burgers, maar door een bepaald aantal van hen gekozen werd en dan meestal in handen kwam van enkele invloedrijke families.

Deze vrije burgers hebben hun eigen weg gevonden en hun welvaart kunnen verzekeren door de handel tot ver over de landsgrenzen heen. Wij denken hierbij o.a. aan Marco Polo, wiens koopmansinstinct, en waarschijnlijk dit niet alleen, hem reeds in die tijd tot in China deed doordringen en wat niet minder belangrijk is, de weg naar huis terug wist te vinden.

Uiteraard ontstond uit die zelfstandige, betrekkelijk zo dicht bij elkaar gelegen burgerschappen, wier bron van welvaart de handel was, in vele opzichten een tegen elkaar op boteren, dat leidde tot een naijver die meestal uitliep op een felle twist. De eerste Italiaanse paleizen hebben dan ook verre van een vriendelijk aanzien. Zij zijn er op gebouwd een onverhoedse aanval af te slaan, zonodig een belegering te kunnen doorstaan.

Deze voortdurende onenigheid tussen de burgerschappen, die in feite familieveten werden, waren oorzaak dat deze zich niet aaneen hebben kunnen sluiten om uit te groeien tot een staatkundige eenheid. De burger zelf was nu op zijn

Reliëf: „Borobudur" Java

eigen krachten aangewezen. Zijn welvaart zal in de nieuwe sociale orde van zijn persoonlijk initiatief komen af te hangen. Het is duidelijk dat onder die veranderde maatschappelijke omstandigheden, een zekere kant van zijn persoonlijkheid een sterke stimulans kreeg om zich te ontwikkelen waar het de eigenbaat betrof en ook het egoïsme, niet meer in toom gehouden door de oude maatschappijvormen, ongebreideld zich ging uitleven.

Zo verslapten meer en meer de banden met de Middeleeuwen, die na 1400 zodanig los waren geworden en vervangen door de nieuwe die de Renaissance bracht, dat men kan zeggen dat een nieuwe tijd was aangebroken. Men stond nu voor het leven open. Dyonisisch in wezen was het bruisend en uitbundig geworden. De levensgenieting was geen verboden vrucht meer. Het geluks- en lustverlangen werd als een goed recht opgeëist, nam bezit van iedereen en overschreed niet zelden de grenzen der bandeloosheid.

De Italiaanse Renaissance was zeker intellectueel, de wetenschap werd allerwege beoefend en stond in hoog aanzien. De geleerden zochten naar klaarheid, het bewijsbare, hielden zich verre van de mystiek, drongen niemand hun oordeel op, noch hebben zij hun tegenstanders vervolgd. De Italiaanse Renaissance was verdraagzaam, heeft geen inquisitie gekend. Daarom was zij humanistisch. Dat zij zich hiervan in hoge mate bewust was, daarvan getuigt het portret van „Een humanist" van Antonella da Messina. Maar de Italiaanse Renaissance was ook artistiek in hart en nieren.

Door het naar voren treden van het persoonlijke in de kunst, bracht zij een totale vernieuwing in de architectuur, de beeldhouwkunst en de schilderkunst. Kan men de Middeleeuwse cultuur schematisch voorstellen als een kern, de kerk met haar dogma, waaromheen in concentrische cirkels alle levensgebieden van de mens omsloten liggen; daarnaast kan men de Renaissance voorstellen ook met een middelpunt, een dynamische levenskern, van waaruit de persoonlijkheden, voorgesteld als divergerende lijnen, de ruimte ingaan.

Twee daarvan, wat de kunst betreft, reikten bedüidend verder dan de andere,n nl. de veelomvattende Leonardo da Vinci, sereen en hooghartig van levenshouding, die betrekkelijk weinig werk heeft nagelaten, de ander, Michel Angelo, de veelzijdige door scheppingsdrift verteerde kunstenaar, die tot op hoge leeftijd productief bleef.

In deze periode staan wij midden in de hoog-renaissance en aangekomen in de bewuste veelheid, waarmede de schering is gespannen waarop Europa voor de eerstkomende eeuwen met de inslag van zijn wel en wee, het rijk geschakeerd en veelkleurig kleed van zijn geschiedenis zal weven; dat betekent: oorlog en vrede, reformatie en revolutie, kolonisatie en handel, welvaart en armoede, kunsten en wetenschappen, kapitalisme en socialisme.

Hoe dicht, niet alleen wat de tijd betreft, lag de reformatie bij de Italiaanse Renaissance. Het bewust doorbreken van de persoonlijkheid, die zich ook deed gelden bij het bepalen van haar houding en verantwoordelijkheid voor haar daden, rechtstreeks tegenover haar schepper, kon als een affiniteit met de Renaissance beschouwd worden. In tegenstelling met het vreedzame samengaan der persoonlijkheid en de leerstelligheid der scholastiek, zoals die in de Renaissance plaats

vond, en waarin de kerk zich schikte, ontstond door de hervorming, omdat zij de grondslagen van de kerk zelf aantastte, een scherp conflict, waarin het karakter der hervormde geloofsleer, gesmeed in de hitte van de langdurige strijd, een stroever, hoekiger vorm kreeg. Dat valt op als men bijv. uit die zelfde tijd de prachtige, veelstemmige koorzang, vloeiend en beheerst van Palestrina, vergelijkt met het stoere Lutherlied, dat aangrijpt door zijn eenvoud en sterk aandoet door de overtuigingskracht die er uit opklinkt.

Gaandeweg verplaatsten in de 17de eeuw het cultuurleven en ook de welvaart zich van Italië naar de noordelijke landen. Het was vooral Frankrijk dat in de 17de en 18de eeuw een vooraanstaande plaats zou gaan innemen. Politiek speelde het een belangrijke rol, cultureel gaf het welhaast op elk gebied de toon aan.

De zgn. Lodewijk-stijlen konden wij eerst bij de aanvang van de 20ste eeuw vaarwel zeggen. Toch heeft in het midden van de 17de eeuw het toen machtige Holland, Frankrijk een korte tijd van het eerste plan verdrongen. Zijn architectuur was toen toonaangevend en voor zijn mode moest zelfs Frankrijk tijdelijk de vlag strijken.

In de 18de eeuw lieten Duitsland en Oostenrijk nog een eigen cultureel geluid horen, tot aan het einde van die eeuw de beschaafde wereld geconfronteerd werd met de oorzaken en gevolgen der Franse revolutie. Een confrontatie die in de diepte doorwerkte en sporen naliet die niet meer uitgewist konden worden.

Daarom deed de uitvinding van de machine in de 19de eeuw weer sociale spanningen ontstaan, nu niet als voor de Franse revolutie tussen de adel en een door zware lasten verarmd burgerdom, maar onder de burgers zelf, waar grote welvaart en armoede scherp naast en tegen elkaar kwamen te staan. Het gemis aan een culturele achtergrond enerzijds en het ontbreken van de mogelijkheden tot een geestelijke verheffing anderzijds, leidden tot een cultureel dieptepunt. Aan het kunstambacht werd door de machine een zware slag toegebracht. De architectuur was in een volkomen impotentie terecht gekomen. De beeldende kunst ging zich geheel concentreren op de schilderijkunst. De nieuw opgekomen groepen van welgestelden waren de kopers, maar dat betekende tevens de verkwijning van die andere gebieden der beeldende kunsten, die meer in het teken der levensgemeenschap stonden.

Deze ontwikkeling tekende zich feitelijk reeds af bij de Italiaanse Renaissance. Het door eigen initiatief en krachtsinspanning tot welvaart gekomen individu kon zich kunstwerken aanschaffen die naar verhouding van zijn financiële draagkracht va het kleine paneel of beeldhouwwerk tot een uitgebreid kunstwerk kon gaan. Aan de vorstenhoven vooral van Frankrijk kon de kunst nog tot een grote allure komen, waaraan tal van kunstenaars buiten hun bestaan ook hun artistieke intenties in een groter verband konden uitleven, al was deze allure eer potentieel dan universeel zoals in vroeger tijden.

De Franse revolutie maakte hieraan een einde en uit het gehele gebied der beeldende kunsten werd de schilderijkunst als erfenis aan de 19de eeuw als een gewilde en levende kunst nagelaten. Namen van schilders in Frankrijk als Ingres, Courbet, Delacroix, Millet en in Engeland Turner en Constable, gaven aan deze kunst haar naam en betekenis in de eerste helft van de 19de eeuw; de latere

Antonello da Messina: „Een Humanist"
Castello Sforzesco te Milaan

schilders impressionisten aan het einde van die eeuw, de vernieuwers van de schilderkunst, hebben hun inspiratie voor een niet gering deel aan hen te danken.

Toch waren er in de eerste helft van de 19de eeuw stromingen die het niet konden vinden in deze ontwikkeling van de beeldende kunst. De eerste meer door sentiment gedreven, de zgn. Nazareners, wendden hun blik terug naar de Middeleeuwen; een tweede, latere, groep, die de zgn. „School van Beuron" vormde, wist door dat sentiment heen te breken en meer tot het wezen van deze kunst door te

dringen. Niet alleen bestudeerde zij de technieken, maar ook de wetten van maat en getal waaraan deze kunst zich gebonden achtte. In Frankrijk was het de architect Violet le Duc. Als kenner van groot formaat van de Middeleeuwse bouwkunst heeft hij in zijn geschriften gewezen op de grote betekenis van deze cultuuur. Het was de schilder Chassériau die intuïtief zich afkeerde van de breder wordende weg der vrije schilderkunst en de monumentale richting opging. Zijn schilderijen wijzen daarop en de fragmenten, thans in het Louvre, van de door brand ten gronde gegane fresco's getuigen er van.

Puvis de Chavannes voltooide in het jaar van zijn overlijden op 74-jarige leeftijd zijn belangrijkste schildering van „St. Geneviève" in het Pantheon te Parijs. Zijn figurale schilderingen hebben de stilte van de innerlijke beschouwing, die over de realiteit heen, ook monumentaal gericht is.

Hoe geheel anders, meer ambachtelijk, ingesteld was deze ontwikkeling in Engeland. Na door Blake en de criticus Ruskin beïnvloed te zijn, trad Morris op de voorgrond. Zijn levende en bewegelijke geest heeft niet alleen de ambachtelijke kunsten in al hun verscheidenheid beoefend, maar hij heeft ook niet nagelaten zijn inzichten en ervaringen bij de arbeiders te propageren. De toenemende industrialisatie echter werd een tegenstroom waar hij met zijn idealen niet meer tegenop kon.

R. N. ROLAND HOLST

In Nederland, waar men ook te midden der stijlloosheid leefde, werd door de geschriften van Violet le Duc de belangstelling wakker voor de Middeleeuwse architectuur. Bij de bouw van het Rijksmuseum bleek op een ontstellende wijze hoe het er met het ambachtelijke in Nederland voorstond. Men kon de eigen krachten eenvoudig niet opbrengen om deze bouw ten uitvoer te brengen. Er was geen spoor van een nog monumentaal gerichte kunst. De enige kunstenaar in Nederland, innerlijk daartoe bereid en geestelijk daarop ingesteld, Der Kinderen, achtte men blijkbaar nog te jong van jaren en te gering in ervaring om hem een opdracht te geven voor glas-in-lood- of muurschildering. Toch was hiermee de belangstelling voor het kunstambacht en de monumentaal gerichte kunst gewekt en werd de weg gebaand, waardoor daarna

opdrachten ook voor muurschilderingen, glas in lood, mozaïk enz. werden gegeven, waarbij natuurlijk de architecten een belangrijke rol speelden, omdat zij bij de bouw dit mogelijk maakten. Maar de grote gedachte van een uit de gemeenschap gegroeide en door die gemeenschap gedragen kunst is niet in vervulling gegaan. Reeds in het laatste gedeelte van de vorige eeuw kwam in Engeland William Morris op het einde van zijn leven tot die ervaring en hij verwachtte alleen nog van een revolutie het heil, waardoor zijn idealen in vervulling konden gaan. Ook Roland Holst getuigde hiervan toen hij schreef: geweten te hebben te leven „buiten het tij", en hij voor een nieuwe opbloei van alle kunsten een diepere godsdienstige en sociale kiemkracht onontbeerlijk achtte. Zo is de verwachting van deze kunst, waarachter het diep religieuze verlangen stuwde, de oude gebondenheid van de kunsten door de bewuste veelheid heen te doen opgaan in een nieuwe daarvoor ontvankelijke wereld van de bewuste eenheid, niet in vervulling gegaan. Maar de grote betekenis zal blijven, dat, wat aan het begin van de vorige eeuw de Nazareners uit een romantisch-historisch verlangen deed gaan tot de middeleeuwse cultuur, bij de geesten verderop in deze eeuw, door de opkomende sociale nood en de culturele neergang, een klankbodem zou vinden, waardoor voor het eerst scherp de diepe kloof tussen kunst en maatschappij werd blootgelegd. Deze kloof zal hoogst waarschijnlijk blijven bestaan, zolang niet de culturele taak van de kunstenaar is opgenomen en verankerd in het sociaal economisch bestel. Maar *dat* alleen is niet genoeg, want ook hier zal dan, evenals in alle grote culturen, een religieuze instelling moeten groeien, die het geheel doortrekt en samenbindt.

De hoop op een betere, lichtere wereld na de eerste wereldoorlog werd al spoedig verduisterd door donkere wolken van nieuwe internationale spanningen, die zich ontlastten in een tweede wereldoorlog, waaruit nu ook ons land, arm en berooid te voorschijn trad. Dat onder de gegeven maatschappelijke omstandigheden de positie van kunst en kunstenaar, de beeldende in het bijzonder, tot een catastrophe moest leiden is duidelijk, want wezenlijk is er niets veranderd in de positie van de kunstenaar sinds de Italiaanse Renaissance haar intrede deed.

Dat de kunst de eeuwen daarna, bij op- en neergang, heeft kunnen bloeien is te danken geweest — zoals hiervoor reeds is gezegd — aan de middelen die daarvoor beschikbaar konden worden gesteld door pracht- en (of) kunstlievende vorsten en maecenaten. De kerk hield wel de banden aan met de kunst, maar stond niet meer in het centrum.

Er wordt tegenwoordig veel gedaan op scholen, door cursussen, rondleidingen op tentoonstellingen enz., om de beeldende kunst te leren zien en waarderen. Dat is nuttig en goed werk. Wat kan men beter doen in deze tijd dan ook op deze manier belangstelling voor de beeldende kunst te wekken? In onze verzakelijkte wereld, waarin propaganda en reclame onmisbaar zijn geworden, is het ook voor de kunst een levensbelang om de aandacht op zich te vestigen, nu de innerlijke gebondenheid verloren is gegaan. Wat voor de vroegere mens, ook in betrekking tot de kunst, de tempel of de kerk was, zijn de musea voor de moderne mens geworden.

Zoals het leven thans een beeld van uiterste onrust, welhaast van crisis geeft,

W. Kandinsky: „Het Oosten"

zo is ook het aspect van de kunst in zijn geheel. In het afkraken van alles wat afwijkt, niet tot de eigen groep of richting behoort, ligt ook een crisisverschijnsel, dat allerminst blijk geeft van vertrouwen in de kracht van eigen overtuiging, nog minder van wijsheid.

De schilderijkunst, reeds in 1912 bij Kandinsky twee-dimentionaal en a-figuratief, heeft feitelijk haar plaats als zelfstandigheid tegen de muur verlaten en kan beschouwd worden als een terugkeer naar het muurvlak zelf, met al de mogelijkheden die daarin gelegen zijn. Hier kan ook een crisis liggen, omdat deze kunstuiting haar tijd vooruit, hier de weerklank vindt die zij nodig heeft om haar wezen tot ontplooiing te brengen. Dat zij dan de voorbode zou zijn en de geleide zou worden van een nieuwe cultuurperiode, daarop zal de tijd alleen het antwoord kunnen geven.

Wat wij weten is: dat de historie geen terug kent; ook de kunsthistorie niet, maar dat deze kan wijzen op die onbewuste eenheid, waarin kunst en maatschappij innig verbonden, onvergankelijke kunstwerken heeft kunnen voort-

brengen, stille, indrukwekkende getuigen van een verleden, dat wij, ook in de kunst, niet kunnen wegdenken, hoe wij er ook tegenoverstaan!

Wat wij ervaren is: ook nu nog te leven te midden van de bewuste veelheid; de mens bij de aanvang daarvan nieuwe wegen is kunnen gaan om nieuwe werelden van wetenschap en kunst te ontdekken, waardoor hij individueel geniale kunstwerken heeft kunnen scheppen, maar waarbij ook veel uit zijn krachten is gegroeid en koste van die eenheid. In deze geestesgesteldheid kunnen de zegeningen van de wetenschap tot een vloek worden, de kunstenaars o.a. van een triomf tot een last!

Wat wij hopen is: dat de religieuze gebondenheid van het eerste, met het verworven hoge bezit der persoonlijkheid van het tweede, zal leiden tot de synthese, de bewuste eenheid, waarin het leven Leven zal betekenen, en kunst en kunstenaars thuis zullen zijn!

J. H. SCHEPS

SOCIALISTISCHE MINISTERS IN EEN NIET-SOCIALISTISCH KABINET?

De geschiedenis van het democratische socialisme leert ons, dat de sociaal-democraten een lang proces van groei hebben ondergaan, alvorens dit probleem op de juiste wijze te kunnen stellen. De geschiedenis leert ook, dat dit vraagstuk met grote kracht naar voren sprong toen de omstandigheden daartoe dwongen. Dat alle discussies, en er is over dit vraagstuk veel gediscussieerd en geschreven, op een bepaald ogenblik doorkruist werden door enige feiten en dat deze aangename en ook wel onaangename harde feiten een concreet antwoord hebben verlangd. De geschiedenis bevestigt eveneens, dat de sociaal-democratische voormannen over deze dingen dikwerf geheel verscheiden dachten en dat „meerderheid" en „minderheid" de voor onze tijdgenoten soms wonderlijke verbindingen van namen hebben opgeleverd. Wie zich in de „Socialistische Opstellen" van J. Saks (Rotterdam 1918 - W. L. en J. Brusse's Uitg. Mij) verdiept, zal vaststellen, dat Saks zijn puntige pen richtte tegen lieden, die een gehele ontwikkeling van revolutionnair tot reformistisch, van anti-ministerieel tot ministerieel hebben doorlopen. Het is verbazend interessant om vast te stellen hoe ir J. W. Albarda, hoe dr H. Polak, hoe ir Th. van der Waerden over het aanvaarden van posten in een niet-rood Kabinet hebben gedacht en om vast te stellen hoe mr P. J. Troelstra moeizaam tot een opvatting is gekomen.

De vrienden, die vandaag alles zo precies weten, die hyper-gouvernementeel door het politieke leven gaan, doen waarlijk goed de geschiedenis van de felle strijd van het jaar 1913 na te vorsen en vast te stellen, dat de S.D.A.P. dezer jaren maar niet zonder meer hare conclusie getrokken heeft. Voor ons is het belangrijk nu te twisten over de vraag of de sociaal-democraten alsdan hun kans, „de kans" van hun rode leven, hebben laten voorbijgaan en of de ontwikkeling beter geweest zoude zijn, als dr D. Bos destijds drie socialistische ministers in een Kabinet-dr D. Bos had zien zetelen, in plaats van het tot stand moeten zien komen van een Kabinet-mr P. A. Cort van der Linden.

In 1913 telden de sociaal-democraten 18 zetels. De verkiezingen hadden de S.D.A.P. van 7 zetels op 18 zetels gebracht en daarmede een zware verantwoordelijkheid gegeven. De (alsdan genaamde) rechterzijde kreeg 45 zetels en was duidelijke minderheid geworden. Van het „linkse deel" bezette de S.D.A.P. een derde deel der zetels en het stond vast, dat de liberalen, zelfs niet als „Vrijzinnige Concentratie" in de breedste zin van het woord geen parlementair Kabinet konden vormen. Voor die tijd stonden er grote dingen op het spel. De kwestie „Algemeen Kiesrecht" behoorde tot de brandendste vraagstukken en de sociaal-democraten

hadden om dit algemene kiesrecht te verkrijgen een harde strijd bij de stembus gevoerd.

In de eerste opwelling kwamen derhalve vele sociaal-democraten tot een afwijzend standpunt. Wijlen J. H. Schaper schrijft in „Een halve eeuw van strijd" (Groningen - 1933 - J. B. Wolters):

> „. . . . We merkten in Nederland spoedig, dat er een bijzondere politieke situatie was. Dr. Bos had de Sociaal-Democraten drie ministers-zetels aangeboden. Niemand onzer had aan zooiets ooit gedacht. In de verkiezingscampagne was er, voorzoover ik weet, niets van gerept. Troelstra zelf had het in die kampagne ver van zich geworpen. Maar er moest een Regeering komen! De vrijzinnigen konden haar op parlementaire wijze niet vormen, de rechterzijde was nu eenmaal verslagen. Toch dacht ook ik er eerst geen oogenblik aan, minister te worden en onze S.D.A.P. aan het bewind te doen deelnemen. Nog den 10den December van het vorig jaar (1912) had ik, als woordvoerder van de fractie, in de plaats van Troelstra, die ziek was, verzekerd, dat de S.D.A.P. er niet aan dacht om met een concentratie van vrijzinnigen *met Oud-Liberalen als minderheid,* een ministerie te vormen. Het aanbod moest dan ook worden afgeslagen." *(Bladzijde 205.)*

Deze, door ons gedeeltelijk gecursiveerde, uit het boek van Schaper getrokken, aanhaling, geeft duidelijk weer, dat de sociaal-democraten in 1912—1913 allerminst uitgesproken gouvernementeel waren en dat de stelling: hoe meer hoe liever, in de rode kringen alsdan niet algemeen leefde. En natuurlijk niet leven kon. Wij kunnen, als nazaten, ons bezighouden met de oorzaak van deze afwijzing en kunnen, al naar ons standpunt is, daarover later hete tranen gieten of tonen van dankbaarheid laten horen.

Het is eenvoudig om thans te zeggen, dat de toenmalige S.D.A.P.-ers tekort geschoten zijn en geen politiek, geen voldoende politiek begrip van de toestand hadden. Het is nog eenvoudiger om de jaren 1914—1918 in het (latere) oordeel te betrekken en dan de vraag te stellen hoe de ontwikkeling geweest zoude zijn.

Bij het stellen van dit twistpunt strijden twee groepen om het hardst, voornamelijk als het gaat om de vraag aan welke zijde het succes zoude geweest zijn. Wij geloven, dat de gouvernementelen hier gelijk hebben. Zakelijk gelijk op de korte lijn. Het afwijzen van de deelname aan de regering heeft de S.D.A.P. stemmen en zetels gekost. Bij de na-verkiezingen gingen al dadelijk Rotterdam I en Hoogezand verloren en de verkiezingen van de raden der gemeenten waren uitgesproken ongunstig. De massa is behoudend en de luidruchtigheid der oppositionelen wordt door de resultaten der cijfers dikwerf beschamend genoeg beschaamd. Historisch is het zo, dat de „wankelende" houding (het woord is van wijlen Schaper) aan dit verlies mede grote schuld gedragen heeft. Doch dit is, het woord „mede" betoogt het reeds, waarlijk niet de enige oorzaak. De massa is behoudend, de massa is practisch en als de massa, ook de massa der rood-stemmenden, bepalen moet hoe de ontwikkeling zou moeten zijn, zouden de socialistische partijen ongetwijfeld vele dingen anders doen en moeten doen.

De S.D.A.P. van 1913 keek zwaar tegen de oud-liberalen aan. Samenwerken met vrijzinnig-democraten (men denke aan de figuur dr D. Bos) zou wel gaan en de lieden van de oorspronkelijke „Unie", de zogenaamde „Unie-liberalen", zouden ook nog kunnen meevallen. Doch de oud-liberalen waren voor de sociaal-democraten verwerpelijk en een reden hunner afwijzing. In zekere zin keken de S.D.A.P.-ers van 1913 tegen de oud-liberalen even donker aan als heden de P.v.d.A. tegen.... de liberalen van (mr P. J.) Oud.

De leidende gedachten van de toenmalige S.D.A.P.-ers zullen bij de nadere bespreking van onze bezwaren tegen het heden wel naar voren springen, een voorafspraak is niet het geëigende punt hierover breder te handelen, doch dit zij reeds vastgesteld, dat samenwerking met oud-liberalen voor de sociaal-democraten een dikke streep betekende door de rode eschatologie.

Niet blind zijnde voor de nadelen van een regering der vrijzinnige concentratie heeft mr Troelstra het optreden van het extra-parlementaire Kabinet mr Cort van der Linden met instemming (Schaper spreekt over „fanfares") begroet.

Het is belangrijk om in Schapers geschriften na te lezen, hoe de S.D.A.P.-ers alles motiveerden. Voorstanders en tegenstanders van de samenwerking in het huidige kabinet zullen zich er bezwaarlijk in kunnen vinden. En zijn zelfs anti-parlementaire noten gekraakt, die de tanden van de groep der tegenstanders van de deelneming aan dit Kabinet zeer zouden doen, zoal niet op een prothese zouden komen te staan.

Samenvattende stellen wij derhalve vast, dat het vraagstuk waarover wij gaan handelen niet nieuw is, dat de Partij van de Arbeid in zekere zin met dezelfde moeilijkheden krijgt te worstelen, dat de tegenstelling ook thans bestaat, dat de concrete houding bepaald wordt door punten van uitgang der redenering.

1. *Het vraagstuk onder eschatologisch oordeel*

Het socialisme was voor de oude socialisten meer dan een zakelijke en maatschappelijke conclusie. Het socialisme was voor deze socialisten niet een aantal maatschappelijke punten waarover zij eender dachten, zodat zij als gevolg daarvan lid waren van één en dezelfde politieke partij. Het socialisme was voor de socialisten van de 19e en het begin van de 20ste eeuw meer dan maatschappelijke beweging en meer dan een economisch stelsel.

Het socialisme was voor de oude socialisten een leer des heils. En het leger der sociaal-democraten, opmarcherende in de oude S.D.A.P., was een leger des heils. De oude sociaal-democraten geloofden, dat de kapitalistische wereld zou vergaan, dat de maatschappij der heersende klasse ineenstorten zou en dat op de puinhopen van deze ondergegane maatschappij een historisch daarvoor klaar gemaakte arbeidersklasse zou staan, in staat en bereid om de macht over te nemen. De voorstellingen der arbeiders waren geheel op deze wereld gericht en de propaganda van de S.D.A.P. hield met deze gezindheid terdege rekening. De arbeiders zagen zich als het ware opmarcheren en wisten Marianne aan het hoofd.

De oude socialisten geloofden, dat de wereld, deze wereld, hun wereld, spoedig

zou vergaan en dat er waren, die de dood niet zouden zien zonder het licht van het heil van het socialisme te hebben zien opgaan. De Internationale was nog niet afgezwakt tot het „zal eenmaal heersen op aard", neen werkelijk en beslist klonk het: „zal morgen heersen op aard". Want de kapitalistische wereld gaat voorbij en de zegepraal der opstandige roden is nabij.

De oude socialisten wisten van twee werelden: van een kapitalistische wereld die verging en van een socialistische wereld die kwam. Van deze nieuwe wereld, van deze nieuwe blijde wereld, had de profeet ds Ferd. Domela Nieuwenhuis getuigd en van deze wereld wisten zij zich deel. Zij kenden haar als de wereld van het komende proletarische heil. Op deze wereld was de moraal der arbeiders, bewust deel van de proletarische klasse, gericht. Daarom spraken zij, ook al wisten zij het geen inhoud te geven, van proletarische moraal, van proletarische kunst en van proletarisch belang. De hemel wisten vele dezer arbeiders voor de mussen, zij geloofden in de wereld hier, de komende aarde der proletarische en socialistische gerechtigheid.

De S.D.A.P. is geboren uit een conflict met deze socialisten, doch in de S.D.A.P. was een machtig stuk van de wereld der voorstellingen van deze socialisten aanwezig. Wanneer de verwachting des heils allen met vreugde vervult, wanneer gewacht wordt op het snel komende geraas van het donderend ineenstortende kapitalisme, dan is er geen tijd voor het werk van de opbouw, dat de leden van de raad, dat de wethouders, steunende op de raad, dat de staten, dat de gedeputeerde staten, steunende op de staten, dat de leden van de volksvertegenwoordiging, dat de ministers, steunende op deze vertegenwoordiging, kunnen doen.

Naarmate het oude, zo dikwerf volkomen oncritisch gestelde en gehanteerde, geloof in de nieuwe wereld, de wereld die spoedig komen zou, begon te tanen, verschoven de vraagstukken. Kwamen de arbeiders anders te staan tegenover de staat, derhalve anders tegenover de wetten van de staat, derhalve anders tegenover de mannen van de staat, tegenover de wetgevers van de staat, dus ook anders tegenover de raden, staten en parlement. Consequent ging hiermede een grote wijziging van het standpunt tegenover de vakbeweging gepaard. Even consequent wijzigde zich bij de brede massa het oordeel in zake de mogelijkheden der politieke beweging.

Als de „Twaalf Apostelen" de S.D.A.P. oprichten, hebben zij in wezen gebroken met de wereld der consequente eschatologie. Doch dit in wezen gebroken hebben wil nog niet inhouden, dat zij met alle consequenties van het losgelaten, of nimmer aangenomen, standpunt gebroken zouden hebben. Zielkundig ware dit trouwens onmogelijk. Elke nieuwe beweging, elke beweging (kerk) van de uittocht neemt de goden der oude beweging mede. De S.D.A.P. bracht een nieuw tijdvak, was zelf een nieuw begin, doch dit nieuwe tijdvak zette met de waarheden van het afgesloten tijdvak in. Kon ook moeilijk anders doen, dan met deze waarheden aanvangen.

Men moet zich goed inwerken in de wereld der proletarische voorstellingen, men moet goed verwerkelijken welk een verwachting des roden heils de arbeiders hebben gehad, om te verstaan waarom zij tot de afwijzende conclusies in zake het bezetten van posten kwamen. Men moet goed verstaan, dat de wijziging in het oordeel zich slechts geleidelijk kon voltrekken. Raden, staten, parlement kon men

betrekkelijk snel waarderen als organen van propagandistische betekenis. Op dit aanvaarden is een positieve waardering, een zien van de mogelijkheden, gevolgd. Doch dit aanvaarden van deze lichamen en het aanvaarden van de noodzakelijkheid om in deze lichamen vertegenwoordigd te zijn en daarin actief en constructief te werken, hangt toch samen met het verlies van het oncritische verwachten des heils.

Beslissend is het jaar 1914. Het jaar van het uitbreken van de eerste wereldoorlog heeft vele arbeiders de ogen moeten openen. De verwachting des heils sloeg om in de harde werkelijkheid der jaren 1914—1918.

Met het jaar 1914 zet de grote crisis in. De eerste wereldoorlog verscheurde de mythe van de eschatologie op de meest ruwe wijze. Hetgeen de leidende figuren, door denken en studeren, door het verstaan van de ontwikkeling en hare wetten, reeds hadden begrepen en in een proces der rijping tot bezit hadden gekregen, werd aan de brede massa op de verschrikkelijkste wijze getoond. Een mythe werd verscheurd, een Internationale viel uiteen, een (Duits-Italiaans) socialistische beweging werd uiteengereten en de puinhopen waren de puinhopen van de (eerste) wereldoorlog, doch niet van de uiteengeslagen kapitalistische maatschappij.

Nauwgezette studie van de ontwikkeling der maatschappij had de vervorming van de kapitalistische maatschappij, vervorming als een proces getoond. Nadenken had duidelijk gemaakt, dat dit proces, zijnde geen louter mechanisch proces, leiding kan en moet ontvangen en dat de Sociaal-democratie, door hare wethouders, door hare ministers, door hare leidende figuren (burgemeesters enz.), deze kan geven en derhalve moet geven.

Wie deze nauwgezette studie niet vermocht te maken, wie dit nadenken niet vermocht op te brengen, niet kon opbrengen, moest door de harde slagen van de (eerste en tweede) wereldoorlog tot ontwaken komen of dit inzicht verwerven.

Het loslaten van de verwachting des heils naar oude rode vormen bracht, zo stelden wij vast, een positieve waardering van het werk van de leden van het parlement, van de leden van de gedeputeerde staten en derhalve ook van de ministers. Hetzij in een geheel rood, hetzij in het niet geheel rood Kabinet. Principieel kwam de S.D.A.P. tot het geoorloofd zijn van het bezetten van de posten in colleges en regering.

Wanneer men de vraag aan ons stellen zou: kunnen rode ministers deel uitmaken van een in de kapitalistische, of van een in de nog niet socialistische maatschappij werkend Kabinet, ook als er in dat Kabinet oud-liberalen of liberalen van Oud zitting hebben, zouden wij deze vraag niet gaarne met een uitsluitend principieel neen willen afdoen. In zo verre is er tussen voorstanders en tegenstanders van deelneming aan de regering geen verschil. De voorstanders van deelneming van de socialisten aan de regering zeggen niet, dat altijd en onder alle omstandigheden de socialistische ministers zitting moeten nemen in een niet-socialistisch kabinet en de tegenstanders zeggen niet dat de socialisten nooit of te nimmer in een kabinet met niet-socialisten mogen zitting nemen. Veel, zo niet alles, hangt hier van allerlei factoren af die het beginsel lang niet wezenlijk raken. Gelijk onze conclusie nader bespreken zal.

Wij aanvaarden de oncritisch gestelde leer der laatste rode dingen niet. Wij ge-

loven niet in een mechanische gang der dingen, wij geloven zelfs niet in een louter procesmatige gang der dingen als men dit proces niet meer mechanisch stelt. Wij betrekken op het procesmatige, voor zo verre wij dit wel erkennen, altijd de levende mens, de mens met zijn vele boze en goede krachten, machten en factoren die het verstandelijke te boven gaan.

Wij vrezen nochtans het volkomen losgeslagen zijn van vele arbeiders, wij staan met bezorgdheid vervuld jegens die socialisten, die door de eerste en de tweede wereldoorlog hun eschatologie hebben verloren en nu in een duister van „real-politik" ronddolen.

2. *Het vraagstuk onder het oordeel der „real-politik"*

Naast de sociaal-democraten, die hun politieke ziel en geluk gesteld hebben op de eschatologie, treft men sociaal-democraten, die dit alles te boven zijn. Zij hebben door het harde politieke leven veel geleerd en zij zijn tot de conclusie gekomen, dat het leven, dat derhalve ook het politieke leven, door andere wetten dan die van de verwachting des heils wordt geleid en beheerst. De reeds aangehaalde J. Saks heeft zich met dit vraagstuk beziggehouden. Hij heeft veel verklaard uit het loslaten van de eerste overtuiging en heeft, bijvoorbeeld in het artikel „Weekblad"-Marxisme (bladz. 175–190 Socialistische Opstellen), deze Marxisten zwaar gegeseld. Veelal met schorpioenen der onbillijkheid.

Het werd vele sociaal-democraten duidelijk, dat de verwachting des spoedig komenden heils werd beschaamd. Het werd deze sociaal-democraten, als eens de de oude christelijke kerk, duidelijk, dat zij zich op een blijvende, nog blijvende, kapitalistische wereld zouden hebben in te stellen en dat zij het huis, het socialistisch uitziende huis der tijdelijke bewoning zouden hebben op te trekken. Zodoende ging het oude jeugd-idealisme, het eschatologisch gefundeerde idealisme, verloren en wierpen zij zich met hartstocht op het concrete en practische politieke werk in raden der gemeenten, staten en parlement. Zodoende werden zij raadsleden, statenleden en kamerleden en deden het werk van wethouder en gedeputeerde met grote reformistische ijver.

Tegen deze ommeslag der dingen valt weinig in te brengen. De eschatologie is nu eenmaal tegen de critisch doorleefde harde feiten en het critisch werkende denken bezwaarlijk bestand te achten. Wij merkten reeds op, dat de mythe aan flarden werd getrokken en geloven dat de crisis in het Socialisme, een crisis die ook (nog) in de Partij van de Arbeid woedt, aan deze oorzaken moet worden toegeschreven.

De sociaal-democratie verloor haar eschatologie en kreeg nog geen andere en redelijke verwachting des heils, geen nieuwe leer des heils, daarvoor terug. Het ene verloren, het andere nog niet gevonden hebbende, staat het democratische socialisme en staan de democratische socialisten in de crisis der verlatenheid.

Strenge Leninisten (Stalinisten) hebben van dit alles zo min last als de colporteurs van „De Wachttoren". De ernstige „Bijbelonderzoekers" hebben hun Russellistische vastigheden en weten, dat millioenen nu levende mensen nimmer sterven zullen. Deze verwachting des heils geeft tienduizenden kracht en verklaart bijvoor-

beeld een stampvolle zaal der congresserende, geestdriftige verwachters en wachters des heils.

Wie niet meer in het rode heil der directheid gelooft, wie zich zal hebben ingesteld op het vervormen van deze kapitalistische wereld, wie de dingen, zij het geheel anders dan aanvankelijk gedacht, procesmatig weet, wie de vervorming van de maatschappij langs democratische wegen wil zien voltrekken, zal het vraagstuk van de medewerking der socialisten anders stellen, dan wie (nog) gelooft in de komende catastrophe van het kapitalisme. Een catastrophe naar oude voorstelling namelijk.

Het kan derhalve niet toevallig zijn, dat nuchter denkende lieden, als Vliegen en Schaper destijds, de motie der meerderheid (wel aanvaarding van portefeuilles) voorstonden en dat oorspronkelijk aanhangers van de motie van de minderheid als Albarda, Mendels, Polak en Wibaut later practisch naast de voorstanders van de aanvaarding van portefeuilles zijn komen te staan. Hetgeen bijvoorbeeld destijds ir Th. van der Waerden van critici als Saks te slikken heeft gekregen over zijn „Marxistische" afval spreekt in dit verband boekdelen.

Het loslaten van de rode eschatologie, het niet meer bezitten van enige eschatologie, als de „blijde wereld-socialisten" hadden, heeft zijn gevaarlijke kant. Het heeft deze gevaarlijke kant in het verleden gehad en het heeft deze gevaarlijke kant heden nog.

De strijders van het „blijde wereld-socialisme" konden een crisis doorstaan. Mocht de wolf niet dadelijk bereid zijn met het lam te verkeren en de luipaard aanvankelijk weigeren bij de geitebok neêr te liggen (Jesaja 11 vers 6) de „blijde wereld"-lingen wisten zich zeker van hun verwachting des heils. En bij het kenteren hunner voorstellingen wisten zij zich door de kracht en de sterkte van een nieuw gestelde evangelische moraal geborgen en beschermd. De van het eschatologisch anker losgeslagenen liepen en lopen het grote gevaar zich ongedekt over te geven aan de gedienstigheden der socialistische actie en in de practijk derhalve dikwerf aan de gedienstigheden der practische politiek.

In deze twee mogelijkheden liggen de tegenstellingen als werkelijkheden verborgen. Enerzijds de, in nieuw gestelde evangelische moraal, geborgenen, anderzijds de van het anker van de eschatologie losgeslagen practici.

De practici begeerden zetels. Zetels in raden en in staten, in parlement en in regering. Tegen deze practici kunnen wij, op zichzelf beschouwd, niet veel inbrengen. Dat de nog in hun eschatologie levenden tegen deze practici vuur en vlam moesten spuwen verstaan en aanvaarden wij daarnaast. Dat de „Blijde Wereld"-lingen, dit woord hier zeer ruim genomen, de ontwikkeling der losgeslagen practici met zorg moesten aanzien is even juist.

De practici liepen en lopen gevaar van het drijven van politiek zonder enige gefundeerde verwachting des heils. Zij lopen ook heden het gevaar te veel te letten op het bezetten der zetels en te weinig te zien naar het geestelijke bestek der dingen. Hierbij dienen wij ons te hoeden voor de goedkope tegenstelling, de tegenstelling, die de practici als verwerpelijke utilisten en pragmatisten in de hoek van het beginselloze dringt en fier kronen gaat de lieden die niet in een Kabinet zitting willen laten nemen.

Wij wensen slechts het gevaar dat de van de eschatologie vervreemden lopen, te stellen. Wij wensen slechts vast te leggen, dat de practici dikwerf gelijk hebben ten koste van een ziekte van het ruggemerg van het beginsel. De stelling: hoe meer zetels hoe beter, kan in de concreetheid juist zijn en toch naar haar wezen onaanvaardbaar. Gelijk op korte termijn is nog geen gelijk op lange termijn.

De Partij van de Arbeid, als partij van practisch afgestemde socialisten, loopt, meer dan de S.D.A.P., het gevaar de dingen uitsluitend naar de practijk te bezien en de dingen te betrekken in de sfeer van de strijd om de macht. Daarbij moet zij bepaalde lieden naar de ogen zien en heeft zich te hoeden voor opstandige arbeiders en mopperende middenstanders, om van pruilende coöperatoren hier maar niet te reppen.

De Partij van de Arbeid moet in het heden practische politiek bedrijven en zij zal zonder het compromis niet kunnen leven. De Partij van de Arbeid zal naar het bereikbare hebben te zien en zij zal zich aan de dreiging onzer tijden niet kunnen onttrekken. Daarom gevoelen wij er niets voor om een deel van de partijgenoten te belasten met het vonnis, dat in de woorden „real-politik" opgesloten kan liggen. En dikwijls opgesloten heeft gelegen. Nochtans willen wij ons onder de aanhangers van het onder punt 2 omschreven standpunt niet scharen.

Grijpen wij daarom naar een derde mogelijkheid en omschrijven wij deze als:

3. *Het vraagstuk onder het oordeel van het idealisme*

Wij moeten dadelijk vaststellen, dat wij het woord idealisme in zeer bijzondere zin nemen. Wij stellen het als begrip en bedoelen geenszins te zeggen, dat de derde groep zich toe-eigenen kan en mag uitsluitend te beschikken over idealistische gevoelens. Dat in de wereld der onder punt 2 aangegeven politieke practici sterke idealistische krachten aanwezig zijn ontkennen wij allerminst, al valt het ons moeilijk onder de uiterste voorstanders der „real-politik" dit idealisme te ontdekken.

Wij laten niet elke eschatologische voorstelling los. Wij behoren niet tot de lieden die de onder punt 1 aangegeven eschatologie aanvaarden, doch wij wensen evenzeer vast te leggen, dat wij de noodzakelijkheid van een wel-gefundeerde eschatologie stellen. Voor ons ligt de uitwerking dan in de woorden: „Zo ik niet had geloofd" (Psalm 27 vers 13) alsmede in de zekerheid, dat dit leven het enige leven niet is en dat de mens aan werelden van tijd en eeuwigheid toebehoort. Bij het mislukken van deze bedeling vergaat onze kracht niet, wijl wij de wereld achter dit bestaan van de tijd geloven te kennen.

Het ineenstorten van de wereld der voorstellingen van de oude eschatologie heeft ons te sterker bepaald bij de eschatologie die de mens als vanzelf kent als hij weet, dat hij tot in de andere wereld zijn zal. Zelfs wanneer de mensheid in een nacht van in waanzin daarheen geworpen atoom splitsende bommen zou vergaan, zou onze wezenlijke hoop niet zijn verbroken, daar wij de bedeling die volgt hebben leren kennen.

Voor ons betoog kunnen wij echter volstaan met aan te geven, dat wij de oude socialistische eschatologie verbroken weten, dat wij de maatschappelijke consequenties daaruit trekken en willen doortrekken en dat wij aanvaarden, dat

een (tijdelijk) socialistisch huis zal moeten worden gebouwd. Ongeacht de vraag of en hoe het kapitalisme verdwijnen zal.

Wij wijzen de „real-politik" even duidelijk af. Ook al hebben wij, om misverstand te voorkomen, het nodige eerlijke voorbehoud gemaakt. Met de lieden van de oude eschatologie en met de lieden van de „real-politik" hebben wij tot nieuwe methoden en nieuwe actie, in één en dezelfde partij, te komen. Daarom zochten wij naar een nieuwe principiële lijn en menen deze lijn door het woord „idealisme" te hebben getrokken.

Wij verwerpen het zien naar de korte tijd, wij verwerpen ook het dadelijke, het voor de hand liggende, gewin. Wij verwerpen evenzeer het vormen van macht als enige factor. Wij willen de idealistische kant van het in oppositie zijn niet veronachtzamen en geloven, dat de socialistische minderheid, geen deel uitmakende van de regering, deze toch krachtig kan revolutionneren. Als in een punt des tijds.

Naar onze overtuiging is de oude S.D.A.P. in de dagen harer oppositie zeker niet zo onfortuinlijk geweest als sommige lieden denken. Zeker, bepaalde socialistische successen dragen andere namen. Er zijn in de geschiedenis vele moties, amendementen, ontwerpen van wet ingediend, die door socialisten waren opgesteld, ontworpen en voorbereid. De oude S.D.A.P. is een machtig stuk constructieve wetgevende kracht geweest. Ook toen de socialisten de wetgevende consequenties nog niet volledig trokken en de posten in raden en staten nog niet overvloedig bezet hielden. Het is niet nodig zelf te regeren om invloed uit te oefenen. Ook al blijft het waar, dat wie dichtst bij het vuur zit, van het kasteel der regering, zich het best warmt en derhalve zijn beweging het best verwarmen zal.

Het verkrijgen van invloed, het vormen van politieke macht, het bezetten van posten is niet de enige mogelijkheid voor socialisten. Het komt ons voor, dat de partij deze dingen vandaag dreigt te overschatten. Men ziet alleen de voor de hand liggende successen; de groeiende geestelijke nadelen, het verlies aan idealisme, ziet men niet of niet voldoende.

Dit verlies aan rein idealisme komt in vele dingen tot uitdrukking. Vandaag ziet een fractie der socialistische democraten een fascistisch geïnfecteerde dame geridderd, morgen ziet zij een gezant de geloofsbrieven aan tyran Franco overhandigen, overmorgen moet zij vaststellen, dat de noodzakelijke radicale beheersing der prijzen wordt achterwege gelaten en dat de vermindering op de subsidies der levensmiddelen gepaard gaat met zware strijd om verhoging der lonen en/of beteugeling der prijzen. Dit verlies aan rein idealisme ziet zij in veel dat nagelaten wordt, nagelaten moet worden, omdat de andere groep(en) in de regering dit niet of zo niet willen.

Het nalaten van vele dingen, het laten gaan van andere dingen, komt de Partij op verlies te staan. Niet zozeer verlies aan leden, alswel verlies aan idealistische sfeer. Een stemming van groeiende ontevredenheid slaat om in oppositioneel gekanker, oppositioneel gekanker, dat als een schimmel ligt op de „idealistische oppositie". Die er ook is en wezen moet.

Aan de figuur van prof. mr P. Lieftinck is dit alles duidelijk te illustreren. Deze minister heeft zeer veel gedaan en zeer veel bereikt. Deze bewindsman heeft, wie kan het ontkennen, persoonlijk ongelofelijk hard gewerkt en hetgeen deze minister

van Financiën aan Ontwerpen van Wet op tafel heeft gelegd en als wetten in het Staatsblad heeft doen prijken, grenst aan het fantastische. Sociaal-democraten hebben inderdaad aan deze beheerder der Nederlandse geldmiddelen veel te danken. Te danken ook, omdat Nederland veel aan deze minister te danken heeft. Prof. mr P. Lieftinck is veel gesmaad en hard en grof onbillijk zijn de woorden en de tekeningen geweest, die over hem zijn uitgestort.

De vraag komt echter op, of deze minister Lieftinck in de verdere ontwikkeling van de dingen minister Lieftinck zal kunnen zijn. Dat hij minister kan blijven is ongetwijfeld zeker, doch zal hij minister Lieftinck kunnen blijven? Aan het woord „Lieftinck" dan de inhoud verbindende, die socialisten aan het tot begrip geworden woord „Lieftinck" hebben kunnen geven? Of zal bij de kentering der politieke verhouding de liefelijke inhoud van het begrip „lieftinck" niet in zijn tegendeel dreigen om te slaan? Wij vrezen, eerlijk gezegd, dat deze minister P. Lieftinck thans het gevaar loopt de komende critiek het meest, het zij van hoog gehalte, van sociaal-democratische zijde te moeten horen en te moeten verwerken. De oorzaak van dit alles zoeken wij niet bij de figuren dr W. Drees en prof. mr P. Lieftinck, doch in het onder zulke slechte verhouding zitting nemen van socialistische democraten in een zo gemengd Kabinet, dat de Kracht der roden breken kan.

De interpellatie drs G. M. Nederhorst is daarvan een der duidelijkste bewijzen geweest. Alle dingen liggen hier voor de socialistisch-democratische fractie van de Tweede Kamer zwak. Eerst wordt een program aanvaard. Dat program heeft natuurlijk zijn consequenties. Zodra dit program zijn werk doet en dit werk zich gestalte geeft, komt deze fractie tot haar interpellatie. Deze interpellatie moest mislukken. Een kreupele maakt geen kans tot het wegdragen van de palm der overwinning in een wedstrijd om de prijs van het hardlopen. Te recht konden ministers en fracties tot de fractie van de Partij van de Arbeid zeggen: wat nu? Hebt gij dit alles niet bedacht? Moest gij dit alles niet eerder bedacht hebben? Onze ministers hebben in dit Kabinet toch niet zonder overleg zitting genomen? Was dat overleg u onbekend?

In de interpellatie drs Nederhorst, nog sterker in de teruggetrokken motie Nederhorst, klonk de schreeuw van het getroffen idealisme. Deze rauwe kreet van een lid van de fractie van de Partij van de Arbeid kan niet worden begrepen, als men niet verstaan wil, dat hier de werking van het innerlijk niet verwerkte aan het woord was. De redenering alsof de regering van haar program was afgeweken en deze interpellant derhalve een sein des noods had te geven, verwerpen wij. Zij is niet juist, zij is ook niet billijk tegenover de vijf zittende socialistische ministers. Gelijk zij trouwens ook onbillijk is jegens de niet-socialistische ministers, staatssecretarissen van elke groep daarbij inbegrepen.

Het idealisme oefent zijn werking. Dit idealisme verdraagt natuurlijk wel tegenslagen en het verdraagt bij idealistische practici (die zijn er ook) het verloop als wij hebben gezien voor en na de interpellatie-drs G. M. Nederhorst. Alleen idealisten, type drs Nederhorst, verdragen het niet. Meer verwant aan dit niet verdragen van drs Nederhorst, wensen wij toch een eerlijk stellen van de dingen voor de practici, al of niet strikt „real-politik" voerende, voor te staan. Hier ligt een tegenstelling, een tegenstelling, die in het vraagstuk: wel of niet-deelnemen aan de regering dient (diende) te worden uitgevochten.

In 1945–1946 had het zin socialistische ministers zitting te doen nemen in een niet-socialistisch Kabinet. Alles was op drift en de mogelijkheid, dat deze radicalen de niet-radicalen in een punt des tijds hadden doen revolutionneren was aanwezig. Zodra de situatie revolutionnair geworden is en de partijen op drift zijn, heeft het socialisme zijn kans. Natuurlijk moest het deze kans in 1945–1946 grijpen. Grijpen op volkomen geoorloofde en parlementaire wijze. De socialisten konden de toestand beheersen en de mogelijkheid was daar, al doorbrekende, Nederland te vernieuwen. Te vernieuwen in korte tijd. Met grote mogelijkheden. De mogelijkheden van een veel omvattende doorbraak.

De alles-overspoelende vloedgolf der vernieuwing is niet gekomen en hetgeen gekomen was is teruggeëbd. De politieke wateren hervonden hun aloude bedding. De Ouds en de Ritmeesters hernamen hun oude stand en voelden zich in een rode partij gans en al verkeerd aangesloten. Zij zijn gegaan. Zij hebben zich liberaal herkleed en zij voelen het liberale costuum als voor hen passend gemaakt.

De zuilen worden wederom bewoond, de versnippering gaat in Nederland verwoed door. de omroepen herkregen hun stand, de nationale omroep verzwond in de algehele teruggang der dingen en de Christelijk-Historische Unie betastte, tot hare en aller verwondering, de niet-gebroken politieke ledematen en wist zich wederom bij eigen verrassing, opnieuw Christelijk-Historische Unie.

Het heeft geen zin voor dit alles zijn ogen te sluiten. Het heeft geen zin om te doen alsof de doorbraak als brede feitelijkheid is gelukt. Het heeft ook geen zin om te doen alsof Nederland politiek zoveel verder is gekomen. Neen, thans geldt hetgeen, als een belofte, na de herrijzenis van Nederland na de Franse overheersing, klonk:

„d'Oude tijden komen weerom!"

De oude tijden zijn na de Duitse tijd weerom gekomen en Nederland voelt zich precies zo behagelijk als in de periode van de teruggang der jaren 1815–'48. Als de Christelijk-Historicus zijn politiek niet gebroken ledematen behagelijk aftast, stamelt bij de thans alom luid gehoorde zin: „d'Oude tijden komen weerom" en voegt er christelijk-historisch dankbaar in oud unie-verband aan toe: zij zijn weerom gekomen en onze ellenden zijn voleind. Tegen deze geest van teruggang is geen radicale en Christelijk-Historische minister van Financiën bestand.

Naar onze overtuiging is de vraag van de deelneming aan de regering door de socialisten veel te weinig gezet in het licht van het rein idealistische denken. Te veel golden partij-politieke, practische en concrete, overwegingen en te weinig de lange lijn van het idealisme. Natuurlijk weten wij, dat de Russen aan de Elbe staan, wij weten ook, dat Europa voor grote moeilijkheden staat, dat Nederland een zware tijd doormaakt en dat elke oppositie rekening zal moeten houden met de zware tijd en de grote en de vele moeilijkheden. Wij bepleiten geenszins, dat de socialisten uit het Kabinet moeten treden en zich dan daarna van de verantwoordelijkheid als Nederlanders hebben te ontdoen. Ook niet, dat wij een andere minister van Financiën, die ook belabberde maatregelen zal moeten nemen, mogen gaan bestoken op de wijze van het Comité „Burgerrecht". Wij zouden zelfs de

toon van het debat van mr J. A. de Wilde (Eerste Kamer – Handelingen 1951 bladzijden 361–367) niet overgenomen willen zien.

Het opnemen van socialisten in een niet-socialistisch Kabinet dient te worden gesteld in het licht van de vraag: hoe zullen wij dit principieel, socialistisch idealistisch, doorstaan? Het antwoord zal moeten weergeven, dat opname in een tijd, waarin enkele socialistische ministers revolutionnaire stuwkracht kunnen geven, waardoor de mensen en de dingen als in een punt des tijds zullen veranderen, te aanvaarden is, doch dat het zitting nemen in een tijd van teruggang een zeer gevaarlijke, meestal af te wijzen onderneming moet worden genoemd. De socialisten zullen hier niet revolutionneren, zij zullen veeleer door reactionnaire krachten worden meegesleept. Aan dit effect hebben wij geen behoefte en om der wille van het rode ideaal zal dit deelnemen moeten worden afgewezen.

Met de sleutel van ons betoog in de hand kunnen wij nu trachten door een toepassing de deur van onze thans geldende concrete overtuiging te ontsluiten.

Toepassing

Het is de gewoonte om de crisis, die de val van het vorige Kabinet heeft ingeleid, voor een zeer belangrijk deel toe te schrijven aan mr P. J. Oud. Deze voorzitter der fractie van de Partij voor Vrijheid en Democratie wordt als de hoofdaanstichter gezien en over diens hoofd wordt de bak der schuld uitgestort.

Het komt ons voor, dat deze vraag der schuld aan de crisis van het afgetreden Kabinet op deze wijze te gemakkelijk en bovendien onjuist wordt gesteld. Wij geven toe, dat mr P. J. Oud, door de loop der gebeurtenissen, 1940–1945, op de achtergrond gedrongen, tijdelijk bewoner van het nieuwe huis van de P. v. d. A., later liefderijk opgenomen in het huis van mr Stikker en daar tot nieuwe staat van eer opgeklommen, een rol heeft gespeeld. Wij geven eveneens toe, dat dit – naar de schijn – gericht was op mr Stikker, dat over het hoofd van mr Ouds partijgenoot mr Stikker heen, de regering werd bedoeld en dat de zaak van Nieuw-Guinea slechts gold als hanteerbare inzet. Indien een Kabinet onder het gezag van mr P. J. Oud, of mede staande onder het gezag van mr P. J. Oud, dezelfde dingen had gedaan of voorgesteld, zou mr P. J. Oud daarover niet gevallen zijn. Vandaar, dat mr Oud ten aanzien van Nieuw-Guinea een houding aannam, die iedere voorstander van het recht op zelfbeschikking van Nieuw-Guinea met verbazing sloeg. Verbazing, die tot ontevredenheid, ontevredenheid die tot politieke gramschap groeide. Aan het spel om de derde macht werden de zaak en het recht van Nieuw-Guinea opgeofferd. De wonderlijke kazakdraaierij in zake de motie-Tilanus heeft op dit alles een zeer bedroevend licht geworpen.

Mr P. J. Oud is aan het gevoerde spel, politiek gesproken, zeker niet onschuldig. Doch deze mr Oud zou geen politieke glazen hebben kunnen ingooien als prof. mr C. Romme en de Katholieke Volkspartij deze baldadigheid niet hadden toegelaten, ja veroorzaakt. Men kan mr P. J. Oud niet kwalijk nemen, dat hij hoopt op de derde macht en hare werking. Dat mr Oud op deze macht kan hopen, is te danken aan de houding van de Katholieke Volkspartij. Prof. Romme heeft, hij heeft daarvan in „de Volkskrant" blijk gegeven, een hekel aan vleugels. Wij vragen in onze on-

nozelheid: waarom heeft deze politicus een hekel aan vleugels? En waarom zou hij één vleugel, met welke men zeker niet vliegen kan, willen hebben?

De verklaring is gelegen in het feit, dat prof. mr C. Romme, hetzij in eerbied getypt, ons altijd doet denken aan de kat van de Kinderdijk. Al is wellicht het resultaat wat minder vrolijk. De geschiedenis verhaalt ons immers hoe bij de overstroming destijds een wieg, een kind bevattende, op de woedende golven dreef en dat deze wieg, met haar kostbare last, behouden aankwam, als gevolg van het feit, dat een kat van de ene zijde van de dobberende wieg naar de andere zijde sprong en zodoende het — behoudende — evenwicht bewaarde. Mogen wij de Katholieke Volkspartij met de wieg vergelijken en prof. mr Romme met de heen en weer springende kat? Wij hebben dan het beeld der vleugels, het beeld dat prof. mr Romme zo onaangenaam is, vermeden en hebben onze bezwaren tegen het werk van deze politicus tevens symbolisch aangeduid.

De Katholieke Volkspartij, in wezen de vervormde, de verdoopte Rooms-Katholieke Staatspartij, is een katholieke, een confessionele partij. Moraal-philosophisch wordt zij gedragen door de (rooms) katholieke moraal en de daarmede verbonden philosophie. Dat op een der lege stoelen in deze partij een niet-rooms-katholiek zou gaan zitten, is wel uitgesloten. De Katholieke Volkspartij heeft twee richtingen (van vleugels spreken wij niet om prof. Romme's wil, wij mogen niemand onaangenaam zijn) en deze twee richtingen botsen op elkaar. Soms springt de ene richting lustig rond in de kolommen van „De Tijd", soms dansen zij zelfs in de etalagekast van „de Volkskrant". De ene richting is „Lucaserende", de andere keert zich van de Lucasisten af. Wanneer de regering gevormd wordt door de Katholieke Volkspartij en de P. v. d. A. heeft de radicale vleugel veel kans, in het bekende punt des tijds, te worden geradicaliseerd in socialistische zin en practijk. Wanneer deze radicalisering snel voortzet, springen de leden van de K.V.P., van de andere opvatting, op en verklaren, dat zij zich de gevangenen voelen van de Partij van de Arbeid, alsmede, dat de Welters koren op hun molens gedragen weten. Daarom springt de professor, als de kat van de wieg van de Kinderdijk, onophoudelijk, in sneller wordend tempo, heen en weer, willende, en dit is braaf van prof. mr Romme, de wieg, genaamd de Katholieke Volkspartij, redden. Om eerlijk te zijn, de prof. heeft tot op heden èn wieg èn kind (vorming van een partij op confessionele grondslag) gered. Zakelijk-persoonlijk gesproken moeten wij hem gelukwensen met het gevoerde beleid. Althans afgemeten naar het verkregen resultaat. Doch wij, rode stormvloed zijnde, kunnen dit gespring minder waarderen. Om der wille van de twee niet vliegende vleugels moet de Katholieke Volkspartij niet uitsluitend met de P. v. d. A. regeren en heeft deze partij een christelijk-historische, een liberale en als het mogelijk is een anti-revolutionnaire minister aan boord nodig. De Katholieke Volkspartij kan alleen tot haar recht komen als zij een zeer brede ministeriële basis ziet gelegd. Om dat te bereiken offert zij veel op. Als het moet zelfs mr Van Schaik. En het Departement van Justitie. Met de P. v. d. A. samen regeren is evenzeer nodig als het opnemen van Christelijk Historischen en Liberalen in het Kabinet. Ten einde — om een oude strafterm uit lang vervlogen tijden te gebruiken — „de dertelheid des (P. v. d. A.) vlezes enigszins te leren temmen"! Die rode dertelheid waardeert de leider van de Katholieke Volkspartij niet en zo hij, in ruimheid

des harten, zelf veel verdragen kan weet hij toch precies hoeveel de Katholieke Volkspartij wel en niet verdragen kan. Daarom wijst hij het alleen samen zijn met de P. v. d. A. nadrukkelijk af.

Dit moeten afwijzen is prof. Rommes enige mogelijkheid. Ouds kans en.... onze socialistische zwakheid. Rommes positie maakte hem krachteloos tegenover mr Oud en onze fout is, dat wij prof. mr Romme de overwinning van de brede basis hebben laten behalen. Wezenlijk gezien had prof. Romme de crisis in zijn hand en had hij, na het uitbreken van de crisis (een hoofdstuk op zichzelf), de oplossing der twee-partijen-regering ook in zijn hand. De P. v. d. A. had de Katholieke Volkspartij in alle eer en deugd moeten lingadjatiseren, zij had haar, nogmaals in alle eer en deugd gesproken, den volke politiek naakt moeten tonen. Deze politieke kans tot uit- en aankleden van de Katholieke Volkspartij, deze zo geheel enige kans, heeft de Partij van de Arbeid zich laten ontgaan en daardoor heeft zij niet tot verduidelijking van begrip bijgedragen.

Prof. mr Romme heeft, wie zal het hem kwalijk duiden, zo zijn eigen politieke opvattingen. In deze opvattingen behoren geen doorbraak, geen socialistische programma's en geen socialistische politiek in zake belasting en verdeling van het inkomen. Prof. mr Romme heeft daarnaast rekening te houden met zijn brede vleugel van radicale vrienden. Daarom moet hij wel zeggen: om hemels wil niet zonder P. v. d. A. en om dezelfde wil niet alleen met de P. v. d. A. Aangezien mr P. J. Oud ook niet in de Tweede Kamer zit om politieke duimen te draaien, heeft deze van de gelegenheid gebruik gemaakt en door het wegschoppen van de zetel van mr Stikker het Kabinet (willen) laten struikelen. Helaas is het Kabinet op deze weinig propere geste fluks ingegaan en heeft mr Stikker van deze, door ons kwalijk te verstane solidariteit, in de dagen van diens informateurschap, een gebruik gemaakt, dat de properheid van mr P. J. Oud zeer nabij gekomen is.

Wanneer prof. mr C. Romme niet aan de brede basis gebonden ware geweest, had mr Stikker rustig dakloos, politiek dakloos natuurlijk, kunnen voortleven. Er zijn wel meer oorspronkelijke bewoners door lieden, die later zijn komen in te wonen, de deur uit gewerkt. Prof. mr C. Romme was en is wel gebonden aan de Katholieke Volkspartij, aan hare confessionele misgreep, aan hare tweeslachtigheid en hij heeft derhalve mr Oud laten gaan en heeft gekoerst naar een Kabinet op zeer brede basis. Dat is hem in zekere zin gelukt, al bleef de basis tot brede basis beperkt. Doch de zeer brede basis ontviel de perfect organiserende formateur.

Wij denken er niet aan prof. Romme zakelijk iets te verwijten. Men zal verplicht zijn zich het standpunt en de werkelijkheid van de Katholieke Volkspartij en dus van haar leider, in te denken en kan nog enige bewondering overhouden voor de knappe wijze waarop prof. mr C. Romme de dingen heeft verricht en de stukken op het politieke schaakbord heeft gesteld. Met deze bewondering en erkenning van het goed recht van deze politicus van de Katholieke Volkspartij houdt alles royaal op.

De Partij van de Arbeid had tegenover prof. mr C. Romme duidelijke taal moeten spreken. Zij had moeten zeggen: hetgeen u wilt en doet is het werpen van een allegaartje in een politieke pot. U wilt een regering vormen, die geen der groepen bevrediging bieden kan. Men kan nu eenmaal niet tegelijk prijsbepalend

werken en iedere poging naar leiding op dat terrein en regeling der prijzen verwerpen. Men kan nu eenmaal niet tegelijk prof. mr P. Lieftinck loven en vervloeken. Men kan nu eenmaal niet tegelijk om verhoging der belasting roepen, alles vanwege de op te voeren militaire uitgaven, en tevens de plannen tot verhoging der belastingen aanvallen en afwijzen of door amendementen ondermijnen.

De Partij van de Arbeid had moeten zeggen tegen de formateur: op de basis van de samenwerking van deze vier (vijf) partijen kunt gij geen sterk Kabinet bouwen en als het Kabinet tot stand gekomen zal zijn, zal het innerlijk net zo tegenstrijdig zijn als de Katholieke Volkspartij.

De partij had dienen te zorgen, dat de geesten in Nederland, politiek gesproken, gescheiden gesteld waren geworden en dat Nederland niet was komen te zitten met een Kabinet, dat door zijn veelvoudige samenstelling gedoemd zou moeten worden niemand te bevredigen en de socialisten zou moeten teleurstellen. Uit de onmogelijkheid de socialisten te kunnen bevredigen is, als eerste stoot, de interpellatie drs G. M. Nederhorst geboren. De ongelukkige afloop moge door de Partij zijn verstaan.

Wij leven in dagen van teruggang. In dagen van teruggang kan geen Kabinet radicaal regeren. In dagen van crisis, gelijk wij thans beleven, kan geen gemengd Kabinet, als dit veelsoortige, tot kracht komen. Het is dwaas de schuld van dit alles op de hoofden van de vijf rode ministers te laden, ministers, die niet zonder voorkennis van de Partij van de Arbeid in het nieuwe Kabinet, het Kabinet van prof. mr C. Romme, om Romme en de K.V.P. geformeerd, hebben zitting genomen.
Wij leven niet in de dagen, dat een doelbewuste rode groep de anderen stuwen kan in radicaal socialistische richting. Wij hebben vandaag de mogelijkheid niet om de niet-socialistische ministers en niet-socialistische groepen in korte spanne tijds te radicaliseren. Daarom betalen wij heden de hoge tol aan de daad van mr P. J. Oud, een daad, die in werkelijkheid tot een daad van prof. mr C. Romme is geworden.

Naar onze overtuiging had de Partij van de Arbeid de rekening van prof. mr C. Romme niet moeten voldoen. Het had de kwijtbrief rustig onbetaald terug kunnen en moeten geven. Met al de nadelen aan dit voordeel verbonden.

Deelnemen aan de regering heeft zijn risico's. Het niet deelnemen aan de regering heeft ook zijn risico's. De risico's moeten worden afgewogen en verstaan dient te worden, dat de ene groep bepaalde risico's zwaarder laat wegen dan de andere groep.

Eenmaal buiten de regering staande, zullen de gevolgen, die niet weinige zijn, moeten worden genomen. Waartoe wij bereid waren. Eenmaal binnen de regering getreden zijnde, zullen de gevolgen ook gedragen moeten worden. Ook deze gevolgen zijn niet gering. Van deze gevolgen dragen wij de last, naar de solidariteit der dingen als lid van partij en fractie mede. Met onze geestelijke instemming dragen wij deze allerminst.

Ons hart blijft de felle komende vrije strijd der verkiezing begeren. De strijd om de meerderheid, los van de Katholieke Volkspartij, los van de beperktheid der samenwerking. Deze meerderheid zal alleen door een radicale doorbraak kunnen worden verkregen. Onze politiek in het heden zal deze toekomst hebben te zien.

Het tijdelijke gewin loslatende, zullen wij de grote doorbraak hebben voor te bereiden. Die komen zal als de kiezers zullen inzien, dat de huidige Katholieke Volkspartij in wezen de herstelde Rooms-Katholieke Staatspartij is en als de protestanten zullen begrijpen, dat vorming van partijen op confessionele grondslag in Nederland de vernieuwing in de weg staat, ja, de feiten hebben het bevestigd, Nederland practisch onbestuurbaar maakt.

Op de doorbraak blijven wij hopen en aan deze doorbraak wensen wij de deelname aan dit Kabinet gaarne op te offeren.

W. BANNING

DE OPEN EN DE GESLOTEN MAATSCHAPPIJ *

Om mijn eindindruk maar direct voorop te zetten: een van de weinige werkelijk belangrijke boeken, brillant, prikkelend, uitdagend geschreven, met een grote kennis van zaken èn een vaste overtuiging, een boek waarvan ik veel heb geleerd.... dat ik dankbaar aanvaard èn beslist afwijs. Ik ga dit oordeel ietwat breedvoerig motiveren.

De schrijver komt van de kant van de wis- en natuurkunde, en wil nu de daar gebruikelijke en uiterst vruchtbaar gebleken methode toepassen op de sociale wetenschappen, om aldus de sociale politiek te dienen, dilettantisme en krachtverspilling te voorkomen en humanitaire doeleinden te verwerkelijken. Dat klinkt allemaal gewichtig en plechtig, zelfs ethisch.... en ik vrees dat ik nu al bezig ben een verkeerde indruk te vestigen, want het gaat in dit door en door ernstige boek springlevend, knetterend, soms heel wat heilige huisjes omverwerpend, toe.... Maar ik moet wel, verslaggevend van deze lectuur, wat gewichtig doen....

De schrijver stelt tegenover elkaar de open (vertaler: vrije) samenleving en de gesloten. De collectivistische samenleving der oude stammen, berustend op allerhand taboe en gesloten moraal, is voorbeeld van de laatste; de eerste, dus de open, vrije samenleving stelt de individuen voor persoonlijke beslissingen (I. 11 en 254). De stelling is nu o.a. dat de Griek uit de bloeiperiode van Athene een begin maakte met de grootste revolutie der geschiedenis: de overgang van de gesloten naar de vrije samenleving. Van deze revolutie zijn de dragers de mannen der „Grote Generatie", Socrates, Sophocles, Pericles, Protagoras, Democritus e.a. Deze principiële strijd werd dus vier eeuwen vóór Christus gestreden, maar telkens openbaart zich een heimelijk verlangen terug naar het veilig tehuis van een gesloten samenleving, waar de noodzaak van de persoonlijke beslissing van de mens is afgenomen en hij gehoorzamen kan, mag, moet aan de stam-taboe's, de stammoraal, de stam-contrôle, een verlangen, dat ook telkens zijn grote verdedigers vindt. Met drie zulke figuren rekent Popper af: Plato, Hegel, Marx – zij blokkeren de weg naar een beschaving van redelijke humaniteit, en zijn in zover vijanden van het menselijk geslacht....

Deze stelling is op zichzelf al pikant genoeg; laat ons iets van de argumentatie horen. Plato (hier vooral geinterpreteerd naar De Staat en De Wetten) wordt – met erkenning overigens van zijn grote betekenis, zelfs voor de sociologie – getekend als de verrader van Socrates: deze zou ook in Plato's staat ter dood veroordeeld zijn, ja aan inquisitie zijn onderworpen, want vrije meningsuiting, kritiek op politieke instellingen, het bijbrengen van nieuwe denkbeelden aan de jeugd, pogingen om nieuwe zedelijke en religieuze gewoonten in te voeren, zijn daar misdaden, die met de dood worden gestraft. De theorie van wat Popper noemt „een verstarde samenleving" is objectief verraad aan Socrates, waarbij de vraag of dit subjectief door Plato is

*) Dr K. R. Popper, *De vrije samenleving en haar vijanden*, deel I de Betovering door Plato, deel II de Springvloed van profetie, Hegel en Marx. Compleet *f* 22,50. Uitg. F. G. Kroonder, Bussum, 1950 (de oorspronkelijke Engelse editie is van 1945).

gewild, niet ter zake doet. In wezen spruit deze platonische leer voort uit het dualistisch idealisme, en het streven naar totalitaire gerechtigheid.

Hegel: in wezen herleving van de Platonische ideeën „die ten grondslag liggen aan de eeuwige opstand tegen vrijheid en rede". „De hegelarij is de renaissance van het stamleven". Hier wordt de aanval vooral gericht tegen de Hegelse staatsleer: de Staat als de goddelijke Idee op aarde, het verwerkelijkte zedelijk leven. „Natuurlijk is dit alles een bombastisch en hysterisch Platonisme, maar dit maakt het feit slechts te duidelijker, dat het Plato met het moderne totalitarisme verbindt" (II 63, 64).

Ten slotte: Marx. Stellig, Popper vindt in Marx allerlei, dat hij hoog aanslaat: zijn oprechtheid, die hem doet strijden tegen huichelarij en farizeïsme, zijn intellectuele eerlijkheid en zoeken naar waarheid (II, 131). Zelfs gaat de schrijver zo ver, dat hij Marx naar zijn meest wezenlijke bedoelingen een vijand van collectivisme, een voorstander van een vrije samenleving vindt (II, 288). Maar met subjectieve bedoelingen heeft men niet te rekenen; objectief gezien was Marx een valse profeet, die een verloop der geschiedenis heeft voorspeld, dat niet gekomen is; „belangrijker is, dat hij tientallen intelligente lieden op een dwaalspoor bracht door ze te doen geloven, dat historische profetie de wetenschappelijke methode is om sociale vraagstukken te benaderen. Marx is verantwoordelijk voor de verwoestende invloed van de historicistische (= geschiedfilosofische) denkwijze in de gelederen van hen, die de zaak der vrije samenleving willen bevorderen" (I, 131).

Wat Popper dan zelf wil? Ten eerste, positief: een „sociale ingenieurskunst" om de sociale problemen te leren kennen en oplossen, in dienst van humaniteit, democratie, verdraagzaamheid; daarbij sterke nadruk op moreel verantwoordelijkheidsbesef. Ten tweede, óók positief: een rationalisme als de enig juiste methode, stellig tegenover het moderne irrationalisme, al wil hij wel gevaren van overspanning zien en dus spreken van kritisch i.p.v. alomvattend rationalisme (II, 323). Ten derde: geen determinisme, „geen enkel soort" (II, 134, 135), omdat dit ons op het sociale terrein onverbiddelijk voert tot interpretatie der geschiedenis, en daarvan is hij een verwoed tegenstander — zie vooral het laatste hoofdstuk: de geschiedenis heeft geen zin of betekenis, al moeten wij mensen haar, door haar te interpreteren, een zin geven. „In plaats van het air aan te nemen van profeten, moeten wij de makers van onze eigen lotsbestemming worden" (II, 387).

De kritiek kan zich, afgezien van kleinigheden, op twee hoofdzaken richten. Ten eerste: is de interpretatie van Plato, Hegel, Marx juist? Klassici van beroep hebben de opvattingen van Popper over Plato bestreden, al blijven ook zij zich wel van de gevaren van totalitair idealisme bij Plato bewust. Men zou soortgelijke betogen kunnen houden t.o.v. Hegel en Marx, al zou dan onmiddellijk blijken, dat het eigen wijsgerig standpunt beslist. Ik laat deze vorm van kritiek terzijde; zij is wel belangrijk, niet wezenlijk, raakt nl. niet de wezenlijke strekking van het boek. Daartoe komt men pas door zich te richten op Poppers eigen veronderstellingen, die hij nergens verdoezelt, maar volkomen klaar uitspreekt. Wat mijzelf betreft: ik wil met Popper gaarne een kritisch rationalisme in het wetenschappelijk onderzoek voorstaan, met hem arbeiden aan een vrije samenleving waarin appèl wordt gedaan op persoonlijke beslissingen, maar volg hem niet, wanneer hij meent dat wij mensen rationeel de makers van onze lotsbestemming (bestemd door ons, onze ratio) worden. Eerlijk gezegd vind ik dit een redelijk ongemotiveerd noodschot, bovendien een illusie: het is n.m.m. een vergissing te menen, dat de ratio ons gemeenschappelijke doeleinden wijst. Dat ik verder godsdienstige bezwaren heb, spreekt vanzelf, maar behoeft geen nadere uitwerking hier.

De vertaler, die een goed leesbare tekst leverde, is blijkbaar in de socialistische literatuur niet goed thuis. Waarom: „de Staat schrompelt weg" i.p.v. „de Staat sterft af" (Engels)? Waarom „bovenbouwsel" i.p.v. bovenbouw? En wat betekent in het Nederlands: anti-equalitair (II, 334)?

VALENTIN TOMA

RUSLAND EXPLOITEERT ZIJN SATELLIETEN

DE RUSSISCHE GREEP OP DE ROEMEENSE ECONOMIE

In 1939 sloot Roemenië een economische overeenkomst met Hitler-Duitsland. De Duitser Ernst Wegermann verklaarde, dat het doel van deze overeenkomst was „de ontwikkeling van de economische productie van Roemenië, Duitse hulp bij de industrialisatie en bij de modernisering van het leger, samenwerking tussen Duitse en Roemeense banken ter financiering van het geheel". In feite bestonden in 1936 al Duits–Roemeense commissies voor de economische samenwerking, die overigens voor Roemenië op een groot fiasco uitdraaide.

De communistische leider Gheorghiu Dej kon bij de communistische machtsoverneming in 1945 dan ook te recht constateren,[1]) dat de economische samenwerking met Duitsland uitgelopen was op een overheersing door de I.G. Farben-Industrie, de Deutsche Bank, de Continental-Öl, de Hermann Goering-Werke enz. In cijfers uitgedrukt: na beëindiging van de overeenkomst met Duitsland bleek, dat deze een tekort had opgeleverd van plusminus 10.000 milliard lei. Met andere woorden: een bedrag van twaalf keer het Roemeense jaarlijkse budget!

Waarom deze historische vergelijking genoemd moest worden? Omdat wij u zullen aantonen dat er nauwelijks een verschil is tussen de vroegere Duitse overheersing en de tegenwoordige Russische: beide landen gedragen zich op dezelfde wijze tegenover het door hen overwonnen volk.

Het voorspel

Aanvankelijk geschiedden zowel demontages als het weghalen van wat als oorlogsbuit beschouwd werd, onder het mom van „reparatie". De resultaten van deze eerste phase werden door de vroegere ondersecretaris van het Ministerie van Economische Zaken, de communist Gh. Maurer, als volgt samengevat: [2])

„De inventaris, waarover de Roemeense economie nog te beschikken heeft, is vervallen en in waarde verminderd. Een aanzienlijk deel ervan is vernietigd of anderszins verdwenen (met andere woorden: gedemonteerd en naar Rusland overgebracht). De reserves van grondstoffen zijn uitgeput". (Inderdaad: voornamelijk ten gevolge van Russische diefstallen onder de wapenstilstandsregeling.)

[1]) Gheorghiu Dej: Toespraak tot de Conferentie van de Roemeense Communistische Partij. October 1945.

[2]) Gh. Maurer: „De Russisch–Roemeense economische overeenkomsten", gepubliceerd in het tijdschrift „Economische Problemen", 3 April 1948.

Dientengevolge was vooral het transportwezen totaal gedesorganiseerd; en het eerste waaraan dus gedacht moest worden bij het afsluiten van een Roemeens–Russisch verdrag (1 Januari 1945) was het herstellen van spoorwegverbindingen: in casu werd bij dit verdrag de verbinding met Rusland hersteld – hoewel deze lijn voor de oorlog nauwelijks bestaan had. De beide andere verdragen van datzelfde jaar behandelden: 1. de levering van cokes en andere materialen aan Rusland om de „reparaties" te vergemakkelijken, en 2. een overeenkomst betreffende de handel en scheepvaart, de oprichting van een Russisch–Roemeense handelskamer en een beperkte credietovereenkomst. Bij dit laatste verdrag, dat in feite de periode van de systematische uitbuiting inluidde, stond Rusland aan Roemenië een lening in granen toe (dezelfde granen die op rekening van de „reparaties" waren geleverd) en werden 6398 zgn. Duitse treinwagons, gevonden op Roemeens grondgebied, aan Roemenië verhuurd.

De SOV–ROM handelsondernemingen

Op 24 October 1945 wordt ingeschreven, als eerste van een rij Russisch–Roemeense handelsondernemingen: de „SOV–ROM Petroleum". In snel tempo volgen: de „SOV–ROM Hout", de „SOV–ROM Banken", de luchtvervoeronderneming T.A.R.S. en de „SOV–ROM Scheepvaartmij". Deze nieuwe ondernemingen markeren pas de eerste phase in het binnendringen van dit buitenlandse monopolie.

Beschouwen wij als voorbeeld van deze SOV–ROM handelsondernemingen de activiteit van de „SOV–ROM Petroleum". Aanvankelijk gevormd uit de samenvoeging van enkele kleine en middelgrote ondernemingen, vroeger Duits of Roemeens bezit, kreeg deze onderneming later het grootste deel van de aandelen van de Mijn-crediet-groep in handen. Volgens de officiële cijfers was het aandeel der nieuwe handelmaatschappij in de totale Roemeense olieproductie in 1946 28,4 %. In 1947 steeg dit cijfer tot 32,2 %. Haar aandeel in de raffinage van de stookolie steeg van 32,2 % in 1946 tot 36,5 % in 1947. Haar aandeel in de export naar Rusland, dat in 1946 slechts 31,4 % bedroeg, steeg in 1947 tot 38,5 %. In één jaar tijds ziet men dus een opmerkelijke vooruitgang in cijfers. Hierbij valt nog te bedenken, dat de Sowjet-Unie ook bij deze ondernemingen trouw blijft aan het principe om, overal waar haar belangen op het spel staan, haar ambtenaren te exporteren. Directie en leidinggevend personeel zijn dus Russisch.

Merkwaardig genoeg heerst na 1947 een omineus stilzwijgen over de vooruitgang gemaakt door de SOV–ROM-bedrijven, alleen zegt in 1948 een hoge dignitaris dat „in de petroleum-industrie zowel als op andere gebieden nieuwe uitbreidingen tot stand zullen komen". Begin 1947, toen ter gelegenheid van het afsluiten van een nieuwe serie verdragen de resultaten van de oude verdragen en „de eerste moeilijkheden" geanalyseerd werden, werd een „permanente commissie voor economische samenwerking" opgericht, (bestaande uit drie Russen en drie Roemenen) die tot taak zou krijgen:

a. toe te zien op het goed functionneren van de SOV—ROM-bedrijven en *op de uitbreiding van hun activiteit;*

b. de coördinatie van de maatregelen ter vermijding van moeilijkheden, *opvoering van de activiteit van de bedrijven;*

c. het onderzoek van door één van beide partijen aan de commissie voorgelegde vragen over de activiteit van de bedrijven en de nakoming van de Conventie van Samenwerking.

Sinds 1948 werd een nieuw element geïntroduceerd in de Russisch–Roemeense betrekkingen: t.w. de „technische hulp" van Rusland aan Roemenië. Russische technici zijn sinds 1948 werkzaam in de steenkolenbekkens van Petrosani en in de metaalverwerkende fabrieken van Resitza. De communistische minister Vasile Luca „nodigde persoonlijk de Russische specialisten uit om de middelen tot productievermeerdering van de petroleum te komen bestuderen, geologische onderzoekingen in te stellen en verbeteringen in te voeren bij de borings- en raffinagetechnieken." Overigens verklaarde de Roemeense communistische partij dat Rusland alleen technische hulp gaf in díe industrieën waar de Sowjet-Unie op dat moment zelf nog niet economisch in was geïnteresseerd: bijv. in de chemische industrie, de zware industrie, bij de tractorfabricage en bij de ontginning van ijzer, bauxiet en andere mineralen.

Het resultaat van deze technische bijstand was, dat de betrokken branches van de industrie in evenveel SOV-ROM-bedrijven veranderd werden. Op 20 Augustus 1949 werden zes decreten tegelijk afgekondigd voor de oprichting van zes SOV-ROM-ondernemingen, nl.:

1. de „SOV-ROM Metaal", waarin opgenomen was de oude „U.D.R. Mij" met haar grote fabrieken in Resitza;
2. de „SOV-ROM Verzekering Mij", die als *enige* maatschappij op dit gebied voortaan een filiaal zal zijn van de Russische verzekeringstrust „Gosstrach";
3. de „SOV-ROM Kolen" N.V. voor exploratie, exploitatie en industributie van steenkool. Deze N.V. maakte zich prompt meester van de belangrijkste steenkoolgebieden, o.a. van die in het dal van de Jiu, die alleen al 60 % van de totale opbrengst verzekeren;
4. de „SOV-ROM Machines", die op dit zo belangrijke gebied een monopolie heeft;
5. de „SOV-ROM Chemische Industrie", een N.V. die chemische fabrieken bouwt en beheert en de productieverkoop in handen heeft. Op deze wijze beheerst dus deze maatschappij deze gehele sector van het Roemeense economische leven;
6. de „SOV-ROM Tractorbouw", eveneens een N.V., die het Rusland mogelijk maakt de (mede-)eigenaar te zijn van de vroegere „Industrie van Roemeense Luchtvaart", d.w.z. van de modernste machine-industrie van Oost-Europa.

Naast de SOV-ROM-bedrijven bestaat nog een categorie bedrijven van lichte industrie, textielindustrie e.d. die Russisch eigendom zijn en op Russische wijze georganiseerd: hieronder vallen o.m. de grootste Roemeense textielfabriek (de vroegere „Adesco"), door de bezettende macht onder dwangomstandigheden van de Joodse eigenaar gekocht. Schijn-nationalisatie heeft er in Roemenië toe geleid dat de Sowjet-Unie als enige buitenlandse natie een steeds zwaarder drukkend monopolie kan uitoefenen over practisch het gehele gebied van de Roemeense industrie en economie.

De handelsbetrekkingen

Wat de handelsbetrekkingen betreft: op 20 Februari 1947 werd een verdrag gesloten dat tot 31 December 1948 geldig zou blijven en waarbij, afgezien van de leveringen voor „reparatie-doeleinden", werd vastgesteld dat Roemenië ter waarde van 25 millioen dollar Russische goederen zou importeren, en een waarde van 15 millioen dollar naar Rusland zou exporteren. De Russische import betreft 68 % grondstoffen, 9 % halfgefabriceerde goederen en ongeveer 23 % eindproducten. Roemenië exporteerde daarentegen goederen die op de wereldmarkt zeer gezocht zijn: geraffineerde petroleumproducten, vaste oliën, asphaltpapier, zwartsel, koolzure soda, benzine voor vliegtuigen en auto's, staalkabel enz., evenals grote hoeveelheden halfbewerkte Russische katoen. Deze handelsbetrekkingen betekenen dus eigenlijk de export van goedkope handenarbeid. Alle genoemde producten vereisen veel handenarbeid, variëerend van het minimum van 50 % voor de staalkabels tot de 100 % voor de halfbewerking van katoen. Wat Rusland naar Roemenië exporteert, wordt dus door die goedkope uitvoer van handenarbeid betaald. Het Russische systeem is oneindig veel verfijnder dan het beestachtig ruwe systeem van Hitler-Duitsland, waarbij arbeiders naar Duitsland werden overgebracht (en waarbij dus ook kosten werden gemaakt en het risico van sabotage vergroot werd).

Ter illustratie diene, dat Roemenië in het kader van het eerste handelsverdrag 9.698 ton verwerkte garens naar Rusland exporteerde, plus 291 ton vissersgaren. De Russische tegenprestatie voor deze export van handenarbeid bestond in een hoeveelheid ruwe katoen, die door Rusland aan de Roemeense industrie ter beschikking werd gesteld voor dekking van de binnenlandse behoeften — die door distributie overigens op het minimum zijn vastgesteld.

In de metaalindustrie ging de Sowjet-Unie volgens hetzelfde systeem te werk. Er werd een verdrag gesloten betreffende de MALAXA-fabrieken. Deze fabrieken hebben een capaciteit waarbij 43.000 ton staal verwerkt kan worden tot pijpleidingen voor de petroleumindustrie. Onder bet bestaande verdrag moeten de fabrieken, van uit Rusland geïmporteerd ruw staal, een hoeveelheid van 20.000 pijpleidingen (uit 28.000 ton staal) aan Rusland zenden: de overgeschoten 15.000 ton blijven bestemd voor de binnenlandse behoeften van Roemenië, en worden dus geheel betaald uit de Roemeense handenarbeid. De regering in Boekarest zwijgt ook maar over het feit dat uitvoering van de Russische opdracht het zelfs nodig maakte ruw staal én een niet onbelangrijke hoeveelheid fijn staal uit het Westen in te voeren . . . en te betalen met wat de staat nog aan vreemde deviezen bezat.

Bij de hiervoor vermelde zgn. Duitse treinwagons die Rusland aan Roemenië verhuurde was de handel al evenzeer voordelig voor de Russen. Bij een overeenkomst voor het spoorwegverkeer (October 1947) stond Rusland deze wagons (6398 stuks) in eigendom af aan Roemenië, plus nog 458 wagons die nog op Roemeens grondgebied waren. In ruil moest Roemenië er binnen twee jaar voor zorgdragen dat 24.000 goederenwagons, plus 300 personenwagons gerepareerd werden. Natuurlijk moesten ze tevens worden vergroot in verband met de andere Russische rails. Alweer dus werd handenarbeid geëxporteerd in ruil voor grondstoffen. Daarbij komt dat de spoorwegen hun eigen reparaties verwaarlozen moesten om de overmaat van werk voor de bondgenoot op tijd klaar te krijgen.

Om de scherpte van deze Russische eisen wat te verzachten werd beloofd dat de hoeveelheden petroleum en hout, welke Roemenië aan Rusland leveren moest, verminderd zouden worden. Het tegendeel bleek waar. In 1947 was een directe samenwerking overeengekomen tussen de Roemeense en de Russische economische organisaties, bedrijfstaksgewijze. De vruchten van deze samenwerking bleken in 1948, toen N.V. Wassiliew werd aangewezen om de leveringen van Roemenië uit te leiden. Zijn dienst werkte onafhankelijk van de nieuw benoemde Russische vertegenwoordiger voor de handel: M. F. Iunakow. Voorts werden nieuwe verantwoordelijke ambtenaren benoemd voor de Sowjet-trusts (o.a. voor de textiel-trust, de trust voor import van grondstoffen, de petroleumtrust enz.). De volkomen nieuwe organisatie van het Russische economische apparaat in Roemenië en de staatsmonopolies die wortelen in de schijn-nationalisaties, betekenen nu dat deze nieuwe ambtenaren in de sowjettrusts alle belangrijke takken van de Roemeense industrie stevig onder contrôle hebben.

De betrekkingen tot de andere volksdemocratieën

In Januari 1949 zag in Moscou een nieuwe instelling het licht: de COMINCOM: een instelling ter organisatie van wederkerige hulp en bijstand tussen Rusland en de volksdemocratieën. In werkelijkheid bleek de COMINCOM al spoedig een Sowjet-instelling te zijn, die tot doel heeft de satellietlanden economisch te integreren binnen het kader van de monopolies van de U.S.S.R. In de woorden van Mikojan, een hoge ambtenaar aan het departement van buitenlandse handel in Rusland, is de Comincom „een middel tot planmatige binding van de Russische economie aan de economie van de volksdemocratische landen." [3])

Het werkelijke doel is de instelling van Russische monopolies ter vervanging van de monopolies van Hitler-Duitsland. Zo heeft de Russische trust „Sojuznaftexport" de plaats ingenomen van de „Continental-Öl". De economische betrekkingen tussen de U.S.S.R. en Roemenië zijn door het optreden van de COMINCOM versterkt: zoals de Russische econoom A. Korolenko zegt in een studie uit 1950,[4]) is „de uitwisseling van goederen tussen de U.S.S.R. en de Volksrepubliek Roemenië in 1949 twee en een half keer zo belangrijk geweest als in 1948 en betekende het jaar 1950 een vermeerdering van 30 % in vergelijking met 1949."

Hierbij valt op te merken, dat de Roemeense export eerst in 1949 een normale omvang bereikte, immers, na de verwoestingen ten gevolge van een verloren oorlog had het land in 1946 en 1947 ook nog de gevolgen te doorstaan gehad van een ontzettende droogte. Onderstaande tabel geeft een beeld van de ontwikkeling van de Roemeense export, in percentages uitgedrukt. Het basisjaar is 1946.

---

[3]) Mikojan: „Bolchèvik", No. 24, 1949.

[4]) A. Korolenko: „Vnechnaja Targovlja", maandblad van het Russische ministerie voor de Buitenlandse Handel, Mei 1950.

BEDRIJFSTAK	1946	1947	1948	1949
Voedings- en industriële producten	—	—	100	264
Landbouwproducten	—	100	790	418
Hout, ruw en bewerkt	100	183	361	985
Petroleumproducten	100	103	344	602
Andere industriële producten	100	105	200	240

De geëxporteerde goederen sluiten natuurlijk aan bij de benodigdheden van Rusland: hout, olie, landbouwproducten, chemische producten enz. Wij kunnen uit deze cijfers, gepubliceerd door de Roemeense minister Bârladeanu in het maandblad van het Russische ministerie voor de Buitenlandse Handel, [5]) wel de volgende conclusies trekken:

a. Ondanks andersluidende beloften zijn de exportcijfers voor hout en petroleum gestegen: voor het hout, uitgaande van 1947, steeg de export tot 200 % in 1948 en tot 500 % in 1949; de export van petroleum steeg, uitgaande van 1947, tot 350 % in 1948 en tot 600 % in 1949. Een zo grote export van grondstoffen is karakteristiek voor koloniale of semi-koloniale landen.

b. Het agrarische Roemenië is als het ware met één slag veranderd in een uitvoerland van industriële producten. Voor de oorlog, in 1938, vormden industriële producten slechts 1,79 % van de totale uitvoer. In 1949 was dit percentage gestegen tot 16,3 %. In een periode van slechts drie jaren (van 1946 tot 1949) is de export van deze producten met 250 % omhoog gegaan.

Veel artikelen, die Roemenië nu exporteert (bijv. carbid, koolzure soda, zwavelzuur, locomotieven, stoomketels enz.), werden nooit eerder door dit land geëxporteerd en vaak zelfs nog niet eerder gefabriceerd. Officieel heet dit verschijnsel „de ontplooiing van nieuwe mogelijkheden in de Roemeense export". Dat het voor een land, dat op industrieel gebied nog absoluut zijn vorm niet gevonden heeft, niet bevorderlijk is wanneer ten behoeve van de Russische economie nieuwe industrieën uit de grond gestampt worden, telt niet mee voor de Sowjet-Unie, die blijkbaar volgens de wet van Darwin voor zich alleen het recht tot leven opeist, ten koste van haar satellietstaat.

De monopolistische rol, die Rusland speelt in de buitenlandse handel van Roemenië, wordt op schrille wijze geïllustreerd door de officiële cijfers betreffende de deelneming van Rusland en de andere volksdemocratieën in deze handel.

	1938	1948	1949
U.S.S.R. en volksdemocratieën	19 %	73 %	81 %
Kapitalistische landen	81 %	27 %	19 %

Deze tabel camoufleert het uitsluitend Russische aandeel, dat volgens vooroorlogse statistieken in 1938 nauwelijks 0,1 % bedroeg. In 1949 ging het leeuwen-

[5]) Bârladeanu: Idem, November 1950.

deel van de 81 % voor „Rusland en de volksdemocratieën" naar Rusland, dat er alle belang bij heeft te verbergen hoezeer het zich van de economie der satellietlanden meester maakt. Wij vinden hierover zeer interessante gegevens in een artikel van G. Radulesco, onder-minister voor Buitenlandse Handel in Roemenië, die als militant communist enige jaren in Rusland doorbracht. [6]) In 1949, dus in het jaar waarin de COMINCOM werd opgericht, was de handel tussen de U.S.S.R. en de „kapitalistische landen" tot een derde van de totale handel van Moscou teruggebracht. De handel met de volksdemocratieën vormde 2/3 deel van de Russische handel. Voor Roemenië beschikken we over een tabel uit 1947, toen als een gevolg van de verschrikkelijke droogteperioden van de voorgaande jaren de import uit de kapitalistische landen nog werd toegelaten, hoewel al een duidelijke neiging tot beperking van deze handel bestond.

De buitenlandse handel van Roemenië in 1947

Land van bestemming	Export	Import
U.S.S.R.	50,11 %	48,80 %
Tsjechoslowakije	16,87 %	10,06 %
Bulgarije	10,87 %	3,55 %
Hongarije	9,65 %	5,30 %
Zwitserland	1,99 %	3,95 %
Polen	1,77 %	1,07 %
U.S.A.	—,—	18,64 %
Andere landen	8,74 %	8,63 %

Aan dit overzicht voegen we nu de cijfers toe die de toeneming laten zien van de Roemeense buitenlandse handel met enkele landen tussen 1948 en 1949. De hoeveelheden goederen die in 1948 naar elk der betrokken landen werden uitgevoerd of ingevoerd zijn hierbij op 100 gesteld.

	Export	Import
Albanië (het % was van geen betekenis)	1005	—
Bulgarije	39	204
Hongarije	283	536
Polen	165	142
Tsjechoslowakije	148	146

Ondanks het feit dat gegevens voor andere jaren ontbreken, valt uit de tabel voor 1947 toch wel af te leiden dat tussen Roemenië en zijn belangrijkste vooroorlogse handelspartners Polen en Tsjechoslowakije slechts een zeer geringe vermeerdering van export heeft plaatsgevonden — ondanks het feit dat Roemenië

[6]) Gogu Radulesco: idem.

industrialiseerde en „nieuwe exportmogelijkheden" vond. Het is duidelijk in welke richting de voordelen van die nieuwe ontwikkeling worden afgevoerd.

Rest ons nu nog een ander aspect van de handelsbetrekkingen tussen Roemenië en de grote „beschermer" onder de loupe te nemen.

De prijzen

In de vooroorlogse situatie was het overwegend agrarische Roemenië in een nadelige positie t.a.v. het evenwicht tussen de prijzen voor wat men exporteerde en voor wat geïmporteerd moest worden. Sinds de integratie van het land in het monetaire blok van de Sowjet-Unie betaalt Roemenië voor importgoederen 720 roebel per ton. De export brengt minder dan een derde op, t.w. 224 roebel per ton, althans volgens een mededeling van de Roemeense minister voor Buitenlandse Handel. [7]). Vergeten wij niet, dat volgens diezelfde bron de export voor 5 % bestaat uit industriële producten, uit een steeds groeiend percentage halffabrikaten, terwijl 2/3 van de import uit ruwe grondstoffen bestaat.

In doel en in middelen komt dus de economische samenwerking van Roemenië met Rusland volkomen overeen met de vooroorlogse samenwerking met Duitsland . . . op één feit na: het simpele feit dat de gevolgen niet te overzien zullen zijn als het Russische program ooit geheel uitgevoerd wordt.

[7]) Bârladeanu: idem.

SCHOOT DE SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD TE KORT?

Men zou het wel zeggen, indien men de bespreking volgt, die G. M. Nederhorst in het April-nummer van „Socialisme en Democratie" aan het eerste gepubliceerde advies van de S.E.R. over de in de naaste toekomst te voeren loon- en prijspolitiek wijdt. Misschien zou het beter zijn, als de leden van de Raad, die hier worden beoordeeld, stil zwegen en zich voornamen op dit eerste en blijkbaar onvoldoende proefwerk betere werkstukken te laten volgen. Nederhorst staat met zijn oordeel lang niet alleen. Integendeel, in het algemeen wordt zijn critiek door vogels van zeer verschillende pluimage gedeeld. Die vogels hebben allemaal het bezwaar, dat de S.E.R. wel de verschillende liederen aangeeft, die gezongen zouden kunnen worden, maar niet uitspreekt, welk lied het schoonst zou klinken, al zal hun oordeel over de schoonheid van de onderscheiden liederen wel uiteenlopen. Daar zit wat in. Men leze Nederhorst's bespreking maar eens na, maar wij kunnen ons toch niet onttrekken aan de indruk, dat Nederhorst het werkelijke lied verdonkeremaand heeft. Want aan het einde van zijn bespreking zegt hij in het voorbijgaan, dat het advies enkele richtlijnen voor de loon- en prijspolitiek bevat. Maar die richtlijnen vormen juist de kern van het advies. Wij gaan die richtlijnen niet critisch bespreken, wij dragen er als lid van de Raad mede-verantwoordelijkheid voor en onderschrijven hen dus, doch Nederhorst gooit het kind niet met het badwater weg, hij keurt alleen het badwater, constateert tal van onvolkomenheden en vergeet daarbij het gehele kind, dat in zijn ogen klaarblijkelijk een erg kleintje is. Wij vinden de omvang nog al meevallen, hetgeen meer voorkomt bij eigen kinderen. Misschien is een oratio pro domo niettemin gcoorloofd.

In vier paragrafen (par. 10 t/m par. 12) spreekt het rapport zich uit over vorm en richtlijnen voor de loon- en prijspolitiek. In par. 10 lezen wij, dat de Raad voor de naaste toekomst de beheerste loonpolitiek voorstaat. Voor de verdere toekomst dient bij een gunstiger worden van de economische omstandigheden een al te zeer uiteenlopen van de lonen en andere arbeidsvoorwaarden naar het oordeel van de Raad eveneens te worden voorkomen. Wij kunnen hieruit niet anders lezen, dan een zij het wat vage uitspraak ten gunste van de geleide loonpolitiek.

Maar de Raad gaat verder. In par. 10 aanvaardt hij, dat die beheerste loonpolitiek consequenties moet hebben voor het door de regering te voeren prijsbeleid, daar anders onderlinge verschuiving der reële inkomens van de verschillende groepen der bevolking zou kunnen worden veroorzaakt. De Raad spreekt uit, dat de machtsverhoudingen op bepaalde onderdelen van de arbeidsmarkt een grotere rol spelen dan op het merendeel der goederenmarkten en concludeert daaruit, dat de binding op de goederenmarkt veelal minder algemeen en minder ver behoeft te gaan. Hier wordt dus een argument op tafel gelegd voor grotere beheersing in de loon- dan in de prijssector. Nederhorst zwijgt er over, terwijl dit punt in de actuele discussie over de loon- en prijspolitiek

essentieel is. Maar, gaat de Raad verder, ook op de goederenmarkten komt men naast gebieden van vrije concurrentie machtsfactoren van grote betekenis en monopoloïde invloeden tegen. En dat rechtvaardigt een systeem van algemene prijsbeheersing, waaronder wordt verstaan een prijspolitiek, welke het gehele prijsverloop onder toezicht houdt en ingrijpt op die gebieden, waar de prijsontwikkeling dit gewenst doet zijn. De Raad spreekt zich niet alleen positief uit voor een preventief toezicht op de prijspolitiek van kartels, maar doet dezelfde uitspraak ten aanzien van de concerns. Prijsbinding, al dan niet gepaard gaande met physieke contrôle, acht de Raad in het bijzonder geëigend voor die bedrijfstakken, waar zich schaarste-verschijnselen voordoen.

Doch de belangrijkste paragrafen achten wij par. 10 en par. 11, die Nederhorst wel heel erg als quantité négligeable beschouwt. In par. 10 wordt de plaats van de loonpolitiek in het raam van de economische politiek aangewezen. Het rapport onderscheidt tussen de volgende oorzaken van stijging van de prijsindexcijfers voor het gezinsgebruik:

1. verhoging van fiscale lasten;
2. verhoging van importprijzen bij gelijkblijvende exportprijzen;
3. verhoging van importprijzen gepaard met stijgende exportprijzen;
4. verhoging van ondernemersinkomens;
5. verhoging van lonen.

Voor ieder van deze oorzaken wordt nauwkeurig nagegaan of en in hoeverre zij tot loonsverhoging mogen leiden. Dat daarover in de S.E.R. overeenstemming is verkregen, is toch niet helemaal niets.

Ten aanzien van de verhoging van fiscale lasten om zuiver fiscale redenen concludeert de Raad, dat van een corrigerende herverdeling, en dus ook van looncorrecties geen sprake kan zijn. Anders zou men de lasten beter direct anders kunnen verdelen. Anders ligt de zaak als de verhoging om economische redenen wordt getroffen. Men kan hierin ook de verlaging van fiscale voordelen, zoals de subsidieverlaging, betrekken en dan acht de Raad wel degelijk redenen voor looncorrectie aanwezig.

Bij verhoging van importprijzen zonder gelijktijdige verhoging van de exportprijzen wordt de volkshuishouding armer. Was de inkomensverdeling aanvankelijk juist, dan is er geen aanleiding tot looncorrecties, tenzij zeer belangrijke voedingsmiddelen in prijs zouden stijgen. Wanneer de ondernemersinkomens dientengevolge zouden stijgen, moet men maatregelen op het gebied van de prijspolitiek treffen.

Geheel anders ligt de zaak bij gelijktijdige stijging van import- en exportprijzen. Stijgen zij in gelijke mate, dan wordt de ruilvoet gehandhaafd en is er geen enkele aanleiding tot een reële loondaling. Looncompensatie is dus geboden.

Bij verhoging van de ondernemersinkomens prefereert de Raad prijspolitiek boven loonpolitieke maatregelen. Ten aanzien van loonsverhogingen wijst hij er op, dat door doorwerking in de prijzen de tendentie bestaat, dat de loonsverhoging reëel tot ongeveer de helft wordt teruggebracht. Daarom verdienen fiscale en prijspolitieke maatregelen de voorkeur. Blijven deze echter uit, dan komt naar het oordeel van de Raad het vraagstuk van de looncorrecties weer op de voorgrond. In deze paragraaf wordt er ten slotte op gewezen, dat de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit nauwkeurig moet worden gevolgd en dat een stijging, die boven de geschatte 4,5 % uitgaat, gepaard kan gaan met een reële loonsverhoging, die bij voorkeur door prijsverlaging moet worden verkregen.

Ook de prijspolitiek, betoogt de Raad in par. 13, moet in de algemene sociale en economische politiek worden ingepast. Prijsbinding leidt niet tot beperking van verbruik en investeringen. Zij leidt tot verschuivingen ten nadele van de ondernemers en ten gunste van de verbruikers. De Raad spreekt zich uit voor de prijspolitiek als instrument om tot herverdeling in de inkomensverdeling te geraken in de gevallen, waarin de econo-

mische verhoudingen tot het ontstaan van ongerechtvaardigde winsten leiden, waaronder winsten zonder economische functie en in het bijzonder winsten voortvloeiende uit een onvoldoende werking der vrije concurrentie (kartels en concerns) worden verstaan.

Ziehier een samenvatting van het belangrijkste deel van het advies. In een critische bespreking, die zeker mogelijk is, mag behandeling van deze kern o.i. niet nagenoeg ontbreken. Wij hopen in ieder geval, dat wij hier en daar toch iemand hebben overtuigd, dat deze eersteling van de jonge Raad toch niet zo'n schriel kindje is met alle gebreken, die een eersteling nu eenmaal eigen zijn.

En nu het badwater. Nederhorst wijst er op, dat de S.E.R. desgevraagd of op eigen initiatief over aangelegenheden van sociale en economische aard aan de regering advies kan uitbrengen en ziet weinig aanleiding voor de S.E.R. om zich te beperken. Toont zich in de beperking niet de meester? Vraagt Nederhorst niet wat erg veel, als hij aan dit jonge orgaan de eis stelt in dit eerste advies zich over het geheel van de sociaal-economische politiek uit te spreken? De Raad betwijfelt niet zijn bevoegdheid tot een dergelijk advies. Hij zegt uitdrukkelijk, dat hij zich *in dit advies* niet wil uitspreken. En dat komt ons wijs voor. Maar, stelt Nederhorst, dan is het bad voor dit kind wel wat erg groot geworden en daar zit iets in, want zelfs Nederhorst is het kind daardoor uit het oog verloren, omdat hij de bespreking van het bad blijkbaar belangrijker vond. Wij kunnen ons die voorkeur voorstellen en tot bepaalde hoogte kunnen wij haar zelfs delen. Maar een heel andere kwestie is, of het redelijk is van de Raad te verwachten, dat hij nu reeds naar aanleiding van de beperkte vraag van de regering over de loon- en prijspolitiek het gehele terrein van de sociaal-economische politiek grondig zou moeten verkennen. De cijfers, die de Raad gebruikt, zijn aan het Centraal Planbureau ontleend en zijn in dit advies slechts als illustratie bedoeld. Zij vormen niet de kern van het advies en eventuele critiek op die cijfers is nuttig voor andere problemen, maar tast die kern niet aan.

Nederhorst meent, dat de schattingen van de Raad aan de pessimistische kant zijn. Hij meent, dat de exportuitbreiding geen vraagstuk van vraag-elasticiteit is, doch van aanbod-elasticiteit. Dat zal voor sommige artikelen wel waar zijn. In het rapport gaat men dan ook niet van het verleden uit, zoals Nederhorst stelt, doch vermenigvuldigt men het tekort met 1½ en niet met 2, daarbij aansluitend op de gegevens van het Planbureau. De berekening van het ruilvoetverlies is inderdaad speculatief en hier is een gunstiger resultaat niet onwaarschijnlijk. Maar een vergissing lijkt ons stellig van Nederhorst, dat de in het binnenland voor de militaire uitgaven bestede bedragen bij de berekening van het tekort niet behoeven mee te tellen. De Raad spreekt niet van een betalingsbalanstekort, doch van een tekort in de volkshuishouding, dat gedekt moet worden. Wij zien niet in, welk verschil het maakt of wij in het binnenland een deel van het productieapparaat rechtstreeks voor militaire doeleinden bestemmen, dan wel indirect via de export, die voor betaling van de import van militaire goederen noodzakelijk is. Ten slotte acht Nederhorst de schatting van de verhoging van de arbeidsproductiviteit met 4,5 % aan de voorzichtige kant, een voorzichtigheid, die men, naar hij meedeelt, meer tegenkomt. Hij is haar o.a. bij ons op het Partijcongres tegengekomen, toen wij waarschuwden, dat wij wel instemden met de door Nederhorst genoemde maatregelen, maar dat zij geen oplossing vormden voor het acute tekort, omdat zij pas op langere termijn effect kunnen sorteren. Wij voegen er thans aan toe, dat in sommige bedrijfstakken de grondstoffenschaarste de productiviteitsstijging zal remmen en dat gezien het regeringsprogramma van de krachtige aanpak van de door Nederhorst op het congres gesuggereerde maatregelen niet zo heel veel terecht zal komen. Wij menen overigens, dat de S.E.R. aanzienlijk minder pessimistisch is dan de regering, die een consumptiebeperking van 5 % en een investeringsbeperking van 20 à 25 % meent te moeten bereiken. Een regering, waarvoor de P.v.d.A.

en in het bijzonder haar Tweede Kamerfractie toch enige verantwoordelijkheid draagt. Het verschil tussen het inzicht van de regering en de S.E.R. verklaren wij uit het verschil in tijdstip, dat de schattingen werden verricht. Wij hebben veel critiek op het sociaal-economisch programma van deze regering, maar wij dachten, dat zij ten aanzien van de schatting van het te dekken tekort, niet overdreven pessimistisch was. Is dat wel het geval en staat Nederhorst met zijn oordeel in de Tweede Kamerfractie niet alleen, dan is het ons onbegrijpelijk, dat die fractie een zo diep ingrijpende maatregel als een consumptiebeperking van 5 % heeft aanvaard.

Nederhorst acht de keuze, die de Raad stelt nl. tussen enerzijds een verbruiksbeperking van 3 % en een investeringsbeperking van 20 % en anderzijds een verbruiksbeperking van 5 % en een investeringsbeperking van 10 % niet sterk gefundeerd. Hij acht een grotere beperking van de investeringen mogelijk en wijst daarbij op uitbreiding van de lichting en verlenging van de militaire diensttijd. Op langere termijn is dit zonder twijfel van betekenis, voor 1951 achten wij de betekenis gering. Ten aanzien van de voorraadinvesteringen moge er op gewezen worden, dat de Raad in de berekening van het tekort reeds een vermindering van 60 % van de voorraadinvesteringen ten opzichte van 1950 in aanmerking neemt, dus voordat de voorgestelde beperking zou plaats vinden. De door Nederhorst gevraagde berekening van de omvang van de investeringsbeperking zou in dit stadium van de ontwikkeling van de Raad een volkomen luchtkasteel zijn en een zeer eenvoudig project voor critische aanvallers. Ten slotte mogen wij er op wijzen, dat de Raad over de loonpolitiek op langere termijn en over de deelneming van de arbeiders in de investeringen nog nader zal adviseren. Men ziet, wij delen de liefde van Nederhorst voor het badwater, maar wij vinden het wat minder troebel. Maar de lezer zij gewaarschuwd, wij hebben, zij het in bescheiden mate, de kraan helpen opendraaien.

Keren wij terug tot de kraamkamer van dit kind, de plenaire zitting van de Raad. Nederhorst betreurt, dat deze niet openbaar was, wij voelen hier toch meer voor de gebruikelijke stilte in dergelijke instituten. Voorzover de Raad als zelfstandig orgaan optreedt, beminnen wij de openbaarheid zeer en moet zij zoveel mogelijk worden nagestreefd. Maar in zijn functie van adviesorgaan van de regering ligt de zaak anders. Wij zouden het geen fraaie figuur vinden, indien de regering het advies in eerste instantie in de pers zou lezen. Wij menen, dat degene, die geadviseerd wordt, over de publicatie van de adviezen heeft te beslissen. Schiet zij daarin tekort, dan kan het parlement haar daarover vragen stellen. Zou de Raad zijn adviezen over voorontwerpen van wet in het openbaar gaan voorbereiden, dan zou hij een o.i. ongewenste concurrent van het parlement gaan worden. Er bestaat genoeg verwarring op dit punt, ook in onze eigen kringen en niet bij de eerste de beste. Zo lazen wij in „Vrij Nederland" van 5 Mei l.l. niet zonder schrik, dat prof. ir W. Schermerhorn van oordeel is, dat de Sociaal-Economische Raad het aangewezen orgaan was geweest voor een debat over de prijspolitiek als zijnde een zaak met zoveel technische details, dat de Tweede Kamer er niet over kan oordelen. Wij betwijfelen of de technische details van de loonpolitiek, die Schermerhorn wel voor behandeling geschikt acht, minder groot zijn. Maar de weg van Schermerhorn moeten wij zeker niet op, indien wij langs een omweg niet in de corporatieve staat willen verzeilen. Dat de Raad daartegen door een wijze terughoudendheid waakt, is zeker niet te laken, doch te prijzen. En hiermede is deze oratio pro domo geëindigd. Moge de lezer, die haar onbescheiden vindt, bedenken, dat ons werkzame aandeel in het geschapen kind in evenredige mate bescheiden was.

D. ROEMERS

NASCHRIFT

1. Over de betekenis van de positieve kanten van het S.E.R.-advies bestaat tussen Roemers en mij geen verschil van mening. Dat in mijn bespreking van het S.E.R.-rapport dit punt „onder tafel gevallen is" hangt samen met het feit, dat ik gemeend heb op enkele principiële punten, taak en werkwijze van de S.E.R. betreffende, de volle aandacht te moeten vestigen. Daarbij komt, dat aan de behandeling van de meer algemene vraagstukken van het economisch beleid, in het rapport een ruime plaats wordt toebedeeld. Het grootste gedeelte (19 van de 35 blz.) gaat over vraagstukken van algemene economische en sociale politiek en pas in de tweede helft komt de eigenlijke loon- en prijspolitiek aan de orde. Waar de S.E.R. m.i. te recht een zo grote plaats aan dit algemene gedeelte inruimt, is het begrijpelijk, dat de critiek voor een belangrijk gedeelte zich op dit uitgangspunt richt.
Om in de door Roemer gebezigde beeldspraak te blijven: deze eerste S.E.R.-spruit wordt in een zo groot bad gewassen, dat men nauwelijks meer kan ontwaren, dat er ook nog een kind in de badkuip aanwezig is. Maar aan dit formaat van badkuip hebben de samenstellers van het advies zelve de voorkeur gegeven. Op zich zelf juichen wij dit toe. Het was ons zelfs liever geweest, wanneer de S.E.R. het kader van de algemene economische politiek, waarbinnen de loon- en prijspolitiek zich afspeelt, nog diepgaander besproken had. Wanneer we zien, dat de vakbeweging in het algemeen en het N.V.V. in het bijzonder met beperkte hulpmiddelen meerdere malen met succes het terrein van de algemene sociale en economische politiek heeft verkend, mag men dit zelfde dan niet vragen van de S.E.R. die, beschikkende over veel meer bronnen en deskundigen dan welke particuliere organisatie ook, waarschijnlijk veel intensiever dit vraagstuk kan behandelen?

2. Over de waarde, die men aan de schattingen kan toekennen, wordt verschillend gedacht. De opmerkingen van Roemers hebben mij er niet van kunnen overtuigen, dat de berekening van de exportuitbreiding juist is, om de in mijn artikel genoemde redenen. Ik ben van mening, dat Roemers dit punt van mijn critiek niet heeft weerlegd. Uit bijlage 8 van het S.E.R.-advies blijkt met alle duidelijkheid, dat men bij de vaststelling van de toegepaste multiplicator van 1½, is uitgegaan van de ontwikkeling, zoals die zich in het verleden heeft voltrokken. Daarna is men een correctie gaan toepassen, waarbij het echter een open vraag blijft of de verlaging van de multiplicator van 2 op 1½ in voldoende mate de veranderde verhoudingen weergeeft.

De verwerking van het aan militaire uitgaven bestede bedrag in het totale tekort van *f* 1.100 millioen is mij na de toelichting, die Roemers hierop heeft gegeven, duidelijker geworden. In onze bespreking van het advies hadden wij deze opmerkingen vragenderwijze gesteld en nog niet als punt van critiek opgenomen.

Wat nu de schatting van de verhoging van de arbeidsproductiviteit betreft — het derde cijfer dat Roemers in bescherming neemt tegen mijn critiek —, is de verhoging van de arbeidsproductiviteit met 4,5 %, wanneer men de tot nog toe behaalde resultaten bekijkt waarschijnlijk wel juist. Maar dit betekent niet ,dat de S.E.R. als adviesorgaan van de regering niet op andere mogelijkheden om dit cijfer op te voeren had kunnen wijzen. Door zich te baseren op de voorzichtige schatting van 4,5 % legt de S.E.R. zich in dit advies in feite neer bij de bewering, dat verdergaande verbeteringen op het gebied der productiviteit niet te bereiken zouden zijn. Dit nu, waag ik te betwijfelen. Hier was de mogelijkheid geweest om door het bepleiten van een actieve politiek van productieverhoging door organisatieverbetering een hoger percentage in uitzicht te stellen. De redenering, dat dit geen oplossing is voor het accute tekort heeft voor mij slechts betrekkelijke waarde. In de eerste plaats is dit geen reden om het probleem niet zo spoedig

mogelijk aan te pakken. Maar bovendien zijn er eenvoudige organisatieverbeteringen aan te brengen, die op korte termijn effect sorteren. Lag hier juist niet een aanknopingspunt voor de gedachte, dat er van overheidswege een termijn gesteld diende te worden, waarbinnen het onderzoek naar organisatieverbeteringen diende te worden aangepakt en afgesloten? Men krijgt de indruk, dat de S.E.R. in dit advies te gemakkelijk over dit punt is heengelopen en zich wat al te veel bij de bestaande onbevredigende toestand heeft neergelegd.

Wat de investeringsbeperking betreft, stel ik er prijs op een misverstand uit de wereld te helpen. Door mij is *nergens* een grotere investeringsbeperking bepleit dan in het S.E.R.-rapport is voorgesteld. Ik heb slechts willen aangeven welke factoren tot beperking van investering zouden kunnen leiden en heb het betreurd, dat in het advies geen poging is gedaan om deze factoren te kwantificeren.

Roemers is van mening, dat een dergelijke berekening een luchtkasteel zou zijn en een eenvoudig project voor critische aanvallen.

Alsof de critici geen vrij spel hebben nu de Raad de beperking van de investering op *niets* baseert en de percentages van 10 en 20 investeringsbeperking, waartussen men kiezen kan, volkomen uit de lucht gegrepen schijnen te zijn. Ook hier zou ik de stelling willen verdedigen: liever een onvolkomen benadering waarop veel is aan te merken dan in het geheel geen berekening. Een slechte schatting is altijd nog beter dan geen schatting.

3. Wat het vraagstuk van de openbaarheid van de behandeling van het S.E.R.-advies betreft heb ik gevoel voor de practische moeilijkheden, door Roemers naar voren gebracht. Volkomen onderschrijf ik zijn critiek op het denkbeeld van Schermerhorn, wanneer deze voorstelt om het debat over de prijspolitiek volkomen aan de Kamer te onttrekken en naar de S.E.R. te verplaatsen. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat men van K.V.P.-zijde een ontwikkeling in de door Schermerhorn bepleitte richting niet ongaarne zou zien; met Roemers acht ik het zaak tegen dit afglijden in een corporatistische richting stelling te nemen. Dit betekent echter niet, dat ik aan de S.E.R. niet alle gelegenheid zou willen geven om zijn werk in het middelpunt van de belangstelling van het Nederlandse volk te plaatsen. Toegegeven, de bezwaren die er tegen de openbare behandeling van uit te brengen adviezen zijn aan te voeren, vraag ik mij toch af of een tussenvorm niet mogelijk is in die zin, dat nadat het advies is uitgebracht en gepubliceerd, alsnog tot publicatie van het verslag van de geheime besprekingen in de S.E.R. kan worden overgegaan. Op deze wijze dringt tot het publiek toch door, welk standpunt door de verschillende personen en organisaties bij de behandeling van bepaalde onderwerpen is ingenomen en met welke motieven deze standpunten verdedigd zijn.

Ik ben aan het slot van mijn wederwoord. Ik hoop mij — om in bad-en-badwaterterminologie te blijven — hiermede tegenover Roemers „verschoond" te hebben. Critiek op zich zelf behoeft geenszins waardering voor hetgeen gepresteerd is uit te sluiten. Dit geldt zeer in het bijzonder voor mijn bespreking van het advies van de Sociaal Economische Raad. Niets zou mij liever zijn dan wanneer de S.E.R. ruim de vleugels uitsloeg en ten volle gebruik zou maken van de bevoegdheden die de wet hem toekent. De toekomst zal leren of deze wens vervuld wordt. Dat Roemers c.s. dit streven ondersteunen is mij na zijn wederwoord ten overvloede nog eens duidelijk geworden.

G. M. NEDERHORST

KLASSEN EN STANDEN

IN DE SOWJET-UNIE

The American Sociological Review, het tijdschrift van de American Sociological Society, de Amerikaanse Sociologische Vereniging, is één van de vele uitstekende periodieken die de Amerikaanse wetenschappelijke wereld rijk is. Het tijdschrift dat elke twee maanden uitkomt in een omvang van een 140 pagina's (plus een tiental pagina's met advertenties over publicaties op sociologisch terrein), vormt met een verscheidenheid van artikelen, mededelingen over onderzoekingen en onderwijs en een respectabel aantal boekbesprekingen, steeds opnieuw een geheel, waar een Europeaan jaloers op kan zijn.

Het grootste deel der artikelen wordt gevormd door „papers", lezingen, die door leden gehouden zijn op de regionale en nationale conferenties van de Society, en zij bestrijken alle mogelijke takken van de sociologie met de aanverwante terreinen.

Van de 8 à 10 studies die men in elk nummer vindt, heeft, zoals men van een Amerikaans tijdschrift kan verwachten, een deel specifiek Amerikaanse vraagstukken of practische onderzoekingen tot onderwerp, doch men treft ook artikelen aan waarin Amerikaanse of in Amerika verblijvende sociologen op grond van eigen practisch onderzoek of gebaseerd op het rijke materiaal dat in vele Amerikaanse bibliotheken aanwezig is, buiten-Amerikaanse en algemene sociologische vraagstukken behandelen.

Om een indruk te geven van de verscheidenheid laten we hier een opsomming volgen van de inhoud van het nummer van April 1951. Van de artikelen die dit nummer bevat, zijn er drie over buiten-Amerikaanse onderwerpen, nl. „Wisselwerking tussen bolsjewistische ideologie en de structuur van de Sowjet-maatschappij" van Dinko Tomasic; „Familie, migratie en industrialisatie in Japan" van Irene B. Täuber, en „Cultureel pluralisme en taalkundig evenwicht in Zwitserland" door Kurt Mayer.

Als voorbeelden van meer „Amerikaanse" onderwerpen vindt men dan verder artikelen over „Regeringsreglementering en de „Business mind"", „Groepsbetrekking bij „communications"-onderzoek", „Sociaal-economische achtergrond van studenten", een tweetal artikelen over jeugdmisdadigheid en een behandeling van de psychologische begrippen „role-playing" en „role-taking". (De vele onvertaalbare woorden geven aan hoezeer de sociologie een Amerikaans monopolie aan het worden is!)

Te zamen nemen deze artikelen een 80 pagina's in beslag, de resterende ruimte (60 pagina's) wordt ingenomen door korte mededelingen over onderzoekingen en onderwijs, officiële mededelingen en verslagen van de Society en boekbesprekingen.

In een iets ouder nummer van de American Sociological Review trof ons een belangrijk artikel over „Sociale gelaagdheid en mobiliteit in de Sowjet-Unie: 1940—1950, van de hand van *prof. A. Inkeles*, medewerker van het Russian Research Center van Harvard University. Van deze beschouwing, die Inkeles met vele Russische publicaties heeft gedocumenteerd, laten wij hier de hoofdlijnen volgen.

Sociale lagen en mobiliteit in de Sowjet-Unie: 1940—1950.

Bij de invoering van de nieuwe Grondwet in 1936 verklaarde Stalin dat de Sowjetbevolking verdeeld was in twee hoofdklassen: de arbeidende klassen en de boeren, en een derde groep, de laag der intelligentsia. De leden van alle drie de groepen waren „gelijk in rechten" en Stalin verklaarde, dat onder de Sowjet-omstandigheden de sociale afstand en de politieke en economische tegenstellingen tussen de groepen aan het verminderen waren en in feite bezig waren geheel te verdwijnen.

Zelfs toen Stalin dit verklaarde ging de werkelijke ontwikkeling van de voornaamste

sociale groepen in een geheel andere richting als gevolg van de sociale krachten die Stalin in 1931 voor het grootste deel zelf in beweging had gebracht.

Want in dat jaar, toen men onder het Eerste Vijf-jarenplan voor ernstige problemen stond met betrekking tot de arbeidsproductiviteit en een buitengewoon hoog arbeidersverloop, had Stalin een aanval gedaan op het streven naar gelijkmaking der lonen en het „leuren" met gelijkheid. „Er was geen reden om aan te nemen dat de arbeidende klasse van de U.S.S.R. het zonder haar eigen industriële en technische intelligentsia zou kunnen stellen." Er moest een nieuwe politiek komen om de medewerking te verkrijgen van deze intelligentsia en van bepaalde groepen geschoolde arbeiders die in de bedrijven een belangrijke schakel vormen in het productieproces. Aan hen moesten meer aandacht en zorg worden besteed, voor hen moesten geschikte omstandigheden geschapen worden waaronder zij zouden kunnen werken, en voor dit doel behoefde op geld niet gekeken te worden. Er moest een systeem van betaling komen dat elke arbeider overeenkomstig zijn bekwaamheden zou belonen. Deze campagne had belangrijke gevolgen. Op de collectieve boerderijen kwamen loonstelsels voor dag- en stukloon; in de industrie nauwkeurig omschreven gradaties tussen de verschillende categorieën van geschooldheid en sterk toenemende spreiding tussen de lonen van de minst- en de meest-geschoolde arbeiders, een uitbreiding tot in het uiterste van een progressief stukloonstelsel; en voor bedrijfsleiders en technici salarisschalen die geheel verschillend waren van die der arbeiders, speciale „persoonlijke salarisssen" en premies uit de winst.

Als resultaat van deze en van andere verwante maatregelen op politiek en economisch terrein, bezat de Sowjet-Unie in 1940 een zeer ingewikkeld systeem van sociale lagen, waarin voor een sociologische analyse ten minste tien groepen te onderscheiden waren.

De *intelligentsia* was in vier onderdelen te splitsen:

1. De heersende elite, een kleine groep van hoge functionarissen van partij, regering, leger e.d., prominente wetenschapsbeoefenaars en geselecteerde kunstenaars en schrijvers.
2. De hogere intelligentsia, de middelhoge functionarissen van partij, regering, leger e.d., verder bepaalde technische specialisten.
3. De algemene intelligentsia, het grootste deel der vrije beroepen, de middelste rangen der bureaucratie, bedrijfsleiders, jongere officieren, technici, e.d.
4. De „witte-boorden"-groep, de employé's: kleine ambtenaren en verder van accountants, boekhouders omlaag tot gewone klerken en kantoorbedienden.

De arbeidende klasse:

1. De „Aristocratie" der arbeidende klasse, de meest-geschoolden, in het bijzonder de zgn. stakhanovites.
2. De grote massa, de „rank and file", de minder-geschoolden, die een loon ontvangen dat iets boven of iets beneden het gemiddelde loon van alle arbeiders is.
3. De lagere arbeiders, wier geringe geschooldheid of tekort aan productiviteit of initiatief hen tot het minimumloon omlaag drukken (ongeveer ¼ der arbeiders).

De boeren:

1. De welgestelden.
2. De gemiddelde boeren, geleidelijk omlaag lopend tot de armere groepen.

Verder waren er nog de *dwangarbeiders*, die in werkelijkheid buiten de formele klassestructuur bleven, *ofschoon de beschikbare gegevens er op duiden, dat de kampen een sociale structuur hebben, die in grote trekken met die van de gehele Russische samenleving overeenkomt.*

De positie van de groepen in het grotere geheel bleek ruw geschat te zijn:

1. heersende elite, 2. hogere intelligentsia, 3. algemene intelligentsia, 4. aristocratie der arbeiders, 5. „witte boorden" en welgestelde boeren, 6. gemiddelde arbeider, 7. gemiddelde boeren en lagere arbeiders, 8. dwangarbeiders.

Het behoren tot een groep werd voornamelijk bepaald door beroep, inkomen en het bezit van macht en minder op erfelijke of semi-erfelijke factoren als onder het tsaristische regime of op ideologische overwegingen zoals in de eerste jaren van het Sowjet-regime.

Het stelsel was mede het product van de enorme verschuivingen die als gevolg van

de expansie der nationale economie onder de industrialisatie- en collectivisatieprograms van 1928 af in de bevolking hadden plaats gevonden, waarbij opvalt dat het aantal der intelligentsia tussen 1926 en 1937 3,8 maal zo groot geworden is en voor verschillende groepen uit de intelligentsia als ingenieurs, wetenschappelijke werkers, architecten is de toeneming nog groter.

Samenvattend kan gezegd worden, dat de Sowjet-Unie in de jaren vóór de oorlog werkelijk een volledig open klassensysteem bezat, gekarakteriseerd door een grote mobiliteit. Deze mobiliteit werd voornamelijk geschapen door de ontzaglijke uitbreiding der nationale economie, maar werd nog versneld door de hoge mate van „natuurlijke" slijtage die met een revolutionnair proces gepaard gaat, door de declassering en ten dele physieke vernietiging van de belangrijkste delen der vroegere hogere en middenklassen, en door een politiek systeem, dat periodiek tallozen door zuiveringen van verantwoordelijke posten verwijderde.

De nieuwe klasse-onderscheidingen.

In tegenstelling tot voorgaande perioden van woeling en sociale spanningen deden de communistische leiders in de jaren van de tweede wereldoorlog geen enkele poging om de klasseverschillen uit te wissen, integendeel, bijna alle oorlogsmaatregelen eerbiedigden de vooroorlogse scheidingslijnen. Zelfs werden door allerlei maatregelen de scheidingslijnen nog verscherpt en nauwkeuriger omschreven. Dit werd wel gesymboliseerd door de bepalingen betreffende de militaire decoraties. Voor het eerst in de Sowjet-geschiedenis werd bij de wet bepaald dat eerbewijzen als „De Orde van de Overwinning", de hoogste militaire onderscheiding, uitsluitend aan commanderende officieren van de hoogste rang mochten worden toegekend. Langs de militaire hiërarchie ging het omlaag tot medailles als „De Orde van de Roem", die alleen aan jongere officieren werd toegekend. Dit was volkomen in tegenstelling tot de toestand vóór de oorlog, toen militaire onderscheidingen als „De Orde van de Rode Vlag" zonder onderscheid van rang uitgereikt werden.

Een gelijke ontwikkeling deed zich voor bij de toekenning van de „Stalin Prijzen" voor buitengewone prestaties op het gebied van kunst, wetenschap en industrie. Jaarlijks worden er een 1000 prijzen uitgereikt, maar zelfs onder de prijswinnaars voor uitvindingen en verbeteringen van productiemethoden vindt men bijna geen arbeiders of lager leidinggevend personeel.

Een tweede ontwikkeling van groot belang wordt gevormd door het verplichtstellen van uniform of andere rangkentekenen voor millioenen burgers in dienst van spoorwegen, verkeer te water, steenkool- en ijzerertsindustrie, en van verschillende ministeries, ter verbetering van de discipline. Ook thans zijn deze bepalingen nog van kracht.

Het feit, dat grote aantallen Sowjet-burgers thans onderscheidingstekenen dragen, die formeel hun positie in de hiërarchie van inkomen, macht en prestige aangeven, moet wel als de meest rechtstreekse en officiële erkenning van een nauwkeurig omschreven stelsel van sociale lagen gezien worden. Hier hebben de communistische leiders het stelsel van de burgerlijke rangen, dat onder het tsarenregime zo'n belangrijke rol speelde en dat door de bolsjewieken als het symbool van klassenuitbuiting en klassenmaatschappij werd beschouwd, opnieuw ingevoerd.

Een derde ontwikkeling was de afschaffing van verschillende economische beperkingen, die vroeger een gelijkmakende invloed uitoefenden. Het meest valt hierbij op de afschaffing van de successiebelasting (die vroeger tot 90 pct van de waarde van erfenissen kon wegbelasten), welke nu vervangen is door een soort registratierecht van hoogstens 10 pct.

Men moet deze successierechten zien in het geheel van het Russische belastingstelsel. Volgens de belastingschaal die in 1943 werd vastgesteld, loopt het percentage voor de inkomstenbelasting progressief op tot bij een inkomen van 12.000 roebel per jaar; voor de bedragen hierboven geldt een vast tarief van 13 pct. Inkomens van 60.000 roebel zijn thans in bepaalde groepen van de bevolking heel gewoon. Tekenend is bijv. dat de wet op de inkomstenbelasting van 1940 speciale bepalingen kende voor inkomens van meer dan 300.000 roebel per jaar, van schrijvers, acteurs en andere artisten.

Verder zijn de grote prijzen als de Stalin-prijs belastingvrij, en ook het totale inkomen van hen die onderscheiden zijn als „Held van de Sowjet-Unie" e.d.

Verstarring van de nieuwe klasse-onderscheidingen.

Evenals de sociale lagen is ook de mobiliteit de oorlog door gehandhaafd gebleven. Toch moet opgemerkt worden dat in de oorlogsperiode krachten in beweging gebracht zijn, die te zijner tijd de sociale mobiliteit ernstig kunnen beperken.

1. Beperking van opvoedingsmogelijkheden. In 1940 vaardigde de Sowjet-regering een besluit uit tot „mobilisering" van (hoogstens) 1 millioen jongens per jaar voor opleiding tot industrie-arbeider. Tegelijkertijd werden er schoolgelden ingevoerd voor hoger onderwijs en voor de laatste drie jaar van het middelbaar onderwijs. Deze wetten zijn thans nog van kracht. Het schoolgeldsysteem was een afwijking van de gangbare Sowjet-practijken-ideologie en zelfs in strijd met de Grondwet. Deze laatste is daarom in 1947 op dit punt gewijzigd.

2. Wijziging van de successiebelasting. De nieuwe successiebelasting en de wet op de inkomstenbelasting, gevoegd bij het feit dat bepaalde inwoners der Sowjet-Unie jaarlijks inkomens van meer dan 100.000 roebel hebben, maken het mogelijk, dat sommige families grote bedragen aan spaargeld of andere bezittingen hebben. Dit voorkomt in zekere mate een sociaal omlaagglijden.

3. Er is een neiging om de toegang tot bepaalde posities in elk geval gedeeltelijk van geboorte te laten afhangen. Bij de toelating tot de kort geleden geopende militaire academies, werd de voorkeur gegeven aan de kinderen van hoge officieren. Ook lager op de sociale ladder, bij de toelating tot de Staats-Arbeidsreservescholen voor de opleiding van spoorwegpersoneel, werd de voorkeur gegeven aan hen wier ouders spoorwegarbeider waren.

4. Er is een neiging om bij de bezetting van hoge leidinggevende posten de gegadigden voornamelijk te kiezen uit hen die normaal middelbaar en technisch hoger onderwijs genoten hebben. De kans dat een arbeider in één generatie opklimt tot de hoogste posten is in de laatste tien jaar verminderd.

Het is het communistische regime niet gelukt het ontstaan van sociale lagen in de bevolking te voorkomen. Toegegeven moet worden dat Lenin duidelijk verklaard heeft, dat de ongelijkheid in beloning nog lange tijd na de revolutie zou blijven bestaan, maar hij heeft zeker niet voorzien, dat de scheidingslijnen tussen de groepen zo scherp zouden zijn als thans in de Sowjet-Unie het geval is. Hij nam bijv. aan, dat alle personen in administratieve functies het salaris van een gemiddelde arbeider zouden hebben. Lenin meende dat de ontwikkeling van de moderne industrie en van de gemechaniseerde landbouw met al hun rationalisatie en routine-werk, de noodzakelijke basis zou vormen voor sociale gelijkmaking. In werkelijkheid — het Sowjet-experiment toont dit aan — levert de moderne productie-op-grote-schaal een natuurlijke voedingsbodem voor de ontwikkeling van duidelijk te onderscheiden sociale groeperingen.

Nu de sociale gelaagdheid algemeen aanvaard wordt, is er een duidelijke neiging tot afneming van de sociale mobiliteit. Ten dele moet dit worden toegeschreven aan het feit, dat de Sowjet-Unie na de stormachtige groei van haar economisch stelsel thans een rustiger periode doormaakt. Aan de andere kant is er een grote groep mensen die een hoge positie hebben verkregen, en een aantal van hun voorrechten aan hun kinderen willen overdragen. Deze groepen oefenen een zekere druk uit om het voor hun kinderen gemakkelijker te maken om hun positie te handhaven of te verbeteren. Het is zeker niet toevallig dat de Sowjet-Unie sinds 1938 geen statistieken meer heeft gepubliceerd over de sociale afkomst van de studenten! Reeds in 1938 vormden de kinderen van intelligentsia en employé's 47 pct van alle studenten, terwijl deze groepen maar 17 pct van de totale bevolking uitmaakten.

Toch, ondanks alle ongelijkheid, blijven de Sowjet-leiders verklaren dat zij streven naar een klassenloze maatschappij. Welke ontwikkeling kunnen wij hier in de toekomst verwachten? Inkeles spreekt onomwonden als zijn oordeel uit, dat het huidige stelsel van sociale lagen zodanig stabiel schijnt te zijn, dat waarschijnlijk alleen een nieuwe sociale en politieke revolutie de beweeglijkheid zou kunnen herstellen die de voorwaarde vormt van de klasseloze maatschappij, zoals de klassieke Marxisten die zagen. v. W.

BOEKBESPREKINGEN

Prof. dr Sj. Groenman: *Methoden der Sociografie.* Een inleiding tot de practijk van het sociale onderzoek in Nederland. Van Gorcum en Comp. N.V. (G. A. Hak en drs H. J. Prakke) 184 pagina's. Assen, 1950.

De schrijver, één der vele werkers op het terrein van het sociale onderzoek, waarover Nederland thans gelukkig de beschikking heeft, motiveert zijn werk aldus, dat nu „het ogenblik gekomen lijkt, een inleiding tot de methodiek van het sociale onderzoek samen te stellen." In een uitermate kort bestek heeft de schrijver getracht de belangrijkste facetten van theorie en practijk van het sociale onderzoek uiteen te zetten.

Ongetwijfeld is aan een dergelijk werk in ons land grote behoefte. Niet alleen bij hen, die zich in deze richting wensen te scholen en voor wie dit werk in de eerste plaats bestemd is, doch ook bij hen, die hetzij reeds op dit terrein werkzaam zijn, hetzij voor het nemen van beslissingen in zake het te voeren beleid, dienen te weten, waar en wanneer zij deze beslissingen moeten funderen op het sociaal-wetenschappelijk onderzoek, welke eisen hieraan mogen worden gesteld, en ook aan welke grenzen het onderzoek is gebonden.

Het is te betreuren, dat de schrijver, die ongetwijfeld over een grote ervaring beschikt, meer in het bijzonder t.a.v. plattelandsvraagstukken, gemeend heeft, zijn beschouwingen neer te moeten leggen in een zo kort bestek. Hij volstaat in feite met het geven van een vluchtig overzicht in zake de diverse „technieken", waarmede de sociaal-wetenschappelijke werker zijn taak verricht, maar graaft hierbij niet diep. Dit kan een voordeel hebben, doch tevens een nadeel. Een overzicht als door prof. Groenman geboden heeft het voordeel van een grote beknoptheid, doch hiernaast zou dan een analoog werk moeten staan, waarin dieper op de verschillende consequenties der techniek en methodiek (begripsvorming en probleemstelling) wordt ingegaan. Op dit gebied bestaat in ons land geen enkel werk waarnaar men kan verwijzen, en juist hieraan is de behoefte het grootst. Ik betreur het, dat de schrijver gemeend heeft nu reeds met een beknopt werk te moeten komen, en dat hij niet eerst — hetgeen toch zeker mogelijk moet zijn gezien zijn rijke ervaring en practijk — een werk heeft geschreven, dat bijv. analoog zou kunnen zijn aan Wilson Gee's „Social Science Research Methods", New-York 1950. Thans heeft de schr. — ondanks zijn uitgangspunten — zich te veel, en te eenzijdig gericht op de techniek van „fact-finding", welke men uiteindelijk toch slechts op bevredigende wijze kan leren in de practijk van het onderzoek zelf. Het wil mij voorkomen, niet alleen uit eigen practijk, doch ook uit practijk van anderen, dat het niet in de eerste plaats aankomt op de researchtechniek, maar veeleer op de inhoud en grenzen van de researchmethodiek. Wel tracht de schrijver hieraan tegemoet te komen, doch door haar beknoptheid geeft deze inleiding juist op dit punt niet datgene wat men er van verlangt. Ik betreur het, dat de schrijver, die blijkens zijn laatste artikelenreeks in het sociologische tijdschrift Mens en Maatschappij, juist voor de problemen, welke aan de methodiek verbonden zijn, een open oog heeft, niet dieper op deze materie is ingegaan.

Hetgeen de schrijver ons in zijn overzicht biedt is ongetwijfeld verantwoord, al zou men meermalen een wat uitvoeriger toelichting wensen (bijv. bij de grafiek op pag. 98 betreffende het verband tussen percentage agrariërs in de beroepsbevolking, inwonertal en oppervlakte cultuurgrond in de Nederlandse gemeenten), en van belang voor wie zich verdiept in de techniek van het onderzoek.

Hoewel ik dit werk gaarne in handen zie van allen, die zich bezig houden met sociaalwetenschappelijk onderzoek, betekent zulks niet, dat ik hiermede de grondslag van de opvattingen van de schrijver zonder critiek zou willen aanvaarden.

Prof. Groenman is voortgekomen uit de school van de belangrijkste socioloog en ethnoloog, die Nederland tot nu toe heeft gekend, prof. Steinmetz. Een geniaal socioloog, die zwaar zijn stempel heeft gedrukt op de ontwikkeling van de Nederlandse sociologie en deze ontwikkeling ook thans nog — zowel in positieve als negatieve zin — beïnvloedt. Het verheugt mij, dat de schrijver zich ten dele heeft ontworsteld aan de voorvaderverering, welke Steinmetz als goed ethnoloog bij zijn leerlingen heeft opgewekt, wanneer hij schrijft, dat Steinmetz overdreef, toen hij zijn leerlingen voorhield: de feiten en niets dan de feiten. Het is een illusie te menen, schrijft prof. Groenman, dat vruchtbare hypothesen en theorieën, „zo maar" uit het inductief verzamelde materiaal opbloeien. Dit is een belangrijke openhartige erkenning, daar de Nederlandse sociologie bloot stond aan verdorring, door haar overdreven zg. positivistische instelling, welke resulteerde in een reeks snel verouderende sociogrammen van allerlei aard. Het a-filosofisch karakter van Steinmetz' opvattingen — niet gevaarlijk voor de tovenaar, maar wèl voor de tovenaarsleerlingen — is voor de verdere ontwikkeling van de school van Steinmetz minder gelukkig geweest. Het is verheugend, dat hier een zeer duidelijke kentering kan worden opgemerkt, en dat op dit punt, de m.i. negatieve invloed van Steinmetz — hoe goed verstaanbaar voor de periode waarin Steinmetz doceerde — wordt geneutraliseerd.

Heeft prof. Groenman zich op dit punt duidelijk losgemaakt van Steinmetz, anders is het evenwel t.a.v. het karakter van de sociografie. Steinmetz heeft naast de sociologie de sociografie in het leven geroepen, een ietwat kunstmatige en weinig logische mengeling van sociale encyclopaedie en wetenschap. Naarmate de ontwikkeling van het sociale onderzoek en de toepassing hiervan in de samenleving voortschreed, zijn de zwakke plekken in het door Steinmetz opgetrokken zeer omvangrijke en onvoldoende gefundeerde methodologische gebouw duidelijk aan het licht gekomen. Naarmate de sociale onderzoekers steeds verder doordrongen in de maatschappelijke problemen bleek specialisatie onvermijdelijk. De schrijver heeft dit duidelijk aangevoeld, doch heeft verzuimd hieruit de noodzakelijke consequenties te trekken. Hij tracht de eenheid van het „gebouw" van Steinmetz te redden door te spreken van facet-sociografie. Dit is evenwel een schijneenheid, welke veel weg heeft van een gedesintegreerd gezin, dat vanwege de woningnood in de vorm van een familiepension in het zelfde huis blijft wonen. Het is bovendien nog de vraag, of deze oplossing, gezine de relatie welke uiteindelijk toch blijft bestaan tussen sociologie en sociografie, aanvaardbaar is. De schrijver is evenwel met betrekking tot de sociologie weinig duidelijk.

Tot welke consequenties dit leidt blijkt dan ook duidelijk op pag. 102, waar de schrijver spreekt over „geografische sociografie (ten onzent sociale geografie genoemd)". Is het de schrijver dan niet bekend, hoe het desbetreffende veld van studie in het buitenland, bijv. in Frankrijk wordt genoemd?

Het streven van Steinmetz om alles in één gebouw onder te brengen heeft tot consequentie gehad, dat de ontwikkeling van de sociologie en van de sociale geografie in ons land ernstig is geremd, dank zij een ridicule en totaal overbodige strijd om de „methode", welke alleen in ons land mogelijk was, gezien onze traditionele ervaring met theologische disputen, en onze bevolkingsdichtheid!

En gezien de kwaliteiten, welke in dit werk aanwezig zijn, is het te betreuren, dat de schrijver zich niet verder gedistancieerd heeft van de onvruchtbare methodenstrijd in het verleden, en juist in dit werk niet de verschillende opvattingen t.a.v. de indeling der sociale wetenschappen heeft gegeven. Het doet in analoge buitenlandse werken altijd weldadig aan, wanneer men ziet, hoe met kennis gestreefd wordt naar een objectieve uiteenzetting

van de betekenis van grens- en hulpwetenschappen en men zich over het concurrerend karakter van een andere wetenschap niet bekommert.

Deze critische opmerkingen doen uiteraard niets af aan mijn waardering voor de schrijver, die ons deze duidelijke inleiding heeft verschaft.

Dr W. STEIGENGA.

Roy Lewis and Angus Mande: The English Middle Classes (Phoenix House, Londen).

De schrijvers hadden aanvankelijk de bedoeling hun boek een titel te geven als „Opkomst en verval van de Engelse middengroepen". Terwille van de „objectiviteit" hebben ze dat „Opkomst en verval" weggelaten, maar het eerste gedeelte van het boek beschrijft de opkomst en verval van wat wij in Nederland niet „middenstand" of „middengroepen", maar „gezeten burgerij" zouden noemen. In Engeland behoort deze groep zeker tot de „Middle Class". Dat Labour deze groep in aantal en vermogen belangrijk heeft doen inkrimpen staat vast. Hoe staat het echter met de ambtenaren, de managers en technici, de vrije beroepen etc. etc.' Dit onderzoeken de schrijvers, die ook nagaan waarom er in de middengroepen een grote ontevredenheid over Labour is. Dat Labour zelf, vooral wat het kader betreft, een middengroepenpartij is, omdat nu eenmaal alle beter betaalde arbeiders gaan leven als mensen van de middengroepen, maakt het probleem nog ingewikkelder. Maar de schrijvers hebben niet de pretentie het „op te lossen", ze geven in hoofdzaak een uitmuntende beschrijving van een groot en belangrijk deel der Britse samenleving, en ze hebben een zeer leesbaar en interessant boek geproduceerd.

J. de K.

Hermann Rauschning: Tijd van Delirium (Leopold, Den Haag).

Rauschning is indertijd zeer overschat toen zijn boeken over het nazisme „De nihilistische revolutie" en „Hitlers eigen woorden" verschenen. Die boeken waren belangwekkend genoeg om wat ze vertelden uit het nazi-milieu waarin R. lange tijd en op een hoge post had vertoefd. Maar voor zover het betrof de eigen denkbeelden van de heer R. hadden we te maken met die typisch Germaanse alles verwarrende dikdoenerigheid. Rauschning was een Duits christelijk conservatief wiens nationalisme hem naar Hitler bracht, terwijl zijn christelijk conservatisme er toe leidde dat hij zich weldra ging afscheiden van de „bruine bolsjewieken" rondom Goebbels. Maar het optreden van Labour in Engeland beschouwt hij ook als een soort bolsjewisme, al schrijft hij dan ook dat men tegelijk revolutionnair en conservatief moet zijn. En de „New Deal" vindt hij ook al te „revolutionnair"! Dat hij niets moet hebben van de Franse revolutie en de daaruit gegroeide vrijheid, begrijpt men wel. Als voorbeeld voor de gehele wereld geeft hij ons dan: Zwitserland! Met alle respect voor „federalisme" etc., als men Zwitserland als de hoogste bloei van de wereld beschouwt, dan heeft men werkelijk een conservatief delirium bereikt. Afgezien natuurlijk van het feit dat de verzwitsering der wereld buiten alle mogelijkheden ligt. Rauschning heeft dus eigenlijk alleen maar te vertellen, dat hij noch de Russische noch de Amerikaanse weg wil. Zijn Zwitserse derde weg is alleen maar belachelijk. En of hij het christendom dient door deze derde weg als de enig christelijke aan te duiden moeten de aanhangers van het christendom maar uitmaken. J. de K.

J. DE KADT

GEVAAR IN IRAN?

OLIE, ROOF EN SOCIALISME

Ofschoon thans, begin Juli, het „vredesaanbod" in zake Korea zozeer in het centrum van de aandacht is gekomen dat de Perzische aangelegenheden er enigszins door op het tweede plan zijn gedrongen, blijft toch bij velen de angst overheersen dat een eventuele verbetering van de internationale sfeer door een overeenstemming over Korea, weer teniet zal worden gedaan door alles wat de Perzische kwestie aan internationale moeilijkheden kan scheppen. Er is zelfs een nieuwe theorie opgesteld die verband legt tussen de vredesvoorspiegelingen omtrent Korea en de reële moeilijkheden in Perzië. Die theorie, die de ietwat onsmakelijke naam van de „abcessen-theorie" draagt, houdt in, dat de Russische politiek ten doel zou hebben overal in de wereld zoveel mogelijk „abcessen", zere plekken, te doen ontstaan en te laten voortbestaan. Zere plekken, geen dodelijke wonden, want om dodelijke wonden toe te brengen zou Rusland, met inzet van eigen krachten, aan de wrijvingen die het laat veroorzaken een veel grotere en diepere uitwerking moeten geven. Daartoe is het nog niet in staat, en dus ook niet bereid. Maar wel kan het, in Korea, in Indo-China, in Malakka, maar ook rondom Yoego-Slavië, rondom Berlijn, Oost- en West-Duitsland en elders, wonde plekken doen ontstaan, en beletten dat die genezen. Het dwingt op die wijze de Westerse wereld tot een voortdurende krachtsinspanning, het prikkelt en maakt nerveus, en het versnippert zowel de aandacht als de kracht van het Westen naar vele richtingen en op vele terreinen, en belet zo, niet alleen het tot rust en welvaart komen van de buiten-Russische wereld, maar het belet die wereld ook zich te concentreren op één hoofdzaak, en dus te komen tot een werkelijke wereldpolitiek.

En in dit verband zien de aanhangers van die theorie dan ook weer de Perzische kwestie als een nieuwe meesterlijke zet van Rusland, dat, op het punt staande om de Koreaanse kwestie te doen overgaan tot een van die toestanden die noch vrede noch oorlog zullen zijn, en die het Westen zullen dwingen de aandacht en een deel van zijn kracht op Korea te blijven richten, zonder daar een bevredigend resultaat bereikt te hebben... er weer voor gezorgd heeft dat een nieuw „abces" is ontstaan in Perzië, waardoor de kracht van het Westen opnieuw iets zal afnemen, zonder dat ook in dit geval een gunstige wending van blijvende aard mogelijk zal zijn.

Nu is ongetwijfeld het gebeuren in Perzië de Russen hoogst welkom, en ze zullen

met genoegen constateren dat er weer een nieuwe en bijna onoplosbare moeilijkheid is ontstaan, in een deel van de wereld, waar ze in het jongste verleden zèlf, zonder succes, hebben getracht hun invloedssfeer te vergroten; en hun eerste nederlaag moesten incasseren, na 1945, toen ze gedwongen werden Perzië te ontruimen, en hun vazalstaat in wording, Azerbeidsjan, in de steek te laten. Het is ook aan te nemen dat de Russen, door toedoen van hun Tudeh-partij in Iran, hun best hebben gedaan en zullen blijven doen om de verhouding tussen Engeland en Iran te vertroebelen en de spanningen te vergroten. Maar ze hebben het olie-conflict in Iran niet geschapen. Ze profiteren er alleen van, zoals ze, van hun standpunt uit te recht, profiteren van alle fouten die in de buiten-Russische wereld worden begaan en van al de vele verblindheden waardoor een door Rusland bedreigde wereld zichzelf belet in goede conditie te geraken. En het ligt voor de hand dat het conflict om de olie van Iran niet los gezien kan worden van het allesoverheersende probleem in de wereld, nl., de aanwezigheid van agressief Kremlin-communisme.

Op zich zelf is trouwens dit olieconflict reeds ingewikkeld en belangrijk genoeg. Het laat ons zien dat de „klassenstrijd der continenten" niet bepaald een simpele aangelegenheid is.

Perzië, of zoals het zich gedurende een, thans weer afgesloten, periode, liever liet noemen, Iran, is een land met een oppervlakte van 628 duizend vierkante mijlen, d.w.z. ruim 48 maal zo groot als Nederland. De nieuwere schattingen van de bevolking wijzen uit dat het land geen 17 of 18 millioen inwoners heeft, zoals geruime tijd werd aangenomen, doch niet meer dan 13 millioen. Een leeg land dus, waarvan ongeveer de helft in beslag wordt genomen door vrijwel onbewoonde zout-woestijnen, terwijl een ander deel uit woeste hooggebergten bestaat. Slechts 10,6 millioen vierkante mijl, minder dus dan de totale oppervlakte van Nederland, bestaat uit bebouwd land. En een kwart van de bevolking wordt gevormd door stammen die in de lente, van hun tarwe- of roggevelden, met hun schapen, geiten en runderen, naar de bergweiden trekken, om daar hun tenten van geitenhaar op te trekken en hun vee te laten grazen, om in de oogsttijd weer naar hun dorpen in het dal af te zakken. Voor die stammen is het paard het vervoermiddel, maar in het Z.O. vindt men kamelen, die deze functie vervullen; vindt men geen tarwe, doch rijst en dadels als voedingsmiddel. En in het Noorden, waar de laaglanden aan de Caspische Zee veel warmer zijn dan de hoogvlakten van Midden- en een deel van Zuid-Iran, worden rijst en thee verbouwd. Van de landbouwproducten werd altijd een deel naar Rusland geëxporteerd, maar van veel betekenis was die export nooit. Van de Perzische export was vroeger slechts één artikel van betekenis: de Perzische tapijten, producten van handwerk, van kunstzinnigheid en schoonheid, doch economisch beschouwd: een luxe-artikel met een beperkte opbrengst en een beperkte afzet.

Die tapijten herinneren aan de bloeiperiode van de Perzische kunst welke in de Europese Middeleeuwen valt, een periode waarin opnieuw de Perzische landen het centrum waren van een machtige staat, zoals ze dat in de Oudheid herhaaldelijk waren geweest. De herinnering aan het Perzische wereldrijk der

Achaemeniden, en aan de machtige rijken der Parthen, der Sassaniden en der Safaviden, de herinnering aan de grote dichters van Firdusi tot Sadi en Hafiz, vervult de Perzische nationalisten niet alleen met een gerechte trots, maar ook met een hoogmoed die tot verachting van het Westen wordt en die belet dat men erkent hoe diep het verval is geweest, en hoezeer men bij de technische barbaren van het Westen op school moet gaan, wil men de ellende en de achterlijkheid van het heden te boven komen.

Die achterlijkheid en ellende zijn thans het overheersende in het Perzische leven, en de tweehonderd families van groot-grondbezitters, die het land politiek beheersen en de leden van de Majlis, de zogenaamde volksvertegenwoordiging aanwijzen, hebben nimmer blijk gegeven van enige liefde voor hun volk, als die liefde zich ten minste daarin zou moeten uiten dat ze dit volk van hongerige en zieke analfabeten tot welvaart en vrijheid willen brengen.

Perzië is een van de weinige landen in het Oosten waarin de verdeling van het groot-grondbezit een bijdrage zou kunnen vormen tot een tijdelijke verbetering van het lot der grote volksmassa, omdat die grote volksmassa hier zo beperkt is in aantal, en het land zo leeg is, dat de bevolkingsgroei voorlopig niet de verkregen resultaten van grondverdeling te niet zou doen.

Bovendien verkeert Perzië nog in de buitengewoon gelukkige situatie dat het in het bezit is van een grondstof die voor de wereld van grote waarde is, en dat de exploitatie van die grondstof, de olie, tevens van industriële aard is, zodat daardoor een industriële ontwikkeling kan ontstaan, die bevolkingsoverschotten kan opnemen en de industrialisatie van het land kan bevorderen. Dit alles echter dreigt door gesteldheid van het huidige Perzische nationalisme in gevaar gebracht te worden.

Zoals men weet bevat het gebied tussen Zuid-Turkije en Zuid-Arabië grote hoeveelheden aardolie, en een deel van die olie komt ook in Zuid-Perzië voor. Ook in Noord-Perzië, in de buurt van Teheran, bij Samnan, schijnt olie aanwezig te zijn, zoals men die, nog verder naar het Noorden, in Kaukasisch en Caspisch Rusland vindt. Maar de exploitatie van die gebieden in Noord-Perzië, waarvoor de Russen kort na de oorlog concessies aanvroegen, is door de toenmalige Perzische regering geweigerd, bij welke weigering de kleine maar fanatieke Nationale Partij van dr Mossadek een belangrijke rol speelde, zodat de brave doctor in die dagen door de Engelse pers hogelijk geprezen werd als een voorbeeldig Perzisch patriot. Het is overigens duidelijk dat een Russische olie-concessie vlak bij de hoofdstad van Perzië, het einde van de Perzische staat betekend zou hebben, want Russen in een land, en zelfs de vrienden van Rusland in een land, zijn nu eenmaal een vijfde colonne. Niet omdat de Russen in een Perzische olie-industrie zouden ijveren voor de belangen van dat olie-bedrijf, dat doen de Engelsen en Amerikanen en Nederlanders ook waar ze dergelijke bedrijven exploiteren en dat is normaal, maar omdat de Russen en hun vrienden ijveren voor de heerschappij van de Russische staat, eventueel met verwaarlozing van de olie-belangen.

De olieproductie van Zuid-West-Azië beweegt zich in een opgaande lijn. In 1949 was de wereldproductie 485 millioen ton, waarvan 270 millioen uit de Ver-

enigde Staten kwamen, 68 millioen uit Venezuela, en in het totaal 363 millioen uit het Westelijk halfrond. Als tweede olieproducent kwam dan het Midden-Oosten met in totaal bijna 70 millioen ton, als derde, volgde op een grote afstand Rusland met zijn satelieten, met totaal ruim 38 millioen ton.

In 1950 waren die cijfers voor de wereld 543 millioen, waarvan, 290 voor USA, 78 voor Venezuela, 396 voor het W. halfrond, en ruim 86 voor het M.-Oosten, dat dus Venezuela overvleugeld had. Rusland en satelieten bleven ook nu, met ruim 42 millioen ton, op de derde plaats, ver achter de grote producenten.
De groei van de olieproductie in het Midden-Oosten is dus indrukwekkend, en in die groei heeft ook Iran een behoorlijk aandeel. Het steeg van 27 millioen ton in 1949 tot 32 millioen, in 1950, en het is nog altijd de grootste olieproducent onder de landen van Z.W.-Azië. Nog altijd, hoewel de groei van Saoedi-Arabië, dat van 23 tot 27 millioen steeg, en van Kuwait dat van 12 tot 17 klom, bij de deskundigen reeds de verwachting deden ontstaan dat Perzië op den duur overvleugeld zou worden door Saoedië en zelfs door Kuwait, ook indien er geen politieke moeilijkheden gerezen waren.

De betekenis van het Midden-Oosten voor de olieproductie is voor ieder duidelijk, vooral als men hoort dat de reserves van een land als Saoedië geschat worden op gelijke omvang als die van de USA, terwijl het eigen gebruik van deze gebieden in het Midden-Oosten onbetekenend is en de USA zijn reserves met grote snelheid verbruikt. Overigens moet men dit niet àl te tragisch nemen, want reeds in de jaren '20 van deze eeuw betoogden deskundigen dat de USA, bij het toenmalig gebruik, binnen tien jaren leeg zouden zijn. Sedertdien is het gebruik enorm gestegen; en ook de ontdekte reserves en de boordiepten zijn gegroeid.

Perzië blijft echter een belangrijk producent, en het uitvallen uit de wereldproductie van een dergelijk producent zou grote moeilijkheden met zich mee brengen. Met name zou dat het geval zijn voor de landen rondom de Indische Oceaan, die de voornaamste consumenten zijn van de Iraanse olie. Landen als India en Pakistan, zouden wel zeer bijzonder getroffen worden door de gevolgen van dr Mossadeks politiek.

Dat Perzië in grote moeilijkheden zit, is algemeen bekend. Alle pogingen om een regering te vormen die de begroting in evenwicht zou brengen en een welvaartsplan voor het land in toepassing zou brengen, zijn mislukt. Men zou bijv. de begroting in evenwicht kunnen brengen door de groot-grondbezitters een stevige belasting op te leggen. Doch deze heren, die de afgevaardigden van de Majlis zijn, of ze aanwijzen, verzetten zich tegen iedere maatregel van dien aard. Ze hebben een veel eenvoudiger methode ontdekt: nationalisatie van de olie, op een zodanige wijze dat Perzië het hele apparaat der Anglo-Iranian overneemt zonder schadeloosstelling, het personeel overneemt en naar Perzische standaard betaalt, en de olie op de wereldmarkt verkoopt tegen iedere prijs, om uit de winsten dan nog een jaarlijks inkomen te ontvangen. Natuurlijk heeft zelfs dr Mossadek de dingen niet zo gesteld, maar de demagogen die in Teheran het lompenproletariaat tot betogingen bewegen, zeggen het zo en menen het zo.

Wel bezit Perzië een ambtenaren-corps, dat onbekwaam en corrupt is, en dat

in de tegenwoordige verhoudingen voor het grootste deel overbodig is. Wel wordt 40 % van de begroting uitgegeven voor een leger dat waardeloos is en nog eens 40 % voor een soortgelijke ambtenarij, maar dat maakt het tevens duidelijk dat al deze lieden het meest voelen voor de politiek die de vreemdelingen wil laten betalen, opdat de Perzische wantoestanden verder gefinancierd kunnen worden.

Er is nu eenmaal in Perzië geen progressieve partij die de nationalisatie aan de orde stelt, met de bedoeling daardoor de belangen van het land beter te bevorderen dan bijv. het belasten van een renderend bedrijf dat zou kunnen doen. Er is ook geen progressieve partij die deze nationalisatie aan de orde stelt, na alle maatregelen te hebben voorbereid die tot voortzetting en vergroting van de productie kunnen leiden. Er worden leuzen aangeheven die als ze door een bekwame en verantwoordelijke progressieve partij onder bepaalde omstandigheden gesteld worden, geoorloofd en juist kunnen zijn, maar die, als ze door demagogen gesteld worden, alleen maar weerzinwekkend zijn.

Als een Labour-regering de nationalisatie eist van de Engelse steenkoolindustrie, die in Engeland ligt, door Engelsen ontwikkeld is, door Engelsen verder geleid kan worden, en die bovendien de Engelse staat jaarlijks millioenen gekost heeft om haar in crisis-tijden op de been te houden, en die haar opnieuw millioenen zou kosten om haar te moderniseren, dan is dit alles zo voor de hand liggend dat zelfs de Engelse conservatieven de redelijkheid ervan moeten erkennen. Dat de bezitters van de grond waarin de steenkool ligt, voortdurend belangrijke royalties moeten ontvangen, is niet te verdedigen. En het ligt dus voor de hand dat men daar een einde aan maakt; al is het verstandig dit zó te doen — zoals Labour het ook deed — dat men een aflopende schadeloosstelling hiervoor betaalt.

Maar wat is de positie van het Perzische volk bij de olie-aangelegenheden van thans? Geen andere dan die van de grondbezitter die het geluk had in zijn land natuurlijke rijkdommen aan te treffen en die daarom royalties wil ontvangen. Niemand in Perzië heeft iets bijgedragen tot het productief-maken van die natuurlijke rijkdommen, behalve dan, in ondergeschikte mate de Perzische arbeiders die bij de Anglo-Iranian zijn gaan werken, en die een levenspeil hebben gekregen dat torenhoog uitsteekt boven dat van de andere Perzische arbeiders.

Het gebeuren in Iran stelt ons, niet voor het eerst natuurlijk, voor de vraag welke regeling gewenst zou zijn, opdat de natuurlijke rijkdommen van gebieden, die zelf niet in staat zijn de exploitatie van die rijkdommen op een enigszins efficiënte en veilige wijze te voltrekken, in het bezit komen van de wereld, op een wijze die verantwoord is van uit een democratisch en progressief standpunt.

Primair lijkt me daarbij het feit, dat de wereld behoefte heeft aan die producten, en dat dus het land waarin die producten aanwezig zijn, niet het recht en de macht moeten hebben ze aan de wereld te onthouden. Secundair, maar zo enigszins mogelijk onverbrekelijk verbonden hiermee, is de plicht van de exploitanten dier rijkdommen om een redelijk deel van de winst te gebruiken ten bate van land en volk van de herkomst dier producten. Een regeling waarbij de helft van de winst aan het land van herkomst wordt afgedragen lijkt dus redelijk; al moet hier direct aan toegevoegd worden dat die regeling alleen *formeel* juist is, in gevallen waarin

een regering van reactionnaire uitbuiters, zoals de Perzische van Mossadek, tientallen millioenen ponden in handen krijgt, zonder dat er enige waarborg is dat deze gelden in het belang van het Perzische volk besteed zullen worden. De bedoeling van die millioenen zou immers moeten zijn, dat het Perzische volk rijp wordt gemaakt om op den duur die bodemschatten zelf te kunnen exploiteren, in het belang van dat volk, en rekening houdend met de behoeften van de wereld. In al dergelijke gevallen is dus de fraaiste oplossing ongetwijfeld, een internationaal toezicht op de exploitatie van die bodemschatten, en op de wijze waarop de regeringen der landen van herkomst het „arbeidsloos inkomen" dat ze ontvangen, gaan besteden.

In groter verband gezien ligt hier zelfs een oplossing voor de wijze waarop men die landen moet behandelen die onafhankelijk zijn, of pas geworden zijn, en die blijkbaar niet in staat zijn te voorkomen dat in hun land een chaos gaat ontstaan of blijft voortduren, waardoor de belangen van de geordende en arbeidende wereld worden geschaad. Ook zulke landen zouden onder internationale voogdij moeten worden geplaatst, opdat hun rijkdommen niet voor de wereld verloren gaan, en opdat hun eigen volk uit de opbrengst van die rijkdommen geholpen wordt de zelfstandigheid te vinden, die het alleen nog maar in naam bezit, doch blijkbaar uit eigen krachten niet verkrijgen kan.

Zo verwerpelijk een koloniaal- of semi-koloniaal regime is, waardoor een land ondergeschikt wordt gemaakt aan een ander land, dat bovendien in het verleden een koloniale traditie heeft gehad, zo juist lijkt het me dat een internationale gemeenschap, die op progressieve en democratische grondslagen staat, leidend en opvoedend optreedt, waar dat nodig blijkt.

Met alle bezwaren die tegen de UNO naar voren te brengen zijn, die immers zelf een samenraapsel is van progressief-democratische en anti-democratische en achterlijke landen, zou toch gepoogd moeten worden via de UNO een dergelijke positieve regeling in het Iraanse geval te bereiken, al weten we dat de UNO in het Indonesische geval het niet verder gebracht heeft dan een negatieve regeling. Doch intussen zijn weer enige jaren verlopen en is afdoende gebleken dat het onvoldoende is een land onafhankelijk te verklaren en zich dan niet verder te bemoeien met de opbouw van dat land en met de wijze waarop dit land ten aanzien van de wereld handelt.

Het zou wenselijk zijn dat landen als Denemarken of Noorwegen, die buiten alle internationale exploitatie staan en die niet verdacht kunnen zijn vanwege een koloniaal verleden, in dergelijke zaken een initiatief tot regelingen namen. Want nog eens, het probleem dat zich thans in Iran voordoet, kan zich morgen voordoen in de Arabische landen die eveneens over olierijkdommen beschikken. Het is natuurlijk ook geenszins een olieprobleem, dat dan ook voor Venezuela of soortgelijke landen acuut zou kunnen worden. Het kan ook een rubber- of tinprobleem worden etc. etc. Maar het geldt ook voor die landen die geen orde op eigen zaken kunnen scheppen, of die alleen orde scheppen op een tyrannieke of fascistische wijze – waarbij men geen onderscheid mag maken tussen zwart, bruin, rood of anders gekleurd fascisme.

Dat de UNO niet in staat is al die problemen ineens aan de orde te stellen,

laat staan op te lossen, mag geen beletsel zijn voor een begin van initiatief in althans één van de vele problemen.

Om terug te keren tot Iran, men weet hoe de zaken daar verlopen zijn. De Anglo-Iraanse oliemaatschappij, die een zuiver Britse maatschappij is (geen gemengde zoals de Shell) heeft de Perzische petroleum ontgonnen, en heeft in 1933 een langlopende concessie verkregen van de toenmalige Perzische regering, tijdens de dictatuur van Sjah Riza Pahlavi. De tegenwoordige regering stelt zich nu op het standpunt dat het Perzische volk toen niet zelfstandig was, doch onder een dictatuur zuchtte, en dus thans het recht heeft alle toen gesloten verdragen nietig te verklaren. Men zou daarbij de opmerking kunnen maken, dat de dictatuur van Riza Khan Pahlavi, niet gebroken werd door het Perzische volk, maar door de bezetting van Perzië tijdens de wereldoorlog, een bezetting nodig om te voorkomen dat Perzië de kant van Hitler koos, nodig vooral om de doorvoer van steun aan Rusland te verzekeren, en voltrokken door Britse en Russische troepen.

De Britten zouden dus van de Perzische „democratie" de betaling van de rekening dier bevrijdingskosten kunnen verlangen, als ze op dezelfde wijze redeneerden als de familie Mossadek. Doch in ieder geval heeft de Perzische regering die na de bezetting van Riza optrad, nooit kenbaar gemaakt dat ze alle bestaande overeenkomsten vervallen achtte.

De Anglo-Iraanse heeft een bedrag van 350 millioen Pond in de exploitatie van de Perzische olie gestoken, en ze heeft de Perzische regering regelmatig belastingen en royalties betaald, geheel en al volgens de overeenkomst. Ze is bovendien naar Perzische verhoudingen een uitstekend werkgeefster, die ruim 50.000 Perzische huisgezinnen een levensstandaard geeft drie of vier maal zo hoog als de Perzische arbeiders in de textiel- en tapijtenindustrie van Isfahan verdienen. Maar al valt dit alles niet te loochenen, erkend moet worden dat de maatschappij, al zorgt ze dan ook voor de dekking van ruim ¼ der Perzische begroting, niet begrepen heeft dat de winsten die ze maakt, zó groot zijn, dat de Perzen het gevoel moesten krijgen met een te klein aandeel afgescheept te worden. De belasting die de maatschappij aan de Engelse schatkist betaalt, is, met een bedrag van 30 millioen £ per jaar, meer dan het bedrag dat ze gemiddeld aan de Perzische staat betaalde. Doch wat vooral de verontwaardiging in Perzië heeft doen stijgen is het feit dat de maatschappij minder betaalt dan de oliemaatschappijen in de andere Middenoosterse landen aan hun regeringen betalen. De Amerikaanse maatschappijen daar, hebben in het algemeen een regeling waarbij 50 % van de winst aan het gast-land wordt verstrekt.

Men is er algemeen van overtuigd dat als de Anglo-Iraanse tijdig gekomen was met een dergelijk aanbod, de nationalisatiepropaganda van dr Mossadek geen indruk zou hebben gemaakt.

Wel had de Anglo-Iraanse in 1949, dus zeer laat, aan premier Razmara, die in het begin van dit jaar vermoord werd, nadat hij tevergeefs getracht had orde te scheppen in de Perzische chaos, en daardoor de haat van grondbezitters en godsdienstige fanatici had geoogst, een voorstel gedaan dat neerkwam op een

betaling ineens van £ 45 millioen, plus ten minste £ 20 millioen per jaar, een overeenkomst die Razmara in staat zou hebben gesteld het tekort op de begroting te dekken en zijn opbouwplan (o.a. irrigatie) te beginnen, maar de Majlis weigerde dit te ratificeren, en na een kort tussenspel werd Mossadek, de nationalisator, premier.

Thans is dus de nationalisatie door de Perzische regering aanvaard, en het begin van het nationalisatie-proces hebben wij zich reeds zien afspelen in de vorm van het in bezit nemen van installaties en kantoren der Anglo-Iraanse, tot welke installaties ook de raffinaderij van Abadan behoort, de grootste ter wereld. Een verlaat 50/50 aanbod werd afgeslagen. Maar de Perzische regering was bereid de Anglo in het genationaliseerde bedrijf te laten werken, op een regeling die 25 % van de winst aan de maatschappij overliet en 75 % voor Perzië zou brengen. Op deze basis kan de Anglo niet winstgevend werken, terwijl bovendien, bij een Perzische leiding, geen enkele waarborg voor zakelijke exploitatie aanwezig is.

In Engeland hadden de gebeurtenissen in Perzië al heel spoedig grote beroering gewekt, en stemmen gingen op die het zenden van schepen en het landen van troepen in Perzië eisten. Min of meer vermakelijk is dit wel, want de Britten zijn in de afgelopen periode de predikers van vrede en onderhandelingen geweest, als het om de zaken van Korea en China ging, d.w.z. om de zaken die voor de toekomst van de vrijheid van heel wat meer belang zijn dan de Perzische olie. In het Verre Oosten hebben de Britten de Amerikanen voortdurend belet een krachtige politiek te voeren. Bombardementen van Mandsjoerije en landingen van troepen in China, dat was niet in overeenstemming met de Britse vredespolitiek, maar het zenden van oorlogsschepen, die bombardementen zouden moeten uitvoeren, en van parachutisten die zouden moeten landen, lag wel degelijk in het voornemen, totdat duidelijk bleek dat Amerika niet bereid was aan dit soort experimenten, die de Russen in beweging hadden kunnen zetten, zonder meer zijn steun te geven. Immers Amerika had zelf moeten remmen omdat de Engelsen steeds betoogden dat de uitbreiding van de Koreaanse oorlog de Russen in beweging zou kunnen brengen! En wellicht bestaat er enig verband tussen de Perzische brutaliteit van heden en de Britse Korea-Chamberlainismen van het jongste verleden. Hoe dan ook, de Britse houding ten aanzien van Perzië werd al spoedig iets rustiger; en Morrison verklaarde te recht dat de nationalisatie een recht van de Perzische regering is, maar dat de Anglo-Iraanse alleen kan werken indien ze op een redelijke wijze behandeld wordt.

Gebeurt dat niet, dan zal die maatschappij haar personeel terug trekken en schadevergoeding eisen voor de inbeslag genomen installaties en bezittingen. Trekt de Anglo zich terug, dan moet Perzië zelf de zaken opknappen, en daartoe is het niet in staat. Het beschikt niet over de technici die de olie kunnen winnen, nog veel minder over de mensen die het raffinageproces beheersen, en in het geheel niet over de organisatie voor het verzenden en verkopen van de olie. Zelfs de Perzische extremisten, die mateloze opscheppers zijn, gaan niet verder dan te beweren dat ze 8 millioen ton, dus een vierde van de productie, voor het

transport gereed zouden kunnen maken. Maar ook dat is slechts een stijlbloem in hun redevoeringen.

Waar moeten de Perzen hun technici vandaan halen? De Amerikaanse maatschappijen hebben, zoals alle bona fide ondernemingen, geweigerd de zaken voor de Perzen op te knappen. Men kan wel proberen in Duitsland en elders technici aan te werven, maar een bijeengeraapt stel technici is nog geen bedrijfsleiding. En bovendien, welk zinnig mens zou zich wagen in dienst van een stel kwaadaardige verhitte nationalistische narren, die bij iedere moeilijkheid „sabotage" gaan schreeuwen en met dolk en pistool klaar staan om de „saboteurs" die nu eenmaal „Westerse imperialisten" zijn, af te maken. En bovendien beschikt Perzië niet over tankers, die de olie naar hun bestemming kunnen brengen, en alweer geen maatschappij van enige omvang zal zich aan het vervoer wagen, zeer zeker niet als Engeland de Perzische Golf zou afsluiten, en de verzonden olie in beslag zou nemen als een kleine betaling voor de geleden schade, iets waartoe het volkomen het recht zou hebben. En dus betekent een breuk met Engeland, het einde van de Perzische olie-industrie, met de financiële en economische gevolgen hiervan voor Perzië, dat daardoor in een chaotische toestand moet geraken waarvan ten slotte niet Mossadek en zijn kliek, doch de communisten het meest zullen profiteren.

Er wordt reeds op gewezen dat de communistische Tudeh-partij, die vroeger Mossadek fel bestreed, thans in haar clandestine propaganda zijn lof zingt; terwijl de zenders van Russisch Azerbeidsjan in hun Perzische uitzendingen de regering Mossadek prijzen. En men wijst er op, dat Rusland de technici zou kunnen leveren die de Perzische oliebedrijven kunnen laten functionneren. Dat is in de eerste plaats niet juist, want de Perzische industrie heeft bijna de omvang van de Russische, die nog steeds een tekort heeft aan alle soorten van industrieel kader en die dus waarlijk niet in staat is, nog even een exploitatie van even grote omvang er bij te bezetten met leidende en geschoolde technici. Doch bovendien zou het binnenhalen van de Russische technici de toestand doen ontstaan die Mossadek poogde te voorkomen — met succes — toen ze dreigde voor een ondergeschikt veld in de buurt van Teheran. Nu kan men van Mossadek véél verwachten, omdat hij inderdaad tot die lieden behoort wien niets te dol is, en die dus bereid zijn zelfmoord te plegen om het Westen schade toe te brengen. Maar het binnenkomen van Russische technici op grote schaal in Perzië, zou door het Westen te recht worden opgevat als het begin van een Russische penetratie, die men niet kan toelaten en waartegen men zich met alle middelen zou moeten verzetten.

Ook het verhaal dat Perzië z'n olie naar Rusland zou gaan exporteren lijkt niet plausibel, omdat daarvoor een pijpleiding zou nodig zijn, welks aanleg jaren in beslag zou nemen, voor zover ook dit voornemen niet direct door de Anglo-Amerikanen als een vijandelijke daad zou worden opgevat.

Alles wijst er trouwens op dat Mossadek, al speelt hij hoog spel, toch alleen maar probeert de Engelsen te intimideren om zo tot een voordelige schikking te komen. Engeland heeft het geschil aan het Haagse Hof voorgelegd dat tot een uitspraak is gekomen, waarvan de kern is, dat voorlopig de exploitatie onder Engelse

leiding moet worden voortgezet, met een raad van toezicht boven die leiding, bestaande uit twee Engelsen, twee Perzen en een neutrale vijfde man. Engeland heeft deze uitspraak van het Internationale Hof aanvaard, Perzië heeft haar afgewezen. Maar tevens heeft men van Perzische kant verklaard dat men het geschil aan de Veiligheidsraad zal voorleggen, iets waarmee de Britten, op andere overwegingen, accoord gaan.

Perzië hoopt natuurlijk dat het in de Veiligheidsraad, of anders in de algemene vergadering van de UNO, een meerderheid zal kunnen formeren, bestaande uit het Russische blok, de Arabische staten, de Aziatische staten en verder de Zuid-Amerikanen die gewoonlijk ook op het appèl aanwezig zijn als de „klassenstrijd der continenten" gevoerd wordt, d.w.z. als de nietsnutten en de nietskunners de kans schoon menen te zien om het werkende deel van de wereld van de vruchten van zijn arbeid te beroven. Intussen geloof ik niet dat deze toeleg zal lukken, want ten slotte zijn er in de Arabische landen en in Zuid-Amerika ook nog wel machthebbers die inzien dat de politiek van Mossadek niet alleen betekent het pogen de kip te slachten die de gouden eieren legt, ook voor de achtergebleven gebieden; maar ook dat die politiek een in de kaart spelen is van Rusland en van de bewegingen, die, heel snel, alle Mossadeks en alle verblinde nationalisten in de minder ontwikkelde gebieden, van de kaart zouden schuiven.

Maar men is er niet als men die toeleg verijdelt. Men moet daarnaast, van Westerse kant, een oplossing stellen die zowel de ongestoorde productie van de olie verzekert, als de achtergebleven oliegebieden belang geeft bij de bevordering van die productie. Een vorm van internationalisatie, zoals die enigszins reeds tot uitdrukking komt in het voorstel van het Haagse Hof (Raad van Toezicht) en zoals die hierboven werd gesuggereerd, is nodig, niet alleen voor de Perzische zaak, maar ook voor soortgelijke geschillen die eerlang overal in de achtergebleven gebieden te verwachten zijn.

Dat Engeland in een moeilijke positie zit, valt niet te ontkennen. Het stopzetten van de Perzische olieproductie zou niet alleen de olievoorzieningen, in een aantal gebieden waar Engeland belangen heeft en in Engeland zelf, in de war sturen, (al valt hier door goede organisatie een ramp heel goed te voorkomen en al is heel snel een nieuwe voorziening mogelijk), maar die stopzetting zou bijv. ook betekenen dat de Engelse begroting £ 30 millioen moet derven die de Anglo aan belastingen betaalt, voor een groot gedeelte in dollars. En het betekent ook dat honderden millioenen Britse beleggingen verloren zijn.

Ondanks de fouten die de Anglo-Iranian wel begaan heeft, ondanks de fouten die de Britse politiek wel begaan heeft, in gevallen waarin internationale solidariteit tegen het roof-communisme en het roof-nationalisme nodig was, moeten socialisten, wier strijd tegen de roof gericht is en die de vergroting van de productie wensen te bevorderen, in deze moeilijkheden de internationale solidariteit met Engeland betrachten.

Zolang er nog mogelijkheden zijn om het geschil op vreedzame wijze te beslissen, zullen ze het gebruik van geweld in deze aangelegenheid afwijzen. Maar als ze zich niet tot voetveeg willen laten maken van het banditisme dat in de wereld-

politiek hoe langer hoe driester wordt, zullen ze ook bereid moeten zijn de rovers en hun bondgenoten desnoods te laten zien dat chantage, zoals die van Mossadek, al evenmin tot succes leidt als agressie, zoals die van Chinees, Noord-Koreaan en Rus.

En al is het blijkbaar nog niet mogelijk dit beginsel geheel en al te doen zegevieren, ook een gedeeltelijk succes, zoals in Korea behaald schijnt te worden, is reeds een stap op de goede weg, die, op andere wijze ook in de Perzische zaak ingeslagen moet worden.

Natuurlijk zal, als het Westen ten slotte tot maatregelen zou moeten overgaan om de Perzische olieroof te beletten, Azië wel weer „agressie" schreeuwen, gesecondeerd door onze Westerse klassenstrijd-Aziaten, die het socialisme als een „heilige" roverij beschouwen. Doch dat Aziatische geschreeuw zal wel ophouden als het Westen de eendracht en de kracht vindt, om eindelijk eens de een of andere Mossadek te laten merken dat chantage en roof tot de ondergang leiden.

Over de Westerse radicalen die alles verheerlijken wat tegen het Westen gericht is, behoeven we ons geen zorgen te maken, hun betekenis is even gering, als die van de lieden die van hun radicalisme profiteren, de Stalinisten, groot is.

Maar dat Rusland in beweging zal komen in de Perzische zaak, is alleen mogelijk als het progressieve en democratische Westen tegenover Mossadek weer even verdeeld zou zijn, als het tegenover de agressie in Korea maar al te veel geweest is.

16 Juli 1951

W. BANNING

HERVORMING VAN HET HOGER ONDERWIJS

Bedriegen de voortekenen niet, dan zal nog gedurende de huidige zittingsperiode der Volksvertegenwoordiging een belangrijke, vermoedelijk voor tientallen jaren bindende beslissing over ons Hoger Onderwijs worden gevraagd. Het rapport van de Staatscommissie werd gepubliceerd in 1949; een commissie-Van der Pot werd benoemd ten einde de vruchtbare denkbeelden in de vorm van een wetsontwerp te gieten; dit voorontwerp is thans gepubliceerd en aan de Universiteiten[1]) om advies gezonden; de adviezen zijn reeds aan de minister uitgebracht, en men mag een definitief ontwerp in het najaar verwachten. Wij zouden onze opmerkingen hebben kunnen uitstellen tot het definitieve ontwerp voor ons ligt – er staan echter grote belangen op het spel, en het komt mij voor dat de politieke wind niet bepaald (of bepaald niet) gunstiger wordt. In het bijzonder zijn er grote belangen mee gemoeid voor ons socialisten, die van de universiteit als cultuurinstituut verwachten, dat bekwame intellectuelen met begrip van de maatschappij-in-overgang en bewustheid omtrent de geestelijke worsteling van dit stadium der Europese wereld worden gevormd.

Dit gezichtspunt bepaalt inhoud en vorm van mijn opmerkingen. Ik ben er mij van bewust, dat ook andere gezichtspunten kunnen en moeten gelden – die laat ik aan anderen over. Ons socialisten gaat zeer in het bijzonder ter harte de vraag of de Universiteit als centrum van wetenschapsbeoefening en cultuuroverdracht in een periode waarin op leven en dood gestreden wordt om geestelijke, sociale en politieke democratie, haar taak – ik wil ook wel zeggen: haar roeping – op een behoorlijke wijze kan vervullen. Ik stel mij dus met mijn opmerkingen midden in deze strijd, aan de kant van het volk dat hem in allerlei vormen en op meerdere fronten voert, al hoop ik daarmee niet te kort te doen aan het recht der Universiteit als eigen instelling met haar eigen problemen.

Om met dit laatste te beginnen: het verbaast, dat de commissie-Van der Pot met een doelomschrijving van het H.O. is gekomen zoals zij deed in de artt. 1–6 van haar ontwerp. In art. 1 staat: Hoger onderwijs heeft ten doel de voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschap en tot het bekleden van maatschappelijke betrekkingen waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist is of dienstig kan zijn, alsmede de geestelijke en zedelijke vorming der studenten en het bevor-

---

[1]) In het vervolg van dit artikel wordt onder „universiteit" ook „hogeschool" verstaan.

deren van hun maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef. Deze laatste toevoeging (vanaf alsmede) is nieuw en naar mijn oordeel belangrijke winst: men zal daarin wel mogen zien erkenning van het feit, dat de universiteiten hun verzet hebben gepleegd tijdens de bezetting. Wat echter verbaast in het geciteerde artikel is het ontbreken van de beoefening en ontwikkeling der wetenschap. Om het wat scherp te zeggen: een universiteit leidt niet alleen mensen op, is niet alleen een school, maar heeft ook haar laboratoria en onderzoekinstituten, waar de wetenschap verder wordt geleid – de eerste functie (opleiding en vorming) kan niet behoorlijk vervuld worden zonder de tweede, en daarom zou deze tweede taak: het zuiver wetenschappelijk onderzoek voorop moeten staan. Merkwaardigerwijze noemt het voorontwerp deze taak ook, maar pas in art. 6, na eerst in de artt. 2–5 over de „scholen" van hoger onderwijs te hebben gesproken. De toelichting maakt mij niet duidelijk, waarom de commissie deze splitsing en volgorde heeft aangebracht.

Zou iemand menen, dat het er niet zoveel toe doet wáár deze taak wordt genoemd àls het maar gebeurt, dan stel ik daartegenover, dat de kwestie toch dieper insnijdt en het voorontwerp op dit punt lijdt aan meer dan een Schönheitsfehler. De universiteit màg naar haar wezenlijke bedoeling: orgaan van vrije geestesontwikkeling zijn, niet worden gedegradeerd tot „school", al is zij óók dat – wat haar echter onderscheidt van H.B.S., gymnasium, kweekschool enz. is dat zij de ontwikkeling der wetenschap in vrijheid, zonder utiliteitsoverwegingen van economische, politieke en paedagogische aard dient. Nog een stap verder: de Staat behoort althans in een levende democratie te erkennen dat het zijn plicht mede is de voorwaarden voor de vrije ontwikkeling der wetenschap te erkennen. Dat is stellig in het huidig tijdsgewricht nodig, nu de industrie haar laboratoria en onderzoekcentra bouwt, en wetenschapsbeoefening dienstbaar maakt aan economische doeleinden. Ik erken: dat kan in een technisch tijdperk niet anders. Des te belangrijker en noodzakelijker wordt het in een vrij volk, dat er ook nog plaatsen zijn, waar wetenschap om haar zelfs wil wordt beoefend. Uit de hier ontwikkelde gedachtengang zou dan moeten volgen, dat in een artikel dat het doel der universiteit omschrijft, vooropgaat de ontwikkeling der wetenschap, waarop volgen moet de „schooltaak": voorbereiding tot zelfstandige wetenschapsbeoefening en tot bekleden van maatschappelijke betrekkingen, terwijl dan afzonderlijk genoemd zou moeten worden de geestelijke en zedelijke vorming en ontwikkeling van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef.

Dit laatste wordt in het bijzonder versterkt door een overweging, die rechtstreeks uit onze socialistische overtuiging voortvloeit maar daaraan niet gebonden behoeft te zijn en ook door anderen wordt gedeeld. Wij leven in een tijdvak van onze Westerse beschaving en maatschappelijke ontwikkeling, waarin ontzaglijk veel zal afhangen van een goed toegepaste ordening. Ik stel dus, zonder nader bewijs: wij leven in een eeuw van ordening, het vrije kapitalisme is definitief voorbij. Voor ons land moet daaraan worden toegevoegd, dat het probleem van de overbevolking de noodzaak van ordening zeer versterkt. Het betekent, naar de kant van de Universiteit gekeerd, dat wij behoefte hebben aan intellectuelen, die ten eerste goed hun vak verstaan, ten tweede de samenhang van hun deelarbeid met het maatschappelijk

proces begrijpen, ten derde weten om welke geestelijke waarden het in een economie in het teken der ordening gaat. Misschien kan dit laatste zinnetje misverstand wekken; daarom worde toegevoegd, dat het begrip ordening naar onze overtuiging wel begint met het economische, maar daar niet eindigt: het sociale en ook het culturele leven vragen om leiding en ordening, zowel ter wille van de gerechtigheid als van de vrijheid. De klachten omtrent het onvoldoende functioneren der universiteiten op dit terrein zijn bekend — de vraag is thans, in hoever het voorontwerp-H.O.-wet nieuwe dingen brengt.

Ik noem een drietal punten. Het voorontwerp heeft vastgehouden aan de bestaande faculteiten-indeling, het heeft aan de daartegen ingebrachte bezwaren tegemoet willen komen, ten eerste door zelfstandige secties (sub-faculteiten) en interfaculteiten, ten tweede door in art. 22 de mogelijkheid van een zesde faculteit, die der economische wetenschappen te stellen. De toelichting op dit punt is uiterst spaarzaam: er wordt gesteld, dat de indeling der faculteiten mede moet beantwoorden aan de eisen van het maatschappelijk leven. Nu kan men volledig toegeven, dat in de huidige maatschappij de economie uiterst belangrijk is, en toch een faculteit van „sociale" eventueel van „sociale en economische wetenschappen" verkiezen boven een van louter economische. Een waarschuwing tegen „economisme", d.w.z. tegen het vrijwel absoluut stellen van de economische normen is in 1951 maar al te actueel. De „nieuwe" universiteit moet onze maatschappij helpen aan economen, die weten, theoretisch èn practisch, dat het productieproces *dienst* is aan het welzijn (meer dan welvaart) van het volksgeheel, en moeten dus óók weet hebben van sociale geschiedenis, wetenschap der politiek, sociologie en sociale ethiek. Daarom zou ik in overweging willen geven om een eventueel nieuwe faculteit te noemen: faculteit der sociale wetenschappen.

Een tweede punt raakt de doelstelling. Het voorontwerp zegt in art. 4 dat elke school voor H.O. de in art. 1 genoemde doelstelling (waarbij m.i. art. 6 mee moet worden opgenomen) een nadere uitwerking kan geven, en dat de openbare universiteiten daarbij in het bijzonder acht geven „op die geestelijke waarden, welke het Nederlandse volk in de loop zijner historie hebben gekenmerkt." De enigszins ingewijde weet, dat er achter dit zinnetje heel wat geestelijke strijd schuil gaat. In de bezetttingsjaren, toen een studenten- en hoogleraren-verzet werd georganiseerd tegen de aanslagen van het nazidom op het geestesbezit van ons volk, werd daaraan duidelijk dat het aan de Universiteit om méér gaat dan wetenschap en kennis voor een selecte groep, maar om het geestelijk bezit van een volk, en om cultuuroverdracht aan de jonge generatie. Men heeft toen ook duidelijk willen formuleren, aan welke bronnen dit geestelijk bezit was ontsprongen, en Christendom en Humanisme willen noemen. Wie de sedert de bevrijding gevoerde discussie heeft gevolgd, zal enerzijds het in het voorontwerp gebodene mager vinden, maar anderzijds moeten erkennen, dat in het Nederland van vandaag niet meer mogelijk is.

Er is intussen één kwestie hieraan verbonden, waarop aandacht mag worden gevestigd. Indien men diep er van overtuigd is, dat een *openbare* universiteit ook een geestelijke grondslag bezit, en dus niet een bloedeloze „neutraliteit" vertegenwoordigt, en dat *alle* intellectueel bekwame jongeren van het volk in vrijheid daar hun opleiding en vorming moeten kunnen ontvangen, zou men de vraag kunnen opwerpen, of de

nadere uitwerking van de doelstelling niet de sanctie van de Kroon behoeft. In de sedert '48 gevoerde discussies is dit punt meer dan eens genoemd. Men kan practisch van mening zijn, dat het gevaar van een onaanvaardbaar eenzijdige uitwerking der doelstelling in ons land niet zo groot is, en toch een sanctie van de Kroon waardevol achten, al was het alleen om duidelijk te doen uitkomen, dat ook de Universiteit een dienend orgaan in het volksgeheel is.

Een derde vraagstuk is dat van de algemene maatschappelijke en geestelijke vorming, noodzakelijk tegenwicht tegen wetenschappelijk specialistendom en onvruchtbare eenzijdigheid. Art. 7 van het voorontwerp stelt, dus schrijft voor, dat tot het hoger onderwijs gerekend wordt een studium generale, „het welk ten doel heeft bevordering van inzicht in eenheid en samenhang der wetenschappen, in aard en werkwijzen van elk der wetenschappen afzonderlijk, en in de geestelijke grondslagen van de Nederlandse cultuur alsmede verdieping van het besef van verantwoordelijkheid voor de nationale en culturele waarden". Over het eenvoudig stellen, dat het Stud. Gen. tot het hoger onderwijs behoort, verheug ik mij hartelijk — ik maak slechts een tweetal opmerkingen „terzijde". Is wat er staat: „inzicht in aard en werkwijze van elk der wetenschappen afzonderlijk" niet te veel gevraagd? Kan men in ernst van een jurist of literator vragen, dat hij van *elk* der wetenschappen afzonderlijk, dus van scheikunde, biologie, medicijnen, theologie enz. zich inzicht in aard en werkwijze verwerft? De formulering, die het H.O.-rapport gaf (blz. 169) was voorzichtiger. Een tweede opmerking vloeit voort uit een beperkte ervaring met het studium generale, waarmee men overigens nog steeds in het stadium van het experiment verkeert. Die ervaring is, dat geen 20 % van het aantal studenten aan het S.G. deelneemt, m.a.w. dat, als men het karakter van vrijwilligheid handhaaft, er méér zal moeten gebeuren, wil het hele geval geen façade worden. Dat de commissie-Van der Pot dit meerdere niet heeft genoemd, mag men haar niet euvel duiden. Het vraagstuk, dat hier aan de orde is, zie men vooral als een algemeen *maatschappelijk*, niet als één dat alleen voor de studenten persoonlijk van belang is; de vraag is immers: hoe komt de maatschappij aan bekwame specialisten, die over voldoende algemene vorming beschikken, om inderdaad in de vormgeving aan de maatschappij als geheel te kunnen dienen?

Ik kom tot enkele andere problemen, die ons als socialisten zeer ter harte gaan. Wij verwachten van de universiteit in een democratische maatschappij twee dingen: ten eerste dat er een vrije toegang tot de universiteit voor alle werkelijk begaafden zal worden geboden waarbij stands- en klasse-belemmeringen worden opgeheven; ten tweede dat de afgestudeerden hun plaats in het volksleven zullen weten in te nemen als bevoorrechten die dienen. Het spreekt vanzelf, dat aan deze beide eisen moet worden voldaan door een complex van maatregelen — een wetsontwerp alleen kan hier geen oplossing brengen. Ik licht uit het voorontwerp een drietal punten, waarvan er twee, op grond van de huidige financiële toestand misschien onbesproken zouden kunnen blijven.... indien ik nl. geen socialist was en dus niet zonder meer voor financiële noodzaak wijk.

Voorop: het beurzenstelsel, een van de maatregelen waardoor stellig een aantal

individuen worden geholpen, maar dat als geheel verkeerd werkt, nl. de suggestie wekt alsof wij in Nederland daadwerkelijk ernst maken met het beginsel van gelijke buitengewone aanleg: het bedrag van zulk een beurs is gelukkig verhoogd tot kansen voor alle begaafden. Het voorontwerp (art. 71) stelt, dat van Rijkswege beurzen kunnen worden verleend ten behoeve van onvermogende studenten van *f* 1800 per jaar. Er zitten in deze voorgestelde maatregel drie karakteristieke angeltjes: er wordt gesproken van *on*vermogende studenten (niet van *min*vermogende, waarvan het aantal groter is), er worden alleen „studenten" geholpen, m.a.w. men moet eerst al aan de universiteit zijn, eer er kans op een beurs komt, er worden alleen studenten van „buitengewone" aanleg geholpen – alle drie typische verschijnselen van een maatschappelijke orde waarin geldbezit domineert.

Nauw hiermee samen hangt het vraagstuk van de collegegelden: art. 72 handhaaft het oude gebruik, in overeenstemming overigens met het Rapport der H.O.-commissie. Men kan bij een dergelijke maatregel twee gedachtengangen volgen; 1e. zakelijk en ideëel gesproken is – ook op grondslag van de huidige maatschappelijke orde – het gewenst, dat financiële belemmeringen voor werkelijk begaafden worden weggenomen; dat is ook een algemeen belang: ons volk als geheel heeft er recht op, dat de intellectueel-best-toegerusten kansen voor studie krijgen; het bedrag der collegegelden is op het totaal der begroting van een universiteit niet zo belangrijk, dat het opweegt tegen een ongebruikt laten van intellect; conclusie: uit een oogpunt van rechtvaardigheid en volksbelang moet het collegegeld worden afgeschaft; 2e. de regeling van verplicht collegegeld moet worden gehandhaafd: zij beantwoordt aan het besef, dat bewezen diensten moeten worden betaald, zij weert elementen die het niet om studie te doen is, maar om te profiteren. Zo ongeveer heeft het H.O.-rapport geredeneerd, en de commissie-Van der Pot heeft zich daarbij aangesloten. Dat daarmee het vraagstuk bevredigend is opgelost, kan men moeilijk volhouden, zelfs niet wanneer men gaarne een compromis zou aanvaarden.

Een derde probleem, dat het verband van Universiteit en maatschappij raakt, is de instelling van een zgn. baccalaureaatsstudie, naar het voorbeeld vooral van de Angelsaksische landen (art. 87 van het voorontwerp). Het laat zich aanzien, dat er over dit punt, gesteld dat de minister het overneemt, in de Volksvertegenwoordiging nog al wat gestreden zal worden: reeds in de kringen der Universiteit zijn de meningen zeer verdeeld. Men denkt hierbij aan twee dingen: ten eerste een korte wetenschappelijke vakopleiding, ten tweede een korte algemeen vormende vakopleiding. De gedachtengang van de voorstanders vooral van de laatste opleiding is even realistisch als ideëel. Er komen, zo redeneren zij, elk jaar tal van studenten aan, die nog niet beslist hebben, innerlijk ook niet kunnen beslissen over een vakstudie, velen van hen begeren niet een wetenschappelijke loopbaan met eigen wetenschappelijk onderzoek; toch moèten zij kiezen, en doen dat dan op goed geluk, met een: „God zegen' de greep". Zij zouden zeer gebaat zijn, althans in bepaalde faculteiten met een algemene vormende studie. Men wil nu invoeren een *afsluitende* studie van ± drie jaar, die eindigt met een baccalaureaatsdiploma. Ons volk zou op deze wijze een grotere groep jongeren kunnen vormen in een universitaire wijze van denken, die al te vlotte meningsvorming en oppervlakkigheid zou kunnen tegengaan:

men ademt geen drie jaar in academische sfeer zonder iets van zin voor objectiviteit en zuiver onbaatzuchtig onderzoeken en denken te verstaan. De voorstanders van de maatregel verwachten bovendien, dat intellectuele jonge vrouwen in hoge mate gebaat zullen zijn met de nieuwe studievorm.

Daar staat dan lijnrecht tegenover de mening van hen, die hierin niet anders zien dan een verloochening van de eisen der strenge wetenschap, en dus een degradatie van de Universiteit. Hun standpunt wordt weergegeven in de Minderheidsnota van mr A. M. Donner, één van de drie leden der Cie-Van der Pot; hij meent dat een algemeen vormende opleiding de pit uit het hoger onderwijs wegneemt en een bedenkelijke oppervlakkigheid en eigengereidheid aankweekt. Men zou eventueel, wanneer men deze bezwaren afdoende vindt – voor mij persoonlijk is dat voorshands niet het geval – nog kunnen denken aan een afzonderlijk instituut los van de Universiteit, met wèl een mogelijkheid van wetenschappelijke vorming en een eigen sfeer. Want met „bezwaren" weerlegt men de argumenten der voorstanders niet.

Een laatste probleem, dat vermoedelijk veel stof in de politieke arena zal opwerpen, is dat van de bestuursvorm der universiteit, de autonomie: het voorontwerp kent aan de Rijksuniversiteiten rechtspersoonlijkheid toe en schept de mogelijkheid van verdere zelfstandigverklaring. Deze zal eventueel bestaan in een eigen bestuur, eigen bezittingen en financiën, en het recht om zelf hoogleraren en ander wetenschappelijk personeel te benoemen, eventueel te ontslaan (waarbij het advies van de Hoge Academische Raad moet worden gevraagd). Op de technische details ga ik hier niet in; wel een enkel woord over het probleem dat hier achter ligt. De aandrang tot de zelfstandigheid der universiteit was niet overal even sterk, en berustte op de volgende motieven: 1° men wilde vrijer zijn in de contacten met maatschappij en bedrijfsleven om met name het onderzoek aan de Universiteit niet te doen verarmen, dit woord letterlijk en figuurlijk te verstaan; 2° men wilde los komen van regeringsbureaucratie; 3° onafhankelijk worden van de politieke invloeden, die bij benoemingen maar al te veel een rol hebben gespeeld; 4° men wilde zelf beslissen of nieuwe leerstoelen, nieuwe instituten enz. nodig zijn en daarbij onafhankelijk zijn van politiek-gebonden ministers. Blijkbaar heeft de Cie-Van der Pot in meerderheid de argumenten van de Staatscommissie gedeeld, is zij in haar voorstellen zelfs nog iets verder gegaan.

Bezwaar is ingebracht door mr Donner. Zijn hoofdargument is: het gevaar bestaat, dat een autonome universiteit zich, al of niet bewust, tot exponent van een bepaalde min of meer exclusieve richting ontwikkelt. De woordkeus is uiterst voorzichtig, men kan ook zeggen: niet bepaald duidelijk. Vermoedelijk heeft mr Donner bij „richting" aan politiek gedacht, en vreest hij dus het gevaar, dat een zelfstandig verklaarde universiteit socialistisch of communistisch zou kunnen worden (waarbij dan de toevoeging „al of niet bewust" ietwat komisch aandoet, socialisten en communisten zijn gewoonlijk op politiek terrein niet bepaald onbewust, dat waren meen ik alleen de liberalen der 19e eeuw). Als er nu één onderwerp is bij de vele van de hervorming der universiteit, waarbij duidelijke taal noodzakelijk is, dan dunkt mij dit. Stellig, dat moet men mr Donner toegeven: het gevaar van de verpolitieking der universiteit is er, zie nazi-Duitsland, zie Sowjet-Rusland. Alleen: is dat gevaar

er niet, of is het geringer, wanneer de universiteit afhankelijk is van politieke regeringen? van op geregelde tijden om politieke redenen wisselende ministers? Er zijn nog al wat politieke benoemingen of niet-benoemingen in het verleden geweest! en er is — daarvan draagt de anti-revolutionnair Donner toch waarlijk nog wel heugenis — een liberale overheersing geweest, die in hoogmoed èn orthodox-godsdienstigen en Rooms Katholieken als wetenschappelijke duisterlingen weerde. Het gevaar nl. van overmatige politieke invloed op de universiteit ligt niet in een bestuursvorm van dit lichaam, maar in de maatschappij. Naar mate er een sterke, radicale democratische geest en levensvorm bestaat, wordt het gevaar van politieke tyrannie geringer. Juist uit een oogpunt van democratie, van decentralisatie der verantwoordelijkheid lijkt mij de voorgestelde autonomie belangrijk, en het experiment waard.

Er zit nog deze kant aan de zaak: een universiteit is, zeker in Nederland, een conservatief instituut, en dikwijls trots op dit conservatisme (dat men te gemakkelijk „traditie" noemt). Dat ligt óók daaraan, dat het contact met de werkelijke maatschappij zo veel te wensen overliet, de studentenwereld zich graag isoleerde, en de hoogleraren zich gelukkig voelden in ivoren torens van zgn. objectieve „voraussetzungslose" wetenschap. Natuurlijk: er waren en zijn uitzonderingen. Er is maar één middel om dit isolement en het conserveren daarvan te breken: laat de maatschappij meespreken, aan de universiteit haar problemen voorleggen, haar eisen stellen, haar opdrachten geven. Het zou dwaasheid zijn te beweren, dat dit nu niet gebeurt. Maar het kan veel intensiever, bewuster en doeltreffender. Het Voorontwerp biedt een kans, die stellig bestreden zal worden. Ik hoop terwille van de gezonde wisselwerking tussen maatschappij en universiteit, dat Minister en volksvertegenwoordiging dit punt energiek zullen vasthouden.

J. M. DEN UYL

REVEIL VAN DE BEHOUDZUCHT

Crisis in de K.V.P.?

De K.V.P. neemt in het Nederlandse politieke leven een sleutelpositie in. Een regering zonder de K.V.P. is ondenkbaar, ten minste zolang de prot.-christ. partijen in ons land het conservatieve karakter blijven vertonen dat hen thans kenmerkt. Van een ontwikkeling die voor de P.v.d.A. een samengaan met de prot.-christ. partijen zonder de K.V.P. tot een punt van redelijke overweging zou maken is helaas nog weinig te bespeuren.

Deze situatie is oorzaak dat het karakter van de K.V.P. in hoge mate beslissend is voor de politiek die in Nederland kan worden gevoerd. Daarom ook verdient de discussie, die gedurende de laatste maanden binnen de kringen van de K.V.P. heeft plaats gevonden en waarbij de mate van vooruitstrevendheid en conservatisme van de politiek van de K.V.P. in het geding was, aandacht.

In het Novembernummer van „Socialisme en Democratie", jaargang 1950, hebben wij een aantal opmerkingen gemaakt over een reeks verontrustende uitlatingen van de kant van enkele vooraanstaande katholieke politici met betrekking tot hetgeen onder de huidige verhoudingen dient te worden verstaan onder sociale rechtvaardigheid. De toen gesignaleerde uitlatingen blijken slechts een voorproef te zijn geweest van aanzienlijk zwaarder geschut, dat in stelling is gebracht door prof. mr F. J. F. M. Duynstee, inmiddels gepromoveerd van medewerker van het dagblad „De Gelderlander" tot politiek redacteur van „De Maasbode". Zijn beschouwingen, omvattende een 20-tal artikelen, zijn onlangs gebundeld verschenen onder de strijdlustige titel „Het Heilige Huis" [1]). Deze beschouwingen hebben in K.V.P.-kring aanleiding gegeven tot een brede discussie, waarin de voorzitter van deze partij, de heer Andriessen, een fors tegengeluid heeft doen horen, begeleid door min of meer grof geschut van de voorzitter van de Katholieke Arbeiders-Beweging, de heer De Bruyn, geïnterrumpeerd door allerlei belangwekkende opmerkingen van mindere goden in de veelvormige katholieke dag- en weekbladpers, terwijl het wel overbodig mag heten te vermelden, dat ook de heer Romme zich niet onbetuigd heeft gelaten.

Prof. Duynstee is begonnen met een scherp onderscheid te maken tussen de conservatieve en de progressieve richting en hij heeft met een aantrekkelijke zelf-

---

1) Uitgave van de N.V. de Courant de Maasbode, Rotterdam.

kennis en openhartigheid gekozen voor een conservatieve politiek. Hij heeft daarbij een flagrante tegenstelling geconstateerd tussen de katholieke leer en de huidige werkelijkheid, en de katholieke staatkunde van de laatste jaren verweten, dat zij de katholieke leer heeft opgeofferd aan de progressieve methode.

Hoe ziet de werkelijkheid er volgens Duynstee uit?

„Enerzijds treedt in de geesten der mensen massificatie op. Anderzijds zijn de uitwendige omstandigheden in de totale greep gekomen van een louter uitwendig utilitarisme, van een schijnbaar onoverwinnelijke drang naar toenemende rationalisatie en naar efficiency. De organische van *benedenop* groeiende banden tussen menselijk leven en uitwendige verhoudingen en functies zijn reeds kapotgemaakt door het liberalisme en het socialisme zet deze verscheuring in nog versterkter mate (immers door middel van de staat) voort."

Dit beeld van de werkelijkheid ziet Duynstee verergerd door de politiek die de K.V.P. na de oorlog in een regeringscoalitie met de P.v.d.A. heeft gevoerd. De innerlijke wanorde ziet hij groeien naarmate de ontwikkeling der uitwendige verhoudingen meer door technische en organisatorische verhoudingen wordt beheerst. Hij stelt daar tegenover een rechtervleugelpolitiek, die de moderne ontwikkeling in de eerste plaats als een geestelijk probleem ziet, waarbij de menselijke zelfordening, de ordening door de zeden van benedenop, centraal komt te staan. „De rechtervleugel wantrouwt wetten zonder zeden. De linkervleugel hoopt, dat de zeden de wetten zullen volgen." „Door de progressieve politiek wordt de totale rationalisatie en totale collectivering van onze samenleving bevorderd; zij bevordert aldus in laatste instantie nihilisme en ontkerstening, al bedoelt zij dit natuurlijk niet."

Na de zaak in beginsel aldus gesteld te hebben, richt Duynstee zijn pijlen op de organisatorische practijk en de practische politiek van de K.V.P.. Hij verwijt haar, dat zij de rechtervleugel gemuilkorfd heeft en stelt zich op het standpunt, dat de omzetting van de R.K.S.P. in de K.V.P. een fatale vergissing is geweest. Daarmede is immers, volgens Duynstee, de mogelijkheid geschapen om de progressiviteit als eenheidsstempel op het katholieke volksdeel te drukken. Zijn conclusie is, dat de K.V.P., wil zij de eenheidspartij der Nederlandse katholieken blijven, ruimte zal moeten geven aan een zelfstandig georganiseerde rechtervleugel.

Inmiddels had de heer De Bruyn als voorzitter van de K.A.B. het stormsein gehesen en nadrukkelijk onder woorden gebracht, dat de arbeidersbeweging in het volle bewustzijn van haar kracht, eventueel een eigen weg zou gaan. Daarnaar gevraagd door de heer Andriessen, heeft prof. Duynstee zijn bezwaren tegen het beleid van de K.V.P. nader geformuleerd. Voorzover deze bezwaren het politieke beleid raken, komen wij hieronder daarop terug. Voorzover de discussie zich beweegt rondom wenselijkheid en mogelijkheid van het organiseren van een rechtervleugel in de K.V.P., menen wij te kunnen volstaan met te constateren, dat prof. Duynstee deze suggestie later weer heeft laten vallen, nadat de betrokkenen het eens geworden waren over de mogelijkheid van „vertrouwvol beraad" in de kringen van de leiding van de K.V.P..

Geen enkele buitenstaander zal tijdens de voortgang van deze discussie het idee hebben gekregen, dat een scheuring in de K.V.P. dichtbij was. Daarvoor bewoog

de discussie zich, ondanks de grote woorden dié werden gebruikt, te zeer in de sfeer van de studeerkamer van prof. Duynstee. Belangrijker dan de vraag of de actie van prof. Duynstee een versterking van de Welter-groep, zij het onder andere naam, ten gevolge zal hebben, is het waarheidsgehalte van de bezwaren die van katholieke zijde zijn ingebracht tegen de politiek van de K.V.P. en de na-oorlogse politieke ontwikkeling in het algemeen. Beslissende betekenis voor de maatschappelijke ontwikkeling in ons land moet worden toegekend aan de invloed die de opvattingen van prof. Duynstee c.s. binnen de K.V.P. (en eventueel daarbuiten) zullen weten uit te oefenen.

Ter beantwoording van deze vragen menen wij goed te doen enigszins uitvoerig aandacht te besteden aan een boekje van prof. dr F. J. H. M. van der Ven [2]), dat in dezelfde periode het licht zag en waarin verschillende gedachten worden aangetroffen, die de actie van prof. Duynstee en de zijnen kunnen verduidelijken.

Schaduwen van het modernisme

Het is stellig niet juist om de hoogleraren Van der Ven en Duynstee als volkomen gelijkgezinden te beschouwen. Zij verschillen in menig opzicht wat denkwijze, stijl van argumenteren en practische conclusies betreft. Hun onvrede met de huidige sociale en economische politiek vertoont echter zeer veel overeenkomst, waarbij het jammer genoeg in politiek opzicht weinig verschil maakt of het pleidooi voor een flinke scheut conservatisme verschijnt als uitgangspunt van het betoog, zoals bij de Nijmeegse dan wel als bijproduct zoals bij de Tilburgse hoogleraar.

Een recensent in de N.R.C. heeft opgemerkt, dat het boek van Van der Ven meer een sfeer tracht te scheppen dan een betoog te leveren. De schrijver moet dit zelf ook zo gevoeld hebben toen hij in een „brief aan een vriend" vooraf schreef „Ik wil zo graag eens iets schrijven waaruit men absoluut niets nieuws zou leren en waartegen men ook niet zou gaan polemiseren, en dat men alleen maar bij zich zelf zou overdenken". Het zou bijzonder onaardig zijn om op te merken dat de schrijver in zijn eerstgenoemde bedoeling aanzienlijk beter is geslaagd dan in zijn tweede, maar ik moet toch bekennen dat het boekje mij, ondanks zijn innemende vorm en ondanks talrijke treffende omschrijvingen, als geheel niet ongevaarlijk lijkt nu wij met de sociale politiek, zoals de schrijver te recht stelt, op een keerpunt zijn aangekomen.

Evenals bij Duynstee ligt het zwaartepunt bij Van der Ven in de redenering, dat onze sociale politiek gekenmerkt is door een overmatig geloof in het nut van nieuwe organisatorische vormen, nieuwe voorzieningen en steeds uitgebreider sociale zekerheid. Dat geloof in de noodzaak tot vernieuwing, tot het scheppen van nieuwe organisatorische vormen, houdt Van der Ven voor een aberratie van onze tijd, in welk verband hij het begrip „modernisme" introduceert. Bijzonder concreet is hij daarin wel niet, maar in telkens nieuwe omschrijvingen wordt ons ongeveer duidelijk wat de schrijver ons als de ziekte van deze tijd wil doen zien. „Voor alles schijnt bij velen te gaan: de nieuwheid, de moderniteit. Een voortbrengsel wordt getaxeerd naar zijn nieuwheid. Van de kunstenaar verlangt een

---

[2]) Schaduwen van het modernisme, Uitgave Paul Brand N.V., 1951.

overprikkelde, geblaseerde smaak, dat hij „iets nieuws" brengt, als ware hij de exploitant van een modehuis." „Van den modernist kan men wel zeggen dat hij alleen maar vernieuwing wenst en de overgeleverde geestelijke en feitelijke factoren ten hoogste als hinderlijk voor de gestadige vooruitgang beschouwt." De schrijver spreekt in dit verband van het verterende verlangen naar originaliteit, van het gebrek aan historische zin, van de volstrekte „diesseitigkeit", (of dat zich nu manifesteert in humanitarisme, materialisme of existentialisme) en de ongeneigdheid om het tijdelijke bestaan in dat van vorige geslachten verankerd te zien. De moderne mens is rationalist in het quadraat, een rationalist zonder verleden.

Dit modernisme heeft ook de sociale politiek bepaald en als gevolg daarvan heeft, constateert de schrijver, het geestelijke doel der menselijke persoonlijkheid ernstig schade geleden. De sociale kwestie betekent thans allereerst, dat de economische verhoudingen doordrongen moeten worden van een nieuwe geest – de geest van het christendom –, dat zij een waarlijke innerlijke omvorming moet ondergaan. „Indien wij niet in staat zijn door een deemoedige aanvaarding van de Geest een radicale omvorming in de geesten te bewerkstelligen dan is de maatschappelijke voorwaarde voor omvorming bij voorbaat verworpen en verloren." Dat is een punt waarop de schrijver telkens terugkeert en dat de grondtoon van zijn boek vormt.

Overal ziet Van der Ven de mens als drager van verantwoordelijkheid ten onder gaan. De menselijke persoonlijkheid lost op in het collectivisme, waartoe de sociale politiek heeft gevoerd. Hij illustreert dit t.a.v. het private bezit, de arbeidsbetrekking en het economische bestel in onderneming en bedrijfstak. Hij constateert, dat een overdreven sociale gezindheid heeft geleid tot een verloren gaan van het zelf-verantwoordelijkheidsbesef van de individu door de beperking van de private eigendom; een nieuwe slavernij van de arbeid door het verdwijnen van de persoonlijke banden tussen ondernemer en arbeider en het verloren raken van het patriarchale element. „In de geweldige organisatie, die de tegenwoordige maatschappelijke bedrijvigheid kenmerkt, wordt de afzonderlijke mens het spoor bijster. Hij verdwaalt tussen de papieren dossiers, waar hij verdroogt als de bloem der herinnering, die zijn ongetrouwde tante tussen de bladen van haar poëzie-album had gelegd. Zijn persoonlijkheidsbesef wordt tussen de tandraderen der machines vermalen tot een substantie, die later netjes als merkartikel verpakt in de handel wordt gebracht."

En wat stelt de hooggeleerde schrijver hier nu tegenover? In de eerste en in de laatste plaats de nieuwe geest, waarvan hierboven sprake was. Daar tussen in is er ook nog sprake van bezitsspreiding, het vergroten van de vrijheid van de particuliere ondernemer en herstel van het winstmotief. „De waarde van het persoonlijk bezit, ook voor het algemeen welzijn, dient weer te worden erkend en het instituut van de private eigendom zelf weer in ere te worden hersteld." De schrijver beklemtoont het recht van het gezin tegenover het bedrijf, voert een sympathiek pleidooi voor het recht op eenzaamheid, geeft een verdiende houw naar de maniakken van de geforceerde gemeenschapsvorming, hetzij in het bedrijf, hetzij in het „kampverschijnsel", maant de vakbeweging tot zelfcritiek en pleit voor een sociale opvatting van de ondernemerstaak.

Beschouwing en agitatie

Wat bij Van der Ven verschijnt in de ambivalente sfeer van de beschouwing vindt men bij Duynstee in bekrompen, agitatorische termen terug. Als deze laatste zijn bezwaren tegen het beleid van de K.V.P. concretiseert, worden de vraagtekens van Van der Ven vette, politieke uitroeptekens. Duynstee verwijt de K.V.P., dat zij heeft meegewerkt aan een overheidsbeleid dat de sociale structuur in staatssocialistische zin omvormt. De vermogens worden geconcentreerd in handen van de staat, van gemeenten en andere instellingen. Tegenover deze concentratie van vermogens in collectief of anoniem bezit staat ook een complex van overheidsmaatregelen, dat vermogensvorming in dienst van persoon en bezit onmogelijk maakt. Nauw met de concentratie van vermogen verbonden ziet Duynstee een overheidsbeleid dat rechtstreeks is gericht op een moordende nivellering van inkomens. „Zo verkeren tallozen in de onmogelijkheid om volgens hun stand te leven en hun kinderen volgens hun stand op te voeden." In een tijd van verarming zijn de sociale zekerheidsmaatregelen onevenredig uitgebreid, de staatszorg is geperfectionneerd en er wordt steeds meer macht in de handen van ambtenaren geconcentreerd. De menselijke zelfordening en de historische verhoudingen zijn door de vernieuwingspolitiek van de staatsoverheid onder de voet gelopen. „Ons land wordt kapot geadministreerd en dat doet men dan ook inderdaad in alle perfectie."

Het is niet gering wat de K.V.P. en het regeringsbeleid in het algemeen hier voor de voeten wordt geworpen en het laat zich begrijpen, dat de heer Andriessen zich gehaast heeft om het K.V.P.-beleid te zuiveren van al te linkse smetten. De wijze waarop hij dit heeft gedaan is echter niet onbedenkelijk en laat zien hoe weerloos een partij als de K.V.P. in menig opzicht staat tegenover de doorwerking van ideeën als die van de heer Duynstee.

Dat Andriessen — op zeer goede gronden trouwens — betoogt dat er geen sprake van is, dat de K.V.P. „een soort P.v.d.A. op katholieke grondslag" zou zijn, zoals Duynstee had beweerd, zal niemand hem kwalijk nemen. Dat hij hierbij Duynstee confronteert met uitspraken uit zijn brochure „Het glazen huis" (1944), waarin deze heeft betoogd, dat de oude R.K. Staatspartij niet terug mocht keren omdat deze partij niet in staat was gebleken om een christelijk-radicale politiek te voeren, is bijzonder leerzaam voor de nadere kennis des heren Duynstee. Minder verheugend vinden wij het, dat Andriessen nergens een poging doet om de volstrekte onhoudbaarheid van het principiële uitgangspunt van Duynstee ten aanzien van de ontwikkeling van onze maatschappij aan te tonen. Integendeel, Andriessen put zich uit in argumenten, ontleend aan de houding van de K.V.P. gedurende de afgelopen jaren, die moeten aantonen hoezeer deze partij zich heeft verweerd tegen een progressieve koers. Trots wordt vermeld hoe de K.V.P. de heffing ineens met 400 millioen heeft verminderd, voor de afschaffing van de ondernemingsbelasting heeft gepleit en zich heeft ingespannen voor een grote-gezinspolitiek. Andere regeringsmaatregelen verdedigt Andriessen zeer te recht, maar alleen als onvermijdelijk in een na-oorlogse noodsituatie en ze moeten het ook bij Andriessen zonder een principiële fundering stellen. Op het gebied van de in concreto gevoerde politiek wint hij het echter gemakkelijk van Duynstee in kennis en

ervaring en op zijn vraag, welke concrete politieke maatregelen Duynstee dan had willen nemen, is deze laatste tot dusver elk redelijk antwoord schuldig gebleven.

De zeden en de feiten

Juist het feit, dat nergers in de reeks lange artikelen van Duynstee ook maar de flauwste contouren van een eigen politiek als antwoord op de vragen van onze tijd duidelijk worden, typeert deze politiek als een bij uitstek reactionnaire. Omdat Duynstee geen alternatief heeft, betekent zijn critiek op het bestaande, afbraak van een moeizaam stuk sociaal opbouwwerk. Al de tirades over de zelfordening van onderop, over het herstel van de zeden komen in hun consequentie neer op een afbraak van de huidige overheidstaak en op een stukbreken van de nog altijd bescheiden en beperkte sociale zekerheid, die onze maatschappij weet te bieden. Wat betekent het eigenlijk wanneer Duynstee schrijft: „Wij verlangen een beleid, dat de graad van ontkerstening in onze samenleving zeer realistisch als het kernprobleem erkent en dat inziet, dat ontkerstening en secularisering van het sociale leven innerlijk samenhangen"?

Hier verzeilen wij in dezelfde mist, waarin v. d. Ven ons brengt wanneer hij onophoudelijk spreekt over de noodzaak van terugkeer tot „het" Christendom (wat is dat eigenlijk?). Als er één ding is dat de geschiedenis van het sociale vraagstuk ons duidelijk voor ogen stelt dan is het wel, dat de bevrijding van de arbeider uit de loonslavernij niet geweest is het werk van „het" Christendom, maar van groepen en stromingen binnen het geheel van de westerse samenleving, waarin tal van christenen een uiterst belangrijke en op sommige momenten beslissende rol hebben gespeeld. Alles hangt hier af van nadere onderscheiding en concretisering met betrekking tot wat men verstaat als taak van het Christendom hier en nu. Hetzelfde geldt voor het gebruik van begrippen als „een nieuwe geest", „zedelijke beginselen", „de christianisering van het economisch leven" (Romme) en al dat soort aanduidingen meer, waarvan de door ons gesignaleerde beschouwingen uitpuilen. Ik heb niet de behoefte om tegenover dergelijke n.m.m. tot niets verplichtende uitspraken, bijbelteksten te stellen, maar het lijkt mij, dat hier op z'n minst de herinnering op zijn plaats is, dat in het verleden het overvloedig gebruik van dergelijke termen altijd een vrijbrief is geweest voor de bevoorrechten om de zaken blauw blauw te laten en dat zij een periode hebben gekenmerkt, waarin de verdrukten stenen voor brood werden toegeworpen. Wil men terug naar dit sociale klimaat?

Er is een ander aspect aan deze zaak, dat ook het socialisme zeer direct raakt. Wanneer v. d. Ven klaagt dat de sociale politiek overwegend is gericht op het biologische welzijn, wanneer Duynstee stelt, dat wetten zonder zeden gewantrouwd dienen te worden, wanneer van alle kanten met nadruk naar voren wordt gebracht dat met de uitbouw van onze sociale wetgeving de ziel van de mens niet wordt gered, dan is daarmee tegelijk een van de kernvragen van een socialistische ontwikkeling aangesneden. Men moet het echter niet doen voorkomen alsof het socialisme, waarin v. d. Ven een zekere parallel ziet lopen met het modernisme, voor deze allerbelangrijkste zaken blind is geweest en alsof het de mode-filosofen van deze tijd zijn, die eindelijk de wonde plek gevonden hebben. De ontwikkeling van de

socialistische beweging is voor een belangrijk deel een worsteling geweest om tegenover de vervlakking, die gemakkelijk met de materiële lotsverbetering gepaard gaat, de ziel van de arbeider, de ontwikkeling van de menselijke persoonlijkheid, als de meest wezenlijke zaak te doen zien. Het is, om slechts enkele namen uit de laatste decennia te noemen, het hoofdthema van het werk van Walther Rathenau, het is de blijvende kern van het denken van Hendrik de Man, het is, om in eigen land te blijven, de grondtoon van een boek als „Het fascisme en de nieuwe vrijheid", wanneer J. de Kadt het cultuur-socialisme tegenover het maag-socialisme stelt. Het is ook volkomen juist, dat deze zaken bij de voortschrijdende technificering actueler zijn dan ooit. Maar de geestelijke nood, die hiermee niet meer dan aangeduid is en die een ontstellende omvang heeft, zal niet met frases maar met een concrete politiek moeten worden benaderd.

Planning voor vrijheid

De grondfout van de gedachtengang van v. d. Ven is, dat hij het willens of onwillens doet voorkomen alsof de collectificering van onze maatschappij en het verlies aan persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef in belangrijke mate veroorzaakt is door de sociale politiek. Van der Ven stelt het voor alsof de vermaatschappelijking van het economisch leven, de beperking van de particuliere eigendom, het scheppen van het recht op uitkeringen, het terugdringen van het winstmotief en de invoering van het collectieve arbeidscontract, schuldig staan aan de massificatie en de collectificering van de mens. Zijn (vage) program komt dan ook in hoofdzaak neer op een ombuigen en reduceren van de sociale politiek, dat, naar hij hoopt, zal uitlopen op het herstel van vroegere verhoudingen. Van der Ven ziet niet of althans onvoldoende dat deze vermaatschappelijking van het economisch leven niet het resultaat is geweest van een modernistische sociale politiek, maar bepaald is geworden door een reeks van verschijnselen, inhaerent aan de technisch-economische ontwikkelingsgang van het kapitalisme. Vóór de sociale politiek het bezitsrecht beperkte, het arbeidscontract regelde en gelijkheid schiep in het recht op uitkeringen, had een oneindig afschuwelijker massificatie- en collectificeringsproces om zich heen gegrepen. De massalisering en collectificering van de proletarische massa onder de werking van het kapitalisme — toen er nog geen sociale politiek bestond — vindt vandaag alleen zijn weerga in de dwangarbeiderskampen van de Sowjet-Unie. De sociale politiek heeft in een periode van 75 jaar niet geleid tot een volledige ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid, tot een vergeestelijking van het arbeidersbestaan, maar ze heeft wel een aantal onmisbare voorwaarden daartoe geschapen. De voornaamste taak in de huidige fase van de maatschappelijke ontwikkeling is inderdaad het stimuleren van het zelfdoen, het vergroten van de verantwoordelijkheid, het verruimen van de taak van de arbeidende mens, het benutten van de materiële vrijheid, die dank zij de overheidsbemoeienis met het economisch leven en dank zij de gevoerde sociale politiek in grotere mate een feit is geworden dan ooit het geval was. Het is een tragisch misverstaan van de onverbiddelijkheid van de historische ontwikkeling te menen dat men deze opdracht zou kunnen vervullen door het rad der geschiedenis terug te draaien. Het slopen van de overheidsbemoeienis, het vergroten van de speel-

ruimte van de particuliere onderneming en het eerherstel van de private eigendom kunnen ons alleen dichter brengen bij de chaos waarin de maatschappij het jachtterrein wordt van ongecontroleerde machtsgroepen en in plaats van de groei van geest en cultuur de vermaterialisering van onze samenleving aanmerkelijk grover vormen zal aannemen dan zij nu nog te dikwijls heeft. Er is geen weg terug. Het is het levenswerk van een figuur als Karl Mannheim geweest, dat hij met nietaflatende scherpzinnigheid en geestkracht heeft laten zien hoe de mensheid bij de totaal nieuwe technisch-economische structuur waarop onze maatschappij is komen te berusten, alleen de vrijheid en de verantwoordelijkheid van de mens zal kunnen redden wanneer ze moedig bereid is de vraagstukken van de vermaatschappelijking van het economisch leven, van de toegenomen macht van de staat, van het optreden van kolossale apparaten en instellingen, dóór te denken en planmatig de vrijheid te ordenen.

Van der Ven verwijt onze tijd een gebrek aan historisch denken, een rationalistische vernieuwingswil ter wille van het nieuwe, maar in wezen is zijn gedachtengang a-historisch, omdat hij nalaat de geschiedenis van de technisch-economische ontwikkeling van de laatste eeuw ernstig te nemen. Het is dan ook niet toevallig, dat v. d. Ven één van de kernproblemen van onze ontwikkeling, de mechanisering van het arbeidsproces, bijzonder beeldend weet weer te geven, maar in gebreke blijft waar het geldt ook maar de geringste suggestie te geven hoe in dit proces de persoonlijkheid van de arbeider kan worden gered. Hij spreekt over bezitsspreiding, maar het hóe, dat zou kunnen duidelijk maken welke stimulerende waarde voor de persoonlijke verantwoordelijkheid hiervan zou kunnen uitgaan, ontbreekt volkomen. Het kan eigenlijk ook niet anders wanneer men, zoals v. d. Ven, niet vooruit, maar achteruit wil zien. Wanneer men in vertederde romantische termen spreekt over het gezin en het bezit, die als maatschappelijke idealen hun glans verloren hebben, zonder te analyseren welke functie onder de definitief gewijzigde technisch-economische structuur het gezin en het bezit kunnen vervullen en hoe men beide in hun totaal gewijzigde functie dienstbaar kan doen zijn aan de harmonische ontplooiing van de mens.

Ik heb al gezegd, dat v. d. Ven tussen de bedrijven van zijn treurspel door allerlei sympathieke en juiste opmerkingen maakt. De schrijver houde mij echter ten goede, dat ik door de wijze waarop hij schrijft over gezin en bezit en persoon, door de psychologische aantrekkelijkheid die voor hem blijkbaar gelegen is in het opkomen voor het Behoud en voor allerlei trekken van het feodalisme, telkens herinnerd werd aan conservatieve schrijvers als Möller van den Bruck en Rauschning. Het begint altijd met de persoon en het eindigt zo gemakkelijk bij de Leider. Ik meen ook, dat Van der Ven zich vergist, wanneer hij, zoekend naar een evenwicht tussen behoud en vernieuwing, stelt dat de wijzer van de weegschaal wat de feitelijke toestanden betreft nog te veel doorslaat naar het behoud, maar wat de gezindheid betreft nog te veel naar de vernieuwing. Hij overschat de populariteit van de vernieuwing in hoge mate. Natuurlijk, er bestaat een hersenloze nieuwlichterij-tot-elke-prijs en het is waar, dat de idee van de vooruitgang nog altijd een suggestieve macht uitoefent, maar het zwaartepunt van de gezindheid is reeds lang doorgeslagen naar het behoud. Niet Vrij Nederland of de Groene, maar

Elsevier heeft 150.000 abonné's in Nederland. Niet Te Elfder Ure, maar De Linie en De Nieuwe Eeuw tellen duizenden toegewijde lezers. Het tij is reeds lang gekeerd. De begrippen links en progressief hebben hun vat op de jeugd voor een goed deel verloren, het is weer een „eer" geworden om stoer conservatief te zijn. Niet in het minst omdat v. d. Ven deze werkelijkheid niet heeft gezien geloof ik dat zijn boekje een vergissing is.

Kerend getij

We hadden ons voorgesteld iets te schrijven over de betekenis van de opvattingen van Duynstee, maar we hebben ons telkens weer laten boeien door de beschouwingen van v. d. Ven. Naar hun inhoud genomen zijn de opvattingen van Duynstee dan ook maar matig interessant. Zijn conservatieve drift is aanzienlijk groter dan zijn kennis van de sociale en economische werkelijkheid. Wat hij opmerkt over de concentratie van vermogens in handen van de staat en grote instellingen is voor een deel feitelijk onjuist, voor een ander deel is het niet een gevolg van een doelbewuste overheidspolitiek, maar van de technische ontwikkeling. Het is ook deze laatste die allerlei in katholieke kring levende opvattingen omtrent bezitsspreiding stempelt tot primitieve illusies. Men kan het reële bezit van onze maatschappij, dat in reusachtige eenheden is samengesmolten, niet meer op middeleeuwse wijze verpersoonlijken. Men kan de machines niet stukbreken, de montagehallen slopen en de monsterbedrijven opdelen zonder een geweldige daling van het levenspeil en daarmee een maatschappelijke chaos te ontketenen.

Duynstee's klacht over het op nivellering van inkomen gerichte streven hebben we al eens critisch bezien. Hij constateert nu, dat de leiding in het bedrijfsleven en de vrije beroepen zich aan deze nivellering hebben weten te onttrekken. Hij had er de boeren en een deel van de handeldrijvende middenstand ook nog bij kunnen noemen. Wat tussen hamer en aambeeld overblijft zijn de hoofdarbeiders, de ambtenaren, de administratieve beroepen en de werkers in maatschappelijke diensten. Ook wij zijn van oordeel dat deze laatste groepen qua inkomen „opgetrokken" dienen te worden, maar ten koste van wie? Uit het feit dat Duynstee op zijn constatering van de inkomensnivellering een jerimiade laat volgen over de onevenredig uitgebreide sociale zekerheidsmaatregelen kan men opmaken, dat hij het „van de arbeiders wil halen". Zo plat staat het er niet, maar zo is het blijkbaar wel bedoeld. Wij zouden het willen zoeken in tegenovergestelde richting, nl. bij die kringen, die zich aan de nivellering hebben weten te onttrekken. Klassenstrijd? Als men het zo noemen wil, ja. Maar de heren Duynstee c.s. mogen weten door wie ontketend. Dat hun klassenstrijd systematisch bedolven wordt onder het sausje van de standentheorie lijkt ons, met name voor de katholieke arbeiders, een bijzonder schrale troost.

Er is voor deze theorie een herlevende belangstelling in K.V.P.-kringen [3]). Zolang dit neerkomt op het — met of zonder fantasie — projecteren van middeleeuwse begrippen op een twintigste-eeuwse werkelijkheid, is dit ons wel. Zodra dit moet

---

[3]) Prof. Keulemans „De encyclieken Rerum Novarum en Quadragesimo Anno en het probleem der standen in de huidige samenleving". Uitgave St Adelbertvereniging, 1951.

dienen als rechtvaardiging om de rijken rijker en de armen armer te maken, zal blijken dat niet alleen een progressieve, maar ook een conservatieve politiek haar eigen risico's heeft. Wel moge volgens prof. Romme „de dwaze gedachten van een klassenloze maatschappij in het katholieke kamp nooit zijn binnengedrongen", het zou wel eens kunnen zijn, dat de gedachte, dat niemand aan het bezit van rijkdommen alléén het recht op een rijker bestaan kan ontlenen, een levendig illegaal bestaan leidt in de hoofden en harten van talloze katholieken.

Wij hebben getracht in het bovenstaande zoveel mogelijk termen als progressief en conservatief als al te gemakkelijke criteria te vermijden. Een zekere zin heeft de slijtageslag der geschiedenis ze toch wel gelaten. Welnu, Duynstee is er in geslaagd, vrijwel alles wat men tegen de achtergrond van de sociale en economische ontwikkeling van de laatste decennia aan terugstrevendheid kan bedenken in „Het Heilige Huis" bijeen te brengen. Het R.K. dagblad „Ons Noorden" zag te recht het verschil tussen de Duynstee van kort na de oorlog en de Duynstee van nu als symptomatisch. „Na de eerste wereldoorlog was er een vloed aan sociale gezindheid, maar na enige tijd kwam de eb en deze droeg de P.B.O.-gedachte terug naar zee. Thans is het andermaal de tijd van de eb. Wel kreeg de P.B.O. dit keer haar wettelijke vorm, maar zij kan ook nu nog als een „dood ding" op het strand achterblijven. De reactie op de artikelen van prof. Duynstee toont onmiskenbaar aan, dat de eb in sociale gezindheid ook aan onze gelederen zuigt."

De reactie van de leiding van de K.V.P. kenmerkt zich door het streven naar een compromis en het ontbreken van elke principiële bestrijding. Hoe kan het ook anders? De zedelijke beginselen waarvan de K.V.P. uitgaat zijn t.a.v. de centrale vraagstukken van onze maatschappij-ontwikkeling zo ruim, zo zeer voor de eeuwigheid geformuleerd, dat de K.V.P.-leiding tegen een aanval als die van Duynstee wel principieel machteloos moet staan. De confessionele katholieke groeperingen, die na de oorlog overal op het Europese vasteland als progressieve, christelijk-democratische partijen werden opgericht, vertonen thans zonder uitzondering dezelfde conservatieve tendens, de tendens naar restauratie van de verhoudingen, waaraan Europa reeds eenmaal bezweken is. De katholieke „eenheidspartij" ten onzent vertoont opnieuw haar *vitium originis*, haar geboortefout: samen te willen brengen en houden wat op politiek terrein niet samenhoort. Zolang deze figuur blijft bestaan zal de K.V.P. in ons politieke leven een instabiele, en voor een op harmonische opbouw gerichte politiek onbetrouwbare factor blijven. Alleen een politieke bewustwording van de katholieken zelf zal dit kunnen veranderen.

G. E. VAN WALSUM

HET PROCESSIEVERBOD

Er is een tijd geweest, dat de opheffing van het processieverbod alleen nog scheen te worden tegengehouden door overgeleverde gevoelens van onbehagen en tegenzin, die ook in de Protestantse kringen steeds meer aan invloed leken in te boeten, zodat de indruk wel moest worden gevestigd, dat het wachten nog slechts was op het politiek meest geschikte ogenblik om dit verouderde instituut uit de Grondwet te verwijderen. Toegegeven moest toch worden, dat iemand, die werkelijk democratisch denkt en ernst wil maken met het beginsel van de godsdienstvrijheid, er in redelijkheid geen bezwaar tegen kan maken, dat onze Rooms-Katholieke landgenoten met hun processies op straat komen.

Wie in deze gemoedsgesteldheid de vraag tegemoet treedt, of bij de komende Grondwetsherziening het processieverbod moet worden geschrapt, loopt het risico zich gevaarlijk op de situatie te verkijken. Men dient er namelijk rekening mede te houden, dat de invoering van de processievrijheid van de zijde van de kerken der Reformatie op ernstig verzet zal stuiten.

Om dit te begrijpen, moet men zich rekenschap geven van de veranderingen, die, begonnen in de bezettingstijd, zich na de bevrijding in de kerkelijke wereld hebben voltrokken. Een ontwaken van een nieuw kerkelijk bewustzijn en verantwoordelijkheidsbesef leidde tot een reorganisatie van de Ned. Hervormde Kerk, die gedragen werd door de gedachte, dat de kerk als geheel in gehoorzaamheid aan haar opdracht de boodschap, die haar is toevertrouwd, naar binnen en naar buiten krachtiger tot gelding had te brengen. Deze ontwikkeling bepaalde zich niet tot de Ned. Hervormde Kerk, maar deelde zich onder de invloed van het veldwinnen van het oecumenische besef ook aan andere kerken mede.

Een van de belangrijkste uitingen van de zich vernieuwende Ned. Hervormde Kerk was het herderlijk schrijven van de Generale Synode betreffende de Rooms-Katholieke Kerk van 23 Maart 1950 en van dit herderlijke schrijven is voor ons doel bijzonder belangrijk het „memorandum aangaande de processie", dat er aan is toegevoegd en dat alleen goed te verstaan is tegen de achtergrond van het gehele betoog van de herderlijke brief.

Ik ben er van overtuigd, dat deze herderlijke brief vele leden van de kerk, die de kwestie van de processievrijheid toch eigenlijk niet zo belangrijk vonden en wel geneigd waren zich bij de opheffing van het processieverbod neer te leggen, op dit standpunt heeft doen terugkomen. In elk geval moet er rekening mede gehouden worden, dat de Ned. Hervormde Kerk op een voorstel tot opheffing van het processieverbod scherp zal reageren en ik verwacht niet, dat het aantal meelevende Hervormden, die bereid zijn daartegen in te gaan, groot zal zijn.

En ik houd er rekening mee, dat het merendeel van de overige Protestantse kerken, zij het mogelijk op andere gronden en in andere vormen, zich achter het verzet van de Ned. Hervormde Kerk zal scharen.

Het is niet zo'n eenvoudige zaak om de motieven, op grond waarvan de Ned. Hervormde Kerk de processievrijheid afwijst, ook voor buiten-kerkelijken verstaanbaar te maken, maar ik wil toch een bescheiden poging daartoe doen.

Zo op het eerste gezicht lijkt het verbod van processies een aantasting van de vrijheid. Vrijheid schijnt immers op dit terrein te impliceren, dat men, mits men de openbare orde en rust maar niet verstoort, alles kan doen wat wezenlijk met zijn godsdienst samenhangt. Dat betekent dus, dat de Rooms-Katholieken met hun processies de straat op moeten kunnen. Er schijnt geen enkele reden de processie anders te behandelen dan de straatprediking van Protestantse zijde. De straatprediking immer komt hier op neer, dat men met de verkondiging van de Bijbelse boodschap, die naar haar aard in het kerkgebouw thuishoort, naar buiten komt met de bedoeling daarmede diegenen te bereiken, die uit zichzelf naar die verkondiging binnen het kerkgebouw niet zouden komen luisteren. Men heeft de kans, dat de straatprediking andersdenkenden, voor zover zij er niet onverschillig of minachtend aan voorbijgaan, aanstoot zal geven, maar men mag verlangen, dat zij dit terwille van de vrijheid verdragen. Welnu, dan is er toch niet zo heel veel verschil met de processie, al staat bij de processie het „propagandistische" element wellicht niet voorop, maar de behoefte om de rijkdom en blijdschap van het geloofsbezit in het kader van de plaatselijke gemeenschap in het openbaar te beleven.

Hiertegenover stelt de Hervormde Kerk twee dingen.

In de eerste plaats, dat de processie niet op één lijn is te stellen met de straatprediking. De straatprediking is een oproep tot het publiek, waartegen men neen kan zeggen. Zij rekent met en veronderstelt de mogelijkheid van afwijzing en laat deze dan ook uitdrukkelijk open. De straatprediking laat dus de vrijheid onverlet.

Met de processie is dat anders. In de processie wordt het allerheiligste feestelijk rondgedragen. Daarbij wordt geen rekening gehouden met de mogelijkheid van een keuze voor of tegen. De processie laat de mogelijkheid van afwijzing niet open, zij accepteeert deze ten hoogste noodgedwongen als een realiteit. Zij rekent op en veronderstelt knielende aanbidding.

Een niet-Rooms-Katholiek moet zich in een Rooms-Katholieke kerkdienst wel als een storend element voelen en het kan niet anders, of de Rooms-Katholiek moet dat in de grond evenzo voelen, omdat de andersdenkende louter toeschouwer is en geen deel heeft aan het gebeuren, dat zich in de bediening van de mis voltrekt. Welnu, in dezelfde positie wordt bij een processie de andersdenkende gebracht, die zich op straat bevindt en dat terwijl de straat het terrein is, waarop alle burgers zich thuis moeten kunnen gevoelen. In de processie komt de kerk op straat en wordt de straat tot kerk gemaakt. Daarom komt de processie in botsing met de vrijheid.

In de tweede plaats wordt er de nadruk op gelegd — en dat ligt in het eerste opgesloten —, dat in de processie Jezus Christus in broodsgedaante wordt rondgedragen. Nu kan men zeggen: dat geldt alleen voor degenen, die dit in geloof

aanvaarden. Wie het niet gelooft, behoeft er zich niets van aan te trekken. Maar zo mag men het niet stellen. Men mag niet vergeten, dat de gelovige Protestant hier uit het diepst van zijn overtuiging neen tegen zegt, omdat hij dit ziet als een ongeoorloofde beschikking van de mens over Christus, welke de vrijmacht Gods aantast en waarin de wortel ligt van de absolutistische tendenties, die volgens hem de Rooms-Katholieke Kerk eigen zijn.

Voor de Hervormde Kerk is in de zaak van het processieverbod de vrijheid in het geding. Zij verwijt de Rooms-Katholieke Kerk niet, dat zij in dogmatisch opzicht onverdraagzaam is. Dat is zijzelf ook. Ook zij belijdt, dat Gods Waarheid geopenbaard is en dat elk die haar niet erkent, in de leugen leeft. De vraag is maar, of en in hoeverre wij het recht en de plicht hebben om zo iemand in de beleving en verkondiging van zijn overtuiging te dwarsbomen. De Hervormde Kerk meent, dat dit slechts in een uiterste geval mag geschieden. Het Rooms-Katholicisme neigt, naar de mening der Hervormde Kerk, tot de gedachte, dat dit juist in het normale geval dient te geschieden en alleen dan mag worden nagelaten, wanneer aldus een grote onheil (bijv. belemmering van het apostolaat, verbittering tussen de volksgroepen, een burgeroorlog) voorkomen wordt.

De Hervormde Kerk speurt in deze houding het ongeduld, het vooruitgrijpen op Gods toekomst en gericht, het reeds hier en nu verwezenlijkt willen zien van het Godsrijk. Maar – zo zegt zij – wij leven nog in de tijd van Gods geduld en verdraagzaamheid, waarin onkruid en tarwe op de wereldakker te zamen opwassen tot de oogst. Wij kunnen Gods waarheid slechts verkondigen en de mensen voor de beslissing des geloofs stellen. Wij kunnen niet op het gericht van God vooruitlopen. In een sfeer van dwang en druk kan het geloof als de vrijwillige overgave van hart en leven niet bloeien. Alleen wanneer iemand door zijn houding en daad de ordeningen, die God voor het leven en samenleven der mensen gesteld heeft, dermate aantast, dat chaos en ongerechtigheid dreigen, kan en moet de overheid een halt gebieden, op grond van de taak, die haar van Godswege is toevertrouwd.

Ik heb hier een gedeelte van het herderlijk schrijven woordelijk geciteerd, omdat dit mij voor een goed begrip van het standpunt van de Generale Synode der Ned. Hervormde Kerk ten opzichte van de vrijheid zo belangrijk lijkt.

Op welke gronden nu vraagt de Ned. Hervormde Kerk van de overheid, dat zij de processievrijheid tegengaat? Naar de mening van de Ned. Hervormde Kerk vloeit het tegengaan van de processievrijheid voort uit de taak van de overheid. Het ligt voor de hand, dat de kerk de taak van de overheid van de bijbel uit benadert. Als roeping van de overheid ziet zij dan om op haar wijze en binnen de grenzen van haar bevoegdheid het publieke leven te ordenen in overeenstemming met de heerschappij van God, die gepredikt en geloofd wil worden en dus niet met dwang opgelegd. De overheid heeft er voor te waken, dat deze heerschappij vrij kan worden gepredikt en vrij kan worden geloofd. Daarom heeft zij op te komen voor de vrijheid en voor de sfeer, die bij de verkondiging past, voor de vrijheid en voor de mogelijkheid om een echte beslissing te nemen, om werkelijk ja en werkelijk neen te kunnen zeggen.

En nu wijst de Hervormde Kerk de processie af, omdat zij deze ziet als een loochening van deze vrijheid. De rooms-katholieke volksgenoten hebben recht op

gewetens-, cultus- en propagandavrijheid, maar zij hebben niet het recht om de straat tot kerk te maken. De vrijheid om op de straten processies te houden, zou de vrijheid der anderen opheffen om op de straat zichzelf te zijn. Daarom is niet de tegenstand tegen opheffing van het processieverbod intolerant, maar juist het verzoek tot opheffing.

Het is, dunkt mij, van belang voor alle politiek belangstellenden van dit standpunt kennis te nemen, omdat deze houding van de Ned. Hervormde Kerk, wanneer straks het vraagstuk van het processieverbod in de practische politiek aan de orde komt, stellig een rol zal spelen.

Het door een commissie uit de Anti-revolutionnaire Partij over de processiekwestie uitgebrachte rapport [1]) is daarvan een treffend bewijs. Uit hetgeen dit rapport vermeldt over vroegere uitingen van Anti-revolutionnaire zijde over dit vraagstuk blijkt duidelijk dat men in die kring in het verleden een tamelijk sterke neiging had zich tegen invoering van de processievrijheid niet te verzetten. In ieder geval was het niet zo dat men over deze kwestie warm liep. En thans komt de commissie met overtuiging op voor het goed recht van het processieverbod. Dat de practische regeling, die de commissie aanbeveelt — een plaatselijke regeling onder hoger toezicht — daarmee niet in overeenstemming lijkt, is een gevolg van het feit, dat de commissie rekening houdt met hetgeen in feite te bereiken is. En het opvallende is, dat de principiële motivering, die de commissie voor het processieverbod geeft, geheel ligt in de lijn van het betoog van de Synode der Herv. Kerk, waardoor de commissie klaarblijkelijk is beïnvloed. „De vrijheid van geweten, van godsdienst en van godsdienstoefening is" — aldus de commissie — „een goed, waaraan de Overheid niet behoort te raken.... zolang deze vrijheid niet de vrijheid van geweten, van godsdienst en van godsdienstoefening van den ander aantast. Dan behoort de Overheid weer te binden om de vrijheid van dien ander te herstellen."

Maar het standpunt van de Ned. Hervormde Kerk is niet alleen van belang voor de christelijke partijen, doch ook voor de niet-confessionele partijen, die een niet te verwaarlozen aantal kerkelijk meelevenden onder hun leden en onder hun kiezers hebben.

Met name ook voor de P.v.d.A. kan de processiekwestie een belangrijk vraagstuk worden. Dat brengt de samenstelling van de partij en van haar aanhang met zich.

Drie groepen vallen hier te onderscheiden.

In de eerste plaats — en deze groep zal wel het talrijkst zijn — degenen, voor wie de hierboven weergegeven gedachtengang elk gezag mist en die de geestelijke achtergrond van deze afwijzing van de processievrijheid misschien niet eens begrijpen kunnen.

---

[1]) Dit rapport, dat uitgegeven is door de Anti-revolutionnaire Partijstichting, Dr Kuyperstraat 3, Den Haag, bevat voor ieder, die zich terzake van het processievraagstuk wil oriënteren waardevolle gegevens van historische en staatsrechtelijke aard. Met name wordt in het rapport ook duidelijk aangetoond, dat een wijziging van de Grondwet op dit punt, welke kant men ook uit wil, vrijwel onvermijdelijk is. Wellicht doet zich nog een gelegenheid voor om op de inhoud van dit rapport nader terug te komen.

Daarnaast de Rooms-Katholieke partijgenoten of kiezers, die de processievrijheid eenvoudig als een eis van recht zien.

En ten slotte de overtuigde Protestanten, voor wie het standpunt van de kerk wel gezag heeft, niet omdat het gaat om een uitspraak van de kerk, maar omdat zij zich daardoor aangesproken weten in die zin, dat zij de juistheid er van erkennen.

Nu zou men zich als partij op het standpunt kunnen stellen, dat men gegeven het feit van het verschil in inzicht elkander vrijliet. Ik ben mij er van bewust hier een uitdrukking te bezigen, die nadere toelichting behoeft. Herhaaldelijk nog kan men bij onze tegenstanders het misverstand ontmoeten, dat binnen de P.v.d.A. het standpunt, dat men in de vertegenwoordigende lichamen inneemt met meerderheid van stemmen bindend wordt vastgesteld. Dit is een misverstand, omdat het vanzelfsprekend is, dat men elkaar vrij laat, zeker in principiële zaken. Wanneer ik in dit verband spreek van elkander vrij laten, dan bedoel ik dat in deze zin, dat men er bij voorbaat van afziet een poging te doen om tot een gemeenschappelijke houding te komen.

Dat zou betekenen, dat in de volksvertegenwoordiging het ene lid van de P.v.d.A. vóór de afschaffing van het processieverbod zou kunnen stemmen en het andere er tegen.

Op deze wijze ontkomt men echter niet aan de moeilijkheden. Indien het resultaat zou zijn, dat door de houding van het merendeel van de P.v.d.A.-vertegenwoordigers het processieverbod zou worden afgeschaft of gehandhaafd, zouden de groepen, die zich door een beslissing naar de ene of naar de andere kant geweld voelen aangedaan, de P.v.d.A. daarvoor toch verantwoordelijk houden.

Reeds om die reden is het naar mijn mening noodzakelijk, dat de partij zich van dit vraagstuk rekenschap geeft en een ernstige poging doet om tot een gemeenschappelijk standpunt te komen.

Laten wij bovendien goed begrijpen, dat wij onze tegenstanders geen groter dienst kunnen bewijzen, dan door hun de gelegenheid te geven te constateren, dat de P.v.d.A. dit vraagstuk niet aan kan. Wat een voldoening zou het hun geven te kunnen vaststellen, dat de veel gesmade doorbraak een ernstige deuk had gekregen, omdat nu toch duidelijk was gebleken het falen van de nieuwe opzet van de P.v.d.A., de samenwerking in één partijverband van personen van uiteenlopende levensovertuiging.

Ik schrijf dit niet bij wijze van cri de coeur. Het vraagstuk heeft de aandacht. Er is binnen de partij overleg over gaande. Het is thans nog niet de tijd daarop dieper in te gaan. Maar wel is het wenselijk het vraagstuk te stellen, opdat ook degenen, die in dit stadium nog niet bij dat overleg zijn betrokken zich er rekenschap van kunnen geven.

Het lijkt mij, dat bij dit overleg in het bijzonder ook de Protestants-Christelijke en Rooms-Katholieke werkgemeenschappen een taak hebben. Wanneer deze werkgemeenschappen een oplossing konden vinden, die voor beide aanvaardbaar was, zou er veel gewonnen zijn, omdat verwacht mag worden, dat de „humanistische" partijgenoten, al was het alleen maar om politieke redenen, bereid zullen zijn die oplossing te steunen.

Zulk een oplossing zal natuurlijk het karakter van een compromis moeten hebben. Het is onwaarschijnlijk, dat men het eens zou kunnen worden over een regeling, die integrale bevrediging zou schenken aan de Rooms-Katholieke òf aan de Protestantse inzichten. Dat behoeft zeker niet tragisch genomen te worden, omdat de politiek nu eenmaal is de kunst van het mogelijke. Het komt er maar op aan, of het compromis gevonden wordt met de opzettelijke bedoeling de wederzijdse inzichten zo veel mogelijk te ontzien.

Ik ben er van overtuigd, dat de P.v.d.A., wanneer zij zich in deze geest met het processievraagstuk bezighoudt, belangrijk werk kan verrichten.

Belangrijk werk in de eerste plaats, omdat zij, gegeven de politieke situatie in ons land, op deze wijze de leiding kan nemen bij de oplossing van een voor ons politieke leven gewichtig althans netelig vraagstuk.

Belangrijk werk verder omdat de partij de gelegenheid zou krijgen aan de gedachte van de verdraagzaamheid op een voor een godsdienstig zo sterk gedifferentieerd volk als het onze zo elementair punt als dit practische gestalte te geven. Want het gaat niet aan met een beroep op de verdraagzaamheid de processievrijheid te verdedigen. Werkelijke verdraagzaamheid eist ook, dat rekening wordt gehouden met de gevoelens, die de processievrijheid in overwegend Protestantse streken zou oproepen.

J. E. STOKVIS

SOCIOLOGIE VAN DE KOLONIALE GEMEENSCHAP

N.a.v. dr W. F. Wertheim „Herrijzend Azië". Arnhem, Van Lochem Slaterus, *f* 9,50.

De titel van deze bundel tijdschriftbijdragen en lezingen is wat ruim genomen, want er is bijna uitsluitend sprake van Indonesië. Maar ook daar is de hartslag van Nieuw-Azië wel te beluisteren.

Prof. Wertheim wijdt zich voornamelijk aan een ontleding van, men kan nu wel zeggen sectie op, de vergane koloniale gemeenschap en dan bloeien weer vele oude, maar nog steeds boeiende strijdvragen op, welke stellig belangwekkend zijn gebleven, maar weinig practische betekenis hebben behouden. De strijdlust ging echter niet verloren en het is Wertheim's bijzondere verdienste, dat hij op dit veel doorwoelde terrein, en dan met een verfijnd sociologisch apparaat, dieper heeft geboord dan wie ook in ons land. Met het ontleden, ontvezelen van de Indonesische volksaard en standenstructuur, van de koloniale tegenstellingen naar ras en belang, de onvermijdelijke neergang der Nederlandse heerschappij, de culturele verhouding van de Indonesiër tot het Westen (acculturatie) — het is gemeenlijk oorspronkelijk en verhelderend werk. Overtuigend vooral is het betoog, dat die acculturatie geen derving van eigen cultuurbezit tot gevolg had, wèl vernieuwing en verhoogde bruikbaarheid (blz. 134). Het staat eigenaardig met die Indonesische cultuur. Ze is niet scherp belijnd, vermocht niet te bloeien zonder tevens een bloeiende staat. Toch voerde ze een taai, zij het bloedarm leven, gevoelig voor invloeden van buiten zonder er in op te gaan. Ze is als een Aeolus-harp: velerlei geluiden trekken er doorhenen en toch zingt ze een eigen lied.

Minder gevoelen wij voor de opvatting, dat de koloniale aera het merk droeg van een kastenstelsel op raciale basis (blz. 52). Een religieus gebod tot onveranderlijke sociale groepering binnen eigen sfeer staat toch principieel verre van een veranderlijke geleding binnen een kolonie, waar grotendeels het overwicht van macht en ras, anderdeels aanleg en bruikbaarheid de sociale plaats bepalen. Zeker, er zijn practische overeenkomstigheden; maar identificatie dreigt met verwarring.

De tekening van de Europese gemeenschap der 19e eeuw als een mestiezencultuur (blz. 115) is gelukkiger, al kunnen we de opvatting, dat deze exotische cocktail ook tot in de Indonesische bovenlaag zou hebben doorgewerkt, moeilijk delen. Het overwegend oriëntale krontjonglied — als voorbeeld genoemd — sloeg bij de Indonesiër aan wegens een tekort aan eigen dergelijke volkszang, en waar overigens zijn leefwijze van het eigene afwijkt, schrijven we dat eerder toe aan overneming of nabootsing van slechte Europese smaak dan aan infiltratie met mestiezendom.

De karakteristiek van de Europese samenleving is over het geheel geslaagd, maar het diepere wezen werd niet gepeild (blz. 124). Toch is deze gecompliceerde en, ondanks macht en winst, tragische factor in het koloniale geheel een volle sociologische analyse overwaard. Nog steeds is hierop het wachten.

Wij krijgen soms de indruk, dat Wertheim te weinig heeft onderscheiden tussen vóór 1945 en daarna. Zo schrijft hij aan de „noncoöperation" een verlammende invloed op het staatsleven toe met een beroep op het bekende artsen-verzet in 1948, toen de nog koloniale regering de medische hogeschool opeiste (blz. 58). Maar dat was een revolutionnaire daad in revolutionnaire sfeer. In de koloniale sfeer echter was die „non-coöperation" een meer tartend dan effectief wapen in de nationale strijd en

dan nog geenszins algemeen gehanteerd.

Weinig anders staat het met de uitspraak, dat de Chinese kleinhandel in toenemende mate door de Indonesische zou zijn verdreven (blz. 57). Sedert 1945 ging het inderdaad min of meer die richting uit, maar vóórdien zag de Chinees zijn veld nog veilig en vrij.

Volgens Wertheim zagen vorsten en hoofden, toen in '12 de Sarekat Islam te velde kwam, er hun belang in, toenadering tot die nationale beweging te zoeken (blz. 41 en 58). Wij weten echter niet beter dan dat zij toen vrij algemeen, al dan niet van harte, achter de regering stonden — de macht van *toen*. Na 1945 daarentegen zochten zij de nieuwe heersers. De koloniale beleggers deden niet anders.

In de overigens uitnemende beschouwingen over het Indo-element onderschat Wertheim de betekenis van de zgn. „blanke blijvers", die hij met onzekere hand bij de Indo-groep indeelt (blz. 68). In politicis is er stellig verwantschap: wrevel jegens het eigengereide moederland, drang naar een vrijer Indonesië. Maar sterker is het principiële verschil. Door vele generaties heen zijn deze blanken zodanig met Indonesië verbonden, dat Nederland voor hen meer stamland is geworden dan vaderland gebleven. Zij vormen een kleine, maar sterke élite, tot regeren algeheel in staat en op macht gericht. Bijzonder in de strijd tegen het egoïstische Nederlandse crisisbeleid in de 30-er jaren hebben deze blank-nationalisten zich tegenover Nederland doen kennen. De Indonesische revolutie vernietigde hun sterk gestegen kansen.

Wij betwijfelen, of ook de sociale indeling van de Indonesische intelligentia, nl. bij de onzelfstandige middenstand, wel vlot is te aanvaarden (blz. 43). In de academisch ontwikkelden althans — zij vormen nu de top van het bewind — zien wij veeleer een toekomstige ambtelijke bourgeoisie, straks met een commerciële en industriële élite aangevuld. De vrijheidsstrijd was primair nationaal, niet sociaal gericht; niet tegen het kapitalisme, maar tegen de westerse verschijningsvorm. Het blijft daarom nog een open vraag, of de verworven vrijheid niet juist een opbloei van een, stellig aanwezig, oosters kapitalisme zal meebrengen.

Is dit slechts een spelevaren naar de toekomst, Wertheim onderneemt reeds zekere pooltocht: Hij speelt op de mogelijkheid, dat Azië „wellicht op den duur" op „een punt *voorbij* het Westen komt te belanden". Minder kaballistisch geformuleerd: Azië zou socialistisch of communistisch kunnen worden. We geven toe, óók die mogelijkheid bestaat, maar hiermee nadert men toch de roulettetafel.

Hoeveel reëler zijn Wertheims beschouwingen over Trumans Punt IV. Nodig en overtuigend is daar zijn vermaan, bezwering bijna, om bij de uitvoering van dat ook door hem principieel onderschreven plan zich toch vooral aan de goed-humanistische richtlijnen te houden. Het kapitalisme krijgt met dat Punt IV inderdaad een kans op reclassering. Dat de koloniale volken in volle armoede zijn achtergelaten, is vooral ook de schuld van de koloniale exploitant. De vloek der boze daad is de verhoogde mogelijkheid voor het communisme in Azië. Het oude, lenige kapitalisme bereidt met dat Punt IV een nieuwe stelling voor en een nieuwe strategie. In de onontwikkelde landen, vrij of niet, zal nu niet de armoede worden geëxploiteerd, maar de welvaart. Moge het niet reeds te laat zijn.

Gaat het om vraagstukken, waarbij de rede veel met het gemoed heeft te stellen — zoals in de koloniale arena —, dan zijn argumenten dikwijls de niet-erkende kinderen der gezindheid. Zo verkondigt de kolonialist, uit behoefte aan een „rechtspositie" voor zijn overmacht, de onveranderlijke minderwaardigheid van het andere ras, terwijl de wederpartij van een aangeboren rasverschil niet wil weten. Geen van beide kan zijn stelling echter bewijzen. Tot nu toe is dat alles meer boeiend dan vruchtbaar. Wèl bewezen, schoon niet verklaard, is de gruwelijke werking van het *rasinstinct*, en dat is toch het vliegwiel in het koloniale apparaat.

Een andere oude strijdvraag, die niet sterven wil: vormden de invasies van Hindoeïsme en Islam al dan niet koloniale heerschappij in Indonesië? Ja, houden de diehards vol en kunnen zich dan in koloniale precedenten verheugen. De progressieven antwoorden, maar eveneens zonder bewijs, dat India en de Islam géén staatsdwang oplegden, maar alleen op vreedzame wijze verfrissing brachten van religie, beschaving

en handel. De gezindheid behoudt hier dus grote speelruimte binnen de wetenschap. Bij de behandeling van deze beide onverslijtbare problemen laat ook prof. Wertheim die speelruimte niet onbenut, maar hij speelt dan ten minste aan de goede kant.

In het hoofdstuk, „Monopoly" geheten, is een bepaald overmatige dosis gezindheid door de wetenschap gemengd. Voorop gaat de stelling, dat er ook een koloniale verhouding aanwezig kan zijn tussen twee vrije landen van ongelijke economische kracht, bijv. een industrieel en een agrarisch land. Dat is, dunkt ons, een vertroebelende stelling, want primair kenmerk ener koloniale verhouding is de oplegging van *staatkundige* dwang, middellijk of rechtstreeks. Wertheim gaat echter verder nog en speurt zelfs kolonialisme, als er sprake is van twee industriële landen, waarvan het sterkere zich doet gelden (blz. 49/50).

Voor deze over-originele opvatting moet de Marshall-hulp dan het bewijs leveren, want — geeft hij te kennen — deze hulp vormt eigenlijk een virtuoze Amerikaanse exploitatie van het zwakkere West-Europa. Immers, door middel van die Marshall-hulp drijft Amerika tot afname van allerlei te dure luxe-waren; „dure, veel benzine verbruikende auto's" heten dan een sprekend voorbeeld (blz. 156). Wij vinden het eerder een drogbeeld, want van de 25.295 auto's, welke wij in 1950 invoerden, kwamen er 229 uit de Ver. Staten, of 0,8 %. [1])

West-Europa zou, heet het verder „op een haar na" worden opgescheept met een te hoog geprijsd enorm Amerikaans graanoverschot (blz. 156). Ook hier een vlotte bewering.

Onze graan-invoer bestaat voor rond de helft uit tarwe, waarvan de distributie door een internationale tarwe-conferentie wordt geregeld en dan tot nu tegen prijzen, *beneden* die, welke in het uitvoerende land worden bedongen. Voor de overige graansoorten vraagt Amerika tot nu toe niet méér dan de na Korea sterk gestegen wereldprijzen. Maar al ware het anders, dan blijft het toch een feit — door Wertheim aan zijn lezers onthouden! — dat de Marshall-hulp voor ongeveer 80 % als geschenk wordt genoten en de laatste tijd zelfs geheel of nagenoeg geheel. Bij een te hoge graanprijs zou West-Europa wellicht minder kunnen kopen, maar nog niet één dollar hebben verloren.

Mocht men — kind in de boosheid — als vrucht van de Marshall-hulp willen verwijzen naar de niet te verwrikken waarheid dat het kwijnende West-Europa zich industrieel heeft kunnen versterken en zijn welzijn verhogen, dan wijst Wertheim die eenvoudige van geest terug en terecht. Alles eigenbelang, zegt hij, want een sterke Europese industrie leidt tot beleggingen in onder-ontwikkelde landen en die beleggingen zijn dan weer een waarborg voor de aanvulling van Amerikaanse grondstoffen (blz. 1557). En het gestegen Europese levenspeil? Ook exploitatiemiddel: de Amerikaanse export heeft immers een koopkrachtig Europa nodig (blz. 157). Fluistert men dan nog de opmerking, dat de Marshall-hulp toch militaire steun verzekert, dan is het gewaagde bescheid: „indien Amerika het althans met de militaire steun ernstig meent" (blz. 158). Dit alles is wellicht een voorbeeld van wat de hoogleraar zich ten doel stelde: „de Nederlandse belangstellende leek vertrouwd te maken met het onbevangen sociologisch denken". Lijkt het niet, alsof er naast de wetenschap der politiek ook een politiek der wetenschap verrijst?

Wij ontkennen natuurlijk niet, dat de Marshall-hulp uit eigenbelang is voortgekomen. Geen land kent tegenover het andere een netto-charitas. Amerika behoeft voor de eigen veiligheid een weerkrachtiger Europa en legt hiervoor met milde hand de miljarden op tafel met enige waarborgen voor het juiste gebruik en voor eigen belangen. Noem het voor ons part „dollar-idealisme". Maar wie het Marshall-verdrag met redelijke omzichtigheid leest, zal moeten erkennen, dat Amerika een grootse partner is en een zegenrijke egoïst.

Dat hoofdstuk „Monopoly" vinden wij zware beschadiging van een knap en rijk geheel.

[1]) In die cijfers van het C.B.S. zijn begrepen de direct uit de V.S. geïmporteerde auto's. Er worden echter ook via Belgische fabrieken geleverd en verder auto's in onderdelen. Deze categorieën worden slechts voor een deel in dollars betaald. Maar ook deze indirecte import op volle dollarwaarde stellend, zou heel de Amerikaanse import, direct en indirect, voor '50 nog geen 10 % van de totale invoer uitmaken.

H. UMRATH

EEN PROGRAMMA VOOR VOLLEDIGE WERKGELEGENHEID

In verband met het centrale probleem om het tekort op onze betalingsbalans weg te werken wordt steeds meer aangedrongen op maatregelen op „monetair" gebied, op het gebied van het geldwezen dus, die het evenwicht tussen de in Nederland in omloop zijnde geldmiddelen enerzijds en de ter beschikking staande goederen anderzijds tot stand zouden kunnen brengen. Er zou dus moeten worden voorkomen, dat in de volkshuishouding in haar geheel meer geld, d.w.z. koopkracht ter beschikking staat dan nodig is om de totale productie tegen de geldende prijzen te kunnen kopen.

Is dit evenwicht in het binnenland eenmaal bereikt, dan komt volgens deze opvatting de handelsbalans vanzelf in orde omdat dan immers niet meer geld voor de aankoop van buitenlandse goederen vrij komt dan door de verkoop van binnenlandse producten alsmede andere bronnen van inkomsten zoals scheepvaart, verzekeringen enz. wordt verdiend. Vandaar dat de President van de Nederlandsche Bank, Mr Holtrop, in het jaarverslag van de bank tot de volgende conclusie komt: „Herstel van het monetaire evenwicht ligt binnen ons bereik; herstel van het betalingsbalansevenwicht zal daar met zekerheid op volgen". De maatregelen, die zouden moeten worden genomen om dit dubbele evenwicht te bereiken en te handhaven, worden in de Economisch-Statistische Berichten (De Grenzen van het Monetaire Beleid, 16 Mei j.l.) als volgt samengevat: „In de practijk komen de aanbevelingen van de President met betrekking tot de beteugeling van de koopkrachtstroom neer op het consequent tegengaan van geldschepping. Zo gezien moet dus de Overheid met zo nodig onbarmhartige belasting- en bezuinigingsmaatregelen zichzelf dwingen haar kashuishouding in evenwicht te houden, ongeacht de omvang der taken, die op haar schouders worden gelegd. Wat zij niet uit belastingen kan financieren, zal op de kapitaalmarkt moeten worden geleend. De Nederlandsche Bank moet door een krachtige greep op het bankwezen de geldschepping ten behoeve van het bedrijfsleven neerdrukken."

Al verklaart de President aan het eind van zijn beschouwingen betreffende het monetair evenwicht en het betalingsbalanstekort stellig, dat het „herstel van het monetaire evenwicht binnen ons bereik ligt", even tevoren laat hij toch ook een waarschuwend geluid horen, dat door de meeste voorstanders van de „harde gulden" maar al te vlug wordt veronachtzaamd. Op pagina 73 van het jaarverslag lezen wij immers: „De erkenning van het feit, dat het huidige betalingsbalanstekort

door monetaire factoren wordt beheerst en dus ook met monetair werkzame geneesmiddelen moet worden bestreden, mag de ogen niet doen sluiten voor het feit, dat op hun beurt de monetaire factoren mede bepaald worden door politieke, sociale en economische krachten van andere dan binnenlandse monetaire aard. Zou men deze geheel onbeheerst laten of kan men ze — omdat zij van buiten af op ons inwerken — niet beheersen, dan zijn zij in staat spanningen te ontwikkelen van zodanige kracht, dat de monetaire autoriteiten met de hun ten dienste staande instrumenten van monetaire politiek deze onmogelijk geheel kunnen opheffen. Het zou daarom stellig een ernstige fout zijn uit de in het voorafgaande geadstrueerde samenhang tussen betalingsbalanstekort en monetair evenwicht te concluderen, dat men zich politiek, sociaal en economisch geen zorgen over het betalingsbalansprobleem zou behoeven te maken, omdat het wel aan schatkist en centrale bank zou kunnen worden overgelaten er voor te waken, dat het monetaire evenwicht niet wordt verstoord."

Het is juist om deze redenen, dat wij ten aanzien van de mogelijkheid om het betalingsbalansevenwicht via de weg van het monetaire evenwicht in het binnenland te bereiken, minder optimistisch zijn. Indien men de ontwikkeling van onze in- en uitvoer in de laatste maanden bekijkt, dan vindt men geen enkele aanwijzing, waaruit zou kunnen worden geconcludeerd, dat de monetaire maatregelen, die door de Nederlandsche Bank zijn genomen, t.w. verhoging van de rentevoet en credietbeperking, het gewenste effect hebben gesorteerd. Wel is het dekkingspercentage voor de maanden Januari t/m April tegenover het vorig jaar enigszins verbeterd, en wel van 63 % op 69 %, maar ten gevolge van de grotere omvang van het totale handelsverkeer is het absolute bedrag van het tekort op de handelsbalans met ruim *f* 1.000 millioen ongeveer 12 % groter dan in 1950 (880 millioen). En het is het absolute tekort waarom het uiteindelijk gaat, niet het dekkingspercentage. Het gevolg van deze ontwikkeling, die reeds vóór 1951 begon, is dat de totale dekking der direct opeisbare verplichtingen van de Nederlandse Bank dan ook van October 1950 tot eind Mei 1951 gedaald is van 62.42 % tot op 38.91 %, waarbij onder „dekking" te verstaan zijn de reserves aan deviezen en goud, waarvan wij gebruik kunnen maken om dat gedeelte van onze invoer te betalen, dat niet door exporten enz. wordt gedekt. Wil men dus door zuiver monetaire maatregelen en zo mogelijk door hogere belastingen de koopkrachtige vraag dusdanig beperken, dat het deficit op zeer korte termijn gaat verdwijnen, dan zou een dermate drastisch optreden noodzakelijk zijn, dat de politieke, sociale en economische gevolgen hiervan elke verbeeldingskracht te boven zouden gaan. Natuurlijk is het theoretisch mogelijk om het bewuste „evenwicht" tot stand te brengen; de kwestie is alleen maar op welk niveau dat zou geschieden. Een weegschaal is altijd in evenwicht indien men op beide zijden dezelfde gewichten plaatst; alleen maakt het verschil of het gewichten van een ons of een kilo zijn.

Op sociaal-economisch terrein zou men zuiver theoretisch kunnen zeggen, dat de gewichten op de twee zijden resp. productie en koopkracht (gericht op verbruik en investeringen beide) zijn, waarbij dan uiteraard én productie én koopkracht in hoge mate van de stand van de werkgelegenheid afhankelijk zijn, zij het dan ook dat de productie tevens beïnvloed wordt door de stand van de productiviteit

per tewerkgestelde arbeider. Zo bezien hebben wij dus met een drieledig evenwicht te maken dat afhankelijk is van drie factoren: t.w. werkgelegenheid, productie en koopkracht — een evenwicht, dat tot stand kan komen op verschillende hoogten, nl. bij een hoge stand van de werkgelegenheid gepaard gaande met hoge productie en hoge koopkracht, maar ook bij een lage stand van werkgelegenheid samengaande met lage productie en lage koopkracht.

Niet zonder redenen hebben wij zo straks de woorden „zuiver theoretisch" gebruikt. In de praktijk spelen hierbij immers nog andere factoren een rol waarvan de belangrijkste de verhouding tussen het nationale inkomen en de buitenlandse handel zijn. Indien nl. de volkshuishouding van een land in sterke mate afhankelijk is van de invoer van grondstoffen en/of eerste levensbehoeften, dan kan door het feit, dat men niet in staat is politieke, sociale en economische krachten, die van buitenaf inwerken, te beheersen, dit drieledige evenwicht tussen werkgelegenheid, productie en koopkracht worden verstoord. Het is duidelijk, dat de economie van een land als bijv. Amerika met een invoer van niet eens 4 % van het nationale inkomen, in veel mindere mate door krachten van buitenaf wordt beïnvloed dan die van Nederland, waar in 1950 de invoer 50 % van het nationale inkomen bereikte. (Zie verslag van De Nederlandsche Bank pag. 67). Het is bekend, dat alle Westeuropese landen in de laatste maanden deze invloeden van buitenaf hebben ondervonden met name door de stijging van de prijzen voor overzeese grondstoffen. De gevolgen hiervan hebben wij in „Stuwing" van April jl. (Ruilvoet en Investeringen) uitvoerig behandeld. Passen wij de consequenties van deze ontwikkeling op het beeld van het drieledige evenwicht toe, dan zou dit — weer eens zuiver theoretisch — in het meest gunstige geval hierop neerkomen, dat bij gelijkblijvende productie en daarmede een gelijkblijvend peil van de werkgelegenheid de koopkracht achteruit zou gaan, omdat wij immers méér binnenlandse producten aan het buitenland moeten leveren om dezelfde hoeveelheid goederen in ruil te kunnen ontvangen. Dit is dan de oorzaak van de beperking van investeringen en verbruik, waarmede wij op het ogenblik te maken hebben. Deze beperking zou in mindere mate behoeven plaats te hebben indien één van de drie gewichten zwaarder wordt, nl. de productie; dan immers kan ook de koopkracht op een hoger peil gehouden worden.

Maar ook in dit verband speelt onze positie van een klein land een belangrijke rol: voor een hogere productie, zelfs indien deze met hetzelfde machinepark kan worden bereikt en dus geen nieuwe investeringen vereist, zijn meer grondstoffen nodig, die wij wederom tegen hoge prijzen in het buitenland moeten kopen. Dit komt tot uitdrukking in de bovenaangehaalde cijfers van de handelsbalans waaruit immers bleek, dat niettegenstaande het feit, dat onze uitvoer in verhouding tot de invoer er nu beter voorstaat dan in 1950 (69: 63), de absolute omvang van het verschil tussen in- en uitvoer, het tekort dus op de handelsbalans, groter is geworden.

Op deze ontwikkeling menen wij nu nader te moeten ingaan, omdat wij vrezen, dat hierdoor de derde factor van ons drieledig evenwicht in gevaar zou kunnen komen, n.l. de werkgelegenheid. Indien wij ons voor ogen houden, dat de totale

voorraad aan goud en deviezen, waarover de Nederlandsche Bank kan beschikken sedert 2 Januari jl. — d.w.z. na het inwerkingtreden van de crediet-contrôle — van ƒ 1.469 millioen is teruggelopen op ƒ 987 millioen op 21 Mei jl., terwijl ook ons crediet bij de Europese Betalingsunie zienderogen achteruitloopt, zodat wij ook uit dien hoofde straks nog krapper komen te staan, dan wordt het hoog tijd dat wij ons afvragen, waar wij dan de middelen vandaan moeten halen om de grondstoffen te kunnen kopen die nodig zijn om het evenwicht van werkgelegenheid, productie en koopkracht op het tegenwoordige peil te kunnen handhaven. Op korte termijn is dit misschien een zuiver theoretische vraag. Immers, toen West-Duitsland enkele maanden geleden voor een zelfde situatie kwam te staan, heeft de Europese Betalingsunie dit land de helpende hand toegestoken. Wij kunnen er zeker op aan, dat Nederland geen minder gunstige behandeling zal ondervinden, mochten wij op nieuwe credieten bij de EBU aangewezen zijn. Bovendien is het niet geheel uitgesloten, dat de prijzen voor grondstoffen verder gaan dalen terwijl de prijzen voor onze exportartikelen nog kunnen oplopen, waardoor de ruilvoet dus gunstiger voor ons land wordt. Maar dit is tot op zekere hoogte een zeer onzekere verwachting, die bijv. niet door de Economische Commissie voor Europa van de V.N. gedeeld wordt. Ook indien de optimisten in deze gelijk zullen krijgen — een blijvende oplossing kan alleen gevonden worden in een stelsel, dat een grotere mate van blijvend evenwicht op hoog peil in alle landen van West-Europa mogelijk zou maken. Maar indien alle landen afzonderlijk een poging doen door credietbeperkingen en andere monetaire maatregelen „een" evenwicht te bereiken, kan op den duur een vermindering van de werkgelegenheid over de gehele lijn niet uitblijven. Mochten nl. enkele landen voor de noodzaak komen te staan, de importen te beperken, dan wordt daardoor niet alleen het binnenlandse peil der werkgelegenheid bedreigd. Omdat verminderde importen van het ene land betekenen verlaging van de exporten uit andere landen, kunnen repercussies op internationale schaal niet uitblijven. Zo zijn dan ook de drastische invoerbeperkingen van West-Duitsland één van de oorzaken van de ongunstige ontwikkeling van onze betalingsbalans. Vermindering van de werkgelegenheid zal uiteraard een verlaging van het productiepeil en daarmede van de koopkracht tot gevolg hebben, waardoor wederom de werkgelegenheid in het gedrang komt. En zo voort, tot een nieuw „evenwicht" bereikt is. Over de politieke gevolgen van een soortgelijke ontwikkeling zullen wij het in dit bestek niet hebben, maar men moet wel over een onverstoorbaar optimisme beschikken, wil men niet inzien dat wij onder deze omstandigheden van de taak zullen zijn ontheven om onze vrijheid en de rest van de Westerse beschaving te verdedigen, omdat zij in het kielzog van de sociale opschudding zullen zijn verdwenen.

Na deze korte tussenopmerking komen wij terug op ons eigenlijke betoog, dat onvolledig zou zijn, indien wij er niet op zouden wijzen, dat ook de voorstanders van een politiek van het „herstel van monetaire evenwicht NU" de *uitschakeling* van productieve krachten, zowel arbeid als apparatuur, waardoor een vermindering van de productie wordt bereikt en een daling intreedt van het reële nationale inkomen, niet gaarne zouden willen zien. Mr Holtrop betoogt immers op pag. 66

van het verslag, dat de *inschakeling* van genoemde productieve krachten met als gevolg een vergroting van de productie en een stijging zowel van het reële als het nominale nationale inkomen „het enige gunstige effect" is, dat van inflatoire financieringsmethoden, d.w.z. van credietuitbreiding inplaats van credietbeperking, kan uitgaan. Maar de President is van mening, dat men van deze middelen alleen gebruik kan maken in een toestand van depressie; gezien het feit, dat niet alleen de Nederlandse, maar bijna de gehele wereldeconomie zich in een situatie bevindt waar de bezetting van het productie-apparaat de volle 100 % van de productiecapaciteit benadert, moet de toepassing van inflatoire financieringsmiddelen meer en meer een averechts effect sorteren, aldus mr Holtrop.

Zien wij nu wat in ons land op het ogenblik gaande is — de inkrimping van het bouwplan met het vooruitzicht op een „matige" werkloosheid, de crisis in de schoenen- en confectie-industrie, de klachten, die wij uit kringen van de groot- en kleinhandel vernemen — dan vragen wij ons af, of voor de volledige bezetting van het productieapparaat niet zekere gevaren dreigen en of onder deze omstandigheden een nationale politiek, die tracht het betalingsbalansprobleem door middel van het herstel van het binnenlandse monetaire evenwicht op te lossen niet tot consequenties kan leiden, die onder de bestaande sociale en politieke verhoudingen eenvoudig niet aanvaard kunnen worden, n.l. tot de uitschakeling van productieve krachten. Hierbij willen wij nog aantekenen, dat wij ook los van de bestaande verhoudingen van mening zijn, dat een ontwikkeling die een drastische vermindering van de werkgelegenheid en daarmede verlaging van de productie en de koopkracht met zich mede zal brengen, uit den boze is.

Maar hoe dan wel? Met critiek en twijfel alleen komen wij er niet. En met wat meer inflatie evenmin. In zoverre moet iedereen het met de zienswijze eens zijn, die mr Holtrop in het verslag van de Nederlandsche Bank zó helder uiteengezet heeft, dat wij de lectuur van dit stuk aan iedereen, die meer inzicht in de moeilijke vraagstukken van onze tijd wenst te krijgen, aanbevelen.

Wij zijn het ook eens met de stelling, dat „de (aan de Europese Betalingsunie) deelnemende landen . . . bereid zullen moeten zijn het interne monetaire evenwicht te handhaven". Maar niet eens zijn wij het, als het verslag dan verder gaat met te zeggen „en zo nodig zelfs tot compenserende *deflatoire* maatregelen moeten overgaan, indien hun betalingsbalans zich ongunstig zou ontwikkelen" (pag. 17). Dit betekent, dat de oplossing uitsluitend op het terrein van de nationale monetaire politiek zou moeten worden gezocht. Maar de tijden, dat deze middelen voldoende waren, zijn voorbij. Onze taak is niet meer zo eenvoudig, dat wij met de „aloude middelen" van de oude slechte tijd kunnen volstaan; zeer zeker niet, indien wij deze alleen maar op nationale schaal gaan gebruiken. Wij moeten middelen en wegen vinden, die een evenwicht op hoog peil mogelijk maken: niet maar een evenwicht als zodanig. Dat zal alleen mogelijk zijn, indien wij tot concrete maatregelen besluiten — om te beginnen op inter-Europese, later ook op internationale schaal. Een vraagstuk zoals het evenwicht van de Nederlandse betalingsbalans is eenvoudig niet in het kader van onze nationale economie op te lossen, althans niet indien productie, werkgelegenheid en koopkracht op een peil zullen worden gehouden, dat aanvaardbaar kan worden geacht.

Indien deze stelling, die misschien de een of ander wat stout zal klinken, juist is, dan moeten wij het probleem van de werkgelegenheid samen met dat van de daarmede zeer zeker nauw verband houdende vraagstukken van het monetaire beleid in-tenminste-Europees verband onder ogen zien. Een dusdanige poging – gebaseerd op de realiteit van het West-Europa van heden en rekening houdende met de ervaringen ten aanzien van de inter-Europese samenwerking – werd onlangs gedaan door een groep deskundigen, die het vraagstuk van de volledige werkgelegenheid in Westeuropees verband heeft onderzocht en wel in opdracht van de Raad van Europa te Straatsburg. In dit rapport hebben wij te maken met een stuk, waarin met durf en toch ook met de nodige zin voor de realiteit mogelijkheden geopperd worden, die ons een stuk verder in de goede richting zouden kunnen brengen dan een monetair beleid binnen het nationale kader alleen.

Een Europees programma

Het rapport betreffende Volledige Werkgelegenheid in het kader van de landen, die zitting hebben in de Raad van Europa werd opgesteld door de Secretaris-Generaal, de heer J. C. Paris met medewerking van prof. N. Kaldor, Cambridge, A. Crosland, lid van het Engelse Lagerhuis, R. Triffin, adviseur van de E.C.A., voorheen verbonden aan de Harvard Universiteit en R. Downing van het Internationale Arbeidsbureau te Genève. Uitgegaan werd van de bekende studie „Nationale en Internationale Maatregelen voor Volledige Werkgelegenheid", die anderhalf jaar geleden in opdracht van de Sociale en Economische Raad der Verenigde Naties werd samengesteld. De Commissie voor Economische Vraagstukken onder voorzitterschap van de Franse oud-ministerpresident P. Reynaud van de Europese Raadgevende Assemblé te Straatsburg heeft het noodzakelijk geacht, de in het VN-rapport gedane voorstellen vanuit de bijzondere Europese situatie onder ogen te zien en aan te vullen. Het doel van de Raad van Europa, een nauwere economische samenwerking zo niet een economische integratie tot stand te brengen, geeft aan het probleem van een gemeenschappelijke politiek ten aanzien van de werkgelegenheid immers een bijzondere mate van actualiteit, omdat overeenstemming op dit terrein een noodzakelijke voorwaarde is om het zo juist geschetste doel te bereiken. Hierbij moet met het feit worden rekening gehouden, dat tussen de betrokken Europese landen nogal verschillen bestaan wat betreft de binnenlandse verhoudingen én van het sociaal-economische beleid.

Hoewel het de taak van de deskundigen was, in de eerste plaats het vraagstuk van de volledige werkgelegenheid te onderzoeken, meenden zij dat het „onrealistisch zou zijn het feit te veronachtzamen, dat het probleem waartegenover Europa in de eerstkomende jaren zou kunnen komen te staan veel meer dat van de inflatie dan dat van de werkloosheid is, zij het dan ook, dat in bepaalde landen grote werkloosheid zou blijven bestaan". Inflatie zou uiteraard eveneens een bedreiging van de grondslagen van Verenigd Europa kunnen vormen, redenen waarom men dan ook dit probleem in de onderzoekingen heeft betrokken.

De Commissie moest dus nagaan hoe de volgende drie doelstellingen kunnen worden bereikt:

A) Instandhouding van volledige werkgelegenheid;
B) Voorkomen van inflatie;
beide in het kader van
C) stabiele handelsbetrekkingen tussen de aangesloten landen.

In verband met onze beschouwingen is vooral het derde gedeelte (C) van het rapport belangrijk, waarin suggesties worden gedaan, die er toe moeten bijdragen om de stabiliteit en de uitbreiding van de handel tussen de deelnemende landen te bevorderen. Uiteraard kan de oplossing niet dusdanig zijn, dat aan de landen, die een tekort op de betalingsbalans hebben (deficit-landen), onbeperkt credieten kunnen worden verstrekt. Maar in tegenstelling tot het EBU-systeem, dat op het ogenblik van toepassing is, meent de Commissie, dat het noodzakelijk is niet alleen op automatisch werkende maatregelen te vertrouwen, maar dat én door de EBU zelf én door de landen, die moeilijkheden met hun betalingsbalans hebben, verdergaande stappen moeten worden gedaan. Gezien het feit, dat ook een land, dat een zeer groot exportoverschot heeft, het evenwicht op internationaal terrein kan bedreigen – een exportoverschot voor het ene land betekent immers een importoverschot en daarmede een tekort op de handelsbalans voor andere landen –, wordt ook voorgesteld ten aanzien van overschot-landen bepaalde stappen te doen.

In beide gevallen gaat men van de stelling uit, dat indien het evenwicht tussen de deelnemende landen is verstoord, een duidelijk onderscheid moet worden gemaakt tussen de landen die een zodanige politiek gevoerd hebben, dat deze rechtstreeks tot de verstoring hebben bijgedragen en de andere, die alleen maar de gevolgen hiervan hebben te dragen. Stappen om het evenwicht te herstellen zouden in de eerste plaats door die landen moeten worden gedaan, die voor de verstoring verantwoordelijk zijn. Ten tweede moet een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen monetaire en andere oorzaken (bijv. slechte oogst, prijsstijging in overzeese landen) van de verstoringen, omdat de te nemen maatregelen hiervan afhankelijk zijn. Om dus stappen te kunnen nemen moet de EBU precies nagaan wat de oorzaken van de verstoringen zijn en niet alleen maar kijken naar het feit van tekorten of overschotten, die bepaalde staten bij de Unie hebben.

Tegenwoordig heeft de Europese Betalings-Unie geen enkele invloed op de wijze waarop en het tempo waarin een bepaald land van zijn gehele quotum gebruik maakt. Pas als het quotum uitgeput is en dus nieuwe credieten moeten worden verstrekt wil het betrokken land niet genoodzaakt zijn uit de Unie te treden, kan de EBU bepaalde voorwaarden stellen, waarmede het deficit-land rekening moet houden.

De Commissie stelt nu voor, dat een automatische opname van credieten, die aan geen enkele voorwaarde is verbonden, maandelijks slechts tot een bepaald bedrag mogelijk zal zijn en dat het totaal van deze maandelijkse opnamen een zeker maximumbedrag niet mag overschrijden. Hierdoor zullen matige verstoringen kunnen worden overbrugd.

Credieten, die boven dit maandelijkse bedrag uitgaan of het maximum overschrijden mogen alleen op grond van bepaalde richtlijnen worden verstrekt.

In tegenstelling tot de tegenwoordige situatie moet dus de EBU niet afwachten, tot het gehele quotum van een land is uitgeput, maar zij moet reeds ingrijpen,

indien uit de maandelijkse credietopname blijkt, dat het interne evenwicht in een bepaald land is verstoord en hierdoor op den duur de stabiliteit van de gehele groep bedreigd wordt.

Bij het verstrekken van credieten boven het maandelijkse quotum moet onderzocht worden, wat de oorzaken van de ongunstige situatie in het betrokken land zijn. Mocht het blijken, dat de verstoring van het interne evenwicht het gevolg is van inflatie of deflatie, dan moet aan het verstrekken van nieuwe credieten de voorwaarde worden verbonden, dat het land in kwestie de noodzakelijke maatregelen neemt om het evenwicht te herstellen.

Maar er doen zich ook gevallen voor, waarbij een volkshuishouding in moeilijkheden komt te verkeren omdat andere landen een economische politiek voeren, die tot verstoring buiten hun grenzen moet leiden. Indien bijv. het land X de invoer door hoge douane-tarieven belemmert, dan heeft dat tot gevolg, dat in het land Y de export daalt, waardoor de betalingsbalans in het ongerede kan komen. Het zou geen doel hebben in dit geval van het land Y te eisen, stappen te doen om de betalingsbalans weer in evenwicht te brengen. In dit geval moet het land X óf zijn invoerrechten verlagen óf nieuwe middelen aan de EBU ter beschikking stellen, opdat het land Y in staat is niettegenstaande zijn verminderde export zijn importen op peil te houden. Het land Y zou dan via de EBU nieuwe credieten ontvangen, zonder dat het verplicht is interne maatregelen tot herstel van het evenwicht te nemen. Ook indien een land door bijzondere omstandigheden, bijv. een slechte oogst, in een ongunstige positie komt te verkeren, moeten nieuwe credieten onvoorwaardelijk ter beschikking worden gesteld.

Uit het vorenstaande blijkt ten overvloede, dat de moeilijkheden niet altijd bij de deficit-landen te zoeken zijn, zoals dat reeds in het rapport van de VN-Commissie uiteen werd gezet. Ligt de oorzaak bij een land, dat een overschot op zijn betalingsbalans kweekt ten koste van de economische situatie in andere landen, dan moet dus het overschot-land verplicht worden, voor het herstel van het evenwicht te zorgen, terwijl het deficit-land tussentijds moet worden geholpen.

Deze richtlijnen worden in het rapport tot in detail uitgewerkt, waarbij met alle mogelijke situaties die zich in de practijk kunnen voordoen, rekening is gehouden. Bij de maatregelen, die tot herstel van het evenwicht moeten worden genomen en waarop wij gedeeltelijk later nog terugkomen, wordt verregaand met de ervaringen rekening gehouden, die gedurende en na de oorlog met name in Engeland werden opgedaan. De Commissies schrikt er dus niet voor terug om niet alleen het gebruik van monetaire maatregelen maar ook van physieke contrôles aan te bevelen.

Om de EBU in staat te stellen die richtlijnen toe te passen is het uiteraard noodzakelijk, dat alle deelnemende landen de verplichting op zich nemen, door maatregelen op binnenlands gebied en ten aanzien van de onderlinge handel, de noodzakelijke voorwaarden voor het functionneren van het systeem te scheppen. Op inter-Europees terrein zouden zij hiervoor elk jaar moeten bekendmaken, welk minimumbedrag zij in het volgende jaar voor goederen en diensten, die door andere leden van de groep ter beschikking worden gesteld, wensen te besteden. Bij het vaststellen van deze minimumbedragen moet elk land rekening houden met de

noodzaak om tot een uitbreiding van de inter-Europese handel en de instandhouding van een algemeen evenwicht van zijn eigen betalingsbalans te komen. In het algemeen zal het minimum nooit lager mogen zijn dan in het voorafgaande jaar.

Zoals reeds naar voren gebracht, moeten de maatregelen, te nemen door de EBU op het terrein van de credieten worden aangevuld door interne maatregelen van de betrokken landen. Deze moeten zich, zoals reeds hierboven gezegd, niet alleen tot het monetaire gebied beperken, maar ook van andere „wapenen" gebruik maken, waarvan in de laatste jaren is komen vast te staan, dat zij van grote betekenis voor de instandhouding van de volledige werkgelegenheid en het monetaire evenwicht zijn. Niet een van deze wapenen is op zichzelf goed of slecht; belangrijk is alleen, dat zij op de juiste manier worden gehanteerd. In dit verband wijst de Commissie met klem de bewering af, dat een toestand van volledige werkgelegenheid automatisch tot inflatie moet leiden. Dit zou wel het geval zijn, indien helemaal geen werkloosheid zou bestaan, maar bij een geringe werkloosheid van 2 à 3 % is het niet noodzakelijk, dat inflatie moet ontstaan. Terwijl uit het voorbeeld van enkele Europese landen na de oorlog, bijv. Italië, blijkt, dat zelfs een massawerkloosheid met inflatie gepaard kan gaan.

Zoals reeds aan het begin werd aangetoond, moeten de maatregelen op het gebied van het betalingsverkeer worden gezien in verband met verplichtingen, die de deelnemende landen met betrekking tot de volledige werkgelegenheid en het interne economische evenwicht moeten aangaan. Ten aanzien van de volledige werkgelegenheid moet elk land verklaren, dat het maatregelen zal nemen, indien de werkloosheid een van te voren te bepalen percentage overschrijdt. Dit is geheel conform de voorstellen van het VN-rapport.

Voor de instandhouding van het binnenlandse evenwicht is het noodzakelijk, dat elk land in de eerste plaats er voor zorgt, dat de monetaire verhoudingen dusdanig zijn, dat van alle ter beschikking staande werkkrachten volledig gebruik kan worden gemaakt. In verband hiermede moet er op worden gelet, dat het bestaande peil van kosten en prijzen niet vanuit het binnenland wordt verstoord, hetzij door ongerechtvaardigde verhoging van de winst aan de zijde van de ondernemers — georganiseerd in monopolies en kartellen — en de boeren, hetzij door loonsverhogingen, die niet berusten op verhoging van de productiviteit.[1])

In dit verband acht de commissie het wel noodzakelijk, dat onder bepaalde omstandigheden van contrôlemaatregelen gebruik wordt gemaakt tot aan invoervergunningen toe, onder meer om te voorkomen, dat door de invoer van minder

---

[1]) Ook een centraal geleide loonpolitiek behoort in het kader van dit systeem te worden gevolgd, zoals dat in Nederland sedert de bevrijding het geval is.

Wel valt op het gebied van de loonpolitiek een belangrijk punt van verschil van mening tussen de Nederlandse zienswijze en die van de Commissie te constateren. Deze laatste meent namelijk, dat het in het kader van de politiek van volledige werkgelegenheid noodzakelijk is om de juiste verhouding tussen de lonen van de verschillende bedrijfstakken onderling vast te stellen. De lonen worden immers een steeds belangrijker factor om de verdeling van de ter beschikking staande werkkrachten over de verschillende beroepen te beïnvloeden. Daarom wordt het noodzakelijk om ten aanzien van de lonen een differentiatie tussen de verschillende industrieën toe te passen.

belangrijke producten en de daardoor veroorzaakte deviezenschaarste, de importen van grondstoffen worden belemmerd. Hierdoor zou immers de werkgelegenheid in het gedrang komen, respectievelijk de werkloosheid niet voldoende kunnen worden bestreden.

Omgekeerd zouden bij een stijgend overschot op de betalingsbalans, invoerbeperkingen, waaronder invoerrechten, geheel of gedeeltelijk kunnen worden opgeheven.

Hoewel herhaaldelijk de devaluatie als een maatregel wordt aanbevolen om tot het herstel van het interne evenwicht te komen, menen de deskundigen aan de andere kant, dat dit wapen maar voorzichtig moet worden gehanteerd. Met name in gevallen, waarin een bepaald land door verlaging van zijn prijzen bijv. ten gevolge van devaluatie zijn exporten niet belangrijk kan uitbreiden, heeft het geen zin deze weg te bewandelen. Onder deze omstandigheden, waaronder tot op zekere hoogte ook Nederland verkeert, zou de klemtoon op de beïnvloeding van de importen, bijv. door een vergunningsstelsel, moeten worden gelegd. Het rapport meent dan ook, dat „in soortgelijke gevallen een „beschermende" politiek tot op zekere hoogte beslist de voorkeur verdient boven de „niet-beschermende" methode van devaluatie". Belangrijk is dat bij het nemen van alle maatregelen geen verschil tussen de deelnemende landen van de groep mag worden gemaakt.

Tot zover hadden alle voorstellen van de Commissie betrekking op de verhoudingen tussen de EBU-landen onderling. Maar in de laatste tijd hebben juist invloeden een rol gespeeld, die voor een groot gedeelte buiten deze groep zijn ontstaan. Met name de stijgende prijzen van de grondstoffen, die uit overzeese landen moeten worden betrokken. Mocht dit het gevolg zijn van een inflatie in andere landen, in de eerste plaats dus in Amerika, dan zou een herwaardering van de wisselkoers in alle Westeuropese landen noodzakelijk worden. Is de prijsstijging voornamelijk veroorzaakt door de schaarste aan zekere grondstoffen, dan verdient het aanbeveling om de gevolgen hiervan te verminderen door gemeenschappelijke inkopen en toewijzingen onder de aangesloten landen.

Gezien het feit, dat aan deze gang van zaken grote moeilijkheden zullen zijn verbonden, vooral omdat Engeland steeds rekening moet houden met de overzeese leden van het Gemenebest, meent de Commissie, dat men alleen stap voor stap verder kan gaan. Daarom doet zij dan ook twee voorstellen van minder verregaande strekking, maar die dan toch een zekere vooruitgang zouden kunnen bevorderen.

Ten eerste zou door de aangesloten landen in alle gevallen, waarin de EBU meent, dat in het belang van de economische stabiliteit gemeenschappelijk gehandeld moet worden, contact moeten worden opgenomen ten aanzien van de monetaire politiek tegenover en de handel met de landen buiten de groep. De Commissie is er van overtuigd, dat op deze manier een vruchtbaarder samenwerking mogelijk zou zijn.

Ten tweede zouden bij de EBU zgn. „overdraagbare rekeningen" (convertible accounts) voor overschot-landen worden ingesteld. Zoals bekend, is de situatie op het ogenblik als volgt. Indien een bepaald land een overschot binnen de EBU heeft gekregen, dan blijft een gedeelte als crediet staan, terwijl voor de rest goud aan het overschot-land wordt afgedragen. Hoe hoger het overschot, hoe groter het aandeel af te dragen goud. Het voorstel behelst nu, dat de betalingen in goud

worden verminderd en het vrijkomende gedeelte als overdraagbare rekening bij de EBU blijft staan. Het overschot-land kan van deze rekening gebruik maken om aan verplichtingen tegenover niet-aangesloten landen te voldoen, maar het kan deze overdraagbare rekening niet gebruiken om zijn eigen goud- en deviezenreserves te verhogen. Dit zal tot gevolg hebben, dat de goud- en deviezenreserve van de EBU wordt verhoogd en deze daardoor in staat wordt gesteld, over de middelen te beschikken, die noodzakelijk zijn om zo nodig verhoogde credieten aan deficitlanden te verstrekken.

Ook indien het zou gelukken dit nieuwe systeem van credietverlening, gebaseerd op de binnenlandse maatregelen tot stabilisatie van de werkgelegenheid en het monetaire evenwicht en op de nauwere samenwerking tegenover landen buiten de groep, op touw te zetten, dan blijft nog een ander zeer belangrijk vraagstuk binnen het kader van de landen van de Raad van Europa op te lossen. En wel dat van de werkloosheid in de minder ontwikkelde Europese landen met name Italië, Griekenland en Turkije. Hier immers is de verhouding tussen het aantal werkkrachten enerzijds en landbouwgronden, kapitaalgoederen en grondstoffen anderzijds zo scheef getrokken, dat deze landen niet in staat zijn uit eigen kracht voor volledige werkgelegenheid te zorgen, terwijl dit probleem ten gevolge van een groeiend bevolkingsoverschot met de dag nijpender wordt.

De Commissie is van mening, dat door emigratie geen blijvende oplossing kan worden gevonden. Deze moet worden gezocht in de richting van een grote uitbreiding van de industriële capaciteit. Zij acht het nòch mogelijk nòch gewenst, dat de hiervoor benodigde middelen van particuliere zijde ter beschikking worden gesteld, omdat gebleken is, dat particulier kapitaal, dat in het buitenland wordt belegd, bij de minste moeilijkheden wordt teruggetrokken. Daarom wordt voorgesteld, dat de regeringen van de Raad van Europa en vooral die van de sterk geïndustrialiseerde landen de benodigde middelen aan een Europese Investeringsbank ter beschikking stellen. Alleen op deze manier zou het mogelijk zijn, kapitaal juist naar die gebieden te leiden, waar het in het Europese belang op de meest efficiënte manier kan worden gebruikt.

De Commissie is er van overtuigd, dat op deze wijze een buitengewoon belangrijke bijdrage tot de algehele welvaart van alle Europese landen zou kunnen worden geleverd.

Wij kunnen ons voorstellen, dat de aanbevelingen van de Commissie, zoals zij hier worden weergegeven, de indruk kunnen wekken, dat men meer in technische details verzeild geraakt is dan dat men een definitieve oplossing voor de moeilijkheden van de Europese landen heeft gevonden.

Daarbij dient men zich voor ogen te houden, dat de deskundigen doordrongen waren van het feit, dat zij geen voorstellen moesten doen, die tot een volledige integratie van de Europese economie zouden kunnen leiden. Hun taak was het immers de mogelijkheid van een politiek van volledige werkgelegenheid in Europees kader te onderzoeken en zij hebben bij hun voorstellen er bewust rekening mede gehouden, dat deze politiek zoveel mogelijk binnen de nu bestaande verhoudingen tussen de landen onderling moet kunnen worden toegepast. Zij waren er van overtuigd, dat volledige integratie een kwestie van zeer lange duur is en dat het hun

taak was om een weg uit te stippen, die reeds nu kan en moet worden bewandeld. Daarom behelst dit programma een mengsel van verregaande verruiming van de Europese handel en van zekere contrôle-maatregelen, die volgens de overtuiging van de commissie noodzakelijk zijn om een politiek van volledige werkgelegenheid te kunnen voeren. Evenals door de commissie van de VN wordt hier van het standpunt uitgegaan, dat volledige werkgelegenheid het belangrijkste doel van elke moderne economische politiek moet zijn, waarbij onder de tegenwoordige omstandigheden het inflatiegevaar niet mag worden veronachtzaamd. Zij wenste daarom een antwoord te geven op de vraag: „Hoe is liberalisatie mogelijk op basis van volledige werkgelegenheid in alle Europese landen", en niet omgekeerd: „Hoe is volledige werkgelegenheid mogelijk in het kader van de liberalisatie".

Het is duidelijk, dat het niet eenvoudig is om deze vraag zo maar te beantwoorden; en dat de oplossing niet in een eenvoudig automatisch werkend systeem kan worden gevonden. Vandaar dat zeer gedetailleerde voorstellen moesten worden gedaan. Aangezien o.i. het zo juist geformuleerde programma van liberalisatie in het kader van een volledige werkgelegenheidspolitiek het dringendste vraagstuk van West-Europa is, ook gezien in verband met de noodzakelijkheid tot herbewapening, menen wij, dat aan het rapport van de Economische Commissie van de Raad van Europa veel aandacht moet worden geschonken, omdat wij hier immers met de eerste gedetailleerde poging te maken hebben om tot een oplossing van het probleem te komen.

M. SLUYSER

EEN PROFEET IN 1919

Indien het waar is, dat wetenschap dan pas.... wetenschap wordt, wanneer zij de beoefenaars in staat stelt de toekomst te voorspellen – dan is het boek „Democratic Ideals and Reality" in meer dan één opzicht een uniek werk van wetenschap[1]). Het is in elk geval een hoogst merkwaardig werk. Het wordt belangwekkender naarmate het ouder wordt. Want de schrijver heeft zich beziggehouden met de niet gemakkelijke taak, te berekenen hoe de toekomst er uit zou zien. NU, twee en dertig jaar nadat de eerste druk van de pers kwam, kunnen we controleren, in de eerste plaats of die berekeningen inderdaad hebben geklopt. En in de tweede plaats kunnen we proberen een voorzichtig oordeel te vellen over de door de schrijver gevolgde methode van onderzoek, redenering en berekening. Ten laatste kunnen we ons, met nog groter behoedzaamheid wagen aan een poging om een flard van de nevel te verscheuren, die over onze toekomst hangt.

Sir Halford John Mackinder (geboren 1861, overleden 1942) speelde een ondergeschikte rol in de binnenlandse politiek; in 1910 werd hij lid van het Lagerhuis, waarvan hij tot 1922 deel uitmaakte. Maar zijn grote belangstelling richtte zich op de fundamentele vraagstukken van buitenlands beleid. Hij behoorde tot de school der geleerden, die als een der merkwaardigste figuren in de vorige eeuw de Amerikaanse admiraal Alfred Thayer Mahan (1840–1914) opleverde[2]). Mahan leerde, dat een land, dat de oppermacht ter zee uitoefent, in tijden van oorlog grote voorsprong heeft op een landmogendheid of een combinatie van landmogendheden. Deze theorie heeft onnoemelijk veel bijgedragen tot het internationale beleid van Engeland en de Verenigde Staten voor 1914; als men de oorlog van 1914 tot de kern herleidt, is de slotsom niet ongewettigd, dat Alfred Thayer Mahan door zijn wetenschappelijke arbeid Duitsland heeft verslagen.

Het boek van Sir Halford John Mackinder, dat aan het eind van de eerste wereldoorlog verscheen, moet (het blijkt uit verscheidene passages) voor het grootste deel gedurende de oorlog zelf zijn geschreven. Het was als het ware een toetsing van Mahans theorie op de situatie, zoals die na 1918 in de wereld viel waar te nemen. Mackinder waarschuwde namelijk met merkwaardige kennis van de dingen

---

[1]) Democratic ideals and Reality", door Sir Halford John Mackinder. Het boek is sinds jaren totaal uitverkocht. Tweedehands exemplaren zijn uiterst zeldzaam. Maar ik vernam dezer dagen, dat in Engeland een nieuwe druk wordt voorbereid.

[2]) O.a. „The influence of Seapower upon History 1660–1783" en andere werken over hetzelfde onderwerp.

die op komst waren, tegen het misverstand, dat Mahans denkbeelden voor alle tijden en in alle omstandigheden hun kracht zouden behouden. Hij verwierp geenszins de theorie van de voorsprong van de oppermacht ter zee. Maar hij zag in de toekomst een zodanige samenvoeging van landmogendheden, dat deze combinatie zelf tot een nieuwe zeemogendheid zou kunnen groeien. Bij het uitwerken van deze denkbeelden heeft hij bijzonderlijk het oog gericht gehad op Oost-Europa, met Rusland als centrum van macht en kracht. Hij heeft de politieke, de strategische en de tactische ontwikkeling van Oost-Europa getracht te berekenen. Met onverbiddelijke logica is hij toen tot conclusies gekomen, die in 1919 volmaakte fantasie hebben geleken.

De „persoonlijkheidsstaat"

Zijn uitgangspunt is, dat souvereine staten een „eigen leven" bezitten; dat ze onderworpen zijn aan een innerlijke beweegkracht, die voor elk land verschilt. Daardoor verkrijgen de volkeren als het ware een „persoonlijkheid". Ze handelen als één individu. Zoekende naar de diepste motieven van hun handelen vond Mackinder, dat er in de natuur geen gelijke kansen voor de volkeren bestaan. Vruchtbaarheid en strategische krachtpunten zijn ongelijk over de volkeren verdeeld. Daardoor ontstaat eerst strijd en oorlog: daarna samenvoeging van kleinere eenheden tot grotere; vervolgens de groei van imperiale machten en ten slotte, als de ontwikkeling is voltooid, één groot wereldrijk. Een imperiale macht, die over de macht ter zee beschikt, is sterk, mits niet over het hoofd wordt gezien, dat elke vloot als basis van kracht en macht, een laagvlakte nodig heeft, een reservoir van arbeidskrachten en productiviteit.

Op dit punt van Mackinders redenering, komt hij in de eerste plaats tot een afwijking van de theorie van admiraal Mahan. In 1919 luidde Mackinders waarschuwing: de eerste wereldoorlog heeft de werkelijke grote strijdvraag der buitenlandse politiek n i e t beslist. Die strijdvraag is, dat het evenwicht in macht en kracht tussen Oost- en West-Europa op een of andere wijze moet worden geregeld. Duitsland, zo betoogde hij, voert sinds 1904 zijn internationale politiek „ruimtelijk", voor zover het voortgedreven wordt door „de drang naar het Oosten". Maar de haven van Hamburg is symbolisch voor Duitslands industriële ontwikkeling, die afzetmarkten in westelijke richting zoekt, en daarbij op Engelse en Amerikaanse belangen botst.

In militair strategisch opzicht betekende dit, dat in de eerste wereldoorlog Duitsland een strijd op twee fronten *moest* voeren. Door de tweeslachtigheid heeft Duitsland de eerste wereldoorlog verloren. Daardoor is, voor wat Engeland en Amerika aangaat, de strijd om de wereldmarkten voorlopig beslist, maar voor wat de ruimtelijke ambities van Duitsland betreft, heeft de oorlog van 1914 alles onbeslist gelaten. In 1919 schreef Mackinder de duidelijke waarschuwing aan het adres der vredemakers van Versailles: pas op, dat in de toekomst Rusland en Duitsland niet samengaan. Want dan zou men een samenvoeging van vruchtbare laagvlakten krijgen, die van Wladiwostok tot in West-Europa zal reiken. Wie die laagvlakte („het Hartland") beheerst, beheerst Azië en Europa met inbegrip van West-Europa, en daardoor beheerst die combinatie van laagvlakten de gehele wereld. Wanneer En-

geland en Amerika zich tegen deze heerschappij te weer willen stellen hebben ze nu (in 1919) nog de keus. Hun alternatief is het evenwicht tussen Oost en West tot stand te brengen. Mislukt dat, dan zal eenmaal geheel Europa onder Russische heerschappij komen en kunnen Engeland en Amerika zich in de toekomst nog slechts verdedigen op een linie, die de Middellandse Zee in het noorden heeft. (Precies dezelfde beschouwingen kan men thans, in 1951, uit de mond der hoogste militaire autoriteiten vernemen.)

Weimar en het Westen

Is er kans, vroeg Mackinder in 1919, dat die samenvoeging van laagvlakten in Oost-Europa tot stand komt? In Duitsland had toen juist de Republiek van Weimar gezegevierd. Een democratische republiek. Pas op, waarschuwt Mackinder: „Zelfs met betrekking tot de revolutie in Duitsland kunnen we niet zeker zijn van het eindresultaat. De Duitse revoluties van 1848 waren bijna komisch in hun kleinheid. Sinds Bismarck is er slechts één Duitse kanselier geweest, die politiek inzicht bezat en hij —Von Bülow — heeft in zijn boek over Imperiaal Duitsland verklaart, dat de Duitser altijd zijn grootste prestaties levert onder een sterke, vaste en besliste leiding. *Het einde van de tegenwoordige wanorde zou kunnen zijn een meedogenloze organisatie, en meedogenloze organisatoren stoppen niet, wanneer ze het doel hebben bereikt, dat zij zich aanvankelijk hebben gesteld.*"

Wanneer Mackinder daarna Rusland (in 1919) beschouwt, zinspeelt hij er op, dat de tegenstellingen tussen dat land en Duitsland wel is waar groot zijn, maar dat er een sterke onderstroming is, die naar een verbinding der beide landen drijft. Hij schreef: „De Russen zijn (en gedurende één, zo niet twee generaties zullen ze dat blijven) hopeloos onmachtig om een Duitse penetratie tegen te gaan, hoe de Russen zich ook organiseren, *behalve wanneer zij zich onderwerpen aan een militaire autocratie.*" „Wie deze militaire autocratie in Rusland niet wenst", zo schreef hij, „dient er voor te zorgen, dat er tussen Rusland en Duitsland een rij „randstaten" komt te liggen, zodat Rusland tegen een directe aanval beschermd is." Wanneer dit schild van randstaten krachteloos wordt, staat de tweede wereldoorlog voor de deur (Tsjechoslowakije in 1938, Polen in 1939). Hij schreef: „*De Duitse blunder* (nl. een gevecht op twee fronten) heeft ons de overwinning bezorgd, maar het is dringend nodig, dat wij onze gedachten concentreren op een stabiele regeling der zaken tussen Oost en West.... *wanneer we iets accepteren, dat minder is dan een complete oplossing van de Oosteuropese kwestie in de uitgebreidste zin van het woord, zullen we slechts respijt hebben gewonnen, en onze kinderen zullen zich dan verplicht zien hun krachten te gebruiken voor de belegering van het Hartland.*

In 1919 hing de oplossing, die later „Danziger corridor" genoemd is, in de lucht. Nonsens, schreef Mackinder. Wie dát probleem wil oplossen, kan het slechts door een massale ruiling van grondgebied en door massale landverhuizing. (Zoals de Russen en de Polen in 1945 hebben beklonken). Denk niet, zo waarschuwt hij, dat Oost-Europa bij de Poolse grens ophoudt. Hij schreef: „Laat ons nu ons Europa in twee delen splitsen, een oostelijke helft en een westelijke, door een lijn, die we trekken van de Adriatische Zee naar de Noordzee, zó, dat Venetië en Nederland in het

westen liggen, en ook het deel van Duitsland, dat van de aanvang der Europese geschiedenis Duits is geweest.... dat is dus een lijn, die Berlijn en Wenen bij het oosten indeelt, want Pruisen en Oostenrijk zijn landen, die de Duitsers hebben veroverd en min of meer krachtdadig hebben geteutoniseerd. Als we de landkaart zo hebben verdeeld, laat ons dan de geschiedenis der laatste vier generaties overdenken: zij zal nieuwe samenhang krijgen."

Is het niet curieus, dat Mackinder in 1919 de loop van het IJzeren Gordijn ten naastenbij voorzag, ook al dient te worden opgemerkt, dat hij een ietwat verwrongen historisch beeld van Duitsland heeft getekend?

Late lering

De democratische politici hebben aan Mackinders waarschuwingen pas aandacht geschonken, toen die begonnen bewaarheid te worden; en toen was het te laat. De Hitler-Duitsers hebben Mackinder ijverig bestudeerd. De geopolitieke leerstellingen van Haushofer zijn voor een deel vrijmoedige bewerkingen van Mackinders denkbeelden. Maar dat is niet nieuw: de tank is door de Britten uitgevonden, en door hen als wapen veronachtzaamd, totdat de Duitsers zich er meester van hadden gemaakt. Toen was het bijna te laat.

De westerse democratieën hebben de kleine groep der democraten van Weimar in de steek gelaten — de kleine groep, die metterdaad getoond had front te willen maken tegen nationalisme en annexionisme in die republiek van Weimar, ook in de Duitse sociaal-democratie. De Russen behoefden Weimar niet in de steek te laten, want ze hebben er nooit vertrouwen in gehad. Lenin en Stalin bouwden liever hun verwachtingen op de Duitse communisten. Toen voor deze laatsten het beslissende uur kwam (nl. toen Hitler Rusland binnenviel) lieten de Duitse communisten Stalin aan zijn lot over. Stalin heeft zijn les geleerd: de samenvoeging der grote laagvlakten, die Mackinder waarschuwend voorspelde, heeft Moscou langs de weg van kracht en macht verwezenlijkt, nadat was gebleken, dat het langs de weg der ideologie niet kon lukken; de ideologieën komen nu achter de legers aan.

Na 1918 hebben de westerse democratieën alles geprobeerd, maar niets hebben ze resoluut en consequent geprobeerd. Chamberlain speelde met de gedachte, dat hij Duitsland van een twee fronten-oorlog kon afhouden: zijn München-politiek was het gevolg van deze waan. De westerse democratieën hebben de bus gemist voor een definitieve regeling van het vraagstuk van Oost-Europa. Daarvoor was een breed economisch inzicht nodig, dat een geleide wereld-economie aanvaardde. Een geleide wereldeconomie zou ook de tegenstellingen op de wereldmarkten hebben kunnen regelen. Toen 1939 kwam was er in de jaren sinds 1918, van de werkelijke centrale kwesties niet één afdoende geregeld. Hitler werd symbolisch voor het politieke onverstand der Duitsers; hij bralde dat hij de „Ostfrage" eens en voor altijd zou regelen, en het enige wat hij heeft bereikt is, dat zij thans dringerder dan ooit op de poorten van West-Europa klopt. Zomin als de eerste wereldoorlog, heeft de tweede het probleem, dat Mackinder het centrale vraagstuk van de wereldvrede noemde, opgelost.

Volgens Mackinders leerstellingen beslissen niet de legers en de vloten over de afloop van de oorlog; de beschikbare reserves aan vruchtbare laagvlakten en pro-

ductieve krachten, maken ten slotte uit óf de legers en de vloten een overwinning kunnen bevechten. Naar die maatstaven gerekend, is er geen eerste en geen tweede wereldoorlog geweest, en ook geen derde. Maar dan beleven wij „*de*" wereldoorlog van de twintigste eeuw, de wereldoorlog, die in 1914 is begonnen („Elke eeuw heeft zijn wereldoorlog gehad" schreef Mackinder, „alleen: vroeger was de wereld kleiner"). Is die wereldoorlog van de twintigste eeuw in 1945 geëindigd? Misschien. Dat hangt er van af of de mensheid het centrale probleem nu nog langs vreedzame weg kan regelen. Op een basis van wederzijds respect en macht. Anders staat de derde fase de twintigste eeuw nog te wachten.

Betrekken wij Mackinders methode op onze tegenwoordige problemen, dan zien we, dat de Atlantische mogendheden West-Europa tot elke prijs moeten zien te houden. Als Truman zegt, dat Europa het hart van de internationale politiek is, geeft Mackinder hem, over het graf heen, gelijk. Dan zien we, voor wat de uiterst belangrijke zeeoorlog betreft, dat de vraag is: kunnen de Westerse mogendheden de Russische duikboot-vloot baas? Dan zien we, voor wat Azië aangaat, dat de brandende kwestie is of de Westerse wereld met de gekleurde volkeren tot een overeenstemming op een basis van vrijheid en gelijkgerechtigdheid komt. Maar een aantal Nederlanders zit achter zijn horretjes en leutert nog steeds over „ons" Nederlands-Indië. En dan is de conclusie, dat de wereld inderdaad vlak voor de voor-laatste fase staat van de ontwikkeling naar een wereld-imperium. Het voorlaatste stadium, want als de vraag van *onze* dagen, nl. of Rusland dan wel Amerika die wereldheerschappij zal uitoefenen, beslist zal zijn, dan begint de nieuwe ontwikkeling van Azië eerst goed. Maar dát is een vraagstuk voor kleinkinderen, of misschien voor onze kinderen.

ALFRED MOZER

HET CONGRES VAN FRANKFORT

Comisco is veranderd in Socialistische Internationale. Het was een voorstel van Larock, waarover een uitgebreide briefwisseling met het bestuur van de Labour Party plaats had gevonden, die ten slotte hierop neerkwam, dat deze naamsverandering aan de feitelijke toestand van de verhouding van de partijen onderling niets wijzigde. Psychologisch heeft de naam „Socialistische Internationale" natuurlijk een andere betekenis dan de naam „Comisco", waaronder alleen de deskundigen op het gebied van de politieke kruiswoordraadsels zich iets konden voorstellen. Dat men in 1946 niet de moed had, op het oude woord terug te grijpen, maar een vrijwel „neutralistische" term koos, is slechts een bewijs te meer, hoe zeer de partijen, naarmate zij in de nationale medeverantwoordelijkheid gegroeid zijn, huiverden van een naam, die ook maar de schijn van een „gelijkschakeling" zou kunnen verwekken. Deze vrees voor koud water is des te verwonderlijker, omdat de Socialistische Internationale nooit een dirigerende commandopost (gelijk Komintern of Kominform) was. Maar men begreep, dat niet eens de op democratische wijze tot stand gekomen overeenstemming, die in het tijdperk van de ideologische discussies eenvoudiger was dan vandaag, waar de practische werkzaamheid tot een vergaande differentiatie in het doen en laten heeft geleid, gedocumenteerd mocht worden in een eenheid, die in strijd was met de psychologie, waarin de volkeren uit de oorlog waren gekomen. Het feit, dat er behoefte bestond, de vrees van de eerste na-oorlogse jaren te overwinnen en dus weer te werken in de richting van groter overeenstemming ondanks èn met aanvaarding van de nationale differentiaties, is dus ongetwijfeld een verheugend verschijnsel.

Toch zou men aan deze naamsverandering niet méér waarde mogen hechten dan verantwoord is tegenover een psychologisch interessant, feitelijk echter slechts symptomatisch verschijnsel zonder voorlopig reële en practische betekenis, indien niet tegelijkertijd op dit Congres een nieuw beginselprogram zijn beslag had gekregen. Daarmede heeft Frankfort meer gepresteerd dan het vlagvertoon van een naamsverandering. De bespreking van de inhoud van dit program is niet mijn taak. Maar een enkel woord over de laatste uren van de barensweeën lijkt mij geoorloofd, omdat hierdoor bevestigd wordt, wat reeds hierboven over de betekenis van de naamsverandering is gezegd.

Na een jaar hard werken kwam er een stuk uit de bus, dat de kleinste gemene deler ten aanzien van de theoretische fundering van de nationale partijen is. De

Fransen toonden de neiging, hun vertegenwoordiger in de werkcommissie op het laatste nippertje in de steek te laten, omdat zij in het genoemde stuk zo weinig terugvonden van de vertrouwde klanken van honderd jaar geleden. De Nederlanders waren dankbaar voor de bereidheid, ten minste ten dele in een beginselprogram te aanvaarden, wat men tot nu toe in de meeste landen reeds lang in practijk bracht, maar waarvoor men echter nog altijd niet de vorm had gevonden van het: „wie sag' ich's meinem Kinde?"

De discussie over dit stuk op het congres was een spiegelbeeld van de verhoudingen in de nationale partijen. Om slechts twee voorbeelden te noemen: *Grumbach,* de rapporteur van de commissie, motiveerde het program op een wijze, als stond hij niet voor het congres van de Socialistische Internationale, maar voor het Franse Partijbestuur. De reactie van Oostenrijk daartegenover was opmerkelijk anders. *Pollack,* de — zoals hij zelf zei — bescheiden epigoon van het austromarxisme, verdedigde het stuk met de geestdrift van iemand, die uit een land komt, waar de politieke ontwikkeling tot een wijziging in de rangorde van de marxistische waarden heeft geleid en de sociaal-economische facetten van de maatschappij eenvoudig niet meer de dominerende plaats en de verabsoluteerde positie kunnen innemen, die de 19e eeuw gerechtvaardigd deed schijnen. *Pollack* zei het ook: het Marxisme was en wilde zijn: analytische methode bij het bestuderen van de geschiedenis, ook die der eigen dagen. Maar aan deze analyse kan zich ook de arbeidersklasse *als object* niet onttrekken. Oostenrijk, het eiland in het Oosten, heeft behoefte aan een trekken van de grens tussen de wereld van de vrijheid en de wereld van het prikkeldraad.

Er is de opmerking gemaakt, dat dit stuk in belangrijk mindere mate „aus einem Guss" is en de meeslepende kracht van bijv. het Communistisch Manifest mist. Allicht, zou men kunnen antwoorden. Immers, toen werd de wereld uit één bepaald maatschappelijk aspect, nl. het economische, geïnterpreteerd. Alle overige facetten werden daaraan ondergeschikt gemaakt, waren „spiegelbeeld" en „bovenbouw". Intussen hebben vijftig jaar geschiedenis getoond, dat er ten minste van een relatieve zelfstandigheid van meerdere aspecten dient te worden gesproken, waartussen onderling een wisselwerking bestaat. Met deze differentiatie is echter het meeslepende van de éne en alles beheersende boeman komen te vervallen. Het heeft plaats moeten maken voor het één èn het ander. In de tijd van de theorie had de simplificatie iets bekoorlijks en aanvaardbaars. In de tijd van de practische werkzaamheid, de bouw aan de maatschappij, die verandert, is het verlies van de simplificatie noodzakelijk, hoewel meer dan één weleens in weemoed aan dit „gemakkelijke" tijdperk terugdenkt. Ongetwijfeld, uit dit verleden vloeit de neiging voort, in plaats van de éne simplificatie een nieuwe te plaatsen. Het zou funest zijn, wanneer wij slechts van leuze wisselden en niet de moed hadden, de even grandiose als beperkte simplificatie prijs te geven voor de gedifferentieerde werkelijkheid.

Deze geestelijke kentering beheerste in feite de gehele agenda van het congres. De principiële uitspraak zal voor menigeen te recht verheugend zijn, hoewel anderen met evenveel recht zullen beweren, dat hiermede niet een stap in onontgonnen terrein is gedaan, maar slechts gehonoreerd werd, wat reeds sinds 30 jaren

Aan de tafel van links naar rechts: Julius Braunthal, secr., dr Kurt Schuhmacher, Morgan Phillips. Op de rug gezien de Nederlandse delegatie.

aan het democratische socialisme als onbetaalde rekening gepresenteerd is.

De „Europese Eenheid", het onderwerp, waarbij *Van der Goes van Naters* als rapporteur optrad, trok deze lijn door. De lezers van S. en D. zullen, zo hopen wij, zijn inleiding in dit blad te lezen krijgen. Zij kunnen dan vaststellen, hoe hier de strijd om het „politieke systeem" van het democratische socialisme, nauwelijks nadat het theoretisch als eis aanvaard is, doorgetrokken wordt in de richting van groter staatkundige eenheden. Hier schuilt een stuk van de tragiek der socialistische beweging, dat zij eindelijk op nationaal plan aanvaardt, wat net bezig is reeds afgelost te worden door de noodzaak van het scheppen van grotere politieke eenheden. Wij behoren de moed te hebben uit te spreken, dat wij bezig zijn een achterstand op het gebied van de politieke theorie in te halen op een ogenblik, dat het nationale costuum net te nauw begint te worden. De avantgarde van de politieke ontwikkeling zijn wij op deze wijze zeker niet.... Dit met evenveel woorden te zeggen is geen teken van pessimisme, maar wel een — hopelijk niet naïef — geloof in de verwachting, dat het uitspreken van deze dingen ten slotte er toe helpt, het probleem te stellen en op te lossen, dus de achterstand in te halen.

Wat de practische dagelijkse politiek betreft, is er nog een interessante discussie ontstaan over een resolutie, die *Van der Goes van Naters* bij de behandeling van „Verenigd Europa" als rapporteur heeft ingediend. Zoals op internationale schaal méér dan eens gebeurt, heeft een Noor de „supra-nationale" boot afgehouden, om de Engelsen het opknappen van dit minder prettige karwei te besparen. *Fin Moe*, de vertegenwoordiger van de Noorse regering bij de Verenigde Naties, bestreed de motie *Van der Goes*. Nu kwam — de eerste en enige keer gedurende het

Congres – *Spaak* op het spreekgestoelte. Hij steunde de motie *Van der Goes* en wees vooral ook op het feit, dat men van dit eerste congres van de Socialistische Internationale een uitspraak in zake de Europese eenheid verwachtte. Met een glimlach begon *Denis Healey*, de internationale secretaris van de Labour Party, zijn uiteenzetting.: hij bleek het ééns te zijn met *Van der Goes* en *Spaak*, maar oneens met *Fin Moe*. Op deze algemene verklaring volgde dan een interpretatie, die *Spaak* en *Van der Goes* – voor zover deze uiteenzetting voor hen nog nieuw was – weinig kon bevredigen. *Healey* zag drie wegen voor een nauwere Europese samenwerking: de economische coördinatie op basis van het laissez faire; de supra-nationale éénwording en ten derde de samenwerking op basis van onderlinge afspraken op regeringsniveau. Slechts de derde vorm van „Europese éénwording" vinden de Engelsen volgens *Healey* aanvaardbaar. In wezen betekent dan de term „Europese Eenheid" voor de Engelsen niets anders dan wat men vroeger „bondgenootschappen" heeft genoemd; vandaag gesloten, morgen verbroken. Van een beslissende wijziging in de verhouding van nationale staten en volkshuishoudingen onderling is daarmede geen sprake. Dan is „Europese Eenheid" een nieuwe vlag op een wel héél oude schuit.... Omdat, zo was ten slotte de conclusie van *Healey, Van der Goes niet* over een *bepaalde vorm* van de Europese éénwording spreekt, bestaat dus voor de Engelsen geen bezwaar de motie *Van der Goes* te aanvaarden. Ze werd dan ook met algemene stemmen aanvaard, omdat ze aan de bestaande toestand niets verandert....

Het derde grote onderwerp was de Socialistische wereldactie voor de vrede. De resolutie, die hierbij in bespreking kwam, werd ingeleid door een voortreffelijke redevoering van *Morgan Phillips*, algemeen secretaris van de Britse Labour Party en intussen gekozen tot voorzitter van de Socialistische Internationale. Het was een aanvaarding van de collectieve veiligheid, de verplichting tot het brengen van offers en de rechtvaardige verdeling van de lasten *binnen* de nationale gemeenschappen en *tussen* de volkeren. Het was tevens een bekentenis tot een politiek, die de militaire en de sociale verplichtingen naast elkaar ziet. Bovendien was de speech een kreet aan het adres van de landen van het continent, eindelijk tot reële prestaties te komen, wil men niet gevaar lopen, dat het Britse volk in de toekomst weigert, zijn onevenredig zware lasten te dragen.

Men zal zich misschien herinneren, dat het Congres verleden jaar te Kopenhagen een resolutie over hetzelfde onderwerp heeft aangenomen, waarbij de Nederlandse delegatie zich van stemming heeft onthouden. Dat had zijn oorzaak niet in het feit, dat de Nederlanders in deze resolutie iets onaanvaardbaars vonden. Zij waren teleurgesteld, omdat men niet de moed had, de noodzaak van de collectieve veiligheid ruiterlijk te aanvaarden. Omdat dus het meest beslissende woord niet gezegd was en Nederland geen enkele behoefte aan zomaar „resoluties" heeft, die in feite nietszeggend zijn, heeft Nederland zich van stemming onthouden. Dit jaar is men iets verder gegaan. Uit de tekst van de nu aangenomen resolutie blijkt, dat men niet meer om deze hete brei heendraait, hoewel de formulering positiever had kunnen zijn. Men moet echter in het oog houden, dat nu eenmaal zelfs in deze beslissende vraagstukken een essentieel verschil van opvatting tussen de socialistische partijen heerst, ook al liggen hierbij de kaarten weer anders dan bijv.

in zake de Eenheid van Europa. In dit geval zijn het Zwitserland en Zweden, die het standpunt van de gewapende neutraliteit handhaven. Het is niet eens gemakkelijk om hier met verwijten aan te komen, want hoewel die landen de binding aan het Atlantische Pact weigeren, kan men niet ontkennen, dat zij op het gebied van de nationale verdediging tot ingrijpende offers bereid bleken te zijn en dan ook over – verhoudingsgewijs – de beste en bestgewapende legers op het continent beschikken. Van geheel ander gehalte is het Duitse verzet. Het is nog niet zo heel lang geleden dat de Duitse sociaal-democratische partij een stuk verspreidde, dat in feite neerkwam op een belijdenis voor de ongewapende neutraliteit. Het valt niet mee, eenstemmigheid te bereiken in de kwestie van de verdediging, wanneer drie opvattingen scherp tegenover elkaar staan: collectieve veiligheid, gewapende neutraliteit en ten slotte ongewapende neutraliteit.

Het kon dus ook niet verbazen, dat de resolutie, door *Morgan Phillips* ingediend, vooral bij de Duitsers enige opwinding veroorzaakte. Was zij in de oorspronkelijke vorm aanvaard, dan had dr *Schumacher* met het stemmen voor deze resolutie tegelijkertijd zijn tot nu toe gevolgde politiek in zake een Duitse bijdrage tot de Europese verdediging moeten prijsgeven. Na een beraad tussen *Schumacher, Ollenhauer* en de internationale deskundige van de S.P.D., dr *Lütgens,* verscheen dus de laatstgenoemde – hoewel niet gedelegeerde – op het spreekgestoelte en tekende protest aan. Na veel overleg kwam er een compromis tot stand, neergelegd in de éne zin van de resolutie, waarin wordt uitgesproken, dat landen, die niet de gelijke rechten hebben, ook niet verplicht kunnen zijn tot het brengen van gelijke offers. In de internationale pers is gewezen op een bereidheid van de S.P.D., het beginsel van de collectieve veiligheid te aanvaarden, als gevolg van deze resolutie. Van andere kant werd er echter op gewezen, dat het dr *Schumacher* niet moeilijk zal vallen steeds nieuwe bewijzen voor het ontbreken van de volledige gelijkberechtiging te brengen. De tijd zal leren, welke veronderstelling de juiste is.

Van stemming onthouden hebben zich uitsluitend de Japanners. De delegatie, bestaande uit vijf leden, gaf het verschil van mening binnen de Japanse sociaal-democratische partij getrouw weer. De partijvoorzitter *Suzuki* is een tegenstander van een Japanse inschakeling in de militaire verdediging, terwijl de eveneens aanwezige vroegere minister *Wada* een voorstander er van is.

Samenvattend kan men over het geheel genomen van een goed congres spreken. Eenstemmigheid is ten slotte niet het enige kenmerk van een goed congres. Anders zouden uitsluitend communistische congressen goede congressen zijn....

Er zijn vraagstukken gesteld en besproken. Men weet waar iedereen staat en men zal dus kunnen werken aan een verdere ontwikkeling, die in de richting van meer overeenstemming zal gaan. Het is niet geheel onwaarschijnlijk, dat op den duur het belangrijkste element van dit congres de aanwezigheid van vertegenwoordigers van Amerikaanse en Aziatische landen blijkt te zijn. Immers, die Europese grenzen zijn doorbroken. De Britten hebben de komst van Australië, Nieuw Zeeland en Zuid-Afrika aangekondigd. Nederland zal moeten pogen de socialisten van Indonesië tot medewerking te bewegen, terwijl India en Japan reeds vertegenwoordigd waren.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

Het gezin 1951

In „Frankfurter Hefte", het Duitse maandschrift van vooruitstrevende katholieken, troffen we de afgelopen maanden enkele artikelen aan over de crisis van het moderne huwelijk. Uit enkele beschouwingen van Rüdiger Proske over de positie van het gezin in een geïndustrialiseerde samenleving geven we hier een en ander weer. Deze beschouwingen zijn typerend voor de strijdbare, ondogmatische sfeer, die het tijdschrift ook in z'n zesde jaargang, nu de stroom tegen is, blijft kenmerken.

Het gezin staat tegenwoordig naast de maatschappij en de bewering dat het gezin de kiemcel is van de Staat heeft nog maar een beperkte waarde. Het gezin vormt de gemeenschap waarin de kinderen geboren en opgevoed worden, doch hun ontwikkeling tot individuen ligt nog maar voor een deel in handen van het gezin. Toch is dit deel van de opvoeding van doorslaggevende betekenis en door geen andere instelling te vervangen. In de moderne maatschappij staat het gezin aan volkomen nieuwe spanningen bloot, spanningen die des te sterker voelbaar zijn naarmate men nalaat de vormen der familie-organisatie aan te passen.

Het huwelijk.

Terwijl de functionele samenhangen die de grondslag van het huwelijk vormen steeds meer verzwakken, wordt het huwelijk zelf langer van duur. (De levensverwachting van de man bedroeg in 1800 35 jaar, in 1871 37, in 1932 61 en thans 65 jaar.)

De persoonlijke betrekkingen tussen man en vrouw, hun liefde voor elkaar en hun wil te zamen het leven door te gaan, vormen practisch nog de enige kracht die in onze tijd het gezin in stand houdt.

Dit betekent echter dat man en vrouw beter dan vroeger bij elkaar moeten passen, wat een heel nieuw gezichtspunt is in Europa, waar eeuwenlang geen der beide echtelieden ook maar enige invloed hadden op de keus. Pas in de jongste tijd begon ook hun wens mee te tellen.

De persoonlijke betrekkingen tussen de moderne geëmancipeerde man en vrouw zijn tegenwoordig sterker dan al die vormen van familie-organisatie die vroeger duidelijk een stabiliserende invloed uitoefenden.

Ook thans zijn er nog gezinnen die tegelijkertijd productiegemeenschappen zijn: handwerkslieden, kleinhandelaren. In de eerste jaren na de oorlog zijn in deze kringen veel „Versorgungsehen" gesloten, waarbij de man introuwde, vaak meer lettend op zijn economische bestaanszekerheid dan op de vrouw. Juist deze huwelijken lopen gevaar wanneer de economische toestanden bevredigend zijn. De „bestaanszekerheid" als bindend element in het huwelijk is niet meer genoeg, hetzelfde geldt voor het „stands"huwelijk en ook voor de „romantiek"-huwelijken.

De romantiek wordt in onze tijd vaak met de liefde verwisseld, wat waarschijnlijk samenhangt met de mateloze popularisering van „de Liefde". „Romantische" huwelijken zijn buitengewoon labiel. Het meest stabiel zijn wel die huwelijken die na rijpe overweging, zonder overspannen verwachtingen op middelbare leeftijd aangegaan worden. De som van de mannelijke vitaliteit is als gevolg van vervroegde puberteit in de laatste 50 jaar sterk gestegen en neemt nog steeds toe. Deze levensdrang begunstigt onoverwogen, romantische huwelijken op jonge leeftijd, hoewel de moderne economische verhoudingen dit weer tegenwerken.

Op het gebied van het sexuele gedrag der mensen is Kinsey's rapport „Sexual behavior in the human male" wel het belangrijkste werk. Uit de hierin voor Amerika verzamelde gegevens blijkt dat van de 100 man-

nen met niet meer dan lagere school, die een huwelijk aangaan 98 % reeds ervaringen met vrouwen hebben gehad. Van mannen met middelbare schoolopleiding 84 % en die met hogere opleiding 67 %.

Vormen en grootte van het gezin.

Tot in de middeleeuwen vormden families van 2–3 generaties een levens- en productiegemeenschap, een „Grossfamilie". Deze komen thans practisch niet meer voor. Toch leven op het platteland en – onder druk van de na-oorlogse omstandigheden – ook nog in de stad een aantal gezinnen in een soort Grossfamilie samen. In bijna al deze familiegroepen doen zich echter ernstige spanningen voor, die niet alleen van de beperkte woonruimte afhangen. Het ideaal van onze tijd schijnt het gezin te zijn dat uit man, vrouw en kinderen bestaat. Typisch is dat ook de grootte van de gezinnen afneemt. Hierbij dient bedacht te worden, dat het grote gezin een verschijnsel van de nieuwe tijd was, toen door de ontwikkeling van de hygiëne de kindersterfte aanzienlijk afnam. De gemiddelde grootte van het Duitse gezin zal thans ong. 4,5 zijn.

Het aantal kinderen.

Sinds 1871 is in Duitsland het geboortecijfer met meer dan de helft gedaald. (1871: 38,8, 1949: 16,6). Echter, ook het sterftecijfer ging omlaag. Het geboorte-overschot bedroeg in 1871 10,6, in 1949: 6,5. Deze vermindering is kenmerkend voor heel West-Europa (Nederland en Ierland uitgezonderd). West-Europa heeft een punt bereikt, waarop de bevolkingen achteruitgaan of zich in het gunstigste geval handhaven. USA, Australië en Nieuw Zeeland naderen langzamerhand deze toestand. Het schijnt dat voor de wereldbevolking een hoog geboortecijfer met een overeenkomstig hoog sterftecijfer „normaal" is. Zodra de sterftecijfers dalen, neemt de bevolking snel toe. Na een bepaalde tijd wordt dan geboortebeperking toegepast, de geboortecijfers nemen af en passen zich aan bij het sterftecijfer.

Aan dit verloop schijnen noch religieuze invloeden, noch de Staat in wezen iets te kunnen veranderen. Dezelfde ontwikkeling voltrekt zich in R.K. en in Protestantse landen, in democratieën en in dictaturen. Het schijnt, zoals het voorbeeld van de USSR (1932–1938) toont, gemakkelijker te zijn een geboortebeperking door te voeren dan een verhoging van het geboortecijfer te verkrijgen. Een bepaalde gezinspolitiek kan wel is waar tot een zekere stijging van de geboortecijfers leiden, doch zal echter pas dan resultaten opleveren, wanneer tegelijkertijd voor volledige werkgelegenheid gezorgd wordt en het aantal op de markt komende gebruiksgoederen beperkt is. (In de USA kan de schaarste aan auto's, wasmachines, e.d. uit de geboortenstatistiek afgelezen worden).

De mening dat de teruggang van het geboortecijfer in wezen door andere omstandigheden (stijgende huwelijksleeftijd of toenemend gebruik van voorbehoedsmiddelen) beïnvloed wordt, is zeker onjuist. In de gezinnen met een gering aantal kinderen ontbreekt het verlangen om meer kinderen te hebben. Bij een onderzoek in 1950 spraken zich in Duitsland 54 % der ondervraagden uit voor een huwelijk met 2 kinderen, 10 % voor 4 kinderen, 2 % voor 5 en meer. In Engeland waren de %: 42, 21, 4; Frankrijk 32, 18, 5; USA: 27, 31, 13; Australië: 14, 46, 16; Canada: 21, 29, 27.

Deze cijfers kloppen aardig met de geboortecijfers in die landen. De regeling van het kindertal geschiedt in West-Europa en Amerika practisch geheel door geboortecontrôle, niet door onthouding.

De autoriteit van de vader.

De autoriteit van de vader in het gezin hangt samen met zijn bekwaamheid om het gezin te beschermen. Zijn grotere physieke en geestelijke kracht vormde de voorwaarde voor de ontwikkeling van patriarchale familievormen, die op het gehele maatschappelijke stelsel hun stempel drukten.

De vader is thans veel meer dan vroeger van de maatschappij afhankelijk. Het geldverdienen is een anonieme handeling ge-

worden, die niet meer thuis, in een gesloten productieproces, voor de ogen van het gezin verricht wordt en bovendien is het geldverdienen al lang niet meer het uitsluitend privilege van de man. In gezinnen waar met het onvermijdelijke autoriteitsverlies van de vader geen rekening wordt gehouden, doen zich vaak moeilijkheden voor.

Tegenover de vermindering van de autoriteit van de vader staat een duidelijke toeneming aan de kant van de moeder en in vele gezinnen kan reeds van een evenwicht gesproken worden. Een moeilijkheid is echter dat de meeste vrouwen in intiemere sfeer een sterke man verlangen, tegen wie zij kunnen opzien, wat de man tot een dubbele rol dwingt.

De werkende moeder.

De oorlogen hebben een reeds op gang zijnde ontwikkeling versneld. Het % der gehuwde vrouwen van het totaal der „werkende" vrouwen en meisjes was in Duitsland in 1939 21 %, in Engeland is het thans meer dan 26 %. In Amerika ligt het tussen deze beide in.

In alle moderne industriële samenlevingen zijn thans twee tendensen waar te nemen: 1. het aantal vrouwelijke arbeidskrachten in dienstverband neemt toe (in Europa schijnt in tegenstelling tot Amerika ook het aantal der zelfstandigen toe te nemen); 2. het % der gehuwde vrouwen van het totaal der vrouwelijke werknemers neemt toe.

In de diverse lagen der bevolking komt het werkende gezin gedifferentieerd voor. In arbeidersgezinnen hielp de vrouw reeds altijd mee; bij boeren, handwerkslieden, kleinhandelaren vloeit het voort uit het economische systeem. Bij de lagere en de middelbare employé, de ambtenaar, maar ook bij de geschoolde vakarbeiders, de voorman e.d. gold het werken van vrouwen in een beroep lange tijd als „verboden". Nog thans kan men in deze kringen de nawerking van burgerlijke idealen bespeuren. In de kringen van intellectuelen wordt het „beroepsmatig werkzame gezin" kennelijk bewust aanvaard en men schijnt daar het werken van beide echtgenoten te beschouwen als een vorm van aanpassing aan de moderne verhoudingen. Inderdaad schijnen „werkende" gezinnen gemiddeld hechter en stabieler te zijn dan andere.

De opvoeding der kinderen.

Naar mate de rol van de individu in de moderne samenleving van groter betekenis wordt, is voor de samenleving ook zijn opvoeding tot een volledige persoonlijkheid van groter belang. De betekenis die het gezin voor de opvoeding heeft, blijkt wel het beste in die gevallen waar de gezinssfeer ontbreekt. 95 % van de door kinderrechters gestraften komen uit gestoorde gezinnen. Een tekort aan maatschappelijke aanpassing kan zich ook later uiten: als neiging tot misdaad, eigenzinnigheid, querulantisme en radicalisme.

De tegenwoordige kinderen zijn in den regel zelfstandiger en sceptischer dan vroeger; zij staan meer open voor gemotiveerde verlangens dan voor bevelen.

In tegenstelling tot de andere gezinnen blijken kinderen uit „werkende" gezinnen vaak goed opgevoed te zijn, doch zoals de verhoudingen thans in Duitsland liggen, wordt het deze gezinnen wel buitengewoon moeilijk gemaakt om voor hun kinderen geschikt toezicht te vinden. In Zweden en thans ook in Engeland probeert de staat de ouders te helpen: kindertehuizen, clubs, nieuwe vormen van schoolbeheer, enz. Indien het beroepsmatig werkzame gezin werkelijk een moderne aanpassing van het gezin is, rijst opnieuw de vraag van onderwijsvernieuwing. De school zou bepaalde functies van het gezin moeten overnemen.

De echtelijke trouw.

De bewering dat onze tijd door een algemene zedelijke verwildering gekenmerkt wordt, vindt geen steun in het Kinsey-rapport. Kinsey komt tot de conclusie dat het sexuele gedrag der mensen over meerdere generaties gezien opvallend weinig aan schommelingen onderhevig is. In de gehele westelijke samenleving is het aantal echt-

scheidingen de laatste tientallen jaren sterk toegenomen. Groot Brittannië heeft thans 5 maal zo veel echtscheidingen als voor de oorlog, Zweden en Duitsland 2 maal en Frankrijk en USA 1½. Vergeleken met de tijd voor de 1e wereldoorlog is het cijfer voor Duitsland (1949) vertienvoudigd.

In Duitsland lopen de huwelijken in de steden meer gevaar dan die op het platteland. Hamburg en Bremen hebben de hoogste cijfers. In R.K. streken zijn de cijfers lager dan in Protestantse. De huwelijken van practiserende christenen zijn stabieler dan die van christenen „op papier". Echtscheidingen komt het meest voor bij oorlogshuwelijken (vooral die tussen 1942 en 1944 gesloten zijn). Verder vindt meer dan de helft der scheidingen binnen 10 jaar na de huwelijkssluiting plaats. De stabiliserende invloed van het kinderen-hebben neemt kennelijk af. In 1939 waren nog 43 % der gescheiden paren kinderloos, in 1949 nog maar 38 %. Tegenwoordig worden vooral veel huwelijken met 2 en 3 kinderen ontbonden. In 1949 verloren in Duitsland 80.000 kinderen door echtscheiding hun ouderlijk tehuis.

De toekomst van het moderne gezin.

Het woonruimteprobleem heerst overal in Europa en Amerika met zijn funeste invloeden (echtscheidingen, jeugdmisdaad, sterfte, verminderde arbeidsprestatie e.d.). In Frankfort woonde in 1939 16 % der gezinnen in onderhuur, in 1947 54 %.

Bij het bouwen van nieuwe woningen wordt nog bijna nergens rekening gehouden met de nieuwe levensvormen van het gezin. Alleen in Zweden heeft men tot nu toe bepaalde oplossingen gevonden in huizenblokken met centrale voorzieningen.

Ondanks de hoge echtscheidingscijfers is er toch reden voor optimisme. Wij staan midden in een diepingrijpende omwenteling. Deze kan tot een verder uiteenvallen leiden, doch dit is niet de enige mogelijkheid. De Zwitser König heeft nagegaan hoe het gezin in Rusland zich gehouden heeft onder de radicale wijzigingen die in de structuur van het gezin plaats hebben gevonden en hij komt tot de conclusie dat het gezin ook onder bijzonder ongunstige omstandigheden genoeg weerstandsvermogen heeft opgebracht om deze tijd te doorstaan. Juist deze ervaringen, die gesteund worden door recente onderzoekingen in Duitsland, maken dat wij, concludeert Rüdiger Proske, tegenover de crisis van het moderne gezin een houding van „gematigd optimisme" kunnen aannemen.

BOEKBESPREKINGEN

Frits Kuiper: *Israël en de Gojiem.* Uitg. H. D. Tjeenk Willink, Haarlem 1951, 184 blz. geb. *f* 5,75.

Een dominee schrijft hier over Israël — dat zal voor menigeen, die niet van theologie of godsdienst wil weten, voldoende zijn om de deur van zijn aandacht te sluiten. Hoe grondig vergist hij zich! Kuiper stelt, volkomen zakelijk en realistisch, dat de Jood en het Joodse leven nog steeds botst op het leven van andere volken, dat de toekomst van de Staat Israël alle volken aangaat, en onderzoekt nu, waaraan dat ligt, en wat dan dat uitzonderlijke karakter van het Joodse leven is. Dat karakter vindt hij in het irriterende feit, dat het Jodendom zich voordoet als „Gods volk", gebonden aan het Woord, zoals dat gesproken wordt in Wet en Profeten. Dit „afgezonderd zijn" door God uit de volkeren is

óók het geheim van Israëls lijden, maar tevens van het vasthouden aan de belofte, dat het land Palestina bestemd is om ter verheerlijking van God te worden bebouwd en bewoond, onder de heerschappij der Wet en der profetische gerechtigheid. Als ik ooit scherp heb beseft, dat het politieke probleem Israël in de grond een godsdienstig is, óók nu nog, maar tegelijkertijd, dat deze godsdienst van het oude volk politiek revolutionneert, dan aan dit geschrift van Frits Kuiper. Ik ben hem zeer dankbaar voor dit even nuchter als warm bewogen boek, het heeft me meer dan geboeid, het heeft me geraakt. W. B.

Pitirim A. Sorokin: *De crisis onzer eeuw*, met een woord vooraf van dr J. H. van der Hoop. N. Kluwer, Deventer, 1950, 264 blz. geb. *f* 11,50.

Men kan twisten over de vraag of Sorokin — de Rus, die naar Amerika uitweek, en als hoogleraar in de sociologie aan Harvard werkt — belangrijk is als socioloog, nader: als sociologisch onderzoeker; men kan echter moeilijk ontkennen, dat het hier in vertaling voor ons liggend boek (de eerste uitgaaf van het oorspronkelijke is van '41, nu aangevuld met een slothoofdstuk van '50) vooral geschiedenis-*wijsbegeerte* is, al wordt ter versterking van het betoog sociologisch materiaal aangedragen.

De grondgedachte van het boek laat zich als volgt samenvatten. Er zijn drie typen van cultuur in de loop der geschiedenis aan te wijzen: het ideële (geleid door bovenzinnelijke, gewoonlijk godsdienstige waarden en ideeën), het wereldse (geleid door realistische op de wereld gerichte wil), het idealistische (geleid door ideële normen, niet aan godsdienstige openbaring, maar aan de mensengeest ontsprongen). Wij beleven een overgang van een werelds naar een idealistisch cultuurtype, en een vergelijkende studie van ook vroeger wel doorleefde overgangen laat zien, dat deze tijdperken gekarakteriseerd worden; A. door een crisis van het voorafgegane waardenstelsel; b. door verval van het bestaande stelsel der sociale en politieke betrekkingen; c. door oorlogen, revoluties, geestesstoornissen, zelfmoorden enz. Op grond nu van het voor S. vaststaande feit, dat de Westerse wereld een overgangsperiode doormaakt, waagt hij de voorspelling, dat de oorlog voorlopig een belangrijke rol blijft spelen.

Dit is duidelijk geen exacte wetenschap, maar duiding, interpretatie van het heden op grond van een bepaald schema. Terwijl ik enerzijds toegeef, dat wij allen een of ander schema hanteren, ben ik daar in de grond afkerig van. Zeker, er kan een enorme kracht van uitgaan: men denke aan Marx, die óók met een geschiedfilosofisch schema werkte; men denke in onze dagen aan Toynbee. Fragmatisten als wij voor een deel zijn, zou men kunnen zeggen: laat maar eens zien, wat er uitkomt, als men er mee gaat werken. Maar dan laat Sorokin me in de kou staan. Neen, hij is geen pessimist zonder meer: de wereld ontwikkelt zich naar een idealistisch cultuurtype, en de crisis is niet hopeloos. Maar als ik vraag: welke kracht drijft dan de maatschappelijk-culturele processen, waardoor elk cultuurtype te een of anderer tijd door een ander vervangen wordt, dan antwoordt Sorokin, voor zover ik hem begrijp: dat zijn innerlijke (= aan een cultuur inwonende), zichzelf op den duur uitputtende krachten. En dan vraag ik: is dit meer dan een heel grote X? een raadselachtige Onbekende?

Tegen Sorokin's filosofie heb ik dus nog al grote bezwaren. Het neemt niet weg, dat ik het een boeiend boek vind, dat alleen voor uiterst waakzame, kritische geesten stimulerend kan zijn. W. B.

B. VAN DEN TEMPEL

DE KAPITAALSCHAARSTE

1. *De schaarste op de credietmarkten*

Sinds enige tijd verkeren de gemeenten en de provincies in de onmogelijkheid, op de kapitaal- en de geldmarkt voldoende credieten op te nemen. Soortgelijke problemen zijn ook elders ontstaan en dat geldt zowel voor een land, waar het overheidsingrijpen in het economische leven vèr reikt, zoals Engeland, als voor Duitsland, dat een conservatief-liberale politiek heeft gevoerd. Voor de particuliere ondernemingen zijn de moeilijkheden, over het geheel genomen, wel geringer, maar dat sluit niet uit, dat ook vele daarvan gaarne in staat zouden zijn, op niet te bezwaarlijke voorwaarden geldmiddelen op te nemen. Voor het rijk liggen de ernstigste problemen op een ander terrein, namelijk op het gebied van de financiële relaties met het buitenland.

Op de binnenlandse credietmarkten heeft zich deze toestand ontwikkeld na het uitbreken van de vijandelijkheden in Korea. En thans is een situatie ontstaan, die binnenkort tot ernstige stoornissen in het economische leven zal moeten leiden, indien er geen keer intreedt. Op het ogenblik van het schrijven van dit artikel is de toestand althans zó, dat, indien de gemeenten niet spoedig over aanzienlijke credieten kunnen beschikken, de woningbouw zeer ernstige hinder zal ondervinden, terwijl bovendien tal van noodzakelijke openbare werken onuitgevoerd zullen moeten blijven. Dit zou betekenen, eensdeels een aanzienlijke werkloosheid in de bouwvakken en enkele andere takken van bedrijf, anderdeels onder meer een verscherping van de woningnood. Omdat het probleem, waarvoor de lagere openbare lichamen staan, niet door henzelf kan worden opgelost, doordat het slechts kan worden aangevat als een onderdeel van een wijdere financiële en economische politiek, staat de regering voor de noodzaak te bepalen, in welke richting een uitweg zal worden gezocht.

De daling van het aanbod op de credietmarkten heeft zich na de overval in Korea in snel tempo voltrokken; daarvoor was er, althans in Nederland, van een tekort aan aanbod geen sprake. Dat vóór de zomer van 1950 voldoend ruime credietmarkten bestonden, was een gevolg van een bijzonder samenstel van omstandigheden. Dit mag bij het bepalen van de toekomstige politiek niet uit het oog worden verloren.

2. *De credietmarkten van 1945 tot 1950*

Mede doordat de ondernemingen, die haar investeringen voor de oorlog althans voor een belangrijk deel financierden door het emitteren van aandelen, haar behoeften sinds 1945 nagenoeg geheel dekten door het aanwenden van niet-uitgekeerde winsten, waren zowel de vraag naar, als aanbod van risico-aanvaardend kapitaal op de kapitaalmarkt betrekkelijk gering. Maar hoewel een groter aanbod met het oog op de belangen van een aantal ondernemingen wenselijk zou zijn geweest, ondervond de ontwikkeling van het Nederlandse bedrijfsleven in zijn totaal daarvan toch geen wezenlijk ernstige hinder. Anderzijds was het aanbod van geldmiddelen, waarvoor belegging in obligaties werd gezocht, of die voor onderhandse leningen, met vaste rente en aflossing, beschikbaar waren, zeer groot; de vermogens van de institutionele beleggers groeiden na de oorlog snel. Een belangrijk deel van de aangeboden bedragen vond zijn weg naar het bedrijfsleven; hoewel nauwkeurig cijfermateriaal ontbreekt, kan worden aangenomen, dat de institutionele beleggers vóór 1950 per jaar *f* 100 à *f* 200 millioen aan het bedrijfsleven verschaften, en wel nagenoeg geheel in de vorm van onderhandse leningen of door de aankoop van obligaties. Intussen was dit bedrag dan toch maar gering, gerekend tegenover de totale in het bedrijfsleven netto-geïnvesteerde bedragen, die immers voor de jaren 1947, 1948 en 1949 op rond *f* 1500, *f* 2000 en *f* 2500 millioen worden geschat. Daarnaast leenden de institutionele beleggers grote bedragen aan de lagere openbare lichamen, voor wie deze bron van crediet zelfs verreweg de belangrijkste was. Zowel in 1947 als in 1948 bedroeg dit crediet rond *f* 200 á *f* 300 millioen; voor 1949 zijn geen nauwkeurige cijfers bekend, maar in elk geval was het bedrag toen nog belangrijk hoger, aangezien de gemeenten in de loop van 1948 de financiering van de woningbouw moesten overnemen. Deze leningen konden de lagere openbare lichamen sluiten tegen de lage rente van 3 á 3¼ %. Ongetwijfeld werden deze transacties voor een belangrijk deel mogelijk gemaakt, doordat het rijk in deze jaren zijn schuld aan de institutionele beleggers verminderde, en wel in de jaren, waaromtrent voldoende nauwkeurig cijfermateriaal beschikbaar is, nl. 1947 en 1948, met een bedrag, dat ongeveer de helft beliep van de sommen, die de lagere openbare lichamen opnamen.

Op de geldmarkt waren de veranderingen, vergeleken met vóór de oorlog, misschien nog ingrijpender. Einde 1950 was een groot deel van de middelen der banken, en wel tot een som van rond *f* 3500 à 3750 millioen, belegd in schatkistpapier. Sindsdien bleef dit bedrag, al waren er enkele op- en neergangen, tot begin 1950 nagenoeg ongewijzigd; dat het, gerekend over deze gehele periode, niet groter werd, kan worden verklaard uit het feit, dat het rijk over ruime inkomsten uit andere bronnen ging beschikken, dat het niet terugliep uit de omstandigheid, dat de betrekkelijk lage rentevergoeding voor kort geld de staatsorganen ervan weerhield, de staatsschuld tot een hoger bedrag te consolideren, dan noodzakelijk was. De leningen aan de lagere openbare lichamen liepen nog wel enigszins op, maar het ging daarbij om onbelangrijke bedragen. De credietverlening aan het bedrijfsleven vertoonde een niet onbelangrijke groei, namelijk met *f* 100 à *f* 200 millioen per jaar, en bereikte einde 1949 een bedrag van rond

f 1000 millioen. Het resultaat van een en ander was, dat de banken einde 1949 rond 70 % van haar uitstaande middelen bij openbare lichamen hadden geplaatst.

In 1947 heeft het rijk inderdaad nog een groot bedrag, ten dele bij de banken, maar bovenal bij anderen, tegen de afgifte van schatkistpapier geleend, maar in de volgende jaren verwierf het rijk ruime inkomsten, zodat deze schuld kon worden afgelost. Het rijk verkreeg na 1947 grote extra-inkomsten door de betaling van de buitengewone heffingen — wat voor een groot deel geschiedde door de overschrijving van geblokkeerde middelen — en door het voldoen van achterstallige belastingen, terwijl in 1949 bovendien een deel van de zgn. tegenwaarde van de Marshall-uitkeringen beschikbaar kwam. Het totale bedrag van de leningen der gemeenten, die op de geldmarkt bij anderen dan de banken werden opgenomen, bleef na 1947 tot 1950 nagenoeg constant.

De besteding door het rijk van de geldmiddelen, die uit geblokkeerde rekeningen werden betaald, leidde natuurlijk tot een vergroting van de circulatie. Hetzelfde gevolg had de credietverlening door de banken aan het particuliere bedrijfsleven. Toch veroorzaakten deze factoren, en nog enkele andere van minder betekenis, geen inflatie. De Marshall-hulp stelde de Nederlandse bank immers in staat, door de afgifte van deviezen regelmatig geldmiddelen aan de circulatie te onttrekken. Want wel is waar werd, zoals gezegd, vervolgens een deel van deze geldmiddelen — de tegenwaarde van de Marshall-uitkeringen — weer uitgegeven, maar een zeer groot deel bleef dan toch aan de circulatie onttrokken. Hierdoor heeft de vergroting van de hoeveelheid geld procentueel de toeneming van de productie althans in 1948 niet overtroffen, terwijl de hoeveelheid in 1949 nagenoeg ongewijzigd bleef.

Zonder dat zich noemenswaardige inflatorische verschijnselen voordeden, konden het rijk en de lagere openbare lichamen aldus tot de zomer van 1950 over voldoende geldmiddelen, zowel voor investering, als voor andere doeleinden, beschikken, terwijl ook het herstel en de expansie van het particuliere bedrijfsleven zich zonder ernstige hindernissen konden blijven voltrekken.

3. *De tegenwoordige situatie op de credietmarkten*

Na de overval in Korea trad in Nederland, zoals in andere landen, verandering in. Inderdaad zijn de meeste ondernemingen nog buitengewoon grote winsten blijven behalen, die grotendeels voor de interne financiering worden aangewend. Maar dit neemt niet weg, dat de credietvraag van het bedrijfsleven is toegenomen, vooral tengevolge van de stijging van de prijzen, die een vergroting van het bedrijfskapitaal vergt, alsmede tengevolge van de drang, nog tijdig de voorraden uit te breiden en de bedrijfsinstallaties te verbeteren.

De credietvraag van de ondernemingen doet zich in de eerste plaats op de geldmarkt gevoelen. De 39 banken, die 90 % van het Nederlandse bankwezen omvatten, hadden einde Mei 1951 aan het bedrijfsleven *f* 1330 millioen geleend, tegen *f* 1135 millioen aan het begin van het jaar. Ten einde deze credieten aan het bedrijfsleven te kunnen verstrekken, hebben de banken anderzijds haar credietverlening aan de openbare lichamen ingekrompen; het totale bedrag van deze

credieten is bij de genoemde banken in de eerste vijf maanden van dit jaar teruggelopen van *f* 3124 millioen tot *f* 2828 millioen. Zowel de lagere openbare lichamen als de staat zijn hierdoor getroffen. Wel is waar beschikt de Nederlandse bank over een aantal bevoegdheden, welke aanwending de banken zou moeten dwingen, de credieten aan de openbare lichamen voldoende te continueren, maar blijkbaar geven deze bevoegdheden haar niet voldoende macht. Intussen zijn de lagere openbare lichamen er in geslaagd, op de geldmarkt elders dan bij de banken leningen aan te gaan. Zelfs is de vlottende schuld van gemeenten sinds begin 1950, in ronde cijfers, opgelopen met *f* 300 millioen tot *f* 800 millioen.

Deze toeneming van de vlottende schuld is echter een gevolg van de situatie op de kapitaalmarkt, die voor de lagere openbare lichamen buitengewoon ongunstig is. De toeneming van de vraag op deze markt van de zijde van het bedrijfsleven heeft het rentepeil daar opgedreven boven hetgeen de lagere openbare lichamen mogen bieden. De toestand wordt nog verscherpt, doordat zij, die op dit ogenblik nog over middelen, bestemd voor belegging op lange termijn, beschikken, thans uitsluitend kortlopende credieten willen verstrekken, omdat zij een verdere rentestijging willen afwachten. Het gevolg is, dat de gemeenten en provincies niet meer de langlopende leningen kunnen opnemen, die zij voor haar investeringsplannen nodig hebben. En de kortlopende credieten zijn al op dit ogenblik onvoldoende, om de lacune op te vullen, terwijl het vaststaat, dat de moeilijkheden zullen toenemen.

In korte tijd is dus de situatie, zowel op de geld- als op de kapitaalmarkt geheel veranderd. En wel bovenal ten nadele van de lagere openbare lichamen, die voor het probleem staan, hoe zij hun taak zullen kunnen blijven vervullen.

4. *De capaciteit van de credietmarkten*

Het ligt voor de hand, dat de oplossing vaak zonder meer wordt gezocht in een beperking van de investeringen der lagere openbare lichamen en wel in het bijzonder van de gemeenten. Dit is te meer verklaarbaar, omdat de gemeenten zeer grote sommen nodig hebben. In 1950 leenden zij in totaal *f* 636 millioen, waarvan *f* 320 millioen voor de woningbouw. Men heeft de gemeentelijke investeringen ook vroeger al eens willen beperken, soms ter verbetering van de betalingsbalans, soms ook met het oog op een toekomstige bestrijding van de conjunctuurgolving. Uiteraard gingen de gedachten opnieuw die richting uit, toen de kapitaalmarkt geen voldoende financieringsmogelijkheden meer bleek op te leveren. Maar dan komt toch onmiddellijk de vraag op: hoever zou deze beperking moeten gaan? En dat leidt vanzelf tot de tweede vraagstelling: wat is de aard en de kracht van de verschillende factoren, die de financieringsmoeilijkheden veroorzaken?

Er zijn te weinig gegevens beschikbaar, dan dat de capaciteit van de kapitaal- en de geldmarkt met nauwkeurigheid zou kunnen worden vastgesteld. Maar zeer waarschijnlijk is het dan toch wel, dat de kapitaalmarkt, zelfs al zouden alle beschikbare bedragen naar de lagere openbare lichamen stromen, hun geen voldoende middelen zou kunnen verschaffen, om de bestaande investeringsplannen

zonder beperkingen uit te voeren, en dat de geldmarkt het tekort niet zal kunnen aanvullen. Wij gaan er hierbij even van uit, dat een rentevergoeding zou mogen worden geboden, die de geldschieters acceptabel achten.

Vermoedelijk toch zullen de institutionele beleggers elk jaar *f* 400 à *f* 450 millioen voor nieuwe beleggingen beschikbaar hebben, terwijl op de kapitaalmarkt overigens maar betrekkelijk bescheiden bedragen zullen worden aangeboden. Stelt men hier tegenover de sommen, die alleen al de gemeenten bij een onverkorte uitvoering van haar plannen nodig zullen hebben, dan blijkt wel, dat de totale vraag naar alle waarschijnlijkheid belangrijk groter zal zijn dan het aanbod.

En de geldmarkt zal geen oplossing kunnen brengen. De banken zullen alleen dan geldmiddelen kunnen fourneren, indien zij òf aan de staat verleende credieten opzeggen, òf tot verdere geldschepping overgaan. De eerste methode kan moeilijk geacht worden een aanvaardbare oplossing voor de problemen van de lagere worden. Een andere situatie doet zich voor, wanneer wèl buitenlandse hulp openbare lichamen te zijn. En voor zover geldschepping technisch mogelijk mocht zijn, zal zij leiden tot inflatie, althans indien de Nederlandsche Bank niet door buitenlandse hulpverlening in staat zou zijn, de circulatie op het juiste peil te handhaven. Een dergelijke geldschepping zal door het rijk niet geduld kunnen wordt verleend, op welk geval hieronder nog wordt teruggekomen.

Aangenomen werd, dat de geboden rente hoog genoeg zou zijn, om het verstrekken van credieten door de genoemde geldschieters aantrekkelijk te maken. Maar zal zo'n renteverhoging dan niet bovendien geldmiddelen uit andere bronnen doen toestromen?

De strijd voor een hoger rentepeil wordt op dit ogenblik op een breed front gevoerd. In welhaast alle financiële bladen, zowel binnenlandse als buitenlandse, kan men argumenten ten gunste er van lezen; voor een hoger rentepeil wordt waarlijk niet alleen in Nederland gestreden. Het betoog houdt in, dat een verhoging van het rentepeil de achtergehouden geldmiddelen ook van andere dan de institutionele beleggers op de credietmarkten zou brengen, terwijl bovendien, wat op langere termijn nog belangrijker zou zijn, het sparen er krachtig door zou worden gestimuleerd. Zou deze redenering juist zijn, dan zou het aanbod dus belangrijk hoger worden, dan zo even werd aangenomen. Hierbij zij aangetekend, dat deze groepen wèl wensen, dat de openbare lichamen een hogere rentevergoeding betalen, maar niet van mening zijn, dat deze lichamen van de vergroting van het aanbod gebruik moeten maken; integendeel zijn zij welhaast alle voorstanders van een aanmerkelijke beperking van vooral de gemeentelijke investeringsactiviteit.

In tegenstelling tot wat beweerd wordt, zullen op de geldmarkt bij een stijging van het rentepeil niet of nauwelijks meer beschikbare — niet: te scheppen — geldmiddelen worden aangeboden. De banken zullen niet over ruimer geldmiddelen gaan beschikken. Welke groepen toch zullen in deze tijd bij een verhoging van de rentevergoeding grotere bedragen bij de banken in deposito gaan geven? Welke groepen ook zullen rechtstreeks grotere bedragen gaan aanbieden? Welhaast alle ondernemers zitten krap in hun liquide middelen. En evenmin zullen andere groepen tot het beschikbaar stellen van belangrijke sommen in staat zijn.

Zou een verhoging van het rentepeil tot een vergroting van het aanbod op de kapitaalmarkt leiden? De bewering, dat het sparen bij een hoger rentepeil zal toenemen, berust, wat de individuele spaarder betreft, in feite op een onbewezen liberaal axioma. Bovendien komt het aanbod van spaarmiddelen in deze tijd grotendeel van de zijde van de institutionele beleggers, en de stortingen bij deze instellingen nemen bij een oplopen van de rente niet toe. En in de derde plaats moet worden aangenomen, dat nagenoeg geen enkele belangrijke particuliere onderneming de geldmiddelen, die zij voor interne financiering heeft bestemd, zal afstaan, ook al zou zij een hoger rendament kunnen behalen dan bij investering in het eigen bedrijf. Wie anders verwacht, verwaarloost bovenal de machtsverschuivingen, die zich in vele grotere ondernemingen ten gunste van de leiding en ten nadele van de aandeelhouders heeft voltrokken.

Kortom, het is welhaast zeker, dat een verhoging van de rentevergoeding niet het aanbod op de kapitaal- en de geldmarkt zou vergroten boven de totalen, die zo even werden genoemd. En deze totalen zijn niet zo groot, dat daaruit alle investeringen, die de lagere openbare lichamen ter hand wensen te nemen, zullen kunnen worden gefinancierd.

In twee richtingen kan een uitweg worden gezocht: een vergroting van het aanbod of een beperking van de vraag – of beide te zamen – zullen het vereiste evenwicht tot stand kunnen brengen. En als zo'n uitweg wordt gezocht, kan men zich bovendien afvragen, of de betaling van een hogere rente niet zal kunnen worden vermeden.

5. *Kapitaalverstrekking door het Rijk*

De laatste jaren hebben de rijksinkomsten telkens een overschot opgeleverd boven de uitgaven. Naar schatting bedroeg dit overschot in 1950 rond *f* 400 millioen; dit bedrag kon worden bestemd voor aflossing van staatsschuld. Bovendien verkreeg het rijk in 1950 inkomsten tot een bedrag van *f* 583 millioen uit de tegenwaarde van de Marshall-hulp ten behoeve van een aantal investeringen; als gevolg daarvan kon de vlottende staatsschuld met een gelijk bedrag worden verminderd. Tenslotte kon nog *f* 131 millioen, verkregen uit gerecupereerd goud, voor dit doel worden aangewend. In totaal kon de staatsschuld aldus in 1950 – er waren ook nog enkele kleinere posten – met *f* 1.168 millioen worden verminderd.

Ten dele werd deze gunstige uitkomst verkregen, doordat de inkomsten uit de belastingen de ramingen belangrijk overschreden. Omdat dit feit zich in alle jaren sinds 1945 heeft voorgedaan, lijkt het verantwoord, ook voor het komende jaar een overschrijding van de raming te verwachten, vooral ook, omdat de inkomsten uit achterstallige belastingen voorlopig nog onverminderd zullen binnenvloeien. De uitkomsten voor de eerste vijf maanden van 1951 wijzen trouwens in deze richting. Intussen staat hiertegenover, dat de bewapening zeer zware extra-lasten op het rijk legt, terwijl ook de stijging van de prijzen en de lonen de druk vergroot. De meer-uitgaven voor de bewapening worden echter naar officiële raming weer voor de helft opgevangen door de verhoging van de belastingen met *f* 245 millioen, waartoe kort geleden werd besloten.

Neemt men deze factoren in aanmerking, maar bovendien het feit, dat het jaar 1950 een overschot opleverde van rond *f* 400 millioen — ongeveer 10 % van de totale rijksinkomsten —, dan moet het toch wel heel waarschijnlijk worden geacht, dat het jaar 1951 althans geen tekort zal opleveren en dat het eerste halfjaar van 1952 niet anders zal zijn.

Uit de ontwikkeling op de credietmarkten en het verloop van de rijksinkomsten blijkt verder, welk een betekenis een voortzetting, zij het op beperkte schaal, van de buitenlandse hulpverlening voor de rijksschatkist zou hebben. Tot dusver moest een groot deel van de tegenwaarde — rond de helft — buiten de circulatie worden gehouden, omdat de toeneming van de hoeveelheid geld, die het gevolg was, zowel van het gebruik door het rijk van de inkomsten uit geblokkeerde rekeningen, als het opnemen van credieten bij de banken door het particuliere bedrijfsleven, anders tot inflatie zou hebben geleid. Maar de betalingen uit geblokkeerde rekeningen zijn practisch geëindigd en verwacht mag worden, dat de regering binnenkort over voldoende macht zal beschikken, om de credietverstrekking door de banken binnen te perken te houden. Dat houdt in, dat in de toekomst over de totale tegenwaarde zou kunnen worden beschikt. En dat betekent op zijn beurt, dat het rijk bij het ontvangen van buitenlandse hulp, ook wanneer deze hulp zelf voor de bewapening zou moeten worden aangewend, waarschijnlijk in staat zou zijn, op beperkte schaal credieten aan de lagere openbare lichamen te verstrekken.

Intussen moet worden betwijfeld, of de Amerikaanse financiële hulp op enigerlei wijze zal worden voortgezet. Ontbreekt zij, dan wordt de kans, dat aan de lagere openbare lichamen credieten uit de rijkskas zullen kunnen worden verleend, veel geringer, hoewel het, gezien de uitkomsten van vorige jaren, ook dan niet volstrekt uitgesloten is, dat het rijk althans voorlopig tot enige credietverlening in staat zal zijn.

Voor de positie van de lagere openbare lichamen is bovendien van het grootste belang, of de fondsen en instellingen, die nauw met het rijk geliëerd zijn, of daaraan toebehoren, er toe gebracht zullen kunnen worden, hun middelen in de toekomst tegen een redelijke rentevergoeding over te dragen.

Kortom, alles te zamen genomen is het niet uitgesloten, dat het rijk en de daarmede geliëerde instellingen te zamen althans in het eerstkomende jaar, en misschien wel gedurende langere tijd, financiëel in staat zullen zijn belangrijke bedragen ten behoeve van de investeringen van de lagere openbare lichamen beschikbaar te stellen. Het rijk zal er dan echter van moeten afzien, op de eigen schuld af te lossen. Het is te verwachten, dat het rijk voor zulk een financiële regeling, ook al zou zij mogelijk zijn, niet gemakkelijk gewonnen zal kunnen worden. Maar hiertegenover staat, dat een sterke beperking van de investeringen zo ernstige gevolgen zal hebben, dat het rijk genoodzaakt zal zijn, haar te voorkomen.

Intussen zullen de beschikbare bedragen ook bij zulk een financiering niet zo groot kunnen zijn, dat aan een vermindering van de investeringen van de lagere openbare lichamen zou kunnen worden ontkomen. Bovendien zal deze methode

van financieren slechts van tijdelijke aard kunnen zijn. Daarom zal het rijk in elk geval binnenkort voor de keus staan — we laten hier de investeringen van het rijk buiten beschouwing —, om hetzij uitsluitend de investeringen van de lagere openbare lichamen te beperken, hetzij behalve deze investeringen ook die van de particuliere ondernemingen tot een geringer bedrag terug te brengen.

6. *De beperking van de investeringen der lagere openbare lichamen*

Een van de grootste moeilijkheden op dit terrein is op het ogenblik, dat in het geheel niet vaststaat, tot welk een niveau de gemeentelijke interingen — om ons daartoe te beperken — in haar totaal genomen zullen moeten worden teruggebracht. Allereerst is een voorlopige beslissing van het rijk nodig, waarbij wordt vastgesteld, hoe groot de totale beperking zal moeten zijn, welke beslissing natuurlijk zal moeten worden herzien, telkens, wanneer de ontwikkeling der feiten dat eist. En vervolgens mag worden verlangd, dat het rijk in samenhang daarmede maatregelen neemt, die verzekeren, dat de gemeenten de in totaal toegestane investeringen zullen kunnen financieren. Op nader te noemen gronden komt het ons voor, dat daartoe ook maatregelen moeten behoren, die de investeringen van het particuliere bedrijfsleven beperken. Gezien de wijze, waarop de zaken zich thans ontwikkelen, moet echter worden gevreesd, dat de neiging zal bestaan, de gemeentelijke investeringen tot een lager peil neer te drukken, dan beslist noodzakelijk is. Niet alleen zou aldus de financiële positie van het rijk worden versterkt, maar bovendien zou zo'n gang van zaken volkomen passen bij het streven van hen, die de investeringen van het particuliere bedrijfsleven in elk geval buiten schot willen laten. De investeringscommissie, die deze zomer is ingesteld, zal aan de regering haar oordeel te kennen moeten geven over alle voorgenomen investeringen, die een uitgave van meer dan *f* 100.000 vergen; wellicht heeft de regering aan deze commissie haar inzichten over de totale omvang der beperkingen al medegedeeld, anders is het ons een raadsel, hoe de commissie besluiten kan nemen. Maar dan moet het toch redelijk worden geacht, dat ook de gemeentebesturen worden ingelicht.

De investeringscommissie zal moeten beoordelen, welke van de voorgestelde investeringen aan de beperking ten offer zullen moeten vallen. Het spreekt vanzelf, dat de persoonlijke inzichten van haar leden hier een belangrijke rol zullen spelen. In dit verband zij er op gewezen, dat het aantal ambtenaren in deze commissie dubbel zo groot is als het aantal leden van gemeentelijke en provinciale besturen. In feite betekent dit, dat het bestuur van de gekozen gemeentelijke en provinciale colleges wat de investeringen betreft grotendeels is vervangen door een ambtelijk bestuur. Men vraagt zich af, welke feiten een zo sterke afwijking van de bestaande staatsrechtelijke structuur beslist nodig maakten. Intussen sluit het feit, dat de persoonlijke inzichten van de leden een grote rol zullen spelen, niet uit, dat de commissie bij haar beslissingen bepaalde richtlijnen zal moeten aanhouden; van groot belang nu zal het zijn, of deze richtlijnen naar buiten zullen kunnen blijken, doordat de beslissingen worden gepubliceerd. Zulk een publicatie zal eensdeels een zekere contrôle van de openbare organen — ook de Staten-Generaal — op de gang van zaken mogelijk maken, en anderdeels ook de lagere openbare

organen in staat stellen te beoordelen, in welke gevallen het nog zin heeft, plannen op te stellen en uit te werken. Men krijgt op grond van een en ander thans de indruk, dat de regering zich te weinig bezig heeft gehouden met de vraag, door welke organisatie het locale en regionale bestuur zijn betekenis en waarde dan toch zoveel mogelijk zou kunnen behouden.

Intussen kan het niet uitblijven, of de toekomst zal de lagere openbare organen dan toch enig inzicht in de gang van zaken verschaffen. Het is te hopen, dat dan zowel uit de zo juist bedoelde beslissingen, als uit de maatregelen, die op andere gebieden zijn genomen, zal blijken, dat de lagere openbare lichamen de lasten slechts naar evenredigheid zullen behoeven te dragen.

7. *De beperking van de investeringen der particuliere ondernemingen*

Volgens de officiële gegevens bedroegen de netto-investeringen in bedrijven in de jaren 1946 tot en met 1950 onderscheidenlijk 831, 1451, 1942, 2500 en 3500 millioen gulden. Hoewel 1938 voor het bedrijfsleven een ongunstig jaar was, is het toch wel opvallend, dat zij toen *f* 93 millioen bedroegen. Ook het percentage, dat de investeringen van het totale nationale inkomen uitmaken, geeft een indruk van haar zeer grote omvang; in 1950 bedroeg het 20 %. Nu is het natuurlijk zowel voor een voldoende groei, als voor de modernisering van de bedrijven noodzakelijk, dat grote sommen worden geïnvesteerd. Maar iedereen, die kennis neemt van de aard van sommige investeringen zal gaan twijfelen aan de besliste noodzaak van een niet onaanzienlijk deel van het totaal. Daarbij komt, dat de stijging sinds de zomer van 1950 zeker voor een belangrijk deel aan speculatieve overwegingen moet worden toegeschreven. Op grond van een en ander zal een beperking van de investeringen van de lagere openbare lichamen alleen dan als verantwoord mogen worden beschouwd, wanneer een doeltreffende contrôle wordt ingesteld, die waarborgt, dat ook de particuliere investeringen worden teruggebracht tot wat waarlijk nodig en verantwoord is. Op dit ogenblik is de stand van zaken zo, dat het aan degenen, die in de particuliere bedrijven de leiding hebben, indien zij in staat zijn zich uit winsten of door leningen de nodige geldmiddelen te verschaffen, geoorloofd is, om zonder enige beperking hun financiële belangen en die van hun lastgevers te behartigen, ook al geschiedt dit zowel ten nadele van de betalingsbalans, ls ten koste van de arbeidsmogelijkheid van de lagere openbare lichamen.

Op de geldmarkt wil de regering inderdaad spoedig enige verbetering trachten te bereiken; in het wetsontwerp inzake toezicht op het credietwezen zijn, naar al even ter sprake kwam, aan de Nederlandsche Bank, en daarmede indirect aan de regering, de nodige bevoegdheden toegedacht. Zeker heeft de Nederlandsche Bank al in de loop der jaren geleidelijk enig gezag ten aanzien van de credietverstrekking door de banken verworven; op 1 Januari 1951 zijn de bevoegdheden nog vergroot. Maar in het wetsontwerp wordt de lijn verder doorgetrokken. De Nederlandsche Bank zou stringenter voorschriften kunnen geven met betrekking tot de grootte van het in totaal voor particulieren beschikbare credietbedrag. Indien mogelijk zou met deze credietbeheersing worden volstaan; intussen is daarnaast de mogelijkheid geopend, elke afzonderlijke credietverstrekking aan de goedkeuring

van de Nederlandsche Bank te onderwerpen. Zeker heeft bij het indienen van het ontwerp – zoals ook bij het vaststellen van de thans toegepaste voorlopige regeling van 1 Januari jl. – niet in de laatste plaats het doel voorgezeten, door een beheersing van de credietverlening de betalingsbalans te beschermen. Maar op dit ogenblik is van welhaast evengrote betekenis geworden, dat de regering, op steviger basis, dan de bestaande regeling biedt, de macht zou hebben, om te beletten, dat de banken haar credieten aan de openbare lichamen opzeggen met het doel, de opgeëiste bedragen daarna bij het particuliere bedrijfsleven uit te zetten. Fel hebben de banken zich de laatste maanden tegen de dreigende vermindering, zowel van haar bevoegdheden, als van haar winstmogelijkheden verzet, daarbij gesteund door het overige bedrijfsleven, voor zover het vreest, moeilijker geld te zullen kunnen opnemen. Men verliest in de kringen van handel en industrie wel al te zeer uit het oog, dat met de credieten van de banken althans geen import kan worden betaald, als de Nederlandsche Bank, ten gevolge van een te ruime credietverstrekking door de banken, niet meer de nodige deviezen beschikbaar kan stellen. Welke overwegingen bij de regering thans bovenal mogen voorzitten, de ontworpen regeling zal in elk geval aan de verstrekking van kortlopende credieten aan het particuliere bedrijfsleven grenzen stellen.

Intussen zou het van veel groter belang zijn, indien de particuliere investeringen, die op lange termijn plaats hebben, zouden worden verminderd. Helaas ontbreekt bij de regering tot dusver elke geneigdheid, om ook een beperking daarvan af te dwingen.

Een van de methoden die zouden kunnen worden toegepast, is in principe – er zijn verschillende uitwerkingen mogelijk – al sinds lang verdedigd. Zij zou bestaan in het opvorderen door middel van belastingen van een deel van de winsten, waarna de ingevorderde bedragen vervolgens in een algemeen investeringsfonds zouden worden gestort. Uit dit fonds zouden die investeringen kunnen worden gefinancierd, die naar het oordeel van de overheid beslist noodzakelijk zijn, maar waarvoor op de kapitaalmarkt de nodig geldmiddelen, of in het geheel niet, of althans niet tegen een redelijke rente kunnen worden opgenomen. Economisch gezien heeft zo'n heffing het nadeel, dat bedrijven, die door een goede leiding of door een grote behoefte aan hun producten, ruime uitbreidingsmogelijkheden hebben, door de heffing daarin kunnen worden belemmerd. Maar eventueel zouden de belangrijkste van die bedrijven dan toch weer aan credieten kunnen worden geholpen.

Het ligt intussen voor de hand, dat het verzet tegen elk voorstel van deze aard fel is. Maar wanneer aan de bevolking duidelijk wordt gemaakt, ten eerste, dat de particuliere bedrijven ondanks zo'n beperking over het algemeen toch nog grote bedragen zouden kunnen blijven investeren, en ten tweede, dat, wanneer de particuliere investeringen niet worden geremd, onder meer het woningbouwprogram zeer sterk zou moeten worden ingekrompen, dan is het niet uitgesloten, dat de socialistische beweging velen voor zo'n winstbelasting zou kunnen winnen. En dit geldt nog in het bijzonder, wanneer daarbij bovendien wordt aangetoond, en dat is alleszins mogelijk, dat in tal van bedrijfstakken door een rationele samen-

werking zonder enige schade een aanzienlijke besparing op de investeringsbedragen zou kunnen worden bereikt.

Nog een tweede methode kan worden toegepast, om het crediet-aanbod op de kapitaalmarkt te vergroten en de credietvraag daar te beperken. Zij zou moeten bestaan in het onderwerpen van althans de belangrijkste investeringen aan de goedkeuring van daarvoor speciaal ingestelde organen. De laatste tijd is van socialistische zijde herhaaldelijk op de invoering van zulk een directe beheersing der investeringen aangedrongen; de regering wil er echter niet van weten. Nu moet worden erkend, dat het opbouwen van een doeltreffende investeringscontrôle moeilijk zal zijn. De beslissingen zullen een voldoende objectief karakter moeten dragen en aan de verschillende belangen recht moeten doen wedervaren. Maar het terrein is uitgestrekt, de structuur van het particuliere ondernemingswezen is ingewikkeld en de belangentegenstellingen zijn scherp. Hiertegenover staat echter, dat de contrôle tot de belangrijkste terrein beperkt zal kunnen blijven. Het ligt voor de hand, dat zij alleen zal behoeven te worden toegepast op investeringen boven een bepaalde geldswaarde, of op investeringen, wel is waar beneden zulk een bedrag, maar behorende tot bepaalde categorieën. Voor vele van de kleine investeringen is zij trouwens te meer overbodig, omdat deze haar zin verliezen, als niet allereerst een kostbare investering, waarvan zij het complement vormen, is toegestaan, zodat het beheersen van deze centrale investering ook het beheersen van alle andere inhoudt. Perfectie zal niet kunnen worden bereikt; het komt er echter op aan, dat de ernstigste onevenredigheden worden voorkomen. Het is begrijpelijk, dat de tegenstand ook tegen zulk een diepgaand ingrijpen in het ondernemersbeleid zeer sterk is. Maar wanneer het onmogelijk blijkt, op andere wijze te waarborgen, dat voldoende geldmiddelen voor beslist noodzakelijke investeringen beschikbaar zijn, dan is het onwaarschijnlijk, dat de regering haar politiek van afzijdigheid op den duur zal kunnen volhouden.

De beheersing van een belangrijk deel van de particuliere investeringen is natuurlijk ook een krachtig middel, om de betalingsbalans te verbeteren. Misschien dus zal het ontbreken van geldmiddelen voor beslist noodzakelijke investeringen de regering tot ingrijpen dwingen, maar misschien ook zal de ontwikkeling van de betalingsbalans haar er zelfs op nog korter termijn toe noodzaken.

Een investeringscontrôle onderscheidt zich ten nadele van de vorming van een investeringsfonds, dat uit belastingen op de winsten wordt gevormd, in zoverre, dat het een ingewikkelde organisatie eist en dat de afweging van de verschillende belangen grote moeilijkheden zal opleveren. Maar daartegenover staat het grote voordeel, dat met de belangen, die bij de onderscheidene investeringen betrokken zijn, rekening wordt gehouden. En bovendien levert zij het grote voordeel op, dat de stijging van de rente op de credietmarkten door de vermindering van de vraag wordt getemperd, terwijl de vorming van een investeringsfonds door middel van belastingheffing vermoedelijk de vraag naar credieten nog zal doen toenemen en daardoor het rentepeil nog verder zal doen oplopen. Bovendien mag worden verwacht, dat de particuliere ondernemingen, wanneer zij haar beschikbare middelen niet volledig in het eigen bedrijf mogen investeren, deze bedragen op

de credietmarkten zullen uitzetten. Ten slotte zullen vermoedelijk middelen, die men thans niet op lange termijn wenst te beleggen, naar de kapitaalmarkt vloeien, zodra de overtuiging post vat, dat een hoger rentepeil niet te verwachten is.

Welke weg ook moge worden ingeslagen, het is duidelijk, dat bij alle beslissingen de gevolgen voor de werkgelegenheid een belangrijke rol zullen moeten spelen. Een al te sterke beperking van de consumptie kan tot werkloosheid leiden, maar hetzelfde gevaar dreigt, wanneer hetzij aan het particuliere bedrijfsleven, hetzij aan de overheid voldoende middelen voor investering ontbreken. De gevolgen van verschillende vormen van beperking zullen natuurlijk ook in dit opzicht zoveel mogelijk tegenover elkaar moeten worden afgewogen.

Ten slotte mag nog een van ouds bekend argument, dat de laatste tijd in de financiële bladen weer meer dan ooit ten gunste van een renteverhoging wordt aangevoerd, niet onvermeld blijven. Niet alleen wordt betoogd, dat een verhoging van het rentepeil het aanbod zou doen stijgen en de vraag doen afnemen, waardoor tenslotte een evenwicht zou worden bereikt, maar vervolgens wordt daaraan nog toegevoegd, dat dit evenwicht het enig juiste zou zijn. Een hogere rentevoet zou immers een natuurlijk stelsel van prioriteiten scheppen; die investeringen op lange of korte termijn, waarvoor de hoogste rente wordt geboden, zijn maatschappelijk gezien, de nuttigste: aldus het axioma. Langs die weg ook zou de keus tussen investeringen, die belangrijk of minder belangrijk zijn, welke keus anders door daartoe ingesteld organen zou moeten worden gedaan, als het ware automatisch tot stand komen. Tegen deze redenering kan allereerst worden aangevoerd, wat zo juist al is opgemerkt, namelijk, dat om verschillende redenen moet worden aangenomen, dat de particuliere ondernemingen, indien haar geen beperkingen worden opgelegd, haar voor investering beschikbare middelen welhaast altijd in het eigen bedrijf zullen blijven steken, zelfs al zouden zij elders een niet onbelangrijk hoger rendement kunnen behalen. Maar bovendien is het betoog onjuist, ook voor zover over de toewijzing van de geldmiddelen wèl door de geboden rente wordt beslist: rendement en nuttigheid zijn immers volstrekt niet altijd synoniemen.

Integendeel moet over de betekenis van talrijke investeringen in laatste instantie naar andere criteria worden beslist. Dit is ook altijd in zekere mate gebeurd, namelijk wat betreft tal van openbare werken, een groot deel van de woningbouw, enz. En onder de tegenwoordige omstandigheden blijkt het noodzakelijk, dat dit systeem wordt uitgebreid, omdat anders grote volksbelangen in gevaar zouden komen. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat, wanneer het ten uitvoer leggen van dergelijke fundamentele investeringen verzekerd is, de verdeling van de overige middelen over de toegestane investeringen inderdaad beter — de interne financiering zal intussen hinderpalen in de weg leggen —, aan het rentemechanisme zal kunnen worden overgelaten. En wel eensdeels, omdat dit mechanisme wat de talloze minder belangrijke investeringen betreft inderdaad vaak tot de beste, of althans tot de enige voldoend objectieve verdeling zal leiden, anderdeels ook, omdat het apparaat voor een andere wijze van verdeling voor deze investeringen nog lange tijd zal moeten blijven ontbreken. Maar zo'n gedeeltelijk behoud van

het rentemechanisme kan allerminst een gegrond motief vormen voor een verhoging van het rentepeil over de gehele linie.

In het begin werd de mogelijkheid verondersteld, dat althans voor de ernstige financiële moeilijkheden van de lagere openbare lichamen voorlopig een oplossing zou kunnen worden verkregen, doordat een deel van de beslist noodzakelijke investeringsmiddelen alsnog tegen een redelijke rente zou kunnen worden geleend van de institutionele beleggers, in het bijzonder die, welke nauw met het rijk gelieerd zijn, en doordat bovendien een deel door het rijk beschikbaar zou kunnen worden gesteld uit zijn inkomsten. De kans, dat zo'n voorlopige oplossing financieel te verwezenlijken is, stijgt zeker belangrijk, als de buitenlandse hulpverlening, zij het in beperkte omvang, wordt voortgezet. De houding van het rijk ten opzichte van zulk een financiële regeling zal vermoedelijk niet welwillend zijn, maar daartegenover staat, dat deze houding mede bepaald zal worden door de ernst van de gevolgen, die een al te sterke beperking van de investeringen zal hebben.

Intussen moest daarnaast de tweede conclusie zijn, dat ook, wanneer een dergelijke voorlopige oplossing van de meest nijpende financiële problemen zou kunnen worden bereikt, een deel van de investeringsplannen niet zal kunnen worden uitgevoerd. Hier willen wij herhalen, dat het standpunt van de socialistische beweging, naar wij menen, zal moeten zijn, dat zulk een beperking alleen verantwoord is, wanneer ook de investeringen van de particuliere ondernemingen tot een toelaatbaar peil worden teruggebracht. Daarbij zal naar alle waarschijnlijkheid gekozen moeten worden tussen twee stelsels: belastingheffing met fondsvorming of rechtstreekse beheersing van de investeringen. Wanneer op het terrein van de investeringen niet naar evenredigheid wordt gestreefd, zullen onvermijdelijk grote volksbelangen worden geschaad.

8. *Kapitaalvoorziening en welvaartspeil.*

Ook wanneer in de toekomst het stelsel ener fondsvorming zou worden ingevoerd, zal het stelsel van een directe beheersing der investeringen vermoedelijk toch in zekere mate moeten worden toegepast, omdat de aanwending uitsluitend van de eerste methode er waarschijnlijk toe zou leiden, dat een aantal belangrijke particuliere investeringen achterwege zouden moeten blijven. Ook in het geval nu van een gedeeltelijke invoering van de directe beheersing zal dit stelsel van belang zijn, niet alleen voor deze en de andere hierboven genoemde belangen, of met het oog op de betalingsbalans, maar ook, omdat het de aanvang zou kunnen vormen een toekomstig rationeler gebruik van de geldmiddelen, die in de particuliere bedrijven worden geïnvesteerd.

Tal van feiten maken het zeer waarschijnlijk, dat een land in de toekomst alleen dan volledig zal kunnen deelhebben aan de technische ontwikkeling, indien het tot zeer kostbare investeringen in staat is. De techniek opent door haar snelle evolutie enorme mogelijkheden. Maar het in toepassing brengen van de nieuwe technische vindingen eist steeds groter kapitalen. Van niet minder belang is, dat ook het deelhebben aan de sociale ontwikkeling, in de ruimste zin van het woord, grote investeringen zal vergen. Is Nederland tot deze investeringen niet in staat,

dan zal dat inhouden, dat de welvaart van het land bij die van de leidende staten op den duur steeds meer ten achter zal geraken. Niet zozeer behoeft gevreesd te worden, dat het inkomen, per inwoner gerekend, in de toekomst zal dalen; het gevaar schuilt in een vrij snelle relatieve achteruitgang. De verschuivingen in de economische structuur van de wereld hebben al op zichzelf de tendens, de positie van West-Europa, maar in het bijzonder nog die van Nederland, gerekend ten opzichte van de positie van verscheidene andere landen, te verzwakken. Er zal met alle kracht naar moeten worden gestreefd, dat Nederland niet nog verder ten achter geraakt door een tekort aan voor investering beschikbare middelen. Men verlieze niet uit het oog, dat ook indien de welvaart absoluut genomen niet zou dalen, een relatieve achteruitgang als een ernstig verschijnsel zou moeten worden aangemerkt. Want het Nederlandse volk zal alleen dàn in de toekomstige ontwikkeling van de Westerse cultuur een volledig aandeel kunnen nemen, indien zijn welvaartspeil niet te zeer bij dat van de leidende landen ten achter blijft. Bij een en ander moet bovendien in aanmerking worden genomen, dat Nederland vermoedelijk binnen niet lange tijd ook zijn bijdrage zal moeten leveren aan de ontwikkeling van de achtergebleven gebieden.

Hiertegenover staat, dat de investeringen op dit ogenblik moeten worden beperkt. En nu is het zeker juist, dat een deel van de voorgenomen investeringen van nationaal standpunt bezien van geen of van gering belang is. Maar dat neemt niet weg, dat een verbetering van de situatie binnen niet lange tijd noodzakelijk moet worden geacht. Het ligt voor de hand, dat er twee wegen bestaan, waarlangs deze verbetering zou kunnen worden bereikt: enerzijds kan worden zorggedragen voor een vergroting van het aanbod van voor investering beschikbare middelen, anderzijds kan worden getracht, een zodanige organisatie van het bedrijfsleven op te bouwen, dat met de aanwezige middelen het grootst mogelijke resultaat wordt behaald.

Een gelukkige omstandigheid is, dat de kapitaalvorming in de toekomst waarschijnlijk bevorderd zal worden door de sociale ontwikkeling. Al spelen de sociale fondsen van allerlei aard bij de kapitaalvoorziening op dit ogenblik al een zeer grote rol, hun betekenis zal nog toenemen. Hetzelfde geldt voor de levensverzekeringsmaatschappijen, al zal de ontwikkeling daarvan bij die der sociale fondsen wellicht relatief ten achter blijven. Deze groeitendenzen zijn van te meer belang, omdat niet verwacht kan worden, dat de interne financiering van de ondernemingen in de toekomst op dezelfde enorme schaal voortgang zal kunnen blijven vinden. Het feit, dat zo vele ondernemingen zulke buitensporige winsten hebben gemaakt, en voor het grootste deel nog maken, moet immers voor een groot gedeelte uit de bijzondere tijdsomstandigheden worden verklaard. Ook mag niet uit het oog worden verloren, hoewel deze verandering minder gewicht in de schaal zal leggen, dat de individuele spaarder in de toekomst op de kapitaalmarkt vermoedelijk nog geringere bedragen zal aanbieden, dan thans al het geval is.

Verondersteld werd, dat de sociale fondsen van verschillende aard in de toekomst meer nog dan tot dusver grote vermogens zullen vergaren. Dit zal alleen het geval zijn, indien aan de fondsvorming wordt vastgehouden en niet tot de

invoering van omslagstelsels wordt overgegaan. Van andere gezichtspunten uit bezien, kunnen zowel vóór als tegen elk van beide stelsels argumenten worden aangevoerd; voor een krachtig economische ontwikkeling van het land zal echter aan een stelsel van fondsvorming zeker verre de voorkeur moeten worden gegeven. Vaak is de verwachting uitgesproken, dat een tekort aan beleggingsmogelijkheden zou ontstaan. Maar ook wanneer het tegenwoordige te kleine aanbod buiten beschouwing wordt gelaten, zal degene, die thans let op de ontwikkeling van de wetenschap en op de enorme mogelijkheden op technisch gebied, welke daarin voor de komende jaren opgesloten liggen, aan zulk een tekort niet meer denken. Niet een tekort aan beleggingsmogelijkheden dreigt, maar een tekort aan kapitaal, om van alle belangrijke mogelijkheden gebruik te maken.

Het is een bekend feit, dat in vele takken van bedrijf goedkopere of, in andere gevallen, betere producten zouden kunnen worden voortgebracht, indien de productie op rationeler wijze over de verschillende bedrijven zou zijn verdeeld. De bedrijven zouden zich meer kunnen specialiseren; bovendien zouden in bepaalde gevallen de omvang van de productie en de productiecapaciteit nauwer met elkaar in overeenstemming kunnen worden gebracht. Een enkele maal leidt kartelvorming tot verbeteringen van deze aard, maar over het algemeen gaat het dan om het bereiken van andere doeleinden. De ervaring wijst uit, dat de bedoelde samenwerking en rationalisatie bijna nooit alleen door onderling overleg zullen kunnen worden bereikt, maar dat vele ondernemers er toe zullen moeten worden gedwongen. Zulk een reorganisatie van belangrijke bedrijfstakken werpt heel veel problemen op, waarop hier natuurlijk niet kan worden ingegaan. Maar langs welke weg zij ook moge worden doorgevoerd: op den duur zal zij goedschiks of kwaadschiks moeten worden tot stand gebracht. Het is intussen niet onwaarschijnlijk, dat de noodzaak er van vaak pas zal worden aanvaard, wanneer concurrentie — op de binnenlandse en de buitenlandse markten — van buitenlandse bedrijven, die wèl een dergelijk rationalisatieproces hebben ondergaan, daartoe zal dwingen. De weerstand, die thans moet worden overwonnen, mag de socialistische beweging er intussen niet van afbrengen, om ook in een tijd, dat de concurrentie van buitenlandse ondernemingen daartoe nog niet dwingt, naar een dergelijke rationalisatie te streven, en wel eensdeels, omdat zulk een rationalisatie de volkswelvaart door een goedkoper productie verhoogt, en anderdeels ook — en dit verband hadden wij zo juist op het oog —, omdat zij tot een doeltreffender aanwending van investeringsmiddelen leidt. Op den duur zal dit meestal een bezuiniging op deze middelen betekenen. Wèl moet worden erkend, dat dit voordeel vaak niet op korte termijn zal worden bereikt, omdat het tot stand brengen van een betere structuur van een bedrijfstak bijna altijd enige investering eist. Hieraan zij nog toegevoegd, dat rationalisatie in verschillende gevallen alleen dan de gunstige resultaten zal opleveren, indien samenwerking met het buitenland wordt bereikt.

Een en ander betreft een verder gelegen toekomst. Op dit ogenblik is een dergelijk stelsel in politiek opzicht nog niet te verwezenlijken. Hierbij komt nog, dat de opbouw van een doeltreffende organisatie geruime tijd zal vergen. Maar

dit sluit niet uit, dat de socialistische beweging er goed aan zal doen, ook al op dit ogenblik, bij de beoordeling van wat met betrekking tot de kapitaalvoorziening onmiddellijk nodig is, de ontwikkeling op langere termijn in het oog te houden. Het ligt intussen voor de hand, dat de tegenstanders van een overheidsingrijpen juist door het bestaan van deze ontwikkelingstendenzen nog in hun verzet worden versterkt. De tegenstellingen zullen in de komende jaren dan ook ongetwijfeld fel zijn.

9. *De situatie op de credietmarkten en de politieke strijd*

De tegenstellingen, die in verband met de moeilijkheden op de credietmarkten zijn ontstaan, vormen met het overige terrein van de politieke strijd een onverbrekelijk geheel. Het ene strijdpunt hangt nauw met het andere samen. Het gaat erom, welke de inkomensverdeling behoort te zijn; hoe de druk der belastingen moet zijn verdeeld; op wiens kosten het evenwicht in de betalingsbalans zal moeten worden bereikt; welke investeringen de voorrang zullen moeten hebben; of de winstbedragen, die voor investeringen beschikbaar zijn, in de tegenwoordige omvang aan de eigenaars van de particuliere ondernemingen zullen moeten blijven toebehoren; of al dan niet naar volledige werkgelegenheid behoort te worden gestreefd, zo ook thans meer en meer, of en, zo ja, in welke opzichten de vrijheid van de ondernemer wat betreft het bedrijfsbeheer dient te worden beperkt. Dit betekent, dat de strijd, over het gehele gebied genomen, ook al brengt een reeks van compromissen telkens weer een tijdelijk oplossing, in wezen de grondslagen van de maatschappelijke structuur raakt. Dit verklaart ook, waarom de tegenstellingen, niet alleen in ons land, maar ook in vele andere staten, scherp zijn.

De betekenis van deze strijdpunten zal de socialistische beweging er steeds meer toe noodzaken, zich duidelijk te realiseren, welke eisen zij aan de regeringspolitiek in elk geval moet stellen. Hier werd één onderdeel van het geheel genoemd: de investeringspolitiek; maar hetzelfde geldt natuurlijk niet minder voor andere terreinen. Ongetwijfeld moet de Partij van de Arbeid zich voor ogen houden, dat zij slechts een deel van een regeringscoalitie vormt. Maar aan de andere kant mag zij niet uit het oog verliezen, dat de moeilijkheden, waarvoor ons land staat, in een aantal gevallen alleen zullen kunnen worden opgelost, wanneer een doortastende politiek wordt gevoerd en dat het ontbreken daarvan zowel aan het land, als aan de partij schade berokkent.

Wanneer de Partij van de Arbeid dit standpunt inneemt, behoeft dat niet tot een regeringscrisis te leiden. Er zijn groepen, die haar in elk geval als coalitiegenoot willen behouden. Meer dan eens krijgt men de indruk, dat de partij van dit feit, door een al te grote geneigdheid, om aan de regering deel te nemen, te weinig gebruik heeft gemaakt. Maar blijkt een samenwerking, wanneer de partij op een aantal gebieden enkele noodzakelijke eisen stelt, niet mogelijk, dan zal zij moeten bedenken, dat een politiek, die de moeilijkheden van dit ogenblik niet voldoende krachtig aanvat, op den duur moet vastlopen, en bovendien, dat vooral zij zelf daarvan de kwade gevolgen zal moeten dragen. Voor ons land is het intussen zeker te hopen, dat zij er alsnog in zal slagen, in samenwerking met andere partijen de nodige maatregelen op korte termijn tot stand te brengen.

W. SCHERMERHORN

FUNCTIONELE DECENTRALISATIE OOK IN DE VOLKSVERTEGENWOORDIGING?

Niet zonder schroom vertrouw ik hieronder enkele gedachten aan het papier toe, die betrekking hebben op de werking van de volksvertegenwoordiging. Mijn ervaring is immers maar gering: één jaar als M.P. met een nauwelijks voor vol tellende Staten-Generaal; één jaar als H.C. voor Indonesië in de sfeer van de internationale afdeling van het managerdom en ten slotte drie jaar als Kamerlid. Indien de talloze deskundigen, die in één of meer dezer sferen veel groter ervaring hebben, mijn gedachten als onrijp betitelen zal ik dit aanvaarden en als verontschuldiging aanvoeren, dat mijn doel is een discussie uit te lokken, die, hetzij tot een aanduiding van een beleid voert, gaande in de richting, die mij voor ogen zweeft, hetzij mij zodanig bestrijdt, dat de ongerustheid over de gang van zaken, of liever over het gebrek aan gang in de zaken bij mij en bij vele anderen wordt weggenomen.

Geheel in de lijn hiervan ligt ook, dat ik bij het formuleren van deze gedachten geen diepgaande studie heb gemaakt van al hetgeen op dit gebied reeds is geschreven. Ik schrijf dit op een reis en zonder litteratuur bij de hand te hebben, slechts als vrucht van menig gesprek en eigen indrukken. Dit kan mij als wetenschappelijke zonde worden aangerekend. Hiertegenover stel ik, dat ik ook niet de pretentie heb een staatsrechtelijke studie te schrijven, doch slechts in een discussie-orgaan van onze eigen partij gedachten weer wil geven, zoals dat ook kan geschieden door die vele duizenden, die met grote politieke belangstelling, doch van een andere arbeidssfeer uit, dus zonder geheel in de politiek op te gaan, de werking van de ook door hen gekozen organen trachten te volgen. Ik kom dan wat gemakkelijker tot het neerschrijven van zulke gedachten, omdat ik nu eenmaal in deze jaren en naar ik hoop ook in de toekomst, het leven meeleef van hen, die de politiek beheersen en zoals het in zulk een geval meestal gaat, er ook door beheerst worden.

Uitbreiding aantal leden Staten-Generaal?

De directe aanleiding wordt gevormd door de grote kans, dat bij de komende Grondwetswijziging een voorstel aangenomen zal worden, het aantal leden van de Staten-Generaal met 50 % te verhogen. De eenvoudigste en meest gehoorde motivering hiervoor is, dat de werkzaamheden, verbonden aan het Kamerlidmaat-

schap, zodanig zijn toegenomen, dat een goede vervulling van de functie bij de huidige bezetting zeer bezwaarlijk is geworden. De vele activiteiten op internationaal gebied onttrekken bovendien telkens een aantal leden aan het normale Kamerwerk.

Het is echter wel duidelijk, dat dit argument voor de beide grootste fracties een heel ander gewicht heeft dan voor de overige, om van de S.G.P. maar niet te spreken. Het spreekt dan ook vanzelf, dat de hartstocht waarmee voor uitbreiding gepleit wordt nogal uiteenloopt. Verder wordt ook wel naar andere middelen uitgezien. Burger hield in S. en D. een pleidooi voor verbetering van de organisatie van het werk van Kamerleden en -fracties o.a. door het verschaffen van doelmatige bureau-outillage aan de fracties. Inderdaad zou misschien het inschakelen van een efficiency-expert met politieke ervaring nog zo kwaad niet zijn. Het zou wel eens kunnen zijn, dat zijn conclusie zou worden, dat thans de zuinigheid de wijsheid in de letterlijke zin bedriegt.

Of zulk een onderzoek ook in de eerste plaats zou leiden tot verhoging van het aantal Kamerleden staat m.i. geenszins vast. Het is waarschijnlijk, dat deze maatregel slechts verdediging zou vinden op voorwaarde, dat de gehele werkwijze grondige wijziging zou ondergaan, Hierop wil ik deze beschouwing dan ook laten uitlopen.

Uitbreiding van het aantal leden van de Tweede Kamer tot 150 zonder meer heeft voor de grote fracties hoofdzakelijk nadelen. Deze zijn de volgende:

1. De vergadering van een fractie van resp. 48 en 40 leden van K.V.P. en P.v.d.A wordt een soort parlementszitting op zich zelf, die zwaarder hanteerbaar wordt, waar de noodzakelijke sfeer moeilijker te handhaven zal zijn en waar door het onpersoonlijker karakter de neiging tot absenteïsme zal toenemen.

2. Een doeltreffende arbeidsverdeling in de fractie zal nog moeilijker worden dan thans reeds vaak het geval is. De practijk is nl. dat in een grote fractie veel meer discussies worden gevoerd over de vraag, hoe men het aantal redenaars bij de openbare behandeling kan beperken dan om iemand te vinden, die een bepaalde zaak voor zijn rekening moet nemen. Het is wel gebeurd, dat het aantal sprekers bij de behandeling van een bepaald begrotingshoofdstuk met moeite tot 3 beperkt werd. Bij de in Nederland geldende opvattingen omtrent de taak van een Kamerlid is het geen wonder, dat sommige leden de indruk hebben, niet voldoende „aan de beurt te komen". Dit aantal zal bij 150 relatief veel groter worden, omdat men toch bezwaarlijk het aantal sprekers 50 % kan opvoeren!

3. Bij de voorbereiding van wetsontwerpen vindt vanzelf specialisatie plaats door de belangrijkste toe te vertrouwen aan vaste commissies of commissies van voorbereiding ad hoc. Daar wordt het voorlopig verslag voorbereid, daarin vindt eventueel mondeling overleg met de minister plaats. De betreffende fractieleden leiden tevoren zulk een onderwerp in de fractievergadering in en het spreekt vanzelf, dat zij het ook zijn, die aan de mondelinge behandeling deelnemen. De activiteit van de overige fractieleden openbaart zich uitsluitend in de fractievergadering en bij de stemming. Het spreekt vanzelf, dat bij de besluitvorming in zake de stemming het oordeel van de deskundige fractieleden eveneens een grote

en zeer vaak een doorslaggevende rol speelt; dit laatste des te sterker naarmate het meer om gespecialiseerde technische problemen gaat.

Efficiency van het Kamerlidmaatschap

Deze werkwijze brengt met zich mee, dat gedurende de gehele openbare behandeling, soms met een uitzondering voor de algemene beschouwingen, bij onderwerpen van vrij algemene strekking en met sterk politieke effecten, het overgrote deel der Kamerleden aan deze beraadslagingen in het geheel geen deel neemt, zelfs niet passief door te luisteren. De Kamer is aan deze toestand gewend en vindt het normaal: voor het argeloze publiek op de tribune is het soms een onaangename verrassing, die het aanzien van het Parlement schade doet. Wie de consequenties uit deze gang van zaken trekt door thuis te blijven ten einde zich aan andere zaken te wijden, zodat hij zijn naam niet eens vóór 13 uur op de presentielijst zet, heeft toch het onaangename gevoel, dat hij spijbelt (ten minste dat heb ik nu ik op dit ogenblik in het vliegtuig zit tussen Bagdad en Karachi, terwijl Hofstra in de Kamer voor ons de strijd voert over de belastingvoorstellen van Lieftinck). Dit besef van eigenlijk toch in de Kamer behoren te zijn, brengt gelukkig velen er toe, er ook werkelijk te zijn. Men probeert dan zijn tijd in de politieke sfeer zo nuttig mogelijk te maken door het voeren van allerlei besprekingen, die men met voorbedachten rade tijdens de Kamerzitting organiseert, door te lezen e.d. Ik moet echter eerlijk bekennen, dat ik geen periode in mijn leven gekend heb, waarin ik zoveel uren op een prettige wijze heb vermorst als in de laatste 3 jaren. Nu weet ik wel, dat dit niet met iedereen het geval is. Mensen, die naast het Kamerlidmaatschap een maatschappelijke functie bekleden, die in het verlengde ligt van hun specialisatie in de Kamer vinden gemakkelijker voor zich zelf en voor anderen de rechtvaardiging zich elders op dat werk terug te trekken. Voor Kamerleden, die een vooraanstaande plaats innemen in het politieke organisatieleven of in de politieke journalistiek bestaat ook in veel mindere mate het gevaar hun tijd te verspillen op de wijze, die ik boven schetste. Het is echter duidelijk, dat deze groep van leden, wier gehele leven in het teken van de politiek staat en dus meestal aanwezig zijn, het aan bovengenoemde specialisten als vakverenigingsbestuurders, economen e.d. mogelijk maken hun activiteit in de Kamer te specialiseren en enigermate te beperken zonder dat het absenteïsme al te zichtbaar wordt en ook werkelijk desorganiserend werkt. Er blijft echter een groep over, waarvoor de doelmatigheid hunner tijdsbesteding veel moeilijker is na te streven. Waar blijven in dit verband immers mensen, wie het alleen om bepaalde lijnen in de politieke ontwikkeling gaat en die zich soms door hun verleden niet kunnen en ook wel eens niet willen specialiseren in en volledig concentreren op het Kamerwerk?

Ik ben mij bewust, dat dit alles zeer subtiel ligt en tot allerlei bedenkingen aanleiding kan geven. Maar hoe stelt men zich voor te voorkomen, dat de tijdverspilling bij een 50 % grotere Tweede Kamer niet 75 % groter wordt? Het zal nl. meer dan recht evenredig met het aantal leden toenemen. Verder zullen personen, die vroeger geweigerd hebben in een Kamer van 100 zitting te nemen,

pas recht bedanken voor een Kamer van 150, indien men de methode van werken handhaaft. Het is daarom waarschijnlijk te achten, dat men de aanvulling tot 150 zal zoeken in de kringen van hen, die reeds thans in een of andere functie in het politieke organisatiewezen of in de vakbeweging werkzaam zijn. Is het echter een voordeel indien men bijv. de weinige wetenschappelijk bekwame krachten, die in die sfeer werkzaam zijn, door een Kamerlidmaatschap belast met verplichtingen, die voor hun eigenlijke werk geen directe betekenis hebben? Vele lezers kunnen deze gedachte met namen illustreren. Deze mensen zijn al zeldzaam genoeg en ik acht het overhevelen van een deel van hun schadeloosstelling naar het budget dier organisaties beslist geen compensatie voor het verlies, dat deze organisaties lijden door de uren, die voor het werk van deze mensen verloren gaan. Ook zij moeten immers toch op zijn minst op zittingsdagen om 13 uur in Den Haag zijn om de presentielijst te tekenen? Indien de organisaties zich hiervan bewust zijn, zal men deze mensen niet „afstaan". Waar komt men dan terecht? Natuurlijk wil ik niet de enkele personen over het hoofd zien, die beslist een grote aanwinst kunnen betekenen. Maar in het algemeen zal men toch terecht moeten komen bij mensen, aan wie de huidige werkwijze en organisatie van de Tweede Kamer, om welke reden dan ook, niet het boven geschetste onaangename gevoel geeft, roekeloos met hun tijd om te springen.

Reeds thans is er wel een enkele partij aan te wijzen, waarvan ieder weet, dat deze in het land over een groep van krachten beschikt, waarvan het gemiddeld peil vrij hoog boven dat van haar vertegenwoordiging ligt. Dit is lang niet bij alle groeperingen gelijk, maar men moet toch toegeven, dat dit in beginsel voor een vertegenwoordigend stelsel bedenkelijk is en een teken, dat er iets hapert. Ik geloof, dat men dit kwaad door een Kamer van 150 beslist niet geneest, eerder versterkt.

In het bovenstaande zijn enkele bezwaren tegen de uitbreiding van het aantal Kamerleden ontwikkeld, waarbij ik vanzelfsprekend de consequenties in het bijzonder aan de hand van de fractie van de P.v.d.A. voor de geest had. De eerste en tweede overweging gelden natuurlijk niet zó voor fracties, die 8 tot 13 leden hebben. Het blijft voor mij echter de vraag, of het ten behoeve van die met 13 leden bepaald zó nodig is, dat de fracties van 30 leden dan maar de genoemde bezwaren moeten incasseren. Verder geldt de derde overweging, nl. die betreffende de selectie, voor kleine fracties minstens even sterk als voor grote.

Specialisme en corporatisme

Mijn hoofdbezwaar is echter, dat de oorzaak van allerlei moeilijkheden dieper ligt en door de voorgestelde uitbreiding van het aantal Kamerleden op zich zelf niet geraakt wordt. Dat die moeilijkheden er zijn staat vast. Ik raakte deze even aan in een artikel in V.N. naar aanleiding van het prijzendebat bij de interpellatie-Nederhorst gehouden tussen interpellant en minister Van den Brink. Ik vond dat onbevredigend, omdat het op mij de indruk maakte van een worsteling, waarbij de interpellant bij voorbaat op punten moest verliezen. Het ging immers op een gegeven ogenblik om de vraag, of prijsbeheersing in de zin als door onze

fractie gevraagd werd, inderdaad een doeltreffend middel is om de kosten van levensonderhoud voor de grote massa in het huidig stadium te verlagen. Nederhorst beweerde van wel en de minister ontkende zulks op technische gronden. De minister wordt daarbij geruggesteund door zijn „apparaat" en de daaruit te voorschijn komende gegevens, terwijl het Kamerlid vrijwel ongewapend staat.

Ik opperde in V.N. de vraag, of zulke zuiver technische discussies de positie van een Kamer wel versterken en of zulk een debat niet veeleer thuishoort in een Sociaal-Economische Raad. Roemers en Nederhorst mogen blijkens hun discussie in het Juni-nummer van S. en D. nog zoveel verschil van mening hebben over de werking van de SER., over één ding zijn ze het hartelijk eens: dat mijn gedachte verwerpelijk is niet alleen, maar volgens Roemers zelfs toont, hoeveel verwarring des geestes er in eigen rijen bestaat. Eerlijk gezegd is mijn bedoeling met dit artikel nog een stapje verder te gaan in de richting van de verwarring. Misschien dat wij er dan gezamenlijk uit komen! Want men kan deze en dergelijke gedachten niet afdoen met het spook van het corporatisme. Dat is al te eenvoudig, vooral indien men op de moeilijkheden zelf niet ingaat. Tenzij men gelooft, dat ze niet bestaan en hoogst voldaan is over de werking van ons vertegenwoordigend stelsel. Daar verdenk ik Roemers echter ook niet van!

Wanneer men onder corporatisme verstaat een systeem van besluitvorming onder leiding van belangengroepen, dan wil ik Roemers tegenmoet voeren, dat wij daar op het ogenblik in de Kamer ook niet helemaal vreemd aan zijn. Let bijv. eens op de behandeling van de agrarische problemen. Deze geschiedt in alle fracties door specifieke landbouwdeskundigen, die vaak zeer nauw verbonden zijn aan bepaalde agrarische organisaties. Zijn niet een aantal personen tegelijk Kamerlid en bestuurslid van de Stichting voor de Landbouw? Bij sommigen rijst dan wel eens de gedachte, dat men dan nog beter duidelijk gereglementeerde vertegenwoordiging van maatschappelijke groepen in organen met welomschreven verantwoordelijkheid kan hebben dan dit soort *gecamoufleerd corporatisme*. Daarom maakt dat verwijt van Roemers op mij weinig indruk. Ook niet indien men er op wijst, dat in de Kamer de invloed van deze groepen toch gecompenseerd kan worden door de gehele Kamer, die immers als geheel het algemeen belang vertegenwoordigt? Ik vraag dan echter weer, waar die invloed zichtbaar is geworden toen in het melkprijzendebat de ene fractie na de andere, uitgezonderd de P.v.d.A., eenvoudig zonder enige reserve de minister heeft aangevallen over de garantieprijs van de melk? In alle fracties hebben de overige leden de vertegenwoordigers van de boerenbelangen stil hun gang laten gaan. Het was in de eerste plaats de regering, die hier in de Kamer het algemeen belang van het volk verdedigde tegen de stem in van de Stichting voor de Landbouw en van haar vertegenwoordigers in de Kamer. Dit was m.i. corporatisme *in* en *door* de Kamer. Zitten trouwens in de SER ook niet voldoende vertegenwoordigers van het algemeen belang, benoemd door de Kroon, met het doel een garantie te scheppen tegen het voeren van al te enghartige belangenpolitiek? Ik wil deze discussie met Roemers echter laten rusten, omdat ook bij een aanvaardbare vormgeving van de taakverdeling tussen Kamer en SER slechts een oplossing kan worden geschapen voor de sociaal-

economische sfeer. Hoe belangrijk deze ook moge zijn: het *gehele* maatschappelijke leven gaat daarin zeker niet op!

Macht van het ambtelijk apparaat t.o.v. de Kamer

Een vergelijking van de huidige situatie met die van de glorietijd van het Nederlandse en misschien ook van het Westeuropese parlementaire stelsel toont ons o.a. twee fundamentele verschijnselen en één gevolg:

1. Het aantal functies, die door overheids- en semi-overheidsinstellingen in het maatschappelijk leven worden vervuld is toegenomen.

2. Ieder dezer functies is ingewikkelder geworden en hun correlaties zijn zoal niet feitelijk sterker geworden, dan toch in ieder geval veel meer tot uitdrukking gekomen in hun invloed op het beleid van de overheid.

Het gemeenschappelijk veroorzaakt gevolg dezer beide verschijnselen is niet alleen de uitbreiding van het *aantal* ambtenaren, de groei van de ambtenarij, zoals dat populair heet in de mond van ieder, die gelooft, dat hij zijn belastingaanslag in hoofdzaak aan dat euvel heeft te danken, maar veeleer het ontstaan van een leidende laag van brains in de overheidsadministratie, die, tegen alle regels van de parlementaire democratie in, geleidelijk een eigen feitelijke verantwoordelijkheid krijgt. Dit verschijnsel is voor ons openbare leven veel belangrijker dan het toegenomen aantal ambtenaren. Niet de tienduizenden daarvan oefenen invloed uit op de verhouding tussen regering en volksvertegenwoordiging, maar die paar honderd misschien, die meer gelegenheid hebben zich te bezinnen op de grondslagen van het maatschappelijk gebeuren dan welke minister of welk Kamerlid ook. De „managerial revolution" van Burnham voltrekt zich over de volle breedte van het maatschappelijk leven: ondernemingen en bedrijven, overheid, vakbeweging en bedrijfsorganisatie vertonen alle in meerdere of mindere mate hetzelfde beeld.

Ik behoef hier geen verklaring van dit verschijnsel te geven: de beide genoemde fundamentele ontwikkelingen lopen hier vanzelf op uit. Vaak krijgt men de indruk in gedachtenwisselingen met liberalen of bij het luisteren naar een betoog uit antirevolutionnaire hoek, alsof in de activiteit van de overheid zich een soort willekeurig uitgegroeide hartstocht van door etatisme bezeten lieden zou manifesteren, die gemakkelijk weer teruggedrongen wordt, indien de mensen weer verstandig worden en hun bemoeizucht andere uitingswegen vindt. Ik geef toe, dat er inderdaad wel eens uitwassen bestaan en dat de machtswellust van de man, die de kans krijgt „het apparaat" tegenover zijn medemensen te hanteren bedenkelijk is. Zij demonstreren slechts de noodzaak van een deugdelijke publieke contrôle. Het is echter primitief gedacht, er enig motief aan te ontlenen voor de gedachte, dat men toch maar terug moet naar een wereld, waarin het besturen van de betrekkingen tussen de verschillende maatschappelijke functies en het doelbewust leiding geven aan deze activiteiten zelve, best zou kunnen worden gemist niet alleen, maar zelfs een wenselijke vereenvoudiging van de samenleving en een beveiliging tegen staatsalmacht zou zijn.

Misschien in een periode, waarin de productie zo overvloedig zal zijn, dat de mensheid zich eenvoudig alles kan veroorloven en *alle* behoeften worden bevredigd, terwijl internationale belemmeringen geen ingrijpen meer nodig maken, is het

denkbaar, dat het laissez faire laissez passer nog eens een kans maakt. Zo lang echter het zedelijk bewustzijn van de massa de oorzaak is van de wens tot bevrediging van bepaalde behoeften zal iedere overheid gestuwd worden in de richting van de vervulling van die wensen. Op zijn minst ontstaat dan de discussie over de middelen, die men heeft aan te wenden. In de huidige periode van wetenschappelijke beoefening van de leer der samenleving betekent dit, dat men de brains inschakelt, waarover ik het boven had, en zich een Planbureau, een Centraal Bureau voor de Statistiek e.d. schept, waarmee, in alle geleidelijkheid, de managerial revolution haar intrede doet. Allerlei lieden vonden in 1945 het Planbureau maar een vreemde zaak, een wilde loot aan de boom der vernieuwing. De functie moge niet geheel dezelfde zijn als men zich in 1945 dacht (meer ten dienste van het gehele maatschappelijke leven en niet zo uitsluitend als instrument van de overheid, zoals thans) vandaag zullen weinigen er over denken deze instelling maar eens weg te bezuinigen!

Het is duidelijk, dat deze gang van zaken op de functie van de volksvertegenwoordiger in zijn verhouding tot de regering een verzwakkende invloed moet hebben. In *beginsel* staat het Kamerlid zwak tegenover de managers. Natuurlijk weet hij dat en tracht zich te helpen. Een voor de hand liggende methode is, dat hij ook tracht achter de gegevens en inzichten van de braintrust des ministers te komen. Dat gaat soms door de achterdeur van het persoonlijk gesprek. Ik heb ook wel eens gehoord van wetenschappelijke discussiegroepen, al of niet in partijverband, waarvan de practijk vermoedelijk wel eens zal zijn, dat de facto het ambtsgeheim van de wetenschappelijke ambtenaar in het gedrang dreigt te raken. Wat is immers zijn persoonlijk verworven wetenschappelijk bezit, wat het reeds in een memo aan de minister voorgelegde inzicht in brandende kwesties? Een andere oplossing van de moeilijkheid is te zien in het gecombineerde lidmaatschap van de Kamer en van de Stichting voor de Landbouw, de Stichting van de Arbeid of ook van de vakorganisaties van werkgevers of werknemers, die eveneens de beschikking krijgen over allerlei ambtelijke stukken.

Langs deze wegen ziet men, dat het gespecialiseerde Kamerlid, vooral in de sociaal-economische sector zich vaak wonderlijk goed weet te redden, zij het ook ten koste van veel moeite en energie. Het is daarnaast duideijk, dat de voorlichting door allerlei belangenvertegenwoordigers het voor niet volkomen gespecialiseerde Kamerleden vaak vrijwel onmogelijk maakt een redelijke coördinatie van gegevens en een zakelijke verwerking er van tot stand te brengen.

Functionele decentralisatie van het Kamerwerk

De conclusies, waartoe ik zou willen komen zijn de volgende:

1. De arbeidsmethode van de Kamer zij meer dan tot heden officieel gebaseerd op specialisatie en arbeidsverdeling. Daartoe worden voor de verschillende onderdelen van de staatstaak vaste commissies uit de Kamer ingesteld met een aantal leden voor iedere fractie, evenredig aan haar totale sterkte in de Kamer. De fracties zelve wijzen hun vertegenwoordiging in deze commissies aan. Zij tellen 20 tot 30 leden.

2. Aan deze commissies wordt niet alleen de schriftelijke voorbereiding van de

behandeling, eventueel mondeling overleg met de minister, *maar ook de openbare behandeling toevertrouwd.* Slechts indien een gespecificeerde minderheid van een commissie zulks zou verlangen, zou mondelinge openbare behandeling in pleno plaats moeten vinden.

3. Aan de Kamer wordt het recht verleend door haar commissies ieder te doen horen, ook ambtenaren, zij het dat hier misschien zekerheden tegen schending van staatsbelangen door openbaarheid kunnen worden gesteld. (Zie U.S.A.)

4. Het aantal leden van de Tweede Kamer worde op bijv. 250 gebracht.

5. De Griffie van de Kamer zou zodanig moeten worden hervormd, dat voor de gespecialiseerde commissies goed uitgeruste eigen afdelingen van de Griffie beschikbaar zijn, zodat het tempo van afhandeling van wetsontwerpen geen stagnatie zou behoeven te ondervinden en verschillende commissies geheel onafhankelijk van elkaar *gelijktijdig* en naast elkaar hun werkzaamheden kunnen volvoeren, ook de openbare behandeling.

6. Aan de eisen voor een goede technische outillage, zoals gesteld door Burger e.a., zou volledig moeten worden voldaan.

Bij een dergelijke opbouw zou men bereiken, dat in iedere fractie het totale overzicht over de wetgevende arbeid behouden blijft door de behandeling van alle onderwerpen in de fractievergaderingen. Daarin wordt besloten of een fractie behandeling in pleno zal vragen of niet. Veel leden zijn dan verder ontslagen van de plicht tot het bijwonen van openbare vergaderingen. Dit zal ten gevolge hebben, dat het Kamerlidmaatschap ook kan worden aanvaard door hen, die alleen aan gespecialiseerde arbeid willen deelnemen en voor wie het geen fulltime job kan zijn. Het zal op deze wijze een fractie gemakkelijker vallen naast de enkele erkende specialisten enkele anderen te plaatsen, zodat ook in de fractie het gesprek nuttiger wordt.

Ook zij, die slechts de algemene politiek wensen te volgen, zullen zich een beperkter taak toebedeeld zien, die het hun mogelijk zal maken, deze te aanvaarden naast een andere maatschappelijke werkkring, omdat zij van een aantal voor hen vrij nutteloze plichten ontslagen worden.

Ten slotte zal op deze wijze ook een functie, die ik hierboven nog niet behandelde: nl. het leggen van de verbinding tussen fractie en partij in het land, over een veel groter aantal mensen verdeeld kunnen worden. Men zou immers bij het huidige stelsel kunnen menen, dat zij, die in de Kamer weinig „aan de beurt komen" dan juist de tijd zouden hebben, zich aan dat werk te wijden. Dat is echter theorie en geen werkelijkheid.

Vanzelfsprekend zal er naast alle halftimers in de politiek, die op deze wijze ontstaan ,de groep blijven bestaan van hen die het politieke organisatieleven dragen. Zij zullen zich vanzelf geheel aan de politiek blijven wijden, maar het voordeel hebben, dat ook zij minder belast worden met plichten, die zelfs in hun verband gezien, matig rendement leveren.

Blijft de vraag van de stemmingen. Gezien het feit dat de commissies een afspiegeling zouden moeten zijn van de Kamer, kan men zich denken, dat daar de volledige openbare behandeling inclusief de stemming op grond van een delegatie van de bevoegdheid van de gehele Kamer, plaats vindt. Het zou echter

ook geen bezwaar ontmoeten een groot aantal stemmingen achter elkaar bijv. op Dinsdagmiddag in pleno te doen houden. In de fractievergaderingen, voorgelicht door fractiecommissies, zijn immers toch de standpunten reeds geformuleerd.

Een werkwijze als hierboven schematisch aangeduid zou het voordeel hebben, dat het bezwaar van de ongelijkheid in potentie van regering en Kamer door het recht, ook ambtenaren te horen, sterk verzwakt wordt. De colleges van werkelijk deskundigen krijgt men dan tevens *in* de Kamer en behoeft die niet *er buiten* te zoeken. Belangrijker is echter, dat dit niet alleen voor sociaal-economische, doch ook voor culturele aangelegenheden en buitenlandse politiek mogelijk is (zie U.S.A.)

Daartegenover zou m.i. moeten staan, dat men de regering ontlast door het aantal onderwerpen, dat in de *Eerste Kamer* zou worden behandeld te beperken en in die Kamer alles te vermijden, wat op een doublure van de Tweede Kamer gelijkt. Indien ergens dan behoort het daar te gaan om de beginselen en om de grote lijn, doch bepaald niet om de technische problemen van allerlei aard, die op de boven geschetste wijze in de gespecialiseerde commissies van de Tweede Kamer zouden worden behandeld. Daarom is een 50-tal Senatoren voldoende!

Indien iemand mij tegenwerpt, dat het bovenstaande een beetje „wild", misschien te veel zomaar neergeschreven is, dan zeg ik: „misschien hebt gij gelijk". Wie zegt, dat het *onmogelijk* is heeft echter beslist geen gelijk, tenzij hij zinspeelt op het feit, dat de zittingzaal van de Tweede Kamer juist uitgebreid is tot slechts 150 zitplaatsen. Voor dat argument wil ik echter bepaald niet zwichten. Het gaat om de vraag, of een verstandige decentralisatie van de arbeid van de volksvertegenwoordiging met als criterium, de functie op de verschillende gebieden van het maatschappelijk leven, niet een oplossing van een deel van de moeilijkheden van het huidige vertegenwoordigend stelsel kan geven. Het is geen remedie tegen *alle* kwalen; er zijn bepaald nog andere onderwerpen aan te snijden, die ik nu niet overhoop wil halen. Ik denk aan het verband tussen vertegenwoordigers en kiezers. Ik denk ook aan het thans onvoldoende meeleven van het volk met de zaak van de regering. Met dit laatste kom ik echter op voor mij glad ijs, nl. op dat van de „praatjes op de brug". Is echter ook die instelling, met mate gehanteerd, geen nuttige aanvulling op de technische specialisatie, die een erkend verschijnsel zou worden bij een eventuele invoering van een soort functionele decentralisatie in bovengenoemde geest? Want achter alle ingewikkelde technische problemen zitten vaak in de essentialia een paar simpele gedachten. Wie zou beter in 20 minuten de kern van de zaak en de fundamentele motieven van een beleidskwestie voor het *hele* volk, d.w.z. niet alleen voor de lezers van een partijkrant, duidelijk maken dan de minister zelf, die er mee geworsteld heeft, eerst met zich zelf en daarna met een specialistencollege uit de Staten-Generaal? Hoe verder de specialisatie doordringt, zij het met een Kamer, die daarvoor rationeel is toegerust, of met een, die er uit een oogpunt van efficiency slechts stuntelig voor is ingericht, des te meer behoefte ontstaat er aan het directe verklarende korte woord van hen, die persoonlijk de verantwoordelijkheid dragen! Het is het in en om der wille van de democratie onmisbare complement van de in gang zijnde specialisatie!

J. BARENTS

DE VOORZICHTIGE EN DE ONVOORZICHTIGE RICHTING IN DE AMERIKAANSE BUITENLANDSE POLITIEK

Het rumoer om de terugkeer van generaal MacArthur in de Verenigde Staten is alweer aardig verstomd, en de echo's van de acht weken verhoor, welke de Senaat aan zijn ontslag heeft gewijd, klinken geleidelijk zachter. Mei en Juni heeft de Senaatscommissie nodig gehad om MacArthur zelf, ministers als Acheson en Marshall, de Chefs van Staven en vele anderen te horen.

Het volledige verslag beloopt twee millioen woorden, d.w.z. tweemaal zoveel als de Bijbel. Het werk van de Senaat, dat al eerder, toen door de verhoren van een aantal goed-georganiseerde misdadigers, geruime tijd was blijven liggen, is nog meer achterop geraakt. De begroting van het belastingjaar Juli '51–Juni '52 is nog niet behandeld, en om het gehele regeringsapparaat niet te doen stilstaan heeft men zijn toevlucht moeten nemen tot de methode, die men in Frankrijk (waar dat meer voorkomt) „douzième" noemt: het voorlopig telkens voor een maand voteren van de strikt noodzakelijke gelden, in afwachting van de definitieve behandeling van de begroting in haar geheel.

Daarmee is niet gezegd, dat de verhoren, sensationeel als ze zijn, hun nut niet hebben gehad. De vertrokken gezichten en zenuwachtig trekkende handen van de schijnbaar keurige heren, die hun millioenen hadden verdiend aan wedden, gokmachines, verdovende middelen en moord, zijn door de televisie in alle huiskamers gebracht, met als gevolg dat het emotionele, maar in de kern goedhartige Amerikaanse volk, dat allerlei misstanden „neemt" met een tolerantie die zo nu en dan aan schaapachtigheid herinnert, is wakker geschrokken; de enkele vooraanstaande mensen die de strijd tegen de misdaad hebben aangebonden, zijn door de openbare mening in de rug gedekt, en het zal er voor de opvolgers van Al Capone niet gemakkelijker op worden.

Bij de verhoren over het ontslag van MacArthur ging het heel anders toe: de verhoren vonden achter gesloten deuren plaats en we mogen aannemen dat zelfs in de kleine kring van de Senaatscommissie niet alle militair-politieke geheimen uit de doeken zijn gedaan. Het woordelijke verslag van de verhoren werd echter nog gezeefd door de censor, een vice-admiraal die er met een scheermes die stukken uitsneed, waar al te veel concrete gegevens in stonden; en van het verslag dat er na zeving overbleef, met stippeltjes op de plaats waar het scheermes zijn werk had gedaan, kon elke journalist tegen billijke prijs afschriften krijgen.

Elke krant had dus dezelfde kans om van het verslag iets te maken en de

New York Times, het enige dagblad ter wereld dat volledige, letterlijke teksten van verdragen, belangrijke verklaringen e.d. afdrukt, had ook de Senaatsverhoren woord voor woord.

Maar nu: wat leverde die woordenvloed, die woordenzondvloed, nu alles bij elkaar op? De stapel van verhoren overziende, wordt men herinnerd aan de verslagen van de Parlementaire Enquêtecommissie in Nederland: ook deze verhoren zijn te vergelijken met de bomen, waardoor men het bos niet meer kan zien. Maar voor wie zich door de woordenvloed niet uit het veld laat slaan geven ze, net als het verslag van de Enquêtecommissie, tal van interessante bijzonderheden op afzonderlijke punten, en een algemeen beeld dat juist door de overvloedige documentatie die eraan ten grondslag ligt historische waarde heeft.

Op het ogenblik dat dit opstel in druk verschijnt liggen de verhoren over het ontslag van MacArthur alweer maanden in het verleden. Daarom zijn enkele punten voldoende om te illustreren, dat belangrijk historisch materiaal aan het licht is gebracht. Ik noem er drie.

George Marshall, de minister van Defensie, heeft onthuld dat Amerika, toen het volgens de vrienden van Tsjang Kai Sjek al zijn macht in de schaal had moeten werpen om de Chinese communisten te verslaan, slechts over 1½ divisie beschikte, — waardoor een dergelijke operatie, afgezien van de vraag of zij wenselijk zou zijn, militair als onmogelijk moest worden beschouwd. Overigens steekt in het feit, dat de huidige Amerikaanse bewapening, met alle feilen die daaraan nog kleven, dus — en kennelijk onder druk van de communistische agressie in verschillende delen van de wereld — van nagenoeg nul tot het huidige peil is versterkt, een duidelijke waarschuwing voor het Kremlin.

Een tweede interessant punt, waaraan de kranten (met uitzondering van de Christian Science Monitor, die militair goed ingelicht is) weinig aandacht hebben besteed, is de verklaring van generaal Emmet (bijgenaamd „Rosie") O'Donnell, dat hij het vorig jaar evenals MacArthur er voor was om de Chinezen over de grens van Noord-Korea heen te bombarderen, maar dat hij nu, in de zomer van '51, betwijfelde of men daaraan verstandig zou doen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat hij daarmee bedoelde te zeggen, dat de Russische MIG-„jet" vliegtuigen, die inmiddels boven Korea opereren, aanzienlijk beter en effectiever zijn gebleken dan de Amerikanen hadden verwacht. Verhalen van Amerikaanse vliegers wijzen ook in die richting, en in Washington is een beweging gaande, om de luchtmacht niet tot 95, maar tot wel 150 groepen uit te breiden. De cijfers van de Amerikaanse vliegtuigindustrie zijn wel tweemaal zo hoog als in de zomer van 1950: 400 in plaats van 200 toestellen per maand, maar dat is een schrale troost als men bedenkt dat op het hoogtepunt van de tweede wereldoorlog 100.000 vliegtuigen per jaar werden gemaakt.

Als derde voorbeeld valt de verklaring van Albert Wedemeyer te noemen, een generaal die inmiddels, kennelijk uit ontevredenheid, met pensioen is gegaan. Hij wilde nog verder gaan dan MacArthur en bepleitte niet alleen het bombarderen van doelen in Noord-China en het blokkeren van de Chinese kust, maar ook het afbreken van de diplomatieke betrekkingen met Rusland en de Satellietstaten.

De aanhangers van MacArthur hebben trachten aan te tonen, dat de regering hem eerst ontslag heeft verleend, en toen zijn politiek zou hebben overgenomen. Dat is maar ten dele juist: er is geen sprake meer van, dat de Amerikanen Formosa in handen van Mao Tse Toeng zullen laten vallen, of er (althans de eerste jaren) aan zullen meewerken dat communistisch China tot de Verenigde Naties wordt toegelaten en de zetel in de Veiligheidsraad bezet, die nu nog door Tsjang wordt ingenomen. Van een bombarderen van Noord-China is echter nog geen sprake, zolang de tegenstander daar niet toe dwingt; en een blokkade van de Chinese kust bestaat niet formeel en op alle punten; er is alleen een contrôle in allerlei havens, over de hele wereld, op schepen die naar China varen, en een dwang voor de Chinese schepen om binnen enkele kilometers van de kust te blijven, als ze niet op grond van een bepaling, die nog uit de oorlogstijd dateert, aangehouden en onderzocht willen worden. Maar het is dus zeker nog niet zo, dat „de politiek van MacArthur" door Washington zou zijn overgenomen. Er bestaat ook tegen zo iets als het afbreken van de diplomatieke betrekkingen een voor de hand liggend bezwaar, dat scherp door Walter Lippmann is geformuleerd.

Het is waarschijnlijk waar, zei Lippmann, dat overeenkomsten-op-papier niet meer dan papier zijn, als de tegenstander zich er niet aan wil houden; maar toch zou het dom zijn om dan maar met alle diplomatieke onderhandelingen op te houden, zolang ge niet beschikt over de x divisies, de y eskaders bommenwerpers en de z slagschepen die er de volstrekte overmacht in militair opzicht waarborgen. (En, bedoelde hij, die overmacht heeft Amerika nog niet).

Er zijn in de Senaatsverhoren ook verscheidene punten onopgehelderd gebleven. Hoe kon MacArthur zo dom zijn om aan het einde van het vorig jaar er van te spreken, dat de strijd in Korea vóór Kerstmis geheel uit zou zijn, terwijl de Nederlandse krantenlezer ook zonder militaire inlichtingendienst wel begreep, dat dit een uiterst optimistische visie was? De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, Dean Acheson, heeft zijn China-politiek knap verdedigd; maar wie zal ons willen wijsmaken, dat de Amerikaanse regering in de afgelopen jaren alleen maar verstandige beslissingen heeft genomen ten aanzien van het Verre Oosten? Ook wie het met de politiek van Truman, Acheson en Marshall in het algemeen eens is zal geneigd zijn tot ongelovigheid, en benieuwd naar de oorzaken van de fouten. Acheson is knap, maar hij verdedigt zijn zaak teveel als een knappe advocaat (en, tussen haakjes gezegd, hij ziet er, in de ogen van de gemiddelde Amerikaan, teveel als „heer" uit – erger: als een Engelse „gentleman") om de Senatoren te behagen, en zijn vervanging is, misschien zelfs op korte termijn, waarschijnlijk en misschien onvermijdelijk.

II

Als men de verhoren voor de Senaatscommissie met een bokswedstrijd vergelijkt, dan is er geen knock-out geweest, maar stellig een overwinning-op-punten van de regering op MacArthur. Niet alleen steunden Marshall en Acheson Trumans politiek, maar ook de Verenigde Stafchefs waren het met MacArthurs ontslag eens, al viel niet te ontkennen, dat het enigszins abrupt was gegaan. De Senaats-

commissie trachtte zelfs van hen en van de ministers te weten te komen, wat zij precies aan de President hadden geadviseerd, en wilde ook inzage hebben van allerlei vertrouwelijke rapporten. Als men uitgaat van de absolute souvereiniteit van het parlement, is daartegen in theorie weinig te zeggen, maar o!, de practische consequenties. Als dit regel wordt, gaan diplomaten hun vertrouwelijke rapporten aan het ministerie niet alleen inrichten op zakelijke, feitelijke, onverbloemde informatie van hun chefs, met alle onaangename feiten er ook bij, maar ook op mogelijke publicatie, door Senaatsverhoren als deze, na vijf of tien jaar, waarbij bijv. informatieve contacten met vertegenwoordigers van vijandige naties al spoedig als een soort van landverraad worden afgeschilderd.

Voor de positie van de Chefs van Staven als on-politieke hoogste militaire adviseurs zou een voortzetting van dit publiciteitsbedrijf evenmin goed zijn. Er wordt nu al gemompeld, dat als senator Robert Taft het volgende jaar het Witte Huis zou bereiken en Douglas MacArthur zijn voornaamste militaire adviseur zou zijn, op z'n minst generaal Bradley het veld zou moeten ruimen en waarschijnlijk ook de niet-politieke minister van Defensie George Marshall, die duidelijk blijk heeft gegeven er andere opvattingen over militaire gehoorzaamheid op na te houden dan de man met de grote pet, die van zijn bestuur over Japan bescheidenlijk heeft gezegd, dat het „de grootste geestelijke revolutie van onze tijd zou zijn".

De dalende belangstelling van het wel geëmotioneerde publiek in de figuur van MacArthur is een reden om het uiterst onwaarschijnlijk te achten, dat hij de Republikeinse presidents-candidaat van 1952 zou zijn; de stijgende leeftijd van deze man die, hoe vitaal ook, ten slotte 71 is en dus als hij tot president werd gekozen tot zijn 76ste jaar zou moeten aanblijven, maakt het evenzeer onwaarschijnlijk. Wel is het mogelijk, dat hij, indien een andere Republikein president werd, invloed achter de schermen zou uitoefenen, maar daarbij hangt veel, zo niet alles, af van de soort van man die president wordt. Indien Eisenhower zich candidaat zou laten stellen en, wat dan vrijwel zeker lijkt, president zou worden, zou MacArthurs invloed waarschijnlijk zeer gering zijn; indien Taft president zou worden, zou hij achter de schermen heel machtig kunnen zijn, — maar misschien maakt juist dat feit de candidatuur van Taft niet waarschijnlijker.

Niemand weet precies hoe het balletje zal rollen, maar het staat vast dat lang niet alle Republikeinen met MacArthurs opvattingen zijn ingenomen. MacArthur en Taft zitten beiden in de extreem-conservatieve groep van de Republikeinse partij, die de steun van twijfelachtige waarde geniet van kolonel McCormick's *Chicago Tribune*, de spreektrompet van het particuliere initiatief en het overgebleven isolationisme in het Midden-Westen; er zijn vele jongere Republikeinen, die hun partij beslist in een andere richting willen sporen, omdat zij vrezen dat de Republikeinen anders, in een vruchteloos pogen om tegen de stroom op te roeien, binnenslands en in de wereldpolitiek, nòg eens voor jaren en jaren hun kans om aan de macht te komen zullen verspelen. Dat is de tegenstelling conservatief — vooruitstrevend.

Maar er is nog een andere tegenstelling, die niet alleen door de Republikeinse

partij maar door de gehele Amerikaanse natie heenloopt, en die ook het Taft-MacArthur-blok spijt. MacArthur heeft in zijn verklaringen sterk de nadruk op Azië gelegd en gesteld dat men het conflict in Korea met een duidelijk succes zou moeten eindigen, als men agressie in andere delen van de wereld niet wilde uitlokken. Maar hij heeft geen ogenblik ontkend, dat Amerika de argressie van het Kremlin overzee moest bestrijden, ook in Europa; dàt is wat Republikeinen als Hoover en Taft nog kort geleden hebben ontkend en wat zij (het is hun achillespees waarop de woordvoerders van de regering ook telkens mikken) door het afstemmen van gelden voor militaire en economische hulp aan overzee keer op keer hebben moeilijk gemaakt.

De groep van de half-isolationistische bezuinigingen en MacArthur vinden elkaar echter weer, als zij beiden de militaire krachtsinspanning van de met Amerika verbonden naties kleineren en menen, dat Amerika het militaire karwei maar alleen moet opknappen; — wat, zegt de regering, zelfs al zouden de geallieerde troepen veel minder presteren dan de Amerikaanse alleen, daarom al een gevaarlijk waagstuk zou zijn, omdat Amerika in een mogelijk conflict met Rusland terecht een vlootbasis nodig heeft, die alleen de Geallieerden kunnen verschaffen.

Met deze psychologie van „Amerika kan het alleen wel af" raken we echter aan een zeer gevaarlijke tendentie in de Amerikaanse politiek; het is een tendentie waartegen de regering met kracht strijdt en die voorlopig wel in de minderheid zal blijven, maar die als onderstroming de aandacht verdient. Men kan de tendentie het beste illustreren aan de actie welke Joe Mc Carthy, senator uit Wisconsin, voert.

Aan de persoon van Mc Carthy is eigenlijk maar één ding belangrijk, de vraag namelijk, hoe de kiezers van Wisconsin er ooit toe zijn gekomen om deze man naar de Senaat te sturen. Het opzien dat hij baart en het succes dat hij, in het positieve of in het negatieve, bij velen toch heeft, kunnen waarschijnlijk alleen verklaard worden door de stelling van Harold Mencken: „Niemand is ooit failliet gegaan door de smaak van het Amerikaanse publiek te onderschatten".

Wat Mc Carthy doet is vrij eenvoudig: onder elke bedstee een communist zien en er veel lawaai over maken. De mensen die zijn uitlatingen geloven zijn ten dele te verontschuldigen, omdat er inderdaad verscheidene gevallen zijn geweest van duidelijk en schandelijk landverraad, die lang onontdekt waren gebleven. Maar Mc Carthy heeft zich ontwikkeld tot een particuliere superspion, die allerlei kwade geruchten verzamelt en dan triomfantelijk voor de dag komt met een lijst van „communistische agenten" in het „State Department", waarop namen voorkomen van mensen die nooit bij dat ministerie hebben gewerkt, of zelfs niet bestaan. Maar, uitgaande van de veronderstelling „er blijft altijd wel wat van hangen", gaan hij en zijn minder radicale medestanders voort met modder te werpen, enige tijd geleden naar Dean Acheson (wat, gezien de geringe populariteit van deze, nog juist succes beloofde), en nu ook naar George Marshall (die een zo solide reputatie van bekwaamheid en rechtschapenheid heeft dat Mc Carthy's knuppel, als hij Marshall er van beschuldigt de communisten te hebben geholpen, wel eens een boemerang zou kunnen worden).

Wie, met een verwijzing naar het „Mc Carthyïsme", alle interne communistenbestrijding tot onzin verklaart, handelt dan, omdat hij voorbijziet dat er niet alleen in Canada, maar ook in de Verenigde Staten een aantal gevallen van atoomspionnage zijn geweest, die eigenlijk landverraad waren en op passende wijze zijn gestraft. Maar als het Mc Carthyïsme er toe leidt, dat allerlei universiteiten van hun docenten „loyaliteitsverklaringen" gaan eisen (die door échte communistische agenten natuurlijk doodgerust worden ondertekend!); dat het is voorgekomen, dat mensen bang worden om fragmenten uit de Onafhankelijkheidsverklaring van de Verenigde Staten te tekenen uit angst dat zij verdacht zullen worden van „radicale neigingen"; en als de Amerikaanse samenleving de modderspuit voort laat spuiten zonder er iets tegen te doen, dan is er iets, neen: veel, mis met het „Mc Carthyïsme".

Het Mc Carthyïsme is in verschillende opzichten een echt-Amerikaans verschijnsel, waarmee ik niet bedoel de eigenlijke Mc Carthy's op meer dan een kleine minderheid van de natie te schatten. De publiciteit, die Amerika meer dan alle andere landen verleent aan scheidende filmsterren, verdronken kindertjes, gedresseerde zeeleeuwen en mensen die het lange-afstands-record in-een-boomzitten verbeteren, komt automatisch ook aan Joe Mc Carthy ten goede. Maar het is voor Amerikaanse vrienden die zich dood-ergeren over dit verschijnsel in hun politieke leven altijd iets van een verrassing als een buitenlander zegt, dat het Britse en het Nederlandse parlement waarschijnlijk procentueel evenveel dubieuze elementen telt als het Amerikaanse Congres, maar dat als een lawaaimaker als Mc Carthy daar voorkwam hem snel de mond zou worden gesnoerd door de anderen, – omdat daar andere landen geleerd hebben dat men zijn vuile was, zelfs als men die in het publiek wil doen, toch beter niet een onderdeel kan laten worden van „het" beeld dat men in het buitenland van u heeft. Er is helaas geen twijfel aan, dat er niet alleen achter, maar ook vóór het „ijzeren gordijn" vele mensen zijn, die zich de gemiddelde Amerikaan voorstellen als een detective uit een Hollywoodfilm en denken dat de Amerikaanse Senaat uit 96 Joe Mc Carthy's om hun Marshalls en Eisenhowers, hun senatoren als Fulbright en Douglas, eens bestaat. Dat is niet waar, maar de Verenigde Staten zouden er goed aan doen wat meer bekendheid te geven – en over Mc Carthy discreet te zwijgen. Het is maar een vriendenraad.

Maar de Amerikaanse politiek, die zich in een tiental jaren tot wereldpolitiek heeft ontwikkeld, heeft zich nog aan te passen. In vele opzichten is het uitstekend gelukt, maar in andere opzichten is er nog veel te doen. Men kan niet, als grote en grootste natie, de Mc Carthy's voor zich laten spreken. Men kan zich ook niet veroorloven om er het eigen ministerie van Buitenlandse Zaken voortdurend in het openbaar van te beschuldigen, dat het voornamelijk uit meelopers van de communisten, uit homosexuelen en uit mensen, die Amerika's goede geld in het buitenland willen weggooien, bestaat.

President Truman heeft over deze lastercampagne vaak het zijne gezegd, zowel moreel als zakelijk zeer terecht. Maar in het laatstgenoemde sentiment zit een kern, die typerend is voor wat vele Amerikanen denken of voelen, en die mede-

bepalend is voor de koers, welke de Amerikaanse buitenlandse politiek de volgende jaren zal nemen.

III

De Amerikaan, in gemakkelijke trots op de materiële levensstandaard, welke hij zich zonder twijfel in grotere mate dan anderen heeft verworven, en op de vrijheid van zijn bestuur, waarvan men kan betwijfelen of zij in feite groter is dan in andere democratische landen waaraan de Amerikaan zichzelf gaarne ten voorbeeld stelt, is gauw geneigd om dollarhulp aan het buitenland te beschouwen als weggegooid geld dat „door de afvoerpijp" verdwijnt als men er socialistische mensen als de Engelsen, lichtzinnige mensen als de Fransen of totaal onmondige mensen als de Italianen het leven gemakkelijk mee maakt. (En als wij Europeanen daarover vriendelijk spotten mogen we niet vergeten dat elk Amerikaans gezin honderden dollars per jaar betaalt voor de Marshallhulp, die ons een stuk van onze welvaart heeft teruggegeven, en voor de defensie, die ons onze vrijheid moet waarborgen). Er is in de gewone Amerikaan een onmiskenbaar ongeduld om de weinige reële duiten, die West-Europa in het Atlantisch zakje doet; dat ongeduld is vaak ongemotiveerd, en de President, de ministers en de mensen van het „State Department" doen voortdurend moeite om dat aan ongeduldige Senatoren en afgevaardigden duidelijk te maken. De afstand tussen de hoofdstad en de Amerikaanse Winschotens en Moerkapelles is echter, eenvoudig al door de afmetingen van het land, nog groter dan bij ons, en in die kleine plaatsen wordt ten slotte de openbare mening evenzeer gemaakt als in Washington, terwijl dáár in laatste instantie de kiezers wonen, die in een democratie de laatste beslissingen nemen. Deze stand van zaken draagt er nog toe bij, het mistekende voorbeeld te verscherpen, dat vele van de „gewone" Amerikanen in hun hoofd hebben van hun eigen „State Department". Men kan niet van iedereen, die ergens diep in Amerika betrekkelijk gerust koren oogst of achter een toonbank staat, verlangen dat hij zich voortdurend voor ogen houdt hoezeer de Amerikaanse politiek en de wereldpolitiek op dit ogenblik in elkaar zijn gehaakt. En deze psychologische neiging tot isolationisme (die niet in de politiek met een uitgesproken isolationisme hoeft samen te vallen!) maakt dat zij het „State Department" niet zien als „hun" departement, dat de Amerikaanse buitenlandse politiek maakt, maar als een penetratie van buitenlandse, meestal ongunstige, invloeden in het Amerikaanse openbare leven. Dat maakt voor de regering elke begroting, waarop gelden voor steun aan het buitenland voorkomen, een zaak die met grote overredingskracht en voorzichtheid aan de man moeten worden gebracht, met alle gevolgen van dien. Eén van die gevolgen is dat voor het Amerikaanse publiek de gedachte: „Laten we het maar alleen opknappen", spontaan grote aantrekkingskracht heeft, ook al weten de leidende figuren heel goed, dat bij enig nadenken die opvatting moet worden verworpen, al ware het slechts omdat anders in het huidige tijdsgewricht Amerika de halve wereld in zijn moede armen zou moeten dragen.

IV

De conclusie volgt, dat de voorzichtige richting in de Amerikaanse politiek, die

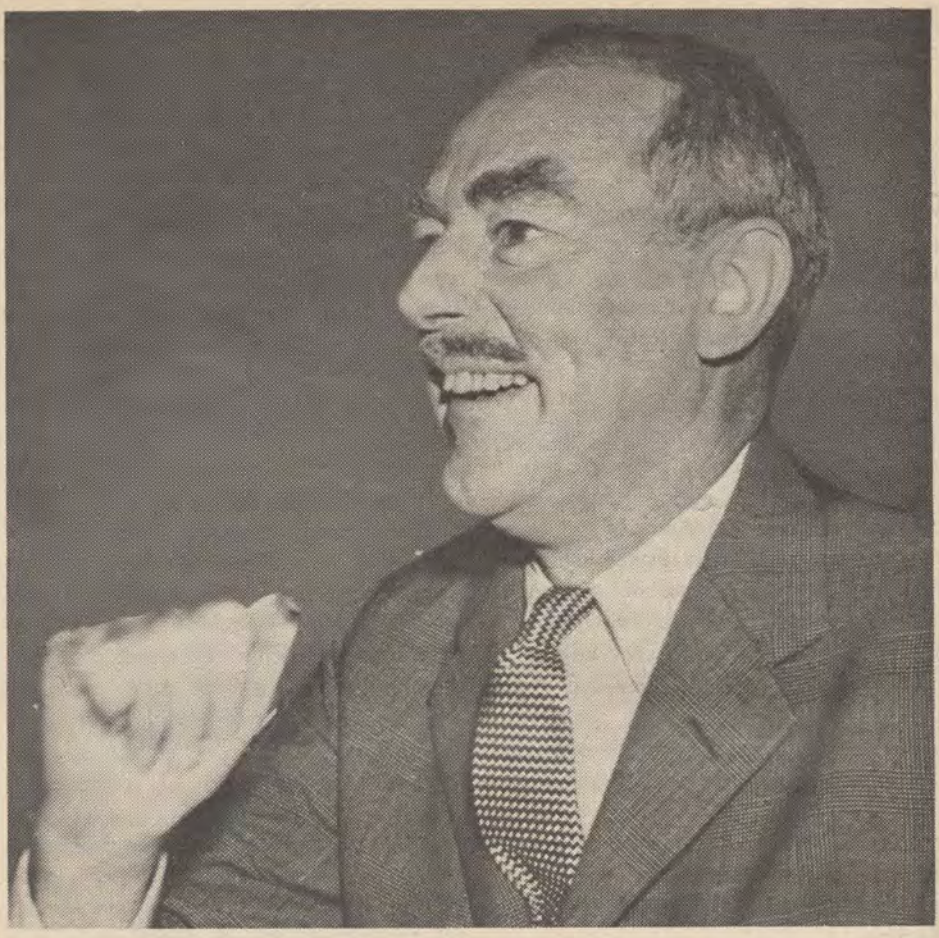

Dean Acheson, niet populair, wel voorzichtig

het conflict in Korea *niet door Geallieerd* ingrijpen in een wereldoorlog veranderd wil zien, in de huidige stand van de discussie de overhand heeft, maar dat er tal van factoren in de Amerikaanse openbare mening zijn, die naar een onvoorzichtiger koers dwingen. Het is zoals gezegd mogelijk, hoewel niet zeker, dat een overgang van de Amerikaanse politiek naar de Republikeinse zijde tot onvoorzichtigheden zou leiden: onder een Eisenhower waarschijnlijk niet, onder een Taft waarschijnlijk wel.

Men behoeft daarbij niet te denken aan wat wel „de preventieve oorlog" wordt genoemd. Het reële debat gaat tussen mensen, die geen van allen oorlog willen; generaal MacArthur heeft zijn afschuw van de oorlog herhaaldelijk duidelijk gemaakt in bewoordingen, die geen twijfel aan de ernst van zijn overtuiging toelaten. Het kan niet genoeg worden herhaald, dat de oorlog er in feite is: in

Korea, in Indo-China, in Malakka, en dat ons streven er alleen op gericht kan zijn een verdere uitbreiding van het bestaande militaire conflict te vermijden.

Degenen, die Mantsjoerije achter de Yalu-rivier willen bombarderen, *menen* dat de Russen in dat geval niet openlijk zullen interveniëren, – en het voornaamste verschil tussen hen en de regering is eigenlijk niet, dat de laatste de agressieve bedoelingen van het Kremlin onschuldiger ziet of de ernst van de toestand onderschat, maar dat zij geen onnodig risico wil nemen. Marshall heeft duidelijk genoeg gemaakt, dat hij de toekomst somber ziet en een wereldoorlog vreest. Maar een democratie die daarbij het volle gewicht van de morele overtuiging achter zich wil hebben en geen enkele mogelijkheid onbeproefd wil laten, blijft onderhandelen.

Er is, in de psychologie van vele Amerikanen, nog een factor die de onvoorzichtigheid zou kunnen bevorderen, namelijk het ongeduldige gevoel dat „het geval nu maar eens uit moet zijn". Willen de Russen vrede – goed, maar als ze kwaad willen, dan hebben ze ook de knock-out-slag verdiend. Voor de psychologie van vele mensen, en in het bijzonder van vele Amerikanen, is een langdurige inspanning als de „koude oorlog" vraagt, bijzonder moeilijk te aanvaarden.

Men zou het van Amerika uit zijn politieke vrienden in Europa willen toeroepen: onderschat die psychologische factoren toch vooral niet! De Amerikanen hebben het gevoel dat *zij* met een oorlog bezig zijn, en dat de Westeuropese naties daaraan maar weinig bijdragen. Zij vergeten dan, dat Engeland in Malakka, Frankrijk in Indo-China weer andere stukken van de frontlijn tegen het communisme bewaken dan de 38ste breedtegraad. Maar het valt niet te ontkennen dat de oorlog in Amerika reëler aanwezig is dan in Europa, in het Midden-Westen veel minder dan aan de Oostkust, maar toch steeds sterker ook in het binnenland, nu de „National Guard"-divisies van vijf, eerstdaags 6 staten al overzee in dienst zijn.

Een machtige inspanning van Westeuropa in de Atlantische defensie, en passende nadruk daarop bij de Amerikanen, niet alleen in verontschuldigen voor eigen achterstand maar in positieve geest, versterkt, uiteraard, de verdediging van West-Europa.

Maar zij is ook een van de weinige feitelijke argumenten, waarmede de Amerikaanse regering de hulp aan Europa aan het eigen volk kan „verkopen".

Die krachtsinspanning kan ook nog een derde invloed hebben, nl. op de krachtsverhouding in de Verenigde Naties. Amerika, dat het leeuwendeel van de strijd in Korea voor zijn rekening nam, heeft een overeenkomstig aandeel gehad in de militair-politieke beslissingen van het conflict. Daarnaast echter weet Washington heel goed, dat het de Verenigde Naties niet alleen kan gebruiken als een soort van aanbevelingscomité voor de Amerikaanse politiek, maar dat men de Geallieerden ook moet horen en in sommige gevallen volgen, als men een werkelijk bondgenootschappelijke politiek van de vrije landen wenst. Van die overweging kunnen de kleinere landen gebruik maken, niet alleen door een behendig diplomatiek spel, maar vooral door hun uiterste krachten te geven voor het gemeenschappelijk doel, dat behoud van de vrijheid heet, en daarbij hun licht, juist tegenover de Amerikanen, niet onder de korenmaat te zetten.

Chicago, 31 Juli 1951.

P. S. PELS

WERK EN LEVEN VAN DE INDUSTRIELE ARBEIDER

Dr A. M. Kuylaars S. J. Werk en Leven van de industriële arbeider, als object van een sociale ondernemingspolitiek. Stenfert Kroese — Leiden 1951. Geb. *f* 12,—.

Dit boek van pater Kuylaars — als uitgave van diens dissertatie — trekt de aandacht door de titel en herinnert daardoor sterk aan ongeveer gelijknamige publicaties, welke bijv. in de vorige en aan het begin van deze eeuw verschenen en waarin de algemene sociale toestanden van die tijd werden belicht, waaronder de toenmalige arbeidersklasse moest leven. Mede daardoor werd sedertdien de structuur van onze maatschappij een politiek vraagstuk, terwijl, voor wat betreft de maatschappelijke positie van de arbeiders in deze samenleving, tegelijkertijd de ontplooiing en de invloed van de vakorganisaties aan betekenis gingen toenemen.

De sociale politiek in de jaren tot omstreeks 1930 hield zich daarom hoofdzakelijk bezig met wat Kuylaars noemt „de arbeider in de samenleving" en eerst daarna, aldus de schrijver, komt in ons land het probleem van de arbeider in de onderneming naar voren, parallel met — zij het ook in veel zwakkere mate — de grote aandacht welke in het bijzonder in Amerika aan de „human relations in industry" wordt geschonken.

Hoewel ik met Kuylaars van oordeel ben, dat het arbeidersvraagstuk vaak te weinig als arbeidsvraagstuk wordt gezien, waarbij dus naast sociale ook economische en vooral bedrijfsorganisatorische en efficiency-maatregelen een grote rol spelen, gaat mij de scheiding, welke Kuylaars maakt tussen de arbeiders in de samenleving en die in de onderneming te ver. Tussen beide bestaat een verband, zo men wil een wisselwerking en deze is van invloed, zowel op de arbeid, welke in de bedrijven wordt verricht als op het leven en het werk van de arbeider in de bedrijven. Het is aan dit laatste probleem, dat Kuylaars zijn studie — in vijf hoofdstukken verdeeld — heeft gewijd. De titels van deze aangenaam lezende hoofdstukken kunnen belangstellende deskundigen in het bedrijfsleven echter teleurstellen.

Wanneer in hoofdstuk I wordt gesproken over de eisen welke een arbeider aan zijn arbeid mag stellen en in het tweede hoofdstuk over de tendenties van de ontwikkeling en de organisatie van de arbeid, dan hadden deze hoofdstukken naar mijn mening gevoeglijk kunnen worden samengevat onder het hoofdje „De organisatie van de arbeid". In beide hoofdstukken immers raakt de schrijver — zij het ook helaas slechts terloops — het actuele vraagstuk van de arbeidsprestatie aan waarbij hij aandacht schenkt aan de verouderde theorieën van Taylor inzake arbeidsverdeling, om dan beide in verband te brengen met het probleem van de arbeidsvreugde, waaraan o.a. H. de Man

reeds in de dertiger jaren zijn nog steeds belangrijke studie heeft gewijd.

Vanzelfsprekend bestaat er een causale samenhang en wisselwerking tussen de aard van de arbeid en „de geestelijke en lichamelijke structuur van de arbeidende mens." Het is daarom ook van essentiële betekenis, dat in de laatste tijd zoveel aandacht wordt besteed aan de organisatie-onderzoekingen in de bedrijven, meer dan sommigen veronderstellen. Door deze organisatie- en efficiency-onderzoekingen — welke in het boek van Kuylaars in het geheel niet worden genoemd — wordt de productiviteit van de bedrijven en dus ook die van de arbeidende mens in deze bedrijven bevorderd. Deze moeizame arbeid — het introduceren van organisatie- en efficiency-maatregelen, waarvoor men begrip van werkgevers en arbeiders moet verkrijgen en waarbij vaak vele weerstanden moeten worden opgeruimd — begint in ons land hoe langer hoe meer vruchtdragend te zijn, waardoor de productiviteit in talrijke bedrijven volgens beschikbare gegevens in opvallende mate is gestegen. Bij deze maatregelen wordt niet in de eerste plaats aan tariefregelingen e.d. gedacht, maar aan zuiver bedrijfsorganisatorische en technische maatregelen, ten gevolge waarvan de arbeidsprestaties en de organisatie van de arbeid ten gunste wordt beïnvloed en waardoor de arbeidsvreugde meer ruimte en mogelijkheden heeft verkregen. In verband hiermede acht ik het een bepaaldelijk onjuiste gedachtengang van Kuylaars, wanneer hij zegt, dat gepoogd wordt de arbeidsproductiviteit via de weg van arbeidsvreugde te bevorderen, waardoor de aard van het werk zou worden verwaarloosd.

Binnen het kader van de organisatie in de onderneming vallen nl. in vele gevallen ook maatregelen in de sociale sector, zoals bijv. de werkclassificatie, welke zich met een juiste functiewaardering en -volgorde bezighoudt.

Doordat de schrijver zich met deze en andere soortgelijke maatregelen, welke in de laatste jaren in ons land veelvuldig worden gebezigd ter verhoging van de productiviteit en dus van ons welvaartsniveau, niet heeft ingelaten, verliest het boek voor een belangrijk deel — en zeker in de hoofdstukken I t.m. III — zijn waarde, hetwelk het, gemeten naar de titels van de betreffende hoofdstukken, ongetwijfeld gehad zou hebben.

Ik heb de indruk, dat Kuylaars geworsteld heeft met de algemene problematiek van de doorgevoerde en nog verder gaande mechanisatie en dat de „technische wereld" waarin wij leven zijn twijfel aan een zinvolle toekomst, voor wat betreft de geestelijke en zedelijke ontplooiingsmogelijkheden, van de arbeiders heeft versterkt.

In dit verband wordt door hem in hoofdstuk III nader stilgestaan bij deze gemechaniseerde, gesplitste en controlerende arbeid, welke door hem wordt aangeduid met „geestelijk gedraineerde arbeid". Volgens zijn onderzoek zouden „velen, die thans geestelijk gedraineerde arbeid verrichten tot hoger gequalificeerde arbeid in staat zijn".

Ten onrechte wordt m.i. hierdoor gesuggereerd, dat alleen „ongeschoolde" arbeider „geestelijk gedraineerd" zouden zijn en dat alleen deze „ongeschoolden" volgens de definitie van de schrijver „gemechaniseerde arbeid" zouden verrichten.

In deze overigens interessante studie ligt hier juist de kernfout, begrijpelijk overigens, omdat de schrijver zich, zoals reeds opgemerkt, in zijn inleidende hoofdstukken niet bezig heeft gehouden met de recente ontwikkeling van de loontechniek en van de efficiency in de bedrijven. Want juist daardoor — en niet door de „geestelijke drainage" — zal de betrokken arbeider kunnen worden „gestimuleerd om al zijn inzicht, verantwoordelijkheidsgevoel, initiatief en technische vaardigheid in te zetten".

Iets anders is of de techniek, de „arbeid met machines" het mogelijk zal kunnen maken om het „bedienen" en „controleren"

van die machines overbodig te maken. Maar in dat geval handelt het probleem niet over de „ongeschoolden" en is het de vraag of de „geestelijke drainage" niet met andere middelen moet worden behandeld, dan de volgende klassieke opsomming, die Kuylaars geeft: variabele budgetering, het Amerikaanse „Skalon-plan", „Gruppenfabrikation", tempometer van Graf en taakverruiming. Wanneer dan ook de schrijver in zijn laatste hoofdstuk vooral aanbeveelt een systeem van „taakverruiming", dan richt hij zich meer tot de algemene problematiek van de „human relations in industry". Wil men *de* arbeiders meer levens- en arbeidsvreugde geven, dan is het geen vraagstuk meer van mechanisatie of geestelijke drainage, maar allereerst een algemeen maatschappelijk vraagstuk, dat handelt over onze maatschappijstructuur, over de plaats en taak van de onderneming in die maatschappij en de positie van alle „loontrekkenden" in deze ondernemingen. Ongetwijfeld is dit een veel ruimere „taakverruiming" dan Kuylaars in zijn boek beoogt en waarbinnen een „sociale ondernemingspolitiek" kan worden opgebouwd, die *naast* „job simplification" ook „job enlargement" stelt en niet „tegenover" elkaar, zoals Kuylaars meent. Dit vereist verantwoordelijkheidsgevoel van allen, die in het productieproces zijn betrokken, zowel ten opzichte van hen zelf als van de arbeid door hen gebezigd.

Het is jammer, dat pater Kuylaars in deze richting zijn studie niet heeft gewend. Dan was, naar mijn overtuiging, dit overigens opmerkelijke geschrift meer geweest dan een „getuigenis van een nieuwe geest, een geest van vernieuwing ten opzichte van de menselijke arbeid", zoals prof. dr F. L. Polak in zijn voorwoord memoreert. Het probleem is te actueel, zeker ook met het oog op „de volautomatisering of robotisering" (prof. Polak) dan dat deze studie zich beperkt tot de „taakverruiming" van de arbeider. Wil men de „sociale verantwoordelijkheid" dragen voor de toekomstige samenleving, dan zal men niet alleen een zekere verantwoordelijkheid moeten dragen voor een — veelal beperkte — hedendaagse sociale politiek, maar zal men noodwendig ook verantwoordelijkheid moeten dragen voor een algemene maatschappijpolitiek, gericht op een constructieve ombuiging van de maatschappelijke stuctuur. Doet men dit niet, dan ben ik het met prof. Polak eens, dat dan de „robotisering" als een stoomwals op ons af komt.

J. E. VAN DIERENDONCK

DE PROGRESSIE IN DE KINDERBIJSLAG

In onze partij is de laatste tijd weer enige deining geweest rondom de kinderbijslag. Door minister Joekes immers is een wetsontwerp ingediend, dat niet slechts inhield de kinderbijslagen evenals de lonen met 5% te verhogen – waartegen niemand bezwaren heeft – maar dat voor de grote gezinnen nog een verdergaande verhoging beoogde met enkele centen per kind en per dag. Tegen dit voorstel werd in de Kamer door alle partijen, met uitzondering natuurlijk van de K.V.P., storm gelopen en het heeft de eindstreep dan ook niet gehaald. Het is mij niet bekend, in hoeverre de afwijzing van deze extra-verhoging in overeenstemming is met het gevoelen van de meerderheid onzer partij, maar ik wil voorshands wel aannemen, op gezag van hen, die dagelijks met de betrokkenen in aanraking komen, dat deze overeenstemming inderdaad aanwezig is. Juist daarom echter wil ik niet nalaten op deze plaats uiteen te zetten waarom ik meen, dat het voorstel van minister Joekes door de P.v.d.A. had behoren te worden aanvaard.

Ik zie daarbij af van politieke overwegingen en zal mij beperken tot die van wetenschappelijk-statistische aard. Ik kan echter niet voorbij zien, dat men mij op grond van deze keuze voor de voeten zou kunnen werpen met opzet de veilige afzondering van die wetenschappelijke gedachtenwereld te hebben gekozen, waar argumenten ten gunste van mijn standpunt te vinden zijn, aldus gemakshalve de uit een andere, lees politieke, gezichtskring stammende overwegingen doodzwijgende. Het is om die reden, dat ik mij gedwongen voel te zeggen, dat ook politiek gezien, ik het toch nog wel zeer te vraag acht of de afwijzing van deze paar centen extra verhoging nu zo erg verstandig is geweest. Kon bijv. de K.V.P. na deze afwijzing, wanneer onzerzijds inzake de wetsontwerpen tot belastingverhoging en credietcontrôle getrouwheid aan de Regeringsverklaring werd gevorderd, ons niet terecht de vraag stellen, waar de P.v.d.A. deze getrouwheid heeft getoond toen het om de grote gezinnen ging? En is er niet reeds door velen op gewezen, dat het afwijzende standpunt van onze partij in deze kwestie een welkom argument in handen heeft gespeeld van hen, die van mening zijn, dat de confessionele partij-organisatie ook thans nog onontbeerlijk is?

Het is tegen de achtergrond van deze overwegingen – die dus slechts vermeld

zijn om aan te tonen, dat het waarlijk niet zo is, dat politieke argumenten uiteindelijk tot een andere beslissing moesten leiden dan op zichzelf wellicht juiste statistische berekeningen — geoorloofd in deze bijdrage het probleem nog eens uitsluitend van de niet-politieke gezichtshoek uit te benaderen. Ik wil dan beginnen met er aan te herinneren, dat het voorstel van minister Joekes geheel en al gebaseerd is geweest op die passage in de regeringsverklaring, waar gezegd wordt, dat tegen een onevenredige achteruitgang van de welvaartspositie der grote gezinnen zou worden gewaakt. Toen derhalve door de regering werd besloten tot een consumptiebeperking met 5 % over de gehele linie, moest de zekerheid worden geschapen, dat deze 5 % voor kleine en grote gezinnen in gelijke mate zou gelden.

Voor het kleine gezin was deze zekerheid vrij gemakkelijk te verkrijgen. Indien immers de kosten van levensonderhoud voor een gezin met 2 kinderen gemiddeld 10 % zijn gestegen, zoals de statistiek leerde, en men verhoogt daarop het loon en de kinderbijslag voor een dergelijk gezin met 5 %, dan is het duidelijk, dat de consumptiebeperking 5 % bedraagt. Voor het grote gezin lagen de cijfers echter anders en het is de overtuiging geweest, dat dientengevolge dit grote gezin door het verschil tussen prijsstijging en inkomstenverhoging in feite meer dan 5 % consumptiebeperking zou ondergaan, die aan het plan tot extra verhoging van de kinderbijslag ten grondslag heeft gelegen. Ik stel mij voor thans de bezwaren, die tegen dit plan in het midden zijn gebracht, achtereenvolgens te weerleggen.

In de eerste plaats heeft men de berekeningen in twijfel getrokken, waarop het voorstel van de minister van Sociale Zaken was gebaseerd. Men heeft er bijv. op gewezen, dat tegenover de prijsstijgingen van brood, margarine en suiker, die door de minister in het bijzonder waren genoemd als oorzaak van de onevenredige belasting van de grotere gezinnen, andere prijsstijgingen stonden, die naar verhouding juist weer zwaarder op het kleine gezin drukken. Ik ben van mening, dat het dienaangaande door minister Joekes gegeven antwoord er geen twijfel over kan laten bestaan, dat inderdaad van een meer dan evenredige lastenverzwaring voor de grotere gezinnen moet worden gesproken. Er blijft uiteraard vooralsnog verschil van mening mogelijk over de mate van deze onevenredigheid — m.a.w. over de vraag of de extra-verhoging van de kinderbijslag 1, 2 dan wel 3 cent per kind behoort te bedragen — maar het feit van de achterstelling zelve kan naar mijn mening niet met reden worden betwist.

Voor hen, die het desbetreffende betoog van de minister niet bij de hand hebben, moge ik de door hem gebruikte cijfers op deze plaats nog even herhalen. Vergeleken werden een gezin met 2 kinderen en een gezin met 6 kinderen. Het kleine gezin ontving oorspronkelijk aan loon + kinderbijslag *f* 56 + *f* 5,60 = *f* 61,60 per week; het grote gezin ontving *f* 56 + *f* 20,– = 76,– per week. Van deze bedragen waren respectievelijk *f* 4,64 en 9,28 per week bestemd voor de aankoop van brood, suiker en margarine, zodat het kleine gezin daarna nog *f* 56,96 overhield, het grote gezin *f* 66,72. Na de prijsverhoging der 3 genoemde artikelen namen de uitgaven toe met resp. *f* 1,07 en *f* 2,14 per week, terwijl een

verhoging van lonen en kinderbijslagen met 5 % voor het kleine gezin ƒ 3,18, voor het grote gezin ƒ 3,80 per week inkomstenvermeerdering zou betekenen.

Uit dit voorbeeld blijkt derhalve, dat door een verhoging van lonen en kinderbijslagen met 5 %, het gezin met 2 kinderen, nadat de gestegen kosten van brood, margarine en suiker in rekening zijn gebracht, nog ƒ 2,01 ter beschikking houdt om alle overige prijsstijgingen op te vangen. Het gezin met 6 kinderen daarentegen houdt nog slechts ƒ 1,66 over voor deze overige prijsstijgingen. En bovendien — en ook dat is zeer belangrijk — resteert voor het grotere gezin dit kleinere bedrag op een hoger uitgaven-totaal! Het gezin met 2 kinderen immers houdt ter beschikking ƒ 2,01 op een totaal aan overige uitgaven van ƒ 56,96, d.w.z. 3,5 %; het gezin met 6 kinderen daarentegen houdt over ƒ 1,66 op een totaal aan overige uitgaven van ƒ 66,72, d.w.z. 2,5 %. Wie deze verhouding ziet, zal daarvoor toch moeilijk onverschillig kunnen blijven....

Niettemin dient één bezwaar tegen deze voorstelling van zaken onder ogen te worden gezien. Men kan nl. opmerken, dat het theoretisch mogelijk is, dat die prijsstijgingen van alle overige artikelen, waarvoor het grote gezin dus zoveel minder ter beschikking krijgt, voor dat grote gezin ook inderdaad minder betekenen, omdat zij nu eenmaal van die overige artikelen minder gebruiken. In dat geval zou het bovengenoemde kleinere bedrag ad ƒ 1,66 dan wel eens precies groot genoeg kunnen blijken te zijn!

Wie echter die weet, dat de prijsstijgingen van de laatste maanden vooral hebben plaats gehad bij de posten kleding, schoeisel en woninginrichting, zou deze theoretische mogelijkheid voor practische werkelijkheid willen aanzien? Onze kennis omtrent de samenstelling van het budget der grote gezinnen moge helaas (nog) niet zeer diepgaand zijn, de beschikbare gegevens laten toch wel de conclusie toe, dat het grote arbeidersgezin voor deze posten naar verhouding waarschijnlijk niet minder en misschien zelfs meer pleegt uit te geven dan het kleine. Een conclusie, die men trouwens niet alleen uit hoofde van de budgetstatistieken, maar ook op grond van persoonlijke waarneming waarschijnlijk zou kunnen achten. De feitelijke toestand is naar mijn mening dan ook deze, dat bij de grote gezinnen ongeveer eenzelfde percentage van het budget door de belangrijke prijsstijgingen van kleding, schoeisel en woninginrichting is getroffen als bij de kleine, hetgeen vanzelfsprekend betekent, dat de uitgaven in centen bij eerstgenoemde gezinnen het meest zijn gestegen. Daarbij gelieve de lezer dan te bedenken, dat ook na de allerjongste prijsdalingen voor wol en schoeisel, de prijzen van de genoemde artikelen toch altijd nog vele procenten hoger liggen dan vóór „Korea".

Daartegenover staat dan slechts, dat het grote gezin voor enkele artikelen inderdaad enigszins in het voordeel is geweest, omdat de uitgaven dienaangaande niet evenredig met de gezinsomvang plegen te stijgen en soms zelfs lager liggen. De desbetreffende posten maken echter een veel geringer deel van het budget uit dan de eerdergenoemde, zodat het daaraan te ontlenen voordeel niet zeer groot kan zijn. Bovendien moet worden bedacht, dat de op deze sector voornamelijk hun invloed uitoefenende prijsverhogingen voor brandstoffen en woninghuur —

die ook in de Kamer zijn aangevoerd als voor het grote gezin in gunstige richting werkende — wel is waar procentueel op dat gezin minder ernstig drukken, maar in centen gerekend toch dezelfde verzwaring van lasten meebrengen. Ten aanzien van het eerder gestelde probleem, hoe het grotere gezin met slechts *f* 1,66 zou kunnen uitkomen, brengen dus ook deze beide posten geen soulaas.

Met het bovenstaande ben ik wellicht reeds dieper op de cijfers ingegaan dan in een tijdschrift als dit op zijn plaats kan worden geacht. Om dezelfde reden lijkt het mij beter af te zien van een nader onderzoek naar de vraag, of de door de regering berekende achterstand van 3 cent per dag voor het derde en 2 cent per dag voor vierde en volgende kinderen nu inderdaad precies juist is geweest. Maar wel meen ik toch met het bovenstaande te hebben aangetoond, dat een achterstand van enige betekenis, welke dan ook de nauwkeurige omvang daarvan moge zijn, in elk geval aanwezig moet worden geacht.

Ik kom nu tot het tweede bezwaar, dat met veel nadruk naar voren is gebracht, nl. dat de minister met zijn voorstel vooruit zou zijn gelopen op het aan de S.E.R. gevraagde advies inzake de hoogte van de kinderbijslag. De bedoeling van dit argument was uiteraard, dat zelfs indien inderdaad voor het grotere gezin door de enkele verhoging met 5 % een achterstand zou zijn ontstaan, dan nog het advies van de S.E.R. had moeten worden afgewacht. Nu moet hierbij worden opgemerkt, dat het destijds gevraagde advies betrekking had op de vraag, in hoeverre er met het oog op de behoeften der grote gezinnen aanleiding was tot het nemen van „verdere wettelijke maatregelen". Voorzover deze verdere wettelijke maatregelen zijn gelegen op het gebied van de kinderbijslag, kon het er dus slechts om gaan of de zogenaamde progressie voldoende of te zwak wordt bevonden.

„Inderdaad", zo zeggen thans de tegenstanders in de Kamer, „maar dit ‚slechts' is niet maar een onbelangrijk detail, doch de spil waarom alles draait. Juist omdat de minister met zijn voorstel, bedoeld als verwezenlijking van een onderdeel der regeringsverklaring, in feite de progressie deed toenemen, zijn wij van mening, dat hij het advies van de S.E.R. had behoren af te wachten."

Ik ben het met deze redenering in genen dele eens en dat niet alleen uit differentie voor de regeringsverklaring, maar vooral ook, omdat hier naar mijn mening een onjuiste interpretatie van het begrip „progressie" wordt gegeven. Ik moge dit thans nader uiteen zetten.

Wie zuiver formeel redeneert, heeft natuurlijk gelijk, indien hij stelt, dat een extra verhoging van de kinderbijslag vanaf het derde kind de progressie verhoogt. Maar redeneert men ook op deze zelfde formele wijze, indien het de hoogte van het loon betreft? Heeft zo langzamerhand niet iedereen geleerd, dat een loonsverhoging alleen dan een werkelijke loonsverhoging betekent, indien zij meer bedraagt dan de stijging van de kosten van levensonderhoud? En dat een loonsverhoging, die daarbij ten achter blijft, in feite een loonsverlaging voorstelt? Naar mijn mening is er alle reden om deze lessen uit de loonsfeer, waar een duidelijk onderscheid pleegt te worden gemaakt tussen een reële en slechts een nominale loonsverhoging, ook met betrekking tot de kinderbijslag scherp in gedachten te houden.

Aldus gezien is er alleen dan sprake van een werkelijke toeneming der progressie, indien aan het grotere gezin een extra-bijslag zou worden toegekend, waarmee het zich meer goederen kan aanschaffen dan te voren. Zolang die extra-bijslag evenwel geen enkel ander doel heeft dan speciaal ten nadele van dat grotere gezin werkende prijsstijgingen zodanig te compenseren, dat het eenzelfde levenspeil kan handhaven als tevoren — of, zoals thans het geval is geweest, dat het geen groter deel van dat levenspeil behoeft prijs te geven dan andere gezinnen — zolang mogen de in centen uitgedrukte bedragen nominaal steeds hoger worden, aan de progressie verandert dit in wezen niets. Naar analogie van de bovengenoemde loonbegrippen is er in dat geval slechts in het geding een nominale en niet een reële verhoging van de progressie. Aangezien aan de S.E.R. echter uiteraard niet over nominale, doch over wezenlijke verbeteringen voor het grote gezin advies werd gevraagd, terwijl het voorstel van minister Joekes even duidelijk slechts een nominale verbetering beoogde, kan er geen sprake van zijn, dat dit advies door genoemd voorstel zou zijn doorkruist. Het tegendeel is eerder het geval: het achterwege laten van de voorgestelde extra-verhoging betekent in feite, dat de welvaartspositie van het grote gezin, zonder dat zulks berust op een daartoe strekkend S.E.R.-advies, in ongunstige zin is beïnvloed.

Een derde bezwaar, dat in onze partij veel wordt gehoord en dat, aangezien het tegen de kinderbijslag in het algemeen wordt aangevoerd, mutatis mutandis ook voor de onderhavige kwestie geldt, betreft de verhouding tussen prestatie- en behoeftenloon. Men wijst er dan op, dat deze verhouding bij toenemende kinderbijslag steeds meer ten gunste van het behoeftenloon wordt verschoven en acht dit een voor het rechtvaardigheidsgevoel en daarmee voor de arbeidsproductiviteit ongunstig verschijnsel.

Het is niet mijn bedoeling deze redenering principiëel te bestrijden. Voor de huidige situatie lijkt zij mij ongetwijfeld juist en ook ik ben dus van mening, dat de kinderbijslag niet een zodanige omvang dient aan te nemen, dat het gezinsinkomen geheel of bijna geheel zou worden afgestemd op de behoeften van het gezin. Waar ik echter bezwaar tegen heb, is het overdreven en eenzijdige gebruik van cijfers, die moeten aantonen, dat bijv. bij een gezin met 12 kinderen de kinderbijslag even hoog is als het loon van het gezinshoofd. Natuurlijk is een dergelijke opmerking op zichzelf juist, maar zij die daarmee indruk willen maken, laten haar volgen door de klacht, dat de arbeiders met kleine gezinnen dit niet meer begrijpen en vol afgunst de boordevolle loonzakjes waarnemen van hun collega's. Dit laatste zou dan een overtuigend argument tegen elke verdere verhoging en zelfs tegen het huidige niveau van de kinderbijslag zijn.

Het is waarschijnlijk, dat er inderdaad wel zulke arbeiders bestaan. Indien hun aantal echter groot zou zijn — en ook dat acht ik niet onmogelijk — dan komt het mij toch voor, dat zulks in de eerste plaats aanleiding zou moeten geven in eigen kring de voorlichting terzake eens wat te verbeteren. Er is immers geen sprake van, dat de kinderbijslag voldoende zou zijn om de kosten van een kind te dekken? Ook indien de belastingaftrek in aanmerking wordt genomen, leggen de ouders nog altijd op elk kind ettelijke guldens per week toe. Het hoofd van

het grote gezin moge dan ook bij toenemend kindertal zijn loonzakje voortdurend dikker zien worden, hij zal zich er tegelijkertijd bewust van blijven, dat ook zijn tekorten in hetzelfde tempo stijgen. Het is niet waarschijnlijk, dat zijn collega, die zo gaarne evenals hij de driemaandelijkse uitkeringen van de kinderbijslag zou willen ontvangen, tegelijk daarmee ook de verschillen tussen deze uitkeringen en de werkelijke kosten van een groot gezin zou willen overnemen. Zolang de ontevredenheid zich nog in dit stadium bevindt en er derhalve nog geen sprake van is, dat het gezinsinkomen zelfs maar bij benadering gelijk zou zijn geworden aan de gezinsbehoeften, is het niet nodig daaruit een andere conclusie te trekken dan dat het tijd wordt dit soort kortzichtigheid effectief te gaan bestrijden.

Dit alles gezegd zijnde, rijst toch de vraag of het nu wel juist kan worden geacht, dat door iedere Nederlander moet worden meebetaald in de kosten van elk willekeurig groot gezin. Er bestaan immers omtrent de meest gewenste gezinsomvang bij ons volk zeer uiteenlopende opvattingen. Mag dan wel worden verlangd, dat zij, die om bepaalde redenen voor zich zelf een gezin van 2 of 3 kinderen ideaal achten, niettemin gedwongen worden een gedeelte van hun inkomen af te staan aan hen, die om andere redenen de omvang van hun gezin zo groot mogelijk wensen te doen zijn? En toch is deze dwang in feite aanwezig, aangezien ook het grootste gezin zijn kinderbijslag ontvangt uit een algemeen kinderbijslagvereveningsfonds, waaraan wordt bijgedragen door alle ondernemers, die zulks dus òf ten laste van hun eigen winst moeten brengen òf via de prijs hunner leveranties moeten doorberekenen aan de consumenten, d.w.z. aan het Nederlandse volk.

Het komt mij voor, dat hier een principiële onevenwichtigheid is gelegen, die eerder voor bestrijding in aanmerking komt dan de punten, waarop de critiek zich gewoonlijk richt. Zou het niet heel wat logischer en voor alle partijen bevredigender zijn, indien die groepen van ons volk, die op grond van een voor hun groep specifieke overtuiging streven naar een zo groot mogelijk kindertal, daarvoor dan ook zelf collectief de materiële mogelijkheden scheppen? Het voortbrengen en opvoeden van kinderen is normaal en behoort naar algemene opvatting tot de essentialia van het leven. Het is dus rechtvaardig, dat binnen de nationale volksgemeenschap een herverdeling van inkomen plaats heeft, die het ook de minstbedeelden mogelijk maakt aan dit natuurlijke verlangen en deze natuurlijke plicht te voldoen. Het behoort echter geenszins tot de algemene overtuiging, dat het kindertal zo hoog mogelijk wordt opgevoerd. Zodra dit laatste punt in het geding komt, wordt het grote leger van hen, tussen wie er eenstemmigheid over bestaat, dat het bezit van kinderen als een hoog geluk mag worden beschouwd, onherroepelijk gescheiden in principiële voor- en overtuigde tegenstanders van het grote gezin. Het is dit verschil van inzicht, dat de vraag doet rijzen of het niet mogelijk zou zijn een regeling te ontwerpen, die met beide opvattingen rekening houdt en aldus de tegenstellingen vermag te overbruggen.

In beginsel zou daartoe kunnen worden gedacht aan een scheiding tussen een nationaal kinderbijslagvereveningsfonds en één of meer speciale vereveningsfondsen van afzonderlijke groepen. Boven een bepaalde gezinsgrootte zou dan niet meer de algemene bijslagregeling mogen gelden, doch zouden in plaats daarvan de

afzonderlijke regelingen moeten worden aangesproken. De betreffende grens kan zonder bezwaar vrij hoog worden gesteld, ten einde de zekerheid te scheppen, dat inderdaad alleen zij, die principiëel naar een groot gezin streven, onder de afzonderlijke regeling zullen komen te vallen. Wordt bijv. een gezin met 5 kinderen als grens gekozen, dan zou zulks dus betekenen, dat alle gezinnen van 1 tot en met 5 kinderen hun bijslag ontvangen uit het nationaal vereveningsfonds, maar dat de grotere gezinnen de bijslagen voor het 6de en alle volgende kinderen ontvangen uit het afzonderlijke vereveningsfonds van hun eigen groep.

Als zodanige groepen komen uiteraard in de eerste plaats in aanmerking de Rooms-Katholieke en de Gereformeerde landgenoten. De ondernemers uit deze kringen zouden in dat geval, met betrekking tot alle bij hen werkzame arbeiders, behalve de normale premie aan het nationale vereveningsfonds, nog een extra-premie aan de afzonderlijke vereveningsfondsen van hun eigen groepen moeten betalen. De aldus verzamelde extra-bedragen kunnen dan worden verdeeld onder alle tot deze zelfde groepen behorende werknemers, voorzover deze daarop krachtens hun kindertal aanspraak kunnen maken.

Principiëel juister zou de scheiding zijn, omdat een einde zou worden gemaakt aan de in de aanvang genoemde toestand, dat de voorstanders van het kleinere gezin worden gedwongen bij te dragen in de kosten van het grote en zeer grote gezin. In plaats daarvan komt er ruimte voor de solidariteit binnen de eigen groep van allen, die op grond van hun overtuiging naar een optimale gezinsgrootte streven. Naarmate immers de ondernemers krachtens deze overtuiging tot een hogere extra-premie bereid zijn, zal de kinderbijslag aan hun in loondienst zijnde geloofsgenoten belangrijker kunnen worden en eventueel zelfs de huidige uitkeringen beduidend kunnen overtreffen. Vanzelfsprekend zal dit in vele gevallen voor deze ondernemers tot een verlaging van hun reële inkomen leiden, aangezien zij meer premie moeten betalen dan hun concurrenten, maar hierin mag nu juist de grotere principiële zuiverheid van de voorgestelde regeling worden gezien. Op deze wijze worden immers de consequenties van een bepaalde overtuiging gedragen door hen, die deze overtuiging bezitten, terwijl bovendien de daaruit voortvloeiende lasten beter tussen arbeiders en ondernemers worden verdeeld.

De redenen voor wederzijdse geprikkeldheid zouden aan beide zijden worden weggenomen. De voorstanders van het kleinere gezin immers zouden niet langer reden hebben tot het plaatsen van minder vriendelijke opmerkingen, die in wezen veelal zijn terug te voeren op het gevoel, dat zij de naar hun mening ongewenste opvoering van het kindertal mede helpen financieren. De voorstanders van het grote gezin daarentegen zouden verlost worden van de voortdurende noodzaak bij hun andersdenkende landgenoten aan te dringen op meer begrip en hogere uitkeringen — een aandrang, die steeds slechts zeer ten dele succes zal kunnen hebben, omdat er altijd sterke tegenkrachten zullen blijven bestaan, die naar een beperking van de kinderbijslag tot het beslist noodzakelijke minimum zullen streven. In plaats daarvan zouden zij voortaan volledige vrijheid verkrijgen, binnen de eigen groep en gefinancierd uit de collectieve middelen van die groep, de kinderbijslag geheel en al op het door hen zelf wenselijk geachte niveau te brengen.

M. VAN DER GOES VAN NATERS

HET SOCIALISME EN DE EUROPESE EENHEID

Reeds in 1864 heeft Karl Marx in zijn adres ter gelegenheid van de stichting van de Eerste Internationale verklaard, „dat de arbeidersklasse de plicht heeft zich meester te maken van de geheimen der internationale politiek". „Dit geldt heden ten dage nog meer dan 60 jaar geleden", aldus sprak Karl Kautsky, de nestor van de Tweede Internationale in 1937. Hij leefde op dat ogenblik als emigrant, verjaagd uit het land, waar wij ons thans bevinden, terwijl hij de tweede wereldoorlog, die wij thans doorstaan hebben, voorzag. Kautsky voegde hieraan toe: „Internationaal gevoel alleen is niet genoeg, dit kan ons zelfs op een dwaalspoor brengen, indien het niet gepaard gaat met internationaal begrip." Voor dit probleem ziet de nieuwe Internationale, de werkelijke Derde, die wij zojuist met vreugde begroet hebben, zich gesteld. Waarom hebben de beide vorigen het vraagstuk niet kunnen oplossen? Hebben zij niets gedaan?

Kautsky heeft in zijn politiek testament, „Sozialisten und Krieg", waaruit ik hierboven citeerde, het tegendeel bewezen. Tegenover het imperialisme en de onderdrukking hebben de vorige Internationales gesteld het recht der volken op zelfbeschikking, tegenover de afpersingspolitiek en de dreiging van het nationalisme, de verplichte arbitrage. Dit tweezijdige liberale en internationale ideaal was zeer goed te verbinden met de doeleinden, die de sociaal-democratie binnen de grenzen van elk land nastreefde: persoonlijke vrijheid en een krachtige verdediging tegen elk rechtsmisbruik.

Helaas was dit niet voldoende; noch op nationaal, noch op internationaal niveau. Op *nationaal* terrein is het tekortschieten van een politiek, die meer anarchistisch dan collectivistisch was, zowel voor de eerste wereldoorlog als daarna herhaaldelijk geconstateerd; hierover zal ik later nog spreken. Maar slechts enkelen zagen het steeds groter wordende contrast op internationaal terrein tussen enerzijds de economische integratie en anderzijds de politieke anarchie. Een dezer weinigen was de derde grote Karl van de Internationale: onze betreurde Karl Renner, wiens dood een onherstelbaar verlies voor het moderne wetenschappelijke socialisme betekent. In zijn zeer opmerkelijke boek „Die Wirtschaft als Gesamtprozess und die Sozialisierung", constateert Renner het feitelijk bestaan van een economische Internationale. Hij voegt daar aan toe: Maar die economische Internationale bestaat politiek gezien uit een groot aantal souvereine staten, die op deze wijze de internationale

economie verdelen in een aantal nationale en aan elkaar tegenstrijdige volkshuishoudingen. De socialisten hebben dit verschijnsel nog niet toegevoegd aan hun geestelijk arsenaal. Wij zien hier een proces in de wereldgeschiedenis, dat wij moeten onderzoeken uit economisch en uit politiek gezichtspunt: namelijk het bestaan van autonome staten gepaard met een gelijktijdige integratie in de wereldstaat der toekomst."
Dit is het probleem, waarmee Karl Renner ons confronteert.

Hoe is het mogelijk, dat het socialisme, dat *juist* het socialisme, dat zich sinds het Communistisch Manifest, dus sinds een eeuw, internationaal noemt, er niet in geslaagd is de weg aan te geven tot ook politieke integratie? De reden hiervan is, dat de grote lijnen van de nationale en van de internationale politiek op elk gebied parallel lopen; sterker nog: samenvallen. Het bestuderen van deze grote staatkundige krachten, die zich niet om grenzen bekommeren en uitstijgen boven het staatkundige denken in de oude afmetingen, is buitengewoon fascinerend. Het is een onmisbare voorwaarde, wanneer men op boven-nationaal terrein de algemene politieke wetten die wij ten onrechte als nationale verschijnselen beschouwen, wetenschappelijk wil toepassen. Hier volgt een poging daartoe.

Het valt niet te betwisten, dat nog in de eerste vijfentwintig jaar van onze eeuw de arbeidersklasse op nationaal niveau wantrouwend, ja vijandig tegenover de Staat stond. Er bestaat een uitgebreide literatuur over de oorsprong van dit wantrouwen en over de tragische tegenstelling, die er in het socialistisch gemoed bestond „tussen economisch collectivisme en politiek anarchisme", om de woorden van Hans Kelsen te citeren. Ik herinner aan de bekende brief van Marx aan Kugelmann, aan het boek van Engels: „De ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap", en aan de gehele reeks tegen de staat gerichte publicaties van een halve eeuw lang. Dit is nodig om de verklaring van de Tweede Internationale in Amsterdam in 1904 te begrijpen.

Op dit bewogen congres nam men de zogenaamde Dresdener motie aan, waarin stond:

1. dat men elke verantwoordelijkheid afwees, zolang de politieke en economische verhoudingen gebaseerd waren op het kapitalistische productiestelsel.
2. dat de sociaal-democratie in de burgerlijke maatschappij geen deel van de regering kan uitmaken.

Tot aan de eerste wereldoorlog heeft deze resolutie haar verlammende kracht doen gelden en het uitgroeien van het socialisme in constructieve richting, zowel op nationaal als op internationaal terrein, verhinderd.

De grote nederlaag in Amsterdam werd geleden door Jean Jaurès. Toch had de overwonnene het, zoals het vaker voorkomt, bij het rechte eind. Reeds in de aanvang van de twintigste eeuw had Jaurès met eigen ogen het politieke feit geconstateerd dat de kapitalistische staat niet zo kapitalistisch was als de kapitalistische klasse zelf. Hij trok hieruit de gevolgtrekking, dat de grootste handicap van de arbeidersklasse in het feit lag, dat zij de staat zozeer bij zich zelf in discrediet gebracht had. Ik zal slechts het meest internationale boek van Jaurès, „L'armée

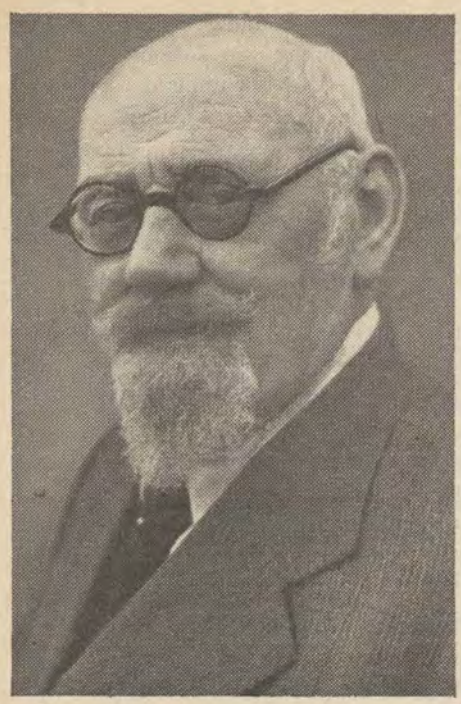

Dr Karl Renner †

nouvelle", aanhalen, waarin de enge samenhang van nationale en internationale verschijnselen wordt bewezen.

„Het doen verstarren van de staat", zo schrijft hij, „betekent het vernietigen van iedere hoop, het vernietigen van iedere activiteit." Nodig is dus, dat het proletariaat „een aanzienlijke macht in de staat is". „Het socialisme scheidt zich niet af van de natie, het laat het vaderland niet in den steek; het bedient zich van het vaderland zelf om dit te hervormen en z'n glorie te verbreiden." Men kan aan het vaderland ontsnappen, zeker, maar slechts op één manier: „Dit kan alleen, doordat autonome staten zich vrijwillig federeren en zich onderwerpen aan rechtsregels. Op deze wijze kan de eenheid van de mensheid verwerkelijkt worden. Dat betekent dan echter niet het opheffen van de naties, maar het verheffen hiervan." Hij besluit deze gedachtengang met de beroemde woorden: „Internationale en vaderland zullen in de toekomst met elkaar verbonden zijn.... Men zou welhaast kunnen zeggen: weinig internationalisme vervreemdt van het vaderland, veel internationalisme voert er naar toe. Weinig vaderlandsliefde houdt af van de Internationale, veel vaderlandsliefde leidt er naar toe."

Dat deze harmonische waardebepaling op nationaal niveau ondanks Lassalle en Jaurès niet erkend werd, was werkelijk zeer ongelukkig. Enige onzer voorgangers, Troelstra, de beide Webbs, hebben enkele lijnen aangegeven voor een „staatkundig stelsel der sociaal-democratie". Op het congres der Internationale in Stuttgart heeft men nauwelijks naar hen geluisterd. Tegenover het Sowjet-systeem bleef men met lege handen staan.

Maar ook op internationaal gebied waren de gevolgen van dit in gebreke blijven catastrofaal. Supra-nationale organisatie impliceert het erkennen van de staatsvorming. Wanneer beide ontbreken, zowel de internationale staatkundige visie als de hiervoor noodzakelijke nationale voorwaarde, indien men uit moet gaan van anarchie, zowel op nationaal als op internationaal terrein, dan zou het onmogelijk zijn om het internationale politieke organisme te scheppen, waarmee men de economische integratie zou kunnen bevorderen en controleren, en waarmee men een einde zou kunnen maken aan de tussen deze twee bestaande afgrond, waarover Karl Renner klaagt!

Boven spraken wij over het feit, dat de opvattingen over de nationale staat en over de internationale gemeenschap parallel lopen. Welnu, tijdens en na de

tweede wereldoorlog heeft de socialistische opvatting en houding ten aanzien van de staat een diepgaande wijziging ondergaan. De stelling van Lassalle, dat het staatkundig bestel van de staat bepaald wordt door de verhouding der politieke machten, is vandaag nog evenzeer van kracht als in de vorige eeuw, en de politieke macht van het democratische socialisme is aanzienlijk toegenomen, zowel zijn directe als zijn indirecte macht.

Een voorbeeld van directe macht zien wij in Engeland en in Scandinavië, waar jarenlang een socialistische regering is of geweest is; voorts in de Benelux-landen, in Frankrijk, in Oostenrijk, waar de socialistische invloed op de regering van beslissende aard is geweest.

Maar het is ook mogelijk dat, als historische factor, de indirecte invloed van het socialisme nóg belangrijker is: het beginsel van economische contrôle, van geleide economie, dat wij in vrijwel alle moderne landen vinden, de Verenigde Staten voorop.

Door deze factoren, door het feit, dat het kapitalisme niet langer in staat is een constructief antwoord te geven op de gevaren, de eisen en de mogelijkheden van onze tijd, is het socialisme binnen de staat de beslissende kracht in de verdediging tegen het bolsjewisme en bij het scheppen van nieuwe vormen geworden. Eindelijk is de strijd tussen de politieke anarchie en het economisch collectivisme ten einde; eindelijk is de tegenstelling tussen een staatkundig reformisme en een utopisch radicalisme opgeheven, zodat wij nu staan voor een diepgaande structuurwijziging zowel van de maatschappij als van de staat en wij er aan toe zijn om – met de woorden van Maxime Leroy – „de architectuur van de toekomstige proletarische staat voor te bereiden".

Door het aanvaarden nu van een socialistische conceptie van de staat is ten slotte de voorwaarde geschapen voor een socialistische conceptie van de verenigde staten van Europa. Het supra-nationale vooronderstelt het nationale. De individualistische opvatting van het recht der staten op zelfbeschikking en van de verplichte arbitrage is vervangen door het gemeenschappelijke ideaal van de organisatie van de welvaart en de vrede en geen socialist heeft duidelijker uitdrukking gegeven aan deze gedachte dan wijlen Ernest Bevin, toen hij in Januari 1948 in het Lagerhuis sprak en verklaarde, dat hij „aanhanger was van de idee der Europese eenheid" en „van een consolidering van West-Europa". Sinds dat ogenblik is het politieke vraagstuk van de internationale organisatie het belangrijkste deel geworden van de socialistische buitenlandse politiek, omdat van deze organisatie, en vooral van het organiseren van de welvaart en de vrede, onze toekomst afhangt.

Wat is, wat moet onze socialistische conceptie van de verenigde staten van Europa zijn? De studiegroep voor de Europese eenheid is, met terzijdestelling van de gevaarlijke woorden „federalisme" en „functionalisme", uitgegaan van twee gedachten: gespecialiseerde lichamen en een Europese top-constructie. De eerste gedachte zal tot werkelijkheid worden in het plan-Schuman; de tweede in de werkzaamheden van de Raad van Europa. Maar de Europese organisatie zal eerst dan werkelijk de juiste vorm vinden, indien er een duurzame verbintenis tussen deze twee tot stand

gebracht zal zijn. Wij hebben voor ogen de invoeging van de gespecialiseerde lichamen in de Raad van Europa, die de dubbele taak van coördinering en toezicht zal hebben, en dit toezicht is zeker niet in tegenspraak met de raadgevende bevoegdheid, die aan de Raad is toegekend en die nog verbeterd kan worden.

Kan men bij dit alles spreken van een socialistische visie of roeping?

Om dit aan te tonen trek ik nogmaals de vergelijking met de organisatie van de staat. De Franse revolutie had, bij de wet-Le Chapelier de gilden afgeschaft, d.w.z. de organisaties, die tussen het individu en de staat in stonden. De gevolgen hiervan waren rampzalig; de structuur van de maatschappij werd armoedig, amorf en machteloos.

De eenvoudige voor-kapitalistische maatschappij kon deze armoede aan vormen nog wel verdragen, maar ten tijde van het ontstaan van het groot-kapitalisme, tijdens de toestand zoals die beschreven is in „Het Communistisch Manifest", in „Het Kapitaal" en in „De toestand van de arbeidende klasse in Engeland" bleek het tekort, de zwakheid van deze Staat-als-Nachtwaker, die elk machtsorgaan behalve voor het handhaven van orde en veiligheid ontbeerde, zonneklaar.

Tussen het tijdstip, waarop „Het Communistisch Manifest" verscheen en de grote liberale grondwetten tot stand kwamen, en onze tijd is een eeuw verlopen — en welk een eeuw!

Het vervoer onderging revolutionnaire wijzigingen, evenals de energievoorziening. De industrialisering breidde zich uit, grote ontdekkingen werden gedaan, sociale veranderingen vonden plaats en de arbeiders organiseerden zich. De rationalisering van ons gehele leven, de evolutie van de medische wetenschap — op het congres van de S.F.I.O. sprak Jules Moch onlangs over „het penicilline-tijdperk", waarin de mensen niet meer sterven — dit alles heeft op elk gebied een enorme vooruitgang betekend, behalve op het terrein van de bewerktuiging van de staat.

Na de eerste wereldoorlog en de grote werkloosheidscrises van 1924 en 1929 kwamen in de meeste landen nieuwe ideeën op.

In Frankrijk waren dit de nationale economische Raad en de „plannen" van de Volksfrontregering in 1936; in België: het plan van de Arbeid; in Engeland: het gilden-socialisme en de functionele gedachte van Tawney en Cole, met hun alternatief: „organisatie aan de hand van het postadres òf organisatie gebaseerd op de functie"; in Duitsland de economische Rijksraad en de bedrijfsraden; in Nederland: nieuwe organen, gepropageerd door de socialistische partij en publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties; in de katholieke wereld: de encycliek Quadragesimo Anno van 1931, waarin de gedachte uitgewerkt wordt van openbare en autonome corporaties, onder toezicht van de staat; in de Verenigde Staten: de New Deal en de I.R.A.

Al deze gedachten, pogingen en organisaties hadden gemeen:

a. een groots initiatief van de openbare macht;

b. vorming van nieuwe organen voor de uitvoering;

c. scheiding tussen uitvoering en toezicht;

d. openbaar toezicht, uitgaande van het belang van de gemeenschap en van dat van de verbruiker.

Al deze ideeën wachtten op tenuitvoerlegging.

Na de crises tussen de beide wereldoorlogen en slechte ervaringen met een te eenvoudige vorm van staatsbemoeienis, die begeleid werd door bureaucratie en het gevaar van een technocratie in zich sloot, na de rampzalige tweede wereldoorlog, verschijnt de geleide economie als een tussenvorm tussen te vèr gaande staatsbemoeienis en vrije economie. De meest karakteristieke vorm, waarin de geleide economie zich voordoet, is een systeem van beheer door speciale organen: zelfstandige bedrijven (spoorwegen etc.), overheidskartels, corporaties, planbureau's, bureau's voor stedebouw enz.

Met deze nieuwe organen voor de tenuitvoerlegging van nieuwe maatregelen van structurele aard zijn wij terechtgekomen bij het *functionalisme*, het wachtwoord van onze tijd.

Samengevat: op elk gebied bestaat een osmose tussen de openbare en de particuliere sector; in 't algemeen gesproken kan men zeggen, dat het kapitalisme voor de helft gesocialiseerd is.

Om het gevaar van bureaucratie te vermijden, dat opdoemt bij deze overstelpende openbare taak van ingrijpen, van toezicht houden en van bescherming van arbeiders en consumenten, is een functionele decentralisatie nodig. In deze vorm doet zich dan ook thans op nationaal gebied de gerichte coördinatie voor.

Wanneer wij van de verschijnselen en de kern van de maatschappij overgaan op de juridische vormen, dan constateren wij, dat inwendige autonomie tot het wezen van deze instellingen behoort, en dat deze nieuwe vormen gekenmerkt worden door hun karakter van openbare functie, die is losgemaakt van de vroegere activiteit van de liberale staat.

Het begrip *openbare dienst*, als geformuleerd door Léon Duguit, doemt hier op. Duguit gaat er in deze theorie van uit, dat elke functie van de staat gerechtvaardigd moet worden door het doel: het dienen van de burgers gezien uit het standpunt der rechtvaardigheid, d.w.z. de justitie, de politie in haar hele omvang, het leger, maar ook: sociale veiligheid, openbare gezondheidszorg, geldwezen en staatsbank, kolen en energie, transport, huisvesting, de gehele economische en sociale politiek.

Het is vooral deze wijziging van opvattingen geweest, dit het begrip Staat, ook in socialistische kring, veranderd heeft.

Maar noch het functionalisme als idee noch zijn moderne resultaten: de openbare diensten, zijn gebonden aan het bestaan van de nationale staat.

De eerste, die het functionalisme op internationaal niveau gebracht heeft was de Engelse hoogleraar David Mithrany in een klein boekje, dat tijdens de oorlog verscheen: „Een effectief systeem voor de vrede. Een argument voor de functionele ontwikkeling van internationale organisatie."

De functionele aaneensluiting, deze tegenpool van het vormeloze liberalisme, is geen monopolie meer van de moderne staat; het beginsel, dat de sociale noodzaak de doorslag geeft bij de openbare diensten, en dat deze organen bepaald moeten worden door de functie die zij moeten gaan vervullen, geldt ook op internationaal gebied. In dit licht moet de actuele kwestie der Europese bijzondere gezagslichamen worden gezien.

In overeenstemming met de behoeften van de Europese samenleving heeft men nu zojuist de eerste Europese openbare dienst opgericht: de gemeenschap voor

kolen en staal, het plan-Schuman. Ook op andere gebieden is men bezig: binnenkort zullen wij een gemeenschap voor de landbouw en een voor transport krijgen. Men kan hierbij een interessant verschijnsel waarnemen.

Enige moeilijkheden, die zich op nationaal niveau voordoen, vallen bij een georganiseerd Europa weg:

a. de spanning tussen de publieke en de particuliere sector is minder merkbaar, omdat de planmatigheid en het recht op voorrang hiervan gemakkelijker erkend wordt.

b. de autonomie der organen is gemakkelijker te handhaven, omdat er geen centrale Europese bureaucratie bestaat, waarvan men deze organen zou moeten losweken;

c. wanneer men hun karakter van Europese openbare diensten aanvaardt moet men ze inpassen in een Europese organisatie, die politiek toezicht uit kan oefenen, om technocratische of corporatieve tendenzen tegen te gaan. Deze organisatie is de Raad van Europa;

d. De Raad van Europa heeft enerzijds een politiek bestuurscollege, het Comité van Ministers, dat zich wellicht met de O.E.E.C. zal verbinden en de comité's der gespecialiseerde lichamen zal kunnen omvatten; anderzijds heeft de Raad van Europa een orgaan voor parlementair toezicht, waarin de vergaderingen der gespecialiseerde lichamen opgenomen kunnen worden.

Ik heb hier gesproken over *Europese mogelijkheden* en hun theoretische achtergrond. De Studiegroep van de Internationale heeft nog geen besluit genomen over de keus die zij later zal voorstellen te doen.

Het Europese politieke leven kondigt zich aan, rijk aan vormen. Het is te hopen, dat deze rijkdom de eenheid van bestuur en toezicht niet in gevaar brengt, en dat het Europese raamwerk sterk genoeg zal zijn om die eenheid te handhaven!

Een helder begrip van de sociale en economische ontwikkeling, van de staatkundige draagkracht nationaal zowel als internationaal daarvan, van de aard der Europese openbare diensten en van de politieke en algemene structuur van Europa kan hiertoe slechts bijdragen.

Deze aangrijpende problemen schijnen wellicht van uitsluitend Europees belang. Dit is een vergissing. De veiligheid, de welvaart van Europa vormen een wereldbelang. Maar deze twee woorden zijn afhankelijk van de politieke en sociale integratie van Europa, nu en op radicale wijze tot stand gebracht. Het betreft hier een vraagstuk van leven of dood. Van de oplossing er van hangt de wereldvrede af.

Dit geeft aan onze arbeid en aan het werk van de Studiegroep, dat zo juist begonnen is, een dramatische betekenis. Wij hebben een roeping te vervullen en niemand heeft dit beter geformuleerd dan Karl Kautsky in de slotwoorden van zijn politiek testament, waarmee ik zou willen besluiten. „Daarom hebben het internationale proletariaat en zijn organisatie, dat wil zeggen; de socialistische Internationale, de plicht om zo te strijden voor de vrede met zoveel kracht en geestelijk overwicht, dat zij in deze strijd de leiding der mensheid zullen verwerven."

---

[1]) (Vertaling uit het Frans van de rede, in Frankfurt gehouden door mr M. van der Goes van Naters, rapporteur van de studiegroep voor de Europese eenheid der Socialistische Internationale.)

DENIS HEALY

ENGELAND EN EUROPA

Het doel van de buitenlandse politiek van de Labour Party is het vormen van een organische eenheid over de gehele wereld op ieder gebied, zowel politiek, economisch, als sociaal.

Zolang de Sowjet-Unie gelooft, dat zij meer winnen kan door de eenheid van de wereld kapot te maken dan door er deel van uit te maken, moet Engeland haar aspiratie beperken door het verenigen van die delen in de wereld, welke buiten de Sowjet-sfeer vallen – West-Europa, Noord- en Zuid-Amerika, Zuid-Azië en Afrika. Wat is nu de juiste plaats van West-Europa in deze globale conceptie?

In het verleden had Engeland uitsluitend strategische- en defensieve belangen in Europa. Vast besloten om de Oostkust van het Kanaal onder het beheer van zijn vrienden te houden of, indien het hier toe niet in staat was, er voor te zorgen, dat de betreffende natie niet sterk genoeg was om Engeland te bedreigen, bracht het een overwicht van macht teweeg, zijn steun verplaatsend van Duitsland naar Frankrijk en vice versa, overeenkomstig hun positie op het Continent. Engeland beschouwde zichzelf als wezenlijk buiten Europa gelegen, hoewel men in de dertiger jaren toegaf, dat Engelands grenzen aan de Rijn gelegen waren.

De aard van de Sowjet-dreiging

In zeker opzicht is de positie nu geheel anders. Engelands strategische grens is nu de Elbe – de grens van het Sowjetrijk. Voor zover de „balance of power" nog een bruikbare conceptie is, dan is dat slechts juist op wereldschaal, en valt Engeland binnen, niet buiten het systeem. Maar Engelands voornaamste belang in Europa blijft strategisch. Het komt voort uit het feit, dat we ons niet de luxe kunnen permitteren, dat het Rode Leger beschikt over startplaatsen voor V-wapens in Noord-Frankrijk of de lage landen.

Aan de andere kant stelt het Sowjet-imperialisme ons voor problemen, die geheel verschillend zijn van het Duitse imperialisme in het verleden.

West-Europa zou door Rusland onder de voet kunnen worden gelopen, niet slechts door militaire aanval, maar ook door politieke penetratie ten gevolge van een economische ineenstorting. Engeland moet daarom, om zijn vitale strategische belangen in West-Europa te handhaven, niet slechts op het militaire gebied handelend optreden, maar ook op de economische, sociale en politieke terreinen. Deze overwegingen brachten Ernest Bevin er toe om in 1948 de idee van een Europese eenheid te lanceren.

In haar verklaring over „European Unity" was de Labour Party te recht trots op „het aandeel dat de Britse Labour Party bijgedragen heeft in het lanceren, aan-

vuren en richten van deze grote beweging". Het is misschien jammer, dat de verklaring niet de aard van deze bijdrage gedetailleerd beschreef. In feite werden alle belangrijke initiatieven voor een Europese eenheid van 1946 tot 1949 door de Britse regering genomen. Het verdrag van Duinkerken, het Pact van Brussel, en het Atlantisch Pact vormden het geraamte voor de politieke samenwerking.

Bevin's antwoord op de toespraak van Marshall in Harvard maakte het Europese Herstelprogram mogelijk en Engelse deskundigheid is voor een groot deel er de oorzaak van, dat de O.E.E.C. een succes geworden is. In de drie na-oorlogse jaren, toen Engelands binnenlandse tekorten het meest acuut waren, gaf Engeland aan West-Europa goederen ter waarde van ongeveer 900 millioen pond aan giften, leningen en credieten.

Engeland draagt nu meer bij tot de verdediging van West-Europa dan welk ander land ook, met uitzondering van de U.S.A. Een grote mate van eenheid is al in de practijk bereikt. Engeland kan zich een groot deel daarvan als verdienste aanrekenen.

De moeilijkheid van constitutionele éénwording

De moeilijkheid komt natuurlijk wanneer we er over discussiëren om van éénheid van actie te komen tot constitutionele éénwording. Engeland kan zich zelf niet tot een nauwere eenheid met Europa verplichten dan met het Gemenebest en met de Verenigde Staten. Er is al de aandacht op gevestigd, dat de achtergrond van Engelands belang bij Europese eenheid van strategische aard is — niet politiek of economisch. In politiek opzicht heeft Engeland veel meer gemeen met de Verenigde Staten dan met de Zuidelijke landen van Europa. En Zuid-Europa heeft meer gemeen met Zuid-Amerika dan met Engeland of Scandinavië. Europa is geen culturele eenheid, zoals zovele brave professoren ons zouden willen wijsmaken.

Europa valt op zijn minst in drie zeer verschillende culturele groepen uiteen. De Noordse, de Germaanse en de Latijnse. Het Europa van Straatsburg is zelfs minder dan een culturele eenheid. De eerste grote voorvechter van Europese eenheid, Karel de Groote, zou in zijn graf omdraaien als hij wist, dat de Turken en Moren in de Raad van Europa vertegenwoordigd waren.

Engelands voornaamste economische belangen liggen overzee. Het feit, dat het vijf jaren overleefde, waarbij het geheel van Europa afgesneden was, is daarvan een voldoende bewijs. Het Gemenebest neemt 50 % van Engelands buitenlandse handel af — West-Europa ongeveer 25 %. Bovendien bestaan Engelands importen uit het Gemenebest en de overzeese landen hoofdzakelijk uit voedingsmiddelen en grondstoffen, zonder welke Engeland niet kan voortbestaan. Zijn importen uit Europa bestaan hoofdzakelijk uit marginale consumptie-goederen.

Dit betekent, dat Engeland precies zoveel nader tot Europa kan komen als het Gemenebest en de Verenigde Staten meegaan. Dit legt ons grote beperkingen op. Het Gemenebest is pas begonnen om effectief te functionneren sinds de constitutionele verplichtingen om samen te werken werden afgeschaft. Zelfs de suggestie dat het Gemenebest een permanent orgaan van overleg in zou stellen, wordt door verschillende Gemenebest-landen verworpen. De gedachte, dat de andere Gemenebest-landen een federatie zouden vormen met Engeland, wordt door ieder van

hen als fantastisch beschouwd. Nog minder zouden zij er over denken om met Engeland en geheel West-Europa te federeren.

De belangrijkheid van het Gemenebest.

Als Engeland zijn uiteindelijk doel, om de gehele niet-communistische wereld te verenigen, wil bereiken, dan moet het Gemenebest het geraamte vormen rondom hetwelk deze eenheid tot stand komt. De politiek van de Labour-regering ten opzichte van India heeft Engeland tot het enige blanke land gemaakt met werkelijke vrienden in Azië. Dit is een voordeel van onschatbare waarde, hetwelk niet in gevaar gebracht moet worden door een al te nauwe eenheid met Europese landen, welke een totaal andere politiek in Azië voeren. Daar ligt het gevaar. Een Tory M.P. heeft gezegd, dat als Engeland werkelijk een voorstander was van Europese eenheid, het de Fransen in Indo-China, de Nederlanders in Indonesië en de Italianen in Afrika moest steunen.

Deze overwegingen zijn duidelijk genoeg voor iedere Engelsman, die over dit probleem nagedacht heeft, maar zij maken weinig indruk op de gemiddelde Europese enthousiasteling voor federatie. Politici kunnen zich niet permitteren om feiten over het hoofd te zien en het continentale enthousiasme voor het federalisme is een feit. Maar de betekenis, die wij er aan toekennen, zal afhangen van onze schatting van omvang, aard en oorzaken er van.

Natuurlijk zouden de meeste mensen in Europa, als hun gevraagd wordt of zij voor een Verenigde Staten van Europa zijn, antwoorden „Ja", even natuurlijk en onnadenkend als zij zouden zeggen, dat zij voor wereld-federatie zijn. Maar de publieke belangstelling voor de bestaande bewegingen voor een Europese Federatie is hoofdzakelijk beperkt tot de midden-groepen en intellectuelen in de landen van Zuid-Europa. In Frankrijk en in Italië zou het overgrote deel van de arbeiders, voor zover zij er belang in stellen, een federatie alleen ondersteunen als deze communistisch zou zijn. Maar communisten zijn uitgesloten van de Raad voor Europa in Straatsburg.

Het hoofdargument van de federalisten is, dat in de moderne wereld geen plaats is voor de kleine nationale staat. Alleen een federaal Europa kan de gevaren van de geografische positie tussen Amerika en Rusland overleven.

Het federale sentiment

Een nauwkeuriger onderzoek toont aan, dat veel mensen, die dit standpunt huldigen, niet slechts hun vertrouwen verloren hebben in een nationale staat, maar ook in de democratische staat als zodanig. Zij schrijven aan een supra-nationale autoriteit de moed en kracht toe om beslissingen te nemen, welke zij zelf niet willen ondersteunen in nationale parlementen. De federale regering of de supra-nationale autoriteit is voor hen een instelling om ondragelijke verantwoordelijkheden op andere schouders te leggen — op wiens schouders precies is nooit erg duidelijk.

De fundamentele zwakheden in Frankrijk, Italië en Duitsland zijn het gevolg van duidelijke en concrete feiten als het gebrek aan bereidheid van zakenlieden om belasting te betalen en de onbekwaamheid van de regeringen om ze te innen.

Maar als een Italiaanse zakenman geen belasting wil betalen aan de Italiaanse minister van Financiën in Rome om de stabiliteit van het land, waar zijn eigen fabriek in ligt te bewaren, is het dan waarschijnlijker, dat hij wel belasting zal betalen aan een Zweedse minister van Financiën in Straatsburg om Europa te helpen?

Voor zover het Europese enthousiasme voor een federatie gebaseerd is op irrationele gevoelens als deze, is er geen reden waarom Engeland dit enthousiasme met respect zou moeten behandelen. Maar men moet het ernstig nemen.

Dit enthousiasme is niet erg toegankelijk voor rationele argumenten. De Britse socialisten hebben de practische argumenten tegen federalisme in het algemeen als een middel om staten met weinig overeenkomstigs in cultuur en politieke opvattingen te verenigen, al uiteengezet. Zij hebben de politieke en economische zwakheden van een federatie, welke uitsluitend op West-Europa gebaseerd is, geduldig beschreven, maar hun argumenten bleven ongehoord.

De volgende stap van Engeland was, dat het duidelijk maakte, dat het, hoewel het zich zelf niet bij de Europese federatie zou aansluiten, de stichting van een federatie zonder hem niet zou verhinderen noch aanmoedigen.

Deze aanpak leverde interessante resultaten op. Weldra bleek, dat slechts een minderheid van continentale politici een federatie zonder Engeland steunde. Maar de meerderheid, welke tegen federatie onder die omstandigheden was, baseerde meer en meer haar argumenten op het feit, dat Engeland buiten de federatie zou blijven. Zij bleven in hun hart federalisten. De socialisten wensten geen federatie, welke door de Katholieke reactie overheerst zou worden. De Fransen en Benelux wensten niet in één kamer met Duitsland opgesloten te worden. Uiteindelijk vergrootte Engelands neutraliteit dus slechts de aandrang dat Engeland deel zou nemen aan de federatie.

Natuurlijk is het standpunt tegen een federatie zonder Engeland veel sterker dan het standpunt tegen een federatie met Engeland. Het sterkste theoretische argument voor een Europese Federatie is, dat, als deze uitvoerbaar is, het de manier zou verschaffen om Duitsland in de Europese gemeenschap op te nemen zonder de andere landen in gevaar te brengen. Maar Duitsland zou in feite iedere federatie domineren waarvan Engeland uitgesloten was, evenals ze iedere supernationale autoriteit zou dreigen te overheersen, waarvan Engeland uitgesloten was, tenzij de constitutie daarvan op een oneerlijke wijze ten opzichte van hem was samengesteld — zoals het geval is met het Schuman-Plan.

De functionele opzet

Hoe komt men hier dan uit? Ik persoonlijk geloof niet, dat het antwoord hierop gevonden kan worden in de gespecialiseerde autoriteiten en functionele overeenkomsten, hoewel alle Europese socialisten nu deze wijze van aanpak aanvaard hebben.

Natuurlijk moet een nuttige samenwerking binnen Europa op functionele wijze plaatsvinden en er zijn verschillende problemen, die om samenwerking vragen. Maar een functionele samenwerking op zich zelf komt in geen enkele opzicht aan de aandrang naar een federatie tegemoet. Voor zover de functionele samenwerking in de Raad voor Europa plaatsvindt, zal zij onvermijdelijk door de juristen-politici

op constitutionele zijsporen gebracht worden, waarop het federale of supra-nationale visioen bij iedere hoek te voorschijn komt. De gedachten, dat politici, van het formaat van Paul Henri Spaak of Paul Reynaud 5 weken per jaar in Straatsburg zouden besteden aan een discussie voor het invoeren van een Europese postzegel of zelfs een Europese autoriteit voor burgerlijke luchtvaart, hoeft slechts vermeld te worden om te worden verworpen.

Er zijn slechts twee manieren van aanpak, welke kans op succes hebben. De eerste is om de psychologische malaise aan te pakken, welke de inflatie in de vraag naar federatie ten gevolge heeft gehad. De tweede is, om de gedachten van federatie of eenheid aan een systeem te verbinden, dat ten minste op het eerste gezicht een reden van bestaan heeft en dat Engeland niet voor de verdeling van haar loyaliteit zou plaatsen zoals het geval zou zijn bij een zuiver Europese Unie.

De zwakke zenuwen van het continent en zijn gebrek aan vertrouwen hebben verschillende diep-gewortelde historische, economische en politieke oorzaken, welke geen van alle ontvankelijk zijn voor behandeling op dit ogenblik, zeker niet door Engeland. Maar er is één fundamentele oorzaak, welke nu verwijderd kan en moet worden — de angst voor een bezetting door het Rode Leger. Het is vooral de angst voor een oorlog, waarbij de Russen onmiddellijk West-Europa zullen bezetten, welke maakt, dat de democratie op het Continent niet werkt, zoals ze zou moeten en welke een sociale onverantwoordelijkheid in alle klassen aanmoedigt. Engeland kan veel doen om deze angst te verwijderen. Engeland heeft al verplichtingen op zich genomen voor de verdediging van West-Europa op een wijze, welke op welk ogenblik dan ook in zijn geschiedenis onmogelijk zou hebben geleken. De aandrang naar federatie zou in een paar maanden in elkaar schrompelen, als West-Europa 50 of 60 bewapende divisies aan de Westelijke kant van het IJzeren Gordijn zou kunnen zien staan, tenzij een groot aantal van deze divisies Duits zouden zijn.

Europa in een grotere eenheid.

De tweede manier zou kunnen zijn om de aandrang voor een eenheid om te buigen van West-Europa naar de Atlantische gemeenschap, of een Atlantische met het Gemenebest. Zolang de éénheid exclusief Europees is, moedigt zij een Maginot-complex aan beide zijden van de Atlantische Oceaan aan.

De Amerikanen hebben de indruk, dat een federaal Europa een buffer zou verschaffen, waarachter zij hun gang zouden kunnen gaan op een comfortabele manier, zonder de buitenlandse verplichtingen, waarin zij verwikkeld zijn geraakt sinds 1945. Veel Europeanen hebben de indruk, dat een federaal Europa op een of andere manier zich zou kunnen onttrekken aan een wereldstrijd welke zij als primair tussen Amerika en Rusland beschouwen. Deze beide ideeën zijn schadelijk voor de democratische zaak.

De aandrang tot eenheid is een van de meest fundamentele van alle menselijke neigingen, en zij ontwikkelt altijd een buitengewone kracht als zij kan worden gekoppeld aan een politieke idee, vooral in een tijd als de huidige. De communisten hebben dit volledig begrepen. Als de rechtmatige en waardevolle krachten achter de beweging voor Europese eenheid een constructieve rol willen spelen, dan moeten zij zich plaatsen achter een gezonder en realistischer groepering.

DE PEN OP PAPIER

NOG EENMAAL
DE ROOMS-KATHOLIEKEN EN DE VERDRAAGZAAMHEID

De openbare discussie over dit punt wil nog niet tot rust komen — gelukkig. Als men de kleine angst- en machtsmotieven ter zijde laat, is het voor het geestelijk welzijn van ons Nederlandse volk van beslissende betekenis, dat de verschillende groepen elkaar leren verstaan zó als elke groep naar *eigen* wezen (en niet naar het beeld of de eis of de tirannie der anderen) zijn wil, opdat wij weten waar wij wel en waar wij niet samen kunnen leven en werken.

Daarom juich ik het zeer toe, dat van R.K. zijde een bundel studies is verschenen [1]) van bekwame geestelijke leidslieden, in hoofdzaak een antwoord op het R.K. nummer van het tijdschrift „Wending". Dat wij er in ons tijdschrift van een politieke partij aandacht voor vragen, ligt voor de hand: niet alleen dat wij met R.K. partijgenoten in het partijverband goed samenwerken, dat wij voor een regeringscoalitie op de K.V.P. zijn aangewezen, de vragen die hier in het geding zijn, hebben directe gevolgen op politiek terrein; daarover handelen in het genoemde geschrift prof. mr P. Huizing S.J.: Het Katholicisme en de staatsrechtelijke vrijheid van meningsuiting in Nederland, en dr L. A. H. Albering: Katholieken en Democratie.

Met deze bundel meen ik te mogen verbinden het verslag van een gezamenlijke onderzoekingstocht naar Spanje, ondernomen door een R.K. priester en een Hervormd predikant, als boekje uitgegeven door een Protestantse en een R.K. uitgeverij te zamen. [2]) Ik betrek dit boekje mee in de discussie om twee redenen: „Spanje" blijft een probleem van uitermate groot politiek belang, en waarlijk niet alleen ter wille van de militaire strategie; maar vooral: dr Thijssen heeft mij, scherper dan ooit iemand tevoren, doen gevoelen waar het beslissende punt ligt. Laat mij met dit laatste beginnen.

Dr Thijssen erkent, dat de positie, waarin de Protestanten zich in Spanje bevinden, niet is zoals zij behoort te zijn, en hij zou voor zich gaarne zien, dat er verandering kwam. Let wel: de positie der Protestanten is niet gevolg van het Franco-regime, maar van de houding van het Spaanse episcopaat, dat onverdraagzamer is dan de dictator. De principiële redenering nu, die dr Thijssen volgt, treft mij om twee punten, waarvan ik erkennen moet, dat zij het hart van de zaak raken. Ten eerste: terwijl de Protestanten uitgaan van het recht van de vrijheid, gaan de R.K. uit van het recht der waarheid, aldus dr Thijssen. Mij dunkt, een R.K. kàn niet anders dan het plobleem aldus stellen: het R.K. is de absolute waarheid, alle andere overtuigingen, hoe goed betloeld en warm beleden, tot hoeveel nobele en Christenen beschamende daden inspirerend, is dwaling. Aan de dwaling kan men zo nodig wèl om practische redenen, echter op principiële gronden nimmer de vrijheid toekennen, die men voor de ware Kerk, de ware Kerk vanzelfsprekend opeist. Ten tweede: als dr Thijssen, in Spanje dingen waarnemend die hij innerlijk afkeurt, daaronder óók dingen die door het episcopaat zijn gewild en gesantionneerd, dan rekent hij op een uiterst merkwaardige bladzijde af met het protest dat in hem als Nederlander oprijst, hij dringt dit protest terug, want, zegt hij, zijn geloof in het mysterie van de bisschop maakt hem radicale kritiek onmogelijk (blz. 95, 96). Als ik even

[1]) Katholicisme en Geestelijke Vrijheid, Bijdragen tot een gedachtenwisseling, Utrecht–Brussel 1951, 130 blz.

[2]) Dr H. van der Linde en dr F. Thijssen, De situatie van de Protestanten in Spanje, Den Haag–Utrecht 1950.

nadenk over deze houding, moet ik opnieuw erkennen: een R.K. mòèt de zaak zo stellen. De niet R.K. zijn dan ook mis, wanneer zij verwachten, dat ooit een radicaal afwijzen van door de Kerk eenmaal gesanctionneerde onverdraagzaamheid zal komen.

Wat betekent dit nu?

Mij dunkt twee dingen. Zolang in Nederland de R.K. Kerk haar gelovigen veroorlooft om voor de verdraagzaamheid, de democratie, het socialisme in het krijt te treden, hebben de niet-R.K. de plicht, om het voortduren en het handhaven van deze houding mogelijk te maken. Scherpslijperij is zonder meer uit den boze. Daarnaast: de R.K. zullen moeten begrijpen, dat niet-R.K., juist op grond van de door dr Thijssen ontwikkelde gedachtengang, nooit een *principiële* tolerantie van de Kerk van Rome verwachten kunnen — alle theoretische, theologische betogen ten spijt. Daarom laat het eerst genoemde boek mij, en ik vermoed de meeste lezers voor wie het is bedoeld, toch voor een kloof staan: wij horen wel de boodschap dat er werkelijk geen gevaar dreigt voor „vrijwel alle personen en instellingen ten onzent werkzaam op geestelijk en cultureel gebied, hetzij op kerkelijke grondslag, hetzij buiten enig kerkverband, als socialisten, humanisten enz.", dat zij „recht op de vrijheid hunner werkzaamheid bezitten en op de vrije uiting hunner ideeën" (blz. 105). Wij nemen ook aan, dat deze uitspraken volkomen eerlijk zijn gemeend — maar het feit van dr Thijssens kijk op Spanje is er ook. Overigens behoeft dit diepgaand verschil in denken noch kameraadschappelijke samenwerking, noch persoonlijke vriendschap uit te sluiten of te schaden. *W. B.*

DE INTERNATIONALE SITUATIE EN DE NEDERLANDSE LANDSVERDEDIGING

Het duidelijke en zeer lezenswaardige artikel van professor *Barents* in het Aprilnummer van dit tijdschrift, vereist m.i. op twee punten enige toelichting.

Het eerste punt betreft de taak van de territoriale troepen.

Onder aan blz. 198 lezen wij daarover het volgende: „De opzet is als volgt: er komen troepen ter beschikking van Generaal Eisenhower die deze met Franse, Engelse, Deense, enz. troepen in één potje doet en er Europa mee verdedigt; daarnaast komen er territoriale troepen, die in het binnenland de parachutisten opvangen, saboteurs in het nekvel pakken, de orde bewaren etc."

Uit het vorenstaande volgt, dat er in Nederland territoriale troepen zullen zijn die tot taak hebben het Nederlandse grondgebied tegen handelingen van de vijand te beschermen en te verdedigen.

De gedachten van de schrijver gaan daarbij uit van de veronderstelling, dat Nederland achter het Europese verdedigingsfront zal liggen. Dit blijkt uit het boven aan dezelfde bladzijde geschrevene „Als West-Europa eens een Korea zou worden en de Elbe de 38ste breedtegraad, zouden Rotterdam, Antwerpen en Cherbourg de eervolle doch moeilijke positie van Pusan wel eens kunnen delen."

Maar het is zeer de vraag of deze situatie in geval van oorlog wel de meest waarschijnlijke zal zijn. De kans is ook groot dat niet Rotterdam, Antwerpen en Cherbourg de positie van Pusan zullen innemen, doch dat, indien het zo ver zou komen, het bruggehoofd om Brest of Bordeaux zou komen te liggen.

Wat gebeurt er dan in Nederland?

De territoriale troepen die hier zijn en die niet georganiseerd zijn om bij het Europese leger van Eisenhower te worden ingedeeld, zullen het Nederlandse grondgebied zo goed en zo kwaad als het gaat moeten verdedigen.

Een andere oplossing zou zijn uitwijken over zee, doch dat zal niet lukken tenzij door strijd de daarvoor nodige tijd wordt gewonnen.

De mogelijkheid dat deze nog in Nederland aanwezige troepen zich zonder slag of stoot zullen overgeven, laat ik buiten beschouwing.

Het bovenvermelde is de reden dat de zin, welke aan de eerst aangehaalde op blz. 198 voorafgaat „Dit is de reden, waarom voor Nederland dan ook niet wordt gedacht aan één leger, dat Nederland verdedigt", naar mijn mening enige aanvulling behoeft. Het Nederlandse leger wordt niet gevormd met het *uitsluitend* doel het Nederlandse grondgebied te verdedigen; maar er zal op Nederlands grondgebied wel een Nederlandse krijgsmacht bestaan die o.a. tot taak zal hebben dit grondgebied te verdedigen.

Een tweede punt, waarop m.i. dit artikel enige toelichting behoeft, houdt verband met de uitgesproken wens om over parate troepen te beschikken. Het is altijd zeer eenvoudig om op het gebied der landsverdediging of in het algemeen van de krijgsmacht, wensen te uiten. Maar met het uiten van deze wensen kan niet worden volstaan. Men moet steeds voor ogen houden dat alles wat op het gebied van de krijgsmacht wordt gewenst geld kost en alleen tot stand kan komen als het op een of andere wijze kan worden betaald.

Zo zullen wij thans moeten betalen:

a. de Nederlandse krijgsmacht in Korea;
b. de Nederlandse krijgsmacht in Nieuw-Guinea;
c. de Nederlandse krijgsmacht in de Ned. Antillen;
d. de Nederlandse krijgsmacht in Suriname;
e. de Koninklijke Marine;
f. de luchtmacht in Nederland;
g. het leger in Europa;
h. de burgerlijke verdediging.

De kosten, bedoeld onder g, zullen voor een leger als het Nederlandse, gevormd uit dienstplichtigen, altijd de volgende posten moeten omvatten:

1. de opleiding en oefening van het nog niet volledig geoefende personeel;
2. het beheer en het onderhoud van het voor de te mobiliseren troepen opgelegde materieel;
3. de herhalingsoefeningen;
4. de zgn. „overhead-kosten" (pensioenen, salarissen ambtenaren en militair beroepspersoneel enz.).

Indien men bovendien over parate troepen wenst te beschikken moet men bedenken, dat het voortdurend beschikbaar hebben van 20.000 man modern uitgeruste troepen ongeveer *f* 200 à 250 millioen per jaar kost. Nu kunnen zich drie gevallen voordoen:

A Indien bij de verdeling van het door de regering voor de krijgsmacht beschikbaargestelde bedrag over de bovenvermelde posten a t/m h en 1 t/m 4 nog voldoende geld overblijft, kan zonder bezwaar een aantal parate troepen in dienst worden gehouden.

B Indien het hebben van parate troepen niet in de oorspronkelijke plannen is opgenomen, zal het beschikbare bedrag reeds over de bovenvermelde posten zijn verdeeld. Het opnemen van parate troepen betekent dan een wijziging in de plannen en brengt met zich mede een nieuwe verdeling van de kosten.

C Indien een nieuwe verdeling tot gevolg zou hebben dat een der posten a t/m h te veel in het gedrang zou komen, zal de oplossing slechts kunnen zijn dat meer geld beschikbaar wordt gesteld.

Het ware wenselijk, dat bij het uiten van een wens t.a.v. de strijdkrachten tevens werd aangegeven in welke van de bovengenoemde drie rubrieken de wijze, waarop aan de wens kan worden voldaan, valt.

J. D. Scheepers

DE N.R.CRT. BEKEERD TOT HET MARXISME?

In de Augustusmaand heeft de N.R.Ct. haar lezers getracteerd op een negental boeiende artikelen van haar Londense correspondent, handelend over de „bloedeloze revolutie", die zich sedert een halve eeuw in het klassieke land van het kapitalisme voltrekt, een revolutie, die niet door de socialistische regering is gemaakt, maar die toch wel door haar wordt gestuwd. De schrijver geeft o.a. een analyse van de inkomens-verhoudingen en laat aan de hand van voor ieder controleerbare cijfers zien, welk een geweldige nivellering van inkomens zich heeft doorgezet, en men zou, zo zegt hij, „gemakkelijk tot de conclusie kunnen komen, dat het hedendaagse Engeland een aardig eind op weg is naar het socialistische ideaal van de klassenloze maatschappij". „Voor de overgrote meerderheid van „the classes and the masses", (de bevoorrechten en de arbeiders) is de klove, die hen in Disraeli's tijd en nog lang daarna in „twee naties" verdeeld hield, zo klein geworden, dat zij elkaar gemakkelijk de hand moesten kunnen reiken".

Maar — zo gaat dan het derde artikel in het nummer van 9 Augustus voort — zo ligt het toch in werkelijkheid niet: „Wat echter zo merkwaardig is, is dat er aan de buitenkant van deze vergaande nivellering nog maar heel weinig te zien valt. De verschillen in levensstijl niet alleen tussen de „classes and the masses", maar ook tussen de classes onderling blijven nog steeds uitermate treffend". Dat wordt ons dan geïllustreerd door beschrijving van society-feesten, feesten uit de hogere kringen, tegenover de eindeloze woestenij van grauwe volksbuurten in Londen, de onooglijke krioelende volkswijken met hun smerige kroegen enz. De klasseverschillen schijnen nog even onoverbrugbaar als in de tijd van het onbeknotte kapitalisme....

Waarom vindt de schrijver dit zo merkwaardig? Kennelijk heeft hij geredeneerd: als de inkomensverschillen verdwijnen, dan moeten dus ook de verschillen in levensstijl afsterven.... en het frappeert hem, dat dit helemaal niet uitkomt. Deze redenering nu is typisch populair-Marxistisch, en „wat nu zo merkwaardig is", zij beheerst een aantal belangrijke beschouwingen in.... de N.R.Ct.

Misschien is het ook merkwaardig, dat een socialist tegen deze redenering opkomt. Laat mij echter eerst, bij alle bezwaren die ik tegen de artikelenserie van de Londense correspondent heb, uitspreken dat ik ze hogelijk waardeer om aanpak en inhoud beide, en dat ik graag een nog indringerder analyse zou hebben (maar daar is een dagblad niet de plaats voor....). Waarom echter kom ik op tegen de genoemde redenering? (die ik populair-Marxistisch noem, en bewust niet Marxistisch, Marx zelf zou stellig hier geen „merkwaardigheid" hebben ontdekt). Hierom: het uitsluitend *economisch* klassebegrip heeft zich reeds lang als onbruikbaar geopenbaard. Een klasse, in de zin die het hedendaagse socialisme daaraan hecht, wordt waarlijk niet alleen bepaald door haar economische situatie, maar minstens zo sterk door haar wilsrichting. Ik moge herinneren aan de omschrijving van Hendrik de Man: „een klasse is een gemeenschap van mensen, met een gemeenschappelijke sociale wilsrichting, geboren uit een gemeenschappelijk sociaal lot" (Psych. v. d. Socialisme blz. 283, 284). Het is voor ons, socialisten, helemaal niet merkwaardig, dat de bevoorrechte klassen, nu zij in bezit en inkomen sterk zijn achteruitgegaan, nog de oude levensstijl handhaven en willen handhaven. En als men wil nagaan, wat er in de massa der arbeiders is veranderd, dan moet men niet alleen kijken naar de trieste volkswijken of naar de stijging van hun aandeel in de welvaart, maar naar de richting van hun gemeenschappelijke wil. Van de „bloedeloze revolutie", die zich op *dit* terrein in de arbeiderswereld heeft voltrokken, heeft de artikelenserie ons *niet* verhaald. Of dit toch niet van enig gewicht zou zijn geweest? *W. B.*

ONVOLLEDIG CITEREN

In *Wending* van Januari '51 critiseert Banning mijn artikel over het rapport van de Commissie Hoger Onderwijs in het Juni-nummer 1950 van *Socialisme en Democratie*, omdat ik „geestelijk bijziende" zou zijn. Die geestelijke bijziendheid zou moeten blijken uit het feit, dat ik van de formulering van de sectie over de geestelijke grondslag van de openbare universiteit had gezegd: „wat hier staat is erger dan slecht, het is nietszeggend".

Nu wil ik het er niet over hebben, dat Banning zelf anderhalve bladzijde later de formulering aan een critiek onderwerpt, die er niet meer van heel laat dan de opmerking, dat er „geestelijk winst" in ligt dat er nu althans naar zo'n formulering wordt gezocht. en dat bij de totstandkoming van de Hoger-Onderwijswet in 1876 niet het geval was.

Daarover heb ik helemaal niet geschreven, maar ik had de vraag gesteld, of de formulering zoals ze er staat enige inhoud had. Ik schreef daarbij onder meer:

„De (meerderheid van de) Sectie stelt voor: De universiteit (hogeschool) vindt haar grondslag in het beste geestelijke erfgoed van ons volk, zoals dat door Christendom en Humanisme is bepaald en in de eerbiediging van de medemens één der kostbaarste uitingen vindt", en voegt er, naar mijn gevoel wat scheurkalenderachtig, aan toe: „Zij weet zich in haar gehele arbeid gebonden aan de normen van Waarheid, Gerechtigheid en Naastenliefde" (blz. 460).

„Nu zijn dit eerbiedwaardige, in het persoonlijke leven hopelijk als leidsnoer aanvaarde sentimenten. Wat stelt men zich echter voor, dat een universiteit of hogeschool hiermee moet beginnen als niet tevens onomwonden wordt uitgesproken, dat over de interpretatie van deze termen zo grote verschillen van mening kunnen bestaan, in feite reeds bestaan, dat de openbare universiteit zich, wanneer zij een dergelijke vlag in top hijst, als schietschijf aanbiedt aan die instellingen van hoger onderwijs, die aan een bepaalde wereldbeschouwing zijn gebonden.

„De zinledigheid van dit pogen wordt duidelijk, als wij drie bladzijden verder (463) lezen: „Een der andere leden heeft bezwaar tegen de formulering van C, nl. tegen het gebruik van de superlatief „het beste geestelijk erfgoed". Liever had hij hier de eenvoudige positieve uitspraak „waardevol geestelijk erfgoed" gezien, en evenzo verderop „een kostbare uiting" i.p.v. „één der kostbaarste uitingen"."

„Het is een aardig raadseltje om te gissen, welk van de leden der Sectie deze reserves maakt. Maar het is niet moeilijk om te bevroeden, dat het hier niet gaat om nuances, zoals het rapport zou doen vermoeden, maar om principiële tegenstellingen. Daarvoor hoeft men de strijd der geesten in Nederland rond het probleem „Christendom en Humanisme" slechts oppervlakkig te kennen. Wie de geestelijke grondslag voor de openbare universiteit wil gronden op een argeloos weergegeven, in nagenoeg gelijkluidende, maar naar de bedoeling in tegengestelde richtingen wijzende verscheidenheid van opinies, bouwt op drijfzand."

Van deze gehele argumentatie nu vindt men bij Banning niets. De minderheidsopmerking van „een der andere leden" wordt bij hem zelfs niet genoemd. Banning citeert een uit Leiden afkomstig ontwerp over die geestelijke grondslag.... en verzuimt daarbij aan te tekenen, dat een van mijn bezwaren tegen het bewuste sectie-rapport juist was, dat het Leidse ontwerp alleen door Van der Leeuw met lof werd genoemd, maar niet door de Sectie gebruikt.

Ik dacht vroeger altijd, dat discussiëren betekende: met argumenten komen, waartegenover iemand anders contra-argumenten zou kunnen stellen en zeggen: „Op die en die gronden ben ik het niet met u eens."

Uit Bannings stijl van polemiseren krijg ik de indruk, dat machtspreuken het moeten winnen van argumenten. Dat is jammer, want men kan wel argumenten tegenover argu-

menten stellen in een vruchtbare discussie, maar wie met machtspreuken komt maakt zijn zaak, die critiek heeft ondergaan, niet sterker — en wekt de indruk, eigenlijk geen argumenten te hebben. *J. Barents*

PROCESSIEVERBOD EN HUMANISTEN

In de Augustus-aflevering van S. en D. bespreekt G. E. van Walsum het processieverbod. Hij beschrijft daarin, waarom de Ned. Herv. Kerk zich zal verzetten tegen opheffing en tegen verzachting van het verbod. Hij vermeldt, dat in onze partij reeds overleg gaande is, om — voorzover het de partij betreft — tot een „oplossing" te komen, en meent dat „humanistische" partijgenoten, en al was het alleen maar om politieke redenen, bereid zouden zijn een oplossing te steunen, die voorbereid is door de Prot.-Chr. en R.K. werkgemeenschappen.

Als men de zaken zó stelt, verkijkt men zich op het probleem en op de gevaren die een „oplossing" van dit probleem voor onze partij teweeg brengt. Zowel onder humanisten zonder aanhalingstekens als onder „humanisten" (daarmede bedoelt v. W. vermoedelijk buitenkerkelijken in 't algemeen) is verandering van het processieverbod niet een onverschillige of ondergeschikte zaak. Integendeel! De tegenstand tegen verzachting of opheffing leeft daar in 't algemeen niet minder sterk dan in de kringen der Ned. Hervormden.

Die tegenstand is primair een gevoelskwestie. Men voelt er niet voor, een àndere levensovertuiging dan zijn eigene op een ogenblik de straat te zien overheersen. Men kan die tegenstand (achteraf) beredeneren op soortgelijke wijze als v. W. dat voor de Ned. Herv. Kerk gedaan heeft, maar ook zònder dat beredeneren is de impuls levende werkelijkheid. Dat in het buitenkerkelijk volksdeel het gevoel van afweer tegen de R.K. Kerk dikwijls zoveel sterker is dan dat tegen de Ned. Herv. Kerk wordt allereerst veroorzaakt doordat men daar dwang tegen eigen levensovertuiging veel meer ducht vanwege de R.K. dan vanwege de Ned. Herv. Kerk.

Waarlijk, de tegenkanting tegen verzachting of opheffing van het processieverbod zal in plaatsen en streken die *on*kerkelijk zijn (d.w.z. waar de meerderheid van de bevolking niet geregeld ter kerke gaat) zèker niet minder sterk zijn dan in de overwegend protestantse streken. Wel is waar zijn de buitenkerkelijken niet of veel minder hecht georganiseerd dan de kerkelijke groeperingen, maar juist dààrdoor zijn ze eerder beducht voor het aantasten van hun vrijheid van levensopvatting.

Waar de zaken zó liggen, dat bij de behandeling van het processieverbod ongetwijfeld sterke sentimenten in ons volk zullen worden opgewekt, waarbij de scheidingslijn door de gehele partij d.w.z. door leiding, kader, leden en aanhang zal lopen, is de grootste behoedzaamheid vereist. Want terwijl leiding en kader eerder geneigd zullen zijn tot een compromis te geraken omdat zij vóór alles politiek denken, is van de gewone leden en vooral van de aanhang veel minder meegaandheid in deze richting te verwachten.

Leden en aanhang denken doorgaans minder politiek: vooral onder de aanhang zullen er velen zijn voor wie een h.i. *juiste* beslissing in deze zaak een toetssteen voor hun keuze bij de volgende verkiezingen zal betekenen.

Waarom niet eerlijk zeggen, dat we als doorbraakpartij op dit punt geen eenheid *kunnen* vormen? Laten we onze vertegenwoordigers in de Kamers vrij te spreken en te stemmen volgens eigen overtuiging los van overwegingen van partij-eenheid. We mogen en moeten ons de weelde veroorloven, in zaken als de onderhavige verdeeld te zijn en te blijven. Een winst is het daarbij, dat we door publicaties in onze periodieken onbevooroordeeld van elkaars standpunt kunnen kennis nemen.

C. W. Dornseiffen

BOEKBESPREKINGEN

Fr. Floridus van Oirschot: *Beknopte Geschiedenis der Sociale Kwestie, ontstaan en oplossingen*, J. J. Romen en Zonen, Roermond 1951, 483 + 49 blz.

De titel van dit boek belooft meer dan de inhoud geeft; deze wordt nl. gevormd door de theorieën over en de reacties op de sociale kwestie, niet door een economisch-sociologische analyse van krachten, die de sociale kwestie deden ontstaan en veranderen. Dat is jammer, maar een grondig overzicht ook van de theorieën zou waardevol kunnen zijn. Het spijt mij echter te moeten zeggen, dat het boek, waaraan stellig veel arbeid is besteed, teleurstelt. Ik geef daarvoor enkele argumenten.

In het eerste deel behandelt de schr. de oorzaken der sociale kwestie, en noemt als zodanig in volgorde: de breuk met de christelijke Middeleeuwen, de nieuwe ideeën over de verhouding tussen de gemeenschap en haar leden (individualisme, liberalisme), van christelijke corporatie tot economische dictatuur (en dan komen weer „scholen"), om dan uit te lopen op: de toestand van het proletariaat. Wij moeten uiteraard de schr. het recht gunnen om de sociale geschiedenis te herleiden tot geschiedenis van ideeën — maar als de sociale kwestie der 19e eeuw moet worden duidelijk gemaakt, moeten ook de economische en sociale *feiten* op tafel komen. Zij ontbreken vrijwel.

Sprekende over het socialisme komt natuurlijk het historisch materialisme ter sprake. Wat de schr. daarover zegt, is oppervlakkige napraterij. Marx zegt niet: „de Materie bestaat, méér bestaat niet". En een omschrijving: „alle hogere geestelijke ontwikkeling komt op uit de stoffelijke ontwikkeling" is er naast, wanneer niet duidelijk wordt gezegd wat Marx onder stoffelijke ontwikkeling verstaat (nl. de technisch-economische, maar dat is iets anders dan metafysisch materialisme). De heer v. O. vertale eens de Thesen über Feuerbach om te ontdekken, dat Marx géén Feuerbachiaan mag heten.

Van Lenin wordt gezegd: „Vijftien jaar oud was hij overtuigd, dat er geen God bestaat, en aanstonds rukte hij het kruisje, dat in Rusland alle gelovigen om de hals droegen, af, spuwde er op en wierp het op de grond." Van zo'n verhaal zal de goegemeente wel griezelen; een wetenschappelijk onderzoek echter hoort door te stoten naar oorzaken en achtergronden. Karakteristiek voor dit boek is, dat het geen vragen stelt daar waar alleen vragen kunnen verder helpen. Daardoor is het vaak veel te simplistisch, in het aangehaalde geval zelfs simpel, en niet bekoorlijk.

De appendix geeft een overzicht van de Sociale Wetgeving in Nederland. Dit schiet in twee opzichten te kort. Ten eerste: uit heel deze 30 blz. blijkt nergens dat er in Nederland een socialistische beweging was die enige stuwkracht heeft uitgeoefend — de schr. behandelt de arbeidswetgeving naar de namen der ministers die een wet in het aanzijn riepen, en daarmee uit; maar zo schrijft men geen *sociale*, hoogstens een *juridische* geschiedenis. Ten tweede: dit overzicht behoeft belangrijke aanvulling, het is onvolledig, en ook wel eens niet juist. Laat de schr. zich hier eens doen corrigeren door prof. Van der Ven.

Op blz. 245 staat dat de Sowjet Unie bestaat uit „11 Autonome republieken". Het cijfer is fout, er is sedert 1936 (de Grondwet) een en ander gebeurd (o.a. een tweede wereldoorlog). Maar bovendien: schr. weet blijkbaar niet wat het begrip „autonome" republiek betekent in Sowjet-Rusland.

Over de beweringen omtrent het vroegere religieus-socialisme zwijg ik maar — ze zijn er naast, omdat de schr. aan die beweging bedoelingen toekent, die zij niet heeft gehad.

Het boek zal zijn waarde hebben als document voor de gedachten in de toonaangevende R.K. kringen. Voor gedachten en inzichten daarbuiten acht ik het onvoldoende betrouwbaar. *W. B.*

Hedendaagse waardering van Karl Marx, een bundel opstellen bijeengebracht door prof. dr W. Banning. N.V. De Arbeiderspers, Amsterdam. 1950.

Ter gelegenheid van het feit dat 100 jaar geleden het Kommunistisch Manifest verscheen, zag omstreeks 1948 een vrij groot aantal publicaties over de betekenis van Marx en het marxisme het licht. Deze bundel opstellen, die door prof. Banning werd bijeengebracht, is kennelijk een nakomertje. Banning schrijft over hernieuwde Marx-studie en Marx-critiek, het enige opstel dat zich met het marxisme als ideologie bezighoudt en een poging doet tot integrale waardebepaling. Drs Van Ameringen behandelt het economische werk van Karl Marx, drs Karmelk de gedachtenwereld van Karl Marx, waaronder men in dit geval voornamelijk Marx' geschiedenisphilosophie blijkt te moeten verstaan. Prof. dr H. de Vos schrijft over de mensbeschouwing van het marxisme, welke vlag de lading vrij nauwkeurig dekt, terwijl dr J. P. van Praag een plaatsbepaling poogt te geven van het humanisme van Marx in de ontwikkeling van het historische humanisme.

In een woord vooraf motiveert de samensteller van deze bundel het bijeenbrengen van deze studies met de noodzaak om bij de nieuwe fundering van het socialisme zich met het marxisme in zijn verschillende aspecten en betekenissen te confronteren. Als zodanig kunnen deze studies met vrucht gelezen worden. Ik denk hierbij dan in het bijzonder aan het nuchtere en heldere overzicht dat Van Ameringen geeft van de verschillende economische theorieën van Marx en aan het fraaie en originele opstel van prof. De Vos. Men kan daaruit zijn kennis van Marx verrijken, terwijl het critische oordeel dat tot toetsing dwingt niet ontbreekt. Niettemin vragen wij ons af of daarmede een begin is gemaakt met een positieve fundering van het nieuwe socialisme in Nederland, zoals de samensteller in zijn voorwoord opwerpt. De beschouwingen dragen meer het karakter van een terugblik dan van een vooruitzien; ze zijn meer afgestemd op een waardering van het verleden dan op een verkenning van het komende. En voor een fundering van het socialisme is het laatste zeker zo belangrijk als het eerste. De vraag rijst of de opzet, waarbij mensen van verschillende levensovertuiging zich rekenschap geven van de aanvaardbaarheid van Marx voor hun wereldbeeld wel gelukkig is. De rol van het Marxisme in de geschiedenis van de laatste honderd jaar is belangrijker dan de intenties van Marx. Over dit laatste nu wordt in allerlei variaties gehandeld, over het eerste geeft alleen Banning — summier — een visie. Was voor de beoogde confrontatie naast een behandeling van Marx als econoom, een beschouwing van zijn werk als historicus, als socioloog, als politicus niet vruchtbaarder geweest? Nu draagt deze bundel een ietwat scholastiek karakter, waarbij men zich amuseren kan met interpretatieverschillen — men vergelijke bijv. de weergave van het historisch materialisme door drs Karmelk en door prof. De Vos —, maar kernvragen als bijv. de verhouding van doel en middel in de maatschappelijke vooruitgang en de functie van klasse en stand komen nauwelijks aan bod.

Houden we deze opstelbundel als oriëntatiepunt in de socialistische ontwikkeling voor slechts matig geslaagd — als bron van kennis omtrent „hetgeen Marx eigenlijk bedoelde" (Cole) kan ze in een periode, waarin t.a.v. het Marxisme werkelijkheid en mythe steeds meer dooreengehaald worden, van groot nut zijn. *d. U.*

J. DE KADT

De weg naar de vrede

HET VOORBEELD VAN SAN FRANCISCO

Het is natuurlijk altijd mogelijk aanmerkingen te maken op de inhoud van het vredesverdrag met Japan, dat in feite – formaliteiten als ratificaties buiten beschouwing gelaten – te San Francisco tot stand is gekomen. Maar het zou verkeerd zijn het voorbeeld te volgen van sommige regeringen en van nagenoeg de gehele pers die daarin hun kracht hebben gezocht. Want wie zo te werk gaan en ons bezighouden met beschouwingen over de ziel van het Japanse volk, wat daar door de nederlaag al of niet aan veranderd zou zijn, wat de Amerikaanse bezetting heeft opgeleverd en waarin ze te kort is geschoten, in hoever Japan in de toekomst een militair gevaar zou kunnen worden voor het Oosten, wat de Japanse industrie en handel, de scheepvaart en visserij zullen betekenen zowel als positieve bijdrage in de versterking van de wereldproductiviteit, als in negatieve zin door de concurrentie die ze ongetwijfeld zullen vormen voor de thans in het Oosten werkende Oosterse en Westerse ondernemingen – wie zo te werk gaan, hebben niet begrepen waarom de vrede van San Francisco, zoal niet het begin, dan toch de voorbode van een nieuw tijdperk in de wereldpolitiek moet worden genoemd.

Dat nieuwe tijdperk is de overgang van het Russisch–Amerikaanse evenwicht naar de Amerikaanse hegemonie. Of, om het anders te zeggen, de overgang van de potentiële Amerikaanse hegemonie naar de feitelijke. San Francisco bewijst dat de Amerikanen zich reeds sterk genoeg voelen om, ten minste in het Oosten, orde op zaken te stellen, ongeacht de bezwaren, de sabotage-pogingen en de dreigementen van de Russen. Maar wat nog belangrijker is, ongeacht ook het gelamenteer en gejerimieer van de Europese staten die zelf in hun eigen gebied tot niets in staat zijn, behalve te verhinderen dat ook in het Westen een einde wordt gemaakt aan de Russische dreiging. En ongeacht ten slotte ook de Oosterse politici van allerlei schakering, die internationaal als zedeprekers optreden en nationaal de slechtst mogelijke politieke zeden demonstreren.

In San Francisco heeft men de moed gehad alle Russische protesten af te wijzen, die zich baseerden op overeenkomsten zoals Yalta die door de Russen nooit zijn nagekomen, noch naar de letter, noch, wat veel belangrijker is, naar de geest die er een was van loyale samenwerking ter verkrijging van een vrije wereld. Nu is het duidelijk, dat het van de aanvang af een wonderlijke onderneming was, om een vrije wereld op te willen bouwen door de innigste samenwerking met een

staat waarin de vernietiging en de onderdrukking van de vrijheid de essentie van het heersende systeem is. Doch het is hier niet de plaats al die illusionismen, die in de periode van 1941–1945, de periode van het meedoen van Rusland aan de oorlog tegen Hitler geheerst hebben, aan een nader onderzoek te onderwerpen. Vrijwel niemand heeft in die periode begrepen dat het bondgenootschap Hitler–Stalin geen toeval was, doch een samengaan van twee gelijksoortige machten, terwijl de oorlog tussen Hitler en Stalin een incident was dat zich afspeelde op het gemeenschappelijke totalitair-fascistische vlak, terwijl het bondgenootschap Stalin–Roosevelt een incident was dat zich afspeelde tussen twee werelden die alleen een verbinding hadden door het illusionisme der democraten en de listigheid en camouflagekunst der totalitairen.

Men zou, indien men alleen maar het conflict met Japan nauwkeurig had nagegaan, het voor de hand liggend bewijs hebben gevonden dat Rusland niet bereid was ook maar het geringste risico te lopen terwille van z'n bondgenoten of aanstaande bondgenoten. Het had een overeenkomst met Japan gesloten in de periode van z'n samengaan met Hitler. Het wist dat die overeenkomst voor Japan een rugdekking betekende die het de gelegenheid zou geven een veroveringstocht naar Zuidoost-Azië te ondernemen, zoals de overeenkomst met Hitler de Duitsers een rugdekking gaf voor de veroveringstocht naar West-Europa. In Juni 1941 was de helft van dit systeem der Stalinistische veiligheidspolitiek ineengestort, en Rusland was bondgenoot van Engeland geworden en kreeg weldra ook belangrijke materiële steun van de nog altijd niet in directe oorlog zijnde Verenigde Staten.

Niettemin hebben de Russen nooit een poging gedaan om Japan af te brengen van zijn voornemen om een aanval te doen op het Aziatische gebied dat tot de sfeer van bondgenoot Engeland en ondersteuner Amerika behoorde. Zeker, de Russen hadden in die periode de handen vol met de opdringende Duitse legers en het zou wel heel veel geëist zijn, indien men hen in die dagen gevraagd had een „tweede front" tegen Japan te openen, ofschoon de Russen en hun aanhangers in Engeland en Amerika de vorming van een tweede front in Europa eisten, ongeacht de directe belangen en mogelijkheden van de Angelsaksische landen, uitsluitend omdat het Russische belang dit vroeg.

Maar de vraag moet toch gesteld worden of Rusland niet een matigende invloed op de Japanse politiek zou hebben uitgeoefend indien het kenbaar had gemaakt dat een aanval op bondgenoot Engeland het einde van het verdrag Rusland–Japan zou betekenen en dus, de potentiële mogelijkheid van een oorlog Rusland–Japan in zich sloot. Niemand kan op die vraag een onweerlegbaar antwoord geven, maar wel staat onweerlegbaar vast, dat vredespartij en oorlogspartij in Japan heel lang elkaar in evenwicht hielden en dat dus een Russische stap zoals boven bedoeld, de positie van de vredespartij versterkt zou hebben. Maar dit zou, indien het niet slaagde, het Russische risico enigszins hebben doen toenemen, en daarom hebben de Russen nooit een poging in die richting gedaan, afgezien nog van de mogelijkheid dat ze een oorlog in het Verre Oosten wensten omdat dit Amerika in de strijd zou brengen.

Nogmaals, al deze kanten van de zaak kunnen hier niet nader bekeken worden, maar er moest aan herinnerd worden omdat hieruit wel duidelijk blijkt hoezeer

Rusland alle morele recht mist om in de Japanse kwestie mee te spreken, niet alleen op dezelfde voet als de Verenigde Staten die de oorlog tegen Japan gevoerd en gewonnen hebben, maar ook op de voet van Engeland en Nederland die de slachtoffers van die oorlog zijn geworden.

Het zou in dit verband ook te ver voeren om uiteen te zetten waarom ook de Aziatische landen, met uitzondering van Nationalistisch China en de Philippijnen, eigenlijk ieder recht missen zich met de vrede met Japan te bemoeien.

Wat de Russische aanspraken van militaire aard betreft, die zijn precies van dezelfde aard als hun aanspraken toen ze, na de nederlaag van het Poolse leger tegen de Nazi's, hun zegevierende intocht in Oost-Polen hielden. Van Amerikaanse kant heeft men in 1944 en begin 1945 zowel de militaire als de politieke moeilijkheden van een strijd tegen Japan belangrijk overschat, en men heeft dus een hoge prijs geboden voor Russische hulp die men ten slotte niet nodig bleek te hebben. Doch het betalen van die prijs zou er mee door gekund hebben, indien de Russen verder in de Aziatische zaken enige vorm van samenwerking hadden getoond. Ze hebben zoals men weet het tegendeel gedaan. En voor wie in dit verband het woord „China" niet voldoende zegt, is toch wellicht het woord „Korea" afdoende. En voor zover dat niets zegt, heeft argumenteren geen zin.

Korea maakt het nodig de Japanse aangelegenheden in een snel tempo te regelen. Er moet in het Oosten een hulpmacht zijn, die, samen met de Amerikaanse hoofdmacht, een voldoende tegenwicht vormt tegen Rusland en zijn Chinese satelliet of half-satelliet. Over de positie van China als satelliet of half-satelliet wil ik thans niet spreken, behalve dan om er op te wijzen dat de aanwezigheid van een China, dat samenwerkte met Amerika, wellicht de gelegenheid zou hebben gegeven de Japanse kwestie in een langzamer tempo (en rekening houdend met al de facetten van het geval) te behandelen. Doch China ging verloren, door welke oorzaken dan ook, en het werd een versterking van de Russische macht. De hoop dat andere Aziatische landen een tegenmacht zouden opleveren tegen het Russische geweldsysteem ging al evenmin in vervulling. Er zijn geen Aziatische staten die remmend kunnen werken op de Russische machts-ontplooiing. Men kan op z'n best hopen, dat achter de beschermende wal van het Amerikanisme, dat de Russen uit de rest van Azië houdt, die rest van Azië op den duur enigermate tot maatschappijvorming en tot staatsvorming zal kunnen geraken. Voorlopig is nog heel weinig hiervan te bespeuren.

Dus blijft alleen Japan over, het enige Aziatische land — als we West-Azië buiten beschouwing laten — waarin staatsvormende krachten vanouds aanwezig waren en waarin reeds ongeveer een eeuw begrip aanwezig is geweest voor het toepassen van de Westerse technologie binnen een maatschappelijke structuur. Die structuur was een militair-feodale, zoals ook de Pruisische was, en evenmin als de aanpassing van Pruisen-Duitsland aan de wereld van het geestelijke liberalisme (de enige wereld waarbinnen de technologie zich op vreedzame wijze kan ontplooien) gelukte, evenmin gelukte het in Japan. In beide gevallen is er dan slechts één oplossing: men moet de militair-feodale machten een zodanige nederlaag, of reeks van nederlagen, op militair gebied toedienen dat zij beseffen, dat deze weg onbegaanbaar is geworden.

Is dat in Japan het geval geweest? Ongetwijfeld. De onderwerping aan de Amerikaanse bezetting heeft duidelijk getoond, dat men begrijpt zijn meerdere te hebben gevonden in kracht, en dat iedere kans om de overwinnaar langs de weg van het geweld te overmeesteren voorgoed verkeken is. Dit kon alleen gebeuren doordat die Amerikaanse overwinnaar niet gehinderd werd door Russische tegenwerking zoals in Duitsland en evenmin door geallieerden die ten aanzien van het bezette land ieder een eigen koers hebben, zoals dat in Duitsland het geval was en is met de Fransen en Britten in West-Duitsland, die hun eigen Duitse politiek hebben, tegen elkaar ingaand en tegen de Amerikanen ingaand. Dat is een van de redenen waarom de bezetting van Duitsland veel minder resultaten heeft opgeleverd dan die van Japan. De kans de Westelijke bezetters tegen elkaar te kunnen uitspelen en de Russen weer tegen het Westen, heeft de Duitsers weer het gevoel gegeven dat ze een factor van betekenis zijn, en daaruit is een groot deel van de moeilijkheden met het tegenwoordige Duitsland te verklaren. Doch wat Japan betreft is de bezettingspolitiek overwegend gelukt, vooral ook omdat de Amerikanen onder MacArthur de kunst hebben verstaan hun positie van heersers aan wier heerschappij niet te tornen viel, te verenigen met een in grote trekken voor de overwonnenen niet kwetsende behandeling en met het doorvoeren van een aantal belangrijke hervormingen, die niet ontaardden in een volkomen in de war sturen van de gegroeide maatschappij. Millioenen Japanse boeren hebben land gekregen, maar men heeft niet, zoals bijv. in Oost-Duitsland, de ervaren landbezitters uitgeroeid en onderworpen aan een dictatuur van de landarbeiders en de boeren zonder enige bedrijfskennis. En zo zijn er ook op industrieel gebied belangrijke veranderingen tot stand gekomen, die o.a. geleid hebben tot het ontstaan van werkelijke vakverenigingen, zonder dat men de ongeschoolde arbeiders tot meesters over industriëlen, technici en geschoolden heeft uitgeroepen en de communistische partij tot meesters over die meesters.

Japan is veranderd, ofschoon niet zozeer veranderd als vanuit een Westers standpunt gewenst zou zijn, doch die verdere verandering is slechts mogelijk in een proces van generaties, of door een alle maatschappelijke structuren verbrijzelend totalitarisme. In die betrekkelijke verandering van Japan, schuilen gevaren voor de terugkeer van het oude, doch die gevaren worden opgeheven door de aanwezigheid van de Amerikaanse overwinnaar op de achtergrond. Om het ietwat cru te zeggen: in Japan weet men dat men te kiezen heeft tussen een samengaan met Amerika, waardoor het land een toekomst kan verwerven in Azië en in de wereld, of de atoombom. En daarom zijn alle verhalen over de wederopstanding van het oude militaire Japan als veroveraar van en bedreiging voor Azië, bakerpraatjes, ten minste zolang de Amerikanen de commandoposten van de wereldpolitiek althans in Oost-Azië bezet houden. En voorlopig ziet het er niet naar uit dat ze zich door Russische dreigementen of door Europese preken van die posten zullen laten verjagen.

De sterke Amerikaanse politiek in de Japanse kwestie is een van de hoopgevende elementen voor de toekomst. Door die politiek is men tot een vredesverdrag met Japan gekomen dat wel fouten en gebreken zal vertonen, maar dat er in ieder

geval reeds is, terwijl wij in Europa nog met de Duitse en de Oostenrijkse en de Italiaanse kwestie zitten, om over de Oosteuropese kwesties maar te zwijgen.

Dat vredesverdrag is doorgezet, zonder de Russen zelfs maar een kans te geven hun demagogie op het forum van de conferentie te ontplooien.

De Russen hebben misschien de hoop gehad hun vredesmanoeuvres in Korea te kunnen gebruiken om de besprekingen van San Francisco te beïnvloeden. Ook dat is volkomen mislukt. En wat dat betreft staan de Russen dus voor de vraag of ze hun Chinese satellieten zullen laten leegbloeden in Korea, met de mogelijkheid dat onder de Chinezen, ook onder de Chinese communisten, verzet ontstaat tegen dit pijnlijke proces, dan wel of ze de nederlaag in Korea zullen erkennen en de strijd afbreken. Doch dit is een zaak op zich zelf die ik hier slechts wil zien als één van de pogingen die de Russen deden om de verdeeldheid die tussen de Westerse landen op Korea bleek, langs die weg op de conferentie van San Francisco te brengen. Doch de Amerikanen, die vroeger in Korea gezwicht waren voor de angst van hun bondgenoten, hadden zich thans schrapgezet, met het gevolg dat alle deelnemende landen de keus hadden om aan de Russische of aan de Amerikaanse kant te gaan staan. En niemand volgde het „parool" door een van de politieke voorlichters in Nederland gegeven, dat men dan maar niet bang moest zijn om voor fellow-traveller door te gaan. Zelfs de Indonesiërs beseften dat wie hier naast de Russen ging staan, door de Amerikanen als vijand zou worden beschouwd. En de Russen bleven dus volkomen geïsoleerd, en zij moesten het meemaken dat hun dreiging van niet tekenen en heengaan, in plaats van tot verwarring en angst aanleiding te geven, als een opluchting werd beschouwd.

Inderdaad een opluchting, waaruit men voor de hele wereldpolitiek een gevolgtrekking zou kunnen maken, nl. dat de enige manier om internationaal iets tot stand te brengen, bestaat in het nemen van een besluit zonder de Russen, die later zich met dat besluit kunnen verenigen, of het afwijzen, wat niets mag afdoen aan het doorzetten van het genomen besluit, en wat geen aanleiding mag geven tot langdurig gepraat met de Russen. Doch zover dat deze politiek van het volkomen isoleren der Russen op alle terreinen en bij alle kwesties wordt toegepast, zijn we nog lang niet.

Voor Europa staan de Amerikanen nog altijd op het standpunt dat in onderling overleg tussen de Atlantische landen besluiten moeten worden genomen over de vele problemen die met Rusland verband houden. En die Europese landen zijn zo beïnvloed door hun angst voor Rusland en door partijen en groepen die op de een of andere wijze mét Rusland tot een „overeenstemming" willen komen, en ze zijn bovendien zo vastgeroest in hun provinciale ruzies met elkaar, dat uit dit gezelschap nooit besluitvorming laat staan voltrekken van besluiten te voorschijn kan komen.

Tot „overeenstemming" komen met Rusland is onmogelijk. Men moet tot machtsvorming komen en dan binnen het raam van het eigen machtsgebied alle maatregelen nemen die nodig zijn: zonder discussie met de Russen, en rustig afwachtend hoe zij hierop zullen reageren, wetend dat een vijandelijke reactie uiteindelijk alleen voor Rusland noodlottig zal worden. En de aanwezigheid van een onoverwinnelijke

macht naast Rusland, die geen enkele inbreuk op eigen gebied meer duldt en het Russische gebied volkomen isoleert, zal op den duur een druk uitoefenen die binnen het Russische gebied steeds merkbaarder zal worden en de Russen zal dwingen naar de conferentietafel te gaan en daar werkelijk te gaan onderhandelen, niet propaganda maken en niet zwendelen, zoals de Russen tot dusver altijd en overal hebben gedaan. Van dit alles zijn we nog heel ver verwijderd; en toch, de dingen bewegen zich in deze richting, dat leert San Francisco.

De instemming die de vastberaden en kort-aangebonden methode ten aanzien van de Russen te San Francisco toegepast, in de Verenigde Staten heeft gevonden, is onthullend. Acheson is op slag van een van de onpopulairste mannen tot een van de populairste geworden, niet omdat men z'n „voorzichtige" politiek is gaan waarderen, maar omdat hij eindelijk die voorzichtige politiek heeft losgelaten en de mouwen heeft opgestroopt. Want het Amerikaanse volk is in de stemming van de opgestroopte mouwen, het voelt de kracht van de op gang komende industriële mobilisatie, en het heeft ruimschoots genoeg van de methoden der Russen en van de dreiging die zij voortdurend boven de wereld laten hangen. In de naaste toekomst zal die stemming zich ook meester maken van dat gedeelte der Amerikaanse politiek dat met de Europese kwesties samenhangt.

Voor Europa is Acheson en is de Amerikaanse politiek thans nog altijd in de ban van noodzaak der overeenstemming met en tussen de Europese landen. Dat wil dus zeggen dat die Europese landen die het onredelijkst en halsstarrigst zijn, de grootste invloed uitoefenen op de wijze waarop de Europese problemen juist in verband met Rusland geregeld moesten worden. De noodzaak van de Duitse herbewapening leidde dus niet tot een Duitse herbewapening en tot een vrede met Duitsland, maar tot allerlei concessies aan een land als Frankrijk, en tot het plan van een Europees leger. Intussen heeft Frankrijk alleen naar de vorm gelijk gekregen en zal het Europese leger dat men wil gaan vormen niet alleen een belangrijk aantal Duitse divisies tellen, doch ook Duitse militairen op de leidende posten, naast de Fransen en anderen, en eveneens Duitsers in alle andere leidende organen. Dat spreekt vanzelf, als men ten minste de Duitsers in de verdediging van Europa wil betrekken.

Dat er in Duitsland overblijfselen zijn van het Hitlerisme ligt voor de hand, zoals het ook voor de hand ligt dat er in Duitsland overblijfselen zijn van het militarisme. Ik wees er reeds op waarom dit alles in Duitsland hardnekkiger moest zijn dan in Japan. Maar het is natuurlijk belachelijk zich bezorgder te maken over wat Duitse Stahlhelm- en soortgelijke verschijnselen, dan over de millioenen communisten die zich in Frankrijk vrijelijk mogen bewegen en aan het politieke en industriële leven hun vrije sabotage-kunsten kunnen demonstreren.

Een Duits leger in Atlantisch verband is evenmin een gevaar als een Japans leger in Pacific-verband, omdat de Amerikanen in beide gevallen het beslissende woord kunnen spreken dat ieder verraad met de atoomdood straft. Afgezien dan nog van het feit dat het communisme in z'n Russische vorm juist in Duitsland zo goed bekend is dat de afkeer er van vrijwel unaniem is.

Maar met dit al hebben we nog steeds geen Europees leger en slechts een zeer

Een herinnering: De ondertekening van de overgave van Japan in 1945

schamel Atlantisch leger. Indien wij daarvan afhankelijk waren dan was de beveiliging van het Westen tot dusver meer een mislukking dan een succes. En het is zeer de vraag of het ooit een succes kan worden indien de Europese landen ieder afzonderlijk hun aandeel moeten proberen te bereiken, of indien, in het Franse systeem, het zwak houden van het Duitse contingent de hoofdzorg zal blijven. Het enige bemoedigende in het hele geval is de Amerikaanse wil om nu eindelijk ernst te maken met de vrede voor Duitsland, wat dus wil zeggen met de mogelijkheid om gebruik te maken van de Duitse krachten voor de Westerse verdediging. Dat is, na San Francisco, in Washington wel duidelijk gebleken, en die Amerikaanse wil is van dezelfde aard als die welke tot de vrede van San Francisco leidde.

En de Russen hebben na San Francisco wel gevoeld dat de Amerikanen nu ook van plan zijn ernst te maken met de Europese en Duitse zaken, en zij hebben dus een tegenzet gedaan waaruit duidelijk blijkt hoe bevreesd ze zijn voor die nieuwe koers. Het voorstel om vrije verkiezingen te houden in heel Duitsland, betekent dat de Russen bereid zijn hun Oostduitse vazalstaat los te laten, om in ruil daarvoor een verenigd, neutraal Duitsland te krijgen, dat buiten het Atlantisch verband zal komen te staan. Speculerend op het overgroot nationaal egoïsme van de Duitsers, hopen ze op den duur een neutraal en ongewapend Europa te verkrijgen, dat open zou liggen voor een Russische aanval. Want een neutraal Duitsland zou het Franse neutralisme bevorderen; en zo menen de Russen steen na steen uit de zwakke Europese muur te halen.

De problemen die zich in dit verband voordoen zijn te talrijk en groot om hier zelfs maar aangeduid te worden. Doch van één ding kan men zeker zijn. De Amerikanen zijn niet van plan om Rusland een open doortocht naar de kusten van de Atlantische Oceaan te verschaffen. Indien Europa, in plaats van zich te organiseren en zich aan te sluiten bij een Atlantisch geheel, dat de Russen buiten de deur houdt, de weg van de neutrale derde ònmacht zou kiezen en dus zich zou openleggen voor Rusland, dan verdwijnt ieder interesse dat de Amerikanen voor Europa hebben. Maar wat niet verdwijnt is de vaste wil om iedere uitbreiding van de Russische macht te beletten. Met of zonder Europa, waarbij zonder Europa betekent: tegen Europa. Men zal dus van Rusland een vrede verlangen die Europa niet kan bedreigen. En als Rusland die niet wil garanderen, dan zal de Amerikaanse politiek zelf voor die garanties zorgen.

De Russen voelen reeds dat hun chantage-politiek geen enkel succes meer oplevert. Zij zullen Duitsland een vrede moeten geven die het in staat stelt zich bij het Westen te voegen. Alle pogingen om dat te beletten zullen door de Amerikanen worden afgeslagen. En die behoeven daarvoor niet te wachten tot het Europese leger gevormd is. Ze zijn in staat het alleen te doen. Omdat ze dat weten, hebben ze in San Francisco de vrede gemaakt die Rusland buiten de deur sloot. Ze zullen dat ook voor Europa doen. Het Amerikaanse volk voelt zijn macht, en wil daarmee een eind maken aan de Russische dreiging. Als Acheson en Truman zouden aarzelen die weg op te gaan, dan zullen de presidentsverkiezingen anderen naar voren brengen die het doen. Maar San Francisco bewijst dat ook Acheson een krachtige politiek wil voeren. En dus zal de komende periode er een zijn van het terugdringen en isoleren van Rusland, en het vergroten van de macht die de vrede waarborgt.

J. J. FAHRENFORT

De nood in de onontwikkelde gebieden[1])

Onontwikkelde" gebieden, in de zin van niet staande op het productiepeil van de Westerse wereld, zijn er vele. Behalve Azië en Afrika moeten er ook toe gerekend worden de landen van Latijns Amerika. Tussen deze laatste en de genoemde delen van de Oude Wereld bestaan echter verschillen:

de Amerikaanse staten worden, op enkele uitzonderingen na, grotendeels bewoond door blanken, die, evenals de leden van onze maatschappij, gedreven worden door een streven naar grotere welvaart;

ze beschikken over een aanzienlijk aantal nog onontgonnen hulpbronnen;

ze kunnen gemakkelijker dan de andere landen profiteren van Amerikaanse hulp en hebben door deze omstandigheden de potentie om in een vrij snel tempo een hoger productiepeil en daardoor een hogere levensstandaard voor de grote massa te bereiken.

De grote problemen liggen dus bij de Aziatische en Afrikaanse volken. Hun productievermogen is gering door geringe ontwikkeling, die haar invloed doet gelden zowel op het gebied van de voedselproductie als van mijnwezen en industrie. Men houdt vast aan traditionele arbeidsmethoden, het arbeidstempo is laag, al mag van de Chinezen gezegd worden, dat ze harde en taaie werkers zijn, met een groot uithoudingsvermogen. Maar toch ook bij hen drukt de ondervoeding de prestaties.

Behalve de lage volksontwikkeling werkt het geringe percentage intellectuelen zeer nadelig, terwijl het toch de intellectuelen zijn, die de productie in nieuwe banen moeten leiden. Daarbij komt nog, dat in de zgn. halfcultuurlanden de intellectuelen zich weinig toeleggen op de leiding van de economische bedrijvigheid, maar zich liever wenden tot bestuursfuncties. Dit zal wel een van de oorzaken zijn, waardoor in de koloniale en ex-koloniale landen de onafhankelijkheidsbeweging het meest door hen gedragen wordt. Het arbeidende volk bekommert zich nauwelijks om nationale zelfstandigheid, getuige het feit, dat de actie ervoor moet worden opgewekt met godsdienstige leuzen of met verzet tegen een gehate belasting. Ik denk hier aan de door Gandhi geleide beweging in Brits-Indië tegen de verhoogde zout-accijns. Er is ook geen dringende reden, waarom de economisch zwakke groepen sterk naar onafhankelijkheid zouden verlangen in landen, waar de eigen

[1]) Dit is het eerste van een serie artikelen, die aan het probleem van de hulp aan de onontwikkelde gebieden zullen zijn gewijd. Bovenstaande beschouwing heeft gediend als inleiding op een conferentie van de Dr Wiardi Beckmanstichting over dit vraagstuk. (Redactie.)

vorsten hen dikwijls slechter behandelen dan de Europese heersers. Niet zeldzaam zijn de gevallen, waarin Europese ambtenaren hen tegen die vorsten in bescherming namen door de willekeur aan banden te leggen. Verschillende van die ambtenaren hebben zich het lot van degenen, waarover zij gesteld waren, zeer ter harte genomen. Individueel wel te verstaan. Want elke koloniale overheersing geschiedde en geschiedt uit baatzucht. Ook de zgn. ethische politiek vindt daarin haar oorsprong, met welke schone woorden men de drijfveren ook verhullen moge.

Ethische politiek onderscheidt zich alleen door zachter en verstandiger methoden van die van de harde hand. Zoals men op twee manieren voordeel uit een bos kan halen: door ruw alles weg te kappen wat men nodig heeft, maar ook door voor de gekapte oude bomen jonge in de plaats te zetten, zo kan men ook volken op verschillende wijze exploiteren. Natuurlijk is de ethische politiek verre te prefereren, maar er ligt geen reden voor dankbaarheid van de betrokken volken in. Geen volk beheerste ooit een ander volk uit altruïstische motieven, noch is te verwachten, dat dit ooit zal gebeuren.

En hoe lang heeft het dan nog geduurd, vóór men aan die ethica toe was! Geen ondernemer, en dus ook geen minister, vond onderwijs nodig voor de kleine boeren, op wier land men cultures uitoefende of voor de landlozen, die op de plantages werkten. In Europa vond men de verhouding: de koloniën leveren grondstoffen, voedings- en genotmiddelen, het moederland levert industrie-producten, de natuurlijke toestand, bestemd om voor immer zo te blijven. Velen zagen er een beschikking Gods in. En hoe lager de levensstandaard was van de koloniale bevolking, des te goedkoper waren de arbeidskrachten en des te groter was de winst.

De verwachting van stabiliteit is echter niet uitgekomen. Met fatale zekerheid brengt de Europeaan enige kennis en kunde aan de lieden, die hij exploiteren wil. Voor sommige van zijn doeleinden is dit ook nodig. Met analphabetische opzichters is het moeilijk werken. En er komt een tijdstip waarop de ondernemer ontdekt, dat hij in verschillende functies met financieel voordeel Europeanen door inheemsen kan vervangen, mits dezen een zekere mate van ontwikkeling bereikt hebben. Koloniale regeringen, die in tijden van economische depressie de belastingopbrengst zagen dalen, kwamen dan wel voor de noodzaak te staan, het aantal Europese ambtenaren te beperken en inheemsen aan te stellen. Er kwam dus onderwijs, zij 't mondjesmaat. De drang ernaar bij degenen, die het belang ervan begrepen, kon bovendien niet genegeerd worden, wilde men het land rustig houden. Met door malaria e.a. tropische ziekten geteisterde arbeiders is het moeilijk werken. Er komen dus hygiënische maatregelen, er is plaats voor Europese medici. Ik onderschat hierbij niet de invloed van degenen, die werkelijk begaan zijn met het armoebestaan en het lijden der bevolking: zendelingen en missionarissen, verschillende ambtenaren. Maar zij zouden weinig hebben kunnen uitrichten, als de belangen van het moederland en de moederlandse ondernemers lijnrecht tegenovergesteld waren geweest aan hun streven. Voorbeelden van het overbrengen van moderne medische en hygiënische inrichtingen in een achterlijke omgeving vindt men in Midden-Amerika waar „The United Fruit Company" hele streken saneerde ten bate van haar bananencultuur en in Suriname, waar de „Surinaamse Bauxiet-Mij" zich op dergelijke wijze installeerde.

De uitwerking van hygiënische en medische maatregelen in achterlijke gebieden is van enorme betekenis geweest voor de problemen, waarvoor de wereld thans staat: de geweldige toeneming van bevolkingsdichtheid, eerst voornamelijk bekend in Europa, is naar Azië overgeslagen en is nu ook begonnen in Afrika.

De sombere voorspellingen van Malthus: de bevolking der aarde zou groeien in een meetkundige, de voedselproductie in een rekenkundige reeks, is, ten minste voor de Westerse wereld, niet bewaarheid. Maar het valt te vrezen, dat de verhouding tussen genoemde grootheden zich toch in ongunstige zin ontwikkelt. Waardoor kreeg Malthus ongelijk? Doordat de Nieuwe Wereld nauwelijks bevolkt was en dus bevolkt kon worden door de millioenen, die in Europa te veel waren. Doordat de kolonisten bereid waren hun overschot aan levensmiddelen uit te wisselen tegen de industrie-producten uit Europa. Zonder deze gelukkige omstandigheid zou West-Europa evenzeer hebben moeten hongeren als thans grote streken in Azië dit doen, zelfs ondanks de sterk toegenomen intensiviteit van landbouw en veeteelt, die in de andere werelddelen slechts matig gevorderd is. Als de productie in Amerika en Australië niet nog aanmerkelijk kon worden opgevoerd, zou het er met West-Europa droevig voor staan en ook nu houdt de toestand gevaren in. Tachtig procent van de Nederlandse bevolking produceert geen voedsel en dit percentage zal nog steeds stijgen.

Het is, dit tussen haakjes, een waanzinnige toestand, dat een staat met 310 bewoners per km^2 de bevolkingsaanwas stimuleert door een progressieve kindertoeslag, om dan een deel van de op staatskosten opgevoede en onderwezen burgers met staatssubsidie te laten emigreren. Als ze ginds dan nog maar voedsel gingen produceren, dat ons ten goede zou komen! Maar de meesten moeten de industrie helpen opbouwen en zo ertoe meewerken, het immigratieland minder afhankelijk van Europa te maken. Van planning gesproken!

Deze toestand geldt de Westerse wereld. Heel erg afhankelijk van de Oosterse op 't gebied van voedsel is ze niet: ze ontvangt wat rijst, wat suiker en vooral tropische vetten. Van honger in de ondervoede gebieden heeft het Westen zich tot voor kort weinig aangetrokken. In de eigen koloniën moest men al vanwege het fatsoen zoveel mogelijk hongersnoden voorkomen, maar ook dit gelukte niet altijd, getuige Brits-Indië. Ongetwijfeld hebben de met westerse techniek geconstrueerde bevloeiingswerken en dijken tot opvoering van de voedselproductie bijgedragen. Het heeft niet gebaat. Want minder hongersnood, gepaard met minder cholera, malaria en andere ziekten, betekende een sterke groei van de bevolking Deze groei is in sommige gebieden phenomenaal. Er wordt ondersteld, dat Java in het begin van de 19de eeuw 4 à 5 millioen mensen telde. Thans wonen er 50 millioen. In India neemt de bevolking met een 5 millioen per jaar toe. In Egypte, waarvan de bewoonde en bewoonbare oppervlakte nauwelijks groter is dan Nederland, zitten 20 millioen mensen dicht opeengepakt. Japan telde in 1860, dus kort na de opening van het land, ± 30 millioen zielen, nu 80 millioen.

In China waar het probleem al ouder is, woont $^1/_5$ van de mensheid. Zonder de verwoestende overstromingen en de cholera, door Gervais zo plastisch beschreven, zouden alleen hongersnoden de bevolkingsaanwas enigszins binnen de perken houden. Heel nuchter drukt de gouverneur van de provincie Szetsjwan het uit, als

hij weigert, zelfs de eenvoudige hygiënische maatregelen tegen de cholera te nemen, die de Europese artsen hem voorleggen. „Zelfs wanneer de oogst lukt, is er geen rijst, geen graan en geen groenten genoeg om een volk, dat zich ieder jaar in geweldige massa's vermeerdert, te voeden. De bevolking is te dicht en hongersnood onvermijdelijk, en ik zal de maatregelen, die u zo goed waart mij voor te stellen, niet nemen, alleen om de reden, dat ze nog honderd- of tweehonderdduizend mensenlevens zouden redden. Wanneer de cholera zich uitbreidt, zal zij in de overbevolkte provincie de onmisbare opruiming houden en de overlevenden in staat stellen te eten en te leven." (A. Gervais, Aesculaap in China, Ned. vert. Den Haag 1935, blz. 237/38.)

Uit een artikel, dat een belangstellend lid van de Wiardi Beckman Stichting mij toezond, haal ik nog enige recente schattingen voor de toekomst aan. Bij de thans bestaande verhouding tussen geboorte- en sterftecijfers zou het bevolkingsoverschot zodanig zijn, dat het aantal inwoners van Ceylon in 26 jaar verdubbeld zou worden, van Japan in 33 jaar, van de Philippijnen in 55 jaar; op Java zou het aantal in het jaar 2000 116 millioen bedragen.

Nu kan men zich troosten met de niet ongegronde mening, dat weinig processen zich in de loop der tijden ongewijzigd voortzetten. Het is mogelijk, dat de geboortecijfers gaan dalen. Maar ook dan nog is zeker voor afzienbare tijd de toestand zorgwekkend.

In China kan intensivering van en opvoering van het arbeidstempo in de landbouw nauwelijks uitkomst brengen: de Chinezen werken al hard en lang. Ze hebben niet alleen de vlakten en de rivierdalen bevolkt, maar het bergland van Zuid-China ontwoud en akkers op de hellingen aangelegd. Gedeeltelijk met funeste gevolgen, want er heeft veel afglijding van de verweringsbodem plaats gehad. Ook thans nog kruipen in sommige provincies de akkers steeds hoger en als de rivieren een lage waterstand vertonen, zaaien de zwoegende boeren in het droge deel van de bedding, met het risico, dat alles weggespoeld wordt. Ze gebruiken menselijke faecaliën als mest en halen twee of drie oogsten per jaar van hun miniatuurakkertjes. Ze werken hard, en niet alleen op het land. Thuis staat een weefgetouw, waaraan de echtgenoten elkaar afwisselen, soms ook 's nachts het werk voortzettend. Wat valt hier te bereiken met intensivering? Een rationeler landverdeling zal wel enig nut stichten, en als door de revolutie de landbouwers minder gebukt zouden gaan onder hoge pacht en door corrupte ambtenaren opgevoerde belastingen, zou dit enig soulaas geven, maar het voedseltekort opheffen doet het niet. Afstoting van een groot aantal landlieden naar de industrie zou voor de overblijvende boeren nuttig zijn, voor degenen, die de landbouw opgeven, in de huidige omstandigheden niet. De toestanden in de industrie der grote steden zijn treurig. Lange werktijden, vrouwen- en kinderarbeid, zeer lage lonen zijn de kenmerken ervan. De laag gemonteerde weefgetouwen, die men in Amerika na de afschaffing van de kinderarbeid, niet meer kon gebruiken, vonden in China gretig afzet. De zijdespinnerijen en lucifersfabrieken bieden een nog erbarmelijker werkgelegenheid dan de katoenfabrieken. Natuurlijk kunnen hier de toestanden (ook de woningen zijn verschrikkelijk) verbeterd worden. Maar de ontwikkeling van de industrie biedt geen oplossing voor de voeding. Dikwijls wordt uit het oog verloren, dat industrialisatie

slechts dan de welvaart kan bevorderen, indien de agrariërs een overschot van voedsel produceren en als ze bereid zijn, dit af te geven in ruil voor industrieproducten.

Blijft over de emigratie. De Chinezen zijn in groten getale naar Mandsjoerije getrokken, waar ze de Mandsjoe's, eens de beheersers van China, nu verre overtreffen. Ze verhuisden naar Mongolië, Achter-Indië, naar Indonesië, zelfs naar Suriname. Thans behoren deze mogelijkheden vrijwel tot het verleden. In de verte lokken Australië en Nieuw-Zeeland, met hun grote nog open ruimten. Maar voor Chinezen en Japanners (ook voor Indonesiërs) zijn de poorten gesloten. Australië moet een „blank werelddeel" blijven.

In India is de toestand weinig beter. Ieder weet, hoe talrijke hongersnoden het gevolg waren van een te laat invallende natte moesson. Uitgebreide bevloeiingswerken, geconstrueerd door Engelse ingenieurs, hebben wel verbetering gebracht. Die in de Pendsjaab, waar de Kanaalkolonies ontstonden, brachten er de bevloeide oppervlakte van 20 op 30 mill. ha. De Soekkoerdam in de Indus maakte de bevloeiing van twee mill. ha mogelijk. Er sterven niet langer, zoals in het laatste kwart van de 19de eeuw gemiddeld een millioen mensen per jaar van de honger. Maar ondervoeding is in India een gewoon verschijnsel en epidemieën maken daardoor vele slachtoffers. De griep eiste er in 1918/19 12 à 14 millioen. Door een oogstmislukking in Bengalen, tezamen met een vloedgolf, verloren in 1943 anderhalf millioen mensen het leven.

In de industrie is de toestand ongetwijfeld beter dan in China. De sociale wetgeving is niet van belang ontbloot. Maar vele arbeiderswoningen in Bombay en Calcutta zijn verschrikkelijk. Dat er gestreefd wordt naar verbetering en dat er bijv. bij de Tata-ondernemingen in Jamsjedpoer voor behoorlijke woningen gezorgd wordt, is reeds van grote betekenis. Maar hoe brengt men de voeding van een armoelijdend volk op peil, als er jaarlijks vijf millioen monden bijkomen?

Japan behoort niet tot de achtergebleven gebieden, maar toch is het voedseltekort nijpend. De boeren, die het voedsel produceren, zijn doodarm. Ze waren het destemeer, doordat vooral op hen de lasten drukten van de imperialistische politiek en doordat de meesten bovendien zware pachten moesten opbrengen. Het percentage pachters is nu door een hervorming van Mac Arthur van 70 op 20 gebracht. De krachtig ontwikkelde industrie kon vooral daardoor op de wereldmarkt concurreren, dat er tegen uiterst lage lonen gewerkt werd. De industrie is nu sterk teruggedrongen. Zal men ze weer zover laten opkomen, dat met de export de import van voedingsmiddelen betaald kan worden? Maar dan moeten die elders beschikbaar zijn.

Er zijn wel lichtpunten. Achter-Indië, vooral Burma en Siam, zijn nog niet dicht bevolkt en produceren een rijst-overschot. In Russisch Azië liggen nog vele mogelijkheden op het gebied van voedselproductie. Het is maar de vraag, of de toeneming ervan die van de bevolking kan bijhouden.

Afrika heeft een nog weinig dichte bevolking. Er zijn echter streken, waar de dichtheid reeds vrij groot is, en waar de bewoners, in tegenstelling met het gewone beeld van Afrikaanse bodembewerking, een vrij intensieve landbouw toepassen. De

Bantoebevolking van Zuid-Afrika is door de blanken in haar bewegingsvrijheid beperkt. Met de gebruikelijke landbouw- en veeteeltmethoden kan er voor deze negervolken van welvaart geen sprake zijn. In de vochtige delen van Afrika hebben slaapziekte en malaria het sterftecijfer steeds hoog gehouden. Nu echter hebben de westerlingen middelen gevonden deze gesels met succes te bestrijden. Het gevolg zal zijn, dat ook hier de bevolking sterk in aantal zal stijgen.

Wat beweegt de Westerse wereld, vrij plotseling aandacht te besteden aan de achterlijke gebieden? Waarom werkte het medegevoel niet eerder? Het is zeker niet enkel te verklaren uit de zucht, koopkrachtiger afzetgebieden te winnen. Van sommige producten zal de afzetmogelijkheid zelfs geringer worden. Van Japan ondervond de Westerse industrie een geduchte concurrentie. Is het misschien de vrees, dat de hongerige massa's de poorten tóch zullen openbreken en met hun horden de gevorderde gebieden zullen overstromen? Het oplaaiende nationalisme in de Oosterse wereld moet de haat tegen de Westerlingen hebben opgezweept en deze wordt dagelijks gevoed door propaganda, voor een deel ook van Rusland uit, de „vriend der verdrukte volken". De Oosterse volken zijn door de plotselinge verbreking van de banden in generlei opzicht in een betere conditie gekomen, gedeeltelijk een gevolg van het onverstand en de onervarenheid der nationalistische leiders, die merendeels een prestige-politiek volgen, welke van alle wijsheid en overleg gespeend lijkt. De Indonesische actie voor het bezit van Nieuw-Guinea (tot 141° O.L.; de Papoea's aan gene zijde van die grens schijnen er minder op aan te komen!) is misschien nog dwazer dan de plotseling ontwaakte zucht van een aantal Nederlanders om de Papoea's tot ontwikkeling te brengen.

In India heeft het afscheid van de Engelsen tot een chaos en tot moordpartijen geleid, waarvan we ons de omvang nauwelijks bewust zijn. En tot de onverstandige scheiding van India en het in twee stukken (1100 km vaneen) liggende Pakistan.

De slechte economische toestand wordt natuurlijk niet op rekening van de te plotselinge verandering geschreven, maar op die van de vroegere koloniale machten. Er wordt een solidariteitsgevoel tussen Oosterse volken gedemonstreerd, dat wel is waar niet blijvend zal zijn, maar dat toch een gevaarlijk aspect heeft.

Wanneer de Aziatische (en later de Afrikaanse) volken een hoger technisch peil bereiken en daarmee een moderne wapenindustrie zouden kunnen vestigen, zouden ze door hun geweldige aantallen een gevaar voor het Westen gaan vormen, dat niet te stuiten zou zijn. Alleen de waarschijnlijkheid, dat ze evenmin eendrachtig zouden blijven als thans de Westerse mogendheden, biedt dan nog enig uitzicht.

De expansiedrang van de steeds in aantal toenemende Aziatische volken moet zeer groot zijn. Denk eens, wat er in Korea zou gebeuren, wanneer de Chinezen over een eigen wapenindustrie zouden beschikken. De verbonden legers zouden eenvoudig onder de voet worden gelopen. Australië en Nieuw-Zeeland zouden worden overstroomd door millioenen naar land hunkerende Chinezen.

Alleen wanneer de ongebreidelde bevolkingsaanwas kan worden ingeperkt, is een vreedzame ontwikkeling zo niet waarschijnlijk, dan toch mogelijk. Alleen dan is er kans, dat de nog verder opgevoerde voedselproductie de mensheid voldoende zal voeden. Die opvoering is, zij het in beperkte mate, mogelijk, als een sterk gezag

Het grote probleem: voedsel . . . .

aan de verdergaande individuele vernieling van hulpbronnen paal en perk stelt. Berichten van Java vertellen van het kappen van veel, vroeger door het Gouvernement beschermd, bos en de gevolgen voor de bouwkruin zijn desastreus. Over de bodemerosie in Amerika is de laatste tijd zoveel geschreven, dat niemand er optimist over zal zijn.

Van cultuurvolken wordt gezegd, dat ze, in tegenstelling met natuurvolken, de natuur zoveel meer beheersen. Inderdaad zijn ze een heel eind daarin gevorderd. Maar de veel geroemde pioniers hebben in Noord-Amerika niet alleen het Indianenleven vernietigd, ze zijn ook verantwoordelijk voor de roekeloze uitroeiing van wouden, voor de bodemerosie in de zorgeloos bebouwde en soms weer verlaten akkers in de plains. De moderne mens is verder heel knap in de bestrijding van ziekten, waardoor het levensgeluk verhoogd wordt, en in het uitstellen van de

dood. Maar terwijl men op deze wijze de natuur min of meer beheerst, houden millioenen vast aan de natuur door de voortplanting haar gang te laten gaan. Het evenwicht tussen bevolkingsaantal en voedselproductie wordt daardoor verbroken, speciaal in de achtergebleven gebieden, waar veelal de traditie een groot kindertal als eervol beschouwt. Het is niet zo, dat beperking van het kindertal er geheel onbekend is. Hsiao T'ung Fei, Peasant life in China, vertelt van dorpelingen, die, helaas door abortus en kindermoord 't minieme landbezit trachten bijeen te houden. Maar degenen, die over wat meer land beschikken, hebben ook meer kinderen. Ze zijn er trots op, ook omdat dit grote aantal een bewijs van welvaart vormt. Overigens was deze beperking zeker niet algemeen.

In Japan is de bevolking enige eeuwen stationnair gebleven. Het hebben van meer dan twee of drie kinderen werd in sommige kringen zelfs als onbehoorlijk beschouwd. Na opening van Japan kwam men er al spoedig tot het voeren van machtspolitiek. Daarbij behoorde de beschikking over veel soldaten, dus moest het geboortecijfer omhoog. Van overheidswege werden grote gezinnen gepropageerd en aanbeveling van geboorte-beperking werd verboden. Toen het land overbevolkt raakte, ging men aanspraak maken op groter grondgebied.

We staan nu voor het feit, dat hulp aan de achtergebleven volken ten minste voorlopig betekent een nog sterker groei, een groei, waarmee de uitzetting van de voedselproductie geen gelijke tred zal kunnen houden. Om dit laatste te bereiken, zouden staten, die over land beschikken, dat nog ontgonnen kan worden, dit moeten openstellen voor immigranten, ook van gekleurd ras. Ze zullen het, hoe we dit ook mogen betreuren, stellig niet doen.

Is het Westen bereid, de levensstandaard omlaag te schroeven uit solidariteit met en ten bate van de Oosterse mensheid? De vraag stellen is ze beantwoorden, het is daartoe zeker *niet* bereid. Men wil wel een kwartje offeren om een hongersnood in India te lenigen, maar men wil dit niet eens elke week doen en dat staat toch nog ver van de aanvaarding van een lager levenspeil.

Ongetwijfeld zal een verdere vordering van de techniek nog vele mogelijkheden tot vergroting van de voedselproductie bieden, en ook is het waarschijnlijk, dat het bevolkingsaccres niet steeds op het tegenwoordige hoge peil zal blijven. Deze veranderingen kunnen op den duur wellicht uitkomst bieden. Maar reden, om de naaste toekomst optimistisch te beschouwen, is er allerminst.

H. UMRATH

De crisis in de volkswoningbouw

Het is zeker overbodig nog eens op de betekenis van de volkswoningbouw te wijzen.

Volgens berekening van het CBS bestond er op 31 Mei 1947 een woningtekort van ten minste 271.000 woningen; neemt men in aanmerking, dat bovendien 61.000 deel-woningen en 21.358 nood-woningen en nood-boerderijen dienden te worden vervangen, dan was het tekort 357.000. Beide berekeningen gaan er van uit, dat er een reserve van ten minste 2 % ter beschikking moet staan. In vakkringen wordt zelfs een reserve van 3 % noodzakelijk geacht.

Sedert de woningtelling in 1947 is de toestand niet veel ten gunste veranderd. Wel kwam in 1948 de woningbouw weer behoorlijk op gang en werden in de periode van 1 Januari 1948 t/m Juni 1951 rond 153.000 woningen gebouwd. Hierbij komen nog plm. 14.000 duplex- en andere deel-woningen, zodat de woningvoorraad – rekening houdende met de vermindering, die gedurende dit tijdperk ook in zekere mate heeft plaatsgevonden – met plm. 165.000 is toegenomen. Hiertegenover staat, dat door de bevolkingsaanwas en door het opruimen van krotwoningen, jaarlijks een behoefte aan ongeveer 35.000 woningen ontstaat. Het oorspronkelijke tekort is zodoende teruggelopen met: 165.000 min 140.000 (zijnde 4 × 35.000) is plm. 25.000 eenheden. Er blijft dus een ontstellende achterstand van 246.000 tot 332.000 woningen. Elke vermindering van het aandeel van de woningbouw aan het bouwprogramma zal daarom vergaande gevolgen ook van economische aard hebben, omdat de volksgezondheid en daardoor het productievermogen worden aangetast. Bovendien dient rekening te worden gehouden met reis- en verblijfkosten, die in grote mate gemaakt moeten worden, omdat talrijke werknemers geen huis in de plaats van tewerkstelling kunnen vinden.

Het is bekend, dat het voornemen bestond om van 1953 af 55.000 woningen per jaar te bouwen, waarvan 8000 duplex-woningen. Als gevolg van de gewijzigde economische verhoudingen zal dit aantal drastisch worden beperkt. Voor 1952 voorziet het Bouwplan dan ook in de bouw van slechts 40.000 woningen, waarvan 15.000 te bouwen door woningbouwverenigingen en gemeenten, 15.000 door particuliere bouwondernemers (premiebouw), 4000 in de sector wederopbouw en 6000 in de „vrije sector". Het aandeel van de goedkope woningen is dus plm 35 % tegen 65 % in 1951.

Hiermede is toegegeven aan de eis van de particuliere bouwers, hun aandeel in de nieuwbouw te verhogen; een eis die gemotiveerd werd met de bewering, dat de particuliere bouw goedkoper is dan de woningwetbouw. Wij willen op deze

bewering niet nader ingaan en alleen maar constateren, dat voor deze woningen een groter bedrag aan bouwkosten is gecalculeerd dan voor woningwetwoningen (*f* 12.500 tegen *f* 9.000) en dat ook hier het Rijk subsidie moet verlenen. Per woning moet dus *f* 3500 meer worden geïnvesteerd, d.w.z. dat drie particuliere woningen *f* 37.500 kosten, terwijl de prijs van vier woningwetwoningen *f* 36.000 is. Aangezien beweerd wordt, dat de particuliere bouw goedkoper is, zullen de woningen waarvan de bouwkosten plm. 40 % hoger zijn, groter moeten zijn en meer gerief moeten bieden. Nu kan er geen twijfel over bestaan, dat er ook een tekort aan middenstandswoningen bestaat. Dit heeft o.m. het ongewenste gevolg, dat tal van bedrijfsleiders, leraren, artsen enz. in goedkope arbeiderswoningen hun intrek hebben genomen. Maar hierin alleen kan niet de oorzaak worden gevonden voor een zo drastische wijziging van het beleid, waardoor het aandeel arbeiderswoningen in de nieuwbouw van 65 % terugloopt op 35 %, en wel 35 % van een totaal, dat met plm. 20 % is verminderd. Aan de andere kant stijgt het aandeel van de particuliere sector van 18 op 35 % en neemt het aantal toe met 50 %, terwijl de volkswoningbouw absoluut met 67 % terugloopt. De oorzaak hiervan moet dan ook gezocht worden in het feit, dat het niet mogelijk is in het kader van de tegenwoordige credietpolitiek de gelden, die voor woningwetbouw van behoorlijke omvang nodig zijn, naar deze sector te leiden. Afgezien van de noodzaak, dat er in het nationale budget meer middelen voor het totale woningbouwprogramma dienen te worden uitgetrokken, valt te constateren, dat bij de verdeling van de bedragen, waarop voor de woningbouw naar de mening van de regering beslag kan worden gelegd, er van wordt uitgegaan, dat de overheid niet in staat is voldoende invloed uit te oefenen ten einde de volkshuisvesting zo te doen plaats vinden, dat met de belangen van een gezonde woningbouwpolitiek rekening kan worden gehouden.

Ook indien het wetsontwerp „Credietcontrôle" eventueel tot wet zal zijn verheven, zal weinig verbetering in de geschetste situatie worden gebracht. De quantitatieve contrôle, die nu reeds wordt toegepast, beperkt uiteraard slechts de hoeveelheid crediet, die ter beschikking kan komen en leidt er in tijden van industriële bedrijvigheid toe, de geldstroom juist daar te doen inkrimpen, waar de rente een belangrijke rol speelt, m.n. in de woningbouw.

De qualitatieve contrôle werkt alleen negatief: hierdoor wordt bepaald waar niet geïnvesteerd *mag* worden, maar niet, waar wel geïnvesteerd *moet* worden. Indirect kan alleen dan een verlichting optreden, indien op zó grote schaal investeringsverboden worden uitgevaardigd, dat de beleggers eenvoudig in een dwangpositie komen te verkeren. Hiertegenover staat de regeling, zoals deze in de Duitse Woningbouwwet van 1950 is voorzien. Daarna kan de regering door verordening bepalen, dat een zeker percentage van de middelen, die de „kapitalsammelstellen" jaarlijks in lang-lopende leningen zouden kunnen beleggen, in de woningbouw moet worden geïnvesteerd.

Uiteraard verdient ook de Engelse regeling voorkeur aan een minder planmatige woningvoorziening. Daar stelt de Overheid via de Public Works Loan Board de middelen aan de publiekrechtelijke lichamen tegen een rente van 2¾ % ter beschikking. In de publieke sector wordt dan ook plm. 85 % van alle woningen gebouwd.

Gaan wij in Nederland verder in de richting die nu dreigt te worden ingeslagen,

dan zullen wij spoedig weer in de vooroorlogse situatie verkeren, waarin door de particuliere bouwers plm. 85 % van alle woningen gebouwd werden. Men sprak toen wel van een „verzadiging van de woningmarkt", maar het is bekend, dat dit een zeer eenzijdig verschijnsel was: er bestond een teveel aan middenstands- en een tekort aan arbeiderswoningen.

Helaas staat er geen officieel cijfermateriaal ter beschikking om dit aan te tonen. Wel spreekt het navolgende staatje een duidelijke taal:

KELDERWONINGEN TE AMSTERDAM

Einde v/h jaar	Aantal
1930	480
1931	475
1932	479
1933	483
1934	487
1935	491
1936	517
1937	519

(Bron: Beter Wonen, Gedenkboek Nat. Woningraad 1938, pag. 16.)

De statistieken van de woningtelling 1930 tonen aan, hoe groot de woningnood toen was. In dat jaar bleken van het totaal aantal bewoonde woningen 4,6% éénkamerwoningen met twee of meer bewoners te zijn en in 13,9 % van het totaal bleken alle vertrekken tevens als slaapvertrek te worden gebruikt. Maar „in 1928 meende de Hoofdinspecteur voor de Volkshuisvesting in zijn verslag over 1927 te kunnen berichten, dat het door de (eerste wereld)oorlog ontstane woningtekort was ingehaald. Het aantal leegstaande woningen in de grote steden had ongeveer het peil van vóór de oorlog bereikt. In Januari 1928 stonden te 's-Gravenhage 2,91 % der woningen leeg, in Amsterdam was dit eind 1926 2,38 %, in Rotterdam eind 1927 3,5 %. Op 31 December 1929 was het aantal leegstaande woningen in gemeenten boven 100.000 inwoners 2,58 %. — De woningtelling van 31 December 1930 bracht als resultaat, dat er op dat ogenblik 1.813.815 bewoonde en 49.829 leegstaande woningen (2,65 %) in het Rijk werden geteld." (Ir J. J. v. d. Wal, De economische ontwikkeling van het bouwbedrijf in Nederland.)

Deze cijfers tonen aan, dat aan de ene kant een zeker overschot aan woningen viel waar te nemen, terwijl aan de andere kant tienduizenden gezinnen niet behoorlijk gehuisvest waren. Dit gebeurde o.a. na een periode, waarin flink gebouwd werd en wel vooral in de particuliere sector. Immers, na 1920 ging het aandeel van de particulieren met sprongen omhoog en wel van 24 % in dat jaar op 73,5 % in 1924 en 82,6 % in het topjaar 1927, toen er meer dan 51.000 huizen gebouwd werden.

In 1928 en 1929 liep de woningbouwactiviteit terug, om in de dertiger jaren een zeer grillig verloop te nemen. Geen wonder dat toen in de kringen van alle belanghebbenden de roep naar ordening gehoord werd, waarbij ook het vraagstuk van een regelmatige credietverlening aan de orde werd gesteld. Ir J. J. van der Wal schrijft hierover in het reeds aangehaalde boek als volgt:

„Er ontstaat tot zekere hoogte een schaarste aan woningen met als gevolg een verhoogd huurpeil. Aan deze achterstand wordt eerst een eind gemaakt in de

depressiejaren, in welk stadium tevens een sterke inkrimping van de koopkrachtige vraag optreedt, zodat het vermeerderd aanbod alsdan geen vraag ontmoet.

Een overeenstemming tussen aanbod en vraag wordt op de woningmarkt slechts met grote vertraging, en nimmer op het goede ogenblik, verkregen en het is dan ook verklaarbaar, dat er in de laatste tijd meer en meer stemmen opgaan, die de noodzakelijkheid betogen van een ordening in de woningvoorziening.

Langs de weg van de vrije prijsvorming moet het onmogelijk worden geacht om steeds en op korte termijn een juiste aanpassing van het aanbod aan de vraag te verkrijgen, wellicht dat dit beter kan geschieden indien de woningvoorziening volgens een vooraf beraamd plan verloopt.

Hoe zulk een ordening zou moeten worden opgezet, vermeldt in grote lijnen het rapport van de commissie ingesteld door de Nat. Woningraad, de Alg. Bond van Woningbouwverenigingen en het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw (Mei 1936). Deze commissie acht de ordening op het gebied van de woningvoorziening noodzakelijk en vermeent dat zulk een ordening moet omvatten:

a. Het perfectionneren van de woning-, de gezins- en de belastingstatistiek.

b. Het scheppen van de wettelijke bevoegdheid voor gemeentebesturen om onnodige woningbouw tegen te gaan.

c. Het voeren van een zodanige gemeentelijke grondpolitiek, dat de terreinen, welke voor de te bouwen woningcomplexen benodigd zijn, regelmatig en tijdig beschikbaar worden gesteld.

d. Zodanige regeling van de credietverlening, dat waarborgen worden geschapen voor het regelmatig beschikbaar zijn der voor de bouw benodigde kapitalen.

e. Reorganisatie van het eigenlijke bouwbedrijf.

Verder concludeert genoemde commissie dat er plaatselijke commissies in het leven geroepen dienen te worden, bestaande uit vertegenwoordigers van het gemeentebestuur en van de verschillende groepen van belanghebbenden bij de woningbouw. Deze commissies hebben tot taak, te adviseren over alles, wat tot geordende woningvoorziening leidt. Regeling bij de wet acht de commissie voornoemd aanvankelijk niet noodzakelijk, doch op den duur, nadat de nodige ervaring is opgedaan, wordt het wel gewenst geacht tot een dergelijke regeling over te gaan.

Wij laten in het midden of in dit schema de juiste middelen tot ordening van de woningproductie worden aangegeven, doch dat op dit gebied stellig iets te ordenen valt, achten wij onbetwistbaar."

Zien wij hiertegenover de groeiende aandrang om de woningbouw niet alleen ten aanzien van de financiering maar ook ten opzichte van de huren weer tot „economische verhoudingen" terug te brengen, dan verdient het wel aanbeveling van deze opmerkingen van een particuliere bouwer goede nota te nemen.

De eerste stap naar de „vrije prijsvorming" is immers ten aanzien van de rente reeds gedaan en daarmede is het onmogelijk geworden te bereiken, dat „de woningvoorziening volgens een vooraf beraamd plan verloopt". Het is immers duidelijk, dat bij het „Bouwplan" geen sprake meer is van een „plan"; het is een richtlijn, die alleen in zoverre gevolgd zal worden, als de instituten, die crediet verstrekken, bereid zijn de nodige gelden ter beschikking van de woningbouw te stellen. Waar momenteel de tendentie te bespeuren valt, het rentepeil nog verder

op te voeren, kan er niet bij voorbaat op worden gerekend, dat de nodige gelden tegen de thans geldende rente van 4 % ter tafel zullen komen.

Het is bekend, dat reeds nu allerlei trucjes worden aangewend om deze moeilijkheid te omzeilen. Het meest verbazingwekkend is het feit, dat op enkele plaatsen bijv. in Hengelo de industrie er toe overgaat, middelen in de niet-risico-dragende sector te beleggen, terwijl een jaar geleden heel Nederland over de vraag discussieerde, hoe de institutionele beleggers er toe zouden kunnen worden gebracht een gedeelte van hun middelen aan risicodragende ondernemingen, de industrie dus, ter beschikking te stellen!

Het probleem, waarmede brede kringen zich op het ogenblik bezig houden, is hoe de mogelijkheid geschapen kan worden niettegenstaande de bestaande zgn. „relatieve geldschaarste" en de bovenvermelde tendentie tot verdere verhoging van de rente, de volkswoningbouw voortgang te doen vinden. Het toestaan van een hogere rente heeft weinig doel. Immers, indien de „relatieve geldschaarste" een feit is, dan kan een hogere rente ook geen geld naar voren brengen. Maar zelfs indien men meent, de rente zo hoog te moeten laten oplopen, dat de beleggers er de voorkeur aan geven, in de woningbouw te investeren in plaats van in de industrie, kan men „volkswoningbouw" geen sprake meer zijn, omdat „het volk" de huren dan eenvoudig niet meer zal kunnen betalen. Maar de volkswoningbouw is het centrale probleem, dat op de een of andere manier, desnoods door credietschepping, op beperkte schaal opgelost dient te worden.

Het is te begrijpen, dat de regering uitermate huiverig is tot hernieuwde credietschepping over te gaan. Dit schijnt tegen het gehele monetaire beleid in te druisen, dat er vooral toe moet dienen de betalingsbalans te verbeteren. Het ongeluk wil, dat de hiervoor nodige beperkingen van de investeringen alleen in de publieke sector „planmatig" kunnen plaats hebben. Op de particuliere sector kan men slechts geleidelijk invloed uitoefenen en dan ook alleen op het totaal aan investeringen. Anders gezegd: in de publieke sector wordt met physieke contrôles gewerkt, in de particuliere niet. En de volkswoningbouw is er de dupe van. Aan de andere kant doen zich sterke tekenen voor die aantonen, dat een gedeelte van de besparingen, die men in de woningbouw hoopt te bereiken, door stijgende werkloosheid onder de bouwarbeiders te niet wordt gedaan. Eind Augustus 1951 was immers het aantal werklozen in de bouwnijverheid bijna het dubbele van een jaar geleden. Uit de cijfers blijkt duidelijk, dat de verminderde bedrijvigheid in de bouwvakken het gevolg is van de crisis in de woningbouw. Het zijn immers juist die vaklieden, die bij de bouw van huizen nodig zijn, die het meest door de groeiende werkloosheid worden getroffen, met name timmerlieden en metselaars.

Men zou zich onder deze omstandigheden moeten afvragen, of de regering het aan de geldverstrekkende instellingen duidelijk kan maken, dat een hogere rente dan 4 % voor de woningbouw niet te verwachten staat. De bovenvermelde „trucjes" en andere tekenen schijnen er nl. op te wijzen, dat de geldschaarste inderdaad slechts „relatief" dus niet absoluut is, omdat men verwacht, straks een hogere rente te kunnen bedingen. [1]) Dat zou in overeenstemming zijn met het koersverloop van de staatsleningen en met het feit, dat enkele maanden geleden de minister van Financiën ook verklaard had, dat een hogere rente dan 3½ % er niet toe zal

bijdragen meer geld aan te trekken. Enkele weken later werd het zgn. „rentegamma" gewijzigd en de 4% werd voor de lagere publiekrechtelijke lichamen een feit. Het zou daarom deze keer nodig zijn op een meer sprekende manier te doen uitkomen, dat de rente *niet* verder omhoog zal gaan. Dit kan gebeuren door een gedwongen lening maar misschien ook door duidelijk te maken, dat indien de institutionele beleggers niet bereid zijn het geld te fourneren, de regering dat wel zal doen. Dit betekent uiteraard credietschepping, zij het dan ook op beperkte schaal en met een vast omlijnd doel. De ontwikkeling op de arbeidsmarkt maakt het waarschijnlijk, dat het inflatoire effect van een beperkte credietuitzetting niet van grote betekenis zou zijn, omdat ten aanzien van de lonen slechts een geringe verhoging van de koopkracht plaats heeft en wel in elk geval niet boven het totaal, waarmede bij normale bezetting, die de grondslag van onze economische politiek moet zijn, rekening moet worden gehouden. Ook de materiaalpositie is zodanig, dat een ernstige verstoring van de betalingsbalans niet verwacht behoeft te worden. In de loop van 1951 is immers de import van grondstoffen en materialen voor de bouwnijverheid sterk gestegen. Dit verschijnsel heeft zich ook in de laatste maanden voorgedaan, terwijl de her-export geen betekenis heeft. De voorraadpositie kan dus gunstig worden genoemd, wat — zoals reeds werd opgemerkt — met het oog op de betalingsbalans belangrijk is.

Ook in verband met de orde van grootte van de eventueel te verstrekken nieuwe credieten, die van deskundige zijde op ongeveer een ½% van het nationale inkomen worden geschat, mogen de monetaire gevolgen niet overschat worden. Desnoods zou de credietcontrôle voor de vrije sector iets strakker moeten worden aangehaald, de sector dus, waar de Overheid niet in staat is te bereiken, dat de middelen daar terecht komen waar het in het algemeen belang in de eerste plaats gewenst is. Het zou best mogelijk kunnen zijn, dat de afkondiging van een zodanige politiek voldoende is om als stok achter de deur te werken, die het „beleggingsfront" er toe zal brengen, van zijn kant de nodige stappen te doen.

In dit verband moet duidelijk gemaakt worden, dat nieuwe middelen, die op lange termijn ter beschikking van de gemeenten worden gesteld, niet moeten dienen om oude kort-lopende credieten in lang-lopende te converteren. De Nieuwe Rotterdamse Courant van 11 September jl. heeft in een artikel „Geld en Crediet" er zeer terecht op gewezen, dat kort-lopende credieten, die voor investeringsdoeleinden zijn gebruikt, alleen boekhoudkundig kort-lopend zijn; maatschappelijk — of economisch — hebben zij het karakter van lang-lopende leningen. Zou men met dit feit geen rekening willen houden, dan zou zich een van de twee mogelijkheden voordoen: of het geld, dat door convertering vrij komt, wordt gesteriliseerd, vastgehouden dus — dat betekent deflatie; of het komt in andere sectoren terecht, dit betekent credietvermeerdering elders, waarschijnlijk tegen hogere rente in het vrije bedrijfsleven! Daarom zou het zeer belangrijk zijn om duidelijk te doen uitkomen, dat voor de *f* 900 millioen aan kortlopende credieten, die bij de gemeenten uit-

---

[1]) De voor belegging vrijkomende middelen werden meer dan tot dusverre onbelegd gelaten, en bestaande effectenportefeuilles werden wellicht ten dele omgezet in geld, omdat men de ontwikkeling wilde afwachten, ten einde door verdere rentestijging niet nog grotere vermogensverliezen te lijden. (Prof. dr F. de Roos, „Trouw" van 17 Sept. 1951.)

staan, een soort „stillhalte-overeenkomst" wordt getroffen, zodat een nog sterkere verschuiving ten gunste van de vrije sector kan worden voorkomen. Het is niet denkbeeldig dat een soortgelijke overeenkomst er ook toe zal bijdragen de huidige psychologische situatie te doen keren. Men vergete immers niet, welke belangrijke rol de verwachting van de komende gang van zaken in het economische leven speelt.

In verband met de noodzakelijkheid om de financiering van de volkswoningbouw weer op gang te brengen, werd ook op de mogelijkheid gewezen om pogingen te doen ten einde uit het tegenwaardefonds van de Marshall-Hulp nieuwe toewijzingen te krijgen. Deze voorstellen kunnen niet zonder meer van de hand worden gewezen, omdat Nederland van dit fonds voorheen een zeer zuinig gebruik heeft gemaakt. Uit de cijfers van de E.C.A. blijkt, dat alle andere deelnemers aan het Plan een belangrijk hoger percentage van hun tegenwaarderekening hebben opgenomen dan ons land. Met 40 % staan wij verre ten achter bij Engeland en Frankrijk, die over 98 % van dat gedeelte hebben beschikt, dat voor eigen gebruik maximaal in aanmerking kan komen.

Er bestaan geen redenen om te veronderstellen, dat in Nederland door het opnemen van een hoger percentage het inflatiegevaar groter zou zijn geweest dan bij de andere deelnemers. Daarom is het verwonderlijk, dat wij vooral van de mogelijkheid tot aflossing van een deel van onze staatsschuld geen gebruik hebben gemaakt. Daardoor zou het Rijk nu over meer ruimte ten aanzien van de geldmiddelen beschikken en zodoende ook beter in staat zijn de woningbouw op peil te houden.

Inmiddels moet worden verwacht, dat middelen uit het fonds niet gemakkelijk voor civiele doeleinden worden vrijgegeven. Toch lijkt het niet denkbeeldig, dat de woningbouw voor nieuwe toewijzingen in aanmerking zou kunnen komen, nl. op die plaatsen waar door de nieuw te stichten industrieën en installaties, die met de defensie verband houden, voor onderdak voor de daarbij betrokken arbeiders moet worden gezorgd.

Tevens is men bij de E.C.A. van plan, de productiviteit te verhogen en een gedeelte van de hogere uitkomsten aan de arbeiders ten goede te doen komen. Het was tot nu toe niet mogelijk dit streven in overeenstemming te brengen met de officiële loonpolitiek, zoals die in ons land door regering en bedrijfsleven wordt voorgestaan. Misschien kan hier door een combinatie van verschillende denkbeelden een oplossing worden gevonden.

Uitgaande van het „experiment Culemborg", waar bouwarbeiders in hun vrije tijd in de gelegenheid worden gesteld zelf hun huizen te bouwen, valt te constateren, dat de minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting bereid is voor de bouw van een arbeiderswoning een subsidie van *f* 4000 te verlenen, indien de tweede *f* 4000 worden opgebracht door een hypotheek en de tegenwaarde van de laatste *f* 4000 door overuren, te maken door de toekomstige eigenaar van het huis. Misschien valt te overwegen of er niet een bedrag uit het tegenwaardefonds ter beschikking van de regering kan worden gesteld met de bedoeling, dat evenredig met het stijgen van de productie middelen voor de bouw van huizen worden vrijgegeven, die ter beschikking komen van arbeiders van die bedrijven, die de grootste vooruitgang laten zien. Hieraan zou een spaarregeling gekoppeld kunnen worden,

zodat een mogelijkheid geschapen wordt, het eigendom aan de huizen te verwerven, waarbij de bijdrage uit het Marshall-Fonds als een renteloze hypotheek zou moeten worden verstrekt, die met 1 % per jaar moet worden geamortiseerd. (Dit is uiteraard slechts een aanduiding in welke richting de oplossing zou kunnen worden gezocht.)

Samenvattend kan het navolgende worden geconcludeerd: De volkswoningbouw moet onder alle omstandigheden doorgang vinden en wel op een belangrijk hogere schaal dan in het Bouwplan 1952 is voorgesteld. Hierbij moet er vooral op worden aangedrongen, dat de verschuiving naar de (particuliere) premie-bouw en naar de vrije sector in belangrijk mindere mate plaats heeft dan voorgesteld. Hierdoor alleen reeds zou het mogelijk zijn tegen hetzelfde bedrag aan totale bouwkosten plm. 45.000 woningen te bouwen.

De Overheid moet hierin leiding geven, d.w.z. stappen doen om de nodige middelen tegen een draagbare rente naar de sector volkswoningbouw te dirigeren.

Wettelijke mogelijkheden bestaan in tegenstelling tot andere landen hiervoor niet; ook het wetsontwerp Credietcontrôle brengt hierin geen directe verbetering.

Daarom zou desnoods teruggegrepen moeten worden op credietuitzetting in beperkte omvang en voor een bepaald doel. De inflatoire gevolgen hiervan mogen niet worden overschat; de mogelijkheid is zelfs niet uitgesloten, dat de afkondiging van een dusdanige maatregel het beleggingsfront er toe zal brengen, in ruimere mate langlopende credieten tegen een matige rente aan de markt te brengen.

Het zuinige gebruik dat Nederland in tegenstelling tot andere landen tot nu toe van de tegenwaarderekening van de Marshall-Hulp heeft gemaakt, maakt het aannemelijk, dat hier nog een reserve kan worden aangesproken. Dit zou eventueel moeten gebeuren in verband met defensiedoeleinden en/of met het streven tot een verhoging van de productie te komen.

Uiteraard zou het financieringsvraagstuk geheel of gedeeltelijk door een gedwongen lening of door premielening kunnen worden opgelost.

GEERT RUYGERS

Socialistisch buitenlands beleid

Het gebeurt herhaaldelijk, dat in discussies over buitenlandse politiek de vraag wordt gesteld: wat is nu het typisch socialistische in de buitenlandse politiek van de P.v.d.A.? Deze vraag stelt ons voor een even ingewikkeld als belangrijk probleem. Is er een typisch socialistisch buitenlands bereid mogelijk, in theorie, in practijk? Wat is het typisch socialistische in het buitenlands beleid van de P.v.d.A.?

In dit artikel wil ik over dit vraagstuk slechts enkele kanttekeningen maken. Het gehele vraagstuk is, naar het mij voorkomt, nog onvoldoende doordacht geworden. Eerst uit het gezamenlijke beraad van velen kan wellicht op den duur die duidelijke lijn worden uitgestippeld, die aan een bepaald buitenlands beleid een typisch socialistisch karakter geeft.

Een eerste vraag, waar we voor worden gesteld, is deze: wat is „typisch" socialistisch? Ik geloof, dat er nog heel wat partijgenoten zijn die het sociale en het economische als een terrein beschouwen, dat bij uitstek geschikt is voor socialistische politiek, terwijl zij een aantal andere terreinen: cultuur, justitie, buitenlandse zaken en andere beschouwen als iets, waar een socialistische partij niet aan voorbij kan zich daarmee bezig te houden, maar die toch nauwelijks het eigen gezicht van de partij kenbaar maken. En men kan dit nog scherper stellen. Wanneer de partij zegt socialisatie van de overgebleven particuliere mijnen, dan zeggen sommigen: eindelijk weer eens een onvervalst, typisch socialistisch geluid! Maar zegt de partij: oplossing van de woningnood, dan is men daar natuurlijk niet tegen, maar het socialistische hart komt niet tot geestdrift. Niettemin is het zo, dat uit een oogpunt van leniging van menselijke nood, in materieel en moreel opzicht, in het huidige Nederland de oplossing van het woningvraagstuk waarschijnlijk een acuter betekenis heeft dan de socialisatie van de particuliere mijnen en dat ook uit een oogpunt van bestrijding van het communisme het woningvraagstuk urgenter is dan de genoemde socialisatie. Deze opmerking is natuurlijk niet bedoeld als een critiek op de socialisatie van de mijnen, maar wel om duidelijk te maken, dat ook het gebruik van de uitdrukking „typisch socialistisch" nog wel enige nadere bezinning behoeft.

Een tweede moeilijkheid is deze. De socialisten in Engeland staan gereserveerd tegenover een federaal Europa, de conservatieven eveneens. De socialisten in Engeland zijn vóór het Atlantisch Pact, maar die in Zweden daartegen. Ik oordeel daarover hier niet. Ik zeg alleen, dat geen enkele partij, ook een socialistische niet, ontkomt aan de beïnvloeding van een aantal feitelijke gegevenheden van histo-

rische, politieke, economische en ook culturele aard in ieder land, zeker niet, wanneer zo'n partij alleen of mede de regeringsverantwoordelijkheid heeft te dragen. Wat in het standpunt van zo'n partij typisch socialistisch is en wat eigenlijk door andere factoren wordt bepaald is niet altijd even gemakkelijk uit elkaar te halen. Wanneer Stokes zegt: de mannen achter de schermen in Perzië hebben te veel Marx en Lenin gelezen, is dat dan een socialistische of een Engelse visie? Wanneer op een internationale socialistische conferentie sommigen de geleide, anderen de vrije loonpolitiek verdedigen, wie kan zich dan het aureool van socialistische rechtzinnigheid aanmeten? Het „typisch socialistische" is een uitdrukking, die met de nodige voorzichtigheid moet worden gehanteerd, wil men de betrekkelijkheid veler dingen niet uit het oog verliezen.

Een derde opmerking is deze, dat het natuurlijk niet alleen gaat om het typisch socialistische. In de strijd tegen Hitler-Duitsland stonden socialistische en niet-socialistische democraten aan dezelfde kant van de scheidslijn. De primaire vraag in deze strijd richtte zich meer op de solidariteit van alle democraten dan op het typisch socialistische. Ik kan niet zien, dat iets per se minder typisch socialistisch zou worden, wanneer het óók socialistisch is, maar niet exclusief socialistisch. Zoals in de dagen van Hitler wordt ook nu weer het buitenlands beleid der vrije wereld beheerst door de primaire noodzaak van de verdediging tegen dreigende agressie. In de letterlijke zin des woords gaat het om de grond waarop we staan, om de lucht, die we inademen, om de meest fundamentele dingen van onze wijze van leven. Een dergelijk allesbeheersend feit stijgt uit boven de toetssteen van typisch socialistisch of niet, althans opgevat in exclusieve zin.

Al het voorafgaande legt ons de nodige reserves op. Maar ondanks dat blijft natuurlijk het feit bestaan, dat bijvoorbeeld een Verenigd Europa in de gedachtengang van Churchill, De Gasperi of Adenauer er anders zal uitzien dan in een socialistische gedachtengang. En daarmee is de noodzaak van een socialistisch buitenlands beleid in beginsel en practisch gegeven. Maar ook hier alweer een reserve. Sommigen zeggen: de gedachte van een Verenigd Europa heeft niets typisch socialistisch. Ik ontken dat, niets is zo erg weinig. Ik meen, dat een bovennationale Europese gemeenschap toch wel *iets* van die Internationale verwezenlijkt, die de socialisten zo vaak en zo hartstochtelijk hebben bezongen. Maar bovendien, men kan het ook zo stellen, dat een Verenigd Europa een voorwaarde is, wil er in de toekomst in dit werelddeel nog van vrijheid, van welvaart en van socialisme sprake kunnen zijn. Ook degene dus, die in een Verenigd Europa op zich zelf niets typisch socialistisch ziet, zal er voor hebben te strijden, ten einde de mogelijkheden voor het socialisme in de toekomst open te houden. En wie vandaag strijdt, op welk front ook, opdat morgen het socialisme kan worden verwezenlijkt, staat hij buiten datgene, dat wezenlijk socialistisch is?

Het is ook niet zo, dat er ten aanzien van het buitenlands beleid de socialisten op geen enkele wijze een eigen geluid laten horen. Ten aanzien van de liberalisatie in Europa bijvoorbeeld heeft onze fractie herhaaldelijk en met grote klem een eigen gedachte ontwikkeld, niet alleen in het negatieve door de liberale liberalisatie als ontoereikend van de hand te wijzen, maar ook in het positieve, door duidelijk aan te geven, hoe de socialisten dan wel een multi-lateraal handelsverkeer

mogelijk zien. In het Plan-Schuman zit een aantal elementen, die in een socialistische lijn liggen. De Assemblee in Straatsburg heeft op socialistisch initiatief enkele resoluties aangenomen over een Europese plan- en werkgelegenheidspolitiek. Deze voorbeelden volstaan om te bewijzen, dat er aan socialistische zijde wel degelijk wordt gedacht aan de vraagstukken van het socialisme op internationaal plan.

Toch, men kan toegeven, dat dit alles nog niet voldoende is, dat het meer ligt in de dagelijkse sfeer van wat de hand te doen vindt dan dat het beantwoordt aan een duidelijk uitgewerkt plan voor heden en toekomst. Evenals er een duidelijke behoefte bestaat om het maatschappijbeeld naar socialistische opvatting nader te omlijnen, zo is er de behoefte aan de concretisering van een socialistische visie op de internationale gemeenschap, die uit de nood en de verwarring van deze tijd groeiende is. Wellicht komt er de mogelijkheid om daaraan, bijvoorbeeld in het kader van de W.B.S., wat meer stelselmatige aandacht te besteden.

In het volgende wil ik slechts wijzen op een drietal punten, meer om de bezinning te stimuleren dan om aanspraak te maken op volledigheid of een alomvattende probleemstelling.

In de eerste plaats is er het vraagstuk van het nationalisme. In Azië voltrekt zich een nationale bewustwording, die niet enkel een stap vooruit betekent ten opzichte van het vroegere kolonialisme, maar die ook haar gevaarlijke kanten heeft, doordat de overspannen vormen van jonge nationale staten herhaaldelijk de internationale samenwerking in de weg staan. In sommige Europese landen (Ierland), in sommige delen van Afrika en Zuid-Amerika kan men hetzelfde waarnemen. Daarbij komt, dat het fascisme als steeds speelt op de kaart van het nationalisme en dat het communisme in die streken, die nog niet onder zijn voogdij staan, probeert als de apostel van de nationale vrijheid op te treden. Zo ziet men een vloedgolf van nationalisme, juist in de tijd, waarin de nationale staatsvorm door de ontwikkeling der geschiedenis in menig opzicht is achterhaald. Men kan daarbij ook nog de principiële vraag opwerpen, of het beginsel van het zelfbeschikkingsrecht der volken, in de typisch liberale en individualistische interpretatie, die Wilson in Versailles daaraan heeft gegeven, niet dringend herziening behoeft. Dit betekent niet, dat ieder volk niet het recht zou hebben om naar eigen aard te leven, maar het betekent wel, dat in een tijd, waarin de wereld groeit naar grotere verbanden voor een desintegrerend beginsel van een onbeperkte staatkundige souvereiniteit geen plaats meer is. Het zou van grote betekenis zijn, als het socialisme, liefst op internationaal plan, ten aanzien van dit gehele vraagstuk van het nationalisme, in zijn waarde en zijn betrekkelijkheden, een duidelijk eigen standpunt vermocht te formuleren.

In de tweede plaats ligt er het vraagstuk van de democratie op het internationale terrein. De verworvenheid van de politieke democratie is in menig Europees land mede aan het socialisme te danken. De werkelijke beslissingen, waarvan ons aller lot afhankelijk is, vallen echter in toenemende mate op internationaal vlak. En willen we daarom niet, dat de politieke democratie wordt uitgehold, omdat haar werkingsveld kleiner wordt, dan is er slechts één oplossing: de uitbreiding van de politieke democratie van het nationale tot het internationale terrein. De democratie behoort tot het wezen van het socialisme. Daarom is het van het grootste gewicht,

dat het socialisme zich ernstig beraadt op de concrete vormen waarop de internationale samenleving stap voor stap, maar daadwerkelijk, kan komen te staan in het teken ener werkelijke, modern bewerktuigde en levende democratie.

In de derde plaats is er het vraagstuk, dat nog dagelijks aan betekenis wint, dat van de hulp aan de onontwikkelde gebieden. Het vraagstuk heeft daarom zo'n grote practische betekenis, omdat het communisme parasiteert op de sociale achterlijkheid en daarom haar politiek en propaganda in het bijzonder op de achtergebleven gebieden heeft gericht. Het gaat hier om een stuk maatschappelijke gerechtigheid tussen volken en continenten, om een menselijke solidariteit, die verder reikt dan de eigen natie. De Amerikaanse arbeider heeft zijn cijns betaald om het verarmde en verwoeste Europa er boven op te helpen. Wat is onze bijdrage voor de maatschappelijke opgang van al die streken in Europa, in de wereld, die nog ver bij ons ten achter staan? Hier ligt een roeping voor het socialisme. In de verklaring van de Socialistische Internationale van Frankfort is het vraagstuk reeds duidelijk gesteld, maar nadere uitwerking en concretisering is dringend noodzakelijk.

De drie genoemde punten, het werd reeds gezegd, zijn niet volledig maar wel zijn het, geloof ik, hoofdpunten. Daarnaast liggen er andere heel belangrijke vraagstukken. De strijd voor de vrede, de concrete uitwerking van een internationale planeconomie, de internationalisatie van een aantal elementaire grondstoffen, om slechts deze voorbeelden te noemen. We hopen, dat ook andere in de naaste toekomst over deze vraagstukken mee gaan denken. Een socialistisch program voor internationale politiek, een socialistische visie op de groeiende internationale gemeenschap, het kan een bijdrage zijn om in de socialistische beweging een nieuw élan te wekken.

H. PAULIDES

Het werk van Alma in de muurschilderkunst

Het was Roland Holst, die mij eens – door de loop die het gesprek toen nam – zei: het moest alleen diegenen zijn toegestaan in het openbaar of hoe dan ook te oordelen over muurschilderingen, die uit eigen ervaring hebben geleerd wat er allemaal aan vastzit, hebben ondervonden welke problemen, gebonden aan plaats en inhoud, iedere schildering telkens opnieuw weer stelt. Uit deze uitspraak bleek duidelijk dat Roland Holst zich doelbewust distantieerde van de vrije schilderkunst en aan de muurschilderkunst een eigen aard en betekenis toekende.

Dat uit zijn woorden een grote bezorgdheid te beluisteren viel was verklaarbaar; immers, hij de man van grote eruditie op dit gebied en van een ongemene scherpzinnigheid, zag de gevaren van verwarring en vertroebeling die het hoge doel aantastte dat hij zich in deze kunst gesteld had.

Door de gave zijn gedachten en ideeën tot op de kern en scherp omlijnd naar voren te brengen, heeft hij zich, meer dan zijn tijdgenoten, in woord en geschrift kunnen uiten; ook over de diepere grond die in de monumentale kunst besloten ligt, welke in wezen voor hem een brandend verlangen betekende naar een schone harmonische wereld.

Zeker, men kan dit verlangen als een drijvende kracht achter welhaast iedere kunst aannemen, althans vermoeden. Maar hier treedt dit verlangen evident naar voren, want in haar zuiverste vorm zoekt deze kunst niet zichzelf, weet zij zich – dit gold voor Roland Holst in het bijzonder met zijn constructieve geaardheid – verbonden met de architecturen, daarvan afhankelijk en mededraagster.

Brillante artistieke vondsten, opzichtig uitgestald, passen haar evenmin als een platvloerse inhoud. Zij is verheven zakelijk!

Wanneer wij de bekende eerste uitingen beschouwen die de mens zich schiep op de wanden van de grotten die hem tot woning en vesting dienden, dan treft ons dat andere, hogere zakelijke, dat hier in zijn elementaire vorm, het geloof in zelfbehoud door middel van de magie betekende. Dat deze mens, naar lichaam en ziel nog volkomen gebonden aan zijn primitieve staat, in de eerste plaats nog bedacht moest zijn op de instandhouding van het naakte leven zelf, waarbij het voedsel, dat met levensgevaar buitgemaakt moest worden, een allerbelangrijkste plaats innam, is duidelijk. In de jachttaferelen op de wanden, ging het niet om de uitbeelding en de opwinding van de jacht zelf, maar om het verkrijgen van voedsel, dat in de aangebrachte voorstelling op de muur door hem getrokken werd in de

magische sfeer, waarop het bedrijf, men kan hier zeggen, het ritueel van de jacht beoefend werd, waardoor hij het verloop van de werkelijke jacht gunstig meende te kunnen beïnvloeden, in tijden van nood, af te dwingen. Het geloof in de magische werking gaf dus aanleiding tot het doen ontstaan van kunst bij deze prae-historische mensen; kunst van een monumentale allure; dat het dit was, daarvan kan die machtige bison, met wat rood en zwart op de muur aangebracht, ons volkomen overtuigen.

Dit geloof, hier nog in zijn nauwste begrenzing, allengs verwijd en uitgegroeid tot het brede begrip met diepe zin dat wij eraan toekennen, is niet alleen een trouwe begeleider, maar ook een wezenlijke drijvende kracht geweest in de monumentale beeldende kunst die de mens zich schiep in zijn verdere culturele ontwikkeling, ook nog in onze tijd.

In de middeleeuwen vergroeide en verdiepte de duistere heidense magie tot de mildheid van de christelijke mystiek, waarin de mens zelf, ook in zijn kunst een andere inhoud en betekenis kreeg, waardoor hij op een hoger geestelijk niveau en universeel gericht, kwam tot die rijke verbeelding van een gave monumentaliteit in zijn kunst. Daarna ebde gaandeweg de monumentaliteit, om plaats te maken voor de vloed van bewust gerichte individuele kunst. De geestesgesteldheid echter die voert tot die monumentaliteit, heeft de kunstenaar ook in het individuele tijdvak – laten we het terwille van de duidelijkheid zo noemen – nooit geheel verlaten. Wanneer bijv. de zo anders gerichte grote schildering „Claudius Civilis" van Rembrandt, in een meer daarvoor ontvankelijke tijd, een minder ongelukkige ontvangst was ten deel gevallen, wie weet wat we dan nog van hem in die richting hadden kunnen verwachten. Het is begrijpelijk, dat iemand als van Gogh, met zo'n sterk religieus gemoedsleven, het verlangen heeft gekoesterd bijbelse voorstellingen te schilderen. Wanneer hem de tijd daarvoor gegeven was, had van hem verwacht kunnen worden dat hij zich tot het muurvlak gekeerd zou hebben, evenals zijn tijdgenoot Gauguin, langs andere weg, in een minder gecompliceerde maatschappij – Tahiti –, dat wellicht onbewust heeft gezocht.

Het gaat er hier niet om of het ene meer kunst is dan het andere, maar het verschil in geestesgesteldheid aan te tonen, dat leidt tot de monumentale kunst en het op zich zelf staande zgn. vrije kunstwerk. Want dit vrije kunstwerk, het schilderij, kent niet de gebondenheid aan plaats en afmeting. Binnen de door de schilder zelf bepaalde grootte van het vlak – doek – is hij volkomen vrij zijn persoonlijke artistieke intenties uit te leven. De inhoud van zijn werk staat ook in het teken van deze geestesgesteldheid.

Hier is de doelstelling van het kunstwerk getreden buiten de bedding van de brede stroom der monumentaliteit en zoekt haar weg door de stroomversnellingen van het eigen ik. Aan vele machtige kunstwerken daarin ontstaan, kan monumentaliteit zeker niet ontzegd worden, maar deze monumentaliteit is van een andere geaardheid. In deze tijd van gespletenheid, die ook het kamp der beeldende kunstenaars niet voorbij gaat, waar bepaalde groepen zich geroepen voelen het „mene thekel" over anderen uit te spreken, krijgt de opbloei van een brede monumentaal gerichte kunst, weinig kans.

Dat niettegenstaande, in dit voor deze kunst ongunstige klimaat nog muurschil-

Bison — wandschildering in de grot van Alta Mira — Noord Spanje.

deringen uitgevoerd kunnen worden, met de vlag die lading waardig, moet tot grote verheugenis stemmen. Laten we dit beschouwen als een teken van het taaie leven van deze kunst, daaruit het geloof putten, dat zij dit winterse getij door zal komen en in deze gedachten het werk van de muurschilder Peter Alma behandelen.

Dit werk, dat krachtens zijn monumentaliteit zich niet geroepen voelt mee te doen aan de wedloop om de laatste en allerlaatste uitingen op het gebied van de beeldende kunsten, noch in het gareel daarvan te lopen, is van een open eerlijkheid die moeilijk misverstaan kan worden. Het betoogt niet met alle ten dienste staande middelen om zijn zelfswil, maar getuigt in de klare vormentaal van rhythmisch opgebouwde gesloten kleurvlakken, waaruit de inhoud zodanig naar voren treedt, dat deze in het grote verband zijn taak kan vervullen zonder het muurvlak te storen. Zijn werk toont, hoe groot ook van afmeting, nergens noemenswaardige inzinkingen, het is van gelijke kracht van het begin tot het einde. Dit alle zijn eigenschappen die evenzoveel deugden zijn. Alma heeft die karakteristieke, geestelijke instelling en ook de physieke, die geëigend is voor de muurschilder; hij heeft een lange adem! Om het in de terminologie van de sport te zeggen: hij is een geboren stayer die de kracht in zich heeft om de lange afstand af te leggen en de intelligentie bezit zijn krachten wijs te verdelen, om in goede conditie de finish te bereiken. Iemand met sprintkwaliteiten — typerend voor het impressionisme en alles wat daaraan verwant is tot in onze tijd — zou onderweg ongetwijfeld brillante momenten hebben, maar ook als gevolg daarvan onvermijdelijke inzinkin-

De Hoop

De Vertwijfeling

De Liefde

De Afgunst

Wandschilderingen van Giotto uit de Arenakapel te Padua.

gen, om ten slotte wellicht op te geven of uitgeput het einde te halen. Deze escapade in sporttermen zij mij vergeven; maar dit ongewone voorbeeld toont hoop ik de verschillen duidelijk aan.

Dat het geloof in het ruime en diepe begrip dat wij er hieraan toekennen, niet alleen een trouwe begeleider, maar ook een wezenlijk scheppende kracht is geweest in de monumentale kunst – zoals hiervoor reeds is gezegd – toont aan, dat zij (nog) andere intenties heeft dan alleen het naar vorm en kleur speurende oog. Dat is de inhoud, dus niet in de betekenis van het louter aanschouwelijke, maar de gedachte die daarachter drijft, die gestalte krijgt, door de monumentale kunstenaar beleefd wordt en hem aanzet tot zijn scheppend werk.

Die inhoud is ook bij de muurschilderingen van Alma van groot, zo niet van primair belang. Zonder deze, zou voor hem waarschijnlijk een deel van zijn inspiratie verloren gaan. Die inhoud heeft bij hem altijd houding en zakt nooit af naar het anecdotische. Van grote betekenis in dit verband is echter, dat de gedachte erin altijd een opwaartse gang laat zien die zijn levenshouding in positieve zin bepaalt en het geloof in de positieve werking van zijn arbeid als kunstenaar. Hier put hij dit geloof, gevat in de lijst van eigen tijd, uit dezelfde bron, als waaruit de prae-historische mens het zijne haalde voor zijn monumentale verbeeldingen op de muren in de grotten; de middeleeuwers, evenals de aziatische volken, doelbewust, dus zakelijk, hun verheven monumentale scheppingen konden putten, en daardoor binnen het bereik der aanschouwelijkheid konden brengen en groepen 19de eeuwse kunstenaars, verontrust en geklemd in het materialisme van hun tijd, zich hierop gingen bezinnen.

De opkomst van de monumentale gedachte in de beeldende kunst in Nederland, kwam op het laatst van de vorige en het eerste kwart van deze eeuw.

Drie figuren, om de belangrijkste te noemen, Der Kinderen, Roland Holst en Thorn Prikker, hebben deze kunst, waar ons land toen nog onwennig voor stond, eigenlijk niets van moest hebben, – het impressionisme immers vierde toen nog hoogtij – bekendheid gegeven en tot op zekere hoogte ingang doen vinden.

Kenmerkend voor deze drie figuren en de geaardheid van hun kunst was, dat zij niet hun koers wijzigden of vonden uit aesthetische of schilderkunstige overwegingen het schilderij betreffende, maar o.a. in verzet kwamen tegen die gebieden der beeldende kunst, ook de zgn. kunstnijverheid, die voor het grootste deel door de industrialisatie tot wansmaak en karakterloosheid waren vervallen.

De opdrachten die thans voor monumentale werken verstrekt worden, ook aan muurschilders, zijn voor een niet gering deel de vruchten van hun onverdroten werken en streven, in samenwerking natuurlijk meestal met de architecten, in de jaren die nog niet zover achter ons liggen.

Wanneer wij nu nader ingaan op de laatste grote werken van Alma, nl. de muurschilderingen in de hal van het Amstelstation en die in het trappenhuis van de Gemeente Universiteit, beide te Amsterdam; de eerste kort voor de oorlog voltooid en de andere nog niet zolang geleden, dan treft ons hoe hij het muurvlak beheerst met een daarbij passende niet minder beheerste techniek, die samen hier tot stijl worden, waarbij het vermogen aanwezig is een inhoud op te bouwen die zijn taak vervult en in het geheel wordt opgenomen.

De beide grote schilderingen in het Amstelstation op de voor- en achterwand van de hal, tonen duidelijk dat hij er uitstekend in geslaagd is een harmonische samenhang tussen de architectuur en zijn werk tot stand te brengen.

De zakelijke bijna nuchtere constructie van deze grote ruimte, de framebouw, gaat nergens schuil. De zijwanden zijn glaswanden. De horizontalen en verticalen die deze ruimte geheel beheersen, doorbreekt Alma op de achterste muur met twee even zakelijke – onverbloemde – divergerende lijnen, die in V-vorm het muurvlak beheersen, waarop hij de treinstellen componeert, van boven afgesloten door een vliegwiel; van onderen aan de voet van de V, op een bordesachtige vorm door drie frontaal gezien achter elkaar geplaatste spoorwielen. Daarvan is de voorste 't grootst, en in een forse kleur aangegeven het dominerende punt van waaruit de compositie is opgebouwd. In één rake greep heeft hij hier constructie en inhoud samengevat.

Wat het reizen per trein aan mogelijkheden biedt om veel te zien, heeft hij verwerkt in de vlakken aan de buitenzijde van de V-vorm; links het oosten: Griekenland, Egypte enz.; rechts het westen: onze lage landen, Frankrijk, enz. De schildering in lichte vlakke kleuren, met hier en daar een sterk accent, werkt totaal niet storend op de doorgang daaronder naar de perrons. Zij drukt daar niet op, ook al niet door de allesbeheersende V-vorm in de compositie die aan het geheel een rijzend karakter geeft.

Op de muur daartegenover, aan de voorkant, versterkt hij de horizontale werking van de architectuur, door deze in zijn compositie over te nemen. Op de aangebrachte horizontalen, onderbroken door de rookpluimen van de locomotieven, componeert hij van onder naar boven, de ontwikkeling van het eerste locomotiefje tot aan de diesel toe, waarboven als bekroning, het westelijk halfrond. In het vlak gevormd door de onderrand van de muur en de van hoek tot hoek flauw gebogen cirkellijn, is als een geometrische vlakvulling, de ontwikkeling van de stoomketel en wat daarmee verband houdt, verwerkt. In het midden is een figuurgroep die de gebogen lijn doorbreekt en het centrum beheerst. Dit zijn de personen die de hand hebben gehad in de uitvinding en toepassing van de stoomkracht. Ook op dit grote muurvlak toont Alma de scherpzinnigheid en het artistieke vermogen om inhoud en vlakverdeling tot een samenbindend geheel te verwerken, dat ook en zeker van niet minder betekenis is bereikt tussen de schildering en de architectuur.

Zoals men van een acteur wel zegt: die rol is hem op het lijf geschreven, zo was ook deze opdracht, naar binnen en naar buiten aangemeten op de figuur van Alma. Met een intuïtieve zekerheid is hij hier zijn weg gegaan; de materie van de inhoud, die voor velen een struikelblok zou zijn geweest, heeft hij boeiend weten te verwerken in het karakter der muurschildering tot een klaar en harmonisch geheel, dat binnen zijn grenzen geen vragen heeft opengelaten.

Voor het aanbrengen van de muurschilderingen in het trappenhuis van het Universiteitsgebouw, stond Alma voor een geheel andere situatie dan in het Amstelstation.

De nauwe omgrenzing van dit trappenhuis, dienstig voor twee verdiepingen, gaf zes muurvlakken te bewerken, drie voor elke verdieping, die een lambrizering hebben van zwartgrijs marmer, dat rechthoekig, sprongsgewijze mee opgaat met de trap tot een hoogte van meer dan twee meter; de balustrade van de trap, hier

Johan Thorn Prikker — Schets voor een muurschildering in het raadhuis te Rotterdam.

dicht, afgedekt met een donker palisanderhouten leuning, geeft door een en ander aan dit interieur een wat zwaar karakter.

Op deze muren zien wij de loop der cultuurhistorie, waarin aan de natuurwetenschappen een belangrijke plaats is toegekend. De opgang in de beschavingsgeschiedenis wordt ondersteund — gesymboliseerd — in de opwaartse gang die

aan een trappenhuis eigen is. Hiervan heeft Alma bij het componeren van de gegevens terecht gebruik weten te maken.

Op de linkerwand, onder aan de eerste trap begint de geschiedenis met de dodencultus van het oude Egypte, dan van Griekenland en het Romeinse rijk naar de middeleeuwen op de frontale wand, om op de rechterwand te eindigen bij de Renaissance, waar de wetenschap haar vlucht begint te nemen.

Op de eerste verdieping zien wij, in dezelfde volgorde als beneden, de verdere ontwikkeling, waarbij ook de scheepvaart betrokken wordt; op de frontale wand, tegen de achtergrond van de Franse revolutie, o.a. de figuren van Darwin en Marx, om op de rechter- en laatste wand te besluiten met de ontsluiering van de geheimen der macrocosmos en microcosmos door de moderne natuurwetenschap; in de figuurgroep zien wij o.m. Madame Curie en prof. Einstein.

Ook hier blijkt weer hoe geconcentreerd en consciëntieus Alma op de te verwerken stof is ingegaan. De figuurgroepen die op iedere wand – uitgezonderd de middeleeuwen – domineren, zijn omgeven met de architectuur en (of) kenmerken van hun tijd. De natuurkundige ontdekkingen, waarbij ook de instrumenten benodigd voor het wetenschappelijk onderzoek niet achterwege blijven, weet hij in het rhythme van de compositie op te nemen. Van dit alles maakt hij zich niet af met een artistieke zwier; hetgeen hem ook niet ligt, want zijn artisticiteit kenmerkt zich meer door houding dan door gebaar.

Wanneer wij nu dit werk in zijn totaliteit, ook in verband met zijn omgeving bekijken, dan blijkt ons dat Alma de grondstof van zijn compositie minder organisch heeft opgebouwd dan in het Amstelstation; waar deze plaats, architectonisch bezien, ook veel minder aanleiding toe geeft. Hierdoor heeft hij zich meer ingesteld op het beeld dan op het vlak; op dat wat aanspreekt dan op dat wat aangesproken wordt.

Als gevolg hiervan, hebben deze schilderingen hun eigen gestalte, hun eigen rhythme gekregen binnen deze ruimte; waartoe ook de detaillering van de kleding, handen en de koppen die tot portretten werden, meewerkte, evenals de opgevoerde kleur daarin.

Daardoor is het resultaat anders geworden dan in het Amstelstation. Of men dit toejuicht of betreurt kan in het midden gelaten worden.

Opvallend en van betekenis is: dat deze schilder, die het lang niet altijd in eigen land heeft gezocht, aan wie ook maatschappelijke stromingen niet onberoerd zijn voorbij gegaan, in het kunstbedrijf zelf door en door hollands is gebleven, door de deugdelijkheid waarop het berust.

Belangrijk is: dat wij in Alma een muurschilder bezitten, die in staat en bij machte is grote en moeilijke opdrachten tot een goed einde te brengen. Dit dankt hij in de eerste plaats aan zijn predispositie als muurschilder, maar daarnaast aan zijn vasthoudendheid aan het gestelde doel en zijn stoere werkkracht die aan zijn werk, door veel ervaringen heen, een sterk monumentaal gericht eigen karakter hebben gegeven.

Peter Alma — De Twintigste Eeuw, deel van wandschildering in de Gemeente-Universiteit te Amsterdam

M. SLUYSER

„Hij las in het gouden boek van wat morgen zal zijn"

Voor Ome Jan van Zutphen, die zó oud is, dat hij een wereld heeft zien geboren worden .... en vergaan.

Mijn vader was diamantslijper en dus lid van de Bond. Bij ons thuis werd Henri Polak als een weldoener vereerd. Hij was het grote voorbeeld, dat iedereen probeerde na te volgen, in het klein. Soms leidde die verering tot belachelijke na-aperij. Vader had een kennis, die lid van de Bondsraad was. Onder alle omstandigheden was die het met Henri eens, zó verknocht en roerend eens, dat hij de bijnaam had verworven: Sampie Homogeen. Maar hij vond het een erenaam. Hij imiteerde het uiterlijk van de bewonderde bondsvoorzitter. Hij kleedde zich, keek, sprak en schraapte zijn keel als Henri. En ik geloof, dat hij het heimelijk als een eerbetoon aan zijn eigen adres en niet aan dat van Polak beschouwde, wanneer op de slijperij een van de bondsliederen werd gegalmd:

Henri Polak, dat is mijn neef.
Op allebei mijn schoenen loop ik scheef.
Als Henri Polak mijn neef niet was,
Hadden we geen cent in de weerstandskas!

De Bond deed zijn invloed ver buiten het vak gevoelen. En waarlijk niet alleen met betrekking tot de vaststelling der arbeidsvoorwaarden. Hij was de verwekker van een onverzadigbare honger naar schone kunst en vooral: lectuur.

Lezen. Volwassenen ontdekten de wereld van het boek.

Het socialisme werd in de Joodse buurten verpersoonlijkt door een man op een fiets. Hij zal wel onder een andere naam bij het Bevolkingsregister bekend zijn geweest, maar iedereen riep hem bij zijn bijnaam: Haringkoppie. Hij was de bode van de Diamantbewerkersbond; hij inde contributies voor de ziekenkas „Helpt Elkander"; hij bezorgde „Het Weekblad", „Het Jonge Leven", het dagblad „Het Volk", „de Notenkraker". En bij hem kon men ook terecht voor toegangskaarten: voor een toneelvoorstelling, voor een concert van „de Kleine Stem" of voor een uitvoering van het Madrigaalkoor van Sem Dresden. Haringkoppie was de levende schakel tussen organisatieleven en leden. Hem vroeg men uitleg, wanneer een bericht in de krant aan duidelijkheid te wensen overliet. Bij hem kwam men om raad en bijstand. Meestal wist hij onmiddellijk het antwoord. Maar als hij – zelfs *hij* – geen bescheid wist, dan zei hij:

„Ik zal het van de week gaan vragen, bij Henri."

....en dan kwam een week later het onfeilbare advies. Regelrecht van de berg Sinaï.

Maar één ding kon Haringkoppie niet: boeken ruilen voor zijn klantjes. Boeken ruilen in de Bondsbibliotheek in de Franse Laan. Dat moest iedereen zelf doen.

Op Dinsdag- en Donderdagavond stond er al om over zevenen een rijtje mensen te wachten op de hoge stoep van het Gebouw. Pas om acht uur ging de bibliotheek open. Maar wie het eerst komt, die de eerste keus heeft. Portier Lezeman was onverbiddelijk. Acht uur open en geen seconde eerder; en niet dringen en geen lawaai op de trappen.

Die bibliotheek was niet zo maar een ordinaire uitleen-inrichting. De beheerders, de oude heer Duinkerken voorop, deden hun werk uit liefde voor de schone letteren en de wetenschap. Ze kenden de catalogus uit het hoofd. Wanneer een jong bondslid zich liet inschrijven, werd hij meestal even apart geroepen. Aan een tafeltje naast Duinkerken gezeten, moest hij maar eens vertellen voor welke boeken hij belangstelling dacht te hebben. Dan werd er een lijstje opgemaakt. En de bibliothecaris zorgde, dat de jonge man een beetje systematisch de grote ontdekkingsreis door de wereld van het boek ging ondernemen.

De catalogus vervulde de functie van literaire gids. De nobele essayist en fijnzinnige stylist Michel van Campen (zelf diamantbewerker) had de inleiding tot dit statige boekwerk geschreven. „Over literatuur" heette het opstel. Bondsleden moeten het uit het hoofd hebben gekend. Want als er in de literaire club, die van bij zevenen tot acht uur op de hoge stoep van het Gebouw stond te wachten, vurig gedisputeerd werd over de betekenis van een of andere schrijver, dan sloegen de deskundigen elkander met citaten van Van Campen om de oren. Bovendien had hij bij een paar honderd nummers in die catalogus korte aantekeningen geschreven. Elke auteur kreeg van Michel een korte waardering. De Tachtigers hebben het volk van zijn literatuur vervreemd. De bibliotheek van de A.N.D.B. bracht de hereniging tot stand. Michel van Campen was de verzoeningsrechter. Hij zelf bezat een verfijnde smaak, maar de klanten van de bibliotheek liet hij nooit in de steek. Wilden die ontspanningslectuur, omdat ze voor literatuur nog niet rijp waren, hij bléef hun gids. Bij de lange lijst van boeken van Courts Mahler schreef hij puntig: „Deze schrijfster is even onbeduidend als veelgelezen."

Lezen doet honger krijgen naar nieuwe lectuur. Lezen doet ook: zelf schrijven.

Michel van Campen had in de rokerige fabriekszaal tussen het gegons van drijfriemen en de geur van olie en zweet, zijn talent ontdekt. En Israël Querido, Andries de Rosa en zoveel anderen. Een lange lijst van namen. Mannen, die als werknemer op weekloon in het diamantvak waren begonnen. In de bondsbibliotheek maakten ze kennis met de wereld van de schone kunsten. In zich zelf ontdekten ze onvermoede talenten. Ze werden: toneelspelers, musici, statistici, economen, literatoren, dichters, een enkele werd schilder, sommigen werden toondichters. Anderen wierpen zich vol hartstocht op de herboren beroepen van kunstnijverheid; die werden binnenhuisarchitecten, plateelschilders, pottenbakkers.

De drang naar schoonheid en kennis stroomde in brede golven over de gehele stad.

Verenigingsleven begon te bloeien voor mensen, die voor die tijd in kleine afgesloten kringetjes hadden geleefd. Zelfbewustzijn groeide; soms was het een grotesk zelfbewustzijn. Er waren bondsleden, die zich zelf hadden ontdekt en meenden, dat zij de grootste ontdekking dezer eeuw hadden gedaan. Ze zogen woorden, uitdrukkingen en begrippen in, die ze niet konden verteren. Dat leidde wel eens tot belachelijke voorvallen.

De buurman van één hoog bij ons op de trap, genoot een zekere vermaardheid door zijn overdreven gevoel van eigenwaarde. Hij sjouwde altijd met een pak brochures, boeken en kranten. Hij las nooit een letter. Hij dééd alleen maar geleerd. Geen vergadering sloeg hij over; en op elk lijstje van debaters stond zijn naam bovenaan. Mark Uienkruier heette hij. Iedereen noemde hem Marx Uienkruier. Hij vertoonde een ziekelijke voorkeur voor vreemde woorden, en een hardnekkige neiging om ze verkeerd uit te spreken en ze in elk geval onjuist te gebruiken. Zo zeer beschouwde hij zich zelf als het middelpunt van de wereld, dat hij volstrekt blind was voor zijn eigen belachelijkheid, en potdoof voor het gegrinnik waarmee zijn verschijning werd begroet. Hij was de auteur van bijna legendarische vergissingen, bedrijver van versprekingen, die geniaal genoemd zouden worden ,ware het niet, dat zij eenvoudigweg producten waren van zijn eigengereide domheid. De meeste verhalen, die over Marx werden verteld, zullen wel verzonnen geweest zijn. Maar beslist historisch is de volgende geschiedenis, die hij bij ons thuis heeft verteld – zélf verteld, omdat hij er trots op was.

„Ik moest met mijn zoontje Maurits naar de dokter, want het jongetje had last van zijn buik. Affijn, ik kom in het studeervertrek van die aesculaap en zeg: Weledel Zeergeleerde Heer, mijn zoon klaagt over pijn in het onderste gedeelte van zijn onderlichaam. Zou u hem even willen investigeren en examineren, want ik ben bang, dat hij ziek zal worden. Die dokter kijkt me aan en zegt: „Maak dat jog zijn broekkie maar los, dan kan ik even naar zijn dingetje zien". Net zo grof en onbeschaafd zei die gestudeerde man dat; tegen *mij!* Ik richtte mij in mijn volle lengte op en zei waardig: „WelEdel Zeergeleerde Heer Dokter. Ik ben een klassebewust arbeider en de tijden zijn voorbij, voorgoed voorbij, dat onze kinderen „dingetjes" hadden. *Mijn zoon heeft een penis.*"

Van Marx Uienkruier werd een ander verhaal verteld. Ik betwijfel ernstig of het op waarheid berust, maar het is te mooi om niet aan de vergetelheid te worden ontrukt. Er was een vrouw gestorven, die in het leven van de buurt enige betekenis had bezeten. Marxie had het klaar geïntrigeerd, dat hij als grafredenaar zou optreden. Zijn rede moet aldus hebben geluid: „Daar ligt zij thans, de moeder. Zij was een *edel* mens. *Edel* was zij voor haar gezin. *Edel* voor haar vrienden en zij vond nog altijd tijd om *edel* te zijn voor haar buren. In één woord, *zij was een adelborst.*"

Dat waren grappige voorvallen in een zeer ernstig verenigingsleven, dat in de buurt opbloeide. Een verenigingsleven, waarin niet gekeken werd naar geloof, ras of afkomst.

In de Joden Houttuinen woonde het gezin van melkboer Woudenberg. De oude Woudenberg was uit Gelderland naar Amsterdam gekomen. Hij was er stadsmelkboer geworden. Melkfabrieken bestonden toen nog niet. Flessenmelk

was onbekend. De melkboeren, die met de kar door de stadsbuurten rondgingen, tapten melk uit een vat; ze verkochten per maat. Maar de oude Woudenberg was een ongewone stadsmelkboer. Hij melkte zijn eigen koeien. Van koe naar klant; zonder tussenhandel. De koeien stonden, twaalf in een lange rij, in het onderhuis van Woudenberg's woning in de Joden Huittuinen. Boven de stal woonde het gezin. Boven de woonkamer was de lange, hoge opslagzolder. De koeien leefden van schillen en afval. Daarvoor zorgden de klanten. Het was een eenvoudige voedselketen: schillen, afval van etensresten gingen van de klanten naar de koebeesten; en de dieren gaven er melk voor terug.

Maar een behoorlijk koebeest kan van het vuilnisvat alleen, niet leven. Tweemaal per jaar reed een wagen de Joden Houttuinen binnen, hoog-opgeladen met hooi. Dat werd op de lange opslagzolder gestouwd.

De hooiwagen kwam uit de Watergraafsmeer. Als de kar van de Middenlaan komende, de Muiderstraat inreed, ging het als een mare door de hele buurt: „Er is hooi bij de melkboer." Dan telden alle schoolklassen tussen Sint Anthoniesbreestraat en de Hortus die dag minder leerlingen.

Mijn vriendjes en ik hebben boven de stal van Woudenberg voor het eerst van ons leven de adem van het land geroken. De doordringende scherpe lucht van koemest. De bedwelmende geur van vers hooi.

Dat gezin van plattelanders midden in een volksbuurt van de grote stad, kon aan de nieuwe tijd geen weerstand bieden. De jonge Kees Woudenberg sloot vriendschap met het kleine Joodse jongetje Hyman Overst. Transportarbeider was die; broodbezorger als ik het wel heb. Maar ook Hyman was gegrepen door de leeshonger. Aan de wand van zijn zolderkamertje had hij een paar planken gespijkerd. Daarop stonden boeken: zijn bibliotheek. En hij maakte zelf simpele gedichtjes.

Ik heb onlangs zo'n bundeltje weer eens in mijn handen gehad. „Tintelingen" heet het; en in de officiële literatuurgeschiedenis zult ge de naam vergeefs zoeken. Misschien stond Hyman onder invloed van Adama van Scheltema, maar hij bezat ongetwijfeld een eigen, persoonlijk talent. Eenvoudige versjes van een broodbezorger, die om vijf uur 's morgens zijn wijk ingaat, trap op, trap af. De klanten slapen nog, maar er moet vers brood zijn voor het ontbijt. Door de donkere verlaten straten klinkt het rhythme van zijn eigen voetstappen, en op die maat vormen zich vanzelf zinnen. Zinnen die rijmen. Versjes. Recht uit het hart geweld. Op het schutblad stond zijn motto; de verontschuldiging voor de vreemde combinatie van broodbezorger en dichter, die hem zelf blijkbaar verbaasde:

„Beste mensen, ik moest me toch uiten
En 'k ging me aan versjes te buiten."

De stugge gesloten boerenjongen Kees deed niet aan literatuur. Het werd meubelmaker. Daarna bode van zijn vakbond. Later bestuurder. Tegenwoordig is hij lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal. Want aan de invloed van de bibliotheek in de Franse Laan kon hij noch Hijman zich onttrekken, gesteld dat ze dat zouden hebben gewild.

Het Gebouw werd het middelpunt van een schone beweging. De bron, die een

grote gemeenschap van gelijkgezinden voedde. De stad was trots op die schepping van Berlage. Maar voor de leden van de Bond was het de tempel.

Ik herinner me, dat mijn vader eens op een avond, toen hij meeging boeken ruilen in de Laan, gekscherend tegen me zei:

„Zie je die ene steen... de derde in de twaalfde rij van onderen af, Dat is nou m ij n steen. Het is: *ons* Gebouw, en die ene steen is van mij."

Het was een grapje met een boventoon van spot en een ondertoon van ernst. De architect had het huis een hoge stoep gegeven. Wie binnenging moest het gevoel krijgen, dat hij zich had losgemaakt van het alledaagse. Dat hij zich verhief boven degenen, die niet tot de gemeenschap van bondsleden behoorden. En de hele wereld mocht vrijelijk zien w i e er binnentrad. Wanneer de Bond feestdagen vierde, een jubileum, de invoering van de achturendag, dan trok zich der leden dankbaarheid samen in een geschenk: voor het Gebouw.

Ik herinner me, dat ons hele gezin, feestelijk aangekleed, op een avond naar de Franse Laan wandelde; ik zal toen een jaar of twaalf zijn geweest. Professor R. N. Roland Holst had de muurschilderingen in de bestuurskamer voltooid. Het gebouw was ter bezichtiging opengesteld voor de bondsleden en hun familie.

In het vertrek heerste een plechtige sfeer. De schilderingen, stemmig grijs tegen juichend groen; een eenvoudig maar sierlijk ameublement, een tafel, stoere eiken stoelen, een geel tapijt. Andere wandschilderingen bezichtigden we in de zaal waar de bondsraad vergaderde. Op een van deze: een man en een vrouw. Samen lezen ze een boek. Hun handen zijn ineengestrengeld. Er onder de woorden van Henriëtte Roland Holst: „Hij las in het Gouden Boek van wat Morgen zal Zijn."

De bondsleden stonden in een lange rij te wachten, totdat zij aan de beurt zouden komen om door de bestuurskamer en de Bondsraadszaal te worden geleid. Eenmaal binnen maakten ze grapjes met het personeel, en ze deden joviaal tegen de bestuurders. De vrouwen keken eerst naar de schilderingen, en daarna besteedden ze alle aandacht aan de meubelen. Ze voelden keurend de kwaliteit van het kleed, dat over de bestuurstafel lag. Ze maakten critische opmerkingen over de borduursteek, waarmee de motiefjes waren aangebracht. Schroomvallig zetten ze de voeten op het mollige tapijt. En aan haar gezichten was te zien, dat ze dachten:

„Zo'n tafelkleed ga ik ook maken."

Met het bondsgebouw als voorbeeld, kreeg een nieuwe fraaie stijl van binnenhuiskunst gelegenheid door te dringen tot de huiskamers van eenvoudige mensen. ze smeten de ordinaire eiken portretlijstjes in de kachel, en de vergulde rommel uit de Franse Bazar gaven ze aan de vuilnisman mee. Ze kochten reproducties van da Vinci, die ze achter glas lieten zetten met een simpel linnen plakbandje er om heen. „De Zonnebloemen" van Vincent van Gogh kreeg een ereplaats in de huiskamer. Als er een jarig was, gaven ze elkander pulletjes ten geschenke. Geen huiskamer was volledig zonder lambrizering, geen lambrizering zonder kleine bont-geglazuurde vaasjes. De vrouwen gingen zich kleden in terra-cotta rokken en zwart fluwelen bloesjes, met een grote platelen broche van „de Distel" als enige versiering. De meisjes kregen van hun verloofden sieraden van edelsmeedwerk. De jongens kochten extra mooie zijden dassen; in de Leidsestraat bij Liberty.

En de stroom greep niet alleen de volwassenen; hij trok ook de schooljeugd mee naar schoonheid en vernieuwing. Als de deuren van de Lagere School zich voor goed achter de jongens en meisjes sloten, stond de jeugdorganisatie buiten al op wacht. Dertien jaar oud was ik, toen ik de briefkaart thuis kreeg, waarop stond, dat ik was ingedeeld bij een leesclubje van de Arbeiders Jeugd Organisatie. Ik bofte: mevrouw Wibaut–Berdenis van Berlekom zou de leidster zijn van dat clubje. Om het lidmaatschap hebben mijn vrindjes me hevig benijd; en ik kon hun geen ongelijk geven. Want wanneer de club op Woensdagavond in de kamer van het grote huis van de Wibauts aan de Weesperzijde te Amsterdam werd toegelaten, stond er voor elk onzer een grote fles melk klaar. En midden op tafel een kolossale schaal met sinterklaasjes. Eten maar jongens, en lezen!

Het eerste leesboekje zie ik nog, waneer ik de ogen sluit. Het ging over het oude Griekenland. De mythologie. Namen begonnen ons vertrouwd te worden, die niemand in de Markensteeg of Rapenburgerstraat ooit had gehoord.

Als het tegen het voorjaar liep, stond er naast de sinterklaasjes een vaas met bloemen. Dan bleven de goden rustig op de Olympos, maar we hoorden, voor het eerst van ons leven, over stampers en meeldraden en bijen en hoe de planten zich vermenigvuldigen. We richtten onze eigen botaniseerclub op en we sjouwden tot voorbij de Watertoren aan de Amstel om in de slootjes torretjes en waterspinnetjes te bespieden. In het algemeen verlaat de grote stadsjeugd niet zo spoedig de woestijn van huizen, huizen en nog eens huizen. Maar de jeugd uit de omgeving van de JodenBreestraat moest in die dagen, zonder dat ze het zelf goed wist, ook nog een traditionele afkeer overwinnen van een wandeling, die haar verder dan twee duizend ellen van de ouderlijke woning kon wegvoeren.

Het clubje van mevrouw Wibaut was alleen voor de jongsten. Wie vijftien jaar oud was, werd genoegzaam intelligent geacht voor staatkundige en economische vraagstukken. Die werden behandeld in de zeergeleerde studieclubs. Fanatieke geheelonthouders waren we, en volgelingen van de Rein Leven Beweging. Maar in de eerste plaats wisten we, dat we economen waren. Wij kenden de geschiedenis, zoals zij op school niet wordt geleerd. Dat geheim had Sam de Wolff ons onthuld. En, dank zij dubbeltjes brochures hadden we een flauwe notie van Lassalle's ijzeren loonwet en een grondige kennis van de theorieën van Karl Marx – die we als ik volstrekt eerlijk moet zijn, doodgemakkelijk te begrijpen vonden.

Zo'n studieclub was een wonderlijke instelling. Hoe de clubs elders in de stad waren, weet ik niet, maar van onze club kan ik naar waarheid getuigen, dat er geen numerus clausus voor niet-Joden bestond, en desondanks was de samenstelling tamelijk eenzijdig. Kon het anders?

De leider van onze club had de gewoonte elke week een lid aan te wijzen, dat voor de volgende bijeenkomst een opstel moest maken. Dat werd dan voorgelezen, en, het spreekt vanzelf, afgekraakt. Met lof waren we karig, met critiek mateloos. Rijp en groen zat bijeen.

David Augurkiesman, een van de leden was leerjongen bij een lijstenmaker. Hij was een brave vriend, maar het zou overdreven geweest zijn te beweren, dat hij aanleg had om een licht der wetenschap te worden al sloeg hij geen bijeenkomst van de club over. Het pathetische in David was, dat hij zo graag voor een

intellectueel wilde doorgaan en nochtans er zelf van overtuigd was, dat zijn geest zich bewoog in een enge ruimte met lage zoldering. De leider van de club voelde duidelijk aarzeling om David opdracht te geven, een opstel voor te bereiden. En het spreekt vanzelf, dat David zich daardoor nog minder op zijn gemak gevoelde. Maar ten slotte moest de leider op een zekere dag wel zeggen:

„En David... als jij nou 's voor de volgende keer iets opschreef? Wat denk je er van?"

„Graag" zei David, maar aan zijn gezicht was te zien, dat hij niet erg geestdriftig was.

„Heb je al eens over een onderwerp nagedacht?"

„Ja" bromde David aarzelend, „om u de waarheid te zeggen, nee".

„Wat zou je er van denken" zei de leider bedachtzaam, „wanneer je als onderwerp nam... laat eens kijken... tja... de arbeiders en hun lot. Voel je er iets voor?"

„Jawel" zei David, maar zijn stem klonk benepen.

„Je bent natuurlijk helemaal vrij" probeerde de leider hem gerust te stellen, „je kunt het onderwerp zo algemeen mogelijk behandelen."

„Goed" zei David.

De week ging voorbij. David studeerde. En op de volgende bijeenkomst las hij zijn opstel voor. Van het geschrift herinner ik me slechts het slot, maar dat zal ik nooit vergeten, al werd ik duizend jaar oud. Het was de peroratie. Ik geloof, dat ik me de bewoordingen letterlijk herinner, maar ze kwamen in elk geval hierop neer:

„De arbeiders zijn niet langer tevreden met het lot, dat ze in het kapitalisme deelachtig zijn. Al te lang hebben zij droog brood gegeten. Ze willen brood, met natuurboter er op, *en minstens eenmaal in de week verlangt de arbeider naar brood met spek.*"

„Brood met spek..." herhaalde de leider van de club, en hij hapte naar adem, zo verbaasd was hij. David Augurkiesman, die eenmaal in de week brood met spek wilde eten, *met spek...!*

Maar toen scheen hem een licht op te gaan.

„Niet kletsen, David" commandeerde hij, „waar heb je dat opstel *gegapt?*"

Met een kleur als de partijvlag, haalde David een verfrommelde brochure uit zijn binnenzak. Het was een propagandageschriftje ter popularisering van de Pauselijke Encycliek Rerum Novarum.

Nu was onze clubleider berucht om zijn onbedwingbare zucht ten koste van iedereen en alles, grapjes te maken. Maar deze keer beheerste hij zich, bijna. Hij zei slechts:

„David Augurkiesman en Paus Leo de Dertiende. Hoe komt de een bij de ander?"

.... en daarna werd over David's opstel niet meer gesproken.

David heeft nog een paar weken krampachtige pogingen gedaan om in die studieclub voor vol te worden aangezien. Maar hij begon zich elke week meer onzeker te gevoelen. De crisis kwam, toen de leider zelf een prachtige, doorwrochte, van grote belezenheid en van gedegen studie getuigende lezing had

gehouden over de „De wetenschappelijke betekenis van Karl Marx en Friedrich Engels." Loodzware wijsgerige theorieën, ingewikkelde economische leerstellingen en gedegen conclusies. Als enig lichtpuntje in die duisternis van geleerdheid een korte opmerking: Engels had uit zijn persoonlijke inkomsten het gezin van Marx op de been gehouden.

Toen kwam aan het slot, voor ons de gelegenheid om vragen te stellen of met de spreker van gedachten te wisselen. David had een vraag:

„In welke branche was Friedrich Engels werkzaam, dat hij zoveel geld verdiende om Marx te kunnen ondersteunen?"

„Textiel" zei de geleerde inleider, met een hatelijke klank in zijn stem.

Een paar dagen later bedankte David voor het lidmaatschap van de club. De economie is een moeilijke wetenschap.

Jongens als David behoefden echter niet te wanhopen. Er waren nog gebieden, waarop zij wél konden uitblinken. Het toneel bijvoorbeeld. Herman Heijermans had ons tot fanatieke theater-bezoekers gemaakt. David's verstandelijke aanleg bleek eenzijdig ontwikkeld te zijn, want toneelstukken bleek hij te kunnen memoriseren, alsof hij alle rollen reeds duizend malen zelf had gespeeld. Hij gaf in zijn eentje een reprise van „Allerzielen", te beginnen bij: „Moet die pijp er helemaal aan?" tot aan het slot, wanneer Rita's zeeman ten tonele verschijnt. En hij kon de stem van Jan Musch beter imiteren dan Jan Musch zelf.

En we werden ook ontdekkingsreizigers in de wereld van het toerisme. De jeugdorganisatie beperkte zich niet uitsluitend tot economie en politiek. Er werd een kamp georganiseerd. In Zeist. Het eerste kamp, waarvan de jeugd rondom de Joden Breestraat ooit gehoord heeft. Een kamp met tenten en strozakken. Zoiets had men nog nooit beleefd. Slapen in tenten, precies als de soldaten, maar nu vrijwillig.

De halve buurt stond aan het Weesperpoortstation, toen de groep vertrok. Er werd eerst een foto gemaakt. Die heb ik onlangs weer kunnen bekijken. De jongens dragen matelootjes, die we destijds „ijswafels van een stuiver" noemden. De meisjes gichelen onder strooien hoeden met brede randen.

Wie nu door mijn oude buurt loopt, ontwaart overal bouwvallen. „Flora", waar Leon Boedels speelde, is afgebrand; opgebouwd wordt het nooit. Het „Grand Theater" waar Heijermans speelde, is een ruïne. De Schouwburg in de Laan is aan een drukkerij verhuurd. „Frascati" is een bioscoop geworden. En de Hollandse Schouwburg . . .

De buurt is verlaten. De mensen zijn weg.

Dezer dagen ben ik het gebouw van de A.N.D.B. weer eens binnengegaan. De Laan heet nu: Dr Henri Polaklaan.

De hoge stoep.

De draaideur. Maar het portiershokje is leeg. Waar is Lezeman?

In het holklinkende trappenhuis hangt rumoer van schuifelende voetstappen en luide stemmen. Er zijn nu allerlei kantoren in het gebouw gevestigd. Onderhuurders. De Bond zelf heeft aan een paar kleine rommelige vertrekjes meer dan genoeg. Die kamers zijn alles wat er over is van: ons Gebouw.

„We zijn niet meer dan een schim van wat we vroeger waren" zei een van het

bondspersoneel tegen me, treurend. „Zestien honderd leden met de leerlingen mee, dat is alles wat we over hebben. De rest is weg."

In de hal prijkt de bronzen beeltenis van Henri Polak.

De bibliotheek is verdwenen. Weggehaald. Door de Duitsers of hun helpers, wat doet het er toe? Volkomen vernietigd.

„Heb jullie nog zo'n catalogus met de inleiding van Michel van Campen?"

„Er is niet één exemplaar van over."

„En het boekje met de foto's van de wandschilderingen?"

„Eén exemplaar hebben we weten te redden."

Maar, Gode zij lof en dank, de wandschilderingen zelf zijn behouden gebleven. De Bond heeft ze nog pas laten schoonmaken. En op haar stokoude dag is Henriëtte Roland Holst naar het Gebouw gekomen om ze nog eens te zien.

Langs een achtertrap gingen we naar boven, naar de bestuurskamer. Hetzelfde ameublement van vroeger. Hetzelfde kleed over de tafel. Hetzelfde gele tapijt op de vloer. En aan de wand de prachtige schilderingen.

„De Sterke Uren", een jonge man, die zich aangordt voor de grote tocht door het leven.

„De Zachte Uren", een peinzende vrouwenfiguur, een boek in de hand.

„De Diepe Uren", een man en een vrouw op de legerstede.

De tijd schuift terug. Is het heden of verleden? Buiten is de laan weer gevuld met drommen bondsleden, die voorbij trekken, juichend en zingend, wuivend naar het Gebouw. Er hangt een grote 8 van bloemen aan de gevel. De mensen zingen: „Acht uur, zo klinkt door alle landen".

Een huis vol spoken, een straat vol schimmen!

De gedenkplaat in de bestuurskamer is er ook nog:

> „De leerlingen en jonge leden, lieten, als blijk
> hunner dankbaarheid en als belofte voor de toekomst
> tevens, voor de A.N.D.B. deze bestuurskamer inrichten
> ter gelegenheid van de invoering van de 8-urendag
> op 11 October 1911."

Als belofte voor de toekomst tevens!

De kamer is een museum. Neen, een sterfkamer.

Op deze stoel, daar op de hoek van de tafel, zat Henri Polak vroeger altijd te werken. Als oude bondsleden nu in de kamer komen, aaien ze de zitting van die stoel.

De muurschilderingen beneden in de zaal waar de bondsraad vergadert, zijn ook nog intact.

De eerste schildering: een vrouw heft een kind uit een bloembed omhoog. Er onder staat: „O te tillen ons Kind naar het Licht der Vrijheid".

En daar is de andere schildering. Een man en een vrouw lezen een boek, hun handen zijn ineengestrengeld. Er onder staat: „Hij las in het Gouden Boek van wat Morgen zal Zijn."

Fragment uit een, in het najaar bij F. G. Kroonder, te verschijnen boek „Die-en-die is er nog". Een reportage over een voltooid verleden tijd.

DE PEN OP PAPIER

De toekomst van het calvinisme

Of wij, socialisten, daar iets mee te maken hebben? Stellig, sedert de P.v.d.A. een aantal Calvinisten onder haar overtuigde leden telt, en deze makkers met gespannen aandacht, waarin leed om persoonlijke scheiding en liefde voor het godsdienstig beginsel zijn gemengd, de ontwikkeling der gedachten in Gereformeerde en Anti-revolutionnaire kring volgen. Maar daarboven uit: stellig hebben wij met de toekomst van het Calvinisme in Nederland te maken: ons land zou misschien weer regeerbaar worden, indien de Calvinisten een radicale sociale politiek zouden willen voeren, samen met P.v.d.A. En ook daarboven uit: het calvinistisch volksdeel bezit sterke geestelijke krachten, die in het tegenwoordig politieke isolement niet voldoende vruchtbaar worden. Redenen genoeg voor ons, om een boek als dat van prof. Brillenburg–Wurth uit Kampen: „Het Calvinisme vandaag" *) met bijzondere aandacht te lezen.

Wij horen dan eerst van de verontrusting van de schrijver, om de geestelijke inzinking in zijn kringen. „Vroeger, in een vorige generatie, was er over het algemeen veel meer heilig élan. Met grote bezieling leefde oud en jong mee met alles wat niet alleen in de kerkelijke, maar ook in de sociale en politieke sfeer gaande was." Dat is – bij erkenning van alle goeds dat er nog is – toch anders geworden: „het élan is weg, die geestdrift gedoofd, dat bezield zich geven is sporadisch geworden. Er is niet meer, of althans veel minder, die heilige vreugde daarover, dat men lid van een Gereformeerde kerk of van een Christelijke politieke partij mag zijn." De schrijver stelt de vraag naar de oorzaak van die matheid en inzinking: de voornaamste ziet hij daarin, dat er geen zaak is, waaraan men zich met hart en ziel geeft, en dat men er niet heilig van overtuigd is dat die zaak toekomst heeft. Hij wil nu duidelijk de vraag naar de toekomst van het Calvinistisch Christendom beantwoorden.

Nu is het van zeker gezichtspunt uit niet gewenst, dat niet-Calvinisten zich al te haastig mengen in het zelfonderzoek dat hier wordt beproefd – op grond van deze overweging zal ik allerlei critische opmerkingen, die dit boek, reeds in zijn uitgangspunt oproept – nl. dat Calvinisme niet is een bepaald *soort* van Christendom, maar *het* Christendom in zijn meest zuivere onvermengde, krachtige openbaring – terughouden. Het raakt hier echter de betekenis en plaats van een bepaalde volksgroep in het geheel van Nederland, en daar hebben andere groepen óók mee te maken.

Laat ik mij tot twee opmerkingen beperken. De eerste raakt de methode; welke weg volgt prof. Wurth om de hem zo diep verontrustende vraag te beantwoorden? Hij spreekt eerst over „het schoon verleden": het werk van Calvijn, en dan in Nederland dat van Kuyper met zijn „heilig-hartstochtelijke liefde voor de Kerk" en de ere Gods over alle gebieden van het leven. Na de schildering van het verleden komt dan een uiteenzetting van de stelling, dat het Calvinisme de grootste diepte aan de grootste breedte paart, de grootste gebondenheid en de grootste vrijheid kent, de diepste rust en de krachtigste activiteit wekt, wereldverachting en moedigste levensaanvaarding insluit –

*) Gebr. Zomer en Keuning's. Uitg.mij Wageningen, 2., 85 blz.

m.a.w. de schr. tracht de ziekte in zijn kring te genezen door.... theologie, en niet door een nieuwe theologie, maar door een uiteenzetting opnieuw van de oude bekende waarheden. Dat zou dus vooronderstellen, dat de oorzaak van de ziekte op theologisch terrein ligt. Ik zou dat niet helemaal willen ontkennen, maar het verbaast mij toch in hoge mate, dat de schr. niet eerst de weg van een *sociologische* analyse bewandelt.

Wij hebben in onze socialistische beweging ook verschijnselen van moeheid, onbehagen, gemis aan élan enz. Als wij daar werkelijk begrip voor willen krijgen, zullen wij eerst moeten analyseren, wat er in de maatschappij veranderd is, welke op dit ogenblik de allesbeheersende sociale vraagstukken zijn, hoe de sociale fronten in de strijd liggen enz. Want de meest voor de hand liggende hypothese is meen ik: de ontwikkeling der maatschappij gaat in een zo fantastisch snel tempo, dat ons inzicht en onze oplossingen het haast niet bijhouden kunnen, en een bewondering van een schoon verleden met grote mannen — ook wij hebben ze! — alleen maar reactionnair kan werken, en dan juist oorzaak wordt van verlies aan élan. Ik weet genoeg eerbied en piëteit voor onze voortrekkers bij mijzelf levend — maar onze problemen zijn radicaal andere dan de hunne, en wij moeten de kracht opbrengen, hun posities en probleemstellingen zo nodig los te laten. Indien prof. Wurth hier tegen in zou brengen, dat hij spreekt over het Calvinisme, dus een godsdienstige kring, dan merk ik op dat deze kring óók een politieke is, en dat de verzwakking van het élan en de wanhoop van gereformeerde jongeren dikwijls hun oorsprong vinden in de politieke verlamming, in het feit, dat ondanks Calvinistische theologie en Wijsbegeerte der Wetsidee de anti-revolutionnaire politiek op de wezenlijke vragen van vandaag geen scheppend antwoord geeft.

Mijn tweede opmerking, die met de eerste samenhangt, geef ik in de vorm van een anecdote. In een oecumenische kring, waarbij ook Amerikanen, werd mij gevraagd een en ander te zeggen over het politieke leven in Nederland; ik moest mij uitermate inspannen, om duidelijk te maken de politieke positie van het Calvinisme in de anti-revolutionnaire partij, en begon met de opmerking, dat deze partij nog steeds de beginselen der Franse revolutie bestrijdt — waarop één Amerikaan meewarig hoofdschuddend vroeg: nog steeds? en een paar anderen alleen maar schaterden. Nu begrijp ik best, dat Nederlandse gereformeerden dat heel dom vinden van die Amerikanen — zij van hun kant zullen eindelijk moeten begrijpen, dat in de rest van de wereld (en een oecumenische kring neemt de problemen van Christendom, maatschappij en politiek diep ernstig!); het standpunt der confessionele politieke partij-organisatie en het daaraan verbonden isolement wanhopig verouderd of belachelijk wordt gevonden. Het zou kunnen zijn, dat meer bewust of onbewust hier, althans voor een groep Calvinistische jongeren, de oorzaak van hun vervreemding ligt. Er worden voor concrete maatschappelijke problemen oplossingen geboden door niet-Calvinisten, die de Calvinistische jongere juist acht — waarom dan zijn isolement? Wanneer in het buitenland — zoals deze zomer nog weer gebeurd is — Nederlandse verdedigers van het C.N.V. geen voet aan de grond krijgen, omdat de in vroeger jaren in Nederland **gegroeide confessionele organisaties**, uit toenmalige verhoudingen te verklaren, niet slaan op de *wereld*problemen thans, dan moet dat op den duur òf verstarring òf doorbraak betekenen.

Het spreekt vanzelf, dat deze opmerkingen die van een buitenstaander zijn. Soms echter heeft het beeld van een buitenstaander voor een beweging enige betekenis. Wanneer ik zeg: het gemis aan élan in de calvinistische volksgroep is symptoom van een al decenniën-oud proces van verstarring op politiek en sociaal terrein, dan wordt dit óók gezegd, omdat ik van huis uit weet welke sterke krachten er in het Calvinisme leven — krachten, die ons volk óók in de toekomst, óók in een socialistische ordening, nodig zal hebben.

W. B.

De progressie in de kinderbijslag

Het artikel van J. E. van Dierendonck onder dit hoofd opgenomen in het Septembernummer, kon door mij wegens verblijf elders niet van een naschrift voorzien worden; van de mij alsnog geboden gelegenheid maak ik gaarne gebruik.

Door mij is als woordvoerder namens onze fractie het voorstel van min. Joekes betreffende de extra compensatie in de Kinderbijslagregeling voor de grote gezinnen bestreden, terwijl het betoog van Van Dierendonck hierop neerkomt, dat de fractie verkeerd handelde.

Van D. vangt zijn artikel aan met ons mededeling te doen dat:

„In onze partij is de laatste tijd weer enige deining geweest rondom de kinderbijslag".

Van een deining in de Partij heb ik niets bemerkt, wel in het politieke leven daarbuiten, vooral bij de K.V.P. is rondom dit vraagstuk deining geweest, waarbij van enige objectieve berichtgeving, vooral in de provinciale pers, geen sprake is geweest.

De mondelinge behandeling van de voorstellen van de regering dienen in de Tweede Kamer plaats te vinden aan de hand van gewisselde stukken tussen regering, afdelingen of commissies.

In het eerste stuk van de minister voorgelegd aan de Vaste Com. voor de Soc. Verz. stuk 2166 was al een erg sobere toelichting gegeven, we citeren:

„Indien nu alle kinderbijslagen slechts met 5 pct zouden worden verhoogd, zou dit voor gezinnen van meer dan vier personen een beperking van de consumptie betekenen van meer dan 5 pct".

„Zoals de regering in haar verklaring in de Tweede Kamer op 17 Maart jl. evenwel heeft toegezegd, zal in het kader van de reële koopkrachtvermindering worden gewaakt tegen een onevenredige achteruitgang van de grote gezinnen".

„Zij beoogt dus slechts te bereiken, dat de relatieve welvaartspositie welke de grote gezinnen dank zij de kinderbijslagen vóór de jongste stijging van het prijsniveau verworven, zoveel mogelijk gelijk blijft".

De voornoemde Vaste Com. verzoekt in haar Verslag aan de minister in zijn antwoord te willen geven:

„Een nadere uiteenzetting omtrent de wenselijkheid van de voorgestelde extra compensatie, zo mogelijk aan de hand van duidelijke cijfers".

In de nota van antwoord zegt de minister:

„De berekening van de uit deze hoofde billijk te achten extra compensatie kan niet met volledige exactheid geschieden. De beschikbare statistische gegevens laten al niet toe meer dan zo goed mogelijke benadering te geven van de stijging van uitgaven voor brood, margarine en suiker bij toenemende gezinsgrootte".

En op grond van deze gegevens moesten de fracties hun beslissingen nemen.

Door mij is (handelingen 20-6-'51 bladz. 2064) als woordvoerder namens onze fractie vooropgesteld:

„Laat mij, om elk misverstand te voorkomen, vooraf stellen, dat mijn fractiegenoten en ik een kinderbijslag niet alleen aanvaardbaar achten, maar deze uit een sociaal en zedelijk oogpunt gewenst en economisch volkomen verantwoord achten. Voor mijn fractie geldt de sociale rechtvaardigheid gelijkelijk voor grote en kleine gezinnen.

Maar ook, als men in beginsel op dat standpunt staat, kan het een punt van discussie zijn, hoe een dergelijk beginsel in de praktijk het best verwezenlijkt kan worden.

Het is in dit licht bezien, dat wij ons met de thans voorgestelde wijzigingen niet ten volle kunnen verenigen."

Onze bezwaren waren:

a. Het cijfermateriaal is ontoereikend voor een juiste beoordeling;
b. Het werk van de studiecommissie van de S.E.R. wordt hiermede min of meer doorkruist;
c. Wij wensen geen schommelende kinderbijslagregeling;
d. En geen incidentele regeling die een uitzonderingspositie schept voor de grote gezinnen.

Punt a heb ik door het citeren uit de stukken al toegelicht.

Punt b. Het vraagstuk van meerdere of mindere progressie in de kinderbijslagen wordt op verzoek van de minister ten principale door de Sociaal-Economische Raad bezien, alzo de meerdere of mindere progressie; wij hebben ons verzet om alvorens deze commissie haar rapport heeft uitgebracht, meerdere progressie in de kinderbijslagen aan te brengen.

Punt c. Als tientallen artikelen door de afschaffing van de regeringssubsidie in prijs stijgen, en aangetoond dient te worden hoe de uitwerking daarvan is voor het grote gezin, moet de berekening (die volgens de minister nog niet exact kan geschieden), voor alle artikelen plaats vinden. Door mij zijn artikelen genoemd, die voor het grote gezin bij verhoging van prijs minder (in verhouding) nadelige gevolgen hebben dan voor het kleine gezin.

Aanvaarding van deze voorgestelde extra compensatie op grond van de prijzen voor brood, suiker en margarine, dient tot gevolg te hebben dat bij elke prijsverhoging of -verlaging berekend dient te worden welke betekenis dit heeft voor de grote gezinnen, zelfs zou dit kunnen al blijft het totaal indexcijfer gelijk.

Wij zijn van oordeel, dat voor een dergelijke wisselende toeslagregeling het grote gezin bespaard moest blijven.

Punt d. Voor de verhoging van de lonen geldt steeds een gemiddelde en is de groep met de laagste lonen het haasje. Waarom, zo vroegen wij, dan voor één groep niet met een gemiddelde gerekend.

Voorbeelden gezinnen met 2 kinderen:

A.	weekloon	*f* 40	verhoging	*f* 2.—	plus	*f* 0.28	K.B.	=	*f* 2.28
B.	„	„ 56	„	„ 2.80	„	„ 0.28	„	=	„ 3.08
C.	„	„ 80	„	„ 4.—	„	„ 0.28	„	=	„ 4.28

Uitgangspunt van de berekening is dat het gezin van A een offer bracht van 5 % = *f* 3.08, de werkelijke stijging bedroeg in geld voor deze gezinnen alzo *f* 6.16 per week, A ontving hiervan slechts *f* 2.28 en bracht een offer van *f* 3.88 en C (maximum geval) daartegenover een offer van slechts *f* 1.88.

Wij ontkennen, dat wij met het door ons ingenomen standpunt in strijd zijn gekomen met de regeringsverklaring betreffende de welvaartspositie der grote gezinnen.

Mag ik Van Dierendonck verwijzen naar de uitlatingen daaromtrent van de heer Stokman in de Tweede Kamer bij de belastingdebatten aan het adres van de heer Oud.

Mag ik ten slotte een ernstig woord van waarschuwing laten horen — weer in het belang van de grote gezinnen — tegen de oplossing die door Van Dierendonck aan het slot van zijn artikel betreffende het in het leven roepen van één of meer speciale vereveningsfondsen, wordt gegeven.

Niet alle huisvaders van grote gezinnen werken bij ondernemers die daarvoor een extra offer zullen willen brengen. Voorts zal het vooral in tijden van depressie tot gevolg hebben, dat de vaders van grote gezinnen het eerst ontslagen worden en het moeilijkst een nieuwe werkkring zullen vinden.

H. J. v. d. BORN

Socialisme

en maatschappelijk werk

In het Februari-nummer van „Socialisme en Democratie" werd een artikel opgenomen van partijgenote Chr. de Ruijter–De Zeeuw, welk artikel mij aanleiding geeft tot het maken van enkele kanttekeningen.

Met veel van hetgeen partijgenote De Ruijter–De Zeeuw in dit artikel betoogt, kan ik het volkomen eens zijn en ik acht het dan ook van grote betekenis, dat zij dit vraagstuk aan de orde heeft gesteld. Ten aanzien van de uitwerking in onderdelen blijft dan een aantal punten over, waaromtrent de schrijfster zich in het geheel niet of te onduidelijk heeft uitgelaten. Ik wil trachten deze leemten aan te geven en zo goed mogelijk aan te vullen. Daarbij wil ik mede uitgaan van de definitie, die zij in de eerste alinea van haar artikel als grondslag van haar betoog heeft gegeven. De vaktechnici op het gebied van het maatschappelijk werk mogen dan beoordelen of deze definitie juist is; als omschrijving van het maatschappelijk werk bij de propaganda onder de grote massa is zij m.i. uitermate nuttig en hanteerbaar.

De schrijfster memoreert de geringe belangstelling, die in de socialistische kring bestaat voor het maatschappelijk werk en meent, dat dit allereerst is toe te schrijven aan de wijze, waarop dit werk in de vorm van „liefdadigheid" werd bedreven.

Tegen deze stelling komt mijn eerste bezwaar, *niet* omdat ik het met de inhoud van deze stelling op zich zelf niet eens zou zijn, maar omdat ik meen, dat dit slechts één factor is en dan nog niet de belangrijkste, waardoor het maatschappelijk werk in socialistische kring weinig belangstelling heeft ondervonden. Daarbij moet men toch wel een onderscheid maken tussen de vooroorlogse socialistische beweging, belichaamd in S.D.A.P. en N.V.V. met de hiermede nauw verbonden nevenorganisaties (V.A.R.A., I.V.A.O., N.A.S.B. e.a.) en de na-oorlogse Partij van de Arbeid. Hierbij wil ik, ter voorkoming van misverstanden, direct opmerken, dat reeds voor de tweede wereldoorlog in de socialistische beweging krachten werkzaam waren, die in de na-oorlogse situatie tot volle ontplooiing zijn gekomen.

In de vooroorlogse socialistische beweging was de gedachte nog algemeen aanvaard, dat het overheidstaak was te zorgen, dat degenen, die individueel in materiële of niet-materiële nood geraakten, geholpen werden. Deze zorg werd gezien als onderdeel van de sociale wetgeving al was er nog weinig in concrete vorm uitgewerkt. Deze gedachte, gevoegd bij het feit dat vele socialisten het socialisme beschouwden als een levensbeschouwing in plaats van als een sociaal-politieke levenshouding, leidde er toe, dat men principieel zeer afwijzend tegenover het maatschappelijk werk stond en maar weinig begreep van de motieven, die in confessionele kringen algemeen aanvaard werden, waarom dit maatschappelijk werk op levensbeschouwelijke grondslag moest (en *moet)* worden verricht. Vanzelfsprekend versterkt de hierboven door partijgenote De Ruijter–De Zeeuw aangehaalde methode waarop het maatschappelijk werk werd bedreven (de zgn. liefdadigheid) de reeds principieel aanwezige afzijdigheid nog ten sterkste. Ik meen, dat het juist is ook de door mij genoemde zijde te belichten.

De schrijfster stelt in dezelfde alinea dat „bij de besten onder de burgerij een sociaal verantwoordelijkheidsbesef ontwaakte". Het is begrijpelijk, dat onder die socialisten, die op een of andere wijze met één van de onderdelen van het maatschappelijk werk in aanraking kwamen, doordat zij bijv. uit hoofde van hun beroep met dit werk te maken hadden, de nieuwere denkbeelden gretig werden overgenomen en met veel enthousiasme verdedigd. Het sociale verantwoordelijkheidsbesef immers is mede een grondslag van een socialistische levenshouding. Trouwens in tal van incidentele gevallen werd door de socialistische beweging het bewijs geleverd van dit sociale verantwoordelijkheidsbesef. Een van mijn bezwaren tegen het artikel van partijgenote De Ruijter–De Zeeuw is, dat zij noch ergens namen noemt van organisaties, die reeds voor de oorlog werkzaam waren op het terrein van het maatschappelijk werk en die geheel of grotendeels gedragen werden door socialisten, noch van partijgenoten spreekt, die reeds in de vooroorlogse jaren het deelnemen aan het maatschappelijk werk als noodzakelijk propageerden.

Ik denk hierbij aan de Bijzondere Commissie voor de Reclassering van de Nederlandse Vereniging tot Afschaffing van Alcoholhoudende dranken, kortweg de blauwe N.V. met o.a. de partijgenoten Jansonius en Ploeg, de Sociaal Democratische Vereniging tot bevordering van Reclassering en Kinderbescherming waarin o.a. de partijgenoten mr L. A. Donker, mr Reine Friedman–v. d. Heide, mr. B. v. d. Waerden, J. A. Berger en P. C. Faber werkzaam waren, die een eigen orgaan „Reclassering" uitgaf. Ik denk aan de vereniging „Eigen Gezin", gevestigd te Amsterdam, maar werkzaam over het gehele land op het gebied van de kinderbescherming (voogdijkinderen) met een religieus-humanitaire geest, los van enig kerkelijk dogma, waarin wij o.a. de partijgenoten ds A. v. d. Heide, mr M. J. A. Moltzer, wijlen W. Drop en dr W. Ploegsma aantreffen. Deze vereniging beschikte sinds 1930 over een eigen tehuis „De Klaver" te Bentveld.

Ik denk ook aan de beide specifiek Amsterdamse organisaties nl. de Vereniging van Modern georganiseerde Gezinsvoogden en Modern georganiseerde Vrijwillige Armverzorgers, waarin wij o.a. aantreffen de partijgenoten mevrouw F. Wibaut–Bastert, Jo Boetje, Wim van Halm, wijlen C. v. d. Vegte e.a..

Alle hierboven genoemde organisaties en personen hebben er toe bijgedragen, dat reeds voor de oorlog in socialistische kring de discussie over het maatschappelijk werk gaande was. In 1939 zou door het N.V.V. en S.D.A.P. een commissie ingesteld worden om de problemen rondom het maatschappelijk werk te onderzoeken en omtrent dit onderzoek rapport uit te brengen. Deze commissie is door de ingetreden mobilisatie en de oorlogsomstandigheden nimmer bijeengeweest. Eind 1944 stelde het illegale partijbestuur van de S.D.A.P. een commissie in, die stond onder voorzitterschap van partijgenoot mr dr J. In 't Veld, terwijl als secretaris optrad partijgenoot P. C. Faber. De commissie heeft haar werk in de jaren '40–'45 onder moeilijke omstandigheden verricht en haar rapport omtrent het tijdstip van de bevrijding uitgebracht. Ik kom hierop nog nader terug.

Uit dit alles blijkt wel, dat er, zeker in de leidende kringen van de socialistische beweging aandacht was voor de vraagstukken op het terrein van het maatschappelijk werk.

De oorlogsjaren bleven uiteraard niet zonder invloed op de mentaliteit van de Nederlandse bevolking, als geheel gezien. De algehele vervlakking en de toeneming van het geestelijk nihilisme bedreigen de Westeuropese mens. De geestelijke vrijheid, dit grote cultuurgoed, waarvoor wij gedurende de bezettingsjaren zo vele smartelijke offers hebben gebracht, wordt opnieuw bedreigd. West-Europa mist de innerlijke kracht om aan haar oude cultuur nieuwe luister, nieuwe bezielende invloed te geven. Tegenover de in de oude socialistische beweging heersende opvatting, dat de sociale gerechtigheid voldoende gediend werd door goede sociale toestanden en ruime uitbouw van de sociale verzekering, breekt de nieuwe gedachte baan, dat ook de individuele mens recht heeft op steun,

indien hij in moeilijkheden geraakt en dat deze steun onvoldoende is, indien deze alleen en uitsluitend in materiële zin verleend wordt. Geestelijke en zedelijke steun van mens tot mens is een van de pijlers, waarop het moderne maatschappelijk werk is gebouwd. En daarbij wil men de mens in nood allereerst door eigen activiteit weer in het rechte spoor brengen. Eigen activiteit, die alleen kan worden opgewekt, indien degene, die helpen wil, ook de eigenschappen en de kennis heeft om die hulp te verlenen. Meer en meer zal dus de beroeps-maatschappelijke werker(ster) de leiding in handen hebben, bijgestaan door een zo groot mogelijke schare van vrijwillige krachten, die bereid zijn het werk te verrichten en zich door scholing te bekwamen voor de moeilijke taak, die hun wacht. Een wel geheel andere vorm dan de oude „liefdadigheid".

Daarnaast komt de noodzaak dit maatschappelijk werk ook een levensbeschouwelijke grondslag te geven.

Partijgenote De Ruijter—De Zeeuw schrijft hierover uitvoerig, maar legt de klemtoon voor het vernieuwende element in het maatschappelijk werk bij de confessionele instellingen. Dat zij hierbij de humanistische groep, georganiseerd in „Humanitas" niet noemt, duid ik haar echter wel euvel. Deze organisatie, voortgekomen uit de hiervoor gememoreerde commissie en in 1945 opgericht, besteedt juist grote aandacht aan de vernieuwingen in het maatschappelijk werk.

Op het gebied van de kinderbescherming geven Mulock Houwer, mej. mr P. G. Prins, Ph. van Praag, P. Pols, P. C. Faber, om maar enkele namen te noemen, leiding aan de werkzaamheden van „Humanitas" in deze sector. Zij zijn tevens in de nationale kinderbescherming personen van invloed en betekenis. Op het gebied van de reclassering hebben mr B. v. d. Waerden, prof. Kempe e.a. hun sporen verdiend, terwijl ook op het terrein van de algemeen maatschappelijke zorg o.a. de namen van mej. Jonkmans en mej. mr dr E. C. Lekkerkerker grote bekendheid genieten. Te zamen met een aantal anderen werken zij allen in Nederland samen met de vertegenwoordigers van de confessionele groepen om de modernste opvattingen recht te doen wedervaren. De vraag rijst, waarom partijgenote De Ruijter—De Zeeuw deze groep uitschakelt en in haar artikel in het geheel niet noemt.

Dat „Humanitas" geen partij-organisatie is en ook zeer beslist niet wil zijn, mag en kan daarvan toch niet de oorzaak zijn? De genoemde commissie kwam in haar rapport eenparig tot de conclusie, dat de op te richten organisatie politiek onafhankelijk diende te zijn en ook in geen enkel organisatorisch verband tot het N.V.V. zou kunnen staan. In „Humanitas" werken zowel leden van de P.v.d.A. als van de V.V.D. samen; slechts t.a.v. de C.P.N. is de uitspraak op het congres 1950 gevallen, „dat Humanitas wil zijn een democratische organisatie; het woord democratisch opgevat in de betekenis, die dit woord in West-Europa heeft."

Uiteraard wordt bij het verlenen van de gewenste hulp niet gevraagd tot welke politieke groepering de betrokkene behoort; in de leiding van de vereniging zullen wij echter de communisten weren. In de practijk betekent dit dus, dat wij met de *beide* hiervoor genoemde politieke groeperingen graag willen samenwerken met name dus de P.v.d.A. en de V.V.D.. In de sociaal-economische sector zullen onze contacten dus gaan in de richting van de niet-confessionele werkgevers- en werknemersorganisaties.

Het is te betreuren, dat velen in de democratisch-socialistische beweging de noodzaak dit werk te verrichten op niet-politieke, doch levensbeschouwelijke grondslag, niet willen inzien. Nog al te veel leden van de P.v.d.A., die op grond van hun humanistische of vrijzinnig-christelijke levensbeschouwing het werk van „Humanitas" zouden moeten ondersteunen, zij het voorlopig slechts door de jaarlijkse contributie-bijdrage, staan aan de kant of erger nog werken tegen omdat „Humanitas" geen socialistische organisatie wil zijn. De P.v.d.A., die als doorbraak-partij binnen haar rijen orthodox-protestanten en

katholieken telt, zal dit probleem niet kunnen ontgaan. Het zal noodzakelijk zijn de partijgenoten er van te doordringen, dat maatschappelijk werk op levensbeschouwelijke grondslag dient te geschieden. Dat het socialisme geen levensbeschouwing is, acht ik persoonlijk daarbij toch buiten discussie. Het democratisch-socialisme kan door deze discussie een belangrijke, opbouwende bijdrage leveren, waardoor de nawerking van het vooroorlogse standpunt, dat maatschappelijk werk staatstaak is langzamerhand in kracht en betekenis zal afnemen. In feite is dit een eretaak voor de democratisch-socialistische beweging, waarmede zij land en volk een grote dienst zou bewijzen, in het bijzonder in de strijd tegen het geestelijk nihilisme.

Ten slotte moge ik nog enkele opmerkingen maken met betrekking tot de organisatorische vorm, waarin het maatschappelijk werk zich in Nederland voordoet. Ik ben het met partijgenote De Ruijter–De Zeeuw eens, waar zij opmerkt, dat maatschappelijk werk organisatorisch veelal nog gebrekkig functionneert. In de vakliteratuur is dit onderwerp op het ogenblik in discussie, getuige de artikelen van mr Muller in het Maandblad voor Berechting en Reclassering van Januari 1951 en het met instemming citeren van dit artikel in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk van 5 Juli jl. (artikel van de heer W. Zorge, blz. 202) alsmede uit de in een rede van mr Jan F. de Jongh, de directeur van de School voor Maatschappelijk Werk geuite critiek over ditzelfde onderwerp op de vergadering van de Vereniging voor Maatschappelijk Werk.

Men moet deze klacht eigenlijk als tweeledig zien. Enerzijds heeft deze betrekking op de organisatie en opbouw van het practische werk, anderzijds op de organisatie van de verenigingen en instellingen, die zich met dit werk bezighouden. Mensen, die hun vak als maatschappelijk werker(ster) verstaan, behoeven immers nog niet altijd goede organisatoren te zijn, terwijl ook omgekeerd goede organisatoren, die tevens maatschappelijk werker(ster) zijn slechts zelden te vinden zullen zijn. Een goed begrip van ieders taak en verantwoordelijkheid is noodzakelijk, waarbij ik voorop wil stellen, dat over en weer belangstelling voor de andere taak aanwezig moet zijn. De besturen met in hun midden de deskundigen op ieder speciaal terrein zijn nog maar weinig te vinden. Daarnaast zou een concentratie van de organisaties op dezelfde levensbeschouwelijke grondslag naar mijn oordeel op den duur ook efficiënter werken. Landelijke toporganen met plaatselijke afdelingen (desnoods met plaatselijke wijkgemeenschappen), die *het gehele terrein* van het maatschappelijk werk bestrijken, kunnen in dit opzicht wellicht veel bereiken. „Humanitas" heeft doelbewust deze weg gekozen; de katholieke en protestantse zusterorganisaties, bij wie de versnippering door het grote aantal verenigingen, stichtingen e.d. door het feit, dat zij reeds vele tientallen jaren dit werk verrichten, groot is, slaan dit experiment met belangstelling gade.

Indien wij slagen zouden wij een belangrijke bijdrage geleverd hebben aan de meer efficiënte opbouw van het maatschappelijk werk. Uiteraard zijn daarbij talrijke moeilijkheden te overwinnen en hebben wij ook in onze kring te kampen met tal van misverstanden. Daarnaast is een samenwerking in landelijke toporganen, zoals deze op het gebied van de kinderbescherming bijv. werkzaam zijn, buitengewoon nuttig. Hier immers ontmoeten allen elkander, die op dit terrein werkzaam zijn; ongeacht de levensbeschouwelijke grondslag waarop men persoonlijk staat, is een vruchtbare discussie mogelijk gebleken, die voor de toekomst nog veel doet verwachten.

En zo vindt men in één organisatie politieke tegenstanders nauw met elkander samenwerken tot heil van de gehele Nederlandse samenleving, terwijl in landelijke en provinciale organen de verschillende levensbeschouwingen zich met elkander gezamenlijk beraden over de vraagstukken, die tot een oplossing moeten worden gebracht.

Voorwaar, het gehele beeld, dat het maatschappelijk werk op dit ogenblik te zien geeft,

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

Donker Afrika

Foreign Affairs van April 1951 bestrijkt opnieuw een belangrijk deel van de aardbol in een aantal, meest zeer informatieve beschouwingen over Israël, de Philippijnen, Frans Noord-Afrika, Indo-China, Birma, Zuid-Afrika en Canada.

Het artikel van de Zuidafrikaanse politieke journalist, G. H. Calpin is niet alleen inlichtend, maar zelfs ontdekkend voor het slechte geweten, waarmee de huidige politiek in Zuid-Afrika wordt verdedigd. Het bevat een vrij plompe poging om aan het Amerikaanse publiek het nationalisme en de apartheid te verkopen, er op speculerend dat in Amerika — dat in dit opzicht zelf boter op het hoofd heeft — meer begrip zal bestaan voor zaken als rassenafscheiding dan bij de Britten. „Met de nederlaag van Smuts in 1948 en zijn dood in 1950 kwam Z.-Afrika in uitsluitend Afrikaner handen. Het vertrek van „de Boer, die vriend van Engeland werd" duidde de diepte aan van de Afrikaner nationalistische gevoelens: ten slotte hebben we ons land teruggekregen". En over de „color bar" zegt de schrijver: „Slechts een intensieve zorg voor de zuiverheid van ras kon een numeriek kleinere gemeenschap bewaren voor rasbederf te midden van een grote meerderheid van inboorlingen. Het is onjuist om de Apartheidswetgeving toe te schrijven aan het verlangen onderworpen rassen te vernietigen en te onderdrukken. De Afrikaner is ervan overtuigd, dat alleen bij afzondering beide doelstellingen — voortbestaan van het blanke ras en welstand van het zwarte — kunnen worden bereikt in Z.-Afrika". En voor de twijfelaars voegt Calpin er aan toe: „Hoezeer de politiek van de Unie in het oog van de andere Westerse volken zelfzuchtig mag schijnen, moet toch worden gezegd dat Zuid-Afrika geen militaire dienst vergt van de negers, die het afzondert". Hij heeft gelijk. Hitler vroeg ook geen militaire dienst van de Joden.

Met de pro-Duitse stromingen in Zuid-Afrika tijdens de laatste oorlog heeft de schrijver weinig moeite. „Thans ziet Zuid-Afrika zich tegenover een veel groter gevaar gesteld. De communistische bedreiging zal voor de eerste maal in de geschiedenis van de natie het gehele electoraat eendrachtig maken. De aanwezigheid van een zo grote meerderheid van inboorlingen maakt de communistische bedreiging tot een veel groter probleem dan in de Westerse democratieën. Het brengt niet alleen een bepaalde sociale en economische orde in gevaar, maar doet het probleem rijzen van het voortbestaan (survival) van het ras. De Afrikaner nationalisten worden dikwijls beschuldigd van de afdwalingen van het Herrenvolk. Voor hen echter is dit

---

is voor de socialist alleszins aantrekkelijk. Moge dan deze discussie in „Socialisme en Democratie" worden voortgezet, opdat ook de leden van de socialistische beweging in de toekomst de plaats in het maatschappelijk werk zullen innemen, die zij krachtens aantal en invloed moeten innemen en moge dit er toe leiden, dat de Partij inderdaad een congres aan dit speciale onderwerp wijdt, wellicht in samenwerking met het N.V.V. Iedere partijgenoot en ieder lid van het N.V.V., die doordrongen is van het verantwoordelijkheidsbesef tegenover zijn medemens kan daarbij haar of zijn plaats vinden in de organisatie, die zij of hij krachtens eigen levensbeschouwing als de juiste beschouwt.

J. DE BRUIJN

een oppervlakkige visie. Zij geloven dat het nationalisme een gezond instinct is, door God voorbestemd om de menselijke bestemming te verwerkelijken. Zij weigeren fier om de beginselen van het liberale denken te aanvaarden als de uiteindelijke grondslag voor de ordening van de gemeenschap. Hun verwerping van de toepassing van liberale beginselen b.v. op het bestuur van Afrikaanse inboorlingen, berust niet alleen op de wil om eigen cultuur en nationaliteit te bewaren, maar evenzeer op het geloof dat anders de Afrikaanse inboorlingen hun eigen cultuur zouden verliezen". „Vandaar dat zij het niet eens zijn met de Engelse koloniale politiek, die volhoudt dat zodra koloniale volken zichzelf hebben leren besturen, hen ook politieke macht moet worden gegeven".

Dit alles valt te lezen niet in de Völkische Beobachter van 1941, maar in het Amerikaanse tijdschrift Foreign Affairs van 1951.

Amerika en de toekomst van Rusland

In hetzelfde nummer van Foreign Affairs staan enkele boeiende artikelen van algemene aard o.a. van Minister Stikker over De functionele methode bij de Europese integratie. Reeds beroemd geworden is het artikel in deze aflevering van George F. Kennan onder de titel „Amerika en de toekomst van Rusland". Kennan geldt terecht of ten onrechte als een der beste kenners van de Russische verhoudingen. Hij vertoefde jarenlang op een der hoogste posten van de Amerikaanse ambassade in Moscou en was tot voor kort leider van de politieke planningafdeling van het State Department. Zijn beschouwingen zijn lang niet altijd overtuigend, maar zowel zijn probleemstelling als zijn standpunt zijn oorspronkelijk. Gezien de invloed die aan Kennan moet worden toegekend geven we zijn beschouwingen hieronder uitvoerig weer.

Het andere Rusland

Wanneer de Amerikanen de opvattingen van het Kremlin fel verwerpen, betekent dit dat zij ten stelligste geloven dat er voor de Russen een alternatief bestaat, dat een andere Russische zienswijze en een andere practijk mogelijk is. Weten wij echter wel duidelijk hoe dat alternatief er uit ziet en op welke wijze de Amerikanen een voortgang in die richting zouden kunnen bevorderen?

Vooral nu op het ogenblik het bestaan van de twee systemen op dezelfde planeet tot zulke spanningen en angsten leidt, bestaat bij velen de neiging om het beeld van een ander en meer aanvaardbaar Rusland te laten verdringen door het vraagstuk van het winnen of verliezen van een toekomstige oorlog en zelfs wel om het hiermee te vereenzelvigen. Sommige Amerikanen vervallen zelfs reeds tot de slechte Amerikaanse gewoonte om aan te nemen, dat er in een militaire overwinning iets positiefs zit, dat het een einde is, een „happy end", in plaats van een begin. Een grotere vergissing zou natuurlijk niet mogelijk zijn, nog afgezien van de offers die een oorlog zou eisen. Een oorlog met de Sowjetmachten die, laten wij zeggen, militair gezien betrekkelijk succesvol zou verlopen (en dat zal nooit meer dan betrekkelijk zijn!) zou op zichzelf helemaal nog niet de zekerheid geven dat het alternatief bereikt zou worden. Op zijn hoogst zou het verschillende aspecten van het probleem dringender maken.

De vraag of er een ander en meer aanvaardbaar Rusland mogelijk is, is werkelijk niet een vraagstuk van oorlog of vrede. Een oorlog op zichzelf zou zeker niet tot het doel leiden, tenzij de militaire inspanning gepaard zou gaan met vele andere wijze en krachtige daden. Maar evenmin zal een uitblijven van een algemene oorlog de komst van een ander Rusland uitsluiten.

Twee dingen zijn van het allergrootste belang: 1e. dat wij weten welk Rusland wij willen; 2e. dat wij weten hoe te handelen om de geboorte van dit Rusland te vergemakkelijken. Wij spreken het woord „vergemakkelijken" met enige reserve uit, want wij hebben met een ander land te doen en

onze rol kan op zijn best van bijkomstige betekenis zijn, een aanvulling van de veel belangrijker rollen die anderen moeten spelen.

Het economisch patroon

Wat voor een Rusland zouden wij gaarne zien als onze deelgenoot in de wereldgemeenschap? Misschien kunnen wij beter eerst vaststellen wat voor een Rusland wij *niet* behoeven te verwachten: een kapitalistisch en liberaal-democratisch Rusland met instellingen die veel op die van onze republiek zouden lijken!

Zien wij eerst naar het economische stelsel: Rusland heeft nauwelijks de particuliere onderneming gekend zoals wij die in ons land hebben. Zelfs in de vòòr-revolutionnaire tijden had de Russische regering een deel van het economisch leven krachtig in haar greep, vooral het vervoerswezen en de wapenindustrie. En hoewel er in vroegere perioden befaamde Russische ondernemersgeslachten waren, was het binnenlandse particuliere kapitaal toch meer actief in de handel dan in de productie. Er was een traditionele klasse van handelslieden, maar deze stond niet in hoog aanzien, zoals uit de Russische literatuur over het algemeen blijkt. De landadel die in het sociale leven de toon aangaf keek vaak op de handel neer.

Toen Rusland, in een plotselinge stoot van bedrijvigheid rond de eeuwwisseling geïndustrialiseerd werd, ontbrak bij de kapitaalbezitters duidelijk een behoorlijke traditie van verantwoordelijkheid en zelfbeperking; staat en maatschappij waren algemeen niet op de nieuwe spanningen voorbereid. De verhoudingen hadden meer weg van het vroeg-kapitalisme uit de industriële revolutie, zoals Marx dit beschreef, dan van de toestand in de verder voortgeschreden Westerse landen en er had zich nog niets gevormd dat ook maar leek op het aanzien dat de particuliere onderneming in de oudere handelslanden van die tijd verkregen had. Misschien zou dit zich mettertijd ontwikkeld hebben.

Maar dit alles is reeds meer dan een generatie geleden: De jongere generatie heeft er geen voorstelling van; zij kent niets dan het staatskapitalisme van het Sowjetregiem. Er is geen mogelijkheid, dat in Rusland spoedig iets tot stand zou kunnen komen dat op ons stelsel van particulier ondernemerschap lijkt, wat niet wil zeggen dat deze vorm zich onder gunstige omstandigheden niet zou kunnen ontwikkelen. Het zal echter nooit een stelsel zijn dat met het onze overeenkomt. Het is denkbaar dat de kleinhandel en de verlening van kleine persoonlijke diensten op een zekere dag weer voor een belangrijk deel in particuliere handen zullen komen en ook de landbouw. Er is een mogelijkheid dat uit het stelsel van onderlinge productiecoöperaties van groepen ambachtslieden nieuwe economische instellingen ontstaan, maar grote delen van het economische leven in Rusland zullen zeker gedurende lange tijd in handen van de staat blijven.

De landbouw is de Achillespees van het Sowjetstelsel. De gedwongen collectivering is waarschijnlijk de belangrijkste op zichzelf staande bron van ontevredenheid in de Sowjet-Unie van nu, mogelijk op de buitengewone wreedheid van de politie na, welke er nauw mee verbonden is. Aan te nemen valt, dat één van de eerste daden van een toekomstige vooruitstrevende macht zal zijn dit gehate systeem van landbouwhorigheid af te schaffen. Mogelijk zullen er echter collectieve boerderijen blijven bestaan, want de meeste afschuw wordt niet opgewekt door de productiecoöperatie op zichzelf, doch door de dwang die eraan ten grondslag ligt.

Geen liberale democratie

Niet sterk genoeg kan er de nadruk op worden gelegd, dat wij geen liberaal-democratisch Rusland volgens Amerikaans model zouden mogen verwachten. Dit betekent niet, dat toekomstige Russische regiems noodzakelijkerwijs onliberaal zullen zijn, want er is geen schonere liberale traditie dan die welke in het Rusland van vroeger bestond en vele Russische individuen en groepen zijn diep van deze traditie door-

drongen. Deze Russische liberalen zullen het niet gemakkelijk krijgen, want zij zullen in hun land een jonge generatie vinden die niets anders dan de Sowjetmacht gekend heeft, ook al haatte zij deze. Vele kenmerken van het Sowjetstelsel zullen blijven, al was het alleen al omdat alles vernietigd is, dat er een alternatief voor zou kunnen vormen. Sommige kenmerken verdienen te blijven, want een stelsel dat het tientallen jaren uithoudt, is niet zonder enige verdienste. Men zou de toekomstige Russische regeringen een slechte dienst bewijzen door van hen te verwachten, dat zij op korte termijn een afgietsel van de Westerse democratische Droom zullen maken.

Bovenal past het ons Amerikanen, in dit verband, voor eens en voor al onze ingewortelde neiging te onderdrukken om anderen te oordelen naar de mate waarin zij erin slagen op ons te lijken. Het is thans belangrijker dan ooit tevoren te beseffen, dat onze instellingen voor volken in een ander klimaat en andere omstandigheden misschien niets betekenen en dat er sociale structuren en regeringsvormen kunnen zijn, die niet helemaal op de onze lijken en die toch geen afkeuring verdienen.

Het IJzeren Gordijn moet verdwijnen

Wat voor een Rusland mogen wij redelijkerwijs dan wel verwachten en verlangen? *Allereerst:* dat het in tegenstelling tot de tegenwoordige Russische regering verdraagzaam, mededeelzaam en oprecht zal zijn in zijn betrekkingen met andere staten en volken. Dat het niet zal uitgaan van het ideologische standpunt dat de eigen doeleinden niet verwerkelijkt kunnen worden zonder dat alle regeringsstelsels, die niet onder zijn beheer staan omvergeworpen, en eventueel vernietigd worden. Dat het ophoudt met dat ziekelijke wantrouwen. Dat het de wereld wil zien zoals deze werkelijk is en altijd geweest is: niet helemaal goed, niet helemaal slecht, niet volledig te vertrouwen, niet volledig te wantrouwen.

Niemand vraagt om een naïef en kinderlijk vertrouwen of om een heilloze geestdrift voor alles wat buitenlands is, niemand verlangt dat de werkelijke en gerechtvaardigde belangenverschillen tussen de volken verdoezeld zullen worden. Ook Rusland zal krachtig voor zijn rechten moeten opkomen, doch dit moet geschieden in een gezonde sfeer: de buitenlandse afgezant moet niet langer beschouwd worden als iemand die van de duivel bezeten is, men dient te erkennen dat er zoiets bestaat als onschuldige nieuwsgierigheid, die bevredigd kan worden zonder dat dit voor het nationale bestaan fataal zou zijn.

Erkend moet worden dat mensen die de grenzen overtrekken ook wel eens andere motieven zouden kunnen hebben dan spionnage en samenspanning. In het kort, dat het IJzeren Gordijn verdwijnt en dat het Russische volk, dat als lid van de wereldgemeenschap zoveel te geven en te ontvangen heeft, niet langer als een onmondig kind behandeld wordt.

Ten tweede: erkennend dat het systeem van het binnenlands bestuur in alle belangrijke opzichten Ruslands eigen zaak is en volkomen van ons eigen stelsel mag afwijken, hebben wij het recht te verwachten, dat de uitoefening van de regeringsmacht de grens waarachter totalitarisme ligt, niet zal overschrijden, en in het bijzonder, dat het zijn arbeiders — van industrie en landbouw — niet tot slaven maakt. Elk regiem dat hiertoe overgaat heeft voor de doorvoering ervan zulk een uitgebreid dwangapparaat nodig, dat het instellen van een IJzeren Gordijn er bijna automatisch op volgt. Altijd bestaat dan de neiging om de onderdrukking in het eigen land te rechtvaardigen door te wijzen op de dreigende verdorvenheid van de buitenwereld. Deze manier van optreden leidt onvermijdelijk tot een onsociale en agressieve houding tegenover andere volken en is daarom een zaak die de internationale gemeenschap zeer zeker aangaat.

Het derde dat wij van een nieuw Rusland zouden mogen verwachten, is dat het andere volken, die verlangen naar nationale zelfstandigheid en in staat zijn zich als natie te handhaven, geen slavenjuk zal

opleggen. Hier naderen wij wel een bijzonder teer punt, want in het geheel van de betrekkingen tussen de Groot-Russische en niet-Russische volken binnen en buiten het bereik van het oude Tsarenrijk, is geen stelsel van grenzen en andere regelingen denkbaar, dat niet de heftigste wrokgevoelens zou opwekken en niet op vele punten onrechtvaardig zou zijn.

Indien de volken in dat deel van de wereld op dezelfde wijze als tot dusver blijven denken over nationale grenzen en minderheidsproblemen, zullen de Amerikanen er goed aan doen zich van deze vraagstukken verre te houden, want zij zouden anders betrokken kunnen worden in tegenstellingen, die met de vrijheid van de mens weinig of niets te maken hebben. Het is noodzakelijk, dat er onder de betrokken volken een nieuwe geest opkomt, die aan grensregelingen geheel nieuwe en geringere betekenis geeft.

Juist omdat wij niet kunnen voorspellen of deze nieuwe geest zal opkomen, moeten de Amerikanen hier voorzichtig zijn. Hoe zouden wij moeten weten wat voor status een bepaalde nationale groep zou moeten verkrijgen, wanneer wij nog niets weten omtrent het psychologisch klimaat waaronder deze regeling moet werken? Er zijn niet-Russische volken aan de grenzen van de Groot-Russische familie, die economisch zeer nauw met Groot-Rusland verbonden zijn. In de toekomst zouden deze banden zo min mogelijk verbroken moeten worden, wat op zichzelf nauwe politieke betrekkingen zou verzekeren.

De Baltische landen zouden nooit meer tegen de wil van hun bevolking in tot enige betrekking met de Russische staat gedwongen mogen worden, doch zij zouden dwaas zijn indien zij een nauwe samenwerking met een verdraagzaam, niet imperialistisch Rusland zouden afwijzen. De Oekraine verdient volledige erkenning van haar bijzondere cultuur, maar economisch vormt zij evenzeer een deel van Rusland als Pennsylvanië van de Verenigde Staten . . . De satellietstaten moeten en zullen hun volledige onafhankelijkheid terugkrijgen, maar zij zouden er verkeerd aan doen uit te gaan van haatgevoelens jegens het Russische volk dat hun lot gedeeld heeft, of hun toekomst te baseren op een uitbuiting van de moeilijkheden, waarmee een goedwillend Russisch regiem bij de verwerking van de Bolsjewistische erfenis te kampen zal hebben.

Verschillende van de schikkingen die aan het eind van de Tweede Wereldoorlog getroffen zijn, vormen duidelijk ongezonde situaties, die voor een vreedzame toekomst niet bevorderlijk zijn, en dit is nog verergerd door de wijze waarop bepaalde regeringen voorlopige regelingen definitief hebben gemaakt. Deze ongelukkige situatie hebben de volken van Europa te danken aan het berekenende cynisme van de Bolsjewistische leiders en aan de beminnelijke toegevendheid van de Westelijke machten.

Houding in geval van oorlog

Hoe kunnen de Amerikanen de verwerkelijking van zulk een nieuw Rusland bevorderen? Wij moeten hierbij onderscheid maken tussen rechtstreekse actie, die personen en gebeurtenissen achter het IJzeren Gordijn direct beïnvloedt, en indirecte actie.

Helaas moet de mogelijkheid van rechtstreekse actie door Amerikanen, zowel in de vorm van een mogelijke oorlog, als in de vorm van de voortzetting van de huidige toestand van „no major war" overwogen worden. Indien er oorlog komt moeten wij ons scherp en duidelijk de voorstelling van Rusland zoals wij dat wensen, voor ogen houden en zorgen dat de militaire operaties er mee in overeenstemming zijn.

Het eerste deel van onze taak is negatief: wij moeten ditmaal de tyrannie der slogans vermijden. We weten dat oorlog vernietiging en vergroving, ontreddering en verwildering betekent. Wij moeten bedenken, dat door oorlog op zichzelf geen positief doel wordt bereikt, dat zelfs een militaire overwinning slechts een voorwaarde is tot een meer positief doel, waar-

van het de bereiking mogelijk maakt, maar niet verzekert. Wij kunnen ditmaal de morele moed hebben te bedenken dat een aanzienlijke mate van internationaal geweld in zekere zin voor ons allen een vorm van bankroet betekent — zelfs voor hen die menen in hun recht te staan — dat wij allen, overwinnaars en verslagenen, er armer uit te voorschijn zullen komen en verder verwijderd van de idealen, waarin we geloofden.

Indien wij geroepen zouden worden de wapens op te nemen tegen hen, die momenteel over het Russische volk beschikken, kunnen wij trachten dat volk niet de indruk te geven, dat wij hun vijanden zijn. Wij kunnen hun het gevoel geven dat wij aan hun kant staan en dat wij onze eventuele overwinning zullen gebruiken om hun een kans te geven hun eigen toekomst gelukkiger te maken dan het verleden dat zij gekend hebben. Voor dit alles is het van groot belang voor ogen te blijven houden wat Rusland geweest is en wat het kan zijn en dit beeld niet door politieke geschillen te laten vervagen.

Het Russische volk is zonder twijfel een hoogstaand volk en ook thans is de vlam van het geloof in de menselijke waardigheid zelfs in het hart van het Russische volk nog niet uitgeblust. Het zou tragisch zijn indien onze verontwaardiging over de Sowjets ons de grootheid van het Russische volk zou doen vergeten en wij ons tegenover hun nationale gevoelens zouden plaatsen, want nooit zullen wij een strijd tegen de vernietigende werking van de Sowjetmacht kunnen winnen, indien het Russische volk niet onze vrijwillige bondgenoot is.

Schuldigen of slachtoffers?

De grootste moeilijkheid ligt natuurlijk in de hulpeloze positie waarin het Russische volk zich bevindt. Onze ervaringen met Duitsland hebben getoond dat we er als natie niet in geslaagd zijn ons in de positie van de man die onder het juk van het moderne despotisme leeft, in te denken. Totalitarisme is geen nationaal verschijnsel, maar een ziekte waarvoor tot op zekere hoogte de gehele mensheid vatbaar is. Te leven onder zulk een regiem, is een ongeluk dat een natie kan treffen als gevolg van zuiver-historische oorzaken, zonder dat er sprake is van een bijzondere aanwijsbare schuld van de natie als geheel. Waar de weerstandsvermogens tot een kritiek minimum verzwakken krijgt de ziekte de overhand. Indien het leven der individuen voortgang wil vinden binnen het totalitaire geheel zal het met het regiem tot een verstandhouding moeten komen en in zekere mate de doeleinden ervan moeten erkennen. Verder zullen er altijd gebieden zijn, waarop de totalitaire regering erin zal slagen zichzelf met de gevoelens en verlangens van het volk te vereenzelvigen.

De verhouding tussen burger en politieke machthebbers onder totalitarisme is daarom onvermijdelijk gecompliceerd en deze werkelijkheid laat geen ruimte voor onze gaarne gekoesterde overtuiging, dat het volk van een totalitaire staat nauwkeurig te verdelen is in collaborateurs en martelaars.

Als er geen oorlog komt

Hoe zou onze gedragslijn moeten zijn indien er geen oorlog komt, maar de huidige toestand zou voortduren? De schrijver gelooft, dat wij met recht mogen hopen, dat zich in Rusland veranderingen zullen voordoen. Er kan geen werkelijke stabiliteit zijn in een stelsel dat gegrondvest is op het kwade en zwakke in de menselijke natuur! Zulk een stelsel kan niet meer zijn dan een uiting van de bijzondere frustraties en verbittering van de generatie die het schiep. De vertegenwoordigers van deze generatie kunnen iets van hun hartstocht overdragen aan diegenen van hun bondgenoten die hun macht erven, maar het proces van overdracht kan niet veel verder gaan. De gevoelens die de mensen van één generatie opzweepten tot zulk een wanhopige houding tegenover zichzelf en tegenover de volksmassa's, worden voor de volgende generaties langzaamaan van minder belang. De wreedheden, onwaarheden, de aanfluiting van de menselijke natuur, al deze

instellingen van de politiestaat, gaan hoewel zij in het begin iets fascinerends hebben, op den duur iedereen vervelen en tegenstaan, de bedrijvers ervan inbegrepen.

Wel is waar zullen vele dienaren van de totalitaire macht, die zich zelf meer verlaagd hebben dan hun slachtoffers, en weten dat zij zichzelf van een betere toekomst hebben afgesneden, zich wanhopig aan hun posities vastklemmen, maar despotisme kan nooit leven door de vrees voor gevangenis en beul alleen; er moet een voortdrijvende politieke wil achter staan!

De moderne politiestaat is een verschrikkelijke ontaarding van de samenleving als gevolg van de stimulus van een bepaald historisch ogenblik. De samenleving kan er ernstig en doodziek van zijn, maar de samenleving is iets organisch, gekenmerkt door verandering, vernieuwing en aanpassing en zij zal niet steeds ziek blijven.

Hoe die veranderingen tot stand zullen komen, is niet te voorspellen.

Geen rechtstreekse propaganda

Zeker zou zulk een wijziging uit de initiatieven en inspanning van de Russen zelf moeten voortkomen. Zij die verwachten, dat door buitenlandse propaganda en agitatie fundamentele wijzigingen in het leven van een grote natie teweeggebracht kunnen worden, hebben maar heel weinig van de geschiedenis begrepen. Zij, die ter rechtvaardiging van hun standpunt wijzen op de intensieve Sowjet-propaganda en op de verschillende facetten van de actie die het Kremlin over de gehele wereld voert, vergeten, dat gedurende al de 33 jaren, dat deze actie al gaande is, zij een grote mislukking is gebleken. In het algemeen is ten slotte militaire intimidatie of bezetting noodzakelijk geweest voor een werkelijke verbreiding van het Sowjetstelsel. Men kan beweren, dat China hierop een uitzondering vormt, maar in hoeverre China een deel van het Sowjetstelsel uitmaakt, weten wij niet, en wanneer men de revolutie die in China de laatste jaren plaatsgevonden heeft, voornamelijk toeschrijft aan Sowjet-propaganda of -aansporing, betekent dit op zijn minst, dat men een aantal hoogst belangrijke factoren ernstig onderschat. Het is altijd gevaarlijk wanneer het ene land aan het andere land gaat vertellen wat het moet doen in zijn interne politieke aangelegenheden; het opent de deur voor misverstanden en wrokgevoelens. Wij lopen bovendien de kans uit te gaan van onze eigen begrippen en van een onvolledige kennis van zaken. Onze woorden hebben daardoor wel eens de neiging een andere inhoud te krijgen dan wij bedoelden! Dit betekent geen veroordeling van instellingen als „Voice of America" die tot taak heeft aan de Russische burger een zo getrouw mogelijk beeld te geven van Amerika's leven en bedoelingen — wel van opwekkingen tot een of andere politieke actie.

De kracht van het voorbeeld

Om deze redenen is de belangrijkste wijze waarop de Verenigde Staten de binnenlandse ontwikkeling in Rusland kan beinvloeden, de invloed van het eigen voorbeeld: laten zien wat Amerika is, niet alleen voor anderen, maar ook voor zichzelf! Dat wil niet zeggen, dat dingen als economische kracht, bewapening, vastbeslotenheid en solidariteit met andere vrije naties niet van groot belang zijn. Het betekent geen ontkenning van de urgentie en noodzaak van een verstandige en vastberaden buitenlandse politiek. Er kan geen twijfel over bestaan, dat dit de belangrijkste zaken moeten blijven, indien wij een oorlog willen voorkomen. Maar zij zullen onvruchtbaar en negatief blijven wanneer er geen diepere betekenis aan gegeven wordt door een critisch onderzoek van geest en doel van het Amerikaanse leven zelf. Elke boodschap die wij anderen proberen te brengen, zal alleen dan uitwerking hebben, indien zij in overeenstemming is met datgene wat wij voor ons zelf zijn en dit indrukwekkend genoeg is om de achting en het vertrouwen op te wekken van de wereld, die — ondanks al haar materiële moeilijkheden — toch sterker geneigd is tot het erkennen en respecteren van geestelijke waarden dan van materiële overvloed.

Boekbesprekingen

J. H. N. Grandia: *De mens en zijn arbeid.* J. B. Wolters 1950, *f* 1,90.

In deze brochure van 64 pagina's behandelt de schrijver de uitbuiting van de arbeid in de 19e eeuw, en de groei van het arbeidsrecht sindsdien. Daarbij schenkt hij verder vooral aandacht aan de ontwikkeling van de vakbeweging en van de sociale politiek binnen het bedrijf. Hij heeft daartoe nog al wat gelezen, heeft dat verstandig verwerkt en zich weten te hoeden voor grove fouten. Maar het geheel doet toch dilettantistisch aan. Het was onvermijdelijk dat de schrijver een zeer wijd terrein bestreek. Daarvoor bezat hij kennelijk niet de deskundigheid; zowel de litteratuurselectie als de gehele behandeling van de stof dragen vaak het stempel van toevalligheid. Dergelijke „vogelvluchtverhandelingen" echter vereisen juist een volstrekte beheersing van de materie. Die ontbrak hier. Dat is niet erg voor een scriptie die ter eigen scholing werd geschreven en ook niet voor een syllabus voor een populaire cursus. Maar moet dat dan dadelijk worden gedrukt, terwijl er zo ontzaggelijk veel beters ter beschikking staat? En waarom de uitgever dit dan moet opnemen in een reeks „paedagogische monographieën", is helemaal onduidelijk!

de J.

Dr. A. Mulder. „De handhaving der sociaal-economische wetgeving". Ondertitel „Naast strafrechtspraak bedrijfsrechtspraak?", 1950.

No. IV van „Studies over wangedrag en straf" onder redactie van prof. dr M. P. Vrij. 's-Gravenhage. D. A. Daamen's Uitgeversmaatschappij.

„De handhaving der sociaal-economische wetgeving", zo luidt de titel van het werk van dr A. Mulder; echter, de benaming dekt niet geheel de inhoud, in zoverre dat schrijver meer geeft, dan hij beloofde. Alvorens tot de quaestie van de sancties te komen, biedt hij ons een uitstekend gedocumenteerd historisch en beredeneerd overzicht aan van hetgeen in Nederland op het gebied van de ordening is tot stand gekomen, terwijl hij deze stof tevens toetst aan hetgeen de wetgeving in Zwitserland en in de Verenigde Staten op dit terrein te zien geeft.

Onder sociaal-economische wetgeving verstaat dr Mulder het complex van regelen tot doel hebbende bewuste beïnvloeding van de markt De markt is het geheel van contactplaatsen, van verenigingspunten der sociale organen.

Over de noodzakelijkheid van sociaal-economische wetgeving, in tijden van acute en ook in die van slepende moeilijkheden, welke laatste karakteristiek zijn voor de jaren, die de tweede wereldoorlog voorafgingen en a fortiori voor de tijd die er op volgde, zal wel weinig verschil van mening bestaan. Vele van de regelingen omtrent prijzen, productie en distributie hebben hun ontstaan te danken aan crisis-omstandigheden, maar hebben, soms in gewijzigde vorm, die omstandigheden overleefd.

Een vraagstuk is en blijft het, of, en zo ja in welke mate, het gewenst is, dat de

bedrijfsgenoten deelhebben aan de uitvaardiging van wettelijke regelingen op dit gebied dan wel of de organen der bedrijfscorporaties slechts advies zullen hebben uit te brengen aan bestaande of nieuwe overheidsorganen, die geïncorporeerd zijn in de hiërarchie van het centraal of van het plaatselijk gezag. Te onzent is de vraag reeds beantwoord, in die zin dat men die organen een wetgevende taak heeft toegedacht onder contrôle en met medewerking van het rijksgezag. Echter herinneren wij ons dat prof. ir Goudriaan in een artikel in de „Groene Amsterdammer" dit een in wezen ondemocratisch systeem heeft genoemd en het moet ons van het hart, dat voor zijn zienswijze wel het een en ander is te zeggen.

Een tweede vraagpunt is het, of wel doelmatig is een — ongetwijfeld op zich zelf noodzakelijke regeling, wanneer deze meebrengt, dat voor iedere handeling van economische natuur de toestemming van overheidswege noodzakelijk is, hetgeen ten gevolge heeft dat achter elke commercant een aantal ambtenaren moeten worden geposteerd. De noodzakelijkheid van een zo sterk doorgevoerde preventieve contrôle wettigt de vraag, of het Engelse voorbeeld niet de voorkeur verdient; een stelsel waarbij men is overgegaan tot socialisering der sleutelindustrieën.

De kern van het boek van dr Mulder is het sociaal-economisch delict en hoe dit te berechten.

Wat het eerste betreft, kent ons sociaal-economisch recht de civiel-rechtelijke, de strafrechtelijke en de administratieve sanctie.

Wat de rechtspraak betreft is het nog steeds een twistpunt, of deze moet worden gelaten aan de overheidsrechter, zij het dan ook een speciale rechter, dan wel of tuchtrechtspraak (bedrijfsrechtspraak) hier is te verkiezen. Of wel misschien beide vormen naast elkaar, naast overheidsrechtspraak ook bedrijfsrechtspraak.

Uitvoerig gaat nu schrijver na, door welke middelen de sociaal-economische wetgeving dient te worden gehandhaafd en aan welke organen die handhaving moet worden opgedragen.

In het vijfde hoofdstuk maakt schrijver de balans op. Primair is het preventieve optreden; de repressie kome bij de sociaal-economische wetgeving in de tweede plaats. Dr Mulder neemt echter het begrip preventie in zeer ruime, ook in niet-juridieke zin, in dier voege dat hij ook voorlichting daartoe rekent; voorlichting in het algemeen, tot niemand in het bijzonder gericht en voorlichting bij wijze van waarschuwing aan een bepaalde persoon.

Volgens schrijver kan de civiel-rechtelijke sanctie slechts een bescheiden taak hebben te vervullen. Uitvoerig bespreekt bij de administratieve sanctie.

In Nederland valt de nadruk op de strafrechtelijke sanctie. Wat de administratieve sanctie betreft, wordt veel aandacht besteed aan de maatregel die bestaat uit het intrekken van een vergunning. Wij zullen hierop niet diep ingaan, maar ons beperken tot de opmerking, dat de vergunning geenszins is een „faciliteit", die al dan niet van overheidswege kan worden verleend en die steeds kan worden ingetrokken als de „begunstigde" het vertrouwen dat de Overheid in hem stelde, beschaamd heeft. Een dergelijke opvatting is o.i. in flagrante strijd met de idee van de rechtsstaat en wij verwerpen ook Donners leer van de intrekbaarheid der vergunning. Als onze mening hebben wij gesteld, dat aan de vergunning steeds moet worden verbonden geacht de clausula rebus sic stantibus. Intrekbaar is de vergunning slechts, wanneer de omstandigheden, die geen verband houden met de persoon van de vergunninghouder, zich gewijzigd hebben. Maar intrekbaarheid van de vergunning bij wijze van administratieve sanctie, achten wij uit den boze en in flagrante strijd met de geest van ons rechtssysteem.

Dr Mulder prefereert de overheidsrechter boven de bedrijfsrechter. Te recht o.i. acht

hij de objectiviteit die bij de overheidsrechter gewaarborgd is, een kostbaar goed, terwijl deskundigheid en overheidsrechtspraak geen tegenstellingen zijn.

Wij kunnen slechts enkele punten aanroeren uit dit boek met zijn zo rijke en gevarieerde inhoud. Aan allen die zich op de hoogte willen stellen van de inhoud en geest van onze wetgeving op sociaal-economisch gebied, zij dit werk warm aanbevolen.

M. M. VAN PRAAG

Prof. mr R. Kranenburg „Algemene Staatsleer". Uitg. Tjeenk Willink & Zn. — Haarlem 1951. 3e druk *f* 10,50.

Prof. mr R. Kranenburg „De grondslagen der rechtswetenschap". Uitg. Tjeenk Willink & Zn. — Haarlem 1951, 3e druk. *f* 8,50.

Van de Algemene Staatsleer van Kranenburg verscheen de 2e druk in 1950, van zijn Grondslagen der rechtswetenschap in 1948. Dat zo spoedig herdrukken nodig waren is verheugend. De glasheldere stijl, waarvan de schrijver zich bedient, maakt lezing ook voor de niet-vakman instructief. Aan de herdruk van De grondslagen der rechtswetenschap is een korte polemiek met mr J. in 't veld over de verhouding van rechtswetenschap en metaphsysica toegevoegd.

d. U.

MEDEDELINGEN VAN DE REDACTIE

1. Als prijs van het in het Juli-Aug.nr besproken boek van prof. dr W. F. Wertheim „Herrijzend Azië" stond vermeld *f* 9,50. Dit moet zijn *f* 6,90.

2. Mr M. v. d. Goes van Naters verzoekt ons i.v.m. het art. van prof. ir W. Schermerhorn over Functionele decentralisatie in de volksvertegenwoordiging in het Sept.nr de aandacht te vestigen op het voorstel inzake een hervorming van de parlementaire werkwijze, dat in Maart 1950 door de heren mr J. A. W. Burger, mr L. A. Donker en mr M. v. d. Goes van Naters werd ingediend en bij de Tweede Kamer in behandeling is.

3. Van humanistische zijde werd verzocht mede te delen dat de door drs C. W. Dornsuffen in het Sept.nr geschetste weerstanden tegen opheffing van het processieverbod stellig niet door alle humanisten (met en zonder aanhalingstekens) worden onderschreven.

W. SCHERMERHORN

INTERNATIONALE TECHNISCHE HULP

De meeste lezers van S. en D. zullen weten, dat het doel hiervan is de enorme verschillen in welstand, die er tussen de volkeren der aarde bestaan, enigszins te verminderen. Er wordt met deze gedachte in de laatste paar jaar zoveel gewerkt, er worden zoveel mogelijkheden in gezien en verwachtingen op gebouwd, vooral door de welvarende volkeren, dat men bijna toe is aan de toestand, waarin deze gedachte zoal niet bezoedeld, dan toch minstens beduimeld is, alvorens er iets degelijks van werd verwerkelijkt.

Dit is op zich zelf geen wonder. De revolutionaire drang naar zelfstandigheid van Aziatische landen heeft deze enerzijds een geheel nieuwe plaats in de aandacht van het Westen verschaft, maar anderzijds ten gevolge van de staatkundige woelingen de economische situatie van het Westen zodanig bedreigd, dat dientengevolge voortgaande revolutionaire bewegingen, die door het Westen en door de welvarende wereld worden gevreesd, tot de nabije mogelijkheden zijn gaan behoren.

Toch is dit bij lange na niet de enige verklaring van de grote aandacht, die de achtergebleven gebieden op het ogenblik genieten. Het begrip „one world" door Wendell Wilkie in de wereld geslingerd, is meer dan een leuze, gebruikt tijdens een wereldoorlog. De gehele economische en technische ontwikkeling van de mensheid drijft naar een structuur, waarin ieder iets van de waarheid voelt, besloten in de uitspraak van Truman, dat wereldvrede niet blijvend bestaanbaar is bij de enorme verschillen in welvaart, die men thans op aarde tussen de verschillende volkeren kan vaststellen.

Deze verschillen zijn weliswaar in de laatste eeuw belangrijk toegenomen, maar zijn op zich zelf geenszins een nieuw verschijnsel. Nieuw is veel meer de wetenschap bij een leidende laag van de arme volkeren, dat hun armoede geen natuurnoodzakelijkheid is en dat het slechts een organisatieprobleem is, om de tegenstelling tussen de potentieele rijkdom van een land en de armoede van zijn bewoners op te heffen. Nieuw is het feit, dat velen de huidige verhoudingen niet meer „nemen".

Nieuw is in de na-oorlogse situatie ook het besef, dat men pas over collectieve veiligheid kan spreken, indien men ook bereid is, evenwijdig daaraan, de gedachte van wereld-planhuishouding te aanvaarden. Het is onjuist, te geloven dat pas *onze* generatie zich voor het eerst iets aantrekt van het lot der onderliggende volkeren. Wie de koloniale geschiedenis bestudeert, komt telkens elkaar op volgende phasen tegen, waarin men in alle oprechtheid heeft gemeend en ook getracht, werkzaam te zijn in het algemeen belang, waarin het belang van de inheemse bevolking mede

was begrepen. Wertheim citeert in zijn voordracht op het Congres van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers van 26 Mei 1950, gewijd aan wetenschappelijke en technische hulp aan laagontwikkelde landen, terecht het betoog van de Amerikaanse schrijver James Furnivall, waarin deze aantoont, hoe elke volgende methode in het koloniaal beheer trachtte de onrechtvaardigheden van een vorig stelsel te vermijden. Het in veler ogen bedenkelijke cultuurstelsel van Van den Bosch kan hiervoor als voorbeeld worden aangehaald, omdat deze G. G. door exploitatie van staatswege wilde voorkomen, dat het particuliere kapitaal de arbeiders zou uitbuiten en aan hen slechts het uiterste bestaansminimum zou laten. De bedoelingen van Van den Bosch waren weliswaar beperkter, maar het is de vraag of zij egoistischer en minder edelmoedig waren, dan die van menigeen, die thans spreekt over technische hulp aan laagontwikkelde gebieden.

Ik stel dit betoog voorop, met het doel te waarschuwen tegen overschatting zowel van onze edelmoedigheid, als van de onfeilbaarheid van het huidige streven. Iemand als Wertheim is er dan ook direct bij ervoor te waarschuwen, dat het hulpprogramma voor lager ontwikkelde landen geen strijdmiddel in de koude oorlog mag zijn. Het is juist, dat de Assemblée van de Verenigde Naties aannam, dat de Technische Hulp geen middel tot buitenlandse en politieke inmenging in binnenlandse aangelegenheden van een land mag zijn en niet mag voortkomen uit politieke motieven. Dat klinkt alles eenvoudig en is terecht zó gesteld. Maar juist ten aanzien van het probleem van de koude oorlog lijkt het betoog van Wertheim mij weinig reëel. Immers, men kan ook zeggen, dat, indien men géén hulpprogramma zou uitvoeren, geen poging zou doen om armoede en ellende te bestrijden, men óók actief deelneemt aan de koude oorlog, namelijk in die zin, dat men dan de communistische krachten, die door chaotische toestanden worden versterkt, bij voorbaat in de hand werkt. Aan die laatste versterking wens ik beslist niet mee te doen, ook niet op indirecte wijze. Juist *daarom* meen ik, dat de vrije wereld een nog veel grotere krachtsinspanning voor het Technische Hulpprogramma zou moeten opbrengen, dan tot heden het geval is. Is mijn bedoeling dus toch de Technische Hulp te gebruiken als wapen in de koude oorlog en zou daarmee het Hulpprogramma in de ogen van Wertheim veroordeeld zijn? Hij betoogt echter zelf, gelukkig dat goede bedoelingen op zich zelf er telkens niet veel toe blijken te doen. Bedoelingen zijn veel minder belangrijk, dan daden. De daad, die wij hebben te stellen, is geen andere dan het troebele water van de sociale en maatschappelijke verhoudingen in grote delen van de aarde te verhelderen. Wij doen dit om derwille van de mensen, die onder die omstandigheden leven en tegelijk omdat wij geloven, dat slechts langs de weg van die verheldering de toestand in het algemeen, dus ook voor hen, die thans in betrekkelijke of in grote welvaart leven, houdbaar zal blijken te zijn. Dat daarnaast dan de kans voor de troebel-water-vissers van professie belangrijk kleiner wordt, is een nevenverschijnsel, dat ik met vreugde gade zou slaan en dat bij menigeen bepaald wel een stimulans tot verhoogde activiteit in dat verhelderingsproces door Technische Hulp zou kunnen opleveren. Ik kan daar, in tegenstelling tot Wertheim, bepaald geen kwaad in zien.

Uit zulke overwegingen blijkt echter duidelijk dat internationale technische hulp een onderwerp van wereldpolitiek is geworden. Het is geheel begrijpelijk, dat

Trygve Lie bij de opening van de speciale conferentie van de Verenigde naties, in Juni van 1950 te Lake Success gewijd aan de opzet van dit werk, deze conferentie bestempelde als een van de allerbelangrijkste, die ooit door de V.N. waren belegd. De gedachte leeft, al is het nog op uiterst bescheiden wijze en al zoekt men voor de uitvoering nog naar passende vormen. Men moet echter stellig rekenen met op dit gebied toenemende activiteit.

Er is in het bijzonder voor het democratisch-socialisme alle aanleiding grote aandacht aan dit streven te geven en er uiterst actief voor op de bres te staan. Immers, indien ergens een mogelijkheid bestaat een begin te maken met een internationaal socialistisch programma, dan is het langs deze weg. Ik zie hiervoor motieven, waarvan ik op de belangrijkste wil ingaan.

Het eerste motief is dat technische hulp op de thans gedachte wijze slechts kan berusten op planpolitiek in groot verband. In tegenstelling tot de activiteit van de Volkenbond tussen de twee wereldoorlogen beperkt men zich op het ogenblik niet meer tot de studie van publieke werken. Op het reeds genoemde congres heeft ir Nijhof een belangwekkende voordracht gehouden over zijn practische ervaringen als raadgevend ingenieur op het gebied der technische hulpverlening tussen de twee wereldoorlogen. Deze activiteit was in ieder land volstrekt incidenteel en vaak alleen gericht op waterbouwkundige werken, die slechts indirect het economisch bestel van het gehele volk beïnvloedden. Ik zou daaraan willen toevoegen, dat de activiteit van Europese landen in de betreffende gebieden langs de weg van aanleg en kapitaalinvestering in spoorwegen, mijnen e.d. vaak nog incidenteler was, en zeer vaak, als het ware Fremdkörper plantte in het nationale bestel, die daarmee zeer moeilijk of in het geheel niet tot samenvloeiing kwamen. De huidige clash met de Anglo Iranian Oil Company in Perzië is daarvan een duidelijk sprekend voorbeeld. Op andere wijze is de Westerse landbouw-economie in Indonesië, die min of meer onafhankelijk leeft van het inheemse economische bestel, een ander voorbeeld. Van nationale planning was in zulke gevallen evenmin sprake als in de Westerse landen zelf.

Men is echter hoe langer hoe meer tot de overtuiging gekomen, dat men alle facetten van het leven van een volk als één geheel moet beschouwen, wil men een kans hebben door bepaalde activiteiten op begrensde gebieden de algemene welstand van dit volk te verhogen, zonder elders op onverwachte punten van het nationale bestel verwoestingen aan te richten.

Men is in 1949 begonnen deskundigen op allerlei technische gebieden naar verschillende landen uit te zenden. Het resultaat hiervan was echter voorlopig bitter gering. Reeds heel spoedig bleek het, dat zulke geïsoleerde projecten in hun consequentie moeilijk te beoordelen waren. Het gevolg is daarom geweest, dat men al spoedig begonnen is naar enkele landen veelzijdig samengestelde missies te sturen, die een overall-plan van globaal karakter hadden samen te stellen. Natuurlijk valt hierbij de nadruk op het globale. Immers, in al deze landen ontbreken behoorlijke gegevens, alleen reeds omdat er van een goed werkend bureau voor de statistiek meestal geen sprake is. Hoe gebrekkig echter ook, toch staat het vast, dat dit de enig mogelijk goede aanpak is. Het spreekt echter van zelf, dat in zulk een geval de uitwerking van deze globale plannen op de duur moet leiden tot

iets van een nationaal ontwikkelingsplan. Dat dit ten slotte uitmondt in een economisch beleid, dat met vrije economie op slechte voet staat, lijkt mij evenmin aan twijfel onderhevig. Ik geloof, dat men van socialistische zijde deze ontwikkeling met grote aandacht zal moeten volgen, omdat in lager ontwikkelde landen, die een versnelde ontwikkeling doormaken, waarschijnlijk de weg via het geheel vrije kapitalisme zal worden overgeslagen.

Het tweede motief, dat verband houdt met het eerste is te zien in de kapitaalbehoefte. Het bedrag, dat de V.N. voor dit jaar beschikbaar hebben, bedraagt ongeveer $ 20,000,000. Daarnaast worden door verschillende landen bilaterale verdragen gesloten, zodat men misschien mag zeggen, dat er in totaal een bedrag tussen 50 en 100 millioen dollar voor dit werk beschikbaar komt over het jaar 1951. Dit lijkt een druppel op een gloeiende plaat. Toch is dit een groot bedrag indien men tracht dit te verwerken door de uitzending van missies van deskundigen en door opleiding van technici en specialisten uit de lager ontwikkelde gebieden. Zo gauw echter plannen tot *uitvoering* moeten komen, is zulk een bedrag kennelijk zonder betekenis. Ook in de organen van de V.N. is men zich hiervan zeer bewust. De Food and Agricultural Organization (F.A.O.) oordeelt, dat alleen voor háár doeleinden een bedrag van 4 milliard dollar per jaar noodzakelijk zal zijn. Belangwekkend is in dit opzicht een rapport van de U.S. International Development Advisory Board, waarvan Nelson Rockefeller president is. In dit lichaam werken industrie, landbouw en vakbeweging samen. Men stelt voor een uitbreiding van het Point 4 Programma van de V.S. tot 500 millioen dollar regeringsgeld met 4 milliard dollar uit andere bronnen per jaar. Het spreekt echter wel vanzelf, dat ook deze 4 milliard niet buiten de bemoeienis van de U.S.A.-regering kan blijven.

In Mei 1951 is verder een World Economic Plan for the United Nations Economic and Social Council opgebouwd. Hierin wordt nodig geacht 13 milliard per jaar van de ontwikkelde landen en 5 milliard van de onontwikkelde landen zelf, zowel voor technische hulpverlening als voor investering op lange termijn. Deze commissie meent bovendien, dat dit plan volkomen uitvoerbaar is, gezien b.v. het feit, dat alleen binnen de V.S. de Amerikaanse investering tussen de 25 en 30 milliard per jaar bedraagt.

De grote vraag waarom het hierbij echter zal gaan, is de wijze waarop dit kapitaal zal worden geïnvesteerd. Gezien het feit, dat het zal moeten worden gebruikt om een evenwichtig ontwikkelingsplan van industrie en landbouw te verkrijgen, zoals dit met behulp van de V.N. voor verschillende landen en gebieden zal worden opgesteld, is het vrijwel uitgesloten te achten, dat deze investering kan plaats vinden op de basis van het vrije kapitalisme. Het doel van al deze plannen zal dienen te zijn het verhogen van productie-capaciteit van de volkeren, omdat dit hun enige bron voor welvaart is. Natuurlijk loopt dit streven vaak evenwijdig aan het winststreven van het particuliere kapitaal, doch enige waarborg dat zulks zo zal zijn, ontbreekt volkomen. De koloniale periode heeft duidelijk bewezen, dat winst van het kapitaal ook mogelijk is op de basis van uiterst bedenkelijke arbeidsverhoudingen en zeer lage arbeidsproductiviteit. Wil men met deze plannen inderdaad slagen, dan zal het daarom noodzakelijk zijn, bij de investering goed geleide planpolitiek toe te passen.

Ieder, die echter enigszins achter de schermen heeft kunnen kijken ,weet hoe groot de afstand is tussen zulk een gedachte en haar verwerkelijking. In theorie zou men kunnen zeggen, dat *alle* investering zou moeten lopen via de Internationale Bank voor Reconstructie en Ontwikkeling te Washington, één der organen van de Verenigde Naties. Daarbij zouden dan de plannen, die door andere organen, soms in samenwerking met de Bank worden opgezet, richtsnoer voor de investering moeten zijn.

Dit zou wereld-plan-politiek zijn van een enorm formaat. Niemand gelooft echter, dat de internationale organen voorlopig in staat zijn zo iets op te brengen. Nu geldt echter ook hier, dat men het onvolmaakte en partiële niet moet verwerpen, omdat de volmaakte oplossing voorlopig onmogelijk is. De practijk zal zijn, dat men bepaalde plannen opstelt, denk bijv. aan dat voor Suriname, en die voorlegt aan de Internationale Bank te Washington ten einde dit lichaam daarvoor te interesseren. Een studie-afdeling van de Bank zal dan nagaan, welke waarde men aan het plan moet toekennen en adviseren over een eventueel te verlenen crediet. Zulk een procedure is weliswaar incidenteel werk, maar er is toch wel te verwachten, dat de Bank bijv. een Suriname-plan beziet in verband met hetgeen elders op vergelijkbaar gebied, als bijv. de winning van aluminium is geprojecteerd of in uitvoering is. Zeker zal ook het particuliere kapitaal dezelfde overwegingen laten gelden, doch daarbij zal zich een bepaalde bank of onderneming bij het Suriname-plan richten op de aluminium-industrie alleen, terwijl van de Internationale Bank is te verwachten, dat men ook de andere aspecten van een ontwikkelingsplan van een land in beschouwing zal nemen. Men ziet reeds uit het voorbeeld van Suriname dat de organen van de Verenigde Naties weliswaar nog niet toe zijn aan wereld-omvattende ontwikkelingsplannen, maar toch hun blik veel verder richten en andere maatstaven hanteren dan het particuliere kapitaal kan en behoeft te doen.

Daarnaast heeft men zich echter rekenschap te geven van de nog altijd te beperkte capaciteit van een lichaam als de Internationale Bank. De bedragen, die hierboven als noodzakelijk werden genoemd, maken dit wel duidelijk. Dat deze bedragen zonder bijzondere overheidsmaatregelen op de vrije kapitaalmarkt zouden kunnen worden verkregen is al even onwaarschijnlijk als dat de U.S.A. de Marshall-gelden door Wallstreet zouden kunnen laten verstrekken. Immers de directe rendabiliteit van veel investeringen zal uitermate twijfelachtig zijn. Hetgeen in Nederland geldt voor de Zuiderzeewerken, geldt in Oost-Pakistan voor grote irrigatiewerken en voor de bestrijding van de verzilting van de Indus-vallei. De Verenigde Naties verschaffen nu nog slechts technische hulp door uitzending van deskundigen, die de plannen voor zulke werken opstellen: op het ogenblik van uitvoering echter zal een nationale regering dergelijke werken moeten aanpakken en de daarvoor nodige fondsen verstrekken. Internationale investering zal daarom in de meeste gevallen geschieden door het verstrekken van leningen aan regeringen. Het is niet waarschijnlijk, dat de methode van het verstrekken van onderpand in de vorm van een claim op inkomsten uit invoerrechten of spoorwegen e.d., zoals dat in het verleden wel geschiedde, thans nog door de ontvangende naties aanvaard zal worden. Het is duidelijk dat alles wijst in de richting van groter inmenging van de overheid, zowel die van de ontvangende als van de gevende landen. Men

ziet hier een voorbeeld van een ontwikkeling in een richting, die door het socialisme is voorzien, niet uit één of andere dogmatische politieke overweging, doch omdat zij de enig hanteerbare oplossing biedt.

Vraagt men zich nu af, wat er tot heden bereikt is, dan dient men eerlijkheidshalve te bedenken, dat pas in Juni 1950 de UN-conferentie plaats vond, waarop de plannen voor de organisatie van dit werk vaste vorm kregen en een aantal landen met elkaar tot ultimo 1951 20 millioen dollar beschikbaar stelden. Volgens het in Augustus 1951 uitgebrachte verslag van de zgn. United Nations Technical Assistance Board (een college van bestuur, dat bestaat uit vertegenwoordigers van de gespecialiseerde UN-organisaties) aan de Economische en Sociale Raad zijn op dit ogenblik reeds met 45 landen overeenkomsten gesloten voor de uitzending van in totaal 741 deskundigen. In totaal zijn van 50 landen verzoeken ontvangen voor uitzending van 1415 deskundigen en voor verstrekking van 7147 studiebeurzen.

Uit deze gegevens blijkt duidelijk, dat het werk zich nog bevindt in het stadium van het opstellen van plannen en de training van „national manpower". Beide vormen van activiteit zijn uiterst nuttig, maar men kan ook zeggen, dat zij de weg van de minste weerstand vormen voor de Technical Assistance Administration. Immers beide vormen van hulp laten zich vrij gemakkelijk tot stand brengen indien men 20 millioen dollar ter beschikking heeft. Men dient echter wel te bedenken, dat aan allerlei voorwaarden moet worden voldaan, wil dit werk enige practische betekenis hebben. De wereld is immers al vol met allerlei goede technische projecten. Een Amerikaanse organisatie, de zg. Overseas Consultants Inc. bijv. hebben voor Iran een rapport in naar ik meen 6 dikke delen opgesteld; het lijkt er echter veel op, of van de uitvoering niets terecht zal komen. De O.C.I. zijn uit Iran verdwenen en thans werkt er een toenemend aantal deskundigen van de Verenigde Naties. Zal hun werk een beter lot beschoren zijn? Groot was ook het aantal studenten uit Aziatische e.d. landen, dat gedurende de laatste halve eeuw buitenlandse universiteiten bezocht. In hun land teruggekeerd waren zij vaak vervreemd van hun eigen levenssfeer of trachtten hun diploma te gebruiken om zich zelf een aanzienlijke positie te verwerven. De wezenlijke problemen van hun land vermochten zij als individu slechts zelden nader tot een oplossing te brengen. Zal het nu de fellows van de UN beter vergaan? Ook dit staat m.i. niet van te voren vast.

Uit besprekingen, die ik met de voor de Technical Assistance verantwoordelijke personen in de afgelopen maanden mocht voeren in verband met mijn eigen werkzaamheden op dit gebied, is mij gelukkig gebleken, dat men zich van de moeilijkheden, die hierboven aangeduid werden, terdege bewust is. Er zal aan enkele hoofdvoorwaarden moeten worden voldaan, wil men in de toekomst meer succes hebben.

De belangrijkste is, dat alle plannen moeten wortelen in het nationale leven van het land, dat men dient. De afstand tussen de plannen en hetgeen een volk zelf kan begrijpen, aanvaarden en verwerken mag niet te groot worden. Eigenlijk moet het plan uit de regeringen zelf voortkomen, zij het met wat technische hulp voor de uitwerking. Is dat het geval, dan heeft men ook kans, dat een regering de uitvoering van zulk een plan zal nastreven. In dit opzicht is misschien de opzet van

het zg. Colombo-plan, dat is opgesteld door en voor de landen van het Britse Gemenebest, het meest van deze geest doortrokken. Bij de leiding van het Colombo-plan bestaat de neiging, de landen zelf plannen te laten opmaken en hen te vragen, welke hulp daarbij verlangd wordt. Ook echter bij de Technical Assistance Division van de Food and Agricultural Organisation (de F.A.O.) leeft een duidelijk begrip voor de noodzaak van zulk een aanpak „dicht bij de grond". Ik kreeg niet de indruk, dat zulks bij alle organisaties van de UN het geval is. In het bijzonder voor Amerikanen schijnt dit moeilijk te begrijpen: de „American way of life" is nu eenmaal niet overal van toepassing! Mechanisatie kan men niet zonder tussenfase op een primitieve wereld overdragen.

Inzake een tweede voorwaarde, die betreft de „fellowships" brengt althans de FAO de juiste maatregel in toepassing, dat deze slechts verleend kunnen worden, indien zij verband houden met bepaalde projecten in het betreffende land. Men zendt dus niet zo maar fellows of scholars naar het buitenland, omdat het zo nuttig is, dat zij wat leren, iets van de wereld zien, of een buitenlands diploma verwerven. Men stuurt mensen uit om zich voor te bereiden op een taak, die hen bij terugkeer in het eigen land zal wachten in verband met bepaalde projecten, die tot uitvoering moeten komen. De fellows „passen" als het ware in het voorgestelde plan.

Een zeer belangrijke derde voorwaarde acht ik de continuïteit in dit geheel. Dit geldt zowel naar de zijde van de band tussen de deskundigen die de plannen maken met de uitvoering van de projecten, als anderzijds ook de band van de fellows met de deskundigen, die hun uitzending hebben bepleit en met de instelling, waaraan zij hun onderwijs hebben genoten. Zouden deze betrekkingen verzekerd zijn, dan is er weinig kans op de bovengenoemde moeilijkheden met studenten, die in het buitenland opgeleid werden. Helaas lijkt het er nog niet erg op, dat aan deze voorwaarde der continuïteit zal worden voldaan. Tot heden zijn overal deskundigen uitgezonden voor betrekkelijk korte perioden van hoogstens een jaar. Men zal binnenkort voor de vraag komen te staan zulke contracten te verlengen en zal dit moeten doen, indien de deskundigen voldoen. Ook fellowships, d.w.z. beurzen aan mensen, die al in de practijk werken, worden meestal voor een zeer beperkte periode gegeven, vaak voor niet meer dan enkele maanden. Scholarships, d.w.z. beurzen aan studenten, die nog geen practijk hebben en naar een buitenlandse universiteit gaan, zijn tot heden ook voor niet meer dan één jaar verleend, althans voor zover mij bekend.

Indien de U.N.-organen op de duur een practijk weten te ontwikkelen, waarin voldaan wordt aan de eisen, hierboven gesteld met betrekking tot continuïteit en verband tussen project, deskundigen, fellows en opleidingsinstituut dan zal men een veel vruchtbaarder en reëler activiteit ter zake van de overdracht van Westers kennen en kunnen aan lager ontwikkelde gebieden kunnen ontwikkelen dan vroeger mogelijk was.

Zo ver is men thans nog lang niet. Op mijn jongste reis naar Zuid- en Zuid-oost-Azië trof ik bij mijn bezoek aan de instanties, die zich met Technical Assistance bezig houden nog menige zwakke plek aan, die natuurlijk vaak een gevolg

is van de noodzaak nog ongebaande wegen te begaan. Daarnaast zag ik ook verschijnselen, die veroorzaakt worden door een overlapping van de verschillende gespecialiseerde organen van de U.N. Hier geldt in het bijzonder, dat deze organen zich niet bezig mogen houden met onderwerpen, waarvoor hun staf in het geheel niet berekend is. Ook in dit opzicht is de F.A.O. misschien in de beste omstandigheden en loopt het minste gevaar, rapporten van deskundigen, die zij uitzonden, te ontvangen, die niemand van de staf van de eigen organisatie niet alleen niet kan beoordelen, maar nauwelijks kan begrijpen, waarover het eigenlijk gaat. Zulke gevallen kwam ik tegen. Zij zijn gevaarlijk, omdat zij het aanzien van de Technical Assistance Administration in zulke landen schaden. De Technical Assistance Board zal zich van deze dingen terdege rekenschap hebben te geven.

Rest ons thans de voor ons belangrijke vraag, welk aandeel ons land in dit werk kan hebben. Het is wel duidelijk, dat van deelname aan de internationale investering geen sprake kan zijn. Wij zijn een arm land, dat zelf lijdt onder een kapitaalgebrek, dat zo groot is, dat de fondsen, nodig voor de ontplooiing van enige activiteit in de organisatie van de internationale technische hulp binnen onze grenzen, bijv. voor de schepping van de daarvoor nodige instituten, nauwelijks beschikbaar zijn.

Hetgeen dus overblijft is in de eerste plaats de beschikbaarstelling van deskundigen op allerlei gebied en verder de opleiding van specialisten uit de lager ontwikkelde gebieden. Reeds zeer gauw nadat de noodzaak tot deelname aan dit werk duidelijk werd, stelde de regering een interdepartementale commissie in met het doel de werkzaamheden te coördineren. Het was de zg. W.I.T.H.A.L.L. (Werkcommissie in zake technische hulp aan lager ontwikkelde landen) onder voorzitterschap van prof. dr Egb. de Vries, die sindsdien ons land verliet en thans hoofd van de research-afdeling van de Internationale Bank in Washington is. Hij werd als voorzitter opgevolgd door dr C. L. Patyn. Belangrijk is verder, dat de regering een Bureau voor Internationale Technische Hulp onder leiding van dr J. P. Bannier heeft ingesteld, dat gevestigd is Alexanderstraat 14, Den Haag, en dat tot taak heeft als centrale verbindingsschakel te fungeren tussen alle U.N.-organen, vreemde regeringen e.d. en het gehele maatschappelijke leven in Nederland, voor zover dat met internationale technische hulp te maken heeft. Door de vroegtijdige stichting van dat Bureau heeft men het de buitenlandse organen gemakkelijk willen maken met Nederland betrekkingen aan te knopen. Ik heb de indruk, dat wij hierin verder zijn dan vrijwel alle andere landen en dat men dit bij de U.N.-organen waardeert.

Deze ontwikkeling is niet alleen toe te schrijven aan de vooruitziende blik en aan het vruchtbaar initiatief van een man als Egb. de Vries, maar werd ook zeer begunstigd door het feit, dat Nederland door de personeelspolitiek in Indonesië en door de nieuwe verhoudingen aldaar de beschikking kreeg over een groot aantal bekwame krachten met tropische ervaring, die elders emplooi zoeken. Het is dan ook geen wonder. dat aanvankelijk een vrij nauwe relatie, althans in sfeer, tussen Minuor en dit werk bestond en het Bureau-Bannier zelfs in het gebouw

van dat ministerie gehuisvest was. Te recht heeft men echter ingezien, dat iedere relatie met iets, dat naar een voormalig ministerie van Koloniën ruikt (en die geur verdwijnt niet met een ander naambordje aan de deur), voor de lager ontwikkelde landen onaanvaardbare gedachtenassociaties opwekt. Thans ressorteert het Bureau-Bannier dan ook onder het ministerie van Buitenlandse Zaken en heeft een eigen behuizing.

Dit neemt echter niet weg, dat de grote tropische ervaring, waarover talrijke bekwame Nederlanders beschikken bij dit werk van grote betekenis moet zijn, omdat juist tropische landen vaak technische hulp vragen. Toch kan ik mij niet aan de indruk onttrekken, dat in de koloniale ervaring ook een gevaar schuilt, indien het om problemen gaat, die niet zuiver technisch zijn. De toestand, die in vrije tropische landen nagestreefd wordt, is bepaald geen copy van die welke bestond in een uitstekend bestuurde en op hoog peil staande kolonie als Nederlands Indië. Wie in de nieuwe vrije landen gaat werken, zal zich daarvan terdege bewust moeten zijn. Het lijdt echter geen twijfel, dat de besten onder onze tropische technici op allerlei gebied zullen kunnen slagen in deze aanpassing aan ook voor hen nieuwe verhoudingen, zij het misschien gemakkelijker buiten dan in Indonesië.

Beschouwt men de uitzending van deskundigen in het algemeen dan leert de ervaring, dat landen vaak uitsluitend vragen naar topfiguren, waarvan helaas een zeer beperkt aantal beschikbaar is. Meestal hebben deze mensen een functie in het eigen land, die hen volledig in beslag neemt, of waaruit zij niet gemist kunnen worden volgens de in de diverse diensten geldende maatstaven. Hierover zou ik een paar opmerkingen willen maken. In de eerste plaats, dat het werk van deskundigen en de opleiding van fellows moeten worden beschouwd als middelen voor de versterking van de betrekkingen tussen Nederland en het buitenland. Het is een indirecte methode om de economische positie van Nederland in de wereld te verstevigen. Wij zijn in ons land veel te veel geneigd te denken, dat de buitenwereld precies al onze deugden en verdiensten kent.

Ieder, die met oren en ogen open en zonder vooringenomenheid in het buitenland reist, komt tot de ontdekking dat het omgekeerde vaak het geval is en men weinig weet omtrent Nederland niet alleen, doch dat niemand nu uitgerekend op *ons* zit te wachten. Indien wij een plaats in de wereld nodig hebben voor de handhaving van onze levensstandaard dan zullen wij de nodige moeite en offers moeten opbrengen om ons land te „verkopen". Beter dan met behulp van advertenties, die het tourisme bevorderen (klompen, bloembollen en Volendam) gebeurt dit door buitenlandse regeringen in aanraking te brengen met Nederlanders van grote bekwaamheid. Het werk van ingenieurs als Kraus, Van Mourik Broekman en Grondys, die als enkelingen buiten ieder verband optraden, heeft ons in Chili en in Bolivia een plaats bezorgd, die nog altijd iets betekent. Dat kan thans in het georganiseerde verband van de V.N. in versterkte mate gebeuren. Zelfs moet men nu zeggen, dat een achterblijven in dit werk bij andere landen ons terug zal drukken, zodat reeds om die negatieve reden het deelnemen aan dit werk een noodzaak is voor Nederland.

Indien dit echter zo is en door de Regering aldus wordt ingezien zal men ook bereid moeten zijn daarvoor offers te brengen.

Zoals de lezers wel bekend is zegde Nederland een bijdrage van 1½ millioen gulden toe voor de periode Juli 1950 tot ultimo 1951. Dat is dus 1 *millioen* per jaar. Niemand kan zeggen, dat dit in vergelijking tot de 1½ *milliard* per jaar voor militaire uitgaven een bijzonder groot offer is, dat Nederland brengt voor de verhoging van het welzijn van de mensheid. Intussen schijnen de V.N. nu voor één jaar hetzelfde bedrag te vragen als de vorige maal voor 1½ jaar. Dat betekent dus al enige verbetering van de middelen en een verhoging van het offer. Er komt echter bij, dat ongeveer 20 van de 25 contribuerende landen hun bijdragen alleen betaalbaar stellen in de eigen munt en dat a.o. de Nederlandse bijdrage slechts besteed kan worden in guldens in Nederland. In de practijk is het dus wel een *budgetair* offer, doch practisch blijft de bijdrage binnen de Nederlandse volkshuishouding. Er worden bijv. salarisen uitbetaald aan Nederlandse deskundigen en kosten van opleiding van vreemde fellows in Nederland. Het valt dus met dat offer nogal mee.

Een ander offer zou kunnen bestaan uit het tijdelijk afstaan van bekwame ambtenaren, die elders als deskundigen optreden. Een enkel geval heeft zich daarbij reeds voorgedaan. Het is echter waarschijnlijk, dat de Nederlandse overheidsdiensten zich om der wille van dit grote algemene belang vertrouwd zullen moeten maken met de gedachte, dat zij het wel eens voor een jaartje zullen moeten doen zonder een belangrijke hoge functionaris, wiens adjunct die plaats dan tijdelijk zo goed mogelijk zal moeten vervullen. Ik vrees, dat zulk een standpunt helaas wel in strijd zal komen met ons ambtelijk perfectionisme. Het is te wensen, dat de ministers in zulke gevallen het algemene belang van Nederland zullen doen prevaleren boven dat van de onder hen ressorterende diensten. Zou zulk een missie bovendien voor menige hoofdambtenaar niet leerzaam en gezond zijn?

Een derde punt is de positie van de groep van deskundigen, die vanzelf zal ontstaan bij voortgang van dit werk. Tot heden was het meestal zo, dat zij, die een buitenlandse loopbaan hadden gevolgd en daar vaak vlagvertoon voor Nederland van de allerbeste soort hadden gegeven, in Nederland niet gemakkelijk weer aan de slag kwamen. De ambtelijke corpsen met hun gesloten ranglijsten boden voor die paar mensen vrijwel geen kansen, die in overeenstemming waren met hun ervaring en capaciteiten. Zal dat zo blijven? Is dat zo, dan zal het noodzakelijk zijn andere organisatievormen te zoeken, die de in het buitenland werkende technici een bestaansmogelijkheid bieden gedurende de periode van hun tijdelijk verblijf in Nederland. Een vereenvoudiging zou men echter ook reeds hebben, indien de organen van de Verenigde Naties er toe konden besluiten, waar zulks mogelijk is, overeenkomsten aan te gaan met bestaande organisaties, zoals ingenieursbureau's, diensten of bedrijven voor het verstrekken van deskundigen in plaats van individuele technici uit te zenden. Zou men hiertoe overgaan dan zou dit niet alleen de bezwaren in zake continuïteit van positie opheffen, doch ook een stimulans zijn voor de vorming van nationale organisaties, waarin deskundigen van

allerlei aard samenwerken. Bovendien schept men dan de mogelijkheid niet alleen de top-figuren in het werk te betrekken, doch ook de even onmisbare jongere mensen, die de helpende hand kunnen bieden aan hun chefs en anderzijds de nodige ervaring opdoen zonder dat hun positie labiel wordt, zoals thans bij aanvaarding van een functie als persoonlijk deskundige in het verband van de Technical Assistance steeds het geval zal zijn. Dit laatste moge geen bezwaar zijn voor de velen, voor wie dit werk een welkome aanvulling op een Indisch pensioen is, voor een man tussen 30 en 40, die een carrière wil maken, is het een vrijwel overwegend bezwaar.

Ik ging misschien in het kader van dit artikel wat uitvoerig in op de problemen van de positie der deskundigen; het schijnen detailproblemen, zij zijn het echter geenszins voor alle instanties in Nederland, die met dit werk te maken hebben. Het welslagen van Nederland op dit terrein hangt er mede van af of die verantwoordelijke instanties bij de leiding van dit werk in U.N. Headquarters begrip voor deze problemen weten te wekken.

Dat men verder bij de keuze van deskundigen, die worden aanbevolen, de grootste zorgvuldigheid moet betrachten spreekt vanzelf. Indien ooit dan mag het er hier nooit om gaan, iemand, die nu juist iets zoekt, een aardige job te bezorgen. Noch toevallige beschikbaarheid, noch een gevestigde reputatie in ons land, noch vakkennis alléén kunnen de doorslag geven. Dit alles is vanzelf nodig, maar wie de bewegelijkheid van geest mist, die nodig is om zich aan te passen aan de problemen in den vreemde, ook de economische en sociale, die zo anders zijn dan thuis, loopt een grote kans te mislukken. Voorbeelden van mensen, die in het eigen land een uitstekende reputatie hadden en in internationaal milieu volkomen mislukten, zijn niet zo moeilijk te vinden.

Een vraagstuk is ook, of ons land zich niet op bepaalde gebieden moet specialiseren, zij het ook, dat er voor individuele gevallen steeds ruimte moet blijven. Het schijnt, dat de landbouw, waarbij ook de tropische landbouw en de bosbouw, reeds een min of meer erkend domein van Nederland vormen, evenals de waterbouwkunde in haar verscheidene aspecten. Daarnaast ziet men echter ook deskundigen op het gebied van transport en verkeer, algemene planning enz. Van systeem schijnt nog niet veel te bespeuren, evenmin in zake de gebieden, waarop wij onze aandacht vestigen. Dit laatste probleem is misschien nog belangrijker dan het eerste. Ik acht het gewenst, dat de Regering zich rekenschap geeft van de vraag met welke gebieden en landen het aanknopen van betrekkingen door middel van deskundigen de meeste perspectieven biedt, zowel voor het gevende als voor het ontvangende land. Hier komt ook weer het probleem van de continuïteit om de hoek kijken, dat door zulk een keuze gediend zou worden. Ook al moet het gehele werk zeker via de U.N. blijven lopen, toch zou er een zekere vertrouwdheid in de betrekking tussen Nederland en een paar andere landen kunnen groeien, die vruchtbaar zou kunnen werken.

Ten slotte nog enkele opmerkingen over onze bijdrage tot de opleiding van fellows in Nederland. Wij hebben ten gevolge van onze taal nooit veel buitenlandse studenten aangetrokken. Slechts een zeer beperkt aantal buitenlanders

kwamen om der wille van hoogleraren, die op hun gebied een reputatie in het buitenland hadden verworven. De taal was dan geen hindernis, omdat meestal geen college gelopen behoefde te worden en zij speciale onderzoekingen wilden verrichten.

Wil Nederland zijn deskundigheid op verschillend gebied volledig tot gelding brengen bij het op indirecte wijze scheppen van verbindingen met het buitenland, dan zullen wij ook een aandeel moeten nemen in de opleiding van technici uit de lager ontwikkelde landen. Dit zal echter slechts met succes kunnen geschieden in daartoe in het leven te roepen bijzondere instituten, die in nauwe betrekking staan tot de universiteiten en hogescholen. Daarin zal het onderwijs in vreemde talen moeten worden gegeven niet alleen, doch ook de gehele aanpak zal geheel anders dienen te zijn dan aan onze universiteiten het geval is. Er zal een zo grote verscheidenheid in vooropleiding en reeds verkregen practijk bestaan, dat de betekenis van algemene colleges slechts betrekkelijk zal zijn. In vele gevallen zal men komen tot individueel onderwijs en het vormen van kleine werkgroepen. Het is duidelijk, dat dit aanleiding zal geven tot een vrij kostbare organisatie. Doet men dit echter niet en beperkt men zulk een aanpak tot een achter het katheder docerend hoogleraar dan kan men m.i. de moeite en het geld beter sparen want dan zal Nederland in dit werk niet slagen.

In het verlengde van deze gedachte ligt de aanvaarding van het Engelse collegesysteem in dier voege, dat alle fellows worden ondergebracht in een internaat en daar in elk opzicht volledige verzorging genieten. Zulk een „hall of residence" staat onder leiding van een daartoe bekwaam echtpaar, dat de verantwoordelijkheid voor de sociale en gedeeltelijk ook voor de culturele zorg op zich kan nemen. Slechts bij zulk een organisatie zal het mogelijk zijn fellows, die slechts een jaar het onderwijs willen volgen, niet te veel tijd te laten verliezen met acclimatiseren in een voor hen volkomen vreemde omgeving. Ook zo iets zijn wij in Nederland niet gewend. Het kost in deze benarde tijden bovendien geld. Ik meen echter, dat Nederland heeft te kiezen tussen een methode, die minstens zo goed is als hetgeen elders mogelijk is en dit gehele werk achterwege laten; er bestaat geen mogelijkheid op dit terrein voor een dubbeltje op de eerste rang plaats te nemen!

Er bestaan in ons land verschillende projecten voor deze opleidingen. In de eerste plaats het zg. Internationaal Academisch Instituut, het resultaat van een langdurig overleg in de „Commissie voor de aanpassing van het Hoger Onderwijs aan de internationale behoeften", aanvankelijk onder voorzitterschap van prof. dr Egb. de Vries thans onder die van prof. Woerdeman. Dit instituut, dat geboren zal moeten worden uit de samenwerking tussen onze 10 universiteiten en hogescholen zal zich in hoofdzaak bewegen op het gebied van de takken van wetenschap, die van betekenis zijn voor het bestuur van een land, zulks in de brede betekenis van het woord. Het is niet de bedoeling bijv. Aziaten te vertellen, wat wij van Azië weten, doch aan anderen te doen begrijpen, welke de essentiële grondslagen en kenmerken zijn van het Westen, opdat de vreemdeling zelf de conclusies daaruit kan trekken voor het eigen nationale bestel. Dat niet alle Nederlanders het Westen op dezelfde wijze zien, dat er verschil van visie is tussen de Nijmeegse universiteit en de zevende faculteit in Amsterdam, is een

moeilijkheid, die men daarbij moet trachten op te lossen. Deze instelling zal het komende universitaire jaar nog wel niet volledig beginnen.

Op zuiver technisch gebied zullen zich zonder twijfel naast dit Instituut andere activiteiten in ons land ontplooien. De Landbouwhogeschool te Wageningen is bezig te trachten naast het gewone onderwijs speciale aandacht aan dit werk te schenken. Zonder twijfel liggen daar, in samenwerking met de in het buitenland geplaatste Nederlandse agrarische deskundigen mogelijkheden van grote waarde.

In September 1951 is als eerste in werking gekomen het Internationaal Opleidingscentrum voor luchtkartering te Delft, waarvan ondergetekende de leiding zal hebben. Deze instelling, die in samenwerking tussen de Technische Hogeschool en de Landbouwhogeschool tot stand kwam, bedoelt opleiding te geven op alle gebieden, waarvoor de luchtfoto gebruikt wordt, in het bijzonder kartografie, geologie, gebruik van de bodem, t.b.v. de landbouw en bosbouw. De hoop is, dat wij veel van de gedachten, die hierboven zijn ontwikkeld, in deze instelling zullen kunnen realiseren. Training van practische technici naast wetenschappelijk werk, zoveel mogelijk in nauw verband met deskundigen, die in de verschillende landen werken, zal de kans bieden een centrum te scheppen, waarin internationale ervaring wordt geaccumuleerd en weer wordt uitgedragen niet alleen door de fellows, maar ook door de staf, die afwisselend onderwijs geeft en als deskundige wordt uitgezonden. Dit instituut bestrijkt een gespecialiseerd arbeidsveld, maar juist omdat het niet alles omvattend is, vermijdt men de moeilijkheden van het vage en bestaat er meer mogelijkheid een gesloten geheel met een werkelijk internationaal karakter te vormen, dat ook in de wereld een centrale en erkende plaats in een bepaald vak krijgt.

Ik geloof, dat Nederland het in die richting moet zoeken: niet in de breedte, waarin men zich maar al te vaak verliest, maar in speciale richtingen van beperkte breedte, waarin men iets wezenlijks kan bereiken door de gemeenschappelijke inspanning van alle in zulk een vak betrokken Nederlanders. Lukt dat eenmaal, dan zal men in dergelijke instituten vanzelf ook de medewerking van buitenlandse geleerden en technici verkrijgen, die het geheel tot een werkelijk internationaal instituut maken, dat door Nederland gedragen wordt en ons land op zulke een vakgebied een plaats in de wereld geeft. Dat laatste hopen wij met en in het International Training Centre for Aerial Survey in Delft te mogen nastreven.

HULPVERLENING AAN ACHTERLIJKE GEBIEDEN

Ontstaan van het vraagstuk

De noodzaak om op grote schaal maatregelen te nemen om de in hun ontwikkeling achtergebleven gebieden te helpen hun achterstand in te halen, vormt sinds enkele jaren een internationaal vraagstuk van de eerste orde. Het ligt voor de hand zich af te vragen hoe dit probleem, dat door alle deskundigen als uitermate nijpend wordt beschouwd, zo plotseling is kunnen ontstaan.

In de 19de eeuw waren er natuurlijk ook „minder ontwikkelde" gebieden – om deze weinig nauwkeurige term voorlopig te gebruiken – en zelfs meer dan nu. De inventarisatie van de aardbol heeft pas in de 19de eeuw haar beslag gekregen. De „ontwikkeling" dezer gebieden is ook toen reeds op grote schaal ter hand genomen. Overeenkomstig de toen heersende liberale beginselen geschiedde zij echter door het particuliere kapitaal. In de tweede helft der 19de eeuw ging het westerse kapitalisme er, in aansluiting op het oudere koloniale handelskapitalisme, toe over om grote beleggingen in primitieve gebieden te verrichten, dus kapitaal daarheen te exporteren. Dit is het verschijnsel van het imperialisme, nauw verbonden met kolonialisme. Algemeen bekend is, dat het begrip imperialisme niet steeds de inhoud van kapitaalsexport heeft gehad: er heeft een antiek Atheens en Romeins imperialisme bestaan en er bestaat nog een Russisch imperialisme. Verder behoefde het moderne imperialisme niet noodzakelijkerwijze samen te gaan met directe politieke heerschappij, dus met kolonialisme. In vele gevallen was het minder profijtelijk, minder gewenst of zelfs onmogelijk om directe politieke verantwoordelijkheden op zich te nemen. Naar men weet hebben de Verenigde Staten bijna uitsluitend en Engeland ten dele deze laatste weg ingeslagen. terwijl bijv. Nederland zijn oude koloniale traditie met moderne methoden voortzette. In gebieden als China, Zuid-Amerika en zelfs Rusland is nooit van directe politieke heerschappij sprake geweest en trad toch het westers imperialisme op.

Het feit, dat in al deze gevallen de „ontwikkeling" geschiedde door het particuliere kapitaal (al werkte dit vaak in grote, soms internationale combinaties met staatsmacht achter zich) betekende in de eerste plaats dat zij geheel onplanmatig, ongeordend, plaats vond en in de tweede plaats, dat het enige motief er voor het winstmotief was. Sociale en ethische motieven speelden in feite geen rol. Als gevolg daarvan werden sommige gebieden, waar de rentabiliteitsvoorwaarden gunstig schenen, in korte tijd intensief ontgonnen, terwijl andere verwaarloosd bleven. In Indonesië vergelijke men bijv. Deli met Nieuw-Guinea.

Met behulp van het geëxporteerde kapitaal kwamen in deze gebieden met Westers-moderne methoden grote producties van voedingsmiddelen, grondstoffen

en mineralen tot stand, die grotendeels werden geëxporteerd; in andere gebieden bleef handel, opkoop enz. het voornaamste. De gevolgen hiervan waren zowel voor de beleggende als voor de ontgonnen gebieden zeer groot. Uit de beleggingen kwamen op den duur grote winsten voort, hoewel ook veel kapitaal verloren ging. Deze winsten vloeiden af naar de beleggende landen. Deze ontvingen ook grote goederenstromen, op basis waarvan zich handel en industrie ontwikkelden. Ook werden de afzetmogelijkheden van Westerse fabrikaten in de opengelegde gebieden groter. Er is geen twijfel aan, dat deze factoren de welvaart der beleggende landen sterk hebben vergroot en er toe bij hebben gedragen dat aldaar een sociale politiek kon worden gevoerd. Van radicaal-socialistische zijde (Rosa Luxemburg) is zelfs de theorie ontwikkeld, dat het exploiteren van primitieve gebieden op den duur een onmisbare voorwaarde voor het voortbestaan van het kapitalisme is. Vermelden wij ten slotte in dit verband, dat de imperialistische politiek aanleiding heeft gegeven tot zodanige spanningen tussen de Westerse landen, dat zij een der oorzaken is geweest van Wereldoorlog I.

De methoden van de beleggingspolitiek waren vooral aanvankelijk zeer ruw. Ook echter waar dit niet of niet meer het geval was, bleef het feit, dat de betrokken gebieden in hun eigen economische ontwikkeling belemmerd werden, of, sterker gezegd, dat deze ontwikkeling op eigenaardige wijze verwrongen werd. Moderne productiemethoden werden geënt op primitieve agrarische milieus; er werd geproduceerd tegen kostprijzen, die aan deze milieus aangepast waren, daarentegen afgezet op de wereldmarkt op Westers prijsniveau. De ontwikkeling van een eigen kapitalisme, van eigen handel en eigen industrie werd door deze Westerse druk belemmerd. De betrokken gebieden bleven kapitaalarm. De koopkracht bleef betrekkelijk gering, aangezien de lonen een deel van de kostprijs vormden. Het dilemma, dat de lonen laag moesten blijven om de winsten der beleggingen te waarborgen en daarentegen hoger zouden moeten worden om de bevolking der betrokken gebieden in staat te stellen Westerse fabrikaten af te nemen, vormt de fundamenteel innerlijke tegenstelling van het systeem. Aan de verhandeling der producten nam, bijv. in het geval van Indonesië, het producerende land zelf nauwelijks deel. De spanningen die hierdoor ontstonden, uitten zich in het ontstaan ener inheemse „intelligentsia", die nationaal dacht en zich zowel verzette tegen het met het Westen samenwerkende feodalisme als tegen het Westerse kapitalisme zelf.

Ontwikkeling na 1914

Ten gevolge van Wereldoorlog I verzwakte de Europees-Westerse positie financieel-economisch zowel als politiek en moreel aanzienlijk tegenover de koloniale en semi-koloniale gebieden. Hierdoor en in het kader der politieke leuzen van democratie en zelfbeschikkingsrecht, werd te Versailles het koloniale systeem formeel vervangen door dat van mandaatgebieden. Na 1919 ging een aantal der semi-koloniale gebieden zich zelfstandig economisch organiseren. Rusland begint in 1928 met vijfjarenplannen op totalitaire grondslag, waarbij allerlei elementen optreden die zich later ook elders zullen voordoen. De nieuwe staten in Midden- en Oost-Europa trachten eveneens een eigen economie op te bouwen en zich te industrialiseren met behulp van beschermende maatregelen. In Zuid-Amerika heeft een

dergelijke ontwikkeling plaats, evenals in India, waar de nationale beweging krachtiger wordt. Ten slotte ontwikkelt zich Japan, dat nooit een kolonie of semi-kolonie was geweest, door een merkwaardige combinatie van feodale en industriële methoden, tot een groot-kapitalistisch, fabrikaten exporterend land, dat de overzeese markten der Westerse landen stormenderhand dreigt te veroveren en zelfs de Europese markt zelf bedreigt.

Van 1929 tot ongeveer 1936 wordt de Westerse wereld geteisterd door een economische depressie zonder weerga. Spoedig daarna begint Wereldoorlog II en hierdoor wordt de verzwakking van het Westen ten opzichte van de zgn. achterlijke gebieden nog veel groter. Wij wijzen hier alleen op het feit, dat Engeland enorme schulden, ontstaan in inflatie-rupees, tegenover India aanging en deze converteerde in „sterling-balances", berekend tegen vooroorlogse wisselkoers, waardoor het in 1945 een schuld aan India overhield, die vrijwel even hoog was als de schuld van 1919 aan de U.S.A. Belangrijker is nog, dat Japan zonder veel moeite grote gebieden in Azië verovert en tracht daar een economisch systeem te vestigen met Japan als centrum, waarbij gewerkt wordt met anti-imperialistische en anti-Westerse leuzen en gebruik wordt gemaakt van de in die gebieden ontwaakte anti-koloniale gevoelens. Wel wordt Japan ten slotte verslagen en teruggedreven, niet door Europa, maar door de U.S.A., doch het koloniale tijdperk blijkt voorgoed voorbij te zijn. In het Verre Oosten en in het Midden-Oosten vormen zich onafhankelijke staten, waar grote onrust en aan het westen vijandige gevoelens blijven voortbestaan onder de invloed van bijna onoplosbare economische problemen. Tegelijkertijd ontstaat een scherpe tegenstelling tussen de beide overgebleven wereldmachten, het democratisch-kapitalistische Amerika en het autoritair-communistische Rusland. De zijde, die de zgn. achterlijke gebieden hierbij eventueel zullen kiezen, kan van beslissende invloed zijn. Aldus staan de Westerse democratieën, na een militair gewonnen wereldoorlog, wat hun verhouding tot deze gebieden betreft, voor een nieuwe, formidabele crisis. Zij hebben de medewerking dezer gebieden nodig en deze weten dit, waardoor een eigenaardige vermenging van reële gegriefdheid en chicane optreedt. Om deze medewerking te verkrijgen, kan echter niet meer gewerkt worden met de oude middelen; er moeten nieuwe worden gevonden. Als het waar is dat een revolutionnaire situatie bestaat als de massa niet meer wil leven op de oude wijze en de regeerders niet meer kunnen regeren op de oude wijze, heeft men hier met een revolutionnaire situatie te doen. Men zie naar Iran en Egypte.

Plannen na 1945

Men heeft er derhalve van uit te gaan, dat het kolonialisme, ook in zijn mildere vorm, niet hersteld kan worden. Een groot aantal gewezen kolonies is politiek zelfstandig geworden en nationalistisch gezind. Wat in Azië heeft plaats gevonden, zal zich zonder twijfel na korter of langer tijd in Afrika reproduceren.

Het probleem heeft, naar omvang en inhoud, afmetingen van wereldbetekenis. Een Amerikaans deskundige (Gordon Gray) berekende, dat van een totale wereldbevolking van 2,4 milliard zielen 1600 millioen of $\frac{2}{3}$ deel komen voor rekening van minder-ontwikkelde gebieden. Zondert men de landen onder Sowjet-regime uit, dan worden deze cijfers resp. 1632 en 1156 millioen. Overal in deze achterlijke

gebieden bestaan uiterst nijpende problemen door zeer verschillende oorzaken. Sommige er van zijn eenvoudig achtergebleven, onontwikkeld en onderbevolkt. Andere hebben, wederom op zeer verschillende wijzen, onder de invloed gestaan van Westerse economische krachten. Zij zijn in vele gevallen overbevolkt en deze overbevolking neemt snel toe. De productiviteit is vaak zeer laag en de natuurlijke hulpbronnen gedeeltelijk verwoest of worden bedreigd. Noch de kapitalen, noch de technische kennis, noch een ordelijk bestuur, nodig om deze misstanden op te heffen, zijn ter plaatse in enigszins voldoende mate aanwezig.

In de inaugurele rede van president Truman van 20 Januari 1949 wordt voor het eerst onder punt vier principieel een plan ontwikkeld voor de politiek van het Westen tegenover dit probleem met de omschrijving: „een stoutmoedig nieuw program om de weldaden van onze wetenschappelijke vorderingen en industriële vooruitgang beschikbaar te stellen voor de verbetering en de groei van achterlijke gebieden". Sindsdien ontstonden dergelijke ideeën ook in het zgn. Britse Colombo-plan, de plannen van Frankrijk voor zijn overzees rijk en in plannen van België en Nederland. Laat ons opmerken, dat hier steeds het begrip „planmatigheid" en dat van overheidsleiding opduikt, ook in de U.S.A., het land van het particulier initiatief bij uitnemendheid. Op al deze plannen is nog geen grote uitvoering gevolgd. Wel heeft de „International Development Advising Board" in Maart 1951 aan de president richtlijnen voorgesteld ter concretisering van het punt-vier-programma. Deze voorstellen behelzen o.m.:

economische bijstand van $ 500 millioen per jaar voor publieke werken en fundamentele diensten;

een „all-out food production drive";

een program om de export van strategische producten uit deze gebieden met 50 pct te vergroten door particuliere investeringen;

oprichting van een „International Development Authority" met een beginkapitaal van $ 500 millioen, te fourneren door de U.S.A. en andere landen;

een program om de investeringen van de U.S.A. in het buitenland te vergroten van 1 milliard $ tot minstens $ 2 milliard;

instelling van een „International Finance Corporation" voor leningen aan particulieren of mede-investering in particuliere ondernemingen met een kapitaal van $ 400 millioen, waarvan $ 150 millioen door de U.S.A.

Andere aanbevelingen komen hierna nog ter sprake.

De algemene doeleinden zijn steeds bestrijding van het communisme door het scheppen van grotere welvaart, waardoor men hoopt te komen tot een vreedzame en vruchtbare samenwerking tussen het westen en de achterlijke landen. Deze moeten op den duur tot grotere grondstoffenleveranciers van het westen worden en zullen door hun grotere welvaart veel meer fabrikaten kunnen afnemen. De bovengenoemde Gordon Gray schreef in zijn rapport: „A mutually satisfactory network of worldtrade is unlikely to be re-established until the underdeveloped areas, Western Europe and Japan become, on a much lager scale than at present, markets and sources of supply for each other".

De doelstellingen zijn dus niet zonder meer economische rentabiliteit, al kan deze, volgens Amerikaanse opvattingen, samengaan met politieke, sociale en

ethische motieven. Uit het bovenstaande bleek reeds enigszins welk een problematiek hierachter schuilt.

Vermelden wij nog het Russische alternatief voor deze politiek. Dit alternatief is op zich zelf zeer eenvoudig. Het bestaat uit verdeling van de grond als eerste stap en vervolgens uit invoering van het staatssocialistisch productiestelsel van Rusland zelf. Grondverdeling zou kunnen betekenen, dat de weinige productieve bedrijven ook onproductief worden en zal in het algemeen de ontzaglijke problemen van bijv. China niet kunnen oplossen. Staatssocialisme zou leiden tot staatsalmacht en de betrokken volken verplichten tot ongehoorde inspanningen met twijfelachtige resultaten. Tot kapitaalsexport of het leveren van „technical assistance" is Rusland nauwelijks in staat. Het moet met ruwe en plompe methoden blijven werken, zoals het dat ook in eigen land doet. De verspilling aan mensen en goederen, die hieraan vastzit, speelt echter in de Oosterse gedachtengang geen grote rol.

De problematiek

Dat het Amerikaans-Europese systeem inderdaad een geweldige problematiek bevat, blijkt reeds uit het empirische feit, dat Amerika voor deze doeleinden reeds vóór 1949 grote sommen tevergeefs besteed heeft, bijv. in China, de Philippijnen en Korea.

Men heeft hier niet uitsluitend te doen met investeringsplannen ter wille van winst, maar ook ter wille van andere motieven; voorzover de motieven van economische aard zijn, zijn het voornamelijk lange-termijnmotieven. Bovendien vereisen de omstandigheden spoed. Hierdoor ontstaat het gevaar van geforceerde ontwikkeling, aangezien men niet uitsluitend wil beleggen als dit attractief of althans verantwoord is, maar omdat men ontwikkelen wil of zelfs moet. Bijzonder sterk spreekt dit bij de eenvoudig achtergebleven gebieden, waar het particulier kapitaal in een vroeger tijdvak niets of bijna niets gedaan heeft, omdat men er de voorwaarden daarvoor niet aanwezig achtte. Een voorbeeld hiervan is Nieuw-Guinea, waar deze voorwaarden vermoedelijk uitermate ongunstig zijn, maar waarvan om geheel andere redenen toch de ontwikkeling wordt bepleit, hetgeen natuurlijk dan met een onevenredig hoge kapitaalsinzet en kans op algehele mislukking, zou moeten geschieden. De kracht der niet-economische motieven kan dan leiden tot een al te fraaie en vage voorstelling der economische mogelijkheden. Men mag dan het winstmotief verwerpen, het rentabiliteitsbeginsel kan men niet ongestraft verwaarlozen.

In sterke mate geldt deze moeilijkheid indien men te maken heeft met een deel van het eigen rijk. Immers dan werken de niet-economische motieven, als bijv. besef van vroegere verwaarlozing, veronderstelde ethische verplichtingen, verlangen om deze rijksdelen blijvend ook politiek aan zich te binden, sterk en direct. Doch deze rijksdelen zijn geen kolonies meer, doch (behalve wat Nederland betreft Nieuw-Guinea) op politiek en financieel-economisch gebied grotendeels zelfstandig. Suriname en de Antillen bijv. stellen hun eigen begrotingen vast, hebben hun eigen systeem van invoerrechten, hun eigen deviezen-regime en kunnen zelfs niet gedwongen worden om aan Nederlandse economische overeenkomsten mede te doen. Naarmate zij zich ontwikkelen ontstaan voor hen eigen economische en financiële problemen, afgescheiden van die van Nederland. De juiste oplossing zou dus zijn,

Krishnaji S. Kulkarni, India — Rijke tradities — nieuwe uitdrukkingswijzen

dat met hen op zakelijke grondslag over Nederlandse participatie aan ontwikkelingsplannen onderhandeld wordt, doch de status van rijksdeel bemoeilijkt zulk een zakelijke instelling.

Het onmiskenbaar aanwezige gevaar van forceren wordt nog vergroot door twee factoren, nl. de noodzakelijke planmatigheid en de eveneens noodzakelijke grote rol van de overheid.

Over de noodzaak van planmatigheid kan op zich zelf moeilijk verschil van mening bestaan. Het is echter een feit, dat de planmatigheid een nieuw element is in een samenleving die principieel niet planmatig is ingesteld; hieruit kunnen grote moeilijkheden voortspruiten. Onder onze omstandigheden bergt het plan-element gevaren in zich van bureaucratie, strakheid en geloof aan staatsalmacht. De planontwerpers zijn geneigd vooral de sociale en ethische wenselijkheden en de technische mogelijkheden op de voorgrond te stellen en de economische consequenties

minder scherp te overwegen, ook omdat zij zelf geen financieel risico lopen. Dit kan leiden tot zeer grote opzetten en een soort luchtkastelenbouwerij. De sporen daarvan zijn reeds waar te nemen; de planmatigheid kan dan worden tot plannenmakerij en de oorzaak worden van teleurstellingen.

Nauw verweven met de planmatigheid is de rol van de staat. Staatsorganen moeten in ons maatschappelijk bestel de planning ter hand nemen. Echter gaat men er van uit, dat de beleggingen zelf in hoofdzaak van particuliere beleggers moeten komen. Deze beoordelen de mérites van bepaalde proposities echter uitsluitend naar rentabiliteitsmotieven. Men kan bezwaarlijk van hen vergen, dat zij handelen naar het inzicht, dat een bepaalde onderneming op lange termijn grote, ook materiële resultaten voor de belegging ontvangende en voor de beleggende gemeenschap kan hebben, ongeacht de directe rentabiliteit. Zij kunnen voorts niet tot belegging worden gedwongen. Wij leven niet in een socialistische maatschappij, maar hoogstens in een overgangsstadium tussen kapitalisme en socialisme, waarin echter de taken vaak het particulier kapitaal over het hoofd zijn gegroeid. Thans kan de staat wel door middel van het deviezen-regime beleggingen in het buitenland beletten, maar hij kan deze niet afdwingen.

Als nu het particulier kapitaal niet tot de geplande beleggingen in de achterlijke gebieden overgaat, zou de staat deze taak moeten overnemen. Inderdaad kan de gemeenschap tot zekere hoogte haar rentabiliteitsrekening anders inrichten dan het particulier kapitaal, nl. meer op basis van het „long-term"-rendement. De staat in zijn tegenwoordige vorm is echter niet ingesteld om als belegger in het buitenland op te treden en dan komt men tot constructies als particuliere beleggingen met overheidsgarantie, wat een zeer netelig terrein is.

In verband hiermede staat het feit, dat de achterlijke gebieden bij hun ontwikkeling niet lijdzaam kunnen blijven, doch een positieve en zware taak moeten vervullen. Men moet zich voor ogen stellen dat in deze gebieden niet alleen geen voldoend kapitaal en technische krachten aanwezig zijn, maar ook veelal niet de eenvoudigste voorwaarden voor hun aandeel in het werk, nl. een geordend bestuur, technische outillage en een behoorlijk administratief apparaat. In het grote geval van China heeft dit geleid tot grote kapitaalsvernietiging door onbekwaamheid en corruptie; in het kleine geval van Suriname zien wij, dat dit land zelf nauwelijks in staat is plannen op te stellen en reeds in het eerste stadium van uitvoering zware eisen aan zich en zijn begroting ziet gesteld, omdat het de materiële voorwaarden voor zijn ontwikkeling moet scheppen zonder in inflatoire verhoudingen te geraken. Wij zagen dan ook reeds, dat de Amerikaanse plannen mede omvatten schenkingen en technisch-personele bijstand. Het voorzien door de staat in de technische outillage, benodigd voor economische ontwikkeling, moet echter met die ontwikkeling in hoofdzaak synchroon verlopen. Loopt het er te zeer op vooruit, dan ontstaat een vacuum.

Voorts moet gewezen worden op de weerstanden die de ontwikkelingsplannen onvermijdelijk in de achtergebleven gebieden oproepen. De economische hulp wordt daar veelal gezien als een middel om het koloniale stelsel onder andere vormen voort te zetten. Aangezien zij politiek zelfstandig zijn of bezig zijn dit te worden, ligt het in hun macht door maatregelen als nationalisatie, beperking van transfer, bescher-

ming van eigen bedrijven en belastingpolitiek het binnengekomen vreemde kapitaal geheel of gedeeltelijk te confisceren. Naarmate zij zich ontwikkelen ontstaat het streven naar beschermende maatregelen, natuurlijk ook ten opzichte der beleggende landen. Nederlands-Indië was hiervan in de periode 1930—1940 reeds een voorbeeld.

Het bovengenoemde rapport van de „International Development Advising Board" geeft in dit verband als richtlijnen samenwerking met de volken der te helpen gebieden en bilaterale belasting- en handelsverdragen, waardoor o.m. garanties worden verkregen tegen risico's van transfer voor kapitaalsopbrengsten. Voorts wil dit rapport deze gebieden zekerheid geven voor het verkrijgen van essentiële importgoederen, wel is waar met prioriteit voor de volken, die met andere vrije volken tegen agressie samenwerken. Dit laatste punt heeft grote betekenis. In een onlangs verschenen rapport van het secretariaat der Verenigde Naties wordt er eveneens op gewezen, dat sommige industrielanden (lees de U.S.A.) de prijsvorming van producten uit de onontwikkelde gebieden min of meer eenzijdig kunnen beïnvloeden, maar niet de export-prijzen naar die landen kunnen controleren, waardoor de „terms of trade" voor de onontwikkelde landen ongunstig worden beïnvloed. Zeer duidelijk slaat dit op de omstandigheid, dat de U.S.A. hun staatsinkoopmonopolie, hun strategische voorraadsvorming en hun productie van kunstmatige rubber gebruiken om een daling der rubber- en tinprijzen te forceren. Dit is, zegt of denkt men, toch een wonderlijk tegenbeeld van de punt-vier-plannen.

Ten slotte moet vermeld worden, dat deze plannen moeten worden uitgevoerd in een tijd, dat het Europese Westen eigenlijk geen kapitaal kan exporteren. In ons land moeten consumptie en investeringen worden beperkt en wij kunnen niet of ternauwernood de voorzieningen treffen, nodig voor het verdere herstel der oorlogsschade, het scheppen van werkgelegenheid voor een snel stijgende bevolking en de noodzakelijk geachte bewapening. Het is duidelijk, dat alleen reeds de economische ontwikkeling van Suriname, om van Nieuw-Guinea maar geheel te zwijgen, ons reeds zeer zwaar belast. Ook dit is een motief om voorzichtig te zijn met grote, alomvattende plannen. Eén enkel goed plan dat behoorlijk wordt uitgevoerd, is beter dan reeksen van onuitvoerbare plannen.

Samenvattende kan men zeggen, dat wij hier te doen hebben met een politiek van wereldwijde betekenis. Zij dringt zich als noodzakelijk aan de Westerse wereld op. Hoger en minder ontwikkelde landen hebben elkander nodig; de wereld is inderdaad „one world" geworden. De, in hoofdzaak Amerikaanse, conceptie is ongetwijfeld groot. De plannen zijn niet alleen ingesteld op economisch-financiële doeleinden (en voor zover wél nog op lange termijn), maar hebben ook politieke, sociale en ethische motieven. Ofschoon gedragen door planmatigheid, staan zij geheel op basis van de kapitalistische samenleving en trachten op Amerikaanse wijze idealisme en zakendoen te verenigen. Zij vormen als het ware een „new deal" voor de wereld. Maar zij bergen grote moeilijkheden in zich door de verdeeldheid der doeleinden ,de opgeroepen weerstanden, het dilettantisme en de megalomanie die er bij optreden. Echter vormen zij het enige positieve schema dat voor dit grote vraagstuk een oplossing aan de hand doet. Men moet dus Amerika dankbaar zijn voor zijn conceptie en durf, maar trachten deze aan te vullen door grote nuchterheid en zakelijke beschouwing.

De Nederlandse overzeese gebiedsdelen

Het vraagstuk van de ontwikkeling van achterlijke gebieden doet zich voor Nederland in beginsel voor ten aanzien van de overzeese rijksdelen, nl. de Nederlandse Antillen, Nieuw-Guinea en Suriname.

Wat betreft de Nederlandse Antillen is het vraagstuk slechts in geringe mate acuut, omdat dit rijksdeel niet kapitaalarm is en geen onontwikkeld gebied is, integendeel, een voor het ogenblik zeer welvarende economie heeft, gebaseerd op handel. Deze welvaart is echter in sterke mate afhankelijk van de werkzaamheden van de oliemaatschappijen, welke aldaar werken met geïmporteerde grondstoffen. Zou de mogelijkheid van aanvoer hiervan verminderen of verdwijnen, dan zou het probleem onmiddellijk in hoge mate acuut worden.

Wat betreft Nieuw-Guinea is het vraagstuk in zekere zin wel acuut. Dit grote gebied is in hoge mate achterlijk gebleven. De natuurlijke hulpbronnen zijn slechts in geringe mate bekend, maar wat er van bekend is, geeft weinig aanleiding tot optimisme. Het particuliere kapitaal heeft er slechts weinig verricht, omdat het er geen rentabiliteitskansen aanwezig achtte.

Het gevaar van forcering is, wat Nieuw-Guinea betreft, derhalve aanwezig. De motieven, welke voor een snelle en grootscheepse openlegging er van worden aangevoerd, zijn hoofdzakelijk van niet-economische aard. Zou Nederland op basis van een of ander groot plan (en dergelijke plannen zijn altijd groot) zulk een openlegging ter hand nemen, dan zouden hiervoor honderden millioenen nodig zijn. Deze heeft Nederland thans niet beschikbaar en het is zeer twijfelachtig of het particulier kapitaal zich op basis van zulke plannen op enigszins grote schaal in Nieuw-Guinea zou willen interesseren. Het lijkt dus duidelijk, dat Nederland zich zal moeten bepalen tot het vestigen van ordelijke bestuursverhoudingen, zorg voor onderwijs en medische verzorging op redelijke schaal, rustige research en het in bescheiden mate uitrusten van het gebied. De voor deze bescheidener taak benodigde gelden zullen op zich zelf al zeer groot zijn.

Voor Suriname is het hier betrokken probleem in sterke mate acuut. Men heeft hier te doen met een gebied waarvan de hulpbronnen ook slechts ten dele bekend zijn, maar in elk geval is de ontwikkeling tot dusverre gering geweest en gepaard gegaan met mislukkingen. Het land worstelt voorts met een aantal monetaire problemen. Het is politiek en economisch vrijwel zelfstandig geworden.

Onder deze omstandigheid heeft Nederland in 1947 voor Suriname een Welvaartsfonds geschapen van *f* 40 millioen Ned. crt., hetgeen thans verwerkt wordt. Bij de behandeling van de betrokken wet is in het parlement dadelijk opgemerkt, dat dit bedrag voor de werkelijke economische ontwikkeling van Suriname geheel onvoldoende is. Toen reeds werd een bedrag van *f* 500 millioen genoemd als noodzakelijk hiervoor. Blijkens allerlei persberichten wordt thans gewerkt aan een groot ontwikkelingsplan, dat vermoedelijk wel dit bedrag of een hoger zal omvatten.

Voor het verbeteren van de outillage van het land en voor research zou een bedrag van *f* 40 millioen vermoedelijk wel voldoende zijn geweest, maar in de practijk zijn uit het Welvaartsfonds ook investeringen gefinancierd. Zoals te verwachten was rijst nu de vraag of Nederland zich een kapitaal-export in de genoemde orde van grootte kan veroorloven en of men zich voorstelt, dat deze aangelegen-

heden door de overheid of door particulieren ter hand zullen worden genomen.

Men kan het er over eens zijn, dat Nederland Suriname in de gelegenheid moet stellen zijn economische outillage zodanig te verbeteren, dat hierdoor de basis wordt gelegd voor economische investeringen. Zoals hierboven reeds werd aangegeven dienen deze verbeteringen echter synchroon te verlopen met de economische ontwikkeling zelf. De historie van de Surinaamse Spoorweg is hier een baken in zee.

Over enige economische projecten zullen stuk voor stuk zakelijke besprekingen moeten plaats hebben, terwijl het niet mogelijk zal zijn om op het ogenblik een verbintenis aan te gaan voor het beschikbaar stellen van bedragen van de genoemde grootte. Het is juist een der gevaren van grote algemene ontwikkelingsplannen, dat daardoor verwachtingen kunnen worden gewekt, waarvan de verwezenlijking onzeker is.

Zulk een houding is te meer nodig, omdat ten aanzien van beleggingen in Suriname nog zeer veel ondervinding zal moeten worden opgedaan. Het zgn. Nickerie-plan wil een oppervlakte van 50.000 ha geschikt maken voor verbouw van te exporteren rijst en soja. Hiervan zouden 15.000 ha in eerste instantie worden gereed gemaakt, hetgeen een groot bedrag zal vergen, daar het bedrijf mechanisch gedacht is in verband met het arbeiderstekort in Suriname. Op de te vestigen boerderijen zullen te immigreren Nederlandse boeren worden geplaatst, die daartoe een coöperatie zullen moeten vormen, waarvan de leden zich geheel zullen moeten aanpassen in een industrieel verband en aan gemechaniseerde bedrijfsvormen en in sterke mate ondergeschikt zullen worden aan de coöperatie. Wie deze zaak doordenkt, ziet dat hier tal van netelige problemen liggen, welke het wenselijk maken, dat op matige schaal begonnen wordt, zoals elke particuliere onderneming dat zou doen.

Over het zgn. Blommesteijn-plan is in de Nederlandse pers zeer veel en wel wat ontijdig geschreven. Dit plan zou ongetwijfeld honderden millioenen vergen, welke evenals het kapitaal voor het Nickerie-plan niet of althans grotendeels niet door particulieren zullen kunnen worden geleverd. Aan het gehele plan zitten ingewikkelde technische aspecten vast, o.a. de vraag wie de grote hoeveelheden te produceren energie zal afnemen. Het schijnt duidelijk, dat hier in de eerste plaats een ernstige en rustige research nodig is en dat de gehele aangelegenheid wordt verwijderd uit de sfeer van de ietwat luidruchtige publiciteit waarin zij gebracht is.

GEERT RUYGERS

PROCESSIE-VRIJHEID

Nu de partijgenoten Van Walsum en Dornseiffen, respectievelijk van protestants-christelijke en van humanistische zijde, hun visie op het vraagstuk der processievrijheid hebben gegeven, kan het zijn nut hebben in dit voorbereidende gesprek ook een katholieke stem te laten horen. Men heeft dan een vollediger materiaal, dat een bijdrage is tot de vorming van een persoonlijk oordeel. Dat over een vraagstuk als dit, dat nauw verbonden is met persoonlijke overtuigingen en historische sentimenten, in de partij een discussie kan plaats hebben in partijgenootschappelijke geest, beschouw ik als een voorrecht, niet alleen voor me zelf, maar voor de gehele partij. Slechts met zorg kunnen we vaststellen, hoe de wereld verscheurd wordt door fanatisme en onverdraagzaamheid, door een dogmatische en doctrinaire gezindheid, die een vreedzamer samenleving van mensen en volken in de weg staan. Er zijn in Nederland niet veel plaatsen waar een dergelijke open en onbevangen discussie nog kan plaats hebben. We moeten het koesteren als een groot goed, dat in Nederland de socialistische partij de draagster is van een tolerantie, die voor de toekomst van een in levensbeschouwelijk opzicht verdeeld land beslissende betekenis heeft.

Ik ben me er echter van bewust, dat deze discussie niet gemakkelijk is. Terwijl ik van mening ben, dat de oplossing van dit vraagstuk gevonden zou moeten kunnen worden op het vlak der staatkundige democratie, heeft pg. Van Walsum het vraagstuk heel sterk getrokken op het vlak van de theologie. Voorzover hierbij direct een protestants-theologische opvatting in het geding is, wil ik daarover niet discussiëren, daartoe voel ik me niet bevoegd. Maar pg. Van Walsum – zich ten deze vereenzelvigend met het standpunt der Synode ten deze – neemt ook een bepaald standpunt in ten opzichte van de processies op grond van een bepaalde visie op het katholicisme. De zaak aldus stellende wordt de vraag, of men het standpunt van pg. Van Walsum ten aanzien van de processies kan delen, in meerdere of mindere mate ook beïnvloed door de vraag of de door hem weergegeven visie op het katholicisme overeenkomt met de waarheid en de objectieve feiten. Daarom ben ik wel gedwongen daar op in te gaan.

Pg. Van Walsum zegt, dat de Hervormde Kerk in de houding van de Katholieke Kerk een ongeduld bespeurt, „het vooruitgrijpen op Gods toekomst en gericht, het reeds hier en nu verwezenlijkt willen zien van het Godsrijk". Ik meen, dat dit een onjuiste visie is op het katholicisme. Het protestantse kerkbegrip is wezenlijk anders dan het katholieke. Maar ook naar katholieke opvatting is de Kerk – ondanks het feit dat zij, zuiver geestelijk gezien, het Mystieke Lichaam van Christus is – op

deze wereld altoos *in via*, onderweg. „Als historische gemeenschap", zegt kardinaal Suhard in zijn beroemde vastenbrief van 1948, „erfgename van het volk Gods, dat er de voorafbeelding van was, is zij aan de wisselvalligheid der eeuwen en aan de wetten der menselijke gemeenschappen onderhevig."

Door opeenvolgende incarnaties gaat de Kerk haar voltooiing tegemoet bij de Wederkomst, dat is op het einde der tijden. Het „Godsrijk" is naar katholieke opvatting een eschatologisch begrip, het staat niet *in* de tijd, maar aan de voltooiing der tijden. Nu kan men toegeven, dat in de loop van de geschiedenis, in sommige landen en in sommige tijden, de neiging heeft bestaan om deze gedachte *in* de tijd te realiseren. Maritain heeft dat de „theocratische utopie" genoemd. (Naar een nieuwe christenheid, blz. 108 e.v.). Dat wil zeggen, dat er de neiging kan ontstaan om de gehele wereld te plaatsen onder de politieke leiding van God, om de geschiedenis der wereld te zien als een gewijde geschiedenis. Maar de Kerk zelf heeft deze opvatting steeds weer van de hand gewezen. Maritain noemt deze gedachte een „ketterij". Ik voeg er aan toe, een gevaarlijke ketterij. Want de neiging om het tijdelijke te verabsoluteren roept steeds het gevaar op, dat het absolute vertijdelijkt wordt. Ik geloof, dat iedere kerk met dit vraagstuk te kampen heeft gehad, in het Spanje van Philips II even goed als in het Genève van Calvijn. Maar het is niet billijk, meen ik, om het katholicisme te vereenzelvigen met bepaalde afdwalingen die door katholieken in practijk zijn gebracht of met bepaalde opvattingen die door individuele katholieken wel eens worden verdedigd. Ik denk er niet aan om de opvattingen van „het" protestantisme te vereenzelvigen met de opvattingen van ds Zandt ten deze. Maar dan meen ik ook te mogen vragen, de opvattingen van „het" katholicisme niet te vereenzelvigen met die van De Linie, zelfs niet met die van een of andere Spaanse bisschop.

Pg. Van Walsum zegt ook, dat de gelovige protestant in de eredienst der Katholieke Kerk „een ongeoorloofde beschikking van de mens over Christus ziet, welke de vrijmacht Gods aantast en waarin de wortel ligt van de absolutistische tendenties, die volgens hem de Rooms-Katholieke Kerk eigen zijn". Dat de protestant hiertegen uit het diepst van zijn overtuiging neen zegt, kan ik begrijpen. Ik kan niet begrijpen, wat dit met zogenaamde absolutistische tendenties te maken heeft. Ik meen, dat bepaalde richtingen in de Anglicaanse Kerk dezelfde „beschikking van de mens over Christus" aanvaarden. Lijden die ook aan absolutistische tendenties?

Uit deze beide voorbeelden blijkt wel, hoe moeilijk het is om tussen mensen van verschillende levensovertuiging de grondslag te vinden voor een zakelijk gesprek. Ik ben geen theoloog. Maar ik geloof, dat tussen katholieken en protestanten nog een zee van misverstanden bestaat. En dan kan men slechts hopen, dat de theologen over en weer nog eens wegen weten te vinden die de wederzijdse standpunten meer recht weten te doen.

Ik kan er echter niet aan voorbij om nog iets te zeggen over de zoëven genoemde absolutistische tendenties. Het is altijd lichtelijk irriterend om de ene geestelijke richting zich zelf te zien prijzen als de paladijnen der verdraagzaamheid, tegelijkertijd de anderen van onverdraagzaamheid beschuldigend. Mij herinnert een dergelijke houding te veel aan de houding van de phariseeër tegenover de tollenaar uit de Schrift. En ik geloof ook, dat in het licht van de geschiedenis een dergelijke houding

geen steun vindt. In Nederland hebben de katholieken hun vrijheid bepaaldelijk meer te danken aan de steun van de libertijnen en sommige protestantse minderheden dan aan de officiële protestantse kerk. In andere landen waren en zijn de katholieken in gebreke. En in het licht van de geschiedenis is ook een humanistische onverdraagzaamheid meer dan alleen maar een abstracte mogelijkheid. Daarom acht ik de aanvaarding van een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de toekomst belangrijker dan het uiten van beschuldigingen over en weer, die bijna steeds ten dele juist, ten dele onjuist zijn.

Nu wordt het gewoonlijk zo voorgesteld, dat het katholicisme per se onverdraagzaam is, per accidens verdraagzaam, omdat, ook voor wat de ordening der samenleving betreft, het recht van de waarheid zou gaan boven het recht van de vrijheid. Nu wil ik wel vooropstellen, dat ieder die geen volslagen relativist is, zal begrijpen, dat de vraag omtrent de verhouding van vrijheid en waarheid een zeer complexe vraag is, die in de practijk tot moeilijke en tragische tegenstellingen kan leiden. Maar de voorstelling van zaken, die ik daarjuist weergaf, staat buiten de werkelijkheid. In werkelijkheid hebben we hier, meen ik, met een vraagstuk te maken dat niet eens-en-vooral in een dogmatische formulering kan worden vastgelegd, maar ten aanzien waarvan een bepaalde ontwikkeling der geesten een beslissende invloed uitoefent. Er is inderdaad een tijd geweest waarin van katholieke zijde het recht van de waarheid zozeer boven het recht van de vrijheid werd gesteld, dat de practische consequentie daarvan niet anders dan de brandstapel kon zijn. Maritain heeft dat een van de verschijnselen van de middeleeuwse christenheid genoemd. Dit was niet alleen zo in de katholieke wereld. Ik geloof, dat ook voor de meerderheid der protestantse theologen van de 16de en 17de eeuw de rechten der waarheid boven die der vrijheid gingen. Daarna heeft zich ten deze geleidelijk aan een kentering der geesten voltrokken. Ongetwijfeld mede onder de invloed van het humanisme en, in de 19de eeuw, van de zich doorzettende democratie, die in het hele vraagstuk van gezag en vrijheid de mens sterker op de voorgrond plaatste. Op het ogenblik is deze ontwikkeling nog steeds in gang. Bij de ene richting of in het ene land heeft deze ontwikkeling zich verder voltrokken dan elders, maar overal bespeurt men nog overblijfselen van het verleden naast tekenen van modernere opvattingen. In het licht van de historie is het, geloof ik, onjuist om de ene richting te vereenzelvigen met de nieuwere opvattingen, een andere richting met de oudere opvattingen. En het meest vruchtbaar lijkt me om over en weer juist overal datgene naar voren te halen, dat steun geeft aan de menselijke opgang naar vrijheid.

In dit verband moet ik nog iets zeggen over Spanje, omdat Spanje herhaaldelijk ten tonele wordt gevoerd als een bewijs van katholieke onverdraagzaamheid. Ik ontken die onverdraagzaamheid niet en keur die onomwonden af. Niet zo gemakkelijk te beantwoorden lijkt me echter de vraag, in hoeverre daarbij religieuze factoren en in hoeverre daarbij nationale, psychologische en historische factoren een rol spelen, al is het in het algemeen wel duidelijk, dat in een land als Spanje de opvattingen ener middeleeuwse christenheid een veel taaier bestaan leiden dan elders. Daarnaast wijs ik echter op een land als Ierland. Ierland is ,evenals Spanje, in overwegende mate een katholieke staat. Nu moge ik er hier even aan herinneren, dat we in Mei van dit jaar in de Assemblée van Straatsburg een discussie hebben

gehad over de mensenrechten, waarbij voor Ierland het woord werd gevoerd door de heer Stanford, een vertegenwoordiger van een der zeer kleine protestantse minderheden in dat land. De heer Stanford zei onder andere: „De minderheid waartoe ik behoor, ofschoon numeriek zwak, is nooit verdrukt of vervolgd geworden. Integendeel, gedurende de laatste 150 jaar is het nationalisme in Ierland steeds „liberaal" [1]) geweest. Het heeft steeds de absolute gelijkheid voor de minderheden beloofd, wanneer de zelfstandigheid van Ierland zou zijn verwezenlijkt. De achtereenvolgende onafhankelijke regeringen hebben deze belofte grootmoedig gehouden. Ik ben gelukkig, als lid van een religieuze minderheid in Ierland te kunnen getuigen van de onpartijdige rechtvaardigheid van deze „liberale" nationale traditie, die nu in de Ierse Grondwet verankerd ligt." (Compte Rendu, 3e zitting, 3e deel, blz. 431 e.v.). Naast de situatie in Spanje is er dus de andere situatie in Ierland. In het algemeen mag men zeggen, dat in de Angelsaksische wereld de katholieke christenheid een openheid en een tolerantie aan de dag legt, waarbij het Europese vasteland, met name de zuidelijke landen, meer of minder ver ten achter is gebleven. Heel duidelijk is dit verschil merkbaar in Canada, tussen het Engelse en het Franse deel. Het laat zich aanzien, dat met de toenemende betekenis van de Angelsaksische wereld, de minder dominerende positie van Europa op geestelijk en cultureel terrein, ook ten deze een nieuwe ontwikkeling zal worden gestimuleerd. Voor wie de zaken zo ziet, moet het bepaald onbillijk heten, als „het" katholieke standpunt met het geval-Spanje wordt geïdentificeerd.

Het wordt tijd, dat ik naar het processievraagstuk terugkeer, al lijkt voorafgaande uitweiding me niet geheel en al overbodig. Voor een juist antwoord op de vraag waar het hier om gaat, lijkt het me tamelijk essentieel, of de processie de mogelijkheid van een keuze open laat of niet. Pg. Van Walsum schrijft: „De processie laat de mogelijkheid van afwijzing niet open, zij accepteert deze ten hoogste noodgedwongen als een realiteit. Zij rekent op en veronderstelt knielende aanbidding." Het spijt me voor pg. Van Walsum, maar andermaal schuift hij hier het katholicisme een opvatting in de schoenen, die de katholieke opvatting niet is. Voorzover knielende aanbidding wordt verondersteld, wordt die slechts verondersteld van geloofsgenoten. Dat is niet een particuliere opvatting van mij. In het Septembernummer van het „Katholiek Staatkundig Maandblad", uitgegeven door de K.V.P., schrijft mr W. v. Wijmen daarover: „Ieder is volkomen vrij, naar een processie te kijken of niet en er wordt van geen enkele andersdenkende gevraagd om bij het zien van een processie blijk te geven van innerlijke of zelfs uiterlijke tekenen van eerbied, zoals wij die van geloofsgenoten verwachten." (Blz. 255.) En op dezelfde bladzijde: „De mogelijkheid om zich aan een processie te onttrekken is precies even groot als die om straatevangelisatie of een politieke optocht te ontlopen en op knielende aanbidding wordt slechts gerekend van de zijde van diegenen, die er behoefte aan gevoelen èn er prijs op stellen, van hun geloof in de verborgen Christus te getuigen. Van de anderen wordt niet meer gevraagd dan dat zij zich gedragen als fatsoenlijke mensen,

---

[1]) Liberaal heb ik hier tussen aanhalingstekens geplaatst, omdat ik geloof, dat het Engelse woord „liberal" hier een meer ethische, minder politieke betekenis heeft dan in het Nederlands het geval is.

die anderer overtuiging respecteren." Hiermee is, geloof ik, aan het betoog van pg. Van Walsum een belangrijke hoeksteen komen te ontvallen, omdat hij is uitgegaan van een onjuiste interpretatie van de katholieke opvatting ten deze.

Naar katholieke opvatting is de processie geen factor van demonstratie of propaganda, maar eenvoudig van eredienst. De openbare aanbidding Gods kan, naar katholieke opvatting, onder omstandigheden evenzeer een christelijke verplichting zijn als de aanbidding in de besloten kerkruimte. Daarom is, naar mijn mening, strijdigheid in het standpunt van pg. Van Walsum, wanneer hij enerzijds zegt, dat de katholieken recht hebben op cultusvrijheid en anderzijds tegen de opheffing van het processieverbod principiële bezwaren heeft, althans, zolang de katholieken zelf nog het recht hebben om aan het begrip eredienst hun eigen inhoud te geven. Ik geloof, dat het katholicisme met dit element van openbare eredienst onder de grote wereldgodsdiensten ook helemaal niet alleen staat. Mede daaraan zal het wel te danken zijn, dat artikel 18 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, aangenomen door de Verenigde Naties op 10 December 1948, als volgt luidt: „Ieder heeft het recht op vrijheid van denken, geweten en religie; dit recht houdt de vrijheid in om van geloof of religie te veranderen en om, hetzij alleen, hetzij in gemeenschap met anderen, in het openbaar of in de beslotenheid aan zijn religie uitdrukking te geven in het onderwijs, het dagelijks leven, de eredienst en de naleving van voorschriften." (Zie uitgaven van het ministerie van Buitenlandse Zaken, no 16.) „Eredienst.... in het openbaar", deze woorden pleiten toch eerder voor de opheffing van het processieverbod dan voor de handhaving er van.

Daarom geloof ik, dat pg. Van Walsum in de beoordeling van dit vraagstuk een element heeft gebracht, dat er niet in thuis hoort, namelijk een waardering over de processies zelf. Pg. Van Walsum wil, naar ik meen, het standpunt van de Synode maatgevend maken voor het standpunt van de staat. Dat is onjuist, omdat de Synode oordeelt op het kerkelijke vlak, vanuit de visie die één bepaalde kerk op het vraagstuk heeft. De staat heeft echter te oordelen op het staatkundige vlak, op het vlak van de democratie, wier taak het is, juist op het geestelijke terrein de grootst mogelijke vrijheid voor allen te verwezenlijken. Pg. Van Walsum zegt, dat de processie de straat tot kerk maakt. De formulering lijkt me lichtelijk overtrokken, maar ik kan haar van protestantse zijde begrijpen. Voor de staat is dat echter niet het beslissende. Op straat voltrekken zich allerlei gebeurtenissen, waardoor de straat in het ene geval tot politieke partij wordt gemaakt (om dezelfde formulering te gebruiken), in een ander geval tot jeugdbeweging, tot feestterrein voor de 1ste Mei, tot verkondiging van levensbeschouwelijke overtuigingen, enz. Essentieel voor de staat is hier niet het onderscheid tussen kerk en politieke partij, essentieel voor de staat is, dat hij geen bezwaar maakt om in het openbaar iets te laten geschieden, waartegen slechts een bepaalde groep van het volk ja kan zeggen. Wanneer in een gemeenteraad de ene politieke partij aan een andere een openbare betoging zou willen beletten, dan zou ik dat ondemocratisch noemen. Evenzo, wanneer de ene kerk aan een andere kerk het recht op openbare eredienst ontzegt. Voor de staat is de processievrijheid essentieel een element van democratie en van tolerantie. En wanneer dan ook de protestanten zoiets zouden hebben als processies, dan zou ik in beginsel èn aan katholieken èn aan protestanten deze vrijheid gunnen, terwijl

pg. Van Walsum, naar ik meen, de voorkeur zou hebben om het aan beiden te ontzeggen. Daar ligt het cardinale verschil tussen beide standpunten.

Op grond van al deze argumenten kan ik dan ook het vastleggen van een gedifferentieerde regeling in de Grondwet niet als juist zien. Voor de katholieken is de processievrijheid een essentieel onderdeel van de godsdienstvrijheid, waarom het uitgesloten lijkt, dat katholieken kunnen aanvaarden, in de Grondwet een regeling te zien vastgelegd, die aan het beginsel geen recht doet, terwijl de Grondwet er toch in de eerste plaats is om algemene beginselen vast te leggen en niet practische regelingen, zeker als het gaat over de menselijke vrijheden.

Een gedifferentieerde regeling heeft nog een practisch bezwaar bovendien. Op het ogenblik bestaat immers wel is waar nog het processieverbod, maar aan de hand van de interpretatie door de Hoge Raad van het betreffende Grondwetsartikel kan een overtreding van dit gebod practisch op heel weinig plaatsen in ons land strafbaar worden gesteld. Daarmee is het verbod voor het belangrijkste deel reeds door de feitelijke ontwikkeling achterhaald. De aanvaarding van zulk een regeling in de Grondwet zou in het licht daarvan een stap terug betekenen.

Natuurlijk wordt daarmee mijnerzijds niet ontkend, dat in een gemengd land als het onze, gezien ook de geschiedenis, dit vraagstuk bepaalde moeilijkheden oproept. De katholieken zullen de neiging hebben om in de handhaving van het verbod een vasthouden te zien aan de idee van de protestantse natie, protestanten zullen in het toestaan van de vrijheid misschien het begin zien van de verroomsing van Nederland. Eenmaal op dit vlak, lijken de hartstochten nauwelijks in toom te houden. Het vraagstuk is alleen oplosbaar, wanneer we er van uitgaan, dat Nederland noch een protestantse, noch een katholieke, noch een humanistische natie kan zijn, doch alleen die personalistische democratie, die uit eerbied voor het hoge goed der geestelijke vrijheid een ieder de mogelijkheid geeft, naar eigen diepste overtuiging te leven.

Wat de practijk betreft kan veilig het een en ander worden overgelaten aan het beleid der kerkelijke overheid. Ook in het verleden heeft de kerkelijke overheid er werkelijk geen blijk van gegeven, deze zaak op de spits te willen drijven en gebruik te willen maken van alle mogelijkheden die de Nederlandse jurisprudentie haar feitelijk liet. Juist de eerbied voor het Allerheiligste, dat in de processie wordt meegedragen, zal de kerkelijke overheid steeds grote reserve doen betrachten. En in de practijk zou het wel eens zo kunnen zijn, dat deze reserve heel wat stringenter zou werken dan de practijk, die een gedifferentieerde regeling beoogt te scheppen. Een tweede opmerking in dit verband is de volgende. Het is eigenlijk te betreuren, dat over vraagstukken als deze, die zo sterk de persoonlijke overtuiging raken, op het staatkundige vlak moet worden beslist, eigenlijk door het machtspolitieke middel van een stemming. Hoeveel gelukkiger zou het zijn, als de verschillende geestelijke richtingen in ons land in een open gesprek ten deze tot een gemeenschappelijke houding konden komen! Ik meen, dat ook van federalistisch gezichtspunt uit nu eenmaal niet alle vraagstukken hun beste oplossing vinden op het vlak van de politiek. Het gebeurt echter nog herhaaldelijk, dat de staat zich bepaalde vraagstukken moet aantrekken, waar anderen in gebreke blijven tot daden en tot overeenstemming te komen. Toe te juichen valt deze situatie bepaaldelijk niet.

Over het stukje van pg. Dornseiffen [2]) kan ik na het voorafgaande kort zijn. Wanneer men een vraagstuk als dit, dat voor de katholieken veel meer nog een principiële kwestie dan een practische kwestie is, herleidt tot een gevoelskwestie, dan is een oplossing onmogelijk. Met sentimenten worden geen beginselvraagstukken opgelost, daarover moet men bereid zijn te discussiëren en te trachten tot een juist oordeel te komen. Het feit, dat dergelijke gevoelens nu eenmaal bestaan, aanvaarden als een argument om een nieuwe oplossing tegen te houden, is het meest conservatieve argument dat denkbaar is. De Partij van de Arbeid is geen partij van behoud, maar van vernieuwing. Ook daarom kan ik aan pg. Dornseiffen slechts de verzuchting voorhouden, die pg. Albarda reeds in 1944 slaakte: „Zal de verdraagzaamheid in Nederland nu eindelijk groot genoeg zijn om dit voor de katholieken hinderlijke verbod op te heffen?" (Nieuw Nederland, blz. 127.) Ik kan deze vraag hier slechts in grote ernst herhalen. In grote ernst, omdat het voor onze gehele Nederlandse samenleving beter is, dat niet tot inzet van een politieke strijd wordt, hetgeen in vrijheid kan worden gegeven.

---

2) Zoals zij in het Octobernummer reeds mededeelde, ontving de redactie ook enkele reacties van humanistische zijde, waaruit geen bezwaar tegen opheffing van het processieverbod bleek. Red.

W. VAN TIJEN

De situatie van de Nederlandse architectuur en het Nederlandse Socialisme

Al wat zich in de maatschappij voltrekt, weerspiegelt zich in het bouwen. Daarom kan het ook voor niet-architecten van nut zijn de ontwikkeling van de architectuur in de afgelopen jaren en de situatie van nu te overzien.

Men zal daarbij gewaar worden, dat er een zeer nauw verband is tussen de positieve mogelijkheden van democratie en socialisme en die van het bouwen. In het volgende zal worden getracht, dit verband zo goed mogelijk te belichten.

Het is echter niet gemakkelijk voor iemand die sinds jaren de ontwikkeling van onze architectuur om zo te zeggen „aan den lijve" medemaakt, voor buitenstaanders over deze ontwikkeling te schrijven. De betrokkenen kennen elkander zo goed, er bestaan zovele banden van vriendschap en achting, ook zo vele kloven door verschil in persoonlijke geaardheid, dat het moeilijk is objectief en duidelijk te zijn. Toch is het goed, juist nu, nu de verhoudingen in de architectenwereld zich beginnen te klaren, dat dit ook daarbuiten wordt begrepen, want de architectuur leeft niet voor zich zelf – al heeft haar leven daarvan wel eens de schijn – maar kan alleen bestaan in strijd of begrip met de wereld die zij heeft te dienen.

Daarom zal ik – zij het aarzelend – proberen, aan het verzoek van de redactie van Socialisme en Democratie te voldoen.

Voor een goed begrip van de situatie nú, moeten wij steeds weer teruggaan tot wat er volgde op de rechtschapen, maar te droge en principiële Berlage en de geniale maar te uitbundige en principeloze „Amsterdammers", de architecten van het begin van de twintiger jaren, die onder leiding van de Klerk en Kramer uitbundige nieuwe architectuurvormen schiepen.

Berlage had in moeizaam zoeken zich bevrijd van stijlnabootsing van de 19e eeuw en had een streng en zuiver bouwen geschapen, dat berustte op gewetensvolle constructie en materiaalgebruik en dat één keer – in de beurs – tot grootheid en schoonheid steeg. Het was echter zodanig gebonden aan de ambachtelijke opvatting van metselen en timmeren, dat het geen doorbraak naar een werkelijk nieuw bouwen kon worden. De Amsterdammers verbraken Berlages theorieën. Zij gingen zich te buiten aan vorm en kleur. Hun uitbundigheid boeide een ogenblik sterk in de bewogen jaren na 1918, maar met echt bouwen, ruimte scheppen met daartoe geëigende constructies en materialen, had het eigenlijk weinig te maken.

Berlage en Amsterdammers hadden beide hun directe relatie met de socialistische beweging. Wat Berlage betreft, behoeft men maar de naam van R. Roland Holst te noemen om dat te zien en de Amsterdammers zijn ondenkbaar buiten het

Berlage — Beurshal — Modern, maar gebonden aan het ambacht

verband met de socialistische milieus in de hoofdstad direct na de eerste wereldoorlog.

Toen de roes van de Amsterdammers op zijn hoogtepunt was, ontstond „De Stijl", een groep jonge architecten, die uitging van een nieuwe vorm —, ruimte en kleurbegrip, zoals dat door de abstracte schilders was geschapen. Op de tentoonstelling in het Stedelijk Museum heeft men kunnen zien wat De Stijl was en men kan na al deze jaren niet anders dan vol bewondering zijn voor de gedachtenkracht en de artistieke moed van Rietveld, Van Eesteren, Oud, en Van Doesburg, die destijds het fundamentele werk van de schilder Mondriaan in de architectuur hebben voortgezet. Zoals men op de tentoonstelling heeft kunnen zien is De Stijl teruggegaan tot de zuivere abstractie, tot „maat en getal", die volgens Gauss het „wezen der wereld" zouden zijn.

Meer en meer wordt duidelijk, hoe diep zij daarbij hebben gegraven, hoe de

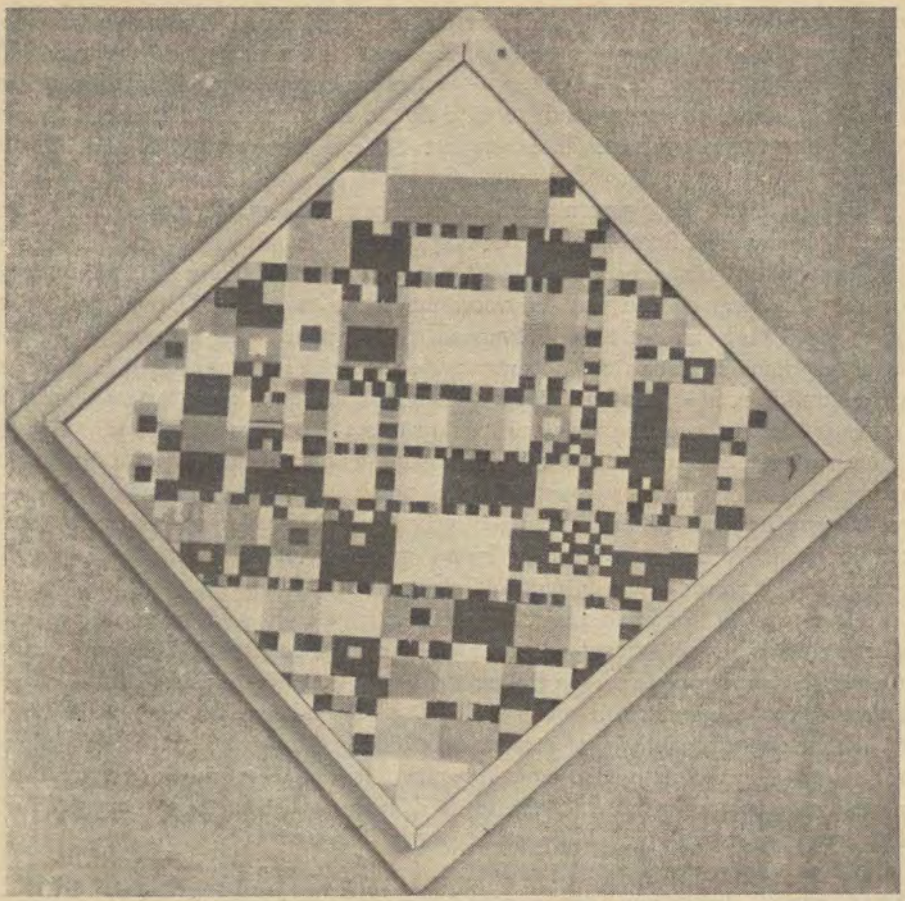

Mondriaan — De zuivere abstractie — „Victory Boogie-Woogie"

gehele architectuur van thans op deze rotsvaste fundamenten verrijst. Maar er moest gebouwd, niet enkel geschilderd worden. Moderne woningen moesten meer zijn dan schone, ruimtelijke plastieken, zij moesten worden tot achtergronden voor de zich ontwikkelende nieuwe levensvorm. Moderne materialen en constructies moesten worden verkend, de sociale zijde van het bouwen moest onderzocht.

Dit alles ondernam het „Nieuwe Bouwen", zoals het na 1930 in Nederland vorm kreeg in „de 8" en „Opbouw". Het „Nieuwe Bouwen" was overtuigd, enthousiast en actief. Het schiep enige kunstwerken van zeer grote, blijvende waarde (de fabriek van Van Nelle van v. d. Vlugt, het sanatorium „De Zonnestraal" van Duiker). Naast dit zeer artistieke werk legde het vooral in de woning- en stedebouw vele grondslagen (oriëntering, differentiatie, open bebouwing, wijkvorming) waarop heden algemeen wordt gewerkt.

Het nieuwe bouwen had bij ons, naast zijn enthousiasme en zijn stootkracht,

enkele beperkingen, die het tijdelijk zeer zouden benadelen. Het was dikwijls droog en dogmatisch – blijkbaar een Nederlandse trek, die men zowel bij Berlage vindt als bij de nog te noemen Delftenaren – een ruimere architectuur-ontwikkeling, zoals in Scandinavië en Zwitserland, zette te laat in en intussen had zich een nieuwe tegenkracht ontwikkeld, die alles wat het Nieuwe Bouwen wilde, tijdelijk zou stuiten.

Die tegenkracht is gepersonifieerd in professor Molière, de architect van het terecht beroemde Rotterdamse tuindorp Vreewijk en later professor aan de Technische Hogeschool te Delft. Het is moeilijk om in een artikel als dit aan hem en aan wat hij voorstaat recht te doen. Dat hij in verzet kwam tegen veel van het Nieuwe Bouwen, zoals het in 1930–'40 was, is mij nog steeds begrijpelijk. Het naïeve optimisme, de kinderlijke verrukking over alles wat niet natuurlijk was – „een huis moest op een stuk linoleum kunnen staan", zei Van Loghem – moest een diepe natuur wel irriteren. Het Nieuwe Bouwen van die dagen had geen enkel gevoel voor de inhaerente onvolkomenheden in de menselijke natuur en voor de daardoor onvermijdelijke tragiek in maatschappij en cultuur. Voor het Nieuwe Bouwen bestond alleen de „vooruitgang", die de verdere mechanisatie zou brengen. Welk een worsteling tussen geest en stof deze mechanisatie zou ontketenen, daarvoor had men nauwelijks oog.

Molière zag de noodzaak van deze worsteling wèl, maar eeuwig jammer voor onze architectuur, hij beschouwde haar op grond van zijn katholieke geloofsovertuiging als enkel van deze wereld en daarmede feitelijk onbelangrijk. Mens en bouwen moesten gericht zijn op het werkelijk blijvend waardevolle, het eeuwige, en weer onzegbaar jammer voor ons bouwen, hij zag dat blijvend waardevolle alleen in de *vormen*, in de materialen en constructies van wat men voor het begin van de mechanisatie kende; in het ambacht, in de dakpan, in het hout, in de berk op het dorpsplein, in de bochtige, nauwe straat; tot in de raamroetjes toe.

Alles wat modern was, was letterlijk „uit den boze". Een stalen balk was „lelijk", beton „onedel", hoogbouw „onnatuurlijk", enz., enz.

Dat, wat door zijn grote kennis van de schatten van de cultuur een enorme verdieping van het bouwen had kunnen worden, werd daardoor ongewild tot een volkomen reactionnaire kracht, die het contact met de werkelijkheid zou verliezen. Maar zover was het nog niet, want voorlopig (kort voor en in het begin van de laatste oorlog) had „Delft", zoals men prof. Molière en aan zijn aanhangers noemt, de wind mee.

Men zag het onweer opkomen en de eerste bliksemstralen inslaan (1940). Waar kon men zich veiliger voelen dan achter solide baksteenmuren, onder het vertrouwde pannendak en in de beschuttende nauwe straat?

Een tijd lang – en dit werkt nog in vele hoofden na – wilde de grote massa van Nederland niets liever dan dit vertrouwde en bekende. Middelburg moest herbouwd „in oude trant". Het „streekeigene" moest ontzien, moderne invloeden moesten geweerd of zover mogelijk teruggedrongen. In supervisie en schoonheidscommissies werd een apparaat geschapen, dat in ons gehele land het bouwen in de „juiste" banen zou leiden, terwijl „Delft" de nodige, enthousiaste, jonge krachten leverde van de enige ware opvatting. Dat was 1940, maar voor dat dit alles in de na-

oorlogse jaren op zijn waarde zou worden beproefd, beleefden Delftenaren en Nieuwe Bouwers in de oorlogsjaren zelf nog die eigenaardige wapenstilstand, die in de conferenties in Doorn zijn uitdrukking vond.

Wat was „Doorn"?

„Doorn" was een poging van de architecten tot voorbereiding op de na-oorlogse taak, te vergelijken met vele studiegroepen en „gesprekken" op ander gebied. Men hoopte oprecht „na de oorlog" te zamen aan de slag te kunnen gaan en te kunnen komen tot een gemeenschappelijk werken, waarbij ieder het liefste uit eigen verworvenheden aan zou dragen bij de bouw van een nieuwe cultuur. Nu – zeven jaar later – doet alles bijna naïef aan, maar wie Doorn" werkelijk beleefde, weet, dat de grondslagen van het bouwen er werden doorvorst en tot welk een peil de discussies soms stegen blijkt wel uit momenten, als die, waarop de modernist Rietveld prachtig sprak van architectuur, niet gebaseerd op „bezit en macht" en de traditionalist Molière luisterrijk aanvulde „behalve op de macht van de geest".

Na 1945 werd dit alles op zijn directe bruikbaarheid beproefd en zoals veel illusies uit de oorlogsjaren maar zeer ten dele bestand bevonden tegen de harde na-oorlogse realiteit.

Delft begon met de wederopbouw van straten en steden volgens zijn beleden principes volgens welke het handwerk bij het bouwen zoveel mogelijk in ere moest worden gehouden en elk huis een eigen persoonlijk cachet moest hebben. Het stuitte echter al spoedig op de nuchtere na-oorlogse werkelijkheid, die gauw genoeg had van dit streven en zijn heil moest en ging zoeken in wat moderne materialen en werkwijzen konden brengen. Onder de moderne architectuur hebben verschillenden getracht aan hun na-oorlogs werk een sterk persoonlijk cachet te geven onder de indruk van de waarde, die men in de oorlogsjaren aan het persoonlijke was gaan hechten. (men denke hier aan de parallel van het „personalisme" in de politiek.)

Zowel de Delftenaren als aan de sterk persoonlijke modernen werd echter hardhandig duidelijk gemaakt, dat het bouwen van nu iets anders van hen vraagt.

Wat is dat andere dat gevraagd wordt?

M.i. dit, dat men zich gerijpter en verdiepter opnieuw overgeeft aan de tendenz tot industrialisatie en mechanisatie, die zo onmisbaar de drijvende kracht van dit moment is. Er is toch geen bedrijfstak (landbouw, tuinbouw, handel, vervoer-

Nieuwe straatwand Middelburg. Ontwerpwerk in de negatieve ban van het traditionalisme.

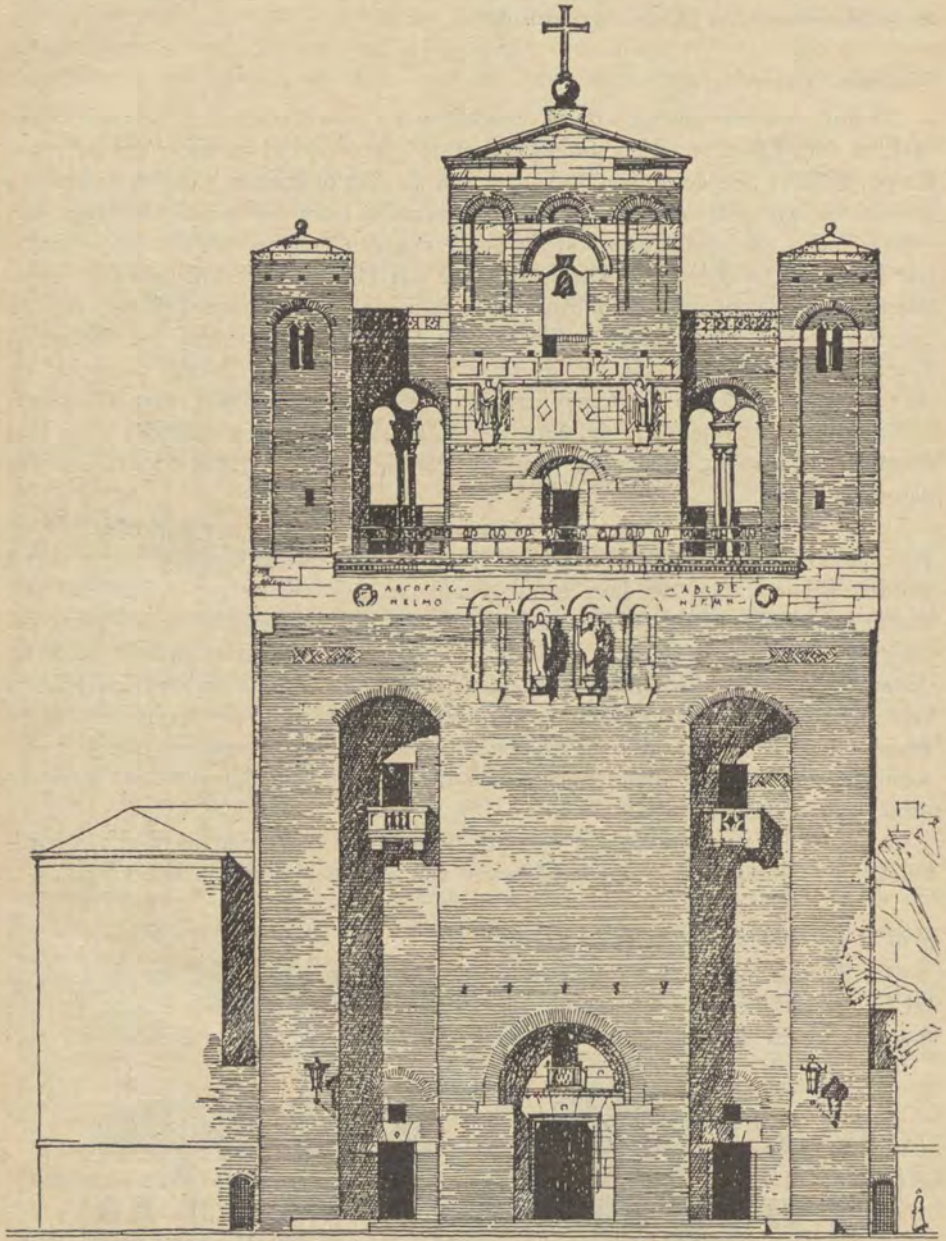

Molière — Terug naar de principes van het verleden

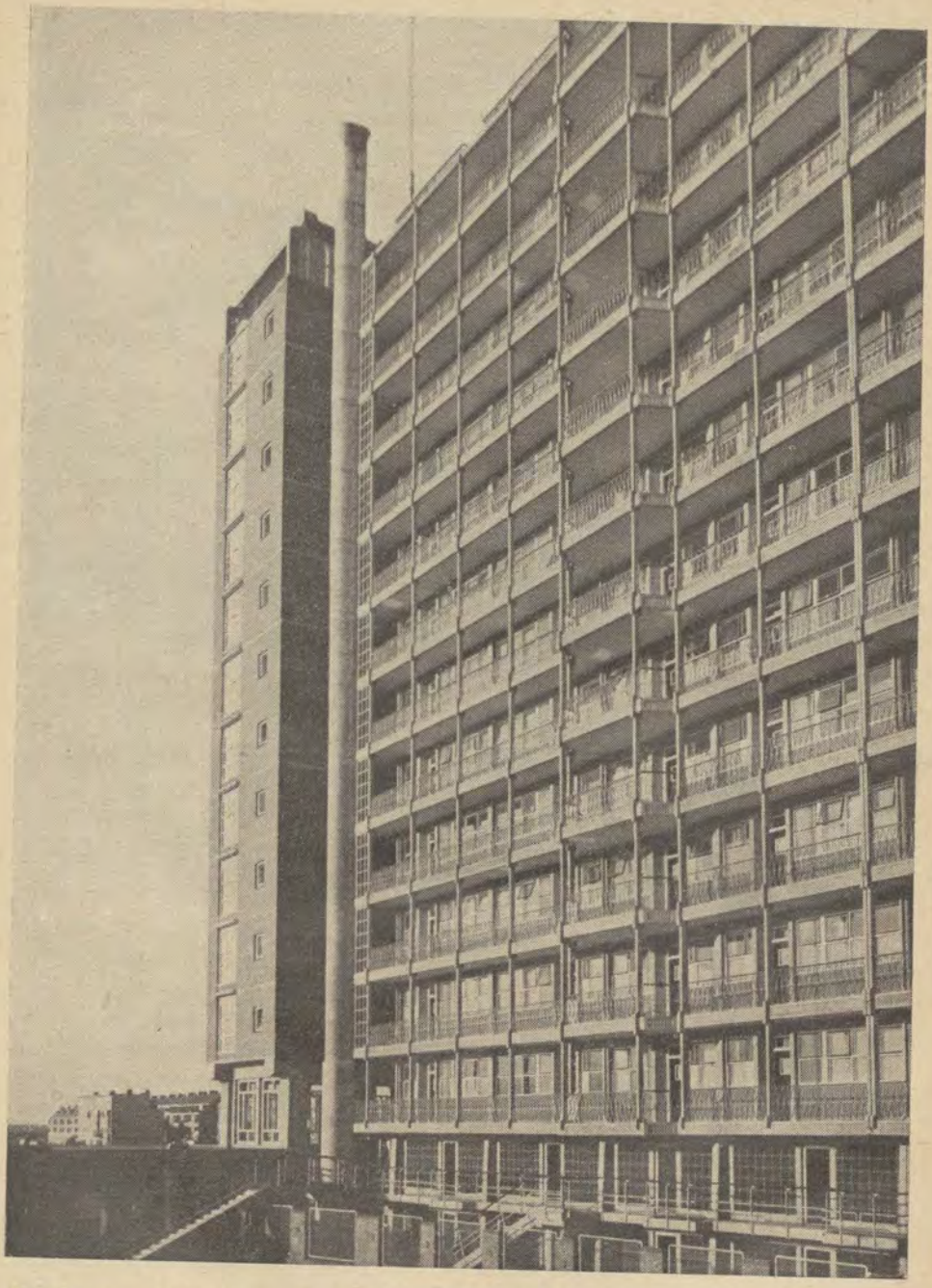

Hoogbouw — Rotterdam — Sterk persoonlijke vormgeving ook in typisch moderne opgave

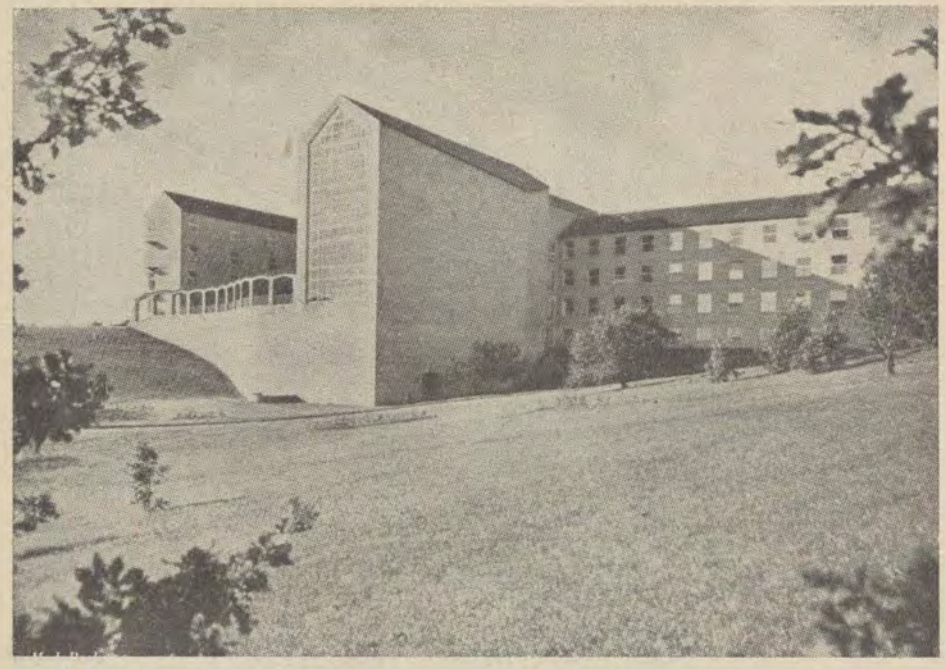

Universiteit Aarhus – Denemarken – Een blije menselijke moderne architectuur

wezen) of de werkwijzen worden gerevolutioneerd door de werkwijzen zoals deze in de moderne industrie zijn ontstaan.

Ieder weet hoe de maatschappelijke vraagstukken van Nederland, evenzeer als van Indonesië, van Rusland evenzeer als van China, Egypte of India alleen kunnen worden opgelost door verdere modernisering en industrialisering. Wanneer men deze krachten voelt als cultuurvijandig, zal men daardoor alleen in een hoek worden gedrukt, buiten het eigenlijke gebeuren in het bouwen. Wanneer men er zich aan over durft te geven, zal men kunnen ervaren, hoe alleen deze krachten ons datgene kunnen brengen, waarop ons moderne democratische leven kan bestaan.

In Scandinavië, waar de sociale ontwikkeling zoveel verder is voortgeschreden dan bij ons. bezit men niet die angst voor het machinale in de dagelijkse omgeving, die zo kenmerkend is voor de doorsnee Nederlander met zijn „antiek" en „old finish". Het moderne bouwen heeft daar dan ook een geheel andere plaats dan bij ons. Elke bezoeker wordt er door getroffen, hoe in deze landen een vrolijker, gezonder bouwkunst aan het groeien is, een bouw- en levenskunst, die niet bang is voor het benutten van wat de industrie en de moderne techniek ons kunnen brengen en die voor dit benutten een menselijke en menswaardige vorm weten te vinden.

Uiterst belangrijk is ook, wat zich op dit gebied in de laatste jaren in Engeland afspeelt. Ook in dit land van de traditie breekt het moderne bouwen zich meer en

Le Corbusier — Marseille — Aanvaarding van mechanisatie en industrialisatie

meer baan en de relaties met het streven van de „Labourparty" zijn daarbij onmisbaar. Het is niet toevallig, dat men de tentoonstelling ter ere van het „Festival of Britain" op de „Southbank" in Londen geheel aan jonge, moderne architecten toevertrouwde en met het de maanden steeds wassende bezoek heeft wel bewezen, hoezeer Engeland, ondanks alle propaganda van Tory-zijde tegen de tentoonstelling, deze blijde, menselijke en democratische omgeving op prijs stelde.

De Skylon, de zwevende 80 m hoge lichtnaald, dit symbool van een moedig omhoogstreven, de „dome of discovery"; de grote koepelvormige hal, waarin al wat Engeland in moderne zin heeft gevonden en gemaakt was verzameld en die geworden was tot een schedel vol constructieve gedachten; het paviljoen van „homes and gardens" met zijn prachtige bijdragen tot een constructieve ontwikkeling, die alleen het democratisch-socialisme kan verwezenlijken.

Nog duidelijker is dit verband bij de prachtige, gepraefabriceerde, nieuwe Engelse scholen, die met alle zo vaak gesmade middelen van de moderne techniek (beton, constructie-ijzer, aluminimum) een sfeer voor de ontwikkeling van het kind scheppen, die alleen maar onze jaloerse bewondering kan opwekken, omdat men voelt bij het bezoeken van deze scholen, dat hier niet een dorre ambtenarij de ontwikkeling bepaalt, maar men zich integendeel de taak heeft gesteld om met alle moderne middelen en verworvenheden het onderwijs te maken van een enkel bijbrengen van kennis tot een alzijdige ontplooiing van de geestelijke, lichamelijke, artistieke en sociale mogelijkheden van het kind.

Natuurlijk kennen wij gelukkig ook in Nederland al deze positieve tendenzen, ook in het bouwen, maar de reactionnaire stromingen, zowel in als buiten de partij, hebben met hun verknochtheid aan overleefde vormen en materialen, met hun eisen van het „pannen"-dak en de „bakstenen" gevel, met het gecoquetteer met het „oude" meubel en het „antieke" milieu, de ontwikkeling toch wel sterk geremd. Het wordt tijd, dat het socialisme in Nederland helder gaat beseffen, waar op bouwkunstig gebied, ontwikkeling en toekomst liggen, waar stilstand en reactie. Door de ontwikkeling van de afgelopen jaren zal men zich daarbij kunnen hoeden voor een oppervlakkig optimisme, waarvoor thans minder aanleiding is dan ooit, wat echter wat anders is dan de krachten te vrezen, die het verleden breken en de toekomst maken.

De illustratie bij dit artikel op pag. 612 is ontleend aan het maandblad „Forum".

R. HORNSTRA

EEN EN ANDER OVER GEZONDHEIDS-ORGANISATIE

De zorg voor de volksgezondheid is niet meer uitsluitend een particuliere aangelegenheid van dokters en patiënten, zoals dit vroeger in hoofdzaak het geval was. De invloed van de staat als de voornaamste exponent van de zorg voor het algemeen belang neemt steeds toe. En toch sprak dr Schaepman op 9 December 1886 in de Tweede Kamer de volgende woorden, die de oude mensen van thans dus nog persoonlijk hebben kunnen horen: „Uitbreiding van staatszorg, van staatsbemoeiing, schijnt mij in elk opzicht verderfelijk toe. En het Grondwetsartikel der toekomst, dat als motto diende voor een opstel in een tijdschrift, waaraan ik gaarne de eer gun zijn gouden bruiloft met luister gevierd te hebben, een motto, dat luidde: „De volksgezondheid is een voorwerp van aanhoudende zorg der regering", hoop ik niet alleen te zien bewaard blijven voor de Grondwet der toekomst, maar ook voor de Grondwet van Utopia". Als dit het groene hout dier dagen was, is er weinig belangstelling voor de gezondheid van ons volk te verwachten bij de toenmalige leden van de Staten-Generaal.

In een mensenleeftijd is dit totaal veranderd en sedert kort heeft het ministerie van Sociale Zaken de toevoeging gekregen van „en Volksgezondheid" als erkenning van het feit, dat de zaken der volksgezondheid een belangrijk onderdeel van de staatstaak vormen. Hier is een uitermate leerzame ontwikkeling te zien. Tijdens de Republiek voor 1795 geen enkele centrale bemoeienis met de gezondheidszorg. De revolutietijd daarna, die uiteraard vrij stond van het verleden, haalde wel de volksgezondheid binnen de staatsbemoeiing, maar bracht ze onder bij Onderwijs, want het ging alleen om de opleiding van geneeskundigen. Daarna rond een eeuw bij Binnenlandse Zaken, waarna volksgezondheid met de sociale aangelegenheden een zwerftocht begint over departementen van verschillende naam om eindelijk een goed thuis te vinden bij het departement van Sociale Zaken, waar het thans dus een eigen vlag op het gebouw gekregen heeft.

Volksgezondheid is mede een politieke zaak geworden als onvermijdelijk gevolg van de maatschappelijke ontwikkeling en daarom heeft het zin om in een politiek georiënteerd blad als Socialisme en Democratie „een en ander over volksgezondheid" te zeggen. Het moet inderdaad blijven bij een simpel een en ander, want het terrein dat door volksgezondheid bestreken wordt, is zo omvattend en zo samenhangend met andere sectoren uit het maatschappelijk leven, dat het niet meer kan zijn dan een losse opmerking van volstrekt willekeurige keus.

De spil van de geneeskundige zorg is nog steeds de arts met zijn diploma krachtens de wet van 1865, dat hem, met uitsluiting van alle anderen, de bevoegdheid

geeft, „de geneeskunde in haar volle omvang" uit te oefenen. Zijn opleiding is er op gericht om hem een evenwichtig verdeelde hoeveelheid kennis van alle onderdelen der geneeskunde bij te brengen. In 1865 was het mogelijk om deze brede onderbouw ook op te trekken tot de toenmalige hoogte van de medische wetenschap. Daarvan kan nu geen sprake meer zijn en dit wordt in snel toenemende mate minder mogelijk. Bij de taakverdeling in de zorg voor de zieken zien we dan ook het aandeel van deze algemene arts in de totale geneeskundige bemoeienis voortdurend kleiner worden. Er is geen sprake meer van, dat specialist en ziekenhuis pas een taak krijgen bij het bijzondere, bij het ongewone, zoals de specialisatie aanvankelijk bedoelde. Diskwalificerende aanduidingen als medische verkeersagent of brievenbus voor de specialist doen het aan het adres van de huisarts wonderwel en het wordt de huisarts niet gemakkelijk gemaakt aan zich zelf te blijven geloven nu het publiek zo dikwijls en zo openlijk blijk geeft het geloof in hem verloren te hebben. Wanneer men de mensen zou vragen naar de zin van het verwijsbriefje van de huisarts, dat het fondslid nodig heeft om toegang tot de specialist te kunnen krijgen, dan zou blijken, dat zeer velen deze zin niet zien en het als een onnodige schijf in het geheel beschouwen. En wanneer men alle specialisten in hun hart zou kunnen kijken dan zou men ook daar dikwijls twijfel vinden aan de ratio van dit strenge voorschrift. Men ziet het wel eens meer als dienend tot schraging van de positie van de huisarts en als een financiële maatregel dan als in het belang van een goede geneeskundige zorg. Indien het afgeschaft werd zou het hek van de dam wezen en de huisarts in de steden vrijwel van de kaart. Onuitgesproken blijft de gedachte, maar ze is er niettemin, dat de zorg voor de zieke beter zou zijn, wanneer men zich rechtstreeks tot de specialist zou kunnen wenden.

Hebben ze gelijk? Dit is een belangrijke vraag, want als de zaken zo zouden liggen, dan zou het beter zijn om resoluut deze richting uit te koersen. Zorg voor de zieken is te belangrijk om er overbodige schijven in te laten meedraaien, alleen omdat we dit zo gewend zijn en omdat er nu eenmaal huisartsen zijn, die ook hun brood moeten verdienen. De schijf veroorzaakt in elk geval tijdverlies en dit is en blijft een bezwaar als men alle heil van specialist en ziekenhuis verwacht. Telkens ziet men in de historie, dat bepaalde beroepen verdwijnen door allerlei oorzaken en dat is onaangenaam voor de laatste beoefenaars, maar de ontwikkeling van maatschappij en wetenschap kan daarbij niet blijven stilstaan. Van de ziekenfondspremie gaat nogal een slordige duit naar de huisarts, waarvoor wel een en ander te koop is bij de specialist. De trek naar de specialisten lijkt nog wel te zullen toenemen, want de wetenschappelijke ontwikkeling brengt dit mee en dit wordt nog versterkt door de psychologische drang van de bevolking. Vrees voor hogere kosten mag primair geen bezwaar zijn. Als de behandeling voor een schijntje door de huisarts in de practijk zou blijken een behandeling in schijn te zijn, dan is deze altijd te duur.

Tegenover deze onmiskenbare tendenzen geloof ik, dat de ster van de huisarts weer zal gaan rijzen. Zoals de wetenschappelijke ontwikkeling van de geneeskunde zijn werk en zijn positie heeft gedevalueerd en hier en daar in sommiger oog zelfs tot het bijna waardeloze, zo zou het wel eens kunnen zijn, dat de toekomstige ontwikkeling in omgekeerde zin zal zijn. De laatste halve eeuw in de geneeskunde is

gekenmerkt door een enorme vergroting van het therapeutisch kunnen door toepassing van natuurwetenschappelijke methodes en door verbetering van de technische apparatuur en deze ontwikkeling is nog niet aan het einde. Toch komt steeds klemmender het inzicht naar voren, dat deze uitsluitend somatische wijze van beschouwen en behandelen de zaak, waar het om een zieke mens gaat, eenzijdig scheef trekt en dat er tegelijk meer aandacht gegeven zal dienen te worden aan de psychische facet ook bij de lichamelijk zieken. Dan vraagt het milieu, waarin de patiënt leeft, ineens veel meer aandacht dan die, welke gericht was op de physieke omgevingsfactoren als voeding, licht en lucht en bacteriën en wat al niet meer. De samenhang van de ziekte met de wijze waarop de patiënt in de wereld staat in al de groepsverbanden, waarin hij leeft en werkt en zo dikwijls geestelijk verkommert. Hiermede ontstaat de belangstelling voor de sociale, voor de tussenmenselijke omstandigheden en relaties van de patiënt en de reactie van de patiënt daarop. Deze sociale omstandigheden zullen het beste gekend en bestudeerd kunnen worden ter plaatse, want deze neemt de patiënt niet in een bestudeerbare vorm mee naar de specialist op afstand of naar het ziekenhuis. De medische functionaris, die alleen tot directe waarneming in dezen in staat is en wijzigingen met een therapeutische strekking kan aanbrengen, is de huisarts. Kenmerkend is ook, dat de vroegere huisarts, die toch zeer gewaardeerd werd, met een dergelijke instelling zijn werk deed.

De gesignaleerde eenzijdigheid heeft zich vooral bij de huisarts gewroken. Hij poogde en poogt veelal, en dat zijn stellig niet de slechten, zoveel mogelijk specialist in alles te zijn en vergeet dan gemakkelijk die kant, waarin hij de specialist moet en kan zijn. De consequentie hiervan kan op den duur geen andere wezen dan een speciale vooropleiding als huisarts en hiervoor beginnen thans de ogen open te gaan. Realisering in de practijk is door vele ongunstige omstandigheden buitengewoon moeilijk, maar de zaak der opleiding zal grondig bestudeerd moeten worden.

Er is meer. Naast genezing en voorkoming van ziekten krijgt de positieve bevordering van de gezondheid, zowel lichamelijk als geestelijk meer belangstelling. Gezondheidstechniek door de ingenieurs, paedagogische zorg door onderwijs en verenigingsleven van allerlei aard, personeelsleiding in de bedrijven en zielszorg door kerk en godsdienstige corporatie zijn alle activiteiten van positieve gezondheidszorg. In deze ploeg mag de medicus niet ontbreken met een houding van wat gaat mij dat aan, want ik kom pas aan bod als de zaak scheef gelopen is. In dit ploegverband met niet-medici voelt de dokter zich nog slecht thuis en toch zal de huisarts hier de adviseur van individu, gezin en de andere sociologische groepen moeten worden. Uiteraard niet als de deskundige die het weet tegenover de leken die er geen weet van hebben, maar in een verband met de andere deskundigen als gelijkwaardige medespeler. Thans is de medische plaats bij de positieve gezondheidszorg vaak onbezet.

Ook hieraan zijn grote consequenties verbonden voor de status van de arts. Bij de ziekenbehandeling is de individuele patiënt het object van zorg en is de verhouding arts–patiënt van zo groot belang, dat de positie van de arts zo geregeld moet worden, dat deze verhouding zo gunstig mogelijk is. Bij de vraag naar vrij beroep of het zijn van ambtenaar van de arts gaat het feitelijk ook alleen om deze verhouding en de vrije artsenkeus is in deze discussie een hoofdelement. Vrijwel

unaniem wordt deze van medische zijde als een onmisbare pijler voor een goede gezondheidsorganisatie beschouwd en de Koninklijke Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst heeft hiervoor met grote volharding en succes geijverd in het ziekenfondswezen. Dat de goede verhouding arts–patiënt een vrije keus van de arts door de patiënt vraagt is een vrijwel induscutabele stelling in de kring der geneeskundigen. Twijfel hieraan riekt naar ketterij en wordt in elk geval als uiting van grote ondeskundigheid beschouwd.

Ik meen, dat het zijn nut heeft, ook voor de zaak der vrije artsenkeus zelf om de ratio er van na te gaan. Een negatieve bewijsvoering, dat een gebonden zijn aan een arts, waarin de patiënt geen vertrouwen heeft, niet bevorderlijk is voor de genezing in bepaalde omstandigheden, is hiervoor niet voldoende. De vrije artsenkeus gaat er van uit, dat de patiënt zelf het meest aangewezen is, zijn eigen arts te kiezen en als hij daarna door ervaring leert een verkeerde keus gemaakt te hebben, dan kan hij dat alleen aan zich zelf wijten en krijgt hij de gelegenheid een andere keus te maken. Hierop valt wel wat af te dingen. Een patiënt kan maar zeer ten dele een juist en gefundeerd oordeel hebben over de bekwaamheid van een dokter. Overal vindt men artsen met grote praktijken, waarvan de insider weet, dat de patiënten niet deskundig en niet met toewijding worden behandeld. Subjectief meent de patiënt het wel. Dit ongewenste, dat handige lieden gemakkelijk de patiënt een rad voor ogen weet te draaien en zo tot een onverdiend en niet gevaarloos succes komen, is noodzakelijk met de vrije artsenkeus gegeven. De verantwoordelijkheid wordt op de patiënt gelegd, maar eigenlijk kan hij deze niet dragen. En als ik door aanwijzing van een arts een grotere zekerheid zou kunnen krijgen dat deze bekwaam is en conscientieus zijn werk zal doen, dan zou ik geen ogenblik aarzelen om een zekere drang te gebruiken in het binden van de patiënt aan deze arts. Zij zouden zich bij deze dwang allerminst ongelukkig en tekort gedaan voelen of beknot in hun vrijheid. Dit leert de ervaring wel in een dorp, waar slechts één dokter gevestigd is en waaraan de patiënten tot op zekere hoogte gebonden zijn. Ontstaat door vestiging van een tweede de mogelijkheid van keus, dan wordt het in den regel noch voor de patiënt, noch voor de dokters beter. Het publiek gaat dan discussiëren of liever roddelen over de deskundigheid van beide kunstbroeders en dan geven wel zeer onwezenlijke elementen, zo niet aperte onjuistheden, de doorslag bij het oordeel. En wie telt de gevallen van overschrijving bij de fondsen in de steden, welke overschrijvingen op niets dan op vermeende grieven of op wispelturigheid van de patiënt berusten? Zij dienen daarmee hun belang allerminst.

Ik zou de vrije artsenkeus in zijn absoluutheid alleen willen verdedigen zolang er geen betere beoordeling van de arts is gevonden dan door de patiënten zelf, die het dus eigenlijk niet kunnen. Hier komen we op de vraag naar de mogelijkheid en de toelaatbaarheid van een bepaalde supervisie op het werk van de arts. Aan de toelaatbaarheid twijfel ik niet en als er een hanteerbaar stelsel van supervisie mogelijk zou wezen, dan moest dit in het belang van de geneeskundige zorg zo spoedig mogelijk ingevoerd worden. Contrôle zou alleen principieel onmogelijk zijn wanneer men de arbeid van de geneesheer zo persoonlijk ziet als dat van een scheppende kunstenaar. Bij de goede arts is geneeskunst naast geneeskunde, het artistieke naast het technische, altijd een belangrijk onderdeel van zijn handelen.

Maar dit technisch-wetenschappelijke is wel degelijk vatbaar voor een deskundige beoordeling en hier schuilen ongetwijfeld niet onbelangrijke tekorten.

Deze tekorten zijn slechts ten dele te wijten aan ernstige onkunde of critiekloze miskenning van de grenzen van eigen kunnen en kennen, doch ook aan de omstandigheden, waaronder de huisartsen vaak moeten werken. De drommen fondspatiënten, die het onderste uit de kan der verstrekkingen willen hebben en daardoor de deksel op de neus krijgen in de persoon van een voortdurend gejaagde huisarts. Gevolg, een fondswezen met stijgende tekorten, met artsen, die fondspatiënten alleen maar waarderen als ingeschrevenen op de betalingslijst en fondspartiënten, die klagen dat ze „maar buspatiënten" zijn en als zodanig minderwaardig behandeld. Als dokter en patiënt het buiten de fondsen zouden kunnen stellen dan liepen ze leeg, maar beiden zijn er op aangewezen en van een vrije keus zou geen sprake zijn, ook al werd morgen de verplichte verzekering afgeschaft. Het fonds is altijd nog de minst kwade oplossing. Toch is het hoogst onbevredigend, dat driekwart van ons volk een verzorging bij ziekte heeft, waarop èn de arts èn de patiënt zoveel critiek en een niet ongegronde heeft. Dit is wel een zo groot kwaad, dat voor drastische middelen tot verbetering niet mag worden teruggedeinsd. Ongelukkig genoeg zoekt de arts de verbetering aan de kant van het fondslid en het fondslid zoekt het bij de artsen.

Dit is een vraagstuk, waaraan ook een politieke kant is, want er zijn grote bedragen aan gemeenschapsgeld mee gemoeid en afgezien daarvan is de zorg voor de volksgezondheid mede een publieke zaak. Er is grote behoefte aan een objectief wetenschappelijk onderzoek omtrent de geneeskundige zorg voor de fondspatiënten. Belangwekkend in dit verband is ook om ons te spiegelen aan wat in Engeland gebeurd is gedurende en na de oorlog met de Nationale Gezondheidsdienst.

Hier is sprake van een legislatieve daad, waarvoor de Labourparty de verantwoordelijkheid draagt, maar waarvan de principiële opzet afkomstig is van het coalitie-oorlogskabinet van Churchill. Van Februari 1944 dateert het zgn. white paper over de gezondheidsdienst en hiervoor draagt de conservatieve minister Willink meer direct de verantwoordelijkheid. In dit white paper was als beginsel aanvaard de instelling van een de gehele bevolking omvattende dienst. Deze progressiviteit is minder verwonderlijk als men bedenkt, dat vooral in Engeland de gedachte aan een volledige sociale zekerheid snel was gerijpt, vooral ook door de studies van Beveridge, die hieraan vorm gaven. Bovendien was er de ervaring met de uiteraard totale oorlogsplanmatigheid en op medisch terrein waren vele ordeningsmaatregelen ingevoerd door de Emergency Medical Service, waarbij o.m. ook de particuliere ziekenhuizen waren ingeschakeld. Wanneer deze financiële steun ineens op zou houden moesten deze ziekenhuizen wel in grote moeilijkheden komen. Maar de dragende gedachte met grote stuwkracht bij dit alles was, dat men na de oorlog aan de terugkerende soldaten wilde laten zien, dat ze in een betere samenleving dan voorheen zouden wonen. Met het oog op de demobiliserende doktoren speelden meer practische overwegingen mede een rol. Voor de te verwachten grote toevloed van artsen uit het leger naar de burgermaatschappij moesten maatregelen genomen worden.

Geen wonder dat men in dit klimaat van vernieuwingswil inzag, dat er ordening

moest komen in de spreiding van de doktoren over het land. De huisartsendichtheid was zeer ongelijk en varieerde van 4100 tot 1200 inwoners per huisarts in de verschillende streken in samenhang met mindere of meerdere welvaart. Verbetering op korte termijn was alleen mogelijk door verbod van vestiging in „over-doctored areas" met een bepaalde prikkel tot vestiging in gebieden met een geringe artsenbezetting. Bij een dergelijk stelsel van ordening was de verkoop van praktijken niet mogelijk en in een gedurfd radicalisme stelde het white paper van 1944 dan ook voor om hieraan een einde te maken, zij het met compensatie uit de rijkskas voor de verloren gegane geldswaarde van de goodwill. Voor rond 18.000 praktijken is hiervoor 66.000.000 pond uitgetrokken en Bevan zei er van, dat „iedereen zou moeten toegeven, dat de doktoren royaal behandeld werden".

Nadat het principe in 1944 door het kabinet aanvaard was vonden vele onderhandelingen plaats tussen minister Willink en de doktoren en op verschillende punten verklaarde de minister zich bereid, aan de wensen van de onderhandelingscommissie van de British Medical Association tegemoet te komen. Als in 1945 Labour aan de regering komt met Aneurin Bevan als minister voor de Volksgezondheid wordt er grote spoed achter de plannen gezet. De oorlog liep op het einde en hangende de kwestie hoe het zou gaan met vestiging en handel in praktijken zouden de repatriërende officieren van gezondheid niet weten waaraan zich te houden. Er was haast te merken bij voor- en tegenstanders. Sommige voorstanders voorzagen, dat de vernieuwingswil wel eens zeer tijdelijk zou kunnen zijn en wilden de oogst binnenhalen. Onder de tegenstanders was een aandrang om op te schieten, omdat zij vreesden, dat talmen voor de socialistische minister aanleiding zou kunnen zijn, met meer radicale plannen voor verambtelijking van de artsenstand voor de dag te komen.

Veel spanning tussen Bevan en de doktoren, want de eerste was niet bereid om te onderhandelen. Wel wilde hij alle gelegenheid geven aan de belanghebbenden om met hem en zijn ambtenaren te confereren, maar hij wenste zich niet vast te leggen op aan te brengen wijzigingen. Als lid van het parlement had hij juist Willink er een grief van gemaakt, dat deze tijdens het overleg met doktoren en besturen van particuliere ziekenhuizen buiten het parlement om wijzigingen toezegde, terwijl Bevan van mening was, dat dit onbehoorlijk tegenover de volksvertegenwoordiging was.

Een groot strijdpunt was de meer of mindere zelfstandigheid van de particuliere ziekenhuizen. Door Willink was gesteld, dat deze in de dienst moesten worden ingeschakeld, maar op basis van vrijwilligheid en met behoud van zelfstandigheid, behoudens een zeker toezicht. Bevan ging hier zeer rigoureus te werk en wilde ze onteigenen ten behoeve van de gezondheidsdienst om ze te kunnen bestemmen voor het doel waaraan de grootste behoefte was en waarvoor ze het meest geschikt waren. Dus planmatigheid tegenover de groei en exploitatie zonder plan. Ze waren dikwijls te klein om moderne behandeling mogelijk te maken. De ziekenhuizen met minder dan 100 bedden omvatten 70 pct van het totale aantal en die met minder dan 30 bedden zelfs meer dan 30 pct. Volgens Bevan waren het vaak „kruisingen tussen een armhuis en een kazerne of zelfs een gevangenis".

Tekenend voor de wijze van argumenteren van Bevan is, dat hij hiervan zei, dat

men deze toestand wilde verdedigen „op grond van locale sfeer en intimiteit, maar als een ziekenhuis doelmatig wil zijn, dan zal het moeten voorzien in een aantal specialistische voorzieningen". Hij wilde liever „in leven gehouden worden in de doelmatigheid van een koud altruïsme van een groot ziekenhuis dan sterven in een stroom van warme sympathie in een klein". Bij een andere gelegenheid toen critiek werd geleverd op zijn naastingsplannen van particuliere ziekenhuizen met hun oude fondsen, deed hij dit bezwaar af met de vraag „of de verstandige planning van de moderne wereld verhinderd zou moeten worden door schenkingen van de doden". Bij de verdediging van de wet in het Lagerhuis in 1946 riep hij uit: „dat in de afgelopen twee jaar er zo'n lawaai is geweest van groepsbelangen, dat wij in gevaar verkeerden te vergeten waarom uitsluitend de voorstellen gedaan waren en hij waardeerde de gelegenheid om aandacht te schenken niet aan dit of dat belang, maar aan de eisen van het Engelse volk als geheel".

Deze betoogtrant van met een handige handomdraai alle bezwaren te bagatelliseren en te diskwalificeren als groepsbelang moest wel veel kwaad bloed zetten. Het is inderdaad wel recht op het doel afgaan en om grote veranderingen snel te realiseren is het vaak nodig, maar de „groepsbelangen" konden toch op deze wijze moeilijk overtuigd worden, dat aan hun zaak de nodige aandacht werd besteed. Ten slotte is het algemeen belang alleen maar goed gediend door een evenwichtige behandeling ook van de partiële belangen. Wat het zwaarst weegt moet bij verschil van mening het zwaarst wegen, maar bij Bevan krijgt men niet de indruk, dat hij erg gewogen heeft. Hij rekende meer met de machtsverhoudingen en dat is voor een politiek man begrijpelijk, maar machtspolitiek in volksgezondheidszaken blijft een ruw middel.

Als Bevan zegt, dat hij geen voorstander is om meteen reeds een vol-ambtelijk dienstverband voor de dokters in te voeren, omdat dezen er niet rijp voor zijn, dan past het meer in de gedachtengang van Bevan, dat hij dit niet naliet vanwege de onvoldoende sociale instelling van de artsen, dan wel omdat hij geen reële kans zag, dit aangenomen te krijgen. Hij heeft veel andere zaken doorgedreven, die evenmin rijp waren. Voor goed begrip van de situatie mag niet onvermeld blijven, dat er ook veel grote woorden door de oppositie gesproken zijn. Wat denkt men van een afgevaardigde die spreekt van een „satanische dirigering van doktoren" als het gaat over een vestigingsverbod in gebieden met te veel en om extra-steun ter aanmoediging van vestiging in streken met te weinig en deze spreker is bang voor „de saaie uniformiteit, die door het gehele plan liep, en waaronder de dokter minder en minder zou behandelen en genezen en meer en meer handtekeningen zou plaatsen en verklaringen geven". Dit is toch ook wel te goedkoop voor een zo belangrijke aangelegenheid.

Genoeg over de voorgeschiedenis en de sfeer in de kraamkamer van de wet. Ten slotte is ze aangenomen ook met de stem van de onafhankelijken en liberalen, terwijl een aantal conservatieven zich van stemming onthield. In The Lancet van 11 Mei 1946, na de tweede lezing van de wet, zegt een schrijver, dat de dokters moeten inzien, dat de wet meer een sociale noodzaak is dan een stuk partijpolitiek. De dokters zouden geneigd zijn de zaak door het microscoop te bezien en niet in het algemene verband. De schrijver ziet het als een consequentie van wat gebeurd is

tijdens de depressie van de dertiger jaren met de grote werkloosheid, omdat men meende geen werkgelegenheid te hebben en toch was er zoveel te doen. Tijdens de oorlog groeide de overtuiging, dat dit niet meer mocht gebeuren. Men wilde ook recht op gezondheidszorg en toen Beveridge dan ook de voorziening voor elke burger wilde openstellen ontmoette hij een diep gevoeld sentiment van solidariteit.

Het is niet mogelijk, een korte beschrijving van de wet te geven. Zij is met de additionele regelingen in 1948 neergelegd in een boek van 500 bladzijden, alles officiële tekst zonder toelichting en men krijgt naast allerlei bezwaren toch wel bewondering voor het legislatief vermogen van Bevan en zijn medewerkers, aan zo iets groots vorm te kunnen geven. Hoe allerongunstigst steekt daarbij ons land af, waar men over Gezondheidswet en Ziekenfondswet praat en nog eens praat en er komt niets te voorschijn. Bevan mag dan op een niet al te fijne wijze wel eens over groepsbelang zijn heengelopen. Ons bedachtzaam kool en geit sparen mag principieel en theoretisch juister zijn, maar als dit leidt tot legislatieve steriliteit of tot het ontstaan van visieloze kaartenhuizen met allerlei stijlen door elkaar, dan verkies ik Engeland met de onbehouwen Bevan.

Natuurlijk heeft deze man fouten gemaakt en ook fouten die hij niet had mogen maken. De regeling werkt nu drie jaar. Vrijwel alle doktoren en tandartsen nemen er aan deel, omdat de bevolking op enkele percenten na van zijn recht gebruik maakt. Voorheen was doktershulp in Engeland ook vrijwel niet te betalen. De kosten zijn veel hoger geworden dan geraamd was en er zijn grote misbruiken gebleken door de patiënten met verstrekkingen als medicijnen en brillen. Men heeft nu zelfs een gedeeltelijke betaling hiervan moeten invoeren. Er zijn veel te weinig ziekenhuisbedden om de gevraagde opnemingen te doen. Dit was te voorzien en men heeft er ook van deskundige zijde voor gewaarschuwd. Engeland heeft zonder trap van de begane grond naar de verdieping willen lopen en nu komen er allerlei ongelukken, maar al met al is men op de verdieping.

De Nederlandse ontwikkeling is heel anders geweest en voor mijn besef gelukkiger, al heeft ons systeem het bezwaar, dat door de voortdurende bijbouw ook over elke kleinigheid zwaar gedelibereerd moet worden. De sociale verzekering op medisch terrein was veel minder ver dan bij ons. Krachtens de ziekteverzekering was alleen de geneeskundige behandeling van de werknemer en niet van diens gezin geregeld. Het contrôle-systeem, zoals wij dit kennen, had Engeland niet. Men heeft stellig in veel opzichten overijld gehandeld. Toch is de wet niet meer weg te denken al mag een conservatieve regering eens wat een andere hand hebben in de toepassing. De periode van de kinderziekten, en er zijn ernstige onder, komt men wel door en dan heeft Engeland een regeling, waaraan een visie ten grondslag ligt en waarin lijn zit. Onze ontwikkelingsgang zal een andere, zal moeizamer moeten zijn, maar wij zullen toch ook niet eerder tevreden kunnen zijn dan wanneer ieder de zorg voor zijn gezondheid kan krijgen die medisch mogelijk is. Een andere vraag is of dit geheel moet gebeuren zonder een persoonlijk gevoeld offer van de kant van degene die de hulp ontvangt. Van Abraham Lincoln schijnt het woord te zijn: „Men kan mensen niet blijvend helpen door voor hen te doen wat zij zelf kunnen en behoren te doen".

T. OOSTERHUIS

EEN VERGETEN AUTEUR

Deze notitie is niet het resultaat van een diepgaande studie van de Nederlandse geschiedenis en literatuur. Het is het gevolg van een toevallige ontmoeting met een vrijwel onbekende auteur, een ontmoeting, die tot waardering, ja zelfs genegenheid leidde.

Die ontmoeting geschiedde na het uitpakken van een stapeltje boeken, dat door een roekeloos bod op een verkoping mijn eigendom was geworden. 't Was een bonte verzameling. Een paar werkjes van Goethe, een boekje van Kant, verzamelde werken van Rousseau, een eerste druk van Rhijnvis Feith.... Ge kent een dergelijke oogst wel.

Maar een octavo-boekje, dat er wat versleten uitzag, trok m'n aandacht. Ik sloeg het open: op de titelpagina een bekoorlijk plaatje met palmbomen en de titel „Lotgevallen op eene reize van Madras over Tranquebaar naar het eiland Ceilon, door Jacob Haafner, tweede druk, te Amsterdam bij G. J. A. Beijerinck, 1826".

Dat zei me niet veel. Jacob Haafner was voor mij een onbekende grootheid.

Een pagina verder trof mij echter een zin in het voorbericht, waardoor mijn aandacht gespannen werd. Die zin luidde:

„Ik ben altijd een doodvijand van dwingelandij en dwingelanden geweest. Ik verfoei en verafschuw alle onregtvaardigheid en wreedheid. Ik acht alle menschen, van wat verwe, Natie en Godsdienst zij ook mogen zijn, als mijne medemenschen en broeders. Wie hierin even als ik denkt, die zal er zich niet aan stooten, maar integendeel met genoegen zien, dat ik de onschuldige en onderdrukte Indianen voorspreek, en hunne tirannen met schande zoek te overladen. Wie van een ander gevoelen is, voor zulk een' is mijn boek niet, en hij vermake zich mijnent halve liever met het lezen van der Spaansche Tirannij bij de verovering van Mexico en Peru of met iets dergelijks."

Ik begon een beetje sympathie voor deze voorloper van Multatuli te voelen en bladerde verder. Op pagina 8 barst de brave Haafner in een voetnoot los met de woorden:

„Fortuin maken! deze twee woorden zijn de ondergang van onze Maatschappij, en zullen die van alle Maatschappijen in de Indiën zijn. Zij hebben de verwoesting en ontvolking van gansche landen en koningrijken veroorzaakt. Niemand gaat naar de Indiën dan om zijn fortuin te maken. Dat ongelukkig werelddeel is het rasphuis van Europa geworden; deugnieten, verkwisters, boeven, allen die wegens hun misdaden, of anderszins, uit hunne geboorteplaats zijn verbannen, bankroetiers, en ander slecht volk, alles ijlt naar de Indiën als naar eene algemeene prooi; alles wil er fortuin maken; en hoe kan dit geschieden? Niet dan met de maatschappij, welke zij dienen, te bestelen, of de arme Indianen te onderdrukken, te plunderen, en te vermoorden. Van de 10, die van daar rijk terug komen, hebben er gewis 9 hunnen buit op deze wijze verkregen."

Toen ik dat las, was het me opnieuw of ik de stem van Multatuli hoorde.

Maar de gelijkenis met de toornende en toch zo dichterlijke man van de Max Havelaar zou me nog meer treffen.

LOTGEVALLEN
OP EENE REIZE
VAN MADRAS OVER TRANQUEBAAR
NAAR HET EILAND
CEILON.
DOOR
JACOB HAAFNER.
TWEEDE DRUK.
Bl. 232.
Te AMSTERDAM, bij
G. J. A. BEIJERINCK.
MDCCCXXVI.

De schrijver keert terug in een dorp, dat verwoest werd door wat hij noemt „een kleinen hoop geweldenaars die zich Christenen noemen!" De vreemde woorden zult ge in een voetnoot verklaard vinden.

„Deze onafzienlijke velden, weleer met het schitterende groen van het jonge rijstgras bedekt, waren nu eene uitgestrekte dorre heide, welke overal eene eenvormige grauwe kleur vertoonde; deze voortijds heerlijke moestuinen, deze schoone boomgaarden, vond ik nu vol ruigte en gansch verwilderd. Op hunnen verschroeide vruchten aasden nu de kleine vogeltjes in volle vrijheid; de vernielende aapjes woonden daar met duizenden van eekhoorntjes, en wolken van schreeuwende perrokieten zochten er ongestoord hun voedsel.

En deze verrukkelijke toopen! deze aangename boschjes van prachtige kokos- en statelijke palmboomen! hunne lommerrijke gangen waren verstopt met onkruid en lianen; ik hoorde er de doornige caldeira ruischen, en zag er de trimoutie welig omhoog klimmen. Ongemerkt vielen de verfrisschende lanjas in de struiken, en de goudgele pangaay lag geborsten op den grond. Onder de koele schaduw van dit

hoog en groen gewelf, zal nu de vlijtige wever niet meer arbeiden.

Niet meer zal nu de Poetcharé zich aan de woelige markt zetten, en aan de luisterende menigte de daden der Goden zingen, terwijl de chilimbou, of het klokje zijne stem verzelt, en zijn leerling met de Ondokaay zijne woorden toejuicht.

De voorbijgangers zullen niet meer bij den Darma Pandoce verwijlen, en met vermaak de minnarijen van Sieb, of de verschrikkelijke oorlogen der Deebs en Ossours aanhooren; terwijl zij met nieuwsgierige en verwonderde oogen den stok des verhalers volgen, die hen op het uitgespannen lijnwaad, de daarop geschilderde personen der geschiedenis aanwijst.

Niet meer zal men den Poetché vieren, noch de afbeeldsels van de eene of andere Godheid in statelijke ommegangen rondtragen, onder verhevene eerepoorten, en schakels van bloemen, die kruiselings over de straten hingen; terwijl van den top des kowiels, de nieshaan in den wind zwierde, en de bruisende taré van alle kanten weergalmde; vooruit renden wanschapene Boudons en vermaakten de juichende menigte. Reukwerken rezen in wolken omhoog, en vuurpijlen verlichtten de hemel; de maagden des tempels dansten voor de Godheid, en een trein van aandachtige Priesters zong zijnen lof en magtige daden.

Dit alles zal nu te Sadras niet meer worden gezien; die Godsdienstplegtigheden hebben er voor altijd opgehouden. De wind huilde nu door de ledige tempals, en pijpte om de hooge piramiden; wijd stonden de poorten open, en lieten eenen vrijen ingang aan den nieuwsgierigen Europeaan, en den verachtelijken Parriah.

Daar zag ik nu de gedrogtelijke beelden der Goden zitten, die weleer van boter dropen, en met kransen van bloemen omhangen waren. Daar zaten die wanschapene beelden, voor welke zich weleer duizend knieën bogen, en duizend voorhoofden de aarde roerden....

Als schrikbare spoken zaten zij in hunne nissen. Het blaauwe schijnsel der lampen verlichtte niet meer hun verblijf; dikke duisternis omringde hen. Op hunne voorhoofden sluimerde nu de kwaad voorspellende nachtuil, en de stomme vledermuizen hingen in slapende klompen aan het zwart berookt gewelf...."

Evenals bij Multatuli bemerkt men in het werk van Jacob Haafner de invloed van de Oosterse poëzie.

Wie was deze Jacob Haafner? Zijn leven bevat stof voor heel wat sensatie-lectuur. Hij werd in 1755 in Halle geboren. Zijn vader, die arts was, kreeg een aanstelling als dokter in Batavia. Hij nam op de reis zijn toen elfjarige zoon Jacob mee. De vader overleed echter bij Kaap de Goede Hoop en een elfjarige jongen bleef achter, zonder steun, zonder vrienden of familie in zijn nabijheid. Jacob Haafner zelf schrijft van de jaren, die volgden: „Zoo had ik nu van mijne elfde, tot aan mijn achttiende jaar, bijna gansch Indiën rondgezworven; schipbreuken, ziekten, gebrek, doodsgevaren en rampen van allerlei aard had ik geleden en ondergaan. Het verhaal mijner lotgevallen gedurende deze omzwervingen zoude ongeloofelijke schijnen."

Daarna kreeg hij werk aan de wal, omdat — typerend voor zijn persoonlijkheid — hij zijn eigen kapitein had doen aanklagen wegens mishandeling van twee Laskaren.

Jaren later keerde hij naar Nederland terug, waar hij zijn ervaringen te boek stelde in een levendig proza en een boeiende verhaaltrant, die het onbegrijpelijk maken, dat zijn werk zozeer in de vergetelheid is ondergezonken.

Na zijn dood (1809) heeft zijn zoon de verdere uitgave van zijn werk verzorgd, in de jaren 1826–1827 volgde een herdruk van al zijn reisverhalen in vier delen, maar daarbij is het gebleven. Eén van de modernste auteurs, hoe modern en ook nu nog lezenswaard zal iedereen, die zijn werken ter hand neemt, onmiddellijk bemerken, is vergeten.

Om hem althans enig recht te doen wedervaren werd deze korte onvolledige notitie geschreven.

P. S. PELS

PRODUCTIVITEITSPROBLEMEN

Wellicht is er geen onderwerp, dat helaas meer „doodgepraat" dreigt te worden dan het productiviteitsvraagstuk en misschien is er ook geen onderwerp, dat tot zo vele misverstanden en reacties aanleiding kan geven, in het bijzonder met betrekking tot de vraag op welke wijze de vereiste opvoering van de productiviteit tot stand kan worden gebracht. Wanneer men in de gelegenheid is de resultaten van velerlei ter zake gedane commissoriale arbeid te beoordelen, dan rijst bovendien de vraag wat ten deze meer zou kunnen geschieden en op welke wijze ook andere gedeelten van het bedrijfs- en overheidsleven de eerste stappen zouden kunnen zetten op de productiviteitsladder.

Degenen, die zich qualitate qua voor het productiviteitsvraagstuk geplaatst zien en voor wie de „beleidsvraag" nog steeds een „open vraag" is, maar ook degenen, die het woord „productiviteit" langzamerhand in de oren suist – waardoor een zekere „doofheid" kan ontstaan -- zullen ongetwijfeld met meer dan gewone belangstelling hebben uitgezien naar en inmiddels hebben kennis genomen van het lange opstel van de Minister zonder Portefeuille[1]) o.m. „belast met de productiviteit".

Staatsstukken behoren in het algemeen en zeker niet in deze tijd tot de meest opwekkende en opwindende lectuur: vaak veel proza en weinig poëzie!

De onderhavige nota wil hierop kennelijk een uitzondering vormen, getuige het slot waarin enerzijds – bij wijze van voetnoot – wordt medegedeeld, dat de beschouwingen van pater Kuylaars [2]) het thema vormen van deze ministeriële nota en anderzijds de woorden van „bezieling en toewijding" gericht tot de jeugd van Nederland, gekristalliseerd in het woord van de jong gestorven dichter „Delven wij waar wij staan, want waar wij staan is Klondyke".

In elk geval ware het in dit licht gezien misschien attractiever geweest en ook in overeenstemming met de structuur van deze nota, wanneer hierboven als thema had gestaan – met een kleine variant op het boek van Ina v. d. Beugel[3]) – „Een bosje van dit.... en een bosje van dat".

Het ongeduld van hen, die in de productiviteitsgedachte geloven en die in de practijk het moeizame geworstel gadeslaan om ter zake de nodige resultaten te verkrijgen, is meer dan een half jaar op de proef gesteld, in de verwachting, dat

---

[1]) Nota aan de Tweede Kamer dd. 8 October 1951, betreffende de productiviteit in Nederland.

[2]) Zie in dit verband mijn recensie in „S. & D.", September 1951.

[3]) Ina v. d. Beugel: „Een bosje van dit".

een concrete nota van de minister, die in dit opzicht met een bijzondere taak is belast, scherp omlijnde wegen zou aangeven, waarlangs de overheid en het bedrijfsleven gezamenlijk zouden opereren om de gestelde productiviteitsverwachtingen te realiseren. Een nota, waarin diens productiviteitsopvattingen en zijn daarmede verweven taak zouden zijn geconcretiseerd, doch waarin bovenal zou worden medegedeeld, wat door diens initiatieven in dit opzicht in het afgelopen half jaar zou zijn bereikt. Zo gesteld – en mij dunkt dat is toch het minste wat men van deze nieuwe minister zou mogen verwachten – moet zijn nota helaas in brede kring tot teleurstelling leiden.

De practische betekenis van deze nota is in feite niet meer dan dat het een beknopte weergave is van hetgeen tot dusverre door verschillende organen, organisaties en instanties is en wordt gedaan: Commissie ter bevordering van de Arbeidsproductiviteit (Commissie-Berger), Contactgroep Opvoering Productiviteit, N.I.V.E., Technische bijstand in het kader van het Europese Herstelprogramma, enz.

Met betrekking tot de inleidende gedachten van de onderhavige nota mag er te dezer plaatse nog wel eens aan worden herinnerd dat, mede binnen het kader van onze economische moeilijkheden, het vraagstuk van de productiviteit vaak ten onrechte wordt beperkt tot of verward met „arbeidsproductiviteit". Ook mag nog wel eens herinnerd worden aan de bijv. nog steeds interessante prae-adviezen voor de Efficiencydagen 1948 en 1950 van het Nederlands Instituut voor Efficiency[4]). In talrijke publicaties, ook van de werkgevers- en werknemersorganisaties in ons land, wordt voortdurend gewezen op het grote nut van een toeneming van de productiviteit, waarbij het uitgangspunt is om door een verantwoorde krachtsinspanning van ondernemers en arbeiders te komen tot meer productie en lagere kostprijs. Dit betekent meer export, grotere werkgelegenheid, handhaving en zo mogelijk vergroting van ons welvaartspeil.

Het behoeft geen betoog, dat in dit licht gezien, het vraagstuk van de productiviteit nog steeds de grootst mogelijke aandacht verdient. Dr Paul Rijkens, voorzitter van de Raad van Bestuur van het Unileverconcern, heeft het in zijn jaarlijkse redevoering van 1950 nog sterker uitgedrukt: „het **voortbestaan** van een onderneming is in deze tijd afhankelijk van de oplossing van dit fundamentele probleem".[5]) Ook de Soc. Econ. Raad heeft in zijn advies[6]) van 16 Februari 1951 aan de regering „inzake de in de toekomst te voeren loon- en prijspolitiek", over dit „fundamentele probleem" de aandacht van de regering gevraagd. „Ter dekking van het totale tekort zou, zoals in § 6 reeds werd aangegeven, boven de reeds aangenomen verhoging van de arbeidsproductiviteit met 4,5 pct nog een extravergroting van de arbeidsproductiviteit met bijna 7 pct nodig zijn, zonder enige verhoging van de reële lonen of de ondernemerswinsten, welke immers voor het grootste gedeelte zou leiden tot hogere consumptie of investeringen of beide".

In dit verband heeft de S.E.R. er op gewezen „dat ieder procent extra-verhoging van de arbeidsproductiviteit de mogelijkheid schept van verhoging met 1 pct van

---

4) Prae-adviezen Efficiency-dagen 1948, public. nr 280 N.I.V.E.
Idem 1950, public. nr 300 N.I.V.E.

5) „Bevordering van de Productiviteit", dr P. Rijkens 1950, blz. 3.

6) Publicaties van de S.E.R., nr 1, pag. 13.

de totale consumptie van gezinnen en overheid resp. met 5 pct van de netto-investeringen, op basis van de cijfers van 1951".

Nadien heeft zich in de consumptieve sfeer van de werknemers – dus in het algemeen welvaartspeil – een belangrijke verandering voltrokken, toen tijdens het overleg van de regering en de Stichting van de Arbeid in Maart 1951 werd overgegaan tot een consumptievermindering van 5 pct. Het zou in dit artikel te ver gaan hierop nader in te gaan, in het bijzonder op de keerzijde van de medaille, dat in samenhang met deze consumptieverlaging de investeringen met 25 pct zouden worden verminderd. Nu echter de consumptiebeperking met 5 pct wel terstond is doorgevoerd en dus de werknemers hiervan direct de lasten moesten dragen en vastgesteld kan worden, dat de voorgestelde, zoëven genoemde investeringsbeperking niet is verwezenlijkt – het Centraal Econ. Plan 1951[7]) verwacht in dit jaar een vermindering van het investeringsvolume met 15 pct t.o.v. 1950 – dient er aanstonds op gewezen te worden, dat een en ander, alleen al door het sociaal-psychologische effect, belemmerend moet werken op een verhoging van de productiviteit. Ik geloof in dit verband, dat te vaak – ook in deze ministeriële nota – uit het oog wordt verloren, dat het geenszins onverantwoord, noch in strijd met het noodzakelijke verband tussen welvaartspeil en productiviteitsverhoging zou zijn, wanneer bij een stijgende productie ook het consumptiepeil, zij het in mindere mate, verhoogd zou worden. Want behalve theorie, is er ook nog een practijk waarbij vaak nog steeds „de cost voor de baet" gaat. Wellicht moge in dit opzicht nog eens herinnerd worden aan de hiermede in overeenstemming zijnde opvattingen van ir Vos [8]) dat, vanwege het internationale, industriële, maar bovenal het sociale klimaat, gestreefd moet worden naar „verhoogde productie, onder gelijktijdige opvoering van het peil van de consumptie, zij het met een kleiner percentage dan de stijging van de productie". En dat bijzaken zoals het koffie-, electriciteits- en benzineverbruik, „die voor het probleem niets betekenen, uit onze gedachten en uit onze politiek" moeten worden gehouden.

Het zou naar mijn mening van grote betekenis zijn geweest, wanneer in de onderhavige nota de betrokken minister in deze richting ook zijn gedachten zou hebben ontwikkeld.

Wel wijst de minister op de noodzaak van een „welbewust" afwegen van het volume der investeringen tegen de omvang van de consumptie. Dit „welbewust" behoort ongetwijfeld tot de taak van zijn ambtgenoot van Economische Zaken, waarmee deze Minister zonder Portefeuille, gegeven de structuur van zijn nota, zeer waarschijnlijk overleg gepleegd zal hebben. Het zou van waarde zijn geweest, wanneer de minister na zijn „welbewuste" mededeling in dit opzicht enige gekwantificeerde gegevens zou hebben verstrekt. In plaats daarvan wordt echter onthuld, dat de opvoering van de productiviteit „zo krachtig mogelijk bevorderd" dient te worden. Ik geloof, dat hiermede de hele nota wordt getypeerd. Hoewel in deze nota – waarover hieronder meer – vaak interessante en in een enkel geval ook waardevolle mededelingen worden gedaan, in het bijzonder voorzover het een

---

[7]) Het Centr. Econ. Plan 1951, blz. 39.

[8]) Zie „Socialisme en Democratie" December 1949, pag. 732.

samenvatting beoogt van de verschillende commissies, die zich in de practijk met dit vraagstuk bezig houden, schijnt deze minister het daarbij als zijn taak te moeten rekenen het „stimuleren", „bevorderen", „streven", „afvragen", „medewerking geven", „aandacht" geven en vragen, zoveel mogelijk te bevorderen. Door deze vage ondergrond en weinige concretisering vooral met betrekking tot de overheidstaak bij het productiviteitsvraagstuk (waarom anders een afzonderlijke minister benoemd?) zal dit „eerste bredere stuk van de hand van de minister zonder Portefeuille, prof. Albregts" (ik citeer prof. Romme in „De Volkskrant" van 19-10-'51) weinig tot de verbeelding van de Nederlandse jeugd moeten spreken, welke door de minister, overigens niet ten onrechte, wordt aangespoord om weer de overtuiging „te veroveren dat haar toekomst niet uitsluitend behoeft te liggen in werelddelen veraf, maar ook kan gevonden worden op de vaderlandse grond".

Ook prof. Romme heeft zich na lezing van deze oriëntatie-en-overleg-nota blijkbaar afgevraagd of daarmee de kous af is, ook voorzover hierbij de jeugd betrokken is. Dienaangaande uit hij nl. de wens dat „wellicht de regering ook nog (zou) kunnen overwegen, hoe zij door een reëel uitdragen van de feitelijkheden van het werkende Nederland een bijdrage zou kunnen leveren tot de verovering van die door de werkelijkheid gerechtvaardigde overtuiging".[9])

Terugkerende tot de feitelijke inhoud van deze nota gaat de minister na een algemene oriëntering over tot een beschouwing inzake de belangrijkste oorzaken van de lage stand van de arbeidsproductiviteit. Deze kunnen als volgt worden samengevat:

1. de grote aanwas van de bevolking en de relatief geringe werkloosheid, in tegenstelling tot vóór de oorlog;
2. de uitbreiding van de administratieve sector;
3. het hoger aantal arbeidsdagen dat door ongevallen en ziekte verloren gaat;
4. de wijziging van de werktijden: de gemiddelde werkweek is thans wat langer dan voor de oorlog, aangezien „in meerdere mate overwerk (wordt) verricht";
5. de invloed van het woningtekort;
6. het omvangrijke pendelverkeer;
7. in bepaalde gevallen blijven de prestaties van arbeiders en ondernemers ten achter;
8. na-oorlogse psychologische oorzaken;
9. het mindere streven der ondernemers naar efficiency in die gevallen, waarin de afzet van goederen gemakkelijk ging. Bovendien de „relatief hoge winsten" die de prikkel tot zuinigheid verslappen;
10. de overheidspolitiek, onderscheiden naar
    a. maatregelen in verband met schaarste,
    b. het loonbeleid, voor zover het prestatiebeloning, loonnivellering en scholing van jeugdige arbeiders betreft,
    c. belastingheffing voor ondernemers, met als gevolg een opvoering van „hun onkostenrekening".

---

[9]) Zie Volkskrant 19-10-'51.

Indien deze diagnose juist zou zijn geweest, ware het wenselijk geweest in deze nota op al deze punten nader in te gaan, onder aanduiding van het door de overheid noodzakelijk geachte medicament. Na deze diagnose breekt evenwel de draad in de nota af en wordt getracht allereerst een „concrete doelstelling" te formuleren, in samenhang met het sluitend maken van de betalingsbalans „op een hoog niveau van werkgelegenheid en bij behoud van het tegenwoordige verbruik".

Voor de jaren 1952 tot en met 1954 wordt een verhoging van de arbeidsproductiviteit gevergd van pl.m. 8 pct, waarbij de resterende maanden van dit jaar als „aanloopperiode" kunnen worden beschouwd. Een en ander wordt mogelijk geacht in de veronderstelling (een analysering en quantificering ontbreken helaas) dat:

a. er „een aanzienlijke productiviteitsreserve in het Ned. bedrijfsleven ligt („tientallen procenten"),
b. „gestreefd" moet worden naar „de uiterste efficiency in de overheidshuishouding".

De minister realiseert zich, dat een stijgende productiviteit tot een toeneming van het nationaal inkomen moet leiden, waarbij hij echter geen „besteding van het extra-inkomen" zou tolereren, gegeven zijn uitgangspunt dat de consumptie niet mag toenemen. In dit verband wordt dan verwezen naar bepaalde winstdelingsstelsels en de studies die thans elders gewijd worden aan de vraag op welke wijze de arbeiders „een aandeel in de eigendom der investeringen" kunnen verkrijgen en dat van de bezitsspreiding.[10])

Hoewel bovenstaande oriëntering, vooral ten aanzien van de genoemde remmen op de productiviteit een nadere analyse en het aangeven van oplossingen gerechtvaardigd maken, wordt hoofdstuk II (het productiviteitsbeleid) zonder meer ingeluid met de mededeling, dat „slechts een deel" van hetgeen werd „aangestipt" op dit ogenblik „voor een gedetailleerde uitwerking vatbaar is". Vandaar dat de betrokken minister wederom eerst wil „aanstippen" welke aangrijpingspunten er liggen in

a. het „economisch klimaat" (waaronder dan wordt verstaan „de veelheid van factoren, die op de machtsverhoudingen betrekking hebben");
b. de „interne en externe organisatie" van het bedrijfsleven;
c. „een schetsmatig overzicht van de productiefactoren kapitaal, arbeid en grond";
d. een „beschouwing over de belastingpolitiek";
e. de verhouding overheid en bedrijfsleven;
f. de plaats van de mens bij het productiviteitsprobleem.

Het komt mij voor, dat wij de beoordeling van deze „aangrijpingspunten" vooral in verband moeten zien met de taak, die de overheid zich bij het productiviteitsvraagstuk heeft gesteld door hiervoor in het kabinet een afzonderlijke minister, zij het ook „zonder portefeuille" op te nemen, die behalve dit ingrijpende veel omvattende probleem ook de zorgen rondom de P.B.O. in portefeuille heeft. Voor wat dit laatste betreft verwijst de minister slechts naar de toekomstige publiek-

[10]) Resp. een Commissie van de S.E.R. en de Commissie Bezitsspreiding.

rechtelijke nieuwe organen, die in dit opzicht „een veld van activiteit" zullen vinden.

Van deze minister had men echter toch mogen verwachten, dat hij bij de uitwerking van zijn ideeën tot de conclusie zou zijn gekomen, dat reeds binnen het kader van de wet op de P.B.O., in het bijzonder aan de Sociaal-Economische Raad, een productiviteitstaak zou zijn toe te wijzen. Bij de „aangrijpingspunten" wordt evenwel een prioriteit aan het „economisch klimaat" verleend, waarbij het liberalisme hoogtij viert. Waarom anders met zoveel klemtoon het loflied van de vrije concurrentie en de huidige liberale liberalisatie gezongen? Welke zekerheid heeft de regering en dus deze minister, dat bij dit vrije spel der maatschappelijke krachten in de betrokken ondernemingen de grootst mogelijke efficiency is of wordt doorgevoerd, waarmede niet alleen de onderneming zelve, maar ook het bestaanspeil en de bestaanszekerheid van de daarbij betrokken arbeiders wordt beschermd?

Van enige inmenging van de overheid in dit economisch klimaat — met uitzondering dan van een hantering van het Kartelbesluit 1941 — althans van een aanduiding van de momenten waarop de overheid wel zou dienen in te grijpen, is in deze nota geen sprake, waardoor de overheidstaak zich ten slotte blijkbaar moet beperken tot „stimuleren" enz. van hetgeen in al of niet gemeenzaam overleg in het bedrijfsleven ten opzichte van het productiviteitsvraagstuk geschiedt.

Overigens kan in deze paragraaf in dit verband wel gesteld worden, dat er „aandacht" besteed moet worden aan „de wijze, waarop de overheid de aanbestedingen van werken en leveringen door het bedrijfsleven doet geschieden", maar de primaire vraag, die de overheid zich m.i. moet stellen is of en zo ja op welke wijze bijv. in het bouwbedrijf meerdere ordening tot stand kan worden gebracht, waardoor de productiviteitsverhoging in deze bedrijfstak op zich zelf zou worden bevorderd. Het komt mij voor, dat hier allereerst een taak voor de overheid is weggelegd, waarbij daarnaast de secundaire vraag inzake de aanbestedingen aan de orde komt. Dat ten slotte in dit „economisch" klimaat ook de techniek een plaats inneemt, valt niet te ontkennen. Dat het wenselijk wordt geacht de banden tussen de Centrale Organisatie T.N.O. en het bedrijfsleven nauwer aan te halen, valt toe te juichen, maar direct rijst de nog onbeantwoorde vraag: op welke wijze? Bovendien zou er m.i. zo nodig met de hulp van de overheid ook meer concentratie van de research-laboratoria van vele ondernemingen, zo mogelijk bedrijfstaksgewijze, dienen plaats te vinden. Met de wijze, waarop thans door vele, vooral midden- en kleinbedrijven, hoe goed ook bedoeld, vaak wordt geëxperimenteerd bij een vaak ook gebrekkige, individualistisch ingestelde outillage, vindt veelal een onverantwoorde verspilling plaats en wordt het Nederlandse intellect tekort gedaan. Ik ben er van overtuigd, dat door een grotere concentratie van laboratoria e.d. het thans meer dan nodige research-werk met sprongen omhoog zou gaan, mede ten bate van een meerdere productiviteit.

Ook in dit opzicht zou aan de publiekrechtelijke nieuwe organen wellicht een nieuwe reële en aantrekkelijke taak kunnen worden toebedeeld.

Meer waardering heb ik echter voor de wijze, waarop de *„interne organisatie"* van de onderneming in deze nota naar voren wordt gebracht. De plaats die deze

in ons land nog jonge organisatiewetenschap ten deze heeft te vervullen, blijkt volgens de practijk groter te zijn dan misschien velen denken. Er is hier inderdaad sprake van „een achterstand in het organisatiewerk", ook tot uitdrukking komende in het feit, getuige de vele advertenties in dagbladen, dat vele ondernemingen gelukkig meer en meer behoefte blijken te hebben aan arbeidsanalysten, terwijl daarnaast, veelal als gevolg van het medespelen van de overheid in de sociale sector (bijv. door Arbeidsinspectie en College van Rijksbemiddelaars) het mogelijk blijkt te zijn meerdere aandacht van het bedrijfsleven, in het bijzonder van de ondernemers, te vragen voor het nut en de noodzaak van een organisatie-onderzoek. Insiders weten dat vooral het laatste jaar in toenemende mate in verschillende bedrijfstakken resultaten zijn geboekt, doch niet dan nadat door overreding en overtuiging vaak vele weerstanden uit de weg moesten worden geruimd. In dit opzicht zou het aanbeveling verdiend hebben, indien, gegeven het uitgangspunt, dat hier een overheidstaak ligt, de minister zou hebben geconcretiseerd op welke wijze de **overheid** moet en kan optreden, wanneer bijv. in bepaalde gevallen het organisatie-onderzoek niet zou worden geëntameerd of indien het resultaat van een dergelijk onderzoek niet in de practijk dienstbaar gemaakt zou worden.

Ik weet dat door het inschakelen van de deskundigen i.c. de raadgevende particuliere efficiency-bureaux in de practijk ook andere vraagstukken rijzen: het soms overbelast zijn van die bureaux, de hoge uitgaven, die met een dergelijk onderzoek gepaard gaan, enz. Ook in dit verband geloof ik, dat er binnen het werkterrein van de P.B.O. — in het bijzonder dat van de S.E.R. — bij de toekomstige ontwikkeling van de interne organisatie, een taak voor deze nieuwe organen zou zijn weggelegd.

Door de minister wordt bij het interne organisatiewerk ook „bepleit" dat zijn ambtgenoten op hun ministeries organisatie-onderzoekingen zullen instellen. Het valt te betreuren, dat hierover niets meer wordt medegedeeld. Nog steeds is de overheid de grootste werkgeefster in ons land, met ca 10 pct van alle werknemers in haar dienst. Een minister voor de productiviteitsbevordering moet ongetwijfeld in dit opzicht dicht bij huis een wijd arbeidsveld van ministeries en diensten, doch ook van lagere organen aangetroffen hebben, waarop het dankbaar werken moet zijn, zij het ook, dat misschien eerst „proeftuinen" moeten worden aangelegd, ten bate van een algemene efficiënte overheidshuishouding.

Daarnaast, doch in samenhang met de interne organisatie, is de *externe organisatie* van de ondernemingen een bron van productiviteitsverhoging. Daaronder wordt verstaan het uitschakelen van de onnodige variaties in producten, de verpakking hiervan, meerdere typologie, standaardisatie en normalisatie. De ervaring, welke hiermede bijv. in Amerika wordt opgedaan, kan, mits goed aangepakt en door de overheid in de juiste banen geleid, tot verrassende resultaten leiden.

Te recht wordt in de nota gesteld, dat reeds in de practijk van de loonpolitiek, m.n. vanuit de sector der lonen en arbeidsvoorwaarden, voorzover het betreft de gewenste invoering van gemeten tarieven en systemen van werkclassificatie, een organisatie-onderzoek in de onderneming bevorderd kon worden. Juist omdat bijv. een goed tariefsysteem vooral afhankelijk zal zijn van bijv. de efficiency, planning,

routing in een onderneming. Benadert men aldus van de sociale sector uit de productiviteit van de arbeider, dan komt daardoor tegelijkertijd de plaats van de arbeider als mens in het productieproces naar voren. Mede daardoor wordt de mede-verantwoordelijkheid van de werknemer in de onderneming voor een juiste wijze van produceren gestipuleerd, waardoor voor het welslagen van een verhoogde productiviteit in de onderneming de verhouding tussen ondernemer, de leiding- en toezichthoudende functionarissen en de directe werknemers zo goed mogelijk moet zijn. Indien men uitgaat van de gedachte, dat de opvoering van de productiviteit het „geestelijk eigendom" moet zijn van de ondernemers en van de werknemers en indien men voorts als praemisse aanvaardt de gewenste juiste en goede verhouding tussen de hoogste en laagste functionarissen in een onderneming, dan rijst direct de vraag in hoeverre t.a.v. de productiviteitsbevordering niet een taak is weggelegd voor *„productiviteitscommissies"*.

Allereerst zijn dit bedrijfstaksgewijze commissies, veelal gerealiseerd in de vorm van Vakraden, Bedrijfsraden enz., waarmede thans reeds in voorkomende gevallen overleg wordt of kan worden gepleegd door die instanties, welke t.o.v. de productiviteitsbevordering een rol vervullen, zoals bijv. de Commissie ter Bevordering van de Arbeidsproductiviteit. Blijft over echter de vraag welk beleid in deze de overheid i.c. de minister denkt te volgen voorzover het niet mogelijk blijkt ter zake tot de nodige maatregelen te komen. In dit opzicht is de minister weinig duidelijk wanneer hij spreekt van „dwingende maatregelen, die in dit opzicht nuttig zijn, maar deze kunnen niet bepalend zijn voor dit beleid". Ook hier — evenals bij het „economische klimaat" — wil de minister klaarblijkelijk zoveel mogelijk vrijheid laten en zich meer bepalen tot een „voorlichtende taak der overheid", waarmede dan „verbindingswegen" naar het bedrijfsleven worden gedacht via de Commissie ter Bevordering van de Arbeidsproductiviteit en de Contactgroep Opvoering Productiviteit.

Overigens wordt de „mogelijkheid om de totstandkoming van productiviteitscommissies, bedrijfstaksgewijze of ondernemingsgewijze voor te schrijven" niet uitgesloten, wanneer „dezen" („organische groei, steunend op het inzicht en de wil der betrokkenen") „in ernstige mate tekort zouden schieten". Wat echter in zo'n geval door de overheid zou moeten geschieden blijkt echter dan nog in „overweging" te moeten worden genomen, zodat in feite een in-uit-redenering wordt gevolgd.

Doch los hiervan ware het naar mijn mening aan te bevelen geweest, wanneer ook in dit opzicht door deze minister, mede belast met de P.B.O., ware aangegeven op welke wijze en in welke mate aan de nieuwe publiekrechtelijke organen, met aan de top de S.E.R., een nieuw arbeidsterrein zou kunnen worden toegewezen. In dit verband zouden tevens daardoor, voorzover het de productiviteit in de individuele ondernemingen betreft, de *Ondernemingsraden* een belangrijke activiteit kunnen ontwikkelen, doch ook op dit stuk schiet de onderhavige nota helaas tekort.

Ten slotte — het zou te ver gaan thans op alle details van de nota in te gaan — dient nog op de *fiscale politiek* gewezen te worden, in welk verband in de nota wordt uiteengezet, dat „de gekozen verdeling van de druk over directe en indirecte belastingen in de gegeven omstandigheden als de beste dient te worden beschouwd"

en dat „een belastingverlaging voor alle ondernemers (moet) worden verworpen". Wel schijnt de minister te willen overwegen of uit een oogpunt van productiviteitsbevordering een „belastingverlaging voor ondernemers, in wier ondernemingen een hoge graad van productiviteit wordt bereikt, gerechtvaardigd zou zijn". Dit zou naar mijn mening in de practijk tot de allergrootste moeilijkheden en bovendien tot verscheidene onbillijkheden aanleiding kunnen geven. Men denke hierbij slechts aan de vraag, door wie, op welke wijze en over welke periode een dergelijke „hoge graad van productiviteit" moet worden vastgesteld. Een aantrekkelijker gedachte zou ik vinden, indien het *alle* ondernemingen mogelijk zou worden gemaakt de in de practijk soms noodzakelijke hoge uitgaven te doen voor een diepgaand organisatie-onderzoek, welk bedrag dan niet onderhevig zou zijn aan de belastingvoorschriften. Op deze wijze zou in niet onbelangrijke mate via de fiscale weg het organisatie- en efficiencywerk aantrekkelijk kunnen worden gemaakt.

Met belangstelling mag worden afgewacht, hoe deze eerste nota van de productiviteits-minister door de Tweede Kamer zal worden ontvangen. Tijdens het schrijven van dit artikel was het Voorlopig Verslag nog niet verschenen, doch er bestaat m.i. alle aanleiding om bij de parlementaire behandeling van deze nota hieraan de grootst mogelijke aandacht te wijden. Vooralsnog rijzen er vele nader te beantwoorden vragen, in het belang van een doelgerichte *productiviteits*politiek, verweven met een constructieve *economische* en *sociale politiek, waardoor te meer* „de mens van heden" een toekomstbeeld krijgt en waardoor aan zijn arbeid die „bezieling en toewijding" zal worden gegeven, opdat zijn „leven van alle dagen" meerdere inhoud verkrijgt.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

Esprit

Worden tijdschriften als Esprit in Nederland eigenlijk nog wel gelezen? Dit vraagt men zich onwillekeurig af wanneer men bij het snuffelen in de leeszaal van het Institut Français (Maison Descartes) te Amsterdam ontdekt, dat van verschillende nummers van de laatste jaargang niet meer dan enkele pagina's opengesneden zijn....

Het blad — een schepping van Emmanuel Mounier — vormt reeds sedert jaren een spreekbuis voor een groep van sterk personalistisch gerichte, vooruitstrevende katholieken in Frankrijk. De inhoud staat op hoog peil, hoewel bij een vergelijking met oudere jaargangen toch wel blijkt hoezeer de meesterhand van de vorig jaar overleden Em. Mounier gemist wordt.

In het Januari-nummer van dit jaar vindt men een analyse door Paul Ricoeur en Jean-Marie Domenach (de tegenwoordige hoofdredacteur) van de verhouding tussen massa en individu, waarin zij, uitgaande van de eis dat de menselijke persoonlijkheid het uiteindelijke doel van elke beschaving moet zijn, ten slotte de taken bezien die de personalist in de ontwikkeling naar een massabeschaving op zich moet nemen.

Het verschil met dergelijke beschouwingen die men ten onzent van R.K.-zijde veelvuldig houdt is de bewuste aanvaarding door de Espritredacteuren, dat techniek en massa onvermijdelijke elementen zijn geworden van elke toekomstige ontwikkeling en dat daarin geen teruggrijpen op Middeleeuwse verhoudingen baat brengt.

Het Februari-nummer bevat onder de veelzeggende verzameltitel „het uur der keuze in Noord-Afrika", een viertal artikelen over de toestand in Algiers, Marokko en Tunis. Ook hier een pogen om de problemen van het Franse kolonialisme door te denken voor het te laat is.

Het Maart-nummer is gewijd aan „La Paix possible". Verschillende aspecten van de mogelijkheid van een wereldvrede worden hierbij besproken, o.a. in een artikel van Jean William Lapierre „De Franse neutraliteit: utopie of oplossing?"

„Gemeenschappen". Onder deze verzameltitel heeft de redactie in het April-nummer een drietal artikelen opgenomen over de geslaagde en mislukte pogingen die er in de laatste 100 jaar zijn gedaan om in kleine kolonies tot een gemeenschapsvorming te komen. Deze kolonies, zegt de redactie, zijn een symptoom van de huidige crisis. Het is niet te verwonderen dat de mens van de Twintigste Eeuw een toevlucht zoekt in die kleine gemeenschappen, waar hij die sfeer van broederschap vindt, waar hij zo naar verlangt.

Het eerste artikel, van Jean Maitron, is een samenvatting van diens dissertatie over „De geschiedenis van de Anarchistische beweging in Frankrijk van 1880 tot 1914". Het geeft een overzicht van enkele der (mislukte) pogingen die er in die jaren zijn gedaan om tot blijvende gemeenschappen te komen. In het tweede artikel bespreekt Jean Gourot de ervaringen in de gemeenschap Boimondau, die deze zomer haar 10-jarig bestaan vierde. Deze gemeenschap vormt de voorpost van de beweging „Eco-

nomie et Humanisme", die in haar pogen tot moderne aanpak van de Franse sociale problemen zich reeds een blijvende betekenis – boven het experiment uit – heeft verschaft.

Als derde in dit verband beschrijft Denise R. Gamzon verschillende aspecten van het leven in de collectieve dorpen in Israël, de Kevoutsah en Kibbouts.

„De klacht van de Zwarte", is het onderwerp van het Mei-nummer, waarbij vooral opvalt dat het negervraagstuk hier behandeld wordt als een algemeen probleem, dat ook voor Frankrijk zijn consequenties heeft.

Een dubbelnummer, van Juli/Augustus, geeft in meer dan 200 pagina's een grote verscheidenheid van artikelen over de toestand van het proletariaat en de strijd der arbeiders: beschouwingen over het begrip proletariaat, de kwantitatieve ontwikkeling, arbeidersbudgetten, industriële technieken en de arbeidsomstandigheden, houding tegenover communisme, christendom, enz.

Aan het slot van de serie artikelen geeft de redactie in een beschouwing, getiteld „Pour une civilisation du travail" uitdrukking aan haar bezorgdheid over de huidige gang van zaken in Frankrijk. Deze artikelen over de toestand van de arbeidende klasse zijn noodzakelijk, zegt zij, als een getuigenis van een wereld waarvan het bestaan door sommigen, omdat zij er belang bij hebben, ontkend wordt, en door anderen uit bewuste of onbewuste vrees gecamoufleerd wordt.

De honderdduizenden die tot slaaf gemaakt – gebonden aan zinloze arbeid, afgesloten van het comfort, de cultuur en vrijheid van hun meesters, trachten te leven van een te laag inkomen, en afhankelijk zijn van voorschotten van de werkgever en het crediet van de winkelier – bepalen het oordeel over de waarde en de toekomst van een maatschappij. Met een dergelijk corps van slaven bezit onze samenleving beslist niet het noodzakelijke geloof in haar toekomst en de samenhang die voor haar verdediging noodzakelijk is.

De nadruk valt op het één zijn van het gehele Franse volk, een saamhorigheid die echter weer verbroken is; opnieuw hebben de brave burgers zich afgesloten en onder betere voorwendselen heeft de oude orde zich weer gevestigd.

De oorlog, de inflatie, de zorgeloosheid der regeringen hebben ertoe geleid, dat die groep van het proletariaat die er werkelijk ellendig aan toe is, zich sinds de oorlog heeft uitgebreid. Van jaar tot jaar verbreedt zich de kloof tussen de luxe van het ene deel der bevolking en het gebrek aan woningen, kleding en voeding waaronder een belangrijk deel van de arbeidersklasse heeft te lijden.

Er zijn bepaalde delen van het proletariaat die er gunstiger voorstaan dan de andere. Het proletariaat is niet een sociologisch nauw samenhangend geheel, zoals bepaalde ideologen zich dit voorstelden. Er is wijziging in aantal, samenstelling en mentaliteit al naar de conjunctuur en de houding der andere klassen.

Aan het slot van de beschouwing – waarin nog dieper ingegaan wordt op verschijnselen als de verburgerlijking van de sociaal-democratie en het ontstaan van een lompen-proletariaat – zegt de redactie dat het niet voldoende is zijn stem te verheffen tegen opzettelijke exploitatie der arbeiders. Het gaat ook niet alleen om meer sociale zekerheid. De arbeiders vragen dat er een nieuwe inhoud aan hun bestaan zal worden gegeven. Een „civilisation du travail", een ethiek van de arbeid, moet echter nog worden uitgevonden. Hieraan te werken is de waarlijke taak van ieder die zich noch met de noodlottige gang van zaken van de „gevestigde wanorde", noch met de onzekere antwoorden van een marxistisch messianisme kan verenigen. Indien het proletariaat de drager is van de toekomst, is het dit juist in de mate waarin zijn bevrijding een bevrijding van allen zal betekenen, en niet een omkering der macht zal zijn die voor de tirannie van het geld de dictatuur van de vergoddelijkte arbeid in de plaats zal stellen.

BIBLIOGRAFIE

Economische en politieke theorieën

Hugh Seton-Watson: The East European Revolution, Methuen, 395 pag.

Overzicht en geschiedenis van de bolsjewisering van de Oosteuropese landen sinds 1945, gebaseerd op talrijke inlichtingenbronnen, die niet in één der algemeen bekende talen beschikbaar zijn.

Joseph C. Harsch: The Curtain isn't Iron, Putnam and Company, Ltd, 190 pag.

Beschrijft de politieke situatie in de satellietstaten. Volgens de schrijver zijn deze staten nog niet aan de monolithische structuur van een volledig communistische samenleving toe. Hij acht de kans, dat Rusland uit deze staten een hecht communistisch blok smeedt, niet groot.

The Future of Democratic Capitalism. Bundel essays, uitgegeven door Pennsylvania University Press, Geoffrey, Cumberlege, London, 112 pag.

Bestrijkt enkele aspecten van de Westerse, vnl. de Amerikaanse, levensvorm: concurrentie, vakbeweging, pers en internationale betrekkingen.

Edward Crankshaw: Russia by Daylight, Michael Joseph, 240 pag.

Realistische beschouwing over de ideologische en historische achtergrond van de huidige Russische politiek.

Henning Friis (ed.) Scandinavia between East and West, Cornell University Press: London, Geoffrey Cumberlege, 308 pag.

Bundel essay's over de politieke, sociale en economische structuur van de Scandinavische landen, in het bijzonder voor zover deze, vergeleken met die in de overige Westerse landen, eigen kenmerken vertoont.

Denis Healy (ed.) The Curtain Falls. The Story of the Socialists in Eastern Europe, Lincolns-Prager, London, 99 pag.

Geschiedenis van de liquidatie van de socialistische partijen in Polen, Tsjechoslowakije en Hongarije, door vooraanstaande leiders van elk dezer partijen.

R. F. Harrod: And so it goes on, Rupert Hart-Davis, 192 pag.

Critiek op de Engelse na-oorlogse economische politiek, in de vorm van essays.

David Mc Cord Wright: Capitalism, Mc Graw-Hill, 246 pag.

Analytische studie van de verschillende, vooral economische, aspecten van de huidige Westerse maatschappijvorm, in vergelijking met andere stelsels.

Hannah Arendt: The Burden of our Time, Secker and Warburg, 477 pag.

Analyse van de politieke systemen van Hitler en Stalin, tegen de achtergrond van negentiende-eeuwse totalitaire stromingen.

Maurice Zinkin: Asia and the West, International Secretariat, Institute of Pacific Relations, Chatto and Windus, 300 pag.

Beschouwing over de economische en politieke problemen der Aziatische landen, in het bijzonder voor zover deze van invloed zijn op hun betrekkingen met het Westen.

Paul G. Hoffman: Peace can be Won, Garden City, Doubleday, 1951, 188 pag.

Uiteenzetting van een program van be-

strijding van de Russische expansie door de ontwikkeling van de economische kracht der Verenigde Staten.

Edouard Bonnefous: L'Idée européenne et sa Réalisation, Paris, Editions du grand siècle, 1950, 357 pag.

Bespreking van de Europese beweging en de culturele en economische mogelijkheden voor Europa, waarbij speciale aandacht wordt besteed aan de positie van Frankrijk.

Royal Institute of International Affairs: Defence in the cold War, New York, 1950, 123 pag.

Beschouwing over doeleinden en problemen van de Westerse democratieën bij hun strijd tegen het wereldcommunisme.

John U. Nef: War and human Progress, Harvard University Press, 1950, 464 pag.

Bestrijding van de opvatting, dat oorlog de economische vooruitgang stimuleert, aan de hand van een historische studie van de zestiende eeuw af.

Johannes Alasco: Intellectual Capitalism, Montreal, World University Press, 1950, 140 pag.

Beschouwing over het bekende thema, dat de economische toekomst aan de „managers" is.

Barbara Ward: Policy for the West, Harmondsworth, Penguin Books, 1951, 253 pag.

Heldere samenvatting van de hoofdzaken van de Westerse politiek, gezien door progressief-liberale bril: verdediging tegen, maar geen provocatie van de Sowjet-Unie; verzekering van de stabiliteit van het economische en sociale, binnenlandse front via monetaire en fiscale maatregelen; opvoering van het levenspeil in de onontwikkelde gebieden.

Karl Mannheim: Freedom, power and democratic planning, Oxford University Press, 1950, 384 pag.

Het eerste deel van het nagelaten werk van Mannheim. Het bevat opmerkingen over vrijwel alle belangrijke aspecten van het functionneren van de democratie en de verzekering van de vrijheid in een bewust geleide maatschappij. Het mist de logische geslotenheid van zijn vorige werken.

A. B. Levy: Private corporations and their control, London, Rantledge, 1950, 916 pag.

Een uiterst nauwkeurige studie van de werking van de particuliere ondernemingsvormen, zowel in economisch als in juridisch en sociologisch opzicht. Het verscheen in de door Karl Mannheim opgezette „Internationale bibliotheek voor sociologie en sociale reconstructie" en kenmerkt zich als het merendeel der studies uit deze reeks door grote exactheid bij vrijwel volledige verwerking van de beschikbare literatuur.

David J. Dallin: The new Soviet Empire, New Havan, Yale University Press, 1951, 216 pag.

Bundel essays over de ontwikkeling van Rusland sinds de laatste oorlog, waarvan het centrale thema een pleidooi vormt voor een „pro-Russische anti-communistische" politiek van het Westen.

Ernest Watkins: The Cautious Revolution, New York, Farrar Straus, 1950, 456 pag.

Geschiedenis van de Labour-politiek in Engeland gedurende de periode 1945 tot 1950, voornamelijk bedoeld voor Amerikaanse lezers.

Michael Roberts: The Estate of Man, Faber, 156 pag.

Nagelaten en onvoltooid werk over de „erosie" van de menselijke bekwaamheden en intelligentie door de anti-selectieve werking van de dysgenetische bevolkingsontwikkeling.

Richard Schlatter: Private Property. The History of an Idea, Allen and Unwin, 284 pag.

Studie over de geschiedenis van de eigendomsopvattingen in hun relatie tot de heersende filosofische stromingen.

J. VALKHOFF

VAN AUTONOOM TOT HETERONOOM CONTRACT[1])

Het contractenstelsel van de klassieke Franse Code Civil van 1804, die ook in het Rijnland gegolden heeft, is dat van het autonome, vrije contract. Waar de in zijn tijd meest moderne Code Civil nagevolgd werd – in vele landen, waaronder ook Nederland –, volgde men ook de beginselen van autonomie en vrijheid der partijen als grondslagen van het contractenrecht in de Wetboeken. De Duitse uniforme nationale codificatie van het burgerlijk recht, het Burgerlijk Wetboek, dat evenals het Zwitserse om verschillende redenen zoveel later en onder een aanzienlijk ouder en meer ontwikkeld kapitalisme tot stand gebracht werd, heeft in wezen geen ander contractensysteem.

Vereiste voor het contract is immers de vrije wilsovereenstemming, de wederzijdse vrije toestemming: aanbod van de ene partij, bewilliging van de andere partij. Er wordt uitgegaan van partijen, die vrijelijk onderhandelen en overleggen met elkaar en 't over de voorwaarden eens worden. Men is vrij om een contract te sluiten, vrij in de keuze van zijn wederpartij en van het object, vrij om de overige inhoud van het contract, d.w.z. de rechtsgevolgen er van voor partijen, te bepalen. Initiatief en verantwoordelijkheid der contractanten staan voorop.

Slechts enkele externe grenzen worden door de wetgever aan het contract, dat in beginsel slechts de partijen aangaat, gesteld. De overeenkomsten mogen niet strijden met de wet, de openbare orde en de goede zeden. Alle overeenkomsten moeten te goeder trouw uitgevoerd worden.

Met de beginselen, dat de partijen juridisch vrij en autonoom zijn en dat het contract alleen hun zelf aangaat ,werd in de vorige eeuw de volkswelvaart 't best gediend geacht. Dit contractenstelsel paste in het maatschappelijk stelsel van het liberale tijdvak, waarin aan ieder afzonderlijk individu overgelaten werd om zijn eigen belangen te behartigen, en bij de toenmalige staatsonthouding tegenover het economische en sociale leven. Alle individuen zouden vrij en gelijk zijn. De wetgever abstraheerde volkomen van ieders reële maatschappelijke positie en regelde de contracten los van de bijzondere economische en sociale omstandigheden der contracterende individuen. Men was afkerig van overheidsbemoeiing met het economische en sociale leven – laissez faire, laissez passer – en derhalve ook met de contracten in het burgerlijk en handelsverkeer.

---

[1]) Voordracht, gehouden voor de „Arbeitsgemeinschaft sozial-demokratischer Juristen", Bezirk Mittelrhein, te Keulen, op 14 November 1950.

Toch kon er in dit civielrechtelijk contracten-systeem gebondenheid van een contractant tegen zijn wil voorkomen. Deze inbreuk op de autonomie van de wil der partijen kon zich bijvoorbeeld voordoen, wanneer men ten aanzien van de oneigenlijke dwaling niet, zoals de rechtbank te Keulen in 1856 in het geval Oppenheim versus Weiller, de wilsleer, doch zoals de Nederlandse rechtspraak thans de vertrouwensleer volgt. Het beroemde Keulse geval heeft ook in Nederland de rechtsbeschouwingen over dit vraagstuk van het overeenkomstenrecht vooral in de tweede helft van de vorige eeuw sterk beïnvloed. Terwijl wijziging van de inhoud van een vroeger gesloten overeenkomst in 't algemeen alleen door een latere vrije wilsovereenkomst van partijen (contrarius consensus) kon geschieden, was een dergelijke verandering in bepaalde gevallen reeds mogelijk tegen de wil van de ene partij bij de overeenkomst door de rechter. In exceptionele gevallen kon een overeenkomst, die voor een bepaalde tijd aangegaan was, op verzoek van een der partijen tegen de wil van de wederpartij door de rechter ontbonden worden. Terwijl in het algemeen de individuen vrij waren om al dan niet te contracteren, kon de verplichting om een overeenkomst te sluiten reeds vooraf hetzij bij een voorafgaande overeenkomst, hetzij in een testament, hetzij in een concessie opgelegd zijn.

Later komen er dan de zgn. *adhaesie-contracten*, waarbij de voorwaarden door de ene partij – meestal als monopolist de economisch sterkste, bijv. bij transport, verzekering e.d. – vooraf eenzijdig opgesteld worden en waaraan de tegenpartij, die geacht wordt deze voorwaarden te kennen, zich eenvoudig zonder meer heeft te onderwerpen, daar hij als economisch zwakkere geen andere kans heeft. Deze adhaesie-contracten – de naam is afkomstig van de grote Franse jurist Saleilles – waren in 't klassieke contractenstelsel oorspronkelijk moeilijk te aanvaarden. Thans zijn zij algemeen erkend. Het contract is dan „geleid", als 't ware door een der partijen.

Leiding van het contract, niet door één der partijen, doch door de groepen, de organisaties der betrokkenen, die zich vrijwillig verenigd hebben, ziet men bij de collectieve arbeidsovereenkomsten. Deze zgn. *mantelovereenkomsten* houden de voorschriften in voor later door de afzonderlijke individuen (werkgevers en werknemers) te sluiten particuliere contracten. Rechtsvorming geschiedt hier niet centraal door de normale wetgever in de staat, doch gedecentraliseerd door de groepen der belanghebbenden (groepsrecht). Tussen werkgever en werknemer geldt de collectieve arbeidsovereenkomst als een wet van dwingend recht. Noch de een, noch de ander is bij het bestaan van de collectieve arbeidsovereenkomst meer vrij bij later te sluiten individuele arbeidscontracten, doch gebonden aan het door de werkgevers- en werknemersorganisaties overeengekomene. Voor beide is de arbeidsovereenkomst dan een door de rechtsvormende groepsverbanden „geleid" contract geworden.

Het verbintenissenrecht van ruim honderd jaar geleden bevatte slechts weinig dwingend recht. In 't algemeen mochten partijen bij hun overeenkomst de wettelijke bepalingen volgen of er van afwijken. Men oordeelde het algemeen belang 't beste behartigd door partijen vrij te laten. Met de spoorwegwetgeving in de tweede helft van de vorige eeuw, later de arbeidsovereenkomst, de modernisering van

het recht op de naamloze vennootschap, nieuw zeerecht, de verzekeringswet in Frankrijk van 1930, e.d. komt dan de *toeneming van het dwingend en het semi-dwingend recht*. De partijen blijven wel is waar nog vrij in het sluiten van het contract en in de keuze van de wederpartij, maar de inhoud van het contract kunnen zij niet in alle opzichten meer zelf vrij bepalen. Met 't oog op sociale en economische, algemene belangen tevens, wordt hun dit laatste door de wetgever geheel verboden (dwingend recht) of wordt afwijking van de wettelijke regeling alleen toegestaan, wanneer deze schriftelijk geschiedt (semi-dwingend recht). Er komen meer algemene wettelijke regels, waaraan zowel de partijen alsook de rechter gebonden zijn en waarvan deze niet mogen afwijken. De autonomie van de partijwil wordt hierdoor teruggedrongen om wille van hogere belangen; door de Parijse jurist, professor G. Ripert een „décadence de la souveraineté du contrat" genoemd en als een „déclin du droit" beschouwd. Dit zijn dan algemene wettelijke regels betreffende de inhoud van een bepaalde rubriek van benoemde contracten. Zij gelden voor alle diezelfde contracten, door de algemene wetgever gesteld en in de wet opgenomen, welke hierdoor uitgebreider en gedetailleerder wordt. Het zijn nog niet regels, door de overheid gegeven voor elke afzonderlijke door de contractanten af te sluiten overeenkomst. Er komt wel algemene straffere leiding van overheidswege van alle diezelfde contracten van een bepaalde categorie; nog niet van individuele contracten apart en hun uitvoering.

Ook werd oorspronkelijk slechts voor enkele overeenkomsten een *bepaalde vorm* verplicht gesteld. De contracten waren in beginsel vormvrij. In de laatste vijf en twintig jaar wordt dit anders: meer en meer wordt geschrift voor het contract vereist: de collectieve arbeidsovereenkomst, de pacht, de huurkoop enz.

Thans zien wij, dat de overheid overal een meer actieve economische en sociale politiek gaat voeren. Meer en meer komt er economische en sociale ordening van overheidswege. De economie wordt, in het ene land meer, in het andere land minder, geordend, gebonden, gecontroleerd, ja zelfs geleid door de overheid. Hiermee komt er een nieuw en verdergaand verschijnsel in het contractenrecht. Nu blijft het niet meer bij algemene, dwingende voorschriften in de wet ten aanzien van een bepaalde rubriek van contracten. De overheid – de centrale overheid of organen van deze – gaat zich met afzonderlijke contracten en de uitvoering van deze bemoeien. De overheid gaat concrete, bepaalde verbintenissen uit het contract beïnvloeden en leiden. Dit heteronome contract is dan het 't eerst door de bekende Franse jurist P. Josserand (in 1933) genoemde „contrat dirigé". In Nederland wijdde professor C. H. F. Polak – explicite in verband met de door de overheid geleide economie – in 1947 zijn inaugurele rede: „Het geleide contract" er aan.

In de 19de eeuw zien wij dit verschijnsel reeds bij het vervoer op de *spoorwegen*, die in menig opzicht de ontwikkeling van het privaatrecht in alle landen beïnvloedden. De overheid ging zich bemoeien met het vervoercontract en door *tarieven*-vaststelling bijvoorbeeld invloed uitoefenen op de contractsinhoud. Naast exploitatieplicht, verplicht aanbod, openbaar aanbod en bindend aanbod kwam er vervoersplicht voor de spoorwegen tegen door de overheid goedgekeurde tarieven en op de door haar vastgestelde voorwaarden. Later werd ook op andere *vervoers-*

gebieden de contractsvrijheid der vervoerders beperkt; bij de binnenscheepvaart bijvoorbeeld niet alleen ten aanzien van de vrachtprijs en de bevrachtingsvoorwaarden, maar zelfs in de vrije keuze van de wederpartij bij het bevrachtingscontract.

Zowel in de eerste als in de tweede wereldoorlog werd in menig land de volledige contractsvrijheid ter zake van het bepalen van de *prijs*, welke voordien bestond, beperkt bij het *huurcontract*. Ook ging de overheid zich – in Nederland 't eerst in de economische crisis van 1930 – bemoeien met de *prijzen* bij het *pachtcontract*. Om de pachters te beschermen tegen de eigenaar werd voorgeschreven, dat een overheidsorgaan of een door de overheid ingestelde instantie in elk concreet geval de pachtprijs moet beoordelen naar sociale en economische maatstaven. Onroerend goed mag veelal alleen verkocht worden tegen door de overheid goedgekeurde prijzen. De bepaling van het *loon* bij arbeidscontract, welke reeds in vele gevallen aan de autonome wil van partijen onttrokken was door de reeds eerder genoemde collectieve arbeidsovereenkomsten, is nu in handen gelegd van overheidsorganen en -lichamen.

Naast de overheidsinmenging ten aanzien van de prijzen komt er meer en meer *overheidsbemoeiing met de andere voorwaarden van de privaatrechtelijke overeenkomst bij het aangaan van het contract*. Wij noemden reeds de binnenscheepvaart. Het sterkst ziet men dit bij de pachtcontracten, die vooraf goedgekeurd moeten worden van overheidswege en waarbij sociale en economische toetsing door een publiekrechtelijk lichaam plaats heeft. Goedkeuring van overheidswege wordt in Nederland geëist voor openbare verpachtingen, die dikwijls tot een abnormale en verkeerde opdrijving der pachtprijzen leidden, voor goederenpacht, deelpacht en mobiele pacht, voor wijziging der bestemming van het verpachte goed enz. Men denke ook aan de bedrijfsregelingen, d.w.z. economische regelingen betreffende de concurrentie tussen ondernemers in de Kartelwetgeving.

De overheidsbemoeiing beperkt zich echter niet tot de voorwaarden van de overeenkomst reeds bij het sluiten van de overeenkomst. Zij gaat zich ook in toenemende mate uitstrekken tot *wijziging door overheidsorganen van de oorspronkelijk door partijen gewilde en overeengekomen voorwaarden van het privaatrechtelijk contract tijdens het bestaan daarvan*. Dit past niet in het oude contractenstelsel, volgens hetwelk – gelijk reeds gezegd – verandering van de inhoud van een indertijd gesloten overeenkomst alleen kan plaats hebben door een latere overeenkomst der beide partijen. In de Pachtwetgeving vindt men bijvoorbeeld het remissierecht, d.w.z. dat in bepaalde gevallen door de ene partij, de pachter, een vermindering van de pachtprijs voor het verleden gevraagd kan worden, als dwingend recht. Na het verstrijken van bepaalde pachtperioden kan door elk van beide partijen wijziging in de pachtvoorwaarden en met name vermindering of verhoging van de pachtprijs voor de toekomst in verband met veranderde omstandigheden en met het oog op de goede trouw gevraagd worden.

Regeling en opheffing van contractuele betrekkingen door een overheidsorgaan komt thans in de wetten voor. In mijn land is dit het geval in de Ruilverkavelingswet en in de Herverkavelingswet Walcheren (i.v.m. de daar plaats hebbende sanering en herverkaveling van de bodem). Ook hier kunnen weer de collectieve

arbeidscontracten en ook de Kartelwetgeving genoemd worden, waarbij algemeen verbindende regelingen door de overheid niet alleen vastgesteld, aangevuld, gewijzigd, doch ook opgeheven of geheel of gedeeltelijk onverbindend verklaard kunnen worden.

In een enkele nieuwe wet wordt zelfs de vrijheid van de eigenaar, die zijn grond verpachten wil, om een wederpartij bij het pachtcontract te kiezen, beperkt. In Nederland kent de zoëven genoemde Herverkavelingswet Walcheren de zgn. *dwangpacht* of pachtaanwijzing, waarbij men alleen aan een door de overheid aan te wijzen wederpartij zijn grond mag verpachten. Wanneer de wetgever er toe komt om gedwongen pachtruil in bepaalde gevallen in te voeren, zal men ook daar aan dwangpacht niet ontkomen. In verband met de afschuwelijke woningnood is men in menig land ook niet meer vrij te verhuren aan wie men wil. Ook moet de werkgever somtijds bepaalde arbeidskrachten (invalide of minder-valide) zelfs tegen zijn wil in dienst nemen.

Zelfs *oplegging van contractuele betrekkingen door overheidsorganen* (wetgever, rechter of administratie) komt thans in de wetgevingen voor. Naast de dwangpacht, hierboven vermeld, is er de *pachtdwang* of pachtoplegging, waarbij de overheid iemand tegen zijn wil kan dwingen zijn land aan een ander te verpachten. In het agrarisch recht komt bij pacht verzekering-dwang, d.w.z. de verplichting tot het sluiten van een verzekeringscontract, aan verpachter en pachter opgelegd door de wetgever, voor. Eveneens ziet men dit in verband met het moderne snelverkeer bij het vervoerscontract. Men kan gedwongen worden een woning of een gedeelte daarvan te verhuren. Ook bij andere rechtshandelingen dan contracten komt dit verschijnsel voor: vestiging van hypotheken en andere zakelijke rechten en het bepalen van de rangorde van hypotheken door de overheid, bij de wederopbouw van verwoeste plaatsen, de herverkaveling van bepaalde landbouwgebieden etc.

Overheidsorganen kunnen thans in bepaalde gevallen dwingen tot *voortzetting van het contract tegen de wil van een der partijen*. Een dergelijke verlenging van de duur van bestaande contractuele verhoudingen niet door partijen, doch door een overheidsorgaan bestaat thans in diverse landen bij de huur, de pacht (continuatie) en de arbeidsovereenkomst (ontslagrecht). De wetgever bepaalt dan dat het oude contract, dat beëindigd is, hetzij voor bepaalde tijd, hetzij voor onbepaalde tijd door een overheidsinstantie verlengd wordt. Of wel, dat er een nieuwe overeenkomst voor bepaalde of onbepaalde tijd wettelijk gefingeerd wordt. Zijn er dan nog rechten en verplichtingen uit overeenkomst? Of zijn er verbintenissen berustende op wet en rechterlijke tussenkomst? Verschillende theoretische constructies, welke tot verschillende practische consequenties leiden van ingrijpende aard. De Franse jurist Savatier (in zijn laatste boek over de economische en sociale veranderingen van het hedendaagse burgerlijk recht, 1948) en anderen met hem spreken van een „para-contractuele" of „pseudo-contractuele" verhouding tussen de oorspronkelijke partijen. De vraag kan rijzen of de verlenging na beëindiging van het oorspronkelijke contract slechts eenmaal dan wel meermalen door het daartoe aangewezen overheidsorgaan kan geschieden.

Goedkeuring en nietigverklaring, regeling, wijziging, opheffing, verlenging, vestiging, oplegging derhalve van contractuele verhoudingen niet door partijen zelf,

doch door de overheid en haar organen. Dit „dirigisme", waardoor nieuw recht, ingaande en revolterende tegen het oude contractensysteem, geschapen wordt, strekt zich niet uit over alle benoemde contracten, doch vindt men bij enkele bepaalde rubrieken van individuele contracten: vooral bij zgn. duurcontracten (huur, pacht, arbeidscontract met name) en vooral bij onroerend goed. Het kwam er in verband met de huisvestingspolitiek, de landbouwpolitiek, de prijzenpolitiek en de loonpolitiek: kortom een actieve sociale en economische politiek. Door vele auteurs, met name in Frankrijk, is het verband gelegd tussen deze ontwikkeling van „autonoom" naar „heteronoom" contract enerzijds en de economische en sociale ordening, geordende economie, gebonden, geleide economie. „De geleide economie vereist een geleid contract" (C. H. F. Polak). Samenwerking van de juristen met de sociologen en de economisten is meer dan ooit nodig.

Door de hiervóór in 't kort geschetste toenemende overheidsbemoeiing met en overheidsleiding aan bepaalde contracten, waardoor deze van vrij geleid, van autonoom heteronoom worden, ziet de rechtswetenschap zich voor *diverse problemen* gesteld, problemen, welke zware eisen stellen aan het juridisch constructievermogen.

Met de uitvoering van en de beslissingen naar aanleiding van de nieuwe wettelijke regelingen zijn velerlei *organen* belast, niet alleen allerlei rechterlijke, doch ook administratieve. Welk orgaan is het meest geschikt voor de taak van leiding, contrôle, sanering etc.? Het staatshoofd, de minister, de gewone rechter, andere gerechten, commissies, bureau's etc.? Moet 't landelijk, gewestelijk, gemeentelijk zijn? Hoe ver moeten de bevoegdheden gaan? Alleen negatieve of ook positieve toetsing van het contract en naar welke criteria? Er is het bezwaar van een te veel aan organen. De gevaren van een bureaucratische ambtenarenstaat zijn niet denkbeeldig.

Belangrijk is de *samenstelling der organen* met hun vele taken (wetgeving, uitvoering, rechtspraak, contrôle, bemiddeling, advies) met 't oog op hun bekwaamheid, deskundigheid, ervaring, onpartijdigheid, integriteit, belangeloosheid; het vertrouwen, dat zij bij de burgers genieten; de waarborgen voor de belanghebbenden. Van rechtsprekende organen moet in alle geval de onafhankelijkheid gewaarborgd zijn. Structuur en outillage der organen zijn belangrijk, te meer waar 't vaak niet meer alleen om de belangen van de contractspartijen gaat.

De *gewone rechter* wordt in vele nieuwere regelingen uitgeschakeld. Waar de rechter wel een rol speelt in de nieuwe regelingen, heeft hij in 't algemeen een grote vrijheid van oordelen, met name door het bezigen van veel meer *vage en rekbare termen in de wet* dan voorheen. Het B.G.B. van 1896 kenmerkt zich trouwens reeds door een meer vage en algemeen gehouden redactie dan de Code Civil van 1804; veel meer maakt het gebruik van de „Generalklauseln" als goede trouw, verkeersgebruik, billijkheid enz. Wanneer de overheid thans door middel van de wetgeving contractuele verplichtingen tussen partijen wil regelen, leiden, beïnvloeden, zelfs opleggen gaat 't niet meer, zoals in het oude contracten-systeem, om de belangen van de twee partijen bij de overeenkomst, doch om dikwijls vele, gevarieerde en wisselende belangen met talrijke, niet altijd vooraf te voorziene

mogelijkheden. Regeling in vage termen en overlating van de toepassing aan de rechter of aan een ander orgaan zijn dan meermalen onmisbaar. Bij de concrete regeling staan de wetgever overigens vaak verschillende keuzen open. Moeten bijv. de gestelde normen van toetsing van het contract door een overheidsorgaan limitatief of enuntiatief zijn?

Bedenkelijk is een *uitschakeling van hoger beroep en cassatie.* In Nederland wordt gelukkig bij de vervanging van de regelingen uit de bezettingstijd door normale Nederlandse wetten hoger beroep bij een hogere rechter en cassatie bij de boven alle lagere rechters geplaatste rechter weer meer mogelijk gemaakt, bijvoorbeeld bij huur en pacht. Dit komt de rechtszekerheid der burgers ten goede. De onlangs overleden, briljante Britse socialistische jurist, prof. Harold J. Laski schreef in zijn „Liberty in the modern State": „We agree, for the most part, in ordinary legal matters that the opinion of a single judge .... ought not to be final in either criminal or civil cases". Het kan tot een vaste jurisprudentie in het gehele land leiden. Wanneer er hoger beroep zal zijn, rijst de vraag bij wie dit zal zijn: in 't algemeen niet bij degeen, die zelf de normen stelt. Door wie zal 't ingesteld kunnen worden? Wie zijn de belanghebbenden?

Bij de regeling der procedure van regeling, wijziging, vernietiging, vestiging enz. der contractuele betrekkingen door overheidsinstanties dient het *initiatief der belanghebbenden* zo veel mogelijk gehandhaafd te worden. In Nederland werd tijdens de bezetting het *horen van belanghebbenden,* overleg met hen, vrijwel uitgeschakeld (collectieve arbeidsovereenkomst, bedrijfsregelingen etc.); nu wordt 't, met 't oog op de waarborging der rechtszekerheid, behoorlijke belangenafweging e.d. weer meer ingevoerd. Het „audi et alteram partem" is een goed beginsel in het procesrecht. De overeenkomst-gedachte moet zoveel mogelijk gehandhaafd worden.

Wanneer *advies* ingeschakeld wordt, rijst de vraag, wie hiervoor in concreto 't meest geschikt is. Advies behoort, naar mijn mening, in 't algemeen niet gegeven te worden door het lichaam, dat later zelf te beslissen krijgt.

Aan *delegatie van wetgeving* zal men op deze gebieden niet kunnen ontkomen. In toenemende mate komen er regelingen en richtlijnen, gegeven door andere dan de normale wetgevende organen: circulaires, schriftelijke en mondelinge instructies e.d., uitgaande van ministers, ambtenaren etc. Deze kunnen tot de rechtszekerheid bijdragen. Zij bergen echter gevaren in zich, waar zij door de administratie uitgevaardigd worden. Niemand kent ze alle en door deze moeilijke kenbaarheid is het gevaar van geheime economie niet denkbeeldig.

Een belangrijk juridisch probleem is dat der *sancties.* Bij minder vrijheid voor de contractuele partijen wordt de kans op oppositie en obstructie groter: zwarte koopprijzen, zwarte huurprijzen, zwarte lonen etc. Er ontstaat behoefte aan meer en straffere sancties. Slechte of onvoldoende sancties verzwakken de eerbied voor de wet en voor het recht in het algemeen. Strafsancties nemen toe. Er zijn veel nietigheden in de nieuwe regelingen van geleide contracten. Men zij er echter niet te kwistig mee!

Bij de overheidsbemoeiing met en de overheidsleiding aan overeenkomsten stuit men telkens op de *doelmatigheidsvraag en de rechtmatigheidsvraag.* Beleidskwesties

kunnen in het algemeen beter door de administratie dan door de rechter beoordeeld worden. De grens tussen rechtsgeschillen en doelmatigheidsgeschillen is in de practijk moeilijk te trekken. Zij zijn niet altijd te scheiden. In 't algemeen ziet men, dat de civiele *rechter* meer oog voor de rechtszekerheid der individuen heeft, terwijl de *administratie* meer op het algemeen beleid let. Het administratief recht is nog jong, chaotisch en zeer dynamisch; de juristen zijn, althans in Nederland, nog overwegend privaatrechtelijk, te weinig administratiefrechtelijk geschoold. De rechter is zeer wel in staat gebleken de belangen van de beide contractspartijen af te wegen, bijv. bij arbeidscontract en huur. Hij is niet de aangewezen man om de algemene economische en sociale belangen te beoordelen. Hiertegenover staat, dat de particuliere belangen der partijen en hun rechtszekerheid bij de administratie niet altijd veilig zijn; de ambtenaren letten wel te veel op de doelmatigheid. Weer doemt het gevaar van een de persoonlijkheid bedreigende bureaucratische ambtenarenstaat op.

Ten slotte is er de verhouding tussen de *centrale overheid en de lagere organen* in de staat, die moeilijkheden kan opleveren. Te grote centralisatie is niet goed. „But it is not wise to direct everything from Washington", zei president F. D. Roosevelt in zijn rede van 3 Juni 1937, waarbij men Washington naar believen kan vervangen door Berlijn, Bonn of Den Haag. Tot doorvoering van het algemeen economisch en sociaal beleid wil de centrale administratie echter terecht dikwijls invloed houden en deze invloed kunnen effectueren. Ook onderling levert de competentie-afbakening tussen de verschillende overheidsorganen zwarigheden. Rechterlijke beslissingen naar aanleiding van een contract kunnen doorkruist worden door de administratie, de executieve. En omgekeerd: hoe gezorgd, dat de generale lijn van het centrale overheidsbeleid t.a.v. de landbouw, de huisvesting, het vervoer, de arbeidsmarkt enz. niet door de gewone lagere of hogere civiele rechter of door andere met rechtspraak belaste organen doorbroken en gecontrarieerd wordt?

Na een schets van de feitelijke ontwikkeling en van de talrijke en moeilijke problemen, welke zich aan de juristen bij de ontwikkeling van autonoom naar heteronoom, „geleid" contract voordoen, een enkel woord over de *wijsgerige achtergronden*. Men kan hier aanknopen aan de drie beginselen van de Franse Revolutie: vrijheid, gelijkheid en broederschap. In de negentiende eeuw overheerste zowel op economisch als ook op juridisch gebied de vrijheidsgedachte. In de eerste helft van de twintigste eeuw werd de nadruk meer op de gelijkheid als postulaat gelegd.

Door absolute vrijheid komt de gelijkheid in het gedrang; door absolute gelijkheid loopt de vrijheid gevaar. De nadruk dient er op gelegd te worden, dat noch vrijheid, noch gelijkheid mogelijk is, wanneer niet broederschap, saamhorigheid en gerechtigheid overheersen.

Zo zien wij bij ons onderwerp door de publiekrechtelijke infiltratie en integratie in het privaatrecht ten aanzien van sommige contracten, die hierdoor van autonoom heteronoom worden – typisch deels privaatrechtelijk, deels publiekrechtelijk –, de spanning van diverse regulatieve *rechtsbeginselen*. Met name de polaire tegenstellingen individu–gemeenschap, vrijheid–gebondenheid. Anderen leggen de nadruk op de spanning gezag (staats- en administratief recht)–gerechtigheid

(privaatrecht). M.i. minder gelukkig, omdat in gezag altijd gerechtigheid moet zijn. Een belangrijke rol in Nederland speelden in de laatste jaren het Aristotelisch-Thomistisch subsidiariteitsbeginsel, volgens hetwelk een hogere gemeenschap niet een taak van een lagere mag overnemen, zolang deze haar zelf nog even goed of beter kan vervullen; het Calvinistisch beginsel der souvereiniteit in eigen kring, volgens hetwelk er onderscheiden levensverbanden zijn met geheel eigen aard en wezenlijke souvereiniteit in eigen kring; het beginsel van de functionele decentralisatie (opp. territoriale decentralisatie).

Concluderend kunnen wij dit zeggen: Met de economische en sociale overheidsbemoeiing is ook een ingrijpen van overheidswege in privaatrechtelijke overeenkomsten in verschillende gevallen onvermijdelijk. Zeker in crisistijd, in oorlogstijd, in na-oorlogstijd, maar ook, naar onze mening, in normale tijd: door de overheid gecontroleerde en geleide overeenkomsten. Men houde echter in 't oog, dat het hier een doornig terrein betreft. Herhaaldelijk bleek reeds een te ver gaan. Sommige door de wetgever geschapen rechtsfiguren bleken onhoudbaar, zodat men weer terug moest gaan. De overheid kan dikwijls bij de dienstbaarmaking van de wetgeving in zake privaatrechtelijke verhoudingen aan haar actieve economische en sociale politiek verschillende wegen inslaan en uit verschillende systemen kiezen. De inmenging in de privaatrechtelijke verhoudingen moet niet verder gaan dan nodig is. Wanneer er vrijheid der particulieren kan zijn, moet die er zijn. Vrijwilligheid moet voorop staan. Het civielrechtelijk contract met de partijen als rechtsvormers met eigen initiatief, vrijheid en verantwoordelijkheid der partijen als rechthebbenden heeft ontegenzeggelijk voordelen: vastheid, verbijzondering, waardering van de mérites van het speciale geval. Dit dient men bij zijn beschouwing van het thans in een zekere crisis verkerend contractenrecht in 't oog te houden, ook al stelt men voorop, dat contrôle en correctie van, leiding door de overheid aan civielrechtelijke contracten somtijds noodzakelijk en onmisbaar, tevens mogelijk en effectief zijn. Wanneer het aangewezen overheidsorgaan niet goed blijkt te zijn, moet men een beter aanwijzen. Wanneer er meer waarborgen voor rechtszekerheid der individuen kunnen zijn, moeten deze er komen. De rechtszekerheid der individuele burgers is een groot goed; niet de utiliteit diene primair als richtsnoer, maar de gerechtigheid. Wat zou er echter van de gerechtigheid terecht komen, wanneer de overheid zich niet bezighoudt met de economische en sociale verhoudingen? De noodzaak van overheidsingrijpen in overeenkomsten worde echter in elk geval apart nauwlettend overwogen!

Wij willen geen staatskapitalisme, geen staatssocialisme, zeker geen hypertrofering van de staat ten koste van het individu als in de totale staat. „Underneath all, individuals, I swear nothing is good to me now that ignores individuals", zong Walt Whitman. Socialisatie en socialisme zijn voor ons ondenkbaar zonder behoud van de rechtsstaat. Wij juichen het toe, dat in het moderne recht op allerlei gebied juist de mens, zoals hij in werkelijkheid leeft en werkt met zijn medemensen, meer voorop gesteld wordt. Zowel de kortgeleden overleden, ook in Nederland hoogvereerde rechtsfilosoof Professor Gustav Radbruch, als ook de in 1933 uit Frankfort a.M. naar mijn land geëmigreerde en daar in 1945 kort na de bevrijding

gestorven arbeidsrechts-geleerde en rechtssocioloog Professor Hugo Sinzheimer hebben dit probleem op fraaie wijze belicht. Al ging de Franse rechtsgeleerde Léon Duguit met zijn leer van de sociale functie ongetwijfeld te ver door dertig jaar geleden te ontkennen, dat er in het moderne recht nog gesproken zou kunnen worden van de eigendom als een subjectief recht, de private eigendom heeft een andere betekenis en functie gekregen. In het Duitse recht was dit tot uiting gebracht in de na de wereldoorlog 1914–1918 tot stand gebrachte Grondwet van Weimar. Maar particulier eigendomsrecht en particuliere overeenkomsten met daaruit voortspruitende rechten der individuen zijn er. Noch individueel eigendomsrecht, noch de individuele contractsvrijheid dient men dogmatisch, abstract te bezien. Natuurlijk moeten wereld-, levens- en maatschappijbeschouwing een rol spelen. Men verlieze echter de practische realiteit en de practische noodzaak niet uit 't oog. Economische en sociale ordening en sanering zijn geen doel in zich zelf. Geen ordenings-„lust" als drijfveer! Dwang alleen in geval van onvermijdelijkheid; vrijwilligheid voorop!

Ten slotte: De overheidsbemoeiing met en de overheidsleiding aan privaatrechtelijke overeenkomsten, waardoor deze van autonoom heteronoom worden, betekent geen socialisme. Ook geen socialisatie. Een andere zaak is, of zij het streven naar geleidelijke socialisatie, d.w.z. overgang van de eigendom van materiële productiemiddelen uit particuliere handen aan een gemeenschapsorgaan, in de hand werken en verhaasten. Laten wij overigens bedenken, dat ook bij doorgevoerde nationalisaties en socialisaties men niet ontkomt aan het contractenrecht en zijn problemen. Dit blijkt zelfs in het land, waar de socialisatie der productiemiddelen het verst en 't meest dogmatisch en rigoureus is doorgevoerd: de totalitaire en collectivistische Sowjet-Unie, naar o.a. Eliachevitch in zijn studie over het contractenrecht in het sowjet-rechtsstelsel uit het jaar 1938 liet zien. Men ziet het ook bij het grandioze economische, sociale en juridische experiment, dat in de democratische U.S.A. onder president F. D. Roosevelt doorgevoerd is in de Tennessee Valley met de T.V.A. Ook bij socialisatie van bijvoorbeeld de verpachte landbouwgrond en de verhuurde woningen, waarvan vooreerst in de Westeuropese landen zeker nog wel geen sprake zal zijn, doch die naar mijn opvatting niettemin in de lijn van de rechtsontwikkeling – natuurlijk geleidelijk en langs democratische weg – ligt, zouden er toch altijd aan de ene kant publiekrechtelijke lichamen met hun organen, door de overheid erkende, gecontroleerde en gesubsidieerde verenigingen, stichtingen, coöperaties enz. als verpachters en verhuurders –, aan de andere kant individuen, personen als wederpartij, n.l. pachters en huurders, zijn.

ED. VAN CLEEFF

SOCIALISTISCHE RENTEPOLITIEK 1)

Scheiding van rentekosten en rente-inkomen

De liberale economie leert, dat schaarse goederen zullen worden gekocht door de meest biedende. De liberale ideologie acht dit ook juist, omdat deze meest biedende in het algemeen degene zal zijn, die de meest dringende behoefte heeft aan de betrokken goederen.

De socialist onderschrijft dit zeker niet zonder meer. Met name zal hij er op wijzen, dat meer-koopkrachtigen minder-koopkrachtigen kunnen overbieden en dat het dus niet zeker is, dat werkelijk de meest dringende vraag zal worden bevredigd. Hij zal echter toegeven, dat wanneer dit verschil in koopkracht niet bestaat of bijv. via geldelijke steun aan de minst-koopkrachtigen wordt opgeheven, het inderdaad gewenst is, dat het goed aan de meest biedende zal toevallen.

Dit geldt niet alleen op de goederenmarkten, maar ook op de kapitaalmarkt. Is er, gelijk thans, veel vraag naar kapitaal voor industriële en andere investeringen, voor woningbouw, enz., maar staat daartegenover slechts weinig kapitaalaanbod, dan is het gewenst, dat de rente stijgt, ja, desnoods sterk stijgt. Dan immers zullen investeringen, die bij een hoge rentestand onrendabel zijn, achterwege blijven bij andere, die wel een hoge rentestand kunnen verdragen.

Anders gezegd: de hoge rente, die immers voor kapitaalvragers een kostenfactor is, welke via de rentecalculatie hun kostprijs en dus in het algemeen hun verkoopsprijs zal verhogen, zal voor die producten, waarvoor geen sterke vraag is, tot een onaanvaardbaar hoge prijs leiden. De investeringen in deze richting zullen dus achterwege blijven en alleen die investeringen zullen wel tot stand komen, welke dringend nodig zijn, gezien de sterke vraag naar de behoeften welke met behulp van deze investeringen kunnen worden bevredigd. Immers, bij een sterke vraag is de situatie zo, dat men de betrokken behoefte blijkbaar hoog waardeert en dus bereid is voor hun bevrediging een grote som geld op te brengen.

---

1) Het hier volgende betoog vindt men ook in mijn „Sociaal-Economische Ordening", Arnhem 1939 en 1947, blz. 308/9 en in mijn artikel „Theoretische Planhuishoudkunde" (De Economist 1945). De actualiteit noopt tot een herhaling.

Om elk misverstand te voorkomen: soms gaat het bovenstaande niet op ingevolge de reeds genoemde koopkrachtverschillen. Is er – het voorbeeld is wellicht meer illustratief dan realistisch – ergens slechts een klein kapitaalaanbod en een zeer vermogende man legt daarop beslag om een luxueuze villa te bouwen, waardoor de bouw van enige kleinere woningen voor dakloze minder-gegoeden achterwege moet blijven, dan is dit kennelijk onbillijk. Zien wij echter hier van af, dan geldt: kan men voor een investering in onderneming A 5 pct rente betalen en deze zonder verlies in de kostprijs van A's productie calculeren, terwijl B niet meer dan 4 pct kan betalen, dan behoort A de voorrang te verkrijgen bij het aantrekken van kapitaal.

Aldus gezien is het goed, wanneer bij stijgende investeringen en relatief gering kapitaalaanbod de rente stijgt.

De genoemde cijfers, 4 pct en 5 pct, zijn echter ietwat misleidend. Tal van onderzoekers immers toonden aan, dat een geringe vergoeding practisch geen invloed heeft op de gedragingen van de kapitaalvragers. Van de uitgebreide literatuur noem ik hier slechts het recente artikel van Theil en Van Schaik, „Resultaat van een enquête betreffende gedragingen van ondernemers" (De Economist, Mei 1951), dat zelf weer een aantal andere bronnen noemt, waaronder Tinbergen, Klein, enz.

Zo mag men generaliserend wel zeggen: de ondernemer, die bereid is 4 pct te betalen, betaalt desnoods ook wel 5 pct. Dit kleine verschil immers speelt in de practijk geen rol bij de calculatie omtrent het nut van de bedoelde investeringen, aangezien hij daarbij moet rekenen met risico's van veel grotere omvang, bijv. op prijsgebied.

Op het eerste gezicht zou een klein verschil wel betekenis kunnen hebben bij sommige zeer kapitaalintensieve industrieën, waarbij de rentefactor, omdat hier veel kapitaal nodig is, wel een relatief belangrijke factor is. Maar bij dergelijke industrieën, die tegenwoordig veelal in overheidshanden zijn, overwegen gewoonlijk andere motieven: een electriciteitsbedrijf bijv. dat men beslist nodig acht, zal men in de meeste gevallen ook dan bouwen, wanneer de kostprijs van de electriciteit door een hoog renteniveau sterk zou stijgen – dit te meer omdat de afnemers van de electriciteit in veel gevallen ook wel bereid zullen zijn een hogere prijs te betalen (men denke speciaal aan het bedrijfsleven als afnemer).

De conclusie is derhalve: kleine renteverhogingen zijn in de meeste practijkgevallen (men denke ook aan speculatieve voorraadvorming op grond van verwachtingen van sterke prijsstijgingen) van zeer weinig waarde. Wil de rente werkelijk een rol spelen als regulator van de kapitaalmarkt, dan moet men haar niet met ½ pct of 1 pct verhogen, maar bijv. van 4 pct op zeg 8 pct brengen. Pas wanneer het verschil zeer sterk inhakt, zal de invloed van betekenis zijn.

Bezwaren tegen hoge rente

De moeilijkheid is dan echter: daarmee verhoogt men dan ook het inkomen van de kapitaalbezitters van 4 pct tot 8 pct. Dat stuit op bezwaren van tweeërlei aard, nl. economisch en sociaal.

Allereerst de economische bezwaren. Velen menen: wanneer de rente zo sterk stijgt, dan gaan meer personen sparen en wordt dus het kapitaalaanbod vergroot, hetgeen in een tijd van kapitaalschaarste alleen maar gewenst kan zijn. De werke-

lijkheid is echter anders. Renteverhoging heeft nl. in sommige gevallen inderdaad een positief effect in deze richting; menige kleine spaarder zal meer naar de spaarbank brengen als hem werkelijk 8 pct in uitzicht wordt gesteld. Maar in tal van gevallen is het andersom. Men denke aan iemand, die via een verzekering *f* 10.000 wil sparen voor zijn oude dag. Is de rentevoet laag, dan zal de premie voor zijn polis betrekkelijk hoog zijn. Hij moet dus per jaar véél opzij leggen. Stijgt de rentevoet echter, dan kan de verzekeringsmaatschappij, die dan immers meer rente maakt op het door haar belegde kapitaal, met een lagere premie volstaan, hetgeen betekent, dat onze spaarder elk jaar een relatief lage premie betaalt, d.w.z. relatief weinig opzij legt.

Wil men nog een ander voorbeeld: een hogere rentevoet zal ook de interne financiering, tegenwoordig een zeer belangrijke bron van kapitaalaanbod, niet sterk positief beïnvloeden. Alles te zamen zal een renteverhoging dan ook het aanbod van kapitaal in de moderne omstandigheden niet noemenswaard doen vermeerderen, maar misschien eerder doen verminderen. Een renteverhoging van 4 pct op 8 pct is dus van deze zijde bezien geenszins nuttig, wellicht werkt zij negatief.

En zeker is zij onjuist, indien wij haar beschouwen vanuit sociaal oogpunt. Dat behoeft in dit tijdschrift weinig betoog. Immers welke socialist zal het toejuichen, wanneer de rente-inkomens, d.w.z. de arbeidsloze inkomens, op een dergelijke wijze in omvang toenemen (ik laat dan in het midden of zelfs 4 pct eigenlijk al niet te hoog is)?

Er komt bij, dat elke rentestijging de reeds in omloop zijnde obligaties in waarde doet dalen, hetgeen een gevoelige klap kan betekenen voor die eigenaars van obligaties, die deze op een bepaald moment moeten verzilveren. Vooral voor kleine spaarders kan dit een grote onbillijkheid betekenen.

Scheiding rentekosten en rente-inkomens noodzakelijk

Wij staan hier derhalve voor een dilemma. Gezien vanuit de zijde van de vraag naar kapitaal, d.w.z. vanuit het standpunt, dat de rentehoogte een instrument behoort te zijn dat ons kan helpen om het kapitaal te dirigeren naar de meest urgente investeringen, is bij grote kapitaalschaarste een sterke rentestijging gewenst; treedt deze niet op, dan dreigt kapitaal te worden verspild voor minder dringende investeringen. Gezien echter vanuit de aanbodzijde is elke rentestijging, laat staan een zeer sterke rentestijging, verwerpelijk, economisch zowel als sociaal.

Om uit dit dilemma te komen, is er één oplossing: men late, als het kapitaal inderdaad relatief schaars is, de kapitaalvragers een hoge rente betalen, maar men geve van die rente slechts een bescheiden deel aan de kapitaalaanbieders. Om de gedachten te bepalen: de onderneming of het overheidsorgaan, dat kapitaal opneemt, betale bijv. 8 pct — maar de obligatiehouder ontvange slechts 4 pct of desnoods nog minder. Het verschil, in dit geval dus 4 pct of meer, worde in het een of andere fonds gestort of door de fiscus wegbelast. Alleen aldus bereikt men dat de rente haar rol vervult als instrument bij de selectie der investeringen zonder dat de genoemde ongewenste economische of sociale gevolgen optreden.

Men kan dit ook zo uitdrukken. De *rentekosten* voor de kapitaalvragers mag resp. moet men in bepaalde gevallen gevoelig laten stijgen. De *rente-inkomens* voor

de kapitaalbezitters late men echter laag; daarmede voorkomt men dan tegelijk, dat bij een verwachte stijging van de kapitaalrente tijdelijk een soort kapitaalverschaffersstaking uitbreekt, die de kapitaalschaarste tijdelijk nog accentueert.

Deze scheiding van kosten en inkomens (die wij t.a.v. het loon al lang toepassen; de kinderbijslag bijv. doet het looninkomen van een bepaalde arbeider verschillen van de voor hem door de ondernemer berekende loonkosten) *is een onmisbaar bestanddeel van een socialistische rentepolitiek.*

Nog eens anders geformuleerd: de *transformatie*, die via fondsvorming of belastingen de hoge rentekosten tot lage rente-inkomens reduceert, is bij een socialistische rentepolitiek *onontbeerlijk*. Ook dit is geenszins geheel nieuw: de vermogensbelasting, die uit het arbeidsloze inkomen pleegt te worden betaald en dus eigenlijk een speciale belasting op dit arbeidsloze inkomen is, brengt in feite reeds een zekere transformatie tot stand.

Men kan hier twee dingen tegenwerpen.

De eerste tegenwerping is deze: als men de rente sterk laat stijgen, dan zullen ook de huren van de woningen belangrijk omhoog moeten gaan. Toegegeven! Maar dat betekent alleen dat het in de hier bedoelde situatie – veel vraag, weinig aanbod – inderdaad zuiver economisch bezien kwestieus is of men wel zoveel woningen zou moeten bouwen. Wil men dit laatste toch doen, met name om sociale redenen, dan calculere men wel de hoge rente in de huur (welke laatste dus zeker niet laag zal uitvallen) maar men overwege daarna of men die huren uit sociale overwegingen via een subsidie wil verlagen. Die subsidie betale men dan desnoods uit het fonds (resp. de belastingopbrengst), dat met behulp van de genoemde transformatie tot stand komt.

Misschien acht men dit een wat wonderlijke omweg: eerst de rentevoet en daarmede de huur verhogen en tegelijk de renteverhoging weg-transformeren naar een fonds, en dan uit dit fonds de huur weer verlagen. Toch is dit alles m.i. gemotiveerd. Want ten eerste zal men dergelijke subsidiëringen slechts daar toepassen, waar zij inderdaad sociaal gewenst zijn, d.w.z. lang niet overal. En ten tweede is het goed dat men zich realiseert wat de woningen zuiver *economisch* gezien in de gegeven situatie kosten en dat men zich pas daarna afvraagt of men een reden ziet om uit sociale overwegingen huurverlagend in te grijpen. Doet men het anders, dan werkt men sociaal gezien a.h.w. met een vervalste calculatie.

Wij komen tot de tweede tegenwerping. Een zeer sterke renteverhoging zou de kostprijzen van onze nationale producten dermate kunnen verhogen, dat dit de export in moeilijkheden brengt en dus de betalingsbalans uit haar evenwicht resp. verder uit haar evenwicht. Is dit het geval – wat uit berekeningen zal moeten blijken – dan is inderdaad voorzichtigheid gewenst. Het kan dan bijv. nodig zijn niet te snel tot volledige doorvoering van de hier gestelde methode over te gaan. Maar het principe blijft juist: *bij kapitaalschaarste behoren de rentekosten flink te stijgen, hetgeen echter geenszins tot een even sterke stijging van de rente-inkomens behoeft te voeren.*

Wij willen het hierbij laten. Tal van vragen bleven onbesproken: het verband tussen geld- en kapitaalmarkt; de invloed van een politiek als hier besproken op buitenlandse geldgevers en de correcties, die in dit verband nodig kunnen zijn;

de invloed van hoge rentekosten op het staatsbudget; de vraag of men de ondernemers en overheidsorganen in geval van kapitaalschaarste moet resp. kan verplichten om bij gestegen kapitaalrente ook een hogere rente te calculeren over het door hen geïnvesteerde kapitaal; de daarmede nauw samenhangende vraag of men bij invoering van een rentepolitiek als hier voorgestaan al of niet moet overgaan tot een systeem van obligaties e.d., waarbij de rente (in de zin van rente-kosten, niet van rente-inkomens) op en neer gaat met de heersende rentevoet. Het ging in dit artikel slechts om het beginsel – niet om het doordenken van al deze en dergelijke consequenties.

Ten aanzien van dit beginsel luidt de conclusie: een socialistische rentepolitiek kan niet volstaan met te kiezen tussen een lage-rentepolitiek of een hoge-rentepolitiek zonder meer; pas door invoering van een welbewuste scheiding van rentekosten en rente-inkomens, d.w.z. van een goede transformatie, is een sociaal en economisch aanvaardbaar resultaat te bereiken.

De pachtpolitiek.

Wat hierboven over de rentepolitiek en en passant over de huurpolitiek is gezegd, geldt ook voor de pachtpolitiek. Is er, zoals bijv. thans in ons land, veel vraag naar land en weinig aanbod, dan behoren de pacht*kosten* hoog te zijn, d.w.z. de pachter behoort een relatief hoge pacht te betalen, hetgeen dan uiteraard ook de verkoopsprijs van de agrarische producten zal doen stijgen. Ook hier is het echter geenszins noodzakelijk, dat de pacht*inkomens* van de verpachters gelijk zijn aan de pacht*kosten* van de pachters. Anders gezegd: ook hier zal in bepaalde omstandigheden transformatie gewenst kunnen zijn.

Dat in dit artikel uit te werken (ook op dit terrein kunnen uiteraard bepaalde elementen dwingen tot correcties; men bedenke voorts, dat de verpachter uit zijn (bruto-) pachtinkomen bepaalde kosten en lasten te betalen heeft) lijkt, aangezien het ons alleen om de principiële grondslagen van een socialistische politiek ging, niet noodzakelijk.

G. M. NEDERHORST

DE BETEKENIS VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAP VOOR KOLEN EN STAAL

Over de betekenis die het Plan-Schuman voor de Europese eenheid heeft, is reeds veel geschreven. Toch is er aanleiding om, nu de Tweede Kamer als eerste parlement haar goedkeuring aan dit verdrag heeft gehecht, nog eens een beschouwing aan dit verdrag te wijden. Daartoe is des te meer aanleiding nu blijkt, dat de aanvaarding in de andere landen op grote moeilijkheden zal stuiten en het zelfs niet geheel uitgesloten is, dat ratificatie van dit verdrag achterwege zal blijven.

Alvorens op de moeilijkheden die dit verdrag veroorzaakt, in te gaan, zouden wij een enkel woord willen wijden aan de betekenis van deze samenwerking.

Economische achtergrond

Voor de oorlog was de toestand op de kolen- en staalmarkt zeer ongeregeld. De voornaamste producenten plachten een kartelovereenkomst aan te gaan, welke evenwel uiteenviel zodra de tijden ongunstig werden. Dan volgde een sterke dumping-politiek, welke voor een groot deel op de Nederlandse markt werd uitgevochten, gezien onze toenmaals zeer gewilde valuta. Vooral de Nederlandse mijnindustrie ondervond hiervan de weerslag, de ijzer- en staalindustrie in mindere mate. Jarenlang heeft deze situatie op de kolen- en staalmarkt geduurd. Dit naar buiten tredende bezwaar betekent niet, dat de basis voor een gezonde samenwerking in de zware industrie in Europa niet aanwezig zou zijn. Neemt men alleen de landen die zich thans in de Europese gemeenschap voor kolen en staal aaneen wensen te sluiten, dan blijkt, dat dit geheel van Schuman-landen voor kolen ongeveer self-supporting is, terwijl er voor staal een export-overschot aanwezig is. De productie in de afzonderlijke landen is in velerlei opzichten complementair ten opzichte van elkaar. Op kolengebied hebben Duitsland en België een export-overschot. Frankrijk, Luxemburg en Italië vertonen daarentegen een productietekort. Ook Nederland moet meer kolen invoeren dan het uitvoert. Het tekort doet zich in Frankrijk en Luxemburg in het bijzonder gevoelen ten aanzien van de cokes, waarvan grote hoeveelheden uit Duitsland worden ingevoerd.

Op het gebied van ruw ijzer en staal hebben Frankrijk en Luxemburg een productie-overschot, Duitsland, België en Nederland daarentegen een tekort. Wan-

neer men dan ook de ijzer- en staalproductie in Europa bestudeert, dan blijkt daarbij duidelijk het grote belang, dat in de samenwerking van deze landen voor hun kolen- en staalproductie gelegen kan zijn. Wanneer wij de mogelijkheden van een complementaire productie ten volle tot ontwikkeling brengen, dan is er een grote kans, dat wij de achterstand in vergelijking met de Verenigde Staten van Amerika kunnen inhalen. Deze achterstand is nog groot. Was in 1949 het staalverbruik per hoofd van de bevolking in de Verenigde Staten 455 kg, dan was dit in West-Europa nog niet eens de helft, nl. 222 kg. Nu is er de laatste jaren op het gebied van de staalproductie een belangrijke verbetering te constateren. De Franse staalproductie is in het kader van het Plan-Monnet belangrijk gemoderniseerd. Daarnaast is ook de structuur in de Franse staalproductie gewijzigd, waardoor deze staalindustrie zich aanpast aan de opgetreden verschuiving in de vraag in de richting van dunne staalproducten. Ook Duitsland en Nederland zijn in deze richting werkzaam. De noodzaak van een coördinatie springt hierbij in het oog.

Het Nederlands belang

Een soortgelijke ontwikkeling zien wij op het gebied der kolenproductie. Zeer duidelijk springt het belang dat Nederland bij de kolenintegratie heeft, in het oog, wanneer men zich rekenschap geeft van het feit, dat Nederland de voorsprong die het, wat betreft de organisatie van de mijnen, bezit, aan het verliezen is en wanneer men daarnaast bedenkt, dat de in de Nederlandse mijnen door te voeren mechanisatie zeker ook elders zal worden tot stand gebracht. Wanneer men ten slotte in zijn oordeel betrekt, dat de geologische condities bij de kolenwinning in Nederland ongunstig dreigen te worden en onze kolenproductie slechts een gering deel van de totale Europese productie uitmaakt, dan behoeft men zich er niet over te verwonderen, dat men in Nederland vele voorstanders van de gedachte van een Europese samenwerking op het gebied van kolen en staal aantreft. Mogen wij nog even bij dit Nederlandse belang stilstaan en in dit verband wijzen op de betekenis die het wegvallen van het stelsel van de zgn. dual-pricing voor Nederland heeft, speciaal voor onze verwerkende industrie. Momenteel is de situatie aldus, dat de Engelse exportprijzen voor kolen naar Nederland ongeveer 40 % liggen boven het binnenlands prijsniveau in Engeland, terwijl de Duitse kolenprijzen voor export 20–30 % liggen boven het binnenlands prijsniveau in Duitsland. Wat ijzer en staal betreft liggen de Engelse exportprijzen naar Nederland ongeveer 15 à 20 % hoger dan in Engeland, terwijl de Duitse exportprijzen naar Nederland voor dunne platen, walsdraad en bandijzer ca 30 % boven de binnenlandse liggen. Nu zullen na aanneming van het Plan-Schuman de prijzen niet dadelijk met dit percentage dalen, maar uit de Memorie van Antwoord blijkt wel duidelijk, dat hier een niet onaanzienlijke besparing voor Nederland in gelegen zal zijn. Als het verdrag bijv. tot gevolg zal hebben, hetgeen zeker niet van onverantwoord optimisme zou getuigen, dat de koleninvoer uit Duitsland gedurende een jaar 500.000 ton groter zou zijn dan zonder het verdrag het geval was, dan betekent dit onder de huidige omstandigheden reeds een voordeel van ten minste vijf millioen gulden. Neemt men aan, dat door de Duitse leverantie een overeenkomstige hoeveelheid Amerikaanse kolen kan worden gemist, dan is de besparing als gevolg van de hoge vrachtprijzen die voor

laatstgenoemde gelden, belangrijk groter. Wat de prijzen voor staal betreft kan worden opgemerkt, dat het weinig waarschijnlijk is te achten, dat deze bij de vaststelling van maximum-prijzen even hoog zouden worden als die, waartegen de Nederlandse behoefte door import thans wordt gedekt. Het prijsverschil tussen de Duitse binnenlandse en de Duitse exportprijs is thans zo groot, dat het vaststellen van de gemeenschappelijke marktprijs op laatstgenoemd niveau voor de Duitse verwerkende industrie wel zeer ernstige repercussies zal medebrengen. Aangezien ook voor Belgisch staal de gemeenschappelijke marktprijs zal gelden, zal, naar verwacht mag worden, de prijs, waartegen Belgisch staal in ons land wordt ingevoerd, eveneens dalen. Indien zou worden verondersteld, dat deze daling slechts 5 % bedraagt, zou dit per jaar toch reeds een voordeel van meer dan twintig millioen gulden afwerpen.[1]

Het Belgisch belang

Wanneer men dit alles in ogenschouw neemt, dan blijken de verhoudingen hier in Nederland aanmerkelijk gunstiger te liggen dan in België. Dit blijkt al dadelijk wanneer men de verhouding van de staal- en kolenproducties eensdeels ten opzichte van de gezamenlijke waarde van het nationaal inkomen en anderdeels met betrekking tot de waarde van de totale industriële productie beschouwt.

Verhouding der staal- en kolenproductie tot de gezamenlijke waarde van het nationaal inkomen

België	14 %	B.L.E.U. 18 %
Luxemburg	65 %	
Duitsland	8,9 %	
Frankrijk	5,8 %	
Nederland	3,4 %	
Italië	4,4 %	

Verhouding der staal- en kolenproductie tot de gezamenlijke nijverheidsproductie

België	35 %	B.L.E.U. 40 %
Luxemburg	80 %	
Duitsland	27 %	
Frankrijk	15 %	
Nederland	8 %	
Italië	16 %	

Nu is België het land, dat in eerste instantie in sterke mate de gevolgen van de Europese integratie zal ondervinden. Dit land zal het eerst een beroep moeten doen op onderlinge kapitaalhulp (fonds de Reconversion) en het principe van de gelijke verdeling van lasten, (péréquation) in verband met de noodzaak van het sluiten van

[1]) Memorie van Antwoord, blz. 17.

bepaalde achterlijke mijnondernemingen. De moeilijkheden welke dit met zich meebrengt zouden geringer zijn, indien de Belgische kolenindustrie de vorm had van een genationaliseerd bedrijf. Bij een genationaliseerd mijnbedrijf zouden de voor- en nadelen van de Europese integratie elkaar geheel of gedeeltelijk kunnen compenseren. Zijn de steenkolenmijnen echter, zoals in België, in particuliere handen, dan stuit men op een heftig verzet van de particuliere mijneigenaren die de productie moeten inkrimpen. Dit, naast het grondwettelijk bezwaar, is de achtergrond van de moeilijkheden welke de ratificatie van het verdrag bij onze zuiderburen ondervindt.

In het algemeen zouden wij echter tegen alle bezwaren die er tegen het thans aanhangige verdrag zijn in te brengen, het volgende willen stellen.

Bij het bepalen van zijn standpunt dient men zich steeds af te vragen: wat is het alternatief? Wanneer men zich afvraagt of een zo omvangrijke organisatie als hier op het gebied van de zware industrie wordt gecreëerd niet bepaalde gevaren inhoudt, dan dient men te bedenken, dat op het gebied van de zware industrie steeds en overal omvangrijke concentraties van horizontaal en verticaal karakter worden aangetroffen. Te recht zegt de Memorie van Toelichting op bladzijde 58: „De keuze gaat derhalve niet tussen een organisatie als de onderhavige gemeenschap of géén organisatie op het gebied van de zware industrie, doch tussen een met waarborgen omklede en aan de contrôle van publiekrechtelijke organen onderworpen alomvattende bedrijfsorganisatie enerzijds of private organisaties die niet zijn omkleed met waarborgen als hierboven vermeld en die niet optreden in de publieke sfeer en die uiteraard de consumentenbelangen niet uitdrukkelijk medebeogen, anderzijds." Het verschil tussen de te stichten gemeenschap en een internationaal kartel is dan ook duidelijk. Terwijl een internationaal kartel de markt opdeelt door toepassing van beperkende maatregelen ten aanzien van de productie ten einde de winsten hoog te houden, beoogt deze gemeenschap een onderlinge versmelting van de markt door een uitbreiding van de productie zeker te stellen. Verwerping van dit verdrag opent daardoor voor de socialist een weinig aantrekkelijk perspectief. Het zou betekenen, dat daardoor de oude, ongecontroleerde, particuliere kartelmachten weer het heft in handen krijgen. Bezien wij de Belgische bezwaren, dan is er daarnaast nog een tweede punt van ernstige overweging. Het is namelijk aan ernstige twijfel onderhevig of de Belgische mijneigenaren, door zich te verzetten tegen de totstandkoming van het Plan-Schuman, de inkrimping van hun bedrijven blijvend zullen kunnen afwenden. Zonder ernstige schade voor de gemeenschap laat zich nimmer een achterlijk bedrijf kunstmatig in het leven houden. De economische krachten kunnen wel eens sterker blijken dan de wens der Belgische mijneigenaren, waardoor zij, ook bij een uitblijven van de Europese samenwerking, tot een sluiting van hun mijnen gedwongen zouden kunnen worden. Maar dan – en dat is het grote verschil – staat er tegenover deze sluiting geen enkele compensatie in welke vorm ook. Dan wordt geen onderlinge hulp verleend bij de omschakeling en de herscholing van de mijnwerkers. Het is om deze reden, beseffend hoe moeilijk de verhoudingen in België liggen vergeleken bij de toestanden alhier, dat wij toch de indruk hebben, dat wanneer men het in grote lijnen ziet, de aanvaarding van dit verdrag niet alleen een socialistisch, maar bovendien een Belgisch belang is.

Het Europees belang

Het scheppen van een Europese markt met vrij handelsverkeer is noodzakelijk om de verloren positie van Europa op de wereldmarkt te heroveren. Het aandeel van Europa in de wereldproductie bedroeg in 1870 nog ongeveer 60 %, in 1937 was het reeds gedaald tot ongeveer 35 %, terwijl het momenteel ongeveer 25 % bedraagt. Nu zijn er in de na-oorlogse jaren verscheidene pogingen ondernomen om te komen tot een vergroting van de afzetmarkten in Europa. Voor zover het de totstandkoming van de Europese integratie betreft, hebben zij echter alle gefaald.

De integratie-gedachte, welke in het Marshall-plan lag opgesloten, is in de kiem gesmoord ten gevolge van het feit, dat de O.E.E.C. geen voor de afzonderlijke leden bindende besluiten kon nemen. Ook de vorming van functionele doelorganen ten aanzien van bepaalde bedrijfstakken heeft weinig resultaten opgeleverd. De Europese kolencommissie in Genève heeft in dit verband slechts gefungeerd in de periode van schaarste als distributiebureau, maar als orgaan van leiding en investering is het nimmer tot ontwikkeling gekomen.

Benelux heeft als een voorbeeld van de vorming van kleinere, economische eenheden ongetwijfeld wel betekenis gehad, maar hij heeft daarnaast een nieuwe tegenstelling in het leven geroepen en heeft bewezen, niet zonder meer te leiden tot de ene Europese markt.

Ten slotte zijn ook de pogingen om via de gedeeltelijke of algehele vrijmaking van het handelsverkeer tot die ene markt te komen, mislukt, omdat de vrijmaking steeds weer werd gevolgd door tegenmaatregelen in de vorm van verhoging van tarieven, wanneer de kwantitatieve beperkingen waren opgeheven. Het liberalisatiestreven heeft nimmer tot een concreet plan geleid met een algemene Europese douane-unie als einddoel.

Dit alles heeft tot gevolg, dat de Europese integratie van een ander gezichtspunt uit moet worden benaderd. Uitgangspunt daarbij dient niet langer in hoofdzaak te zijn de liberalisatie van het handelsverkeer, maar de coördinatie van de productie en de leiding van de investering. Daarnaast dient elke liberalisatie welke als onderdeel van de coördinatie tot stand komt, gepaard te gaan met een aantal voorzieningen uit een gemeenschappelijk fonds, ten einde voor elk land de uit de liberalisatie voortvloeiende nadelen op te vangen.

Ten slotte moeten de grondprincipes van de nationale economische en sociale politiek van de Westeuropese landen worden gecoördineerd, zodat overeenstemming bestaat omtrent de voornaamste doelstellingen van de te voeren economische, fiscale en monetaire politiek, in het bijzonder voor zover deze zich richt op het scheppen van werkgelegenheid.

Met de aanvaarding van het Plan-Schuman hebben wij deze nieuwe weg betreden. Het inzicht breekt baan, dat de gemeenschappelijke markt niet bereikt wordt door eenvoudig maar alle in- en uitvoerbelemmeringen op te heffen. Men gaat nu volgens een andere methode te werk en laat de vrijmaking van het handelsverkeer zich bedrijfstak voor bedrijfstak voltrekken. Parallel daarmede wordt dan ook een apparaat met de nodige bevoegdheden geschapen, hetwelk belast wordt met de taak, een ontwikkeling van de betreffende industrieën in de meest gewenste richting te bevorderen. In de Franse literatuur is dit systeem reeds betiteld met de

naam „Liberalisme dirigée". Hoe het ook zij, het is een opmerkelijke poging om tussen de polen „vrijheid" en „gebondenheid" een nieuwe middenweg te vinden.

Gevolgen voor de Europese samenwerking

Wat zijn nu de verdere gevolgen van dit besluit tot Europese samenwerking ten aanzien van de kolen- en staalproductie?

In de eerste plaats moet worden opgemerkt, dat dit besluit niet een eindpunt, maar een begin is. Het is een begin op de weg naar verdere integratie. Gaat men deze weg niet, dan zal in de toekomst blijken, dat ook deze kolen- en staalgemeenschap niet te handhaven is. Reeds de physiocraten wisten, dat men niet willekeurig een stukje uit het „tableau économique" kan halen zonder verdergaande gevolgen voor de overige delen van het economisch leven. De souvereiniteitsoverdracht op het gebied van de kolen- en staalproductie blijft dan ook niet tot deze bedrijfstak beperkt, maar heeft haar uitwerking op de rest van het economische leven. Voor Nederland liggen de factoren wat dat betreft betrekkelijk gunstig. De staal- en kolenproductie zijn te zamen belangrijk voor onze welvaart, maar zij zijn er niet het hoofdbestanddeel van. Uit het staatje op pagina 658 blijkt, dat de staal- en kolenproductie slechts 3,4 % van het nationale inkomen uitmaakt, terwijl dit cijfer voor België en Luxemburg 18 % bedraagt. Maar zelfs voor een land waar de kolen- en staalproductie maar 3,4 % uitmaakt van het nationale inkomen, zal de integratie van kolen en staal zich in het gehele economisch beleid doen gelden. Met de overdracht van de economische souvereiniteit op het beperkte gebied van de productie van kolen en staal, gaat gepaard een ondergraving van de zeggenschap van de overheid op tal van andere gebieden van het economische leven. Zo zal op het gebied van de investeringspolitiek en het industrialisatiebeleid in het vervolg terdege rekening gehouden moeten worden met hetgeen in de organen voor de kolen- en staalgemeenschap is besloten. Wanneer wij bijv. een nieuw staalbedrijf zouden willen oprichten om daarmede de grondslag van onze industrialisatie verder te verruimen, dan is daartoe in den vervolge toestemming van hogerhand vereist. Dit punt is voor de Nederlandse staalindustrie van niet zo grote betekenis, maar het zal straks wel een rol gaan spelen bij de exploitatie van onze steenkolenvoorraden bij Vlodrop en in De Peel. Theoretisch is het dan mogelijk, dat het Nederlandse parlement tot de oprichting van een nieuw bedrijf zou besluiten, maar dat een dergelijk project toch geen doorgang zou kunnen vinden, omdat de Kolengemeenschap er haar goedkeuring niet aan zou willen geven.

Van geheel andere aard is de beperking van onze bevoegdheid ten aanzien van het subsidiëren van de kolen. Het subsidiëren van kolen kan een wezenlijk onderdeel uitmaken van de loonpolitiek en het algemene economische beleid. Stel, dat wij in verband met een gelijke verdeling van lasten een dergelijke subsidiëring noodzakelijk zouden achten, dan moeten wij, wat de kolen betreft, daarvan in de toekomst afzien.

Belangrijker kunnen de gevolgen voor het deviezenbeleid zijn, wanneer er niet langer een absolute deviezenautonomie op het gebied van ijzer, staal en kolen zal zijn. Deze producten zijn in het algemeen de sterke producten in ons exportpakket. Zij maken er in zekere zin de kracht van uit. En juist voor deze producten moeten

wij afwachten of en in welke omvang de Hoge Autoriteit in- en uitvoer zal toestaan. Voor Nederland is dit belangrijk maar niet beslissend. Maar in landen als België en Luxemburg, met een kolen- en staalproductie die resp. 35 % en 80 % van de totale industriële productie betreft, is dit bepalend voor het gehele verdere economische beleid.

Wanneer wij bovenstaande moeilijkheden beschouwen, dan komen wij tot de conclusie, dat de economische samenwerking op het gebied van de kolen- en staalproductie zich slechts dan zonder ernstige wrijving kan voltrekken, indien er althans enige coördinatie is in het economische beleid der samenwerkende landen.

Nu is het de zwakte van de Schuman-organisatie, dat zij zich over de algemene economische politiek slechts zeer vaag uitlaat. Met enige goede wil kan men aannemen, dat de bevordering van de toestand van volledige werkgelegenheid door alle landen zal worden nagestreefd, maar voor de rest blijft ieder land vrij in de keuze van zijn middelen. De Europese gemeenschap voor kolen en staal verkeert wat dit betreft in een luchtledig. Willen er in de toekomst geen onoverkomelijke moeilijkheden ontstaan, dan zal men verder moeten gaan in de richting van een Europese integratie. Gebeurt dit niet, dan is ook het Plan-Schuman op den duur niet te handhaven en zal het aan zijn eigen tegenstellingen te gronde gaan.

Deze toestand van gedeeltelijke overdracht van souvereiniteit kan zeker niet lang duren. Zou de ontwikkeling stagneren en er op dit gebied stilstand komen, dan zou wel eens een situatie kunnen ontstaan, waarin van een nationale souvereiniteit net zo veel is overgedragen op een super-Europees orgaan, dat de nationale regeringen door een tekort aan nationale bevoegdheden niet meer kunnen werken, maar dat aan de andere kant deze zelfde overdracht van bevoegdheden weer te gering is om de Europese gemeenschap zich volledig te kunnen doen ontplooien. Daarmede zouden wij in een steriele tussenvorm zijn geraakt, waarin de vroegere nationale souvereiniteit op economisch gebied niet meer, en de super-nationale Europese souvereiniteit nog niet functionneert. Wanneer noch de nationale regeringen, noch een Europees gezagsorgaan over voldoende macht beschikken om in het economische leven in te grijpen, zou dit in de practijk neerkomen op een terugkeer tot het liberalisme in zijn meest harde vormen.

Volgorde in integratieplannen

Het is daarnaast van grote betekenis, dat de ontwikkeling van de Europese integratie zich systematisch voltrekt. De meest ideale volgorde van integratie zou zijn, dat men begint met die bedrijfstakken te integreren, waarvan de eenwording betrekkelijk weinig ingrijpt op de rest van het economische beleid, terwijl men bijv. de zeer ingrijpende integratie, waarbij bijv. de eenwording van de betreffende bedrijfstak het gehele financiële beleid en de betalingsbalanspolitiek in haar sfeer betrekt, het laatst aanvat.

Nu kunnen natuurlijk politieke gebeurtenissen dit theoretische schema van de meest gewenste volgorde in de integratie doorkruisen, gelijk bijv. met de integratie op het gebied van het Europese leger het geval is. Dit feit behoeft echter een ernstige doordenking van deze vraagstukken niet in de weg te staan. Het is van grote betekenis, dat men bij het nemen van een integratiebesluit, van welke bedrijfs-

tak ook, weet wat men doet en wat de gevolgen zullen zijn voor de andere sectoren van het economische en sociale leven. Tot nog toe is men aan een systematisch doordenken van deze vraagstukken nog niet toegekomen. De urgentie hiervan wordt echter met de dag duidelijker. Waar belanden wij, wanneer wij ondoordacht op dit gebied te werk gaan? Het gevaar is dan niet denkbeeldig, dat er een ogenblik komt, waarop de deviezen-, de monetaire, de handelspolitiek, de werkgelegenheidspolitiek, de financiële en de sociale politiek in de afzonderlijke landen in steeds verdergaande mate „onhanteerbaar" worden, al naar mate de regeringen een groter deel van hun macht over het eigen productie- en distributie-apparaat aan supernationale organen hebben overgedragen. Velen geloven, dat wanneer er nu maar eenmaal een aantal van deze functionele gemeenschappen op verschillende gebieden, kolen, ijzer, vervoer, landbouw, is ontstaan, de coördinatie min of meer automatisch tot stand zal komen. Wij achten dit een gevaarlijke, syndicalistische illusie. Wanneer ergens, dan klemt hier de noodzaak van de door Mannheim bepleite „Planung der Planenden". Op den duur zal men moeten komen – en wie weet hoe snel wij dit stadium zullen bereiken – tot een subordinatie van deze functionele stelsels in een nieuwe super-nationale organisatie, die het overkoepelingswerk in de economische en sociale sfeer zal moeten integreren. De goedkeuring van het Plan-Schuman betekent in dit verband een principebesluit ten aanzien van de uiteindelijke, verdere voortgang van de integratie en de coördinatie daarvan.

Tot wat voor consequenties een niet geordende integratie van Europese bedrijfstakken kan leiden, laat zich duidelijk demonstreren aan de behandeling van de transportproblemen. In het Plan-Schuman is hieraan een speciale paragraaf gewijd. Ook andere integratieplannen, bijv. de landbouw, zullen zich met de transportproblemen hebben bezig te houden. Steeds wordt daarbij het vervoersprobleem bekeken van de betekenis uit, die dit vervoer voor de betreffende geïntegreerde bedrijfstak heeft. Het gevaar is zeker niet denkbeeldig, dat de behandeling van de integratie van het Europese vervoer op deze wijze opgaat in de onderscheiden integratieplannen. De noodzaak van een zelfstandig doordenken van de vraagstukken van het Europese vervoer wordt daardoor des te urgenter.

Bij de verdere studie van de integratie in West-Europa en de onderlinge samenhang der integratieplannen dient men er voorts voor te waken, van het Plan-Schuman geen schablone te maken.

Het zgn. Plan-Bonnefus, voor de integratie van het transport, is een duidelijke demonstratie van de gevaren die hier dreigen. Dit plan is een getrouwe copie van het Plan-Schuman, met dien verstande, dat overal waar in het Plan-Schuman de woordjes „kolen en staal" staan, in het Plan-Bonnefus het woordje transport ter vervanging is ingevoegd.

Men mag nimmer uit het oog verliezen, dat elke bedrijfstak wat de eenwording betreft, ten aanzien van de structuur en van de deelnemende landen zijn eigen eisen stelt.

Wat het aantal deelnemende landen betreft zal de integratie van kolen en staal in haar eerste fase zich moeten voltrekken tussen een aantal Westeuropese landen met uitzondering van Groot-Brittannië en de Scandinavische landen. Wij betreuren die niet-meedoen van deze landen, maar moeten het als een feit aanvaarden.

Bij de kolen- en staalproductie gelukt het misschien nog een integratie tot stand te brengen zonder de medewerking van Groot-Brittannië en Scandinavië. Veel moeilijker zal het straks worden bij de integratie van de landbouw. De positie van Nederland in een Europese landbouwgemeenschap welke alleen het Westeuropese continent zou omvatten, zou bijzonder moeilijk worden. Een van zijn belangrijkste afnemers, Engeland, en zijn voornaamste concurrent, Denemarken, zouden er daardoor buiten vallen, waardoor deze Europese samenwerking voor Nederland veel van haar betekenis zou verliezen.

Weer anders liggen de verhoudingen bij de integratie van de burgerlijke luchtvaart. Daarbij kan men zich zeer goed voorstellen, dat Engeland in de Dominions een zelfstandig verzorgingsgebied krijgt, terwijl hier de integratie van de luchtvaart voor Europa zich wel tot het continent zou kunnen beperken. Maar voor deze continentale luchtvaartintegratie is dan weer de samenwerking met de Scandinavische luchtvaartmaatschappijen een essentiële voorwaarde voor haar welslagen.

Deze losse gedachten zijn slechts vermeld om aan te tonen, hoe gevaarlijk het is, de Schuman-organisatie te beschouwen als de modelstructuur voor verdere Europese integraties op ander terrein.

Socialistische elementen in het verdrag

Hoe staan we nu als socialisten tegenover het Plan-Schuman?

Bij de beantwoording van deze vraag zullen we ons niet schuldig maken aan een ontoelaatbaar naar zich toe rekenen, wat degenen doen die al bij voorbaat zeggen, dat dit plan „kapitalistisch", „socialistisch", „liberalistisch" of „solidaristisch" is.

Het knappe van de constructie is juist, dat dit plan zich niet laat monopoliseren, maar dit neemt niet weg, dat er van de socialistische opvattingen over staat en maatschappij uit belangrijke aanknopingspunten in deze samenwerking te vinden zijn. Zonder er aanspraak op te willen maken als een officiële publicatie van de Westeuropese socialistische partijen betiteld te worden, is de brochure „International control of basic industries" van de hand van Wilfred Fienburgh, uitgegeven door de Engelse Labour Party ten behoeve van de Comisco, in dit verband van belang. Deze brochure is de weergave van de discussies van een studiegroep van socialistische economen, welke in Maart 1950 in Witten aan de Roer bijeenkwam. Uit de conclusie nemen wij het volgende citaat:

„Men moet er beslist rekening mee houden, dat we niet kunnen hopen door internationaal beheer van sleutelindustrieën het socialisme op te leggen aan landen die het socialisme nog niet aanvaard hebben. Aan de andere kant is het echter voor de bereiking van ons doel niet nodig dat alle deelnemende landen socialistisch zijn.

De twee belangrijke voorwaarden zijn, ten eerste, dat de economie van elk land gericht is op de handhaving van de volledige werkgelegenheid, en ten tweede, dat elk land zijn eigen sleutelindustrieën in de hand heeft zelfs al zouden deze particulier bezit zijn.

Bij liberale en centrumpartijen kan voor deze doeleinden steun gevonden worden en er bestaat dus alle hoop, dat zij zelfs in kapitalistische landen aanvaard en tot uitvoering gebracht kunnen worden.

Hoewel enkele landen de socialistische principes van internationaal beheer der sleutelindustrieën mogelijk niet zullen aanvaarden, bestaat er zelfs internationaal altijd de mogelijkheid dat de economische druk van de omstandigheden hen in de goede richting zal stuwen.

Internationaal beheer van sleutelindustrieën is daarom met socialistische en kapitalistische landen mogelijk, hoewel dit natuurlijk niet zo bevredigend zou zijn als internationaal beheer in een socialistisch West-Europa ".

Uit dit citaat blijkt, dat van deskundige socialistische zijde twee punten als primaire grondslag voor de Europese integratie worden gesteld.

In de eerste plaats het feit, dat de volledige werkgelegenheid als doel van de regeringspolitiek wordt aanvaard en in de tweede plaats, dat de samenwerkende regeringen over voldoende contrôlebevoegdheid ten aanzien van hun particuliere industrieën moeten beschikken om gemaakte afspraken te kunnen nakomen.

De volledige werkgelegenheid

Hoe staat het nu, wat deze punten betreft, met het Plan-Schuman? Ongetwijfeld zijn er tal van aanknopingspunten waaruit blijkt, dat ook het Plan-Schuman het streven naar volledige werkgelegenheid een essentieel onderdeel acht voor deze Europese samenwerking. Op verscheidene plaatsen blijkt, dat men deze samenwerking tussen de kolen- en staalproducerende landen ziet tegen de achtergrond van een zich uitbreidende, op expansie gerichte economie. Bij de beoordeling van het te voeren beleid zijn een hoog peil van werkgelegenheid en de verhoging van het levenspeil in artikel 2 als doel gesteld. Wat dit punt betreft is er een principieel onderscheid tussen deze gemeenschap en een particulier kartel. De kartelpolitiek is dikwijls restrictief en zeer zeker staan daarbij niet het peil van de werkgelegenheid en de verhoging van het levenspeil van de grote massa, maar de netto-winst op de voorgrond.

Er is over dit streven naar volledige werkgelegenheid als doel van de Europese gemeenschap van kolen en staal enig misverstand gerezen, doordat naar aanleiding van de toelichting van de Duitse regering op het wetsvoorstel de mening post kon vatten, alsof deze bevordering van de volledige werkgelegenheid alleen maar door middel van „nicht dirigistische Mittel" kon geschieden. Daarmede werd de indruk gewekt, dat het Plan-Schuman een wapen zou kunnen zijn in de strijd voor de vrije economie. Bij de mondelinge behandeling is bij ons over dit punt in de Kamer uitvoerig gediscussieerd. Nadat aanvankelijk enig misverstand was gerezen tussen de minister en de Kamer in zake de interpretatie, waarbij de minister, zich baserende op artikel 3, betoogde, dat alleen de volledige werkgelegenheid in de kolen- en staalindustrie als doel voorop stond, moest hij, toen hij daarop gewezen werd, erkennen, dat artikel 2 van wijdere strekking is en de werkgelegenheid voor het bedrijfsleven als geheel aan de zorg van de Europese gemeenschap toevertrouwt. Zeer duidelijk sprak de minister zich uit tegen de interpretatie van de Westduitse regering, waaruit zou kunnen blijken, dat de bedoeling van dit verdrag was, de volledige werkgelegenheid door het vrijlaten van de productiekrachten te bereiken. In zijn antwoord zei de bewindsman letterlijk:

„Wanneer men zegt, dat de Hoge Autoriteit of de Gemeenschap tot taak heeft

haar doel na te streven uitsluitend met „nicht dirigistische Mittel", zoals men zich van Duitse zijde heeft uitgedrukt, dan geloof ik, dat dat niet juist kan worden genoemd. Wel staat in artikel 5, dat bij het vervullen van haar taak overeenkomstig de bepalingen voor dit bedrag, de Gemeenschap zo weinig mogelijk rechtstreeks ingrijpt; er wordt dus als algemene gedragslijn aan de Gemeenschap meegegeven, om de gestelde doeleinden na te streven met die middelen, waarbij zo min mogelijk direct wordt ingegrepen. Dat is echter een geheel andere taak dan te zeggen, dat derhalve slechts met een „nicht dirigistisch Mittel" mag worden gewerkt. De Hoge Autoriteit en andere organen van de Gemeenschap zullen steeds, gegeven de taak die hun is opgelegd, die middelen moeten zoeken, die het minst ver direct ingrijpen, maar in bepaalde omstandigheden kunnen dergelijke middelen desondanks zeer ingrijpend zijn. Dit is bijv. duidelijk het geval, wanneer de Gemeenschap zich bevindt in een situatie van klaarblijkelijke crisis, waarbij men bijv. het quoteringsstelsel, een productieregeling of minimum-prijzen doorvoert."

Men kan niet anders zeggen, dan dat op dit punt de toelichting op het verdrag verhelderend heeft gewerkt.

Nationale contrôle

Het tweede punt betreft de mogelijkheid van nationale contrôle van ieder land op eigen kolen- en staalproductie. Dit punt komt aan de orde, indien de aanbevelingen of verordeningen, welke door de gemeenschap gegeven worden, zich via de nationale regeringen tot de ondernemingen richten. Zo wordt bijv. volgens het derde lid van artikel 63 aan de Hoge Autoriteit de bevoegdheid verleend, aan de regeringen aanbevelingen te doen op grond waarvan zij alle ondernemingen die zich bezighouden met de handel in kolen en staal moeten verplichten, zich aan het verbod van deloyale concurrentie en discriminatie te houden. Dergelijke verplichtingen kunnen alleen geëffectueerd worden, indien in de betreffende landen de daartoe geëigende economische wetgeving bestaat. In verband hiermede is het noodzakelijk, dat in elk van de deelnemende landen niet alleen de ernstige wil aanwezig is om de overeengekomen maatregelen uit te voeren, maar vooral ook, dat men over de middelen beschikt om deze uitvoering te kunnen garanderen. In landen waar de wettelijke grondslag ontbreekt voor deze doorvoering, moet hij geschapen worden, in het bijzonder op het gebied van de financiering, de investeringen, de prijscontrôle en andere gebieden van industriële activiteit.

Toen de regering gevraagd werd of de deelnemende landen wat dit betreft over de nodige bevoegdheden beschikten, heeft zij er op gewezen, dat de Hoge Autoriteit zich in vele gevallen, over de hoofden van de regeringen heen, direct richt tot de ondernemingen. De regeringen komen er dan niet aan te pas en dientengevolge zijn wettelijke maatregelen niet nodig.

De Hoge Autoriteit kan in het algemeen drie soorten besluiten nemen:

Ten eerste: beslissingen (décisions), welke de deelnemende landen en ondernemingen binden en wel niet alleen in zake de tenuitvoerlegging, maar ook in zake de wijze van tenuitvoerlegging.

Ten tweede: aanbevelingen (recommendations), welke de deelnemende landen eveneens binden, doch niet in zake de wijze van tenuitvoerlegging.

Ten derde: adviezen (avis), welke met betrekking tot de coördinatie van investeringen ook een bindend karakter kunnen dragen en wel voor zover een beroep gedaan zou moeten worden op de kapitaalmarkt of de overheid in een land, dat aan de investering deelneemt. De Hoge Autoriteit kan dan aan de regering van een deelnemend land verbieden verder te investeren in de kolen- of staalindustrie in dit land.

Op zich zelf is het antwoord van de regering juist, maar dit neemt niet weg, dat aan het zich rechtstreeks wenden van de Hoge Autoriteit tot de ondernemingen ook wel bezwaren verbonden zijn. Wanneer dit zonder tussenkomst van de regeringen geschiedt bestaat er gevaar, dat de regering niet meer weet, wat er in de mijn- en staalbedrijven van dat land omgaat.

De nationalisatie van de zware industrie

Het derde punt, dat het socialistisch standpunt in zeer sterke mate bepaalt, is de vraag in hoeverre de nationalisatie van de kolen- en staalindustrie door dit verdrag zou kunnen worden belemmerd. Alle socialistische partijen in Europa, en ook de Partij van de Arbeid, staan op het standpunt, dat de kolenmijnbouw in handen van de overheid moet komen. Het is onze mening, dat de aanvaarding van het Plan-Schuman de noodzaak van nationalisatie van de particuliere mijnen accentueert. Het is immers duidelijk, dat het Nederlandse kolenbekken als een geheel in deze samenwerking moet worden betrokken en dat een op elkaar afstemmen van de exploitatie van de verschillende mijnen meer dan ooit geboden is. Wanneer men de huidige situatie beschouwt is er in het kader van de Europese gemeenschap ook uit andere hoofde veel dat voor nationalisatie van de Nederlandse kolenindustrie pleit. Momenteel zijn er bepaalde afspraken tussen staatsmijnen en particuliere mijnen enerzijds, en de handel anderzijds. Wanneer het verdrag in werking treedt zullen deze bepalingen, voor zover zij in strijd zijn met de bepalingen tot wering van kartelpractijken, niet gehandhaafd kunnen worden. Wil de ordening welke van deze maatregelen uitgaat desalniettemin bestaan blijven, dan zal dit alleen kunnen in het kader van een genationaliseerde kolenindustrie in Nederland.

Is verdergaande nationalisatie van de steenkolenmijnbouw en de ijzer- en staalindustrie ook na aanneming van dit verdrag mogelijk en wat zal de plaats zijn van de genationaliseerde industrie in de nieuw te stichten Europese gemeenschap voor kolen en staal?

De aanleiding tot het stellen van deze vraag is gelegen in de artikelen 65 en 66 van het verdrag, waarin de bepalingen ten aanzien van de afspraken en concentraties zijn neergelegd. Het standpunt dat de kolen- en staalgemeenschap inneemt t.a.v. ondernemersafspraken en kartelovereenkomsten, is zuiver afwijzend. Het is niet het in Europa en met name in ons land aanvaarde standpunt, dat men deze overeenkomsten niet per se ontbindt, maar bij voorkeur onder publieke contrôle stelt. Neen, het verdrag benadert veel meer de Amerikaanse opvatting met haar sterke, afwijzende houding ten opzichte van de kartelvorming, waarbij men practisch zeer dicht tot een verbod van alle kartelovereenkomsten nadert.

Nu kan het doorvoeren van de nationalisatie van de kolen- en staalindustrie in een van de deelnemende landen in bepaalde gevallen betekenen, dat men, ten

einde tot een geordende samenwerking van de productie-eenheden en de mijnen onderling te komen, deze alle in één organisatie samenbrengt, ten einde geconcentreerd op de markt te kunnen optreden. Het zou onaanvaardbaar zijn, indien het verdrag dan met een beroep op de artikelen 65 en 66 aan de doorvoering van dergelijke, in het algemeen belang noodzakelijke nationalisaties belemmeringen in de weg zou leggen, omdat zij in deze samenwerking een kartelmisbruik zou zien.

De gevaren die hier zouden kunnen dreigen, zijn echter volledig ondervangen, hetgeen na de behandeling van dit verdrag in het Nederlandse parlement wel zeer duidelijk is komen vast te staan. In geen enkel opzicht staat dit verdrag een gezonde overheidsexploitatie in de zware industrie in de weg.

In de eerste plaats is daar artikel 83, dat bepaalt, dat de oprichting van de Gemeenschap in geen enkel opzicht de regeling van de eigendom van de ondernemingen welke aan de bepalingen van het verdrag zijn onderworpen, raakt. Omdat dit punt voor de positiebepaling van de socialisten in West-Europa belangrijk is, nemen wij over, wat de regering over dit punt op bladzijde 23 van de Memorie van Antwoord zegt:

„De bepalingen van het verdrag, in het bijzonder het eerste lid van artikel 66 en de artikelen 80 en 83, staan aan een in nationaal verband noodzakelijk geachte nationalisatie van de kolen- en staalindustrie, welke bij de wet tot stand wordt gebracht, niet in de weg. Dat artikel 83 in dit opzicht enige twijfel zou laten bestaan, kunnen zij niet onderschrijven.

Ook artikel 66 lid 7 is niet tegen de nationalisatie als zodanig gericht. Het bedoelt slechts te verzekeren, dat zomin particuliere als overheidsbedrijven een sterke machtspositie zouden gebruiken voor doeleinden, strijdig met de doelstellingen van het verdrag en het belang van de Gemeenschap als geheel zouden kunnen aantasten. Op welke wijze de deelnemende landen in nationaal verband de eigendomsverhoudingen in de kolen- en staalindustrie willen regelen, is de Gemeenschap in beginsel onverschillig. Indien ten gevolge van een bepaalde regeling der eigendomsverhoudingen echter beperkende practijken die strekken tot verdeling of uitbreiding van markten zouden worden toegepast, moet de gemeenschap daartegen kunnen optreden. Zodanige practijken zijn immers blijkens artikel 4 onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt, zelfs als zij zouden kunnen strekken tot verbetering van de nationale kolen- en staalproductie. Een belemmering van nationalisatie op zich zelf kunnen ondergetekenden in deze bepaling echter niet zien."

Dit antwoord van de regering laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Het bevestigt onze opvatting, dat ook wat dit betreft, het verdrag neutraal is en zich onthoudt van een uitspraak vóór of tegen nationalisatie. Maar in ieder geval legt het aan de socialisatie geen enkele belemmering in de weg. Want wij noemen het geen belemmering, wanneer de regering mededeelt, dat ook een gesocialiseerd kolen- en staalbedrijf zich zal moeten houden aan de spelregels van de onderlinge samenwerking en dat het zich dus niet aan monopoliemisbruiken schuldig mag maken. Onzerzijds bestaat daartegen generlei bezwaar.

Wanneer men het principe van de planning aanvaardt, betekent dat natuurlijk ook, dat een genationaliseerd bedrijf zich in het totaal-plan zal moeten invoegen en zich naar de regels van die planning zal hebben te gedragen. Los van de wense-

lijkheid van nationalisatie is een onderlinge samenwerking in de geïntegreerde bedrijfstakken van grote betekenis. Dit klemt niet alleen voor de steenkolenproductie. Ook in de ijzer- en staalindustrie is het wenselijk om in het kader van de Europese samenwerking op nationaal gebied tot een coördinatie van de productie te komen. Wat dit punt betreft, is het spoedig tot stand komen van een productschap ijzer en staal als onderdeel van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie van zeer veel belang.

Toezicht op de investeringen

Het verdrag opent voorts de mogelijkheid tot het betreden van de weg van de geleide economie en de planning in de Europese kolen- en staalproductie. Nu onthoudt het verdrag zich zorgvuldig van een positieve aanbeveling in de richting van een vrije of geleide economie. Maar het resultaat wordt niet bepaald door de theorie, doch door de practijk. En deze practijk wijst duidelijk in de richting van ordening en planning. Wij verwijzen in dit verband naar artikel 46, waaruit duidelijk blijkt, dat er productieprogramma's zullen worden opgesteld, hetgeen een begin van planmatige productie in de kolen- en staalsector betekent.

Op investeringsgebied ziet het er op het eerste gezicht minder naar uit, dat hier een mogelijkheid voor een effectieve investeringscontrôle aanwezig is. Vergeefs zoekt men in het verdrag naar de mogelijkheid, door middel van vestigingsbepalingen en bedrijfsvergunningen het investeringsvolume aan te passen aan de mogelijkheden die de afzetmarkt biedt. Toch is de investering niet vrij.

In de eerste plaats moeten alle investeringsplannen worden aangegeven aan de Hoge Autoriteit en dit orgaan kan aanbevelingen doen. Dit op zich zelf werkt in vele gevallen al preventief. Maar zou een land toch zijn eigen zin doen en aan zijn kolen- en staalcapaciteit een aanzienlijke uitbreiding geven, tegen de adviezen van de Hoge Autoriteit in, dan is dit slechts mogelijk, indien de financiering van dergelijke uitbreidingen uit eigen reserves geschiedt. Het is echter verboden om in dergelijke gevallen een beroep te doen op de kapitaalmarkt of van overheidswege daarvoor geld beschikbaar te stellen. In theorie is expansie in dergelijke gevallen mogelijk, maar in de practijk komt dit neer op een investeringsverbod. Dit wordt duidelijk, wanneer men zich realiseert, hoe groot de bedragen zijn die met de investering in de zware industrie gemoeid zijn. Eigen financiering is hier onmogelijk, gelijk bijv. de uitbreiding van onze Hoogovens – de financiering van het Breedbandplan – geleerd heeft. In feite is daardoor de investeringscontrôle in deze gemeenschap als beginsel aanvaard.

Prijs- en productiecontrôle

Hoe is het nu verder gesteld met het toezicht op de productie-omvang en de prijzen?

Ook op dit gebied zal men nergens in het verdrag een bepaling aantreffen die in principe een uitspraak bevat, voor of tegen overheidsinmenging op deze gebieden. De practijk leidt er echter toe dat dit wel gebeurt.

Het verdrag onderscheidt nl. twee productiefasen. De artikelen 58 en 59 handelen over wat er gebeuren moet bij een „crise manifeste" en bij een „pénurie sérieuse".

In het eerste geval, dus bij crisis en overproductie, is de mogelijkheid geopend, dat de Hoge Autoriteit een quoteringsstelsel invoert. Direct ingrijpen in de productieverhoudingen dus.

Bij schaarste kunnen verbruiksprioriteiten worden vastgesteld, terwijl er voorschriften gegeven kunnen worden ten aanzien van de productieprogramma's der ondernemingen.

In beide gevallen, bij overproductie en bij schaarste, dus een mogelijkheid van ordenend optreden. Wanneer wij nu de historie van de ontwikkeling der productieverhoudingen in de kolen- en staalindustrie nagaan, dan is het de laatste tientallen jaren niet voorgekomen, dat de toestanden wat dat betreft „normaal" waren. Steeds was er òf overproductie òf schaarste. Dat wil zeggen, dat het overheidsingrijpen via de Hoge Autoriteit niet uitzondering, maar regel zal zijn.

Democratische contrôle

Tot zover de punten op economisch gebied, die ons als socialist aanspreken. Daarnaast is er een niet minder belangrijke democratische kant aan dit verdrag. Velen herinneren zich nog de tijd, dat in Frankrijk het „Comité des Forges" het voor het zeggen had en dat de zeggenschap over de zware industrie geconcentreerd was in de handen van honderd families.

In Duitsland waren namen als Thyssen en Krupp langzamerhand symbolen geworden voor de duistere machten die in de zware industrie over leven en dood van millioenen konden beschikken. Strategische punten van Europese welvaart waren in handen van een kleine clan van oppermachtigen, die zich aan het algemeen belang niet veel gelegen lieten liggen. Wat zich op het gebied van het politieke en economische beleid in deze kringen afspeelde – daarop had de publieke opinie geen contrôle. Wanneer dit verdrag geratificeerd zal zijn, is aan deze misstand een einde gekomen.

Het Plan-Schuman slaat voor het eerst in de geschiedenis een bres in het internationale Westeuropese kapitalisme. De geheime economie maakt dan plaats voor een onder democratische contrôle staand publiek beheer van de in de zware industrie gelegen welvaartsbronnen. De politieke democratie krijgt daardoor een verruiming van haar grenzen als vroeger niet voor mogelijk was gehouden.

Bij de bepaling van zijn oordeel over deze samenwerking mag men van socialistische zijde dit nimmer uit het oog verliezen.

Maar hierbij komt tevens aan de orde de vraag: Hoe is de publieke contrôle op de werkzaamheden van de Europese Gemeenschap geregeld? Zijn er voldoende waarborgen, dat deze publieke contrôle tot haar recht komt?

In dit verband een enkel woord over de organen der Gemeenschap.

Het zijn er vijf, te weten:

a. de Hoge Autoriteit,
b. de Raad van Ministers,
c. de Gemeenschappelijke Vergadering,
d. het Raadgevend Comité,
e. het Hof

In de oorspronkelijke opzet was de Hoge Autoriteit het lichaam waaraan het beleid ten aanzien van de kolen- en staalproductie in volle omvang was opgedragen. Niet alleen de economische beslissingen moesten door dit college genomen worden; ook over de politieke kanten van haar besluiten had zij de uitsluitende zeggenschap. Op zich zelf was dit een vreemde en in bepaalde opzichten zelfs een gevaarlijke constructie. Het gaat hier nl. niet alleen om vragen van practisch economisch beheer. Alle beslissingen op dit gebied hebben een belangrijke politieke zijde en ook dit belang werd aan deze „managers" toevertrouwd.

In ons eigen land zou men zich moeilijk kunnen voorstellen dat de verantwoordelijkheid voor de politiek die door middel van onze overheidsbedrijven gevoerd wordt, uitsluitend zou liggen bij de Mijnindustrieraad, bij het bestuur van de P.T.T., bij de directie van de Spoorwegen enz. Voor de politieke besluiten zijn politieke figuren, de ministers, verantwoordelijk. Vandaar dat op Nederlandse aandrang ook in de Schuman-organisatie de Raad van Ministers is ingeschakeld. De verhouding is niet volkomen vergelijkbaar met de verhouding van bijv. minister van Economische Zaken versus Mijnindustrieraad, omdat de Hoge Autoriteit niet ondergeschikt is aan de Raad van Ministers, maar er hier van een nevenschikking sprake is. Beide lichamen staan echter onder democratische contrôle. De Hoge Autoriteit staat onder democratische contrôle van een nieuw te stichten lichaam, de Gemeenschappelijke Vergadering, terwijl de ministers in de Raad van Ministers elk voor zich door hun nationale parlementen ter verantwoording kunnen worden geroepen voor het gevoerde beleid.

Daarnaast is als zeer belangrijk democratisch element in deze organisatie het toezicht van de vakbeweging ingevoerd in de vorm van een gemengd werkgevers-, werknemers- en verbruikersorgaan, het Raadgevend Comité, dat als adviserende instantie optreedt. Ook de economische medezeggenschap is door dit verdrag in Europees verband een feit geworden.

Hoe is nu de verhouding tussen de Hoge Autoriteit en de Gemeenschappelijke Vergadering geregeld? De Gemeenschappelijke Vergadering is als het parlement van de Gemeenschap te beschouwen. Zij bestaat uit parlementsleden van de verschillende landen en is belast met de contrôle op het beleid van de Hoge Autoriteit. Merkwaardig in dit verband is, dat er tussen de Gemeenschappelijke Vergadering en de Raad van Ministers geen enkel verband bestaat. De Gemeenschappelijke Vergadering kan geen vragen aan de Raad van Ministers stellen, laat staan verlangen, dat de Raad van Ministers in de Gemeenschappelijke Vergadering verantwoording aflegt van zijn beleid.

Maar ook de contrôle op de Hoge Autoriteit is nog niet geheel bevredigend. Volgens de letter van het verdrag komt de Gemeenschappelijke Vergadering maar eenmaal per jaar bijeen om het jaarverslag van de Hoge Autoriteit te bespreken. Zij heeft de bevoegdheid de Hoge Autoriteit te ontslaan, wanneer het beleid daartoe aanleiding geeft. Zij kan echter niet de Hoge Autoriteit dwingen een ander beleid te voeren.

Twee vragen dringen zich hierbij op.

Waarom is de mogelijkheid niet geopend om tegen een bepaald lid van de Hoge Autoriteit een motie van afkeuring in te dienen en waarom staat men dadelijk voor

de noodzaak, bij ernstig verschil van mening het gehele college te ontslaan? De wenselijkheid tot vervanging van één lid kan zich nl. voordoen, wanneer de critiek zich zeer in het bijzonder richt tegen één lid van de Hoge Autoriteit. Maar in de tweede plaats is het eenmaal per jaar bespreken van het jaarverslag bij lange na niet voldoende voor het uitoefenen van een efficiënte contrôle. Het is een moeilijke taak om de contrôle op een zo technische zaak als de kolen- en staalproductie voldoende tot haar recht te doen komen. Dit is alleen mogelijk, wanneer men gelegenheid heeft zich in de zaken in te werken. En inwerken is niet het bespreken van een verslag eenmaal per jaar. Democratische contrôle moet steun vinden in een documentatie en in een systematisch verschaffen van gegevens. Anders is het gevaar van een schijndemocratie zeker niet denkbeeldig. Het is om deze reden, dat onzerzijds bij de behandeling van dit wetsontwerp in de Kamer gesteld is, dat het wenselijk is de Hoge Autoriteit te verplichten bepaalde gegevens te publiceren.

Gevraagd werd regelmatig gegevens te publiceren, welke zouden bevatten:

a. Nauwkeurige gegevens over de levensstandaard van de arbeiders, werkzaam in de kolen- en staalindustrie der betreffende landen, de waarde van de sociale voorzieningen daarbij inbegrepen.

b. Cijfers over de mutaties in de arbeidsbezetting in de kolen- en staalindustrie en de verplaatsing van arbeiders van het ene land naar het andere.

c. Gegevens over de werkloosheid in de onderscheidene landen, in het bijzonder voor zover het de basisindustrieën betreft, benevens enkele algemene cijfers, die een aanwijzing kunnen vormen voor de algemene stand van de werkgelegenheid.

d. Gegevens over hetgeen de Hoge Autoriteit bereikt heeft met betrekking tot de oprichting en de uitbreiding van industrieën, indien de medewerking van de Hoge Autoriteit daartoe is gevraagd.

Slechts op deze wijze verkrijgt men de grondslag voor een minimum aan deskundigheid ten aanzien van de vraagstukken van de nieuwe Europese Gemeenschap. Maar daarnaast is een veelvuldiger contact dan een pleno vergadering eenmaal per jaar gewenst. Wil men een vruchtbare samenwerking tussen de diverse organen der Gemeenschap verkrijgen, dan is het van bijzonder belang, het contact tussen de Hoge Autoriteit en de Gemeenschappelijke Vergadering niet tot deze ene samenkomst, voorzien in het verdrag, te beperken. Gedacht zou kunnen worden aan de vorm van contact, welke in Nederland gegroeid is tussen de Vaste Commissie in de Kamer en de ministers.

Ook de Gemeenschappelijke Vergadering zou uit haar midden een vaste commissie kunnen benoemen, welke regelmatig met de Hoge Autoriteit of bepaalde leden van dat lichaam in overleg treedt, ten einde zich op de hoogte te stellen van de gang van zaken. Nadat aanvankelijk, toen deze zaak onzerzijds bij de behandeling in de Kamer aan de orde gesteld was, de minister op dit punt enige reserve had getoond, is in tweede termijn van regeringszijde een bevredigende toezegging ontvangen in dien zin, dat van Nederlandse zijde er naar gestreefd zal worden, deze procedure bij de behandeling van vraagstukken in de Gemeenschappelijke Vergadering ingang te doen vinden. In ieder geval is er geen enkele bepaling in het verdrag te vinden, die zich tegen een dergelijke procedure zou verzetten. Wel is juist, wat de minister opmerkte, dat het in de eerste plaats tot de bevoegd-

heid van de Gemeenschappelijke Vergadering zelve behoort, te bepalen hoe zij haar taak zal opvatten.

De ontwikkeling en uitbreiding van deze democratische contrôle is van uitzonderlijk belang. Het gevaar, dat daardoor de „politiek" veel meer kans krijgt haar invloed te doen gelden, is zeker minder groot dan het risico van een overheersen van de „managers", welke in de structuur van de Hoge Autoriteit bij een onvoldoende contrôle zou kunnen liggen. Of dit plan zal slagen zal in sterke mate afhangen van de vraag of de Hoge Autoriteit haar objectiviteit zal weten te bewaren. Een uiterste voorzorg bij de aanwijzing van de personen is derhalve gewenst, waarbij behalve technische deskundigheid ook een inzicht in de politieke verhoudingen en gevoel daarvoor van de leden van de Hoge Autoriteit verwacht mag worden.

Vatten wij ons oordeel over dit verdrag samen, dan zien wij in de te stichten organisatie een geniale combinatie van socialistisch ordeningsbegrip en liberale vrijheidsdrang, verbonden met elementen van een katholieke maatschappijstructuur en een moderne technocratie. Wanneer de economische geschiedenis van deze tijd in de toekomst geschreven zal worden, dan zal de geschiedschrijver dit verdrag als duidelijk symptoom van de elkaar aanvullende en in sommige opzichten met elkaar strijdige beginselen van de levende opvattingen in het huidige Europa kunnen beschouwen. De te stichten gemeenschap berust daarom in velerlei opzichten op een compromis. Maar het is gebleven een hanteerbaar compromis met mogelijkheden tot groei naar alle kanten. Moge deze groei gaan in de richting van een verenigd Europa, waarin de socialistische vrijheidsverlangens tot volle bloei zullen kunnen komen.

FR. DE JONG

HET VOLK TEN BAAT?

Voor de historicus, die zich speciaal bezighoudt met de geschiedenis van maatschappelijke en politieke stromingen, zijn de gedenkboeken, die vakbonden en partijen op hun gezette jubel-tijden plegen uit te geven, immer een eigenaardige materie.[1]) Zij plegen meest geschreven te zijn door mensen, die al jaren in de betreffende vereniging „meelopen", en geven een historisch overzicht, dat haar kleur ontvangt door de er bewust of onbewust in vervlochten persoonlijke herinneringen. Zij vertonen de bedoeling om voor de getrouwe aanhang de objectieve geschiedenis der eigen beweging te geven, doch hebben de uitwerking van voor de geschiedschrijving niet meer te zijn dan een verzameling van, dan wel een verwijzing naar vaak moeilijk te bereiken bronnenmateriaal. In het feit, dat dit materiaal gegroepeerd is tot een verhaal, ligt zowel de kracht als de zwakheid van het traditionele gedenkboek — kracht door de eenheid van visie, zwakte door de uiteraard wel zeer subjectieve instelling.

Soms overheerst het ene element, soms het andere. Onze eigen geschiedenis van de socialistische beweging heeft in ons land van beide een voorbeeld geleverd. Daar is het boek, bij het 25-jarig bestaan der S.D.A.P. uitgekomen, en dat uit een reeks van veelal onbelangrijke felicitaties bestaat, die de grotere en kleinere „voormannen" er in uitwisselen, maar daar is ook het recente voorbeeld van het werk van de historicus De Vrankrijker, die als min of meer objectief buitenstaander de opdracht kreeg, de geschiedenis van de socialistische pers in ons vaderland te schrijven.

Tussen deze beide uitersten in staan de meeste historische gedenkboeken. Het is echter uitzonderlijk, indien zozeer de subjectieve instelling der schrijvers zich verdraagt met een objectieve beschouwing van het verleden als dat gebeurd is in het hier te bespreken boek, waarin de lotgevallen der anti-revolutionnaire partij door twee van haar voormannen zijn beschreven.

Zij lijkt misschien wat vreemd, deze inleiding over jubileum-geschriften bij de bespreking van een boek, dat zich in het geheel niet als zodanig aankondigt. Nergens wordt zelfs in de inhoud er melding van gemaakt, dat juist een eeuw geleden in de eerste der jaren vijftig, zich plaatselijke anti-revolutionnaire kiesverenigingen gingen vormen, of op het feit gezinspeeld, dat het het volgende jaar 75 jaar geleden zal zijn, dat „Ons Program" werd ontworpen.[1]) De herinnering aan deze data niet alleen echter, doch de gehele aard van het boek geeft het een plaats in het genre der gedenkboeken. En om de grote verdiensten van dit exemplaar des te duidelijker te doen uitkomen, leek het ons gewenst, het dubieuze van de soort te vermelden.

Inderdaad, het boek is rustig en waardig van houding en toon, het geeft een historisch, sterk parlementair gericht, overzicht,

[1]) J. A. de Wilde en C. Smeenk: *Het Volk ten Baat, De geschiedenis van de A.R.-partij.* Groningen 1949. 776 pp.

[1]) Voor de A.R. Kiesvereniging te Amsterdam is wel een gedenkboek verschenen: J. C. van der Does, De Vrijheid voorgestreên.

dat zelfs zijn waarde heeft, afgezien de faits et gestes der A.R.-partij. Over eigen onenigheid wordt niet gezwegen, en de betrekkelijke verdiensten van andere partijen erkend. Het is – hoe kan het anders? – een politiek geschrift, maar als alle politieke waardering op dit peil stond . . . .

Juist echter in een boek dat op deze manier geschreven is, valt het op, dat de houding der partij in het verleden voortdurend een haast ongemerkte verdediging verkrijgt, terwijl die der anderen door een enkel toegevoegd belerend en waarschuwend zinnetje ten toonbeeld hunner foutief optreden gesteld wordt. Als het gaat om de strijd binnen de socialistische arbeidersbeweging, die na de eerste staking van 1903 voor de keuze stond van al of niet met Domela-aanhangers de staking te hervatten en uit te breiden, wordt een woord van Vliegen aangehaald: „Dan maar liever met mekaar naar de kelder". Dit is in zijn korte samenvatting van de toestand acceptabele geschiedschrijving, maar dan volgt het commentaar in nog korter en welsprekender bewoordingen: „Wel zeer *onverantwoordelijk!*" Men ziet de vinger des schoolmeesters bij het *cursief* gedrukte woord omhooggaan! En inderdaad dit is een soort geschiedenis*les*, die in het domein der lagere school thuishoort – en ook dat misschien nog niet eens.

Het boek is geschreven van uit de situatie anno 1950, in de afwerende houding van een partij, die jarenlang geregeerd heeft en die zich in de oppositie gedrongen voelt. Zo wil het, dat niet alleen onze socialistische gevoeligheid op het punt van belerende opmerkingen ten onzen koste, maakt dat wij deze min-fraaie vorm van geschiedschrijving vooral ontdekken, waar het om het standpunt der socialisten gaat. Zoals in de vorige eeuw de strijd ging tegen een liberalisme, dat staat, maatschappij, kerk en wetenschap beheerste, zo gaat het nu tegen het socialisme. Het is dan ook begrijpelijk – maar slechts tot op zekere hoogte vergefelijk! – dat naar mate de eigen tijd dichterbij komt, dat wil dus zeggen, naar mate men het boek verder leest, het propagandistisch karakter toeneemt.

De programmawijziging van de S.D.A.P. in 1937 wordt – en dat is een winstpunt ten opzichte van de actuele politieke strijd uit '37 – niet getekend als een opportunistische draai, zij blijft veroordeeld op grond van de marxistische inslag. Zo ontgaat in deze beschrijvende reeks van gebeurtenissen de lezers de strijd om vernieuwing in het socialisme. Het plan van de arbeid is een propaganda-manoeuvre te noemen en zo staan wij toch weer in de controverse uit de jaren van zijn afkondiging, maar waar is dan het geheugen der schrijvers, indien zij vermelden, dat het buiten de eigen rijen geen aanhang verkreeg? Terwijl men enerzijds het oog geopend houdt voor de gestadige „historisch-verantwoorde" ontwikkeling, en bijv. de kiesrecht-uitbreiding van 1917 als toentertijd aanvaardbaar voor de anti-revolutionnairen voorstelt omdat zij in de lijn van deze gestadige ontwikkeling zou liggen, heeft men voor veldwinnende veranderingen binnen het socialisme geen aandacht. Zo goed als in het geval van het algemeen kiesrecht de acties daarvoor, die de socialisten ondernamen gebagatelliseerd blijken – en, inderdaad, hun waarde is door „ons" vaak overdreven –, en daardoor niet vermeld kon worden, hoe de S.D.A.P. zich meer en meer tot een parlementair-democratische partij moest ontwikkelen, zo goed kan de betekenis der „doorbraak", als gegroeid in de jaren van fascistische dreiging voor en geweldmethoden in de laatste oorlog niet begrepen worden. Het isolement, waar de kracht van de eenling in de Kamer, Groen van Prinsterer, in lag, was zijn beginselvastheid. Zij is nog altijd, en wij mogen daar mede verheugd om zijn, de kracht van de anti-revolutionnaire partij – maar zij is de zwakte van haar geschiedschrijvers, die het in hun geschrift doen voorkomen, of zij het oog missen voor de genuanceerde ontwikkeling van allen die buiten hun eigen beginselvastheid staan.

Wanneer in 1894 de meerderheid der anti-revolutionnairen met Kuyper zelve aan

het hoofd, zich achter Tak van Poortvliet stelt en voor diens kiesrecht-uitbreiding opkomt, zijn er enkele candidaten, die zich tegen Tak verklaren, en die na de verkiezingen in de Tweede Kamer de Vrij-Anti-Revolutionnaire Kamerclub vormen. De wisselvalligheden, waardoor Lohman de zijnen voert, tot zij in 1909 de Christelijk Historische Unie vormen, worden beknopt weergegeven, de verschillen in politieke beginselen helder herleid tot theologische geschilpunten, die echter — hoe genuanceerd is nu het beeld, hoe rustig de blik! — nooit geheel en al de politieke verdeellijnen kunnen aangeven. Ligt bij de C.H. het accent meer zoals dit zestig jaar eerder gelegen had in de van persoonlijke beleving doortrokken Réveilkring, de Anti's zelf weten zich meer in de politieke — en dus meer algemene — lijn van Groen thuis. In dit verband, en trouwens al eerder, komt de richtingsstrijd in de negentiende-eeuwse Nederlands Hervormde Kerk in contouren geschetst op de achtergrond voor. Het boek wint er in algemene waarde door. Maar zou er niet ook een wat ruimer plaats gewenst zijn voor de theologische achtergronden, waarop verschillende vooruitstrevende richtingen zich baseren en baseerden? Staalman en de latere Christen Democraten, de Christen-socialisten van de eerste wereldoorlog, en vooral — want deze komen er het bekaaidst af — de groepen van na de oorlog in Protestantse unie en Protestants Christelijke Werkgemeenschap in de P.v.d.A., zij allen krijgen — evenals de staatkundig gereformeerden — een vermelding, maar zij worden niet levend in het geschiedverhaal.

Zeker, aan hen kan dit boek niet gewijd zijn, en de scheuring van '94 is voor de gehele anti-revolutionnaire richting van meer betekenis dan het afzijdig staan van kleine groepen naast de stoet der twee zo nauw verwante partijen van A.R. en C.H. Of ligt ook aan het kort vermelden der kleine en het uitgebreider ingaan op de grotere Protestants Christelijke tegenpartij een actueel-politieke wens ten grondslag, die in het boek zelf is geconstateerd, waar men over de na-oorlogse neiging der A.R. spreekt om met de C.H. samen te werken? En blijft het gewenst na het afgeslagen aanzoek de overeenstemming in zielehouding aan te tonen?

In dit boek wordt de sociale wetgevende arbeid geprezen van het kabinet-Kuyper en die onder Heemskerk zijn personificatie vond in de figuur van Talma.

Het zou nuttig kunnen zijn voor socialisten, die zich een monopolie van sociaal rechtvaardigheidsbesef toedichten, deze bladzijden te lezen, al gaat de bescheidenheid, die zij er uit zouden moeten leren, niet altijd voor een politieke deugd door. Het zou nuttig kunnen zijn.... ware het niet dat hier van de kant der Anti-Revolutionnaire schrijvers de mate der bescheidenheid wel wat aan de grote kant is. Er bestaat een legende om het optreden van Talma, zo zeggen zij, die legende is echter onjuist: belangrijke meningsverschillen ten aanzien van zijn politieke plannen kende de A.R-partij niet. Verzet daartegen ging grotendeels uit van enkele Christelijk-Historischen. Met deze mededelingen is de legende echter niet ontrafeld. Hier had toch aangestipt kunnen worden in hoeverre het beginsel van „souvereiniteit in eigen kring" tot een wellicht „organischer" wetsvoorstel had moeten leiden dan dat van Talma. Maar het principiële zelfs blijft hier achterwege en er volgt slechts een polemisch betoog, dat Talma zeker geen „staatssocialist" was. Polemisch tegen wie, is men geneigd zich af te vragen. Tegen Kuyper, in wiens woorden men heel in 't vage wel een bedekte toespeling hierop zou kunnen bespeuren? Maar dat stemt niet overeen met de ontkenning der „legende" over de onenigheid in de eigen kring....

Wij zien in deze polemiek veeleer wat wij menen dat de opzet van het sociale gedeelte van dit boek is: het bewijsstuk moet geleverd worden, dat men sociale maatregelen kan voorstaan zonder socialist te zijn. Het boek is, wij duidden het reeds aan, geschreven op een tijdstip, waarop enige niet-Anti-Revolutionnaire partijen een vergaande sociale politiek in Nederland

trachten door te voeren.... En geldt onder deze partijen de socialistische niet als de gevaarlijkste?

Zo doorbreekt het polemische karakter nu en dan het beschrijvende; een bezwaar dat alleen dan niet groot is, wanneer men op zijn hoede is: de overgangen zijn soms nauwelijks bespeurbaar.

Er is echter een fundamenteler bezwaar, dat nauw met het voorgaande samenhangt: er is een gemis aan waardering voor de vraagstukken en drijfveren van sociale aard. Niemand zal van Smeenk en De Wilde eisen dat zij een historisch-materialistische geschiedschrijving beoefenen, maar hun weergave der historische feiten is zelf zo in de historie geworteld, dat zij verouderd moet heten. Zij geven niet meer dan een ouderwets, doch te waarderen relaas van politieke gebeurtenissen, waarin dus ook kwesties van maatschappelijke betekenis naar voren komen, en waarbij zaken van principiële aard als achtergrond dienen. Een beeld van het geheel, zoals de moderne geschiedschrijving dat vraagt en waarbij het sociale en het psychologische moment ten volle meetellen, kon echter niet ontstaan. Van een partijgeschiedenis is niet te vergen, dat de partij, de politiek dus, er de voornaamste plaats niet in zou innemen, maar wij hebben de indruk dat hier toch van een zekere eenzijdigheid in historische zaken sprake is, waarbij het beginsel en de politiek een te sterk primaat voeren.

Speelt ook hier de traditionele, naar het verleden gerichte beginseltrouw een rol? Het is niet onmogelijk, waar de nadrukkelijke en eenzijdige beklemtoning van de Franse revolutie als de bron van het hedendaagse kwaad op politiek terrein volkomen ligt in de lijn die van Groen tot Colijn te trekken valt, en er voor de critische waardering van deze origine van anti-revolutionnair besef, zoals die onlangs door een aantal Christelijke historici tot uitdrukking is gebracht,[2]) geen plaats blijkt te zijn.

Wij weten het, onze critiek op dit boek vloeit ten dele voort uit verzet tegen het „klimaat" er van. Toch hebben wij gemeend dat de vermelding der meest typische uitingen van dat klimaat slechts als notitie achter aan gerechtvaardigd is, opdat lezers uit andere kring dan die der A.R.-partijgangers weten, dat zij deze op de koop toe te nemen hebben: de vaak herhaalde verzekering, dat door Gods leiding de Anti-Revolutionnaire partij bij verschillende gelegenheden de moeilijkheden te boven gekomen is, dat de figuur van Kuyper voor en te na naar voren wordt gehaald, dat de moraal bij geen historie mag ontbreken, en dat woorden en zinnen zijn gegoten in die merkwaardige simplificerende en populariserende vorm, die niet ten onrechte met „hijgstijl" wordt aangeduid.

Ten slotte zo kleeft dit boek, in groteske vorm bijna, het bezwaar aan, dat aan dit genre onvermijdelijk eigen is: dat het in de eerste plaats gebaseerd is op de herinnering van veteranen in de politieke strijd, dat het een dosis subjectiviteit bevat, m.a.w. groter dan onvermijdelijk is bij álle geschiedschrijving. Aan de gebreken van dit genre ontbreken maar al te vaak de kwaliteiten, niet aldus bij dit werk echter, dat daardoor behalve bron tot de feiten, wat alle gedenkboeken altijd zijn, tevens een acceptabel verhaal is geworden, dat zeker velen ten baat kan strekken. Zij 't dan, dat wij achter de titel, die naar een versregel van Kuyper zelf wel ietwat hoogmoedig luidt: „Het Volk ten baat" een vraagteken moeten zetten. Maar dat komt, omdat wij nu eenmaal geen Anti-Revolutionnairen zijn.

---

2) Groen's „Ongeloof en Revolutie". Een bundel studiën. 1949.

H. UMRATH

HET VRAAGSTUK VAN DE HUREN (I)

De moeilijkheden met betrekking tot de financiering van de woningbouw hebben de discussie rondom de huren weer doen opleven. Uit de meest uiteenlopende kringen hoort men stemmen opkomen, die aandringen op een verhoging van de huren der vooroorlogse woningen. Daarbij wordt dan al of niet voorgesteld de meer-opbrengst geheel of gedeeltelijk via een huurbelasting af te romen om daardoor middelen voor de nieuwbouw ter beschikking te krijgen. Vaak wordt in verband hiermede gewezen op het feit, dat het percentage van het inkomen, dat de gemiddelde Nederlander voor huur moet besteden, belangrijk lager is dan vóór de oorlog en ook lager dan in andere landen. Al met al meent men dus tot een „economisch verantwoord" huurpeil te moeten komen, wil men het woningbouwvraagstuk oplossen. Dit betekent dus, dat de huurprijs hoog genoeg moet zijn om een sluitende exploitatie van alle huizen mogelijk te maken. Dit kan bereikt worden door de huren van nieuw te bouwen woningen vrij te laten, zodat deze zo ver kunnen oplopen, dat een rendabele exploitatie mogelijk is, of doordat via een huurbelasting op de oude woningen de middelen worden bijeengebracht om de onrendabele toppen bij de nieuwbouw te kunnen compenseren. In het laatste geval krijgt men dus geen sluitende exploitatie per woning, maar wel over het geheel van de nationale woningvoorraad. Dit is zeer zeker een gedachte, die men niet zonder meer van de hand kan wijzen. Maar wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken, dat ook bij deze voorstellen het vraagstuk van de huren en van de woningbouw te zeer losgemaakt wordt van het geheel van de sociale en economische situatie; dat men te veel tracht op de een of andere manier terug te gaan naar de toestand van vóór de oorlog — zij het dan ook met enkele veranderingen van opportunistische maar niet van principiële aard. Zo staat men dan ook geen ogenblik stil bij de vraag of de vooroorlogse verhoudingen wel juist waren, bijv. ten aanzien van het percentage van het inkomen, dat door de verschillende bevolkingsgroepen aan huur werd besteed, of men houdt geen rekening met verschuivingen in de sociaal-economische structuur van onze samenleving als geheel, die misschien nu het vraagstuk in een geheel ander licht zouden plaatsen dan dit twintig of dertig jaar geleden het geval was. Hier als overal zoekt men naar „de weg terug", de weg naar het befaamde „evenwicht", het liefst het evenwicht van de gemiddelden en dreigt men te vergeten, dat in een maatschappij, die dagelijks aan veranderingen onderhevig is, op elk gebied naar nieuwe verhoudingen moet worden uitgekeken. O.i. moet het vraagstuk van de huren in samenhang met het geheel van de sociale en economische

toestand worden bekeken en in aansluiting hierop naar een nieuwe, constructieve oplossing worden gezocht.

Deze bijdrage wil er dan ook toe dienen, zo mogelijk het probleem in zijn geheel iets duidelijker te stellen dan dit over het algemeen op het ogenblik geschiedt.

Daar is om te beginnen het argument, waarop wij al gewezen hebben: de na-oorlogse huren vergen een veel lager percentage van het inkomen dan dit voor de oorlog het geval was.

Dit argument wordt op twee verschillende manieren gebruikt. Ten eerste om eenvoudig de conclusie te trekken, dat door een huurverhoging, waardoor het voor-oorlogse percentage van het inkomen weer wordt bereikt, slechts de oude toestand wordt hersteld en zodoende een gezonde verhouding tussen huur en inkomen wordt verkregen. Deze redenering gaat uiteraard geheel en al voorbij aan het feit, dat de tegenwoordige huurprijs niet een op zich zelf staand verschijnsel is, maar gezien moet worden in samenhang met de loon- en prijspolitiek. Door eenvoudig te constateren dat de gemiddelde Nederlander voor de oorlog plm. 15 pct van zijn inkomen aan huur moest besteden, terwijl dat nu slechts 8 pct is, heeft men nog niets bewezen, en zeer zeker niet, dat men nu gemiddeld te weinig huur betaalt. Wil men dit probleem op de juiste manier benaderen, dan moet men zich afvragen of er bepaalde redenen zijn voor deze verschuiving. Stelt men de vraag zo, dan kan men niet voorbij zien aan het feit, dat het huurpeil een belangrijke rol speelt bij het bepalen van het loonpeil. De huren zijn dus een van de factoren, die de hoogte van de lonen beïnvloeden, d.w.z. de huren worden naar verhouding laag gehouden om loonsverhogingen te voorkomen, die met het oog op de export ongewenst worden geacht. Indien men nu omgekeerd redeneert, dat de huren in verhouding tot de lonen te laag zijn, dan komt men onherroepelijk in een vicieuze cirkel terecht, omdat men de huren wil laten bepalen door dezelfde lonen die door de huren mede zijn bepaald.

Het zijn dan ook niet de loon- en salaristrekkers die voordeel hebben van de relatief lage huren, maar diegenen, die lonen en salarissen betalen, de werkgevers dus. Hiermede wordt niet beweerd, dat deze werkgevers rijkdommen vergaren door lonen (en salarissen) te betalen die lager zijn dan zij zouden moeten zijn indien hun arbeiders en employé's een „economisch verantwoorde" huur zouden betalen. De bedoeling is slechts vast te stellen, op welk deel van het economische leven de last, die zonder twijfel op het woningbezit wordt gelegd, als verlichting terecht komt. Zo bezien moeten wij constateren, dat de kostprijsfactor arbeid over de gehele linie, dus ook buiten het eigenlijke bedrijfsleven, w.o. ook het rijk, de gemeenten, de vakbonden enz. enz., laag wordt gehouden ten laste van ons nationaal woningbezit, voor het gebruik waarvan tegenwoordig een prijs wordt betaald, die beneden de kostprijs ligt.

Dit laatste verschijnsel wordt gedeeltelijk gecompenseerd door rijksbijdragen en premieregelingen, waardoor het zgn. onrendabele gedeelte van de nieuwbouw ten laste van het rijk komt, d.w.z. van de belastingbetaler. Ergens worden dus belastingen geheven, die gebruikt worden om de kostprijs van de na-oorlogse woningen te verlagen. Aangezien de bron, waaruit deze gelden voortkomen, geheel en al onbepaald is, staat het aan iedereen vrij te beweren, dat hij aan de belastingen betaalt,

wat eigenlijk aan de huiseigenaren, hetzij rechtstreeks als huur hetzij indirect in de vorm van hogere lonen en salarissen, zou moeten worden betaald.

Dit geldt natuurlijk niet voor het onderhoud met name van de vooroorlogse huizen. Alhoewel men de mening kan zijn toegedaan, dat tal van huiseigenaren meer aan onderhoud zouden kunnen laten doen, zodat het verstandig geweest zou zijn om ten minste een gedeelte van de opbrengsten van de huurverhoging op een reserverekening te blokkeren, kan het feit niet over het hoofd worden gezien, dat ons woningbezit voor een groot gedeelte op schrikbarende wijze achteruit gaat. Geconstateerd moet worden, dat op het gebied van het woningbezit een voortdurende intering van kapitaal plaats heeft, welke intering er eveneens toe moet dienen, de kostprijs van de factor arbeid laag te houden. Het is bekend, dat hieraan het streven ten grondslag ligt, ons kostenpeil eveneens laag te houden en hierdoor het Nederlandse bedrijfsleven in staat te stellen op de internationale markt te kunnen concurreren. Men zou dus kunnen stellen, dat de lage huren tot op zekere hoogte er toe bijdragen onze export tegen dumpingprijzen op de markt te brengen, ware het niet, dat de huurprijspolitiek, zoals wij die in Nederland kennen, er in de meeste westerse industrielanden op na wordt gehouden. Het gevolg is, dat de uitgavenpost „huur" bijv. in Engeland en West-Duitsland ongeveer hetzelfde percentage van de gezinsuitgaven uitmaakt als in Nederland. Wordt bij het opstellen van het huidige interim-prijsindexcijfer van het C.B.S. de huur op basis van 1949 gewogen met de coëfficiënt 8,4, bij de Engelse detailprijs-index op basis van 1947 is dit 8,8, terwijl in Duitsland in 1949 het percentage voor geschoolde arbeiders en lagere employé's tussen de 7 en 8 pct lag.[1]) In beide landen heeft sedertdien geen belangrijke wijziging in het huurbeleid plaats gehad. In Frankrijk is men bezig de huren geleidelijk op te trekken; hierbij moet in aanmerking worden genomen, dat ten gevolge van de geweldige inflatie, die in dit land sedert 1920 haast ononderbroken plaats heeft gehad, de huren, die nooit aan de verhoogde lonen en prijzen werden aangepast, soms niet meer dan 1 à 2 pct van het inkomen bedroegen. Zelfs een verhoging van enkele 100 pct zal dus slechts tot een peil leiden, dat met het Nederlandse overeenkomt.

Ten slotte zij er nog op gewezen, dat in de Verenigde Staten eveneens huurcontrôle voor vooroorlogse woningen van kracht is. Wel is aan de afzonderlijke staten een zekere mate van vrijheid gelaten, maar in de grote industriestaten wordt slechts een geringe verhoging toegestaan, terwijl de huurcontrôle uitsluitend geldt voor oude woningen, die bewoond worden door dezelfde personen als voor de oorlog.

Na het voorafgaande is het wel duidelijk, dat de huurprijsvaststelling niet los kan worden gezien van de rol die de huur via lonen en salarissen ten aanzien van de kostprijs in het algemeen speelt. Als een onderdeel van het geheel van ons sociaal-economisch beleid is dus de huurpolitiek ook van invloed op de betalingsbalans. Uiteraard kan men het standpunt innemen, dat het nationale woningbezit ten koste van alles in stand moet worden gehouden. Maar indien men deze zienswijze ver-

[1]) Bronnen: voor Engeland (Ver. Koninkrijk): Ministry of Labour Gazette; voor Duitsland: Mitteilungen des Wirtschaftswissenschaftlichen Instituts der Gewerkschaften, Februari 1950.

dedigt, dan moet men zich er van bewust zijn, welke consequenties hieraan vastzitten. Daarmede wil niet gezegd worden, dat nu alles maar moet blijven zoals het op het ogenblik is, doch wel, dat het weinig zin heeft naar een oplossing te zoeken, waarbij geen rekening wordt gehouden met andere, eveneens van grote betekenis zijnde factoren.

Toch zou men zich kunnen afvragen, of een huurverhoging ten aanzien van de vooroorlogse woningen, waarvan de opbrengst geheel of voor het grootste gedeelte in de vorm van een huurbelasting wordt afgeroomd, zelfs indien dit met looncompensatie gepaard zou gaan, tot een verhoging van het algemene kostenpeil zou moeten leiden. Zoals wij boven reeds hebben aangehaald, zou een dusdanige maatregel slechts een verschuiving van lasten betekenen, waarvoor reeds nu de middelen door belastingen worden opgebracht. Indien namelijk bijv. door een huurbelasting van 20 pct op de huren die voor oude woningen worden betaald, plm. *f* 100 millioen per jaar ter beschikking van 's rijks schatkist zou komen, dan is de bedoeling van de voorstanders van deze maatregel, dat deze middelen moeten worden gebruikt om de rijksbijdragen en de premies voor de nieuwbouw te financieren. Op deze manier zouden dus door verhoging van de huren van vooroorlogse gebouwen de onrendabele toppen van de nieuwbouwwoningen worden opgevangen. Over het geheel van ons woningbezit gezien zou men dan van een sluitende exploitatierekening kunnen spreken, omdat de ene groep bijpast wat de andere te weinig betaalt. Op deze manier zou dan als het ware de totale exploitatierekening los komen te staan van de algemene rijksbegroting of, zo men wil, een op zich zelf sluitend onderdeel er van worden. Waarmede de noodzaak vervalt, de middelen die benodigd worden om rijksbijdragen en woningbouwpremies te betalen, uit de gewone belastingopbrengsten te putten. In dit geval zou de minister van Financiën — althans in principe — tot een verlaging van andere belastingen kunnen overgaan. De kostprijsverhogende invloed van de looncompensatie, die met de huurverhoging parallel zou moeten lopen, zou dus door verlaging van belastingen, die eveneens op de kostprijs drukken, kunnen worden opgeheven, zonder dat de totale begroting hierdoor in gedrang komt.

In hoeverre deze hele zaak op een dusdanige manier afgehandeld zou kunnen worden dat de compensaties aan beide zijden juist daar terecht komen, waar het gewenst zou zijn, valt moeilijk te zeggen. Toch lijkt een oplossing in deze richting de enig mogelijke te zijn, wil men onder de tegenwoordige omstandigheden in zake het huurbeleid tot een zeker evenwicht tussen de totale inkomsten en uitgaven komen, zonder dat het loon- en prijsbeleid in gevaar wordt gebracht. Wenst men tevens nog een stap verder te gaan en er ook voor het onderhoud nog een schepje bovenop te doen, dan lijkt het gewenst, een verdergaande huurverhoging van bijv. 5 pct eveneens onder de huurbelasting te laten vallen en via een apart te administreren vereveningsfonds voor onderhoudsdoeleinden ter beschikking te stellen. Dit behoeft helemaal geen administratieve rompslomp tot gevolg te hebben: iedere huiseigenaar c.q. woningbouwvereniging heeft jaarlijks aanspraak op de volle 5 pct, die door de resp. huurders worden opgebracht; dit bedrag wordt uitbetaald zodra de rekeningen van de leveranciers worden overgelegd. Wat er niet opgenomen wordt, doet dienst voor eventuele resterende administratieve kosten, waarvan het

grootste gedeelte bij een eenvoudig systeem zeer zeker kan worden gedekt door de rente die dit fonds met een omzet van plm. 25 millioen gulden opbrengt. Blijft dan nog een overschot, dan kan dit in het volgende jaar voor buitengewone onderhoudswerkzaamheden dienst doen. Op deze of soortgelijke manier zou dus de over-all-begroting van ons woningbezit sluitend kunnen worden gemaakt, zij het dan ook, dat aan de doorvoering van deze gedachte nog wat haken en ogen vastzitten.

Maar zelfs indien hiervoor een oplossing zou kunnen worden gevonden die èn aan de eisen van redelijkheid voldoet èn met de noodzaak, dat het algemene kostenpeil niet zonder gevaar verhoogd kan worden, rekening houdt, ook dan nog zijn wij ten aanzien van het meest nijpende probleem op het gebied van de volkshuisvesting niet veel verder. Zoals uit het voorafgaande blijkt, zou door een huurverhoging met daarop aansluitende huurbelasting de totale exploitatierekening wel sluitend kunnen worden gemaakt. Maar dat heeft slechts betrekking op het woningbezit, de financiering van de toekomstige woningbouw is daarmede nog geenszins verzekerd.

De moeilijkheden van de gemeenten om de nodige geldmiddelen voor de woningwetbouw tegen een redelijke rente aan te trekken zullen niet de wereld uit zijn wanneer de rijksbijdragen uit een andere bron geput zouden worden. Wie verwacht, dat door een huurverhoging, waardoor de huren voor de oude woningen opgetrokken worden tot die van de nieuwe, met subsidies gebouwde huizen, de baan vrij wordt gemaakt voor de woningbouw en met name de bouw van arbeiderswoningen op behoorlijke schaal, geeft zich over aan een illusie. Dit probleem is te ingewikkeld om het met één pennestreek op te kunnen lossen. Ook de nog dikkere pennestreek die door sommigen wordt aanbevolen, nl. een huurverhoging met opheffing van alle huurprijsvoorschriften, zal zeer zeker niet leiden tot een wegneming van de kanker van de woningnood. Ten aanzien daarvan spreekt het verleden een duidelijke taal.

M. M. VAN PRAAG

GEORGES BOULANGER

EEN POLITIEKE METEOOR

Inleiding

De 30ste September van het jaar 1891, thans zestig jaar geleden, maakte Georges-Ernest-Jean-Marie Boulanger een einde aan zijn leven.

Zijn dood maakte tevens een einde aan een gevaarlijke anti-parlementaire beweging, aan welke hij zijn naam had gegeven, maar die toen reeds over haar hoogtepunt heen was.

Echter, „le brave général" was slechts het symbool van een van de vele anti-democratische impulsen, waarvan het Frankrijk van de 19de en der 20ste eeuw keer op keer dreigde het slachtoffer te worden — doch waaraan het steeds ternauwernood ontsnapte en waarvan Pétain tot op heden de laatste exponent was.

Bij velen is — o.i. echter zeer ten onrechte — de vraag gerezen, of in het land der Grote Revolutie de democratische gedachte wel heel diep heeft wortelgeschoten. Heeft niet Madame de Stael, die zeker niet is te rekenen tot de exponenten van de reactionnaire geest der Restauratie, de uitspraak gedaan, dat de democratie voor Frankrijk ongeschikt is, aangezien er een klasse is, te weten de gegoede bourgeoisie, die wegens haar verlichtheid bij uitstek geroepen is te regeren. Dertien jaar na haar dood zou de Juli-revolutie deze uitverkorenen de gelegenheid schenken hun geschiktheid tot besturen te demonstreren. Resultaat: de revolutie van 1848.

Gedurende de eerste twintig jaar van haar bestaan werd de Derde Republiek tweemaal bedreigd en aan de tweede bedreiging is verbonden de naam van generaal Boulanger.

De eerste maal was het president Mac-Mahon, die de jonge Franse Republiek om hals wilde brengen. Stevig was zij niet gevestigd, de Derde Republiek, de 4de September 1870, met de val van het Tweede Keizerrijk. Reeds in 1873 werd de republikein Adolphe Thiers gedwongen af te treden als president en werd een legitimist, maarschalk Mac-Mahon, tot staatshoofd gekozen. Er trad een ministerie op, dat was samengesteld uit Orléanisten, légitimisten en één Bonapartist. In het jaar 1877 kwam het zelfs tot een openlijke strijd. Mac-Mahon, een man met beperkte intellectuele vermogens, sterk onder de invloed van zijn vrouw en van de Hertog de Broglie, wendde zich tot het Franse volk, over de hoofden van de ministers heen. Maar hij koos eieren voor zijn geld: „se soumettre ou se démettre", zo luidde het bevel van Léon Gambetta en Mac-Mahon schikte zich volledig in het parlementaire régime.

De dictaturen van het jongste verleden geven veel gemeenschappelijks te zien.

De wijze van ontstaan, de feiten die hun ontstaan hebben mogelijk gemaakt, dit alles echter is zeer verschillend en beweegt zich tussen twee polen. De ene pool is het optreden van een zeer sterke, narcistische persoonlijkheid, die een indifferente massa weet te kneden naar believen. De andere pool is de toestand waarbij een machtige reactionnaire groep zich een werktuig zoekt, onder welks vlag zij haar aspiraties denkt te verwezenlijken, geholpen gewoonlijk door een door onbehagen bevangen massa. Tussen deze twee polen echter liggen talrijke schakeringen.

De figuur Boulanger.

Hoe het ook zij, de omstandigheden waaronder Boulanger optrad, zijn polair. Deze man – anders dan Napoléon – miste de persoonlijke capaciteiten, maar ook de ambitie het eenmaal aangevangene te voltooien. Gelijk Mac-Mahon was Boulanger een man van zeer middelmatige aanleg en karaktereigenschappen. In het jaar 1886 ving zijn politieke loopbaan aan. Als minister van Oorlog werd hij opgenomen in het de 7de Januari 1886 door Freycinet gevormde ministerie, mirabile dictu, op aanbeveling van de radicaal Georges Clémenceau. Aanbevelingen en protectie hadden hem in een minimum van tijd gevoerd tot op de hoogste trede van de militaire loopbaan. Protectie, maar tevens een brandende eerzucht en een zeldzame flair om uit te vinden, hetgeen voor zijn carrière van waarde en hem van dienst kon zijn. Als militair had hij bovendien blijk gegeven van koelbloedigheid en grote moed. Gelijk bij vele eerzuchtigen is zijn levensgang te verklaren uit de omstandigheden van zijn jeugd. Hij was de zoon van een gestrande, van een maatschappelijk naar beneden getuimelde vader. Deze, procureur in de stad Rennes, leidde een leven dat zijn middelen verre te boven ging. Het eindigde met een catastrofe; door zijn schuldeisers gedaagd voor de handelsrechtbank, werd hij veroordeeld en gedwongen zijn ambt op te geven. Het meubilair werd gerechtelijk verkocht en Boulanger Sr verhuisde naar Nantes. Reeds op jeugdige leeftijd moet in George-Ernest de drang zijn ontstaan revanche te nemen op het lot, te weten de debâcle van zijn vader en dit dubbel en dwars te compenseren door carrière te maken. Slechts vijf jaar oud schreef hij zijn vader: „Ik hoop dat u mij eens zult zien met het erekruis en de epauletten van maarschalk van Frankrijk". Tegenover het grauwe, troosteloze heden – zijn vader was toen zaakgelastigde te Parijs – stelde de jonge Boulanger de brille van het militair tenue in de toekomst.

Georges Boulanger werd geboren te Rennes, de 29ste April 1837; einde 1870, drie en dertig jaar oud, had hij het reeds gebracht tot kolonel. Maar het was in de politiek, dat hij zijn fortuin zag en in de jaren die volgden op de ongelukkige oorlog van '70 verzuimde hij niet naar links en naar rechts verbindingen aan te knopen. Hij zond zijn chef, de hertog van Aumale, een prins uit het huis Orléans, de meest vleiende brieven, zo onderdanig, dat het prins Henri van Orléans, de zoon van de Burger-Koning, generde, maar hij verbond zich daarnaast nauw met de uiterste linkervleugel. Hij zag daar zijn heil in, misschien omdat de meerderheid van de hogere officieren rechts waren, en een hoofdofficier die aan de linkerzijde stond, dus opgeld deed. Een bezoek aan de grote republikeinse staatsman Léon Gambetta bezorgde hem de rang van brigade-generaal; maar in zeer vleiende bewoordingen dankte hij de hertog van Aumale voor deze bevordering. In zijn

dankbrief schreef hij de woorden, die later grote bekendheid zouden krijgen: „C'est à vous que je dois ma nomination. Béni serait le jour qui me rappellerait sous vos ordres", woorden die hem later voor de voeten zouden worden geworpen, toen hij de hertog van Aumale uit het leger liet verwijderen. Nadat hij in 1884 de rang van divisie-generaal verkreeg, werd hij belast met het militaire commando van Tunis, waar hij met de civiele resident Paul Cambon, een oude relatie van hem, een verwoede strijd om de macht leverde en het deze zo lastig maakte, dat in 1885 beiden tegelijk naar Parijs reisden om wederzijds hun beklag te doen.

Boulanger een protégé van Clémenceau

Er was een nieuwe ster verschenen aan het politieke firmament; Georges Clémenceau had zich in 1881 candidaat gesteld voor de Kamer van Afgevaardigden en werd in twee districten gekozen. Hij stelde zich aan het hoofd van de linkervleugel der republikeinen en keerde zich zowel tegen de conservatieve Droite als tegen de gematigde republikeinen van Jules Ferry, de opportunisten. In het bijzonder na de dood van Gambetta in 1882, die vanaf 1867 de incarnatie was der republikeinse gedachte, was het Clémenceau, die de politici zijn wil oplegde en het was dan ook niet verwonderlijk, dat Boulanger zich haastte met hem, die zijn medescholier was geweest aan het lyceum van Nantes, relaties aan te knopen. Nauw sloot hij zich aan bij de Radicalen, waarvan Clémenceau de leider was en Boulanger werd niet moe in de radicale bladen als La Lanterne en La Nation de lof te zingen van de man, bij wie de revanche-idee leefde als bij geen andere, misschien Paul Déroulède uitgezonderd. Het was ook Clémenceau, die, nadat hij de leider van het centrum, Jules Ferry, ten val had gebracht, aan de kabinetsformateur, de gematigde radicaal Charles de Freycinet, zijn wil oplegde om Boulanger de portefeuille van Oorlog toe te vertrouwen. Hij achtte de generaal ongevaarlijk en decoratief. En zo zag men de 7de Januari 1886 Boulanger zijn intrek nemen in het ministerie aan de rue Saint-Dominique.

Boulanger als minister van Oorlog

In korte tijd wist de generaal zich populair te maken. Volgens getuigenissen van een ambt- en tijdgenoot, een hoge militair, had Boulanger er slag van het meest gewone te doen op een wijze, alsof het iets heel buitengewoons was. Hij verstond de kunst in alles en door alles op te vallen. In een gezelschap van enige honderden collega's miste het nooit, of men zag Boulanger. Ongetwijfeld waren de maatregelen op militair gebied, die hij nam of projecteerde, op zijn plaats, in verband met de gewijzigde samenstelling van het leger na 1871. Maar hij deed het op een wijze, die een ieder de overtuiging opdrong van het buitengewone daarvan. Tussen '80 en '90 traden de hoofden der voormalige vorstelijke families nogal arrogant op. Dit gaf de regering aanleiding de kroonpretendenten uit het land te verwijderen, Bourbons, Orléans en ook de beide Bonapartes: prins Napoléon en zijn zoon Victor. Bovendien zouden de leden der voormalige vorstenhuizen niet meer mogen dienen in het Franse leger. Het was twijfelachtig, of deze wet bedoelde ook een streep te zetten onder bestaande posities, maar Boulanger interpreteerde de wet in de allerruimste zin en dit zonder de voorzitter van de ministerraad er in

te kennen. Ook de hertog van Aumale, zijn voormalige chef, werd getroffen door deze maatregel. In een brief, gericht aan Grévy, de president van de Republiek, stelde deze prins zich op het standpunt, in zijn kwaliteit van deken van de generale staf, dat de militaire posities ook voor het staatshoofd onaantastbaar waren. Deze brief, die eindigde met de woorden „en ik blijf generaal Henri d'Orléans, duc d'Aumale", gaf aanleiding tot heftige debatten in de Kamer, waarbij Boulanger, geschraagd en toegejuicht door de extrême Gauche, zich als een handig orateur deed kennen. Resultaat: verbanning van de hertog van Aumale.

De dictator in wording

De volgende dag, de 14de Juli 1886, de verjaardag van de bestorming van de Bastille in 1789, had de beroemde militaire revue plaats op de renbaan van Longchamps. Boulanger werd de centrale figuur; de president der Republiek, Grévy en de voorzitter van de Ministerraad, Freycinet, werden volkomen overschaduwd. Men had slechts oog voor de minister van Oorlog, de generaal in vol militair ornaat, met zijn mooie blauwe ogen, zijn mooie donker-blonde baard, gezeten op het mooie zwarte paard Tunis. Het eindigde met een geweldige demonstratie voor Boulanger, die de show meesterlijk in scène had gezet. De feestelijkheden eindigden met een triomphtocht door het bois de Boulogne, dan, in Parijs, langs de Champs Elysées. In de avond voortzetting van de Boulangerverheerlijking. De zanger Paulus zong zijn lof in het Alcazar—d'Eté: „En revenant d'la Revue" [1]) werd de nationale hymne, het krijgslied:

„Ma tendre épouse bat des mains
Quand défilent les Saint-Cyriens
Ma bell'mèr' pouss'des cris
En r'luquant les Spahis
Moi j'faisais qu'admirer
Notr' brav' général Boulanger"

Paulus moest herhalen, tweemaal, driemaal. Het Boulangisme was geboren, die 14de Juli van het jaar 1886. Boulanger werd het symbool van de nationale aspiraties, van de heilsverwachting der massa.

Evenwel, de geestesgesteldheid die dit alles mogelijk deed zijn en die zich thans uitte in het verlangen naar de sterke man, was niet spontaan ontstaan die 14de Juli 1886. Er heerste sinds jaren een onbestemd gevoel van onbehagen, sentimenten die zich die dag gingen groeperen om de persoon van „le brav' général". Plotseling kregen deze sentimenten contour en vormden zij zich tot een politieke beweging met Boulanger als middelpunt. Zeker had het zwevende gevoel van onbehagen meer dan één wortel. Schoorvoetend was de 4de September 1870 de republiek aanvaard, door velen als zeer voorlopig. De nederlaag van 1870 had het Franse volk onmetelijk diep gekwetst in zijn nationale gevoelens; het verdrag van Frankfort, het verlies van Elzas-Lotharingen, had de nationale ramp sterk geaccentueerd. De sterke royalistische stroming, die de verkiezingen na 1870 ken-

[1]) Anotole France sprak van de Marseillaise der winkelbedienden en bakkersknechts.

merkte, de royalistische meerderheid bij enkele verkiezingen moeten ongetwijfeld niet zo worden begrepen, dat de massa werkelijk weer een Bourbon, een Orléans of een Bonaparte wenste aan het hoofd van de Staat. Men wilde het slechts anders hebben. Een der voornaamste wortels van het algemeen onbehagen was ook gelegen in de economische structuurverandering, die Frankrijk na 1871 onderging, van een overwegend agrarische gemeenschap tot moderne industrieel-kapitalistische staat. Velen zagen zich in hun bestaan bedreigd of erger, zich de bestaansmiddelen ontvallen. En geen der politieke partijen, allerminst de conservatieve, maar evenmin de republikeinse middenpartij, de opportunisten en zelfs niet de extrême Gauche onder leiding van Clémenceau, had voldoende oog voor het sociale probleem. De politiek draaide al te zeer om dat éne strijdpunt, kerkelijk dan wel anti-clericaal.

Boulanger had reeds als militair het hart van het volk geraakt. Had hij niet bij een staking der mijnwerkers te Decazeville zijn soldaten bevel gegeven hun rantsoen met de stakers te delen?

Boulanger bemoeit zich met de buitenlandse politiek

In December 1886 viel het ministerie Freycinet om plaats te maken voor het kabinet Goblet, waarin Boulanger de portefeuille van oorlog behield. Nu echter ging de generaal zich werpen op de buitenlandse politiek. Terwijl het corps diplomatique reeds lang de geste van de rumoerige minister van Oorlog met ongerustheid had gadegeslagen, maakte Boulanger zich nu tot de incarnatie van de revanche-gedachte, tot de tegenspeler van Otto Graf von Bismarck. Hij verbond zich nauw met de dichter Paul Déroulède, stichter en hoofd van de Ligue des Patriottes, welke uitgesproken anti-parlementair was. Een aantal ultra-nationalistische blaadjes, kennelijk begunstigd door de minister van Oorlog, vond een uitgebreide lezerskring. Openlijk werd de oorlog gepredikt, tot ontsteltenis van de regering, die zich echter niet durfde ontdoen van haar ambitieuze minister van Oorlog. Bismarck reageerde er op in het Duitse parlement, ofschoon hij wist, dat noch de Franse regering, noch het Franse volk de oorlog wenste; het kwam hem bij zijn militaire projecten zeer te stade. Boulanger beging onvoorzichtigheid op onvoorzichtigheid. Hij trachtte op eigen houtje in het geheim relaties aan te knopen met de Tsaar van Rusland, hetgeen zijn collega van Buitenlandse Zaken aanleiding gaf zijn ontslag in te dienen. De zaak werd geschikt, maar wederom joeg het enfant terrible van het ministerie van Oorlog zijn collega's de schrik op het lijf toen bekend werd, dat hij bevel had gegeven militaire kampen te bouwen aan Frankrijks oostelijke grenzen. Het incident-Schnaebelé bracht de oorlog gevaarlijk dichtbij. De Duitsers hadden een Franse grenscommissaris, Schnaebelé, gearresteerd op Frans gebied, nadat hij op Duits terrein aan hun greep had weten te ontsnappen. Later bleek, dat hij op uitnodiging van zijn Duitse collega het vreemde land had betreden. De voorzitter van de ministerraad, Goblet, was voorstander van een ultimatum. Boulanger wilde mobiliseren, maar de president van de Republiek, wijzer dan zijn ministers, was niet bereid in de val te lopen, door Bismarck opgesteld, wenste niet de fout te maken, die in 1870 de minister van Buitenlandse Zaken, Gramont, had begaan, door zonder opheldering te vragen ter zake van de

door Bismarck verdraaide en vervalste Emser Dépêche, à bout portant de oorlog te verklaren. Na enkele dagen vond men de bewijzen, dat Schnaebelé niet ongevraagd op Duits grondgebied was geweest. Schnaebelé moest verschijnen voor een Duitse rechtbank, maar nadat de convocaties naar Duitsland waren gezonden, maakte Bismarck schoorvoetend en klaarblijkelijk zeer ongaarne de bevrijding van Schnaebelé bekend. Later echter bleek, dat Boulanger de grenscommissaris toch had misbruikt als tussenpersoon bij een spionnage-affaire. Evenwel, zijn populariteit was gestegen; het onwetende volk geloofde, dat zijn resoluut optreden Bismarck had weerhouden de vijandelijkheden te openen. In het volgende ministerie werd de lastige generaal niet meer opgenomen. Boulanger werd nu ambteloos burger. Wel werd hem een commando aangeboden in de provincie, maar hij wendde voor, wat rust te willen nemen. In werkelijkheid prefereerde hij in Parijs te blijven om de kat uit de boom te kijken. Het voorstel om een greep naar de macht te doen, wees hij resoluut van de hand. Daarvoor zat de militaire discipline hem misschien toch te veel in het bloed. Bovendien verafschuwde hij de burgeroorlog, die daarvan een onafwendbaar gevolg zou zijn. Hij wees op de staatsgreep van Louis Napoléon, de 2de December 1851, die op het kantje af was geslaagd, ofschoon deze, anders dan hij, over de volledige staatsmacht beschikte. Het staat wel vast, ondanks alles, dat Boulanger de dictatuur niet wenste en ondanks zijn dolle sprongen, ongetwijfeld een overtuigd republikein was.

Evenwel, het was evident, dat er een sterke anti-parlementaire stroming was ontstaan, een beweging, waarvan de général de la Revanche echter niet meedeed. Nogmaals, hij wenste de dictatuur niet. Zijn enig verlangen was terug te keren naar het ministerie aan de rue Saint-Dominique.

Excellentie af

Om hem uit Parijs te verwijderen vóór de 14de Juli, benoemde de regering hem tot chef van een legergroep, ver van Parijs, te Clermont-Ferrand, in Auvergne. Als een vorst werd hem door het volk van Parijs uitgeleide gedaan. Geweldige demonstraties bij zijn vertrek, aan het gare de Lyon. De menigte klom op de treeplanken, boven op de wagons; vrouwen wierpen zich voor de locomotief, ten einde het vertrek te beletten. Uren te laat vertrok de trein. Boulanger zelf, aan de voet gewond door een al te geestdriftig bewonderaar, was er verlegen mee. Niettemin, de gebeurtenissen aan het gare de Lyon, de 8ste Juli 1887, hadden voor Boulanger, maar ook voor Frankrijk, ernstige politieke gevolgen. Clémenceau, de leider van de extrême-Gauche, distancieerde zich van de rumoerige generaal. Hun verhouding was sinds enige maanden koeler en koeler geworden. De 11de Juli 1887 annonceerde Clémenceau in het parlement de breuk: „Je blâme absolument les manifestations qui ont eu lieu.... La popularité du général Boulanger est venue trop tôt à quelqu'un qui aimait trop de bruit. Ce n'est pas douteux".

Het onderscheid met voorheen was evident. Ook vóór de gebeurtenissen van de 11de Juli was Boulanger het idool van het volk, maar er was een politieke partij in de Kamer, die hem op het ministerie van Oorlog wenste. Thans was hij nog de afgod, maar tevens het symbool van een sterke anti-parlementaire beweging in den lande.

Weer stond hij, of liever plaatste hij zich in het middelpunt der publieke belangstelling. Nog meer toen hij Jules Ferry die hem de „St Arnaud de café-concert" had genoemd, uitdaagde voor een duel, dat op het laatste ogenblik werd afgelast. Een groep rebellerende agenten van politie te Parijs, die na de nationale feestdag van de 14de Juli weigerden dienst te doen, riepen „Vive Boulanger".

Hij laat zich interviewen door reporters, hetgeen de minister van Oorlog aanleiding geeft hem huisarrest op te leggen. Hij houdt zich daaraan niet en verlaat zijn woning aan de achterzijde om een rendez-vous te hebben met zijn vriendin Marguerite de Bonnemains, in Hôtel des Marronniers bij Marie Quinton, bijgenaamd „La belle Meunière". [1])

De omstandigheden blijven hem gunstig. Het Wilson-schandaal is koren op de molen van zijn antiparlementaire aanhang. Daniel Wilson, lid van de Kamer van Afgevaardigden en schoonzoon van de president der Republiek, heeft op grote schaal ridderorden verkocht. Het noopt Grévy af te treden.

Boulanger, met vacantie te Parijs, verzoent zich met Clémenceau. Hij vergadert met de radicalen, Clémenceau aan het hoofd. Allerlei combinaties worden voorgesteld, die nacht van 28 op 29 November 1887 en die van de 29ste op de 30ste; de zgn. historische nachten, die beslissend waren voor het lot van Frankrijk Maar Boulanger onderhandelt tegelijkertijd met de rechtsen, met de royalisten. Hij stelt zich in verbinding met de Graaf van Parijs, de kroonpretendent die in Londen resideert. Een royalistische staatsgreep wordt geprojecteerd.

Alles wordt in het werk gesteld, door de rechtsen, radicalen, door Déroulède's ligue des Patriottes en door de revolutionnaire Blanquisten, om te verhinderen dat de candidaat der middenpartijen, de opportunist Jules Ferry, smalend de Tonkinois genoemd, op het Elysée zou komen te zetelen.

Uiteindelijk redt Clémenceau de situatie door een vrijwel onbekende afgevaardigde, Sadi Carnòt, minister van Financiën in het demissionnaire kabinet-Rouvier, voor te dragen voor het presidentschap. Een ieder, van links tot rechts, is verheugd met deze pis-aller, waardoor men uit de impasse zal geraken. Sadi Carnòt, kleinzoon van de bekende republikein uit de Napoleontische tijd, wordt gekozen tot president.

Boulanger als adspirant-dictator, maar waarschijnlijk tegen wil en dank

Intussen zet Boulanger de onderhandelingen met de royalisten voort. Maar hij steekt ook zijn voelhorens uit in andere richting. Door bemiddeling van een journalist, Thiébaud, komt hij in aanraking met de Bonapartistische kroonpretendent, prins Napoléon, de zoon van Jérome, de voormalige koning van Westfalen. Boulanger weet aan zijn bewakers te ontsnappen en ontmoet Napoléon aan de Zwitserse oever van het Meer van Genève, de 1ste Januari 1888, vijf dagen nadat hij zich opnieuw had verbonden, het koninkrijk te herstellen.

Februari 1888 hadden partiële verkiezingen plaats voor de Kamer van Afgevaardigden en ziet, Boulanger kreeg in een aantal departementen samen 55000 stemmen, terwijl hij niet officieel candidaat was gesteld. Hierover geïnterpelleerd

---

[1]) Veel omtrent Boulanger is ons bekend door Marie Quintons „Journal de la Belle Meunière" (Général Boulanger et son amie).

door de minister van Oorlog, verklaart hij niets met de gevoerde actie te maken te hebben gehad. Echter, enige dagen later verschijnt een nieuw weekblad, de „Cocarde", dat zich aankondigt als boulangistisch orgaan en een politiek programma ontvouwt, dat riekt naar de dictatuur. In enkele dagen worden 400.000 exemplaren de verkopers letterlijk uit de handen gerukt. Maar Boulanger is te ver gegaan; de regering verwijdert hem uit het leger, hij wordt op nonactiviteit gesteld. Officieel omdat hij driemaal zonder verlof Parijs heeft bezocht; in werkelijkheid is de regering in het bezit van een dossier, waaruit duidelijk blijkt, dat hij wel degelijk aan de verkiezingscampagne had deelgenomen.

Evenwel, thans was Boulanger onmiddellijk verkiesbaar en in April 1888 deed hij dan ook zijn intrede in de Kamer als afgevaardigde van het Noorder-departement, waar hij met overweldigende meerderheid zijn tegencandidaten had verslagen. De intocht van de adspirant-dictator, zij het dan ook dat hij dat waarschijnlijk was tegen wil en dank, was met vakmanschap geënsceneerd. Als een courtisane reed hij van het Hôtel du Louvre, waar hij resideerde, in een prachtig open rijtuig — men sprak van een „landau de cocotte" — naar het Palais-Bourbon. De paarden versierd met groene en rode cocardes en de koetsier met een rode anjelier, Boulangers lievelingsbloem, in het knoopsgat.

Er had zich een Boulanger-mythe gevormd, die in geen enkel opzicht in overeenstemming was met de mens Boulanger. Het is verwonderlijk, dat de in het volk levende ongereflecteerde heilsgedachte zich vasthechtte aan een individu, dat niet anders dan zijn uiterlijk mee had, maar ongetwijfeld het instinct had voor reclame. Alle tijdgenoten, ook de meest onbevooroordeelde, zij waren het er over eens, dat Boulanger over de gehele linie een middelmatigheid was. Zeker, hij was een officier, die zijn métier kende; echter, daar was alles mee gezegd. Buiten zijn vak stuitte men bij de brav' général op een vacuum. Hij had geen enkele grote gedachte; de grote vraagstukken van de samenleving, de problemen van zijn eigen tijd lagen geheel buiten de wereld van zijn gedachten. Wat zijn staatkundige opvattingen betreft, is wel aan te nemen, dat hij republikein was, zelfs dat hij, toen later de parlementaire democratie hem geen kansen meer bood, ondanks zijn uitstapjes in het reactionnaire kamp, in zijn hart de parlementaire-republikeinse gedachte trouw was gebleven. Of hij het dictatorschap ambieerde, ook dit is ten zeerste aan twijfel onderhevig. Hij had een onverzadigbare dorst naar populariteit, maar zijn eerzucht zou zijn bevredigd bij het herwinnen van het verloren paradijs, het ministerie van Oorlog; weer te zetelen op het militaire departement en elk jaar opnieuw op de 14de Juli te schitteren bij de parade te Longchamps.

Deze man, van wie niets fascinerends uitging, noch van zijn persoon, noch van zijn naam, stuwde niet maar werd gestuwd; was het object, waarop de door de ramp van 1870 gekwetste nationale gevoelens zich vasthechtten.

Boulanger afgevaardigde

De generaal, sinds 15 April 1888 député, deed zijn intrede in het Palais-Bourbon als vertegenwoordiger van de Parti Républicain National, waarin het Comité de Protestation Nationale, dat de actie had gevoerd, was opgegaan. De 4de Juni beklom Boulanger het spreekgestoelte, maar de gemakkelijkheid, die de destijds

zo populaire en toegejuichte minister van Oorlog kenmerkte, was verdwenen. Onder het gelach en gejoel der collega's las hij een lang en dor document voor, waaraan geen geur of smaak meer was, doordat elk der leden van zijn staf er iets aan had veranderd of toegevoegd. Maar het was niet weinig, wat zijn staf Boulanger liet eisen. De Kamer zou zich hebben te beraden over de afschaffing van het presidentschap. Echter, de generaal begreep, dat dit de Kamer enigszins rauw op de maag moest vallen en dat deze zich met de gedachte nog had vertrouwd te maken. Daarom zouden als eerste stap de bevoegdheden van het staatshoofd verruimd moeten worden. De ministers zouden individueel slechts verantwoordelijk zijn aan het staatshoofd of aan de opperste raad, die deze zou hebben te vervangen. Een nieuwe grondwet zou moeten worden vastgesteld langs de weg van het referendum. Wat er van de senaat moest worden, dit liet Boulanger in het midden. Dit zou ook door de constituante moeten worden bepaald.

De president van de ministerraad, Floquet, bleef niet in gebreke Boulanger op zijn nummer te zetten. „Het is mij niet bekend", zo zeide hij, „wie het onze collega veroorlooft in deze vergaderig een zo hoge toon aan te slaan en tot haar te spreken als eens generaal Bonaparte, toen hij terugkwam van zijn overwinningen en tot de Vijf-honderd zeide: Wat hebt gij gemaakt van Frankrijk?"

„Maar", zo vervolgde hij, „laten we gerust zijn." En dan volgen de beroemd geworden woorden: „Op uw leeftijd, generaal Boulanger, was Napoléon dood. En gij zult slechts de Sieyès zijn van een doodgeboren grondwet."

Boulanger stond als geslagen, zo zeer, dat hij niets anders wist te zeggen dan: „En u, u zult Baras zijn".

De volgende avond had het chanson zich van de zaak meester gemaakt. Victor Meusy zong in de Chat-Noir:

„Que n'êtes-vous à la mamelle
Vos cinquante ans sont votre plus grand tort;
C'est au berceau qu'un César se révèle;
Napoléon, à votre âge, était mort".

Weer stelt Boulanger zich candidaat, bij een partiële verkiezing, maar hij wordt door de republikeinse tegencandidaat verslagen met 43.000 tegen 27.000 op hem. Men denkt al van hem af te zijn en aan de vele chansons die Boulanger tot object hebben, voegt de bekende socialistische chansonnier Jules Jouy een nieuwe toe:

„J'en suis tout perclus
La Boulanger est dans la dèche!
J'en suis tout perclus
La Boulange ne va plus".

Jules Jouy juichte echter te vroeg. Boulanger was nog niet van de kaart; zijn grote dag moest nog komen.

Boulangers vriendin gaat een rol spelen

Opnieuw verkiezingen in de maand Augustus, in drie departementen. Dillon, de secretaris der boulangisten, voert de strijd met onwaardige middelen, maar . . ..

met succes. Overal een grote meerderheid voor Boulanger. Velen achtten het einde van de republiek nabij. Plotseling verdwijnt de „patron" van het toneel. Men gist, hij is in Duitsland, in Zweden, in Rusland, om daar diplomatieke banden aan te knopen. Echter niets van dat alles; de brav' général maakt een snoepreisje door Spanje en Marocco, met de vrouw die zijn handelingen meer dan wie of wat ter wereld zal beïnvloeden en zijn lot zal bepalen.

De Vicomtesse de Bonnemains was een dochter van een marine-officier. Haar geboortenaam was Brouzet. Marguerite was op haar 19de jaar, in 1874, gehuwd met Pierre de Bonnemains, een gewezen cavalerie-officier, maar reeds in 1881 van deze gescheiden. Sindsdien had zij vele bewonderaars, onder wie, naar men zegt, Léopold van Hohenzollern. Maar wat Boulanger Marguerite had kunnen verwijten, het was zeker niet haar verleden; hij die relaties had onderhouden met een schier ontelbaar aantal vrouwen, hij die van de vermeerdering van dit aantal een sport maakte, zijn vrouwelijke relaties ontving in zijn ministerieel vertrek en de persoonlijk aan hem gerichte brieven van adoratrices zijn politieke vriendenkring als amusementslectuur in handen gaf.

Intussen hadden ook de boulangisten hun moeilijkheden: de „compartimenten" bevochten elkaar, stelden tegenstrijdige eisen. Was Boulanger een persoonlijkheid geweest, een man met ideeën, een centrale figuur, dan had men de eenheid nog wel kunnen handhaven. Maar ook zijn houding tegenover zijn staf werd gekenmerkt door beloften, ontkenningen, intrigues en compromissen. Steeds moesten nieuwe feitelijkheden of onverwachte gebeurtenissen redding brengen. Welnu, ook einde 1888 liet zijn geluksster, het vertrouwen waarop de grondslag was van Boulangers plannen, hem niet in de steek. De 24ste December werd bekendgemaakt het overlijden van een afgevaardigde. Onmiddellijk stelde Boulanger zich candidaat en in het zicht van de komende strijd verenigden zich weer royalisten, bonapartisten, blanquisten en dissidente radicalen onder het vaandel van „le brav' général".

De 27ste Januari 1889

De 27ste Januari 1889 zullen de verkiezingen plaats hebben. De republikeinse groepen zien het gevaar en besluiten gezamenlijk één candidaat te stellen. Dit heeft ook zijn schaduwzijde; immers de strijd wordt daardoor al te zeer vereenvoudigd en daarmede wordt wel sterk geaccentueerd, dat de betekenis zal zijn vóór of tegen het republikeins régime. Opportunisten en radicalen worden het eens over de te stellen candidaat. Maar zoals gewoonlijk, gaat ook hier deze eensgezindheid ten koste van de kwaliteit. Een zekere heer Jacques werd candidaat gesteld, een onbekende waartegen niemand bezwaar kon hebben, maar wiens naam dermate weinigzeggend was tegenover die van zijn tegenstander, dat alleen zeer principiële en doorgewinterde republikeinen hem zouden steunen. Daartegenover vormen de boulangisten comité's van actie, die, hoe heterogeen zij ook mogen zijn, allen Boulanger naar voren brengen. Henri Rochefort, Paul Déroulède met zijn ligue des Patriottes, zelfs een groep blanquisten staan aan zijn zijde. Enkele groepen van arbeiders komen uit met een eigen man, de mijnwerker Le Boulé.

Zal de 27ste Januari 1889 de apotheose brengen van de anti-parlementaire stromingen, van het boulangisme? Het zou het hebben gedaan, als de boulangisten

zich niet hadden gegroepeerd om Boulanger en Boulanger niet Boulanger was geweest.

De gehele staf had zich verenigd in de diverse appartementen van het bekende restaurant Durand aan de hoek van de rue Royale en de place de la Madeleine. De vertegenwoordigers der „compartimenten", zij allen zijn aanwezig in dit café der staatslieden, waar de député's hun kopje koffie plachten te halen alvorens elkaar te gaan bevechten in de arena van het Palais-Bourbon. Men ziet er zelfs Eli May met enige van zijn blanquisten; men ziet er de royalistische hertogin van Uzès, de stille vennote van de boulangistische beweging, die 500.000 francs heeft gevoteerd om de campagne te bekostigen. Zij zit daar met de hertogin de la Trémoille en een aantal klasse- en meningsgenoten aan een schitterend georneerde tafel. Boulanger met partijsecretaris Dillon zijn tezamen in een salon op de eerste etage en in een nevenvertrek bevindt zich Boulangers vriendin, Marguerite de Bonnemains.

À l'Elysée, à l'Elysée, hoort men roepen op straat. Het laat zich aanzien, dat het een daverende overwinning zal worden voor de generaal. Men had van tevoren Boulanger geïnterpelleerd over zijn plannen, men heeft hem op de man af de vraag gesteld, of hij, mocht de zege aan hem zijn, de door zo velen vurig verlangde greep naar de macht zal doen. Maar de generaal heeft steeds een menigte slagen om de arm gehouden. Eenmaal heeft hij geantwoord, dat hij geen bloed wil vergieten. Maar.... een staatsgreep zonder bloed is als een feestmaal zonder wijn.

De eerste uitkomsten komen binnen, gunstig, uiterst gunstig voor de generaal. Is hij zelf er erg blij mee? De champagne komt op tafel, er wordt geklonken, gedronken, er heerst dolle vreugde. Hoe komt de feestroes Boulanger te stade; het biedt hem de mogelijkheid voor een korte spanne tijds de gedachten aan hetgeen hem te doen staat, hetgeen men van hem verlangt, in de naaste toekomst, morgen, misschien reeds vanavond, te verdringen. De dag van morgen, als hij zal moeten handelen, terwijl hij het niet wenst, terwijl hij er zo bang voor is. Maar Déroulède verbreekt ruw de dunne muur, die Boulanger heeft opgetrokken tussen zich en hetgeen men van hem verwacht. Zeer direct vraagt hij de generaal, wat hij thans voornemens is te doen. Een staatsgreep in de nachtelijke uren acht ook Deroulède te riskant, maar hij wenst, dat Boulanger morgen in de Kamer de revisie zal eisen en — zo de vergadering dit weigert — welnu dan staan 20.000 ligueurs de generaal ten dienste. Deze 20.000 — Déroulède is er zeker van — zullen in een ommezien aangroeien tot het viervoudige.

Boulanger wenst niet de greep naar de macht

Boulanger is in grote verlegenheid; herhaaldelijk confereert hij met Marguerite. Omstreeks half twaalf komen de definitieve cijfers: Boulanger 245236, Jacques 162875 en Le Boulé 17039 stemmen. Donderend gejuich, maar nu presenteert Rochefort de generaal de rekening. Boulanger verzet zich, hij wil niet illegaal handelen. Zijn adjudanten, de hoofden der compartimenten, wachten en wachten. Om twaalf uur bestelt men een rijtuig. Onder het gejuich van de menigte, Déroulède op de bok naast de koetsier, rijdt Boulanger naar de rue de Berri, naar de woning van Marguerite de Bonnemains.

Er gebeurt niets, ook niet de volgende dag. Boulanger denkt er niet aan, met

Déroulède's ligueurs naar het Palais-Bourbon op te rukken.

De tijdgenoten zijn het er allen over eens, dat de 27ste Januari 1889 en nog enkele dagen daarna de staatsgreep zou zijn geslaagd. Saussier, de militaire commandant van Parijs, Boulangers persoonlijke vijand, had maatregelen genomen, maar had hij zijn troepen in de hand? Zowel de Garde républicaine als de politie waren onbetrouwbaar. De dienstdoende prefect van politie, Lozé, had de gehele avond van de 27ste Januari bij de ingang van Durand de wacht gehouden om Boulanger zo nodig te arresteren, met behulp van zijn troepen, bestaande, welgeteld, uit één man. Toen men hem vroeg naar zijn corps, dat hem behulpzaam moest zijn, had hij gewezen op zijn enige metgezel.

De nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, Constans ,laat het gerucht verspreiden, dat Boulanger als lid van de Ligue zal worden gearresteerd. Wat zal de generaal doen, de wijk nemen? Hij voelt er alles voor; alles is beter dan gescheiden te worden van Marguerite. Niettemin moet de schijn worden gered; hij wenst dat de leden van zijn staf één voor één het hem zullen aanbevelen, ja zelfs er op zullen aandringen en dat wel zwart op wit. Aan zijn verlangen wordt voldaan en 's avonds neemt Boulanger met Marguerite de trein naar Brussel. De volgende morgen bij het lezen van de nieuwsbladen, merkt Boulanger, dat er niets aan de hand is en hij besluit terug te keren. Ernest Constans echter zorgt dat er steeds alarmerende berichten in omloop worden gebracht en de 1ste April stapt de generaal weer op de trein naar het noorden, vergezeld van Marguerite, De hen surveillerende politiemannen weten zij kwijt te raken door het gemeenschappelijke appartement aan de voordeur binnen te gaan en de woning, die ook uitkomt aan een andere straat, aan de andere zijde te verlaten. Na korte tijd vertrekt hij naar Londen.

Het nieuws van Boulangers vertrek verspreidt zich vlug. De vrienden spreken het tegen, maar uiteindelijk is ontkennen niet meer mogelijk. Pogingen worden in het werk gesteld om hem te doen terugkeren, maar de generaal weigert pertinent. De pers is niet mals in haar oordeel. Men noemt hem een alcoof-held. Thiébaud, de initiator van het boulangisme, laat zich de uitdrukking ontvallen: hij heeft gelopen als een lavement.

Het boulangisme is zijn hoogtepunt voorbij. De verkiezingen van September tonen dit onomstotelijk aan. Het élan is verdwenen, er is tweespalt in de gelederen der boulangisten. De royalisten maken zich los van de beweging en van hen was steeds het geld gekomen. Men had ze naar de ogen te zien; Boulanger geeft hun zijn erewoord, dat hij binnenkort weer op Franse bodem zal staan, maar Marguerite zou het hem niet hebben toegestaan. Ondanks alles was de Franse regering nog altijd bevreesd voor de terugkeer van Boulanger en werden de kusten bewaakt. De generaal is op de hoogte en denkt er niet meer aan Engeland te verlaten. Hij vreest Constans, maar even sterk wantrouwt hij de royalisten, die, naar hij vermoedt, zijn dood wensen.

Inderdaad, Boulanger wilde zich van de royalisten bedienen, ofschoon hij er in ernst nooit aan gedacht heeft het koningschap te herstellen. En omgekeerd was Boulanger voor hen slechts een instrument en, naar hen bleek, een ondeugdelijk instrument.

Het gevaar is geweken

De verkiezingen worden een fiasco. De nederlaag is volkomen; op de financiële steun der royalisten valt niet meer te rekenen. Boulanger en Marguerite moeten afstand doen van de staat, die zij in Londen voeren. Zij besluiten zich te vestigen op Jersey, een der Normandische eilanden. De renstal is verkocht, alleen Tunis, het zwarte paard, waarop hij zijn triomftocht maakte de 14de Juli 1886, gaat mee naar het eiland in het Kanaal.

Intussen besluit men toch nog deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen, die in Mei 1890 zullen plaats hebben. De staf komt over naar Jersey, maar er is geen eenstemmigheid onder de vogels van zo diverse pluimage, die zich onder hen hebben geschaard. Een van hen, Francis Laur, stelt voor Edouard Drumont, notoir antisemiet en schrijver van het berucht geworden: La France Juive", candidaat te stellen. Boulanger, wars van elk antisemitisme, verneemt bovendien dat Drumont de lezers van de Dernière Bataille vergast heeft op het verhaal van de ongelukkige levensloop van Boulanger-père. Deze laffe, smakeloze daad deed bij Boulanger-fils de deur dicht; de candidatuur van Drumont is van de baan.

Men stelt de général als eis — het zou de enige kans op succes zijn, dat hij zich op Franse bodem laat arresteren. Boulanger denkt er niet aan, de martelaarsrol te gaan vervullen. Marguerite gaat hem boven alles. Hij toont zich onverzettelijk. En dan voegt Déroulède hem de zo bekend geworden woorden toe: „Generaal, men is overtuigd van uw militaire moed, maar het ontbreekt u aan burgerlijke courage".

Het Comité républicain national spat uit elkaar. Het is Déroulède, die, in Frankrijk teruggekomen, het besluit nog tracht ongedaan te maken. Maar de nederlaag is al te duidelijk en Boulanger zelf besluit het comité te ontbinden. De generaal, verlaten door zijn troepen, leidt met Marguerite een vreedzaam leven in zijn villa op Jersey. Hij schrijft boeken, die nooit zullen worden uitgegeven. Het thema is en blijft steeds hetzelfde; hij is indulgent jegens zich zelf, maar streng tegenover zijn voormalige aanhang.

Het melo-dramatische slot.

Dan komt de slepende ziekte van Marguerite; langzaam maar zeker wordt zij gesloopt door een voortschrijdende longaandoening. Mei 1891 vestigt het paar zich weer te Brussel, in een bescheiden woning aan de rue Montoyer, quartier Léopold, nabij het gare du Luxembourg. Steeds slechter wordt de gezondheidstoestand van Marguerite. Zij sterft de 16de Juli van het jaar 1891, nog geen 36 jaar oud. Op het kleine kerkhof van Elsene wordt zij begraven; Marguerite, 19 décembre 1855— 16 juillet 1891; A bientôt, zo is het eenvoudige grafschrift. Boulanger leeft voort, doelloos; hij bereidt zijn suicide voor. De 30ste September 1891 maakt hij door een pistoolschot in de rechterslaap een einde aan zijn leven, op het graf van Marguerite.

Twee testamenten laat hij na, een politiek en een privé. Het politieke testament is onbelangrijk; Boulanger heeft de politiek nooit begrepen; hij heeft nooit gedirigeerd, maar werd geduwd in een richting die de zijne niet kon zijn en waartegen hij zich steeds krampachtig heeft verzet. De portée van zijn handelingen is hem steeds ontgaan.

Het privé-testament treft door zijn menselijkheid: „Morgen ga ik de dood in, daar ik niet meer op kan tegen het bestaan zonder haar, die de enige vreugde, het enige geluk van mijn gehele leven is geweest. Gedurende twee en een halve maand heb ik geworsteld; thans kan ik niet meer. Ik koester niet veel hoop haar weer te zien; maar wie weet? In ieder geval ga ik terug naar het niets, waar men niet meer lijdt."

Het oordeel der tijdgenoten is streng. De journaliste Séverine schrijft: „Hij is begonnen als Caesar; hij is voortgegaan als Catalina en hij eindigde als Romeo". „Hij is gestorven zoals hij heeft geleefd, als tweede-luitenant", zo luidde het afkeurende judicium van Clémenceau, de man die hem eens in het zadel hielp.

Over zijn leven kan men met recht de staf breken. Maar, zoals gezegd, is zijn brandende eerzucht, zijn zucht tot schitteren niet voor een deel te verklaren uit de vernederingen, ondervonden in zijn jeugd? Hij was lichtzinnig, ijdel en zwak. Hij bracht Frankrijk enkele malen aan de rand van de afgrond. Hij speelde met de revanche-idee, maar hij trok nimmer de consequenties van zijn daden, als deze voor zijn land en volk desastreus dreigden te worden. Dat hij op die historische 27ste Januari 1889 niet greep naar de macht, die men aan zijn voeten legde, is niet een bewijs van karakterzwakte. Integendeel; hij verafschuwde de burgeroorlog, die daarvan het onvermijdelijke gevolg moest zijn. Déroulède had ongelijk, toen hij hem gebrek aan burgerlijke moed verweet. Het ontbrak Boulanger aan hetgeen Ibsen, Hilde — in Bouwmeester Solnes — laat noemen: het robuste geweten; het gemakkelijke geweten der Vikings, dat hun veroorloofde, nadat zij geplunderd, geroofd, gemoord hadden, thuis rustig te genieten van hun overvloed aan spijs en drank, en vrolijk te zijn als kinderen. Hem ontbrak de onverschilligheid ten aanzien van het leven van zijn medemens, die Napoléon de 18de Brumaire deed riskeren en die de prins-regent, Louis-Napoléon Bonaparte in 1851 rustig in het Paleis der Tuilerieën doet blijven, toen St Arnaud in zijn naam het bloedbad aanrichtte op de boulevard St Martin.

Laat men over zijn uiterlijk-melodramatische dood niet de staf breken. De woorden in zijn testament, gebeiteld in de gemeenschappelijke grafsteen, spreken voor zich zelf: „Ai-je bien pu vivre deux mois et demi sans toi".

Zijn laatste daad was waarschijnlijk een der weinige, die niet berekend waren op uiterlijk effect.

Het boulangisme, dat in wezen anterieur was aan het publieke optreden van Boulanger, was reeds uitgedoofd vóór de dood van de man, aan wie deze anti-democratische impuls zijn naam ontleende.

De reactie evenwel was niet verdwenen met het boulangisme. Zij culmineerde opnieuw in de Affaire-Dreyfus en bereikte in het jaar 1898 weer een hoogtepunt. Eerst kort na de eeuwwende had de Derde Republiek wortel geschoten.

KATE FRANKENTHAL

PSYCHOLOGIE VAN DE VROUW IN EEN VERANDERDE WERELD

„Wat is een vrouw?", is een vraag, die de mensheid door de eeuwen heen heeft beziggehouden. De veelheid van de gegeven antwoorden wijst er op, dat zij òf een raadsel is, dat niemand kan oplossen, òf geëtiketteerd en begiftigd wordt met kwaliteiten die ontspringen aan de fantasie, de wens of de vrees der mannen.

In de loop der tijden is de vrouw door de vertegenwoordigers van verschillende leerstelsels gezien als een heks en het werktuig van alle kwaad; een soort van goed werkend dier, dat niet in staat was te denken of voor haar zelf plannen te maken; een tamelijk overbodig luxe-voorwerp; of de samenvatting van alles wat goed en mooi is. Het Engelse woord „Men" betekent zowel mannen als mensen; het Franse woord „homme" heeft dezelfde dubbele betekenis. Voor zover vrouwen van belang zijn, zei Sint Thomas, dat het ongelukkige wezens waren, een soort verminkte mannen. Aristoteles zei, dat de vrouw vrouw was, dank zij het ontbreken van bepaalde kwaliteiten.

Vroegere theorieën maakten het hart tot zetel van het gevoel en het hoofd tot zetel van de geest. Lange tijd deed de waarheid opgeld, dat de geest van de vrouw in haar hart woonde of, met andere woorden, dat zij weinig hersens had. Het ideale beeld van een vrouw, was dat van een wezen, geheel gewijd aan liefde en moederschap. Psychologisch gezien heeft dit beeld van de vrouw, die een en al liefde en vergevensgezindheid zou zijn, sterk bijgedragen tot het gevoel van ontoereikendheid en schuld bij de vrouw. Dit geïdealiseerde beeld betekent immers, dat de vrouw, die twijfel en negatieve gevoelens kent, onder de druk van een schuldbesef komt te staan, dat haar persoonlijkheid ondermijnt.

De tijden veranderen en wij met hen. In de loop van de tijd heeft de persoonlijkheid der vrouw als lid van de maatschappij even ingrijpende veranderingen ondergaan als de maatschappij zelf. Niet alleen de grote uitvindingen, zoals de drukpers of de stoommachine, maar ook ontelbare kleine veroveringen hebben een vèrreikende invloed uitgeoefend en hun stempel op de cultuur en de menselijke persoonlijkheid gedrukt.

---

[1]) De schrijfster van dit artikel doceert psychiatrie aan het New York Medical College. Vele van haar opmerkingen slaan in het bijzonder op Amerikaanse verhoudingen.

Sommige belangrijke uitvindingen, bijv. de boekdrukkunst of de stoommachine, veroorzaakten zulke veranderingen in het bestaan, dat de gevolgen er van duidelijk in de psychologie van de mens kunnen worden aangewezen. Echter, niet alleen de in het oog vallende uitvindingen tekenen de cultuur en het karakter van de mensen, ontelbaar kleinere prestaties, minder indrukwekkend, of zelfs volkomen onbetekenend hebben vaak een vèrreikende invloed. In de psycho-analyse zijn we gewend, aan de kleinste details aandacht te schenken, omdat zij een vèrgaand psychologisch effect kunnen hebben.

John Stuart Mills zei een eeuw geleden: „De geschiedenis leert ons, dat grote economische krachten als een vloedgolf over de maatschappijen spoelen, die zich maar half bewust zijn van wat er met hen gebeurt. Een bekwaam staatsman voorziet wat de tijd zal brengen en zal trachten instellingen te creëren en de plannen en gedachten van de mensen om te buigen in overeenstemming met de verandering die zacht nadert."

Aangekweekt inzicht en aangewend overleg, dat zou inderdaad wijs staatsmanschap zijn. Waar de geschiedenis niet rijk is aan zulke figuren, zien wij, dat denkwijzen en sociale instellingen zich zeer langzaam voegen naar de veranderingen die hebben plaats gehad, maar meestal ver achterblijven.

De mogelijkheden en begrenzingen van menselijke wezens zijn biologisch bepaald. De wereld waarin wij leven is de motor die de beweging stimuleert en de psychologie van de mensen verandert. Mannen en vrouwen worden door de veranderingen in de productiemethoden en in de structuur van de maatschappij gelijkelijk geraakt. Bovendien raken deze veranderingen de vrouwen in hun rol van moeders en huisvrouwen.

Alleen het moederschap is biologisch bepaald, en zelfs daarin is de vrouw niet onafhankelijk van culturele en sociale factoren. Niettemin nam het moederschap door de eeuwen heen, tot op de jongste tijden, zulk een overheersende plaats in in het leven van de vrouw, dat het er op leek, alsof dit haar enige wezenlijke bestemming was. Het moederschap heeft zijn betekenis niet verloren en zal die, zolang de mensheid zich in stand wil houden, ook nooit verliezen. Maar in de moderne maatschappij heeft het niet meer die alles overheersende invloed op het leven der vrouwen, en hierdoor zijn andere kwaliteiten vrijgekomen.

Ook het leven van de man heeft vergelijkbare veranderingen ondergaan. Vroeger, toen de spieren de belangrijkste menselijke krachtbron vormden, werd het leven van de man beheerst door de strijd om het bestaan. In de negentiende eeuw beginnen de mensen naast dieren, steeds meer anorganische krachtbronnen te gebruiken en hieraan ontleenden zij meer dan de helft van de gebruikte energie. De mensen werkten niet meer tot ze er bij neervielen; zij kregen vrije tijd en de geestelijke vermogens begonnen tot gelding te komen. Omstreeks 1940 ontleenden de mensen 90 pct van de gebruikte energie aan technische krachtbronnen. De menselijke spieren spelen tegenwoordig nauwelijks een rol meer en de menselijke geest gaat voort nieuwe ontdekkingen te doen en nieuwe, machtiger krachtbronnen aan te boren, de gevaren die daarmee verbonden zijn niet tellende.

Deze ontwikkeling was ook van grote betekenis voor de vrouwen. Bepaalde omstandigheden belemmeren hun werk te verrichten, dat grote physieke inspanning

vergt. Wel is waar zijn de spieren voor ontwikkeling vatbaar, maar dat is niet bevorderlijk voor hun biologische functie. Dit is natuurlijk een kwestie die de maatschappij in haar geheel aangaat en niet alleen de vrouwen. Tal van vooruitstrevende vrouwenorganisaties zagen in de gelijke rechten voor de vrouw een gevaar. Zij vreesden, dat de beschermende rechten van het moederschap er door in gedrang zouden komen. Deze vrees bleek ongegrond, want de mensheid wilde in deze haar bestaansbronnen niet aantasten.

Hoe het ook zij, in het moderne productieproces zijn de vrouwen volledig in staat machines en schrijfmachines te bedienen, kantoorarbeid te verrichten en zelfstandige beroepen uit te oefenen op hetzelfde niveau als mannen.

De opkomst van de moderne steden en industrieën ontnam het gezin de positie van productiegemeenschap. De vrouwen konden niet uit werken gaan; hun verantwoordelijkheid als moeder en huisvrouw bond hen aan huis. Er waren geen slagzinnen nodig om hen daartoe te bewegen.

Naarmate het gezin minder goederen voor eigen gebruik produceerde, werd de levensstandaard steeds meer afhankelijk van het ingebrachte geld; en de man bracht het geld in. Het werk van de vrouw, hoe onmisbaar ook voor het welzijn van gezin en gemeenschap, werd niet met geld beloond. Zij bracht niets voort dat een geldelijke waarde had; zij verleende alleen diensten. Er ontstond dus een toestand, waarin de man werkte en verdiende, terwijl de vrouw de dienares werd, door hem onderhouden en van hem afhankelijk.

Het verdere verloop van de ontwikkeling bracht een stroom van arbeidbesparende uitvindingen en een snelle opkomst van industrieën die veel van het werk dat de vrouwen gewend waren zelf te verrichten, van hen overnamen. Omstreeks 1900 was het huishouden een aanzienlijk minder inspannende bezigheid geworden. Het geboortecijfer begon te dalen. In 1850 waren er in Amerika op iedere 1000 vrouwen tussen 20 en 44 jaar 892 kinderen die de leeftijd van vijf jaar nog niet hadden bereikt. In 1900 waren het er 666, en in 1940 419. De daling van het geboortecijfer was veel groter dan deze cijfers tot uitdrukking brengen, daar een veel groter aantal kinderen in leven bleef.

De vrouwen kregen het rustiger. Zowel hun biologische als hun sociaal-economische rol stelde geringere eisen. Zij stelden minder prestaties tegenover de inspanning die de man zich voor hun onderhoud getroostte. Op dit ogenblik begonnen het zelfrespect der vrouw en de publieke waardering voor haar werk te verdwijnen. Haar positie als staatsburger was in de meeste landen gelijk aan die van minderjarige kinderen; in de wetboeken werd zij gewoonlijk in één adem genoemd. Dit kwam duidelijk tot uitdrukking in de Code Napoléon. Haar geborgenheid hing in toenemende mate af van hulpeloosheid, de bereidheid om te dienen en de afhankelijkheid van de echtgenoot, die een vaderlijke figuur werd. Haar morele normbesef was strenger dan dat van de man. Schopenhauer zei: „Door nadruk te leggen op de kuisheid dwingt zij de man, zich aan haar eis tot een huwelijk te onderwerpen."

De volgende cijfers, gepubliceerd door het Women's Bureau, zijn zeer kenmerkend voor de recente veranderingen en voor de na-oorlogse ontwikkeling in Amerika. In 1890 woonde slechts 35 pct van de bevolking, t.w. 22 millioen, in de steden; in 1940 waren het er 76 millioen, ofwel 57 pct. In 1870 werkten minder dan twee mil-

lioen vrouwen tegen betaling; dit waren 18 pct van alle arbeidsgeschikte vrouwen en 15 pct van alle ingeschakelde arbeidskrachten. In 1940 bedroeg het aantal werkende vrouwen 14 millioen, ofwel 27 pct van alle arbeidsgeschikte vrouwen en 25 pct van alle ingeschakelde arbeidskrachten. In 1947 werkten er 16½ millioen vrouwen, ofwel 30 pct van alle arbeidsgeschikte vrouwen en 28 pct van alle ingeschakelde arbeidskrachten; en in April 1948 werkten 17¼ millioen vrouwen, 31 pct van de arbeidsgeschikte vrouwen. In 1900 stonden tegenover elke 100 werkende vrouwen 328 vrouwen die uitsluitend hun huishouding verzorgden; in 1940 225 en in 1945, ten gevolge van de oorlogseconomie, slechts 154. De leeftijdsspreiding en de burgerlijke staat van de werkende vrouw zijn zeer belangwekkend.

Terwijl er in 1940 1½ millioen meer ongehuwde dan gehuwde vrouwen in het arbeidsproces ingeschakeld waren, was deze verhouding in 1947 omgekeerd. Dit verschijnsel was geheel nieuw.

In 1900 werkten er minder dan 800.000 gehuwde vrouwen; in 1940 bedroeg hun aantal vijf millioen en in 1947, 7½ millioen; d.w.z. meer dan één op de vijf gehuwde vrouwen.

De 2½ millioen vrouwen waarmede de arbeidsgemeenschap sinds 1940 is vermeerderd, zijn geheel afkomstig uit de rijen der gehuwden en vrouwen, ouder dan 35 jaar. Het aantal werkende meisjes, jonger dan 20 jaar, is met ⅓ millioen toegenomen en het aantal werkende vrouwen tussen 20 en 34 jaar – de leeftijd, waarin de meeste vrouwen hun kinderen ter wereld brengen – is met ⅓ millioen gedaald.

Deze cijfers tonen duidelijk de veranderde positie van de vrouw in onze samenleving. Zij is bereid buitenshuis te werken, voor zich zelf te zorgen en ook een deel van de zorgen voor het gezin op zich te nemen.

In 1946 waren 6½ millioen vrouwen hoofd van het gezin. Dat betekent, dat bij 17½ pct van alle gezinnen een vrouw aan het hoofd stond.

Het huwelijk schept niet meer het paradijs, waarin de vrouwen beschermd en geborgen zijn. Een groeiend aantal mensen trouwt jong. De vrouw blijft werken tot zij besluit moeder te worden. Het aantal echtparen in de leeftijd tussen 20 en 30 jaar is in de jaren 1940 tot 1947 met 20 pct toegenomen, terwijl hun aantal op de gehele bevolking slechts met 3 pct is toegenomen.

De slagzin „De plaats van de vrouw is in huis" heeft zijn vat op mannen zowel als vrouwen verloren. Het is een feit, dat men deze 17 millioen vrouwen niet naar huis kan sturen zonder het economische en culturele leven te ontwrichten.

Gedurende de oorlog heeft het Women's Bureau een onderzoek ingesteld, gebaseerd op gesprekken met 13.000 vrouwen, die werkzaam waren in alle mogelijke industrieën. Meer dan de helft had het voornemen ook na de oorlog te blijven werken. De redenen die hiervoor werden opgegeven, waren: in 57 pct van de gevallen om in eigen onderhoud en dat van anderen te voorzien; in 21 pct van de gevallen om voor bepaalde doeleinden te sparen, zoals de aankoop van een huis of de opleiding der kinderen; en slechts in 22 pct van de gevallen, omdat zij van hun werk hielden en hun onafhankelijkheid wilden behouden.

De antwoorden van de ongehuwde vrouwen waren anders. 87 pct hadden het voornemen na de oorlog te blijven werken. 96 pct hunner gaven als reden op, dat zij in eigen onderhoud of in dat van anderen moesten voorzien; 2 pct, dat zij voor

een bepaald doel wilden sparen, en slechts 2 pct, dat zij van hun werk hielden. Natuurlijk bestaat de mogelijkheid, dat velen die toen uit noodzaak van plan waren te blijven werken, later afvielen doordat zij trouwden en door hun man onderhouden werden. Velen zullen echter, nu zij de smaak van het maatschappelijke succes en van onafhankelijkheid hebben geproefd, deze niet meer willen prijsgeven.

Daar vrouwen gewoonlijk slecht betaald werden, bestond het gevaar, dat zij als goedkope arbeidskrachten de mannen, die georganiseerd waren en gunstiger arbeidsvoorwaarden hadden verworven, uit hun positie zouden verdringen. Daar de plaats van de vrouw in het arbeidsproces en op de arbeidsmarkt steeds belangrijker werd, werd het voor de vakverenigingen noodzakelijk, de belangstelling en het begrip der vrouwen voor maatschappelijke problemen wakker te roepen en ze tot aansluiting aan te sporen. Het was een langzaam proces; tal van vakverenigingen konden slechts met moeite besluiten aan de noodzaak, hun deuren voor vrouwen te openen, toe te geven. Gladys Dickason schat het aantal vrouwen dat in 1910 bij een vakvereniging was aangesloten, op 77.000, ofwel 3½ pct van alle leden; in 1940 waren het er 800.000 ofwel 9½ pct; en in 1944 drie millioen, ofwel 22 pct.

Een nieuw perspectief was geopend. De psychologische uitwerking op de vrouw bleef niet uit. Zij onderkende een gemeenschappelijk doel en kreeg het gevoel, dat zij er bij hoorde. Haar strijd en de strijd van haar mannelijke collega's was nu dezelfde; vrouwen en mannen moesten samenwerken en gingen belangstelling en verantwoordelijkheid delen. Hiermede was een belangrijke stap gedaan in de richting naar volwaardigheid in de gemeenschap.

Een tweede belangrijke stap bracht de vrouw politieke rechten. In 1913 verschenen de Amerikaanse feministen op het strijdtoneel en men vond ze onvrouwelijk en grotesk. De houding tegenover de vrouwen die politieke rechten opeisten, was vrijwel dezelfde als die, aan welke Chaumette 120 jaar eerder in Frankrijk uitdrukking gaf in de woorden: „Sinds wanneer is het geoorloofd, dat vrouwen zich een houding van mannen aanmatigen? De natuur zegt: Wees vrouw. De zorg voor kinderen en huishouding is uw taak."

Toen de Amerikaanse vrouwen in 1920 het kiesrecht verwierven, ging daarvan een sterke psychologische invloed uit, ook op de mannen die het tot het laatst bestreden hadden. Het feit, dat 50 pct van de kiezers vrouwen waren, kon niet worden genegeerd en het werd al spoedig een agitatorische zin: „De vrouwen horen in de politiek en het openbare leven".

Het feit, dat vrouwen nu ook vrouwelijke afgevaardigden konden kiezen, die, zij het niet heel royaal, door de mannen werden aanvaard, had op de vrouwen een diepgaand psychologisch effect. Zij werden met taken en verantwoordelijkheid bekleed, zij ontwikkelden zich, en hun gezichtskring werd ruimer.

Zij werden niet alleen maar volwaardige burgers van hun land, maar zij werden zich tevens bewust, dat zij wereldburgers waren. In de nieuwe relatie tussen de geslachten komen mannen en vrouwen dichter bij elkaar te staan; zij zijn collega's en rivalen. De vrouw ziet de man die naast haar naar een betrekking solliciteert, niet als het zinnebeeld van kracht, steun en superieur intellect. Zij verwacht van hem geen ridderlijkheid, maar eerder, dat hij haar in een hoek tracht te drukken. De ridderlijkheid, waarop zij zo lange tijd gesteld was, ziet zij nu in het

juiste licht: als het vaderlijke schouderklopje, dat zeggen wil, ik ben superieur en wil je beschermen – geef toe dat je inferieur bent en sla de hand, die werkt om jou te voeden, niet weg.

De mensen van deze eeuw waren getuige van twee wereldoorlogen en de grootste economische crisis van alle tijden. De vrouwen waren er niet meer helemaal zeker van, dat zij naar behoren zouden worden gevoed, en zij wilden zelf werken. De oorlogen eisten de mannen op en de crisis ontnam hun de mogelijkheid hun gezin te verzorgen. De vrouwen moesten op eigen benen staan, en al doende werden zij zich er van bewust, daartoe in staat te zijn. Zij demonstreren nu hun kracht en capaciteiten en betwisten de man het recht, op het voetstuk te staan, waarop zij hem zelf geplaatst hebben.

Het moederschap neemt de grootste plaats in in het leven van de vrouwen tussen 20 en 34 jaar. Dit is dan ook de enige groep bij welke het aantal werkende vrouwen is afgenomen. De National Conference on Family Life publiceerde de volgende belangrijke gegevens over de veranderingen in de gezinscyclus. De gemiddelde leeftijd van een vrouw bij de geboorte van haar laatste kind was in 1890 32 jaar; in 1940 27 jaar. Bij het huwelijk van haar laatste kind was zij in 1890 55 jaar; in 1940 50 jaar. Bij de dood van een der beide echtgenoten was de gemiddelde leeftijd van de vrouw in 1890 53 jaar; in 1940 61 jaar.

Dit houdt in, dat, in 1890, ongeveer de helft van de echtparen er niet op kon rekenen, het huwelijk van het jongste kind te overleven. Als de taak van het baren en grootbrengen der kinderen volbracht was, was het leven voorbij.

In 1940 kon de helft van de echtparen er op rekenen nog elf jaar samen te leven nadat het jongste kind het huis had verlaten. De biologische functies en verantwoordelijkheden van het moederschap eisten een kleiner gedeelte van het leven op, en dit feit bracht de belangrijkste veranderingen in de levenswijze en persoonlijkheid der vrouwen teweeg.

Er is geen bewijs voor de opvatting van sommige deskundigen, dat de vruchtbaarheid der vrouw is afgenomen. De belangrijkste oorzaken van de daling van het geboortecijfer in de laatste 100 jaar, in de Westerse wereld, zijn de toegenomen mogelijkheden tot geboortebeperking. Toen de levensduur nog kort was en een groot percentage van de kinderen stierf voordat de productieve leeftijd was bereikt, was het voor de instandhouding van het nationale leven nodig, veel kinderen ter wereld te brengen. Wij weten niet precies hoe kort de levensduur was. Prof. Haggard schat, dat de levensduur 300 jaar geleden slechts twintig jaar bedroeg. Daar het vijftien jaar duurt voordat de mens volwassen is, zou dit betekenen, dat er gemiddeld slechts vijf jaar overbleven voor voortplanting.

In 1870 bedroeg de levensduur 35 jaar. Eerst sinds het begin van deze eeuw bestrijkt de gemiddelde levensduur van de vrouw de gehele periode van haar vruchtbare staat, die ongeveer 30 jaar duurt. Tegenwoordig kunnen zij er zelfs op rekenen 20 à 25 jaar langer te leven. De levensduur nadert de 70 jaar. Daarvan is slechts een decennium hoofdzakelijk aan het moederschap gewijd. Indien de vrouw van onze tijd haar vruchtbaarheid geheel zou benutten, zou zij meer dan twintig kinderen ter wereld kunnen brengen en de meeste van deze kinderen zouden ook in leven kunnen blijven.

Deze gedachte zal voor ieder die iets van bevolkingsproblemen afweet een schrikbeeld zijn. Niemand zal onder de gegeven omstandigheden het hoogste geboortecijfer als ideaal zien. Sinds Malthus, 150 jaar geleden, de alarmklok luidde en op het gevaar wees, dat de aarde heel spoedig haar groeiende bevolking niet zou kunnen voeden, heeft het mensdom zich verdrievoudigd als gevolg van het dalende sterftecijfer. Dit, ondanks de scherpe daling van het geboortecijfer.

De aandacht van de Europese regeringen voor het bevolkingsvraagstuk werd bepaald door economische en militaire belangen. In de periode tussen de twee wereldoorlogen vertoonde het geboortecijfer in de meeste landen zulk een daling, dat de bevolking nauwelijks op peil bleef. In Frankrijk en Oostenrijk ging het bevolkingscijfer zelfs achteruit. Na de spectaculaire bevolkingsaanwas in de negentiende eeuw zou men deze ontwikkeling als heilzaam hebben kunnen beschouwen, ware het niet, dat de vrees voor de militaire overmacht van de buurstaten andere gedachten ingaf.

De twee meest overbevolkte landen, Duitsland en Italië, stimuleerden op fanatieke wijze de bevolkingsaanwas. Het moederschap werd verheerlijkt als het enige ideaal van een deugdzame vrouw en als de enige bijdrage van de patriotische vrouw tot de glorie van haar vaderland. Ongehuwde zowel als gehuwde moeders van vele kinderen werden hogelijk geëerd. Er werden meer kinderen geboren, niet zozeer omdat de individuele vrouw zich er toe liet overhalen meer kinderen het leven te schenken, als wel omdat het aantal vrouwen dat kinderen kreeg groter was. Morele waarden werden aangepast aan de veranderde levensomstandigheden. Deze waarden konden niet gelocaliseerd worden en vloeiden over de grenzen. De Europese democratieën zagen in de geforceerde bevolkingsaanwas in de totalitaire landen een bedreiging en zij streefden er naar, ook in eigen land de tendentie om te buigen, zij het op subtielere wijze.

In tegenstelling tot Duitsland werd het ter wereld brengen van buitenechtelijke kinderen in de andere Westerse landen niet aangemoedigd. Nochtans is het aantal buitenechtelijke geboorten sterk toegenomen, zij het onafhankelijk van de bemoeiingen der overheden. De kinderbijslagregelingen in de verschillende landen waren stellig niet bedoeld om de vorming van kleine gezinnen aan te moedigen. De gedachte van de regeling van het kinderaantal, die Malthus voor het eerst had geopperd, maar die in de door hem gestelde vorm haar geldigheid verloren had, vond in de Nieuw-Malthusiaanse beweging een moderne voortzetting. Terwijl de regeringen naar vermeerdering van het aantal geboorten streefden, lichtte de Nw-Malth. beweging de vrouwen voor, hoe zij het kinderaantal zelf konden regelen.

Noch fascistische bedreigingen, noch democratische diplomatie kon de vrouwen er toe bewegen terug te vallen tot een staat waarin zij geheel overgeleverd waren aan hun biologische bestemming.

In maatschappelijk opzicht is de opvatting van mannen en vrouwen betreffende kwesties van gelijkheid, superioriteit of inferioriteit, afhankelijk van de structuur der maatschappij waarin zij leven. In sexueel opzicht valt de nadruk op biologisch bepaalde geschillen. Dit wil echter in geen geval zeggen, dat het karakter van de sexuele levensvormen onafhankelijk is van het peil waarop kennis en techniek zich bewegen en van de normen die in een beschaving prevaleren.

De primitieve mens onderkende niet de samenhang tussen sexuele gemeenschap en zwangerschap. Toen de achtergrond hem bewust werd, begon hij naar anticonceptionele middelen te zoeken en deze doorliepen een lange ontwikkeling. Tot op de jongste tijden was de vrouw in haar streven naar regeling van het kindertal aangewezen op de welwillendheid van de man. Het is nog maar enkele tientallen jaren geleden, dat zij de contrôle zelf kon overnemen. Het was toen voor het eerst, dat het sexuele leven van de vrouw niet werd overschaduwd door de angst voor steeds terugkerende zwangerschap.

Het is zeker geen toeval, dat de grote daling van het geboortecijfer haar intrede deed op het ogenblik dat de vrouw de contrôle op de regeling van het kindertal overnam. Geen beschaving kan het feit veranderen, dat de vrouwen de kinderen ter wereld brengen. Nu *zij* het zijn, die mede beslissen wanneer en hoeveel kinderen zij wensen, is hun positie zeer versterkt. Zij hielden op, het zwakke geslacht te zijn, en hun levenshouding wijzigde zich in tal van opzichten.

De moderne vrouw gedraagt zich anders dan de vrouw van 100 jaar geleden; haar normen zijn veranderd overeenkomstig de veranderingen in de sociale en culturele structuur van onze maatschappij. De vrouwen hebben economische, politieke en sexuele vrijheid verworven. Door het aanvaarden van de privileges die hun als leden van het „zwakke geslacht" werden verleend, erkenden zij hun minderwaardigheid en gaven toe, de verantwoordelijkheden van de volwassenheid niet te durven en te willen dragen. Zij hebben van deze privileges nu gaarne afstand gedaan. De moderne vrouw heeft het poëtische woord „Hoe heerlijk een zwakke vrouw te zijn", samen met de „goede oude tijd" naar de geschiedenisboeken verwezen.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

The Annals of the American Academy of Political and Social Science.

De Amerikaanse Academie voor Politieke en Sociale Wetenschappen, een organisatie die zich tot doel heeft gesteld de politieke en sociale wetenschappen te bevorderen zonder zelf bij geschilpunten partij te kiezen, bezit in haar Annalen een prachtig middel om haar leden materiaal te verschaffen dat hen kan helpen om juist bij controversen tot de bepaling van een eigen standpunt te komen.

De Annalen, die zes maal per jaar uitkomen, zijn elke keer gewijd aan een bijzonder centraal onderwerp of beter gezegd problemen-complex, waarbij de samenstelling van de afzonderlijke nummers aan een vooraanstaand specialist op het betreffende terrein wordt opgedragen. Deze redacteur ontwerpt het inhoudsschema en nodigt een aantal „specialisten" uit om bijdragen te leveren. En dat de Academie niet bang is om actuele problemen aan te pakken, blijkt wel uit de onderwerpen die in de jaargang 1951 reeds aan de orde zijn gesteld:. de medische zorg in Amerika; vakbeweging; de rechten van de burger; de les van Azië en een verslag over China.

Een deel van elk nummer wordt dus besteed voor de behandeling van een bijzonder probleem; hiernaast bevat elk nummer nog gemiddeld een 70 bladzijden met besprekingen van boeken op het zeer uitgebreide terrein van de politieke en sociale wetenschappen.

Wij zullen ons in dit overzicht moeten beperken tot de twee laatste nummers van de Annalen, hoezeer bijv. het nummer over de burgerlijke rechten in Amerika met zijn vele interessante en vaak zeer critisch gestemde artikelen, o.a. over de rechten van de raciale en nationale minderheden, ons aanlokt. De Azië- en China-nummers leveren echter reeds stof genoeg!

De les van Azië.

Het Juli-nummer bevat de inleidingen die in April 1951 op de jaarlijkse bijeenkomst van de Academie zijn gehouden. Als centraal onderwerp was „Azië" gekozen en al de inleidingen, zeventien in getal, houden zich met verschillende kanten van het Azië-probleem bezig. Zij zijn verdeeld in vier groepen: economische en sociale aspecten; politieke en sociale aspecten, totalitarisme en oppositiegroepen, en hoe de Aziaten ons zien.

De inleiders zelf vertonen een grote verscheidenheid zoals ook blijkt uit de bijzonderheden die over elk van hen meegedeeld worden. Men vindt onder hen de ambassadeur in Amerika van de Philippijnen, de vertegenwoordiger van Polen bij de Verenigde Naties, hoogleraren in economie, geschiedenis, recht en internationale betrekkingen, cultuurfilosofen, opvoedkundigen, een sociaal-psycholoog, een advocaat, de directeur van het Turkse Voorlichtingsbureau, journalisten en een zakenman. Uiteraard blijkt deze verscheidenheid ook uit de inhoud der artikelen.

Alfred Bonné, hoogleraar economie aan de Hebreeuwse Universiteit te Jerusalem schrijft over prikkels voor de economische ontwikkeling van Azië; de cultuurfilosoof Noni Gopal Dev Joardar, afkomstig uit India, analyseert de achtergrond van het

Aziatische nieuws; de sociaal-psycholoog Gardner Murphy, die voor de Unesco een studie maakte van de sociale spanningen in India, vertelt van zijn ervaringen; de afgevaardigde van Polen bij de Verenigde Naties, Juliusz Katz–Suchy, leverde een beschouwing over „de nationale bevrijding en de sociale vooruitgang in Azië". Onder het hoofd: „Hoe de Aziaten ons zien", vindt men een tweetal artikelen, één van filosoof F. S. C. Northrop over Aziatische mentaliteit en de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten en een beschouwing van Vera Micheless Dean: Hoe Aziaten de Verenigde Staten zien.

Rapport over China.

Het rapport over China is een boekdeel van 238 bladzijden, geredigeerd door H. Arthur Steiner, hoogleraar in de politieke wetenschappen aan de Universiteit van Californië en momenteel studieleider van het National War College in Washington. Het rapport bestaat uit 22 artikelen, ondergebracht in zes rubrieken: het revolutionnaire getij in China; de politieke structuur van communistisch China; de economische en sociale politiek van de Chinese Volksrepubliek; de buitenlandse politiek en de internationale betrekkingen; de Chinezen buiten China en tot slot een bibliografische beschouwing: waar halen wij onze kennis omtrent China vandaan?

Om een indruk te geven van de opbouw der rubrieken zullen wij de titels en auteurs noemen van de rubriek over de politieke structuur van communistisch China:

1. Structuur en constitutionele basis, door S. B. Thomas (medewerker van het Institute of Pacific Relations);
2. De rol van de Chinese communistische partij, door H. Arthur Steiner (de redacteur van dit nummer).
3. De Chinese communistische elite, door Robert C. North (medewerker van het Hoover Institute aan Stanford University).
4. Politieke massa-organisaties, door H. Doak Barnett („evaluation officer" bij de Amerikaanse voorlichtingsdienst in Hongkong).
5. De organisatie der boeren op het Chinese platteland, door G. William Skinner (onderzoekleider bij het Z.O.-Aziëprogramma van Cornell University)

In een voorwoord zet prof. Steiner de bedoeling van het China-nummer uiteen. Het nummer zou uitkomen vlak voor de tweede verjaardag van de Chinese Volksrepubliek en de redacteur stelt vast, dat, hoe de toestand in Korea op dat moment ook moge zijn, de Chinese communisten inderdaad veel te gedenken hebben. De twee jaren gedurende welke zij aan de traditionele instellingen van de Chinese maatschappij een „shock"-behandeling gaven, hebben de herinvoering van de Chinese levensvormen van vóór 1949 feitelijk onmogelijk gemaakt. Een ambitieus buitenlands militair avontuur — door de communisten beschreven als een massabeweging om „Amerika te weerstaan, Korea te helpen, huis en haard te verdedigen en het land te beschermen" — is aangegrepen als een gelegenheid om de vernietiging van hen slechtgezinde en niet tot samenwerking geneigde elementen te versnellen en aan het Chinese volk een gedisciplineerd, totalitair regiem op te leggen.

Om een vergelijkbaar despotisme te vinden, moet men meer dan 2000 jaar in de Chinese geschiedenis teruggaan, naar de Ch'in dynastie, welke despotie echter ineenstortte, omdat het te zeer in strijd was met de gematigdheid en de liefde voor vergelijk die de Chinezen eigen zijn. De Chinese communisten, die hun geschiedenis goed kennen — al gebruiken zij gewoonlijk deze kennis om haar voor hun doeleinden te verdraaien — weten dat dit despotisme van de Ch'in dynastie gepaard ging met een ongeëvenaarde opbloei en dat ook zij, de communisten, China willen herscheppen. Zij geven van deze vastbeslotenheid blijk door elk middel van de moderne technologie, propaganda, dwang en politieke discipline toe te passen om de

geest van China zó te hervormen, dat zij het lot van dat vroegere despotisme niet zullen behoeven te delen.

Maar toen de Chinese strijdkrachten in November 1950 zo krachtig in Korea tussenbeide kwamen, voelde het Amerikaanse volk er plotseling niets meer voor om de huidige gang van zaken in China te blijven zien tegen een achtergrond van 2000 jaar. De Verenigde Staten en de Verenigde Naties brandmerkten China als „aanvaller" en van een mogelijke diplomatieke „erkenning" of van het herstel van normale commerciële en politieke betrekkingen kon geen sprake meer zijn.

Met deze toestand op de achtergrond werd het volk van de Verenigde Staten gedwongen om naar betrouwbare gegevens te zoeken over communistisch China om op vele vragen antwoord te kunen krijgen: wat voor mensen zijn dic Chinese communisten? Wat voor opvattingen hebben zij over zich zelf en over anderen? Wat zijn hun program en hun politiek en hoe staat het met hun betrekkingen tot de Sowjet-Unie?

Het doel van dit rapport over China is op zulke dringende vragen op grond van de meeste nauwkeurige gegevens antwoord te geven. Vormt communistisch China zulk een rechtstreekse bedreiging voor de Verenigde Staten dat deze tot meer directe oorlogshandelingen moeten overgaan? Dit belangrijke punt van de Amerikaanse buitenlandse politiek is reeds op dramatische wijze aan de orde gesteld door de verwijdering van Generaal MacArthur en de daarop volgende zittingen van de Senaatscommissies. „Moeten wij echter onze meningen over China vormen aan de hand van opgewonden debatten tussen politieke tegenstanders of hebben wij een werkelijk gezonde grondslag voor het begrijpen van het hoe en waarom van het Chinese communisme?"

De Verenigde Staten zijn rijk aan geleerden die zich reeds tientallen jaren met de zaken van China bezighouden en zij hebben gezamenlijk een der meest ambitieuze pogingen willen doen om aan het Amerikaanse volk een logisch en samenhangend geheel van feiten en bevoegde meningen voor te leggen over communistisch China, zijn ideeën, instellingen en de draagwijdte er van.

Het Amerikaanse publiek vraagt zich af of het in China voor een onveranderlijke situatie staat en het komt ook tot de vraag „of wij in de jaren na 1945 wel die houding aangenomen hebben en die politiek gevoerd hebben ten opzichte van China en het opkomend getij van het Chinese communisme, die voor de belangen van de Verenigde Staten de beste bescherming bieden!" Wanneer men de jongste ontwikkelingen in China echter uitsluitend vanuit dat gezichtspunt wil zien, kan men slechts een deel van het beeld waarnemen.

In de afgelopen jaren heeft het Chinese volk ervaringen opgedaan die zó vreemd zijn aan de Amerikaanse opvattingen, dat het de Amerikanen zonder voorbereiding bijna onmogelijk is de problemen, de hoop en de verlangens van de Chinezen te begrijpen.

Elke analyse moet zorgvuldig de gehele situatie in aanmerking nemen waarin het Chinese volk, dat karakteristiek anti-Marxistisch is, gedwongen was het feit van de communistische overheersing te aanvaarden.

In hun totaliteit brengen de artikelen volgens de redacteur een aantal punten naar voren die voor het begrip van China van het grootste belang zijn. De artikelen tonen aan:

1. dat China en de Chinese communisten geen raadselachtige mysteries zijn en dat het mogelijk is ze te begrijpen;
2. dat er nog steeds belangrijke gegevens over de Chinese communisten en hun streven beschikbaar zijn;
3. dat in de huidige worsteling de traditioneel zelfvoldane en passieve aspecten van de Chinese maatschappij scherp tegengesteld zijn aan het dynamische en de agressiviteit van China's nieuwe leiders;

4. dat afgezien van morele en ideologische overwegingen, de Chinese communisten hun macht baseren op hun bekwaamheid om de Chinese massa's zó te organiseren, dat de moeilijkheden op hun pad zo gering mogelijk worden en de mogelijkheid dat het Chinese volk zich zal verzetten tot een minimum wordt teruggebracht.

De Sowjet-politiek en de revoluties in Azië

Uit de veelheid van artikelen hebben wij een beschouwing gekozen, waarvan wij de hoofdlijn nader zullen weergeven. Het is een artikel in het Azië-nummer, van prof. Philip E. Mosely, hoogleraar in de internationale betrekkingen aan het Rusland Instituut van Columbia University, over de Sowjet-politiek en de revoluties in Azië.

Aan Westerlingen en Aziaten valt bij de Russische revolutie het meest op, dat deze omwenteling een veelvoudige was, net als de tegenwoordige revoluties in Azië.

In het Rusland van 1917 streefden revolutionnaire krachten naar een agrarische omwenteling. Deze revolutie was voor een groot deel reeds voltooid vòòr de communistische regering aan de macht kwam. De overdracht van het land aan de boeren was in de jaren tussen 1861 en 1917 reeds ver gevorderd, maar de sociale en politieke ontwikkeling in die periode had de boer niet het gevoel gegeven, dat hij geheel van de maatschappelijke druk van het herenstelsel bevrijd was. De agrarische opstanden van 1917 waren een uitbarsting van het ressentiment, de wrok, die de Russische boeren voelden jegens de sociale en psychologische nasleep van het lijfeigenschap.

Dan was er de invloed van de industriële revolutie. De industrie had zich in het Rusland van vòòr 1917 zeer geconcentreerd ontwikkeld. In 1912 waren er in Rusland méér fabrieken met elk meer dan duizend arbeiders dan in de Verenigde Staten van Amerika; de industriële ontwikkeling in haar geheel was echter veel zwakker en minder verspreid. De industriële revolutie veroorzaakte nieuwe zere plekken en had niet zoals in het Westen een stijging van het levenspeil tot stand gebracht. Zij had een toenemend industrieel proletariaat gevormd zonder het stoffelijke voordelen of maatschappelijk aanzien te geven.

Er was ook nog het nationaliteitenprobleem. De leidende groepen in Rusland hadden in een streven om de Russische cultuur, taal en nationaliteit als de overheersende stroming in een multi-nationale staat te handhaven, andere culturen beroofd van de mogelijkheid om zich te ontplooien en zij hadden het probleem door discriminatie en onderdrukking nog vergroot.

Vervolgens het vraagstuk van de nationale onafhankelijkheid. Voor Rusland was dit niet van zoveel belang als nu in vele landen van Azië, maar zelfs in Rusland bestond een zekere wrok tegen het buitenlandse kapitaal en er was het gevoel dat Rusland door zijn internationale zwakheid geremd werd.

Verder waren er culturele en religieuze revoluties aan de gang. Vanuit de oude boerencultuur werd naar een nieuwe cultuur gegrepen, die meer op boeken en wetenschap en op een bewustzijn van de wereld in haar geheel berustte. Er bestond een wijdverbreide wrok tegen de bijzondere privileges die de staatskerk nog bezat en onder de nieuwe intellectuelen leefde een sterk ressentiment jegens het religieuze bijgeloof dat van oude gebruiken afstamde. Dit wrokgevoel nam vaak de vorm aan van een overboord gooien van de religie als een belemmering voor vooruitgang en culturele vrijwording.

Al deze revoluties — agrarische onlusten, oproer van arbeiders, onderdrukte nationaliteiten die hun rechten opeisten en cultureel ferment — vormden te zamen de Russische revolutie. Deze verwarde kluwen konden niet alle tegelijk ontrafeld worden. De problemen, nog verergerd door de nederlaag in de oorlog met Duitsland, waren te groot en het Rusland van 1917 was niet bij machte een democratische en geleidelijke uitweg te vinden.

Het klimaat voor revoluties in Azië

Hetzelfde probleem van de veelvoudige, bij elkaar aansluitende revoluties, doet zich momenteel in zeer verschillende en oorspronkelijke variaties en combinaties aan ons voor.

De agrarische problemen in Azië zijn bijna nergens opgelost en de pogingen er toe zijn ontoereikend, moeizaam en kostbaar. Het is helemaal niet zeker dat de nieuwe nationale staten ze geleidelijk en met een beheerste en door het eigen volk opgebrachte kracht tot oplossing kunnen brengen. Zal Nehru er in slagen een doeltreffende agrarische omwenteling tot stand te brengen zonder de Congrespartij uiteen te doen vallen of tot ongrondwettige maatregelen zijn toevlucht te moeten nemen?

Dan is er het vraagstuk van de industriële ontwikkeling en het feit dat in de meeste Aziatische landen de arbeiders niet profiteren van de productieverhoging. Er is een bevolkingsdruk die de lonen laag houdt. Toch is er in elk geval in Japan en India een uitbreiding van de industrie geweest.

Er is het nationaliteitenprobleem dat waarschijnlijk in vele landen nog niet ten volle gevoeld wordt. Een van de eerste pogingen om dit probleem in India op te lossen, leidde tot de scheiding van India en Pakistan. Zowel India als Pakistan omvatten vele verschillende culturen en talen. Zullen de verschillende volken van India zich tot gescheiden nationaliteiten ontwikkelen of zal het gevoel van politiek bijeen te horen hun culturele verscheidenheid overwinnen?

Hoe zal het gaan in Indo-China? Mogelijk begint het vraagstuk zich daar nu pas te doen voelen. In Birma is sinds de bereiking van de dominion-status een langdurige strijd ontstaan tussen volken van verschillende culturen en nationaliteiten, zowel tegen elkaar als tegen de centrale regering.

Tot voor kort was het complex van moeilijkheden in deze multi-nationale staten nog verborgen onder het Westerse bestuur. Nu lijkt het er op dat Azië's nationaliteitenprobleem nog lastiger zal worden dan het Europese. Het is wel bijna zeker dat de nationaliteitenproblemen in Azië door de bereiking van de nationale onafhankelijkheid verscherpt zullen worden, tenzij de nieuwe regeringen een meer verlichte politiek zullen voeren ten opzichte van hun minderheidsgroepen, dan wij dat in Europa of in de Verenigde Staten deden.

De vraagstukken verbonden aan de nationale onafhankelijkheidseisen zijn voor Azië veel dringender dan ze in Rusland waren. De Europese overheersing kon zeker niet als een tedere zorg beschouwd worden, hoewel de positieve bijdragen er van beslist niet onderschat mogen worden. Zonder deze bijdragen zou Azië op het ogenblik niet in staat zijn zulk een krachtig nationalisme en zulk een scheppende kracht te ontplooien.

De culturele en religieuze of ethische revolutie vormt in de meeste delen van Azië ook een dringend vraagstuk. In vele Aziatische landen ligt een wijde kloof tussen de traditionele geloofsopvattingen en het gewone leven van de grote massa enerzijds, en de verwesterste opvattingen van de intellectuele minderheid anderzijds. Bij de revolutie in Rusland was het van grote betekenis dat een georganiseerd deel van de intellectuele minderheid in zijn ongeduld om het gehele volk langs nieuwe culturele banen te voeren, zijn toevlucht nam tot geweld om de omvorming van een oude maatschappij tot stand te brengen. Zullen de landen van Azië een snelle voortgang naar nieuwe doelen weten te combineren met een ontwikkeling van de vrijheid?

Sowjet-strategie in Azië

De Sowjet-strategie in Azië heeft reeds verschillende fasen doorlopen. De gedachte dat Rusland in Azië een revolutionnerende invloed zou kunnen uitoefenen, is zeker niet nieuw. Gedurende de Krimoorlog, toen Rusland door een Westerse coalitie verslagen werd, werden aan Tsaar Nicolaas I reeds plannen voorgelegd om een uitval

naar India te doen en op deze wijze het Britse bestuur daar ten val te brengen. Dit zou zeker tot de ineenstorting van Groot Brittannië leiden, meenden de adviseurs van de Tsaar. Generaal Skobelew, de overwinnaar van Azië, beweerde in 1873 dat een Russisch leger van 10.000 man door millioenen Indiërs verwelkomd zou worden. Een van de interessante punten in Lenins denken over de revolutie voordat hij aan de macht kwam, was dat hij grote belangstelling had voor de revolutionnaire mogelijkheden in Azië en bij de ontwikkeling van zijn denkbeelden over de wereldrevolutie speelden de mogelijkheden in de koloniale en half-koloniale landen een grote rol.

De socialistische partijen van vóór 1914 hadden geen speciaal plan om de koloniale wereld te revolutionneren; zij namen aan dat het socialisme eerst in hun eigen landen de macht moest overnemen en zij dan pas de koloniale volken zouden kunnen helpen politieke vrijheid en een rechtvaardig maatschappelijk bestel te verkrijgen.

Lenin was een andere opvatting toegedaan. Hij voelde dat zowel in Azië als in Europa revoluties rijpten en dat een toekomstig revolutionnair regiem in Rusland nauw met revolutionnaire krachten in Azië zou moeten samenwerken. Toen hij in 1917 aan de macht kwam en er in Rusland een hevige strijd woedde, meende Lenin dat het een grote vergissing zou zijn om te proberen in Azië communistische revoluties uit te lokken. Hij voelde daarentegen, dat de eerste revoluties in Azië van „bourgeois-nationale" aard zouden zijn, gedragen door de intellectuele groepen om de imperialistische overheersing af te werpen. Hij drong daarom, als middel tot verzwakking van het imperialisme, aan op samenwerking met de nationalistische krachten, zelfs al stonden deze vijandig tegenover het Sowjet-socialisme. In die tijd verkreeg het nieuwe Sowjet-bewind dan ook grote populariteit onder de Aziatische volken. Het trachtte met politieke en economische middelen de nationale regeringen in Turkije, Iran en Afghanistan te steunen bij het verkrijgen van hun onafhankelijkheid en het bood aan de democratische nationalistische beweging in China herhaaldelijk zijn hulp aan. In 1924 tekende het de beroemde overeenkomst met de Chinese Nationalistische of Kwomintang-partij.

In dit eerste stadium voerde het Sowjet-bewind de strijd om zijn bestaan; het zocht bondgenoten en sympathiserenden en was bereid samen te werken met alle krachten die zich tegenover het imperialisme van de grote mogendheden plaatsten.

Sowjet-politiek in China.

De volgende fase van de Sowjet-politiek was de vorming van een verenigd front, waarbij de communistische partijen een ondergeschikte rol vervulden. Deze politiek, die in China gevolgd werd van 1924–'27 hielp de Kwomintang om het grootste deel van China in haar macht te krijgen en zij gaf Rusland en de Chinese communisten aanzienlijke invloed achter de schermen.

In 1926–'27 ontstond er een breuk. Een aantal communisten meende, dat het tijd was voor de communistische partij om naar voren te treden in de coalitie en zich voor te bereiden op een mogelijke greep naar de macht. Deze tactiek faalde echter en Tsjiang Kai-sjek keerde zich tegen zijn communistische bondgenoten, decimeerde hun aanhang en streefde naar een onafhankelijke alleenheerschappij.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog heeft de communistische partij in China het programma voortgezet, waar het in 1927 afgebroken werd. Zij heeft verschillende niet-communistische groepen uiterlijk als deelgenoten aanvaard, maar staat hun niet toe onafhankelijk als partijgroeperingen te fungeren. Op het ogenblik zijn dit slechts groepjes enkelingen, die meer en meer gedwongen zijn de richtlijnen van de communistische partij te accepteren.

Van de overgang van de Sowjet-strategie van het steunen van „bourgeois-nationale" krachten naar coalitievorming, en dan van de coalitie naar een verschuiving van het

evenwicht binnen de coalitie en ten slotte naar de absolute macht, is China een voorbeeld.

Een factor waarop de Sowjet-strategie altijd in zekere mate de nadruk heeft gelegd is de militaire kracht. In de Sowjetleer is nooit verkondigd dat agitatie, propaganda en vreedzame organisatie op zichzelf een communistische revolutie zouden doen slagen en is de nadruk gelegd op de noodzakelijkheid om zich in een bepaald stadium op een burgeroorlog en een strijd om de macht voor te bereiden en op de bescherming van de macht nadat deze veroverd is.

Reeds in 1925–'26 deed de communistische partij in China pogingen om over bepaalde militaire eenheden zeggenschap te krijgen. Toen zij van 1931 tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog aan haar lot overgelaten werd, was de communistische beweging in China tegelijkertijd een *politieke* beweging met een voor de grote massa aantrekkelijk program, een *agrarisch* program en een *militaire* beweging. In China vertrouwden de communisten nooit op een program en een politieke organisatie alleen; van 1931 af bezaten zij steeds een militair apparaat en gebruikten zij het militaire gezag over een deel van het land als een grondslag voor de verovering van verdere macht.

Verschuivende politiek in andere delen van Azië.

Op het ogenblik neemt de Sowjet-tactiek in andere delen van Azië twee vormen aan. Aan de plaatselijke communistische partijen wordt opgedragen strijdkrachten te organiseren die tot een militaire macht samengetrokken kunnen worden en zij moeten de strijd om de macht aanvangen. Deze plaatselijke strijdkrachten wordt geleerd te vertrouwen op de indrukwekkende macht van Sowjet-Rusland en de Chinese communisten, die militaire interventie kunnen voorkomen en die zelfs in een bepaald stadium de plaatselijke communistische krachten metterdaad kunnen helpen om de macht over te nemen.

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog en vooral sinds de communistische overwinning in China, heeft de Sowjetstrategie in Azië een belangwekkende ontwikkeling doorgemaakt. Aan het einde van de oorlog was er een stroming in Rusland die beweerde dat het „koloniale vraagstuk" op vreedzame en geleidelijke wijze kon worden opgelost. Prof. Eugene Varga, een hoge regeringsadviseur, verkondigde deze mening. Vele delen van de koloniale wereld, beweerde hij, waren bezig op vreedzame wijze hun nationale onafhankelijkheid te verkrijgen. De opeenstapeling van sterlingcredieten door India die de schuld van India aan Groot-Brittannië overtroffen, waren er een bewijs voor dat politieke en economische onafhankelijkheid geleidelijk bereikt kon worden. Dit hield in, al zei Varga dat niet zo voluit, dat er behalve de verovering van de macht door de communistische partij, nòg een manier was om de onafhankelijkheid te verkrijgen. Varga nam inderdaad aan, dat de communistische partijen in landen als India en Indonesië ver vooruit zouden moeten zien, hun kracht geleidelijk aan moesten opbouwen en gedurende lange tijd hun activiteit zouden moeten aanpassen aan een democratische en parlementaire werkwijze, terwijl een nieuwe niet-communistische nationalistische regering het bestuur consolideerde.

In de zomer van 1947 werd Varga's opvatting nietig verklaard en tezelfder tijd wijzigde de Russische regering haar politiek aanzienlijk. In Europa bleek dit uit de afwijzing van het Marshall-plan, de oprichting van de Kominform, de onderwerping van Tsjechoslowakije aan de communististen en uit de poging om in Joegoslavië de macht te veroveren. Deze wijziging bracht mede dat het toezicht op de communistische satellietregeringen en op de communistische partijen buiten het Sowjet-blok verscherpt werd. Dit bleek reeds binnen enkele maanden.

In Japan hadden de communistische leiders verklaard, dat de communistische partij zich gedurende de bezetting op een

brede basis moest organiseren en naar parlementaire macht moest streven, met andere woorden de strijd met de wapens moest uitstellen. Deze algemeen gedeelde opvatting werd ernstig becritiseerd en in opdracht van Moskou verworpen. De communistische partij in Japan werd in 1948 wakkergeschud en kreeg het bevel een meer strijdbare politiek te voeren, zelfs al zou zij daardoor het gevaar lopen een groot deel van haar aanhang te verliezen. Hetzelfde gebeurde in India op het tweede congres van de communistische partij in Februari 1948. Joshi, die gedurende vele jaren de leider van de Indische partij was geweest werd uit de partij gedrongen en zijn politiek werd als opportunistisch verworpen.

Ongeveer zes maanden na het congres ontstonden hier en daar opstootjes en deden de communisten pogingen om in verschillende delen van India een burgeroorlog te doen uitbreken, vooral in Hyderabad en Assam. Er blijkt stelselmatig gepoogd te zijn om in gebieden waar agrarische onrust bestond een kern voor een Rood Leger te vormen volgens het schema dat door de communistische partij in China toegepast was.

In de Philippijnen kwam de verandering in Juli 1948. Juist tevoren was het tussen de door communisten geleide Hukbalahap-beweging en de regering tot een wapenstilstand gekomen. Nadat Luis Taruc, de leider van de Hukbeweging beloofd had in het parlement terug te zullen keren en de gewapende strijd te zullen staken, brak hij de overeenkomst en zette hij vanuit de heuvels de strijd voort.

De Sowjet-strategie heeft dus de communistische strijd tegen de niet-communistische regeringen verscherpt en in deze nieuwe fase plaatst het communisme zich zowel tegenover de westelijke invloeden als tegenover de inheemse nationalistische niet-communistische regeringen. Alle nationale regeringen, zelfs die het sterkst afwijzend staan tegenover het Westen en het imperialisme, worden uitgemaakt voor „hielenlikkers van het Amerikaanse imperialisme"! De communistische partijen hebben sinds 1948 elke gedachte aan een „verenigd front" tegen het imperialisme losgelaten en zij trachten te voorkomen, dat de nieuwe nationale regeringen hun bestuur consolideren. In geheel Azië maken de communisten zich gereed om gewapenderhand een greep naar de macht te doen.

Militaire kracht.

Een veelbetekenend en onheilspellend kenmerk van de Sowjet-politiek na de tweede wereldoorlog is haar toenemende vertrouwen op militaire kracht. Er is in haar politiek steeds een vermenging van politieke aantrekkingskracht en militair geweld. Het politieke aspect dat in de propaganda naar voren wordt gebracht bezit voor vele gebieden in Azië grote aantrekkelijkheid omdat het een uitweg belooft uit de opeenstapeling van politieke, sociale en economische problemen.

Nu Rusland sterker is geworden en een der twee grote mogendheden is, heeft zijn leiding steeds meer de nadruk gelegd op de militaire kracht als beslissende factor. Dit bleek duidelijk uit de correspondentie tussen het Joegoslavische Centrale Comité en het Sowjet Politburo. Toen de Joegoslavische communisten zeiden dat zij hun eigen revolutie gemaakt hadden en op eigen kracht aan de macht gekomen waren, beweerde het Politburo dat dit niet mogelijk was en dat geen volk een „volksdemocratie" zou kunnen vestigen zonder de hulp van de Sowjet en de rechtstreekse militaire bijstand van de Sowjet-Unie.

v. W.